De Nieuwe Gids. Jaargang 53

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Luctor et emergo, Den Haag 1938

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002193801_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

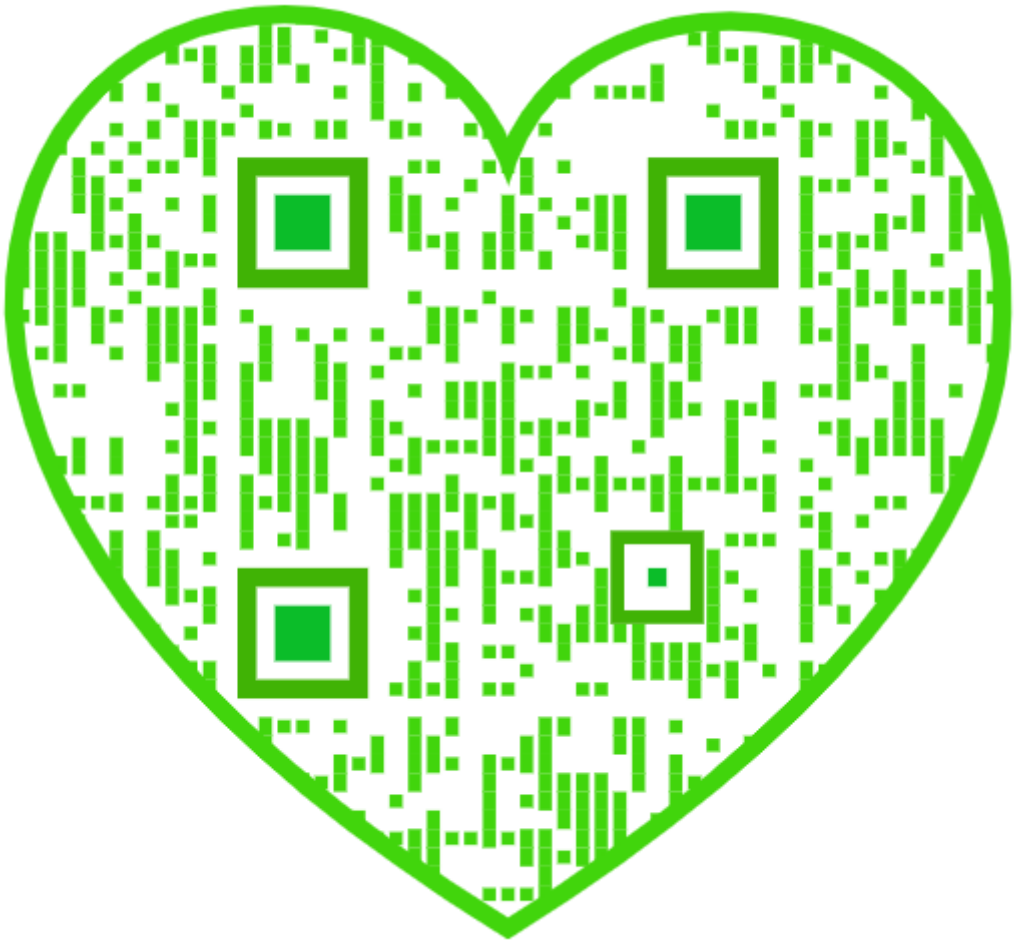

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 1]

Intermezzo door J. van Oudshoorn.

Een noemen van wat niet genoemd wil wezen. Hetgeen in diepste kern zonder gewicht is, angstvallig uitwegen. Aan geëmailleerde scala liefde trachten af te lezen....

De gebrokenheid van zulken aanvang verloochent zich niet. Als begin van een begin pas wordt het niet te benoemen zelfde toch overal en telkens mee vernomen. Zoo leefde ook hij nog steeds in afwachting.

Hinderlijk presenteerblad. Van den treinkelner, die het middagmaal aankondigt. Eten? Om begrip is het te doen geweest. Maar zoo'n aftreksel alleen bleek ongenietbaar. Daarom werd het nog eenmaal aangelengd. Tot bewustzijn van bewustzijn. Dit lichte wisselwijntje bekomt inderdaad uitnemend. Ook uitwerpen laat het denken zich blijkbaar enkel dóór het denken. Tableau de la troupe. Materialisme, zelfs het grofste, altijd nog een ‘geesteshouding’. Om te vertwijfelen!

De trein raasde slingerend door een rail-complex. In de smalle halfdonkere zijgangen, op weg naar de restauratiewagen, moest hij telkens steun zoeken en er even stil staan. Met het doffe stampen der machine begon dan weer de spanning van een tastend vragen. Loket tijdelijk gesloten. Bij wijze van spreken alleen, hij besefte het wel, speelde zich in laatste instantie steeds weer eenzelfde situatie af als aan den horizon buiten, waar, door optisch bedrog, hemel en heide elkander raakten. Zoo bleef het bij een schijnbaar toekomen op iets, dat zich intusschen, en in dezelfde mate, aan zijn benadering onttrok. Eigen-zinnig. Nimmer te bereiken. Die vlucht voor het denkbeeldige van zijn bestaan daarginds, kon hem al niet meer baten....

Na lange schacht van lampjes-gangen, ruim dag. Restaurant.

Mahonie. Matig bezet. Geslepen spiegelranden. Spectrum. Dit tafeltje hier. Meevaller. Alleen aan een der groote ramen.

De trein jaagt langs een wat afgelegen saamgedrongen gehucht. Het zwenkt om zijn as en is verdwenen. Nu ligt er, voor zoover het oog reikt, de weidsche vlakte weer onbewoond. Ergens, tusschen heidekruid, blinkt water. Statig drijven, van licht nog verzadigd, grillige wolkformaties, huizenhoog opgestapeld. Helderblauw welft zich de verre hemelkoepel. Verder, ijler. Dampkring. Uitspansel. Geen kans....

Hij leest het menu; legt het terzijde. Steunt dan, in afwachting van de bediening over het heidelandschap turend, met de ellebogen op tafel. Van zijn saamgevouwen handen laat hij de ineengestrengelde vingers wat bewegen. Tot een lichte knelling begint te hinderen. Van een ring, de eenige, die hij draagt. De ring zit wat in het vleesch gedrongen en gaat beslist niet meer over het gewricht. Sinds jaren misschien is hem dit niet zoo opgevallen. Hoe dik de ringvinger daar geworden is. Er zal een goudsmid met een tang aan te pas moeten komen.

De onmogelijkheid, zich, thans hier alleen, uit deze metalen greep te kunnen bevrijden, werkt plotseling als een benauwing terug. Van het vingerlid uit verbreidt die zich door het gansche lichaam. Dwangtoestand. Onstuimig begint het bloed in zijn aderen op te dringen. Dan merkt hij, hoe eenzelfde knelling zich om zijn denken legt. Ook daarin, als binnen de razend voortjagende trein meedoogenloos een onzekere toekomst tegemoet: GEVANGEN!

Attaque blazen. Dadelijk, nu. De bediening nadert zijn tafel. Snel maskeert hij de ring met het menu. Ohne Getränke. Zuschlag. Verkapte dwang. Ook dat nog. Voor de rest geen kosthuis om er de wijk voor te nemen. Een smakelijke reuk verbreidt zich. Langzaam beginnen de groote ramen te beslaan. Door damp uit de eerste koppen heete bouillon.

De kelner, die nu bij hem komt te staan, is uitgemergeld als een mummie en in het gelaat, zoo mogelijk, nog taniger. Glazige oogen. Soms mompelt hij wat. De man maakt een hoogst overspannen idruk.

October 1937.

Ik zag Cecilia komen door Felix Timmermans. I.

Met het krieken van den morgen ben ik in mijn deur gaan staan.

Het huis zit eenzaam aan den rand van de mastebosschen, bij een kronkel van de snelle beek.

Heel de nacht steeg uw beeld op in mijne droomen. En nu kom ik buiten, om het luid op te zeggen en te zingen, hoe heerlijk ik u lief heb, Roelinde.

De morgen heeft er zich voor geschikt en toe bereid.

De lucht in 't oosten is een trap van goud en steekt pilaren in de hoogte.

De morgen is een paleis. Kristallen klanken droppelen.

De dreven, die naar de abdij leiden hangen vol wierook en de konijnen luisteren in het klaverland.

Roelinde, mijn verlangen roept u, en mijn verbeelding laat u door dit bepereld landschap wandelen, in brokaten gewaad; om uw hoofd wappert een huif van vreemdgevouwen vleugels, en gij zingt uit een ivoren getijdenboek.

De dag is een perelmoerenschelp rond uwe oogen.

Gij komt bij alles wat ik zie en hoor in mijnen geest getreden, en mijn vereering hult u in de wonderste gewaden.

Ik hang de klaarste sterren om uwen hals, uw kleeren zijn van maneschijn en regenbogen.

Uw gestalte is overal als klokkenklank en den geur van hooi.

En dan zijn de boomen orgelpijpen, en is de tulgraat van een verdord blad de teekening van een heilige, die gepoogd heeft God te willen nateekenen.

II.

Ik woon nu sedert veertien dagen in het kempenland, om door den balsem van de dennenbosschen te genezen voor u, Roelinde.

En dan zullen wij vóór den eersten sneeuw valt trouwen.

Ons leven ziet er naar uit als een zieke naar den morgen.

Uw bruidskleed hangt gereed; de meid blinkt alle weken de sloten van ons huis, dat te midden van de berken droomt.

Waarom moest ik zoo zwaar ziek worden, een maand vóór onze bruiloft?

Onze oogen kunnen niet in de zon zien, en God is te stralend om de gebaren van zijn wil te kunnen volgen.

Maar Hij zal onze harten vereenigen, en als van twee verschillende druiventrossen één goeden wijn bereiden.

Wij zijn voor elkaar bestemd van toen we nog jong waren. Twee ranken, die slechts kunnen opbloeien als ze malkander steunen.

Als we samen speelden, zeiden onze ouders tot elkander: ‘Die worden vast een huwelijk.’

Toen sneed ik kartonnen kronen voor u, wikkelde u in een zijden lap, omhing u met een gordijn en versierde u met zilverpapier en eerst-communie-kanten-prentjes.

Ik heb u steeds willen zien als een engel, een prinses, een elfje uit vertellingen.

Voor u wil ik genezen en het leven vast houden.

Zonder u zie ik geen weg, en geen heuvelen in de verte. Dan ben ik een afgevallen blad.

Dan zou ik hier maar liever in de stilte langzaam willen uitsterven, en dood-gaan op een strakken zondag, terwijl de paters in de abdij de nocturnen zingen.

Gij zijt de dauw die mij opwekt, mijnen vingeren slurpen den glans van den hemel in mijn bloed.

En toch tel ik de dagen af, geduldig en voorzichtig als een vrouw, die een streen saai afwindt.

Ik wil niet angstig worden op den weg naar ons geluk.

III.

De boer en de boerin, bij wie ik woon, hebben het karakter van het brood waar ze mij boterhammen van snijden. Zij hebben het koren gezaaid en gemaaid, en zij bakken zelf.

Het brood is zwaar en donker.

Zij hebben ook iets van de koei en de geit, en de dieren waar ze mee leven.

Die twee menschen zeggen niet veel, soms iets over hun bedrijf en dan bezien ze elkander niet. Het is alsof ze in den donkeren spreken.

Hunne oogen hebben tot hunne ziel niets meer te zeggen.

En ik, Roelinde, die u met mijn oogen drink!

Ik hef mijn handen op naar den komenden zondag als naar schoone muziek.

Wij zullen door de zachte bosschen wandelen. Wij gaan naar de mis in de oude abdijkerk, waar ter eere Gods de wanden bebeeldhouwd zijn met groote korven fruit. Wij trekken naar de geheimzinnige plas, midden de bosschen.

Daar is duizend jaar geleden een prinses in verdronken. Bij zekere avonden ziet men het goud van hare kroon op het water glimmen.

Oude menschen hebben gezien hoe er vroeger, 's nachts witte monnikken rond de plas het ‘Liberanos Domini’ kwamen zingen.

Nooit komt er een mensch aan of omtrent.

Ik zit er gaarne aan u te droomen, en dan verbeeld ik mij, in het stille, zieke water uw hoofd te zien opschemeren.

Wij zullen ook op de nonnenberg gaan, die nu met purper bemanteld is.

Men heeft er een klaar uitzicht over het wijde kempenland.

We moeten daar zijn bij de schemering, die het landschap verguldt, als van de abdij en van al die kerktorens den Engel des Heeren over de streek zal luiden.

Laat ons dan samen bidden.

Met u Roelinde is het leven een lied.

Mijn hart straalt als de dauwdrop op den dons van het rookoolenblad.

IV.

Ik heb hier op mijn wandelingen een goeden vriend gevonden, de schoolmeester van het gehucht.

Hij is lang en knokig, stekelig van baard.

Doch zijn oogen zijn rein als van een kind.

Hij schrijft een boek dat hij noemt: ‘Het lied van God’.

Zijn oogen zien alsof hij het steeds rond hem hoort zingen.

Hij woont ergens diep in de dennenbosschen, en is als een heilige, vol teederheid voor de dieren, de bloemen en de kinderen.

Doch op school is hij een heel ander mensch.

Daar is hij seffens woedend en kookt hij over voor het minste. Hij tiert en stuift, vloekt, slaat en schudt als bezeten de tergende boerenkinderen, die hem het Everzwijn noemen.

Doch eens weer in de stilte en de eenzaamheid der bosschen, is hij de zachte bewonderaar, de beluisteraar en de dichter van het Lied van God.

V.

Na den noen ga ik met hem den Nonnenberg op.

Op den rug van den heuvel zegt hij: ‘Wij mogen het verloop der gebeurtenissen geen naam geven. Zie, ik trek een denkbeeldige lijn in het midden van deze hoogte. Als het nu regent, loopen de druppels, die rechts vallen naar de Nethe, en die links vallen naar de Demer. Een kleinigheid van wat wind, het verroeren van een kruidje, een steentje dat in den weg ligt, en de eene droppels vallen links en de anderen rechts, eene andere bestemming tegemoet.

Zoo is het leven der menschen. Door een niet soms en het leven gaat een andere toekomst in.

Doch alles smelt weer samen in de harmonie van God. Menschen, gebeurtenissen, dood en leven, het zijn alles slechts klanken van zijn lied, waarvoor men zwijgt en dat men slechts al knielend kan beluisteren.’

De schoolmeester zingt bijna zijn woorden. Ze draaien als bijen rond zijnen wijsvinger.

Na een stilte spreekt hij weer over de schoonheid van een andere abdij, anderhalf uur van hier, waar wij morgen de gothische kazuivels gaan bezichtigen.

Een boer zal ons met zijn speelkar tot ginder voeren.

Als de schoolmeester weggaat naar den kant der bosschen streelt hij onderwegen het purper kruid, alsof hij een groot dier bestreelt.

Ik zit alleen in de verre stilte.

Links blinkt de Demervallei in scherp groen, van zijige weiden en beemden, met vinnige dorpen en molens op den kam der heuvelen.

Rechts tegen de zon in, schuimt het donkerblauw gegolf der mastebosschen, ver, ver tot waar alles wordt opgezogen in het licht.

Roelinde, ginder in de richting van de zon woont en leeft gij met uw verlangen naar mij. Ik leef hier met mijn verlangen naar u. Onze verlangens loopen elkander tegemoet; boven de stilte der bosschen omhelzen zij zich.

Ik zou willen juichen. Doch de woorden van den schoolmeester smaken als een bittere bloemenstengel in den mond: de eene droppelen vallen links en de andere rechts.

De angst tikt als memel in een stoel.

Wij zijn twee droppelen die in elkaar willen smelten. Welke macht buiten den dood kan ons van elkaar verwijderen? Roelinde!

Ik heb uwen naam geroepen en zie rond of het niemand gehoord heeft.

Er is ineens iets rond mij geslopen dat mij beluistert en beloert.

Mijn oor zoekt naar vredige geluiden, doch de stilte is hard als glas.

Ik kan het niet uithouden, ik moet den berg af. En nu ik nevens de beek wandel, die rap en helder is, word ik weer rustig van gemoed. Het water troost mijn hart. God beschikt immers anders over de menschen dan over de regendroppels!

VI.

De zon verambert in het dalen. Zij kittelt stralen uit de vensterkens der leemen hutten. Heel de Kempen staan in gouden glorie.

De witte abdij-toren stijgt als een paaschkaars boven den heuvel der mastebosschen. De witte toren zingt. En zijn lange klokkenklanken trekken groote cirkels over het landschap.

En als elken avond ga ik door de donkerende dreven, door die klokkenklanken heen, naar den avondgroet van Onze lieve vrouw.

Zoo als altijd ben ik weer alleen in de lange kerk.

Ginder in het koor heffen de paters, in wijde witte gewaden, de Salve Regina aan.

In de hooge ramen verwijlt een was-geel licht; een blauwen schemer omdonst de fruitkorven op de muren en de strakke ivoren gestalten van de paters.

Hun gezang toovert een perelmoeren kathedraal op, waar in elk der duizend nissen het lelienbeeld der moeder-maagd te blinken staat.

In vereering opgenomen zing ik zacht den hymnus mee: ‘Ik groet u stralende koningin der hemelen...’ en mijn hart voegt er bij: ‘ik groet u mijn Roelinde!’

Achter mij piept tergend een der zijdeuren van het portaal open. De schoonheid barst. Het is alsof men een Brugsche kant scheurt. Ik zie nijdig om naar die deur.

Er komt een dun meisje binnen dat aan het wijwatervat blijft staan.

Ik ga weer op in het gezang. Dit meisje heeft zeer blonde haren, denk ik, en ik zie nog eens rap om, om mij te overtuigen of ze wel zoo blond zijn als ik mij voorstel.

Het glanst als koperen vaatwerk en meteen zie ik dat ze groote lichtblauwe oogen heeft.

Zij heeft een tak van witte bloemen vast. Ze knikt me geloof ik toe.

Ik wil mij weer in het gezang mengen, doch het lied schemert uit... en dan is er een fluweelen geluidloosheid, waarin de paters achter elkaar wegglijden in de holte van het klooster, als om nooit meer weer te komen.

De stilte is nu broos en donker rond den rooden druppel vuur, die voor het altaar glinstert.

Dit is voor mij immer een zalig uur.

Dan wordt het ook zoo wijd en stil in mij.

Ik weet het, in ben slechts een speldeprik in de oneindige ruimte en toch is het alsof alles om mijnentwil gebeurt.

Maar in zulke schemerstonden, in de effene stilte, in de aanwezigheid van God smelt mijne kleine harde persoonlijkheid uiteen en deint uit naar immer diepere verten.

Ik raak de zoom der eeuwigheid.

Doch nu ik niet alleen ben, ik voel mij in mijn rug bezien door dit meisje, blijf ik gesloten als een okkernoot.

Gestoord ga ik weg.

Het meisje wil naar mij toekomen, doch ik ga buiten langs de andere portaaldeur.

Tegen het oud goud van den dag snijden de getande kastanje-

blaren zich donker af, en de zwaluwen draaien rond den pompadoeren toren.

Mijne stappen klinken te hard over de kasseitjes van den klooster-voorhof. Ik ga op mijn teenen en drink de lucht. Ik drink den vrede, die over het klooster bloemt en sluit mijn oogen als bij een goeden geur.

Daar kriept weer de portaaldeur en het meisje komt buiten naar mij toe.

Ik ga voort.

Onder het gewelf der kloosterpoort hoor ik onze beide stappen hol galmen. Ze volgt mij dus snel en nu begin ik rapper te gaan.

Ik sla de eerste dreef links in, een dreef die noch naar huis of kluis voert en in de verre heide verloren loopt. Hier zal ze me zeker niet volgen.

Het is een holle weg waar bezijds op de barmen de sparreboomen hunne wortels hebben bloot gewroet.

Ik zie om. Ginder volgt ze mij.

Wat wil ze van mij?

En waarom verander ik mijn weg voor een simpel meisje, dat er heelemaal onschuldig uitziet en misschien enkel een inlichting wil vragen?

Het moet toch iets bijzonders zijn om mij zoo ver na te volgen. Doch mijne ingeboren bedeesdheid groeit boven mijn nieuwsgierig verlangen.

Ik schiet ineens het bosch in naar de richting van den waterplas. Nu ben ik van haar af. Hier durft toch niemand komen. Ik zie om, niets meer te hooren of te zien.

Wie mag dit geweest zijn? Wat wou ze van mij? Ze heeft natuurlijk iemand verkeerd voor. Ik voel me wrevelig dat ik voor zoo'n luttel meisje, haast nog een kind, zoo in verwarring kwam.

Ik zal nu den omweg langs den waterplas doen en achter den abdij-heuvel naar huis gaan.

Het is donker tusschen de dennen, maar boven de plas staat er nog veel licht. De doorgesneden maan schijnt in het gladde water, als een verdronken kroon. Zuiver, alsof ze dubbel zijn, liggen de waterbloemen weerspiegeld. Een groote vogel wiekt zwaar op en blijft mij schuinsch van uit een boom bezien.

En dan is er verder niets meer te hooren. Niets. Ik verwacht en

verlang een geluid als een hooger teeken om mogen of durven voort te gaan; het vallen van een mastentop, een roep, een zoemende kever, het ver gedokker van een kar.

Een vergiftige stilte.

Nu is 't mogelijk dat de monniken ineens rond den plas komen staan en het ‘Libera nos domine’ aanheffen.

Er moet iets gaan gebeuren, en pijl die afgeschoten wordt, rakelings voorbij mijn oog; een harp die zal gaan spelen.

Ineens is er iemand achter mij. Ik voel het. Langzaam, achterdochtig draai ik mijn hoofd om.

Het meisje staat op eenige passen van mij af, verlegen en weifelend.

Er is vrees en blijdschap in mijn bloed. Ik vergeet te vragen wat zij wil en blijf haar bezien, bezien, zooals men verwonderd de maansikkel ziet opkomen, zonder te vragen wat dit zilver teeken aan de lucht beduidt.

Ze likt even hare lippen af en zegt gedempt terwijl zij de witte bloementak laat vallen: - Mijnheer, vergeef me dat ik u stoor... vader laat zeggen dat hij morgen niet kan komen om naar de gothieke kazuivels te gaan zien... hij zei dat ge in 't Lof waart... er is een doodskaart gekomen van zijn tante en hij moet vroeg vertrekken voor de begrafenis.

Dan zwijgt ze en blijft me zacht bezien.

Heur haar verlicht het bleek gelaat waarin de blauwe oogen bijna donker zijn. Zij zien recht in mij binnen.

- Is het goed mijnheer? hoor ik haar zeggen.

Ik weet niet of ik ja geknikt heb. Ik sta verdronken in dien zachten, diepen blik.

- Ik zal het zeggen mijnheer.

En ze verdwijnt als een hinde in het bosch.

VII.

Een wondere verbazing springt in mij open, en ik snel de richting in die zij geloopen is.

Soms blijf ik staan en luister.

Een kristallen maneschijn verlicht de rust van 't Kempenland. Ik ga als door een droom.

Zwaar en warm is de geur der dennen.

Ik word moe, ik trek mij zelf voort, koude huiveringen ritselen over mijn rug. De koorts doet mijn bloed weer pijnlijk kloppen. Neen, ik ben in lang nog niet genezen. Langzaam ga ik naar huis toe.

Waarom heeft mijn vriend mij niet gezegd dat hij een dochter heeft?

- Wat heeft zij wondere oogen! zeg ik gedurig onderwegen. Wondere oogen, wondere oogen, het is als eenen bid-voor-ons van eenen litanie.

Boven de beek sliert de nevel, en de maan blikkert in het vensterke van mijn slaapkamer.

- Ha, zegt de boerin in het donker deurgat. We wierden al ongerust. Ik zei nog tegen Fonne, mijn man, als hij maar weer niet naar den waterplas is gegaan. Het is daar niet goed mijnheer. Blijf er maar ver van weg. Kom drink nu maar gauw uw melk.

- Schoone witte stokrozen die ge daarbij hebt, zegt Fonne, terwijl hij zijn pijp uitklopt op zijn holleblok. De echo in het mastenbosch daarnevens herhaalt het geklop.

Dan word ik eerst gewaar dat ik den bloementak vast heb die zij heeft laten vallen.

Ik ben blij dat de lamp niet wordt aangestoken. Binnen zet ik mij neer in den donkeren, terwijl de boerin in het maanlicht de melk inschenkt.

En ik vraag zoo onnoozel weg alsof het me niet aanging: of de schoolmeester geen kinderen heeft?

- Nog eene dochter, Cecilia, zegt de boerin, de andere kinderen zijn gestorven, zeven. Zeven zijn er gestorven en zijn vrouw zit ergens in een gesticht. De boerin wijst naar haar voorhoofd. Ja, zucht ze, het Everzwijn heeft veel verdriet gehad in zijn leven...

En als iemand die dronken is en al zingend steeds aan éénen zin blijft hangen, zoo val ik in slaap, met de maneschijn als een zilveren kazuivel op mijn voeteneind, onder het immer neuriën van:

> Ik zag Cecilia komen
> Al aan den waterkant,
> Zij kwam daar aangetreden,
> Met bloemekens in haar hand.
> Ik zag Cecilia komen...

VIII.

De dag streelt mij langzaam uit den slaap.

Ik durf mijne oogen niet open doen, want als ik wakker word zal ik een ander mensch zijn.

Mijn hart verzet zich. Mijne liefde voor u Roelinde wil over de schoonste en wonderste gebeurtenissen triomfeeren...

Daar blinkt de witte bloementak in een waterkaraf, en plots als een geur, die over mij neervalt herbeleef ik de ontmoeting met Cecilia aan den waterplas.

Ik sta verdronken in haren zachten blik, die tot in 't diepste van mijn wezen dringt.

Tot in den wortel van mijn ziel.

God wat een afgrond ben ik!

Gisteren was ik nog een kind dat huppelde op de trappen van den dageraad, en de kleurigste woorden plukte om mijne liefde te versieren.

Mijne vreugde blonk als een doorgesneden vrucht.

Nu ben ik angstig van mezelf.

Ik sta in een groot stil bosch.

Roelinde! Roelinde!

Uw naam klinkt als een horen in de open verte. Ik ijl naar u toe. Uwe oogen zijn de klare rivieren waarop de lente door mijn hart gedreven komt. Zij zijn een zondag...

En toch en toch waarom zijn ze niet zoo stil en diep als d'oogen van Cecilia, die mij bedwelmen als een zomernacht?

Of is dit soms het werk van den avondschemer, die de zieken zieker maakt, en alles verinnigt en verdroomt?

Komt het omdat ik zoolang van u verwijderd ben en mijn hart schoone aandoeningen noodig heeft? God! bevrijd me van dien zoeten twijfel!

Laat mij beschaamd worden dat ik mijn hart zoo los gelaten heb.

Ik moet mij overtuigen! ik moet Cecilia zien in 't nuchter licht van den dag. Dan zal mijn kwelling over zijn.

Zal ik haar de bloemen, die zij verloren heeft terug gaan brengen?... Cecilia droeg die bloemen als een licht in de processie... Zij zelf was een licht in de donkerte van het bosch...

Ik scheur mij angstig uit die mijmering los en vlucht naar beneden. Ik mag niet alleen zijn.

Terwijl ik wat eten neem, begint de boerin alsof er geenen nacht is tusschen geweest, opnieuw over het verdriet van het Everzwijn te vertellen. Zij staat in den haard en roert in den ketel. Zij vertelt hoe eenzaam hij daar woont maar volop in de bloemen. Zij legt mij duidelijk uit, alsof ik ernaar gevraagd heb, waar hij ergens woont, en als ze den ketel hijgend naar achter draagt roept ze: ‘Ge moet er eens naartoe gaan, 't is een schoon wandeling.’

IX.

Als een dief sluip ik met de bloemen weg.

Is het geen geniepige reden om Cecilia weer te zien?

Is het niet oneerlijk tegen Roelinde?

- Neen, zegt mijn mond, en naar mijn hart wil ik niet luisteren. Mijn hart ligt overhoop. Ik kan er niet meer aan uit.

Een ding weet ik, ik ga mij overtuigen, ik ga mijn liefde redden.

Ik ben opgejaagd en toch ga ik langzaam.

Omdat ik nog eens diep en krachtig van den heerlijken droom wil genieten, alvorens hij als een zeepbel kapot gestoken wordt.

Er is slechts een korte nacht voorbijgegaan en 't is alsof ik reeds jaren met deze kwelling rondloop.

De natuur, in tegenstelling, is tergend rustig nu.

Hommelen klinken voorbij. De zon zoemt op de mulle zandwegen. Het licht hangt snaren en kristallen aan de dennenaalden.

In 't midden van het karspoor zit een haas in profiel. Ik zie zijn klaar oog. Met rustige schokjes verdwijnt hij in het bosch.

‘Ach! kon ik versmelten in die heldere rust!’ is de eene zucht. ‘Mocht die kwelling eeuwig duren’ is de andere zucht.

Het huis zit verborgen achter oude, kromme dennen. De stokroos bloeit er wit en roze en met donkere kleuren van wijn. Het huis komt als naar mij toe.

Bezijds staan bijenkorven als een orgel te gonzen. De deur staat open. Er is niemand binnen. Een stukje zon snijdt over den rooden vloer.

Er liggen eenige boeken op een tafeltje en op een oude kast met schuiven.

De slinger van de hangklok flitst telkens in een zonnepijltje op. Er fonkelen geraniums op de vensterplanken.

Ik klop op de open deur en ga een eindje binnen.

Ik hoest gemaakt. Mijn hart botst. Ik zou willen wegloopen. Ik wensch dat er niemand komt, maar ik blijf willoos staan.

De kelderdeur staat open, zware holleblokken komen de trap op.

Cecilia stijgt voorzichtig met een volle tijl melk uit den donkeren in het licht.

Ze blijft verbaasd in 't zwarte deurgat staan.

‘Ik breng u de bloemen... die gij gisteren verloren zijt...’ Mijne stem hapert.

Hare handen beven, de tijl beeft, melk klast op den vloer.

Hulpeloos ziet ze mij aan. Ik zet de tijl op een stoel.

Ze lacht verlegen: Ik verschoot... ‘Ik was aan 't werk... vader had die bloemen voor u meegegeven.’

Ze doet haren werkvoorschoot af, de mansklompen uit en staat op hare witte kousen.

We weten niet wat zeggen en we durven alkander niet bezien.

‘Ge woont hier rustig...’ zucht ik.

‘We zijn het gewoon.’

Dan weer een stilte als op een ziekenbezoek.

‘Zijn dit de boeken van uw vader?’

Zij knikt.

‘Leest gij die ook?’

‘Neen... maar soms leest hij er mij wat uit voor... 's avonds’.

Het is een bevrijding over iets te kunnen spreken.

‘Dit lied van God zal wel heel schoon worden... uw vader heeft er mij nu en dan wat uit voorgezegd... werkt hij er reeds lang aan?’

‘Ja... al veel jaren.’

‘Ik zal blij zijn het heelemaal te kunnen lezen.’

‘Het geraakt nooit af... hij verbetert er gedurig aan.’

En we durven elkander niet bezien, en bij haar is den angst zoo groot als bij mij.

‘Het zal zeker een groot boek worden?’

‘Och neen... wilt ge het eens zien?’

Zij gaat op hare kousen naar de oude kast, waarvan ze de bovenste schuif opentrekt.

Zij staat op hare teenen en zoekt met gebogen hoofd in de schuif.

God hoe schoon is zij!

De zon trekt een gouden lijntje rond haar profiel en trilt in hare vele blonde haren.

Ze is smal en reen in dit helder zomerkleedje. Een bloemenstengel.

‘Dit is alles’ zegt ze. Ze geeft me twee dunne schrijfboeken.

‘Slechts eens doorbladeren’ en ik leg de schrijfboeken open op de kast.

Zij staat rechts van mij tegen het venster. En terwijl ik doe of ik in het eene boek lees, bladert zij in het andere.

Het zijn lange gedichten, zeer zuiver neergeschreven, veel met rooden inkt verbeterd.

‘Vindt g'het schoon?’

‘Jawel... jawel...’

‘Men moet ze eigenlijk luidop kunnen lezen, dan zijn ze veel schooner, zegt mijn vader.’

Het is als een uitnoodiging, die ik vlug afweer.

‘Met die verbeteringen kan ik er niet aan uit.’

‘Wil ik er eens een paar voorlezen?’ vraagt ze mij zonder op te zien.

En van mijn boek leest ze, van de juist openliggende bladzijde, langzaam en eenvoudig, terwijl haar vinger de regels volgt.

‘Uw lied doorgonst de oneindige ruimte.

De snaren van uw harp zijn van ster tot ster gespannen.

De melkweg is de zilveren strijkboog in uw handen.

Uw zang doorzindert alle wezens en dingen en alles neemt er kleur en vorm naar aan: de sneeuwvlok haar kristallen figuren, de visch zijn juist getelde schubben. De dauwdrop glanst ervan, de alpen zijn er van opgericht.

Wij hooren het in het afvallen van appelen in den herfstnacht, in den lach der kinderen; wij beluisteren het in elkanders oogen...’

Hare stem beeft, haar vinger beeft, hare stem wordt stiller. Een groot licht spat open in mijn hart.

Wankel leest zij voort. ‘Wij gelooven soms dat het onze ziel is die zingt, doch als Gij daar niet waart zou er geen klank uitkomen...’

Ze zwijgt, met de vinger op het schrijfboek, ze buigt het hoofd.

Ze is onweerstaanbaar schoon, zij is muziek.

Als gesmolten prevel ik naar haar voorhoofd: ‘Wij beluisteren het in elkanders oogen.’

Allerhande verwarde beelden en aandoeningen, herinneringen,

woorden en verlangens, Roelinde, mijn ouders, processies, ziekbedden doorflitsen plots mijn geest en mijn gevoel. Maar het zijn als wolken rond een toren.

Cecilia glanst door mijn wezen als de zon door een kerkraam.

Zij staat voor mij met hangende armen. De zon ritselt goud in heur haar, geraniums fonkelen rond haar gezicht. Zij hoort den roep van mijne ziel.

Zij heft de oogen op, zacht, eenvoudig bezien ze mij. Maar het is de morgen en het is de nacht. Het is de eeuwigheid. Voor dit is er nooit iets geweest. De zaligheid breekt open over mijn leven... ik hef mijn handen op... ik kus haar voorhoofd. Hare handen raken mijne kloppende slapen, ze heft zich op de teenen, we zoenen elkander lang en stil... Dat mag de dood kosten. Het is machtig als de dood.

Zij wendt zich even af, ziet mij gelukkig aan, zucht, en schudt eens stil het hoofd alsof zij niet gelooft, dat zoo iets waar kan zijn.

Ze keert zich schuin naar het venster, het hoofd gebogen naar de bloemen. Hare vingeren betoetsen de bloemen.

Ik ben zeker dat zij weent. Zij weent van geluk.

Het minste woord zou een kwetsuur in deze schoonheid zijn.

Zij plukt een geranium af, die ze als een lichtje vasthoudt. Ik neem de bloem uit hare vingeren en leg ze in mijn linker handpalm.

Haar arm valt neer, ze buigt dieper het hoofd.

Ik tast aarzelend, schuw naar hare hand. Zij drukt de mijne.

‘Dag Cecilia’ fluister ik.

Ik neem de stokrozentak van de tafel en ga stil weg.

Op den dorpel zie ik om. Zij staat daar nog in dezelfde houding, met de oogen en de handen in de bloemen.

Buiten zie ik nog eenige keeren naar het huis.

Zij komt niet in de deur...

Warme boschlucht, zonnige stilte. De noen-eenzaamheid der heilige Kempen.

Ik zou kunnen knielen, de lucht kussen als de zoom van uw kleed, mijn God!

(Wordt vervolgd.)

‘Pak den stier bij de horens’ door Juul Roggeveen.

Half doezelig nog, hoorde Iefje den schellen, snel wegstervenden kreet van den lijster, bewuster dan: andere vertrouwde geluiden, dichtklappen van een hekje, valsch jongensgefluit en klompen over het grind..... Hark, de krantenjongen. Geen wonder, dat die arme merel voor zoo'n verknoeid opera-wijsje op de vlucht ging.

Haar oogen, nog zwaar van slaap, zagen het gewiegel van gave lindenblaren, wanneer zij opwoeien werden de dunne, roode takjes zichtbaar en vlekjes hemelblauw. Zeven uur al! Ze schrok nog telkens, wanneer ze zoo laat wakker werd, maar 't hinderde immers niet, nu vader rentenierde en weer een vrouw had die zelf aan 't roer wou staan. In gedachten noemde je haar nog steeds juffrouw Bruin. Och, ze was ook nog maar twee maanden met vader getrouwd. En op je vierentwintigste wende je niet zoo gauw meer aan een ‘nieuwe moeder’. Ze misgunde het vader heelemaal niet, al was het niet prettig, te weten dat je vriendinnen schuine grapjes maakten over dat oude stel.

Het ergste was haar eigen nuttelоosheid na die vijf jaar van hard werken, toen het huishouden op haar dreef. Was moeder blijven leven, dan zou zij nu al jaren met Ares zijn getrouwd.....

Ze zuchtte, vouwde haar handen achter het donker hoofd; haar grijze oogen werden wijd van weemoedig verlangen.

.....Waarom moest het ook juist zoo samenkomen, dat vader achterbleef als een hulpeloos, steunzoekend kind en Ares die hofsteê in Engeland erfde en haar mee wou hebben, als zijn vrouw. Ik kan niet, ik moet bij vader blijven had ze gezegd en Ares had dat niet begrepen. Nooit had ze meer iets van hem gehoord, misschien was

hij nu wel getrouwd met een meisje van zijn eigen stand..... want zij was tenslotte maar een boerendochter en hij de zoon van een notaris, al had hij dan de studie laten varen om boer te worden. Vader wist niets van de breuk tusschen Ares en haar - hij dacht dat de vriendschap uitgesleten was en ze liet hem maar in dien waan. Soms vroeg ze zich af, of Ares wel echt van haar gehouden had - zooals een man houdt van een vrouw. Een ideëele vriendschap noemde hij de hunne - ze begrepen elkaar volkomen, maar voor een huwelijk was toch meer noodig - liefde die geen grenzen kende, een verlangen tot volkomen overgave. Zoo had zij wel naar hem verlangd en het nooit durven zeggen, bang daardoor zijn vriendschap te verliezen. Hoe had ze zich vaak geschaamd wanneer haar vriendinnen vroegen: Ben jij met dien jongen? en ze niet wist wat ze antwoorden moest. Nu had ze Ares heelemaal verloren en toch - moest ze weer kiezen, ze zou dezelfde keuze doen. Met al het verdriet over moeder was het toch een goede tijd geweest. Ze had alles voortgezet in moeders geest en 's avonds, na zoo'n dag van hard ploeteren, voelde zij zich zoo oneindig dankbaar omdat ze wist ergens goed voor te zijn. Ze zorgde voor vader en de jongens, voor de dieren die aan haar hoede waren toevertrouwd, de honden, poesen, pauwen, eenden, kippen, geiten, kalkoenen - de heele schare die vroeger door moeder vertroeteld was - en 's winters vond ze het heerlijk de koeien, op stal, te verwennen. Nu was dat alles voorbij. Freek en Pieter waren getrouwd. Freek, als oudste, woonde nu op ‘de plaats’ en vader had een huisje laten bouwen op de croft, vlak naast de boerderij, ‘zooals het hoorde’. Stond het maar liever aan 't andere eind van de wereld. Nu bloedde je hart wanneer je erlangs liep, omdat je het nog altijd als je eigenlijk thuis beschouwde. En zij was en bleef een echte boerin in haar hart, al had ze dan een ‘goede opvoeding’ genoten en sprak zij niet boersch meer - maar wie van het jongere geslacht sprak er nog wèl zuiver boersch? De beschaving ging nu eenmaal haar gang, ook in dit hoekje van West-Friesland. Hoe dan ook, ‘rentenieren’ vond zij verschrikkelijk. Niets, niets was meegenomen naar het nieuwe huis, meubelstuk noch dier. En je smachtte naar iets om te vertroetelen. Grijsje, de kleinste poes had ze zoo graag mee willen nemen, maar vader zei: ‘Gekket, d'r ben méér muizen op de plaas.’ En toch was vader een goed mensch, maar zoo weinigen hielden echt van

een dier, begrepen dat je het om je heen wilde hebben, als een kameraad. Guurt, de vrouw van Freek, had joviaal gezegd: 't Heele stel kan van mijn part hier blijven, maar wanneer je Guurt kende, wist je dat het eigenlijk onverschilligheid was. Voor de huisdieren zou het beter zijn geweest als ze afgemaakt waren, nu werden ze verwaarloosd, net als de tuin. Je vingers jeukten soms om er eens flink met spade en hark aan 't werk te gaan, maar dat zou bazige inmenging lijken; er zou oneenigheid uit voortkomen en daar kon ze niet tegen. Karakterloos misschien: ze kon niet velen dat iemand vijandig aan haar dacht, evenmin als zij iemand pijn kon doen - anders was ze wel weggegaan, voor vaders tweede huwelijk, maar toen ze gerept had van een betrekking zoeken, was vader zoo wanhopig geweest - ‘Den in 't net of ik je wegjaag’ - dat ze maar toegegeven had en gebleven was. Waarvoor - dat mocht de hemel weten.

Allez..... opstaan nu maar. Een nieuwe dag beginnen. De tijd zou leeren of zij nog ergens goed voor was.

Felle middagzon vonkte in de spionnetjes en de rij koperen bloempotten voor de ramen. De fuchsia's wedijverden in kleur met het bonte stoelbekleedsel en behang. Breed-uit voor de tafel zat Bram Koomen overluid de krant te lezen, zijn geliefkoosde bezigheid, toehoorders of niet. Maar nu zat zijn vrouw, Hendrien, tegenover hem en deed of ze luisterde. Ze was een mollige brunette, frisch nog voor haar vijftig jaar met haar gladde huid en joligen lachmond. Af en toe keek ze op van het haakwerkje in haar kleine handen en schudde het hoofd, of zei ‘Och-och’. Dan glom Brams ronde gezicht van goedmoedige zelfgenoegzaamheid. ‘Jaja - zoo is het’, onderbrak hij zichzelf, wreef eens met een grooten, bonten zakdoek over zijn glimmenden schedel en ging met frisschen moed verder.

Ief, voor het venster, poogde tevergeefs haar aandacht te bepalen bij het boek in haar handen. Ze hield van haar vader, maar dat overluid lezen prikkelde haar. En hij deed het nu nog meer dan vroeger!.....

‘Hoe's't gosmogelijk wat 'beurt er toch veel op de wereld, hé, Bram’, hoorde zij Hendriens teemende stem.

.....O, dat gewild onderdanige, lieve Bram voor, lieve Bram na en hij merkte niet eens dat hij hard op weg was een pantoffelheld

te worden, dat ze toch haar wil doordreef. Nu rookte hij al geen sigaren meer en trok zijn schoenen op de deurmat uit, dat had zìj hem eens moeten vragen! Ze deed haar best van die vrouw te houden maar aan dat poeslieve zou ze nooit wennen en dat had vader juist ingepalmd, natuurlijk.

‘Ja me lieve ziel, je vrage je af wat deervan komme moet’. Bram legde zijn krant neer en veegde zijn lorgnet schoon; zijn oogen zagen rood-omrand, of hij gehuild had en dwars over zijn dikken neus liep een roode striem.

‘Hei'j nag een kompie thee voo-m'n, vrouw?’

‘Welzeker’. Bereidwillig liep Hendrien naar de theetafel en hij volgde haar met welgevalligen blik. Toen ze het kopje voor hem neerzette, legde ze even haar hand op zijn schouder en dat was voor hem een aanmoediging zijn arm om haar leest te slaan en haar op de forsche dij te kloppen. ‘Toe - niet doen malle vent’, gichelde ze, maar ze maakte niet de minste haast om weg te komen.

Iefs wangen werden heet; ze staarde op haar bladzij, schijnbaar erg verdiept.

.....Daar begint het weer, dacht ze. Begrijpen ze nu zelf niet hoe pijnlijk dat is. O, vader zou het nooit beseffen, dat zij zich een indringster voelde, dat zij soms de kamer niet binnen durfde gaan. En moest ze hier nu weer een heelen middag bijzitten?

‘Jij meer thee, Ief?’ kwam Hendriens stem, lacherig nog.

‘Nee dank u’. Ief stond resoluut op. ‘'t Is zulk zalig weer, ik denk dat ik naar zee fiets en meteen bij Pieter en Brecht anrij’.

‘Doen dat, meidje, geniet maar hoor’, zei haar vader hartelijk - ‘en as je toch nei Pieter gane vraag den efkes of Sleutel die zeug nag 'kocht heb’.

‘Goed hoor. - Dag’, deed Ief luchtig.

In de gang leunde ze even, moedeloos, aan den muur.

‘Vooruit’, vermande zij zich, badpak halen - fiets uit de schuur en de ruimte in.

Even later knerpte haar fiets over 't grind, ze wuifde plichtmatig naar de gesloten vitrages - veel plezier, samen, dacht ze een beetje schamper, dan zwenkte ze den weg op.

Een paar minuten, en het dorp lag achter haar, zij reed over 't slingerend fietspad langs de Wiel, het wijde water met vele grillige door riet en russen omzoomde inhammen. De zon deed millioenen

lichtjes schitteren in het golfgedartel, langs de grazige oevers speelden kinderen, plukten gele lisschen. Zomersch klonk de roep van een karekiet - een andere antwoordde. De warme lucht was vol vliegengezoem - ononderbroken veelstemmige symphonie. Eindeloos strekten de velden. Er was nog niet gemaaid; zijïg gras, broeiend roode zuring en boterbloemen, die van overdaad te druipen leken, golfden als een kleurenzee of lagen roerloos, wachtend op een windvlaag.

.....Heerlijk, fluisterde Iefje. Zooals de natuur haar rustig maakte - het was als een zachte, kalmeerende hand op haar opstandigheid, balsem voor haar bitterheid. Hier, in het opene werden haar muizenissen zoo klein en belachelijk - zij voelde zich opgenomen in al die geuren en kleuren en klanken, die toch eigenlijk weer geen klanken waren. ‘De taal der stilte’, waar had ze dat gelezen?

Een zijweg bracht haar opeens tusschen eikenstruweel, waarachter mos en varens donkerden, de bodem werd zandiger: langs den berm gloeiden klaprozen en droegen bremstruiken hun weelde van gele klompjes. Altijd was het weer een verrassing, die overgang van sappig Westfriesch weiland naar het boschachtig overblijfsel der vroegere wouden.

Overal stilte..... De huizen droomden met gesloten luiken in de middaghitte, of de heele wereld door schoone slaapsters was bevolkt. Nog even flink doorgetrapt en ha! daar waren de duinen, 't was of je de zee rook. Heerlijk, dat de weg zoo stil en open voor haar lag. - 's Zondags moest je hier niet komen, dan gingen de menschen naar zee omdat andere menschen gingen.

Nu had ze het allerlaatste huisje aan den voet der duinen bereikt, het was zoo popperig klein, dat het leek op het pannekoekenhuisje van de heks uit Hans en Grietje, maar het vrouwtje dat hier woonde was een goede fee, hoe vaak had ze dorstige kelen verkwikt met het roode duinwater uit haar wel. Kijk, daar stond ze al met haar aker!

Iefje stak haar hand op naar een kleine vrouw wier verschrompeld appelgezichtje een-en-al lachrimpels was. Ondanks de hitte droeg ze een blauw wollen mutsje, dat met een elastiek onder haar puntkin sloot. Vriendelijk knikkend, haar handen op de heupen, wachtte ze tot Iefje vlak bij haar was en afstapte. ‘Zoo maidje’, schudde ze haar de hand, ‘was je deer weer’.

‘Ja, ik kon 't niet laten met dat mooie weer’.

‘J'ewwe glaik. 't Heb lang genog zuinig weest. D'r is aârs gien ziel an 't strand, me kind!’

‘Juist fijn.’

‘Mien je 't? Ik wacht er nou maar stees op da'j er's met een flinke vraier ankomme.’

‘Nou, dan kan u lang wachten, hoor!’

‘Kom, kom, 't wordt lenegiesan taid, je benne toch al vier en twintig. Mit ze tweien is beter den allien, Iefke!’

‘'t Kan waar zijn - aju, hoor!’ lachte Ief en wipte weer op haar fiets. Het wijfje keek haar even hoofdschuddend na, dan liet ze haar aker in het water plompen.

Verlangend begon Iefje haar tocht tusschen de duinen door. Helmgras nu, waarvan je de vlijmscherpe punten te voelen leek, loodrechte stijgingen van schitterwit zand en dennenbegroeide glooiingen. Duinkommen als verlaten paradijsjes waar vroeger nimfen rustten op het dikke mos onder de prieelen der ineengegroeide struiken, en duinviolen en vergeetmijnietjes door hun zwierende haren vlochten.

Boven je hoofd, als herauten die je het beloofde land binnenvoerden, helwitte meeuwen tegen het verzadigd luchteblauw. Gebogen van inspanning trapte ze het laatste, steile stukje. Eindelijk! Als altijd gaf het haar een schok van blijde vervoering, altijd was het grootscher dan zij gedroomd had, de eeuwige oneindigheid van zee en hemel.....

In een duinkom liet zij haar fiets en kleeren achter, holde omlaag, rank als een knaap in haar badpak. Bij iederen stap zakten haar voeten weg in het losse, warme zand dat hen als liefkoozend omsloot. Hoe koel en vast daarna was de donkere baan langs de zee, waar het schuim der branding bruiste en teruggleed en zij het beeld der golven voelde in de holte van haar voet. Voorzichtig tipte zij over de pier vol wieren en scherpe schaaldiertjes.

.....Even probeeren het water. Soepele streeling om haar teenen. Zij waagde een sprong en het spatte boven haar ooren; proestend schudde zij de zilte druppels uit haar glad, zwart haar. Met gelijkmatige slagen zwom zij een poos, wierp zich op haar rug en liet zich drijven, dan tilde een hooge golf haar op en gooide haar in

een grot. De deining maakte haar dronken, zij pletste met het water alsof zij met meerminnen speelde.

Moegezwommen, tintelend over haar heele lichaam, keerde zij eindelijk naar haar duinkom terug en liet zich drogen in de zon. Haar vingers groeven diep in het rulle zand, tot zij de koelere lagen raakten, door haar wimpers zag zij blauwe duinvlinders fladderen boven het wiegend helmgras. Zij zuchtte, een glimlach trok om haar lippen.

.....O, dit was goed, zoo te liggen onder de geweldige zon en je een kind van zee en hemel en aarde te voelen, de eeuwige elementen om je te weten. Hier was alleen oneindigheid, hier vergleed alle menschelijke leed en geluk in tijdlooze grootheid.....

'Heu Piet', riep Iefje en haar broer in de wei keek op en zei ook 'heu'. Dan ging hij door met stekelpikken. Uitbundig is hij nou eenmaal nooit geweest, dacht Iefje, maar hij meende het even goed.

Ze sprong van haar fiets om het hooge hek van 'Nooit Gedacht' te openen. Diepe karresporen liepen over het oprijpad; rusteloos ritselden de populieren die het omzoomden. Toen ze de bocht omsloeg, stond de verrassing die deze slingerlaan haar altijd vaag verwachten deed, vóór haar in het gedaantetje van haar tweejarig neefje Siem. 'Dag schat!' zei ze, en hij, al even blij om de onverwachte ontmoeting, begon op zijn mollige, kromme beentjes te springen, zijn ronde wangen leken nog glimmender, zijn oogjes heller blauw te worden. Als een dolleman zwaaide hij met de armen, terwijl hij onverstaanbare kreten slaakte. Uit dat woordenkluwen kon zijn tante tenslotte 'Siempie rije' ontwarren en fluks werd hij op de fiets getild. Blijkbaar had hij in den loop van den dag vele avonturen beleefd; hij stortte zijn opgespaarde verhalen nu over Iefje uit als een eenzaam reiziger doet, die eindelijk een gewillig oor gevonden heeft. En Iefje luisterde, met gerimpeld voorhoofd van inspanning, naar zijn koeterwaalsch. Vlak bij de boerderij ontmoette zij Brecht, die voorzichtig een theeblaadje voor zich uit droeg. 'Hé, wie zien we daar', riep ze vroolijk, zette haastig het blad op een tuintafel en omarmde Ief. 'Da's nog er's leuk, meidje!'

Ze was een kleine, beweeglijke vrouw; bijna witblond haar

omlijstte pikant het bruingebrand gezchtje met de helblauwe oogen die ook uit Siem's gezichtje straalden.

'Die kleine doerak wou met alle geweld buiten theedrinken - gauw een koppie voor jou er bij halen - wat? zelf doen? Bè-je betoeterd. Ga zitten'. En op haar vlugge slofjes tippelde zij weer naar binnen.

Glimlachend keek Ief haar na..... Net zoo'n kleine kwajongen, Brecht. Pieter had 't niet beter kunnen treffen. Zooveel wilskracht als in dat teere lichaam school. Daar voelde zìj zich een nul bij. Je zou 't Brecht niet aanzien, dat ze al zooveel verdriet had gehad. Vroeg wees en toen nog getrouwd tegen den wil van haar voogd. Maar ze had haar zinnen op Pieter gezet en nu was het leven pas goed voor haar begonnen.....

Simon leidde haar gedachten af, zijn vingers graaiden over haar gezicht. Ze greep de ronde armpjes: 'gevangen, kleine man!' Zacht streelde zij de gladde, gemarmerde huid. Hij lag nu stil tegen haar aan; telkens voelde ze het knipperen der zijïge wimpers en zijn warme ademzuchtje; ze rook zijn zoetheid. Zoo'n kind..... daar was ze jaloersch op. Waarom kon niet iedere vrouw een kind hebben - getrouwd of niet.....

'Ziezoo! Daar zijn we met hutje en mutje!' Brecht zette een volgeladen blad op het tuintafeltje. Zij schoven hun stoelen knus bijeen en zaten weldra in druk gesprek. Brecht praatte veel en zonder eenige zelfvoldaanheid; zooals steeds vermaakte Ief zich met de humoristische verhalen waaruit Brechts ganschen blijmoedigen levenskijk sprak. Brecht en zij waren uitersten - misschien voelden zij zich daarom zoo tot elkaar aangetrokken?

Midden in zoo'n verhaal onderbrak Brecht zich opeens.

'Zeg, dat moet ik je toch eens vragen: Jannie Tuinman zei dat ze Ares Veenstra had gezien in "De Rustende Jager". Wist je dat hij in Holland was, Ief?'

Zelf begreep ze later niet hoe ze zoo gewoon 'nee' had kunnen zeggen - voor haar gevoel verging een eeuw tusschen Brechts vraag en haar antwoord. Maar hoe zij zich ook beheerschte, iets ondefinieerbaars waarschuwde Brecht: ik heb me op gevaarlijk terrein begeven. 'Misschien is hij pas over, hoor', zei ze verlegenverontschuldigend.

'Ik weet het niet. Ik hoor nooit meer iets van hem'.

‘O’, kon Brecht alleen nog, hulpeloos, uitbrengen.

.....Had ik in godsnaam m'n mond maar gehouden, dacht ze, geschokt door Iefs nu strak-bleek gezicht.... Was ik maar niet zoo'n ellendige flap-uit. Ze wist dat Ief heel bevriend was geweest met Ares Veenstra, maar meer ook niet. Ares was al een paar jaar in Engeland, toen zij met Pieter trouwde en Ief, toch al gesloten, had zich nooit over hem uitgelaten.....

Iefs gedachten waren als kolkend water, als elkaar najagende stormvogels, maar zij preste de nagels in haar weeke palmen en wist zich met uiterste wilsinspanning te beheerschen, een gewoon gesprek te beginnen, tot Brecht door die bedrieglijke kalmte weer op haar gemak werd gesteld en opgelucht meende: Misschien heb ik me vergist.

Even opgewekt als anders namen zij na een uurtje afscheid. Siem mocht ‘fietsen’ tot het hek, en hoog op moeders arm wuifde hij zijn tante na. Ief keek lachend om en wuifde terug tot de weg een draai nam. Dan verdween de lach van haar gezicht en leek het te versmallen.

.....Dus hij was in Holland. God ja - het zou de eerste keer niet zijn in die vijf jaar, al gaf hij niet veel om zijn vader - maar vroeger had ze het nooit geweten en ‘wat niet weet dat niet deert’, zooals de boeren zeiden. En nu - nu werd haar hart weer door verlangen uiteengereten. Ares, Ares - zijn oogen, die nooit hadden gezien hoe de hare smeekten om méér dan vriendschap alleen, zijn bruine, slanke handen, zijn stem - zoo week soms dat het iets in je smelten deed. Hoe had ze geschreid vaak, omdat ze zoo hoekig en bleek was - andere meisjes benijd - om hun molligheid, hun mooie krullen, hun aanhalige maniertjes - het was of zij allen een geheim wisten dat voor haar ondoorgrondelijk was. En toch had Ares háár gevraagd zijn vrouw te worden - juist toen het lot haar een zwaren plicht oplegde.....

Waarom moest zij juist nù hooren dat hij in Holland was..... nu zij vrij was en hij niet meer naar haar omkeek? Het was niet moeilijk voor hem haar uit den weg te blijven, hij woonde heel aan 't andere eind van de Zijpe.....

Tranen drupten over haar wangen. ‘O, waaraan heb ik dit verdiend’, kermde het in haar.

‘Maar waarom zou je hem niet schrijven, fluisterde een over-

redende stem, misschien houdt hij nog altijd van je - zeg hem dat je vader getrouwd is, dat je nu vrij bent'.

'En als hij van een ander meisje houdt?' weerlei een andere stem. Er zijn duizenden meisjes, veel liever en mooier dan jij. Misschien heeft hij al lang vrouw en kinderen in Engeland. Denk aan de vernedering! Nee, schrijven kan je niet.....

Mechanisch fietste zij huiswaarts. Weg, de lichte blijheid, de geluksstemming van dien middag, haar hart was als het landschap: grauw en triest nu de zon achter wolken schuil ging. Haar voeten bewogen als looden lasten.

'Als vader maar niet op den uitkijk staat', dacht ze..... Hij mocht eens vragen: wat scheelt eraan? Ze zou maar zeggen dat ze te lang in 't water was gebleven, gauw naar bed gaan....

Maar toen ze het huisje naderde en hij niet op den uitkijk stond, voelde zij zich teleurgesteld, wist ze opeens dat ze het toch gehoopt had. Vroeger kon zij niet uitgaan, of vader stond vol ongeduld te wachten en riep al van verre: weer bè-je zoo lang geweest....

Ze bracht haar fiets naar het schuurtje, ging door de achterdeur naar binnen..... Misschien zaten ze al te broodeten in de keuken.....

Maar in de keuken hing een sfeer van verlatenheid, of de dingen al jarenlang op dezelfde plaatsen wachtten. En terwijl zij daar stond, aarzelend voor zij de gangdeur opendeed, overviel haar weer, maar sterker dan dien ochtend bij het ontwaken - als een adembeklemmende angst het gevoel van overbodigheid, van wanhopige eenzaamheid.

II.

Het klokkenspel van de oude Waag tinkelde een speelsch wijsje in de zomerlucht. Op de kaasmarkt was de gewone bedrijvigheid van keurende boeren, dragers die hun vrachten oranje-glimmende Edammers naar de kade brachten op het sukkeldrafje dat alleen kaasdragers eigen is. Kinderen en vreemdelingen keken naar de ruitertjes die uit den toren reden. Uitroepen klonken dooreen; 'How quaint! - Frightfully interesting! - What dinky little hats!'

De verweerde gevels keken naar het leven dat op hun plein rumoerde, zooals zij honderden jaren gekeken hadden. Voor de

open ophaalbrug wachtten auto's, fietsen en een rijtje menschen.

Iefje en kleine Siem drentelden langs den waterkant heen en weer. Ze wachtten op Brecht, die naar het warenhuis waar zij zooeven inkoopen had gedaan, was teruggekeerd met een: 'k kom zoo terug, 'k heb wat vergeten. Ief wist wel dat het een cadeautje voor haar verjaardag was, maar ze had zich dom gehouden. Ze keek naar het schip dat voorbijvoer. ‘Levensstrijd’ heette het, doch de roodgebrande schipper met zijn struische vrouw en lachende kinderschare op het dek, waren eer het symbool van geluk.

Floep, klapte de brug dicht en het verkeer ging weer zijn gang. Juist toen een groepje menschen van den overkant kwam, rukte Siem zich onverhoeds los en dribbelde met gespreide armpjes recht op twee pratende jongelui aan. ‘Hier Siem!’ riep Ief angstig. Ze greep hem net, terwijl hij tegen den eenen jongeman aanbotste. Glimlachend keek deze op, wou een grapje zeggen - het bestierf op zijn lippen. ‘Ief’, was alles wat hij uitbracht. Meteen had zij ook hem herkend. Een oogenblik stonden zij sprakeloos tegenover elkaar. Ares herstelde zich het eerst: ‘Je bent nog precies dezelfde, Ief’.

‘Vin je?’ Ze moest haar heeschheid weghoesten.

.....Wat mankeert die twee? dacht de vriend. ‘Zeg Ares, als jij me niet voorstelt, zal ik het zelf maar's doen: Frits Kerkmeer, om u te dienen! - Zeker ouwe kennissen?’

‘Ja, maar ik had juffrouw Koomen al heel lang niet gezien’, wimpelde Ares, wat koeltjes, zijn nieuwsgierigheid af. Maar Frits liet zich niet gauw uit het veld slaan. ‘Vindt u niet dat-ie een kerel als een boom geworden is?’

‘Ja’, zei Ief verlegen; ‘je ziet er heel goed uit, Ares’. Hij is een man geworden, dacht ze, den stoeren, gebruinden Ares van nu vergelijkend met den slanken jongen uit haar herinnering. Aarzelend ging Ares' blik naar den kleinen Simon, die, zijn voorhoofdje diepzinnig gerimpeld, van den een naar den ander keek.

‘Mijn neefje’, zei Ief en schaamde zich om den blos die naar haar wangen steeg.

‘O’. Nu lachte hij het mannetje toe, streek over zijn dwaze, witte kuif. ‘Ben je fijn uit?’

‘Ja. Siempie limelade hebbe’.

De groote menschen lachten en het was of de stemming er lichter

door werd. ‘Goed zoo!’ zei Frits; ‘kom maar op voor je rechten, jongeman’.

‘Ben je altijd nog thuis?’ vroeg Aries, als terloops. Ze knikte. ‘Gaat het goed met je vader?’

‘Ja.....’ Zeg het nu! drong iets in haar, maar schroom weerhield haar en voor ze haar weifeling overwonnen had, begon Siem opgewonden te roepen en te wijzen: ‘Mamma, mamma!’ en werkelijk, daar kwam Brecht; in iedere hand een pakje. Ze naderde een beetje verlegen, haar oogen vroegen om uitleg. Die gaf Frits haar, toen de eerste begroeting voorbij was. ‘.....Stel u voor mevrouw, die twee menschen hadden mekaar in jaren niet gezien en uw zoontje zorgt voor een ontmoeting’. Brecht lachte, ze durfde Ief niet goed aanzien. Dat *hij* het nu juist moest zijn, dacht ze. Enfin, wie weet waar het goed voor was. ‘Ik dacht al: wie hebben ze nou opgepikt’, zei ze op haar ongegeneerd-jongensachtigen toon.

‘En? Vallen we nogal mee?’ vroeg Frits gemaakt ernstig.

‘Nou, 't zal best schikken, hoor!’

Nu werd de toon losser. ‘Laten we ergen gaan zitten’, stelde Ares voor, ‘dan kunnen we rustiger praten’. Ondanks Brechts protesten ontlastten Ares en Frits haar van de pakjes en gevijven drentelden zij weg - om bij 't eerste 't beste zonnige café-terrasje halt te houden.

Eerst was kleine Siem het middelpunt van hun aandacht. Hij kreeg niet alleen zijn ‘limelade’, maar taartjes bovendien en zijn verrukking kende geen grenzen. Ief lachte mee om de grapjes die tegen hem gemaakt werden - in haar borst neep iets samen. Daar heb je nu waar je zoo naar verlangde, Ares weer te zien, dacht ze. In de week die verloopen was, sinds ze van zijn thuiskomst hoorde, had ze zich vaak een ontmoeting gedroomd, maar dan waren er alleen Ares en zij geweest. En de Ares uit haar verbeelding zei: ‘Laat het verleden verleden zijn’ - zij greep zijn hand - en er was weer het oude begrip.

De werkelijkheid was anders. De werkelijkheid bestond uit café-tafeltjes, een krijschende loudspeaker, stemmenrumoer en geroep om bier, een uithangbord ‘Dancing’ - een vraag: Hoeveel klontjes wil je in je thee? en menschen die verder van elkaar verwijderd waren dan planeten, al zaten zij ook naast elkaar. Een sentimenteele

ouwe juffer was zij. Voor Ares hoorde waarschijnlijk die heele jeugd-vriendschap tot het verleden. Misschien dacht hij nu: wat bezielde me, dat magere, onaantrekkelijke kind ten huwelijk te vragen - we konden goed met elkaar opschieten, ik kon met haar praten - nou ja.....

En zij.... ze verging van jalouzie, omdat hij nu naar Brecht keek. Gelukkig was Brecht ook niet knap..... Meteen schaamde zij zich voor die gedachte, haar oogen ontmoetten den blik van Frits en zij voelde zich als betrapt. Ze lachte luid mee om iets dat Brecht gezegd had en dat ze niet had verstaan.

Het leek een afspraak, dat Ares en zij elkaar zoo weinig mogelijk aankeken en alleen op stijven beleefdheidstoon tegen elkaar praatten. Maar toen Siem aan zijn limonade en taartjes werd overgelaten en zoetjesaan het gesprek op Ares' hofstee in Somerset kwam, Ares, die altijd een boeiend verteller was geweest, sprak over zijn landelijk leven, daarginds, vergat zij, ondanks zichzelve, dat zij een oogenblik tevoren nog had gedacht: ik wou dat ik dood was, vergat zij gehéél te denken aan zichzelf. Zij zag het alles voor zich: het oude huis dat eigenlijk een jachtslot was geweest, in een vallei tusschen de groene heuvels. De murmelende beek, door het dal; eindelooze korenvelden en de koeienschare die 's avonds door een kleinen herdershond uit de verre weide werd gehaald. Het bruine paard dat op vaste tijden de ontzaglijke keuken binnenwandelde en kalm wachtte tot hij zijn klontje suiker kreeg, de wilde konijntjes, die in vrede ronddartelden. De gansche lieflijkheid eener landstreek waar de heuvelen en bosschen van het oude Engeland ongerept waren gebleven, waar de menschen nog in gelukkigen eenvoud leefden.

Toen Ares vertelde hoe verbaasd hij was geweest over zijn Somersetsche boerenarbeiders, die op zijn vraag: hoeveel loon? antwoordden dat kan ons niet schelen, als we maar genoeg appelcider krijgen, lachte zij zoo hartelijk, dat hij haar even verrast, met een flits van de oude verstandhouding, aankeek. Beiden voelden zij zich meteen beklemd daardoor, het was of zij zich nu pas elkaars lichamelijke nabijheid bewust werden, en, koppige Noorderlingen als zij beiden waren, deed dat hun houding weer bevriezen.

Opeens gaf Brecht, met een blik op haar polshorloge, een verschrikt kreetje.

‘Zeg, weet je dat het bij vijven is?! Ik moet direct naar huis. Blijf jìj gerust nog wat, Ief’.

‘Nee, ik ga ook’, zei Ief snel.

‘Zoo'n haast opeens’. Door de stroefheid van Ares' toon was toch een klank van teleurstelling.

‘Laat u ons nu al in de steek, toe, blijf nog wat!’ vroeg de galante Frits. Maar Ief, weer in het slakkenhuis harer stugge verlegenheid teruggekropen, schudde vastbesloten ‘neen’..

‘Als 't dan niet anders is brengen we jullie’, zei Ares en toen hij zag hoeveel haast Brecht had, tilde hij Siem op. ‘Zoo gaat het vlugger’.

Vol trots wuifde de dikzak over den schouder van den grooten oom en Ief lachte naar hem, al wilden haar lippen beven.

Bij de Friesche Brug wisten zij op het nippertje een bus te pakken. Er was nauwelijks tijd voor een handdruk, een vluchtig: tot ziens.

Ares tikte tegen het raam en knikte naar Siem, toen schokte de bus in beweging. Een handzwaai, en zij zagen elkaar niet meer.

‘Toetoetoe’, zong Siem, ‘mamma wat doet die man, mamma, wat is dat.....’ Aan één stuk ratelde hij door tegen zijn moeder, die een beetje afwezig antwoordde op de duizend-één vragen. Ze was uit haar humeur omdat haar toeleg: Ief in Alkmaar te houden, mislukt was. Tersluiks keek ze naar Ief, die onbeweeglijk naar buiten staarde. Zooals ze daar nou weer zat als een steenen beeld, je zoù haar toch. Nee Ief, zei ze in stilte, nou heb ik heelemaal geen meelij met je. Je hoû van die jongen, anders heet ik geen Brecht en als ik zoo'n kans had gekregen zou ik 't wel geweten hebben. Wat duvel! Dat had zìj met Pieter wel anders aangepakt. Maar goed ook, anders had hij vandaag-den-dag nog geen mond opengedaan. Maar als je denkt dat je 'r zoo afkom dan ken je me niet, me lieve kind’, dacht ze een beetje wraakzuchtig. En met haar onschuldigste gezicht begon ze: Wat een aardige man is die Ares, zeg.

Ief werd vuurrood. ‘Vin je’.

‘“Vin je”. Dan moest ik heelegaar krankjorem wezen, als ik dat niet vond! Zoo'n leuke kop en aardig als hij praten kan. Als ik niet zoo dol op Pieter was, zou 'k het op hem worden, geloof dat maar!’

Ief zei niets terug, alleen werd de lijn van haar lippen iets strakker.

.....Word maar kwaad, stijfkop, dacht Brecht.

'....En weet je wat ik dacht, Ief, toen ik jullie zoo naast mekaar zag zitten? Wat een leuk stel zou dat zijn'.

'Hoe kom je erbij. Je bent mal'. Het klonk ongewoon vinnig voor Iefs doen.

Maar Brecht zei, onverstoord: 'Mal of niet, ik hoop tòch dat je'm nog er 's tegenkom!'

Dienzelfden avond liep Ares in den verwilderden tuin die zijn ouderlijk huis omringde. Binnen had hij het niet uit kunnen houden. Daar zat zijn vader in aanbidding voor zijn laatst verworven antiquiteiten en loste de huishoudster kruiswoordpuzzles op. Net als vroeger. Was hij wel weggeweest? Hij hoefde zich zeker niet wijs te maken, dat hij om hen teruggekomen was. Vooruit had hij immers geweten, dat hij zich weer ergeren zou aan vaders eigenaardigheden: zijn totaal afgesloten zijn van het heden, zijn idiote zuinigheid, behalve wanneer het den aanschaf van oude ketels en tegels betrof.... Vader, die zelf appelwijn brouwde van het fruit uit zijn tuin - geen wonder dat de cliënten die dat bocht hadden geproefd niet meer terugkwamen!

.....Geen spoor van emotie, bij zijn thuiskomst. Waarom moeder hem getrouwd had, zou een eeuwig raadsel blijven - je had haar nooit gekend, anders zou je 't misschien begrijpen. Schonk hij háár vroeger de toewijding die hij nu aan zijn oudheden gaf? Nadenkend keek hij over de kortgeschoren ligusterhaag die den grooten tuin van den dorpsweg scheidde en staarde over het landschap, sappige weilanden, molens, in 't geboomte verscholen boerderijen, onder een lage lucht van vliegende wolken. De meeste luiken waren al gesloten - hooitijd, het boerenvolk ging vroeg naar bed. Uit een enkele open deur klonken nog stemmen en op den rechten weg, die nog vreemd-wit lag in het laatste, heldere licht vóór de schemering, draafden van verre paardenhoeven aan en werd het stipje zichtbaar van een sulkey. Een boerenzoon, die zijn renpaard trainde voor de harddraverij.

Hij hield van dit landschap van zijn jeugd, maar zijn nieuwe

omgeving had hij ook liefgekregen, hij was immers een geboren wereldburger!

Met gebogen hoofd begon hij weer zijn rondgang, langs de verwilderde rozen, wier zoete geurenmengeling de wind hem toevoerde, door den bongerd, - langs het verlichte raam, waarachter de stille figuren van zijn vader en de huishoudster zaten. Hoog boven zijn hoofd voer de wind door de blaren, een zuchten eerst, gestadig aanzwellend tot machtig ruischen, dan weer versterven. Geen natuurgeluid dat hij méér liefhad. Het was of uit de sferen stemmen spraken tot een mystieke kern diep in hem, zijn oerwezen. Nu zou hij weer in een hangmat willen liggen en er een heelen nacht naar luisteren, zooals vroeger - en denken - aan Ief. Wat gaf het, je een rad voor oogen te draaien? Die plotse ontmoeting, was het beschikking geweest? had zijn bolwerk van beleedigden trots, gewonde ijdelheid als stof ineen doen vallen en hem voor de schrijnende zekerheid gesteld dat zijn gevoel voor Ief nog onveranderd was. Gek, die hij was geweest, zichzelf wijs te maken dat het wel eens aardig was alle oude dingen weer te zien - alsof je tegen jezelf niet eerlijk kon zijn. Steeds had hij zich in blind egoïsme voorgepraat: Ief heeft haar vader en broers boven mij verkozen, ik wil niet meer aan haar denken. En wat was het tenslotte anders geweest dan de angst voor verdriet, gewoon menschelijk verdriet, zooals hij nu voelde? Was Ief dan niet waard dat hij om haar leed - haar keuze niet begrijpelijk? Het was goed jezelf eens onverbloemd de waarheid te zeggen. Wat had hij Ief gegeven? De veeleischende vriendschap van een hoogdravend jongmensch, dat nog niet tot man was gerijpt.

Toen hij haar leerde kennen, had hij zijn eerste erotische avonturen al achter den rug. Geen wonder dat hij, de moederlooze, met zijn oneindig verlangen naar liefde, koestering, in de jaren toen zijn heete bloed de zuiverheid van dat verlangen vertroebelde, in verkeerde armen terecht was gekomen. Maar die avonturen hadden een wrange nasmaak gelaten; steeds eenzamer bleef hij achter, met den schrijnenden terugblik op wat voor goed geschonden was.

Nooit zou hij de eerste ontmoeting met Ief vergeten. Ze kwam een brief afgeven voor zijn vader en hij deed haar open. En onmiddellijk had hij geweten: dat meisje gaat iets beteekenen in mijn leven. Onmogelijk had hij kunnen omschrijven wat hem zoo

getroffen had, bij haar aanblik. Weer zag hij haar staan, tenger, bijna hoekig kind, een bleek gezicht met weemoedigen, grooten mond en onder het heel donkere, blauwzwarte haar wijde, grijze oogen die het licht vingen. De fijne wenkbrauwen liepen in flauwe lijn omhoog, wat haar iets Oostersch gaf. Een gewoon meisje misschien voor anderen, voor hem een openbaring, belichaming van het ideaal der vrouwelijke kuischheid, waar de werkelijkheid hem zoo ver van weg had gevoerd. Hij was altijd iemand geweest voor wien alleen uitersten golden; na zijn losbandigheid kwam als natuurlijke reactie het verlangen naar zielsgemeenschap zonder meer. En zoo was een platonische verhouding ontstaan, die drie jaar had geduurd. Vroeg hij zich in die jaren ooit af, of Iefje ten volle werd bevredigd door die vriendschap?..... Vandaag, toen hij haar zag met het kind aan haar hand, had hij haar begeerd, volledig. En nu de jaren van onevenwichtigheid achter hem lagen, wist hij dat het goed was - dat liefde door geen grenzen werd beperkt. En rustig, als een man, wilde hij zich zijn liefde bekennen en het verdriet aanvaarden, dat er noodwendig mee samenging. Maar voor hij terugging naar het werk dat hem riep, moest hij haar weerzien om van haar eigen lippen te hooren of hij nog hopen mocht.

Ief zat geknield op den kamervloer, haar voorhoofd vol aandachts-rimpels, en streek een laatste maal de voile glad die voor een nieuwe jurk was bestemd.

‘Vooruit nu maar’, dacht ze en wilde juist de schaar erin zetten, toen beneden, aan de trap, ‘Ief!’ geroepen werd. Hè..... vervelend, wat was dat nu weer.

‘Ja, wat is er?’ vroeg ze, een beetje ongeduldig, op den drempel van haar kamertje blijvend.

‘D'r is iemand voor je, me kind’, antwoordde Hendrien, met wat Ief haar gelegenheidsstem noemde.

‘Voor mij!’ Ze had zooeven de bel wel gehoord maar er niet veel aandacht aan geschonken - Hendrien kreeg zooveel bezoek.

‘Ja, een zekere meneer Veenstra’, voegde Hendrien er zachter aan toe.

Het was of haar hart stilstond. ‘O’, wist ze gewoon te zeggen. ‘Ik kom dadelijk’.

Toen Hendrien weer weggedribbeld was, stond zij, nog roerloos, de handen aan haar gloeiend gezicht. Een siddering ging door haar lichaam. Snel liep zij dan naar den spiegel in haar kamertje en keek met gretigheid, als zag zij het voor den eersten keer, naar haar eigen beeld. En het was een veranderd beeld, nu innerlijke gloed uit haar oogen lichtte en kleur deed bloeien op haar matte wangen.

- Stil, stil - fluisterde zij, luisterend naar den jagenden klop van haar hart - beheersch je.

Toen zij de huiskamer binnenkwam stokte het gesprek tusschen haar vader en Ares.

‘Hoe gaat 't sinds gisteren, Ief’, begroette Ares haar, uiterlijk kalm - maar zijn blik was angstig-onderzoekend.

‘Goed. Leuk dat je gekomen bent’.

‘Meen je 't’, vroegen zijn oogen en toen zij hem met een snellen, warmen blik geruststelde, doorgolfde hem blijdschap en tegelijkertijd had hij kunnen snikken. De angst: als ik haar door mijn blinde zelfzuchtige koppigheid maar niet voorgoed verloren heb, was te groot geweest.

‘Je benne aârs een raar meidje, Ief’, zei Koomen, hoofdschuddend. ‘Wat weerlichs, je hadde toch wel er 's zegge kend dat je Ares gister zien hadde?’

‘Niet de moeite waard immers!’ lachte Ares. ‘En uw dochter is nogal zwijgzaam van nature, geloof ik, daar zou ik meer staaltjes van kunnen vertellen’. Hij kon moeilijk zeggen wat hij erachter dacht: zooeven hoorde ik hiernaast op de boerderij pas dat u weer getrouwd was en verhuisd. Maar Ief begreep wel wat hij bedoelde en om haar verlegenheid te verbergen, vroeg ze: ‘Hoe ben je hier gekomen?’

Hij wees naar buiten. ‘Met mijn wagentje. Dat wil zeggen: 'k heb het gehuurd voor den tijd dat ik in Holland ben en ik kwam je eigenlijk inviteeren voor een ritje’.

‘Nou dat sla je niet of, 't zè-jij, Ief’, animeerde haar vader.

Hendrien lachte zuurzoet - haar oogen keken vorschend..... Die weet natuurlijk niet wat ze eraan heeft, dacht Ief en opgewekt zei ze: ‘Wel ja, laat ik het doen’.

Even later zoefden zij langs de trekvaart. Zij zwegen beiden. Nu zij alleen waren, beklemde hen weer elkaars nabijheid; Ares

keek recht voor zich; uit haar ooghoeken zag Iefje de ernstig-gesloten lijn zijner lippen, zijn fieren gebogen neus en zij zuchtte nauw hoorbaar.

Zij doken neer over een lange brug en zwaaiden een stillen zijweg in. Een witte kip liep langs den berm te pikken - verder geen sterveling, die de rust verstoorde.

Hier stopte Ares en met de bruuskheid die ze nog zoo goed van hem kende, vroeg hij: ‘Ief - waarom had je me dat niet gezegd, dat je vader weer....’ Hij nam haar hand. ‘Had je me heusch in mijn waan willen laten? Ief! Waarom huil je? Heb je dan een hekel aan me?’

Ze lachte door haar tranen heen. ‘Nee, alleen aan mezelf. O - als je toch eens niet gekomen was - Ares.....’

‘Meen je het? O engel! Eindelijk’. Nu schokte een snik door zijn lichaam. ‘Ief - mijn eigen, kleine Ief’ fluisterde hij, heesch, ‘als je wist hoe eenzaam ik ben geweest.....’

‘En ìk dan’.

‘Dwazen waren we allebei, maar we zullen den verloren tijd inhalen!’ Verzaligd zaten zij daar, met ineengestrengelde handen, elkaars blikken indrinkend, tijd en plaats vergeten, pas tot de werkelijkheid terugkeerend, toen een schorre stem ‘Heu daar!’ riep. ‘Hoe is 't? Motte jullie de heele weg hew?’

Tegelijk keken zij om, zagen den zwaar beladen hooikar, het nijdig, vuurrood gezicht van een ouden boer en het grijnzend bakkes van den knecht, naast hem. Zij lachten als uitgelaten kinderen en wuifden naar den bullebak, voor zij wegreden. Naar zee, vond Ares - ze hadden zoo lang niet samen langs het strand gedwaald.

.....Eeuwen lijkt het geleden, dat ik hier het laatst fietste, peinsde Iefje en verstolen raakte ze Ares' arm aan, alsof ze nog niet gelooven kon, dat haar geluk geen droom was.

Waar het wielrijderspad tusschen de duinen begon, moesten zij de auto parkeeren. Vlug wipte Iefje achter Ares aan, naar buiten, maar niet zóó vlug om te kunnen verhinderen dat hij haar in zijn armen opving en haar zóó, stijf, tegen zich aanhield, haar kuste op oogen en wangen en lippen. En Ief, al zwol haar hart van verrukking, fluisterde: Niet doen, hier, maar het was al te laat. want vlak achter hen zei een stem: ‘Wel heere de weerlicht, as'k nag zoo zeg: 't is Ief 'oor!’

Vuurrood rukte Ief zich los en keek in het vroolijke rimpelgezicht van haar oude vriendin, het duinenvrouwtje. Haar handen in de zij, al oogknipperend en monkelend keek ze Ief op en neer, lachte dan den geluidloozen lach van bejaarde menschen tot ze steunde van benauwdheid en de tranen van haar wangen moest vegen. ‘No wat hew 'k je zaid maidje? Geleuf je m'n nou? Is 't beiter mit ze tweeën as allienig, ja ofte nee?’

‘Ja’, moest Ief toegeven.

‘'k Filseteer je jonge borst, 't is een bovenste best’. Stevig drukte Ares de ruwe hand die hem toegestoken werd.

‘En wanneer gaat het stelke anteekenen?’

‘Wat mij betreft, morgen’, zei Ares, een koesterenden arm om Iefs schouder leggend. Dat antwoord deed het oude lijf opnieuw schudden van de pret. ‘Zoo mâ'k het hoore’, hijgde ze: pak den stier bai de horens, zou m'n vader zaliger zegge. Maar j'ewwen 't an main te danken 'oor, dat ze já zeid heb, ik heb er iemersdagen een klain lessie geven zie'jnt!’

‘Als dat zoo is krijgt u de eereplaats op het trouwfeest!’

‘Tùtùtù! Ik ben zóó allang tevree. Geluk met mekaar, kinders!’ Maar terwijl ze haastig wegriebelde op haar oude beenen riep Ares haar nog na: ‘Tot ziens, op de bruiloft!’.

Albert heeft honger door Paul van Caspel Veltman.

De Seine stroomt onverstoorbaar onder alle bruggen door waarmee de mensen haar willen temmen. Er zijn geen twee aan elkaar gelijk. De Seine kent ze alle en heeft voor elk een strelende liefkozing van haar golven.

Parijs raast excentrisch om de Eiffeltoren. Wijdbeens staat deze doodstil met zijn kop hoog in de lucht en kijkt neer op het monster aan zijn voet, dat raast en brult uit duizend monden. Af en toe bekruipt hem de lust zich plat te laten vallen, dreunend, als een verschrikking, midden in het ontzaglijke mierennest.... maar het contract met Citroen staat dat niet toe. Over de volle lengte van de toren herinnert Citroen des avonds alle Parijzenaars in lichtende letters aan het bestaan van zijn auto's en aan de tijd. Ook verschijnt telkens een reusachtige schaalverdeling die de temperatuur aangeeft.

Nu kan het overigens Albert volstrekt niet schelen hoeveel graden Celsius Monsieur Mirand afleest. Albert ligt in een gang van de Métro. Tussen zijn lichaam en de harde stenen vloer heeft hij een krant. Hij slaapt. Het is goed slapen in de wee-warme lucht hier onder de grond. Beter dan buiten in kou en regen. En als je slaapt zie je ook de mensen niet die langs je lopen. Vrouwen wijken snel uit als ze je ontdekken, bijna vlak voor hun voeten. Een heer wendt de blik af. Uit de zak van zijn dikke ruige overjas trekt hij de langwerpig gevouwen Paris-Soir: ‘Individu met revolver schiet 5 personen neer’....

Het is niet prettig om naar Albert te kijken, dat is waar. Hij is vuil en ongeschoren. Wat hij onder zijn jasje draagt is moeilijk te zeggen, een brok pet heeft hij voor zijn ogen geschoven, zijn broek zit met een touw om zijn middel gesjord en van onderen

zijn de pijpen met bandjes om de enkels vastgesnoerd omdat hij sinds lang geen sokken meer draagt.

Hij heeft vannacht in het Quartier des Halles rondgezworven en hier en daar een paar francs verdiend. Niet veel, neen, want wat hebben ze hem nodig? Er zijn handen genoeg. En toen heeft hij zich hier dit voorlopige graf gekocht. Drinken zoals de anderen doet hij niet en aan honger is hij wel gewoon. Als je maar af en toe een eindje sigaret van de straat kunt rapen en het oproken tot je tong en lippen brandt. Als je oud wordt, ja, dan raak je aan de drank, dat spreekt vanzelf. In de rue Quincampoix en in andere kleine straatjes om de St. Martin staan ze, de zwervers, achter een vooruitspringende huishoek. Drie hebben samen een schotel warm eten gekocht bij de dikke vrouw die tussen twee huizen achter een fornuis staat onder het houten dak van haar stalletje. Nu staan ze met hun ijzeren vorken samen in het eten te prakken. Grauwe gerafelde jassen hangen hun om het lijf. Uit de zak steekt een fles. Een miezerige regen sijpelt neer en maakt de straat met zijn verveloze, zwartberoete woningen nog somberder.

Verderop, in een poort waarachter je een slop vermoedt, is vaag in het halfduister een groep mensen zichtbaar. Een man drinkt gulzig uit een fles, telkens een slok, een korte teug. Daartussendoor wiegt hij zijn bovenlijf heen en weer op de wijs van een lied dat hij met schorre keel uitbrult, de maat slaand met de fles en met zijn vrije hand. Twee andere kerels, tegen de muur hangend, staren hem wezenloos aan. In de goot, tussen hen in, ligt een vrouw, die probeert overeind te komen. Plotseling houdt de drinkende man op met zingen, en geeft de vrouw op de grond een schop in haar rug. Zij kreunt en wentelt zich om en om, maar haar ene hand blijft de boodschappentas vasthouden, waaruit verlepte groenten steken, en vergeefs tracht zij zich op haar ellebogen op te richten. Nu zij eenmaal is begonnen met kreunen, kan zij niet ophouden.

Het begint de anderen te vervelen, twee proberen haar op de been te helpen, maar de ander geeft haar in een vlaag van dronken woede met de fles een hevige slag op het hoofd. De vrouw gilt, de twee mannen laten haar los, plotseling helder van doodsangst grijpen ze den drinker beet, die grinnikend met zijn fles nog staat te zwaaien, sleuren hem de straat op en rennen weg....

Dit alles heeft Albert gezien, meer dan eens, en voorlopig bedrinkt hij zich niet.

Vandaag heeft hij voor het eerst sinds weken meer dan vijf francs bij elkaar. Ze zitten in de voering van zijn jas geknoopt. In zijn hoofd is een vast plan, daarom slaapt hij gerust.

Als Monsieur Mirand langs hem loopt wordt Albert wakker. Hij klopt het stof van zijn kleren en begroet M. Mirand met een lichte buiging. Maar deze merkt het niet op, haastig vervolgt hij zijn weg. Goed, dat kan Albert tenslotte ook al niet schelen. M. Mirand eet natuurlijk bij Dupont waar alles prima, prima is. Daar heeft hij de speciale garçon die hem bedient en die weet waarvan hij houdt. Niemand dan deze kan zo elegant en haast ongemerkt een vlammetje geven als M. Mirand een sigaret uit zijn koker neemt en in zijn mondhoek schuift. Wenst Monsieur Mirand niet met Albert te souperen, goed, hij gaat wel alleen. Hij vouwt zorgvuldig de krant op en begeeft zich naar de uitgang.

Een ogenblik staat hij beduusd in het lawaai van de boulevard waar zwart en groot de Porte St. Denis een wereld verbergt. Dan slaat hij de richting in van de place Pigalle.

Aan de tafeltjes van de grote café's, achter glazen schotten, zijn de drinkende en pratende mensen onverbiddelijk aan zijn blikken overgeleverd.

‘Wacht maar, vannacht is het onze beurt....’

Dan zitten hier in een dichte kring om de kachel met het smeulende houtskoolvuur de daklozen, mannen en vrouwen in waarheid zonder vaderland, en genieten nog van de warmte die hangt op het terras. En niemand zal hen lastig vallen met onbeschaamde blikken.

De kermisspullen werken op volle kracht, van alle kanten klinken flarden krijsende muziek. Een reusachtige neger probeert mensen te lokken in een draaimolen die zo goed als leeg is. Voor een andere tent staat een goochelaar voortdurend eieren uit te spuwen die hij opvangt in een hoge hoed. Drie mensen blijven staan kijken. En hier zijn echte naaktdanseressen te zien. Op het podium voor de tent staan vier lelijke meisjes te bibberen in de dunne peignoirs die ze stijf om zich heen trekken. Zij wiegelen daarbij verleidelijk met de heupen. Niemand schijnt zich meer voor naakte vrouwen te interesseren. Waar moet dat heen?

Albert slentert voort. Hij slentert voort langs de cabarets waar vreemdelingen die geen woord Frans verstaan, Montmartre, het echte Montmartre, komen ontdekken. Men zingt hun een liedje toe, ‘Antoinette, si tu veux....’ en laat hen de wijn duur betalen. Albert slaat rechtsaf, de rue du faubourg Montmartre in, die langzaam stijgt naar het Noorden. Volkomen zeker van zijn zaak vervolgt hij zijn weg, geruisloos op zijn touwschoentjes tussen de mensen doorschuivend die zich verdringen op het smalle trottoir.

En dan tenslotte de rue Cadet.

Een gevoel van triomf stijgt in hem op, nu hij het restaurant nadert. Zijn ontoonbare kleren is hij vergeten, hij gaat souperen, dat is het enige wat hij weet. Want ook het waarom van dit alles.... de vraag komt zelfs niet bij hem op. Misschien is hij jarig vandaag, misschien ook niet. Bloemen heeft hij dan genoeg om naar te kijken op straat, maar hij kijkt er niet naar. Hij heeft nooit Maeterlincks raad gelezen om je dromen op te schrijven elke morgen, en hij vergeet ze dus altijd.

Geen bloemen, geen dromen? Wat blijft er dan om het leven mooi te maken? Albert kent het antwoord als ieder ander, maar stel hem die vraag nooit. Als het leven dràgelijk is, mag hij blij zijn. Hij steekt liever een sigaret dan een bloem achter zijn oor. Een sigaret is trouwens pas goed als hij een dag lang daar gezeten heeft. Alleen kenners weten dat.

Alle dagen zijn hetzelfde voor Albert. Maar deze dag is anders. Vanmorgen vond hij in de Métro een papiertje dat eenvoudig zijn levensloop veranderde.

Het was geen reclame voor een restaurant in de rue Cadet, repas à prix fixe frs. 5.... neen, het was een bevel. Een bevel voor Albert persoonlijk, die avond daar te komen eten. Albert gehoorzaamt. Het papiertje heeft hij in de voering van zijn pet gestopt. Men zal het van hem vragen als een toegangsbewijs. Of neen, men zal hem eerst willen wegjagen. ‘Wat moet die zwerver hier?’ Maar dan zal hij het papier te voorschijn halen en het gehele personeel zal zich uitputten in verontschuldigingen. De kellner buigt en leidt hem naar een afzonderlijk tafeltje.... Kalm bestudeert hij het menu. Laten we beginnen met....

De rue Cadet is lang, maar het restaurant is een der huizen vlak bij de hoek. Een donkere poort door, voorbij het raampje van

de concierge die zit te breien met de kat op haar schoot. Dan de stenen trap op met zijn hol uitgesleten treden, want het restaurant is op de eerste verdieping. Alleen ingewijden vinden het, dat spreekt vanzelf. Wel staat in bijna verbleekte letters de naam in een boog boven de poort: ‘Le boeuf souriant’, maar wie ziet dat? Het is stikdonker op de trap, natuurlijk is het donker. De uitverkorenen die hier komen, zouden wel met de ogen dicht de weg weten, zij hebben het licht niet nodig.

Als hij boven tastend een deur openstoot, is een ondeelbaar ogenblik zijn indruk een gevoel van koude en duisternis. O, een flits van een moment slechts en nooit zal hij weten dat dit zo geweest is.

Nooit zal deze gewaarwording meer tot de oppervlakte van zijn bewustzijn stijgen, want onmiddellijk slaat hoog die andere golf daaroverheen: warmte en licht, gegons van stemmen en vrolijke muziek.

Hij stort zich naar binnen, het bloed stijgt hem naar het hoofd, dronken van geluk tast hij rond met zijn handen, verblind door het licht, voelend de verrukkelijke warmte.

Hijgend snuift hij de geuren op van de spijzen die kellners in smetteloos wit ronddienen aan de vele tafeltjes langs de wanden van de zaal.

In het middenvak golft en deint een menigte op de maat der muziek. Hij ziet geen mensen, slechts kleuren, lichte, blinkende kleuren, met daartussen donkere plekken. Moe van opwinding, niet òp kunnend al die sensaties, steunt hij even met de beide handen op de rug van een stoel. Maar reeds wordt hij ondergedompeld in deze branding die nooit het strand zal bereiken. Zijn ogen zien niets dan kleuren, zijn arm heeft hij gelegd om een slanke rug, zijn hand voelt een zachte gladde stof, hij danst, bedwelmd door een zoet parfum dat opstijgt uit die bloem waarvan zijn vingers de stengel omknellen. Nu heeft het orkest een wals ingezet. Wild wervelend is het begin, tot de adem stokt in de keel, maar dan strijken al trager en trager de violen, zachtjes klaagt de klarinet, en langzaam wiegen de hoofden der dansenden heen en weer, bloemen in de wind.

Nu kan het toch niet langzamer, denkt Albert. Maar steeds opnieuw vermindert het tempo nauw merkbaar, het is niet stil

staan en het is niet bewegen, dit dansen, de muziek speelt ondragelijk langzaam en er is geen ontkomen aan. De dansenden kreunen. Zullen zij door moeten dansen tot de dag aanbreekt?

Maar plotseling springt dof dreunend een snaar van de cello en de drummer geeft een hevige slag op de grote trom. Hoog gillen hobo en klarinet in een kreet van bevrijding. De violen beginnen de nerveuze fluiten achterna te jagen, maar de dansers vluchten uit elkaars armen. Zij kùnnen niet meer. Bij de tafeltjes vallen ze neer en brengen met trillende vingers de wijnglazen naar hun mond.

Albert bedient zich.

Deze schotel poireaux smaakt voortreffelijk.

Het is dezelfde prei die hij vannacht heeft helpen lossen. Dan bouwen ze er muren van op straat, prachtige witte wallen met groene franje aan de buitenkant. En nog meer eet hij. Vreemde gerechten waarvan hij de namen niet kent, maar die hij langzaam genietend proeft, geboeid door hun prikkelende smaak.

Eindelijk staat hij op, legt een groot bankbiljet bij de nota op het zilveren schaaltje, buigt tegen de andere gasten aan zijn tafel en verlaat de zaal.

Met kwieke passen wipt hij de trap af.

Een uitstekende gelegenheid hier.... Waarom kwam hij er niet vaker?

Als hij uit de donkere poort treedt, strijkt koud de nachtwind over zijn hoofd. Hij denkt na. Waar kan hij zijn pet hebben laten liggen? Hij gaat terug, maar de concierge roept hem aan.

‘Hola, waar moet u nog zo laat wezen?’

‘Ik wou even zien.... in het restaurant boven....’

‘Restaurant? Wat bedoelt u?’

‘Wel, Le boeuf souriant, op de eerste....’

Wat gaat haar dit eigenlijk aan, denkt Albert, maar de concierge stond op, waarbij de kat van haar schoot sprong met een klagelijk miauw-geluidje. De vrouw zette haar handen in de zij, boog zich naar voren en keek Albert achterdochtig en een beetje angstig aan.

‘Le boeuf souriant? Maar dat bestaat al niet meer sinds twee jaar! De verdieping staat leeg. Heb ik u zo even ook al niet naar boven zien gaan? Luistert u eens....’

Ze deed een stap naar de deur van haar hokje.

Maar Albert was al weggesneld.

Korte vergezichten op lektuur door Dr. Willem Kloos.

De Stendhal[1]. Le rouge et le noir.

Een mooi boek.

Als men het uit heeft, staat Julien Sorel voor ons als een levend mensch, voor wien men, zooals dit in de werkelijkheid óok het geval zou zijn, nu eens sympathie, dan weer afkeuring, of wel hoogachting gevoelt: een bewijs, dat Stendhal Julien's persoonlijkheid goed heeft gevoeld, in onderscheid met sommige ouderwetsche schrijvers, die hun figuren langs één lijn van engelachtigheid of duivelschheid lieten gaan.

Ook het overheerschend cerebrale in Mathilde wordt ons zeer goed voor oogen gesteld; als echter in haar de ware liefde ontwaakt, wordt zij een gevoelige vrouw.

Madame de Rênal daarentegen is de onbeheerschte liefdevrouw, gedachteloos en egoïst.

Uit dezen roman leert men het leven van dien tijd, met al zijn wereldsche en kerkelijke intriges uitstekend kennen.

Misschien is dit boek een beetje droog geschreven, maar in elk geval is het zeer knap.

(Het voorval van de sporen, die onder een kerkelijk gewaad uitkomen, vindt men óok vermeld in de Mémoires van den Duc de Grammont.

De geschiedenis van Boniface de la Mole wordt (eenigszins

1) Stendhal was het pseudoniem van Marie Henri Beyle (1783-1842). Hij werd te Grenoble geboren.

anders) door Villiers de l'Isle Adam verteld (in zijn *La Reine Ysabeau,* een der *Contes cruels.* Hij noemt hem daar: Le Vidame de la Maulle.)

William Godwin. Caleb Williams.

Deze roman is thans, in den tegenwoordigen tijd, nog leesbaar, omdat Godwin, ondanks zijn theorieën, er de tendenz niet te dik op legt, dus in dit verhaal niet te veel redeneert.

Caleb Williams is een 'boeiende' avonturen-roman, die een natuurlijk en regelmatig verloop heeft, doch waarvan de *clou,* datgene, waar alles om draait, wel wat onwaarschijnlijk is. (Namelijk de bekentenis van Falkland aan Caleb, waardoor deze (Falkland) zich op genade en ongenade aan den jongen overlevert terwijl hij hem daarnà op de krankzinnigste wijze vervolgt, en Caleb dusdoende als 't ware dwingt hem te verraden, wat Caleb dan ook ten slotte doet, hetgeen, zooals van zelf spreekt, nooit de bedoeling van Falkland kan zijn geweest.

Het slot, dat tegemoet komt aan de romantische sentimentaliteit dier dagen, bevredigt ons, menschen van de twintigste eeuw, allerminst.

Hier en daar vindt men een juiste psychologische opmerking, waar men even een streepje bij zet.

Caleb Williams lijkt als geknipt voor de film. Toen, in de eerste helft der negentiende eeuw, er een tooneelstuk uit werd getrokken, werd de hoofdrol achtereenvolgens gespeeld door Talma en Kean. William Godwin overleed den 17en April 1836. In 1756 was hij geboren.

Hazlitt[1)] was een der eerste tijdgenooten van Godwin, die hem rechtvaardig critiseerde. Coleridge begroette *Political Justice* (het wordt tegenwoordig als een klassiek boek beschouwd) met enthousiasme. Hij kwam er zelfs toe, Godwin meer en meer te hoogachten; van het eerste begin af was hij gedwongen om te erkennen:

- There is something there.

En Percy Bysshe Shelley was zoodanig in geestdrift geraakt

1) William Hazlitt is thans nog een der meest gewaardeerde Engelsche critici en essayisten. Hij leefde van 1778-1830, en zijn 'Table Talk' wordt nog steeds gelezen

door Godwin's theorieën, dat hij diens persoonlijke kennismaking zocht, wat tot gevolg heeft gehad, Shelley's huwelijk met Mary Godwin, de schrijfster van verschillende toentertijde veelgelezen romans, waarvan bekend is gebleven: *Frankenstein*, dat men zich als 'thriller' van de film zal herinneren.

Toevallig las ik onlangs in het *Literary Supplement* van *The Times,* dat altijd zeer goed gerenseigneerd is, een studie over 'William Godwin, Apostle of Universal Benevolence', waarin de schrijver van *Principles of Political Justice* ten zeerste wordt geroemd, om zijn humaniteit, zijn intelligentie en zijn ver-vooruitziend gevoel.

'Posterity owes Godwin a rehabilitation, which it will yet have to perform. For the moment he still lives on 'the serene twilight of doubtful immortality', and in that deceitful medium he looms vaguely as a sort of fabulous monster of rationality.

Yet when we come to regard him closely, he appears as one of the most human figures of his time... In his children he evoked passionate loyalties. He was valued by one of the rarest women of his or any other age[1)] And the quality that is diffused through his whole work is rare and human and tender.

'Universal benevolence' was not a remote and ideal condition to Godwin: it was how he felt...

Such was Godwin's ideal: that men should be, instead of automata, obedient to 'positive institutions, absolute human beings and genuine individuals.

Godwin also believed that the ideal was a motive and ultimately the strongest of all. En:

'What the heart of man is able to conceive, the hand of man is strong enough to perform.'

Calderon en Lope de Vega. Calderon. Hüte dich vor'm stillen Wasser.

Pedro Calderon de la Barca leefde van 1600-1681, en produceerde bijna tweehonderd tooneelstukken. Hij was hoftooneel-

1) Mary Wolstonecraft, een der voorloopsters der vrouwenbeweging, die vurig 'the rights of women' bepleitte.

schrijver van Koning Philips IV van Spanje, en in zijn tijd wereldberoemd.

Maar of hij nog is van *dezen* tijd?

Naar dit stuk te oordeelen schijnt het *blijspel* niet Calderon's kracht te zijn. *Hüte dich vor'm stillen Wasser* is erg koud-kunstig in elkaar gezet, en in 't geheel niet spontaan en natuurlijk.

Calderon. Die Andacht zum Kreuze.

Maar of het *drama* Calderon's kracht is, valt uit *Die Andacht zum Kreuze* niet op te maken, want dit stuk lijkt wel een parodie op een tragedie te zijn: het houdt het midden tusschen gruwelopera en Posse.

Doch soms merkt men heel even uit de vertaling (van August Wilhelm von Schlegel, die ook, met Ludwig Tieck samen, een allervoortreffelijkste bewerking van den kompleten Shakespeare gaf), merkt men, zeg ik, dat de verzen in het oorspronkelijke Spaansch, qua detail-poëzie, heel mooi zullen kunnen zijn.

Men moet waarschijnlijk Calderon gelezen hebben, om de auteurs der Duitsche *'Schicksalstragödie'* (waartoe o.a. behoorden: Müllner, Büchner, Zacharias Werner, Ludwig Tieck) beter te begrijpen.

De *'Schicksalstragödie'* werd zoo genoemd, omdat de schrijvers het Noodlot op volstrekt onredelijke wijze, geheel willekeurig lieten ingrijpen.

Calderon. Das Leben ein Traum.

Das Leben ein Traum is een der stukken van Calderon, dat zich het langste en het beste op het moderne tooneel heeft gehandhaafd. De geschiedenis van den jongen man, die in een toren wordt opgesloten gehouden, eenzaam leeft, en niets van de buitenwereld weet, zoodat het leven voor hem is, als een droom, is origineel gevonden. Veel psychologie is overigens in dit stuk niet te vinden.

Calderon (die, naar men zegt, reeds vóór zijn dertiende jaar begon te schrijven, en zijn laatste stuk *Hado y Divisa* vervaardigde op zijn 81e jaar) dicht meestal zeer oppervlakkig; er is wel eenige levendigheid in zijn werk, maar het fond ontbreekt er aan.

(Een fragment van Calderon's *Magico prodigoso,* uit het Spaansch vertaald door Sofie Erens-Bouvy, verscheen in den jaargang 1915 van De Nieuwe Gids.)

Lope de Vega. Die verschmähte Schöne.

Lope de Vega (zijn volle naam was Lope Felix de Carpio Vega) werd in 1562 geboren en stierf in 1635. Hij bleek nog veel vruchtbaarder dan Calderon, want dichtte niet minder dan 1500 comedies. Hij schreef ook een herdersroman *Arcadia* en een hoog-geroemd ascetisch gedicht: *Soliloquios a Dios.*

Die verschmähte Schöne gaat niet diep, maar laat zich alleraangenaamst lezen, want is door levendigheid van beweging en frissche geestigheid wezenlijk geniaal te noemen.

Lope de Vega. Demetrius.

Een allerprettigst loopend, levend en levendig stuk.

Niet veel diepte, maar wel beweging en spirit.

Ik vind dit stuk, wat men zou kunnen noemen: kinderlijk-geniaal.

Wie zóó iets uit zijn mouw schudt, - want het maakt niet den indruk, dat Lope lang over dit stuk heeft gewerkt, - is stellig een groot man.

Ik zag in droom door Hélène Swarth.

I.

Weder leven.

Mijn droom was deze: Ik was alreê gestorven,
Doch weder moest ik leven als voorheen.
Geen ster van hoop mijn eenzaam lot bescheen.
Elke aardeweelde was voor mij bedorven.

Wie eens mij liefden lieten mij alleen.
Ik zat terneder, moedloos, moegezworven.
Door oude pijlen werd mijn hart doorkorven
En weemlend tergden beelden van voorheen.

En weerloos, roerloos, eindloos bleef ik wachten.
Geen slaap verkoelde heet doorwoelde nachten,
Mijn brandende oogen wondde morgenrood.
Ik kruiste de armen, eens verlangend open.
Ik móest herdenken en ik kon niet hopen -
En stil verbeidde ik eindelijken dood.

II.

Paradijsvogel.

In vreemde herberg - van hoe ver gezonden
En voor welk doel? - na de eindelooze reis
Naar 't vreemde land, mijn honger riep naar spijs.
Toen sprak een stem: - ‘Wel mocht die spijze u monden,
Op 't blanke bord zie wat gij hebt verslonden:
Een blauwen vogel uit het Paradijs!’
'k Rees op, verschrikt, mijn bloed gestold tot ijs.
En wroeging weende om de ergste mijner zonden.

Arm hoopje veêren glanzend hemelblauw!
'k Ontwaarde 't pas te laat. Nu hielp geen klagen.
Door welke pijl verraderlijk verslagen,
O hemelvogel rein van hemeldauw?
Moet nu mijn bloed uw heil'ge essentie dragen,
Mijn zingend bloed, dat weeklaagt van berouw?

III.

Paarlen boot.

Een paarlen boot met zwaneblanke zeilen,
Vol kindren blij 'k zag over 't water ijlen.
Bekroond met rozen wit, in wit gekleed,
Zij jubelzongen, voor een feest gereed.

- ‘Boot, neem mij mee! laat me eindlijk vredig slapen;
'k Volbracht de roeping, waar 'k voor werd geschapen.
Ik werd ten lest van eenzaam dolen moe.
Boot, neem mij mee, al weet 'k niet waar naar toe!’

Streng riep een stem: - ‘Naar 't land der blanke Zielen!’
De woorden hard als zware steenen vielen.
De kindren zongen, 't leek een englenrei.
En zonder poozen gleed de boot voorbij.

O ware ik jong gestorven, als die kleinen!
O brandend heimwee naar het Land der Reinen!
Vol bang verlang naar hoop, die zong en vlood,
Bleef lang ik staren naar die blanke boot.

Verzen van Professor B. Faddegon

‘IJdelheid der ijdelheden.’

Ik schoot door 't ijs in een vergeten wak,
En 'k wist: dit is de kentring van 't getij,
Nu wisslen dood en leven in de rij.
En boven 't veld van wijde grijsheid stak
Mijn eenzaam hoofd. Toen vloog een meeuw voorbij,
Die met haar korte kreten spreuken sprak.
En schoon het ijs al splinterende brak,
In 't einde won 'k de veilge wallezij.

De doffe ruitjes glimmen van den haard.
Een zwarte poes met witten snorrebaard
Knipt met haar oogen, dommelt weder in.
En 'k ben verdrietig om haar suffen snoet:
Is dit des levens hooggeprezen goed?
IJdel en ledig is des lijfs gewin.

‘Ik zal u vestigen op eeuwigheid.’

Ik wil mijn machtelooze woede storten
In wilde woorden, die met haakrig horten
Over de lippen slaan; een storm van gillen
Zal gieren gruwzaam, grijs; en vingers rillen;
En 't bloed zal koken in weeke retorten
Van aâr en slagaâr, dat de krachten schorten
Bijna; en of een slagersmes te villen
Begonnen waar', hoe tong en lippen lillen!

Dan zal een engel van den hemel dalen
En voor zijn gouden staf doen wijken kwalen,
Gelijk een nevel voor de morgenzon.
Hoe noeme ik hem? Of kunst, of wetenschap?
Hij is de brenger van het tooversap,
Waardoor het Eeuwge in tijd zich breiden kon.

Levenslandschap verzen van George Kettmann Jr.

I

Aan mijn Vrouw

Doornen staan langs ons pad,
meeuwen
schreeuwen
beneden op het wad.

Wrang zijn de bramen,
scherp de korrels in den wind,
maar wij zijn samen,
voor altijd samen, kind.

Nu nog te zeggen hoe moeilijk het was?
- wij hebben er nooit om getreurd
en ook als ons hart werd verscheurd,
geluisterd,
gefluisterd
met den wind in 't gras.

Wrang, scherp en doordringend,
de zon hel op het zand
- zoo is dit eenzaam land,
maar toch altijd zingend
en altijd hand in hand
trok tusschen aarde en zee
strijdbaarheid mee -
drift die de levenslijn
ver en dichtbij liet zijn.

Ouder zijn we nu en wijzer,
misschien al grijzer
dan jij het me zegt.
Maar daar waar de branding vecht,
daar waar de zeewind woedt,
daar is het goed -
wat zijn daar jaren?
- wie zal 't verklaren?

Dat ons leven vandaag pas begint,
dank ik God, want dàt is geluk -
al zetten ook golven en wind
in dit land hun tanden
en bijten het stuk.
Wij blijven samen, mijn kind,
en ruim in geopenden dag
beeldhouwt de zon je gelukkigen lach
en je twee kleine handen.

II

Dit land is voorpost: tegen zilte vlagen
is 't huis in groenen bolster blanke pit,
waar grimmig maar vergeefs 't gebit
der oude duinheks 't leven uit wil knagen.

De visch is buit, het wild gaat aan het spit,
wij noemen 't leven leven door te wagen
en nà ons zullen als in noordsche sagen
zonen en docht'ren waken voor 't bezit.

Wie ons niet kent, spreekt van piratenbloed
en zegt schijnheilig: - arm land zonder God,
waar nergens koren rijpt en klokken galmen.

Maar wie nog Dietschland hoort in stugge halmen,
op deze voorpost, leeft naar Zijn gebod:
zichzelf te durven zijn alleen is goed.

III

De zon maakt vlechtwerk op het tafelblad,
de kind'ren zijn er blond om heen gezeten
met een gezonden honger na het bad.

Hun ernstige oogen spelen ongemeten
met al het verre licht der blauwe baai -
de bootjes dansen in hun helle kreten.

De moeder - met een glimlach om 't lawaai -
is als een berg van rust, die 't onophoud'lijk
en roekloos vragen opvangt in een zwaai

van vage liefde en kordaat huishoud'lijk
de monden afveegt en de bekers vult:
't heelal wordt hun nog vroeg genoeg aanschouw'lijk.

Maar na den maaltijd ebt het jong tumult
en maakt de schitterzon den wildste loomer,
een lichte slaap kalmeert hun ongeduld.

De blauwe baai blinkt languit in den zomer.....

Binnengedachten van Willem Kloos.

MCXLIX.

'k Houd geestlijk en lichaamlijk vast mij: nimmer overdreven
Bleef 'k alles doen: als zuivere Ariër ik kan gedoogen
Al liên, die 't wijs en ernstig meenen en geen enklen logen
Gebruiken, wen zij wenschen te overreên me. Een zotte scheve

Bewering van een ander nooit aanvaardde ik. Kalmpjes weven
Mijn geestlijk denken bleef ik verder, totdat me als een hooge
Wijde bevindingswereld eindlijk rees. Wat 'k zelf zou mogen
Denken of niet, daar dacht 'k niet aan, ofschoon gestaeg bekeven

De velen me omdat 'k aêrs dacht, deed als zij. Doodstil bedreven
Aldiepst geleidlijk wierd 'k in alles, want ik bleef nièt pogen,
Neen, zag hoe langs zoo verder in de Diepte en zoo getogen

Energisch ben ik door al rampen heen. Hier sta 'k: stil geven
Blijf 'k mijn gemoed aan alle dingen. En geheel vervlogen
Moge mijn Geest zijn wen ik sterf. Thans ben 'k nog vol van leven.

MCL.

'k Peins psychisch-solitair, lijk reeds als vage knaap ik was
En door al uiterlijke dingen heen bleef 'k vredig-koen.
't Onpeilbre Lot heeft mij geslagen soms met scherpe roên
Waartegen-op 'k mij hief dan stoer met wildheid van gebas

Der zware stem. Ik stam uit oeroud stevig ras
Dat onverschrokken standhield. 'k Moest me als knaap staeg voên
Simpel, er niet aan denkend, of ik later kon vergoên
Dit, door een beetren toestand van mijn toen steeds schriele kas,

Als kind reeds kalm-weemoedig. Later hief 'k mij, want ik las
Reeds toen veel boeken, ziende, dat het vele drukke doen
Der Aardschen weinig anders als komediespelen was.

Dies hield 'k maar me aan mijn aldiepst Binnenst, waar 'k in zat te brôen
Over wat mensch en ding beteekent: 'k behoor niet tot een klas.
'k Denk-werk diepst-in, tot niets meer van mij blijft dan stof of asch.

MCLI.

't Aleindloos duren voort der wetende persoonlijkheid
Wen we eindlijk moe van alles en onszelf zijn overleden, -
Ik kon dat met mijn klaar begrip nog nooit verstaan. Mijn zeden
Bleven gestaeg behoorlijk: 'k loog nooit, nam niets, bleek bereid

Andren te helpen met mijn hoofd, en schoon 'k soms gretigheid
Voelde naar wat 'k rondom mij zag, heb 'k strenglijk-stijf gemeden
Er langer dan een oogwenk naar te zien. 'k Behield mijn Rede
Mijn me onbewustlijk aangeboorne in elke omstandigheid.

Eerlijk-gevoeligen mag 'k 't liefst, maar ook met de andren vrede
Hield, houd 'k, zoolang zij laten mij met rust: ik heb bestreden
Zwijgend 't onjuiste in elke binnenste aangelegenheid,

Daar 'k in mijzelf bespeur al dingen. En dies mag 'k de Breede
Heeten, die zonder hebzucht, eerzucht, dommen hoogmoed, ijdelheid.
Leeft steeds nog in zijn Eigent en dus sjokt met niemand mede.

MCLII.

Volstrekt apart te staan inwendig, maar met allen één
In schijn te worden is de Kunst eens Reednaars. Och, ik kondig
Van kind reeds heel gelaten af wat 'k weet, en sinds 'k meer mondig
Want twintig jaar geworden was en boven 't stijve veen

Van 't zoogenaamde ‘Denken’ rees, bleef 'k wel geheel alleen
Staan met mijn eender willend Weten, doch gestadig wond ik
Mijn vreedgen Zinnenvloed meer af. Geen enklen oogwenk zondig
Of zondigde ik met woorden tegen-in 't Alwaarste. Als steen

Diepst-in ik sta en zoek daarnaar voortdurend. En dan leen
En leende ik 't aan andren zonder vage woorden, bondig,
Waarnaar zij zich gedroegen dan of óók wel druk-spitsvondig

Maar idioot mij trachtten te weerleggen in 't Verleên,
Ja, wat ik dacht en deed te delgen. Och, als knaap niet ‘neen’
Zei 'k tegen 't Aanzijn, maar ook nooit volslagen ‘ja’ forschmondig.

MCLIII.

Psychisch verwaanden keurden me altijd af. Ik zelf, geboren
Na korte, steevge weigring om te worden, keek in 't rond
Al gauw een beetje, maar geen enkel ding ik prettig vond
Behalve 't Aanschijn mijner Moeder. Maar, helaas, verloren

Dit ging geheel. Mijn Eigent liever óok niet meer behooren
Wilde aan den raren warboel van dit Schijnzijn. Smal, bleek, mond
Gaf nauwlijks ooit geluid, daar 'k van nature vast mij bond
Aan 't eigen binnenst, waar 'k wijd-weetloos mijmerde. Bekoren

Mijn wit gezichtje, dat schaars zeide iets, niemand deed. Ik stond,
Neen, juister, 'k lag alleen in 't leven, - niet volbloed gezond
Maar ook nooit doodlijk ziek: mengling der ouders, die zich storen

Niet wou'n, niet konden aan elkaêr. Ikzelf op dezen stond
Voel in mijzelf hun beider Geest tezaam. Ik weet, als toren
Berg 'k beider Aard harmonisch, in mijn allerdiepsten Grond

MCLIV.

Alles wat 'k schreef en schrijf komt, door mijn vingers henen, uit
Den allerdiepsten Grond mijns waarsten Wezens. Dus nog nooit
Met eigen wil heb 'k iets daarin gewijzigd. 'k Streef naar mooit'
Van kind reeds, heel kalm stevig, en van zinsbouw 'k spreek nooit luid,

Noch schrijf ik wild. Ik leef en doe steeds ernstig, - maar een guit
Ook ging ik, waar dit moest, plots worden. Krachtig-ferm gerooid
Al onkruid heb 'k uit onze Lettren, waar almalst getooid
Fier gingen hier poëten eens. Men schold mij soms, dat 'k luid

Hetzelfde liedje zong, want dat 'k onnoozel zat gekooid
In mijn Zelfs Zelf, - maar hoog naar alle streken vloog ik uit,
Daar sterk de Geest mij steunde. En, och, mijn hand, met fijne huid,

Die week scheen, heeft gedragen slag op slag, en uitgestrooid
Het zaad der Toekomst onzer Lettren; niet versagend ooit:
Tege' al onecht en voos gedoe der schrijvers 'k muitte en muit.

MCLV.

Als Stoïcus eens te vergaan, lijk stoïsch 'k heb geleefd, -
Bewustloos reeds als kind, - dit is mijn intellektueel
Willen, waaraan 'k getrouw bleef, sinds mijn nimmer mij heel veel
Voldoening, dus genoegen schenkend Aanschijn. 't Leven geeft

Zich nooit aan ieder mensch op eendre wijs, en wat bestreefd
Mijn Geest heeft: stuwing hier der Dichtkunst, is thans algeheel
Bereikt, ook door mijn staege Leiding. 'k Wou geen ideëel
Verkonder zijn van willingen lijk Duitschers, en gekleefd

Dies heb 'k nooit aan abstracties, - neen, ik hielp, waar 'k kon, lijk dreef 't
Diepst Wezen mij des Zijns. Nooit streelde ik, en ook thans niet streel
'k Met fraaie woorden, neen, ik bleef de Mensch der Daad, nooit geel

Wordend van nijd door tegenslag. Nog steeds geleidlijk weeft
Mijn Geest voort aan zijn Levenswerk, lijk 'k altijd deed, en 'k speel
Getrouw mijn zware rol maar voort op 's Aanzijns Schouwtooneel.

Maandelijksch overzicht letterkundige notities.

De vrouw en de liefde.

Wel een zeer nieuw onderwerp....

Inderdaad, lezer, het *is* een zeer nieuw onderwerp.... tenminste in zooverre het zich steeds *vernieuwt.*

En tegelijk is het een onderwerp, dat man en vrouw, oud en jong, gelijkelijk interesseert.

De vrouw en de liefde.

Hetgeen deze titel inhoudt, is stellig niet banaal en even stellig niet onbeduidend.

Immers de vrouw is de basis èn de apex der schepping. Uit háar komt alles voort; zij is de ingeefster van goed en kwaad; zij is de oorzaak van hemel en hel. Alle groote mannen danken aan háar hun oorsprong, en in vele opzichten ook hun werk, hun wetenschap, hun welslagen. De vrouw is het middelpunt van samenleving en maatschappij: het begin en het eindpunt van alles.

Er zijn groote geesten geweest, zooals bijvoorbeeld Nietzsche en Strindberg en Otto Weininger, die oogenschijnlijk de vrouw haatten en haar zoo leelijk mogelijk voorstelden, - maar toch niet buiten haar konden. Dit is de vreemde eenheid van tegendeelen: de liefdehaat.

'Men houdt de vrouw voor diep', zegt Nietzsche, 'omdat men bij haar nooit grond vindt. De vrouw is nog niet eens vlak.'

In de vrouw, zegt hij, is altijd een slaaf en een tiran verborgen. En: Gehst du zu Frauen? vergisz die Peitsche nicht.

Arme Nietzsche: het was aan de vrouw, dat hij zijn verstand verloor, en verging.

In de liefde is een man nooit een dief, zegt Strindberg. Nur die Frau stiehlt und verkauft sich.... Das junge Mädschen verkauft

sich; die junge Frau verkauft sich.... alleen de echtbreekster geeft zich, terwijl zij dan haar man van het zijne besteelt.

'Ihr Wort nicht halten: was bedeutet das für eine Frau....? vraagt hij hoonend, maar op een oogenblik ontsnapt hem zijn allerinnerlijkste gedachte, en noemt hij de vrouw 'Allgeberin'.

Byron, de onvergelijkelijk geestige in zijn Don Juan wendt het over een anderen boeg, en is niet cynisch of beleedigend, maar zegt niettemin behartigenswaardige waarheden.

> What a strange thing is man! and what a stranger
> Is woman! What a whirlwind is her head
> And what a whirlpool full of depth and danger
> Is all the rest about her. Whether wed,
> Or widow, maid or mother, she can change her
> Mind like the wind: whatever she has said
> Or done, is light to what she'll say or do, -
> The oldest thing on record, and yet new.

Professor Bolland verkondigde de these, dat de man *au fond* gevoeliger was dan de vrouw, en professor Hellé zegt zakelijk: La femme est la partie nerveuse de l'humanité, et l'homme la partie musculaire.

Balzac, de vrouwenkenner bij uitnemendheid, vond, dat een man in zijn vrouw 'alle vrouwen' vinden moest: On doit avoir toutes les femmes dans la sienne, - zooals men in de 17e eeuw van zijn Manon een Chloé of een Iris maakte!....

Verlaine noemde de vrouw:

> Douce et dure: on dirait du fer
> Et de la mousse.

En Baudelaire op andere wijze zeide eenigszins hetzelfde:

> Tes yeux
> Sont deux bijoux froids où se mêle
> L'or avec le fer.

Och.... is er één schrijver van de klassiekste Oudheid tot op heden, die de vrouw niet op de een of andere wijze heeft bezongen,

beschreven, verheerlijkt, vergood of verguisd? Er is immers ook nooit iets geweest, dat de man meer heeft aangetrokken, bezig gehouden, ja, overweldigd. Men zou tot in het oneindige aan het citeeren kunnen blijven, en daarmee de instemming, de afkeuring of.... den lachlust van het publiek opwekken.

Moderne en vroegere boeken met spreuken verschenen er tot in het oneindige: zoo juist kwam van de pers van Jacques Chardonne: L'amour... c'est beaucoup plus que l'amour (Paris. Librairie Stock), een verzameling puntige en origineele gezegden, die getuigen van een bezonken inzicht, ook al is de auteur nog jong.

'Deux amoureux se connaissent toujours mutuellement et par une voie qui pénètre profondément en soi pour atteindre l'autre. Mais tous deux sont des êtres vivants, inachevés, inexplorés, infinis. Aussi, l'amour peut durer: il s'instruit sans cesse. Il faut beaucoup d'années pour apprendre certains mots d'amour.

Mes idées sur l'amour ont varié. J'ai pensé d'abord: c'est une création et puis, au contraire: c'est accepter une femme telle qu'elle est, une femme libre, qui a la permission d'être vraiment elle-même, d'être jeune.... et de vieillir.'

O, hoe juist is deze uitspraak. De waarachtige liefde veroorlooft de vrouw in alle opzichten zichzelve te mogen zijn. Zij is vrij, om toe te geven aan al haar stemmingen, veroorzaakt door omstandigheden buiten haar wil, en die sterk inwerkten op haar temperament; zij mag opgewekt wezen of triest, stil of nerveus, zij behoeft niet te veinzen, niet te verbloemen; zij mag zich toonen, zooals zij zich voelt; zij behoeft niet het doodelijk vermoeiende leven te leiden van iemand, die altijd een houding aannemen moet; zij mag nonchalant wezen of precies, lui of voortvarend, hartelijk of sloom; mededeelzaam of zwijgend.... alles, *alles* mag zij.... omdat elk gebaar, elk woord, elke handeling wordt aanvaard, en zooal niet altijd gedeeld of gewaardeerd, toch steeds en onvoorwaardelijk *begrepen.* En.... hoogste genadegift der liefde: zij mag achteruit gaan in charme, in vivaciteit, energie.... zij heeft de permissie om.... oud te worden, Wat onvergeeflijk is bij flirt, bij een coquet verliefdheidsspel: de achteruitgang in uiterlijke bekoorlijkheden, de onmacht van den gevorderden leeftijd.... wordt door de *liefde* geaccepteerd, omdat een paar, verbonden door de echte liefde, tegenover elkaar mag staan als natuurlijk mensch tot natuurlijk mensch.

Telkens vindt men bij Chardonne opmerkingen, notities, overdenkingen, die eigen gedachten in u wakker maken. Zóó wat hij zegt over het geluk: dat niet nagejaagd kan worden, niet kunstmatig in elkaar gezet, - dat onverwacht tot ons komt, en dàn nog haast altijd gedempt wordt door herinneringen aan het verleden, twijfel aan de toekomst, en beïnvloed wordt door den aard van ons karakter. Il n'y a de paradis que pour les anges.

Chardonne zegt ook, dat men geboren wordt met een dispositie of indispositie voor geluk. Degenen, die absoluut *sains* zijn van lichaam en geest hebben de meeste kans op bonheur. Mais un défaut d'esprit.... une petite faille dans l'organisme.... is voldoende om het geluk niet in vollen omvang te kunnen genieten.

Zoo zou ik kunnen voortgaan met citeeren. Maar dit zou mij te ver voeren, want telkens treft men iets vermeldenswaardigs aan. Ik kan dus alleen maar aanraden aan mijn lezers het boekje, dat zeer aangenaam gedrukt is, en een portret van den auteur bevat, zichzelf aan te schaffen, het *à tête reposée* te bestudeeren.

Ook het niet lang geleden verschenen *La femme et l'amour* van Léon Daudet, bevat menige interessante passage. Léon is lid van de Académie Goncourt en de zoon van Alphonse en de vader van den, zoo noodlottig om het leven gekomen jongen man, die dood in een auto gevonden werd. Léon Daudet behandelt de meest verschillende vrouwentypen en hun reactie op de liefde. Hij poneert de stelling, dat ‘la femme féconde l'intelligence mâle’, en ‘quand l'homme descend, la femme monte’ en ‘l'amour ramène la femme á son essence.’

Bij de Z.H. Uitg. Mtsch. 's-Gravenhage verscheen een boek, dat man en vrouw gelijkelijk interesseeren zal: *Vrouwen aan het roer* door Winifred Holtby, vert. door mevr. Schottelius Tony de Ridder. In dit boek wordt op fijn-psychologische wijze de wisselwerking geteekend tusschen man en vrouw. De invloed, dien de vrouwen uitoefenen op gezins- en wereldsch leven, en indirect op de handelingen van den man, als bruid, echtgenoote, moeder, als bekleedster van maatschappelijke functies, wordt door de schrijfster op treffende wijze belicht; deze vrouwen beminnen en haten, doen goed of kwaad, verlangen, offeren zich, brengen ander leven ter wereld en sterven. De verschillende milieu's, en de onderscheidene persoonlijkheden zijn goed en gaaf gedaan, en de eenzame figuur

van den man, door Anton Pieck zoo ontroerend uitgebeeld, zal ons niet alleen oculair, maar door der schrijfster macht ook in onze ziel bijblijven.

Maar het meest grootsche monument, dat voor een vrouwenliefde is opgericht, en dat mijn diepe bewondering heeft gewekt, is het omvangrijke, doch voortreffelijk geschreven werk, onlangs verschenen: ‘Träume und Tränen, Das Leben der Therese Levasseur mit Jean Jacques Rousseau, geschreven door Hans Julius Wille (Uitgave: Johannes Günther Verlag. Leipzig und Wien).

Op deze, Therese's liefde, zijn Swinburne's poignante woorden van toepassing:

> As the cross that a wild nun clasps, till the edge of it bruises her bosom,
> So love wounds as we grasp it, and blackens and burns as a flame.

‘Die Lebensgefährtin eines berühmten Mannes’, zegt Ernestine Vosz, ‘hat einen hohen Beruf.’ En met het volste recht kan men van Therese Levasseur zeggen: Sie hatte ihn erfüllt En zijzelve had tegen Jean Jacques kunnen erkennen: I have lived in your life and not in mine.

Het beeld, dat van Thérèse Levasseur overbleef na Rousseau's en háar dood, was niet geflatteerd. Menschen, die haar nooit hadden gekend, belasterden haar, bewust of onbewust. De heer Wille heeft zich gezet tot een eerherstel, en hij heeft zich zóó schitterend van zijn taak gekweten, dat het nageslacht nooit meer zonder verteedering en ontroering aan deze vrouw denken kan, die zich heeft opgeofferd voor den geliefden man op een waarlijk heroïsche wijze.

De heer Wille blijkt een enorme vóórstudie te hebben gemaakt, en als gevolg daarvan was hij in staat, dit levensverhaal te schrijven op een manier, die als volstrekt logisch aandoet en volstrekt waarheidsgetrouw.

Zóózeer heeft de heer Wille zich in de Rousseau'sche omstandigheden en innerlijke en uiterlijke omstandigheden ingedacht, dat het lijkt, als had hij met dit levenspaar lange jaren intiem verkeerd. Hij geeft een zóó subtiele kerakteristiek van Thérèse, dat zij door een intelligente, fijngevoelige vrouw niet beter zou kunnen zijn gedaan. Ik heb er geen woorden genoeg voor van lof. Ik vind dit een der mooiste en belangrijkste biographieën, welke ik ooit heb gelezen.

Van phase tot phase volgt de schrijver het bestaan dezer beide personen, en alles, wat vreemd leek in hun omgang en leven, maakt hij verklaarbaar en aannemelijk.

En diep geëmotioneerd voelen wij, hoe het verbond met den man, dien zij in onveranderlijke trouw en bovenmenschelijke toewijding bleef aanhangen en verzorgen, voor Thérèse een martelgang is geweest, en dat zij aan den zonderlingen, zelfs nu en dan geesteskranken Rousseau den hemel heeft verdiend.

De wrangste plek in hun samenleving is ongetwijfeld geweest, het in het vondelingengesticht brengen der uit hun liefdesverbond geboren kinderen. Dit is een der feiten, die altijd smalend of met verwondering worden aangehaald. Maar de heer Wille laat ons zien, wat een hartverscheurend, haar bijna vernietigend offer Thérèse bracht aan den geliefden man, als zij haar kinderen af moest staan, en hoe zij haar heele leven heeft gehoopt, er nog eens een terug te vinden (wat met de slechte administratie dier dagen nooit is gelukt).

Thérèse, het meisje van zeer eenvoudige afkomst, voelde zich gezegend en begenadigd door de liefde van een zoo verheven man, die voor haar mensch en god was tegelijk. Hoe zij voor hem heeft gewerkt en gezorgd, gesloofd en geslaafd, hoe zij zich in alles heeft geschikt, en na korte perioden van respijt, weer werd opgejaagd en aan ellende prijs gegeven, maar hoe zij nooit algeheel den moed verloor, en haar geliefde, ondanks alles wat hij haar aandeed, toch nooit verliet, en hem tot aan het einde heeft vergezeld en verpleegd, vertelt ons dit boek, vol deernis en waardeering.

Het leven van een kunstenaar is voor een ander meestal moeilijk te deelen. Veel van wat de doorsnêe-mensch ‘gezond’ noemt, ‘natuurlijk’, ‘normaal’, bestaat niet, of anders voor den artiest. En de vrouw, die hem uitverkoor, die *hij* uitverkoor, moet zich zien aan te passen, en heeft zich te wapenen met een niet-aflatende vergevensgezindheid, een eindeloos geduld, en in vele gevallen (wanneer de kunstenaar een zelfkweller is of aan vervolgingswaanzin lijdt, zooals het bij Rousseau het geval was), ook een diep-gaand medelijden.

Door zijn geschriften - men weet het - heeft Rousseau den hoogsten roem genoten en den ergsten smaad geleden. Frenetiek bewonderd, werd hij aan den anderen kant geschuwd, gehoond,

verbannen, en als een vogelvrijverklaarde vervolgd. Het wanbegrip dier tijden en ook veel Rousseau's eigen schuld, door roekeloos gedrag, en het uittarten zijner vijanden, maakten van zijn leven een niet te ontwarren *Wirrsal,* waarin hij, als in een maalstroom, werd meegesleept, en mèt hem de vrouw, die hem bleef liefhebben met een durende adoratie.

Over het werk van Rousseau spreek ik natuurlijk niet. Wil men weten, hoe het ontstond, wat het bevatte, en hoe het werd opgenomen en welke gevolgen het had, dan leze men dit boek, dat ons van dit alles nauwkeurig op de hoogte brengt, Men weet, hoe interessant het oeuvre is van Rousseau, hoe origineel en hoe nieuw van gedachten; en hoe zijn hoofdwerk *La nouvelle Heloïse* veel meer is dan een liefdesgeschiedenis alleen; dat hij daarin zijn gedachten zegt over den zelfmoord, over wettige huwelijken en vrije liefde, over verschillende soorten van vrouwen, over de mode, over den dans, over opvoeding, enz. De ideeën, in *Emile* te berde gebracht, waren de oorzaak van ontzaglijk veel verdriet, van vijandschap, verbanning, en ten slotte vervolgingswaanzin.

Nadat Thérèse een kwarteeuw lang alle vernederingen en smarten der onwettige verbintenis had doorleden, en beurtelings was doorgegaan voor Rousseau's ‘Haushälterin’, ja, zelfs zijn zuster, volbracht Jean Jacques eindelijk den duren plicht jegens haar, dien hij al jaren lang had moeten vervullen: hij trouwde zijn onvergetelijke levensgezellin. De fijngevoeligheid, de tact, de robuste kracht, de oneindige liefde, de innigste teederheid, het meest volmaakte geduld, die Thérèse in haar omgang met Jean Jacques heeft getoond, grenzen aan het wonderbaarlijke. ‘Langsam wächst sie in die harte Aufgabe ihres Lebens hinein, in ihr schmerzliches Glück: alles für ihn, nichts für mich....’

* * *

In een *Vorbemerkung* zegt de auteur H.J. Wille:

> Die Begebenheiten dieses Buches sind sämtlich belegt durch Zeugnisse von Zeitgenossen des 18. Jahrhunderts, durch dem literarischen Nachlasz Rousseaus und vor allem durch 4148 Dokumente seines Briefwechsels, der bisher wenig durchforscht

> und in der Gesamtheit erst seit kurzem zugänglich wurde. Die intimen Aufschlüsse aus den Briefen, welche das Signum ‘J.J. Rousseau’ tragen, erlaubten es auch, Licht zu bringen über die Gestalt der Frau, die dreiunddreiszig Jahre sein Leben teilte und die uns bislang verborgen blieb im Schatten des groszen Namens.

Wij zijn den schrijver van dit prachtige boek grooten dank verschuldigd. Ik heb het, letter voor letter, met steeds stijgende bewondering gelezen, en door het fijne inzicht van den auteur is dit een standaardwerk geworden van een complete gaafheid, als men zelden aantreft bij een levensbeschrijving. Alle hulde aan den knappen, intelligenten schrijver, die er in slaagde een *document humain* samen te stellen van onschatbare menschelijke, zoowel als historische waarde.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Laat dìt feit ons een Poolster zijn: het is een bewijs van een pessimistisch twijfelen aan het zelfbewustzijn, het daadvermogen en de kracht der geheele menschheid om, ten spijt van alle tegenwerkende machten, haar levensdoel te bereiken, namelijk dat zij eens den duurzamen vrede zal winnen, welke sinds oude tijden haar streven was. De reeds oude latijnsche raad aan de volken: ‘indien gij den vrede wilt, wapent U dan ten oorlog’, toont, dat vrede haar boven alles begeerlijk lijkt. Een duidelijke stap naar dit doel was, na den ontzettenden Westerschen oorlog 1914-'18, de door de bezieling van den President der Vereenigde Staten Woodrow Wilson, helaas al dadelijk door zijn eigen volk verloochend, tot stand gekomen Volkenbond. Van zijn ontstaan af werd de Bond van den eenen kant bespot, door anderen cynisch beoordeeld, door derden zonder bezieling verdedigd. Kon de Bond echter anders dan langzaam, voorzichtig de vernietigde harmonie tusschen de volken herstellen, en, wat de oorlog verbroken had, met veel passen en meten bijeen voegen? Hij herleidde zich allengs tot een alliantie van Engeland en Frankrijk en de kleinere mogendheden daaromheen. Nog kort geleden moest hij de verzwakking ondergaan van Italië's uittreden. Maar wijl dit, in het bijzonder door het Abessynisch geweld, geen vredeskracht kon genoemd worden, was dit uittreden nauwelijks een verlies. Zijn innerlijke kracht moge dus verminderd zijn, zijn grootsch gebouw verheft zich te Genève, zijn bestuur zìt en vooral de kleinere staten, die niets méér verlangen dan zich-zelf te blijven, gelooven in den Bond als in een zichtbaar begin van verwerkelijking van het vredesideaal, dat zich slechts langzaam kan bevestigen.

Terwijl in het Verre Oosten zich de felle aanval voortzet van de

Japansche strijdmacht op de zelfstandigheid van het onmetelijke China naar Tsiang-Kay-sjek's roodgetinte denkbeelden, en de Japansche overwinnaars zelfs niet meer de toeziende Westelijke groote mogendheden, Noord-Amerika en Engeland, ontzien, ja, hen zelfs schijnen te tarten, terwijl ook de burgeroorlog in Spanje voortgaat den Europeeschen vrede te bedreigen, schijnen de leiders der Engelsche en Fransche demagogie, haar betuigingen van vredelievendheid ten spijt, er op uit hun volken tot oorlog op te hitsen. In het bijzonder tegen het fascistisch Italië, waar Mussolini 't eerst zijn volk heeft weten te doen opstaan tegen de verkondiging der Marxistische frasen, uitgeschetterd door volksleiders, wier verwachting het was, zelf naar hun wanbegrip een regeering te vormen ontsproten aan een Communistisch geneigd internationalisme met verloochening van alles wat hun volk in het verleden aan godsdienst, familieleven, roem en grootheid had opgebouwd. In Frankrijk heeft deze demagogie reeds gezegevierd tot welna den ondergang toe. Deze zou nu een voldongen feit zijn, indien het aan den afgrond niet werd tegengehouden door gezonde vrees voor het steeds sterker, steeds aanmatigender Hitleriaansche Duitschland; de overwonnene, de vertrapte, de beroofde van gisteren, de bedreiger van heden. Dìt Frankrijk heeft zich nu echter een minister van marine gegeven, Corsicaan van geboorte, Campinchi geheeten, die in een champagne-roes aan boord van een Middellandschezee-stoomer het Italiaansche volk en zijn fascistisch bestuur een reeks van beleedigingen heeft toegevoegd, waarvan hij den volgen den dag verklaarde zich niets meer te herinneren. Waarom vond de Italiaansche journalist te Parijs het noodig zijn schuimende woorden naar Rome over te brieven? In alle landen gaat het hoog om de Vrijheid der Drukpers, Maar het lijkt wel zeker, dat wanneer de dagbladschrijvers mee helpen hun lezers op te hitsen, hun ‘nobile officium’ werkt als vergif. Het spreekt van-zelf, dat de Joodsche staatsman Léon (of Levy?) Blum op andere hem hinderlijke gevallen doelde, waarin de Fransche dagbladpers ophitst tegen buitenlandsche of binnenlandsche tegenstanders dan op de gevaarlijke toespraak van zijn kameraad Campinchi. Maar gelijk had hij! Ook hij ziet de gevaren van een al te vrijmoedige dagbladpers in en, zei hij in een dronk bij een feestmaal, ‘ik vraag mij vaak af of een régime van nationalisatie niet met de pers zou moeten beginnen.

Ons streven heeft ten doel de exploitatie van de kapitalistische pers te binden aan regelen van oprechtheid en eerlijkheid. Wij zullen geen inbreuk plegen op de vrijheid van drukpers. Wij willen echter hun, die een beroep maken van laster en onteering, de mogelijkheid daartoe ontnemen. Wij willen hen dwingen voor de rechters de bewijzen te leveren van hetgeen zij beweren, op poene van ernstige straffen.'

Het gaat intusschen in dat Frankrijk van Blum-Chautemps gortig toe. In en om Parijs zijn, als een gevolg van het lasterproces tegen den leider der Rechtschen, den kolonel De la Rocque, vriend van de in België wonende Orléans-Bourbon-familie van den prétendent, den hertog de Guise, en zijn zoon, den 'Dauphin', graaf de Paris, een proces aanhangig gemaakt door andere voorstanders van een restauratie van het koningschap, onder leiding van den Napoléontischen hertog Pozzo di Borgo. Wapenvoorraden van allerlei aard en soort zijn in geheime opslagen ontdekt. Men noemt hen, die dit wapentuig, schijnt het, voor een mogelijk uur van opstand hebben neergelegd, 'cagoulards', wijl zij hun gelaat zouden verbergen achter een puntmuts, met twee ooggaten er in, zooals de aanhangers van de Noord-Amerikaansche 'Ku-klux-klan' dragen, als zij in de Zuidelijke Staten uit zijn met hun haat jegens negers, katholieken en Joden. Maar ofschoon er van den linkschen kant, d.w.z. van de thans Frankrijk leidende regeering, wordt beweerd, dat deze wapen-dépots zijn opgelegd door de Rechtschen, en zij mèt Pozzo di Borgo enkele andere rechtsche leiders heeft doen arresteeren, is het verre van zeker, dat deze voorraden niet toebehooren aan de veel verspreide Communistische organisaties, voor een mogelijk 'grijpen naar de macht'. Hoe dit zij: de regeering Chautemps-Blum of Blum-Chautemps behoeft zich voorloopig niets aan te trekken van een mogelijke rechtsche restauratie. De 'Graaf van Parijs', 'Dauphin' dan in de koningsgezinde betiteling, heeft zich ook namens zijn vader, den 'Roy', openlijk los gemaakt van zijn zoo geheeten aanhangers, die in het dagblad, de 'Action française', onder leiding van Charles Maurras en Léon Daudet hun orgaan vonden. Hij eindigt met de woorden: 'wij hebben tenslotte wel moeten constateeren, dat de leiders van de "A.F." in plaats van hun vorsten te dienen, zich van hen hebben willen bedienen'.

Doch het is niet enkel in Frankrijk, dat de demagogische volksmenners hun vergif in de hersenen hunner volgelingen uitblazen. Zooveel beproefd gezond verstand heeft de groote stads-Engelschman niet meer, of hij vindt, dat zijn 'Labour'-vertegenwoordiger, majoor Atlee, en die andere *sir* Stafford Crips het bij het rechte eind hebben, als zij uit trekken, de een tegen het Fascistisch Italië onder Mussolini, de ander tegen Duitschland en het 'Nazi'-bewind. Atlee heeft een reis gemaakt naar Barcelona, men begrijpt in welke bezieling, en aan zijn Spaansche vrienden beloofd druk te zullen uitoefenen op de Britsche regeering ten gunste van het z.g. 'loyalistisch Spanje'. Waarmee hij natuurlijk bedoelt de zoogenaamde 'wettige' regeering, voortgekomen echter uit een opstand tegen het koninklijk gezag, en vóór de voor zeven achtste communistische afgescheiden republiek van Catalonië. Hij weet, althans hij behoort te weten, dat deze aan zijn Spaansche 'loyalistische' vrienden gegeven belofte onmogelijk in zijn vaderland tegen daden is in te wisselen. Maar wat komt er zoo'n beetje onmogelijkheid voor een demagogischen volksafgevaardigde op aan? Van zijn kant strijdt de socialistische afgevaardigde *sir* Stafford Cripps in de 'Daily Herald' voor een wereld-conferentie en een overeenkomst tusschen alle democratische staten met koloniaal bezit tot onderlinge verdeeling van de koloniale productie en invoering van een gemeenschappelijke valuta, militaire samenwerking enz., met uitsluiting van en gericht tegen de fascistische staten'. In Duitsche regeeringskringen is men al niet wijzer of men ziet in dergelijken onzin van het Engelsch parlementslid zonder het geringste gezag, ook al een ophitsing tot oorlog.

Gelooft men daarin niet aan het streven der tegenwoordige Britsche regeering om het Derde Rijk in zijn redelijke verlangens tegemoet te komen? De publieke opinie neigt er voortdurend krachtiger naar vrede, en mannen van grooten invloed reizen, buiten de regeering om, naar Berlijn of naar Berchtesgaden, waar Adolf Hitler zich bij voorkeur ophoudt, om er de regeeringspersonen te polsen over de door het Engelsche volk betoonde toeschietelijkheid. Zoo ging lord Halifax met een valies vol goede bedoelingen op bezoek bij Hitler, Göring, Göbbels, en wie al meer, maar hij kwam terug, ontdaan hij-zelf, door de hooge eischen, welke hij had moeten aanhooren. Het bleek, dat het Derde Rijk zich niet waarlijk het

Derde Rijk zou achten, de verbazingwekkende stichting van Hitlers 'Mein Kampf'-evangelie, zonder een volstrekte hegemonie over Midden-Europa, in het bijzonder over de technische lappendekenstaat Tsjechoslowakije, die door die heel-groote staatslieden na den oorlog, bijeen gekomen om voortaan Europa vrij van oorlog te maken, in hun wraakverblinding in het bijzonder te Praag zooveel politieke brandstof hebben opgestapeld, door deze nieuwe staatsschepping zonder eenigen logischen gedachtengang tezamen te voegen, dat haar deelen samenhangen als met draden van een spinneweb. Maar dat Tsjechoslowakije is een dierbare bondgenoot van Frankrijk. Het zijn daar de Sudeten-Duitschers, eenige millioenen sterk, die zich slechts laten bevredigen, indien zij van de Praagsche overheid een volslagen autonomie krijgen, bezield door het nationaal-socialistische 'Führers'-beginsel. De Polen en Hongaren onder Tsjechoslowaksche vlag stellen dergelijke eischen, waarvan Praag niet wil weten, en zoo verkeert deze republiek in een voortdurenden kooktoestand, welke steeds tot excessen komt. Doch in de verhouding van Engeland-Frankrijk met Duitschland speelt dan tevens het koloniale vraagstuk een rol van beteekenis, welke door de wijze, waarop het in de internationale dagbladpers wordt besproken, wordt hervormd tot de zonderlingste fantasieën. Zoo werd er bericht, dat men er te Londen en Parijs over dacht den Duitschen eisch om koloniën te bezitten in plaats van die welke het bij het vredesdictaat waren ontnomen, te bevredigen ten koste van België en Portugal. Niettegenstaande had Duitschland met nadruk beweerd, dat het geen andere koloniën begeerde dan die het waren ontnomen. En nu dacht men het te paaien, beweerde men, met het koloniaal bezit van België en Portugal: mededeeling, welke in beide landen het hevigst protest uitlokte. Zulke berichten werpen een schamper licht op de beteekenis van de wereldpers, waarin klaarblijkelijk veel wordt gefantaseerd en gelogen, zoodat de naieve lezers, die aan de waarheid van zulke mededeelingen gelooven, worden geprikkeld tot verzet. De reis van den welmeenenden *lord* Halifax, wel verre van de politieke opinie in zijn land en in Frankrijk te bevredigen, deed haar, althans in Frankrijk, zoo ontstellen, dat de Britsche regeering de Fransche regeeringsmannen Chautemps en Delbos verzocht in der haast over te komen om te vernemen hoe de zaken in werkelijkheid in de Londensche regee-

ringskringen stonden. Niemand denkt er daar aan Duitschland in zijn kolonialen eisch tevreden te stellen ten koste van kleinere natiën, welke in Afrika thans gebieden bezitten, welke zij voortreffelijk beheeren. Dit is iets anders dan een overleg op welke wijze Duitschland in dit opzicht is te bevredigen. Daartoe is men in Britsche regeeringskringen werkelijk met goede bedoelingen uit, en ook in Frankrijk wenscht men niets liever dan den Duitschen buurman te bevredigen. Ongelukkig is deze eisch een der neteligste vraagstukken, waarvan de staatslieden na den duizendmaal vervloekten oorlog een nest van giftige slangen en ander kruipend gedierte hebben gemaakt: wezenlijke doos van Pandora, waarvan men het mooiste zegt als men de verwachting te kennen geeft dat ook hierin de hoop op den bodem ligt. Het ontbrak er nog maar aan, dat de mededeeling kwam, dat ook Polen, wijl het zich arm aan grondstoffen voelde, den eisch stelde van koloniaal bezit! Deze krantenleugen werd echter onmiddellijk gegrepen en geworgd: Polen wenschte geen koloniën - het heeft nota bene nauwelijks een haven om die van daar uit te bereiken - maar grondstoffen.

Laat ons blijven gelooven aan een durenden vrede, welke toch immers den sterkenden strijd om nationale volkskrachten blijvend te handhaven, niet verhindert. Strijd is geen oorlog. Derhalve kan een vrede duurzaam blijven en de onderlinge strijd tusschen de volken toch doorgaan. Maar de verdwaasde staatslieden, die na den oorlog de diverse vredesdictaten bekonkelden in de hoop het machtige Duitschland voor eeuwig te nekken, hebben voor één gevaarlijk en moeilijk op te lossen politiek vraagstuk er tien even gevaarlijke gewrocht, en van dat Duitschland, dat thans door Adolf Hitler en zijn volgelingen opnieuw in een ‘Derde Rijk’ tot een algemeene dreiging is uitgegroeid, is door zijn ingeboren volkskracht sterker geworden dan ooit te voren. Deze onvernietigbare Duitsche volkskracht, welke die zoogenaamde staatslieden hoopten te kunnen breken, is de oorzaak geweest, waarom zij om het oude Boheme heen dien Tsjechoslowakschen staat in het leven hebben geroepen, welke samen is gevoegd als een politieke lappendeken. ‘Wie Bohemen bezit’, placht de oude Bismarck te zeggen, ‘is meester van Europa’. Het strekt zich daar midden in het vroegere Duitsche keizerrijk uit langs den Donau in de richting van de Zwarte Zee, en drie culturen, drie godsdiensten strijden er om den voorrang.

Aldus is Tsjechoslowakije een sluitstuk geworden van het gebouw van den Westerschen vrede, maar door zijn innerlijke verdeeldheid bezit het gering weerstandsvermogen indien het niet blijvend door de kracht van buiten tegen het Derde Rijk wordt gestut. Toch, schijnt het, zou Duitschland ook in die richting zijn te bevredigen indien van dezen staat een federatieve Bondsstaat wierd gemaakt naar Zwitsersch model. Dit zou misschien mogelijk zijn zonder de voorliefde der drie millioen Sudeten-Duitschers voor de 'Nazi'-beginselen en het 'Führer'-systeem.

Vrede! Zou de lezer niet denken, dat de schrijver, hier aan het woord, verblind door zijn ideaal, dien schoonen toestand nabij acht - het is echter waar, dat hij nièt gelooft aan de mogelijkheid van een algemeene uitbarsting drâ van een nieuwen Europeeschen oorlog - terwijl daar in het Verre Oosten, zonder dien naam te dragen, een oorlog wordt gevoerd van de uiterste vernielkracht: die tusschen Japan en China. Hij is te meer gevaarlijk, die oorlog, gevaarlijk ook voor Japan-zelf, omdat het den schijn draagt, dat ook de hoogere Japansche militairen, die hem dan heeten te voeren, er op uit schijnen om dien Duitschen roep uit den eersten tijd van den verdelgingsoorlog in ons Westen: 'viel Feind, viel Ehr', opnieuw aan te heffen. De machtigste natiën ter wereld: Groot-Brittannië en Amerika tarten en tergen zij. Na Sjanghay eindelijk in hun bezit te hebben gekregen trokken Japans leger, luchtmacht en vlooteskader op naar Nanking, terwijl de Chineesche regeering onder Tsjiang-Kay-sjek zich daar uit naar achteren verwijderde, zooals eens in den gedenkwaardigen Napoleontischen veldtocht tegen Rusland de Czaristische verdediging zich uit Moskou terug trok. Het kreeg toen den schijn alsof de Japanners, wijl zij dan zelfs hier niet tot hun doel konden geraken om de Chineesche regeering op de knieën te brengen, het laatste van hun gezond verstand verloren. In plaats van wat er in Nanking en op den naburigen stroom van den Jangtsé nog aan Chineesche verdediging over was, tastten zij, blindelings zou men zeggen, Noord-Amerikaansche en Britsche verdedigingsvaartuigen aan, schoten een Amerikaansche kanonneerboot met de opvarenden in den grond en Britsche en Amerikaansche tankschepen in vlammen. De verontwaardigde Londensche 'Times' verloor bij zooveel Japansche snoodheid zijn 'gentleman's' bedaardheid, en vergeleek de voor Nanking strijd-

voerende Japanners met een bende amokmakers. De President der Noord-Amerikaansche Staten verlangt, voor deze de Amerikaansche vloot aangedane smaadheid, de verontschuldiging van den Mikado-zelf. Naar 't schijnt doet deze door de Japanners van goddelijken oorsprong gedachte persoonlijkheid, hoofd van hun rijk, wèl alsof hij een dergelijken eisch tot verontschuldiging niet hoort, maar het geeft toch de maat aan van de hitte der gevoelens in het Yankee-gemeenebest, dat van geen oorlog meer beweert te willen hooren, maar desniettemin van uit de verte er toe zou worden gedwongen. Tenzij de Japanners een vorm van verontschuldiging weten te bedenken, waarin het gezond verstand overwint.

Wat denkt de Chineesche regeering na den val van Nanking te doen? vraagt men zich in Tokio af. ‘Den oorlog voortzetten met alle macht’ roept Tsiang-Kay-sjek. Maar de gematigde elementen aan den Japanschen kant zijn dezen oorlog, die nog steeds geen oorlog mag genoemd worden, al lang moede en zij dringen er op aan, dat de Keizerlijke raad ‘besluite, dat het Japansche imperium den last van den vrede in Oost-Azië op de schouders moet nemen, door een duurzamen vrede tot stand te doen komen.’ Het ongeluk is echter, dat niemand weet hoe. China acht zich nog steeds niet verslagen, Tsiang-Kay-sjeks veldheersgave wordt algemeen erkend, en de gevreesde kracht der Chineesche troepen als guerilla-strijders is alom geducht. Daarom is men er in Tokio op uit, om met medewerking der Noord-Chineezen voor geheel het onmeetbaar uitgestrekte land, met negatie van Tsiang-Kay-sjek, een nieuw China te vormen, met ontbinding van de Chineesche volkspartij, de ‘Kwomintang’. Dan met gemeenschappelijke krachten er op uit tegen de ‘Komintern’, die te lang de Chineesche hersenen heeft verhit, en daarbij trachten het oude Confucianisme te doen herleven.

De schrijver dezer bladen voelt zich de bevoegdheid om den vredesinvloed van laatstgenoemden geest te beoordeelen, ontzinken, en doet er een eerbiedig zwijgen toe. Ootmoedig erkennende, dat de Westersche menschheid er door dit Oostersche oorlogsincident bedenkelijk voor staat.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek).[1)]

Madame de Noailles.

Wanneer men een overzicht krijgt van mevrouw de Noailles' leven en werk, door haar verschillende biographieën te lezen en haar verzen en haar romans te bestudeeren, en ziet, hoeveel roem en liefde der buitenwereld haar is geworden, - dan denkt men onwillekeurig wel eens, of Pol de Mont aan *onze* dichteres Hélène Swarth een goeden raad heeft gegeven, toen hij er bij haar op aandrong dat zij, die begonnen was met Fransche verzen, voortaan in het Hollandsch schrijven zou.

Het is waar, Hélène Swarth heeft in haar leven en in haar carrière geen klagen gehad. Zij heeft een waardeering genoten, zooals maar aan weinige auteurs in Holland ten deel valt; zelfs officieel is zij erkend door Stad en Staat en Regeering; enthousiast ingehaald bij haar debuut door Lodewijk van Deyssel en Willem Kloos, die onmiddellijk in haar poëzie den zuiveren natuurtoon herkenden, heeft zij van haar latere werk ontzaglijk veel pleizier beleefd. ‘Het zingende hart in onze letterkunde’, zooals Kloos haar karakteristiek heeft genoemd, deed vele andere harten, vooral van jongeren, kloppen; en zóózeer werd ze gevenereerd, dat, zooals mevrouw Nijhoff mij persoonlijk heeft medegedeeld, na een ontvangstmiddag, de bezoekers elkaar geestdriftig mededeelden:

- De dichteres schonk zelve thee.

Ja, aan lof en liefde heeft het Hélène Swarth stellig niet ont-

1) In deze rubriek werden reeds door mij essay's geschreven over George Eliot, George Sand, Harriet Beecher Stowe, Colette, Goethe's vrouwenfiguren, Goethe's moeder, Bettina von Arnim, Karoline von Günderode. Fanny Burney, Charlotte, Emily en Anne Brontë, Madame de Staël, Vicki Baum.

broken. Maar... het bleven de lof en de liefde *van een klein land.* De faam van Madame de Noailles is over de geheele wereld gegaan. En Hélène Swarth, met haar bewonderenswaardige oprechtheid, haar diep sentiment, haar onberispelijke techniek, had waarlijk wel verdiend tot ver over onze grenzen te worden gekend en liefgehad.

En... zij *kon* Fransche verzen schrijven, getuige haar *Printannières,* haar *Fleurs du Rêve* en haar, nog in 1921 verschenen *Octobre en fleur.* Zij beheerschte de Fransche taal volkomen, en heeft deze ook altijd graag gesproken.

Maar ware Hélène Swarth een geboren Française geweest... zij zou ongetwijfeld zijn opgenomen (zooals Madame de Noailles, en na haar Colette) onder de veertig 'onsterfelijken' der Académie française.

Enfin, het is nu eenmaal zoo. En wij-persoonlijk betreuren het, zooals vanzelf spreekt, niet, dat onze begaafde, dierbare dichteres, die de liefde, in al haar phasen, voelt als geen ander, die de natuur zoo schilderachtig ziet, als geen ander, die met onze Hollandsche taal weet te tooveren als geen ander, de onze gebleven is.

* * *

Madame la Comtesse Mathieu de Noailles, née Anna Princesse de Brancovan, was een Rumeensche van geboorte.

Het portret, dat zij eenmaal van zichzelve teekende: een zeer regelmatig, rond gelaat, met een uitdrukking van... laat ik het maar eens zoo noemen, omdat het zoo goed de kern van haar wezen weergeeft, 'levensgretigheid', en over den linkerschouder nonchalant een zwaren bos donkere krullen geworpen, - moet uitstekend gelijken. Ik heb dat van verschillende kanten gehoord.

Ook onder anderen van een jongen schrijver, die te Parijs een bezoek had gebracht aan de vermaarde dichteres.

Hij beschreef ons het groote vertrek in de Rue Scheffer, waar zij geregeld, haast iederen dag, haar gasten ontving: literatoren, politici, officieren, studenten, journalisten, recensenten, geestelijken, vreemdelingen... (hierover meer, wanneer ik aan haar levensgeschiedenis toe ben), den kring dergenen, die tegenwoordig waren, en haar persoonlijkheid... en deze laatste beantwoordde precies aan de voorstelling, die ik mij van haar had gemaakt.

Ofschoon mevrouw de Noailles bijna uitsluitend haar dagen

doorbracht, liggende te bed of op een *chaise longue* (ja, zij vertelde eens, dat zij àl haar werk produceerde in deze liggende houding, en geen enkel vers ooit aan haar schrijftafel geschreven heeft!) was zij toch van een ongelooflijke levendigheid en een ontembare energie. Ofschoon zij zichtbaar vermoeider en vermoeider werd, was haar bewegelijke vivaciteit ononderdrukbaar; zij nam aan alle gesprekken deel met een hartstochtelijke verve... en zóó vlug was haar geest, en zóó snel ging zij van het eene onderwerp op het andere over, dat zij soms vergat, wat zij zoo juist had gezegd, en het gevolg was, dat zij zich dan wel eens het volgende oogenblik lijnrecht tegensprak! Maar zóó gracieus was zij in haar gebaar en haar woord, dat niemand haar ooit haar weinige logica, haar, te wenschen overlatende exactheid kwalijk nam. In haar gezelschap werd men, als het ware, voortdurend geëlectriseerd door een telkens op u overspringende vonk; zij was van een onnavolgbare originaliteit en geestigheid. Een vurige belangstelling in alle wereldsche en... onwereldsche dingen kenmerkte haar, en met al haar levensondervinding, was zij zoo naief en zoo argeloos als een ingénue kostschoolmeisje.

Zij was niet reflectief, zij was niet weloverlegd, en woog en wikte haar woorden niet. Zij sprak, zij sprak, volstrekt impulsief, al naar den inval van het moment, maar wát zij zeide, droeg altijd sterk den stempel van een overtuiging, een vaste zekerheid, een groot enthousiasme.

Ja, men zou bijna kunnen zeggen, dat haar geest te groot, te krachtig, te rusteloos, te driftig was voor het kleine, broze, uitgeputte lichaampje; zij, doordat haar brein altijd in laaienden gloed werkzaam was, kon niet slapen, zelfs niet met de sterkste middelen; het was ternauwernood, dat zij een paar minuten, een uur haar bewustzijn verloor. Het gebrek aan slaap, aan innerlijke rust, maakte haar radeloos en over-nerveus; zij reisde van de eene plaats naar de andere, verwisselde telkens van hotel, - niets baatte; ‘the fever called life’, (zooals E.A. Poe zegt) liet haar geen vrede, totdat deze was ‘conquered at last’.

Zij zeide bijvoorbeeld, op reis, tegen een harer kennissen:

- Cher ami, heb je vannacht goed geslapen?

- Admirablement.

Dan smeekte zij:

- O, geef mij dan je kamer. Bij mij hoor je den heelen nacht niets anders dan geluiden van binnens- en buitenshuis, die je den slaap ontrooven.

Maar het wáren niet de geluiden van binnens- en buitenshuis, die haar den slaap beletten. Het was de dringende, woelende, onbluschbare onrust in haar ziel...

Onze jonge kennis vertelde ons van den avond, in haar gezelschap doorgebracht.

Hij gaf den indruk als bovenstaand, en die, zooals ik al zei, volkomen overeenstemt met den mijne, door bestudeering van de persoonlijkheid en het werk der dichteres verkregen. En hij verhaalde:

Temidden der gesprekken, stak mevrouw de Noailles plotseling haar hand op, als om de attentie der aanwezigen te vragen:

Wij werden stil, en luisterden. En toen, van de straat, klonk duidelijk tot in de kamer door, de roep van een venter met tulpen...

En, in vervoering, zeide toen madame de Noailles, als had zij de aankondiging gekregen van een lang en smachtend verwacht geluk:

- C'est le printemps!...

* * *

Inderdaad de lente heeft in het diepere en het aanschouwingsleven van mevrouw de Noailles een groote rol gespeeld. Zij werd steeds overweldigd door de zon, de grandiose blauwheid der lucht, het landschap, met zijn betooverende verscheidenheid van bloemen, planten, vlinders en bijen; zij heeft hymnen aan de zon gezongen, die doen denken aan de natuurverheerlijkingen der klassieken; en in het bekoorlijke vers aan haar zoontje, Anne-Jules, *La course dans l'azur*: noodigt zij hem uit, haar bij de hand te nemen, en weg te stormen, de oneindigheid in van wind en zon en klare lucht, totdat zij zich geen menschen meer voelen, maar boschgeesten, libellen, aard-atomen, zonder belemmering, zonder gewicht, zonder voorgevoel of achtergedachte, vrij.

En, eindigt zij dit poëem, dat ons aandoet als een frissche waterteug, als de koele rinschheid van een versche vrucht, - als later ooit de menschen je vragen, waar je moeder gebleven is, maak hun dan nooit wijs, dat zij dood en begraven is, - want dat

is niet waar, mijn jongen! Als ik niet meer op de aarde vertoef, dan zal ik terug gevlogen zijn naar de zon, waaruit ik ook ben voortgekomen, dus zeg hun dan:

‘Je l'ai laissée au bord du monde,
Où l'espace est si bleu, si pur.
Elle semblait vive et profonde
Et voulait caresser l'azur,

Je n'ai pas eu le temps de dire:
Que faites-vous?... Le front vermeil
Je l'ai vue errer et sourire
Et s'enfoncer dans le soleil...’

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

B. Roest Crollius. *Land van Verlangen.* Bussum 1936. C.A.J. van Dishoeck N.V.

Tot mijn grooten spijt is deze kleine roman mij zeer tegen gevallen. Ik wil er maar niet omheen draaien: hij is mislukt. Toch durf ik bij mijn meening te blijven, dat deze auteur ons nog eens voortreffelijk werk zal brengen dat een waardig vervolg zal zijn op de schets: Kroniek van een Jeugdzonde. B. Roest Crollius heeft een zwakken kant: hij is te ontvankelijk voor het griezelige. Wat hij in dezen kleinen roman laat gebeuren gaat alle perken te buiten. Een man sluit een vrouw op in een kelder als een beest in een hok en hij behandelt haar dan dusdanig. Dit kàn natuurlijk gebeuren, maar dan is de auteur genoodzaakt ons dit als onontkoombaar uit de feiten en de karakters te doen gevoelen. Hierin bleef deze schrijver ongetwijfeld in gebreke. Wij zullen hem om deze mislukking niet te hard vallen, daar wij een revanche van hem mogen verwachten. Immers hij weet te biologeeren en met zijn suggestieven stijl een metaphysischen angst op te wekken.

W.A. Wagener. *3000 Meter in Dood Water.* - Rotterdam 1935. W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij N.V.

Een grootsch opgezet werk, dat imponeert. Het eigenlijke verhaalmotief is het kanaalzwemmen, waaromheen zich boeiende erotische tafereelen afspelen. Dit motief en wat ermee samenhangt is voor den auteur zelf, zooals hij beweert, slechts van secondair belang. Hem is het te doen om ons een stuk psychoanalyse levend voor oogen te stellen. En ook hierin lijkt mij de schrijver overwegend geslaagd. De complexen en wat dies meer zij, vooral Freud, Adler en Jung, komen dan weliswaar wat te nadrukkelijk

en te herhaald naar voren, doch een wijze beperking op dit gebied zal deze talentvolle auteur zichzelf bij zijn volgend werk wel opleggen.

W.A. Wagener schrijft boeiend en bezit een flinke dosis fantasie. Deze laatste openbaart zich zoowel in den rijken inhoud als in den stijl. Wanneer deze knappe uitbeelder wat al te zeer is geëmotioneerd, dan propt hij zijn zinnen te vol. Doch ook dit is niet zoo moeilijk te verhelpen. Want 3000 Meter in Dood Water, de tweede roman van W.A. Wagener, is in het algemeen een boek van belangwekkende beteekenis. De pikante maar eveneens leerzame lectuur ervan kan ik ten zeerste aanbevelen.

Maurice Gilliams. *Elias.* - Amsterdam 1936. J.M. Meulenhoff.

> Zij heeft zich zelve vastgeklemd
> met een kracht van waanzin en verwijt;
> maar wonderbaar waren hare handen,
> bijna zonder lichamelijkheid.

Bovenstaand vers is uit den bundel Maria Leven van denzelfden auteur, die in 1932 te Antwerpen het licht zag. In deze sfeer van het wonderbaarlijke staat ook dit prozawerk. Uit zijn assoneerende verzen heb ik de romantische geaardheid van dezen zielszuiveren kunstenaar leeren kennen en waardeeren. Men moet van dit kleine boek niet den inhoud vertellen. Hoogstens kan men namijmeren over de melodische verschuivingen, die de schrijver ons met zijn ragfijn proza heeft geschonken. Er is een wil tot leven. tot creëeren en een wil vooral om zijn vriend den schilder te bezielen. Er is tegelijkertijd een afkeer van zichzelf, een vervreemding van eigen Ik, die dit leven wel heel moeilijk maakt om te leven. Zijn droomerig bestaan hunkert toch naar daden, die evenwel geheel anders zijn geconstelleerd dan de gewone daden van een zelfverzekerde natuur.

Elias is geen zielszieke. Hij is vervuld van droomerijen die hem weven in een atmosfeer, die men zou kunnen vergelijken met de schaduw, ik durf het hier te noemen den dampkring, dien ik om sommige gedichten bij Rilke gewaar word. Voor dezen zoeker is

er geen vrede, geen rust in de gewone beteekenis van het woord. Aan den donkeren ondertoon van dit eenzelvige schoone leven worden wij door dit ingehouden en toch rijke proza zeer nabij gebracht. Ik verzoek den ernstigen literatuur-liefhebber dit boek voor zijn bibliotheek te willen aanschaffen. De firma J.M. Meulenhoff heeft wel reden haar adviseur dankbaar te zijn.

H. Marsman en S. Vestdijk. *Heden Ik, Morgen Gij.* - Amsterdam 1936. N.V. Em. Querido's Uitgevers-Mij.

Op het oogenblik zijn er een aantal brave vaderlanders die zich kwaad maken om het zoogenaamde intellectualisme, dat thans volgens hun zeggen in onze literatuur te veel voorkomt. Deze woord-, taal- en heelemaal-geen-kunstenaars bedoelen hier dan vooral die menschen mee waarvan blijkt dat ze uitstekende hersenen hebben: Ter Braak, Vestdijk, Du Perron. Ik zeg niet dat de mopperaars geen hersenen hebben, maar wanneer ik, zooals bij dezen roman, boeiend, amusant en geraffineerd werk krijg van kunstenaars met een helderen kop, dan zou ik het een groote schade voor de Nederlandsche literatuur vinden, wanneer hierin verandering gebracht zou worden.

Hoe komt het, dat wij tientallen jaren zooveel vervelende romans te slikken kregen? Konden die menschen niet schrijven? Hadden zij geen ontwikkeling? Dikwijls wel. Auteurs als Rheinvis Feith tot en met Jo van Ammers Küller toe hebben wel degelijk tot op zekere hoogte wat men noemt schrijvers- ja zelfs kunstenaarstalent. Maar wat hun ontbreekt dat is nu juist datgene wat Ter Braak, Du Perron en de hoofdschrijver van dit boek Vestdijk wel hebben, namelijk naast een uitstekende ontwikkeling en cultuur: een groote oorspronkelijke intelligentie. Wie Kant verstaat, wie het woordenspel van Bolland doorziet, wie Ter Braak en de schrijvers van Heden Ik, Morgen Gij in hun uiting aandachtig volgt, zal zien dat er naast een dood weten een scheppende, zichzelve in tal van facetten manifesteerende kennis bestaat. Er is een psychische oerbron, waaruit metafysische vergezichten vanzelf te voorschijn treden. Ter Braak en Vestdijk, die terecht groote woorden schuwen, zijn toch werkzaam krachtens

een psychische gesteldheid, waarvoor ik het groote woord, het handwoord voor mijn part, 'overbewustzijn' moet gebruiken.

Deze brieven werden spannend, omdat zij ontstonden uit het rijke cultuurplasticeerende brein van Vestdijk. Zij ontleden een figuur: Wevers, die in zijn gecompliceerdheid van bewusten schoft en onbewusten perversen telepaath in al zijn gecompliceerdheid aannemelijk wordt gemaakt. De noodlottige macht, die het medium en tegelijkertijd gedachtenoverbrenger Wevers op zijn medemenschen moet uitoefenen, is hyperwetenschappelijk uitgeplozen en volkomen verantwoord ten tooneele gebracht. Er gaat door leven en mensch, zichtbaar voor dengene die ook de paarse wolk van het ectoplasma wetenschappelijk weet te onderscheiden, een kilheid die den ontvankelijke minstens zoo ontroert als de lyrische droom den droomer. De taal is hard, kil en kort of uitgebreid zwevend, precies naarmate de psychische toestanden van de individuën en de experimenten tusschen hen dit noodig hebben. De criticus, die van dit belangwekkende boek niets ondergaat is hol. De criticus, die in zijn blad dit werk als nietswaardig verklaard heeft, zal volgens mijn meening hiervoor in de toekomst, volkomen volgens de wetten der artistieke rechtvaardigheid, zijn harde noten te kraken krijgen.

B. Roest Crollius. *Kroniek van een Jeugdzonde.* - Bussum 1935. C.A.J. van Dishoeck N.V.

Bij een jong auteur dient de criticus nog gewetensvoller te werk te gaan dan wanneer hij den arbeid van een arrivé heeft te beoordeelen. Een oordeel waarvan wij naderhand spijt hebben, is gauw geveld. Ik las nu deze korte verhalen van B. Roest Crollius en tegelijkertijd een korteren roman van dezen auteur, waar ik aanstonds nog even op terugkom. Ik vind het prettig in elk geval vóór al het andere, vóór mijn ernstige bezwaren te vermelden, dat deze jonge auteur zich vooral in zijn korte verhalen een stylist toont van bijzondere kwaliteit. En dit laatste is niets te veel gezegd. Zijn taal is suggestief en gaat soepel met de zielsbewegingen mee. Een fatalistische atmosfeer wordt met deze taalmiddelen op een directe wijze voelbaar gemaakt.

De eerste vertelling waarnaar het boek is genoemd, is verreweg de markantste. De liefde van een gevoelige broer voor zijn zuster. (het motief van d'Annunzio's Forse che si forse che no.) Een fijn verhaal met de noodlotssfeer van een Strindberg-drama en met een preciesheid van weergeving die bewondering werkt. Ook de andere schetsen, zooals de brief van een Vader aan Zoon, bezitten alle dat gevoelige element. Bedrieg ik mij niet, een auteur met toekomst.

Sam. Goudsmit. *Simcha. De knaap uit Worms.* - Amsterdam 1936. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij.

Dit grootsch opgezette werk beschrijft de historische gebeurtenissen rondom het jaar 1096. Met epische kracht vertelt Goudsmit van de Joden-vernietigingen in Speyer, Worms en Keulen. De auteur gaat volgens een psychologische methode te werk, die ons onmiddellijk aan de beschrijving en uitwerking van Lion Feuchtwanger doet denken. Feuchtwanger mag in Jud Süss de fout maken van oppervlakkigheid (uitgebreid beschreven personen en hun daden van den buitenkant bekeken), zijn geheel geeft een kleurig en bewegelijk aspect. Zijn zinnen mogen volgeladen zijn, zij zijn altijd logisch reconstrueerbaar en zij hebben een normalen, zij 't romantischen inhoud. Precies hetzelfde geldt voor het proza van Isr. Querido. In hun beste momenten weten Querido zoowel als Lion Feuchtwanger den climax van het dramatische te bereiken. Dit komt, omdat deze auteurs karakterologisch maat houden en omdat zij dat doen vinden zij intuïtief adaequaat hiermede de juiste taalformuleering.

Dit is nu juist wat ik bij Sam. Goudsmit mis. Aan de liefde voor zijn métier, aan zijn groote sympathie en deernis voor zijn te beschrijven personen kan alleen een verzuurde krentenweger twijfelen. Dit laatste is echter niet voldoende om een geslaagd kunstwerk te creëeren. Wat Goudsmit mist is de dramatische conceptie die Querido bezat. Hij is eveneens minder virtuoos en minder brillant bespeler van het taalinstrument. Den gloed van Querido's volzinnen, de diepe kleuren, het breede rhythme missen we bij den schrijver van Simcha. De zinnen van Goudsmit, opborrelend als ze zijn, blijven naar hun beteekenis toch dikwijls hol.

Hij kiest niet het juiste middenpunt waarvan uit de kunstenaar zijn sujetten moet dirigeeren, gelijk een dirigent zijn orkest. Hij opereert soms boven, soms onder zijn eigenlijke bedoelingen. De kunstenaar moet verrassen. Hoe interessant het ook is wat Goudsmit beschrijft, de problemen liggen te veel bloot, een kind kan al bladzijden van te voren weten hoe zich een zekere episode of een mensch-ontwikkeling zal afspelen. Een dergelijk werk behoeft een sterke concentratie, zooals ge dat in het eerste deel van Dekker's roman Oranje kunt vinden. Wat Goudsmit met dit boek cultureel en moreel presteert, dwingt ontegenzeggelijk onze bewondering af. Wanneer hij echter in de toekomst zoowel bij zijn toegepaste psychologie als bij zijn taalbehandeling zijn eigen grenzen niet scherper gaat stellen, zal hij er niet spoedig in slagen met een gaaf historisch kunstwerk voor den dag te komen.

Peter van Steen. *Kentering.* - Amsterdam 1936. N.V. Uitgevers-Mij. 'Elsevier'.

Deze roman is eigenlijk een vervolg op Ochtendnevel, want het trieste leven van den psychopatistisch aangelegden Reinier wordt hierin verder behandeld. Reinier is thans volwassen, en daar hij alleen staat op de wereld, moet hij voor zichzelf zorgen. De ongetwijfeld aandachtige Nieuwe-Gids-lezer herinnert zich misschien nog, dat ik het debuut van dezen jongen auteur met groot enthousiasme begroet heb. Onmiddellijk kan ik reeds zeggen, dat ook deze roman wederom voortreffelijke kwaliteiten bezit. Dezelfde eerbied voor het leven, dezelfde oprechtheid en ernst, die hem in dit eenvoudig verhaal het juiste suggestieve woord doet kiezen. Aan deze oprechtheid en uitstekenden stijl dankt dit boek zijn waarde. Eerlijk gezegd drukt dit laatste ook mijn teleurstellng uit. Ik had meer van Peter van Steen verwacht.

Het is geen fout dat het leven van Reinier, trots zijn vriendschap met Peter en Else, triest blijft. Deze, triestheid is echter niet voldoende verantwoord. De vriendschap op zichzelf heeft iets onwezenlijks en het verdriet erover, wanneer deze vriendschap te niet gaat heeft dit vage, hinderlijk weeke in nog sterkere mate. Vooral bij deze bladzijden maakt Peter van Steen de fout waarvoor een kunstenaar zich altijd moet behoeden: hij

laat zich in dit gedeelte van zijn boek en ook nog op andere plaatsen door zijn stemmingen bespelen. Hij deelt de lakens niet meer uit, hij dirigeert niet meer, maar de figuren krijgen de overhand. In een volgend werk zal Peter van Steen met het talent en de taalmacht waarover hij beschikt zeker kunnen slagen, wanneer hij zich tenminste niet laat meedrijven door vage voorstellingen, maar zuiver objectief zijn figuren nuchter en volledig doorschouwt. Alleen daardoor plaatst hij zich voldoende boven zijn onderwerp om het gaaf en verantwoord te voorschijn te brengen.

J. Heuff van Houweninge. *Droesem.* - Rotterdam 1936. W.L. & J. Brusse N.V.

Een roman is dit boek niet. Toch heb ik me met dit uitstekend geschreven verhaal kostelijk geamuseerd. Het vertelt van de mondaine wereld, van spel, dans en flirt aan de Côte d'Azur. Een Hollandsch schilder verdoet er zijn laatste geld aan een poppevrouwtje en aan Baccarat. Heel dit laag bij de grondsche gedoe is door den schrijver op uitstekende wijze verteld. Vlot, geestig en amusant. En toch is het niet oppervlakkig, want de jonge auteur laat ons de schrijnende tragiek voelen, die zich achter dezen schoonen schijn bevindt. Ik hoop spoedig meer van dezen boeienden verteller te mogen lezen.

Hance Nyn. *Van Gouden Last Ontheven.* - Amsterdam 1936. N.V. Uitgevers-Maatschappij ENUM.

Een nogal verwarde geschiedenis, die begint te Amsterdam en zich verder afspeelt in Br. Indië en.... op het eiland Urk. Zonder kwaliteiten is dit boek niet. Het is een soort tusschenproduct van een detective-roman, een amusant jongensverhaal en triviale pogingen tot mystiek. Wanneer deze auteur over veel meer beheersching gaat beschikken en zijn stof zal weten uit te kiezen, heeft hij hoogstwaarschijnlijk fantasie genoeg om een aantrekkelijk verhaal te componeeren. Thans overtreft de dwaze fantasterij de zinvolle fantasie.

G.H. Streuman. *Goethe De Universeele Mensch.* - Amsterdam 1936. N.V. Uitgevers-Mij. 'Elsevier'.

Goethe als homo universalis. Een heel uitgebreid maar prachtig probleem. Vooral uit zijn gesprekken met Eckermann en uit de Faust blijkt, dat Goethe werkte met eeuwigheidswaarden. De auteur van dit boek toont een eigen visie te bezitten. De citaten zijn uitnemend gekozen. Een aanwinst voor onze Goethe-literatuur.

Herman de Man. *De Barre Winter Van Negentig.* - Baarn 1936. Bosch & Keuning.

Herman de Man is een voortreffelijk verteller, daar valt niet aan te tornen. Toch heeft hij voor mij van zijn charme verloren. Hij herhaalt zich in motief en in uitwerking. Deze beschrijvingen van boeren tusschen Gouda en Schoonhoven gaan op den langen duur vervelen. De auteur boeide mij vroeger dikwijls door iets heel persoonlijks in zijn kijk op menschen en toestanden en in zijn verwoording ervan. Dit typische, waardoor het werk van Herman de Man iets grootsch verkreeg, vind ik in dit boek niet terug. De sinistere figuur van Houten Gert evenwel is met opmerkelijk typeertalent geschreven. Ik hoop op een spoedige ontmoeting met werkelijk 'nieuw' werk van dezen begaafden kunstenaar, waaruit weer eens duidelijk blijken moge dat hij van zijn oude kracht nog niets heeft ingeboet.

Aar van de Werfhorst. *De grote, stille knecht.* - Amsterdam 1936. N.V. De Arbeiderspers.

Een aangrijpend boek dat men vooral moet lezen. Ik zal den naam van dezen voortreffelijken verteller niet meer vergeten. Er is meer subliem werk van dezen auteur te verwachten. Een boerenroman, die aan de grootsche visie van Knut Hamsun verwant is. Het legendarische en de evocatieve kracht die van het werk van de groote Russen uitgaan, vindt men in het verhaal van Aar van de Werfhorst terug.

De groote, stille knecht, zelf kind van het veen, komt bij de boeren terecht. Een vreemd, kinderlijk mensch, verjaagd en weer geduld. Een enorme slagschaduw zich voortbewegend in de ruimte. Na zijn huwelijk met Christiene komt de ontreddering. Zijn vrouw verliest hij, zijn huis wordt verwoest. Nog maakt men de kleine kinderen bang met het noemen van zijn naam.

Prachtig, atmosferisch werk, waar vele arrivisten met hun papieren scheppingen niet aan kunnen tippen!

Nicolaas Jan Derk Versluys. *Journalistiek en Wetenschap.* - Amsterdam 1936. H.J. Paris.

Een uitgebreid proefschrift, dat op zeer gedocumenteerde wijze de betrekkingen aangeeft tusschen journalistiek en sociale wetenschap.

Johan Theunisz. *Het Ontoegankelijk Hart.* - 's-Gravenhage 1936. H.P. Leopold's Uitg. Mij. N.V.

Deze roman van Bernardus Paludanus, stadsgeneesheer en bezitter van het wereldberoemde rariteitenkabinet is karakteristiek voor Enkhuizen en daarmee voor de Vereenigde Gewesten uit het begin van de 17e eeuw.

Aanvankelijk staat men onwennig tegenover den typischen stijl en de verhaalconstructie, die de schrijver hier in dezen historischen roman toepast. De korte zinnetjes hebben veel weg van tooneelaanwijzingen. De personen: doctor Paludanus, diens familieleden en de magistraten en voorname personages uit Enkhuizen, worden ieder afzonderlijk in één hoofdstuk ‘behandeld’, terwijl een Epiloog een korte, soms lyrische samenvatting geeft van hun karakter en levensloop.

Ondanks dezen vreemden en ongewonen opbouw van Het Ontoegankelijk Hart krijgt men toch een goede voorstelling van het Enkhuizen uit de 17e eeuw en gelukt het den schrijver hier en daar in zijn korte hoofdstukken sfeer te brengen. De verdienste van dezen historischen roman ligt o.i. meer in het stadsbeeld dat Theunisz voor ons etste dan in de karakteruitbeelding

van den hoofdpersoon doctor Paludanus, wiens ‘eeuwige eenzaamheid’ door den anecdotischen achtergrond der overige personen niet voldoende tot haar recht komt.

Thorbecke. *Brieven aan zijn verloofde en aan zijn vrouw.* - Brieven van groote Nederlanders onder Redactie van Dr. N. Japikse. A'dam 1936. J.M. Meulenhoff.

Wanneer liefdesbrieven afkomstig zijn van een persoonlijkheid, dan kan men er vast op rekenen, dat er zich ‘documents humains’ onder bevinden. Er zijn ook in ons land verwaten lettré's genoeg, die dergelijke literaire uitingen met een hautain gebaar van de hand wijzen. Hoogmoedig en dom. Immers deze liefdesbrieven geven ons iets weer van het intieme dat bij menschen van groot kunnen en karakter een dier dingen is, die zij in hun gewone werk dikwijls bewust verzwijgen.

Uit de brieven van Thorbecke blijkt dat de mensch die liefheeft zich werkelijk verandert in een hoogere persoonlijkheid die slechts in zich opneemt wat zich als goed, waar en schoon aan hem voordoet. Het stemt prettig te vernemen welk een sympathieke rol Mevrouw Thorbecke ook in het beroepsleven van haar man speelde. Vooral leeren wij uit deze Correspondentie grondtonen uit het karakter van den minnaar Thorbecke kennen, die volkomen overeenstemmen met die van den staatsman. Beheersching van zijn emotie, evenwichtigheid, ernst en trouw behoorden tot zijn schitterendste eigenschappen.

Jan de Hartog. *Ave Caesar.* - Bussum 1936. C.A.J. van Dishoeck N.V.

Neen, wij moeten dit boek, trots zijn vele literaire deugden, tenslotte toch afwijzen. En wel hoofdzakelijk om de levenshouding van Zeeuw, de ik-figuur van dezen overigens vlot geschreven roman. ‘Defaitist’ is een bekend woord voor de Franschen uit de oorlogsjaren. Zij die den moed lieten zakken werden zoo genoemd door de ‘till-the-bitter-enders’. Een defaitist onder de oorlogvoerenden kunnen we nog vergeven. Maar een

defaitist onder de anti-oorlog-strijders accepteeren we niet. Want Jan de Hartog moge bedenken, dat een anti-oorlog-strijder een strijder moet zijn en dat de strijd gesublimeerd van duivelsch goddelijk kan worden. En wanneer de schrijver ons den zwakkeling, die den moed opgeeft en weigert het leven met handen en voeten aan te pakken als hij daar eindelijk de gelegenheid voor krijgt, had verbeeld van boven-af, zonder zijn persoonlijke gemoedsaandoeningen erin te mengen, dan hadden wij nog den vorm kunnen apprecieeren en dit werk als kunst geaccepteerd. De schrijver is niet boven zijn eigen maatschappelijke tegenslagen uit kunnen komen. En wanneer men niet klagen kan zooals Jeremia, doet men beter om te juichen. Ondanks de eerlijke bedoelingen van den auteur, ondanks de zuivere wijze waarop Ave Caesar werd geschreven, kunnen wij dezen roman, hoezeer het ons ook spijt, onze sympathie niet schenken.

B.F.E. van Welie. *Thomas van Aquino en Joannes Bodinus.* Een vergelijkende studie over het subject van de souvereiniteit. Academisch Proefschrift.

De leer van den heiligen Thomas van Aquino (1225-1274) staat bekend als de zoogenaamde Thomistische wijsbegeerte. Haar inhoudelijkheid en wijze van zegging is voor thans nog zeer de moeite waard. De strenge - God als persoon ontkennende - kennistheoreticus zal ook Thomas' leer zijn wetenschappelijke critiek niet kunnen sparen. Hij zal genoodzaakt zijn het dualistisch dogma, wat eveneens de geheele scholastiek doortrekt, te verwerpen. Men moet echter groote bewondering hebben voor zijn onafhankelijkheid van denken, die in de Middeleeuwen iets heel bijzonders beteekende. Gelijk eeuwen daarna in Goethe, leefde er ook in Thomas een homo universalis. Zijn kennis hing niet af van toevalligheden, van religieus, kettersch of adellijk milieu, maar werd geregeld door de wetten van den menschelijken geest zelf. Zijn terminologie verraadt meermalen een dialectische hanteering van het woord. In zijn fixeering van een onveranderlijke éénheid in de veelheid is hij geestverwant van Plato en Plotinus en hiermede gaat hij tevens Spinoza vooraf. Zijn bezinning naar

aanleiding van het ontstaan van onze kennis maakt het mogelijk dat wij in verschillende tractaten van hem brokstukken vinden die philosophisch bekeken niets meer of minder dan een zuivere metaphysica vertegenwoordigen. Een rotsvaste godsdienstige overtuiging, die in al zijn tractaten, zooals De Providentia Dei, De Deo Trino, De Gubernatione, De Lege en De Justitia steeds weer te voorschijn treedt, schraagt zijn wereldbeschouwing.

Dit proefschrift behandelt vooral op welke wijze Thomas van Aquino en Joannes Bodinus (1530-1596) het begrip *souvereiniteit* in verband met hun leer verklaren en uitdiepen. Een uitstekend gedocumenteerde studie, die helder de waarde ontvouwt van het hoogste machts- en wilsprincipe in den mensch, van een streven dat leidt tot de erkenning van het natuurlijk opperste en volledige gezag van den staat (materieel) en van God (ideëel) en waarvoor de signifische taalvorm *souvereiniteit* werd gevonden.

Arthur van Schendel. *Avonturiers.* - 's-Gravenhage 1936. Folemprise. L.J.C. Boucher.

De levenskronieken van ontdekkingsreizigers, zooals Vasco da Gama, Marco Polo, Columbus, Magellaan, Drake e.a. Deze zijn op de bekende fijne wijze verwoord, zooals wij dat van dezen productieven schrijver gewoon zijn. Er is veel wetenswaardigs in dit boek dat boeit, maar karakteriologische studies zijn het niet geworden. Een mooie kans om voor de zooveelste maal iets buitengewoons te geven liet de begaafde schrijver ditmaal voorbijgaan.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 2]

Ik zag Cecilia komen door Felix Timmermans. *(Vervolg van blz. 16.)*

X.

Met uwen kus op mijnen mond en uwen blik in mijne ziel zwijmel ik bijna van zaligheid.

Wat toch is het secreet dat gij mij dronken maakt van liefde, en mij onderste boven keert van geluk?

En gij zijt nochtans eenvoudig als een boterham.

Zie eens aan, Roelinde heb ik gekleed met kleeren van sterren en van druppelen dauw; ik gaf haar schoentjes van manenschijn en sluiers van regenbogen. En zoo kon ik haar gaarne zien.

Maar u verkleed ik niet Cecilia. Gij staat in mijnen geest, zooals gij zijt in al uwen eenvoud.

Ik zie u voor mij met de stokroos tusschen uw vingeren, met de teil melk in uw handen; ik zie u op de teenen staan, aan 't zoeken in de schuif, naar de gedichten van uw vader, en ik vind u zoo schoon.

Neen, gij hebt geen vleugels of wolken van doen, noch kronen of symbolen.

Ik zie u zooals ge zijt, en toch kniel ik in mijn gedachten voor uwe verschijning.

Want ‘meer is in u’ zooals dit te lezen staat op een steenen wimpel in een donkere kerk te Brugge.

Er is meer in u, en mijnen mond prevelt vol vereering: Morgenster. Blinkende sleutel van de nacht. Gulden harp.

Een litanie van schoone dingen. Doch het zijn maar woorden en galmen. Want er is geen ster, geen sterrebeeld en geen sterren-

nacht, die heerlijker is dan den blik van uw oogen; er is geen bloem, geen muziek zoo aandoenlijk als het zien van uw gestalte.

En gij houdt van mij. En gij hebt awe liefde in mijn hart gegoten. Dat is het wonder waarin mijn ziel verdrinkt.

Ik weet geen weg met mijn geluk, en ik bid en ik zing en ik ween.

XI.

Maar dan weer jaagt het verwijt mij op. Ik heb Cecilia en Roelinde bedrogen!

Ik moet Cecilia alles bekennen.

Maar waar haal ik den moed?

Ik voel mij zoo klein en zoo nietig, en onze liefde is zoo groot. Ik waag het niet.

Doch aan den horizont hoor ik mijnen naam roepen.

Ja ik zal en moet met Roelinde trouwen; haar leven is met het mijne in elkaar geworteld. Ik ben verward in een net, waar ik niet meer uit kan.

Maar dan moet Cecilia ook de volle waarheid weten. Het mag niet te laat worden, en toch stel ik uit van uur tot uur, van dag tot dag, en ondertusschen groeit mijne liefde als een berg....

Er komt gelukkig een brief van Roelinde: zij kan zondag niet komen, hare moeder is zwaar ziek geworden. Daarmee valt er een steen van mijn hart. Roelinde zou mijn gedrag in mijnen oogen gelezen hebben.

Ik vermijd ook den schoolmeester, want ik vrees dat Cecilia hem mijn bezoek bij haar verzwegen heeft, en hoe leugenachtig ga ik dan tegenover die man staan?

Mijne dagen zijn een mengeling van kwelling en verheuging.

XII.

Tegen de schemer, als de volle maan uit den grond kruipt, staat de schoolmeester in 't midden van den weg naar de verte te zien. Ik kan hem niet vermijden en schuw ga ik er naar toe. Hij legt zijn hand op mijn schouder en samen zien wij naar de maan, die stilaan verzilvert en ook het land verzilvert.

Na een heele tijd zegt hij: ‘Ge moet eens op een avond

terugkomen, dan zal ik zelf wat uit mijne gedichten voorlezen.'

'Dezen avond nog als ge wilt', zeg ik bevrijd.

'Kom' antwoord hij, 'dan gaan we nu'.

En terwijl ik vast besloten ben alles aan Cecilia te belijden, wensch ik geen gelegenheid te vinden om haar alleen te spreken.....

De deur staat open op den avond, de bijenkorven hijgen in den maneschijn. Binnen bij het licht van de lamp leest de schoolmeester zijn gedichten voor. Zijn stem is dieper dan anders.

Dat is nu het 'Everzwijn'.. De man met zijn veel verdriet, en die toch naar het leven glimlacht. Maar is zijne woede op school soms niet zijn verdrongen verdriet, dat hij uitwerkt op den rug van de kinderen? Ach een mensch is een raadsel.

Waarom ben ik nu naar hier gekomen? Om mijn opstijgend geluk wetens en willens te vernietigen.

Ben ik nu die handel of is het iemand anders in mij?

Ik kan aan mijzelf niet meer uit. Het is alsof ik op een hoog huis sta waarvan ik ga afspringen, waar ik afspringen moet.

Cecilia luistert met de vingeren op het voorhoofd, de ellebogen op de tafel gesteund. Nu en dan ziet ze eens naar mij, en dan weer naar de lippen van haar vader.

Soms ziet ze ook naar de maneschijn, die door de open deur valt als de vleugel van een groote vlinder; en soms luistert ze ook naar de nachtelijke stilte, die elk blad en stengel vast houdt, en de oogen van de dieren groot maakt van het luisteren.

Wat is zij schoon. Als uit maneschijn en stilte losgeperelt. Iets dat niet meer menschelijk is, en wat niet lang zal duren.

Wat is ze schoon.

Het is om te wenschen van plots blind te worden en alleen met haar beeld in de donkere oogen verder door het leven te gaan.

En toch zal ik haar seffens alles bekennen.

De angst slaat mij neer als op een stad in watersnood.

Tusschendoor vang ik hier en daar een zin op van wat het 'Everzwijn' voorleest:

'Uw lied zingt over ons zooals de morgen op de toppen der bergen. De ziel rekt zich omhoog uit den donkeren, en proeft reeds den honing van den komenden dag. Zooals iemand achter de duinen de zee nog niet ziet, maar met de tong reeds haren zouten asem van de lippen likt....'

‘Wie stil is zal U hooren en zal zich zelf erkennen als een klank van Uw lied.’

Hij houdt even op. Ze luisteren getweeën. Er gaat een doffe stap voorbij, tegen den donkeren boschkant, van iemand die niet te zien is, en een zware stem bromt: ‘Goeden avond’.

Cecilia en haar vader roepen ‘Goeden avond’ terug. Ik bezie hen verwonderd, maar het Everzwijn leest verder.

En ineens begin ik een voorwendsel te zoeken om met Cecilia alleen te kunnen zijn.

Na een gedicht over de sterren, begin ik opzettelijk over de sterren te spreken, en over het sterrenbeeld de Schorpioen.

‘Dit nu het beste zichtbaar’, zegt hij, ‘als er geen nevel hangt. We zullen eens buiten gaan zien.’

Ik wenk Cecilia in stilte. Aarzelend komt zij achteraan.

Er hangt iets klam in de lucht en tusschen de boomen, met een geur van grond en eikenblad. De herfst komt aan.

Wij gaan door den hof waar de late boonen aan staken, mager opkruipen; dan een dennenbosch door, en op een open plek wijst hij naar het beeld van de schorpioen dat laag aan de lucht staat. Het is als een vraagteeken van briljanten.

Hij staat voor ons en spreekt over afstanden om van te duizelen. Dan zwijgt hij, bewondert, en schijnt te luisteren.

De stilte hangt als een vogel over de wereld. De maan ritselt in een plas als het zichtbaar geluid van een zilveren fluit.

De maan zoekt en voelt naar teedere klanken.

Ik zal vandaag geen gelegenheid vinden om met Cecilia alleen te zijn. Doch ineens op een afstand is er een pijnlijk geschreeuw en nadien een gerekt klagen.

‘Misschien een faizant of patrijs in een klem gesukkeld’, zegt de vader, ‘ik ga eens met de rapte zien’.

Hij gaat het bosch in....

Onze hoofden nijgen naar elkander. De maan schijnt in haar oogen, ik kus haar voorhoofd, zoo kan ze niet in mijn oogen zien, en dan zeg ik het: ‘Cecilia.... ik moet u iets bekennen.... ik ben niet eerlijk geweest.... er is nog een andere....’ De woorden breken in mijn mond.

‘Waar gij mee op trouwen staat,’ voegt zij er bij. ‘Ik wist het....

Ik buig haar hoofd achterover, maar zij beziet mij niet. ‘Gij wist het? Waarom hebt ge dan niets gezegd toen ik u kuste?’

‘Ach ik weet het niet’, zegt ze met de oogen toe, ‘het is als een ongeluk over mij gekomen.... als een groot vuur....’

‘Houdt ge dan zooveel van mij?’ vraag ik fier.

Ze beziet mij beleedigd, maar dan smeekt ze: ‘Niets vragen, ... ik vraag u ook niets.... laat ons daarover zwijgen....’

Mijne handen streelen door heur haren. Ik weet geen woord te vinden om haar op te beuren. Ach mijn eigen hart valt als in een donkeren put. Ik hoor stappen aankomen en met de rapte vraag ik haar waar ik haar kan zien. ‘Ik moet u spreken en u veel vertellen....’

‘Morgen, na den noen’, zegt ze, ‘daar aan die eiken struiken, aan dezen weg,.... maar over die dingen niets vertellen, niets, anders kom ik niet’. En daarmee gaat ze een eindje van mij afstaan.

De vader komt terug met een dood vosje.

XIII.

Achter den nonnenheuvel hangt er donder te broeien.

Alles staat er naar te wachten. De vier windstreken luisteren naar elkander.

Het was begonnen met ivoren wolktorens.

Nu is het zuiden somber als verschgesmeed ijzer, en heel die horizont schuift dreigend en verdonkerend over de hardzonnige Kempen.

Dat het nu maar seffens heel hard begon te regenen. Dan zal Cecilia niet komen, want ik schaam mij haar in de oogen te moeten zien. Wat moet ze van mij denken. Ik ben de schuldige. Ik ben haar gaan opzoeken, ik heb haar gezoend, en haar hart doen openbloemen.

Dat ze mijnen toestand kende bezalft mijne daad in geenen deele. Ik had niet uit mijnen toestand mogen treden. Maar ik ben door een wonder meegenomen geweest. En nu weet ik het, smaak ik het door heel mijn wezen, dat ik haar liever zie dan Roelinde, dat ik haar meer begeer tot vrouw dan Roelinde.

Het begint in de verte te rommelen, als zij daar aangetrippeld komt met een mandje aan de hand.

Als ik haar tengere lichaam in mijn armen neem, is alle jacht en schaamte vervlogen.

Er is geen toekomst en geen verleden meer.

'Ik ben zoo gelukkig', zucht ze.

Ik vertel haar over mijne liefde, hoe die ontstaan is, en ze heel mijn hart en ziel heeft ingenomen.

'Het is bijna gelijk een droom', prevelt ze.

Ze is niet veel van zeggen. Ze luistert maar, vol vereering en vertrouwen.

Ik spreek ook over haar vader.

Dan komt de bezorgdheid in haar oogen. 'Die mag er nooit iets van te weten komen, die mag er nooit het minste van vermoeden.'

'Arm kind, zeg ik, 'we hadden elkander vroeger moeten tegenkomen.'

'Het heeft misschien zoo moeten zijn.' Ze bijt op de lippen om de tranen tegen te houden.

Aarzelend leg ik haar uit, hoe de liefde met Roelinde gekomen is, van in de prille jeugd; hoe onze ouders reeds van jongs af vrienden waren, in den zelfden handel betrokken wierden, en die handel nu met onze verlovingsfeest op mijnen naam en die van Roelinde gezet hebben....

'En dan ons huis, dat gereed en gemeubeld staat.... het trouwfeest.... het is te laat.... ge zult verstaan.... zoo'n kleine stad die loert naar opspraak en schandaal.... de spot van vrienden en kennissen.... de familiebetrekkingen.... ge moet me verstaaan....'

'Ik versta u', zegt ze kalm.

Het is als een verlossing. En vrijmoedig voeg ik erbij: 'Ge zoudt niets anders kunnen in mijn plaats.'

Maar ze beziet mij recht en diep.

'Ik? ik zou alles, alles laten vallen.... om voor altijd bij u te zijn.... alles, ook mijn vader. Och ik houd zoo danig veel van u!'

'Maar ik even veel van u, meer dan van Roelinde, meer dan van allen.'

‘Dat weet ik’, zegt ze, ‘daar ben ik zoo van overtuigd. Daarom is het juist zoo droevig.... anders zou ik er mij tot den duur er kunnen in zetten.... nu nooit....’

Ze vecht tegen haar verdriet: ‘Kom’, smeekt ze, ‘laat er ons over zwijgen, er is toch niets aan te veranderen.’

‘Het is een ongeluk, dat wij elkander zijn tegengekomen,’ besluit ik bitter.

‘Neen’, juicht ze stil, ‘ik ben nooit zoo gelukkig geweest....

Ze vlijdt haar hoofd naar 't mijne en beziet mij fier en zalig met haren wonderen diepen blik.

‘Zie eens hoe gelukkig ik ben.’

Maar de tranen wellen uit haar oogen. Ik kus de tranen uit haar oogen weg.

‘Vindt ge mij niet laf?’, vraag ik opgewonden. Ik wensch dat ze mij hevig zou verwijten. ‘Vindt ge me niet kleinzielig, dat ik meer luister naar familie....’

Ze laat mij niet uitspreken.

‘Och’, zegt ze, ‘de eene mensch is de andere niet. Ik heb al eens hooren vertellen dat er menschen zijn, helden, die heelder landen overwinnen en van angst ineenkrimpen voor nietigheden.’

En ineens lacht ze kinderlijk blij: ‘Het regent, het regent.’

Ondertusschen is de vlaag genaderd en het begint met volle geuten te regenen. Ik trek gauw mijn frak uit, hang hem over haar hoofd en we loopen tegeneen gedrukt naar een steenen kapelleken, ginder. Vóór we daar aankomen zijn we kletsnat. We schuilen onder het zinken afdakje en zitten op het bidbankje tegen elkaar gekropen. Eerst bruist het nijdig dat het smoort, recht uit de lucht. Het ratelt op het afdakje dat we bijna den zwakken donder niet hooren. Nu en dan buigt de wind de dikke regenstralen en dan slaat het nat op onze beenen en onze handen. Na de eerste hevigheid wordt de regen dunner en opener, een malsch geruisch, een deugd.

‘Vindt ge het niet aangenaam’? vraagt ze, ‘riek eens hoe frisch? Ge zijt zoo stil?....’

Ik neem haar vaster in de armen.

Het is alsof ze gewaar wordt wat er in mij omgaat.

‘Niet aan denken’, zegt ze, ‘er is toch niets aan te veranderen’.

We verdrinken in elkanders oogen.

‘Het moet slechts een schoone droom geweest zijn,’ neuriet het als de aanvang van een lied uit hare blanke, slanke keel.

En ik denk ineens aan een liedje, dat ik mijn stille, deftige moeder in mijn kinderjaren al eens heb hooren zingen aan de piano, zoo 's zondags, als ze zich alleen wist. Ik luisterde dan aan de deur, maar als ik dan binnen kwam, hield ze er mee op, en deed de piano toe. Ik voelde dat zij verdriet had en ging terug weg.

Ik heb er nooit de woorden van gekend.

De tranen van geluk en verdriet glijden over Cecilia hare wangen. Ze verbergt zich snikkend tegen mij aan.

En ik weet geen woord te zeggen.

De regen heeft opgehouden, de lucht is van grijze parelmoer, hoog en frisch, met dankbaar gekweel van vogels.

Cecllia rilt en huivert.

‘Hebt ge kou?’, vroeg ik.

‘Ja, van dien regen, ik ben doornat. Kom, we gaan, ik moet nog naar den boterboer.’

We willen de armen rond elkander leggen, maar uit een der zandwegen komt een jonge boer met een zeis, al fluitend achter ons aangestapt. Daarom gaat ieder van ons, langs weerskanten van het karspoor.

‘Ik ben seffens terug,’ zegt zij. Ze gaat nevens een weide een binnenweg in naar de hoeve.

De lucht is helder en de verzadigde aarde begint rechte wolken op te dampen.

De jonge boer komt voorbij. Hij houdt even op met fluiten om goeden dag te zeggen, en herbegint dan eens zoo scherp zijn liefde-deuntje te laten hooren. Die jonge man zal hebben die hij het liefste ziet.

Ik wring mijn handen, ik sta hier hulpeloos. Maar hoe ik mijn gedachten draai en keer, ik zie geen uitkomst.

Moet ik daarin berusten als een plant, die men van hier naar ginder plaatst? Ik mag hier niet langer blijven. Van uur tot uur wordt het erger. Ik wil geen ongelukken stichten, ik moet hier weg.

Als Cecilia terugkomt rilt ze over heel haar lichaam.

‘Och wat was het daar deugdelijk warm in die stal’, zegt ze, ‘ik ga thuis de kachel aansteken....’

Met haar in mijn armen, met mijn mond op haren mond, voel ik mij ineens sterker, en ik wil ook sterk in haar oogen zijn.

‘Cecilia ik ga thuis over u spreken.’

Zij schrikt op.

‘Dat zult ge niet doen, en dat moet ge mij beloven!’

‘Dat doe ik wel, omdat ik u meer lief heb dan.... dan....’

‘Daar heeft iemand anders niets mee te maken’, zegt ze scherp, ‘en het zal er toch niets aan verhelpen, niets, niets....’

‘Och’, smeekt ze, ‘maak me niet bang.... laat al die oogen niet van uit de verte naar mij zien.... laat mij ongekend blijven. Laat het nu alleen tusschen ons blijven en laat er een ander nooit het minst van vernemen, noch mijn vader, noch uw ouders.... En als ik dat weet, dan zal ik hier stil aan u kunnen denken, altijd aan u denken.... niet aan die anderen.... Het is het schoonste in mijn leven.... laat het ook het schoonste blijven....’

Ik geef toe dat ik niets zeggen zal, al heb ik het voornemen het wel te doen.

‘Wanneer zie ik u weer Cecilia?’

Ze ziet naar den grond en zegt al zuchtend: ‘Het is beter dat wij elkaar niet meer terugzien, zoo kan het toch ook niet verder.’

‘Dan blijf ik hier niet, dan ga ik terug’, zeg ik beslist.

‘Het is het beste, jongen’.

Ze streelt me moederlijk de wangen en fluistert: ‘Ik heb zoo'n medelijden met u.’

‘Beziet me dan nog eens goed, Cecilia?....’

Ze beeft als een riet in mijn handen.

(Wordt vervolgd.)

Een liefde op het midden van den levensweg door Mr. Dr. Benno J. Stokvis.

I.

De hoofdverpleegster zag hem wantrouwend en onderzoekend aan, toen zij hem de hand tot afscheid gaf. Hij gevoelde dat zij met haar vrouwelijk instinct niet geloofde aan zijn genezing, hoewel de dokters hem voor geheel hersteld hadden verklaard, en hij ontweek haar blik. Nadat hij acht maanden in dit krankzinnigengesticht had vertoefd, hadden de doktoren zijn ontslag goedgekeurd: hij was genezen. Toen men hem dit had medegedeeld, had hij innerlijk hoonend moeten lachen, maar uiterlijk was hij beheerscht gebleven, en hij had gezegd dat hij verheugd was, dat zijn verzoek kon worden ingewilligd. Hij was dus genezen.

Hij ging met snelle schreden naar de hoofddeur, waar een broeder, die hem naar den trein zou brengen, op hem wachtte, en eenige oogenblikken later was hij buiten de hekken van de inrichting. De broeder sprak wat over het leven in de maatschappij, dat moeilijk was in deze slechte tijden, en verzocht hem, die invloedrijk was, bij een geschikten post aan hem te denken. Hij antwoordde werktuigelijk en beloofde, maar zijn oog gleed over de donkere schaduwen in het bosch en langs de toppen van de sparren, die wuifden in den wind. En boven open plekken zag hij grauwe wolken jagen aan de lucht. Hij huiverde, maar in hem was vreugde om de vrijheid, die hij herkregen had.

Hij bevond zich alleen in de trein-coupé, en hij ging voor het venster staan, blootshoofds in den wind. Hij zag naar buiten zonder te zien. Hij moest nu de balans opmaken van den staat van zijn bestaan op dit oogenblik. Hij stond hier; hij was de beroemde tooneelspeler Talma, Simeon Jesaja Talma. Talma! de naamgenoot

van Talma uit den Fransche-revolutietijd! Talma, Simeon Jesaja Talma, de man uit het volk, de Hollandsche Talma van de twintigste eeuw, de Europeesch-vermaarde verbeelder van Shakespeare's Lear, van Oedipus en van de hoofdfiguren uit de drama's van Ibsen. Hij zag zichzelf in zijn glansrollen, Lear, Shylock, Kean; hij hoorde zijn volle donkere stem en golvende klankenstroomen die uit hem kwamen, en zijn wezen met zich voerden, waarin hij alles uitstortte, wat in den warrelenden baaierd van zijn onbewuste zich opstuwde. Faust, Lucifer, Torquato Tasso, Bouwmeester Sollness. Hij zag een eindelooze reeks van levens die hij had herleefd en vorm gegeven, levens buiten het eigen leven van zijn ik, die hij had na-geleefd met hun vreugde, hun wanhoop, hun tranen, hun machtelooze driften, hun meedoogenlooze zelfvernieling. En hij zag zalen met klappende, stampende, roepende menschenmenigten, die hij had opgezweept in een verrukkingsroes, en die hem toejuichten.

Hij was Talma! Hij zag zich in zijn verbeelding voor den spiegel staan: een forsche sterk-gebouwde man in de kracht van zijn jaren, een regelmatig bruin-getint gelaat, met twee starre grijze oogen. Zijn oogen waren wonderlijk. Hij had hun diepte nimmer kunnen peilen. Zij zagen recht-vooruit; zij drongen naar de kern der dingen; hun strakke blik boorde zich in de materie; maar over hen lag een onzichtbaar waas, als een sluier tusschen zijn ik en de werkelijkheid. Het was alsof hij achter een kleurlooze leegte bestond in eene eigen wereld, afgescheiden van de tastbare wereld waarin hij zich bevond en ademde, en waarin hij eenzaam was.

Talma! Zijn roem! Hij zag de vijf letters van dien korten naam in zwarte breede karakters. Talma! Kleuren en licht en het ruischen van menschenstemmen in wachtende zalen. Hij speelde. Een ander wezen in hem joeg hem voort naar het onbekende; er was een verre onbekende werkelijkheid die hij ontdekken moest. En hij dacht aan dien eenen verschrikkelijken avond, dat hij Shylock speelde, dat in de zinnelooze smart waarin hij met schorre gebroken stem om Jessica riep, plotseling iets in zijn binnenste was gescheurd, onder bruisende bloedgolven die door zijn hersens sloegen, en alles met zich sleurden; dat oogenblik waarin hij wankelend de dingen rond hem verzinken zag en hij niets hoorde dan een krijschen, dat aan geen menschelijk wezen toebehooren kon: Jessica!

Jessica! Jessica! Jessica! Jessica! Hij kon zich niet herinneren wat verder was geschied. Hij was eerst tot bewustzijn gekomen in het gesticht, dat hij dezen middag verlaten had.

Grauwe eentonige maanden waren gevolgd, maanden van werkeloosheid en eenzaamheid. Hij liep door de gangen van het huis, zwijgend, de handen op den rug en met gebogen hoofd. En altijd had hij moeten denken aan Ibsens John Gabriel Borkman, Borkman, die evenals thans hij, als een gevangen wild dier, rusteloos loopt, heen en terug, uren achtereen. Er lag in zijn hoofd een leegte; er was iets als een gapende opening in zijn bewustzijn. En het was ook alsof zijn eigen ik verdrongen was. Er leefde iets in zijn binnenste dat hij niet had gekend; het was de blinde vernielingsdrift om een levend ademend wezen in worgenden greep te vermoorden en met de tanden uiteen te rijten en zijn smachtenden dorst te lesschen aan het bloed. - Bloed! Zich in een roes te bedrinken aan het roode druipende bloed van een mensch en alles vergeten! - Hij gevoelde zich soms als een schichtige hongerige opgejaagde wolf, en hij sloop dan dicht langs de wanden door de holle gangen van het gesticht naar een duisteren hoek om zich te verschuilen. Dan trilde in hem de angst voor het felle knallen van een zweep, die op zijn geslagen lichaam neer zou striemen. Er flikkerde in hem een wanhopige haat, en hij wist dat het de haat was van het grommende roofdier in zijn kooi dat door den temmer wordt afgericht, en dat niet wil, en dat met suizende zweepslagen wordt opgedreven, in een doove radelooze razernij. - Zijn haat: het was een verterende haat, die hem deed tandeknersen. Hij haatte de dokters, de broeders; hij haatte de andere patienten en het ouderwetsche bruin-geschilderde houten ledikant waarin hij sliep; hij haatte het trage licht dat door de dikke matglasruiten van zijn kamer scheen; en hij haatte de afgrijselijke gaping in zijn bewuste, waarin iets weggezonken was, dat hij niet meer grijpen kon, en dat hij bezitten moest, omdat hij anders gillend zijn gloeiend hoofd tegen een ruigen steenen muur zou moeten te pletter slaan. Maar hij beheerschte zich bevend. - De dokters vonden hem zwijgzaam en in zichzelf gekeerd, doch abnormale gedragingen vertoonde hij niet en zijn denken leek langs een vaste baan geconcentreerd: het was niet mogelijk een ziektebeeld van hem te construeeren dat passen zou in een van de bekende classificaties

van de psychopathologie. De blik van zijn oogen was bijwijlen eigenaardig; zijn rusteloos loopen door het huis eveneens. Maar kunstenaars doen dikwijls ongewoon; hij was een kunstenaar; artisten staan nu eenmaal buiten de norm. En men had hem ontslagen.

Het was voorbij! Het scheen een looden afschuwelijke droom. Hij was ontwaakt. Hij stond hier! Een vrij mensch! Talma! De wereld lag open. En plotseling zag hij zich loopen op een zoelen lentedag, alleen op een stillen weg, door de teeder-blauw omwaasde boomgaarden in de bergen bij Fiesole, in de zon. Een groot en vaag verlangen kwam over hem.

Een schok. Knarsend en piepend stopte de trein. Hij was onmiddellijk terug in de realiteit. Er klonk geroep van stemmen, schorre uitroepen en het dichtklappen van portieren, een fluitsignaal; langzaam zette zich de trein weder in beweging. Een flits schoot door zijn brein. Zijn hoed, een duw tegen de deur; met een sprong stond hij op het perron. Achter hem rolde zwaar stampend de trein. Zijn koffer! Hij haalde de schouders op. Never mind!

Hij liep door een trieste verlaten straat; eentonig ruischte de regen; grijs was de lucht boven de duinen; maar hij snoof den zilten wind van de zee. En hij stapte sneller.

In het duin was het windstil. Zwaar dropte de regen op het helm. Laag hing de lucht. Hij bleef staan. Hij was alleen. Hij was vrij. Hij gevoelde zich verjongd en sterk. En zonder dat hij wist waarom, moest hij luid lachen. Hij werd zich bewust dat hij iets zeggen moest, maar het eenige wat hij kon uitbrengen was: ‘Ja!’ En in dat eene beteekenislooze woord stortte zijn ik een wilde vreugde uit. Het was een heesche vormelooze kreet uit de duisternis naar het licht. Hij wist, dat langs dien schreeuw zijn ik de verbinding had hersteld met het leven.

Hij bemerkte dat het guur was, en hij rilde. Werktuigelijk ging hij weder voort, maar gelijktijdig dacht hij, dat zijn stem straks had geklonken als een vreemde stem, als een stem, die hij nog nimmer had gehoord. Hij volgde die gedachte niet en hij liep sneller, de handen in de zakken van zijn jas.

Zwaar stuwde zich de stroom van zijn bloed door zijn aderbuizen. De schemering viel. Langs de toppen van het duin gierde de wind. En huiverend werd hij zich bewust van zijn eenzaamheid. Iets in

hem zou zich hijgend willen vastgrijpen aan iets dat hem zou kunnen redden, maar hij wist dat hij hulpeloos was.

In de verte dreunde de zee tegen de kust. Donkere wolkenflarden dreven dreigend langs de lucht. Een zwarte vogel vloog krijschend voor hem op.

II.

Nu zat hij in de stille taverne. Het was er warm en behagelijk. In het gedempte licht stonden verlaten tafeltjes met sierlijke matbrandende schemerlampjes. En er was het suizen van de stilte.

De rook van zijn sigaret bewoog in lichte sluiers voor zijn oog. Hij zat, het hoofd gestut onder zijn linkerhand, den linker-elleboog op de leuning van zijn stoel. Het was goed, bewegingloos te zitten in de stilte. Twee versregels van Baudelaire kwamen voor zijn geest, en hij herhaalde langzaam de schoone woorden die hij zoo had liefgehad:

> ‘Venez vous enivrer de la douceur étrange
> De cette après-midi qui n'a jamais de fin’.

Flauw leefde achter zijn bewustzijn, dat hij door vele levens was gegaan. Het was alsof hij thans hier toefde in een droom, in eene droomenwereld, waarin hij vóór vele eeuwen had geleefd en waarin hij was teruggekeerd. ‘Venez vous enivrer de la douceur étrange...’ Zacht klotste de azuren zee tegen de rotsen; ver naar den einder lag de rimpellooze watervlakte onder de zon. Een laan van wuivende palmboomen langs de zee. In de verte de bergen. En de zon. De zon. Saint-Raphael, Mentone...

Hij voelde dat oogen op hem gericht waren, en hij zag op. Twee tafeltjes van hem verwijderd zat een jonge vrouw en zag hem aan. Hun oogen stonden een seconde in elkander. Het was een seconde die een eeuwigheid geleek en hij gevoelde dat er iets onbeschrijfelijks in hem geschiedde. Iets in hem trilde en veranderde, en hij moest denken aan een witten bloesemtros die zacht wiegend in lentewind zich geurend opende. Het was een seconde waarin zijn ik losgerukt van zijn aardsche vormen door de ruimte joeg. - Hij zonk terug. Hij streek over zijn voorhoofd en wischte de zweetdroppels af. Daar zat een vrouw. Hij zag haar

aan. Hij zag twee oogen die hem aanzagen. Er was iets. O God, er was iets, wat hij vergeten had, er was iets in vervlogen eeuwen, dat hij bezeten had, en dat verloren was. En weer kwam in hem het wanhopige besef van zijn verlatenheid, de wringende begeerte zich snikkend vast te grijpen aan iets, om niet ten onder te gaan. Een doffe dreuning als van moeizaam stampende machines vervulde zijn hersenkas en over zijn oogen trok een floers. Een afgrijselijke strijd van elkander vernielende elementen, woedde binnen-in. En hij wist dat hij gebroken zou achterblijven, en dat hij machteloos was als een korenveld in den storm. En hij sloot de oogen. Maar hij gevoelde dat de rustige blik van twee andere oogen op hem gevestigd bleef.

Langzaam kwam hij weder tot zich zelf. Het was voorbij. Hij ademde diep. Voorbij. Hij was terug. En nu met aandacht zag hij haar aan. Zwaar golvend bruin blond haar overwelfde een blank hoog voorhoofd, en twee groote blauw-donkere oogen keken naar hem. Hij wendde den blik af. Hij kende dien blik van die twee oogen, diep onder den drempel van zijn bewuste sluimerde een vormlooze herinnering.

Hij stond op en ging naar haar tafeltje. Hij hoorde zich spreken, en hem troffen klanken van zijn oude stem. Hij sprak en hij ging zitten tegenover haar. Hij hoorde haar stem. Zij sprak zeer zacht en bijna toonloos. En terwijl zij sprak bleven haar oogen hem aanzien.

Hij zeide, dat hij Talma was, Talma de tooneelspeler. Hij sprak als in een trance. Hij was Talma. Wie Talma was wist ieder in dit land. Maar hij vertelde nu, wie Talma was geweest, dien niemand had gekend. Talma, dat was hij die achter het voetlicht trad en niet meer Talma was, maar iemand anders was geworden aan wien zijn ik zich had gesubordonneerd. Talma, die met omfloersten blik tastend het tooneel beschreed, terwijl zijn innerlijk een transformatie onderging die hem deed sidderen, omdat hij wist dat hij nu uit zich trad en weerloos zich overleverde aan een ongekende macht die hem in bezit ging nemen, en hem in ruischende vlucht meevoerde buiten dit bestaan, die alle banden met het aardsche zijn verbrak, terwijl zijn stoffelijk omhulsel zich in de kleine zienelijke realiteit van eene plankenwereld voortbewoog. Als Talma speelde, was het niet meer Talma die daar stond. Het was alsof een ander

wezen hem spreken, schreien, lachen en bewegen deed. Het was alsof hij werd gespeeld.

En hij sprak voort. Hij sprak met afgewend hoofd, snel en eentonig. Het was alsof nu iemand sprak, die hijgend spreken moest, in eene biecht. Vaag was hij zich bewust, hoe vreemd dit alles was, dat hij hier sprak tot iemand die hij nimmer had gezien, wier naam hij niet kende en van wie hij nimmer had gehoord. Maar hij gevoelde dat hij spreken moèst, dat iets in hem dat sterker was dan hij, hem dreef. En hij sprak. Hij vertelde. Zijn leven, zijn eerzucht, zijn laatste avond in Shylock! Hij biechtte, met neergeslagen blik.

Hij nam haar hand en zij liet ze hem, en hij zag op en hij zag weer de blauw-donkere oogen, met hun diepen zachten blik op zich. En hij wist plotseling, dat hij liefhad.

Hij zweeg. Er was een stilte. En weer stonden hun oogen in elkander. Hij hield nog haar hand. Zij sprak niet, maar er kwam een glimlach op haar gelaat. En hij wist, dat hij zich zou herinneren, dat het waas voor zijn herinnering vervagen zou. In zijn onderbewuste warrelden flarden van gedachten. Hij zag haar aan, en het was hem alsof een lichte hand liefkoozend door zijn haren streek.

Hij luisterde naar de woorden, die zij zeide tot hem, zonder te hooren. Het was hem niet mogelijk hun beteekenis te volgen. En hij gevoelde slechts dat iets als een wolk van klanken langs hem ging en dat het goed was.

Zij vroeg hem waar hij woonde, en hij moest een oogenblik nadenken, voordat hij zich realiseerde, dat hij in deze stad een huis bezat, een huis, dat een paleis geleek, tegenover een stil park. En het was vreemd, terwijl hij haar hierover sprak, zag hij niet dit eigen huis van hem, maar een geheel ander somber en hoog gebouw, waarvoor hij eenmaal peinzend had gestaan in Berkeley Square in Londen. Hij hoorde in de verte blaffen, maar hij wist dat geen levend wezen blaffen kon in de stilte, waarin hij zich nu bevond. En met een bovenmenschelijke inspanning drong hij alles van zich af.

Toen hij het hoofd ophief, las hij in haar oogen, dat zij hem was gevolgd.

Hij glimlachte treurig. - Uit de verte kwam een zachte weemoedige muziek.

III.

Toen hij den volgenden ochtend ontwaakte, viel het vale morgenlicht in de hotelkamer.

Zijn bewustzijn was omneveld, en het duurde seconden, vóordat hij zich herinnerde waar hij was, en dat hij Talma was.

Talma! Hij sprak dien oud-bekenden naam halfluid uit, en de doffe toon van zijn stem deed hem plotseling denken aan een van de rollen die hij het liefste had vervuld, de rol van Dr. Kergjentsew in 'De Gedachte' van Andrejew. Het was een van de figuren waarin zijn eigen ik volkomen was opgegaan. En hij begreep, dat er een wonderlijke verwantschap had bestaan tusschen hemzelf en de persoon van dien Dr. Kergjentsew. Hij wist nu dat de grenzen tusschen wat 'normaal' en 'krankzinnig' heet, onzeker en vloeiend zijn, en dat de menschenziel een donkere peillooze ondoorgrondelijke afgrond is; dat duistere machten uit vervlogen levens diep onder de lagen van het bewuste ik, vormloos in een borrelenden chaos zich verdringen. En dat onbekende ongemeten krachten zich kunnen opstuwen naar de gebieden van het bewuste, als een onstuitbare stortgolf, meedoogenloos met zich sleurend alle weten, alle kunnen, alle herinnering, alles wat de mensch bezit. - Kergjentsew! Kergjentsew die doodt, en dan zal simuleeren te zijn krankzinnig geweest. Kergjentsew in het observatiegesticht, die een krankzinnige wordt voor de doktoren, voor de zusters, voor ieder die hem kent, die spreekt, lacht, zingt, schreit als een krankzinnige, en innerlijk glimlacht, omdat hij weet dat alles anders is, dat hij slechts simuleert, en die gaat twijfelen! Die twijfelend zich vraagt waarom hij twijfelt en òf hij simuleert, die struikelend terugzoekt wie hij is geweest, en die zich niet meer vindt, die mathematisch positief bewijst nu eens dat hij normaal en dan dat hij krankzinnig is, en voor wien alles ondergaat in een wervelstroom, waarin normaal krankzinnig is en krankzinnig is normaal.

Zijn denken dwaalde af. Een onbepaalde onrust in hem ontwaakte. Iets in hem dreef hem op om op te springen en de kamer te verlaten en te vluchten. Hij had de gewaarwording dat hij zich storten moest in het rateldruischende jagen van sneltreinen over eindelooze spoorwegbanen door vreemde landen. Maar gelijktijdig wist hij dat hij onmachtig was zich te bewegen, en de gedachte

was hem ondragelijk zich binnen de suizende snelheid van het compartiment gevangen te bevinden. Maar hij moest weg. Er was iets in deze kamer dat afschuwelijk was. Er was iets dat hem deed denken aan iets afschuwelijks, dat hij eens moest hebben beleefd, en waarvan hij op dit oogenblik niet kon vaststellen wat het was geweest. Zijn oogen gingen door het vertrek. Het was een trieste hotelkamer, stoffig, met zware gordijnen en ouderwetsch gemeubileerd. Kronkelende barsten liepen door de grauw-witte zoldering. Hij zag er naar, en zijn blikken volgden hun grilligen loop. Maar zijn denken zocht, zocht.

Plotseling wist hij. Hij zag zich terug dien avond vele jaren in het verleden, in de kamer van de prostituée. Hij zag zich in het fletse schijnsel van flakkerend gaslicht tegenover die vrouw. Hij kon zich haar gezicht nog voorstellen: het was een ovaal bleek gelaat met wreeden grooten roodgekleurden mond en diepliggende zwarte oogen. Zij sprak snel en met schelle stem. Zwijgend had hij geluisterd. Hij had gevoeld dat uit die vrouw een ander ik zou spreken gaan, dat hij een seconde had ontwaard in den somberen gloed van haar blik. En hij had haar aangezien. Een oogenblik van stilte. En dan een kletterende schaterlach die hem had doen verstijven, en een snik. Een ander wezen scheurde zich los uit een gemartelde ziel, en sissende vormlooze klanken stieten zich uit van tusschen haar lippen. Het was als een schreiende aanklacht van een eindelooze reeks van geslachten van getrapte en gegeeselde slaven, die zich een uitweg brak door den mond van deze lichtekooi, in een trillenden vloed van onherkenbare tonen die niet meer toebehoorden aan een menschentaal, tonen waarin het radelooze krijschen klonk van den neergeschoten roofvogel en de doodsangst-schreeuw van het geslacht wordende rund en het huilende klagen van geranselde trekhonden en het snuivende brullen van den stier in de arena, wanneer in breede roode stroomen onder wapperende vlaggetjes het trage bloed langs zijn schoften vloeit. Een aanklacht tegen de elkander verdringende generaties van slaven-meesters, en tegen de meedoogenlooze knechters van alle gevallenen door alle eeuwen, en tegen hem en tegen de geheele maatschappij. Zij had voor hem gestaan, wit schuim op de lippen, met verwarde haren en gebalde vuisten. En hij had moeten blijven luisteren, sprakeloos, zonder een beweging te kunnen doen, verlamd. De kamer vulde

zich met deinende klankengolven, onder het fluitende gieren van een orkaan, en een klagend zuchten en kreunen en steunen, en hij had de gewaarwording gehad alsof hij was weggezonken uit de veilige zekerheid van zijn leven, alsof hij wankelend nu stond, in stormvlagen, in dichte duisternis, onder zwiependen regenval, aan den rand der hel, die zich voor hem had opengespleten. En een namelooze angst had hem gegrepen. Hij had gedacht dat dit het einde was, maar tegelijk had hij geweten, dat nooit geziene machten, hem blind nu zouden voortdrijven door vele eeuwen van ellende, misvormd, verminkt, met struikelende schreden. En de storm joeg over hem voort.

Hij dacht er aan terug en hij sprong op. Hij schudde de herinnering van zich af. Hij moest weg. In dikke druppels stond het zweet op zijn voorhoofd. En op dat oogenblik moest hij plotseling denken aan een schilderij van Botticelli in de Uffizi in Florence: het vizioen van St. Augustinus: St. Augustinus aan de teeder groene zacht tegen de heuvelige oevers kabbelende, licht overwaasde droomenzee, in zijn rood bisschopsgewaad aandachtig overgebogen luisterend naar de voor zijn peinzend oog verrezen knapengestalte, die tot hem spreekt. - Hij bleef staan. Zijn blik gleed langs den spiegel in den half-donkeren hoek boven de waschtafel. Achter een parelgrijzen nevel, zag hij een rimpeldoorgroefden somberen kop, met ruigen haardos boven het hooge voorhoofd en glanslooze oogen onder de borstels van twee breede wenkbrauwbogen: een vreemde ontredderde kop, waarvan hij zich de trekken flauw herinnerde. En seconden verliepen tot doorgedrongen was in hem, dat hìj dit was, hij zelf.

Hij gevoelde zich eensklaps zeer oud en vermoeid. Met langzame schreden naderde hij den spiegel. En zijn oogen zagen in zijn oogen. Hij wilde in zijn oogen zien zonder te verzinken in de fata morgana van een zwarte golvende zee zonder begrenzenden horizon, zonder stranden, zonder zeilen, zonder den rook van schepen en zonder de wit-schuimende randingen der branding. En hij zag twee grondelooze holen, met in steeds diepere diepten verzinkende diepten. Hij drukte zijn gelaat tegen het koude glas dat hem terugstiet en hij zag weer. En weer zag hij de dreigende duisternis van een ondoordringbaren afgrond, en hij realiseerde zich in een woeste opwelling dat het afschuwelijk was.

Met een ruk maakte hij zich los. Snel kleedde hij zich aan. Het klaterende water uit de kraan verfrischte hem. Hij wilde niet meer denken. Hij stond nu op den drempel van een nieuwen beginnenden dag, in het midden van zijn levensweg. Een zonnestraal schoot door een kier van de nog gesloten gebleven gordijnen. En tegelijk stond scherp en helder voor zijn bewustzijn, dat iets als een zware last van hem was afgegleden, en dat hij een nieuwe blijde werkelijkheid ging binnentreden.

IV.

De dagen rijden zich tot weken, en zijn leven gleed in rustig geluk. Er was iets over hem gekomen, dat hij voordien niet had gekend.

Zijn leven zooals dat vroeger was geweest: één felle strijd met de omstandigheden, met de menschen, met de materie, de techniek van zijn beroep, en met zichzelf; één driftige jacht vooruit te dringen dwars door de moeilijkheden, dwars door de hindernissen, dwars door de twijfelende, neerdrukkende ikken binnen zijn ik; één schroeiende drang naar roem, naar het uitstorten van werelden van schoonheid, die in hem sluimerden. De hartstochtelijke begeerte iets te vinden, waarnaar de zoekers van alle tijden vruchteloos hadden gezocht, en dat de ontraadseling beteekenen moest van het waarom van alle dingen, van den stormwind die over de velden giert, en van de vlucht der wolken aan de wijde lucht en van het mysterie van het roerlooze water dat in de meren staat. Een leven van juichend bestormen en overwinnen en van terugvallen in matelooze ellende, tot den avond van de ineenstorting van alles, in de seconde dat zijn kunnen in sidderenden greep het hoogste had gemeend tot zich te rukken.

In hem was nu de vrede. Hij woonde als een onbekende in een stille bovenkamer aan een gracht. Urenlang kon hij gedachteloos aan het venster zitten staren naar het kabbelende water tusschen de wallen. En hij las weder, wat hem in vele jaren was onmogelijk geweest. Hij was gelukkig in het besef van reeds vergeten te zullen wezen door de wereld, en slechts bij avond ging hij uit om niemand te ontmoeten.

Hij zag haar dagelijks. Zij vonden elkander in een der kleine

cafétjes van de stad, waar weinigen hun avond komen passeeren, bij een glas bier, en het doffe klotsen der biljartballen over het groene laken, in den laag wolkenden rook van pijp en sigaar.

Toen zij hem den dag nadat zij elkander voor de eerste maal hadden gezien, haar leven had verteld, had hij het hoofd geschud. Want deze wonderlijke oogen moesten de wonderen van andere werelden hebben aanschouwd, een andere wereld dan die van het langs effen baan verglijdende bestaan van een jonge ouderlooze, alleen-staande onderwijzeres, die nimmer het kleine land van haar geboorte had verlaten, die niets van schokkende gebeurtenissen had ondergaan, die elken dag blijmoedig voor haar klasje stond en 's avonds thuis bij een kop thee de Fransche naturalisten las. Er was in de oogen van deze vrouw iets onbeschrijfelijks, dat hij nog nimmer had ontwaard in eenig menschenoog. Het was iets, dat hem deed denken aan iets onwerkelijk schoons en goeds; iets zweefde in die oogen, dat was van buiten deze wereld en toch deel was gebleven van een ademend mensch. Het was als de afspiegeling van zacht door-elkander flonkerende edelsteenen.

En hij was gelukkig. Hij had soms de behoefte haar in zijn arm te nemen als een kind dat men beschermend liefkoozend tegen zich drukt, en tegelijkertijd leefde in hem het gevoel alsof hij als een hulpelooze stamelende knaap in haar Maria smeeken moest voor hem te bidden. En altijd weder moest hij denken aan het onvergankelijke woord van Dante, die Maria de dochter noemt van haren zoon.

Hij kende vele landen. In hem had in zijn bestaan voordien het heimwee geleefd naar vreemde horizonten. Er waren periodes in zijn leven geweest, dat hij abrupt een reeks van glansrijke successen had afgebroken, kortweg een engagement had beëindigd, en eenzaam was gaan zwerven. Hij kende verloren bergdorpen en stille stranden, sombere wouden en meren, en dalen en vergeten zonnige pleinen in afgelegen provincieplaatsen in het Zuiden, waarvan geen Baedeker gewaagt, en alle groote hoofdsteden van Europa.

En hij sprak haar van wat hij had gezien, van wat hij had gedroomd, van onverklaarbare oogenblikken, waarin iets onverwachts terugschoof in zijn geest, en hij een warrelende vlucht in zich ontdekte van plotselinge inzichten en vergezichten, van ongedachte gedachten.

Hij vertelde, en zij luisterde, dicht overgebogen naar zijn mond. Hij vertelde van bloeiende vruchtboomen in een zondoorplekt hofje, met achter de stoffige ruiten van bouwvallige huizen, rimpelige witgekapte mummelende vrouwtjes. En van het oude angstige paard dat in de nacht-wei draaft. En van de in elkander vervloeiende wolkenluchten in het doorzichtig groene marmerblad van een siertafel in de Galleria Pitti. En van den somberen Jezuïtenpriester, in wiens klooster, diep in Sicilië hij eens gastvrijheid gevonden had: een zwijgzaam in zichzelf gekeerd man, met neergeslagen blik, die in zijn zwarte soutane met gebogen hoofd urenlang kon wandelen door de weelderige bloementuinen, wiens geest zich reeds te bevinden scheen buiten de zienlijke dingen dezer aarde; die man die eenmaal toen zij tegenover elkander zaten aan den disch, hem had aangezien, als een die is ontwaakt en zich terugvindt in een onbekende wereld, in wien hij op dat oogenblik een verterende onrust, één alles verzengende wanhoopsgedachte had zien woekeren, en die in plotselinge vertwijfeling zijn hand gegrepen had, bij de stotterende radelooze bekentenis, dat hij niet meer *gelooven* kon, wilde en niet kon, willen wilde zonder te kunnen, struikelend omhoogworstelende naar aanvaardend vertrouwen en terugverzinkend, maar in telkens opvlammend verlangen, begeerend als een hongerige daglooner zich met gesloten oogen te kunnen storten in het gebed, alles te vergeten in de lavende blijheid van hopend gelooven, neerknielend alles te vergeten en als een nieuw beter en sterker mensch op te staan. Hij sprak haar van die zich martelende ziel, die geen uitweg wist, die bidden wilde en niet kon, en bleef en verder leed, zonder verlossing.

En hij vertelde van zichzelf, van zijn eigen wezen, waarin iets was dat op het wezen van dien priester geleek. Hij sprak, en het was alsof hij sprak over een ander mensch, dien hij in het verleden had gekend. Hij sprak, en voor hem opende zich een doorgronden van wat onbewust hem duister was gebleven in zichzelf, het plotseling begrijpen van een handeling die hij had gedaan, een gebaar, een blik uit dat vroeger leven. Hij zag dat leven nu van op een afstand, gelijk een bont bewogen kleurenrijk schilderij. Het scheen hem alles ver en klein als door een kijker, maar hij aanschouwde het als één wonderlijk wisselend, in schrille tegenstellingen zich opbouwend geheel, met schaduwen en licht en vele

elkander verdringende menschengezichten, met oogen die in zijn oogen hadden gezien, oogen die zich een oogenblik verbonden hadden met zijn ik. Oogen: diepe, doffe, heldere, treurige, felle, zacht glanzende, in alle kleurenovergangen van het palet. Oogen die hem bewonderd hadden, oogen die hem hadden gehaat, oogen die hem hadden benijd, en die hem hadden liefgehad.

Er waren momenten dat hij zweeg en moest glimlachen bij de herinnering aan dat driftig bewogen bestaan. Hij stond nu als op een verre hoogvlakte. In hem was alles onbewegelijk nu, als in de stilte van het nirwana, en het scheen hem alsof een zwaarteloos vlies zich over alles had gelegd.

Zij liepen somwijlen bij avond in den tragen regen, dicht nevens elkander, onder de intieme overkapping van zijn parapluie, als afgescheiden in een eigen kleine wereld, door de verlaten straten en langs de grachten van de stad. Hij drukte haar arm tegen zich, en het was alsof een stroom van nieuwe blijde levenskracht in hem overging. En hij kon niet aflaten haar vragend aan te zien: wie zij toch was, wat dit toch was, dat nu hem was geschied, dat hem zoo gelukkig maakte.

(Wordt vervolgd.)

Korte vergezichten op lektuur door Dr. Willem Kloos.

Grillparzer. des Meeres und der Liebe wellen.

Mooi is deze historie van Hero en Leander, want Grillparzer heeft aan zijn personen iets menschelijks weten te geven.

Niet sterk, maar lief.

Hero is in het laatste bedrijf te opera-achtig: voor het verstand is haar plotselinge dood, nadat Leander verdronken is, onbegrijpelijk.

Grillparzer. Der arme Spielmann.

Treft door echte Duitsche gevoeligheid. Op de werkelijkheid is echter niet genoeg gelet (bijvoorbeeld: de leeftijd van den speelman) waardoor de geschiedenis ten slotte haar reëel karakter verliest.

Otto Ludwig der Erbförster.

Het begin is meer een gedialogiseerde novelle dan een drama.

Ulrich is een prachtig geteekende figuur, tot het einde toe goed volgehouden, - zijn vrouw daarentegen is een valschgevoelige egoïst.

Het drama heeft geen logische ontwikkeling uit zichzelf, maar springt telkens voort door toevalligheden.

De tragiek is hier en daar zeer krachtig. Een paar grove tooneeleffecten detoneeren een enkele maal.

Otto Ludwig. Die Heiteretei.

Een wel aardig dorpsverhaal, maar men ziet te veel den schrijver door alles heen, en hier en daar wordt het verhaal echt-slecht-ouderwetsch, waar Ludwig bijvoorbeeld boomen, wolken etcetera bezielt.

De plotselinge verandering der Heiteretei, - een kloek, groot meisje, dat in kracht een man evenaart en soms overtreft, - aan het slot, is te abrupt.

De kletswijven zijn hier en daar uitstekend.

Echte Duitsch-degelijke kost.

Friedrich Hebbel. Gyges und sein Ring.

Heel knap.

Kandaules valt echter in twee helften uiteen, waartusschen geen eenheid is.

Rhodope is een vrouw, zóózeer uit één stuk, dat haar geest haast één abstractie lijkt.

Enkele scènes zijn bizonder mooi.

Chr. Grabbe. Don Juan und Faust.

Het is precies, of een kranige H.B.S. scholier dit drama zou hebben gemaakt.

De verzen zijn slecht van vorm; de philosophische overwegingen zijn vaag.

Grabbe's kracht is heftigheid, en het geheel maakt daardoor een hollen indruk.

A. Stifter. Der Hagestoiz.

Gemoedelijk, maar een beetje lang.

Onhandig gestileerd. (Hoeveel malen staat er in de eerste zinnen wel: Er ging....?)

Door en door Duitsch.

Stifter is een heele beste man, maar niet pyramidaal. Heelemaal geen artiest in den modernen, - juisten, - zin van het woord. Hij schrijft.... als een hooiwagen; maar de stemming, die hij geeft, is niet onaangenaam.

Chr. M. Wieland. Sixt und Klärchen.

Een luchtig-gerijmd onbeduidendheidje.
Eigenlijk niet meer voor onzen tijd.

A. Von Kortum. Die Jobsiade.

Het eerste en derde gedeelte aardig, het tweede wat langdradig.
Te vermoeden is, dat men het boek, op het tijdstip van zijn verschijning[1)], beter heeft kunnen waardeeren, dan men het thans nog kan.
Het werk is, over het algemeen, nogal erg vlak en flauw, maar door zijn naïefheid en 'Einfältigkeit' en onopzettelijken humor charmeert het toch wel.

Wilhelm Hauff. Jud Süsz.

Glad geschreven, als al het werk van Hauff, doch als artistieke daad niet veel waard. Men kan merken, dat Hauff niet ouder is mogen worden dan 25 jaar.

A. Von Platen. Die verhängnisvolle Gabel.

Men vindt in deze klucht hier en daar wel een aardigen zet, maar zij is, over het geheel, toch niet zoo verschrikkelijk geestig. En om dit stuk heelemaal te kunnen appreciëeren, moet men precies weten, welke personen von Platen met zijn karakters wilde belachelijk maken of een hak zetten. (Heine bijvoorbeeld. De animositeit tusschen deze beiden is bekend, en ook, hoe Heine Platen in zijn *Die Bäder von Lucca* bespotte.)
Het is aangenaam Platen hardop te lezen; aangenamer dan vele andere Duitsche dichters, omdat zijn verzen zoo welluidendstevig zijn.
Die verhängnisvolle Gabel lijkt het werk van een uitstekend verstand, meer dan van een geniaal poëet. Dit werk is zoo helder, maar ook zoo koud als glas.

August von Platen. Treue um Treue.

Een aangenaam-oppervlakkig stuk in mooie verzen.

1) De Jobsiade verscheen in 1784.

E.T.A. Hoffmann. Die Serapionsbrüder.

Die Serapionsbrüder is een verzameling van Hoffmann's meest beroemde korte verhalen.

Rath Krespel. Een tamelijk aardig en onderhoudend verhaal.

Die Fermate. Tamelijk gewoon, zooiets als waarvoor men geen Hoffmann behoeft te wezen, om het te kunnen schrijven.

Der Dichter und der Komponist. Vervelend en onnatuurlijk.

Ein Fragment aus dem Leben dreier Freunde. Te gerekt; maar hier en daar wel aardig.

Der Artushof. Levendig, aardig en boeiend.

Die Bergwerke zu Falun. Nogal goed.

Nuszknacker und Mäusekönig. Een leuke fantasie, alleen wat te lang. Het is te begrijpen, dat men dit verhaal apart en geïllustreerd heeft uitgegeven als kinderprentenboek; het leent er zich uitstekend voor.

Der Kampf der Sänger. Ook wel goed, hoor.

Eine Spukgeschichte. Gaat nogal. Het geval van het verzetten der klok is vernuftig en verrassend gevonden.

Die Automate. Goedkoop, kinderachtig en vervelend.

Doge und Dogaressa. Heel knap; tot dusver het beste der vertellingen. Veel diepte heeft dit verhaal wel niet, maar het is levendig en kleurig.

Meister Martin der Küfner und seine Gesellen. Ofschoon Hoffmann's verhalen nooit inderdaad, wat men noemt ‘realistisch’ zijn, accepteert men ze toch zonder bijgedachten, om des auteurs uitstekende schrijfmanier.

Meister Martin is ook weder een alleraardigst-onderhoudend verhaal.

Das fremde Kind. Het begin en het einde heel geestig en leuk; het middelste gedeelte wat zeurig-banaal.

Der Teufel in Berlin. Valt niet mee, want is tamelijk-onbeduidend.

Die Brautwahl. In het begin alleraardigst; wel het grappigste verhaal tot hiertoe; maar zoodra het sprookjesachtig begint te worden, vervelend, flauw en geforceerd.

Der unheimliche Gast. Niet zoo bizonder.

Das Fräulein von Scuderi. Kranig. De moderne theorie der

erfelijkheid wordt hier al heel aardig te pas gebracht en uitgewerkt. En wel zóo, dat Hoffmann zelf weet, dat hij het doet.
Hij is nog wèl een schrijver voor onzen tijd.
Spielerglück. Een kalm-expres verzonnen, mal-romantisch verhaal.
Der Schüler Tartini's. Curieus, maar niet veel meer dan een anecdote.
Signor Formica. Goed, als aardig poppenspel.
Der alte Schauspieler. Een onbeduidende anecdote, met vervelende voorpraatjes.
Zacharias Werner. Interessante mededeelingen over dien schrijver, den ongelukkigen man, die zich, in godsdienstwaanzin aan het raamkruis bevestigde, om zichzelf te kruisigen.
Erscheinungen. Een verward, onbegrijpellijk en daardoor onbelangrijk verhaal.
Terzetto buffo. Niet veel meer dan.... een malligheid.
Der Zusammenhang der Dinge. Nogal goed, maar wat lang. Hier en daar treft men een aardige scène aan.
Der Vampyr. Het eenige verhaal in deze serie, dat werkelijk afgrijselijk is.
Der ästhetische Thee. Een flauwiteit.
Die Königsbraut. Heel goed. Een allergeestigst sprookje.

Eene straat en eene gang door Aug. P. van Groeningen.

Door de her-uitgave van Van Groeningen's roman ‘Martha de Bruin’ bij Querido in Amsterdam, daarna door een lezing, die Dr. H. Gerversman in Den Haag over Van Groeningen hield, schijnt de belangstelling in den jong-gestorven naturalist opnieuw te zijn gewerkt. Daarom moge hier een van zijn allereerste werken een plaats vinden, een schets, die niet werd opgenomen in den bekenden bundel ‘Een Nest Menschen’, maar die een plaats vond in het ‘Zondagsblad der Gemeente Rotterdam’ van 11 en 18 Juni 1887, waarvan een exemplaar zich bevindt in het Gemeentearchief van Rotterdam.

Van Groeningen geeft hier in een paar trekken een idee van het groeiende Watersum (Rotterdam) en verplaatst ons dan in de oude binnenstad, in de Lombardbuurt. Reeds in dit jonge werk bewonderen wij het buitengewoon nauwkeurig waargenomen milieu, de felle teekening van de goorheid dezer armoe-buurten, de uitbeelding van het volksleven in zijn troosteloosheid en in zijn humor. Hier treft ons de open eerlijkheid van den kunstenaar, terwijl de taal een levend beeld is van volks-idioom. - Het manuscript droeg de dateering: 18 4/6 87.

I.

Watersum gaat zeer snel vooruit.

Toen het nog door wallen en grachten was omgeven, had het ongeveer den vorm van een halven cirkel, welks middellijn de rivierdijk was.

Dat oude Watersum is de kern van het tegenwoordige. Toen de wallen begonnen te knellen, zette een deel der bevolking zich neder ten Noorden der stad; een ander gedeelte vestigde zich ten Zuiden van den rivierdijk op het aangeslibde land, en een dertig jaren geleden begon de stad zich ook naar het Westen, langs de

rivier, uit te breiden: dáár werden kaden gemaakt, waar de schepen konden lossen en laden. Want Watersum is eene koopstad.

De kern, de z.g. polderstad, is bijlang niet het schoonste deel. Vooral de strook, die zich onmiddellijk achter de wallen uitstrekte, maakt een onaangenamen, somberen indruk. Nog meer was dit het geval, toen de modderslooten in die buurten nog niet gedempt waren.

Dwars door de ‘polderstad’ heen loopt eene zeer oude straat. Arme ouden zien er slechts bij uitzondering vriendelijk uit. De straat is *geen* uitzondering.

De huizen staan dicht opeen en zijn verveloos en verwaarloosd. 's Zomers, als andere straten blakeren in den zonneschijn en de straatsteenen heet zijn als ovensteenen, schijnt door deze een kille grafwind te waaien. De kou slaat u om het hart, als ge er eenen blik in slaat. Het spelen van enkele groepjes kinderen in den namiddag verhoogt nog de akelige eenzaamheid, de kelderachtige stilte. Het is, alsof de sombere gevels, kregelig als ouden kunnen zijn, dreigen de rustverstoorders te verpletteren. Men zou meenen, dat de bewoners zich reeds ter ruste begaven, als men niet wist, dat velen dit ternauwernood 's nachts kunnen. Onze voetstappen klinken hol en gaat men een winkel binnen, dan kunnen de bewoners van alle huizen bijna, de bel hooren overgaan. Alleen de zware wagens van de brouwerij, aan het einde der straat van donkerrooden baksteen opgetrokken, brengen leven. Ze doen de ongelijke straatsteenen dreunen, de ruiten trillen.

Ongeveer een paar honderd schreden van de brouwerij, bevindt zich eene branderij, oud en bouwvallig en waaraan men minder steenen dan zwartgeverfd hout opmerkt. Een oude druipende spoelinggoot hangt links van de voormalig-grijze deur te bengelen en rechts is een omgebogen pijp, waaruit heet water stroomt in de emmers der waschvrouwen, die door dat raampje boven de pijp één of meer centen aan een oud vrouwtje hebben gegeven. Doch dit raampje is in den namiddag gesloten en bijgevolg komt er geen heet water uit de pijp. Evenmin ziet men dan kinderen en vrouwen koolsintels verzamelen uit aschhoopen terzijde van het gebouw. Alleen 's ochtends.

Eenige uren nadat de klok van de naburige roomsche kerk geluid heeft, komen de meeste ambachtslieden thuis. Na gegeten en koffie gedronken te hebben, zetten ze zich op eenen stoel voor de deur

neder. In de straat is het koel geworden en in de huizen bevindt zich eene walgelijk lauwe lucht, hetgeen niet te verwonderen is, daar er in één en hetzelfde vertrek geslapen, gekookt, gegeten, enz. wordt. De buren van twee, drie naast elkaar staande huizen voegen zich bij elkaar en spreken over verschillende onderwerpen, die gewoonlijk laag bij den grond blijven. De spelende kinderen zijn nu vermeerderd met jonge knapen die van hun baas, en met jonge meisjes die van fabrieken, koffie- of lorrenzolders komen. Ze zijn zeer luidruchtig en bombardeeren elkaar met een kruisvuur van verdachte aardigheden. Enkele mannen en vrouwen betitelen hen als tuig van Laban, maar als ze zich daaraan wilden storen, dan hadden ze wel dagwerk. Het zijn immers hun ouders niet en er zijn er, die er zich toch niet aan zouden storen, al was dit zelfs het geval. De vermaners bepalen zich er dan ook wijselijk toe, de schouders op te halen. Een enkel huisvader mag lachend zeggen: ‘onze lieve Heer heeft wat te houwen’ of ‘onze lieve Heer heeft rare kostgangers!’

De mannen blazen als Noordkapers. Wordt het echter koeler, dan hoort men soms een liedje aanheffen, doch nooit een, dat expres voor het volk vervaardigd is. Het zijn menschen, die van de hand in den tand leven en alles langs hun koude kleeren laten afdruipen. 's Avonds leggen ze hun zorg onder hun hoofdkussen en vergeten, ze 's ochtends op te nemen. Ze denken: ‘komt die tijd dan komen die plagen’. Meestal is het met hen armoe troef; zitten ze in de war dan zijn ze in den aap gelogeerd, maar lijden ze voor het oogenblik geen kou en narigheid, dan zit het er aan en zijn ze den koning te rijk. Overigens zijn ze de leer toegedaan, dat het beter is eens burgemeester te zijn, dan altijd armoe te lijden. Spaarbanken bestaan voor hen niet. Evenmin verzekeringsmaatschappijen. Voor hen is de lommerd, zijn de begrafenisfondsen, tenzij ze tegen de laatsten hebben, dat men maar altijd kan blijven opdokken. In ieder geval gaan de ‘boscenten’ van sassenbloed. Maar van den arme begraven te worden, dat komt hun fatsoen te na, zelfs van hen, die in beklag zijn en stad en land opeten.

* * *

Het gedreun der wagens, het geschreeuw der voerlieden ter waarschuwing of om de paarden aan te sporen; het gejoel en gegil;

het pinken der brandende pijpen of sigaren door de hand over hand toenemende duisternis, dit alles vormt een eigenaardig geheel.

Eenige winkeliers, die oudste dochters hebben om den winkel na te loopen (de zoons komen gewoonlijk eerst 's avonds laat boven water), gaan met hun vrouwen, netjes aangekleed, een singeltje of straatje om; ze heeten banjers of branies, als ze niet groeten. Ze loopen of ze beenen van rolletjes zalf hebben. Ze zijn uitgeslapen, stiekemerds, schrijven met dubbel krijt. Zijn ze lang, dan heeten ze sladoods; kort: dikke propjes. De vrouw heeft òf de rolletjes laten afloopen, òf het is een nieuwlichter. Men slaat een gat in de lucht, als het hun goed gaat. Men herinnert zich den tijd, dat ze op een schoen en een slof aankwamen, geen brood voor soeba hadden. Nu steken hen de broodkruimels en zijn ze gek van glorie. Maar wacht maar; met den tijd komt Harmen in 't wambuis en zullen zij alles verliezen. Zoo gewonnen, zoo geronnen. Naakt kwamen ze in den winkel, als een..... kerkrot zullen ze moeten verdwijnen met de Noorderzon, de geurmakers!

De werklieden gaan nooit wandelen, omdat men, om te rusten, liefst het tegenovergestelde doet van hetgeen men gewoon is.

De lantaarnopsteker nadert en onder 't geroep der kinderen: ‘hiep, hiep, hiep, hoeraaa!’ verricht hij zijne taak. Dat is voor sommigen het sein, om zich naar binnen te begeven. De kinderen worden geroepen met een lang uitgehaalden gil.....

Ook die er niet van houden, met de kippen op stok te gaan, begeven zich na een uurtje in huis.

De straat is als uitgestorven.

* * *

Zonneschijn is er in de straat zoo goed als nooit. Alleen 's ochtends om negen uur tint ze het onderste deel der huizen aan den eenen kant, een half uur later zijn de straatsteenen verlicht en na nog een half uur alleen de geveltoppen aan de andere zijde. Tegen vier uur valt hier en daar wat reflexlicht op de straatsteenen of op den muur (al naar het zomer of winter is), doordat de zon in de ruiten der bovenste verdieping van de overzijde spiegelt.

Lang heb ik gemeend, dat dit alleen 's-Zondags zoo was.

Als ik dan 's morgens op straat kwam, scheen de zon op de ‘kleine steentjes’ aan den eenen kant, die door de voorbij-, meestal

kerkgangers gehouden werd, op gevaar af, den hals te breken over de hekken en stoepen of in de diepten te vallen. De zon spiegelde zich in de gepoetste laarzen en in de cilinderhoeden, die me leken, onbetwistbare kenteekenen te zijn van maatschappelijken welstand. Eenige vrouwen, die laat opgestaan waren - omdat ze 's Zaterdags laat naar bed gaan - zag men dan ongewasschen, in blauw baaien rok, het hoofd gehuld in een ouden doek, met een vuurtest en waterketel in de hand, de straat oversteken. Als ze na een kwartiertje groepswijze terugkwamen, bleven ze in het zonnetje nog een praatje houden, tot het water ongeveer koud geworden en het vuur uitgedoofd was. Hier en daar werd een raam opengeschoven door een ongeduldigen echtgenoot om zijne vrouw te fluiten, of door eene vriendin der pratenden om aan het gesprek deel te nemen, al werd dit ook eenige huizen verder gehouden. - De honden, die uitgelaten werden, blaften als ze een vriend of iets eetbaars zagen, en eenige arme musschen hipten over de straat en twistten om de korrels die ze nog vinden moesten. De kinderen van de ‘fijne waschvrouw’ brachten over- en halfhemden bij de lieden, die er dien dag door gekweld moesten worden, en de jongen van den schoenmaker, die tot tien uur moest werken, liep met de schoenen en laarzen die 's morgens opgeflikt waren, omdat de eigenaars ze op geen anderen dag missen konden.

De niet verlichte kant ziet er zeer onvoordeelig uit en lijkt nog meer vervallen, dan wanneer beide kanten het zonlicht missen. De mannen, die zich naar den barbier begeven, kiezen gewoonlijk deze zijde. Ze hebben een vuil boezeroen aan en een paar pantoffels, groene of roode, of klompen. Een zwartgerookt neuswarmertje houden ze tusschen de tanden. Bij groepjes komen ze weder te voorschijn en begeven zich dan naar een der herbergen. Die over de branderij mag zich in het drukst bezoek verheugen. Reeds van 's morgens vroeg klinkt daar gelach en geschreeuw, afgewisseld met vloeken. Men speelt er kaart en er zijn mannen, die alleen 's middags even thuis gaan eten, nadat ze door hun kinderen zijn geroepen. De vrouwen, die ‘boodschappen halen’, blijven voor de deuren der winkels staan praten. Tegen tien uur en nog eens een uur later, komt er een melkboer met paard en wagen. Dan komen de kinderen te voorschijn, en van dit tijdstip af tot 's avonds laat is de jeugd door een of meer leden aan de verschillende ‘snoep-

tafels' vertegenwoordigd. De groote jongens staan in de schaduw bij de branderij, of, als ze nog ontzag voor hunne ouders hebben, op eene andere plaats te 'pleien' of kruis-of-munt te spelen. Komt er een enkele maal een politie-agent voorbij, dan nemen ze een oogenblik een onverschillige houding aan. De kleine kinderen, met witte smullen en Schotsche kieltjes of jurkjes, gaan naar de kerk, naar ooms en tantes, of ze doen eene wandeling onder de hoede van iets grootere broertjes of zusjes. Blinde leidslieden der blinden. Tegen één uur komen er mannen in overhemd of boezeroen aanzetten met karaffen om iets 'extra's' voor den Zondag te halen: citroen, brandewijn of persico, om in huis uit te drinken. Terloops nemen ze voor de toonbank een gewoon slokje. De teruggekeerde kinderen, die soms uit moeders glaasje de suiker mogen likken, vormen groepjes bij de snoepwinkels, waar ze de beurse peren knijpen, in de aalbessen roeren of beurtelings ieder stuk snoepgoed betasten, tot het gefluit hunner vaders, voor zoover die tehuis en niet dronken zijn, hen waarschuwt, dat het etenstijd is. Daarna - de kinderen op straat en de ouders doen een dutje. Tegen den avond komen ze een luchtje scheppen.

* * *

Op de werkdagen dreunen de vensters reeds 's morgens vroeg door de zware 'bierwagens'. Vervolgens hoort men het geschreeuw van bakkers en melkboeren en gaan de kinderen joelende naar school. Naarmate het later wordt, nadert van ver het geratel van den aschman, die, nader gekomen, zijn daarzijn te kennen geeft door de leeggemaakte aschemmers over de straat te smijten. Wolken asch omgeven hem.

Honden spelen met stukken papier, die ze uit vuilnisbakken halen, waar nu meer vuil *naast,* dan *in* ligt. Deze dieren hebben nog meer pret, als de groenvrouwen komen met witte en roode radijs, met vuilroode groote of oranjekleurige kleine peen, met sla of met kool. Nu en dan pinkt ze, al roepende, de verlepte bladeren of het onfrissche loof af en werpt het op straat, ten speelbal van de honden, die er zich of elkaar in dartele uitgelatenheid meê bedekken.

De vuilnisman, wiens bel reeds lang uit de verte heeft geklonken, vermeerdert de hoopen vuil, en de vischvrouwen, die de gekochte visch voor de koopers schoonmaken, zien er geen bezwaar in, de

schubben en ingewanden in eenen of anderen hoek te werpen, waar ze in de zon liggen te rooken, tot zich een kat of een straatveger er over ontfermt.

Een straatjongen, die niet school gaat, en niet bij een asch- of vuilnisman in de leer gedaan is of uitgestuurd om lorren te zoeken, loopt lusteloos heen en weer en vermaakt zich met de honden te laten 'zoeken' of om pen en inkt te laten vragen. Tot afwisseling buitelt hij over de hekken en schopt de vuilnisemmers een eind weg.

Als de schoolkinderen thuis komen, wordt het levendig, maar na tweeën is het alsof de huizen in lusteloosheid wegdommelen. Een enkele 'waterwagen' rijdt door de straat, minder ten gerieve van deze dan van den voerman. De straatjongens laten zich nat spuiten.

Na schooltijd begint het ravotten der kinderen opnieuw en het kijven der moeders, wier kinderen door andere geslagen zijn, tenzij ze zich overtuigd houden, dat het wel zal overgaan, eer het geslagen jongentje een meisje of het dito meisje een jongentje wordt. Er zijn er, die zich met het gezanik niet inlaten en gevallen zoontjes en dochtertjes toevoegen: 'Die niet valt, hoeft niet op te staan'. Maar anderen prenten hun kroost in, zich de kaas niet van het brood te laten halen, en bij gebreke helpen ze hen het recht van wedervergelding toe passen. Ze zetten een mond op als een hooiwagen, de buurt komt in rep en roer. Soms loopt het af met een sisser, maar het gebeurt ook wel, dat de vrouwen ten slotte elkaar in het haar vliegen en in het gezicht krabben. Dan wordt tevens de oude geschiedenis van den kijvenden kok en de keukenmeid hernieuwd. De toeschouwer komt te weten, waar de boter blijft. Die het verliest, eet van kwaadheid haar timp op en zal niet nalaten, zoo spoedig mogelijk heur haar terug te halen. - Is het standje afgeloopen, dan komen haastig eenige agenten toeloopen. Maar er is niets gebeurd.

II.

De sneeuw, die er 's winters valt, wordt dadelijk modder. Soms waadt men tot over de enkels door de kleverige massa heen. Waar de riolen verstopt zijn, is de straat zoo glad als een spiegel door het overgeloopen en vervolgens bevroren water. Dikke pegels, soms draperieën, hangen langs de goten: het bevroren menagewater.

Reeds in het begin van den herfst hullen de huizen zich huiverend in den killen, geelachtigen nevel, die 's avonds uit de straatsteenen schijnt op te komen. Een rouwfloers. De lantarens gelijken op gloeiende spijkers. Breede bundels licht vallen van uit de winkelramen op de glibberige, zwarte straatsteenen. De vrouwen, die uit de winkels komen, staan bibberend te praten, doch nemen betrekkelijk spoedig afscheid. De jongens en meisjes, die op straat moeten of willen blijven, verzamelen zich voor de ramen der winkels, waarachter de eenzame gas- of petrolievlam staat te branden. Ze vergasten de ooren der winkeliers op onkiesche praatjes en liedjes, tot ze verjaagd worden, als wanneer ze zich onder bescherming van eene gaslantaarn begeven, om van daar de trouwens niet zeer spitse pijlen van hun vernuft op hunne plagers af te zenden. Is de woede bedaard, dan vertellen eenigen roover- of spookgeschiedenissen. Naar gelang het later wordt, zijn de vertellingen van minder gehalte.

Die kunnen, gaan naar huis. Hier en daar wordt een winkel gesloten. De straat wordt ledig. De gasvlammen worden rooder en rooder, de mist dikker, de kou vinniger.

De overgebleven kinderen krimpen ineen van kou. De meisjes dekken hun broertjes en zusjes met haren mantel, boezelaar of rok. Zij gaan in een donker portaal zitten, waar de kleinen in slaap vallen, tot hunne moeder vermoeid huiswaarts keert..... Alle winkels zijn gesloten en in de straat is het pikdonker. Alleen de herbergen zien er zeer levendig uit. Als een der gasten vertrekt, hoort men een daverend gelach en ziet men wolken rook en jeneverwalm de deur uit kringelen. Nu en dan wordt een man door zijne vrouw gehaald en men hoort hem schelden, tot ze in een der huizen of in een steeg verdwijnen.

De herbergen sluiten. Tierend verwijderen zich de verjaagden. In de huizen, waar de verjaagden binnentreden, hoort men kijven en vloeken. Soms worden vrouw en kinderen op straat gedrongen en de deur gegrendeld. Na eenig schelden wordt het stil: de ongelukkigen zetten zich neder op de eene of andere trap, waar ze den nacht doorbrengen.

De voetstappen der agenten naderen en verwijderen zich.

Schimmen verdwijnen in portalen: menschen, die geen woning hebben.

* * *

Nu is de straat eenzamer: door het ‘fatsoen’ veroverd, het fatsoen, dat alle uiting van vreugde en droefheid in het openbaar verbiedt en tot de binnenkamer beperkt. Staat in groote steden met haar vlottende bevolking toch reeds ieder op zichzelf, dit is er in de laatste jaren niet beter op geworden. Daarbij - men lijdt werkelijk meer armoede, zij het ook daardoor, dat men meer behoeften heeft.

Locale oorzaken voor de mindere levendigheid zijn: de slooping van de brouwerij en branderij en het dempen van het breede water, dat evenwijdig aan de straat liep. Het eerste had ten gevolge, dat niet langer de zware sleeperswagens de straat doen dreunen; het tweede, dat velen liever de nieuwe breede, dan de oude nauwe straat doorgaan.

Naar het bovenbedoelde water leidden verschillende gangen. Nu weet ik, dat het z.g. brandgangen waren; maar in mijne jeugd dacht ik, dat ze alleen dienden, om op een klein plekje grond zooveel armen te laten wonen, als mogelijk was. Zonneschijn heb ik in die gangen nooit gezien en kan er ook nooit in zijn. Alleen de huizen aan den achterkant, die uitgebouwd waren, konden er zich in koesteren. De gangen zijn zeer smal. Men noemt ze scheuren. Die, waar wij in woonden, was de breedste, maar toch zoo smal, dat twee personen alleen in het midden elkaar konden voorbijgaan. Wel werd er elken Zaterdag geschrobd, maar 's Maandags leek het, alsof er nooit een bezem op de steenen was geweest. Het zeepsop dreef van 's Maandags tot 's Zaterdags door de smalle goot in het midden. Langs die goot liep van omstreeks de helft der gang tot omtrent een vijfde van het eind een oude, grijze muur, waarvan de kalk afbrokkelde. De gang aan den eenen kant van den muur was aan het eind afgesloten door eene verflooze deur en diende tot bewaarplaats van vischwagens. 's Zomers vingen we daar groote ‘goudvliegen’, die op de stinkende overblijfselen aasden. Achter de deur, naar buiten, lagen twee groote mesthoopen. Een enkelen keer werd die Augiasstal gereinigd; maar dat diende alleen om plaats voor nieuw vuil te maken. De grijze heining, waartegen dit opgetast lag, was op vele plaatsen vermolmd. De mesthoop zelf lag als in een vuilnisbak, doordat de straatsteentjes aan deze zij onder de drukking verzakt waren. De hoogere kant diende den bewoners der achterste huisjes om hun woning te bereiken.

Ik heb onze gang slechts één dag mooi gevonden. Het was een

nationale feestdag. Eene doove tuindersvrouw, die uit een nog gemeenere buurt was gekomen, vatte het voornemen op, de gang te versieren. Ieder der buren moest iets bijdragen, men moest dat voor het vaderland over hebben. Bovendien ging ze in de straat en bij rijke lui met een busje rond. Er zal veel gegeven zijn, want behalve dat haar man voor het geld verdorde sparretakken meebracht, kocht zij er hemden, borstrokken, tafellakens enz. voor, zooals zij in eene openhartige bui zelf bekende.

Het gekochte groen werd op een hoop bij de vischwagens gelegd en den volgenden avond, toen de mannen van hun werk kwamen, werd botje bij botje gelegd en drank gehaald. Vervolgens werd er een touw gespannen, zoo lang als de gang. Van afstand tot afstand werd een man geplaatst met de noodige sparretakken naast zich, die hij dan in bosjes aan het touw bond. Wij kinderen schreeuwden als bezeten: ‘groen!’ en brachten dit, waar het noodig was. Toen werd het vervaardigde in zigzagbochten opgehangen. Met levensgevaar, want er was veel gedronken. Lampions, papieren rozen en waaiertjes, zand op de geschrobde steenen, voltooiden de heerlijkheid.

Den volgenden dag, den feestdag, was bijna ieder aangeschoten. Ik herinner mij levendig, dat de man van de vischvrouw reeds vóór den middag voor mirakel met zijne vrouw door de gang rolde. Men had op een stoel een schaal geplaatst, waarin de doorgangers - het water was toen al gedempt, - moesten offeren. Die dit niet deden, werden aan hun jas vastgehouden. Dit ging uit van de kunstenaars, die de versiering hadden aangebracht. De lange Pil stortte driemaal den inhoud der schaal in de smul van zijn dochtertje. Hij had toen de wacht; de anderen zaten in de herberg. Toen men zijne oneerlijkheid ontdekte, werd hij als een eerlooze weggejaagd. Alles toch moest aan jenever opgemaakt worden, vond men. Dit werd nu door de anderen nauwgezet in acht genomen, zoodat, toen de vrouw van een hunner haar man bezwoer, haar wat geld te geven, daar zij en de kinderen honger hadden, zij met een smadelijken lach werd afgewezen.

De groote jongens uit de buurt liepen in oranje-pakjes, en ik kan me met geen mogelijkheid begrijpen, dat dit gemeen stond, zooals mijne moeder zeide. Ik vond ze wel mooi en verlangde maar spoedig groot te zijn.

Wij zouden 's avonds illumineeren en ‘slangetjes’ afsteken, maar een der kinderen van de nuchter geworden en nu in de eerste periode der dronkenschap verkeerende vischvrouw dwong om een lampion. Deze, goedgeefsch als men in dien toestand is, rukte er een af. Doch dit was voor de andere, even kinderlievende moeders het sein, om even zoo te doen. Er werd niet geïllumineerd. Men dronk en zong en danste het groen naar beneden. Wij sloegen den volgenden dag de rest er af, daar wij het touw noodig hadden om paard te spelen. 's Avonds hadden wij nog napret. De meeste ouders hadden aan de tolgaarders van den vorigen dag eenig geld gegeven, ter tractatie van de kinderen. Er werd een optocht gevormd. Wij trokken de geheele stad door. Daarna gingen de mannen in eene herberg zitten, terwijl wij in geestdrift, door hen aangevuurd, voor de deur vaderlandsche liederen zongen. De vrouwen verjoegen die kindervrienden. Ze kwamen 's nachts laat eerst boven water, sluipende als dieven uit angst.

Feestdagen komen echter weinig voor.

Zooals ik reeds heb opgemerkt, liep de gang oorspronkelijk uit op een breed water. Vuil was dit niet, hoewel er alle mogelijke vuilnis werd ingeworpen, want er waren geene privaten en de ‘is-er-ies?’-mannen kwamen slechts eens per dag. En - God en de Czaar zijn ver. Wat wisten wij van wetten? Ja, als er een bekeurd was, dan wisten we, waaraan wij ons hadden te houden.

Vuil was het water niet. Wij gebruikten het om te drinken en de straat te schrobben.

Het laatste huisje was aan de achterzijde vergroot door een vlot, waarop een kippenhok, een hok voor konijnen, een voor geiten en eene lange rij buksboomen in ex-groene bakken waren geplaatst. Gereinigd werd het nooit. De eigenares - onze ‘huisvrouw’ - was eene vrouw alleen en die het erg op de borst had. Zij was lang en schraal en had een lijkkleur. In witten rok en witte blouse zat ze achter de onderdeur te lezen, soms met het boek onderstboven. 's Avonds, ja, laat in den nacht stond ze als een kaars aan den ingang of dwaalde met haar honden over het aangeplempte. Bij maneschijn zamelde ze hout, lorren, papier enz. en 's daags liet ze zich daarbij door ons helpen. Die Sor van haar was een ondeugende rakker. Eens heeft hij bij ons een ons boter opgegeten. Enfin, schade hadden we er niet bij: we hielden het eenvoudig van de huur

af. Onbescheiden was het zeker - ik meen van den hond - maar niet te verwonderen: zijne bazin scheen te meenen, dat ze verplicht was, het lek en het gebrek harer huurlingen te weten te komen. Altijd liep ze gebukt onder de ramen door om te luisteren. Werd er een deur opengedaan, dan stond ze eensklaps op en riep: ‘Sor, Sor!’ Toen men het later merkte, leerde men het haar wel af, door bij ongeluk koffiedik of vuil water in haar gezicht te werpen, in plaats van tegen den muur, zooals men gewoon was.

Het gerucht wilde, dat ze met den helm geboren was. Men weet misschien, dat zulke lieden dooden zien en daarom 's nachts niet slapen kunnen. Dan lag ze over de onderdeur en liet aanhoudend een zacht gekerm en kuchen hooren. Ook hoorde men haar soms klappertanden.

Toen het water gedempt was, verviel het vlot natuurlijk. Een kar vuil werd er afgehaald. Het hout stookte ze op; de dieren nam ze in huis.

Eenigen tijd later hoorden wij haar gillen. Zij was hard ziek. Met moeite ging zij er toe over, een dokter te laten komen. Ik nam de vrijheid ongevraagd, ongeweigerd, een kijkje te nemen. In een niet groot vertrek zag ik ongelogen elf honden en hondjes, vier katten, drie groote kooien vogels en een hok konijnen. De kippen waren verdwenen. Er heerschte een vreeselijke lucht, zelfs toen de vensters op last van den dokter geopend waren. Trouwens, vlak voor de deur lag de mesthoop. Eenige dagen later stierf ze. Een.... vrouwelijke kennis van haar zoon kwam na de begrafenis de meubels weghalen. In de kast vond men rottende lorren, hout, papier en beschimmeld brood.

Slagershanden door Wil Wemermann.

De voorjaarswind springt kopje-over door de wijde vensters van het studio. Een muziekblad fladdert van de vleugel en zeilt een eindje over de vloer. De narcissen in de groote grijze pul waaien en wuiven, alsof ze in Gods wilde lentewereld staan en niet, zooals nu, in een muziekkamer op 'n vleugel. Al is het dan ook 'n mooie vleugel. En al ìs het dan ook, nu met de zon, een gezellige muziekkamer. Het lijkt, of de zon al nèt zoo dronken is van haar eigen warmte, als alle voorjaarsdingen. En als alle verraste menschen.

Terwijl de knoppen aan de boomen met de dag grooter worden en de café's van het Buitenhof van lieverlede alle hun terrassen naar buiten steken, staan deze narcissen hier in de zon en de wind op de vleugel; en maken het eenvoudige studio tot een ding, waar een voorjaarsmensch blij mee kan zijn.

En de witte wind blaast en springt maar door de open ramen. En alle dingen sidderen van vreugde, als hij ze beroert...

De stem van Peter Van Brandenburgh komt door de deur naar binnen. En dan is hij er tenslotte zelf ook.

'Ja, mevrouwtje, dat is nu het voorjaar! Het ontwaken van de natuur verzoent je weer onmiddellijk met het leven. Je hebt al die tijd gehoopt en er op gerekend dat het komen zou... Ach, nu heeft iemand de ramen open gelaten! Die vervloekte wind. Pardon. Maar nu zal de vleugel wel weer ontstemd zijn. Het zou toch een kleine moeite zijn, om er tenminste aan te dènken. - Wilt u niet gaan zitten? Wacht ik zal eerst de vensters sluiten.'

De witte, nerveuse vingers draaien moeilijk de kruk. Een laatste deeltje wind smijt het half-lange zwarte haar door elkaar. De bruine

oogen (gevaarlijke combinatie) in het bleeke, knappe gezicht, kijken geërgerd.

De leerlinge, die inmiddels op de pianostoel is gaan zitten, is klein en gezet en staat al in de schaduw, die het vierde kruisje voor zich uit werpt.

Maar nu verzekeren de te groot bloemige japon en de uitdagende mond, dat één zoo'n voorjaar in staat is om alle gedachten aan jaren, en zeker aan kruisjes te verjagen. Althans bij de dame zelf. -

Als reeds bezadigd bloed opnieuw gaat bruisen, dan kan het er spannen in de branding!

'De lente is een heerlijke tijd, meneer van Brandenburgh. Je voelt je zoo... Ach, wat een beeldige bloemen, hebt u daar. Wat zullen die goed kleuren bij m'n japon... Asters, nietwaar?'

'Narcissen, mevrouw Vermaes.'

'Och ja, ik kan die namen maar niet uit elkaar houden. Narcissen...'

'U denkt maar aan de schoone Narcissus.'

'Ja, was dat niet die beeldige jongeman, die verliefd werd op... eh... op 'n andere man, of zoo iets raars...'

'Op zichzèlf. Hij was te mooi. U ziet hoe gevaarlijk het is mooi te zijn. De arme jongen heeft zichzelf gedood en uit zijn bloed zijn de eerste narcissen ontstaan.'

'Griezelig. Denkt u werkelijk dat het gevaarlijk is om mooi te zijn? U moet op dat punt toch wel eenige ondervinding hebben...'

'U vleit me openlijk, mevrouw. Dank u, doch volkomen misplaatst. Niet ik doch ù...

'Haha, nu vleit ù op uw beurt...' (Dit is niet het ideale gesprek voor een pianoles.)

'Wilt u niet beginnen met de oefeningen; u bent gebleven volgens de rooster...'

'Mag ik niet één enkel bloempje van u stelen, voor op m'n japon...'

'Ze zullen het heerlijk vinden, mevrouw Vermaes; neemt u zoo veel u wilt. - Oefening drie-en...'

'Nu vleit u me alweer. Dank u. Nee, twee is voldoende. Ziet u hoe beeldig het staat? Ze ruiken heerlijk. Ruik eens!'

‘Te veel eer mevrouw. Oefening drie-en-vijftig. Mag ik u verzoeken...’

Twee kleine handen, met dikke vingers beginnen langzaam over de toetsen te wandelen. Je kunt aan die handen zien, dat ze het eigenlijk dwaasheid vinden, om, met deze lentefeesten in de lucht, alleen maar pianotoetsen te streelen. De grijze oogen dwalen weg van het muziekblad naar het venster en via de narcissen naar Peter. Het is waar: Peter *is* een mooie man. Misschien iets te vrouwelijk, doch dat is kunstenaars eigen. En een kunstenaar is hij ook. Niet alleen is hij het in zijn hart, maar ook de muziekwereld vindt hem een artist. De muziekwereld en het publiek accepteeren zijn iets te lange haar en zijn caprices ten opzichte van programma's. (Het is gebeurd, dat hij op een tegen Chopin recital, niets anders dan Ravel en Debussy gespeeld heeft, tot groote ontsteltenis van zijn impressario. Het publiek werd echter enthousiast, en de pers sprak van een vergeeflijk changement du programme.)

Deze Peter is een bekend Haagsch figuur. Als hij na afloop van een concert bij Dijjers een kopje koffie drinkt, dan wordt hij aangestaard en herkend door velen. De critici groeten hem met een zekere eerbied en de enkele artisten, die men daar sporadisch vindt, zijn bewonderend collegiaal in hun groet.

Als men nu van Peter pianolessen ontvangt, en dus een heel uur in zijn artistieke nabijheid verkeert, dan gaat het vrouwelijke hart met een meer opwindend rhythme kloppen. En zeker als men mevrouw Vermaes en de 35 al gepasseerd is. En nòg zekerder op een lentedag als deze. Nu speelt mevrouw Vermaes de niet heel moeilijke études, terwijl de zon háár en de narcissen in één straal beschijnt.

‘Daar staat een “A”, mevrouw.’

‘O, pardon, de zon schijnt zoo op het papier.’

‘Wilt u het gordijn dicht hebben?’

‘Och nee! laat u de zon toch binnen komen!’

‘Begint u dan nog eens hier bij...’

Een diepe zucht doet de nog goed gevormde boezem golven.

‘Hebt u geen lust vandaag, mevrouw?’

‘Eigenlijk niet in pianospelen, meneer van Brandenburgh.’

‘Daarvoor bent u toch hier, zou ik denken. Probeert u 't nog eens.’

Het is mevrouw Vermaes heel duidelijk, waar ze eigenlijk wèl lust in heeft. Haar handen behooren niet op de pianotoetsen; ze behooren om Peters hals; ze moeten strijken door zijn glanzende haren, langs zijn interessante bleeke wangen. Waarvoor is tenslotte zoo'n lentedag!

Maar Peter ziet er toch wel erg onoverwinnelijk uit. Er dienen nieuwe wapenen in de strijd te worden gebracht.

'Wilt u niet liever die quatre-mains eens met me doornemen; die zijn veel prettiger, meneer.'

'Als u het liever hebt; maar van deze études brengt u toch nog niets terecht.'

Weer een zucht.

'Wat bent u toch vreeselijk streng.'

'Pardon mevrouw, dat is nooit m'n bedoeling; maar ik heb òp me genomen, om althans te tràchten u pianospelen te leeren. Dan moet ik dat toch doen op de m.i. beste manier, nietwaar?'

'O, dit zijn ze.' (Afleiden!)

Zoo gaat het goed. Nu zit hij naast haar. Zijn slanke handen bewandelen nu naast de hare het paadje langs de witte en zwarte pianotoetsen.

Zoo moesten ze nu eigenlijk samenwandelen, Peter en zij, in de zon, langs een paadje door de hei. En niemand anders op dat paadje, dan zij tweeën. En dan moesten ze komen aan een boschrand. Daar zouden ze op de grond gaan liggen onder een denneboom. En zijn armen zouden om haar heen zijn en zij woelde met haar handen...

Opeens laat mevrouw Vermaes de quatre-mains in de steek. Haar handen vervullen de wensch van het oogenblik; en terwijl Peter nog een paar maten doorspeelt, voelt hij opeens twee warme handjes om zijn hals, door zijn haar. Het zachte haar valt er van voor zijn oogen. - De lente ledigt de beker moed tot op de laatste druppel in de aderen van mevrouw Vermaes. Zij trekt Peter naar zich toe en zoent hem op zijn voorhoofd en oogen. (De mond is niet zoo snel te bereiken.)

Dit is voldoende om elken man, althans een oogenblik, te overmeesteren. Ook Peter.

Maar dan, als mevrouw tot doeltreffender maatregelen overgaat,

springt hij overeind. - De vaas met narcissen vliegt tegen den grond!

‘Wel verdomme!’ zegt Peter en dat klinkt heel vreemd in zijn vrouwelijke mond. Zijn leerlinge hangt nog steeds als 't ware aan zijn hals. Een toeschouwer zou de indruk krijgen, dat ze bengelt. Hij schudt haar van zich af. Tegelijkertijd pakt hij haar echter weer bij haar armen en duwt haar als een lastig kind naar de deur. De deur uit... Bons! slaat die dicht.

Een oogenblik staart Peter verbaasd naar de dichte deur. (Hoe volkomen dicht die is, vertelde de slag zooeven wel!)

Dan gaat hij langzaam naar de groote leeren fauteuil bij het raam. Voorzichtig laat hij zich erin zakken. Alles met een trek van groote verbazing. Zijn lange witte handen betasten elkaar. Deze pianisten-handen hebben zooeven ruf de armen van een vrouw omkneld. De vingers hebben, als lompe slagersvingers, geknepen in het weeke vleesch van een volle bovenarm. Toen hebben de handen een vrouw voor zich uit gedwongen en de deur van het studio dicht gesmeten.

Dat zijn deze handen niet gewoon. Waarom hebben ze dat eigenlijk verzonnen?

Haha! Zelfverweer!

Mevrouw Vermaes zal nu wel in de lente-zon wandelen, met eenigszins verwarde haren.

Dwaze handen... Ze moeten even de vleugel aanroeren, om weer heelemaal bij Peter te behooren.

Peter speelt. Hij speelt van de narcissen in de zon. (De vaas ligt aan scherven met de bloemen in een plas water; maar ook op de vloer komen de zonnestralen.)

Hij speelt van de twee menschen aan de piano. Hij speelt van de ruwe handen. Maar dat moet nu juist niet. De handen moeten vergeten. Opnieuw en nu zonder dat laatste...

Zoo speelt peter.

De deur van het studio knarst open.

Daar is Karin Van Brandenburgh.

De zon ziet haar blonde haar misschien voor narcissen aan en beschijnt het warm.

‘Peter, ik zag mevrouw Vermaes weggaan; is de les al afgeloopen? Waarom liggen die bloemen op de grond? Peter, wat is er gebeurd...?’

Peter is verdiept in een fantasie van slagershanden.

‘Peter?’

‘Verdomme!’ Het laat hem niet los.

Karin ruimt de bloemen op. - Jammer al dat water op de vloer.

‘Peter, er is toch wat gebeurd?’

‘Ja, verdomme!’ zegt Peter. Er is wellust te beleven aan dat laatste woord.

‘Ik heb mevrouw Vermaes de deur uit gesmeten?’

‘Waarom?’

‘Waarom?’

Begrijpelijke vraag. Toch ergert zij Peter.

Hij moet het nu vertellen. Ook weer van die handen...

‘Ze maakte me het hof als een krolsche kat. Ze zoende me. Toen heb ik haar er uit gesmeten...’

‘Maar...’

‘Ja, verdomme! Hier mee!’ Zijn vuist slaat op de vleugel. Dat hoort er bij. Dat is slagersmanier... Waarom kan hij die gedachte nu maar niet van zich af zetten...

Hij slaat op de vleugelklep.

‘Au!’

Karin lacht, zooals de zon.

‘Dat is komisch...’

‘Lach er niet om! - Làch er niet om! Ik kan er niet tegen. En ik heb m'n hand bezeerd. En morgen moet ik spelen. Karin, kom hier. Wrijf m'n hand. Hoe kan ik nu zoo ruw zijn met m'n hand, als ik morgen moet spelen. Karin kom hier. Oh, ik ben nerveus. Dit heele onaesthetische geval enerveert me...’

Peter hangt achterover in de leeren stoel. Hij steekt de hand uit, die Karin wrijven moet.

Dit is weer de Peter van Brandenburgh, dien Karin, zijn vrouw, kent. Deze Peter is niet ruw tegen een vrouw. In déze stemming....

Hij laat zich als een kind verzorgen en vertroetelen. En eischt die verzorging.

Een lastig, despotisch, verwend kind.

‘Karin, zorg voor een glas whisky...’

Ik zag in droom... door Hélène Swarth.

I

Gevangen.

Ik zat gevangen en wist niet waarom.
Doch, elken avond, opende een cipier
Een heimlijk poortje en sloop ik door een kier.
In donkre straten eenzaam doolde ik om
En zuchtte: - ‘Mocht ik vluchten ver van hier,
Maar plicht beveelt dat trouw ik wederkom.’
Toch bleef de nacht in vreemde stad mij dier.

Zoo héel den dag, in cel van eenzaamheid,
Tot wederkeer gedoemd en stil bereid,
Verbeid ik slaap en naar mijn droomen smacht.

O redder Dood, die mij voorgoed bevrijdt!
Ik wacht uw komen in den sterrennacht
En 't eindlijk rijzen op naar de Eeuwigheid.

II

Angst.

Ik lig en lees - en plots bevangt mij schrik.
'k Ontwaar, dofzwart op bloedrood van tapijt,
Een kruipend dier als uit de hel, bereid
Met giftige' angel mij te moorden - Ik
Geen wapen dan mijn boek bezit en wijd
En zijd geen hulp in 't leege huis! - Ik mik
Op 't naadrend monster, maar zijn booze blik
Verlamt mijn hand en 't boek zich openspreidt.
Dan dien' mij 't boek ten schild! maar 't weegt als lood,
Ontzinken zal 't mijn krachtelooze hand.
't Is of mij waanzin dreigt of marteldood.
Behelst dan 't boek geen woord, dat monsters bant?
't Beschermt mij niet, het ploft mij in den schoot -
Ontwaakt, nog voel 'k dien blik, die loert en brandt.

III

Verschijning.

In sombre kamer, droef van schemergrauw,
Ontwaarde ik haar, mij altoos lief geweest
Gelijk een moeder - 'k voelde mij verweesd
Toen 'k haar verloor - Zij droeg een kleed van rouw.
En teeder knielde ik bij die grijze vrouw
En lievende armen wond ik rond haar leest.
'k Omarmde leege lucht - O, 't was haar geest,
Gehuld voor mij, als teeken van haar trouw,
In donker stemmig welbekend gewaad,
Dienzelfden weemoedslach op 't bleek gelaat,
Als toen zij, ver verbannen, heimwee droeg
En ik, wier heimwee zingend vleugelsloeg,
Haar leed vereerde en zwijgend zag haar aan
En zij alleen mijn liedjes kon verstaan.

Eenzaamheid door M. Mok.

De eenzaamheid vreet als een hond
aan mijn gebeente.
Verlatenheid alom
en dood gesteente.
Alleen het schuwe ritselen en huilen,
dat soms in schemerige uren
over een onafzienbare vlakte
komt aangewaaid.

Nergens een glimp van vriendschap.
De uren vallen dood
tegen de steenen wering van de eeuwigheid.
Geen hand die ooit de mijne drukt,
geen woord van liefde of zelfs haat.
Niets dan de eenzaamheid,
de eenzaamheid die als een hond
aan mijn gebeente knaagt.

Bevredigend leven door Reinier P. Sterkenburg.

Het leven heeft mij nauw teleurgesteld,
vroeg zag ik reeds, hoe weinig 't maar kon geven;
ook wist 'k reeds jong, hoe 't te begeerig streven
naar roem en loon het eigen vonnis velt.

'k Versmaadde niet de prijs van eer of geld,
maar voelde steeds zoo weinig mij gedreven
er door, dat 't een verlangen is gebleven
dat door geen drift of onrust werd gekweld.

Ik heb wat kwam genomen en aanvaard,
mijn hart niet mart'lend met onreed'lijk smachten
naar wat het lot begeerlijk hield bewaard.

Ontgooch'ling wacht slechts, wie in fel verwachten,
verwaten, luide aan 's levens poorten slaan.
Wie het geluk wil dwingen, wint meest waan.

Afscheid van den zomer door Ruurd Elzer.

Reeds zwenkt de vleermuis in haar laatste vlucht
Tegen de schemering van vroeg verganen luister.
Hoort, enkel klinkt nog vaag gerucht
Van verre kinderstemmen door den nacht.
Een enkle vogel trilt, voor 't duister
Gansch de ruimte hult, haar laatste lied,
Dan, vliedend naar het nest op zucht
Van laten avondwind, verritselt haar bestaan
Tot sluimerrust. Nu zwijgt het alles, ziet
Hoe 't loover zwaarder hangt en maan
De takken zilvert, die al droeviger reiken,
Een eenzaam blad dwart sidderend neer.
Niet lang meer of zacht-bevend wijken
Al' gouden schilfers naar beneê.
Nacht ademt loom en stervensreê
Nijgen de kruinen meer en meer.

Binnengedachten van Willem Kloos. MCLVI.

Soms nog Kallimachos ik lees, dien fijnen Visionnair.
Geleerd hij was, maar dát's geen schande. Ziend hij zong 't zeer vele
Wat hij gewaar wierd met zijn schrandren geest, en mededeelen
Hij kon het met zijn toetsjes, die bekoren debonnair,

De enklen, die stille Poëzie genieten. Leeg geblêr
Van luide, vage woorden, als wie magnifiek ging spelen
Voor hoogere edelen trof dikwijls meer dan 't breede kweelen
Der diepre kunst, die tot de menschen kwam uit vreemde Sfeer.

Holle bespraaktheid reeds als jonge knaap ik nooit kon velen:
Ik gaf reeds toen den voorrang aan het psychische reëele:
Dát altijd slechts in mensch en dichter ik waarachtig eer.

Pindaros óok vind 'k prachtig. Hij bezat, wat ik begeer
Het meest: gehoor, gevoel, gezang, - dit beurtlings sterk en teer, -
Want, wat geen toppunt is der Dichtkunst kan mij minder schelen.

MCLVII.

Was, ben 'k een egoïst? 'k Verdraai het te offren mij, schoon 'k braaf
En goed veel weg-gaf, zonder daarvoor iets terug te krijgen.
Naar velen ging 'k als kleine knaap onwillekeurig neigen, -
'k Wou aan hun schoot een poosje staan.... Bedaard en stil ik graaf

Nog in mijn Eigent, lijk ook vroeger. Maar 'k werd nooit een slaaf:
Waar andren babbelen kalm 'k onderzoek. Dies dikwijls tijgen
Bleef ik als jonge knaap reeds door de lichte en donkre twijgen
Van 't vreemde samenstel, dat hoe ook wild en warrig, altijd gaaf,

Mijn Binnenst bleef. Dit Binnenst voel 'k een goede, wijze Enklaaf,
Waar ieder ding, weerspiegelt, wat geschiedt. 'k Houd meer van zwijgen
Dan van loslippig zeuren. 'k Voel mij meestal als een staaf,

En luister liever naar wat andren zeggen, en nooit draaf
'k Woest op iets ooit door met druk gebaar, of ga gevaarlijk dreigen.
'k Lijk, hoe ook teeder-week van binnen, strak als architraaf.

MCLVIII.

'k Was altijd psychisch-, maar niet pezig-sterk, en dies doorstond
'k Mijn, sinds mijn jeugd reeds moeilijk leven; schijnbaar vaal bezwijkend
Hielp 'k toch weer boven-op mij, kalmpjes, haast onnoozel kijkend,
Veelal beweegloos starend en met vast-gesloten mond.

Slechts zei 'k de dingen, die mijn Diepte wilde, en die ik vond
Dat hadden hier gezegd te worden. 'k Bleef mijzelf, en wijkend
Ben 'k van mijn meegeboren standpunt nooit, dat altijd blijkend
Het eenig ware en juiste was en is. Een beetje een hond

Te noemen ben 'k, die schaars eens blaft, omdat hem toch nog bond
En bindt iets in dees woestenij van menschen, waar langs strijkend
Hij blijft voorzichtig-waakzaam, schoon soms wel eens bloode lijkend.

Een dichter ben 'k en denker, die naar alle kanten reikend
Zichzelf steeds vast houdt, want leeft allerdiepst, en sterk gezond
Wijst vele ware dingen over 's Levens diepsten Grond.

MCLIX.

Mijn kop, nog altijd donker-dicht behaard, ook thans stil kijkt
Elk aan, alsof hij iets gedaan wil krijgen. Och, de lieden
Die houden reekning enkel met het aan henzelf geschieden
'k Doorzag hen sinds 't aleerst moment, dat hier mijn Wezen strijkt

Langs alles heen, dus als klein kind. Is 't vreemd, dat niet bezwijkt
Mijn Wil noch ook mijn Geest? 'k Bleef gadeslaan al de gebieden,
Die samen Aarde heeten, zonder morren of te vlieden:
'k Stond op een afstand, en zag alles ruimer, streng omdijkt

Door mijn benul, dat alles hier slechts Waan is. Elk ding wijkt
Voor heel iets aers. Ik leef maar voort. 'k Ben god noch mensch. Kalm spieden
Nu blijf 'k nog naar al dingen, en wat alles mag bedieden

Van 't leven en daarachter, - niet slechts, wat het voor ons lijkt,
Maar wat het is in diepste Diepte, en wat ik heb bereikt,
Vertel 'k, naar wat mijn ziel en zinnen van 't Mysterie rieden.

MCLX.

Of stof bestaat of niet: 't heel klein produkt, dat mensch heet, blijkt
Niet bijster veel te wezen en een menigt minder dan
Een kudde dieren; deze is sterker, maar zoomin zij kan
Denken als ons geslacht in doorsnee. Altijd dieper kijkt

Mijn kalme Geest in duistren afgrond van mijn zien, waar wijkt
Al 't aardsche weg voor 't donkre voelen, in welks strakken Ban
Ik lag van kind reeds. Och, door alles heen sterk span na span
Berijd ik met getemde paarden thans. Gestreng omdijkt

Lijk vroeger ook steeds door diepe Energie, geen duimbreed wijkt
Mijn Ziel van wat zij jong reeds wist, want vond. Ik blijf de man,
Die psychisch heel wat sterker dan de velen, nimmer prijkt

Met forschheid. 'k Houd mij stil, lijk steeds al Kloozen doen, schoon 'k van
Mijn Moeder erfde 't diep gevoel, dat me eigen blijft, tot dan,
Heel oud, maar vriendlijk steeds, mijn vreedge Geest op 't eind bezwijkt.

MCLXI.

'k Leef steeds gemoedlijk, maar niet dom. Wen andre menschen schaden
Want me overmeestren wilden, bleef ik vredig, en 'k ontwijk
Schaars toornig meer, heel rustig hen. Nooit streek ik, noch nu strijk
Ik andren honig om de lippen. 'k Loop op eigen paden,

Overal zoekend, tot 'k iets vind. Als denker deed ik daden
Strijdend en helpend alle trouwe Makkers tegelijk,
Die wilden meer dan eigen kleinen baat. Ook thans ik blijk
Gelijk gehad te hebben praktisch, ver vóorziend. Verraden

Heb 'k niemand, schoon ik zag, hoe achteraf zij deên. Beladen
Voel 'k met geen enkle kwade schuld mij. Diepst in donkre wijk
Mijns eignen Wezens schuil 'k en zing nog en mijn diepe kijk

Op 't heele leven wordt steeds klaarder. Allerfijnste draden
Van 't Eeuwge schieten naar mijn Hersens, de nog niet verzade,
Tot eens, tevreden en gelaten, 'k insliep, stil als lijk.

MCLXII.

Het blijkt wel steeds: nog geestlijk jong zit 'k aan mijn schrijfbureau
En hoop dat vol te houden nog een jaar of tien. Wat bloô
Schijnbaar ik ben, want voel 'k me soms; maar nu niet meer met stooten,
Korte, zing-spreek ik, neen, als diepe bergstroom, opgesloten

Door onderaardsch vulkanisch vuur, thans spreek ik. Vroeger noô
De andren zich onderschikten aan mijn kracht. Een Edgar Poe,
Shelley, en andren in hun tijd, hartstochtelijk besloten
Tot iets belangrijks plots, in 't diepst hun waarsten Zijns ontsproten,

Deden ook somtijds, wild-ontembaar in hun wezen, zóó.
Wie ben 'k? Ik ben geen olifant, maar zeker ook geen vloô,
Die rap en vaardig springt op lange, sterk-gespierde pooten,

Maar dan wordt dood-geknepen onverwacht. Neen, onverdroten,
Werk ik en denk ik nog; en dikwijls hoor ik in mijzelf soms: ‘O!....
Ben 'k sterker, dan mijn vroeger sterk-geheetne tijdgenooten?.....’

Maandelijksch overzicht letterkundige notities.

Moeders van beroemde zonen.

Hoe weinig weten wij, over het algemeen gesproken, over de moeders van beroemde zonen, en hoe vaak doet zich het magische wonder voor, dat uit een heel gewoon gezin plotseling een genie geboren wordt.

Dit bijvoorbeeld was het geval met Percy Bysshe Shelley, de zoon van een landedelman zonder eenig begrip van diens genialiteit, en van zijn vrouw, die de onbeduidendheid zelve moet zijn geweest.

Ik herinner ook aan Jacob, Thijs en Willem Maris, eveneens de zonen van een hoogst eenvoudige, onontwikkelde familie.

Wie kan er de verklaring van geven, dat, als een meteoor, plotseling het genie te voorschijn komt in een gezin, waarvan niets te verwachten was?

Men geeft er op het oogenblik de volgende theoretische verklaring van:

Het genie is geen enkelvoudig begrip. Het is samengesteld uit een oneindig aantal, zeer subtiele factoren: opmerkingsgave, intuïtie, een uiterst fijn gevoel, om er maar enkele te noemen. Nu bezit bijvoorbeeld een der voorvaderen het fijne gevoel, een ander de opmerkingsgave, enz., totdat ten slotte in één afstammeling alle factoren tezamen komen en het genie geboren wordt.

Een andere theorie is, dat het genie een plotselinge uitstorting is van het hypergeestelijke oerprincipe der wereld.

Maar... hoe plausibel het eene en het andere klinkt, - wij weten niets met zekerheid en zullen ook nooit iets weten...

Houdt men rekening met de erfelijkheid, dan is de eerste stelling houdbaar; negeert men de erfelijkheid, dan is er veel voor de tweede te zeggen.

Goethe geloofde klaarblijkelijk aan overerfbare qualiteiten, want hij schreef:

> Vom Vater hab' ich die Statur
> Des Lebens ernstes Führen,
> Vom Mütterchen die Frohnatur
> Und Lust zu fabulieren.

Onlangs troffen wij in *Die Lesestunde, Zeitschrift der Deutschen Buch-Gemeinschaft,* een artikel aan over de moeders van beroemde zonen. De schrijver Wagenitz merkt hierin op, hoe kenmerkend het is, dat de moeders haast nooit anders dan uitsluitend *moeders* zijn...

> Sie sind Mütter, nicht mehr, nicht weniger. Der Ruhm des Sohnes gilt ihnen meist nicht viel; der Sohn aber, immer bedeutet er ihnen alles. Ihn lieben sie, pflegen sie, um ihn besorgen sie sich. Er ist es, dem sie vertrauen, für den sie beten. Ihm schicken sie den letzten Sparpfennig, ein Grusz von ihm macht ihnen einen glücklichen Tag.

En aldus onderscheidt zich het beeld der moeder van een beroemden zoon meestal in niets van het beeld der moeder in het algemeen. In hun brieven en dagboeken spreken zij dezelfde taal, waarin millioenen moeders tot en over hun kinderen spreken.

De zonen daarentegen hebben in lied en woord vele, vele malen hun moeder herdacht en gedankt. Niet voor kunstenaars, niet voor krijgshelden of koningen zijn de meeste standbeelden opgericht, maar voor de moeders.

Het mooie, onvergankelijke dankwoord van Novalis aan zijn moeder is onvergetelijk:

> Wem danken alle Männer beinahe, die etwas Groszes für die Menschheit wagten, ihre Kräfte? Keinem als ihren Müttern! Du trugst beinahe alles zur Entwicklung meiner Kräfte bei, und alles was ich einst Gutes tue und wage, ist dein Werk und der schönste Dank den ich dir bringen kann.

Wanneer wij denken aan moeders van beroemde zonen, komt ons in de eerste plaats de moeder van Goethe in de gedachten.

De altijd opgewekte, ruim-voelende, verstandige, hartelijke ‘Frau Aja’ is in De Nieuwe Gids, tijdens de Goethe-herdenking in het jaar 1932 uitvoerig herdacht geworden. Het kan niet anders, of deze vrouw vindt bij ieder, die over haar hoort, de eerbiedigste en innigste sympathie.

Maar een moeder, die vrijwel volkomen onbekend is gebleven, en die, zooals de volksmond het uitdrukt, ‘een kroon op haar hoofd’ verdient, is de moeder van Gottfried Keller.

Als men, en dat mag men zeker, den schrijver Gottfried Keller identificeeren mag met *Der grüne Heinrich,* de hoofdpersoon uit zijn meest vermaarde en meest bekend gebleven werk, dan krijgt men een gevoel van bewondering voor deze vrouw, als voor iemand, die in alle stilte, zonder eenigen ophef, zonder klagen of murmureeren, een haast te zware taak volbracht.

Der grüne Heinrich (zoo genoemd omdat hij in zijn jeugd een grasgroen pakje droeg) vergt van zijn moeder het bovenmenschelijke, - en zij volbrengt de haar opgelegde taak, zwijgend en heldhaftig, steeds weer bereid tot nieuwe zelfopoffering.

Heinrich is de wereld ingetrokken en het gaat hem zeer slecht. Nu eens pakt hij dit aan en dan weer dat, zonder ergens mee te slagen. (De vier compres-gedrukte deelen, - er is zelfs ook een prachtuitgave van verschenen, - zijn geen vroolijke lectuur!) En dan doet hij weer een beroep op zijn moeder, zonder veel scrupules en zonder veel dankbaarheid; en de vrouw offert zich, ontbloot zich van alles, ontzegt zich het allernoodigste en leeft ten slotte van een soort zwarte soep, die zij voor een geheele week tegelijk kookt.

Verschrikkelijk en een hartbeklemmende ontroering gevende is deze grandiose zelf-wegcijfering dezer eenvoudige, burgerlijke vrouw, die aan haar zoon schrijft:

> Gern will ich vergebenen Kummer und Sorgen für Dich tragen, wenn nur kein unglückliches Schicksal Dich treffen musz, wenn Du nur Dein ehrliches Auskommen findest, und ich Dich einst als ein rechtschaffener Sohn wieder sehen kann. Dies ist mir Vergeltung genug...

Waarlijk, de schoonste en volhardendste karakters, de meest heldhaftigste en sterkste naturen worden onder de moeders gevonden.

En zóó schrijft de moeder van Theodor Mommsen aan haar zoon:

> Könnte ich dir, mein guter Theodor, meine ganze Seele und meine ganze Liebe in diese Zeilen legen, gewisz, du würdest froh werden in den Gedanken, wie glücklich du uns machst.
> Ja, die wenigen Wochen, die wir hier zusammen waren, sind mir recht ein treues Bild und eine herrliche Bürgschaft für die Zukunft. Denke nur daran, wie freudig du sagtest, ich mache gern so bald als möglich meine Bude zu, und ich setze nun freudig hinzu: und ziehe ein bei Euch, Ihr Leben, bis ein besseres Los mich von Euch ruft... Lasz uns nur recht bald heitere Briefe von dir lesen, guter, lieber Theodor, glaube mir, ich bin jetzt viel ruhiger als wie du hier warst. Die paar Wochen holst du wohl wieder ein, und du kannst doch dort mehr für deine Studien tun, als hier bei den vielen Stunden...
> Ich hoffe dasz es Euch nicht an Feuerung fehlen wird: schreibe mir bald mal, wie Eure Stube sich heizt.
> Die herzlichsten Grüsze von uns allen und die Bitte, uns nicht länger als bis nächsten Dienstag auf einen Brief warten zu lassen; dann denke ich mir, am Sonntag plaudern sie mit uns, und wir gedenken Eurer recht oft.

N.G.

(Wordt vervolgd.)

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Madame Mathieu de Noailles. *(Vervolg van blz. 86.)*

Au soleil de la poésie. Sous l'oeil en fleur de Madame de Noailles.

Onder bovengenoemden titel liet de bekende schrijver René Benjamin een (fantastische) biographie verschijnen over Madame de Noailles.

Fantastisch, ja! in zooverre mevrouw de Noailles-zelve er part noch deel aan had. In het lijvige boek is ingelegd een *Note de l'auteur,* waarin René Benjamin het volgende schrijft:

> Madame de Noailles n'a jamais eu connaissance du manuscrit de ce livre avant son impression.
> Les lecteurs comprendront que les propos, gestes et initiatives que je prête au poète, ne sont pas d'elle mais de moi.
> Je ne me suis servi, pour faire un tel portrait, ni d'un phonographe, ni d'un photographe, ni d'une sténographe, mais de ce que je puis avoir de sensibilité, d'imagination et d'enthousiasme.

Iemand, die een zóó wonderbare intuïtie heeft van een anders uiterlijke persoonlijkheid en innerlijk wezen als René Benjamin te hebben blijkt van de Comtesse de Noailles, heeft ook geen stenographen en photografen noodig om een beeld te geven van de door hem uitverkoren en behandelde figuur, zóó vibreerend van leven, dat wij voortdurend den sterken indruk krijgen in directe aan-

raking te komen met de zich bewegende, ademende, haar hartstochtelijke energie als een schitterend vuurwerk, dat verblindt en bekoort, om zich heen verspreidende vrouw.

Nooit en nooit las ik een biographie, die, - hoewel alleen uit eigen verbeeldingskracht en flair opgebouwd, - zóó volmaakt, zóó diep-indringend, zóó *allround,* ons een individualiteit voor oogen stelt, zoodat wij haar hooren met onze eigen ooren en met onze eigen oogen zien. Ik ben verrukt van dit boek, dat, dunkt me, een groote verrassing moet zijn geweest voor madame de Noailleszelf.

Wanneer een vreemde, die de dichteres nooit heeft ontmoet, dit werk in handen krijgt, dan zal hij bij de lectuur beurtelings geamuseerd of verteederd glimlachen en onvergetelijk zal hem bijblijven de onvergelijkelijk geestige, onvergelijkelijk origineele figuur, die madame de Noailles is geweest. Hij behoudt de niet weg gaande impressie, dat deze dichteres een unieke persoonlijkheid is geweest, van een groote physieke frêle-heid, die gecompenseerd werd door een enormen wil en een fabelachtige zenuwkracht.

O, wij kennen haar nu, madame de Noailles, die een allerinteressantste ‘eenheid van tegendeelen’ was: wereldwijs en tegelijk absoluut argeloos, zoo argeloos als een kind, dat nog nooit door de menschen is ‘snubbed’ of in zijn omgeving nimmer ruw is terecht gezet; verfijnd tot in het overdrevene, en toch in staat in een ‘bouge’ van den zooveelsten rang, in het vroege uur van den morgen, een bord kaas-soep te eten:

Qu'est-ce qu'elle désire? Elle répond:

- M'enivrer!

- Mais... avec quoi?

- Une soupe au fromage! Il y a dix ans, que je languis faute d'une soupe au fromage.

Dix minutes après, on lui sert dans une assiette de collège un brouet d'une odeur suspecte.

Elle dit: ‘Courage!’, l'attaque, se renverse en arrière.

Les amis se précipitent.

- Laissez cela! laissez cela!

Mais elle s'écrie:

C'est délicieux! Appelez-moi la patronne. Madame, qu'y a-t-il là-dedans?

- Ah, je ne puis pas vous le dire, réplique rudement cette femme. C'est la recette de la maison.

Madame de Noailles est extasiée.

- Quelle magnifique réponse! L'art s'explique-t-il jamais? C'est une soupe sublime et incompréhensible...

(Hoe fijn-humoristisch is dit scènetje uitgebeeld. En zoo kostelijk, zoo vermakelijk, en tegelijk zoo voelbaar-reëel is het geheele boek van René Benjamin.)

Wij hernemen onzen zin:

... zoo nonchalant en tegelijk zoo trouw aan haar beloften; zoo geheel op haar plaats in het Parijsche gezelschapsleven en tegelijk zoo vol passie en geestdrift voor de natuur, die zij beschouwt en ondergaat met een devote toewijding en voor ons evoqueert op een subtiele, suggestieve, schilderachtige wijze, als waarin zij alleen door onze Hélène Swarth wordt geëvenaard; zich altijd voelende als een zwakke, ja, stervende... (Maurice du Gard, haar opbellende, kreeg ten antwoord: 'C'est une mourante, met wie je spreekt', en als men haar bezocht was zij meestal 'morte' van uitputting en zwakte...) en toch een geestelijke kracht ontwikkelende, die ontembaar en onverwoestbaar was.

Het is mogelijk, en het zal wel zoo zijn, dat het boek van René Benjamin een beetje 'te sterk is aangezet', zooals men dat noemt; maar dit is op een zoo volstrekt-beminnelijke wijze gedaan en zoo beheerscht binnen de perken gehouden, dat deze precieuse 'overdrijving' (dit woord is nog veel te sterk) alleen dient om de geliefde gestalte beter te doen uitkomen, zooals een schilder zijn figuur wat expressievere kleuren dan de strikt noodzakelijke zou geven, of een tooneelregisseur een persoon, die speciaal in het oog vallen moet, apart en extra belichten zou.

Men voelt de groote sympathie, die de drijfkracht is geweest om deze karakteristiek te schrijven, de teedere aanvoeling der persoonlijkheid, en dan begrijpt men ten volle, hoe vaak een glimlach heeft moeten gespeeld hebben om de lippen van den 'ami de la poésie' (zooals de schrijver zich steeds, bescheiden, naamloos noemt) wanneer hij het charmante schepseltje bestudeerend beschouwde, - zij, die een groote kunstenaresse was in het brooze hulsel van een onbeschrijflijk-fascineerende vrouwelijke vrouw.

Wij kennen in de letterkundige historie in kleineren vorm een

dergelijk geval van biographische beschrijving, waar óók niets van, den gewonen menschen zonderling lijkende gedragingen wordt verheeld, maar die met zóóveel innerlijk begrip en sympathiseerende verteedering worden verteld, dat het ons is, als zagen wij iemand met fijne, voorzichtige vingers teer, kostbaar porcelein hanteeren.

Wij bedoelen *Ariël,* waarin André Maurois een beeld geeft van Shelley, zoo lief en liefhebbend, dat wij na de lectuur verteederd glimlachen, zooals de auteur waarschijnlijk óók zal hebben gedaan, terwijl hij schreef. Men begrijpt, dat André Maurois Shelley moet hebben liefgehad om hem zóó te kunnen voelen, welke liefde dan ook tot uiting komt in het enkele teekenende zinnetje:

'Shelley was angelic, all too angelic, Byron was human, all too human.'

René Benjamin heeft ook iets dergelijks gevoeld omtrent madame de Noailles. Telkens met een wonderfijn toetsje schemert zijn bewonderende liefde dóór, en, na zijn boek gelezen te hebben, deelen wij die liefde en die bewondering.

Paul Reboux, de criticus van *Les Lettres,* is ook hoogelijk ingenomen met *Sous l'oeil en fleur de Madame de Noailles* en zegt o.a.:

> 'Une biographie détaillée de la comtesse de Noailles, avec date de naissance, nom de jeune fille, date du mariage, adresse actuelle à Paris et à la campagne, titres et dates des ouvrages, notes critiques etc. m'en dira moins long, que les pages de *Sous l'oeil en fleur de Madame de Noailles,* pages si vraies, sans doute précisément parce qu'elles ne contiennent rien de vrai.'

René Benjamin, zegt Paul Reboux, heeft een nieuw literair genre geschapen van biografie, want:

> Il y a lieu d'espérer toutefois, que ce nouveau genre littéraire, désormais créé, suscitera des ouvrages analogues, car il y a là une des formes les plus amusantes de la verve et de l'esprit.

Ja, het ware zeker te wenschen, dat er méér dergelijke boeken verschenen, - maar dan geschreven met dezelfde *skill,* dezelfde

goût du pittoresque, denzelfden geestigen humor. En de schertsende toon, de grappige voorstelling, deden René Benjamin niet de groote verdiensten der dichteres voorbijzien, integendeel, want, zegt Paul Reboux:

'...il a, en maint endroit, des trouvailles de mots charmants pour dire son enthousiasme.'

Ik zei reeds, dat madame de Noailles, die opgebrand werd door een inwendig vuur, zich altijd tot stervens toe uitgeput voelde, maar tegelijk een enorme vitaliteit ontwikkelde. Het eerste hoofdstuk geeft ons daarvan een onovertroffen beeld, door de voorstelling, dat madame de Noailles, te bed liggende, gehuld in kleurige gewaden als een prinses uit de 1001 nacht en zich gebroken voelende van vermoeidheid, toch achtereenvolgens een journalist ontvangt, een uitgever, een 'organisateur de tournées de conférences', een Chineeschen bewonderaar (die haar komt vragen hem te verdedigen vanwege zijn geschriften, terwijl zij natuurlijk geen woord Chineesch verstaat, en hij te weinig Fransch om zich voldoende duidelijk in die taal uit te drukken), haar dokter, en René Benjamin-zelf, 'l'ami de la poésie', wiens vriendschap haar ontroert.

Een staaltje van René Benjamin's geestige schrijfwijze, de beschrijving van het bezoek van den Chinees.

> 'M. Pou-Tchi-Fou paraît mort. C'est un mort debout. Il entend bien qu'elle parle, mais il est persuadé qu'elle légitime son abstention, et il commence à la dédaigner fortement lorsqu'elle dit:
> - Vous me ferez boire au creux d'un bol en porcelaine bleue. Vous me promènerez par une nuit de lune dans votre jonque. De quelle couleur, monsieur Pou-Tchi-Fou, sont les oiseaux au bord du fleuve Amour?... Répondez-moi quelque chose... dans votre langue; je suis sûr que je la comprendrai! Vous ne voulez pas? Vous demeurez triste; vous êtes un sage. Que votre silence est éloquent! Alors, c'est entendu, je vous imite. Comme vous je me tais, et nous nous endormons, vous debout ainsi qu'un juge, moi étendue comme une déesse... Ne bougez pas; vous rangerez vos papiers tout à l'heure. Nous dormons, monsieur Pou-Tchi-Fou, le temps de faire ensemble

> un rêve sublime, ayant la profondeur de nos deux races antiques!
> Mais ce petit Chinois est buté. Il fait de minuscules gestes pour essayer de dire qu'il s'en va. Il est dépité, irrité. Le voici tout près de la porte. Sarah, qui comprend à travers les murs, arrive, l'accompagne, le mets dehors.'

(De getrouwe Sarah is het onmisbare factotum van madame de Noailles, die alles weet, alles onthoudt, al het noodige doet, haar meesteres aan afspraken herinnert, haar geen seconde alleen laat, al is zij ook in een andere kamer, bezoeken aankondigt, en ze, desgewenscht, op handige wijze weg-expedieert.)

We krijgen dan een beschrijving, hoe madame de Noailles ontvangen wordt in de 'Académie de Belgique', die van het begin tot het einde charmeert. Ziehier 'la fin délicieuse':

> 'Tout était terminé; les gens sortirent. Ils sortirent lentement; ils avaient une grande peine à s'en aller. Ils se retournaient. Les femmes oubliaient leurs fourrures, les hommes leurs chapeaux. Ils revinrent. Enfin, ils se trouvèrent sur la place, et il restèrent dans le froid longtemps pour l'attendre et la voir encore. Elle partit en voiture; ils la virent mal; ils l'acclamèrent. La nuit était tombée. Alors ils regagnèrent leurs maisons, qui sont soignées et tièdes, honnêtes et sages: tout leur y parut poétique, c'est-à-dire touchant et rempli de sens: un feu courait dans leurs prunelles, leur dorant les plus humbles choses, et ils étaient émus de sentir comme ils aimaient.'

Het derde hoofdstuk is gewijd aan een literaire *thé* bij een duchesse, waar madame de Noailles over literatuur spreekt met Souday en met een generaal, dien zij hardnekkig 'commandant' noemt of 'capitaine'. Nog geestiger, nog amusanter is het hoofdstuk over een 'bouge' in Montparnasse, waar zij beloofd heeft verzen voor te dragen (en het ook doet!). De atmosfeer, het milieu, het publiek, het optreden van mevr. de Noailles en de reacties daarop van het auditorium zijn van een onvergetelijk-humoristische vermakelijkheid. (Hoe komt het toch, dat wij Hollanders de gave

van den gedistingeerden humor ten eenenmale schijnen te missen en dat wij, als wij 'grappig' zijn, vervallen in het mateloos-flauwe, banale, expresse genre van een Justus van Maurik of een Henriëtte van Eijk...?) Henriëtte van Eijk heeft meer Mutterwitz, is, uit den aard der zaak, moderner, ook heeft zij een ongebreidelder fantasie, - maar het peil van haar werk verheft zich heusch niet zoo ver boven de triviale grappigheid van een Justus van Maurik, - en toch wordt het werk van Henriëtte geslikt en soms zeer gewaardeerd, - omdat wij anders niet hebben misschien?...

Zoo worden ook 'schoonheidskoninginnen gekozen 'alleen uit meisjes, die zich hebben aangemeld, en wordt een beauté tot Miss England of Miss Italia gepromoveerd, die, als *alle* vrouwen van een land hadden kunnen worden gekeurd, geenszins dien titel zouden hebben verdiend. Met deze vergelijking bedoel ik, dat de laag-bij-den-grondschen humor van Henriëtte van Eijk haar geen recht geeft op den rang van 'Koningin', in absoluten zin, alleen maar betrekkelijkerwijze.

De reden, waarom Henriëtte van Eijk zoo populair is, bij een zeker soort publiek, is, dat zij de aristocratie zoo 'leuk in het ootje neemt', maar dit bedrijf is toch wel heel *abgeschmackt* en goedkoop!

(Ik moet mij even rattrappeeren; gelukkig *heeft* Nederland nog wel betere humoristen dan de 'irrepressible' Henriëtte van Eijk; ik herinner aan Melis Stoke, Cornelis Veth, F. de Sinclair, van wien o.a. *Een prijsvraag in de hel* niet alleen amusant, maar zelfs zeer geestig is.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

M.L.T.V. U niet bedanken, - liefste, trouwste.... maar ik dank U iederen dag, ieder uur.... Er zijn menschen, van wier woorden en daden een magische macht ten goede uitgaat, en dien sterkenden invloed ondervind ik door U telkens en telkens weer. U is in mijn leven 'het wonder', zooals Ibsen en Maeterlinck dat verstaan. En zou ik U dan niet *danken....?*

J.K.-R.v.S.

Bibliographie

Antoon Coolen. *De drie Gebroeders.* - Rotterdam 1936. Nijgh & van Ditmar.

Dorp aan de Rivier, de reeds eerder hier besproken roman van Antoon Coolen behandelt het leven van één der drie gebroeders. In dezen roman wordt het leven van de geheele Friesche doktersfamilie der Van Taekes beschreven. Ook in stijl en compositie vertoont De drie Gebroeders groote overeenkomst met Dorp aan de Rivier. In zooverre is er verschil, dat de eerst gepubliceerde roman meer een compleet verhaal was, terwijl deze laatste uit tafereelen is opgebouwd, die samen toch wel één verhaal vormen. Ook in dezen roman heeft Coolen zijn figuren tot leven weten te brengen. Wat men bij Coolen nog zou wenschen is een taal die meer treft en een achtergrond laat voelen. Nu is het vaak alsof zijn verteltalent hem verhindert zijn figuren schaduwen te geven. Iets waarin Hendrik Wiegersma met zijn teekeningen wel is geslaagd.

A. den Doolaard. *De groote Verwildering.* - Amsterdam 1936. Em. Querido's Uitg. Mij. N.V.

Van de Redactie van De Nieuwe Gids kan en mag ik niet eischen, dat zij mij steeds de plaatsruimte af staat, die ik meende voor mijn bespreking van Vestdijk's roman Meneer Visser's Hellevaart noodig te hebben. Een auteur die hier besproken wordt moet nimmer denken, dat een korte bespreking mijnerzijds er op zou wijzen, dat zijn werk minder belangrijk is. In mijn beschouwing over Vestdijk kreeg ik gelegenheid iets algemeens over de hedendaagsche romankunst te zeggen. Hieruit kan men misschien reeds op maken, dat ik groote bewondering heb voor de gezonde en gave kunst van A. den Doolaard in zijn roman De groote Verwildering. Jacques Balmat (de auteur noemt hem

Jacob en Jacques) is een boer uit Chamonix die zich vermaardheid verwierf door de beklimming van den Mont-Blanc. De bergen en de gletschers eischen den grooten sportman Balmat geheel voor zich op. Van al het absolute dat existeert is de natuur het meest absolute. Balmat tracht nog te schipperen. Het lukt natuurlijk niet. Zijn kind sterft waar hij niet bij is. De vrouw die hij lief heeft, vervreemdt van hem. Het goud in de ertsaders van den berg lokt. Het gevaar der gletschers fascineert! De berg beheerscht hem. Het liefelijke dal heeft hem noodig. Berg en dal. Gevaar en liefde. Hoog en laag hebben elkaar nooit verdragen, zijn altijd vijanden. De catastrophe is onvermijdelijk. Groot menschelijk werk van een jong auteur, die met zuivere, maar betrekkelijk alledaagsche taalmiddelen dit mooie resultaat weet te bereiken.

Herman de Man. *Scheepswerf De Kroonprinces.* Amsterdam 1936. Nederlandsche Keurboekerij.

Cato Lafeber, de ijzeren zakensoldaat. Als een honderd procent man beheerscht deze vrouw de scheepswerf De Kroonprinces. Zij regelt de werkzaamheden, loopt met haar stok onder het werkvolk rond, luidt de bel, controleert de boeken, contracteert en zet haar werver aan. Zij is tenslotte gelijk het ijzer en het staal geworden, dat overal op de werf zichtbaar en hoorbaar is: hard. Met haar zachtzinnigen, eenigszins slappen broer Marius exploiteert zij de van hun vader geerfde werf. In naam staat Marius aan het hoofd, maar Cato heerscht. Voor mannen heeft zij geen gevoel gekend. Totdat op haar veertigste jaar Bart Zwartewaal zijn Semper Avanti op de werf laat repareeren. Bart Zwartewaal, een man die boven alles zijn vrijheid lief heeft, wil weten of er onder het roestige kleed van Cato een hart klopt. Zij verzet zich. Tenslotte vraagt zìj hem ten huwelijk. Ofschoon Cato hem niet onverschillig is, weigert hij. Zijn vrijheid stelt hij boven een vrouw. Maar Bart heeft wat in Cato los gemaakt. Bart heeft met haar gesproken zooals nog nooit te voren een man met haar sprak. Bart vaart weer weg van deze werf, zooals andere schippers weer zijn weg gegaan.

Cato wil haar werf uitbreiden, zeeschepen repareeren en bouwen. Marius verzet zich. Leendert Streefkerk, haar teekenaar, had haar het eerst op het bouwen en repareeren van zeeschepen opmerkzaam gemaakt. Op de Kroonprinces konden slechts schepen van de binnenvaart worden gerepareerd. Streefkerk is arm, maar een strever en een werker. Tijdens de mobilisatie moet hij in dienst. Zij wil uitbreiden en laat hem roepen. Dan vraagt Streefkerk haar ten huwelijk. Cato houdt van Bart Zwartewaal en trouwt met Leendert. Tegen den zin van haar broer, die onverzettelijk blijft. Broer en zuster scheiden. Zij begint een nieuwe scheepswerf: Het Boegbeeld. Leendert houdt van Cato. Cato houdt van de werf. Samen bouwen ze zeeschepen. Het bedrijf floreert in oorlogstijd. Zij is weer overal bij, commandeert. Leendert is de teekenaar. Zij wil compagnon zijn, geen echtgenoote. Cato wordt moeder van Anne Christine. Slechts één gil heeft zij tijdens de bevalling geslaakt. Wat moet zij met dat kind. Zij heeft het niet gewild. In het ziekenhuis tobt ze over haar werf. In haar afwezigheid zal alles zeker verwaarloosd worden. Op haar kraambed verneemt ze koelbloedig den dood van haar man, die van een kraan op een op stapel staand schip is gevallen. Nu nemen de zaken haar weer in beslag. Zij breidt weer uit. Zij werkt nu met miljoenen. Totdat alles in elkaar stort. Op een oneervol voorstel van de heeren-dieven van de bank gaat zij niet in. Arm en verlaten vertrekt Cato Lafeber naar Antwerpen, werkt er met haar handen voor zich en haar dochtertje, dat nu drie jaar oud is. Cato bouwt luchtkasteelen op haar toekomstwerven. Haar kindje heeft een speelkameraad gevonden in den ouden bult Henkie Brauwers. Ze wonen in één logement. Ook deze oude man vraagt Cato ten huwelijk. Ze weigert, maar is thans vriendelijk tegen den zieligen ouden man. Haar laatste spaarcenten besteedt ze voor zijn begrafenis. 's Nachts, alleen met haar dochtertje, ontwaakt het moederhart. Cato wordt nog eens ziek, gaat ijlen. Het is Bart Zwartewaal die haar terug brengt bij haar broer, die haar dochtertje reeds bij zich genomen heeft. Op de eenvoudige werf De Kroonprinces wil Cato nu niet meer heerschen. Zij blijft er samen met haar broer en dochtertje wonen. Zij is eindelijk moeder geworden.

Een machtig boek. Grootsch van opzet en massief van stijl.

Een stuk graniet in onze vaderlandsche letteren. Vanaf de eerste bladzijde tot de laatste harmonisch, vol en krachtig van taalbehandeling. Het verhaal beweegt zich als een sterke, breede stroom gelijkmatig voort. Soms ontroert het. Herman de Man heeft met Scheepswerf De Kroonprinces bewezen een romanschrijver te zijn van zeker Europeesch gehalte.

Jan H. Eekhout. *Aarde en Brood.* - Amsterdam 1936. Uitgeversmaatschappij Holland.

Een prachtig geslaagde boerenroman die tot het voortreffelijkste behoort, dat onze vaderlandsche en Vlaamsche literatuur op dit gebied opleverde. Epiek van groot formaat: de mensch in magische wisselwerking met de natuurkrachten. De seizoenen en het wel en wee der boeren is met de drift der liefde bekeken en volkomen in harmonie hiermede met plastische taal tot leven gewekt. Een in de kern sober boek, magistraal evenwel van compositie en verbeelding. Een prachtige aanwinst voor onze letterkunde. Ik zou zoo zeggen, dat Jan H. Eekhout zich met dit volle boek in de eerste rij onzer romanschrijvers heeft geplaatst.

Johan Fabricius. *Flipje.* - Den Haag 1936. H.J. Leopold's Uitgevers-Mij. N.V.

Alweer een verhaal over een kind. Flipje, een alleraardigste jongen overigens. Het boek van dezen geroutineerden auteur is - ik zou haast zeggen natuurlijk - geslaagd. Het heeft overigens nog een loffelijk surplus op andere dergelijke verzinsels. Een fleurige humor zit dezen auteur in het bloed. Men leest zijn naar den inhoud oude kost daardoor met veel genoegen. Juist was ik aan het denken of zoo een kinderprocedé nu niet eens anders kon dan zoo opgewekt-analytisch en met de gewone sierlijke taalbeelden, waarmee van Looy en Streuvels begonnen en waarmede Johan Fabricius zeker niet zal eindigen. En ziet, bijna tegelijkertijd vond ik op mijn schrijftafel: Reis naar de Volwassenheid, eveneens een roman waarin een jongensleven wordt behandeld,

waarmede Herman Besselaar debuteert. Nog duidelijker bleek mij toen opeens op welke oude kost Johan Fabricius ons eigenlijk tracteert. Ik zweer heusch niet alleen bij het zoogenaamde ‘moderne’. Maar de kunstenaar die in niets adaequaat is aan zijn tijd, zal na dezen tijd onherroepelijk gestorven zijn. Stilstaan is achteruitgaan!

Herman Besselaar. *Reis naar de Volwassenheid.* - Rotterdam 1936. Brusse N.V.

Een heugelijker verschijnsel voor een letterkunde bestaat er niet dan dat de debutant met geslaagd werk komt. Een dergelijk verschijnsel wijst op een noodzakelijke vernieuwing en op een hoogst noodige vruchtbaarheid. Van de jongste krachten moeten wij het hebben. Zij kunnen een opwaarts gaande periode bestendigen en tot een bloeiperiode maken. Onze voornaamste prozateurs: Arthur van Schendel, Frans Coenen, Slauerhoff, Albert Helman, A. den Doolaard, Antoon Coolen, Simon Vestdijk en Herman de Man hebben nu minstens één werk geleverd dat op Europeesch peil staat. Ge zijt verplicht, indien ge althans nog iets voor de kunst en de kultuur van uw vaderland voelt, deze boeken te lezen en de namen van hun auteurs te onthouden. Maar nog dringender is de eisch, dat gij den naam onthoudt van den debutant die met een eerste werk dit uitzonderlijke wist te bereiken, dat hij iets gaf dat trots de onvolkomenheden wijst in de richting van Europeesch peil. Leest de drie prachtige debuten ongeveer in denzelfden tijd verschenen en onthoud goed de namen van deze auteurs, die u wellicht in de toekomst nogmaals aangenaam zullen verrassen.

In 1936 verscheen bij De Arbeiderspers te Amsterdam: De grote, stille Knecht van *Aar van de Werfhorst* en in hetzelfde jaar bij Em. Querido te Amsterdam De Wilde Schuit van *Salvador Hertog* en bij Brusse te Rotterdam Reis naar de Volwassenheid door *Herman Besselaar.* In het donkere boek van van de Werfhorst bewegen zich oerkrachten. In het werk van Hertog wordt de schuit hallucineerend en levend. In Besselaar's roman frappeert een fijne ziels- en lichaamsontleding, die toch in een oorspronkelijke bijna abrupte verwoording tot een saamvattende visie

wordt. Fabricius geeft ongecompliceerde optelsommen van duidelijk waar te nemen objectieve kinderverschijnselen. Besselaar is èn affect-gevoelig en introspectief-essentieel. Het gedachtenleven van het kind confronteert zich met de algemeen menschelijke verschijnselen. Het verbeeldingsleven van Jan is even reëel, even (psychisch) tastbaar als de gewone bewustzijnservaring en de stoffelijke werkelijkheid. Daarom is het werk van Besselaar in den besten zin des woords zoo interessant. De methodiek van Huxley, Joyce, Vestdijk moge aan dit procedé niet vreemd zijn, dat doet er niets toe. De Shakespeareaansche Hebbel is een der grootste dramaturgen die de wereld ons heeft geschonken. Een reactie, een vernieuwing in de kunst wordt door één ziel gedragen, die zich op verschillende manieren in verschillende personen manifesteert!

J. van Melle. *Bart Nel De Opstandeling* - Amsterdam 1936. Wereldbibliotheek N.V.

De Afrikaansche schrijver J. van Melle, wiens roman Dawid Booysen wij hier bespraken, geeft in Bart Nel het relaas van den opstandeling Bart Nel in zijn verzet tegen de Nationale Regeering van Zuid-Afrika. Hij is het niet eens met het besluit van zijn regeering om de Duitsche kolonie in W.Z. Afrika aan te vallen. (Het verhaal speelt in het begin van den wereldoorlog). Bart laat vrouw en kinderen achter om aan het hoofd van een troep opstandelingen tegen de regeeringstroepen op te trekken. Dit alles tegen den zin van zijn vrouw die vóor de regeering is. De opstand wordt onderdrukt, Bart Nel gevangen genomen en met drie jaar kerkerstraf gestraft. Zijn vrouw wrokt tegen hem en hij, in zijn gevangenschap, tegen haar. Zij knoopt relaties aan met Bart's vroegeren medeminnaar Basson met wien Fransina, nadat zij van Bart gescheiden is, trouwt. Bart komt weer in zijn dorp terug en wordt feestelijk ingehaald door zijn lievelings-dochtertje Annekie en zijn vroegere strijdmakkers. Fransina kan voor haar nieuwen echtgenoot, die niet zoo karaktersterk is als Bart, geen liefde opvatten. Zij probeert door tusschenkomst van haar vader weer contact te krijgen met Bart. Wanneer hij van dezen verneemt, dat het haar aan niets ontbreekt, weigert hij elke

toenadering. Zij had den koppigen Bart te zwaar gegriefd. Hij houdt zijn dochtertje echter voorloopig bij zich, totdat hij ook haar moet afstaan ter wille van haar opvoeding. Eenzaam en trots blijft hij op zijn kafferkraal achter.

Uitsluitend de dialoog van dezen roman is in het Afrikaansch geschreven, het overige in het Nederlandsch. Het zelfbewuste leven van den koppigen Bart Nel heeft de auteur ons zeer goed weten te verbeelden. Op enkele plaatsen weet hij zelfs groote innerlijke spanning te bereiken. De verhouding tusschen de door zijn vrouw verraden echtgenoot en zijn dochtertje Annekie heeft Van Melle ons zelfs aangrijpend beschreven. Een uitstekend boek.

Arthur van Schendel. *De rijke man.* - Amsterdam z.j. J.M. Meulenhoff.

Onze groote schrijver Arthur van Schendel beheerscht zijn taalinstrument als weinigen. Bovendien is hij een uiterst bekwaam psycholoog. En deze belangwekkende kwaliteiten verleenen hem de macht om boeken te schrijven, waarvan de voortreffelijkheid steeds weer opvalt. Ik heb het nooit onder stoelen of banken gestoken, dat de vroegere Van Schendel mij meer boeide dan de huidige. Zijn taal was vroeger genuanceerder en beeldrijker dan die van thans. Zijn volzinnen zijn niet geladen. Zijn proza vertoont geen dynamiek, die ons plotseling verovert. Zijn geduldige beschouwing eischt geduld van den lezer. Wanneer men echter over deze aandachtigheid beschikt, dan wordt men toch rijkelijk beloond. Want het leven van dezen rijken man is het leven van een gevoelige. Van een die het middel als middel beseft en geld verlangt om het anderen te kunnen geven, die het meer noodig hebben dan hij. Op de hoogte van het gevoel is het echter nog eenzamer dan op de hoogte van den geest. Dit is het nobele, christelijke van dit boek. Het fatum van den rijken man wordt ons regel na regel suggestief ingeprent. De monotonie van het verhaal, de ‘schrijdende’ gang heeft Arthur van Schendel er bewust ingelegd. Evenals in zijn andere boeken overheerscht ook hier het ideëele leven, het droomleven van den hoofdpersoon, diens reëele bestaan.

Een wijs en schoon boek.

Albert Helman. *Aansluiting gemist.* - Rotterdam 1936. Nijgh & Van Ditmar N.V.

Bij het vele werk van Helman heb ik reeds dikwijls stil gestaan, zoodat ik mij thans wil bekorten. We kregen zoodoende overvloedig gelegenheid op de bijzondere kwaliteiten van dezen fantastischen auteur te wijzen. Als zijn kunstzinnige hoofddeugden mochten wij in zijn beste gedeelten constateeren: een edele, dichterlijke fantasie, groote taalvirtuositeit, een geschakeerden, vloeiend-beeldenden stijl. Deze laatste kenmerkt zich bovendien door een opvallende soepelheid. Als een zijner opmerkelijkste dichterlijke kwaliteiten memoreer ik zijn inpalmende taalmuziek. Zijn blanke taal beweegt zich in een muziek-sfeer. Een melodische ruimte omhult dan als 't ware zijn proza. Bovendien is hij een aandachtsvol reiziger en nauwkeurig waarnemer. Zijn atmosferische gevoeligheid en zijn rassen- en menschenkennis brachten gecombineerd bladzijden voort die tot de charmantste van onze geheele literatuur behooren. Bij zijn latere boeken maakten wij de opmerking, dat zij te haastig waren geconcipieerd en uitgewerkt. De germanismen die in dezen roman voorkomen, wijzen nog steeds in die richting. Persoonlijk heb ik niets tegen barbarismen, wanneer zij althans bewust gebruikt worden. Bij Helman is dit echter niet het geval en daarom des te ergerlijker, omdat deze auteur de Nederlandsche taal in al haar geledingen beheerscht als weinig anderen.

Vele Duitsche uitgewekenen leven in Barcelona. De meesten dezer verschopten hebben ‘de aansluiting op den trein naar de redding gemist’. Zij leven in ballingschap en kunnen niet aarden. Van hun tragisch bestaan heeft Helman op gevoelige en onderhoudende manier verteld. Dit boek is weer een vooruitgang, maar hij is er nog niet. Laat hij nu De Groote Verwildering van zijn collega Den Doolaard rustig in zich onpemen, dan zal hij ongetwijfeld bemerken, dat hij zelf er dikwijls tegen aan schreef. Ook compositorisch is de beschrijver van den Mont-Blanc hem verre de baas. De Sabina-Sara-figuur en de schildering van Barcelona zijn daarentegen hoogtepunten van magistrale schrijfkunst en zouden dit zijn in het oeuvre van welk Europeesch schrijver dan ook. Ontzettend jammer dat Helman zich niet

uitsluitend in volle kracht geeft. Thans overtuigt hij dikwijls niet door gebrek aan psychologische noodzakelijkheid. Dit veroorzaakt ernstige fouten die hij niet behoeft te maken. Een matelooze uitbreiding doet bovendien het essentieele ernstig afbreuk.

Jef Last. *Een flirt met den Duivel.* - A'dam 1936. N.V. Em. Querido's Uitg. Mij.

Architect Henk van Staveren is getrouwd met een geestelijk hoogstaande vrouw. Hij heeft een zoon. De flirt met den duivel bestaat nu hierin, dat hij toegeeft aan zijn zinnelijk ik. Hiervoor wordt Marie, een jong zwerfstertje, uitgekozen. Deze roman van Jef Last is in dagboekvorm geschreven. Men leest de 172 in goed Nederlandsch gestelde bladzijden vlot achter elkaar uit. Nadat Henk van Staveren zijn gezin verlaten heeft, wil hij Marie op zijn beurt tot zijn geestelijk peil opheffen, hetgeen natuurlijk mislukt, waarna Henk wederom naar zijn geestelijk hoogstaande vrouw en zijn zoon terugkeert. Hij wordt natuurlijk met open armen ontvangen. Nieuwe aspecten van den duivel heeft Last ons met dit boekje helaas niet gegeven.

François Pauwels. *Het kartonnen dorp.* - Amsterdam z.j. Scheltens & Giltay.

Voor Pauwel's werk had ik altijd een bijzondere sympathie. Ik denk dat die hoofdzakelijk ontstond, omdat Pauwels als mensch, dichter en verteller vlot en joviaal is en zonder pretentie. Zoo vind ik dit boek beter dan zijn vorigen roman: De Madonna van Juan-les-Pins. Het kartonnen Dorp is gaver gecomponeerd en minder vlak van levensbeschouwing. In beide boeken vertoont Pauwels echter een ernstig gebrek. Het zou mij spijten, wanneer hij mijn oprechtheid in deze verkeerd zou uitleggen en meenen dat ik hem iemand zou vinden zonder bekwaamheid of talent. Omdat juist het tegendeel het geval is durf ik openhartig te spreken.

Oppervlakkigheid is de doodzonde van de kunst. Pauwels weet het zoo goed als ik. Hiermee bedoel ik niet dat zijn humor wat goedkoop is. Neen! De levendige verteller heeft een eigen mij persoonlijk wel boeienden humor, die ik niet gaarne zou willen

missen. Zijn wezenlijke oppervlakkigheid openbaart zich door iets anders. In de eerste plaats is hij niet essentieel genoeg. Het lot van Antoine, zijn teleurstelling in de liefde van zijn kinderen is natuurlijk en vol besef weergegeven, maar veel te lang uitgesponnen bijkomstigheden beletten dat het betere volledig tot zijn recht komt. Aan het slot van het boek wil Antoine zijn kinderen niet meer bij zich in huis hebben. Zijn spitsvondig uitgedachte reden hiervoor is werkelijk weerzinwekkend. Er zitten sentimenteele onechte kanten aan Antoine Saubrepas. Over de talrijke bladzijden die niet op ons vermogen in te werken, een leeg gevoel achter laten, wil ik niet te veel zeggen. Ik vermoed dat de kunstenaar Pauwels de macht bezit in een volgend boek deze artistieke hiaten te herstellen. Nu heeft dikwijls de keuvelaar het van den kunstenaar gewonnen. Dit gebeurt wanneer een schrijver niet suggereert, maar redeneert, niet verbeeldt maar fotographeert. Niet wacht totdat zijn gemoed den levenwekkenden taalvorm vindt doch wanneer hij zich laat drijven op zijn vertelinstinct. Maar dit laatste zonder meer is noch essentieeel noch vormgevend.

Jan Hell. *Het Huis.* - Amsterdam 1936. Contact.

Vriendelijk en zachtzinnig zooals het bandontwerp van Piet Worm is het boek zelf. Een lente-verhaal. Bouwen en liefde gevoelens weergegeven in een aantrekkelijken, gevoeligen stijl. Van harte hoop ik dat Jan Hell nog eens met breeder, diepgaander werk voor den dag komt. Reeds nu heeft hij onomstootelijk bewezen over een charmeerend schrijftalent te beschikken.

C. De Dood. *De Profeet.* - Amsterdam 1936. Wereldbibliotheek N.V.

Het is kolossaal wat deze auteur allemaal weet te verzinnen! Hij schudt het maar uit zijn mouw alsof het niets is. Geen minuut heb ik me verveeld. Integendeel. Bar ingenieus. Daar leggen Hans Martin met Malle Gevallen en Ralph Springer met zijn eveneens belangwekkend verzinsel-talent het finaal tegen af. Vooraf moet gezegd, dat De Dood het niet al te nauw behoeft

te nemen met de waarschijnlijkheid der geschetste situaties en personen, daar hij met zijn verhaal kennelijk een persiflage bedoelt. Hij hekelt de lieden die aan 'bovenzinnelijkheid' en 'mystiekerigheid' doen om voor hun ziek gevoels- en geestesleven een aflaat te vinden. Dokie Siegaar, een nette jodenjongen, brengt het tot profeet van de 'biosophische orde der Zeven Sterren' en zelfs tot minnaar van de priesteres van de Esoterische kapel. Of misschien is het wel eenigszins anders. Ronduit gezegd ben ik op het einde in de war geraakt. Want u moet niet vergeten, dat de drijfveer van dit alles is: de heer Moelie Fluweel, lid van de firma Goudgier en Fluweel, commissiehandelaars en Administrateurs. Wanneer ge nu nog geen lust hebt dit boek te lezen, dan weet ik het niet meer.

P.J.W. van Malssen. *Louis XIV D'Après les pamphlets répandus en Hollande.* - Amsterdam, Paris. H.J. Paris, A. Nizet & M. Bastard.

Een interessant en minder bekend beeld geven deze pamfletten van Lodewijl XIV. Het boek bevat belangrijk historisch materiaal en geeft een goeden kijk op de zeden en gewoonten van dien tijd.

G.W. Kernkamp. *Van Menschen en Tijden. I.* Studiën over Geschiedschrijvers. - Haarlem, 1931. H.D. Tjeenk Willink & Zoon N.V.

Een prachtige bijdrage tot de kennis van de geschiedenis der Nederlandsche cultuur in de negentiende en het begin der twintigste eeuw.

In dit hoogst belangrijke en leerzame werk wordt eerst het tijdvak, dat zich uitstrekt van Jan Wagenaar tot Robert Fruin, besproken. Dan volgen opstellen die handelen over Bakhuizen van den Brink, over Robert Fruin zelf, over Samuel Muller en Henri Pirenne. Zooals de eenigszins geschoolde lezer dus bemerkt, de toppen der Noord- en Zuidnederlandsche geschiedschrijving.

Niet alleen maakt ons de hooggeleerde schrijver den cultureelen

ontwikkelingsgang van de verschillende historische perioden door middel van de personen die hij beschrijft, overzichtelijk, maar ook weet hij ons aard en karakter van deze geschiedschrijvers en hun werk meesterlijk helder te ontvouwen. Door tal van psychologische en historische opmerkingen zijn bovendien deze karaktervolle studies bijzonder aantrekkelijk.

A.E. Thierens Ph.D. *Cosmologie.* Elementen der esoterische astrologie. - 's-Gravenhage, 1933. N.V. 'Luctor et Emergo'.

Een zeer uitgebreid werk over astrologie en horoscopie, waar men gerust een jaar in kan grasduinen zonder nog al het wetenswaardige, frappante en speculatieve in zich te hebben opgenomen. De horoscoop van den mensch wordt minutieus uiteengezet; de impuls tot incarnatie en de deelen van het lichaam, zooals zij beheerscht worden door de teekens en huizen. Over de karakteristieken van de Zodiak in verband met het menschelijk karakter vinden wij duidelijke bladzijden, het lezen overwaard, hoe critisch men ook overigens op dit gebied moge ingesteld zijn. De lijst is interessant genoeg om uit het hoofd te kennen:

Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpio, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Pisces.

Het lijvige boek, door de firma 'Luctor et Emergo' in elk opzicht voortreffelijk verzorgd, is voor den liefhebber om van te smullen.

De ongeloovige staat nu eenmaal alleen.

Ishtair. *Het Proces 'Voor en door'.* - 's-Gravenhage, 1935. L.J.C. Boucher.

Naast veel wat ik slechts hopeloos verward kan noemen, veel wat in aanleg waard is overdacht te worden. Van dit laatste werd onder andere terminologie echter, door de vakphilosophen in den loop der tijden reeds heel wat geopenbaard. Leibniz met zijn grondvorm-vergissing o.a.

Bij mijn bespreking van 'Heiland Tijd' mocht ik er reeds op wijzen, dat volledig ingaan op hetgeen de auteurs, die zich onder

den schuilnaam Ishtair verbergen, verkondigen, het schrijven van een boek tegen dit vindingrijk maar bedriegelijk dilettantisme zou beteekenen. Op deze bladzijden kan ik den lezer slechts op een enkele hoofdzaak wijzen.

Ik meen dat De Nieuwe Gids zoo wat het eenige orgaan is, waar Nederlandsche boeken over de meest uiteenloopende onderwerpen worden besproken. Zonder beperking zou het gebrek aan plaatsruimte al te nijpend worden. Bij het lezen van de werken van Ishtair moet ik steeds aan mijn grooten leermeester wijlen Prof. G.J.P.J. Bolland denken: 'de occulte wetenschappen staan nog in de kinderschoenen van de wijsbegeerte.'

De auteurs van 'Het Proces Voor en Door' beweren: 'Men zal moeten begrijpen dat *Geest* en *Stof één of hetzèlfde zijn!'* Is dit soms het nieuwe en intuïtief uit hoogere machten ontvangen? Het is allermiserabelst gezegd, maar alle *niet-dualisten* na Ludwig Büchner's 'Kraft und Stoff' (Hollandsche vertaling: 'Kracht en Stof', Nijmegen 1877) erkennen de geestelijke eenheidsstructuur van het Zijnde. Het Absolute Idealisme in philosophischen zin, het ware kriticisme dus, kenmerkt zich daardoor dat het de waarneming van elke uitgebreidheid kwalificeert als een handeling van den menschelijken geest, terwijl het in het normale individu *kennis van het psychische* en het hem omringend *ruimtelijke* in aanleg *a priori* aanwezig acht.

A. den Doolaard. *Van Vrijheid en Dood.* - Amsterdam, 1935. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij.

Na wat ik de laatste maal over 'Oriënt Express' van dezen jongen schrijver-avonturier heb gezegd, kan ik thans kort zijn.

'Van Vrijheid en Dood' is de titel van verschillende reis-impressies en ervaringen, die Den Doolaard opgedaan heeft in Macedonië, Polen, Litauen en andere deelen van de oude wereld. Ik heb mij uitstekend met dit boek geamuseerd en de opgewekte stem, waarmee zelfs over de bloedwraak bij de Skipetaren wordt verhaald, is oorzaak dat men deze gespierde lectuur heel gemakkelijk in zich opneemt. Dat hij met zijn dichtersoogen en hart wel eens beweert iets gezien of gevoeld te hebben wat met de nuchtere

werkelijkheid mischien niet zoo precies overeenstemt, vind ik persoonlijk niet erg. Ik ben benieuwd waar zijn zevenmijlslaarzen hem nu weer heen zullen brengen en hoe daar de huwelijksgebruiken zijn. Een aequivalent voor de pruimen-jenever zal daar ook wel te vinden zijn. Niet alleen daarom echter behoeft men dezen zwervenden dichter als een gelukskind te beschouwen. Zijn rijk en sappig verteltalent en buitenlandsche ervaringen mag ieder rechtgeaard Hollander hem benijden.

Karel Wasch. *Visschers der Menschen.* - Amsterdam, 1935. N.V. Wereldbibliotheek.

Karel Wasch, die den laatsten tijd minder op den voorgrond trad, heeft reeds een imponeerend letterkundig dadenleven achter den rug. Hij heeft mij eigenlijk gedurende al dien tijd slechts één keer teleurgesteld: zijn bundel gedichten kon ik niet waardeeren. Vanaf de publicatie van ‘Salon-Salomé’, zijn ‘Dialogen’ en vele andere werken, heeft de critiek hem ook onmiddellijk de aandacht geschonken, die zijn heel typisch werk volstrekt verdiende. Een donker levende hartstocht trekt door zijn heel puntige menschbeschouwingen, die slechts de diepste waarheden trachten op te sporen en ze skeletnaakt weergeven. Hij is de Nederlandsche vivisector van het man-vrouw probleem.

‘Visschers der Menschen’ is geen gebeurtenis in de Nederlandsche letterkunde geworden. Ik ben van meening, dat de critiek dit boek niet naar waarde heeft geschat. Men is hier in Holland angstig, wanneer kunstenaarsoorspronkelijkheid zich niet hult in de zwaar gedrapeerde mantels van glimlachloozen ernst en bijna wetenschappelijke gewichtigheid. Even chirurgisch en diagnostisch-zeker was in enkele boeken Johan de Meester. Nog objectiever, mijlen boven haar onderwerp staand is de visie op het liefdeleven van Mevr. A.H. Nijhoff in ‘Twee Meisjes en Ik’. Hoe verdoken ook, aan het realistische gedeelte, aan de schrijfmethode van Johan de Meester en Mevr. A.H. Nijhoff is het werk van Karel Wasch veel meer verwant dan aan dit van een der hedendaagsche jongeren, zooals Den Doolaard of Slauerhoff. Bij hem kan over jaren iets van dit bijna waanzinnig solipisme in

een boek gaan leven, zooals dat in de meesterlijke Eva-concentratie van Carry van Bruggen het geval is.

Dit boek van Karel Wasch is niet opvallend van taalhanteering. De stijl is bijna nuchter en gewoon. Het verhaal van Andreas Larkin, een jongen man die carrière maakt bij de film en wiens liefdegevoel als een notitie tot ons komt, heeft betrekkelijk weinig om het lijf. Een gezonde en daarom wellicht zoo weinig voorkomende, indringende dramatische kracht, zooals dat het geval is bij het ontroerende verhaal van G. Gonggrijp 'De blanke Tijger', het ligt wel het meest verwijderd van den aard van Karel Wasch' talent, als ge u maar kunt denken.

In 'Visschers der Menschen' leeft de misdadige kilte, de snelheid en de genialiteit van dezen tijd. Iets is niet veranderd: de grootheid die niet te preciseeren als zij is, slechts in het tweeledig symbool, hel en hemel, te vangen is. De zakelijkste mensch ter aarde is niet in staat zijn natuurlijke poëzie te onderdrukken, de voorposten van zijn ziel, wanneer deze zich onverhoeds melden, een pas terug te dringen.

'Zijn hand schetste een wonderlijk teeken. In zijn oogen was het groote licht. Zijn blikken overgleden de dingen en vatte hen in een kring. Geruischloos trok de machtige gestalte zich weer terug. Het gordijn werd stil. Afscheid, wist Andreas. Hij dácht het enkel. Er viel geen schaduw over het glanzend uur.' (Blz. 241.)

Karel Wasch heeft een heel mooi boek geschreven.

Anthonie Donker. *Schaduw der Bergen.* - Rotterdam, 1935. W.L. en J. Brusse's Uitg.-Mij.

De bekende criticus Anthonie Donker debuteert thans met dezen roman. Men kan niet zeggen, dat hij ons met een kluitje in het riet stuurt. Het is een lijvig, subliem geschreven boek, drie en twintig hoofdstukken bevattend.

Iedereen heeft recht op een eerlijke bespreking van zijn werk. Ik zal het voor het laatst nog eens herhalen: de boekbeoordeelaar, die zijn geweten hierin ook maar eenige concessie doet, is minstens even afkeurenswaardig en slecht als de eerste de beste bedrieger. Wie zijn sympathie niet kan temperen of zijn antipathie niet kan

onderdrukken, moet zichzelf ten strengste verbieden critieken te schrijven. Vooral onder kunstenaars kan ik me voorstellen dat zulke personen te vinden zijn, maar dan moet het voorafgaande als een waarschuwend gebod door hen begrepen worden. De eerlijke criticus, die dus voortdurend leugens, valschheid en kuiperijen ondervindt, zal niettemin werkelijk als mensch zoo weinig rancuneus moeten zijn, dat hij, wanneer hij werk van minderwaardige menschen te beoordeelen krijgt, deze droevige ervaringen eenvoudig uit zich snijdt.

Ik vind het heel prettig te mogen denken, dat wellicht enkele ernstige lezers van De Nieuwe Gids-Bibliographie een klein beetje met mij mede leven. Het spijt mij meer dan ik zeggen kan het voorafgaande van collega's te moeten mededeelen. Vele jaren geleden was ik op de hoogte met de letterkundige toestanden in Parijs. Daar werd wel gekuipt, maar de dichters die iets te zeggen hadden, werden gevierd. Dit laatste is volstrekt overbodig. Men gaf hun echter volop publiciteitskans en eerlijke critische besprekingen. Deze beide zaken zijn voor de bevordering van de cultuur van een land van het hoogste belang. In België wordt van den jongen kunstenaar dankbaar notitie genomen. Zijn werk, hoe gering ook nog, wordt veel meer dan hier als een vaderlandsche daad beschouwd. De neutrale, dat wil zeggen de van politieke partijen of godsdiensten gespeende kunstenaar, staat hier vrijwel alleen. De socialisten lusten hem niet, de katholieken achten hem een gevaar. Hoogstens accepteeren hem de vrijzinnige protestanten en joden en dan nog met de grootste reserve.

De lezer weet nu wel langzamerhand, dat ik van mijn land houd. Twee dingen nemen ze je hier echter ten hoogste kwalijk: je mag niet veelzijdig zijn en toch volkomen op de hoogte van je onderwerpen; en ten tweede: je mag niet leven zonder God, godsdienst of politieke partij. Ik geloof geen sikkepit aan een persoonlijken God en ik wacht toch rustig mijn verhelderend sterfbed af. Wie mij nu haastig wil indeelen bij de materie-realisten of rationalisten, vergist zich. Dergelijke conflicten nu, die zich uiterlijk moeilijk verwoorden, duldt men hier niet. Elke poging, die ik tot nog toe deed bij leiders der jonge literatoren om meer eensgezindheid voor jong letterkundig Nederland te verkrijgen, mislukte. De resultaten, die ik helaas tot nog toe te

boeken kreeg, waren slechts: kwaadsprekerij en verdachtmaking achter mijn rug. Is een saamhoorigheid, zooals gedurende een aantal jaren bij de tachtigers was, dan niet meer mogelijk? Zoo niet, dan zal dit land niet gemakkelijk op *letterkundig* gebied internationale grootheid verkrijgen. Ik stuit op benepenheid, vijandigheid en egoïsme. Wellicht ben ik te optimistisch, maar in een land waar zich onder de jongeren gelukkig ook nog veel eerlijkheid en grandioos talent bevindt, kan inderdaad iets blijvends bereikt worden.

Een onbesproken gedrag op dit gebied heeft de goudeerlijke criticus Anthonie Donker. Vooral uit de bladzijden van zijn critisch werk, die mij niet liggen of waar ik het totaal niet mee eens ben, bemerk ik die aristocratische onkreukbaarheid, welke men als een onherroepelijken eisch voor opbouwende critiek moet stellen. Ten opzichte van den dichter, criticus en romanschrijver Anthonie Donker heeft de Nederlandsche critiek de verantwoordelijke taak te verrichten van een grootscheepsche beoordeeling, die gegrondvest moet zijn op een gevoelvolle literaire aandachtigheid en die tegelijkertijd van menschelijk standpunt uit loyaal en soepel behoort te zijn. Anthonie Donker is een foutloos stylist. Hij schrijft het Nederlandsch volmaakter dan Arthur van Schendel en ik ben mij volkomen bewust van hetgeen ik zeg. Hij was eens een sereen en boeiend dichter, zoo zelfs dat hij zich over eenige jaren weer zal vernieuwen. Wie hem een tekort aan letterkundige passie verwijten, vergissen zich. Zijn kunstenaarsdrift is Hollandscher van aard dan die van zijn geniale doch al te ijverige bedillers. Marsman, Edgar du Perron, Greshoff en Ter Braak ageeren fel en bliksemend, omdat zij onmiddellijk op een mensch reageeren. Tusschen Donker en zijn object ligt de lange weg der rustige beschouwing. Hij is niet Duitsch georiënteerd, maar in zijn edele bezinning, in zijn zich met groot geduld tot volmaaktheid ontwikkelend talent leeft iets van de creatieve opmerkzaamheid van den grooten Engelschen historicus. Zijn innerlijk vuur, zijn poëtisch vermogen behoeft er niet minder om te zijn. Niet alleen heeft hij, gelijk de groote portretschilder, de macht om afstand tot zich zelf te nemen, maar hij is bovendien in zijn roman het slachtoffer van eigen temperament.

In het Davos met zijn onnoembaar vele voorvallen en voor-

valletjes tusschen menschen en vrouwen, heeren en dames, ligt de stof voor het grijpen. Hij heeft te veel gegeven. Hem is op andere wijze gebeurd waardoor Isr. Querido ook dikwijls op het vele nog een surplus gaf. 'Schaduw der Bergen' is geen dwarssnee door het lichaam Davos. Römer is belangrijk, doch niet specifiek. Het ideologische en beklemmend dialectische wat eens Thomas Mann vanuit deze zelfde omgeving wist te suggereeren, is met al zijn uitgebreidheid grootscher en meer op dezen tijd geënt dan de roman van den talentvollen jongen Hollander. Gecomprimeerdheid beteekent niet een gering aantal bladzijden. Ik denk nu niet eens aan de onsterfelijke minnares, die de Duitscher Thomas Mann ons Fransch-Russisch inprentte met Clawdia Chauchat. Wat zal de eerlijke Donker woedend worden, wanneer hij over een aantal jaren toevallig eens de critiek leest, die zijn roman hooger vindt staan dan 'Der Zauberberg' van Mann. Ik zal maar verzwijgen waar ik het gelezen heb. Want in dien tusschentijd zal de begaafde werkman Anthonie Donker, naast zijn poëtisch en bijna volmaakt taalvermogen, wellicht zijn poëtisch *leven* eveneens teruggevonden hebben. Immers de schrijver van het middelmatige kunstwerk 'Schaduw der Bergen' is wegens eenige heerlijke verzen, die onuitwischbaar in mijn geheugen voortleven, alleen reeds daardoor voor mijn gevoel klassiek te noemen.

Jef Last. *Voor de Mast.* Tweede druk. Amsterdam, 1935. - N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij.

Deze 'belevenissen van een matroos' zijn inderdaad doorleefd, want gezien en gevoeld, met hart en zinnen wijd geopend voor het komische en tragische van het dagelijksche leven. Ongegeneerd en pretentieloos vertelt Jef Last voor de vuist weg van het leven op zeilschip en Rijnaak. Hij geeft vol humor de liefde in al haar gedaanten weer, indringend en zonder effectbejag.

De laatste vertelling uit het boekje: 'De Johanna', in gedempten toon gehouden, is vindingrijk als oplossing van het voornaamste der menschelijke conflicten en overtuigt ons, dat de visie van den kloeken prozaïst Jef Last ook de allerfijnste snaren van het menschelijk zieleleven weet aan te raken.

Een klein, maar innemend en afwisselend boek.

Erasmus Parvus. *De nieuwe Lof der Zotheid.* Met een voorrede van Dr. P.A. Dietz. - Den Haag, N.V. Servire.

Dit is toch nog wel iets meer dan aangenaam leesbare humor alleen. Het lijkt me verkeerd om met den naam Erasmus op het titelblad te pronken. De waarheid is, dat leven en cultuur van onzen tijd op verdienstelijk satyrische manier worden gehekeld. Geestige schrijvers zijn er zoo veel niet. De auteur van dit boek kent de wereld en doorgrondde een aantal van haar verschijnselen. Hij vertelt hiervan niet slechts humoristisch, maar eveneens heel oorspronkelijk. Zoo tusschen de regels door bemerkt men de humaniteit van zijn levensbeschouwing en den ernst van zijn critische methode.

De parapsycholoog Dr. P.A. Dietz schreef een bondige voorrede, die in kort bestek helder weergeeft op welke wijze hij zich verhoudt tot de geesteswerkzaamheid van Erasmus Parvus.

Dr. J. Wille. *Taalbederf door de School van Kollewijn.* - Amsterdam 1935. H.J. Paris.

Een ontvouwing van de school van Kollewijn, haar kenmerken, beginselen, bedoelingen en methoden. Tevens een zijdelingsche bespreking in het kort van de zoogenaamde spelling Marchant. Dr. J. Wille komt tot de conclusie, dat de School van Kollewijn eigenlijk geheel verantwoordelijk is voor ‘de onduldbare verwaarloozing van onze Moedertaal bij het onderwijs’ enz. (Blz. 61). Dit lijkt wat eenzijdig bekeken en daardoor niet geheel overeenkomstig met de werkelijkheid.

Inderdaad is Dr. Kollewijn, bekwaam letterkundige en hoogst merkwaardig romanschrijver, met zijn taalwijziging niet gelukkig geweest. Dat hij echter de taalchaos op zijn anders fijn geweten heeft, die Dr. Wille hem toedicht, geloof ik niet. De Nederlandsche schrijftaal is zeer gecompliceerd. Dat er eenheid van schrijfwijze moet zijn, erken ik gaarne. Trots de vele moeilijkheden die de spelling De Vries en Te Winkel oplevert, wil zij mij voorkomen ‘aesthetisch’ geslaagd te zijn. Ook aan de schrijfwijze van een taal zit een aesthetischen kant, vooral voor het oog.

Meer nog aan een Germaansche dan aan een Romaansche taal. Wanneer echter de crisisspelling van Marchant in de toekomst algemeen wordt ingevoerd, dan spreekt het vanzelf dat men als verstandig staatsburger heeft te gehoorzamen. Dit laatste geldt natuurlijk niet voor den letterkundigen kunstenaar. De kunstenaar heeft in zijn literairen arbeid het recht op eigen taalhanteering. Want vrijheid in alle opzichten is noodig voor het ontstaan van het tot zielsuiting gestyleerde natuurverschijnsel dat men kunst noemt.

Tiemen J.C. Gerritsen. *Judith.* Tooneelspel in vijf bedrijven. - Rotterdam 1935. Nijgh & Van Ditmar N.V.

Het drama van Judith en Holophernes, zooals het, ontleend aan het Bijbelsche Judith-boek, door Friedrich Hebbel in Shakespeariaansche kleuren werd gedramatiseerd, mag ik als voldoende bekend veronderstellen. De schrijver van dit tooneelspel is bescheiden genoeg, want in zijn Voorwoord erkent hij, dat het schema van dit stuk weinig oorspronkelijk is. Wij bedoelen werkelijk geen grofheid, maar omdat de auteur dit zelf inziet, zouden wij hem willen vragen, wat hij met de uitgave van zijn ‘Judith’ eigenlijk bedoelt? Wij zullen het dan maar als een wel heel vrije vertaling van Hebbel's stuk beschouwen.

John W. Vandercook. *Tam-Tam.* Vertaald en ingeleid door Albert Helman. - A'dam 1935. N.V. Wereldbibliotheek.

Een bijzonder aantrekkelijk uitgegeven geschrift over een oerwoud-staat in Suriname met tal van keurig verzorgde platen en een kaart van deze gewesten. Kostelijke lectuur, vol typische wetenswaardigheden omtrent de boschnegers. Spannend als een film. Tragisch is wat wij vernemen omtrent het wreede lot der arme slaven. De geheimen der Jungle worden ons ontvouwd. We maken kennis met de horizontale goden en over de witte en zwarte magie leeren wij talrijke interessante bijzonderheden.

Een boek, dat men geanimeerd telkens weer naslaat en herleest. Ook de uitstekende verzorging van papier, plaat en lettertype draagt daar het hare toe bij.

Menno ter Braak. *De Pantserkrant.* - Rotterdam 1935. Nijgh & Van Ditmar N.V.

Scherprechter Ter Braak, in zijn vrijen tijd letterkundig avonturier, tracteert ons thans op een tragi-comedie die er zijn mag. Ze hebben mij van vakkundige zijde verteld, dat het als tooneelstuk een prul is en misschien is dit technisch wel juist, maar ik heb toch maar weer een kostelijk uur met dezen paradoxenkoning en moedigen pamflettist doorgebracht.

Dat men zich in het vervelende leven af en toe een paar uur amuseert, en dat behoeft heusch niet laag bij den grond te zijn, is een belangrijke zaak. Iedereen weet nu al ongeveer de strekking van 'De Pantserkrant'.

De allerlaatste tijden hebben geleerd, dat ook in dit opzicht ter Braak iemand is met een frappant helderen kijk op het wereldgebeuren en op den politieken mensch met zijn waarheidsvervalschingen en misdadige schijnmoraal. Wie het nog niet gelezen heeft raad ik aan dit billijke boekje te koopen. Zijn rechtstreeksche taal is tusschen veel kwasi modern hokus pokus een weldaad. Door zijn bliksemsnelle denken, verandering van tooneel, psychologische vindingrijkheid en zeer persoonlijke en geestige maatschappij-critiek weet hij je altijd te boeien.

F. Bordewijk. De *laatste eer.* - A'dam 1935. N.V. Wereldbibliotheek.

De zeer bijzondere prozaïst Frans Bordewijk heeft een serie grafreden geschreven, waaronder enkele heel geestige en boeiende. Gelijk bij Willem Elsschot bestaat zijn letterkundige kwaliteit uit de origineele manier van zeggen en een minstens even grooten persoonlijken kijk op mensch en ding, maatschappij en verschijnsel. Navertellen heeft hier geen doel. Lezen moet ge, gelijk ge dit het werk van Cendrars, Ostayen en Elsschot moet doen.

Ik ken, meen ik, alle geschriften van dezen fantastischen kunstenaar en ik heb me voor het eerst geërgerd. En niet zoo weinig ook! Zijn stuk op Querido is grof en dom. De lezer kent mijn meening: over smaak in kunst valt wél te twisten. Over een dégoût niet. Het op den spits gedreven dégoût van een Ariër voor een Jood en omgekeerd kan men misschien aanvaarden. De

meeste menschen zijn nu eenmaal hun gelijkvloersche instinctieve drijfveeren niet de baas. De auteur van ‘De laatste eer’ beweert o.a., dat Querido onder de naturalisten de eenige was met ‘geen aasje talent!’ Men zou zijn eigen oogen niet gelooven. Ik heb een keer of wat gekeken of ik wel goed las. Dìt is echter niet grof. Mijn haren zijn te grijs om nog sentimenteel te zijn, doch de grofheden die in dit artikel staan spijten mij om de nagedachtenis van den grooten schrijver van de ‘Jordaan I’, ‘Saul en David’ en ‘Simson de Godgewijde’, maar evenzeer om Bordewijk zelf. Het moet erkend: een dégoût is een natuurlijk verschijnsel. Men kan er Bordewijk niet al te lastig om vallen. Dat hij deze afkeer echter na den dood van Isr. Querido niet heeft verzwegen of althans in deze afkeurenswaardige termen gelucht, kan men hem wel ten zeerste kwalijk nemen. Van een fatsoenlijken collega mag men iets anders verwachten. Thans heeft hij zich in mijn oogen als mensch voorgoed gediskwalificeerd. De Nederlandsche critiek is hiertegenover niet unaniem opgetreden. Ik acht dit een droevig verschijnsel des tijds, dat ik terdege in mijn geheugen zal prenten.

Cor Bruyn. *Een Zakkennaaier grijpt naar het geluk.* - Bussum 1935. C.A.J. van Dishoeck.

Een deugdelijke, breed opgezette roman van een kenner der Zaanstreek. De laatste, opzettelijk moderne bladzijden van het boek zijn de slechtste en disharmonieeren met het voorafgaande. Cor Bruyn is een discipel van de tachtiger generatie. Zijn werk doet bijv. aan Stijn Streuvels denken, maar hij is minder driftig en minder beeldend.

Toch is deze roman een uitstekend voorbeeld van het gezonde, kloeke realisme, waardoor ook onze schilderkunst uitmuntte. Zijn menschstudies zijn nauwkeurig en compleet en hun taal kent hij als weinigen. Dat hij in het dogma van den godsdienst de eeuwige redding van alles en allen ziet, is zijn zaak. Voor mij is het voornaamste, dat hij zijn principes dusdanig heeft verwerkt, dat deze met niets de literaire waarde van zijn boek in den weg hebben gestaan.

G. Gonggrijp. *De blanke tijger.* - 's-Gravenhage 1935. N.V.H.P. Leopold's Uitg.-Mij.

Het aangrijpende verhaal van een inlandschen opstand in de binnenlanden van onzen archipel. De jonge contrôleur Hoorne komt te staan tegenover zijn valschen vijand Joesoef Banta, den aanstoker van het verzet. Op laaghartige wijze vindt Hoorne, wanneer hij in allerijl van een expeditie thuiskomt, zijn geliefde vrouw en kind vermoord. Waanzinnig van verdriet grijpt hij naar zijn nimmer falende buks en zaait voortaan dood en verderf onder de volgelingen van Joesoef Banta. De blanke tijger is de schrik der geheele omgeving. Eindelijk vermindert de wraakzucht. Ook zijn eigen leven is snel opgebrand. Nog voor zijn dood hervindt hij de goedheid, die hem van nature behoort.

Een schitterend geslaagd verhaal, trillend van zwaar beproefde menschelijkheid en sober uitgewerkt. Vele werken van beroemde auteurs kunnen bij deze prestatie niet halen!

Filip de Pillecijn. *Hans van Malmédy.* Amsterdam 1935. N.V. Wereldbibliotheek.

Een schrijver die de kunst en zijn natie eer aan doet. Een proza-dichter, die ragfijn, maar daarom nog geen week proza schrijft. In dit boek is de bijna onmerkbare psychologische fout, die voor mijn gevoel het kuisch geschreven werkje ‘Monsieur Hawarden’ nog juist deed mislukken, gelukkig niet aanwezig. De atmosferische taalschoonheden rijzen melodieus-harmonisch op als bloemen in een zomeravondtuin. Zijn stijl is rhythmisch, jong en verfijnd. En toch leven de onrustige zoeker Hans en de vrouwen Lou en Teresa.

Deze roman is voortgekomen uit intuïtie op de verwikkelde en erotische man-vrouw verhouding. Ook zijn liefde voor natuur, stadsbeeld en ding vindt vanzelf een gracieuze verwoording. Geurig als bloesems, dun en verstervend als het vibreeren van een harp, meldt dit zachtdoordringende proza zich, terwijl het mensch-tafereelen zichtbaar maakt in doorlichten schemer.

Dit werk is geïnspireerd op het romantisch-teedere proza van Arthur van Schendel. In Teresa, de Spaansche, groeit de wellust

onmerkbaar en veroverend, zooals de lente opstijgt, plotseling en verblindend van licht. De vredigheid der nuchteren is haar bloed vreemd. Hans lijdt aan de zwerversziekte. Het is de onrust, de motor van het verlangen, die deze jonge menschen voortjaagt als wolventroepen door onafzienbare vlakten. Het zijn die roekeloozen die voorbeschikt zijn om eerder de schim van een groot saprijk leven na te jagen dan in vrede te vertoeven bij eene die gematigd lief heeft en daardoor dezen droom niet kan verwerkelijken. Zij sterven aan te snel verbruikte krachten.

De gevoelige teekeningen van Joz. De Swerts sluiten zich harmonisch bij het werk van den auteur aan.

Het tragische bestaan van Hans van Malmédy is door Filip de Pillecijn in een edel coloriet tot een verhaal samengesteld, dat dit leven volledig tot zijn recht laat komen.

Edouard de Nève. *Muziek voorop.* - A'dam 1935. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij.

Een merkwaardige en knappe roman, Fransch van karakter en Fransch van uitwerking.

Jean en Francine, eenvoudige menschen, trouwen. De oorlog. Jean soldaat. Francine heeft vroeger wel eens ‘getippeld’. De moeder van Jean weet dit. Zij blijft met Francine achter. Oorlog tusschen de moeder en Francine. De Jongen, ver weg, krijgt vermoedens. Wanneer hij tenslotte in een verlofweek de waarheid verneemt, is het hem te rauw om te verwerken: te laat. Jean wordt held uit narigheid en Francine zoekt als vroeger haar afleiding op Montmartre. In elk opzicht: Fransch en typeerend geschreven.

Deze auteur lijkt me tot heel sterk werk in staat.

Dr. Math. Rutten. *De lyriek van Karel van de Woestijne.* - Brussel 1935. Karel van de Woestijne-Genootschap.

Karel van de Woestijne is een groot lyricus, want hij leeft, terwijl zijn lichaam ons is ontvallen. Hij was de componist van Vlaanderen. Van het hoogste kan men spontaan zeggen wat het niet is en daarna stamelen wat het ook wel is. Hij was geen

orgeldraaier en slechts zelden opgeruimd genoeg om de harmonica te bespelen. Gods stem sprekend in abstracties, in de geheimzinnige teekens van ritueel en symbool, zooals de Brahman peinzer Adwaïta, schiep hij niet. De stem van Pan, het heidensch natuurgeluid gaf hij als preludium, als een voorzang van die menschelijke stem die opkomt uit angst voor zichzelf en uit angst voor God en de liefde.

De menschelijke zang, zwart en rood van bronst en wit van devotie, is het eigen geluid van den grooten Vlaamschen poëet. De fijne vioolsnaar die Verlaine te tokkelen wist, het religieuze en sourdine van Rilke hoor ik niet. Wanneer ik zijn stem verneem, zie ik onmiddellijk. Ik voel, ik tast zijn woord. Vleesch is zijn woord, wijn zijn drift. Geurig fruit tusschen de verdroogde vruchten van zijn magere epigonen. Trotsch is zijn houding en zelfs in zijn devotie is zijn zichtbare figuur, zijn plasticiteit strak. Droef maar moedig is de stem van den grauwen heer. Bij zijn sereenste lyriek wordt de Man aan het Kruishout voor mij zichtbaar, grootsch van verwrongenheid.

Zijn lyriek bleef de jaren door jong. Hij was eerst zestien jaar en reeds toen bleek zijn gedicht rijp. Als bewogen romanticus was hij verbonden aan den geur van zijn vaderhuis, aan het leed van zijn moeder, aan de kleine gewoonten van zijn broer en het ruischen van den wind om zijn woonvertrek. Er bestaat een eenzaamheid die sterker is dan de kracht van den vitaalsten mensch. Een zachtblauwe hunkering, een verlangen, zwaarder wegend dan pijn. Eenzaamheid was er om Baudelaire, om den zwervenden Rimbaud, om Lenau en Hölderlin. Zij was bestendig aanwezig in den Praagschen dichter Rainer Maria Rilke en den Vlaming Karel van de Woestijne.

Vanuit deze atmosfeer had ik gaarne het lyrisch bestaan van Karel van de Woestijne omhooggestuwd gezien. Urbain van de Voorde bereikte dit ten deele. Dr. Math. Rutten niet. Zijn verdienstelijk werk, rijk gedocumenteerd, is er van stijl en bedoeling te academisch voor. En Karel van de Woestijne te koninklijk koppig om zich zoo te laten behandelen.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 3]

Ik zag Cecilia komen door Felix Timmermans. *(Vervolg van blz. 107.)*

Ik kan niet in slaap geraken. Het is allemaal zoo vreemd en stil. Er was nooit zooveel licht van de maan.

Het is een nacht als melk.

Als melk hangt de dauw over den grond en rond de stammen van de boomen.

Boven de donkere bosschen blinkt de abdytoren hardnekkig in de sterren.

Hij is de schroef die de stilte vastgevezen houdt...

De regen heeft mij geen goed gedaan. Hij is tot op mijn beenderen doorgedrongen. Ik voel mij als een natte spons.

Ik heb weer koorts. Toch heb ik genot van die koorts. Ik heb ze door Cecilia. En elke huivering is een lust. Met elke huivering heb ik haar weer terug in mijn armen.

Cecilia, ik zal u nooit meer zien, voor altijd ga ik u verlaten. Ik neem alleen uw zuiver beeld mee in mijn ziel. Het zal de muziek zijn in mijn dagen. De geheime bronader van mijn troost. Ik zal het vereeren als een altaar in een donkere kelder, waar ik in afdaal om het licht van uw oogen te drinken, en ik zal gelukkig zijn.

Ik zal gelukkig zijn, en niemand zal weten waarom en waardoor. Een dubbel leven ga ik slijten.

Een goede zorgvolle vrouw zal ons huis met kinderen begenadigen, en de menschen zullen mij prijzen en den trouwring aan mijn vinger zien blinken. Maar niemand zal vermoeden dat ik immer in de diepte van mijn ziel bij u zal zijn.

XV.

Daar op de tafel ligt de brief waarin ik meld dat ik een dezer dagen weer naar huis kom.

Mijn kamer heeft medeen een ander uitzicht aangenomen.

De twee kaders met tyroler-landschappen, de kruislievenheer, en de jagershoren aan den muur hebben hunne vertrouwelijkheid verloren.

Hun dun zieltje zong steeds voor mij hun oud, stil lied, dat mij met vrede vervulde.

Zij hadden zich in mijn leven geschoven, en als tot echte kameraden sprak ik al eens tot hen.

- Goeden morgen jagershoren, gij die misschien het halali bij het stervend damhert door het bosch hebt laten galmen, blaas nu mijn vreugde door den dag, want er is een nieuw leven over mij gekomen. Dank lijdende Heer-God, dat mijn dagen niet effen bleven, hare oogen hebben een verhevener licht in mijn ziel ontstoken. Reine sneeuwalpen, het is alsof ik met u boven de wereld oprijs en in en van een andere wereld leef...

Onwillekeurig dacht ik aan hen op de wandeling; ik zag ze tusschen-door een heftig gesprek met het Everzwijn, en zag hen opschemeren door mijn gebeden.

Nu zwijgen zij. Er is niets meer uit te krijgen.

‘Versta reden...’ zeg ik hun, ‘ge begrijpt dat ik hier niet langer blijven kan... nog enkele dagen... Ik moet met haar vader nog naar de gothieke kazuivels gaan zien. Ik wil nog eens, lang, heel lang aan den plas gaan zitten... 't is daar toch dat het wonder in mijn ziel gekomen is, toen zij die bloemen bracht... Ik ga nog eens de Nonnenheuvel op, om voor altijd het fijne, verre landschap in mij op te nemen. Ik moet ook afscheid nemen van broeder portier, die mij steeds die zuiveren lindenhoning bezorgde...

Ge ziet er is nog veel te doen, maar dan vertrek ik voor altijd, voor altijd... Ik zal u nooit vergeten kleine oude dingen... Ik ben hier toch zoo gelukkig geweest. Ge weet het... Ach, dat ik dit geluk moet loslaten..., en verder gaan, en verder gaan. Neen wij kunnen bijeen niet komen, het water is veel te diep... Kom laat ons daar liever niet over spreken, dit verstaat ge toch niet...’

Maar God aan 't kruis verstaat mij wel. Hij beziet mij met een oog vol goeden wil, maar hulpeloos.

De beschimmelde jagershoren vult zijn holten met mijn woorden, als om ze op een donkeren nacht weer uit te blazen; en de sneeuwtoppen van de tyroler-landschappen luisteren, maar ze zijn te hoog en te blank om het menschelijk verdriet te verstaan... Ik wil slapen, slapen. Ach, altijd kunnen doorslapen, en Cecilia in mijn droomen nader zien komen, immer en immer nader zien komen, met de bloemen in hare handen, en het nieuwe wonder in hare oogen.

Wie het geluk van het leven niet krijgt, zoekt het in zijne droomen.

XVI.

's Anderendaags is het een motregen, die alles vergrijst en verkilt. De boer steekt mijn brief in zijn klak en gaat hem naar het dorp bussen. 't Is twee dagen nevelig en nat. Ik blijf rillerig binnen, en lees wat in de meegebrachte boeken, aan den haard. Ik zit meer in de vlammen te zien dan in de boeken, maar ik zie de vlammen niet, ik zie hare oogen. Uwe oogen Cecilia, waar ik mij wend of keer, zien mij steeds aan met verheuging en verdriet. Zij brengen de tranen in mijn oogen en een glimlach op mijn mond, zooals de kunstenaar op een orgel twee liederen speelt, die samenvloeien in elkander.

En de derde dag breekt de zon er door. Na de noen ga ik naar broeder-portier.

De dikke man zit van in zijn venster te visschen. De hofgracht onder hem is als een effen laken van het kroes. Het lisch blinkt snijdend, en de visch bijt, de visch snokt en trekt aan de lijn, maar broeder portier slaapt met de zon op zijn gezicht.

Ik wil hem niet storen en zal morgen weer komen. Dan naar de plas. Maar halverwege in de bosschen overvalt mij die angst en bijgeloof, die de buitenlieden er van hebben. ‘Het is daar niet goed.’

Ik wil er tegen ingaan, uitleg van dit gevoel geven, 't kapot nijpen als een kers, maar tegelijkertijd ga ik terug, en maak mezelve wijs dat het toch een ontgoocheling zou zijn. Weer in de dreef erger ik mij dat ik heb toegegeven, en wil terug gaan. Ach, het is een ziek gevoel om die plaatsen te willen weerzien, waar mijn leven een ommekeer heeft genomen.

Het helpt niets en maakt mijn verdriet nog erger. Ik moet hier weg en zoo rap mogelijk.

Morgen vertrek ik. Morgen.

Uit eerbied voor Cecilia zal ik niets bekennen, en mij bot weg laten trouwen. Want het zou er toch niets aan verhelpen.

En dan kan ik mijn geheim rein en ongekreukt doorheen mijn leven dragen.

Morgen vertrek ik, en zal van uit de stad naar het Everzwijn en Broeder portier mijn afscheid schrijven. Met deze beslissing ben ik rustiger en gelaten, en wandel ver de heide op.

Als ik tegen de schemer bij de boerin kom, en de woorden mij reeds in den mond liggen dat ik morgen vertrek, zegt ze mij fluisterend en gewichtig, dat het Everzwijn zoo juist is weggegaan, en hij in langen tijd niet zal kunnen komen, want zijn dochter heeft een zware kou gepakt dat z'er van te bed ligt, en hij moet haar oppassen en verzorgen. En ze voegt er klagend bij: ‘Arm Everzwijn, ik vrees dat hij Cecilia ook weer niet zal houden. Dat zijn daar allemaal kinderen voor het graf...’

Ik haal den schoolmeester in.

De zorg verdoft zijn oogen. Hij legt uit dat het eene zware kou is met te lang in den regen te gaan. De dokter kan nog geen vaste uitspraak doen. Als 't eene gewone longontsteking is moet de koorts nog negen dagen klimmen, als 't op het longvlies zit dan kan het maanden slepen en is er niet veel aan te doen... z'is te zwak. ‘Doch het komt alleen van die regen niet’, zegt het Everzwijn, ze broeide die ziekte.

Het is al eenige dagen, dat ik aan haar iets miszie. Er is iets aan veranderd. Vroeger was ze wel niet lustig en uitbundig, z'is altijd een weinig schuw en stil geweest, maar ze was toch flink en opgeruimd, het goede zonneke van het huis. Sedert een paar weken is ze zoo zwijgzaam geworden, ze eet voor een musch, en is gedurig afwezig met hare gedachten. Als ik zei: ‘Op wat staat ge te peinzen, Cilleken, dan lachte ze eens verrast, en scheen ze een neiging tot weenen te hebben...’

Mijn ribben worden als met een ploeg doorsneden. Ik zou het willen uitroepen en alles bekennen, maar hij beziet me zoo goedig en vertrouwvol, dat het onmogelijk is hem in het gelaat te zeggen dat de oorzaak bij mij ligt...

‘Een schoon zieltje’ zegt de schoolmeester met een krob in de keel. ‘'t Leven is hard, jonge man, als men het niet door het licht van den geest ziet, is er niet door te geraken... Laat ons niet wanhopen, de dokter is een begaafd man. Denk er ook eens aan voor haar te bidden...’

In verbeelding zie ik mij op mijn knieën vallen en mijn armen rond zijn beenen slingeren. Maar ik sta daar als van de hand Gods geslagen, en kan er geen woord uitkrijgen. ‘Als ge wilt kom al eens binnen’ vraagt hij, ‘'t is eender wanneer. Ik ben nu toch altijd thuis en ge zult er mij veel plezier mee doen. De kazuivels zullen we later eens gaan bezichtigen.’

Ik heb de moed niet om te zeggen dat ik morgen vertrek.

‘Ze ijlt veel in haar koortsen’ zegt hij nog, ‘ze wil altijd weg naar heel, heel ver, en ze spreekt nu en dan uw naam uit...’

Dezelfde avond schrijf ik nog naar huis, dat ik nog zoo gauw niet zal terugkomen, daar ik mij een weinig zwakker voel, en van dit schoon septemberweer dat aangevangen heeft, nog wil genieten. Ik laat vele groeten aan Roelinde doen, met de verontschuldiging dat ik te moe word van het schrijven.

Ik huichel en in eens zie ik in dit huichelen een zekere redding. Huichelen dat ik ziek ben en tegelijkertijd gaat de wensch in mij open om ook waarlijk zieker en zieker te worden.

Word ik het niet dan zal ik er de schijn van aannemen. Zoo kan ik in elk geval de naderende dingen uitstellen.

Misschien verandert er ondertusschen iets dat in de constellatie van mijn leven, dat mij nader tot Cecilia brengt. Het leven, misschien ook de dood. De jachthoren, de kruislievenheer, en de tyrolerbergen zien mij weer vertrouwelijk aan, al zien ze mij ook bidden en weenen.

XVII.

Salve regina. Stralende koningin der Hemelen. Gij die hier in deze kerk getuige waart, toen onze blikken voor het eerst op elkander vielen, laat Cecilia genezen!

Ik offer u dagelijks kaarslicht en bloemen. Ik zou nog van alles willen offeren; druiven, honing en alles wat rein en uwer waardig is.

Ik wil u daarmee niets afdingen; het is enkel om u mijn liefde te toonen. De eene liefde vergroot de andere. En waar liefde is, straalt het van wondere gebaren, van wondere vragen en wondere giften en gaven. Een kind vraagt aan zijn moeder de zon, en de moeder zegt: ik ben de zon, en het kind heeft de zon.

Laat Cecilia genezen!

Niet zoo zeer voor mij, want ik zal haar niet meer zien, maar voor haar zelve; neem ze nog niet weg.

Z'is nog zoo teer in het leven als een beukenblaadje in de lente.

Ze heeft nauwelijks de zalige aanraking van de liefde gevoeld of het verdriet is reeds over haar gekomen. Laat ze niet in dit verdriet verkwijnen. Het is zoo eendig met de schaduw in de ziel te sterven.

Laat ze genezen, laat ze weer opleven, en neem den donkeren van haar weg, trek ze uit de diepten, en dat ze het leven weer schoon vinde en het dankbaar vereere, omdat het haar toch de schoone liefdedroom gegeven heeft. Het schoonste van haar leven. Laat de herinnering aan die droom haar geluk zijn en het licht van haar hart.

Met een schoone herinnering aan iets dat eenmaal de ziel heeft volgegoten, kan het leven zoo mild en zingend worden!

Ik zal het zelfde moeten doen.

Laat Cecilia genezen!

XVIII.

De slepende ziekte doet al meer dan twee weken de koortsen op en af branden.

Als het weer het toelaat ga ik het Everzwijn bezoeken. De vrees en de bezorgdheid heeft de man oud gemaakt. Zijn vrede is weg. Hij is zenuwachtig, kent rust noch duur, wandelt over en weer, naar boven, naar beneden.

Dan ineens wordt hij opgejaagd, neemt zijn stok, wil ver weg gaan, ver, ver, om tegen den avond weer te komen. Doch hij is nog geen honderd meter gegaan of angstig keert hij weer.

Ik heb Cecilia niet meer gezien. Het is te kiesch te vragen om haar eens te mogen zien. Het Everzwijn stelt het mij niet voor. Cecilia weet dat ik hier dikwijls kom. Ze laat mij al eens groeten door Marie, de dochter van den boterboer, die hier tijdelijk helpt en waakt, maar die laat ook niets hooren dat ze naar mijn bezoek verlangt.

We hebben immers voor altijd van elkaar afscheid genomen.

Ik snak er naar om haar te zien; ik heb een dorst naar die oogen, er is een zoeken in mijn vingeren naar hare klare haren en hare dunne handen. Ik beef als ik er aan denk. Zal ze mij niet verwijten dat ze door mij ziek is geworden en sterven gaat?

Ach, ik zelf ben er geestelijk ziek van; belast en bedrukt met de schuld, een jong leven geknakt te hebben, dat zich oprichtte in den morgen.

Ik ben te laf om vergiffenis te vragen. Al weet ik op voorhand dat ze me alles zal vergeven.

Dat ze me liever geesele met verwijten, mijn gemoed verschroeie, met blikken van haat en verachting.

Dan zal ik wat kwijtgescholden zijn, dan kan er misschien berusting komen. Elke ziel eischt zoowel hare straf als haar loon.

Op een avond zit ik met het Everzwijn van weerskanten de buiskachel te luisteren naar boven, waar nu en dan een droge hoest knettert.

Hij komt als harde balletjes van den trap gerold. We bezien elkander. We lezen in elkanders oogen een langzaam naderend ongeluk, maar onze mond vertelt over dagelijksche dingen, en 't gesprek breekt telkens af als een dorre tak.

Marie zit met hare dikke, roode handen ijverig in een zwaar prentenboek te blaren.

Er wordt op de deur geklopt en medeen wipt een vinnig oud boerken binnen, die komt vragen hoe het met het ‘schaapken’ is.

Hij schuift bij, aan de kachel, slaat zijn beenen overeen en stopt zijn pijp. Het Everzwijn vertelt hem hoe ze achteruit gaat, en Marie zegt dat zij dit enkel het beste ziet.

- Maar waarom luistert gij dan toch niet naar goeden raad, roept het boerken, meester, meester, gij die anders zoo geleerd zijt, gij speelt met uwen kop. Ik zeg en ik beweer, en ik haal er

honderd getuigen bij, dat die borstsiroop, van die dokter aan de Maas, alleen dat arm schaap genezen kan. De Wannes van aan den Eikenhoek had al den smaak van den dood in den mond, als hij nog met die siroop genezen is. Daarmee zal ze zienderoogen opfleuren zoo dat ze in twee maanden weer springlevend is.

En hij begint op te noemen wie er in de buurt en in de dorpen van den omtrek, door genezen zijn.

- Kwakzalverij, grolt het Everzwijn.

- De naam is niets, als 't maar geneest, meester. Gij die zooveel van planten houdt, denkt gij dat O.L. Heer ook geen kruiden en bloemen laat groeien tegen de ziekte aan de longen? De kwestie is van ze te vinden. En die dokter aan de Maas heeft dat geheim gekregen van een oude kluizenaar...

- Dwaze klap om de menschen het geld af te truggelen. Waarom bestaan er dan hoogescholen? Waarom dienen de dokters dan?

- De doktoren lezen in de boeken wat andere doktoren geschreven hebben, die het dan weer van andere hebben gelezen. Hebt gij ooit onzen dokter, die nochtans een brave mensch is, in 't veld een kruid zien plukken?...

- Och, komt Marie er tusschen, ik heb het de schoolmeester met handen en tanden uitgelegd, dat die siroop het kind genezen zal. Maar hij luistert niet. Ik spreek er niet meer over. Hij moet het nu maar zelf weten.

- Ik zou in uw plaats niet willen zijn, meester, dreigt het boerken... dat is een groote verantwoording... Ik zou daar zoo danig niet op aandringen, meester, maar het is omdat gij een mensch zijt, die al veel ongeluk zijt tegengekomen... en als dit schaapken u nu ook nog moest verlaten...

Zoo iets had die boer niet moeten zeggen...

De schoolmeester zit daar met zijnen wilden, harden kop in de handen te wiegen.

De boer pinkt naar mij, Marie heeft de tranen in de oogen. De hangklok tikt heel het huis bijeen van op den zolder tot in den kelder, en van boven rolt een droog hoestgekuch.

- Kom, moed houden, meester, herneemt het boerken troostend en eenigszins verlegen... Probeer het met die flesch man. Ik zou ze zelf wel eens willen halen, maar ik kan geen twee dagen tijd

verliezen. Men moet met den eersten trein vertrekken, ginder wel twee uur te voet gaan... daar ergens overnachten...

- Ik wil het gaarne doen, zeg ik aarzelend.

Het Everzwijn heft het hoofd op en beziet mij dankbaar, maar ook als wou hij zeggen: laat u toch niets wijsmaken.

- Ziet ge hoe verstandig menheer is, zegt de boer... en tot mij, ja haalt gij de flesch, jonge menheer, ik zal u met de speelkar tot aan de statie brengen... 't is morgen zondag, dan gaat het niet, maar overmorgen...

- Wat zal het kind blij zijn, als ik haar dat vertel, zucht Marie opgelucht.

- Ik maak haar niet kapot, zegt het Everzwijn beslist...

Hij luistert naar buiten. Daar klinkt een doffe hoefslag, een belgerinkel...

- Zwijgen en geen woord daarover, als hij er bij is...

De dokter komt binnen, een korte oude heer met lange haren, rozig en gladgeschoren.

Hij gaat met Marie en het Everzwijn naar boven

De boer legt mij ondertusschen uit welke weg ik nemen moet, ginder. De borstsiroop aanziet hij voor een mirakel. Als anderen er mee genezen zijn, waarom zou dit bij haar dan ook niet helpen?

Mijn hart is ineens losser. Mijn gebed zal verhoord worden. Cecilia zal genezen!

- Hebt ge ooit zoo een koppigen kei geweten, meent het boerken. Het zou mij niet verwonderen dat hij de flesch door 't mozengat uit-giet.

De dokter komt terug met den schoolmeester.

- Wat denkt ge er van, dokter, vraagt hij.

De dokter peinst, wrijft in zijn handen.

- 't Gaat niet erg vooruit. Ze wil niet mee. 't Is het of ze blij is dat het niet betert. Eigenaardig. We zullen nog enkele dagen die heete, natte doeken rond de borst blijven leggen. Marie doet dat goed. Betert het dan nog niet, dan denk ik met brandglazen te beginnen. Dat is natuurlijk heel pijnlijk, maar harde middelen zijn doorgaans de beste.

- Brandglazen zetten, fluistert het Everzwijn ontzet. Hij wordt kalkwit; zijn witte lippen trillen, ze willen iets zeggen, 't komt er niet uit. Het is alsof hij in een groote donkerte ziet. Het zweet

drijft van zijn voorhoofd. Hij bijt op zijn onderste lip, en hij beziet mij goedig en tevreden. De boer stoot in 't genipt tegen mijn arm. Wij hebben hem verstaan.

- Wacht er nog eenige dagen mee, dokter, smeekt het Everzwijn, misschien zal ze wel beteren met die doeken... 't Is toch zoo'n vreeselijke marteling die brandglazen.

- Goed, we zullen 't nog eens eenige dagen aanzien, betert het dan nog niet, dan zet ik brandglazen, marteling of niet.

Overmorgen, maandag vertrek ik om de wondere borstsiroop, die Cecilia genezen zal!

(Wordt vervolgd.)

Een liefde op het midden van den levensweg door Mr. Dr. Benno J. Stokvis. V.

Toen hij op een zonnigen Aprilmorgen aan zijn open venster zat, achter een tafeltje met kleurige geurende bloemen in een vaas, bemerkte hij dat in hem een onlustgevoel wakker werd.

Hij zag door de kamer. Alles was gelijk altijd, alleen op het buffet naast de courant lag het witte vierkant van een brief. Hij wendde zich onwillig af. Buiten speelde een draaiorgel een vroolijken deun: de oude iepenboomen langs het water stonden in groen knoppenwaas, en boven de huizen hingen witte wolkenslierten in de lucht. Bruinachtige golfjes klotsten tegen de wallen. Op een hooge smalle brug, over de leuning gebogen stonden mannen, de pijp in den mond en zagen omlaag naar het kringende rimpelende spiegelende oppervlak. Hij zag ernaar en een vreugde schoot in hem op, vreugde omdat hij hier nu zat, vreugde om de zon, de lucht, de lente die gekomen was, vreugde om iets dat ondefinieerbaar was. Hij wist zich sterk en gelukkig. Er was niets! Hij gevoelde de behoefte op te staan en zijn spieren te spannen, om hun kracht voor zich te toetsen.

Toen hij door de kamer liep, met breede stappen, diep ademend, viel zijn oog weder op den brief. Hij nam hem op. Het was een schrijven van de Inrichting. Voor zijn blik werd alles duister. Hij hoorde zijn korten adem op en neer gaan en het papier trilde in zijn hand. Hij moest gaan zitten, voordat zijn vingers de enveloppe konden openen. Het was een zakelijke uitnoodiging

van den geneesheer-directeur om den volgenden dag bij hem te verschijnen.

Hij stond weer op, en in een instinctieven drang naar ruimte, greep hij zijn hoed. Hij daalde de lange rechte trap af met zoekende stappen; zijn oogen staarden in den diepen koker onder hem, en in hem was geen gedachte, alleen een dompe druk.

Hij liep door de zonnige straten en langs pratende, lachende, fluitende menschen, maar hij zag niets. En langzaam drong zich schrijnend in hem op de waarheid, de waarheid, dat voor de wereld hij een krankzinnige was, ontslagen uit het gesticht, een geesteszieke, schijnbaar in vrijheid zich bewegend, maar onder de contrôle van de psychiaters: het voorwerp mogelijk van een wetenschappelijk experiment, waarover in een vaktijdschrift gerefereerd zou worden.

En in hem ontgloeide weder de uitgedoofde haat. Hij gevoelde zich verworden tot een schuw dier, waarop wordt jacht gemaakt en dat zich wil verbergen. In hem was het besef van te zijn uitgestooten als een paria uit de maatschappij, van als een geteekende te moeten leven onder de menschen, die aarzelen, wier blik van wantrouwen bij hunne nadering voorzichtig peilt, die op hun hoede langs een afstand voorbij gaan.

Als door een nevel zag hij haar lief bekend gezicht; zij zag hem aan met vragenden ernstigen blik. Een vreugde joeg door hem; er was iets, er was nog iets op aarde dat voor hem bestond! En tegelijkertijd schroeide in hem de smart omdat haar beeltenis voor zijn geestesoog verdween, omdat hij in een vruchtelooze krachtsinspanning van zijn geheele willen zich haar wezen niet meer kon voorstellen, omdat er niet meer was dan de flauwe herinnering aan een lachenden mond, een blank voorhoofd, en bruin zwaar golvend haar. Hij zou de vingers van zijn rechterhand gegeven hebben, zijn fortuin en al wat hij bezat om te herkrijgen. Maar alles verzonk.

In zijn kamer teruggekeerd, wierp hij zich uitgeput op het bed. Hij viel onmiddellijk in een doffen slaap.

Toen hij ontwaakte was het diep in den namiddag. Met open oogen, op zijn rug bleef hij liggen, zonder denken, niet willende denken, zich vasthoudende aan het begrijpen dat hij hier was, in zijne kamer.

Hij stond op. In hem was het weten, dat hij iets moest doen. Hij dacht na. Hij moest haar schrijven. Hij ging aan de tafel zitten en schreef, en het stemde hem rustig te zien dat de pen afgewerkte regelmatige letterteekens plaatste op het papier. Hij schreef haar dat in de eerstvolgende dagen hij haar niet zou kunnen ontmoeten.

En terwijl hij schreef kwam er een ontspanning over hem. Hij dacht aan haar, aan haar blik wanneer zij hem begroette, hij zag haar op zich toekomen, met uitgestoken hand en een lach, en hij hoorde haar stem. En weder kwam in hem de hoop, hoop en iets van vertrouwen.

VI.

De directeur zag hem lang aan voordat hij sprak. Het was een mager bleek man, met groote onrustige oogen die onophoudelijk in hun kassen bewogen. Over zijn ingevallen gelaat liepen nerveuze trillingen en met de beenige vingers van zijn linkerhand streek hij door zijn slecht gekamde zwarte haren, terwijl hij tusschen duim en wijsvinger van de rechter zijn lorgnet hield geklemd, waarmede hij met onregelmatige tusschenpoozen op het groene tafelkleed tikte. Buiten scheen helder de voorjaarszon, doch in het vertrek was het schemerdonker, en er hing een duffe lucht van stof en boeken.

Hij moest onwillekeurig denken aan het cabinet van een rechter-commissaris, voor wien een verdachte is geleid; hij had eens in een melodrama zulk een scène gespeeld als de beklaagde, jaren geleden, in het begin van zijn loopbaan; den titel van het stuk kon hij zich niet herinneren, maar achter de figuur van den rechter-commissaris had een zwaar traliehek gestaan voor de vensters waardoor men andere blinde getraliede vensters zag in een somberen gevangenismuur. Hij dacht daaraan: een mooie rol, een speel-stuk. Maar onmiddellijk rees in hem een spanning: iets naderde; een kracht richtte zich tegen hem om hem te treffen. Hij realiseerde zich, dat hij stond: zijn hoed met beide handen even omspannen tegen de borst gedrukt, en hij wist nauwkeurig dat dit de houding was waarin hij als de oude arm geworden vader in het portaal der woning stond van zijn voornamen zoon, in een der laatste moderne treurspelen, waarin hij was opgetreden.

Met zijn snijdende stem begon de dokter tot hem te spreken.

Hij sprak nadrukkelijk, ieder woord kort intoneerende. Hij was ontstemd; in maanden niets gehoord, tegen afspraken en belofte; wat moest dat beteekenen; waar bleef de orde van het gesticht, en zijn verantwoordelijkheid tegenover zichzelf, tegenover den patient, tegenover de maatschappij; ontslagen patient bleef patient, ook als hij Talma heette; hij wenschte nu te weten wat in dien tijd was geschied; wat hij had gedaan, wat zijn plannen waren, voor de toekomst, de toekomst, de toekomst. De geneesheer-directeur sprak voort, heftig tikkend met zijn lorgnet op het tafelblad en breede gebaren makend.

Hij hoorde niet meer. Het woord toekomst was blijven staan voor zijn geest. De toekomst! Door het venster zag hij in den tuin in een lichte verte een rose bloeiende heester, zacht bewogen in den wind. En hij had plotseling het onstuimige verlangen naar zee, aan zee te zijn, op het strand, aan de eindelooze in de zon glinsterende zee, waarin de golfjes elkander overspoelend opdringen naar den schuimzoom langs het flikkerende zand. En hij dacht aan haàr, met haar helderen lach stond zij tegenover hem. Van verre hoorde hij de zich aaneenrijende klanken van een stem. Maar hij zag slechts de glanzende diepte van haar oogen. En alles was goed. Hij was nog jong....

Een daverende slag! De geneesheer-directeur sloeg met zijn vuist op de tafel, dat de waterglazen en de karaf die vóór hem stonden rinkelden. - Hij vond zich terug. Hij stond nog, den hoed met beide handen omspannen tegen de borst. Hij objectiveerde eensklaps de geheele situatie. Hij zag zichzelf hier staan, in de spreekkamer van den geneesheer-directeur, in het krankzinnigengesticht. Hij voelde achter zich de lange donkere gangen, en de zalen met de patienten en de broeders, waarin een drukkende dreigende stilte hing, en zusters zich geluidloos voortbewogen. En voor het eerst werd hij zich in een flits bewust, wat dit gesticht beteekende. De oude dikke muren van het huis dreunden: wilde begeerten in een machteloozen drang naar vrijheid, smeten zich eraan te pletter: een radelooze haat, een heete stroom van wanhoopstranen in het beseffen dat alles onherstelbaar voor altijd verloren was. Menschen bewogen zich binnen deze muren, gesticuleerende, lachende, roepende, in zichzelf mompelende, en zwijgend zonder gebaren urenlang heen en terugloopende; oude en jonge, grijsaards en

knapen en stoere mannen in hun levenskracht, en allen zochten, rusteloos, iets, iets dat hun was ontvallen, iets dat geweest was en waarvan de leegte in hen brandde, en dat hervonden worden moest ten koste van alles en dat onvindbaar was. Smeulende en opflikkerende krachtenmassa's verdrongen zich in een rookenden chaos; en hij moest aan den krater denken van een vulkaan, in welks ingewanden, de borrelende lavastroomen elkander verslinden.

Het schoot door zijn geest. De directeur was opgesprongen en stond nu tegenover hem: twee oogen boorden hun blik in zijn oogen. En het was vreemd, voor de eerste maal in zijn leven sloeg hij zijn oogen neer, en stamelend verontschuldigde hij zich. En terwijl hij zoo stond, en met toonlooze stem uiteenzette, dat zijn bestaan was onbewogen en in het verborgen blijven zou, steeg een ziedende woede in hem op.

De geneesheer-directeur was weer gaan zitten, zonder iets te bemerken. Zijn stem klonk vriendelijker toen hij vermanend zeide nu voortaan op geregelde schriftelijke berichten te rekenen, en nogmaals verklaarde, dat dit noodzakelijk was, voor hemzelf den patient, en voor hemzelf den geneesheer-directeur van dit gesticht, met zijn verantwoordelijkheid. Hij had zijn lorgnet voor zich neergelegd en trommelde met de vingers van beide handen opgewekt op de tafel, terwijl hij naar de zoldering keek. Dan, met een zwaai, den blik afgewend, reikte hij hem de hand.

Hij stond nog. Nòg kon hij iets doen: een beweging, een greep, een worsteling! - Eèn stap vooruit! Deed hij eèn stap vooruit, dan kon hij niet terug. Eèn stap! Hij voelde dat deze seconden beslissend waren voor zijn verder leven en diep-innerlijk wist hij dat het niet zou zijn, en vaag zag hij zich reeds omgewend tegenover de half geopende deur, gepijnigd door het kwellende bewust worden van zijn lafheid. Hij kon zich niet verroeren. Wanneer de ander opkeek, zou hij verloren zijn. Hij wist, dat hij iets moest doen, kuchen, of iets zeggen, maar het was hem duidelijk dat alles onmogelijk was, en dat het eenige dat hij zou kunnen, zou wezen, dat hij zijn gelaat verwrong in een breeden afzichtelijken grijns.

Er werd geklopt. Een zuster trad binnen. Het was verbroken. De zuster groette en vroeg hem hoe het ging. Hij antwoordde iets, goed, goed, alles was goed, nu, buiten in de lente.

En eenige oogenblikken later bevond hij zich achter de poort.

VII.

In den kraag gedoken van zijn jas, den hoed diep over het hoofd, stond hij den avond van dien dag voor den schouwburg. Eentonig droop de regen van de lucht. Na uren doelloos dwalen door de stad, was hij hier aangeland. Hij gevoelde zich mat en vermoeid. Naar huis? Hij zag zijn kleine kamer hoog onder het dak in het grachtenhuis, en zij scheen hem eensklaps naargeestig en beëngend. Hij kon het niet verdragen den blik binnen de vier wanden van dat vertrek niet te zullen kunnen wenden naar een plekje dat hij niet kende. Hij zag de tafel, de stoelen, zijn leunstoel voor de ouderwetsche roodbruine kleerenkast, zijn divan en den net-omtimmerden wasch-bak, en op den schoorsteenmantel onder den ovalen fletsen spiegel de vergulde pendule, een aschbakje en pullen. En in een impuls, maar gelijktijdig wetende dat hij zich binnen weinige uren toch weder daar bevinden zou, besloot hij er nooit terug te keeren.

Langs den schouwburg reden automobielen af en aan; politiemannen gaven bevelen, er klonk getoeter van claxons en daaronder het schorre roepen van de programmaverkoopers, en een gonzende menschenmenigte schoof naar binnen, Plotseling in een schok, die zijn hart deed stilstaan en onmiddellijk daarna heftig bonzen deed, zag hij haàr. Zij liep met haar snellen zekeren pas, naar binnen: alleen: zij ging naar de voorstelling. Met een opsprong wilde hij haar volgen: mèt haar zijn, weg uit de eenzaamheid, alles met haar bespreken, bij haar. Maar iets, dat hij niet analyseeren kon hield hem terug. Hij werd het zich bewust: het was het bittere inzicht, dat hij hijzelf niet was, dat op dit oogenblik hij moest een vreemde zijn voor haar. Er was iets geweest: de middag van dezen dag, die nu ver achter hem te liggen scheen: de dokter in het gesticht; hij was in het gesticht geweest, er was iets geschied, iets had hem doen terugdeinzen, met neergeslagen blik, iets had iets in hem teruggedrongen naar de duisternis.

Als uit een verte hoorde hij de kreten der programma-venters: Shylock! Shylock! De Koopman van Venetië! Achter zijn bewustzijn begon een wrange onrust in hem te knagen, maar het verlangen in haar nabijheid te wezen, met haar binnen dezelfde muren te ademen, dreef hem naar het loket. En terwijl hij zijn beurs te

voorschijn haalde, drong tot hem door, dat hij als toeschouwer naar den schouwburg ging, naar Shylock!

Shylock! Een siddering doorvoer hem! Shylock, hij voelde in zich de verandering, die zijn innerlijk vervormde als hij deze rol vervullen ging. Hij stond en hij herleefde de gewaarwordingen die hij zoo vele malen had doorleefd. Er kwam een waas voor zijn oogen; zijn oogen puilden uit, zijn strottenhoofd verwrong in zijn keel, en zijn gestalte boog zich. In zijn ooren klonk het ruischen van den wind die de witkoppige golven opjaagt, in de grauwe zwaar deinende zee, onder de grauwe morgenlucht. En in hem geschiedde iets. Iets scheurde zich hijgend in hem los. Het was alsof zijn ik zich verdubbelde, alsof zijn eigen eigenlijke ik teruggedrongen werd door een ander voòr dat ik opdringend tweede ik. Zijn eigenlijke ik stond duizelend achter dit ik, dat opgestuwd door een onbeschrijfbare oermacht een nieuw eigen leven begon. Een vreemde oerkracht drong zich in dat tweede ik en dreef het vooruit door een suizenden chaos. Een wezen in hem doorleefde de woeste wanhoop van een geslagen door wraakbegeerte verteerden grijsaard, wien in het wreede aardsch bestaan al wat hij lief gehad heeft ontnomen is, en die besmeurd, met verwaaide haren en hooggeheven armen, tierend en verwenschingen schreeuwend in een uitzinnige smartuitstorting van zijn geheele denken en voelen en zijn, vervolgd en uitgejouwd door zijn belagers, door de straten van Venetië loopt. En hij hoorde zijn keel rauwe klanken uitstooten; hij hoorde zijn heesche stem, die de stem van een ander wezen was geworden: ‘Een edelsteen, ik kreeg hem van Lea, toen ik nog een jongeling was: niet voor een bosch met apen zou ik hem gegeven hebben!’; ‘Een Jood! Ik ben een Jood! Maar heeft een Jood geen handen, geen organen, geen ledematen, geen zinnen, geen gevoel, geen hartstochten? Als men ons steekt, bloeden wij dan niet? Als men ons kietelt, lachen wij dan niet? En als men ons vernedert, zouden wij ons dan niet wreken?’; ‘Jessica! Jessica! Jessica!’ Alles verzonk in een rossigen mist.

Shylock! Hij herleefde het alles in een aaneenschakeling van enkele seconden. Trillend stond hij op zijn beenen. De ongeduldige stem van den bureaulist riep hem tot zich terug en stotterend bracht hij het uit: Tweede gaanderij!

Zonder denken, beklom hij naast en voor en achter vele andere

menschen de hooge kale trappen naar boven. Schuifelend langs rijen van stoelen kwam hij op zijn plaats. Hij zat op de eerste rij en hij legde zijn warme handen tegen het koude verkoelende traliehekwerk voor hem. In de verte onder zich zag hij de roezende zaal, die zich snel vulde. In zijn hoofd begon een kloppen en hameren. Donkere vlekken kwamen voor zijn oog. De zaal werd donker. Er klonken gongslagen en op het hel-verlichte tooneel verschenen sprekende figuren. Maar alles was ver en onduidelijk als in een andere levenssfeer.

Er moest iets zijn geweest, maar hij wist niet meer wat en hij wist dat het oneindig beter was niet te weten. Hij gaf zich verzetloos over, alles vergeten, alles los laten, en eenzaam ondergaan!

Langzaam drong tot hem door dat de vingers van zijn handen het ijzeren traliehek vòor hem omklemd hielden. Het scherpe ijzer drong pijnlijke groeven in zijn vleesch. Hij maakte zich los. En hij zag rond zich. Rond zich en onder zich zag hij in het halfduister de luisterende hoofden van menschen in een dichte stilte.

Hij moest diep ademen, en zijn oogen gingen naar de kleine heldere verte achter het voetlicht. Mannen en vrouwen bewogen in kleurige gewaden; hij hoorde stemmen, en hij zag dat zij gebaren maakten. En hij begreep niet wat dit alles wezen moest.

In hem daagde de herinnering dat hier iets was, waarom hij gekomen was. Maar hij kon niet meer denken. Hij had de gewaarwording dat hij zou verstikken.

Langs terug-werende, duwende lichamen vallend en opstruikelend, bezeten door eèn blinde begeerte ‘weg, weg-naar-buiten’, vluchtte hij. Achter zich hoorde hij gerucht van sissende monden en krakend hout en het piepen van scharnieren en dof dichtbonzen van deuren. Door eindelooze vaal-verlichte leege gangen vluchtte hij; door moeizaam wijkende deuren, over portalen en terug, over portalen, langs trappen en door deuren en over eindelooze ledige gangen. Eensklaps bevond hij zich in een wijde vestibule en vóór hem lag de breede grijs-steenen uitgangstrap. Een koele luchtstroom voer langs zijn voorhoofd.

Hij bleef staan. Een mist trok voor zijn oogen op en klein en duidelijk zag hij plotseling de werkelijkheid. De effen treden en de leuning van de trap, een venster, en recht over hem in een hoek, alleen, een kopje op een schoteltje. En hij wist plotseling

scherp en stellig, dat hij nu hier, in den schouwburg was, dat enkele tientallen meters van hem verwijderd Shylock werd gespeeld, dat zìj hier was, in dit gebouw.

Hij stond hier. Hij hoorde zich ademen in de stilte. Er was niemand. Hij was alleen. - Shylock! Hij wist in zich op dit oogenblik de kracht om te kunnen spelen. Spelen, alles vergeten! En weder kwam de wonderlijke transformatie van zijn persoon, in een ruischenden stroom die door hem voer. Een ruischende stroom van sensaties, stuwde zich achter zijn bewuste, en hij wist dat hij aan de horizonten van een diep-zwart firmament dat voor zijn innerlijk oog zich openen zou, ongekende flonkerende sterrebeelden zou aanschouwen. Spelen! Een onwrikbare macht greep zijn wezen, en hij wist dat hij op dit moment meer kunnen kon, dan in de tijden van de grootste triomphen die hij had gevierd.

Hij stond in de verlaten vestibule, bij de uitgangstrap. Hij wist dat nu iets binnen zijn vermogen lag, wat hij voordien voor onbereikbaar had gehouden. Hij moèst spelen. En hij hoorde zijn stem, zijn volle klankenrijke stem, jong als herboren, met in de lage tonen een vloeiende pracht. Hij stond, en sprak en speelde. De wijde vestibule was als een oud amphitheater, waarin hij zich bevond, terwijl onzichtbaar voor zijn oog, duizenden naar hem luisterden. En er kwam een vervoering over hem. Hij speelde, hij was Shylock, en achter de wereld van het zijnde, zag hij in een visioen een arm getrapt en opgedreven slavenvolk, dat door de eeuwen zich voortsleept, geduld en verjaagd, verjaagd en geduld en verjaagd, en verder trekt, vrouwen en grijsaards en kinderen en jongelingen, van land naar land. Hij zag de sombere kronkelstegen van de Ghetto's en schuwe gedaanten achter donkere muurspelonken verscholen. En hij hoorde een verre zachte treurige muziek. Maar in millioenen voor hem opdwarrelende oogenparen flakkerde een verzengende hartstochtsvlam, een onuitroeibare drift niet onder te gaan, te blijven, in een hardnekkige onverwoestbare levensbegeerte te blijven bestaan, geknecht en verdrukt, en in rinkelende kettingen gelegd, maar verder worstelend in een onvernietigbare uitstuwing van altijd zich hernieuwende kracht.

Shylock! Hij zag een dreigende onweerslucht. Een schuimende stroom joeg zijn tintelende golven de bergen af. Hij hoorde het korte getrappel van naderende paardenhorden, en het doffe knallen

van schoten. Maar hij wist dat alles wijken zou, en voor zijn oog ontrolde zich een zonlichtovergoten vlakte met wuivende korenvelden en zilver-slingerende rivieren en aan de glooiende hellingen der heuvelen aan den einder, lommerrijke lustparken met stille lanen en trotsch in den wind steigerende fonteinen. En plotseling in een overstelpend gevoel van geluk zag hij haàr; hij zag haar glimlachend, nadenkend aan den rand van een fontein, de vingers van de rechterhand argeloos spelend in het water, en haar oogen droomend op hem gericht. En een heimwee naar haar, een verlangen bij haar te zijn, kwam over hem.

Hij zag rond zich. Hij stond alleen in de boven-uitgangsvestibule van den schouwburg. Het tochtte. In een hoek verlaten op den grond was een halfgeledigd kopje op een schoteltje. Hij stond hier. Talma! Hij was Talma! Simeon Jesaja Talma! Hij had gespeeld. Voor zijn oogen stond nog een vochtige sluier. Hij voelde dat hij heesch geworden was. Hij had gespeeld, Talma had gespeeld in deze vestibule, zonder eèn toeschouwer. Maar hij had gespeeld, een nieuwen glorieusen top van zijn beeldend vermogen had hij bereikt!

En met ingehouden zware stappen daalde hij de breede trappen af.

Buiten, op straat woei de frissche avondwind.

VIII.

Langzaam liep hij voor zich uit. In hem was geen gedachte, maar er lag een groote blijde rust in de onbepaalde herinnering aan iets goeds.

Op de straten was het stil. Over het natte asphalt gleden grillige lichtplekken. Een enkele auto snorde voorbij. De lucht was zwaar bewolkt.

Hij liep door straten, en door kleine enge stegen, en langs smalle duistere grachten, waar achter verlichte vensters geschminkte vrouwen zaten, die hem wenkten.

En onwillekeurig moest hij denken aan een avond, dat hij juist als nu, gedwaald had door de havenbuurten van Marseille, en beland was in een matrozenkroeg. Hij zag de kleine met rookwolkjes doorwalmde ruimte terug met zingende, vloekende matrozen en

vrouwen, terwijl de harmonica bekende wijsjes dreinde. Hij was gaan zitten aan een tafeltje in een hoek, en zijn denken was weggedreven naar de toekomst, die thans reeds verleden was: de toekomst die hij toen zag als een stralende aaneenschakeling van triomphen, als een in steeds nieuwe schakels zich verlengende keten van overwinningen, als een naar steeds hoogere mogelijkheden zich voortwentelende roes. Hij zag zich daar zitten, jong en rimpelloos het smalle gelaat, de wijd-geopende oogen bereid den aanblik te ontvangen van een wonderwereld. Hij zag zich terug, als een jongen droomer in de lente van het aardsche leven, en iets als een verteedering voor dat eigen verre ik, dat lang vergeten was, kwam over hem. Het was of zijn herinnering een wijden boog spande door de tijdlooze ruimte naar deze oogenblikken van het verleden, waarmee hij zich thans weder verbond, waarin hij in zijn geest terugkeerde. Hij zat aan zijn tafeltje, vòòr hem het bruine witschuimende glas bier. Een oude bedelvrouw ging langs de stoelen, greep handen, zag naar den lijnenloop en mompelde iets. Duidelijk zag hij nog haar tanig door rimpels doorgroefd gelaat. Hij voelde nog de trilling toen zij zijn hand in de hare nam. Hij zag weer de fletse oogen die in zijn handpalm zochten, en waarin plotseling een gloed was ontsmeuld toen zij hem aanzag, en weer zijn hand tot zich trok en de lijnen volgde. Hij moest nu glimlachen. Wat zij voorspeld had was uitgekomen. Roem! Roem! Een in steeds hooger cirkels stijgende roem! Roem en eenzaamheid! Licht! Overal licht! En plotseling een verlammende val in de duisternis. Nacht! Stormen in den nacht! En twee zachte grijsblauwe oogen!....

Twee blauwe heldere oogen, als twee zondoortintelde lichtbronnen. Hij dacht aan haar, die hem zoo eigen was, aan haar wezen wanneer zij bij hem stond, en gelijktijdig moest hij denken aan een door den wind bewogen nietig met gele bloementrossen beladen goudenregenstruikje op een klein groen grasveld in de zon.

Zij was van hem! Hij was Talma! Een nieuw leven was begonnen! Vast en duidelijk zag hij de voor hem opdoemende werkelijkheid. Een nieuw leven! Nieuwe roem! Een nieuw omhoog zich verheffen naar een staat van gelukzaligheid dien hij dezen avond benaderd had.

Hij bleef staan. Hij bevond zich op een donkere gracht.

De regen dropte in het duistere water. De bladeren aan de boomen boven hem ritselden. En verder was het stil.

Hij stond hier. Hij was hier in de stad die hij in alle tijden zoo had lief gehad, met haar trotsche grachtlanen, haar oude burgwallen, en pakhuizen en markten, met haar zware hun toppen in den wind wuivende boomen, en de sterke stug tegen de havenmuren brekende grauwe golven van het IJ, de stad die Vondel verheerlijkt had, waar Rembrandt zijn visioenen had doorleefd en den laatsten adem uitgeblazen had, de stad van het water: het zware zwarte zacht tegen de kaden en de muren der huizen klotsende water, en het lichtere bruine geruischloos onder de hooge bruggebogen vloeiende, en het heldere in breede voortgolving zich tusschen de boorden van den Amstel naar de grijze binnenwijken stuwende. Amsterdam, schooner dan Venetië, schooner dan Brugge, schooner dan eèn stad op deze wereld.

O, het was goed te leven! Het leven was rijk en schoon! Rijk en schoon lag het leven voòr hem!

IX.

In de schemerende kamer zat hij op haar te wachten. Stil was het in het vertrek en buiten op de avond-gracht. IJl hing de lucht boven de daken; de vol bebladerde kruinen der boomen ruischten in den wind; in de verte koerde een duif.

Hij kon zijn denken niet bepalen. Zij zou nu komen. Er waren dagen voorbijgegaan, die eeuwigheden schenen. Iets dat hij niet analyseeren kon had hem tegengehouden als hij haar schrijven wilde, als hij naar haar had willen gaan. Het was een onverklaarbare schroom, alsof hij iets gedaan of ondervonden had, dat moest verborgen blijven voor haar, zonder dat hij zou kunnen zeggen wat.

Nu zou zij komen. Hij zag haar brief die voor hem op de tafel lag, met de vertrouwde lettervormen van haar schrift. En het was alsof een rust in hem binnenstroomde. Zijn vingers gleden tastend over het papier en iets van den geur van haar wezen kwam tot hem.

Hij nam een sigaret en stak die mechanisch aan. En eensklaps hoorde hij het snelle tikken van het koekoeksklokje aan den wand. Een onlustgevoel kroop in hem op, en in een reflexbeweging

sprong hij van zijn stoel en ging naar het venster. Hij boog zich over het kozijn. Diep onder hem achter de boomen lag het beweginglooze water van de gracht. Hij bleef ernaar zien. Schaduwwaden vervloeiden in de stilte. Zijn bewuste zonk weg; alles verdween; alleen de zwart-wordende waterspiegel in de diepte bleef voor zijn oogen.

Een lichte hand legde zich op zijn schouder en met een ruk keerde hij zich om. In de nu duistere kamer stond zij voor hem. Een storm van gewaarwordingen joeg door zijn geest. En hij vergat alles. En zonder eèn woord nam hij haar in zijn armen en hun lippen vereenigden zich. Hij sloot de oogen. De wereld verengde zich tot de intimiteit van hun beide wezens. Hij wist dat om hen beiden nu de leegte golfde, en dat er niets meer bestond dan zij en hij en de vereeniging van hun wezens. Haar adem ruischte langs zijn oogen. De warmte van haar lichaam vloeide over in hem.

Hij trok zijn hoofd terug en zag haar aan. De trekken van haar gelaat waren omwaasd door de schaduwen van de schemering. Zij leek hem klein en hulpbehoevend als een kind, in zijn armen. En op dit oogenblik werd hij zich bewust, dat hij haar liefhad in een vermengeling der liefde van een vader voor zijn kind en van een man voor zijn geliefde. En in een behoefte om haar te beschermen, drukte hij haar vaster tegen zich.

Zij gingen in het donker zitten bij het venster, en zij spraken. Hun stemmen klonken elkander vreemd; langzaam hervonden zij bekende klanken. Hij hield haar hand in de zijne en luisterde naar haar. Zij sprak van de verstreken dagen, en van de rusteloosheid die haar had opgedreven, van school naar huis, van huis op straat, naar de parken, naar buiten, en terug naar huis, rusteloos en naar den schouwburg. Zij vertelde, hoe zij voor haar klas had gestaan, in de werktuigelijke vervulling van haar plichten, maar de gedachten wegdwalend naar hem, naar zijn sterke wezen, dat zij liefhad, haar oogen door de vensters wegdwalend naar de wolken die voorbijgleden aan de lucht; en zij vertelde van een jongetje, een kleinen droomer in een der achterste banken van de klas, die haar had aangezien met oogen, die zij eerst op dat oogenblik ontdekt had, en dat de oogen waren van hèm! En zij vertelde hoe trotsch zij op hem was; hij zoo beroemd, dien men den grootsten karakter-

speler had genoemd van zijn tijd, wiens roem verbreid was over Europa. Zij had een oud tijdschrift gevonden waarin over hem geschreven stond en waarin portretten van hem waren afgebeeld. Afbeeldingen van hem in verschillende rollen: Lucifer, Hendrik de Vierde, Kean, Torquato Tasso, Faust, Britannicus, Uriel a Costa, Voerman Henschel, De wandelende Jood, Shylock! - Zij was ook eenmaal naar den schouwburg geweest, naar De Koopman van Venetië! Zij was reeds in de pauze weggegaan; zij had de gedachte niet kunnen verdragen, dat zijn glansrol door een ander werd gespeeld.

Zwijgend bleven zij zitten. Hij dronk de stilte met teugen. Door het venster dreef de koele avondlucht naar binnen, in het vertrek waar het nu volkomen donker was geworden. Hij sprak niet. Spreken? Waartoe? Alles was goed. Hij drukte slechts haar hand. En dan sloeg hij den arm om haar heen en trok haar tot zich.

Zijn wijd-geopende oogen staarden vooruit. Er was voòr hem en achter en rond hem niets dan de zwarte aandringende duisternis. Er was niets, behalve een onbereikbaar lichtend visioen, niets behalve eèn onaanduidbaar iets, dat achterhaald moest worden in een wilde hartstochtsjacht. En hij hoorde zijn hijgenden adem, toen hij haar aan zich drukte, en zijn zoekende handen de overgave van haar wezen aan hem vonden.

Klein en vaal was de werkelijkheid toen hij het licht aandraaide. Hij stond met knipperende oogen, wankelend. Maar in hem, in een leegte, leefde de herinnering aan iets wonderbaarlijks, aan een zwaartelooze vlucht door de zondoorvloeide ruimte, dicht onder de zon. Hij wendde den blik naar haar. Zij zat met neergeslagen oogen op den rand van den divan. Hij ging tot haar en bij haar staande, streek hij haar de lokken uit het voorhoofd. Dan, in een alles overmeesterend gevoel van dankbaarheid, ging hij nevens haar zitten, en nam haar hoofd in zijn handen en kuste haar.

Hij zag in haar oogen. Kleine lichtsterren als in edelsteenen fonkelden zacht achter een teederen sluier waarin de verre herinnering scheen te zweven aan iets onvergelijkelijk hoogs en schoons, dat van buiten deze aarde was.

X.

Zij kwam nu iederen avond tot hem en in hem leefde een vaste breede rust. Het was alsof de band die hen verbond nu hechter nog geworden was, alsof een nieuwe onverbrekelijke band tusschen hen was gegroeid.

Een brief kwam van een van de groote directies, die zijn verblijfplaats had opgespoord, waarin hem werd gevraagd een gastrol te vervullen bij den aanvang van het volgende speelseizoen. Men had een reeks van voorstellingen op het programma van Werfels 'Schweiger': de hoofdrol was voor hem bestemd. Men drong op spoedige beslissing aan.

Hij wist onmiddellijk dat hij het zou doen. Hij was verheugd, maar gelijktijdig besefte hij: het was het einde van een periode van stille contemplatie, van licht geluk: de terugkeer tot een bewogen leven met strijd, en nederlaag en overwinningen. En hij wist zich vermoeid. Hij wist dat iets in hem veranderd was. Maar in hem leefde het vertrouwen, dat op het oogenblik dat het zou moeten zijn, dat op het oogenblik dat hij zich zoude moeten geven, de wonderlijke macht over hem zou komen, dat desnoods in de uiterste seconde, zijn oogen zouden opengaan.

'Schweiger'! Een emotie greep hem als hij dacht aan deze rol. Hij zag zich opkomen, gebukt de hooge gestalte in de kamer, zonder iemand te zien, afwezig, vagelijk zoekend, levend op de aarde onder de menschen, maar anders dan de anderen, een vreemde.

Vreemd! Vreemd, dat de problemen in dit stuk, zoo merkwaardig aansloten bij de realiteit van zijn eigen leven. Hij had het nooit te voren zòò gevoeld. Nu was hijzelf, evenals Schweiger, een man in het krankzinnigenhuis opgesloten geweest, en in het rijk van de levenden teruggekeerd. In Schweiger had de wetenschap de pijnigende herinnering aan dat verblijf gewelddadig in een grandioos experiment gesupprimeerd, in Talma had het leven, had de drang naar geluk, naar liefde, naar zelfbehoud de herinnering omlaaggedrongen. Maar diep, diep in de diepte van beider wezen sluimerde het weten, dat een onontleedbare vernielende kracht, sterker dan het eigen ik, sterker dan alles, eenmaal krijschend uitgebroken was. En in beiden, diep in het verborgen vrat de onzekerheid, vrat de angst, dat het terug kon komen.

Hij wilde niet verder denken. Hij wilde niet meer denken aan het gesticht, en den geneesheer-directeur, en den middag van zijn laatste bezoek. Het drong zich aan hem op: hij zag zich terug staande tegenover den dokter, hij zag diens oogen op zich gericht en een onderzoekenden blik daarin, waarvan hij stellig wist dat daarin nièt gelegen had. Maar hij maakte zich van die gedachte los met geweld. Alles was goed! Spelen! Hij ging spelen. Schweiger! Hij was geen Schweiger! Hij leefde bewust! Hij stond met beide beenen op de aarde! Hij had lief! En zijn verlangen naar haar, zijn behoefte bij haar te wezen, haar zachten adem in zijn nabijheid te weten, was in die momenten het sterkst.

Wanneer zij zijn kamer betrad was het alsof alles in hem veranderde, en hij vergat alles in een ontroering die steeds opnieuw zich van hem meester maakte. Hij zag secondenlang in hare oogen, die altijd verschillend waren. Zij schenen hem soms blauwe fluweelachtige vreemde bloemen, en somtijds waren het twee wijde grijze meren. Haar oogen zagen hem aan, en telkens weder werd hij getroffen door de doorzichtige zuiverheid van hare ziel, die zich tot hem keerde. Zij zag hem aan, en hij gevoelde dat ook zij alle herinnering verloor, en in tijdlooze overgave zich met hem verbond, bij een vagen glimlach, die buiten haar bewuste weten om, de innerlijke blijheid om haar lippen legde.

(Wordt vervolgd.)

De plaats van het provinciale dagblad in de Nederlandsche journalistiek door Tjeerd Adema.

Er is in boeken en brochures en ook in de couranten veel over de journalistiek geschreven.

Er zijn mannen - en zij worden meestal aangetroffen in de rijen der vooraanstaande journalisten - die het vak als iets zeer bijzonders hebben gekenmerkt, die in dengene, die het beoefent allereerst den scheppenden kunstenaar zien en het geheel als iets zoo exclusiefs beschouwen, dat de beoefening er van als het ware aangeboren talenten zou vereischen en het daarnaast een soort magischen invloed zou uitoefenen op allen, die er zich aan gewijd hebben, zoodat zij in daar buiten staanden arbeid geen bevrediging meer kunnen vinden.

Er zijn anderen - in de rijen van directeuren, commissarissen en andere direct financieel bij een courant betrokkenen, die de beteekenis van een courant als leidend orgaan - en daardoor als een kostbaar gemeenschappelijk bezit - niet zullen ontkennen, maar die toch allereerst het oog op de financieele resultaten gevestigd houden, die van oordeel zijn, dat een courant een handelsonderneming is, welke nieuws verkoopt en daarom, zij het met de noodige soepelheid, den koers heeft te volgen waarbij men op het grootste winstsaldo afstevent.

Daartegenover staat het lezend publiek als een verzameling van millioenen critici. Een courant wordt bekeken en gelezen en in ontelbare publieke hokjes van diverse richting en overtuiging, geloof, beschaving, temperament of flegma wordt de inhoud geheel verschillend beoordeeld.

Le journal c'est un monsieur, zegt een Fransch spreekwoord.

Men kan inderdaad de courant zien als een monsieur parlant au public. Het is de groote vraag welke der hierboven genoemde, bij de courant betrokken, groepen domineert om te weten hoe deze conferencier zijn auditorium dagelijks zal toespreken.

* * *

Wie uitgaat van de veronderstelling, dat een journalist in zekeren zin een scheppend kunstenaar is, neemt aan, dat dit scheppen in volle vrijheid zal kunnen gebeuren.

De ideale courant - van de zijde der journalisten bezien - zou de courant zijn, die over een zoo groot kapitaal kon beschikken, dat het aantal abonné's en dat der advertenties haar volkomen koud liet. Zij zou, desnoods recht tegen de publieke opinie in, de taal van hart en verstand spreken, zij zou de spiegel der waarheid zijn, die niet schroomde de machtigste publieke leiders in het felle licht der critiek te zetten en alles wat leugenachtig en onrechtvaardig was aan de schandpaal te nagelen.

Wat een heerlijkheid voor de idealisten onder de journalistieke broeders aan een dergelijke courant te kunnen werken, 's menschen verborgen begeerten en de wrakke fundamenten der samenleving meedoogenloos te kunnen blootleggen.

Maar.... zoo'n courant kan niet bestaan in een wereld waarin geld en macht niet uit te schakelen factoren zijn. Naast elke redactie zetelt een boekhouder, die de huur van het gebouw, de kosten van machines en personeel, de loonen en onkosten van redactie, administratie en expeditie optelt, die de uitgaven van de inkomsten aftrekt en met de financieel betrokkenen confereert zoodra de winstlijn in de grafische voorstelling der exploitatie zich in dalende richting gaat begeven.

Twee machten, of beter gezegd twee begeerten, voeren hier een dagelijkschen strijd, eenerzijds de drang naar waarheid en rechtvaardigheid, welke zich in zoo prachtigen literairen vorm kan uiten, anderzijds de drang naar een voorzichtig financieel beleid, die de reactie der openbare meening registreert in abonnementen en advertenties en die tenslotte het zwaarste gewicht in de schaal zal kunnen leggen.

Een journalist zooals hij op zijn mooist geteekend wordt, is in de practijk onbestaanbaar, maar daarnaast laat de journalistiek een ruimte van beweging waarin de werker, die niet voor honderd procent idealist is een dankbaar arbeidsveld kan vinden.

Een courant, die op een stevige fundeering rust heeft bestuurderen, die - zij het binnen zekere grenzen - niet allereerst naar het winstsaldo kijken en de redactie een zoo groot mogelijke bewegingsvrijheid geven en daarnaast een redactie, die niet schroomt een eigen meening te verkondigen maar anderzijds rekening houdt met de zakelijke belangen welke aller samenwerking mogelijk maken.

Een goed bestuurde courant is eigenlijk een blad waar de redactie nimmer aan het bestaan van commissarissen en aandeelhouders herinnerd behoeft te worden, waar de hoofdredacteur op zijn gebied volkomen zelfstandig is en geen reden geeft aan die zelfstandigheid te tornen en waar de verhouding tusschen directie en hoofdredactie het kenmerk van waardeering en samenwerking draagt.

* * *

Men spreekt steeds van journalisten zooals men ook spreekt van ambtenaren en kantoorbedienden, terwijl men weet, dat daaronder vogels van zeer diverse pluimage zijn begrepen.

Zooals het met de journalisten is, zoo is het met de bladen waaraan zij hun arbeidskracht geven.

Allereerst - ik laat politieke richting en geloofsovertuiging geheel buiten beschouwing - zijn er de zoogenaamde groote bladen, de dagbladen welke in een bepaalden kring van geestverwanten of, met een etiket van neutraliteit, in alle lagen der bevolking een uitgebreiden lezerskring hebben.

Hun stemmen worden in de verste hoeken van het land gehoord, hun invloed op den algemeenen gang van zaken is ongetwijfeld het grootste.

Dan volgt de Provinciale pers waaraan, in kleiner gebied, een zelfde taak is beschoren. Er zijn daaronder organen, welke een of meer provincies bestrijken, er zijn er, welke het blad voor een bepaalde streek zijn, er zijn er ook, welke buiten de plaats van verschijning bijna niet worden gelezen.

We dalen af naar de nog kleinere bladen waarvan de uitgever in een dorp woont en de redactioneele belangstelling zich tot enkele kleine gemeenten bepaalt. We zijn nu al in het gebied van de één of tweemaal per week verschijnende organen, waar de redacteur een manusje van alles is, maar we kunnen nog dieper afzakken naar de meestal gratis verspreide advertentieblaadjes, waar de zoogenaamde redactie slechts voor bladvulling heeft te zorgen waarvoor talrijke persbureautjes haar op zeer aannemelijke voorwaarden materiaal kunnen verschaffen.

Het ligt niet in mijn bedoeling den zelfkant der journalistiek te bespreken.

Alleen wil ik er - in verband met het bovenstaande - op wijzen, dat het begrip ‘journalist’ een der meest rekbare is omdat zelfs de meest onbeteekenende organen er een redactiebureau op nahouden waar een mijnheer zetelt, die, naast de vermelding van andere bezigheden, ook het woord ‘journalist’ op zijn visitekaartje heeft laten drukken.

De journalisten in het geheele land zijn collega's en dat is m.i. de groote factor, welke het beroep vaak in discrediet gebracht heeft en welke in het algemeen heeft verhinderd, dat de journalisten in een bepaalde klasse gerangschikt en gewaardeerd kunnen worden.

Het is vaak ontstellend te zien wat zich journalist noemt en het is pijnlijk wanneer de pers collectief wordt uitgenoodigd - vooral op het platteland - ‘journalisten’ te ontmoeten, die men als mede-gasten niet kan negeeren, maar met wie men zich geneert in collegiaal verband op den voorgrond te treden.

Wie kan hier de grens trekken zoolang de journalistiek een vrij beroep is waaraan geen toelatings- of exameneischen gesteld worden. Men moge dit laatste onpractisch en daarom onwenschelijk achten, het zou toch dit groote voordeel hebben, dat het kaf beter van het koren werd gescheiden en de maatschappelijke klasse der journalisten beter omlijnd zou kunnen worden.

De Nederlandsche Journalistenkring heeft goed werk gedaan door de beunhazen, de amateurs, de gelegenheids-, de half- en de kwartjournalisten te scheiden van de bona fide werkers aan wier toetreden tot den Kring eischen van leeftijd, diensttijd en professionalisme gesteld worden, maar het bewijs van lidmaat-

schap is een stukje carton, dat in de portefeuille wordt geborgen en bij geen enkele journalistieke bijeenkomst gevraagd of overgelegd wordt. Niet alleen omdat de gastheeren het bestaan daarvan in den regel niet kennen, maar ook omdat zij zich daarvoor niet interesseeren als zij de outsiders voor een bepaald doel of in een bepaalde streek niet willen negeeren.

* * *

Wat ik voornamelijk wil bespreken is het redactioneele werk aan een Provinciaal dagblad, waarvan het bijvoegelijk naamwoord niets kleineerends beteekent omdat ik hiermede op het oog heb de bladen van een zekeren leeftijd en een zekere standing, de organen, welke hun rubrieken binnen- en buitenland zoo nauwkeurig mogelijk verzorgen, maar welke zich daarnaast als het ware gespecialiseerd hebben op de stad, de streek of de provincie waarin zij hun lezerskring hebben gevonden.

Men vindt hieronder meerdere honderdjarigen met een merkwaardige levensgeschiedenis, couranten, welke geslachten lang de dagelijksche huisvriend en de geestelijke adviseur in duizenden gezinnen zijn geweest.

Grootvader en vader hebben die courant al gelezen toen de redactie onder geheel andere omstandigheden moest werken en de volwassen kinderen hebben zich aangepast bij de gedaanteverwisseling welke de courant door de volmaking der techniek in snel tempo de laatste jaren ondergaan heeft.

De band tusschen de redactie van een Provinciaal dagblad en de abonné's is nauwer - ik zou haast zeggen inniger - dan die tusschen een groot dagblad en zijn lezers. Er is meer direct contact, het blad kan zich inlaten met gebeurtenissen, welke voor stad of streek van beteekenis zijn, maar die in het algemeene landsgebeuren op den achtergrond komen. Een burgemeester of een dokter vieren een zilveren ambtsjubileum, een sportwedstrijd, een raadsbesluit of een opmerkelijke publieke gebeurtenis vormen het gesprek van den dag en de correspondenten der groote bladen zien hun berichten daarover niet of vaak ondeskundig besnoeid opgenomen.

Dan komt de beteekenis van het Provinciale blad naar voren.

Het zendt zijn verslaggevers uit, het schrijft zijn plaatselijke correspondenten aan, het speurt met critisch oog naar de woelige plekjes in de watervlakte der publieke belangstelling, het brengt in zijn kolommen de oorzaken der beroering, het verloop der gebeurtenissen en alles wat daarmede in verband gebracht kan worden en de redactie geeft ten slotte een eigen oordeel, dat algemeen gelezen en besproken wordt en dat van zeer grooten invloed op het verdere verloop van zaken kan zijn.

Wie door dit oordeel direct wordt getroffen of in het algemeen een afwijkend standpunt naar voren wil brengen, waagt zich aan een ingezonden stuk.

Waagt zich, zeg ik opzettelijk, want een redactie die volk en streek kent en de publieke opinie heeft leeren aanvoelen, weet precies wat zij heeft geschreven en met welke motieven en argumenten zij haar beweringen kan staven.

Geen dankbaarder werk voor den hoofdredacteur van een Provinciaal dagblad dan bij het lezen van een ingezonden stuk reeds de zwakke plekken te ontdekken en in zijn onderschrift met kracht van argumenten den aanvaller te bestrijden en eigen inzicht te motiveeren. Het is een dankbaar, maar ook een verantwoordelijk werk, omdat men in een glazen huisje zit en het verloop van den pennestrijd door duizenden gelezen en becritiseerd zal worden.

Er bestaat een tactiek van doodzwijgen, van het versturen van gedrukte briefjes met de mededeeling, dat een ingezonden stuk niet voor opname in aanmerking kan komen. Het is een strijdwijze waarbij ieder zich zal moeten neerleggen omdat de redactie volkomen vrijheid van handelen heeft, maar het is ten slotte een tactiek, welke niet bevredigt en in breede kringen den schijn zal wekken, dat men, uit vrees voor een nederlaag, macht boven recht laat gelden.

Natuurlijk zijn er ingezonden stukken, welke niet voor plaatsing in aanmerking kunnen komen, die door taal of stijl onmogelijk kunnen worden opgenomen of waarin het particuliere belang zoo ver boven het algemeene uitgaat, dat de redactie er niet de algemeene aandacht voor mag vragen. Maar in het algemeen geloof ik, als redactioneel leider van een Provinciaal dagblad met vele jaren ervaring, te mogen zeggen, dat de band tusschen

een courant en haar lezers sterker wordt wanneer men, schrijvend naar eerlijke overtuiging, niet schroomt te allen tijde bereid te zijn deze tegen elke andere opvatting te verdedigen.

* * *

Er zijn zoo vele gebeurtenissen waarbij de opinie van de courant eigenlijk de algemeen geldende is en waarbij men als 't ware de komst van het blad tegemoet ziet om daarin de vertolking van eigen gevoelens te lezen. Er gebeurt zoo veel waarbij een woord van deelneming of gelukwensch moet worden gesproken, gebeurtenissen welke stad of streek beroeren en waaraan juist de Provinciale pers bijzondere aandacht kan wijden.

Er zijn bureaux waar men een lastigen portier moet passeeren of waar men zich moet laten inschrijven om de redactie te kunnen spreken. Omvang en beteekenis van het blad of een te druk bezoek kunnen dit misschien wenschelijk maken, maar in het algemeen heb ik voor dezen regel leeren voelen: wie de redactie wil spreken, kan te allen tijde binnenkomen en op een welwillende ontvangst en een aandachtig gehoor rekenen. Dat vergeet vooral de kleine man niet, die zijn klompen vaak achter de deur zet en de macht van het kleine is ook in de journalistiek een niet te verwaarloozen factor. Het is geen kunst de juffrouw af te snauwen, die telefonisch een middel tegen de schurft van haar katje vraagt, de schouders op te halen als een eenvoudig mannetje een bloem of een kever heeft gevonden waarvan hij iets zou willen weten of zich van den kleinen rentenier af te maken, die een middel tegen mieren gevraagd heeft.

Zoek naar het schurftmiddel, informeer bij deskundigen naar de bloem of den kever, zet desnoods - als de redactie het zelf niet weet - in de courant, dat er een lezer is, die last van mieren heeft en gij zult als opmerkelijk resultaat zien hoevelen zich daarvoor interesseeren en er een postzegel voor over hebben om de redactie van eigen ervaringen te vertellen. Zoo kunnen van tijd tot tijd de banden tuschen een courant en haar lezers door een min of meer persoonlijk contact nauwer worden aangehaald.

Een redactiebureau is een merkwaardige werkplaats. Men houdt er zich het eene oogenblik bezig met de volkenbondspolitiek,

met de vraagstukken van oorlog en vrede en verdiept zich twee minuten later met dezelfde belangstelling in de opening van een nieuwe rijwielzaak, het feest van een gouden echtpaar of de blessures van een slagersjongen, die door een bakfiets is aangereden.

Het leven met zijn groot en klein gebeuren rolt zich hier voor onze oogen af en wij grijpen naar alles wat een courantenlezer in het algemeen en onze lezers in het bijzonder zal interesseeren. Wij verzekeren ons van de snelste berichtgeving voor de grootere gebeurtenissen, wij zenden onze verslaggevers naar elk onderdeel van ons gebied waar iets merkwaardigs een vaardige en vlugge pen vraagt, wij controleeren en corrigeeren de verslagen en berichten van een vijftigtal correspondenten in omliggende gemeenten en sporen hen tot steeds grootere activiteit aan, wij houden ons foto-archief op peil, wij maken ten slotte elken dag weer een leesbare courant, welke in den regel nog plaats te kort biedt om alles wat wij onzen lezers zouden willen vertellen te kunnen bevatten.

Geen grooter voldoening voor onze verslaggevers dan wanneer een groot aantal exemplaren van de courant nog tijdens de vergadering wordt gebracht en rondgedeeld en daarin, tot ruim een kwartier geleden, de woorden van alle sprekers blijken opgenomen.

* * *

Een Provinciaal blad moet een courant met een eigen cachet zijn. De crisis, welke in het winstsaldo van elke courant tot uitdrukking komt, heeft meer dan vroeger tot een samenwerking geleid waarbij het gevaar van een zekere - ik wil het woord gelijkschakeling niet gebruiken - maar een zekere gelijkvormigheid dreigt. Ik laat het opslokken van kleine bladen door grootere en het steeds meer verschijnen van kopbladen met gelijken inhoud hier buiten beschouwing. Ik wijs slechts op de gestencilde copie van een steeds grooter wordend aantal persbureaux en op het steeds verder gaande systeem van coöperatieven aankoop van bijdragen op elk gebied door bladen welke niet in elkanders lezerskring vallen. Ik weet wel, dat de plaatsing van de in den regel goede en interessante copie der Locale Pers, - de vereeniging van Provinciale dagbladen welke niet in elkanders lezers-

kring vallen - anders voor vele bladen onmogelijk zou worden, maar dit systeem brengt toch het nadeel van een zekere gelijkheid in opzet en inhoud, welke in het algemeen het eigen cachet zal kunnen schaden.

Persbureaux als het groote A.N.P. leveren thans per telex ontelbare meters copie en zorgen dag en nacht voor een stroom van berichten. Ik zal de laatste zijn om dit technisch wonder niet te waardeeren, maar het is alweer een stap nader tot de bladvulling vanuit een centraal punt.

Was elke redactie tot dusver zelfstandig in het aannemen of weigeren van diverse invitaties, een commissie uit de Ver. De Nederlandsche Dagbladpers beoordeelt thans elke uitnoodiging en geeft het advies er al dan niet gebruik van te maken.

Theoretisch blijft elke courant natuurlijk vrij die wenken op te volgen, maar practisch is de toestand al zoo, dat men het advies min of meer als allen bindend gaat beschouwen.

Het weigeren van journalistieke aandacht in gevallen waar men zich anders moeilijk aan een invitatie zou kunnen onttrekken wordt er natuurlijk door vergemakkelijkt, maar toch beknot ook dit weer de autonomie der redacties en werkt het er toe mede, dat de couranten meer en meer vanuit een centraal punt geredigeerd worden.

Gelukkig is de Provinciale pers, die, zich aanpassend bij streek en bevolking, zich in het nieuws van stad en omgeving gespecialiseerd heeft, in dit onderdeel van haar taak zoo op handelen naar eigen inzicht aangewezen, dat elke poging tot vervlakking en gelijkmaking hier schipbreuk zal moeten lijden.

* * *

Al is een Provinciaal dagblad niet meer wat het tien jaren geleden was, al heeft ook hier de redactiestaf zich uitgebreid en is er een specialisatie noodzakelijk geworden waardoor verschillende rubrieken een eigen redacteur of medewerker hebben gekregen, toch is een Provinciaal dagblad nog altijd de plaats waar de beste journalistieke opleiding wordt gegeven.

De allround-journalist moge een onbestaanbaar wezen zijn geworden, een Provinciaal dagblad, kweekt bruikbare journalisten.

Het is voor een jongmensch met journalistieken aanleg en met een algemeene ontwikkeling, welke op het eindexamen van een middelbare school gebaseerd is, het ideale instituut voor practische opleiding. Een volontairschap van eenige jaren aan een Provinciaal dagblad, waarin hij gelegenheid kreeg met werkzaamheden in alle rubrieken vertrouwd te worden en waarin hij zich voornamelijk tot een goed verslaggever moest bekwamen, is voor menigeen het begin geweest van een roemvolle journalistieke carrière. Het is slechts te betreuren, dat het aantal vacatures de laatste jaren zoo klein is, dat het volontairschap vaak een langdurige verbintenis is geworden.

De Nederlandsche Journalistenkring, die door zijn bemoeiïngen met arbeidsvoorwaarden, salarissen en pensioenen voornamelijk zijn leden aan de kleinere bladen een onschatbaren dienst heeft bewezen, heeft twee bestuursplaatsen aan vertegenwoordigers van de Provinciale journalistiek afgestaan.

De Kring heeft daarmede de beteekenis erkend van bladen welker gezamenlijk lezerstal niet voor dat der groote pers onderdoet en die door hun eigen karakter in de Nederlandsche journalistiek een eervolle en onmisbare plaats hebben ingenomen.

Maldoror en Ulysses door D.A. de Graaf.

> 'Pour qui ces prophéties? Pour la racaille aux cent têtes qui gravite autour du parvis. Un autre haïsseur de l'espèce devait de là se ruer dans les forêts de la folie, sa crinière écumede-lune, ses prunelles étoiles.....'
> James Joyce: 'Ulysses'.

Ten einde geen misverstand in het leven te roepen, vestig ik voor alle dingen den aandacht op het woord 'vergelijking': van 'invloed' is hier niet zoo zeer sprake. Bij gevolg zal het merkwaardig experiment van den componist-litterator Edouard Dujardin, nl. de toepassing van het procédé der z.g. 'monologue intérieur in zijn 'Les Lauriers Sont Coupés'[1)], hier ter plaatse niet worden besproken.

In een zeer diepzinnig, 'erschöpfend' artikel over den Ier James Joyce, gepubliceerd door de 'Neue Schweizer Rundschau' in 1929, schrijft de filozoof Ernst Curtius, zijn indrukken van 'Ulysses' samenvattend, onder meer het volgende: 'Die vollendete Verneinung von Sinn und Sein ist eine Katharsis. Nur wer den Abgrund gesehen hat, kann hoffen, sich wieder zum Lichtreich des Geistes zu erheben. Das Inferno des "Ulysses" ist, so betrachtet, selbst ein Purgatorium. "Ulysses" entlarvt, exponiert, demoliert und degradiert das Menschentum mit einer Schärfe und Vollständigkeit, die im modernen Denken kein Gegenstück hat....' Deze uitspraak heeft me op de gedachte gebracht verwantschap te zoeken tusschen 'Ulysses' en de 'Chants de Maldoror'.

Een halve eeuw ligt tusschen het jaar-van-publicatie van beide werken, of laat ik liever spreken van romans. Het is mijn bedoeling beide boeken voornamelijk als kunstwerk te beschouwen, dus

1) Voor het eerst gepubliceerd in de Revue Indépendante, Mei-Aug. 1887.

ga ik niet verder in op het reeds door anderen geäpprofondiseerde psychologisch-filozofisch belang dezer beide litteraire gebeurtenissen.

Allereerst signaleer ik een persoonlijke overeenkomst tusschen beide dichters - op andere wijze kan ik hen niet qualificeeren: Een verborgen leven, geleid in de Seine stad, sober of liever ‘austère’, slechts gevuld met lezen en componeeren. Met opzet kies ik voor beider werkmethode het woord componeeren, immers heeft dezelfde Curtius in bovengenoemd artikel ‘Ulysses’ vergeleken met een muziekpartituur en van Lautréamont is het bekend dat hij, bij voorkeur 's nachts, onder het aanslaan van machtige accoorden de aanbruisende volzinnen zijner Zangen concipieerde. Beiden ook hebben de grootschheid van Parijs ondergaan. ‘Ulysses’ mag dan - getuige het onderschrift - gedeeltelijk nog in Triëst en Zürich geschreven zijn, het eigenlijk milieu, waarin deze grandioze schepping tot stand kwam, is toch ‘La Capitale’. En Lautréamont's schrijversloopbaan valt geheel te Parijs, het ballingsoord voor dezen ‘grand Montevidéen’.

Laat ik daarom beginnen met twee evocaties van de ‘Ville Lumière’. Lautréamont localiseert zijn gebiologeerdheid aldus:

> ‘Les magasins de la rue Vivienne étalaient leurs richesses aux yeux émerveillés. Eclairés par de nombreux becs de gaz les coffrets d'acajou et les montres en or répandaient à travers les vitrines des gerbes de lumière éblouissante. Huit heures ont sonné à l'horloge de la Bourse: ce n'est pas tard! A peine le dernier coup de marteau s'est-il fait entendre que la rue, dont le nom a été cité, se met à trembler, et secoue ses fondements depuis la place Royale jusqu'au boulevard Montmartre....’

Joyce drukt zich moderner uit, is ook minder onbevangen en geneert zich schijnbaar voor zijn bewondering:

> ‘Paris s'éveille débraillé, une lumière crue dans ses rues citron, la Pulpe moite des croissants fumants, l'absinthe couleur de rainette, son encens matinal, flattent l'athmosphère.....’

Zooals Parijs hun uiterlijk omhulsel vormt, zoo verbergt zich beider kern in een kapsel van duisterheid, van niet begrepen zijn;

de hoop ooit vat te krijgen op den doorsneê mensch ontbreekt. Beiden nemen nuchter nota van dit feit: de man van 35 die 'Ulysses' schrijft - waarvan de taal in oorlogstijd door de betrokken grensautoriteiten voor een code wordt aangezien - en die genoodzaakt is zijn boek in het buitenland te publiceeren; de jongeling van 22 die niet dan met de grootste moeite een Franschen uitgever weet te vinden en later moet erkennen dat de uitgave een fiasco geworden is. Tusschen twee haakjes zij opgemerkt dat uit deze leeftijden blijkt hoe kwalijk de stoute vlucht der verbeelding uitsluitend voor een puberteitsverschijnsel kan worden aangemerkt - hetgeen tegenover Lautréamont nog wel eens pleegt te geschieden. Ook het feit dat 'Ulysses' vol is van lyriek pleit tegen de uitspraak dat dit een jeugdverschijnsel zou zijn bij de Modernen. Nog sterker zal dit trouwens aan den dag treden in de schepping van den 45-jarigen Joyce, het ultra-lyrische 'Anna Livia Plurabelle.'

In het kort vermeld ik beider reactie op het oordeel der 'verstandigen'. Allereerst onze tijdgenoot Joyce:

> 'Qui prend garde à moi ici? Où et par qui seront jamais lus ces mots que j'écris? Des signes sur champ blanc.... Vous trouvez mes paroles obscures. L'obscurité est dans nos âmes, nest-ce pas votre avis?....'

De zooveel jeugdiger Lautréamont zoekt de oorzaak nog bij zichzelf:

> 'Ne soyez pas sévère pour celui qui ne fait encore qu'essayer sa lyre, au son si étrange. Cependant, si vous voulez être impartial vous reconnaîtrez déjà une empreinte forte, au milieu des imperfections.... La fin du dix-neuvième siècle verra son poète (cependant, au début, il ne doit pas commencer par un chef-d'oeuvre mais suivre la loi de la nature)....'

Niet enkel Parijs is het dat hen als milieu hanteert, ook de Oceaan speelt in hun werk een domineerende rol. En dit is voor mij opnieuw een reden beiden als dichters te beschouwen, immers de zeekust is toch altijd wel bij uitstek het land der poëzie geweest. Zoo bewegen de figuren uit deze twee boeken, b.v. Dedalus -

men lette op de symbolische benaming - uit ‘Ulysses’ en de Maldoror der ‘Zangen’ zich bij voorkeur in de nabijheid van den Oceaan, bij Lautréamont ‘Vieil Océan’, bij Joyce ‘Antique Père Océan geheeten.

Merkwaardig, dat meestal de zee voor ons meer leeft in de herinnering dan in de werkelijkheid. Een echo vervolgt ons en het zijn vaak meer de gedachten en associaties, die het nimmer rustige element oproept, dan wel de direkte weergave, welke de dichters geven. Punt van uitgang is dikwijls de branding; de hooge zee daarachter leidt dan al weldra onze gedachten af - in andere banen. Lautréamont:

> ‘Vieil océan, aux vagues de cristal, tu ressembles proportionellement à ces marques azurées que l'on voit sur le dos meurtri des mousses; tu es un immense bleu, appliqué sur le corps de la terre.... Ainsi, à ton premier aspect, un souffle prolongé de tristesse, qu'on croirait être le murmure de la bise, suave, passe, en laissant des ineffaçables traces, sur l'âme profondément ébranlée, et tu rappelles au souvenir de tes amants les rudes commencements de l'homme, où il fait connaissance avec la douleur, qui ne le quite plus. Je te salue, vieil océan!’

Joyce let meer op het détail, beschouwt de golven als even zoovele individuen en is om hun lot bekommerd als een tweede Franciscus. Even verschijnt ook de maan - of liever Luna, de maangodin der latere Latiniteit, zooals een Apulejus haar aanriep in devote vereering.

Hier is de halve eeuw die hen scheidt volkomen overbrugd en als twee groote lyrici verschijnen voor den lezer deze zonen der 19e en 20ste eeuw:

> ‘Sous l'influence du flux il voyait les algues convulsées s'élever avec langueur, balancer des bras qui éludent quand leurs cotillons elles troussent, balancer dans l'eau chuchottante, et lever de timides frondes d'argent. Jour après jour, nuit après nuit: soulevées, inondées, laissées à plat. Seigneur, ells sont lasses, et au chuchottement de l'eau elles soupirent....
> Pour nulle fin rassamblées, puis en vain relâchées, s'avan-

> cant avec le flot, avec lui revenant en arrière: échevaux du métier de la lune. Elle aussi, lasse aux yeux des amants, des hommes lascifs, une reine nue rayonnante en son royaume, elle tire à elle le réseau des eaux.'

Bij het constateeren van deze verwantschap, ondanks het verschil van tijd, zou men dan tevens het antwoord vermogen te geven op de vraag, die wellicht zou kunen opkomen, waarom Lautréamont - of, om hem bij zijn waren naam te noemen, Isidore Ducasse - nìet en Joyce wèl, in beperkten krink althans, tijdens zijn leven reeds erkenning heeft gevonden. De veel gesmade dadaisten en vervolgens surrealisten hebben ons zoo vertrouwd gemaakt met tot nog toe onbekende gebieden van de verbeelding, dat het mogelijk was dat een raadselachtige schepping als 'Ulysses' slechts eenige jaren na verschijnen in breeden kring belangstelling, begrip, ja bewondering en vereering - naast verguizing natuurlijk - heeft verworven.

In deze zelfden tijd hebben trouwens ook de 'Chants de Maldoror' burgerrecht verkregen, teekenaars hebben zich door Lautréamont's vizioenen laten inspireeren en verschillende uitgaven van de 'Oeuvres Complètes' zagen het licht. Ook verscheen - reeds in 1917 - een Hollandsche vertaling, die ik in een gewone leesbibliotheek aantrof, wel een sterk argument voor iemands 'aanvaarding'!

Echter werden de 'Chants' reeds in 1890 gesignaleerd door Léon Bloy, de groote propagandist - naast Remy de Gourmont - van de Middeleeuwen, en korten tijd was de mysterieus klinkende naam van Comte de Lautréamont op veler lippen. Ook zijn zoo goed als geheel onbekende levensgeschiedenis gaf aanleiding tot velerlei gissingen en ook nu nog zijn van zijn kort bestaan weinig meer dan eenige anecdoten bekend. Geen authentiek portret is van hem overgeleverd, slechts deze persoonsbeschrijving van de hand van zijn uitgever, Albert Lacroix: 'C'était un grand jeune homme, imberbe, nerveux, rangé et travailleur'. In dit geschreven portret zou men een jeugdige editie van den huidigen Joyce kunnen herkennen, die ook gaarne het begrip 'genie' tegenover anders denkenden met als het ware automatisch geregelden arbeid confronteert, getuige een jeugd-opstel over Ibsen: 'Sein

Schaffen ist geregelt durch die äusserste Ordnung, durch eine uhrwerkartige Routine, die man bei einem Genius selten findet.'[1)]

Overziet men beide werken in hun geheel, dan is ook in de compositie - of juister in de afwezigheid hiervan - overeenkomst te constateeren. Want men late zich niet te veel door de indeeling in Zangen imponeeren. Het geheel der 'Chants' is even disparaat als 'Ulysses'. Men vindt bij Joyce zoowel als bij Lautréamont b.v. geheel onverwacht een stuk tooneel; nooit wordt er een nieuwe figuur ten tooneele gevoerd of de auteur veronderstelt, dat de dezen volkomen met hem vertrouwd is en acht het volkomen overbodig ook maar de minste inleiding te geven. Dan is er de aankondiging - lang voor de eigenlijke entrée en scène - het leitmotiv dat pas na tweede lezing ten volle genoten kan worden. Ook de Grieksche tragedie kent dit procédé, slechts voor den ingewijde te genieten, een feit waar Balthasar Verhagen indertijd terecht het licht op heeft laten vallen. Ik gebruik met opzet het woord 'genieten', immers het interesse dat de lectuur der 'Chants', maar ook van 'Ulysses' opwekt is zeker niet alleen van psychologischen en philosophischen aard.

Niet dat de auteurs zich deze disparaatheid onbewust zouden geweest zijn; beide hebben dit feit erkend en ook op den duur getracht zich als het ware weer onder de tucht der intrigue te plaatsen. Het resultaat van beider 'pogen' was een fragment in modernen romanvorm: bij Lautréamont de zesde Zang en bij Joyce het fragment van Work in Progress, dat als afzonderlijke uitgave te New-York verscheen onder den naam van 'Anna Livia Plurabelle'. Merkwaardige coïncidentie: beide 'romans' omvatten ± 30 pagina's. Maar hiermee houdt ook alle overeenkomst op.

Om thans tot het punt van uitgang terug te keeren, het oordeel van Curtius over 'Ulysses'; ik zou boven den term 'Purgatorium' de definitie verkiezen, die de psychiater Jung in een niet minder diepgaand, doch tevens minder gewichtig en in luchtiger vorm gegoten opstel gegeven heeft sprekend van een 'Umkehrung' - gevormd naar analogie van het woord 'Bekehrung', waarvan het de keerzijde is. Zonder in het koor mee te zingen van hen die tegenover de godslasterlijke taal van een Rimbaud, Nietzsche,

1) Citaat uit het bovengenoemd artikel van Curtius.

Lautréamont en Joyce de paradox stellen: ‘Uw ongeloof is uw geloof’, zou ik ten opzichte van deze gepassioneerde afvalligen willen zeggen, dat het geen ongeloovigen zijn, doch ‘anti-geloovigen’, geen tegenstanders van het geloof, doch ‘tegenvoeters’. Wij worden door hen ook niet met de Hel in kennis gebracht, maar met een soort ‘tegen-wereld’. Lautréamont is eens een ‘Hugo à repousse-poil’ genoemd en Joyce - door Curtius - de Anti-Christ. Wellicht, dat de laatste op deze aantijging met de woorden van Napoleon de Derde zou antwoorden: ‘C'est trop d'honneur....’

Is er, zoo vraagt men zich wellicht af, dan niets dat aan deze ‘Umwertung aller Werte’ ontkomt? En het antwoord luidt ditmaal positief: ja, inderdaad, en wel een onzer meest alledaagsche huisdieren, de hond. Alleen weten beiden aan te toonen dat deze huisdieren allerminst banaal en juist zeer verheven, mysterieuze wezens zijn. Bij de evocatie dezer ‘overbekenden’ ontstaat allengs de sfeer van den Elysium, waar een groote mildheid op den bodem aller dingen ligt. Reeds een Baudelaire heeft ons met visie op huisdieren - i.c. de kat - vertrouwd gemaakt, alleen komt het beeld hier nog volledіger en grootscher tot uiting.

Slaat men nu een der meest dichterlijke passages uit de ‘Chants de Maldoror’ op, dan is men nog eerst geneigd te denken dat ook deze eenzame bloeddorstige wezens die in schijnbaar ongemotiveerde woede tegen de maan staat te huilen, wezens uit die ‘tegen-wereld’ zijn, gigantische cerberussen die meer weg hebben van Balkanhonden dan van onze huisdieren. Echter weet de auteur op treffende zeer dichterlijke wijze dit luguber gejank te motiveeren en ten slotte verrast hij den lezer met een soort credo, een bekentenis van een drang naar de eeuwigheid die hij met deze tragische wezens gemeen heeft. Onwillekeurig herinnert deze Hamlet-figuur aan dien anderen modernen Hamlet van Laforgue, die over ‘ce Sens de l'infini’ als zijn zesde zintuig spreekt.

Ik geef thans Lautréamont's evocatie in fragment:

> ‘.... les chiens, rendus furieux, brisent leurs chaînes, s'échappent des fermes lointaines; ils courent dans la campagne, ça et là, en proie à la folie. Tout à coup, ils s'arrêtent, regardent de tous les côtés avec une inquiétude farouche,

> l'oeil en feu; et, de même que les éléphants, avant de mourir, jettent dans le désert un dernier regard au ciel, élévant désespérément leur trompe, laissent leurs oreilles inertes, de même les chiens laissent leurs oreilles inertes, élèvent la tête, gonflent le cou terrible, et se mettent à aboyer.... Après quoi, ils mettent de nouveau à courir dans la campagne en sautant, de leurs pattes sanglantes, par dessus les fossés, les chemins, le champs, les herbes et les pierres escarpées. On les dirait atteints de rage, cherchant un vaste étang pour apaiser leur soif. Leurs hurlements profonds épouvantent la nature. Malheur au voyageur attardé! Les amis des cimetières se jetteront sur lui, le déchireront, le mangeront, avec leur bouche d'où tombe le sang.... Ils agissent pas ainsi par cruauté. Un jour, avec des yeux vitreux, ma mère me dit: 'Lorsque tu seras dans ton lit, que tu entendras les aboiements des chiens dans la campagne, cache-toi dans ta couverture, ne tourne pas en dérison ce qu'ils font: ils ont soif insatiable de l'infini, comme toi, comme moi, comme le reste des humains, à la figure pâle et longue.... Depuis ce temps, je respecte le voeu de la morte. Moi, comme les chiens, j'éprouve le besoin de l'infini.... Je ne puis, je ne puis contenter ce besoin!....'

Joyce is minder transcendentaal ingesteld, en heeft, hoe onwaarschijnlijk het ook moge klinken, een meer huiselijken inslag. Dit hoop ik aan te toonen door een fragment over den hond uit 'Ulysses'. Ik ben het niet geheel eens met Jung die in bovengenoemd essay 'Ulysses' een eindeloozen tocht naar het Niet noemt, zonder dat den lezer één oogenblik respijt gegund wordt. Deze waarlijk treffende passages over de overbekende, haast al te veel bezongen huisdieren zijn inderaad verkwikkende oases, klinken als Pastorales, beteekenen - hoezeer ook schijnbaar ongemotiveerd - oogenblikken van bezinning op deze levensjacht, in dit boek van 'verzonken grenzen'. Het is daarom ook om dezen kant van Joyce's veelzijdige persoonlijkheid te belichten, dat ik deze passage citeer:

> 'Leur chien allait l'amble le long d'un banc de sable en train de fondre, trottant, reniflant dans toutes les directions.

> Cherchant quelque chose de perdu dans une vie antérieure. Soudain il fila bondissant comme un lièvre, oreilles rejetées en arrière, à la poursuite de l'ombre d'une mouette au vol rasant bas. Le sifflet aigu de l'homme frappa ses oreilles flexibles. Il volta, se rapprochant par bonds, puis au trot, pattes tricotantes.... Au bord de la dentelle du flot, il s'arrêta, raide sur son train de devant, les oreilles pointées vers la mer. Le museau dressé il aboyait au renâclement des vagues, troupeau de morses. Elles serpentaient vers ses pattes, elles bouclaient, développaient crête sur crête, chaque neuvième chevauchant et crevant, de loin, de loin, de plus loin arrivant, de horizon des vagues et des vagues....'

Eén element zoekt men tevergeefs bij Lautréamont, wat het oeuvre van Joyce ruimschoots biedt, nl. het element van den humor. Hetgeen men reeds bij Laforgue in zoo verrassende mate aantrof en beter met den term 'innerlijke' of 'absolute' humor kan worden aangeduid, ontbreekt terecht bij Lautréamont, want een lachende, of juister glimlachende Maldoror zou een paskwil zijn: Mefisto moge grijnlachen, Lucifer's gelaat ontspant zich nimmer. - Ik heb het gepoogd, zegt Maldoror eens, ik heb met een mes mijn gelaat gekerfd om een grijns te voorschijn te roepen, maar slechts bloed kwam vloeien uit de wonden. - Maar, zooals ik schreef, de humor van 'Ulysses' is niet een vernisje, doch is inhaerent aan de stof zelf.

Echter zijn, zooals gezegd, deze passages uitzonderingen en blijft steeds de nabijheid der 'tegenwereld' voelbaar: de zooeven beschreven hond wordt geconfronteerd met een hondenkreng - onmiddellijk denkt men aan 'Le Charogne' van Baudelaire - en komt er een atmosfeer die aan de doeken van Rousseau Le Douanier, voorlooper der Surrealisten, niet vreemd is. En anderzijds verzinkt na dit oogenblik van verheven meditatie Lautréamont weer in de beklemmende tropische sfeer der Maldoror-vizioenen.

Maar waar is het m.i. dat deze passages kernen zijn, rustpunten, van waar uit men het geheele complex dezer scheppingen kan overzien, teneinde van dit raadselachtig oeuvre den noodigen afstand te kunnen nemen - onontbeerlijk voor hem die zich ook

maar uit de verste verte een benaderend begrip wenscht te vormen, zoowel van de ‘Chants de Maldoror’ als van ‘Ulysses’. Men beschouwe ze als het centrum van de bonte sterrenwereld: de dierenriem.

Waar deze twee ‘levensfiltreerders’ alle gebieden en schuilplaatsen van de menschelijke gevoels- en gedachtenwereld hebben doorvorscht, behoeft het geen verwondering te wekken, dat ook het terrein van het blasfemisch-obscene door hen betreden is. Wanneer ik mij professoraal zou willen uitdrukken, zou ik spreken van een esthetiek van de blasfemie en de perversiteit - waarbij de namen van voorloopers als Poe en Baudelaire in de gedachte komen. Echter zou deze term in zoo verre misverstand kunnen verwekken, dat hierbij het begrip ‘spanning’ - helaas een modewoord geworden - wordt verwaarloosd, iets wat juist in zóó groote mate in deze scheppingen aanwezig blijkt te zijn, dat daardoor geen oogenblik bij den lezer het gevoel opkomt, dat dit onderdeel geen kunst zou zijn, dat hier sprake zou zijn van ‘pornografie’. Wanneer men op gebied van blasfemie iets wil naslaan, dat aan Maldoror's felheid herinnert, moet men het zoeken in.... den Bijbel, en wel in de Psalmen van David. Maar nog eens: men trekke uit dit feit geen goedkoope gevolgtrekking! Zeker is het niet overbodig te weten dat beiden, Lautréamont en Joyce in Jezuïetische omgeving zijn opgegroeid en onder dit harde régime zeer hebben gezucht.

Dan vindt men een andere eigenaardigheid als integreerend onderdeel hunner kunstuitingen, nl. de ‘esthetiek van de wereldstad’ - om me weer eens op bovengenoemde wijze uit te drukken. Dit procédè werd in het reeds in 1821 verschenen hoofdwerk van Thomas de Quincey, ‘The Confessions of an English Opium-Eater’ waarschijnlijk voor het eerst toegepast en is door Dickens en Baudelaire - om twee zeer uit een loopende jongere tijdgenooten te noemen - op geniale wijze toegepast. Chesterton, de groote ‘herontdekker’ van Dickens, heeft diens verhouding tot de stad-als-zoodanig aldus plastisch gekarakterizeerd: Wanneer hij het huis verlatende de straat opging, was het Dickens als betrad hij zijn eigen studeerkamer. Zoo thuis moet men zich onder den rook der wereldstad voelen, wil men in staat zijn een ‘esthetiek der wereldstad’ te geven. De stad van Lautréamont nu is Parijs,

evenals dat in den grond voor den Joyce-van-heden het geval is, maar de stad van ‘Ulysses’ is - schrik niet, universeel-geörienteerde lezer, - de provinciestad in den ergsten zin des woords: Dublin. Een tiental jaren geleden verscheen een werk dat toentertijd nog al opzien baarde, de novelle ‘Manhattan Transfer’ van den Amerikaan John Dos Passos, die met dit boek een doorsnêe van het New-Yorksche leven ‘op kookpunt’ heeft gegeven, wat Joyce - maar dan veel verder doorgevoerd - voor Dublin heeft getracht te doen. Zoo zou men dus kunnen spreken van ‘Dublin Transfer’, waar het gaat om den inhoud-in-groote-trekken van ‘Ulysses’. Nu vertoond het uiterlijk aspekt van een doorsnêeteekening altijd het karakter van ‘afgebrokenheid, van iets fragmentarisch’ en zoo is het dan ook met den inhoud, zoowel van ‘Manhattan Transfer’ als van ‘Ulysses’ gesteld. Echter strekt bij Joyce de afbrokkeling zich ook uit over den vorm, waarin deze inhoud is gegoten en zoo treft men niet alleen volzinnen aan die niet ‘afloopen’, maar zelfs woorden die ‘in staat van invaliditeit’ verkeeren.

In het laatste werk van Joyce is dit procédé in nog veel sterker mate toegepast. Inderdaad, deze moderne auteur komt, zooals meer genoemde Curtius het heeft uitgedrukt, den lezer in niets tegemoet. Maar geldt dit eigenlijk niet voor alle groote artisten? - Het is niet mijn bedoeling een analyse van deze taalverminking te geven, alleen wil ik wijzen op den reusachtigen arbeid die hier achter zit - Joyce heeft eens gezegd dat het schrijven van ‘Anna Livia Pluarbelle’ hem 1600 uur van zijn leven gekost heeft - arbeid die juist hier onontbeerlijk is, wil het effect geen zinloos gebrabbel worden. Want wij kennen allen taalverminking in onze onuitgesproken gedachten, in onze droomen: woorden die absoluut niet ‘thuis’ zijn te brengen. Wanneer ik een term aan de geologie mag ontleenen, zou ik ter onderscheiding van de taal van Lautréamont en Joyce kunnen spreken van lava tegenover magma: reeds naar buiten getreden aardmassa tegenover den gloeienden stroom, die zich onder de aardkorst bevindt. Toch treft men ook in de ‘Chants’ een enkele maal reeds woorverminking aan, b.v. in den zesden Zang, waar sprake is van Aghone, een der bijfiguren uit den korten ‘oman’ van Maldoror, welke naam, blijkens zijn levenslot, ontstaan is uit het woord ‘agonie’. Trouwens in den

naam van de hoofdfiguur zelf, Maldoror, vindt men, op den klank afgaande, de woorden ‘mal’, ‘horreur’ en, in tegenstelling met deze twee begrippen, het woord ‘or’ dat als naklank gelijk een goudglans den lezer bijblijft of, om met den reedsgenoemden Léon Bloy te spreken, een hemelsche melodie die ons, ondanks de schrikbeelden die wij op den weg door Maldoror's onderwereld ontmoeten, verlokt gestadig voort te gaan.

Tot wenden zich deze ‘afgewenden’? Keeren wij terug tot de zinsnede die ik tot motto van dit opstel heb gekozen: ‘Pour qui ces prophéties? Pour la racaille aux cent têtes qui gravite autour du parvis.’ Met een ruw gebaar wordt hiermede de ‘normale’ lezer geëcarteerd. Ook Lautréamont schrikt den ‘belangstellenden leek’ af: ‘Il n'est pas bon que tout le monde lise ces pages qui vont suivre; quelques-uns seuls savoureront ce fruit amer sans danger. Par conséquent, âme timide, avant de pénétrer plus loin dans de pareils landes inexplorées, dirige tes talons en arrière et non en avant....’ Toch is Joyce hier de absolute ‘Verneiner’ tegenover den nog menschelijk zich uitdrukkenden Lautrémont. Dit is echter meer schijn dan wezen, en de oorzaak van dit verschijnsel is te zoeken in den vorm waarin Lautréamont zich uitdrukte, vorm die nog lang niet volkomen - gelijk dit bij Joyce het geval is - met zijn persoonlijkheid overeenstemt.

Nog even breng ik in dit verband zijn eigen woorden in herinnering: ‘Ne soyez-pas sévère pour celui ne fait encore qu'essayer sa lyre, au son si étrange....’ Maar daartegenover staat de eigenlijke inhoud van de ‘Chants de Maldoror’ die krachtens hun aard niet minder geschreven schijnen voor ‘La racaille aux cent têtes’.

Waarom ik deze twee figuren koos tot onderwerp eener bespreking?

Als oproepers - men denke aan het oproepen van den ‘Erdgeist’ in de Faust - van een ‘antikosmos’ zijn zij scheppers van de negatie van een tot nog toe onbekend verschijnsel: ‘wereldkunst’. Wat dit is, zullen latere generaties wellicht eens ervaren; de keerzijde hebben reeds deze Grooten der 19de en 20ste eeuw gegeven.[*)]

*) De citaten uit ‘Ulysses’ werden aan de - door den auteur zelf herziene - Fransche vertaling ontleend, ten einde de overeenkomst met de ‘Chants de Maldoror’ des te meer te doen uitkomen.

Liedjes van weleer door Hélène Swarth.

I.

Bloemen.

Toen ik hem bloemen gaf
Leek mij het leven straf,
   Hooploos verlangen.
Smachtend naar teederheid,
Voelde ik me in eenzaamheid
   Troostloos gevangen.

Toen wij nog, hand in hand,
Voelden ons zielverwant,
   Hoe dorst ik klagen,
Proevend mijn zijn'lijk asch,
Wijl ik niet bij hem was,
   Alle mijn dagen?

Toen hij mij bloemen bracht
Voelde ik 't als lang verwacht
   Afscheid voor 't leven -
Wonen wij, vreemd en ver,
Elk op een andre ster?
   Kan ik vergeven?

II.

Afscheid.

Ik wil in mijn brekende oogen
Meenemen wat in zij zogen
En hielden zoo trouw bewaard
Van de ontroerende schoonheid der aard.

Ik wil in mijn donkere woning
Meenemen den liefdehoning
Van den zomer toen ik je vond
En den lach van je lieven mond.

Ik wil in verstevene handen
Meenemen het beven en branden
Van je hand, die mijn troost mij gaf,
Tot ik droom van mijn liefde in mijn graf.

Maar niet langer verblijden mijn oogen
De schoonheid, van de aarde ingezogen.
Mijn oogen zijn blind geschreid,
In duister van eenzaamheid.

En mijn bittere lippen verstroeven.
Die honing kan nooit ik meer proeven
En de gloed van je teedere hand
Verkilt in mijn Doodenland.

Maar zie, uit de donkere wanden
Verrijzen, ontbloeid uit mijn handen,
Twee lelieën blank en rein,
Die smeeken om bij je te zijn.

Die slanke, die blanke bloemen,
Waar goudenen bijen om zoemen,
In eerbied kniel er bij neer,
Wijl ik leed om mijn liefde zoo zeer.

Uit de kelken drink dauw en honing -
Je was toch mijn liefdekoning.
'k Zal het voelen wel diep in mijn graf,
Als de kus, die je mond mij niet gaf.

III.

Verschijning in de schemering.

'k Wil mijn eenzame kamer vermooien
- Fluweelen gordijnen dicht -
Met bloemen de vazen tooien,
De kandlaars met kaarselicht.

'k Wil de oogen nu luiken en droomen
Dat mijn hand in zijn handen ligt -
Hoe stil is hij binnengekomen!
Hoe droef is zijn aangezicht!

Mijn woorden, zoo lang verzwegen,
Die vloeien nu vlug en licht.
- 'Wie scheidde zoo wreed onze wegen?
Was 't een latere liefde? Of plicht?

In ootmoed, gedwee als de vromen
Aanvaarden een godsgericht,
Uit je hand heb de smart ik genomen,
Die mij brandde als een bliksemschicht.

Je gelooft dat ik troost voor mijn lijden
In de liedjes wel vond, die ik dicht.
Laat je niet door die logen misleiden!
't Is niet waar dat mijn smart er voor zwicht.'

Vol tranen nu zie ik zijn oogen
Op mijn oogen vol tranen gericht.
- O lieveke! uit mededoogen
Kus mijn oogen voor àltoos dicht.

Verzen van Rob van Eulem.

Blijde inkomst

Wij zijn weer terug in Holland en het regent.
De grauwe, lage wal kan ons niet meer verlokken.
Het is precies als toen wij hier vertrokken,
Nat en vervelend. Alles valt je tegen.

Wij weten wat ons daadlijk staat te wachten:
Gezoen, gesnik en meer van dat gedoe. Maar, ach,
Je gunt per slot de vrouwen dezen blijden dag,
En stelt je weldra schaadloos met de nachten.

Doch elk van ons telt heimelijk de uren
Tot wij dit land weer kunnen achterlaten.
Vervloekt, een land? 't Is een gevangenis.

En als wij dezen hemel lang verduren,
Worden de oogen dof en gaan wij alles haten
Omdat heel Holland grauw en knellend is.

Waarom?

Waarom wij leven, leer ik nooit begrijpen.
Is er een reden? Maar wij gaan toch dood.
De liefde is een bloem, die nooit tot vrucht wil rijpen,
Schoon, maar kortstondig, en slechts zelden groot.

Er zijn de zon, het land, de hemel en de dieren,
De zee, en alles wat de wereld geeft.
Doch waar is onze winst? Een schaarsch plezier en
Dan het besef dat men niets beters heeft.

Het is niet veel. Wij zijn ook ontevreden.
Geboorte is een aanvang zonder waren zin.
Wat doen wij nog met ons verspeeld verleden?

Het eind is even onbestemd als het begin.
De god dien ik eens dwaas heb aangebeden,
Bleek ook een droom en gleed het duister in. -

Voorbij

De wind roept, en de regen, in den nacht...
Waarom heb ik u nogmaals opgezocht?
Uw mond heeft weer zijn schralen troost gezocht,
De bittre kussen schrijnden zacht.

En tevergeefs heb ik mij afgewend:
Het venster biedt geen rust meer aan mijn oogen.
Intens-vermoeid heeft nog mijn hand gelogen,
Alsof gij mijn verdriet niet kent.

Gij zijt een vreemde, als gij nimmer waart.
Gebogen rust gij aan mijn moede lijf;
Maar 't is voorbij. Wat had ik dan verwacht?

Wanneer gij tragisch door de ramen staart,
Begrijp ik niet waarom ik langer blijf.
- De wind roept, en de regen, in den nacht...

En toch....

De menschen met hun donkere gezichten,
En bij hun aanvang reeds voorgoed verdoemd,
Bezitten niets om 't leven te verlichten
Dan wat men God of Allah heeft genoemd.

En velen zijn er die ook dàt verzaken,
Berustend in hun bittre eenzaamheid.
Tenslotte is er tòch niets van te maken:
Men blijft alleen, de hemelen ten spijt.

Ook wil er soms één enkle zich verzetten
En zwerft de wereld over, vruchteloos.
En al zijn opstand kan hem niet beletten
Eenmaal te breken, want het hart is broos:

Het kan niet droomen langer dan de jaren
Waarin men jong is en nog somtijds geloòft.
Uiteindlijk komt de tijd dat men stil zit te droomen,
Niet weet waarheen, waarom, ook van zichzelf beroofd.

Dan is men tot d'erkenning wel gebroken
Dat alles was vergeefs, dat men om niet bestond.
En tòch, koud en vergrauwd ineengedoken,
Houdt men het leven vast tot aan de laatste vonk.

Berusting

Wat ik bereikt heb, kan ik nu wel zeggen.
Het is ook niet zoo veel. Een spel, een avontuur,
Is mij het leven nooit geweest, maar op den duur
Ben ik den ernst toch wat terzij gaan leggen.

Wat geeft het ook of wij onszelve kwellen.
Wie weet ooit wat de toekomst en het einde biên?
Is er een einde, of een hemel en een helle?
- Wij zullen dat op onzen tijd wel zien.

Waarom dan klagen, jachten, draven, zuchten?
Ik weet het niet en niemand die het weet.
Wij kunnen nimmer den dood ontvluchten;

Hij is niet zoo, dat hij één mensch vergeet.
Het hindert niets. Wij zijn de schrale vruchten
Van dezen grond, die moeder Aarde heet.

Verzen door Max Kijzer.

Nacht.

Mijn kamer schemert en m'n schaduw flakkert,
en in den hoek daar staat mijn schaduw stil,
ik weet niet wat het leven van mij wil,
mijn hart dat klopt en ik ben koortsig wakker.

Weer speelt het leven met den dood zijn spel,
weer gaat de dood met 't leven wat jongleeren,
mijn leven gaat zijn schaam'le pot verteren,
de ganschë aarde duurt een simp'le tel.

Jeugd: glans om wonderbaarlijke gewassen,
rivieren stroomen rinkelend ten val,
een slang van goud, van bergtop tot dal,
zongeur van liefd' uit giftige moerassen!

Mijn vingers spelen in den nacht een wals,
en in de verte gaat een kerkklok luiden,
in regelmaat gonzen bronzen geluiden -
bedoelt de mensch het goed al is hij valsch?

De nacht gaat slinken en mijn jeugd wordt ouder,
de kunst dat is het heilige getal,
wie schept weet nimmer waar hij komen zal,
in 't heetste van zijn arbeid wordt hij kouder.

Dit waren jaren dat ik heb geschreven,
met de muzen deeld' ik het daaglijksch brood:
in 't zonnevuur silhouetteert een boot,
een kruishout licht uit parelen gedreven.

De visschen werden luid, de wereld klein,
de jungle stom, leeuwen en tijgers mak,
het rund dat zingt, vernuftig werd de slak,
de mensch van binnen, 't zwijn van buiten rein.

Cadavers werden blank en schoon van leven,
de graven worden mild: een zilv'ren schijn,
uit duizend kannen stroomt de koele wijn -
plant, dier en mensch zijn met elkaar verweven.

De modder spettert goud, de steden musiceeren,
de bonte wereld droomt in blauwen vreê,
harten dansen met de planeten mee -
mijn knoken, huizen, straten melodieeren.

De jaren zijn vergaan, mijn handen mat,
de nacht is lang en dor, het spel is uit;
komt God noch duivel tot een laatst besluit? -
vooruit, vrind Dood, geef op je jat!

Geluk.

Aan den einder vlammen witte vuren,
mijn hunk'rend hart maakt heel het leven breed,
het roek'loos lijf dat g'niepig vlug versleet,
wil zich aan Satan nimmermeer verhuren.

Ik ga rechtop en lach om alle zonden
en zie een toekomst waar geen mensch van weet,
ik ben als een die 't heilig geloof beleed,
voor zich alleen de waarheid had gevonden.

Die jaren preekte vóor ze hem verstonden,
de eeuwen deden wat hij niet vermocht,
dat is het loon voor den profeet die zocht;
zijn woorden: rozen in de grauwste stonden.

De toekomst weet 'k, moet eerst mijn afscheid brengen
aan het verleên dat ritselt in den wind,
aan het verleên: een helder lachend kind
en aan de schaduw waar de smarten zengen.

O menschen ween toch mee, aanzie het lief gelaat
van wat de wereld bracht aan lente, zon en jeugd,
aan moed, aan heroïek, moeizaam verwonnen deugd,
het donkerst hart heeft nog zijn dageraad.

Het is verweerd; de aarde ís een feest,
het bont en goud, het phosphor en de zee,
muziek en dans; muziek klinkt als de sneeuw,
o, wonder, dat de pijn van mensch en dier geneest.

De bloemen bloeien: d' aarde is een feest,
dieren paren, het woud dreunt van geweld,
het paradijze water uit den grond opwelt -
de nacht is schoon, de dag is schoon geweest.

Want het is stil, de mensch kent nu het laatste,
de man haalt adem aan de borsten van zijn lief,
zoo is het leven een verrukkelijk gerief,
onzichtb're band verbindt je aan den naaste.

Alom de liefde geurt, wat is de wereld wijd!
een maanfiguur zich in den hemel plant,
een scheeve vrucht maakt zilver-transparant
een donker meer waar zij haar licht verspreidt.

Zie met mij mee - gaat nu de liefde keeren?
mensch, niet goed zijt gij, ge kust uw bloemen niet,
ge weet te veel! materie is graniet -
het zijn de zachte dingen die gij moet begeeren.

Het is de dag niet en de dwaze munt,
de hamer weet gij te hanteeren,
de nacht is waar, eerst zult gij al ontberen,
voor gij de vreugd der armoe kennen kunt.

Er is geen geld, geen goed, geen haven en bezit,
er zijn alleen maar schucht're witte rozen,
ivoren knaap waarvan de lippen blozen,
wie niets begeeft die ziet de aarde wit.

Die ziet de wereld wit, de hemel en zijn droomen
en onbezorgd geurt de bloesem van den dood,
een vorstenmaal was hem zijn droge brood,
ontroerd zal hij vergaan, ontroerd is hij gekomen.

Ik ga u vóor en lach om duivelsmachten,
de liefde heb ik lief, de schoonheid bloeit op zij
van mijne wegen, en mijn hart wordt vrij -
de mensch is meer dan som van zijne krachten.

O vreugde van te zijn, O Lief, je blanke huid
leeft als een slanke maan in de bedroefde lucht,
geen grooter weelde dan jou kleine zucht -
en zelfs het leed heeft goudenzacht geluid.

Tweespalt.

Voor Salvador.

De visschen glijden door 't bekroosde water,
regendroppen dropp'len op het groen,
zacht schijnt de zon en lichtgeklater
nuanceert het water en het groen;
regenboogtinten glanzen in het water.

De vogels drijven in de hooge nevels,
het worden stippen van de aard' bezien,
zij bouwen nesten aan de huizengevels,
voeren strijd en maken vrede ook misschien;
er schieten wezens door beglansde nevels.

De dieren gaan in groote karavanen,
de leeuwen brullen d'oneindigheid kapot,
door grauwe grauwheid schrijden karavanen,
ze vechten voor hun hach'lijk dierenlot.
ook menschen schuilen in groote troepen samen.

Wat drijft hen anders dan de nood bijeen?
het leven laat zich niet beredeneeren,
eens klopte een mensch het water uit den steen
en doelloos zal geen creatuur krepeeren.
zij gaan en strijden als de dieren dicht aaneen.

Er waren alle tijden enk'len uitverkoren,
is dat het waar verschil tusschen mensch en dier?
hoeveel maal ging reeds het paradijs verloren?
er is geen onderscheid tusschen daar en hier;
op hoeveel aarden werd de mensch geboren?

Er waren eeuwig aarden, menschen en culturen,
de waarheid ís, de schoonheid evenzeer,
beginloos zonder eind is dit voortdurend duren,
welke beschaving komt eind'lijk morgen weer? -
gist'ravond had de maan rotsen en gouden vuren!

Vergaan, verrijzen en verschijnen,
de groei gaat voort, is ov'ral analoog
en alles keert als alles gaat verdwijnen,
het schema aarde spiegelt het omhoog;
over aard en hemel regeeren eend're lijnen.

Ontwaakt bij hen een God met goud bestreken
en star van lijn en lijf, vol kleur getatoueerd,
hoezeer hun nood, hun eenheidsdrang gebleken,
is ooit de droom, de zucht, de diepe wensch verkeerd?
en welke ster is van haar baan geweken?

Het paradijs zit ieder in zijn knoken
en met den adem ademt mee de zondeval,
de moordenaar droomt bij bloemen weelderig ontloken,
de ware priester bidt dat hij niet vallen zal.
door 't eeuwig goede wordt tijd'lijk kwaad gewroken.

Ontvang de laafnis van Zijn uitgestrekte handen,
ik duld, ik duld geen middelaar!
ik scheur ze stuk de allerheilgste banden,
want ik ben hier en Jezus daar!
O nevels voor het licht der overluchtsche stranden.

Mijn liefde zocht U steeds, mijn liefde heeft gevonden,
O, schrik! - mijn waarheid gaat niet parallel,
systeem, kennis heeft mij aan de aard gebonden,
O, klare stem: Gij deedt het wel, heel wel -
een mensch die twijfelt heeft aan zijn naakt hart wonden.

Wat is het antwoord Heer, het antwoord aan je knecht,
Jezus, nooit heeft een mensch zooveel van je gehouden,
mijn hart is zwaar van jou, mijn vingers wit en recht:
bloemen die je heilig haar geurig samenvouwen -
in naam der liefde: er is geen slecht!

Is er geen troost voor mij, geen wijken uit mijn wezen,
moet ik de dieren volgen blind en doof en stom?
ik vorsch naar oorzaak, veel heb ik gelezen,
de weemoed stijgt naarmate ik verder kom -
bleek is de iris aan den trans verrezen.

Heimwee.

Verleden wenkt uit zijn verrukte sferen,
welk beest vreet mijn roode kern in twee?
cadavers cirk'len in 't vloeiend goud der meren,
er is een geur dien 'k niet kan ontberen -
een bloedstreep bindt het heden aan 't verleê.

De wind: een reus met een trompet gewapend,
die davert door de ruimt' met een fanfare-geweld,
de sterren dronken en de straat ontwapend,
met grauwe forten is de nacht bewapend -
een vage maan langs wolkenheuvels snelt.

Zwijg, morrend hart, nu gaan de sterren praten,
de wind wordt stil; een groene boog van licht
Godhoog - aardezwart omlaag de straten,
daar staat een mensch klein, koddig en verlaten -
en langzaam valt de zwarte nachtbloem dicht.

Vooruit! gij minnaressen met uw sluwe boezem,
je hart is wormstekig en je vel is glad,
de smart zoekt het verleên en wat ze vindt is droesem,
een duivel steelt het goud, verfomfaait elke bloesem,
o, 't bloed komt nimmer vrij van wat het eens bezat.

Gij vrouwen die daar gaat, gij liefdes al bezweken,
ik kus de roos die in uw haren gloeit,
de goudschijn om uw leên zal immer meer verbleeken,
nooit heb 'k het vuur, nooit heb 'k de pijn ontweken;
mijn vingers worden moe, terwijl mijn heimwee bloeit.

Binnengedachten van Willem Kloos. MCLXIII.

Rhetoricus was 'k nooit; mijn Geest begreep: dat is gezeur
Van fraaie wendingen en beelden, die niets waarlijks bergen.
Ik ben en blijf een simpel mensch, die nimmer iets verbergen
Wou, wat sterk-klaar hem rees als waarheid. Dicht-gesloten deur

Voor de anderen verschool hem, die dan smaalden. Diep ik keur
Al dingen, die geschieden sinds mijn jeugd reeds, en niet vergen
Van andren meer ik ga, dan wat zij kunnen. De heel ergen
Heb 'k soms geslagen of geplaagd, wen ze om een daagsch gebeur

Mijn binnenst Wezen, dat zij niet begrepen, bleven tergen.
O, kleine menschjes, let maar op uzelf, ik zei dan.... Keur
Van vriendlijk-mooi gevoelen 'k draag der menschheid toe, en dwergen

Ik hielp en help ze, waar ik kan. En voor mijzelf ik neur
Mijn stille wijzen als een stroom, die neervloeit van de bergen....
Mijn Kunst blijf ik getrouw, ook nu 'k om niets meer lach of treur.

MCLXIV.

'k Werd nooit verwaand. 'k Aanhoor, wat andren meenen, want ik weet
't En wist reeds voor mijzelf, schoon niet zoo duidlijk. Diepst-in streven
Ik ging toen heel van zelf om te verkennen 't eigen Leven
Lijk thans nog doe 'k gestaag in al mijn Werk en Kunst. 'k Vergeet

Geen ding wat 'k uit mijzelf voel of van andren hoor. 'k Blijf breed
Tot in bizonderheden alles overzien. Maar neven
Of bloedverwanten in de Lettren had 'k steeds velen; kleven
Bleef 'k slechts aan eigen Geest, er streng op lettend, dat niet gleed

Er iets van hen bij mij naar binnen. Nimmer weg gegeven
Heb ik mijzelf aan andren. Zelfbewust, maar simpel 'k deed
Al dat, wat vond te doen mijn hand in 't noeste, stoere weven.

Ik weet, ik heb gewerkt zoolang het dag was; koud of heet,
Ik bleef mijzelf. Diep in mijn ziel, ik heb al lang vergeven
Al, die bewust of onbewust mij toebracht pijn en leed.

MCLXV.

Melancholie, kalm-weetloos, was reeds me eigen, toen 'k als klein
Zesjarig ventje, stilkens zittend, diep toch voelde. Zwijgen
Vanzelf ik bleef, wen 'k wierd berispt om niets, alleen maar nijgen
Mijn kopje lager naar de tafel ging. De buitenschijn

Des Levens, wat wij zien en hooren, was nooit veel me. Een lijn
Rechte, die door mijn Eigent loopt, steeds volgde ik, om te krijgen
Langs deze een vredig zelfbesef, waarvan 'k voorzien, kan zijgen
Rustig naar 't Eind van Alles: Dood. En nu mijn laatste tij'n

Eindlijk uit allerverste Toekomst langzaam nadertijgen,
Voel 'k vollen Vrede naken. 'k Wil hierna niet zalig-rein,
Maar ook niet ongelukkig zijn, en vliege' in 't wijd gedein

Van allen, die geen vrees of hoop meer voên. Mijn werkend Zijn,
Wordt het weer onbewust? Het is mij goed. Of zal mijn eigen
Diepst-wetend Wezen méér nog weten, en voortdurend stijgen?...

MCLXVI.

Veel menschen sinds mijn jeugd me onnoozel vonden. 'k Deed noch doe
Druk ooit, integendeel: mijzelf en andren, heel gelaten,
Weetloos bezag ik in mijn eerste jaren, zij, die zaten
Vlot babblend om mij heen. Ik vond toen nog geen enkle clou

Voor wat zij zei'n. En later voelde ik mij zoo'n beetje als gnoe,
Vreedge, die staat en let op wat hij doen moet. O, 't wild praten
Der menschen, die wel doen alsof, maar niets verstaan zij. Vaten
Vol woorden worden steeds vergoten ijdlijk. Zelf nooit moe

'k Wierd om te denken, totdat 'k wist. Dommen steeds zei'n, dat laten
Mij liever was dan doen. O, 't niets-begrijpende gedoe
Der Velen, luistrend naar Ondiepen, heeft steeds af en toe

Getracht mij weg te duwen, plagen, schaden, aderlaten.
Geen kwaad ik ooit gedaan heb en 'k zocht nimmer eigen baten.
Thans sta 'k nog sterk en stoer omhoog, en vraag mij dikwijls: hoe?...

MCLXVII.

‘Stil blijven buiten ieder Zijn is Hemel.’ 'k Raakte er toe
Dit te beseffen soms als jonge knaap al. 'k Word niet killer
Ofschoon ik was van binnen steeds een moeilijk Lever. Riller
Toen was 'k voor iedren dag, maar in mijn ziel niet vreesde ik. Moe

Diepst-in nooit werd mijn neiging tot verstaan, ofschoon 'k de clou,
Die alles oplost, nooit ontdekte. 'k Blijf nog steeds de Driller
Mijns eignen Wezens. 'k Werk en wil, steeds denkend, als een Tiller
Van alle dingen naar mijn hersens. Als met looden roe

Bestuur ik me om mijzelf te leeren kennen. Och, 'k sta toe
Mijzelf nooit overmaat van vreugde of smart. Nooit een bediller
Ik wierd van andren; liever trachtte ik te begrijpen 't hoe

Van iedren menschenaard, maar 'k bleef mijn Eigent. Geen verspiller
Wilde, was 'k ooit, maar ook nooit gierig. Al wat 'k denk of doe,
Dat is gedachte en daad van een beheerschten, sterken Willer.

MCLXVIII.

Mijn Moeder voelde vlot, mijn Vader strak, en dies niet pasten
Die goede Liên tezaêm. Mijn nooit-geziene Moeder kwam
Van uit háar Moeder, dus uit Fransch geslacht ter Aard. Zelf 'k nam
Uit Haar mijn oorsprong als Poëet, met al de rare lasten

Daaraan verbonden: tegenstand, verkeerd begrip. De kwasten,
Pedante, domme, gaven altijd ongelijk me. Een stam
Met kleurig-vreemde bloeisels rees ik tusschen 't kil en klam
Kruid, dat sinds lang niet meer bestaat nu, doch toen welig waste.

'k Ben geen eerzuchtge, 'k ben geen arrivist, en niet vol gram,
Maar 'k nam al hindernissen, koel en kalm, met aldoor vasten
En welberaden sprong, en beukte stadig, als met ram

De onwaardigen omver, die grommend-dof als honden, basten.
Maar menigmaal erkenning, fijn gevoel en dank verraste
Mij ook ten slotte en hielp te hou'n mij nú nog sterk en stram.

MCLXIX.

Maar vind 'k dan iets belangrijks mij? Geenszins, o, neen! Ik leef
Ook thans als alle studieusen doen. Mijzelf te weten
Geleidlijk langs zoo meer en beter, en bedaard te meten
Mijn waarde immer juister, heb ik steeds gewild. Ik kleef

Noch kleefde ooit schriklijk aan de wereld, want diep-in ik streef
Vóór alles naar bezinning en bezinking, en vergeten
Doe 'k niets, het blijft aanwezig in mij, en al vroegre veeten
Egaal mij zijn geworden, als een koele stroom, die dreef

Zijn troeblen inhoud naar een zee, die reinigend versmeten
Heeft 't vuil, en 't zuivere behield, in fijn gesponnen zeef.
Thans ben of blijf 'k op niemand meer, genadeloos, gebeten,

Omdat ik weet: ons alle omspant een onverbreekbre keten,
Waardoor elkeen aan andren diep-verbonden blijft en bleef,
Gescheiden-ongescheiden en geweten-ongeweten.

Korte vergezichten op lektuur door Dr. Willem Kloos.

Chateaubriand. René.

Op *René* moet men geen moderne theorieën toepassen, want dan is dit verhaal niet veel.

Het is meer een gedicht in proza, dan een novelle.

Chateaubriand is groot door den uiterlijken vorm, waardoor hij werkelijk van tijd tot tijd iets als een vage emotie in ons weet op te wekken.

Hij had misschien een groot dichter kunnen wezen.

Chateaubriand. Les Natchez.

Nu eens klassicistisch, dan weer modern-melodramatisch, en nergens bepaald mooi.

Chateaubriand was een kranig stylist, maar geen volbloed-artiest.

Zijn visie en zijn begrip zijn in *Les Natchez* soms zoo kinderachtig, alsof dit boek een vlijtig opstel van een schooljongen zou zijn.

Waarschijnlijk ontbrak aan Chaheaubriand de groote kunstenaarsernst. Hij schreef blijkbaar maar neer, zooals het in hem opkwam, zonder dat hij het eerst diep doorvoeld had en doordacht.

Chateaubriand's kunst is genialistische journalistiek.

Chateaubriand. Atala.

Het midden (Le Drame) is mooi door den muzikalen gang der zinnen.

Doch het slot (Les Funérailles en Epilogue) is meestal afgrijselijk van onnatuur.

Chateaubriand blijkt dikwijls niets van de situatie te voelen, alsof hij maar bewusteloos opschrijft, wat hem toevallig in zijn hoofd komt.

Pierre Corneille. Le CID.

Corneille houdt goed vol, en blijft bij het onderwerp. En weet dit recht naar het einde af te wikkelen.

De Infante schijnt een vrij overbodige figuur.

De stijl van Corneille is een enkelen keer omslachtig-prozaïsch, maar over het geheel van een zuiver-zeggende redenaarskracht.

Jean Racine. Britannicus.

In dit stuk is Racine menschelijk-gevoeliger dan Corneille, maar de figuren zijn allemaal zwakker geteekend dan bij C.

Britannicus is hier en daar heel mooi van fijn-rhythmische beweging en sentiment.

Junie is een veel beter persoonlijkheid dan de slappe Britannicus.

Molière. Le tartufe.

De figuren in dit tooneelstuk zijn sterk-expressief, en vandaar waarschijnlijk het blijvend succes tot op heden.

De menschen, die Tartufe bedriegt, zijn wèl erg onnoozel, waardoor ons zijn huichelkracht natuurlijk niet zoo groot schijnt, als Molière die heeft bedoeld.

Het effect aan het slot wordt bereikt door den traditioneelen deus ex machina.

Het stuk zal waarschijnlijk op het tooneel zeer goed voldoen (beter dan als lees-stuk), maar een letterkundig meesterwerk is *Le Tartufe* niet.

Beaumarchais. Le barbier de Séville.

Een oppervlakkig stuk, maar vlug en leuk.

Uitstekend (wegens den inhoud) geschikt, om als libretto voor een opera te worden bewerkt.

Beaumarchais. Le mariage de Figaro.

Le mariage de Figaro is aardiger en onderhoudender dan de *Barbier.*

Als dramatische kunst beschouwd, is het slot wat gerekt en mat.

Diderot. La religieuse.

Diderot heeft dit verhaal wel goed doorvoeld, maar niet goed doordacht, en daardoor is het geen gave compositie geworden.

Het begin is het meest aangrijpend en het 'dichterlijkste'. De tweede helft is een beetje griezelig, en de Religieuse-zelve is psychologisch vrijwel onverklaarbaar, - het is bijvoorbeeld onbegrijpelijk, hoe zij geen natuurlijken, meisjesachtigen tegenzin heeft in de vreemde gedragingen harer supérieure.

In elk geval blijkt uit dit stuk, dat Diderot menschelijk te voelen wist.

August Lafontaine. Der edelste Mann.

Naar deze vertelling te oordeelen, verdient August Lafontaine noch zijn vroegeren roem, noch den smaad, die daarop volgde.

Zijn schrijfwijze heeft iets aangenaams, maar dat op den duur door het aldoor-zachte en zoete wel wat verveelt, evenals blanc manger dit doet.

August Lafontaine leefde van 1758-1831. Hij schreef meer dan 150 romans en novellen, over het algemeen naar den sentimenteelen kant en zonder veel ruggegraat. De bedoeling te ontroeren is overal duidelijk en daarnaast valt steeds op de moraliseerende tendenz. Zijn 'veelbeweende' roman *Fedor und Marie,* zooals Otto von Leixner hem noemt, handhaafde zich nog tot in het begin van deze eeuw.

Jean Jacques Rousseau. Confessions.

Tome I, II, III, IV, V.

Er bestaat een overeenkomst tusschen Multatuli en Rousseau, maar Rousseau is zachter en gevoeliger.

Rousseau is evenzeer als Multatuli geheel van zichzelf vervuld, vindt zichzelf altijd den besten mensch, maar hij is niet zoo oppervlakkig.

Rousseau maakt den indruk wèl eerlijk, doch eenzijdig te zijn. Misschien is de vervolging, waaraan hij voortdurend blootgesteld is geweest (Voltaire heeft zich te dien opzichte hoogst-onwaardig gedragen) gedeeltelijk een wisselwerking, omdat hij zoo achterdochtig was en daardoor een vreemde houding tegen de menschen aannam wellicht, terwijl de menschen van hun kant waarschijnlijk intuïtief voelden, dat hij geen compleet man was met veel weerstandsvermogen

De *Confessions* maken den indruk oprecht te zijn, en vormen over het algemeen een niet-onaangename lektuur. Maar hier en daar kunnen ze ook zeer vervelend zijn, omdat Rousseau dikwijls dingen vertelt, die alleen voor hem persoonlijk interessant waren.

Wie de *Confessions* leest, doet goed daarnaast te nemen het onlangs verschenen uitgebreide werk van Hans Julius Wille: *Träume und Tränen,* dat de levensgeschiedenis van Rousseau en zijn Thérèse vertelt, en die de auteur heeft samengesteld uit de literaire nalatenschap van Rousseau en uit niet minder dan 448 documenten zijner correspondentie, die thans eerst toegankelijk zijn geworden voor de algemeene belangstelling. (Zie Jan.-afl. 1938 N.G.)

M. Maeterlinck. Monna Vanna.

De personen in dit stuk zijn allen, en vooral Vanna, behalve Guido, die het type is van den gewonen, banalen man, mooi gedacht en spreken in zuivere, artistieke, overtuigende taal.

Het derde bedrijf is het mooiste en geeft de meeste ontroering.

Maeterlinck heeft in *Monna Vanna* eenigszins den invloed ondergaan, waar, in *Het Poppenhuis,* Nora het wonder van haar traditio-

neelen man verwacht, dat deze evenmin in staat is te verwerkelijken als Guido aan zijn vrouw.

De scène der ontmaskering van Trivulzio nam Maeterlinck uit het dramatisch gedicht *Luria* van Robert Browning.

Restif de la Bretonne. La jolie vielleuse.

Een hoogst curieus verhaal om te lezen.

Het is namelijk een mengeling van de argelooste naïeveteit en de grootste geraffineerdheid, zóó onscheidbaar geämalgameerd, dat de eind-indruk een vraag blijft: is de schrijver Restif de la Bretonne een kinderlijke of een perverse natuur...?

P.B. Shelley. Laon and Cythna or the revolt of Islam.

Superieur van visie en rhythmus.

Trachtende dit drama objectief te zien, van uit den doorsneê-lezer, - bij herlezing, nadat men het de eerste maal uitsluitend literair genoot, - moet men erkennen, dat voor dezen de voortdurend schitterende welsprekendheid ervan een beetje vermoeiend voor de hersens is.

Shelley maakt inderdaad den indruk een bovenaardsch wezen te zijn.

Maar om den doorsneê-lezer waarlijk en diep te ontroeren, had hij misschien een beetje steviger met beide beenen op de aarde moeten staan. Vandaar is de indruk, dien hij op het groote publiek in dit episch gedicht waarschijnlijk maakt, wèl sterk, maar toch eenigszins vaag en gelijkt op de uitwerking van muziek, die zeer intensief kan worden gevoeld, maar die men niet positief en reëel kan beschrijven.

Doch dit is zeker: Shelley is uniek-groot.

Maandelijksch overzicht letterkundige notities.

Nederland en Oranje.

Het nieuwe groote geluk, het Huis van Oranje beschoren, heeft wederom bewezen, welk een hechte, onverbreekbare band Nederland met Oranje verbindt.

Het geheele volk nam met onstuimige blijdschap deel aan de vreugde van het Prinselijk Paar; geen wanklank werd gehoord; nieuwe hoop, nieuwe verwachting, nieuwe blijdschap is opgebloeid, en alle lagen der bevolking voelden zich één in verbroedering.

In de Hofjes der eenvoudigen hoorde men den gedenkwaardigen morgen van den 31en Januari al vreugdekreten opgaan, dat er weder ‘een Koningin’ was geboren, dat alles goed was gegaan, en de ouden en de jongen, de rijken en de armen, de hoogsten en de simpelsten in den lande stroomden juichend tezamen en voelden zich één in hartstochtelijke diepe verbondenheid.

Wat het gevoel is, dat men nationaliteitszin noemt, waardoor het komt, dat men trillend wordt ontroerd, wanneer de nationale hymne wordt gespeeld en men plotseling merkt mede te zingen in een schok van overweldigend gevoel... wat het is? het is niet te beschrijven, te analyseeren, men heeft het, en wie zich verbeeldden het n i e t te bezitten, bespeuren opeens, dat hun bloed van dezelfde gewaarwording wordt doorgloeid.

Men wordt een oogenblik aan zichzelf ontvoerd, om weg te vloeien, op te gaan in een oceaan, waarin elk dezelfde golving ondervindt en zichzelf vergeet in het groote geheel.

* * *

De geboorte der kleine Prinses is van meer beteekenis en vèrstrekkender dan het enkele feit, dat er een nieuw leven is ontstaan.

Het jonge Kind brengt een schat van hoop en troost en opgewektheid en dankbaarheid voor ons mee en wat wij in deze zware en donkere tijden zoo goed kunnen gebruiken: een nieuwe verwachting van de toekomst.

> Hoor de vlag, die boven ons wappert,
> Het is het mooiste geluid, dat ik ken, -
> Halfweg de winter, halfweg de wanhoop,
> Desondanks aan het werk te blijven,
> Is, wat de vlag zegt.

En:

> Alles genade,
> Ik zie hun blikken, elkaar ontmoetend,
> Zich samenvoegen tot een bekroning,
> Die blinkend boven de wieg blijft staan.
> O, kind ons geboren! gij zijt het alleen niet,
> Die hier het levenslicht aanschouwde,
> Maar zij ook, en wij ook.
> ... De morgen breekt aan.

Bovenstaand werd genomen uit de rijmprent, verschenen bij de firma L.J.C. Boucher te 's-Gravenhage. De gedragen, origineele tekst is van M. Nijhoff en de wel zéér kinderlijke illustratie van mevrouw Lucie van Dam van Isselt.

* * *

Een uitgave, die zeker nooit op een gunstiger tijdstip had kunnen komen, is:

De Geschiedenis van het Huis van Oranje, door Dr. N. Japikse. (Zuid-Hollandsche Uitgeversmaatschappij, 's-Gravenhage.)

Dit standaardwerk werd in tweede deel uitgegeven in den fraaist denkbaren vorm; de sobere, roomkleurige band draagt enkel heraldische teekeningen op voorkant en rug; het formaat is kloek, de druk is zeer helder en de talrijke afbeeldingen verduidelijken op interessante wijze den tekst.

Aan wien kon de taak om deze geschiedenis te schrijven beter

zijn opgedragen dan aan den eminenten geleerde Dr. N. Japikse, die tegelijk zulk een voortreffelijk schrijver moet worden genoemd?

Wil men historie genieten, dan moet de lectuur ons niet brengen een droog-opgesomde reeks feiten en jaartallen, maar een boeiend en karaktervol beeld geven van de voorgevallen gebeurtenissen en den aard der handelende personen. En dat is hier het geval.

Dr. Japikse is zijn stof volkomen meester. Hij geeft niet te veel en niet te weinig; hij weet precies wat vermeldenswaardig is en wat kan worden weggelaten; en hij geeft zulke waardevolle karakteranalyses, dat wij, door zijn beschrijvingen, een juist en onvergetelijk beeld krijgen der historische figuren.

Dr. Japikse geeft in dit tweede deel een overzicht van, of liever een inzicht in den strijd om het politieke evenwicht in Europa, welk hoofdstuk in verschillende belangwekkende episodes is onderverdeeld, evenals de volgende hoofdstukken, waarin de politieke en de private erfenis van Willem III behandeld wordt, Het Friesche Hof, Nassau-Oraniën en Friso en de Regenten. Dan krijgen we de afdeeling van Het generale Erfstadhouderschap, De Ballingschap en ten slotte: Het Oranje Koningschap.

De levensbeschrijving, welke Dr. Japikse geeft van onze, alom beminde Koningin Emma, is zoo zuiver en sympathiek, dat men haar niet zonder ontroering kan lezen. En iedereen, van welke politieke gezindheid hij moge wezen, zal wel deze woorden beämen:

> 'Wat in Haar optreden naar buiten het meest treft, is de complete tact, de volkomen gemakkelijkheid van bewegen, die getuigen van zeer fijne beschaving, evenals Hare ongedwongen gereserveerdheid dit deed.'

Wie het voorrecht heeft gehad Hare Majesteit de Koningin-Moeder van nabij te mogen gadeslaan, werd, naast haar zilverigfijne schoonheid, het meest getroffen door Haar waardigheid van *grande dame* met als liefelijke keerzijde daarvan Haar verrukkelijk-eenvoudige, tegemoetkomende gemoedelijkheid.

Het nieuwe boek van Dr. Japikse completeert op 'ebenbürtige' wijze het rijke eerste deel en vormt daarmee een kostbaar, onmisbaar bezit voor allen, want zijn niet:

Nederland en Oranje één...?

N.G.

Moeders van beroemde zonen. *(Vervolg van blz. 163.)*

Zóó schrijft de moeder van Friedrich Hölderlin aan haar zoon:

> Allerliebster Sohn!
>
> Ob ich schon nicht glücklich bin, auf mein wiederholtes Bitten auch einige Linien von Dir, mein Lieber, zu erhalten, so kan ich es doch nicht unterlassen, Dich manchmal von unserer vordauernden Liebe und Andenken zu versichern. Wie sehr würde es mich freuen und erheitern, wenn Du mir nur wieder einmahl schreiben woltest, dass Du die Deinigen noch liebt und an uns denckest. Vielleicht habe ich Dir ohne mein Wissen und Willen Veranlassung gegeben, dass Du empfindlich gegen mich bist, und so bitter entgelten läset, seye mir so gut und melde es mir, ich will es zu verbessern suchen. Oder wenn Dir etwas an Deinem Weisszeug oder Kleidingsstücke abgeben sollte, so schreibe es mir oder bitte Deinen Hausherrn, dass er mir schreibt...
> Besonders aber bitte ich Dich herzlich, dasz Du die Pflichten gegen unsern lieben Gott und Vater im Himmel nicht versäumest. Wir können auf dieser Erde keine grössere Glückseligkeit erlangen, als wenn wir bey unserem Gott in Gnaden stehen. Nach diesem wollen wir mit allem ernst streben, dasz wir dort einander wieder finden wo keine Trennung mehr sein wird.
>
> Ich sende Dir anbei ein Wämesle und 4 Paar Strümpf und 1 Paar Handschu als einen Beweis meiner Liebe und Andencken. ich bitte Dich aber, dasz Du die wollene Strümpfe auch trägst...
> Der liebe Gott sei uns und uns unserm Vaterland gnädig und gebe uns und allen Menschen wieder den süszen Frieden. Nebst unserm allerseitigen herzlichen Grusz und Bitte, dasz Du mich auch wieder mit etwas erfreust und bald schreibt, schliesze ich mit der Versicherung, dasz ich unverändert verharre
> Deine getreue M. Gockin.

En in het dagboek der moeder van Conrad Ferdinand Meyer, aan wien wijlen Dr. Nelly Geerts in De Nieuwe Gids van het jaar 1925 een interessant artikel wijdde, schrijft deze vrouw:

Aus dem Tagebuch der Mutter Conrad Ferdinand Meyers

> Lieber Conrad, wenn Du einmal grosz bist - Deine Mutter lebt vielleicht dann nicht mehr - und bekommt diese Zeilen zu Gesichte, so wisse, dasz Du als ein Kind von drei Jahren ein ganz allerliebstes Bürschchen warst. Das ist nun freilich nicht die Hauptsache, und es möchte Dir auch in der Folge keinen Trost gewähren, wenn Du nicht ebenfalls ein gutes und folgsames Kind, ein fleisziger, sittlicher Jüngling und ein tätiger, verdienstvoller Mann geworden bist. Dasz Du aber dieses alles werden mögest, dafür bittet Deine Mutter den Himmel, der Dich fürderhin segne und beschütze...
> Es kommt eine Zeit, lieber Kleiner, wo dir keine Frau St. Nicolaus mehr erscheint, kein glänzender Baum mehr vor Deinen entzückten Blicken steht. Die Zeit, mein Sohn, wird Dir kaum so heiter dahin schwinden, wie der Rosenmorgen Deiner glücklichen Kindheit. Sorge dafür, dasz, wenn Du älter und ernster geworden bist, Dein Inneres nicht öde sey und leer. Sey der grünende Baum und Deine guten Thaten glänzende Lichter, die noch auf die spätesten Zeiten Deines Lebens einen freundlichen Schimmer werfen.

En hier moge nog een brief volgen der moeder van den modernen dichter Detlev von Liliencron:

> Gestern abend schon empfingen wir Deinen Kriegsbrief, geliebter Herzenssohn, oh, welche Beruhigung sind sie uns, diese lieben Briefe, ich kann es Dir nicht sagen, - Du kleiner tapferer Held trägst so brav, muthig, unverzagt alle Strapatzen und Entbehrungen, klagst und zagst nicht über Sonnenbrand. Ermüdung, Hunger und Durst - ach, Herr Gott, könnte ich Dich einmal erquicken! Mein geliebter Sohn, quäle Dich nicht über uns; Du würdest es mir nicht glauben, wenn ich Dir schrieb, wir sind volkommen ruhig - das können Elternherzen nicht sein, wenn sie das einzige geliebte Kind so vieler Gefahr ausgesetzt wissen -

> aber wir sind gottvertrauend, wir wissen, Du bist in Seine Hand geschrieben, Er wird Dich decken wie mit Flügeln...
> Liebster Junge, Du frägst ob Deine Briefe uns zu viel werden? Können wir jeden Tag, jede Stunde einen haben, wie würden wir Gott danken! wie wären wir froh! Wir erkennen es aus tiefstem Herzen, dasz Du so treu bist, dasz Du uns nicht schmachten läszt nach Nachrichten - Deine Briefe sind so frisch, so natürlich geschrieben, Du gehst mit offenen Augen und Sinnen durch die Welt, es ist ein Genusz, Dir zu folgen. Dein frischer Muth giebt ihn uns auch - Gott segne Dich für Deine Briefe.

Op dezelfde eenvoudige wijze, zegt de heer Wagenitz in het bovengenoemde blad *Die Lesestunde,* schrijven ook moeders aan hun in kunst of wetenschap beroemde zonen. Bijna zouden wij hun taal en stijl ‘al te bescheiden’ kunnen noemen. Het is de uiting der onzelfzuchtigste en vanzelfsprekendste liefde, die niet haar eigen grootheid beseft. Zij geven met volle handen wat zij aan liefde en zorg en deelname te schenken hebben, maar nimmer zeggen zij, en ook nimmer voelen zij: Ik geef.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Toen in het voorjaar van 1919, de verfoeilijke wereldoorlog geëindigd, de menschheid als in een blij ontwaken in woord en schrift elkaar, hoezeer ook door vier jaren onbeschrijflijke ellende geestelijk en stoffelijk verzwakt, bemoedigde door de als een Hooglied geuite overtuiging, dat met den wapenstilstand een nieuw, ongekend tijdperk zou aanbreken, verkreeg de schrijver dezer bladen het groote geluk, dat hij voortaan in dit tijdschrift den door niets meer verstoorden gang der menschheid naar een toekomst van lichtenden geestelijken strijd, en daardoor zachte welvaart voor allen, àllen ter wereld, daarmee van blij geluk, zou mogen bijhouden en beschrijven. Was het wonder, dat hij in gelijke stemming van gelukkige blijgeestigheid verkeerde als iedereen? De oorlog en zijn ondergraving van het oudste verleden had keizerrijken doen ineenstorten als vermolmde bouwsels. Krankzinnige republieken rezen op als spookverschijningen. Daar kwamen staatslieden bijeen, in wie ook hij het ouderwetsche vertrouwen stelde, dat zij, wijze en goedwillende mannen, ondanks al wat was voorgevallen met hun land en hun volk, de weegschaal der gebeurtenissen met een koel hoofd, vaste hand en ruim toekomstzicht omhoog hadden gehouden. Thans, bij de vredesonderhandelingen, zouden zij daarmee voortgaan, zoodat de volken in een geheel nieuw regeeringsbeleid zouden samenwerken tot waarachtig heil van heel de vreedzame, aan den opbouw arbeidende menschheid. Zelfs kwam er uit de Vereenigde Staten een staatsman voor over, Woodrow Wilson, President, ongekend feit in de geschiedenis der wereld, - maar in de laatste

vier jaren was alles ongekend geweest, - die op veertien wel doordachte punten van toekomstige vaststelling voor een vreedzame samenvoeging der internationale harmonie, een Volkenbond ontwierp, bestemd tot een Huis des Vredes, waarin alle volken konden overleggen hoe zij de toch steeds mogelijke toekomstige geschillen zouden kunnen afwegen.

Wij weten thans, dat deze staatslieden, die de verschillende vredestractaten zouden samenstellen, het vertrouwen, dat de menschheid in hun wijsheid had gesteld, niet verdienden. Zij bleken door de koorts van den pas geëindigden oorlog erger nog te zijn aangetast dan de millioenen, die zij aan den moloch hadden moeten offeren: Woodrow Wilson werd beloond met wanbegrip en spot. In zijn land teruggekeerd, dat het onbegrijpelijk voorbeeld gaf van zijn verloochening, stierf hij kort daarna: de teleurstelling was hem te groot, de miskenning te grievend geweest.

Dit alles werd den door zijn taak in dit tijdschrift verheugden schrijver eerst allengs bewust. Zelfs langzaam won hij eenig begrip van de innerlijke beteekenis der taak, welke hij zoo blij te moede op zich had genomen. Een maandelijksch overzicht te schrijven in eenig tijdschrift is geheel iets anders, is een gewichtiger taak dan het dagelijksche overzicht bij te houden in een dagblad. Met hoeveel kennis en inzicht deze overzichten ook mogen worden geschreven, de schrijvers hebben nauwelijks tijd om na te denken over de gebeurtenissen in haar samenhang en in haar schijnbare losheid. De schrijver van het maandelijksch overzicht daarentegen ontvangt van-zelf een breederen kijk op het wereldgebeuren, en ziet er den schijnbaren vooruitgang van in, welke echter vaak een verergering van het oude blijkt. Hij ziet in, dat de menschheid de ongekende beproeving is doorgegaan zonder, in haar geheel, er op een hooger plan van onderling verkeer en inzicht door te zijn gekomen. De zoo genaamde wijze staatslieden, in wie ook hij een onverdiend vertrouwen had gesteld, bewezen de waarheid van Walt Whitman's vers, dat elke vrede een nieuwen oorlog voorbereidt. In hun haat en nationale verblinding, door wraakgevoel jegens de vijanden van gisteren, maakten zij van het staatsleven in Centraal-Europa een nest van giftige adders, waarin de overwonnenen, wijl zij dermate verzwakt waren, dat zij niet onmiddellijk tot nieuw wapengeweld konden komen, door hun dagelijks steeds sterker

groeiende natuurlijke krachten, alles aanwendden om althans de onmogelijkste bepalingen der hun gedicteerde vredestractaten tot het hun aangeboren recht te herleiden.

Wat is de menschheid nu, na achttien-en-een half jaar van ternauwernood in toom gehouden nieuwe oorlogsellenden, waarvan de steeds groeiende bewapeningen misschien de zachtste, doch tevens de directste oorzaak zullen zijn van den algemeenen ondergang? Ondanks de verbazingwekkende overwinningen van haar technische verkregenheden is zij als een voorhistorische Lazarus liggende aan den heirweg, geplaagd door etterende wonden. Alle landen zien reeds een financieelen ondergang te gemoet, ook de meest-pacifieke. Het Nederlandsche volk verloor in enkele jaren tijds een bedrag van 532 millioen gulden. Dit is een cijfer, hetwelk men zich nauwelijks kan voorstellen.

Maar allerwegen twijfelt men of deze afschrikwekkende melaatsche niet morgen aan den dag zich bezield zal gevoelen om opnieuw zijn steeds in vrees levende vijanden van gisteren te bespringen, en, er op los slaande, vernielend wat hij om zich heen vindt, zich te herwinnen wat hij in den wereldoorlog heeft verloren, of wat zijn vereenigde overwinnaars hem in hun verblinding hebben afgeroofd.

Dat de Duitsche regeering van het oogenblik nog steeds niets nalaat om Oostenrijk in haar ban te betrekken, zooals de zuurvriendschappelijke ontmoeting van Hitler en Schusznigg, hoog in de Beiersche bergen, heeft getuigd, is een veeg teeken. Het is gelukkig voor Oostenrijk in het bezit te zijn van een regeerder, genoemden kanselier, die de uiterste Duitsche wenschen weet te keeren. Maar hij heeft te doen met een machtige tegenpartij, welke zijn tot nu nog tamelijk zelfstandig land naar haar zin innerlijk bewerkt.

De menschheid heeft dus ook door deze lessen niets geleerd en niets vergeten. Zij is dezelfde oude egoïstische zondares gebleven, welke wij hebben gekend: strevende, vaak door slinksche, schadelijke middelen, naar grooter persoonlijk bezit, terwijl de publieke schatkist overal voor een faillissement staat. Grooter bezit en meer materieel genot. Onverschillig voor de slachtoffers, die zij op haar weg aan de ellenden overgeeft, welke voor den oorlog nagenoeg onbekend waren. Een steeds groeiende werkloosheid doet alle staten

hun grenzen sluiten voor arbeidskrachten en producten van buiten. Iedere staat streeft naar autarchie, en het ‘eerst ik en dan de anderen’ wordt overal schaamteloos toegepast. Zij is nooit zoo hardvochtig geweest als heden. Maar er is één reddend licht in deze overal heerschende duisternis. De gevaren van een toekomstigen oorlog mogen mettendag toenemen, en soms lijkt het zelfs of er regeeringen zijn, welke hem moedwillig aanblazen, met gelijke kracht, gelijke vindingrijkheid van nieuwe geestelijke wapenen groeit onder de menschheid de vredeswil, de afkeer van den oorlog, de moedige en luide roep van Vrede! Idealistisch tracht zij den vredesgroei in de wereld te bevorderen, het is waar op een wijze, welke velen tegen haar inneemt. Niet steeds zijn hare wegen en doelen verlokkend. Wel eens lijkt het of zij op weg is naar de duisternis onder voorgeven, dat daarachter het verblijdende toekomstlicht schijnt. Indien door en na den oorlog het egoïsme op verschrikkelijke wijze is gegroeid, het idealisme is mede toegenomen. Maar met het oog gericht op de sterren bewandelt het wegen van onderscheiden richting. Het duistere egoïsme tegen het lichtende idealisme: het eerste is nog de sterkste van de twee, maar de andere bezit meer moed, wijl bewust te arbeiden in de sympathie van het grootste, immers het meest lijdende deel der menschheid. De wereld van heden ligt in een ziedende smeltkroes en helsche vuren verhitten die. Daar zijn machtige rijken opgekomen, waarin de demagogie geworden democratie wordt vertreden door dictators, die met hardheid waarlijk grootsche hervormingen onder hun volk hebben bereikt. Dezen hebben nu te zwijgen, en zwijgen met vastgeklemde tanden. De meerderheid hunner berust in de pas geboren besnoeide vrijheid van te mogen ademen op den door de heerschers aangegeven maat, en te mogen leven, gezinnen te mogen vormen en met een nederig onderdanenverstand te mogen prijzen - als zij er lust toe hebben - wat de dictators wijzen. Buiten de grenzen dier nieuwe, niet ongemoedelijke dwingelandijen, waar de volken blijven vast houden aan hun oude rechten, gebaseerd op aangeboren gezond verstand, vieren spot, geringschatting, vermengd met wanbegrip van den wezenlijken aard dier heerschappijen, gegeven ook den wezenlijken aard der aan haar onderworpen volken, welke nimmer, zooals anderen, hebben uitgeblonken door bezadigdheid, hoogtij. Zoo onttakeld intusschen is niet de Volken-

bond, zoo aangevochten en zelfs ondermijnd niet het Christendom, of als bakens in een woedenden oceaan stralen beiden hun licht uit en wijzen naar een betere toekomst. Al zullen beiden toch een toenadering tot de werkelijke levenswaarheden hebben te ondergaan, willen zij voor die toekomst in zedelijke kracht groeien.

Intusschen heeft zich in het Derde Rijk een stille révolte doen kennen, grootendeels van den Pommersch-adellijken officierenstand tegen het bestaande régime, welke met zachtmoedige middelen, als daar zijn vervroegd pensioen, onderdrukt is nog vóór zij in werkelijkheid kon ontkiemen. Elders spreekt, gist, mompelt men daarover. Doch hoe kan men daar de werkelijkheid eenigermate nabij komen, waar ieder er leeft, denkt, gist, mompelt onder geheel andere en in vele opzichten betere omstandigheden? Mag men gelooven, dat deze hooge officieren, trouwens al vrij dichtbij den pensioentijd, naief genoeg waren om te veronderstellen, dat in het Derde Rijk nog een Hohenzollerns keizerrijk met een kleinzoon van ex-keizer Wilhelm II gekroond, mogelijk was? Het klinkt te onwaarschijnlijk. Hoezeer de schrijver dezer bladen de traditie hoog houdt: erkend moet worden, dat Duitschland zelfs nog na den oorlog teveel middeleeuwsche feodaliteit over had om de grootsche hervormingen van het Derde Rijk onder Adolf Hitler niet te rechtvaardigen. Het is jammer, dat deze hervormingen niet tot stand zijn gekomen door lieden - over den 'Führer' wordt hier gezwegen - die, hoe achtenswaardig ook in vele opzichten van moed, levensinzicht en volksbegrip, te doordrongen waren van den oud-Pruisischen geest, al waren zij dan eer Beieren en Rijnlanders dan Pruisen, om voor hun staatkundige schepping in het buitenland op sympathie te kunnen hopen. Wat men in Duitschland misdaan hebbe tegen den Christelijken godsdienst, in het bijzonder ook tegen het door de instrooming der laatste twintig jaren van Oostersche Joden naar Duitschland, een te talrijk geworden semitisch ras, kan niet anders dan zich op den duur jegens den Duitschen staat wreken. Zij hebben het Christendom, Oostersch en zelfs Joodsch tot zekere hoogte, niet begrepen. Zij hebben vooral, het is waar, de niet steeds gunstige maatschappelijkheid der Joden miskend. Meer dan twintig eeuwen lang had dit volk van verfijnde intellectualiteit geleefd naast en temidden van andere volken, gemeenlijk niet beter dan hun Joodsche gasten, en zich gewijd aan

wetenschap, kunst, volksontwikkeling en bedrijf. Het was doorgedrongen tot die landen, de Nederlanden, Engeland, waarin zij menschen vonden, in menig opzicht minder subtiel. Behalve op het zakenpunt, waarin dezen even bedreven bleken als hun eerst nog getolereerde gasten. Deze echter gaven blijken maatschappelijk van het uiterste nut voor de gemeenschap te zijn. Het is waarlijk niet de schuld der Joden alleen, dat deze zich dermate kapitalistisch gevormd en hervormd heeft, dat zoowel de volken als de individuen tot een economischen strijd zijn gekomen, waarin het recht van den slimste nog eêr overwint dan dat van den sterkste. Het is onder den onmiskenbaren invloed van het Joodsch kapitaal over heel de wereld, dat het Derde Rijk met zijn machtige en in vele opzichten noodzakelijke maatschappelijke hervormingen, waartoe het allengs weer groeit tot een vreesbare macht in Centraal-Europa, nog heeft te strijden tegen den algemeenen afkeer der andere volken, die nog vast houden aan wat zij Democratie wanen en wat niet anders is dan een overheersching van het domme getal der onwetenden, der onnadenkenden.

Ook jegens het, zij het gedeeltelijk Joodsch en anderdeels te verheven Christendom treedt de tegenwoordige Duitsche overheid op met een berserkerwoede, welke geen ontzag heeft voor voortreffelijke karaktereigenschappen en daden van achtbare mannen, voorheen eer en stut van het Duitsche volk. Als bijvoorbeeld die doctor Niemöller, thans predikant, voorheen een hoogstaand, moedig en vaderlandslievend officier, sinds jaren de sterkste voorstander der protestantsche belijdenisbeweging. Of de Beiersche geestelijke pater Rupert Mayer, oorlorgsinvalide, evenals de thans zich met de overheid in een proces bevindende ds. Niemöller, met wien zij geen weg weet. Behalve dat zij 't liefst, waarschijnlijk, korte metten zou maken met mannen (en vrouwen) die, ofschoon zich onderwerpende aan het nationaal-socialisme, zelfs aan het daarmee verbonden dictatorschap, maar nièt met het feit, dat door haar de Jeugd en haar ouders van het Christendom worden afgeleid naar in den grond heidensche denkbeelden, welke zeker in hun aard schoon en dichterlijk zijn, doch niet overeen komen met het Evangelie der Liefde, dat sinds negentien eeuwen worden gepredikt. Het is waar vaak in zoo lage menschelijke opvatting, dat althans in Nederland door de twee Christelijke godsdiensten in hun felste

toepassing jegens andersdenkenden meer haat wordt gezaaid dan liefde. Herhaald wordt hier, dat de groote menigte in landen als het onze, waarin de ook door Joden gepredikte maatschappelijke denkbeelden worden gehuldigd, niet in staat is de mentaliteit te begrijpen, welke het nationaal-socialisme, het fascisme, of hoe de totalitaire staat ook geschraagd moge worden, tot bodem heeft.

Hoe afkeerig de volken die, en begrijpelijk genoeg, aan de democratische beginselen vast houden, van deze mentaliteit ook zijn, het kan niet anders of de in hun onwetendheid door volksmenners verpolitiekte volken, vallen als overrijpe vruchten, het een na het ander, voor de voeten van de moedigen, die luid durven roepen, dat het voor hun nationale gemeenschap uit is met politiek gehaspel op het thema van algemeen stemrecht. Roemenië, Griekenland, anderen in den Balkan mèe, komen tot een dictatorschap, dat geen oogenblik te vroeg voor hen wordt ingesteld.

Hoe begrijpelijk is de afkeer, waarmee vele dagbladlezers de berichten uit Spanje volgen: het nieuws van dien monsterachtigmisdadigen burgeroorlog van een volk, dat niet tevreden schijnt voor wat er van het sprookjesachtige en schoone verleden van zijn natie nog in de groote en kleine steden over is, met den bodem gelijk is gemaakt. En dit onder het namelooze lijden van de achtergebleven vrouwen, kinderen en grijsaards. Er zijn nu twee Spanjes ontstaan, die zich beiden keeren tegen de noodlottige interventie van vreemde regeeringen, welke met het nationaal geschil niets hadden te maken. Sinds eeuwen wil Catalonië vrij zijn en zelfstandig. Uit een oogpunt van modern leven, geheel geschoeid op de Fransche maat, waarmee het volk zich verwant gevoelt, was het reeds vóór dat de kleinzoon van Lodewijk XIV Filips IV als eerste Bourbonkoning Spanje werd opgedrongen als uitkomst van een oorlog, waaraan heel Europa deel nam, in strijd met de Madrileensche regeering. Slechts de wreedste en niets ontziende verwoestingen van menschenlevens - doch hebben deze ooit in zulke tijden eenige waarde gehad, hebben zij heden eenige waarde? - en van wat Catalaansche arbeid en nijverheid hadden geschapen, maakte in korten tijd aan den opstand een einde. Het jammerlijkste is, dat dit heet gebakerde Middellandsche-Zeevolk, hoevele waardevolle eigenschappen het in vredestijd kan bezitten, steeds de onmogelijkste staatkundige denkbeelden heeft voorgestaan en

nu sinds jaren in de bezieling leeft van een Communisme, zoo niet van een Anarchisme, dat, indien men hun het veld vrij liet, van-zelf tot een eigen burgeroorlog zou vervallen. Het land zou daarin als in een chaos ondergaan. Hoeveel gevaren deze verfoeilijke burgeroorlog in het Iberische schiereiland voor het overig Europa ternauwernood verborgen houdt, juist wijl machtige mogendheden er haast openlijk aan hebben deelgenomen, terwijl deze gevaren worden aangeblazen door ondergrondsch Soviët-verlangen naar een algemeenen verwoestingsoorlog, hoezeer de staatslieden, vooral die in Engeland en Frankrijk, veel hebben geduld, maar eindelijk tot een niet te miskennen bedreiging van krachtdadiger deelneming nog hebben moeten komen, waarbij Italië zich noodgedwongen aansluit, nadat het zijn vliegmachines Franco ter hulpe heeft uitgezonden en Soviët-Rusland met lafhartige onderzeeërs op weerlooze koopvaardijschepen aanvallen, die zij doen zinken, dit zijn dan de voorvallen, welke vreedzame dagbladlezers dermate in hun gemoedsrust storen, dat zij een volk vervloeken, dat zoo min zichzelf als anderen spaart. In het Britsche Parlement veroorzaakten deze toestanden een op een aardbeving lijkende opschudding. Zijn minister van Buitenlandsche Zaken, de uiterst-sympathieke 'mister' Anthony Eden, trad af: slachtoffer, mag men hem noemen, van Mussolini en Hitler. Maar aan zijn politieke loopbaan is daarmee geen eind gemaakt, al wijzigt de Britsche politiek voorloopig haar koers. En niet ten kwade lijkt het.

En dan de gevaarlijke oorlog in het Verre Oosten tusschen het nog steeds stand houdende China, zij het ook in een hardnekkige guerilla, waarin het reeds vroeger sterk bleek, oorlog welke zich hoe langer hoe meer, schoon de felle winter dien nog verergert, verplaatst naar het Noorden, waar de Japanners, aan milde winters gewoon, misschien nog meer offers aan menschenlevens brengen dan de robuuster Chineezen, door ontbering en harden arbeid gesterkt. Waartoe hier een parade op te roepen van geographische plaatsnamen, welke voor den lezer, indien hij zich daarbij niet bedient van een nauwkeurige landkaart, een onuitsprekelijk abracadabra zijn. Misschien is deze oorlog, goddank zoo ver van Nederland verwijderd, maar niet van onze kostbaarste belangen in de ondenkbaarste oceanen, nog grievender voor de Japanners dan voor de Chineezen. Japan is een groote mogendheid geworden. Japan

wil een nog machtiger mogendheid zijn. Maar... er zijn andere machtige mogendheden, die in dat Verre Oosten levensbelangen bezaten, toen Japan een aankomend leerlingetje was in de school der wereldheerschappij. En wijl het nu voor de machthebbers in Tokio blijkt, dat zij de hand hebben gestoken in een wespennest, althans dat de gedroomde overwinningen op China minder vlot gaan dan in den aanvang werd verwacht, komt het slechte humeur boven van de Nipponsche heerschers, die beginnen in te zien, dat zij niet enkel strijden tegen China, maar tevens hun verovering versperd zien door de stichtingen op hun overwinningsweg der groote Westersche mogendheden. En het neemt zich voor om, nadat het dan eindelijk China klein heeft gekregen, China met zijn Communistisch gezinde neigingen, van Tsjiang-Kai-sjek, waarvan de hooge overheid in Tokio niets, maar dan ook geheel nièts moet hebben, maar dadelijk aan te vallen op de Westersche wereld en die te verpletteren. En ja, zij zien nu in, dat zulk een verplettering van het 'gedégénéreerde blanke ras' mogelijk is. Het is reeds zoo verachtelijk 'laf' en 'pacifistisch' geworden dat blanke ras - heelemaal geen 'krijgers' meer in den trant der vroegere Nipponsche 'samourai', wier geest in het leidende Japansche volk nog voortleeft. 'Laf' en 'pacifistisch'? Maar de Duitsche en Italiaansche vrienden dan? Verplettering van het Westen! Dat is de goddelijke taak, welke aan het toekomstige Japan zal worden toevertrouwd. Hun keizer is een god en diens goddelijke wijsheid en macht zullen eens over de geheele wereld heerschen.

Helaas, de publieke opinie in Nederlandsch-Indië is vreesachtig en zwakzinnig genoeg om haar vrees zelfs hier en daar tegenover Japanners uit te spreken. En jà. Dit is 'laf!' Maar zou er in dat, tegenover Japan zoo vreesachtige Nederlandsch-Indië nog een overigens nuchtere Hollander zijn, die onder den indruk komt van deze onnoozele grootspraak? Overigens moet het gezegd worden, dat de Japansche Overheid wel zin zou hebben in enkele nog weinig onontgonnen stukken van ons goed bestuurd Nederlandsch overzeesch gebied. Maar Nederland 'let op sijn saeck', en wetende dat er, ondanks alles met de Japanners te spreken valt, ofschoon dan niet over Communistische wereld-hervormingen, doet dan in hoffelijkheid niet onder voor den steeds hoffelijken Japanner, die zich buigend aanmeldt... om te spreken.

Het zal, lijkt het, onzen energieken minister van Buitenlandsche Zaken, mr. J.A.N. Patijn, moeilijk vallen onze Volksvertegenwoordiging, waarmee wij gezegend zijn, te verzoenen met zijn initiatief om, door het zenden van een nieuwen gezant naar het Italiaansch-Abessijnsche Hof te Rome, het voldongen feit te erkennen, dat er mee toe bijdraagt het oorlogsvuur der wereld brandende te houden. Zijn daad getuigt van een onafhankelijk denken, dat ons volk eer aandoet en zeker eerlang gevolgd zal worden door de groote mogendheden, welke zich dan ook eindelijk zullen los maken van gevoelsargumenten. Er was, om er niets ongunstigers van te zeggen, reeds sinds lang geen verklaarbare reden, waarom in Midden-Afrika een anachronistisch zoogenaamd keizerrijk zou blijven bestaan, dat bezig was een prooi te worden van Westersche speculanten.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Madame Mathieu de Noailles. *(Vervolg van blz. 170.)*

Om madame de Noailles geheel te kunnen begrijpen, zegt Lucien Corpechot, in zijn interessant essay: *Les femmes de lettres que j'ai connues,* moet men haar moeder, de Princesse de Brancovan, hebben gekend.

> 'Elle paraissait dans l'ordinaire de la vie une personne affable et douce, un peu dormante, comme on en voit beaucoup. Mais une âme explosive était en elle, subitement éveillée par le démon de la musique! Qu'elle posât la main sur le clavier de son piano, et la voilà transfigurée! Les tempêtes de la passion se déchaînent sous ses doigts tumultueux, les ivresses de l'esprit troublent ses yeux enflammés. Un cercle de feu se forme autour d'elle!'
> Sinds haar vroegste kindsheid heeft Anne de Brancovan zich bevonden in de harmonische sfeer der muziek en ondervond er niet alleen de verrukkelijke zaligheid van, maar ook, zooals zij zegt: 'le vertige amer et le trouble profond.' Muziek van Chopin, muziek van Wagner, maar ook de poëtische muziek van Victor Hugo en van Lamartine, die, zooals zij zegt:
> ... nous tient, nous lie et nous terrasse,
> - o, que ses jeux sont aigus et quel mal ils nous font...

Langen tijd werd voor haar alles wat zij zag, wat zij hoorde, wat zij ondervond, getransponeerd in muziek.

Anne de Brancovan werd in 1876 geboren en stierf in 1932, dus

56 jaar oud. Maar niemand zou men minder haar jaren aanzeggen; zij leek een tijdelooze geest, die toevallig op deze aarde terecht is gekomen en het aardsche leven leeft, ja, en zelfs trouwde en een zoon heeft gekregen: Anne Jules de Noailles en die toch aldoor den indruk maakte niet reëel te zijn, maar buiten tijd en ruimte een oneigenlijk leven te leven, een bestaan, waarin zij zich meer thuis gevoelde dan in de gewone wereld, waar alles haar verwondering baarde en alles haar, tot het einde toe, niet raakte tot in haar diepste wezen.

Niets van haarzelf of van haar omgeving was ‘gewoon.’ In heel Parijs bestond geen appartement, dat ook maar eenigszins leek op dat, hetwelk door madame de Noailles werd bewoond. En geen enkele chaise longue had ook maar eenige overeenkomst met die van madame de Noailles, die zijzelve, wegens de warme donzigheid van dekkleeden en kussens, ‘le bain turc’ placht te noemen.

Mevrouw de Noailles had altijd een verschrikkelijken angst voor brand. En zoo had zij een reddingsinstallatie laten vervaardigen, een soort van buitenshuize lift, die bevestigd was aan een der balcons en door middel van katrollen en stalen koorden op en neer gehaald kon worden. De butler, of laten we hier zeggen *le maître d'hôtel,* was evenals alles wat tot het milieu van de Comtesse de Noailles behoorde een pittoresk persoon, aan wien zich allerlei legenden vastknoopten. Hij was een mengeling van tegelijk de uiterste correctheid en de gemoedelijkste familiariteit. Hij kon verrukkelijke caramels maken, abrikozenkoekjes en oranjebloesem-pastilles. Men vertelt, dat hij eens Barrès, die zooveel van de abrikozenkoekjes hield, de schaal presenteerde en glimlachend zei:

- Kom, meneer Barrès, neemt u er nog een paar. Ik zal het niet aan madame la Comtesse verklappen.

Deze maître d'hôtel benutte de buitenlift om daarmee naar beneden te komen als hij 's morgens boodschappen ging doen, en de menschen, die op de verschillende étages woonden, werden dan verrast door het voorbijkomen van den statigen mijnheer, die plotseling in het kader van een hunner ramen verscheen...

Van den Comte de Noailles zegt men:

Il n'existait pas de gentilhomme plus élégant, plus fin, de silhouette plus aristocratique. En daarom verwonderde heel Parijs er zich over en kon het niet begrijpen, dat hij socialist was.

Waarom presenteerde hij onder een democratisch etiket zich aan de kiezers van het 16e arrondissement? vroeg men. Niemand kon het begrijpen. Maar misschien was dit feit een deel van de fascineerend-vreemde bekoring, die er uitging van dit huis...

* * *

In het jaar 1895, den 7en November, stuurde mevrouw Buloz verzen van de toen 19-jarige mademoiselle de Brancovan aan den bekenden literairen criticus Ferdinand Brunetière, die een vriend van haar was. Het antwoord luidde als volgt:

> *Chère madame et amie,*
> Je vous dirais que c'est au débotté que j'ai reçu hier votre lettre, si cette expression cavalière ne jurait pas deux fois avec mes moeurs pacifiques et avec nos moyens habituels de transport. Ainsi périssent les anciennes métaphores!
> Vous pensez bien d'ailleurs que si j'avais eu là-bas dans le mois où je prenais un peu de soleil, les vers de mademoiselle de Brancovan, je me serais empressé de répondre à votre premier appel. Mais si je les avais parcourus, je n'en avais pas à distance la mémoire très présente.
> Je viens de les relire et je ne fais pas de difficulté de convenir, sans en faire d'ailleurs aucune comparaison avec ceux d'une autre poëtesse de nos amis, qu'ils sont d'un joli sentiment, un peu vague d'ailleurs, je ne veux pas dire un peu banal et d'un tour assez heureux; si maintenant j'ajoutais que le défaut est de manquer un peu de *précision,* vous me répondriez sans doute, vous ou l'auteur, que justement c'en est le charme, et après *tout* je n'en disconviendrais pas. Mais si je terminais en disant que les qualités en sont plus *musicales* que *littéraires,* c'est pour le coup que vous triompheriez et que vous m'exprimeriez votre étonnement de ne les avoir pas encore lus sous la couverture de *la Revue.*

Vous les lirez donc un jour, non pas tous, mais deux ou trois pièces, pas davantage, que je retiens de ce premier envoi et auxquelles je serais reconnaissant à l'auteur, si, pour en former quelque jour quatre ou cinq pages de *la Revue,* il en voulait bien joindre deux ou trois autres encore...

Het getuigde wel van Brunetière's fijnen flair, dat hij in deze allereerste verzen de melodieuse muzikaliteit ontdekte! Alles was muziek bij haar, tot zelfs... de politiek!... En heeft wel ooit een dichteres intenser ‘de muziek der sferen’ beluisterd?

De poëzie was een harer inhaerente qualiteiten en haar fantasie was altijd vol van schoone, heldere beelden, die daar zweefden als teere witte wolken tegen het blauw van een altijd stralende lucht. Maar, schreef zij eens:

> Nos meilleurs vers, les seul bons parmi les miens, on ne les connaîtra pas,
> c'est une vapeur non fixée, vraiment couleur de ciel, de fruits et de fleurs,
> qui monte dans l'âme et danse autour du regard...
> Car pour fixer ces couleurs, retenir cette buée sur les mots, quel effort...
> en dikwijls vonden haar huisgenooten haar, ‘brisée de fatigue, frissonnante
> de fièvre sous les couvertures du “bain turc”...’

En ontmoedigd zeide zij wel eens:

> Die eeuwige vermoeidheid bewijst à quel point je suis dépourvue de génie...

Maar Maurice Barrès, die haar hoorde, zei:

> - C'est cependant vrai que vous êtes douée de plus de génie que de talent.
>
> - Douée! Dites affligée, verbeterde zij.
> - Cependant vos cadences vous viennent sur les lèvres aussi spontanément
> que nos pensées les plus intimes apparaissent sur notre physionomie et
> dans nos gestes dès que l'émotion nous emporte.
> - A tel point que j'en meurs, mon ami!

Inderdaad, wie men over haar hoort, de Comtesse de Noailles bood ‘l'image la plus saisissante du poète inspiré.’ ‘Les dieux parlaient par sa bouche.’ Maar door hun vuur werd zij inwendig verteerd...

Nog maar heel jong was madame de Noailles altijd lijdende en steeds door doktoren omringd: Babinski voor de zenuwen, Vaquez voor het hart, Henriquez als huisdokter en alle beroemde specialisten werden om de beurt geraadpleegd.

Aan een vriend schreef zij:

> ‘Hier ma chambre était bordée de docteurs que présidait Widal, médecin du roi Salomon. Ze hebben me van alles voorgeschreven, maar bovenal: de la patience, du courage et de la résignation...

In dien tijd werd zij ook nog behandeld door den ouden dokter harer familie, Cheurlot, en volgens haar “admirable de sagesse, de prudence, de bonté et riche d'une si longue expérience!” Hij werd bijgestaan in zijn practijk door zijn zoon Etienne, “intelligent et fin et prêt à tout heure à répondre à l'appel de sa malade.”

Brissaud, weer een andere dokter, had haar gegeven Henry Vivier “pour la disputer au Néant”... een blonde reus, die ‘prenait dans ses mains la douleur de ses malades, leurs soucis, leurs craintes et les en soulageait miraculeusement à force de s'intéresser à eux, de leur prodiguer son amitié, de faire passer en eux son courage et sa volonté.’

Zoolang madame de Noailles onder zijn invloed was, wist hij bij haar een voortdurende allégresse wakker te houden, die verdween toen hij, op slechts vijftigjarigen leeftijd, stierf; maar een weldoende voorzienigheid schonk haar toen madame Lobre, die haar sedert dien alle mogelijke zorgen bewees, ‘savante et prodigue d'affection.’

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Naar aanleiding van het feit, dat ik madame de Noailles en na haar Colette leden maakte der Académie française (wat algemeen wordt geloofd), ontving ik het volgende schrijven van den heer Dr. André Schillings, wien ik verlof vraag den brief in zijn geheel te mogen publiceeren, omdat... ja, waarom zou ik het niet ronduit zeggen? de inhoud voor mij zoo bizonder aangenaam is.

Madame de Noailles is alleen benoemd tot lid van de *Académie de Belgique* en na haar Colette.

Sonnant d'uriage, 14 Januari 1938.

Hoog geachte Mevrouw,
In Uwe het laatst aangevangen beschouwing over leven en werk van Madame de Noailles las ik, dat U in de meening verkeert, dat deze inderdaad zeer groote dichteres onder de leden van de Académie française was opgenomen.
Noch zij, noch Colette behooren onder de onsterfelijken, omdat geen vrouw lid van de Académie française kan zijn.
Madame de Noailles was wel commandeur van het Legioen van eer en die onderscheiding is na háár dood aan Colette toegekend.
Ik hoop, dat U deze inlichting niet zult opvatten als bewijs van pedanterie, maar voor wat ze werkelijk is, een bewijs van mijn echt groote belangstelling voor de voortreffelijke essay's, die U in Uwe rubriek reeds gegeven hebt en waarvan Madame de Staël mij het allervoortreffelijkste lijkt, dat ooit over deze auteur is geschreven.
Ik heb onder Uwe leiding al hare werken opnieuw gelezen en er zeer van genoten, terwijl mij telkens opmerkingen, door U gemaakt met een zoo ruim en juist inzicht, te binnen schoten.
Met hartelijk medeleven zie ik Uwe verdere beschouwing over Madame de Noailles tegemoet, wier werk ik zeer vereer, evenals hare persoonlijkheid, die mij niet geheel vreemd is gebleven.
Hoe paste zij daar aan het liefelijke lac Léman... ik zou haast zeggen als een van die half en half tropische bloemen, die in die zachte lucht het leven weten te behouden, al kunnen ze niet tot hun weelderigsten bloei komen.

Nogmaals bied ik U mijn verontschuldiging aan voor mijn ‘betweterij’ en blijf met de meeste hoogachting,
Uw dw.,
ANDRÉ SCHILLINGS.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 4]

Aan onze Lezers

Tot ons groot leedwezen ontvingen wij heden de treurige tijding van het overlijden van onzen hoofdredacteur Dr. W i l l e m K l o o s, den man, die *De Nieuwe Gids* gesticht heeft en meer dan 50 jaar lang het tijdschrift altijd met dezelfde vaste hand heeft geleid. In hem verliezen de jongeren een betrouwbaren gids, die altijd met de grootste toewijding hun belangen voorstond. De nagedachtenis van dezen grooten kunstenaar en nobelen, eerlijken mensch zal bij ons zoowel als in de geheele Nederlandsche litteratuur in hooge eere blijven.

N.V. ELECTRISCHE DRUKKERIJ ‘LUCTOR ET EMERGO’

ADR. G. RINDERS,
Directeur.

's GRAVENHAGE, 31 Maart 1938.

Ik zag Cecilia komen door Felix Timmermans. *(Vervolg van blz. 206.)*

XIX.

Als ik binnen kom roept de boerin, van uit haar alkoof, dat de bode voor mij van huis een kistje druiven heeft afgegeven.

En die zelfde nacht droom ik, dat ik aan de plas, naar Cecilia sta te wachten.

Het is donker overal. De plas alleen kan ik vermoeden door het vage, vlokkig witte van de bloemen en door zijn koele reuk, die is als van een verlaten huis.

Ik sta hier al jaren te wachten, als met de boomen er rond, mee opgegroeid en ook zoo geduldig.

En ginder aan den anderen kant van den plas nadert zij uit den donkeren. Zij draagt een lange brandende kaars, die hare oogen en hare gouden haren verlicht. Ze is op hare witte kousen en heeft een werkvoorschoot aan.

Zij komt tot aan het water en ziet kalm rond. Zij ziet mij niet. Ik wenk haar, het is te donker om mij te zien. Ik roep, mijn stem geeft geen geluid, mijn woorden vallen als verwelkte bladeren aan mijn voeten. Ik wil naar haar toeloopen, maar ik ben met de boomen vastgeworteld in den grond.

Zij zet zich op de knieën en laat de kaars in het donkere water zakken. De kaars zakt recht naar onder en blijft daar staan als een lelie, zuiver brandend. Ze verlicht het onderste van de bloemen, en de handpalmen van Cecilia. Zij buigt zich voorover en glimlacht

naar de vlam in de diepte. Hoe ik ook roep en geweld doe, mijne stem blijft geluidloos als wol, en dieper en dieper buigt Cecilia zich voorover. Hare haren vallen over hare handen, zij waaieren open op het water. Zij gaat vallen. Ze gaat verdrinken.

Cecilia!...

Het is alsof die roep mijn ruggegraat kraakt...

Ik schiet wakker... De dag kiemt aan de lucht.

Zou er iets met Cecilia gebeurd zijn? Ik heb reeds het bijgeloof der buitenlieden met droomen als voorteekens aan te nemen. Mijn gemoed is klein van angst.

Is Cecilia misschien van nacht gestorven?

Het klokkengelui van de abdy botst op mijn hart. Ik zal naar de eerste mis gaan.

De boerin is al op. Ze doet hare gouden oorstekers in. ‘Ik ga onzen lieven Heer bezoeken’, zegt ze lachend, ‘en dan kan een mensch niet schoon genoeg zijn.’

‘En hoe is het met Cecilia’, vraagt ze, zooals elken morgen.

Ik vertel haar wat die dokter gezegd heeft, en dat ik morgen om die borstsiroop ga.

‘Het beste middel dat er bestaat, zegt ze, maar de kinderen van 't Everzwijn zijn door den engel geteekend.’ Ze zegt het overtuigend als vuur dat uit twee keien ketst. Ik voel mij koud worden van ontzetting.

Is Cecilia misschien vannacht toch gestorven?

Bij de druiven zijn twee brieven, een van mijn ouders, die mij aanraden van mij nog eens flink te laten onderzoeken, bij een beroemdheid in Leuven; en een van Roelinde, die me meldt dat ze mij nu eindelijk aanstaande donderdag komt bezoeken.

Mijn bloed slaat er warm van op. Wat moet ik Roelinde vertellen? Ik voel me verlegen dat ik de huichelaar moet spelen. Maar tot mijn verrassing bekommert het me toch niet zoozeer, ik zal me wel weten uit den slag te trekken. Het heele geval met Cecilia dringt alles terug en zuigt aan al mijne gevoelens.

In de kerk zie ik het vinnig boerke van gisteren avond naar de preek staan luisteren. Ik dring stilaan door tot bij hem. Iets vernomen?

‘Ik heb de meester gezien, het was een nacht lijk anders. Houdt u maar gereed voor morgen vroeg, om vijf uur kom ik kloppen!’

De nijpende angst berst en breekt als een schil van mij af, en medeen overgeurt mij het verlangen, het smachtend verlangen van haar toch nog eens te mogen zien. Ik heb het zoo noodig na den angst van dien droom en de orakelwoorden van de boerin. Als een teug water voor een dorstige.

XX.

De schoolmeester gaat altijd naar de hoogmis. En rond dien tijd ben ik aan zijn huis. Marie is bezig met soep te maken. Er staat vleesch op de kachel te stoven.

‘Hoe is 't, Marie?’

‘Altijd eender mijnheer. Hoor maar...’

Wij luisteren. Immer dit gekuch dat als kneukels tegen de muren klopt.

‘Ik heb een druiventrossel voor haar bij...’

‘Wat schoon druiven... die zullen nog al naar geld rieken...’

‘Is het goed Marie dat ik ze naar Cecilia draag?’

‘Doe gerust mijnheer, het kind zal al blij zijn iemand anders te zien. Ik heb juist weer natte doeken gelegd... ik kom seffens ook...’

Het is alsof die trap langer wordt naarmate ik klim. Ik klim als op een hoogen toren. Het is omdat mijn verlangen vooruit vliegt en mijn verlegenheid me van lood maakt.

Cecilia ziet mij eerst met groote oogen aan. Dan een glimlach om een diepe weergevonden vreugde. En dan teleurstelling en verdriet in haar oogen. Ze reikt mij hare hand, die al de blauwe aderen toont en dor warm is.

Cecilia is niet veel veranderd, alleen wat bleeker en blinkerder, wat meer glans in de oogen en een ziek rose op de wangen. Maar de handen zijn dunner en spitser geworden, en glimmend op de kneuzels, en het haar door al dit bedde-wit veel guldener.

Ik kan geen woord zeggen...

Ze trekt me dichter bij...

‘Ik ben het toch... uwe Cecilia... 't is alsof ge bang van mij zijt...’

‘Dat is van geluk’, stamel ik, ‘ik ben zoo blij u nog eens te zien...’

‘Ik ben ook zoo blij... Toch spijtig dat ik zoo ineens ben ziek geworden...’

‘Maar ge zult genezen...’

‘Dat zeggen ze toch... Maar beste jongen wat doet gij hier nog in de streek? Ge hebt toen toch gezegd dat ge gingt vertrekken? En nu zijt ge nog altijd hier.’

‘Ik blijf tot gij genezen zijt...’

‘En dan gaat ge weg?... Ja natuurlijk, ze wachten ginder naar u.’

Het is als een aanklacht, ik zou van schaamte in den grond zinken. Na wat hoesten en me glimlachend bezien te hebben zegt ze: ‘maar dan zult ge nog lang moeten wachten jongen... daarbij ik geloof niet dat ik nog zal genezen... het is ook niet noodig dat ik genees... het zou voor mij het beste zijn en voor u ook geloof ik...’

Die woorden grijpen als klauwen in mijn hart.

‘Neen ge moet genezen Cecilia en als ge genezen zijt blijf ik nog bij u... ik blijf voor altijd bij u...’

Ze schudt triestig en goedig het hoofd.

‘Ja dat wenscht ge, maar ge weet dat het niet kan.’

En dan even met schrik in haar oogen: ‘Neen neen, maak me niet bang. Ge maakt me weer bang lijk de laatste keer, ge moogt hier niet blijven. Ge moet terug naar huis... Daarbij, daar juist hebt ge gezegd dat ge gingt blijven tot ik genezen ben... ge moet mij niets wijs maken omdat ik ziek ben, vader doet dat, de dokter, de pastoor, en Marie ook al... maar gij moet dat niet doen... Ik zie alles nu veel klaarder in... wij moesten elkaar maar eens ontmoeten in ons leven, meer niet... en God weet hoe ongelukkig we zouden zijn...’

Na een nieuwe hoestbui streelt ze troostend mijn handen. Ik zoen haar op het heete voorhoofd.

‘Ik heb maar een zorg, zegt ze, dat vader er ooit iets van te weten komt... ik had hem van in 't begin niets mogen verborgen houden... maar nu is het te laat om daar nog mee te beginnen... ge moet naar huis... als ik weet dat gij in de streek nog zijt dan kan ik niet gerust ziek zijn... ik weet immers toch dat ge danig veel van mij houdt en gij mij niet zult vergeten... dat weet ik heel goed... het maakt me zoo gelukkig...’

In de ziel verscheurd en van een gereten kan ik nauwelijks een woordeke zeggen.

Ze veegt met haar vinger een traan af die over haar linker slaap glijdt.

‘Marie vertelt me dat ge morgen om borstsiroop gaat... doe het niet jongen, het is zoo ver van hier... ge zult er u nog zieker mee maken en men geneest er toch niet van, zegt vader...’

Marie kreunt naar boven.

‘Hewel Cilleke’, lacht ze, ‘hoe vindt ge die druiven? Is dat niet schoon van mijnheer van zoo op u te peinzen?’

XXI.

Lang is de reis, hol is mijn hart. Ik heb stomme wenschen: dat de trein op een anderen botst, ze mij als een bloedende vod er onder uit halen.

De weg door het veld is lang... ik rust dikwijls uit aan een gracht of op een omgevelden boom. Mijn gedachten draaien lijk een botermolen, winden me op en maken me opstandig. Als 't waar is dat Cecilia geneest, dan zal ik mijn woord nog zeggen. Dan is mijn lot nog niet geworpen! En dit staat vast: zoolang ze ziek is wacht ik om een ander leven aan te gaan. Ik zal toekomende donderdag aan Roelinde wel t' een en ander weten te verzinnen om mijn huwelijk uit te stellen. Ik ben blij, bijna fier dat ik eene beslissing heb genomen. Zij is als een staf, die mijn moeheid ondersteunt.

De befaamde dokter woont bezijds het dorp in een grijs huis, dat haast heelemaal met klimop is overwassen. Er staan een paar boerenspeelwagens aan de deur.

Binnen in de ongezellige schemerige kamer zitten er een tiental menschen te wachten.

De eene zit naar de andere te zien, soms fluisteren kennissen wat tegen elkander. Het zijn allen menschen, die door den koelen vinger van de dood zijn aangewezen. Tegenover mij zit een vijftigjarig man, een schipper ziet het er uit, met de ooren ver van het hoofd, hijgend en angstig alsof hij elk oogenblik bloed moet gaan opgeven. Een moeder heeft een grooten jongen bij, die op haar schoot in slaap is gevallen, meer dood dan levend. Een mejuffrouw,

die met reukwerk en rood op de wangen de ziekte probeert te verbergen, leest in een boekje. Één miserie. De eenigste hoop nog: de borstsiroop.

Telkens komt de dikke vrouw van den dokter de deur van een andere kamer open doen en zegt dan een nummer. Want ieder krijgt een nummer van het dienstmeisje als hij in huis komt. Er komt nog een oude heer bij, die zich in een glanzend rijtuig met baronwapen, laat aanvoeren. Na twee uur wachten is het mijne beurt.

De dokter, een zware man met blauwen bril en zwarten baard, overtuigt me, hoe zijn drank het bloed vernieuwt en een weldadigen invloed op de borst en longen uitoefent. Een eenvoudige zaak. Hij staat zelf verbaasd dat alle dokters deze remedie niet gebruiken.

Nu ben ik er zeker van, Cecilia zal genezen, zoo zeker als de dunne manesikkel tot een ronde schijf zal groeien. Mijne hoop staat recht en blinkt.

Doch als het weer avond wordt en ik in 't dorp in de herberg zit waar ik den nacht zal doorbrengen, zakt mijn moed weer in, Er is daar juist in de gelagzaal een herhaling van een dorpsfanfare. Het is een warme avond met een dunnen regen. De vensters staan open en het onbekwaam geschal der kopers slaat tegen de kerk echoënd terug. Ik denk aan den jachthoren, die op mijn kamer hangt. In mijn verbeelding hoor ik hem het langgerekte hallali blazen, de dood van het damhert, de dood van Cecilia. Ik word zoo triestig, zoo ineengezonken. ‘Heer blijf bij ons, de avond nadert.’ Het woord van de boerin ‘geteekend door den engel’ knaagt als een muis in mijnen geest.

Ik durf niet in slaap vallen, uit vrees weer zoo iets van dien plas te droomen. Ik heb het zoo warm, zoo beklemd en moet het bed uit en ga aan het open venster staan. Het dorp is als onder water gezonken, zoo rustig en zoo stil onder een donker bruinen nacht. In de verte naar 't zuiden veegt er soms een vage bliksemlicht. Een boom ritselt even in zijn droom.

Ik droom dat ik in linten verward ben... En dan weer vroeg de baan op. De herbergier voert mij naar het klein treinhaltje. Een frissche schoone morgen. Al het late groen en kruid is overgulpt van dauw, de spinnewebben tusschen de struiken hangen daar als briljanten raadselen. De koele appelen staan dik op de boomen der groote boomgaarden. De dahliassen stijgen hevig

kleurend in de kleine tuintjes en de zwaluwen zullen nog wat blijven, zoo schoon is de tijd. Dit licht en die verwen verhoogen mijn moed. Die remedie zal Cecilia genezen. Het treintje kan niet rap genoeg rijden.

In den namiddag juicht mijn hart den abdytoren in de blauwe verte toe. Ik ga regelrecht naar den schoolmeester. Fier lijk een ridder draag ik de flesch, die ik voorzichtig in papier en handdoek heb gewikkeld. De zakkende zon giet schuinsche pijlen door de mastebosschen zoo dat men de hand voor de oogen moet houden. Ik ben de drager van hare genezing, Cecilia zal leven.

Ik zou bijna kunnen zingen als ik zoo haastig en zoo moe niet was.

Ik zal haar seffens zien, en haar uitleggen hoe ze dies drank nemen moet. Op mijn toekomst met al hare verplichtingen wil ik niet denken, eerst Cecilia genezen!

Ginder schemert het huis, rozig achter de kromme zwarte stammen van de dennenboomen.

De jonge boer, die op dien regendag zijn liefdedeuntje floot, komt met een kruiwagen stalmest over den weg. Hij fluit hetzelfde deuntje, maar als hij mij ziet, zwijgt hij als op kwaad betrapt. Hij beziet mij met groote oogen en knikt bedeesd goeden dag.

Wat is er aan die jongen? Ik zie om, hij ziet ook om. Hij aarzelt om voort te rijden. Hij ziet naar den grond, dan weer naar mij...

‘Ge weet het zeker al, mijnheer?’

‘Wat?’

‘Wel, Cecilia, de dochter van den meester, is dezen nacht gestorven... Zie maar, het kruis staat voor de deur... ik ga er dezen nacht waken...’

‘Neen dat weet ik niet...’

Hij rijdt een binnenweg in, en eens uit mijn gezicht herbegint hij zijn liefdedeuntje te fluiten.

XXII.

Het koperen kerkkruis leunt tegen den muur. Cecilia is gestorven. De zon schijnt op het huis.

Ik sta van achter de boomen naar het huis en naar het kruis te zien. Cecilia is gestorven.

Zij is door mij gestorven.

Mijn handen blinken van het verdriet. Het is alsof ik wegzijg in een nevel.

Als een slaapwandelaar moet ik daar binnen gekomen zijn. En ik schiet wakker, als ik zie dat de schoolmeester zijn 'Lied van God' staat te verbranden.

Hij verscheurt woedend, nijdig, de schrijfboeken en duwt ze in de brandende kachel, waarvan hij het deksel heeft weggeschoven. Hij grommelt binnensmonds. De gloed slaat duivelsch in zijn gezicht. Marie staat hem bang en verdrietig te bezien.

Ik ken ineens geen bedeesdheid meer en ruk een der verscheurde boeken uit zijn handen.

Hij beziet mij verbaasd, heeft een neiging om woedend te worden, maar dan valt hij als gebroken neer op een stoel met zijn hoofd in zijn handen.

'Allemaal leugens, leugens, dwaasheid, bedrog, ze hebben mij het laatste afgenomen, ze hebben mij bedrogen! Terwijl ik den lof sta te zingen, stelen ze een voor een mijn kinderen en ook dit, dit het eenigste wat ik nog bezat, mijnen eenigen troost, na al die ellende, dat is te veel...'

'Maar meester, probeert Marie te troosten, denk op de schoon woorden van mijnheer pastoor.'

'Zwijg', roept hij uit, 'schoon woorden heb ik meer in mijn zak, dan mijnheer pastoor in zijn huis, wat weet hij daarvan wat een kind verliezen is?'

Hij balt de vuisten tegeneen. Men ziet het bloed in de aderen van zijn slapen tikken.

Ik waag mijn hand op zijn schouders te leggen. Hij beziet mij zoo diep intreurig en toch dankbaar. Hij drukt me de hand en zijn woede verzacht. En voor zich uitziende, naar den grond, al zag hij alles in de krullen van het zand op den vloer gebeuren, vertelt hij van haren dood. Ik zie ook naar het zand alsof het daar gebeurt.

'Ze is zoo schoon gestorven... ik ben zelf den pastoor en den dokter gaan halen... het verergerde zoo plots. Na de H. Communie stegen de koortsen... ze ijlde... ze had de druiven een tijdje in haar handen... toen vroeg ze dat ik ze zou wegleggen tot later als ze terug kwam van een groote reis... Ik moest u nog veel

groeten doen, want de arme jongen zal me nu nooit meer zien, zei ze...'

En wat hij verder vertelt wordt door mijn verdriet weggevaagd zooals mijn blik door mijne tranen.

En dan is er een lange, lange stilte waarin de avond binnenkruipt.

Er is nog wat zon op de geraniums van het venster. Ze gloeien als robijnen.

'Ga haar ook eens een kruiske geven... Marie ga eens mee met mijnheer.'

Marie gaat mee naar boven.

Van op de trap zie ik tegen de zoldering van haar kamer een stuk zon. En in den weerschijn daarvan ligt Cecilia in het witte bed. 't Is net of ze slaapt en een schoonen droom heeft. Rank en blank gelijk een lelie, in een aureool van hare gouden haren, met een stillen glimlach op den witten mond. Ik geef haar een kruisken met het palmtakske, dat Marie mij aanbiedt, dan geef ik haar een kruiske met mijn vingertoppen. Haar voorhoofd is koud als glas. De koude schiet door heel mijn bloed.

Cecilia is dood. Ik zie het, ik heb het gevoeld. En het is medeen alsof ik een lied om het dak hoor ruischen.

Ik bezie haar zooals men een schoon wonder beziet. Ik onderga alles ineens terug: als ze uit de kerk kwam, toen ze me naderde aan den plas met de bloemen in haar hand, de eerste zoen, de angst en die zieke huivering in den regen... en ik ween niet. Het is alsof ik een lied rond het dak hoor ruischen... Ik voel dat ik glimlach met haren glimlach... en zij is voor mij en door mij gestorven. Cecilia is dood en heel mijn hart leeft van haar.

Het is alsof zij met haren dood in mij binnengekomen is. Ik draag haar, ik bezit haar. Ze blinkt als een groote ster in heel mijn wezen. En 't is dat wat ik mijn gansche leven heb verwacht. Daar is voor mij geen toekomst meer dan met haar in mijn hart. Alle schaduwen zijn uit mijn leven geweken en de verten zijn klaar en kalm.

Maar dat ge daar voor sterven moest, Cecilia? Mijn arme heerlijke Cecilia. Cecilia met uw schoone oogen.

'Willen we nu maar naar beneden gaan mijnheer', zegt Marie, 'het is al donker geworden...'

Ik heb meegewaakt en mee gebeden.

Het schrijfboek van ‘Het lied van God’, dat ik nog heb kunnen redden, is juist dit waarin wij dien middag samen lazen: ‘Wij beluisteren zijn lied in elkanders oogen.’

Wanneer Cecilia de kerk wordt uitgedragen en de priesters het roerende ‘In paradisum’ zingen, legt de meester zijn hand op mijn schouder en fluistert: ‘Ten paradijze dragen haar de engelen’ en aarzelend voegt hij erbij: ‘Geef me mijn schrijfboek terug, ik wil het opnieuw overschrijven.’

XXIII.

Luisterend hangt de jagershoren op mijn kamer.

Hij luistert naar het einde van mijn leven.

Buiten ligt dik de sneeuw. God ruischt in de oneindige stilte.

En ook in het lied van uwe witte ziel, Cecilia.

Heel mijn leven is enkel een verlangen naar u.

En 's nachts hef ik mijn handen op naar de sterren waar gij mij staat af te wachten.

Ik verlang naar u en gij naar mij. Gij in de dood en ik in 't leven.

Ik ben als een duif in een kerie. Maar lang zal het toch niet meer duren, dat ik aan mijne ziekte en aan mijne pijnen zal gestorven zijn.

Ik zie reeds uit naar het uur dat voor mij ook de gewijde kaars zal aangestoken worden, en God mijn oogen toe zal doen.

Dan vliegt mijn ziel weg naar de klaarte van uw ziel. Dan zult gij nader komen met bloemen in uw haren en bloemen in uw hand.

Dan zullen wij één lied en ééne stilte zijn.

Een liefde op het midden van den levensweg door Mr. Dr. Benno J. Stokvis. XI.

Het was nu zomer geworden en zwoel lag de hitte over de stad. Zij had vacantie en hun gansche dagen waren voor elkander.

Vroeg in den ochtend als de zonnegloed nog niet brandde en koelte hing in de schaduw van de boomen, zocht hij haar op. Zij wandelden dan samen door een der op dat uur nog frissche parken van de stad, of langs den oever van den Amstel. En zij spraken van de toekomst. De toekomst lag voor hun oog als een wazig heuvelachtig wonderland.

De toekomst. Hij ging spelen! Een reeks van glansrollen ging hij dragen. Er waren oude, de steunpilaren van zijn roem, en nieuwe. Hij zag een rij van sombere gestalten, priesters en moordenaars, en koningen die hij zou doorleven gaan, heerschers en vernederden, en armen van geest; blinden en melaatschen, en dolende ridders, en zoekenden naar het geluk. Hij voelde in zich de levensessenties, die in hem opdrongen; hij wist in zich de breede rijp-geworden dramatische kracht om vorm te geven aan die beelden wier innerlijke tragische verwording, hij in zichzelf in wrange smart zoovele malen had ondergaan. Rijp, rijp en sterk wist hij zijn kunnen van rijp-geworden man. En dikwijls herhaalde hij peinzend het woord van Dante: ‘Nel mezzo del cammin di nostra vita....’

'Nel mezzo del cammin di nostra vita'. In het midden van zijn levensweg stond hij nu, en zij stond naast hem. Een halven levensweg had hij volbracht: hij kende alle zijden van het menschenbestaan en rustig zeker wetend koos hij haar.

Zij luisterde stil naar zijn woorden, en haar oogen dwaalden naar de verte. De toekomst! Bij hem! Bij hem, hier en op zijn reizen; bij hem als hij speelde, en als hij uitgeput, met half gesloten oogen, achterover leunend in zijn stoel werd afgeschminkt in de kleedkamer, en hij rillend terugkwam in de koude vale wereld. Bij hem! Juist op die oogenblikken, in die verschrikkelijke seconden van terugzinken door de leegte, zonder iets te kunnen grijpen om zich aan vast te klampen. Dan bij hem te staan en zacht haar hand te laten streelen over zijn haar.

Zij maakten plannen! Reizen! Een wereldtournée. Zij zou ontslag nemen. Altijd tezamen zijn. Een jaar van harden arbeid en van voorbereiding. En dan, dan vrij en altijd bij elkander.

Hij zou haar, die nimmer buiten de grenzen van het eigen land had vertoefd, de wereld laten zien. Door blank-bloesemende in den wind bewogen boomenlanen, door lanen van palmboomen, wuivend in den wind, zouden zij zorgenloos dwalen langs de blauwe zee. Marseille: hij zou haar langs de havens leiden van die stad, waarin hij altijd den dreunenden hartklop van deze wereld had gevoeld, in de bont warrelende menschenmenigten uit alle deelen van de aarde; Marseille met zijn bordeelen en matrozenkroegen, en danshuizen. De danshuizen van Marseille: in flikkerende oogen van paren voor één nacht, laaide de roes van het één seconde alles vergeten, in het woeste grijpen naar iets wat binnen de enge wanden zweefde en het geluk moest zijn, het hijgend achtervolgde en nu nabije geluk. Zoovele uren had hij er gezeten, de ellebogen op de tafel, het hoofd gestut in zijn beide handen, blij en sterk, in het bewuste weten, dat hij hier zat in een matrozenkroeg in het hart der wereld Marseille, trotsch te behooren tot het volk, en te zijn voortgekomen uit het volk: het stoere, niet-wetende, niet-denkende, heftig begeerende volk, dat de hope is der wereld, trotsch één te zijn van hen wier ruwe vuisten het onbuigzame ijzer smeden, en de paleizen bouwen van de rijken en zwartberoet de snuivende locomotieven voortjagen langs de spoorwegbanen, één van hen, die diep onder de aarde graven in de duisternis, en

zweetend het land doorploegen. Marseille! - En verder! Zij zou hem vergezellen naar Italië: Milaan, Florence, Assisi, Ravenna.

En terwijl hij sprak, zag zij hem aan. Zijn oogen waren verzonken in de herinnering: zij zagen visioenen die zij niet kende; zij voelde dat gewaarwordingen in hem gistten, die hij niet verwoorden kon, en dat iets groeide in hem, buiten haar begrijpen om.

Wanneer zij in den middag niet buiten bleven, gingen zij naar haar kamer. Het was een koel, zonloos vertrek, dat met zijn breede vensters uitzag op de tuinen van heerenhuizen. Zij konden urenlang, nevens elkander geleund over de vensterbank, zwijgend omlaag zien. Elk van die tuinen was een kleine wereld, door muren en schuttingen gescheiden van de naast haar liggende, elk met andere bloemperken, andere paadjes, andere heesters en ander struikgewas; in sommige was het verwilderde gras hoog opgegroeid, er bloeiden paardebloemen en madeliefjes en op de nooit betreden grintwegjes woekerde onkruid, en vlierstruiken bogen hun afhangende takken tot elkander; in andere tuinen liepen strakafgelijnde paden tusschen de keurig onderhouden frissche bloembedden; in sommige klonk het heldere geluid van kinderstemmen; kinderen in licht-kleurige kleertjes speelden tusschen het groen; en andere waren doodsch en uitgestorven als kloostertuinen. Maar over alle viel tegen den avond de schemering; onzichtbare vogels floten, en de avondwind ruischte door de twijgen der zacht bewegende boomen en struiken. En het was dan alsof alle muren en schuttingen wegzonken onder de langzaam donkerende lucht.

Hij las haar dikwijls voor, en met peinzende oogen luisterde zij. Hij las en plotseling somwijlen hield hij op en zag haar aan. En zonder dat hun lippen iets zegden, dachten beiden dat dit wel wezen moest ‘la douceur étrange de cette après-midi qui n'a jamais de fin’. En hij greep het kleine boekje van de ‘Fleurs du Mal’, dat hij als een reliquie altijd bij zich droeg, en las voor haar.

Het waren uren van tijdloos geluk. Op zekeren dag bracht hij Zola's ‘Le rêve’. Zij hadden beiden in een vroegere levensphase het meesterwerk gelezen, maar de gedachte nu samen opnieuw deze bladzijden te zullen doorleven, ontroerde hen. ‘Le rêve!’

Bestond er één boek, waarin zuiverder de blijde geluksfeer lag beschreven, die nu hun beider werkelijke leven overtoog? Angélique die zonder zoeken haar droomenprins gevonden had; zij die in haar eenzaam bestaan, hèm, Talma, had ontmoet! - Hij las met gedekte ingehouden stem, zich subordonneerend aan den schrijver, maar zijn klanken griften zich onuitwischbaar in haar. En plotseling was zij zich bewust, dat in hààr kamer, tegenover haar, Talma zat, Talma wiens grootheid zich verbond met het genie van Zola.

Hij las, de eerste hoofdstukken, effen, bijna toonloos, maar naarmate in den droom de bloem der liefde ontluiken ging in het bleeke schijnsel van een buitenwereldsch licht, veranderde zijn stem, en het werd alsof hij zelf wegdrijvend in een droom, verhaalde van een droomenwereld die hij aanschouwde. Een droomenwereld lag verborgen achter den schijn der aardsche dingen. Hij las, en het was alsof hijzelf en zij het waren, die arm in arm gingen door de schemering, onder de hooge boomen van een park, in de schaduw van een kathedraal, niets hoorende, niets ziende, dan elkander, en van hun liefde vervuld.

Zij was dicht nevens hem gekomen en haar handen grepen zijn hand. Zij voelde den klop van zijn bloed; zij zag zijn gezicht waarvan de uitdrukking geheel veranderd was; zij hoorde zijn stem, en zij begreep dat hij van hen verhaalde, van hem en van haar, en van hun beider liefde, die hen verbond.

Hij las. De avond begon te vallen, en hij las voort. Zij zagen de sombere gewelven van de verlaten kathedraal; een rank meisjesfiguur knielde voor een trotschen zwijgenden priester, die onbewegelijk in zijn zwarte soutane naar haar luisterde. Een bleek, uitgeteerd kind lag in haar bed en het leven vlood van haar, en rond haar stonden allen die zij had liefgehad, en ook de strenge priestergestalte was daar, en bad: ‘Quidquid deliquisti.... Exaudi nos.... Accipe lampadem ardentem. Amen.’ En allen stonden en wachtten op het wonder. En het wonder der herleving geschiedde door de liefde.

Toen hij geëindigd had, bleven zij lang zonder spreken, bij elkander zitten. In het vertrek was het donker. Buiten hing de stille van zachte kleuren doortrokken avondlucht.

XII.

De tijd kwam, dat hij zich moest gaan voorbereiden voor zijn rol.

Objectief, zonder bepaalde instelling en vooropstelling, als betrof het iets, dat hij zonder meer, belangstellend lezen wilde en waarvan hij nimmer eerder had gehoord, nam hij het stuk ter hand. Hij werd onmiddellijk opnieuw getroffen door den vasten logischen bouw: hier was een schrijver die de techniek van het métier beheerschte.

Uit de bedrukte bladzijden van het boek verrees voor hem de figuur van den eenzame in wien de herinnering aan het verleden is uitgedoofd; het verleden met die eene verschrikkelijke ongemotiveerde daad, in hare onverklaarbaarheid, om haar doellooze wreedheid, afgrijselijker dan een lustmoord, dan de afschuwelijkste verminkingen toegebracht uit wraak: de plotselinge revolverschoten op de argelooze spelende schoolkinderen; de waanzin die doorbreekt in den jongen veelbelovenden geleerde, om met één slag zijn toekomst te vernietigen; en dan de leegte; de herinnering door een nieuwe psycho-synthetische therapeutische methode gewelddadig teruggeschoven in de diepste diepten van het onbewuste; door een hypnotische kracht een nieuw menschelijk wezen in Franz Forster den moordenaar opgebouwd, dat nu Franz Schweiger heet, dat ademt en leeft en zich beweegt, maar wiens rustelooze ziel zoekend dwaalt door de ruimte; - totdat het te voltooien experiment de onthulling vordert; de genadelooze wetenschappelijke analyse: ‘Sie haben bisher den Druck einer Erinnerungsleere gefühlt nicht wahr? An seiner Stelle erleben Sie ein weiches, sanftes Schuldgefühl, das abklingende Brennen einer alten Gewissenswunde’; de onthulling: de herinnering die bruisend teruggolft in het bewuste, alles wegspoelend, alles vernietigend wat staande is gekomen van stil geluk; Schweiger, wiens duizelende ik verloren gaat in den ziedenden stortvloed, en die weder Forster wordt; - een wankelend, gebroken man blijft achter, verlaten door zijn sidderende vrouw, zonder te kunnen begrijpen, eenzamer dan ooit voordien; tot het snelle fel gewilde einde.

Een koortsachtige spanning greep hem. En terwijl hij las, voelde hij in zich, in een onbeschrijfbaren benauwenden geur, vormlooze herinneringen opstijgen. Als donkere wolken uit een andere wereld

dreven de herinneringen aan. Er moest iets geweest zijn in hem, in hemzelf, in zijn eigen leven, of in een eigen vroeger leven, dat nu weder naar boven kwam. Acht maanden in het gesticht; hij-zelf, hij-zelf was óók krankzinnig!

Zijn vuisten balden zich. Krankzinnig! Goed! Maar hij was sterk! En zijn oude onbuigzame trots kwam in hem naar voren. De waanzin, dat beteekende het hoogste kunnen, dat was een zich verheffen op adelaarsvleugels, buiten de geringe sferen van dit zijn. Zijn oog viel op het open boek voor hem. En hij las: 'Aber wir? Der dreizehnte Stand der Menschheit?! Wir Narren, Irrenhäusler, Aussätzigen, Pervertierten, Alkoholiker, Kokainisten, Ewig-Lebensunfähigen, - wir hören niemals, niemals auf, zu hassen!! Wir hassen das Leben.... Wir können nicht leben....!' - Haten! Ook hij haatte! Hij haatte de met hoog-geheven hoofd door het leven schrijdende zelfverzekerden, voor wie geen raadselen bestaan, voor wie geen ander leven is, dan dat binnen de zienlijke grenzen van deze wereld. Hij haatte de benepen vormendragers van zinledige fatsoensbegrippen. Hij haatte. - En een woeste begeerte in hem drong op. Hij zou spelen! Hij zou heerschen! Hij zou de menschen op-zweepen en voort-jagen buiten dit grijpbare zijn, los van de aarde.

Hij zag rond. Hij zat in eene stille kamer. Stil bij het venster, gebogen over een borduurwerk zat een vrouw. Hij zag haar gelaat onder een vloed van blonde lokken; het zonlicht trilde rond haar teere gestalte, terwijl verder in de kamer overal schaduw lag. En achter haar was de heldere wolkenlooze lucht.

Een groote rust kwam over hem. Hij was hier, bij zijn liefste. Zij had hem lief. Als een bescherming voelde hij haar liefde over hem.

Zij hief het hoofd; hun blikken ontmoetten elkander. En in een glimlach vonden zij elkander terug.

XIII.

Toch bleef na dezen dag een onrust in hem.

De tijd van haar vacantie was voorbij, en de lange dagen was hij alleen. Hij werkte regelmatig aan zijn rol, die hij nu woord voor woord van buiten leeren moest. Urenlang reciteerde hij half-luid

de volzinnen die hij zou hebben uit te spreken. Hij schakelde bewust zijn bewuste uit: mechanisch las hij op, en liet de klanken neerdalen in zijn onderbewuste, zonder hun beteekenis te willen vatten.

Hij arbeidde zoo iederen morgen en iederen middag eenige uren. Het viel hem zwaar. Altijd was het van buiten leeren van de woorden van een rol, moeilijk voor hem geweest. Nu hij de routine verloren had, scheen het nog moeilijker.

En de overige uren van den dag, trok hij naar buiten, in den stralenden zonneschijn. Hij kocht een Fransche krant en ging wat zitten lezen op een bank. En als zijn oogen vermoeid werden, sluimerde hij in.

Maar op een triestigen regenmiddag bleef hij thuis. Zwaar drukte hem de eenzaamheid. Nog vele uren scheidden hem van háar. Hij ging op zijn divan liggen, en peinsde. Hoe was het vroeger geweest in zulke oogenblikken? Hij antwoordde zich hoonend: opium cocaine, alcohol!

Flesschen stonden in de kast, ongeopend. Hij nam er een en ging naar de tafel. Glimlachend herinnerde hij zich hoe hij vroeger deed. Hij vulde vijf glazen en zette die nevens elkander. Het heldere vocht klokte in het glas. Hij zag ernaar. Vijf glazen en daarachter de flesch stonden op het zon-bedekte tafelblad. En plotseling gevoelde hij zich niet meer alleen. Het was alsof hijzelf met vièr onzichtbare bezoekers zich binnen het vertrek bevond. Alles was licht en goed. Er was de blijde verwachting van het ontdekken gaan van vreemde kleurenrijke onbetreden landen.

Hij stond op, een glas hooggeheven in de rechterhand, achter de tafel, tegenover den spiegel over hem. Een ernstig gelaat met strakke oogen op hem gevestigd zag hem uit den spiegel aan. Maar hij wilde niet denken. Hij stond en met een hoofsch gebaar, beheerscht onder den blik van die oogen, dronk hij zijn spiegelbeeld toe.

Een vermoeidheid beving hem, en hij ging zitten. Nu was er niemand meer die hem bespieden kon: alleen de volle, licht-tintelende glazen met het trillende, levende vocht en de donkere zware flesch waren tegenover hem. Hij nam een nieuwe teug. Er was in zijn maag een brandende leegte, die hij vullen moest. En hij dronk.

Een floers kwam voor zijn oogen. Maar hij wachtte niet. Hij zag

hoe zijn rechterhand zich in de verte voortbewoog over het helle tafelvlak, en een tweede glas tot hem voerde. Hij dronk met snelle teugen. Het was alsof iets in hem zich bevrijden ging, en er kwam een groote effen blijheid door zijn wezen.

En hij dronk voort met heete smachtende lippen. Alles voor zijn oog verdween. Een wijde helderheid opende zich in zijn geest. En hij zag niets dan een van goud licht doorstroomde leege ruimte. Vaag doemde achter zijn bewuste het begrip, dat dit het geluk moest zijn, en onbewegelijk bleef hij zitten. Het was hem alsof hij zich thans bevond in een tijdlooze oneindigheid, ongenaakbaar binnen de onwaarneembare omwanding van het geluk.

Maar er was iets, er was iets in het geluk, als een stralende zon, die voor zijn oog verschijnen zou. En hij zag háar. Zij was in zijn onmiddellijke nabijheid. Hij zag haar teeder-overblost gelaat, haar blonde zwaar over het hooge voorhoofd golvende haar. Het was dichtbij en onbereikbaar ver als een verschijning in den droom. Hij zag haar oogen; iets als droefheid lag over hen. Hij wist zich eensklaps klein en nietig als een veertje opgedreven in den wind In hem rees een gevoel van groote verlatenheid.

En hij dronk. Het gaf hem een wrange vreugde het lichaam dat hij tot zich te behooren wist, buiten zijn willen om, als in een andere wereld bewegingen te zien verrichten, te zien hoe zijn zoekende hand de flesch en glazen greep; hoe sidderende vingers glinsterende stroomen van vocht uit de duistere diepten van een flesch in wijde glaskelken overvloeien lieten. Het was de wonderlijke sensatie van dubbel te leven, van gelijktijdig levend zich te bevinden in twee verschillende werelden. En op dit oogenblik besefte hij heerscher te zijn over de materie. Hij gevoelde in zich de macht alles te kunnen, alles te begrijpen, alle problemen te ontraadselen, in een zeldzame bovennatuurlijke helderheid. Hij wist dat zijn innerlijke blik nu tot de kern van alle wezen zou kunnen dringen.

Hij dronk. Onbekende verten openden zich. Het was alsof hij op vleugels door de ruimte vloog, naar de onuitsprekelijke heerlijkheid van paradijzen aan den vaag omlijnden terugtrekkenden horizon. En er was niets dan de door elkander warrelende atomen van het licht. -

Hij vond zich terug na een eeuwigheid van uren of jaren of

seconden. Hij zat rechtop in zijn stoel, als verstard. Vóor hem op de tafel stonden glazen door elkander en twee massieve flesschen. In hem werd de verwondering dat hij nu twee flesschen daar zag staan. Een tweede flesch moest uit de kast op tafel zijn gekomen, maar hij kon niet verklaren hoe. - Hij gevoelde zijn ledematen loodzwaar. Hij zat in een kleine half-donkere kamer. Het was avond. Buiten kletterde de regen tegen de vensters.

Moeizaam stond hij op en wankelend deed hij eenige stappen. Zijn tastende handen zochten den weg. - Op den divan viel hij in een diepen droomloozen slaap.

XIV.

Zijn innerlijk vergroeide langzamerhand met de persoonlijkheid die hij zou hebben te verbeelden. Hij merkte nu somwijlen op, dat zijn wijze van uitdrukken, zijn wijze van spreken, zijn houding anders werd, dat in het bestaan van allen dag hij onwillekeurig een beweging deed en gebaren maakte, die hem vroeger vreemd waren. Hij bleef Talma, bewust wetende dat hij Talma was, en gelijktijdig werd hij een ander mensch: Schweiger. Het was alsof de werkelijkheid terugschoof, alsof hij zich in een eigen kleine wereld voortbewoog, waarin alleen hijzelf, met de in hem groeiende krachten leefde.

Hij lag soms uren op den divan, zonder gedachten, en observeerde wat in hem geschiedde. Half-luid herhaalde hij zijn naam: Schweiger! - Schweiger! - Schweiger! - Schweiger! Het was alsof hij zich aldus nòg meer doordrong van den mensch wiens leven hij nu dragen ging, alsof hij zich aldus axiomatisch bewees dat hij nu Schweiger was geworden. - En in zich gevoelde hij het rijpen. Fragmenten van zijn rol golfden in hem omhoog en telkens had hij de gewaarwording dat er méer moest zijn, dat àls hij op de planken zoude staan, andere, meerdere, diepere, vele, vele, nieuwe woord- en zinsgeheelen zich zouden opstuwen naar zijn bewegende lippen, in een grandiose improvisatie.

Hij observeerde zich-zelf, en hij waakte. Hij waakte, dat hij Talma bléef, dat niet door Schweiger Talma's wezen verdrongen werd, dat hìj bleef meester in zich-zelf, over zichzelf, over alles wat in hem geschiedde, dat niet een slagmuur dien hij in zich had opgetrokken doorbroken werd.

Zij zagen elkander minder. Het was alsof iets zich tusschen hen had geplaatst.

Zij trachtte soms zijn denken te volgen, maar zij wist niet waar zijn wezen zich bevond. En het was haar zeer duidelijk dat al wat zij had te doen voor hem, was hem te omringen met haar liefde, dat zij hem slechts helpen en steunen kon door hem lief te hebben.

XV.

In hem kwam het verlangen naar wijde luchten, en de laatste Augustus-week vertrok hij naar buiten.

Er was een klein dorp ergens op de heide, waar niemand hem kende, waar hij met niemand behoefde te spreken, waar in het rustige pension, hij de eenige gast was.

Hij wilde alles in zich laten bezinken, zonder gedachten leven En hij lag uren, van vroeg in den ochtend, tot de avond was gedaald, met gesloten oogen, onder de zon in de erica. Het was goed. Het was alsof zijn bewuste leven wegzonk in de diepten van zijn ik. Vaag leefde in hem het weten, dat er iets was, iets liefs en goeds, dat op hem wachtte. En hij wist dat hij zeer gelukkig was.

Iets als een dag en nacht arbeidende machine in hem werkte, iets in hem bouwde zich op, in snel-rijpenden wasdom.

Nog slechts weinige dagen scheidden hem van zijn optreden. Hij liep door de verlaten heidevelden, de haren fladderend in den wind, doelloos, langs zanderige karresporen, zonder dat hij wist waarom. Hij had slechts één gedachte: den tijd verkorten, zuiver blijven, sterk blijven, passief zich houden binnen een eigen wereld, totdat het oogenblik dáar was, en met een ruk zijn wezen de afscheiding verbreken zou en zou naar buiten treden.

Den 31sten Augustus keerde hij terug. Den volgenden dag één eerste en laatste repetitie. Den 2den September moest hij spelen. Hij was opgewekt. In de feestdagdrukte van de derde-klas-coupé in een hoek, een aan het station gekochte krant ongelezen in de hand, zag hij naar buiten, waar stralend de zon scheen over de velden. Het sterke regelmatige stampen en dreunen van den trein, waarin het praten en lachen van de menschen òm hem, verloren

ging, gaf hem een nieuwe sensatie van eigen lichamelijke kracht. En hij was verheugd terug te keeren tusschen de menschen, terug te keeren naar de stad, naar het volle leven, naar háar.

Zij stond toen hij uit den trein stapte op het perron. Dicht naast elkander, arm in arm, verlieten zij het donkere station.

Buiten joelde een breede, zingende menschenmassa, rond dreinende, met lange in den wind wapperende oranjelinten versierde, draaiorgels.

XVI.

Strak en doodsbleek, met kloppend hart, zonder iemand te willen zien, liep hij met snelle onregelmatige stappen door de lange, half duistere, steenen gang, waarin zijn schreden hol opklonken, naar de kleedkamer. Een chaos van beelden en gewaarwordingen wentelde in zijn hoofd, waarover een felle spanning stond. Zijn keel was droog en als dichtgesnoerd. Zijn ooren gloeiden en klam zweet lag over zijn voorhoofd.

Maar hij wist dat alles goed was. Hij wist dat in hem nu bundels van tegengestelde spanningen en onanalyseerbare krachtcomplexen elkander in het labiele evenwicht hielden, dat bij de plotselinge doortrilling van de ontroering, breekt in een schok, en in een onstuitbare emanatie alle willen, alle kunnen in één enkele richting naar boven stuwen doet. Hij wist dat het was goed en dat het goed zou zijn. Hij wist in zich het nederig besef der overgave, der alle eigen innerlijke waarde en beteekenis wegcijferende, eerbiedige overgave van alles wat hij bezat, aan de geheimzinnige macht, wier nabijheid als het ruischen van wijde vleugels hij reeds om zich voelde. Hij wist dat hij Talma was, èn niets was, zonder deze macht. En in hem kwam iets als een woordenloos wild gebed, dat het zou komen. En hij wist dat het geschieden zou. Een woeste vreugde laaide op achter in zijn bewuste, maar hij beheerschte zich en drong het terug.

Deuren weken voor hem en vielen achter hem dicht; hij kwam door nieuwe gangen en over trapjes. Zijn innerlijke blik was gericht op een helder-witten lichtvloed voor zijn geestes-oog.

Hij trad in zijn kleedkamer. Menschen omringden hem en vele handen bewogen rond hem. Hij maakte een werktuigelijk gebaar naar zijn stoel en zonder één woord te spreken, nam hij er op plaats.

Vingers bewogen zich over zijn gelaat, langs zijn haren en zijn hals. Het ging buiten zijn wezen om, dat vervuld was van licht.

In den spiegel tegenover hem zag hij plotseling in de verte zijn gelaat, dat veranderde. Twee onbewegelijk in hun kassen staande, niets ziende oogen, stonden uit het glas op hem gericht. Rond hem klonk geroezemoes van stemmen. Het was alsof alles om hem omsluierd was. Hij zat zonder bewegen. In hem moest alles onbewegelijk blijven. Maar er moest iets geschieden. Hij wachtte. En het was alsof langzaam iets in hem terugschoof. En het bewustzijn, in een vreemde gesublimeerde zuiverheid, keerde terug. Hij wist nu alles in een ongekende bovenzinnelijke zekerheid. De werkelijkheid was een ragfijne droom, waarin hij heerscher was. Hij was Talma; hij zat hier in zijn kleedkamer en werd geschminkt voor den spiegel; hij bevond zich aan den drempel van een andere levenswereld die hij, getransformeerd tot een ander menschelijk wezen, betreden ging. Hij zou de sferen binnenschrijden van een ander ik, waarin zijn ik binnentrok.

Hij zag als op een afstand van zich een hooge sombere figuur, en hij wist dat binnen weinige seconden hij die figuur zou wezen. Zijn mond zou spreken, met een andere dan zijn eigen stem, met een vreemde stem zou hij spreken. Hij voelde een stroom van woorden en zinsverbindingen achter zijn bewuste, op het punt zijn bewuste binnen te dringen, en daaronder een anderen borrelenden stroom van woorden en zinnen die hij nimmer had gevormd en die in hem zou uit gaan breken.

Haastende handen hielpen hem zich te verkleeden. Hij stond. Tegenover hem stond hij naar hem gekeerd in den spiegel en zijn oogen, als twee donkere ondoorgrondelijk diepe meren zagen hem aan. Hij slikte. Iets in zijn keel ontspande en hij kuchte. Zijn stem was terug. Hij wist dat als hij nu ‘Ja!’ zou zeggen, zijn stem dof zich voortplantende klanken zou uitstooten. En op dit oogenblik begreep hij, dat hij de ander geworden was. Schweiger, de licht gebogen gestalte van Schweiger, met droomenden zoekenden blik, stond in den spiegel tegenover hem. Schweiger was tot het leven gekomen in hèm.

Hij dwong zich in de realiteit die voor hem verrees, en het trof hem nog, dat de wijze waarop hij zich zelf in deze werkelijkheid riep, een andere was dan die van Talma zoude zijn geweest. Het was de

laatste herinnering die hem aan Talma bond. Hij deed een tastenden stap vooruit. Het was de stap van Schweiger. Rond hem klonk geroep. Menschen liepen door elkander. Het aangehouden enerveerende klekken van een schel. Iemand greep hem bij den arm. Een smalle gang. Een trapje. Tusschen een opening in de coulissen de hel-verlichte ruimte van het tooneel. Zijn hand die een deur opende. Zijn lichaam betrad het tooneel. Zijn oogen knipperden onder het schrijnende electrische licht. En uit de duistere diepte van de zaal, die hij nog niet zag, een storm, een aanzwellende, telkens nieuw zich verheffende storm van handklappen. Hij voelde zich geheven in een roes. Alles was goed. Het was er! Hij wist! Hij zou kunnen! En langzaam kwam hij naar voren, dichter naar het voetlicht, de oogen zonder iets te zien vooruit starend. En buigend, met een klein gebaar van de rechterhand, dankte hij.

De stilte zonk terug, een ondoordringelijke stilte, waarin hij zwijgend aan het voetlicht stond, vóor de donkere met menschenhoofden gevulde zaal. Hij stond en duizenden oogen waren op hem gericht. Maar hij voelde twee oogen wier blik zich in hem drong; hij voelde een stroom van beschermende liefde die uit twee oogen in hem kwam. En op de eerste rij, vlak vóor onder hem, zag hij háar.

Hij deed eenige snelle stappen achterwaarts. Hij zag de situatie. Hij stond in Schweigers kamer, Schweiger was binnengetreden. De tafel; zijn stoel; aan de wand de tikkende klokken. Hij was zich bewust dat hier Schweiger stond. Hij was Schweiger. En gelijktijdig was hij meer. In hem ontrolde zich op dat oogenblik de geheele verdere levensgang van dezen man. Hij was Schweiger zooals die in deze seconden bestond en gelijktijdig Schweiger in de laatste uitsnikkingen van zijn gepijnigde ziel. In zich vereenigde hij op dit moment gecomprimeerd het gansche leven van deze persoonlijkheid. Hij beheerschte dit leven. Een ontroering doorsidderde hem. Er werd tot hem gesproken. Twee mannen tegenover hem, spraken tot hem. En met in zich het besef dat in de diepten van zijn wezen iets verschuiven ging, dat verre nevels openscheurden, begon hij te spelen.

Alle nevendenken, alle neven-voelen in hem verdween. Hij speelde. Hij sprak. En de woorden die over zijn lippen kwamen waren zijn eigen woorden, eigen woorden die zijn ik naar boven

dreef. Hij sprak van zichzelf. Hij sprak van een vreemden dwaaltocht van zijn wezen door een vreemde streek, door een vreemde levenssfeer, in een leven dat als de golven in de zee bij eb, zich aan zijn voeten voor hem terugtrok. Hij sprak in korte afgebroken zinnen, als een die spreekt, en spreken wil, en door iets onaanduidbaars weerhouden wordt alles wat hij zeggen kan, te uiten. Hij sprak van zijn liefde, en zonder dat hij zich nauwkeurig rekenschap kon geven, wist hij dat die liefde voor hem bestond. En hij speelde voort.

Het doek viel dicht en opende zich onmiddellijk weder. Een eindeloos applaus brak los. Hij stond als in een droom en boog. Dan werd alles donker. Uit de verte druischte de zaal. Hij stond in een hoek achter de coulissen en dronk met lange teugen de glazen water die hem werden gebracht. Het klamme zweet parelde op zijn voorhoofd en met zijn zakdoek wischte hij het droog. Hij was zonder gedachten. Hij stond en bleef wachten.

Weer klonk het langgerekte schellen van een bel. Tooneelknechts liepen af en aan. De regisseur verscheen met den souffleur. Een korte woordenwisseling. Vloeken. Uit de zaal het luider worden van pratende en bewegende menschen. De regisseur liep vloekend heen en weer en verschikte stoelen en voorwerpen. Alles klaar?

Het bloed suisde door de aderbuizen achter zijn ooren toen hij opnieuw opkwam. - En weer speelde hij. En het was alsof een verterend vuur dat in hem woedde, de beelden van een andere werkelijkheid omhoog in zijn bewuste joeg. En hij herinnerde zich dat in deze fase van zijn bestaan als Schweiger binnen enkele seconden iets verschrikkelijks geschieden moest. Hij speelde. En hij wist, dat dit geen spelen was, dat in een schok een menschenziel openspleet, als de persoonlijkheid van den krankzinnige, uit haar sluimer ontwaakt, in een woesten sprong terugkeert in het leven; als Forster de moordenaar den droomer Schweiger overweldigt en verdringt en in bezit herneemt. Hij sidderde, en het was alsof alles voor hem verzonk en hij huiverend alleen was gebleven, in de eenzaamheid, en dreigende wolkenmassa's zich samenbalden. Maar het verdween. Hij stond hijgend en zweetend achter het voetlicht. Hij hoorde zijn mond spreken en lachen en hij zag zijn handen gebaren maken. En het was plotseling alsof hij stond achter zichzelf, en in een flits zag hij zichzelf hier staan. Talma, die

speelde; Talma, die zelf krankzinnig was, die als hij straks krijschend zich uit het venster storten moest niet spelen zou. En hij wist dat iets geschieden moest, of dat hij zou verloren zijn. Hij hoorde uit de verte fluisterende, sprekende, zingende stemmen, die door elkander klonken en nader ruischten, zonder dat hij kon verstaan. Het was als het aanzuchten van een vreemden wind. Een ijzige verstarring kwam over hem. En hij wist, dat als hij luisteren bleef, hij verloren was. Voor zijn oog doemden door elkander wentelende kleurenvlakken, en telkens was het alleen de kleur die hij haatte, het fel kanariegeel, dat tot hem drong. Hij sloot de oogen. En gelijktijdig, voordat hij zich realiseeren kon, was in hem een toomelooze, radelooze kracht, de radelooze begeerte naar uitkomst. Hij ademde diep. Zijn rechterhand maakte buiten zijn willen om een afwerend gebaar. Hij stond, hij ademde, hij leefde. Alles was van hem gevallen. Hij stond hier, en het was hem alsof hij door een vlammend vagevuur was gegaan; het was alsof hij tot een nieuw mensch geworden was. Gered!

Hij gevoelde zich eensklaps doodelijk vermoeid. Zijn oogen dwaalden door de ruimte. Hij stond zonder te bewegen in de stilte. Stilte. En plotseling als een orkaan de losbarstende ovatie: menschen die opsprongen, stoelen die neervielen, juichkreten, zijn naam Talma, Talma, Talma, Talma! De nu verlichte zaal, geleek een zwaar deinende zee. Maar hij zag alleen éen wezen, een jonge lachende, wuivende vrouw, op de eerste rij vooraan, in zijn onmiddellijke nabijheid, een lief, eigen, geheel bekend gezicht. Het was alsof hij haar terugzag na een verre reis.

Een heer in zwart jacket kwam op het tooneel, en sprak hem toe. Hij stond en hoorde. En het was vreemd, hij kon aan niets denken, dan aan een klein stil rimpelloos avondmeer, met aan den oever een eenzame teerbebladerde boom, die zijn trillend spiegelbeeld in het donkerende water werpt. Hij stond; en boog en dankte zwijgend. En anderen kwamen en spraken, en hij boog en dankte. Hij zag niets meer, dan een ver zacht glanzend licht.

De laatste spreker ging, en hij bevond zich weer alleen bij het voetlicht voor de ademlooze zaal. Kransen en bloemen lagen aan zijn voeten. Hij voelde dat hij iets zeggen moest en hij trad naar voren, recht naar de zaal. Hij wist niet wat hij zeggen zou, maar hij voelde, dat hij moest spreken. En plotseling werd hij zich

bewust, dat de houding waarin hij thans stond, die was van Julius Caesar sprekende tot het volk, als hij de rol van Julius Caesar speelde. En alles was vrij en duidelijk in hem toen hij begon, eerst langzaam en nadrukkelijk om te danken, om uiting te geven aan zijn gevoelens van ontroering bij het ontmoeten van zooveel genegenheid, zulk een weerziensblijdschap, zulk een aanvaarden van wat zijn kunstenaarschap bood, - en dan sneller, met helderder stem, toen hij uiteenzette wat aan hem zich openbaarde: het wezen van den tooneelspeler, de roeping van den tooneelkunstenaar, zìjn roeping. Hij sprak, en hij wist dat wat hij op dit oogenblik zeide, vòor hem door niemand eerder was gezegd. Hij zeide wat spelen was; hij sprak van de wonderlijke vervorming van zijn wezen dat in een vreemde werkelijkheid geheven werd, dat speelde, en zich uitstortte in een onweerhoudbaren drang, om uit te storten, om te geven, om het geluk te brengen, aan hen die tastend zoeken in de duisternis, dat speelde, terwijl het was alsof het werd gespeeld, alsof het lijfelijke ik van hem die spelend op de planken stond door een onwaarneembare macht werd voortgedreven, terwijl het innerlijk oog aan den wijkenden horizon een onbeschrijfbaar visioen van heerlijkheid aanschouwde. Hij sprak van die geheimzinnige onomvadembare macht die over den speler komt, en die voor zijn omnevelden blik achter den tastbaren schijn der dingen, de wonderen van andere werkelijkheden ontsluieren doet. En dat zonder de overgave, zonder de gansche voorbehoudlooze overgave van alle denken, alle willen, de speler als een blinde is, die voortstrompelt door de leegte. Hij sprak van de genade van te mogen, van te kunnen geven, de goddelijke genade van den kunstenaar de middelaar te mogen zijn, wiens sidderende handen het licht brengen aan de menschenwereld, het licht en de waarheid en het geluk en de eeuwige vreugde.

Hij sprak. En plotseling hield de stroom van aanvloeiende gedachten in hem op. Zijn denken vond nog eenige woorden om tot slot met aarzelende anders geworden stem een laatste maal te danken, en hij zweeg.

Hij vond zich terug, gezeten tegenover den spiegel in de kleedkamer. Hij kon niet denken. Flarden van vervagende gedachten dreven door zijn geest, zonder dat hij ze vermocht te grijpen.

Langzaam keerde het bewustzijn terug. Hij zat hier in de kleedkamer en werd afgeschminkt. Menschen bewogen zich rond hem. Hij was Talma. Twee zwarte oogen uit de verten van den spiegel voòr hem, zagen hem aan. Dit moesten zijn oogen zijn, maar hun blik was hem vreemd. Het was de blik van een ander wezen, die zich op hem had gericht, die binnen wilde dringen in zijn wezen. Een wirwar van onvoldragen gewaarwordingen was achter zijn bewuste. Hij zou voor alle schatten van de wereld niet hebben kunnen zeggen wat hij op dezen avond had gespeeld. Hij pijnigde zijn geheugen, maar hij herinnerde zich niet.

Iemand noemde een naam: Schweiger! En plotseling wist hij weder alles. Schweiger, zijn rol; hij zou op dit oogenblik opnieuw hebben kunnen beginnen te spelen. Zijn oog viel op den spiegel en tegelijk was het hem duidelijk, dat op hem had gerust de blik van die figuur in welker wezen hij zijn eigen wezen had doen opgaan. En hij begreep dat dit vreemde wezen zijn eigen wezen nog niet verlaten had, dat de geheimzinnige vereeniging van twee wezensikken uit verschillende werelden nog voortbestond.

Hij huiverde. Hij wist dat hij volkomen machteloos was. Hij zou de oogen hebben willen sluiten, maar hij kon niet en onafgewend bleef hij staren naar zijn spiegelbeeld. En hij zag hoe langzaam, langzaam iets in die oogen veranderde; het was alsof een doorzichtig rag, dat over hen gelegen had vervluchtigde; alsof hun donker zwart lichter werd en in hun diepte iets vervloeide.

Er kwam een ontspanning over hem. Hij was terug. Talma was Talma weer. Iemand boog zich over hem en hij hoorde een stem: ‘Tot zoover klaar, mijnheer!’

Hij stond op met een glimlach. Dicht voor den spiegel strikte hij de das in zijn boord. En het trof hem dat zijn gebruind gezicht een evenwichtige blij-rustige uitdrukking vertoonde.

De deur werd geopend. Hij zag haar binnentreden. En hij werd zich bewust, dat hij had gewacht op haar; dat hij eerst nu, op dit oogenblik gehèèl gelukkig was.

(Wordt vervolgd.)

Droomland door J. van Oudshoorn.

Zijn droomleven bleef zich binnen een eigen sfeer afspelen, waaruit de onnatuurlijke druk, die immer remmender op zijn van dag tot dag bestaan begon te lasten, geheel kwam weg te vallen. Of tot de nog angstwekkender beklemming eener nachtmerrie zich verdichtte. Meer dan door lezen, meende hij soms in zijn droomen vergoeding te vinden, voor wat in werkelijkheid hem aan ware toenadering tot menschen werd ontzegd.....

Onvergetelijk zoo een droom, waarin hij, aan een kleine tafel gezeten, bezig was kaarten van tweeërlei grootte te sorteeren. Plotseling hield hem milde warmte weldoend omvangen. Voelde hij, hoe er iemand achter hem was komen te staan. Toen hij om- en op-zag, was het de vader, die daar, de oogen van beschuttende liefde vol, toch al half over hem gebogen, het gelaat nog dichter naar het zijne bracht en hem dan even aan de bovenwang zoende. Nooit nog was tijdens diens leven het zoo gebeurd.

Maar nu ook hielden zijn beide handen reeds van den vader de knokige pols omklemd, om mimmer meer van hem te laten, Een geluk, zoo hoog en ongekend, dat het hem uit den slaap ontheven had. Klaar wakker dan, had hij deze veilige overgave, alles doordringend, voelen duren. Bij zulk ontwaken geen verlatenheid, om - een Smike gelijk - vertwijfeld te bejammeren. Want dit hier eindelijk was die hechte toegenegenheid, zonder terughouding meer, waarop ook hij nog een recht meende te hebben. Die tusschen den vader en hem had moeten opbloeien, wanneer zij niet door een kille

grillige schaduw in de kiem verstikt was. De vluchtige zoen, die hij nog in het donker aanvoelde, werd na het onherstelbaar verzuimde te rijker gewin. Tot hij dan toch weer de handen uitgestrekt en ‘vader’ gestameld had. Van dankbaarheid tranenzilt in zijn mondhoeken gerold kwam.

Zoo is het. Die matig slechts zich benadeeld dunkt, keert gaarne met een schamele vergoeding huiswaarts. Die, zonder zijn schuld, tot in den grond zich weet bedorven, krijgt vreugdetranen te weenen. Of lijdt aan bloedvisioenen.

.... begonnen was dat, in zijn droomleven, met een weerzinwekkende reuk. Vunzige roofdierenhokken-lucht. Wee ook, als van uit gapende wonden lauw wellend bloed. Aanzettend dan tot bronstige daden van geweld en wanneer zij overdag soms plotseling in werkelijkheid om hem opkwam, kreeg hij een floers voor de oogen, meende te zullen stikken. Zoo langs een somber afgelegen hoeve komend, waar niemand zich vertoonde, had hem angst overmand, zeker als hij was, dat er, juist op dit oogenblik, een gezin werd uitgemoord. Of hij droomde, door die reuk half bedwelmd en aangehitst tevens, zelf een eenzame gestalte te overvallen, tot, met verstorven trekken, er een meisje lag, gebroken teruggezonken. Aan de leuning van een bank.

Op een stil boschpad 's middags had hij Asta ontmoet. Hij was begonnen van haar te houden. Zij mocht hem wel. Reeds met de hoed in de hand, schijnbaar ongedwongen, van plan haar aan te spreken, had hij, opzij, een bank en dan, in uiterste bevreemding, eenzelfde verwildering van kreupelhout, vol vuurroode giftige bessen, als uit dien gruwbaren droom ontwaard. Toen had hij zich reeds verwijderd. Schuw, zonder een woord, de blik naar den grond....

Schakeeringen tusschen nachtmerrie en extase waren felle, diepgloeiende landschapsvisioenen, die plotseling uitdoofden, waarop hij soms door een reeds verslappende zinnenkramp ontwaakte. Als aan iets lichamelijks kwam hij dan in zijn droomen aan kleuren te bezwijken. Aan laaiend purper van woest verterende avondbrand; stralend ultra-violet uit grondeloos water; verraderlijk metaalgroen van exotisch gebladerte. Of het landschap van den dag, in zijn

mildere tinten, manifestatie van een meer bezonnen zinnendrang was en voorbestemd aan de uitdooving daarvan, op zijn beurt, te bezwijken?

Een soort museum keerde regelmatig in zijn droomleven terug. Totaal onmogelijk als gewoon gebouw. Een enorme kubus. Met in plaats van deuren en vensters, enkel zware luiken. Door het hoofd onder-tusschen zoo'n luik te wringen, na er, door de ruimte zwevend, tegenaan gebonsd te zijn; door het dan met hals en schouders op en op te tillen, kon de rest van het bovenlijf zich verder en verder naar binnen werken. Zoo ver, tot het, plotseling topzwaar, omlaag kipte en het gansche, op de buik uitgestrekte, lichaam meesleurde in zijn vaart. Dan dreunde zoo'n luik weer dicht en was er reeds een glijpartij begonnen. Over een der tallooze lange smalle, sterk hellende gangen, glad en glanzend als die schuine holle planken, waarlangs builen uit een meelzolder neergelaten worden. Steeds op de buik; omlaag, omhoog; door kelderig licht heen, aan steeds weer andere toonkamers voorbij, enkel van voren open. Met opgezette beesten, schilderijen, antiek aardewerk, vitrines vol glinsterende munten uitheemsche gewassen, wat niet al. Naar beneden suisend met het hoofd schuin omlaag, stijgend weer met de voeten vrij afhangend. Gang op, gang af, even ongedwongen, even snel. Nergens in het kelderlicht een sterveling. Maar geen angst, geen bevreemding zelfs meer. Omdat het daar nu eenmaal niet anders kon en het, zoo en niet anders, ook telkens weer terug kwam. De opgezette dieren, met de giraf er boven uit, waren steeds de eersten. De vitrines mat verzilverd, nooit verguld. Tusschen de schilderijen hing het groote zeestuk nog immer zonder lijst. Of achter de regelmatige terugkeer van een dergelijk apocrief gebouw misschien dezelfde kracht gaande was, die iedere dag opnieuw de gewone huizen en straatstukken te voorschijn bracht?

Ook in dat geheimzinnige pension, met op breede marmertrappen smirna loopers; aan verguld-doorwerkte balustrades roode kussenleuningen van fluweel; waar hij in zijn droomen reeds gewend was af en toe te overnachten en zelfs een eigen vaste slaapkamer had. Steeds bleef het dezelfde grijze rimpelige dame, hoog, al wat gebogen, die hem daar 's morgens op een zilveren blad een glas melk brengen

kwam. Een echte dame, statig en toch telkens met datzelfde afgedragen bonte schort voor. En telkens, zonder een woord gesproken te hebben, weer vertrokken. Zonder een groet, nadat zij hem even, van terzijde slechts maar doordringend, aangezien had. Of zij hem zoo ook herkende, als hij haar? Het leek hem van het hoogste gewicht....

Hij droomde op een landweg te loopen. Opgeschoten boerenjongens dreven een koppig veulen voor zich uit en hem tegemoet. De koperen wijzers van de torenklok blonken in volle zon. Vier metalen slagen. Hij werd er wakker van. Streek impulsief een lucifer aan. Vier uur. Ook op zijn horloge. In den nacht. Of dat nog enkel droomen was?

In één enkele droom dan, had hij met klasgenooten een dagenlange vacantietocht gemaakt. In jeugdherbergen overnacht. Oververmoeid in zoo'n gedroomd vertrek te bed, was hij er terstond in een diepen als looden slaap verzonken. Droomloos. Zoo iets bestond dus ook. Te droomen.... niet te droomen. Beiden tegelijk en daarbij, noch het een, noch het ander. Kon het luchtiger, lichter, doorzichtiger? Daarmee vergeleken, hij voelde het aankomen, moest het een leven bij gesloten luiken worden.

Om het kind
Dramatische schets door Dr. J.B. de la Faille.

P e r s o n e n : { De advocaat.
P e r s o n e n : { De jonge vrouw.

De werkkamer van een advocaat. Links, een schrijfbureau, waarop vele dossiers, boeken en een huis- en stadstelefoon. Langs de muren, kasten, enz. Op een laag dressoir, een vaas met bloemen. Deur midden op den achtergrond.

Als het scherm opgaat is de advocaat bezig te telefoneeren:

Hij:

Nee meneer....

(met nadruk)

nee meneer, ik herhaal U, wat ik reeds gisteren bij Uw bezoek heb gezegd. Een kinderlooze echt is geen reden tot echtscheiding. Ik heb U uit art. 264 van het B.W. de gronden van echtscheiding voorgelezen: overspel, kwaadwillige verlating, veroordeeling wegens misdrijf tot een vrijheidsstraf van vier jaren of langer, na het huwelijk uitgesproken en tenslotte zware verwondingen of mishandelingen. Meer zijn er niet.... Wat zegt U?.... U vindt dat krankzinnig

(lacht)

, krankzinnigheid is ook geen reden tot echtscheiding.... Buitensporigheden meent U.... Van den wetgever bedoelt U?.... Oh, neen, nu begrijp ik U

(wat geërgerd)

. Ach nee meneer, dat waren de gronden voor scheiding van tafel en bed, die ik U gisteren opsomde: buitensporigheden, mishandelingen en grove beleedigingen door de eene echtgenoot jegens de andere begaan, art. 288 B.W..... Wel nee meneer, natuurlijk niet. Kinderloosheid is geen buitensporigheid

(glimlachend)

.... Ja, maar iets zeldzaams is nog niet iets buitensporigs.... Neen, niet in de zin van de wet.... Nee, dank U, daar begin ik niet aan

(geënerveerd)

, trouwens als U gescheiden is van tafel en bed, kunt U toch niet hertrouwen, dat kan alleen na echtscheiding.... Neen meneer, niets.... Ik kan heusch niets voor U doen.... Wilt U het hoogerop zoeken

(spottend-hoofdschuddend)

.... moet

U vooral probeeren.... zeker, zeker.... gaat U Uw gang, U excuseert mij, ik heb meer te doen. Dag meneer.

(hangt telefoon op, schudt het hoofd)

. Stumperds!

(neemt huistelefoon op)

. Juffrouw Melgers, is er nog iemand? Is dat de eenigste? Ja goed, laat die maar binnen.

(Hij verschikt zijn dossiers. Er wordt geklopt)

. Binnen!

(Deur gaat open. Een jonge vrouw komt op; ongeveer dertig jaar oud, eenvoudig, doch zeer smaakvol gekleed. Gedistingeerd, intelligent gezicht met energieke trekken. Zij stapt opgewekt en vriendelijk glimlachend op den advocaat toe, die dadelijk is opgestaan en haar tegemoet treedt. Hem haar hand toestekend).

Zij:
Dag, meneer van Moll, nogmaals ten zeerste gelukgewenscht met Uw succes.

Hij:
Dank U zeer juffrouw Christiansen, het heeft mij het meeste genoegen gedaan voor U. Uw zaak was zoo rechtvaardig en overtuigend. Nog hartelijk dank voor Uw mooie bloemen

(wijst op het buffet)

. Dat hadt U niet moeten doen.

Zij:
Ik vond het zoo aardig, dat U mij dadelijk de uitslag telefoneerde en mij vroeg vandaag nog bij U te komen, om tezamen even te overleggen.... en ik dacht, een bloempje hier tusschen al die dossiers en paperassen, vroolijkt wat op.

Hij:

(zacht)

Dat doet het dan ook, maar gaat U zitten,

(gaat nu zelf ook zitten)

. Ja, we hebben een mooi vonnis gekregen. Het is dom geweest van Uw impresario, dat hij niet eerder heeft toegegeven. Nu heeft hij heel wat meer aan U te betalen.

Zij:
Wanneer krijgt U het geld?

Hij

(glimlachend)

. Dat duurt nog even. Eerst moet ik de grosse van het vonnis hebben, om daarop te kunnen executeeren. De griffie is overkropt met werk en daar zal nog wel een maand overheen gaan.

Zij:
O juist. Ja ziet U, het is minder om het geld, dan wel, of ik alles nu aan U kan overlaten. Hoe prettig ik het ook in Holland heb gevonden, toch wilde ik nu weer naar mijn vaderland terugkeeren.

Hij:
Natuurlijk zal ik voor alles zorgen en wanneer U mij Uw adres in Noorwegen geeft, dan zal ik U het geld daarheen overmaken.

Zij:
Dank U. De zomer duurt bij ons maar kort, maar als we

geen regen hebben is Noorwegen zomers zoo prachtig. U moest eens komen kijken. De Hollanders kennen ons land zoo slecht.

Hij:

Dat is zoo; eerlijk gezegd gaan de meesten van ons liever naar het Zuiden, waar meer zon en warmte is. We zitten hier meer dan een half jaar in mist, kou en vocht en als ik er dan eens uitbreken kan, ga ik het liefst naar Zuid-Frankrijk, waar je zoo goed als altijd zon vindt, een prachtige natuur en een heerlijk klimaat. Kennissen van mij hebben eens bij een bezoek aan Uw land voortdurend regen gehad en dan is het daar wel erg eenzaam, nietwaar?

Zij

(wat ernstiger geworden)

: Eenzaam, ja dat is het.

Hij:

En somber lijkt mij, met die fjorden en die dorre hoogvlakten. Mijn vrienden hebben daar dagenlang in een karretje, ‘stolkjärre’ noemt U die, rondgetrokken. Per dag kwamen ze slechts een paar menschen tegen; dat lijkt mij niet erg vroolijk.

Zij:

Nee, dat kan ik me begrijpen. Hier in Holland woont, geloof ik, op iedere vierkante meter een gezin. Als U uit zoo'n dichtbevolkt land komt, moet het U bij ons wel vreemd vallen. Maar wij zijn daaraan gewoon. Wij, die op het land wonen, weten niet beter en we hebben niet zoo veel menschen noodig. Hier in Holland wordt het me wel eens te benauwd. Nergens bijna meer een plekje, waar je alleen bent. En als je eindelijk ergens in de duinen of op de hei meent een plaatsje gevonden te hebben, dat niemand kent, dan verraden de papieren en de etensresten je wel, dat het allang ontdekt is. Bij ons hebben de menschen meer eerbied voor de natuur.

Hij:

Dat zal wel zoo zijn. Wij werken hier al met versjes: ‘En laat niet als dank voor het aangenaam verpoozen, den eigenaar van het bosch de schillen en de doozen’.... Dus U gaat weer terug naar Noorwegen. Denkt U daar ook concerten te geven?

Zij

(ernstig, langzaam)

: Nee, dat denk ik niet.... Ik zal denkelijk niet meer zingen.

Hij

(verbaasd)

: Wat zegt U? U, die overal zoo'n succes heeft gehad, zelfs bij ons; in dat Holland, dat in de muziekwereld als uiterst critisch bekend staat. Wilt U nu plotseling

ophouden? Na zoo'n tournée? Beroemd en gevierd? Dat zou toch buitengewoon jammer zijn.

Zij

(melancholiek glimlachend)

: Gelooft U, dat beroemd en

gevierd zijn aan een leven voldoende inhoud kan geven? Gelooft U, dat men daarin een levensvervulling kan vinden?

Hij:
Maar zeer zeker. Als men zulke bizondere talenten heeft. Als men zoo'n stem heeft en zoo de liederen van Grieg, Richard Strauss, Mahler, als ik van U gehoord heb, kan vertolken, dan moet dat heerlijk zijn.

Zij:
Heerlijk voor U, voor het publiek, ja....

Hij:
Maar dat is toch juist Uw roeping! Schoonheidsontroering de menschen te kunnen geven, het publiek in verrukking te brengen door zijn kunst....

Zij

(langzaam):

Een mensch kan niet altijd geven, meneer van Moll, een mensch wil ook wel eens ontvangen....

Hij

(niet begrijpend):

Maar.... U ontvangt ook veel. Het applaus van de menigte, haar geestdrift, haar bewondering, haar vereering. D a t is toch voor een kunstenaar het hoogste geluk?

Zij:
Zeker, maar in de kunstenaar leeft ook een mensch.

Hij:
Maar mensch en kunstenaar zijn één. Geld, eerbewijzen, erkenning van Uw kunstenaarschap, alles is U te beurt gevallen.

Zij

(schamper):

'Wat baat het een mensch of hij alle schatten der aarde verwerft en hij lijdt schade aan zijn ziel!'....

Hij

(niet begrijpend, spotachtig-lachend en met de vinger dreigend):

Is dat niet juist, juffrouw Christiansen, de heilige ontevredenheid, die iedere groote artist soms voelt? Die onvoldaanheid, die hem steeds weer aanzet, tot nieuwe, nog grootschere scheppingen?

Zij

(droomerig voor zich uitstarend):

Nee meneer van Moll, dat is het niet.... Ik wil hier weg, ik moet hier weg. Ik heb geen rust meer.... En toch.... ik ben bang, bang weer in het hooge Noorden terug te zijn, alleen in mijn huis....

Hij:

Alleen? Hebt U geen ouders meer, of broers en zusters?

Zij:

Nee. Mijn ouders zijn dood. Mijn moeder stierf het eerst. Mijn vader liet mij zijn geheele vermogen na. Ik was eenigst kind en werd bij een oude tante in Oslo opgevoed. Bezocht toen later conservatoria en kreeg les in Weenen, Brussel en Parijs. Tante is ook lang dood.... Ik heb geen famille meer.

Hij

(op wat gedempter toon):

Zoo.... maar enfin, U hebt toch overal kennissen gemaakt en natuurlijk in iedere stad vereerders gevonden.

Zij:

O ja, kennissen, maar als je reist en trekt zooals ik, dan vergeten die je gauw weer. En die vereerders

(flauwtjes glimlachend)

.... nu U begrijpt zelf wel van welk slag, die meestal zijn.

Hij:

Maar waar U woont, hebt U daar geen verwanten?

Zij:

Nee. Ik woon in het ouderlijk huis, dat ligt hoog in het noorden van Noorwegen bij Rörstad aan de Foldenfjord. Daar wonen alleen boeren. Maar U denkt natuurlijk: Ik kan gaan wonen waar ik wil. Dat is zoo, maar dat is het niet....

(zit voor zich uit te staren, haar omgeving vergetend, in eigen gedachten verloren)

.

Hij

(heeft de stilte even geëerbiedigd, beseft, dat zij aan iets bepaalds denkt en tracht haar te helpen):

Dus heeft U in Uw zangcarrière geen bevrediging gevonden?

Zij

(als uit een droom ontwakend):

Bevrediging, nee. Omdat men vond, dat ik een mooie stem had, ben ik zanglessen gaan nemen. Ik heb veel gestudeerd, maar het is nooit van harte geweest. Ik heb het nooit gevoeld als iets, dat ik móest doen. Het was geen roeping, alleen het vullen van een leegte.... en die is gebleven, is steeds grooter geworden, ondanks mijn succes....

(voor zich zelf heen pratend)

. Soms, als ik in mijn hôtelkamer terug kwam, 's avonds na een concert, als in mijn ooren nog nasuisde het applaus, als de bloemen op mijn tafel lagen, wachtend op een vaas,.... dan heb ik me vaak zoo wanhopig, zoo hopeloos-eenzaam gevoeld. Maar het ergste was nog, als ze mij na afloop een souper aanboden en ik er niet af kon. Dan, temidden van al die menschen, die zich opschroeven tot vroolijkheid en jovialiteit, voelde ik me zoo intens verlaten.... Want nooit is een mensch eenzamer dan temidden van luidruchtige, hem onverschillige menschen....

(langzamerhand hartstochtelijker)

. O, die menschen, die je niets zeggen, die zich uitsloven in vriendelijkheden en vleiende woorden, die je je rust ontnemen, die je gedachten tegen je zin afleiden, die

je dingen vertellen, die je niets interesseeren en aan wie je, om onderhoudend te schijnen, ook weer verhalen moet doen, die hún geen belang inboezemen.... afschuwelijk. En zoo trek je rond, van de eene plaats naar de andere. Altijd alleen, altijd met dat gevoel van een gemis, met één verlangen, één groot verlangen....

Hij

(belangstellend):

Maar wat wilt U dan eigenlijk?

Zij

(hem ineens strak aanziende.... even pauze,.... dan langzaam en nadrukkelijk, met lage stem):

Een kind.

(dan zinkt haar hoofd en zij barst in krampachtig snikken uit)

.

Hij

(is van zijn bureau opgestaan, kijkt haar hulpeloos aan, legt zijn hand op haar schouder, buigt zich voorover, zacht):

Hebt U dan nooit heel veel van iemand gehouden?.... Dié had het U kunnen geven.

Zij

(smoort haar tranen, heft haar hoofd op, staart voor zich uit. Koel):

Nee, nooit genoeg.

Hij:
Maar U kunt toch een kind aannemen?

Zij

(levendiger):

Aannemen? Nee, het moet van mij zijn, mijn eigen kind, deel van mijzelf.

Hij:
Ja.... dan moet U trouwen.

Zij

(zelfden toon):

Gelooft U dat? Maar ik verlang geen man. Een man, die steeds bij je is, daar moet je van houden, anders is dat samenleven onduldbaar. Maar van je eigen kind houd je vanzelf. Dat is je moederliefde....

(even strak nadenkend....)

Meneer van Moll, stelt U zich eens voor, dat een vrouw, die nu niet direct afstootend is, U de vraag stelt: Wilt U mij een kind geven, niets dan dat. Geen zorg, geen verbintenissen, geen verdere verantwoordelijkheid. De vrouw gaat direct uit Uw leven weg en U zult nooit meer iets van haar hooren. Wat zoudt U dan antwoorden?

Hij

(verlegen glimlachend, aarzelend):

Ja daar kan ik niet zoo onmiddellijk op antwoorden.

Zij:

Nee, ik begrijp het. Die vraag is U nog nooit gesteld en U als advocaat zoudt natuurlijk allerlei bijbedoelingen daarachter zoeken, angst hebben voor chantage

(schamper)

. De wereld is er wel frisscher op geworden.

(Langzaam resoluut)

. Maar als *ik* U nu die vraag stel, op dit oogenblik, wat antwoordt U dan?

Hij

(verbluft):

Ja.... waarom wilt U juist mij kiezen. U zult toch wel andere personen ontmoet hebben.

(zoekend)

.... kunstenaars....

Zij

(snel):

Omdat U een van de weinige menschen bent, waarin ik vertrouwen stel. Tijdens het proces heb ik U leeren kennen als een eerlijk, fatsoenlijk mensch. U bent hoffelijk gebleven, beleefd, correct. Mijn vraag overrompelt U, dat begrijp

ik. Wij Noorderlingen zijn nu eenmaal vrijer, geëmancipeerder, als U wilt, hebben minder valsche schaamte. Inplaats, dat *ik* verlegen ben, bent U het. Ik heb echter al zoo lang dít als de eenige oplossing leeren beschouwen, ben er zoo mee vertrouwd geraakt, dat ik, als het ware, zoekende ben, naar de man, aan wie ik het zou willen vragen. Ja.... ik weet het.... het klinkt afschuwelijk-zakelijk en ontstellend nuchter.... voor U. Een vrouw moet veroverd worden is de leus van de man. Voor een vrouw, die zich zelf komt aanbieden, deinst U terug. Ik weet het, maar mijn eenige drijfveer is: het kind....

(Even is er een zwijgen)

.

Hij:
Ik begrijp, dat er heel veel in U is omgegaan, vóórdat U dit besluit hebt genomen. Maar.... ik hoop, dat U het mij niet kwalijk neemt, als ik U eens iets delicaats vraag.... Gelooft U niet, dat wanneer U een kind geboren zal worden, daarmede een band tusschen ons beiden gelegd wordt?

Zij

(snel):

En daarvoor bent U bevreesd.

Hij

(langzaam nadenkend):

Neen, bevreesd is het woord niet, maar er komt plotseling iets nieuws in mijn leven. Ik word vader, dat valt niet te ontkennen en daaruit ontstaat een nieuwe verantwoordelijkheid.

Zij:
Ik neem alle verantwoordelijkheid op mij.

Hij:
Ja, dát is het nu juist.... Maar al doet U dit, toch is er een zekere verhouding in het leven geroepen. Een groot geheim is ineens tusschen ons gekomen en dat schept altijd een band. Want een geheim, dat je je heele leven moet bewaren, gaat niet uit je hoofd weg, vergezelt je steeds. Je draagt het met je om, juist omdat het verborgen moet blijven. Groote geheimen blijven leven in je, want ze worden door je gedachten gevoed.

Zij:
Ik voel dat volstrekt zoo niet.

Hij:
Nee natuurlijk niet, want U heeft het kind en daarom was het U alleen te doen, maar ik heb niets anders dan het geheim. Ook voor mij heeft de daad consequentie's....

Zij

(invallend):

Die alleen bestaan in Uw gedachtenleven. U moet zooveel ambtsgeheimen bewaren.

Hij:
Dat is juist het groote verschil, want hier ontstaat het geheim door een vrijwillige daad van mijzelf.

Zij:
Gelooft U niet, dat dat alles toch niet opweegt tegen het

geheel nieuwe leven, dat ik er door zou krijgen en dat U op grond van dergelijke subtiele overwegingen, die ik volkomen respecteer, niet weigeren móógt. Die staan toch in geen verhouding

(aarzelend voor het groote woord)

.... tot het redden van een mensch, want dát is het voor mij. Het leven zal voor mij alleen beteekenis krijgen door het kind.

Hij:
Ja.... dat is natuurlijk ook wel juist, maar vindt U het niet onverantwoordelijk tegenover het kind, want het zal dus geen eigen vader hebben. U verzwijgt mijn naam, die gaat met U in het graf, nietwaar?

(Zij knikt bevestigend)

. Wat zult U moeten antwoorden, als het U later vraagt, wie zijn vader is?

Zij:
Ik zal het zóó opvoeden, zóó liefhebben, dat het zijn moeder nooit iets zal verwijten. En als het naar den vader vraagt, dan zal ik zeggen, dat die lang geleden gestorven is.

Hij:
Goed, want ik besta dan ook voor U niet meer, maar het zal Uw naam dragen.

Zij:
Dat weet ik, dat kan ook niet anders.... want het is als 't ware voor het huwelijk geboren. Dat ik geen huwelijk wilde, daarvan kan het onkundig blijven. Trouwens, mijn kind zal zoo veel vragen niet stellen.

Hij:
Misschien aan U niet, uit kieschheid, maar zeker zich zelf. Want het zal later, grooter geworden, op school en in het verdere leven steeds de vraag om zich heen meenen te hooren fluisteren: Waarom heet het naar de moeder? Wie was de vader?

Zij:
Daarvoor ben ik niet zoo bang. U leeft in een kleine, dichtbevolkte wereld, die ondanks haar democratische beginselen zeer conventioneel voelt en denkt. Men kan hier niet leven zonder zich aan het oordeel van de publieke opinie te storen. Maar waar ik woon, is dat geheel anders. Ons volk is wellicht minder ontwikkeld dan het Uwe, maar het leeft vrij, voelt nog zuiverder en gezonder, omdat het dichter bij de natuur staat.

Hij:
Ik wil U daarin niet tegenspreken, maar meende U toch daarop te moeten wijzen.

(even stilte)

.... Mag ik U nog een vraag, de laatste, stellen?

Zij:

Natuurlijk, ik zie tot mijn genoegen, dat U zich in mijn geval wilt verdiepen.

Hij:

Stel eens, dat U later werkelijk van iemand gaat houden, wat zal dan dit kind, wiens vader een vreemde voor U was,

ineens ver van U gaan afstaan en wat zal het achterblijven bij eventueele kinderen, die uit die liefde nog geboren worden.

Zij:

Ik geloof, dat, wanneer ik met mijn kind samen zal zijn, ik niet de minste belangstelling voor mannen zal hebben. Ik heb nog nooit diep van een man gehouden, en kan mij niet voorstellen, dat ooit te zullen doen. Ik heb een zeer sterk moedercomplex, zooals men dat tegenwoordig gelieft te noemen en een kind beteekent voor mij: de groote vervulling van mijn leven.... Maar laten wij toch eens aannemen, dat het mogelijk zou kunnen worden, dat ik een man liefkrijg, dan zal dit kind er nooit onder lijden, want dit was er het eerst. Steeds en uitsluitend was in mij het verlangen naar een kind. Dit kind krijgt ál mijn liefde, ál mijn teederheid. Als er een man in mijn leven komt, zal hij altijd tweede zijn. Vóór alles zal het kind gaan. Neemt hij genoegen met die tweede plaats en worden er dan kinderen uit ons geboren, dan zullen die nooit de liefde voor mijn eersteling kunnen verzwakken of verminderen, want dat eerste kind zal toch altijd voor mij blijven: de vrucht van de volle bloei van mijn eigen leven.

Hij:

U spreekt met zooveel zekerheid, dat ik niet twijfel aan Uw overtuiging. U hebt dit zeker ook zelf wel allemaal overdacht....

Zij:

Ik ben blij, dat U ziet, dat ik alles wel heb overwogen.

(opstaande en hem recht in het gezicht aanziende)

. Ik kom overmorgenmiddag bij U terug. Denkt U er eens ernstig over na. Zoodra ik zekerheid heb, ga ik weg en U zult nooit, nooit meer iets van mij hooren.

(Zij steekt hem haar hand toe)

. Ik reken erop, dat dit gesprek door U aan niemand, wien ook, wordt medegedeeld. Het is een ambtsgeheim, nietwaar?

(Hij knikt bevestigend)

. Tot overmorgen. Dag meneer van Moll.

(af)

.

Hij

(belt, gaat dan naar zijn bureau, draait zich om, kijkt naar de bloemen, streelt een bloem in de vaas en loopt dan peinzend door de kamer. Zijn oog valt op den kalender, die niet afgescheurd is. Hij trekt het blaadje eraf en leest):

‘Waarheen de mensch ook gaat, wat hij ook mag ondernemen, steeds zal hij op dien weg moeten terugkeeren, dien de natuur hem eenmaal voorgeschreven heeft.

(Goethe)

.

DOEK.

Charlotte door J. Stellwag.

Wanneer de nacht in de pastorie te Berghem, in 1861, dus toen Johanna twaalf jaren telde, na de twaalf dorpsklokslagen stiller was dan voorheen, wierpen twee meisjeshanden niets van de donkere slaapkamer omver en stootten twee bloote voeten geen gerucht op in de bovengang, maar toch hoorden de ouders, ook al zouden zij slapen, dat hun kleinste dochtertje slaapwandelde. Johanna's moeder slapend wendde zich wel even om; haar vader sliep dan moeilijk weer in. Want toen Johanna haar nachtelijke tochten aanving, volgde hij haar eens op den voet. Nadat zij afgedwaald was langs het ouderlijk slaapvertrek, boog zij, zonder zich te stooten, den hoek om en beneden in de huiskamer beroerde zij met de lipjes elk meisjesportret achter glas en rekte zich, omarmde zichzelve. Daarop kwamen zij tezamen te staan in de studeerkamer juist voor den wand, waaraan haar moeder verloofd kijkt met hem, haar vader. Met een trek van afschuw in 't licht der maan had zij zich afgewend. Aan haar moeder vertelde de stille toeschouwer slechts, dat haar kind had geslaapwandeld. Toen haar vader Johanna des ochtends, toen het licht bloosde, aanzag, vertelde hij niets van haar blanke onrust: de afschuw behield hij voor zich; hij bad slechts wat langer: aan de bede voor Johanna's zieltje ging vooraf een bede voor het geluk van zijn dochter Angeline, die met den nieuwen notaris niet lang geleden was gehuwd. Daarna werd Johanna rustiger, totdat haar andere zuster, die geen onderwijzeres had mogen worden, daar ze haar moeder moest helpen, tenslotte de gestorven echtgenoote vervangen kon van den voorzitter der synode, van Bakhuysen. Weer begonnen de nachtelijke tochten, doch

de ouders legden geen verband en maakten zich geen groote zorgen over de tijdelijke onrust: de dorpsschool benauwde de leerling wellicht; het komende jaar zou haar wel tot evenwicht brengen door het lichtere gewicht der zutphensche kostschool voor meisjes, waarvan de dochter hunner vrienden, de familie Qu., directrice was. Deze dame had hun eens aangeraden, daar zij terloops vernomen had van Johanna's vrees voor dorpsjongens, hun jongste meisje onder haar hoede te stellen temidden van beschaafde sexe- en leeftijdgenootjes. Daar Johanna vanaf Juni tot en met einde Augustus haar tochten staakte, vertelden haar ouders niets aan mademoiselle Qu.; maar deze besloot op het eerste gezicht, naar aanleiding van de bleeke beschroomdheid harer nieuwelinge, voor den eersten tijd haar nacht rust met dit kind te deelen. Zulk een uitverkiezing heft het slachtoffer vaak over in zelfvertrouwdheid. Zoo had zij ook met de aankomende Charlotte d'Aulnis gedaan! De aanblik echter, dien de eetzaal dien eersten avond bood - al die vergenoegde meisjesgezichten - was voor Johanna reeds voldoende om haar gelukkig en rustig te stemmen en, bij bedtijd, bekroop haar, rood van inspanning, eigenlijk een wreede spijt, alleen te moeten slapen met mademoiselle. Aan één stuk babbelde zij bij het zich uitkleeden en toen de lamp gedoofd werd en toen m'elle slapen wilde. Na twaalven stond zij, als gewoonlijk, op in den geest en m'elle, nog niet slapende, zeide: ‘Worden je voeten niet warm?’, doch kreeg geen antwoord uit Johanna's mond. Ze schrok, toen in het duister het kind de deur verliet en ze begreep er niets van. Zij dacht: het kind kon mij toch wel even antwoord geven dat ze weg moet; en wachtte. Johanna, in diepen slaap, bereikte geluidloos de deur der slaapzaal en opende deze. Ze ging langs de bedden aarzelend, totdat ze haar heftigen indruk van den dag, Charlotte d'Aulnis, gevonden had. Deze schikte zich door Johanna's omarming, half ongerust, half gelukkig gestemd, iets terzij. Een der overige meisjes meende een witte gestalte haar wimpers kruisend gezien te hebben, doch wendde zich om en sliep weer naar den eigen slaap heen. M'elle werd tenslotte onzeker en ongerust en schoot de noodige kleeding aan en verliet haar kamer. Zoo ging zij ook in de slaapzaal zien, waar alles rustig scheen. Toen zij Johanna ook nergens beneden aantrof, ging zij snel weer in haar eigen kamer: tevergeefs. Met sterker licht dan dat der

maan, een vermoeden, bereikte zij de openstaande slaapzaal. Toen zag zij haar, die ze zocht. Slechts een heet medelijden maakte zich van haar meester. Enkele meisjes, wakker geworden, kwamen nieuwsgierig om haar lamp heen staan, die gedoofd werd. M'elle schudde voorzichtig Johanna bij de armen en voerde haar weer langs de trap naar boven. Charlotte's angstige snikken bleven hoorbaar. Johanna achter de gegrendelde deur sliep rustig in tevredenheid der ziel, die een rustpunt heeft bereikt. Den volgenden dag bleef Charlotte schuw en ontweek elken oogopslag; Johanna was vriendelijk en open van blik, een raadsel voor m'elle. In de daarop volgende nachten zag m'elle, dat de slapende slechts de aanstalten maakte om het bed te verlaten, doch tot slaapwandelen brachten deze het niet. Het dek werd wel weggeslagen, de romp kwam overeind, een der voeten stelde zich op den grond, maar zóó, na eenigen tijd, viel het hoofd terug en trok zich de voet in. Zou het kind van binnen zien, dat de deur op slot is? dacht zij. Zij liet daarom de deur, den derden nacht, onafgesloten. Ook in dien nacht vermocht de poging tot opstaan zich niet rechtstandige gestalte te verschaffen, als was Johanna's lichaampje te zware last geworden voor de ziel. Charlotte echter deed behoedzaam de deur open en, ziende dat m'elle sliep, - het was omstreeks twee uren vóór den dageraad - wekte zij zacht haar ontbering. Deze sliep zeer vast, doch ontwaakte ten langen leste. ‘Ik ben gekomen, Johanna; kom jij niet meer?’ en Charlotte trok Johanna op. ‘Ach, jij bent mij niet meer zoo duidelijk’, klonk het antwoord. - ‘Wat is er dan gebeurd, Johanna?’ - ‘Ik weet het heusch niet, Charlotte.’ - Zij namen afscheid, beiden teleurgesteld. Nauwlijks sliep Johanna weer of zij droomde. En toen zij ter rechter tijd ontwaakte, riep zij naar m'elle: ‘Wat ik gedroomd heb? Ik liep over een diep en rood meer, dat mij scheidde van mijn spiegelbeeld.’ - M'elle, mede verheugd, zei hartelijk: ‘Wat heb jij dan heerlijk geslapen in zoo'n evenwicht.’ Het roode water kwam in haar hoofd niet aan de oppervlakte eener verklaring. Deze droom herhaalde zich en verdrong den drang tot opstaan geheel. Johanna werd levendiger, Charlotte treuriger. Ofschoon Johanna des nachts rustig bleef en overdag onluid fleurig babbelde, moest zij, zoo meende m'elle, terwille van Charlotte, gescheiden slapen blijven. M'elle stond nog in tweespalt of zij Charlotte al dan niet zou wegsturen, toen op

een avond Johanna met drijvende en loodzware schoenen op de eerste trede der trap bleef staan. Angstig slikkende stamelde zij met m'elle, die de armen om haar heen sloeg en haar behoedzaam omhoogdroeg. Boven gekomen zag m'elle dadelijk in deze golfjes de oorzaak van het droomenmeer. De woorden, die Johanna moesten inlichten, bleven achterwege, springende wel over m'elle's vingertoppen aan haar lippen, doch ontberende het zout der ingeving om in te lichten. Johanna leed zeer; zonder zucht of klacht lag zij te staren uit groote oogen, terwijl haar handen wit waren als sneeuwneerslag. ‘Nu ben je in evenwicht’, kuste haar m'elle, ‘en nu wordt je leven zuiver en edel. Begrijp je nu niet het edelste?’ Charlotte kwijnde meer met iederen dag en daarom vond m'elle het beste, dat zij onder de zorgen harer eigen moeder werd gesteld. Toen een rijtuig de grintlijn voor het bordes verscheurde, was Charlotte nog bezig haar eigendommetje te verzamelen, waarna zij naar Johanna ging. Mager en bleek ging zij af en aan. Een der huisknechts, die het ruwere werk van kloppen en boenen deed, boende vóór in de gang, bij het bordes, het zeil. Hij deed wat roodbruine was op den witten doek en stond daarmede in de hand, toen Charlotte en m'elle naar het rijtuig gingen. En zoo deed hij de deur open. -

In 's harten verblijven
Lezers schrijven.

De melodieuze ontreddering door Max Kijzer.

De Vreemdeling in uwe poorten, door Eva Raedt-de Canter. - A.W. Bruna & Zoon N.V., Utrecht.

Dit boek behandelt de natuurlijke continuïteit van geslachten. Het geeft de geschiedenis van menschen, die uitgroeien tot individualiteiten en die ieder op zichzelf weer representatief zijn voor bepaalde uniforme kenmerken der familie. Wat de jaren door bij voorouders, ouders, kinderen, kleinkinderen bijna dwingend-causaal werkt, zijn vooral de instinctieve eigenschappen. Op onverbeterlijke manier heeft de schrijfster die excessieve instincten en driften ontleed en verbeeld, die wij de hereditaire noemen.

Alleen een hoogmoedige dwaas of een totaal artistiek onontvankelijke zaal over dit eerbied inboezemende werk geringschattend kunnen spreken. Omdat ik het in sommige opzichten tot de sterkste romans reken, den laatsten tijd in Nederland verschenen, zal ik juist eerst enkele gebreken noemen. Iemand die steeds kritieken schrijft, schijnt nu eenmaal niet meer in staat om zelfs een boek als *De Vreemdeling in uwe Poorten* volstrekt te kunnen bewonderen. Tegenover de professorale helderheid en strakheid van Vestdijk's cultuurboek (*Het vijfde Zegel*) laat onze eminente romancière haar beelden wat te vaak door nevelen omhuld. Haar psychologie, uitstekend volgehouden, duikt naar de diepste diepten, maar een onmiskenbare, op zichzelf weldoende poëzie staat een enkele maal de zakelijkheid der menschontleding in den weg. Deze gebreken komen voort uit het buitengewoon moeilijke onderwerp dat de schrijfster voor haar doel koos.

De vreemdeling is de gecompliceerde mensch, die een scheppingskrachtige is te noemen. Hij kan velerlei vormen aannemen. Hij is en blijft de uitzondering, de vreemdeling in de poorten van den

middelmatigen mensch. Twee oerelementen van deze creatieve persoonlijkheid worden ons in dit boek ontvouwd. In de eerste plaats verbeeldt de schrijfster de vele verschillende vormen waarin zulk een uitzonderingsmensch kan verschijnen. In de tweede plaats toont zij ons evolueerend en historisch aan, dat het wezen van zulk een fantast reeds vele geslachten van te voren onafwendbaar wordt bepaald. In zijn onverwrikbare afgestemdheid is hij voorbestemd. Deze lichamelijke en geestelijke gepraedisponeerdheid komt voor in den vorm van misdadigheid. Het crimineele complex, bij het jonge kind duidelijk merkbaar, is dan blijven domineeren. Scheppend en dus een uitzondering is de kunstenaar. De verfijnde, de melancholische, de droomer of de zakelijk-nuchter styleerende. Een andere vorm is de pierewaaier, de alcoholist, de melancholicus, die niet genoeg heeft aan zijn eigen lyrische invallen of improvisaties. Het komt voor als edele, begrijpende en zich met alles verzoenende menschelijkheid, die pardonneert, omdat zij licht ziet, waar de benepen mensch naar donkere plekken kijkt. De artistieke waanzin, de geestelijke en echte dronkenschap, de crimineele hartstochten bij het artistieke kind aanwezig, heeft Eva Raedt-de Canter ons met romantische teederheid en toch stoer en sterk reëel waar gemaakt. Haar boek leert, dat voor den fantaisist het goede naast het slechte ligt, het hoogste geluk naast het venijnigste moeras. Door het lot wordt de liefdevolle, scheppende mensch bepaald en hij is er zoo afhankelijk van, dat het (zoo het al te eenzijdig gericht is) onverbiddelijk tot een noodlot moet worden. Haar boek is niet een teruggaan naar de natuur, dus de lange weg, die leidt van Jean Jacques Rousseau naar Knut Hamsun, maar het leert ons dat de menschelijke geest zijn oernatuur nooit kan verliezen. In de verfijnde geestesstructuur van den artistiek gevoelige, van den dichter, den musicus, den improvisator en den avonturier-zwerver leven de meest primitieve oerdriften eveneens het felst. Zijn geest zinkt tot de mijmering en den occulten droomtoestand terug. Zijn liefdesverlangen neemt van de puberteit nooit afscheid en zijn sereenste heimwee wordt erotisch omhoog gestuwd naar vergezichten die een zaligheid beloven. Aan de aarde is de kunstenaar verkleefd, ziekten zijn hem verwant.

Haar boek begint met de beschrijving van boeren. Daar woelen de hartstochten, daar riekt de mest, daar is het naakt, zwoel en dampig als de aarde zelf. Daar is de kleine Karel, de eerste

vreemde onder de gewonen, een voorganger van de gelukkige geteekenden, die voor hun wanhoop hebben betaald en wier leven een roes is, waarin het beste te snel opbrandt. Van deze oerdrift leven en aan deze oerdrift sterven alle uitzonderlijke menschen, die voortkomen uit het geslacht van dezen Karel. Altijd zal zulk een mensch een vreemdeling blijven voor de onwetenden of wetende Wagners. Zij dragen hun gemoedsmelaatschheid te openhartig en te veel naar buiten. Hun ware interieure litteekens gaat de domme en daardoor wreede menigte achteloos voorbij. Hun gebreken zijn grooter, hun hiaten misschien voor het oog afzichtelijker dan van den gemiddelden mensch. Maar in hun feilen en falen, in hun dronkenschap en maatschappelijke ongeschiktheid, in hun misdadigheid of roekeloosheid zijn zij als geheel meer en vruchtbaarder, eenvoudiger en daarom waarachtiger dan de honderdduizenden door wie zij worden bespot en geminacht. De poëzie, dat is de droom waardoor het leelijkste leven tot schoonheid wordt, maakt hen toch moedig en hun aardsche armoede rijker en vorstelijker dan de bezitters, waardoor zij worden omringd en bedreigd. Deze geslachten continueeren ook in dezen droom. Zij leven mee met de natuur van hun land, met de welluidendheid van de klank en met de weelde van de gobelins, die zij zich in hun misdeeldheid verbeelden. Er is een wisselwerking tusschen de natuur en de altijd op schoonheid wachtende kunstenaarsziel. Er bestaat een liefde en een verlangen naar het goede en het slechte, het rijke en het vreemde, naar de mestlucht van het land en de hypermondaine perversiteit van de groote stad. Hun leven mondt koninklijk uit in de gevangeniscel of het verschrompelt als een bedelaar in de weelderigste salons. Zij leven uiteindelijk alleen met het diepste geheim der aarde, met het onoplosbare raadsel van zon, maan en sterfiguren. De hemelsche sprook dezer geslachten speelt zich af boven het wereldsch riool. Hun maatschappelijk bedelaarschap bezorgt hun onvergelijkelijke trots, geniepige litteekens. Weemoed zet hun ten gronde gaan luister bij. Zij denken zich omhuld met het gewaad van den pelgrim of zij voelen zich de gelukkige carnavalsgangers der menschelijke dwaasheid.

Trots de gebreken, die vooral in een te groote taalweelderigheid culmineeren, heeft Eva Raedt-de Canter een boeiend en belangwekkend boek geschreven.

De blauwe vlam door Anton van der Stok.

Voor mijn drie Haagsche vrienden.

Je was zoo teer als schoonheid is van gele rozen,
die veel te vroeg verbloeien in den morgenstond. -
Ik was nog nooit zóó onbestemd, zóó'n vreugdelooze,
toen voor het eerst ik jou als door een wonder vond. -

De dag werd zelf een gele roos, die zich ontvouwde,
wier bladen open geurden in het hemelsch Vuur.
Mijn hart werd stil, het kreeg er een geheim te onthouden
dat als een Vlam er zou ontbranden blauw en puur:

Een vlam, die er mijn leven lang zal blijven branden
zoo blauw als bloeit uit bloesem van vergeet-mij-niet,
zoo onvergetelijk als het gedenken van den
Mei die verbloeiend mij je wonder achterliet:

Het wonder van je aanwezigheid te mogen voelen
in wat geschieden moet, in alles wat ik doe,
In tegenspoed met zijn verpurende bedoelen,
in eenzaamheid om jou tot aan het Einde toe.

Hoe was het weer? Ik zag je heel stil spelen tusschen
de andren, zóó alsof je iets anders in je spelen zocht.
Toen mij je oogen vonden wilde ik je kussen,
Het was of ik geen ander ooit meer kussen mocht.

Er hield iets vreemds als nooit te voren mij bevangen,
Ik hoorde 't uit de diepte hoe je dichter bij me kwam,
Toen blies van vèr dat rozengeurende Verlangen
Mijn moede vreugdelooze hart in blauwe Vlam.

Ik was van toen af aan bezield, een ánder Wezen,
Geen toeval had dit wonder zóó gewild of zóó bestemd.
Toen mij je oogen vonden konden ze in de mijne lezen
alsof ze hadden mij van eeuwen hèr gekend.

De Wilgen in hun sleepgewaad van lange takken
begrepen het terstond en hadden het al lang verwacht,
Ze lieten zielsbewogen hunne rokjes zakken
tot op den spiegel van de ademlooze gracht.

Het was of linden in de kruin het fluistren moesten,
Hun blaadjes repten zich met rap gerucht en wappering,
Hun oude stammen oogden uit vermolmde knoesten
ons zóó gespannen na, dat hun ook niets ontging.

De doode blikken van de blinde huizen vingen
een vreugde uit den hemel op van zóó azuren glans
toen wij, in ons geheim verdiept, voorbij hen gingen,
hun luisterende straten dóór, hun muren lángs.

‘Ga mee naar huis - het wacht ons ginder in de Velden -
Kom mee, ik zal je leiden als nog nooit je werd geleid -
Het zal zoo zijn als een zigeunerin voorspelde,
Ik zal je blijven leiden als de Dood ons scheidt!’

‘Ik ben gekomen voor een vreemd Geluk op Aarde,
Om dat de vinden wat mij eenmaal aan een ander bond,
Ik wist, dat jij het was die dat Geluk bewaarde,
dat als een gele roos is in den Morgenstond.’

‘Wees niet bevreesd voor wat er weldra moet gebeuren,
We zijn een deel van een Geheim, dat zich nog nooit ontsloot -
De gele roos van ons Geluk zal blijven geuren,
Er is geen scheiding na de scheiding door den Dood!’

‘Je zult nog lang in eenzaamheid op aarde toeven,
De Nood zal menigmaal te gisten rijzen in je bloed,
Hij zal verraderlijk je angstig hart beproeven,
Maar hóe het wezen moog, het wordt uiteindlijk goed!’

‘De Kracht van ons geheim zal blijken in die Tijden
wanneer bedrogen en berooid je leven dreigt ten val -
De Vlam van ons verbond zal blijven om je lijden,
Besef dat ik er ben, die jou behoeden zal!’

‘Mijn taak was enkel dit Geluk met jou te deelen,
dat mij aan jou en jou aan mij door ons Verleden bond,
Vergeet dit eene niet: mijn roos, mijn broze, gele
zal veel te vroeg verbloeien in den Morgenstond!’

‘Kom mee naar huis - daar zal ik voor het laatst je zeggen
van wat ik heb verstaan - het wordt je in liefde toevertrouwd,
Maar géen geheim is ooit volkomen uit te leggen,
Het is er een, dat jij je leven lang onthoudt.’

Je nam me bij de hand - toen werd ik een geleide,
die vreemd, onwezenlijk een ander Leven binnenschreed.
Je oogen bloeiden voor mij uit hun blauw verblijden
als van vergeet-mij-niet die nimmer men vergeet.

Alsof we voor het eerst een heiligdom betraden
Zoo liepen we langs het gezwatel van de lentelaan -
Daar zagen we de populieren op parade
zoo hoog aaneengeschouderd tot den einder staan -

Gepoetst als van metaal zoo glommen er de slooten,
De weien hielden een bespikkeld paardebloemfestijn,
Daar liep, vlak onder gore vacht op schapepooten,
zoo dun en zilvrig met ons mee de zonneschijn.

Het gras was van fluweel zoo warm en éméraude,
Zijn gloed sloeg over tot een vlamming van het puurst azuur,
Waaruit de blauwe reiger rees, de hemelbode,
Wiens vlucht zich hoog verloor in hemelsch avontuur.

Zoo kwamen we aan je huis, dat wachtte in de velden,
Toen lachte je in de stilte die er broos ons afscheid droeg,
Je wees me op de blauwe Spar die zich als Wachter stelde,
een toorts, wier blauwe Vlam tot in den hemel sloeg.

Die Spar stond daar te dragen het ondoofbaar teeken
van wat ons hier op aarde en daarboven uit verbond,
We voelden het zoo diep - het was niet uit te spreken:
het zielsgeheim waarvoor elk menschlijk woord verstomt.

We gingen toen de schaduw van je woning binnen,
Ik vond er alles zoo vertrouwd als uit herinnering neergezet,
Ik kon op ons gezamenlijk verleden mij bezinnen,
En óveral ontwaarde ik je silhouet.

Toen gingen zacht je handen spelen, zielsbewogen,
Het was een afscheidsmelodie op 't zingende klavier.
Ik zag toen langs je door het raam twee dagpauwoogen
van liefde dansen om de schermen van een vlier.

Zij dansten als wij deden toen we elkander vonden
héél vroeger om het droomend bloeien van ons zielsgeheim:
een dans, dien onze zielen niet vergeten konden
op een muziek die harten deed gelukkig zijn.

Toen sprak je en het was of mij je adem streelde:
‘Je weet het nog? Ik zie, dat jij het nooit vergeten zult! -
Het is uit de herinnering dat ik het voor je speelde:
dat ééne, dat ons onvergeetlijk heeft vervuld.’

‘Nu is het voor ons afscheid hier, dat moet geschieden,
Een afscheid van wat onafscheidlijk is, te vroeg misschien;
Maar alles heeft zijn zin op deze tijdlijke gebieden,
waar alles is terwille van ons zelf voorzien.’

‘Aanschouw mijn hand; je leest het uit de levenslijnen:
Hier staat ons wederzien en hier het kruis wanneer de dood ons scheidt.
Zoodra ik heb hervonden, zal ik weer verdwijnen,
Maar het geluk blijft bloeien in onzichtbaarheid!’

‘Ons wederzien werd zóó voor een Vaarwel gekozen!
Treur niet, ik ga gelukkig heen omdat ik jou gelukkig zag!
Herinner je den morgenstond van gele rozen,
dan blijft er in je hart de blijheid van mijn lach!’

‘Waar ook je bent, je zult aan mij herinnerd worden,
Waarheen vergeefs je keert, aan ons geheim is geen ontkomen aan,
Onzichtbaar zal ik tot je Dood je blijven volgen
als weer je oogen voor de mijne opengaan!’

‘Vertrouw er op, dat we altijd weer elkaar hervinden,
Wat hier op aarde is kan scheiden, maar de Dood is enkel interval.
Wat vóór elkaar bestemd is laat zich niet ontbinden,
omdat wat één was weer hereenigd worden zal!’

‘Nu is het oogenblik van afscheid aangebroken!
Het schoonste wat op aarde te beleven valt, duurt altijd kort!
Het gaat teloor als een geheim, onuitgesproken,
dat slechts voor harten in Geluk begrijpbaar wordt!’

‘Ik zal nu voor het laatst je hart en handen raken,
Mijn adem is nog warm, die hier, vóór je vertrek, je streelen mocht,
De Vlam van ons Geluk zal blauw je hart bewaken,
zal óm je zijn tot aan je laatsten ademtocht!’

Je liet me heel stil uit, als door een droom bewogen,
Je ging me voor tot aan de schaduw van de open deur, -
Daar staarde ik als een blinde naar twee dagpauwoogen,
die speelden van te vroeg Geluk in rozengeur.

Ik zei geen woord en keek niet om - mijn voeten gingen;
Ik volgde of ik volgen moest, of ik niet anders kón -
Ik hoorde zacht muziek uit het Verleden zingen:
een lied van gele rozen in de Morgenzon!

Het werd mij vreemd te moe; wáár ging ik heen, wát liet ik achter?
Ging ik het Leven in, het Leven uit, of ging een droom voorbij?
Ik zag den Spar weer voor mij staan, dien trouwen wachter,
wiens blauwe Vlam ten hemel sloeg voor jou en mij!

Langs de verstomde populieren klonken hòl mijn schreden,
Het sterbespikkeld paardebloemfestijn was uitgebloeid,
Het mes der slooten had de weien stuk gesneden,
Het gras had zich aan 't hemelsche Azuur geschroeid!

Ik liep den weg terug, weer naar het vreugdelooze -
Was ik dan geen geleide meer, door hoogre Macht bestemd?
Wat was de zin van dezen droom van gele rozen,
die veel te vroeg zich van mijn hart heeft afgewend?

Toen ik het rouwbericht ontving van jouw Verscheiden
ging ik als een die zich verloren waant de wereld in -
Waarom? Om dáár in avontuur mij te misleiden?
Kwam zóó niet de voorspelling uit van de zigeunerin?

Had niet de wreede wereld mijn Geluk begraven?
Ik werd een onverschillige klant, een vreemde varensgast
die gaarne passagiert in elke vunze haven,
maar wáár hij ook verschijnt in géén gezelschap past.

Ik landde, of ik wilde of niet, in Insulinde -
Daar woof me langs de kust een welkom toe het bamboeriet -
Ik dacht er ongestoord vergetelheid te vinden,
Maar wát ik ook probeerde, ik vergat je niet.

Ik vond er werk als employé op een plantage -
De vrouwen zongen er in tuinen als de thee er werd geplukt -
Ik dronk er in den Nacht, verbraste er mijn gage,
dat ééne te vergeten is me niet gelukt.

Men vond mij ongeschikt, ik werd al gauw ontslagen -
Toen kwam ik ongeschoren in een opiumkit terecht,
Maar hoe in rook ik mij verloor, in 't blauwe Vage
rees duidlijker dan ooit je broze silhouet.

Wéér voer ik uit en vond emplooi bij Portugeezen,
Die zonden mij naar hun Cacao-estate op San Tomée,
Maar nauwlijks was ik op dat Eiland, of ze wezen
me op een Vlucht van blauwe reigers boven zee.

Toen dorst ik in de kroeg met ieder aan te stooten
die met me dronken wilde worden van den zoeten wijn,
Maar in mijn glas zag ik de zon op schapepooten
zoo dún op een bespikkeld paardebloemfestijn.

Men had het over de Cacao, die niet meer loonde -
We reden stom-beschonken naar de estate - van werken kwam niet veel,
Ik moest er een vervallen moorsch Kasteel bewonen,
Daar mocht ik dienen als portier van een bordeel.

Toen wilde ik in de Congo op mijzelf beginnen,
Er als een Neger leven van zijn kawa, mais en kakawee,
Het was of ik niet slagen kon door mijn ontstelde zinnen,
Want wat ik ondernam, het schonk mijn hart geen vree.

Ik liet om fakkels galmen in den nacht de Negerinnen,
Ik liet ze er naakt en kwabbig bonkend dansen op den tamtam-slag,
Geen Negerin sloop ooit mijn open toekoel binnen,
waar eenzaam naar iets anders ik te luisteren lag.

Alléén beklom ik den Vulkaan Kalima-Ndsjaro,
dien hoogsten top, van waar men uitziet op den droom van Zanzibar.
Ik stond er in de sneeuw als een verdwenen Pharao,
toen voor den horizon zich hief een blauwe Spar.

Ik kocht een vrouw om zóó mijn onrust te verstoren,
Op weg naar Zanzibar ze vluchtte met een ander en ontkwam -
Zij voelde het, dat ik haar niet kon toebehooren,
Er was om mijn onwennig hart een blauwe Vlam!

Nu kijk ik niet meer naar het veil bedrog van vrouwen,
Ik ben zoo bot geworden: één die nooit meer om een ander taalt -
Hoe lang zal ik dat zóó nog hebben uit te houden
als alles wat ik doe mislukt, als alles faalt?

Ik zal weer moeten varen, als een zwerver schooien
in iedre vunze haven tot ik eindelijk op zee crepeer -
Men zal mijn lichaam overboord de zee in gooien -
Dat zal het laatste zijn! Dan kent geen sterveling me meer!

Gelukkig zal ik zijn door kolken weg te raken
Van deze wereld die te lang me aan haar bedrog en nooden bond -
Maar door je blauwe Vlam zal ik uit Dood ontwaken,
herleven in je gele-rozen-Morgenstond.

Kawa = Koffie
Kakawee = aardnoten
toekoel = groote ronde hut.

Verzen van Hélène Swarth.

I.

Muziek

O Liefde, die mij 't ruischend rijk der tonen,
Een blank paleis op hoog een berg, ontsloot,
Waar werd mijn ziel gespijsd met engelbrood,
Gelaafd met morgendauw uit hemelzônen!

O Liefde, die me een wijkplaats veilig boodt,
Waar drong niet door de hoonlach der demonen,
Waar, stof-onttogen, blij zou blijven wonen
Mijn ziel, bezaligd, tot mijn aardschen dood!

Wie dreef mij uit? Waarheen moet weer ik zwerven,
O Liefde! en wie zal leiden mij, na 't sterven,
Naar 't ruischend rijk, waar zong de stem van God?

De poort sloeg dicht - Verlaten en verloren,
Weer dool ik - tot mijn doodsuur zal ik hooren
Het dof gedreun der poort, die viel in 't slot.

II.

Bloeiende brem

In de straat roemde een venter met juichende stem
Zijn wagenvol stralende zongele brem.
En weer wekte en weer lokte mij 't welig aroom
Naar de hei in de Mei als een hemeledroom,
Naar de geurende bijenbevlogene hei,
Waar 'k mij veilig en vredig te rusten lei.
En 'k vergat hoe, toen geelde die weelde van brem,
Mij verdreef het verlang naar die éene stem.
Waarom was 't of 'k, in moedwil, mijn rust had verbeurd?
Wáarom schrijnde mij pijn of mijn hart werd verscheurd?
Als een vogel mijn hart vloog zijn hart tegemoet,
Maar te laat - en nu dwaalde ik als één die boet,
Door 't rumoer van de grauwe gevloekte stad,
Met mijn heimwee, dat brandde en om vrede bad.

III.

Lieve

'k Wou dat hij wist hoe nooit ik hem vergeet.
Loste óp het stofkleed in het land der dooden,
De ziel vol zongloed is naar 't licht gevloden -
't Is of een stem mij zegt dat wel hij 't weet.

Verrijs ik uit dit leven, zwart van nooden,
Bij welken naam zal 'k roepen wie mijn leed
Vertroostte en wien 'k nog altoos Lieve heet?
- 'Hier ben ik, Lieve, uw bode van de goden!'

Dan zal hij 't hooren en wel snel tot mij,
Mijn stem, hem éens zoo lief, herkennend, zweven.
'k Zal hem verhalen van mijn eenzaam leven,
Hoe liefde lokte en 'k werd toch nooit meer blij,
Hoe zocht mijn heimwee de oude beukendreven,
Hoe hem ik voelde onzichtbaar mij nabij.

Verzen van Willem de Wijk.

Rondeel

Ik zou zoo gaarne weten hoe 't zal wezen
wanneer ik voor het laatst mijn oogen sluit.
Het lichaam sluimert en de ziel vliegt uit,
van alle ellende en aardsche pijn genezen.

Een geur van aarde en bloemen komt gerezen
door 't open raam. Een late merel fluit...
Ik zou zoo gaarne weten hoe 't zal wezen,
wat doodgaan is en wat de dood beduidt.

Een nieuwe loot, die aan het dorre ontspruit?
Een zich ontdoen van alle kleine vreezen? -
Wiè kan in 't ondoorgrondelijke lezen? -
of... slechts het zinken van een wrakke schuit?
Ik zou zoo gaarne weten hoe 't zal wezen.

Impromptu

Geweld en Macht reiken tot aan den Dood,
den lichten, ongrijpbaren Droom en zijn glanzende kusten.
Het water is diep en ontzaglijk. Er is geen boot,
die hen wegdraagt op den storm hunner loeiende lusten.

Ginds ligt het toevluchtsland der verontrusten,
der altijd achtervolgden in pijn en nood.
Geweld en Macht reiken tot aan den Dood,
doch blijven ver van het Dieper en Schooner Bewuste.

Nocturne

Het glanzend maanlicht glijdt de kamer binnen
en glimt op de gravures aan den muur.
Een licht gelaat, donker omlijst, op 't linnen,
Glimlacht gelukkig in dit teeder uur.

Een vaste omstrengeling in wild beminnen,
Kussen en woordjes, heet en dwaas en puur,
een zoet verdrinken in den vloed der zinnen,
een woest verteren in een laaiend vuur.

Een zich verliezen en een zich herwinnen,
spanning, extase, voor een korten duur.
.....
Het lichtend, lief gelaat, waarop ik tuur,
ligt rustig naast mij op het witte linnen.

De plekken glanzend maanlicht op den muur
bewegen weifelend, als trage vinnen.

Weemoedig liedje

Het is een voorrecht, welgemoed te sterven,
als iemand, die naar verre landen gaat
en weet, dat wat hij ginder gaat verwerven
meer is dan 't geen hij hier straks achterlaat.

Eén sterke windstoot uit het bovenaardsche:
een zachte glimlach slechts, geen bittere snik.
De laatste teederheden, gij bewaart ze,
met heel den weemoed van dat oogenblik.

Wel moet, wie blijft, eenzaam, die liefde derven
- schoon Lente steeds de leegten overgroeit -
doch schoon is 't denken aan dat rustig sterven,
later, wanneer gij oud zijt en vermoeid.

Waarvoor?

Mijn voetspoor op deze kust
wordt welhaast overspoeld.
En alles wat ik heb gevoeld
aan menschenleed en -lust
waarvoor is het bedoeld?
Alleen voor een eeuwige rust?

Philosophische gedachten

I.

De Heer vergeve mij al mijne zonden
genadiglijk, want deed Hij mij naar recht,
dan sloeg Hij mij met builen en met wonden.
Dat is wat een geloovig Christen zegt.

Soms ben ik wel geneigd God te vergeven
al het onnoodig leed aan mij gedaan,
ware, zij 't vaag, 't naief geloof gebleven,
zoo spreekt de loochenaar, van God's bestaan.

De vrije mensch beschuldigt geen van beiden,
noch God, noch 't eigen hart, want hij begrijpt,
dat alle menschelijk geluk en lijden
naar onveranderlijke wetten rijpt.

II.

De goden laten soms de menschheid los,
want zij moet leeren gaan op eigen krachten.
Aan enklen lukt dit, doch 't barbaarsche gros
wordt willoos offer van de booze machten.

Dan werpen Moord en Honger om den toss,
een geur van onheil stijgt uit steeg en grachten.
Het naakt Geweld bindt Recht aan zijn karos,
de slaven trekken op, elkaar te slachten.

De goden zien dit onbewogen aan -
Satan kreeg volmacht tot die bloedorgie -
totdat de Hemel wenkt: Het is genoeg.

De helsche geesten deinzen snel, maar zie!
Het was voor Vrijheid toch nog steeds te vroeg,
het kind kan niet op eigen beenen staan.

Maart

Het ijs ligt nog stroef in den vijver,
de sneeuw ligt nog diep in het gras,
doch 't vinkje kwinkt met ijver,
alsof 't reeds lente was.

Wat zit daar die spreeuw te beweren,
met dat streelend glissando aan 't eind?
De wind blaast zoo koud door zijn veeren,
hoe weldoend ook 't zonnetje schijnt.

Reeds lang danst de leeuwerik zwierig,
met sprongetjes, driest door de lucht.
Maar de weide is te kil en niet tierig
en zijn zang is nog zwak en beducht.

Een zoelere wind uit het zuiden
en de vlindertjes fladderen aan
en geurige bloemen en kruiden
gaan stil langs de landwegen staan.

Winter

Dezen nacht, op dikke, witte vilten,
heimlijk, ging de Winter door de poort.
Maanlicht, sterren, dennen, sneeuw en stilte
zongen in één feeëriek accoord.

't Forsche lijf omgord met stalactieten,
blinkend, van gestolden waterval.
Steenen, waar zijn stille voeten stieten,
werden omgetooverd in kristal.

Op de zachte wuiving van zijn lokken
torste hij de diamanten kroon,
die hij van de bergen had getrokken,
van zijn eigen, ongenaakbren troon.

Deze magiër is stil gekomen,
met geritsel aan mijn raamkozijn.
Maar zijn voetstap heb ik niet vernomen,
slechts de wappring van een wit gordijn.

Ergens, ver, op een der boerenhoeven,
eenzaam en vereenzaamd, blaft een hond
en een kar maakt diepe, donkre groeven.
Moeizaam wentelen de wielen rond.

Albumblad

Voor Ingeborg.

Jij bent voor mij niet enkel een meisje,
een kind, nee, je bent meer dan dat:
een heel erg zuiver en simpel wijsje,
een bloem, een vogel, ik weet niet wat.

Een sneeuwlichte droom, doch zonder den droesem,
de weeë leegte na den nacht,
een lenteweide, een appelbloesem,
al wat aandoenlijk is en zacht.

Ik weet voor zooveel liefs geen namen.
Het is na langen, warmen tocht
de frissche geur van rinsche bramen,
met liefde moeizaam bijeengezocht.

Het is voor doodlijk vermoeide voeten
de lang begeerde, heerlijke rust.
't Is of twee vrienden elkander ontmoeten,
ver, ergens aan vreemde, verlatene kust.

Is 't meer dan vaag en blij vermoeden -
een vonkje, smeulend in Tijd's asch,
een weten, buiten en boven bevroeden,
een plotse schittring in het gras -,

dat ik je kende, een vroegere zomer,
ver achter dood en aetherblauw?
Of is 't een waanbeeld van een droomer?
Het hindert niet. Ik houd van jou.

Binnengedachten van Willem Kloos. MCLXX.

Als kind reeds diepbezinnend me een sekonde plots, hield 'k op
Met lezen in 't saaie oude boekje, dat met soortgelijke
Vele andren was mijn eenge schat toen. Diep-verveeld mocht 'k wijken
Niet van mijn plaatsje. Maar ik had een vreedgen stijven kop,

Die niet bewust nog wierd en ik berustte. Een bleeke pop,
Die zei niets noch bewoog zich, bleef ik en ik mocht niet kijken
Naar de andren noch de kamer rond zien. Dies op steenen dijken
Hooge, rond Amsterdam liep 'k allerliefst, wen 'k uitmocht. Prop

Dan voelde ik niet meer in mijn keel: 'k liep snel en reiken
Deed 'k met mijn oogen naar de lucht zoover 'k maar kon. Bezwijken,
Al was 'k niet sterk, nooit deed ik, 'k liep steeds verder, schoon 'k een klop

Zacht-diep van angst soms had, wen stoere knapen in galop,
Schreeuwend mij naderden, maar zonder mij te merken langs mij strijken
Kwamen: 'k was negen jaar. Lang klonk nog 't wilde: hop, hop, hop!

MCLXXI.

Ik volgde trouw mijn psychische Eenheid. Maar van Deze ik weet
Alleen wat stijgt me als Denken, Voelen, Doen. Ik overheerde
Als jongen reeds die Diepte met mijn stroefheid en verweerde
Dus schaars me en kort slechts tegen wat ik moest. Want breed

Alles ik zie van binnen-uit en heel mijn Eigent meet
'k Met hoe de dingen om mij heen zijn. Maar toch nooit verleerde
'k Mijn eigen aard, want dees staat vast. En dies het omgekeerde
Van wat ik diepst-inwendig denk en voel, dus zeker weet,

Ik nimmer in mijn ernstig volgehouden leven deed.
Andren nog nooit bespiedde ik, neen, veeleer 'k hen menageerde,
Ofschoon mijn diepre Zijndheid onbewust hen observeerde,

Zoodat wen iemand hield voor dom en blind me, en dus mij beet,
Slimwanend zich, op eens, ik nimmer dit vergat, vergeet,
Maar na dat zwaar moment hem diep van binnen gansch negeerde.

MCLXXII.

Zoo leefde ik later ook steeds in al levensmoeilijkheên.
Andren scheen 'k suf, maar diep hartstochtlijk voelde ik in al jaren,
Die veelal heel ellendig voor mijn peinzende Eigent waren,
Daar andre menschen nimmer ernstig dachten, neen, rad deên.

Men waande zieklijk mij, daar 'k zweeg en heel zachtmoedig scheen,
Lijk ik ook bleek, wen men met rust mij liet. Mijn dichte haren
En open oogen, die nog steeds ter verste Verte staren,
Toonen dat 'k sterk te houden weet me in al mijn tegenheên.

Ik zeide en deed nog nooit iets aêrs als wat ik waarlijk meen,
Maar jarenlang beleedigd voelde ik mij door schijnbre garen
Die wisten noch begrepen. 'k Bleef in 't Diepste toen alleen.

Als elk ik geef om geld een beetje, maar ik liet het varen
Niet noodeloos aan willekeurige liefdadigheên.
Mijn ferme Geest werd langs zoo meer een heel behoedzaam-zware.

MCLXXIII.

Mijn kracht als kind lag in mijn zelfbeheersching. Wil en Geest
Beide onbewust, bestuurden mij. Dit weet 'k als diepst-in wijze,
Die alles van zijn Aanzijn overziet thans. Nimmer hijschen
Ging 'k me op tot schijnbaar Groote. Vredig werkend ben 'k geweest,

Toen reeds doodkalm mijn eigen gang gaand; bleek en schraal van leest,
Maar doende, voor zoolang als 't moest. De omringenden mij prijzen
Nooit gingen: diepst-in wist 'k mij gansch alleen, maar angstig deizen
Nooit ging ik op den duur voor eenge moeite, want gesjeesd

Weg ben ik nooit voor eengen last om te verslaan. En krijschen,
Ja, weenen zelfs deed 'k nooit, wen ik berispt wierd en als grijze
Zoo'n beetje blijf 'k nog altijd eender. Maar aldiepst bevreesd

Voor iets of iemand nooit ik wierd, al lijk ik vrij bedeesd.
Och, moet ik eens naar andre Sfeer of naar het Niet gaan reizen,
Zal 'k vragend denken: Naakt me iets nieuws? Of heb 'k genoeg gerace'd?

MCLXXIV.

Menschen niets weten en de Bovengeest weet evenmin
Iets. Maar Hij voelt en doet. Vereeningen bestaan niet, rijzen
En vallen uit elkaar weer, lijk ik zelf gewaar wierd. Prijzen
Noch laken blijf 'k verzaamling en weer scheiding. 'k Hef mijn kin

Nog altijd naar de lucht, 't Oneindge ziende, maar geen zin
Meer voel ik nu daarheen te richten mij. Mij stevig hijschen
Omhoog wel wenschte als knaap ik, wen 'k het blauw zag. Goedig peizen
Ik bleef dan, maar niets gaf 't mij. Dit was pas het eerst begin

Mijns alvolmaaktsten wetens. 't Geeft ook thans niet, of 'k bezin
Mijzelf op verzen, want mijn dichtwerk rijst vanzelf. Nooit deizen
Voor 't verst Geheim ik ging: de waarheid wil 'k. Maar eens als grijze,

Wen 'k waarlijk oud wierd, wil 'k geheel verzwinden. Niet bemin
'k Om zonder ‘leven’ te bestaan nog verder. Staal en tin
't Is glimmend, maar, verdoft het, glans wil ik er niet van eischen.

MCLXXV.

Geloovgen voelen: Dooden laat met rust! Men heeft gelijk.
Zoolang ik leef reeds ben ik beschuldigd van veel dingen.
Alles wat 'k schreef ontleende ik, en ik wist ook niet te zingen;
Ik rijmde eenvoudig maar op goed geluk. Ik prijkte en prijk

Met mijn klein Zelfje en leelker dingen schreef men. Wen ik wijk
Eenmaal naar 't nooit geweetne, laat mij dies met rust dan. Dringen
Nooit ging ik ijdel mij op eersten voorgrond. Beuzelingen
Vond ik gewoonlijk wat men van mij zeide, daar mijn Diepte een dijk

Wierp om mij heen, waarachter zij stil streefde. Ouwelijk
Nooit doe of deed ik, want 'k blijf jong. Geleidelijk vergingen
De meeste tijdgenooten om mij heen, die met hun springen

Her derwaarts zonder reedlijkheid thans reeds als lijk bij lijk
Zonken naar 't Duister. Och, ook mij gebeurt 't eens, - dan verwringen
Men ga en smaad mij niet. Ik bleef steeds één: Mijn werk is 't blijk.

MCLXXVI.

'k Schrijf in dees verzen, wat 'k steeds voelde, maar niet zeggen kon:
Geboren gansch onwetend, lijk elk mensch, heel jong bevroedde
'k Soms iets belangrijks reeds, daar 'k zonder willen zat te broeden
Over veel dingen, die 'k niet wist nog. Altijd 'k bleek een bron

Van Wil en Kracht daarvoor te bergen in mijn Zelf. Ik kon
Mij aldus kennis zaamlen, wat ik zestig jaar, nooit moede,
Onafgebroken deed. Staêg ik studeerde, en ik bevroedde
Met mijn verste' Ingeest vele waarheên, die 'k met moeite won.

Ik bleef mijn heele leven in de sterke, veilge hoede
Van mijn diep-liggende Onbewustheid, die mij soms met roeden
Kastijdde, om krachtig te voleinden ook wat ik begon.

'k Betrachtte van diep-uit, zoover 't mij mooglijk was, het Goede,
En, trouwe Wever van mijn Lot, ik zonder aarzlen 't spon, -
Zoo kan ik zeggen nu, dat 'k bleef: de kalme Paragon.

Korte vergezichten op lektuur door Dr. Willem Kloos.

Eugène Sue. Les mystères de Paris.

Vol. I, II, III, IV.

Wanneer men, na de dagelijksche lektuur van meesterwerken der wereld-letterkunde, eens plotseling lust krijgt, zich te ontspannen met een leuk-ouderwetsch 'boeiend' boek, dan kan ik daarvoor Eugène Sue's *Les Mystères de Paris* ten warmste aanbevelen.

Het houdt U wezenlijk allergezelligst bezig, want de goede Sue geeft 'waar voor uw geld'.

Doch wanneer men, vanwege het groote aantal, in dezen roman voorkomende personen, voor het gemak van uw geheugen, een lijstje zou willen aanleggen der *dramatis personae,* dan zou dit er ongeveer zóó uitzien:

Dramatis personae.

RODOLPHE (Grand-duc de Gérolstein). Prince et Apache.
LA GOUALEUSE (ook wel Fleur de Marie = Vierge). Prostituée et Reine de Vertu.
MURPH. Lijfkolensjouwer, lijfsecretaris, lijfjager en zielsvriend van Son Altesse Royale.
TORTILLARD. Mauvais garnement en gebroedsel van Bras Rouge.
BRAS ROUGE. Een levende kaleidoscoop.
RIGOLETTE. Een aardig ding.
LA LOUVE. Niet zoo kwaad als haar bijnaam zou doen vermoeden.
LOUISE MOREL, nobele, ongelukkige dochter van den nobelen, ongelukkigen lapidaire, haar vader.
MÈRE BURETTE. Kaartlegster en Manusje van alles.
GERMAIN. Zoon van mevrouw Georges en verder onbekend.
MAITRE D'ECOLE en LA CHOUETTE. Een waardig paar.
RADAMANTI. Reizende tandmeester en geheimzinnig personage met groene oogen.
COMTE DE SAINT REMY. Vlekkeloos edelman, maar zijn zoon is interessanter.
MARQUISE D'HARVILLE. Vrouw van markies en aangebedene-in-stilte van Rodolphe.

Met dezen roman had Eugène Sue de grootsche bedoeling, een compleet stel aspekten te geven op de wereldstad Parijs, en inderdaad zet hij ook op kunstige wijze de groote kontrasten tegenover elkaar.

Hij voert ons (beide met evenveel kennis van zaken, zou men zeggen) in de salons der 'haute aristocratie', zoowel als in de

krotten der onterfden, in de holen van de gangsters, zoowel als in de degelijk-soliede woning van den 'netten burgerman'. Hij spreekt met evenveel gemak het argot der apachen als de gepolijste salontaal der groote wereld; hij doet ons evenzeer de rauwe kreten hooren der vertwijfelde tragiek als de zoetvloeiendste melodie der idylle. In één woord gezegd: hij is van alle markten thuis, en, men moet hem heusch zoo gering niet achten, want ook Sue, evenals de groote meester Emile Zola, maakte zijn voorstudies, en onderrichtte zich degelijk, alvorens hij zijn verhalen samenstelde.

Men kan zich dus misschien wel eenigszins op hem verlaten, als hij ons uitvoerig vertelt, hoe het toegaat in speelholen, krankzinnigengestichten, dienstbodenkamers, gevangenissen. Want Sue is zoo verstandig in uitgebreide voetnoten mede te deelen hoe en waar hij zijn kennis heeft opgedaan. (Ik herinner mij bijvoorbeeld van vroeger in *Le Juif Errant,* het levensbudget van het arme naaistertje La Mahieu, waarvoor hij statistieken geraadpleegd had en in *Les mystères des enfants trouvés* uitgebreide mededeelingen over agrarische toestanden in de campagnes van Frankrijk.

Erkend moet worden, dat eigenlijk de eenige roman van Sue, die goed en gaaf gekomponeerd kan worden genoemd: *Le Juif errant* is. Deze geschiedenis is van te voren door hem goed voorbereid, en wikkelt zich logisch af naar het einde. (Ik las dit boek, dat ik in mijzelf 'een zwaren roman' noemde op mijn vijftiende jaar, en ondervond een oogenblik van hevigen angst, dat mijn vader mij verbieden zou, verder te lezen, toen hij mij op een avond plotseling vroeg: 'Wat lees je daar toch zoo ingespannen?' Hij nam het deel, waaraan ik bezig was, in de hand, en zei schouderophalend: 'Dat is eigenlijk geen lektuur voor jou, maar enfin.' En dus behoefde ik, gelukkig, nog geen afscheid te nemen van mijn beminde Adrienne de Cardoville.)

Les mystères de Paris is eigenlijk een reeks van de meest verschillende, episodische gebeurtenissen, naast elkaar geplaatst, waaruit men vele kleine romans opdiepen kan.

Waarom Sue, die in de beste Parijsche kringen toegang had, na dezen roman daaruit plotseling werd geweerd, is een raadsel. Was de *haute volée* bang voor hem geworden, omdat hij zoo goed het leven en bedrijf der Parijsche 'bas fonds' bleek te kennen, - of was Sue ondeugend genoeg om onder de namen van b.v. de Com-

tesse Sarah of van Le Duc de Montbrison wezenlijk bestaande personen ten tooneele te voeren?

Het is nu juist honderd jaar geleden, dat Eugène Sue stierf, en de romankunst heeft sindsdien vele veranderingen en verbeteringen ondergaan. Maar bij alle verwijten, die men Sue met recht kan toevoegen (o.a. dat hij zijn personen tot in den dood drijft, maar ze dan weer levend maakt: men denke aan Rodolphe in den kelder, waar het water van de Seine binnen stroomt, en die verdrinkt, maar toch niet verdrinkt), men moet erkennen, dat hij een meester is in het opzetten van 'scènes à faire'. In dit genre munten uit: de officieuse rechtbank van Rodolphe, die den Maître d'Ecole wegens diens vele misdaden veroordeelt, het gezicht te verliezen, welk vonnis aan hem voltrokken wordt door den 'docteur nègre' (in een andere kamer); het tooneel in het rijtuig met Rodolphe en het van wraaklust overkokende paar: Le Maître d'Ecole en La Chouette, en vooral de dramatische episode tusschen den Comte de Saint Rémy en zijn 'panier percé' van een dusdanig met alle ondeugden behebden zoon, dat Papa besloten heeft, hem met eigen hand te doen sneven.

(Men zal zich herinneren, hoe Jhr. van Riemsdijk van deze pathetische scène een dankbaar gebruik heeft gemaakt in zijn Pro Domo, waarin aan Louis Bouwmeester, als de oude graaf, gelegenheid werd gegeven, zich een heel bedrijf lang, tegenover het Tribunaal te verdedigen voor zijn daad.)

Maar.... het tooneel bij Eugène Sue is spannender en heeft een geestiger oplossing. Indien men lust ertoe heeft, leze men de desbetreffende bladzijden zelf. Men zal er zich ongetwijfeld mee amuseeren!

Victor Hugo. Les Misérables.

Tome I, II, III, IV.

Het loont waarlijk de moeite, om, na den eenmaal zoo populairen Sue, een werk ter hand te nemen van Victor Hugo, den, eenmaal niet minder populairen, neen, laat ik liever zeggen, zooals het wàs: 'wereldberoemden' Victor Hugo.

Ook de figuur van Victor Hugo is, evenwel zeer ten onrechte!, bijgezet in het rariteiten-kabinet der letterkundige historie, zooals ten duidelijkste bleek, toen, met de herdenking van zijn 50en sterfdag

men vele pogingen deed, om den literairen reus weer wat ‘op te halen’. Verschillende uitgaven verschenen er: b.v. Victor Hugo en vingt images door Léon Larguier en La tragique existence de Victor Hugo door Léon Daudet. En Jean Cassou, bekend door zijn: *Pour la poésie,* zegt in een opstel over Victor Hugo, dat hij weer wat aandacht krijgt, omdat men ontdekt heeft, dat hij ‘Cabbalistique’ is.

Wanneer men met een modern geschoolden smaak en een modern critisch verstand heden ten dage *Les Misérables* gaat lezen, dan moet men erkennen, dat dit boek een vreemde mengeling is van prachtige echtheid en.... de onuitstaanbaarste, meest valsche romantiek.

Het leven van Jean Valjean, zooals Victor Hugo dat beschrijft, was vol heroïsche kracht en verheven tragiek; zijn sterven daarentegen, is, helaas, een wansmakelijke poppenkastvertooning, hoewel het natuurlijk heel aandoenlijk moet verbeelden, dat de zeer oude Jean Valjean elken dag de kleedingstukjes van zijn pleegkindje Cosette (die, volwassen geworden en getrouwd, niets meer van hem wil weten!), uren achtereen zit aan te kijken, waarna hij eindelijk opstaat en uitgaat, tot hij om den hoek het huis van Cosette kan zien. Daar staat hij dan een poosje, keert terug om voor zijn bed weer in contemplatie der kleedingstukjes te vervallen.... hij eet niet meer, hij drinkt niet meer.... zoodat hij eindelijk van zwakte sterft. Gelooft ú aan zoo iets?!

Zooals men weet, berust de geschiedenis van Jean Valjean (die eigenlijk Pierre Morin heette), de man, die voor het stelen van een brood (inbraak en roof) op de galeien kwam, op waar gebeurde feiten.

Zooals ik zeg: de *Misérables* bevatten meesterlijke gedeelten, treffende beschrijvingen, aangrijpende, psychologische, goed verantwoorde tooneelen, maar Cosette, Marius, Fantine, Thénadier, om den politieagent niet te vergeten, konden zóó uit de *Mystères de Paris* zijn gestapt. Wèl jammer van het vele, literair-voortreffelijke, dat toch óók in dezen roman te genieten valt.

Het onderscheid tusschen Victor Hugo en Eugène Sue bestaat vooral hierin, dat Eugène Sue niets anders wilde geven dan uitspanningslektuur, terwijl Victor Hugo daarentegen zich voortdurend bewust was, een ‘meesterwerk’ te schrijven.

Maandelijksch overzicht letterkundige notities.

Verbeelders van ideaal en werkelijkheid.

Verbeelders van ideaal en werkelijkheid... dat zijn de kunstenaars, de begenadigden onder de menschen, zij, die de realiteit op een hooger plan brengen... en het ideaal, zoover dat op aarde mogelijkheid is, tot werkelijkheid brengen.

In de onbewustheid der kunstenaars leeft iets van het eeuwige, dat zij, door hun gave, voor het tegenwoordige en de toekomst vastleggen en bestendigen.

De kunstenaars zijn het, die hier op aarde het mooiste en het moeilijkste lot hebben, zij zijn het, die door hun allerfijnste gevoeligheid het diepste lijden en het diepste genieten.

Een kunstenaar is een ‘vinder’.

Vinder was het oude woord voor dichter, en een dichter werd in Italië *trovatore* genoemd.

> Darum heiszt Dichter Trovatore.

Maar is niet elke kunstenaar, de beeldhouwer, de componist, de schilder, evenzeer een ‘vinder’?

De kunstenaars, door hun intuitie, ‘weten zonder te kennen’, en vaak zeggen zij iets, of doen zij iets, wat onmiddellijk geïnspireerd lijkt uit het bovenzinnelijke, alsof zij één moment het *noumenon* in het *phenomenon* hebben aanschouwd.

> ‘Le génie c'est une longue patience.’

Maar wat beteekent dit?

Beteekent dit, dat, als men maar lang genoeg wacht, de genialiteit op ons komt neergedaald?

Of beteekent het, dat de kunstenaar een groot geduld moet hebben, - omdat zijn beproevingen zóó vele zijn, dat hij, zonder geduld, bezwijken zou in den zwaren, niet-aflatenden, helschen strijd om het bestaan van zijn kunstenaarschap.

Er bestaat voor den waarachtigen kunstenaar altijd deze, bijna onoverkomelijke moeilijkheid, *dat hij zijn tijd vooruit* is.

En dat is de reden van den hoon, den haat, den tegenstand, den tegenzin en de tegenwerking, of, in het gunstigste geval nog, de onverschilligheid van de tijdgenooten.

Heeft Rembrandt ooit voldoening van zijn werk gehad, heeft Shelley ooit voldoening van zijn werk gehad, om slechts twee der eminentste kunstenaars van alle tijden te noemen?

Zeide Lamartine niet terecht:

> Tout génie est martyre...?

Maar waarom het zoo is?

Waarom het zoo moet zijn?

Men kan er over mijmeren, men kan er het hoofd over schudden, men kan er over treuren... men heeft het feit te aanvaarden.

En men zal het noodlottige verschijnsel zien wederkeeren, zoolang er menschen leven en er onder hen kunstenaars zijn. Doch temidden van de ‘hydraheaded rabble of the mental underworld’ beweegt zich de kunstenaar, en zooals Mallarmé zegt:

> Il se promène, lisant au livre de soi-même.

Dát is het bedrijf van den kunstenaar in de eerste plaats: te lezen in zijn eigen levensboek, en wat hij daar ziet, te noteeren voor de verhooging van des levens waarde.

De meest wijzen van alle tijden hebben onveranderlijk geweten, dat aan de kunstenaars gegeven is, de waarheid het dichtste te benaderen.

Solon zeide het reeds:

> Die het geschenk der Olympische Muzen verkreeg,
> In zijn geest ontving hij de wijsheid.

En Lao Tse zegt van den kunstenaar:

> Zijn huis niet uitgaande, kent hij de wereld,
> Hoe verder men uitgaat, hoe minder kent men.
> Daarom: de wijze gaat niet, maar bereikt toch;
> Ziet niet, maar weet toch;
> Doet niet, maar volbrengt toch.

Galsworthy heeft het zeer mooi uitgedrukt, hoe de kunstenaar, in het kleinste wat hij produceert, zijn eigen wezen legt:

> (The artist) knows, how to get that startling ego into each painted flower.
> The ego, yet the sense of species, the universality of life as well.

* * *

Houdt ge ervan, lezer, iets over kunstenaars te lezen?

Wij voor ons gelooven, dat er geen interessanter lectuur bestaat.

Kunstenaars leven immers het diepste, het universeelste, het meest intens? En dan te lezen, hoe zij waren, hoe zij handelden, hoe zij zich ‘terecht’, of... niet terecht vonden in de wereld...

Over de algemeen bekende kunstenaars weet men, door nauwkeurige biographieën, wel veel. Het leven van Goethe, van Milton, van Victor Hugo, van Johnson is ons bijna van dag tot dag bekend. Zij leven voor ons als waren zij onze tijdgenooten, en al hun aandriften, wenschen, drijfveeren, hun goede en kwade eigenschappen, hun gedrag in alle mogelijke bestaansgebeuringen kennen wij tot in de kleinste details.

Deze persoonlijkheden zijn bestudeerd en (bijna chemisch) geanalyseerd tot in het oneindige! men kent hun bloedmenging en hun spijsvertering, de kracht hunner spieren, de gevoeligheid hunner zenuwen, en inderdaad, wáár men grijpt in een kunstenaarsleven, ‘da ist's interessant.’

En daarom zijn wij iedereen dankbaar, die met liefdevolle overgave en toewijding en geduld een kunstenaarsbestaan voor ons maakt tot bijna tastbare werkelijkheid.

En daarom zijn wij ook Dr. André Schililngs ten hoogste dankbaar, die op de aangenaamst-denkbare wijze ons het leven voor oogen toovert van eenige kunstenaars, die men de Primitieven

noemt: Huibert en Jan van Eyck, Hugo van der Goes, Quinten Metsys, Jacob Jordaens, Willem Delff, graveur van de 'illustere leden van het Huis Oranje', van de Boheemsche vorsten, van staatslieden en kunstenaars.

Dr. André Schillings verstaat de kunst, ons te verplaatsen in de werkelijkheid der verleden tijden; hij doet dat zoo eenvoudig, zoo natuurlijk, zoo ongekunsteld en oprecht, dat we ons voelen leven *in* het voorbije en niet twijfelen, of wat de schrijver ons vertelt, is ook wezenlijk zóó gebeurd.

Het is geen kleine verdienste om het lang-geledene zóó te kunnen weergeven, dat wij-van-heden ons er in verplaatst vinden en hooren en zien, wat de vroegeren hebben gehoord en gezien.

Zijn boek *Verbeelders van ideaal en werkelijkheid* is een prachtuitgave geworden (Het Poirtersfonds, Eindhoven), maar niet alleen omdat het formaat zoo mooi is en de druk zoo voortreffelijk en zulke exquis-uitgevoerde illustraties den tekst verluchten, maar vooral ook om de kostbare stukjes werkelijkheid, die wij aanvaarden als een geschenk, ons aangeboden door den knappen boetseerder dezer beelden uit het verleden.

(De geregelde lezers van De Nieuwe Gids zullen zich herinneren, dat Hans Stellwag een belangrijke bijdrage leverde, getiteld: Bloemardinne. De Bloemardinne van Dr. André Schillings is een schilderstuk van den schilder Bloemaert.)

Wie zich interesseert voor in aantrekkelijken stijl verhaalde kunstenaarslevens, verzuime niet het mooie boek van Dr. André Schillings zich aan te schaffen. De kunstenaars 'van toen' zijn allen geplaatst in het kader van hun tijd, en men voelt, hoeveel studies de auteur moet hebben gemaakt eer hij, zoo juist en onopgesmukt, verleden eeuwen voor ons heeft kunnen oproepen. Een bizonder boek, een boek, dat de aandacht trekken zal, - en deze ook ten volle verdient.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het is een jammer voor het in vele richtingen van het menschelijk genie zoo uitmuntende Duitsche volk, dat het, in den loop der eeuwen door Pruisen en Pruisische systemen geregeerd, ‘gekoeieneerd’ mag men het met een volksuitdrukking noemen, iets van den aanmatigenden Pruisischen geest heeft overgenomen. Daardoor verspeelt het telkens de sympathie, welke de overige volken vaak voor het Duitsche koesteren. Men moet tot de nazomerdagen van het jaar 1914 terug gaan om de verontwaardiging te begrijpen, welke zich van de overige wereld meester maakte bij het drama, dat zich afspeelde in wat eertijds de Oostenrijksche monarchie werd genoemd. In deze verontwaardiging mengt zich iets van verachting voor de Oostenrijksche nationaal-socialistische menigte, welke jubelt, wijl haar land van de Europeesche landkaart verdwijnt, een land, dat eens behoorde tot de machtigste van Europa. Na een verloren oorlog hardnekkig met Duitschlands bondgenooten volgehouden tegen heel de vereenigde Westersche wereld, waren de vredesbekonkelaars dwaas genoeg om te veronderstellen, dat zij het Duitsche volk voor eeuwig tot machteloosheid konden doemen. Van de oude Oostenrijksche monarchie lieten zij niets meer over dan een klein land van nauwelijks zes millioen inwoners, terwijl zij de breede Duitsche buitenkanten er van verdeelden onder kunstmatig door hen opgeroepen kleine naties, waarin wat Tsjecho-Slowakije betreft, de geannexeerde Duitschers heden een minderheid van drie-en-een-half millioen vormen, welke een gevaar is voor de toekomst: een oorlogsvuur, dat voortdurend smeult en soms opvlamt.

Andere, weinig talrijke volken kunnen zich geen grooter ramp voorstellen dan van hun onafhankelijkheid te worden beroofd. Maar deze Oostenrijksche ‘nazi's’ - men schat hen op veertig procent der geheele bevolking - juichen en jubelen, dat hun land wordt geannexeerd door het Derde Rijk, een Duitsch leger van een kwart millioen mannen zich in hun steden, over hun landouwen verspreidt om het gemoedelijke volk af te snauwen naar Pruisische gewoonte. Misschien heeft Schuschnigg, de energieke en vastberaden kanselier van zijn onder hem nog vrij en onafhankelijk gebleven land, de ontwikkeling van het Oostenrijksche drama reeds voorvoeld: zijn ontbieding naar Hitlers verblijf in de bergen, waarbij hij, onder meer hatelijke maatregelen, gedwongen werd een verwoeden nationaal-socialist als Seys-Inquart als minister van binnenlandsche zaken in zijn regeering op te nemen, zoodat hij, tot onzegbare ergernis van de regeeringskringen in het Derde Rijk, op korten termijn een plebisciet uitschreef, waaruit zou kunnen blijken, dat de meerderheid der Oostenrijksche bevolking het onafhankelijk voortbestaan van haar land boven een verdwijnen in het Derde Rijk, en daarmee de ‘gelijkschakeling’ met het uit Pruisen geboren Heil bevoorkeurde. Zooals de overige menschheid sinds vele jaren, ja sinds eeuwen, haar hart schonk aan het thans door de demagogische politiek verdwaasde Frankrijk, zoo kon men niet nalaten te glimlachen, wanneer men het had over dat Oostenrijk, eens machtig hoewel steeds zorgeloos; over Weenen met zijn blijgeestige juffertjes, zijn walsen, zijn zangrijke melodieën, welke door alle orchesten ter wereld werden gespeeld. Het bestaat niet meer, dat Oostenrijk, dat in 1914 zoo onbedachtzaam den wereldramp opriep, toen het Servië den oorlog verklaarde, en het Duitsche Keizerrijk daarmee in den afgrond trok. Adolf Hitlers droom, dat zijn geboorteland eens een onafscheidelijk deel zou uitmaken van het Duitsche rijk, in welks weermacht ook hij vrijwillig ten strijde trok, is verwerkelijkt. Schuschnigg moest wijken, en men vraagt zich af wat het lot zal zijn van een man, die de onafhankelijkheid van zijn land wilde handhaven, Adolf Hitler, ‘Führer’ van het Derde Rijk, durfde weerstaan en door een volksstemming meende te kunnen aantoonen, dat de nationaal-socialisten, kwâ-jongens voor de groote meerderheid, straatschreeuwers, buiten die volksstemming werden gehouden door vast te stellen, dat slechts zij die den

vier-en-twintigjarigen leeftijd hadden bereikt hun antwoord op de gestelde vragen met ‘ja’ of ‘neen’ zouden uitbrengen. ‘Voor een vrij en Duitsch onafhankelijk, sociaal-Christelijk en solidair Oostenrijk; voor vrede, arbeid en rechtsgelijkheid van allen, die zich achter volk en vaderland scharen.’ Daarentegen had de door Hitler bij Schuschnigg op den voorgrond geplaatste dr. Seys-Inquart, thans stadhouder in het nieuwe wingewest, in een vergadering van 50.000 nationaal-socialisten te Linz beweerd: ‘Het lot van Oostenrijk is onverbrekelijk verbonden met dat van de groote Duitsche familie, en het wenscht geen onafhankelijkheid gebaseerd op verdragen voortvloeiende uit een verloren oorlog of op mogendheden, die Duitschland niet goed gezind zijn, maar het wenscht een onafhankelijkheid berustende op de gratie van de Duitsche natie en op de vrije keuze van het Duitsche volk in Oostenrijk.’ Daarop verzocht de Oostenrijksche regeering of het Derde Rijk alsjeblieft zijn soldaten wilde zenden om het land in te palmen.

De politieke loopbaan van dr. Kurt von Schuschnigg, die, toen zijn voorganger den 25 Juli 1934 op zoo verraderlijke wijze om het leven kwam, de man bleek te zijn, die den moed had en de kracht om voor zijn volk vol te houden, is nu afgeloopen. Hij mag zich geluk wenschen indien hij niet door het nieuwe bewind in hechtenis wordt genomen. Niet enkel zijn loopbaan, maar ook die van den pretendent naar de keizerskroon van het zoo armzalig verkleinde Oostenrijk: Otto von Habsburg. Misschien ware het drama der laatste dagen niet tot ontwikkeling gekomen indien het Oostenrijksche volk, dat zoozeer met den jongen pretendent is ingenomen, en hem in vele steden van het verloren vaderland tot eereburger had benoemd, tegen het verbod der omringende regeeringen, hem de keizerskroon hadde geschonken. Thans heeft hij geen kans meer en de verschillende leden van de familie Habsburg, die zich ter propaganda voor zijn terugroeping en kroning reeds in Weenen en elders in het land hadden gevestigd, zijn ijlings vertrokken. Ook president Miklas is afgetreden. De Joden zijn overal uit hun ambt en betrekking ontslagen en met hun gezinnen aan de armoede prijs gegeven. Wat men noemt een ‘epidemie’ van zelfmoord is het gevolg. Zelfmoord, niet enkel van Joden, ook van Christenen.

En wat te zegen van de groote mogendheden, van Engeland, van

Frankrijk, die, ofschoon zij voorheen bij hoog en bij laag zwoeren, dat zij een vereeniging van het Derde Rijk met Oostenrijk nooit of te nimmer zouden toestaan, thans zwijgend toezien, op hun best moed genoeg hebben om een papieren protest naar Berlijn te zenden en dan smalend het antwoord ontvangen, dat de annexatie van Oostenrijk met zijn thans zeven millioen inwoners, nationaal-socialistisch of niet, heel en al een binnenlandsche aangelegenheid is. Intusschen komt al dadelijk de Oostenrijksche Rijksschat het behoeftige Derde Rijk te pas, dat hem heeft overgeheveld naar Berlijn. Trouwens, het heeft den schijn, dat de regeering van het Rijk het juist een goed oogenblik achtte om het drama in werking te doen treden, nu Frankrijk weer eens geen regeering bezat, namelijk te doen had met een ministerieele crisis, waaruit Blum als redder te voorschijn moest komen, en Engeland zijn sympathieken 'mister' Anthony Eden, minister van buitenlandsche zaken, had aan kant gezet, om een vrijere hand te hebben voor de aanstaande onderhandelingen met Mussolini, in het bijzonder over den eisch, dat Engeland het voorbeeld zou volgen van Nederland, en den koning van Italië ook den titel van keizer wilde gunnen. Zooals trouwens reeds vele andere regeeringen hadden gedaan. Tevens zal dan onderhandeld worden over Italië's deel in de Middellandsche Zee, dat het niet meer 'Mare nostrum' noemt.

Het was vijf jaren geleden, dat het Nazi-bewind in Duitschland had overwonnen, en Adolf Hitler, de 'Führer' had bij die gelegenheid in de Kroll-opera, die tot vergaderlokaal voor den Rijksdag dient, wijl de zaal in het Rijksdaggebouw in den toestand wordt gehouden, waarin de brand haar heeft gebracht, een rede uitgesproken, waarin hij al de heerlijkheden opsomde door het Nazi-bewind voor het Derde Rijk tot stand gebracht. 'In dit rijk, riep hij, is een ieder, die op een of andere verantwoordelijke plaats staat, nationaal-socialist. Iedere instelling van dit rijk staat onder bevel van de opperste politieke leiding en alle instellingen van dit rijk zijn één in haar vastbeslotenheid het nat.-soc. Duitschland te verdedigen tot den laatsten ademtocht. Er staat niemand op een verantwoordelijke plaats in dezen staat, die er aan twijfelt, dat i k de geautoriseerde leider van dit rijk ben, en dat mij de natie door haar vertrouwen het mandaat heeft gegeven haar overal en op iedere plaats te vertegenwoordigen. En zooals de Duitsche weer-

macht dezen staat gehoorzaamt, zoo zijn deze nationaal-socialistische staat en zijn leidende partij trotsch op onze weermacht.'

Wat ook te denken van Duitschlands grooten vriend Mussolini, die indertijd zoo manmoedig pal stond aan den Brenner met de belofte, dat Oostenrijk vrij en ongeschonden zou blijven, opdat het in een mogelijken toekomstigen oorlog, als dan de verhoudingen van Italië met Duitschland misschien niet zoo teeder waren - zei Brederoo niet: 'het kan verkeeren'? - Duitschland op een afstand lag, zich nu zoo ingenomen toont met het feit, dat het reeds zoo machtige Derde Rijk zijn buur is geworden, aan dienzelfden Brennerpas, waar nu over en weer door de militairen de zoetste complimenten worden gewisseld. De groote 'Men' wist te vertellen, dat Mussolini op voorwaarde van een militair bondgenootschap met het reeds zoo machtige leger van het Derde Rijk, niet alleen Oostenrijk, maar ook de Sudeten-Duitschers van Tsjecho-Slowakije, Elzas-Lotharingen opnieuw, plus Luxemburg aan het Derde Rijk zou gunnen. Maar de groote 'Men' is een kinderachtige babbelaar. Men spreekt wel eens van de 'publieke opinie', maar wat is deze anders, waar het in den vreemde personen, voorvallen en daden geldt, waar de meesten nooit zijn geweest, personen die zij niet kennen, daden wier omvang zij niet kunnen overzien, dan een rammelaar vol losse praatjes met wat lucht er tusschen? Ziedaar dan het overwonnen Duitschland van 1918, dat ellendige vredesbekonkelaars als Lloyd George en Clemenceau en anderen voor eeuwig machteloos en krachteloos meenden te hebben gemaakt. Ondanks de verboden, ondanks de frasen in de parlementen van zijn tegenstanders doet het reeds sinds jaren, onder het geërgerd toezien der groote mogendheden, wat het wil, in het Rijnland, aan den Ruhr, tot het eindelijk in de annexatie van Oostenrijk zijn toppunt vindt van durf en terging.

Tegenover Engeland en Frankrijk zal het nationaal-socialistische 'Derde Rijk' nu met nog meer klem op vervulling zijner overige eischen aandringen. Als eerste eisch zal het den terugkeer van zijn koloniën stellen. Het wil beschikken over voldoende grondstoffen, beweert het. Doch van Engelsche zijde is zijn vertegenwoordigers, die daarover te Londen spraken, onder het oog gebracht, dat het voor grondstoffen geen koloniën noodig heeft. Het was o.a. dr. Schacht, die daarop erkende, dat het niet enkel ging om de

grondstoffen, doch om Duitschlands prestige. Ongelukkigerwijs is het vraagstuk van de teruggave der aan het Duitsche keizerrijk ontvreemde koloniën niet enkel voor Engeland van belang. Generaal Hertzog, de minister-president van de Zuid-Afrikaansche Unie, mag gezegd hebben, dat dit vraagstuk binnen vier jaar zal zijn geregeld, maar dit schijnt een dier losse beweringen, welke zelfs staatslieden zich wel eens laten ontglippen. De Zuid-Afrikaansche Unie, werd daarop geantwoord, zal nooit Zuid-West-Afrika afstaan. Evenmin zijn daar andere regeeringen toe bereid, die als hun deel in de buit belangrijke stukken van het vroeger Duitsche koloniale bewind hebben gekregen. Het 'Derde Rijk', nu zoo innig verbonden met Japan, tot welks genoegen het reeds de onafhankelijkheid van Mandsjoekwo heeft erkend, is, wijl dit rijk reeds vroeger te kennen had gegeven, dat het nooit afstand zou doen van de eilandengroep in den Stillen Oceaan, voorheen in Duitsch bezit, zoo vriendelijk geweest om te kennen te geven, dat het die althans niet meer terug verlangde, wijl te ver van het moederland. Maar de kolonieën in Afrika, in handen deels van Frankrijk, of, zooals hierboven bleek, in het bezit van de Zuid-Afrikaansche Unie? Met hoeveel nadruk, en hoe vaak ook, de Duitsche regeering op de teruggave er van aandringt, het laat zich aanzien, dat, hoe welwillend de Britsche regeering om der wille van den lieven vrede haar oor aan dien Duitschen eisch leent, het Derde Rijk tot Sint-Juttemis zal hebben te wachten of tot een toekomstigen oorlog, welke in het verschiet schijnt te liggen, eêr het dien wensch, als het dan overwint, tot vervulling zal zien komen. Het strekt in ieder geval de Engelsche regeering tot eer, dat zij, hoezeer zij dan in onderhandelingen moet treden met staatslieden in den trant van Mussolini, wiens oprechtheid zij wantrouwt, haar hoofddoel ziet in het behoud van den vrede. Als men dan de tegenwoordige verwarde, dreigende en gevaarlijke toestanden ter wereld 'vrede' kan noemen. Minister Chamberlain, die lord Halifax, bekend als germanophiel, tot minister van Buitenlandsche Zaken naast zich heeft, streefde er naar op goeden voet met het 'Derde Rijk' te komen. Maar de jongste berichten melden, dat hij wankel staat. Aan dit streven hebben de jongste gebeurtenissen in Oostenrijk geen goed gedaan. In Engeland is men daarover niet minder verontwaardigd dan waar ook ter wereld, met uitzondering

van den ‘Duce’, die misschien enkel omdat de Duitsche regeering en het Duitsche leger steeds machtiger, steeds sterker worden, en hij zulk een medestander voor zijn bluf-politiek kan gebruiken, doet alsof hij den jongsten zet even noodzakelijk als subliem vindt, en geen welsprekende frasen genoeg weet te uiten om zijn vriend Adolf Hitler toe te juichen. Op Chamberlains wensch om in ieder geval den vrede te bewaren antwoordt bijvoorbeeld de ‘Times’: ‘Het is meer dan twijfelachtig of vrede mogelijk is in een werelddeel, dat is blootgesteld aan geweld.’ Volgens de jongste berichten dreigde Polen den buurstaat Litauen met een ultimatum, dat gecopieerd leek van het Duitsche aan Oostenrijk, doch dat den sterkste van de twee in het gelijk stelde.

De ministerieele crisis in Frankrijk dwingt om te erkennen, dat de Volkenbond, behalve op zijn zoogenaamde ‘kleine mogendheden’, wankelt op twee peilers: Frankrijk en Engeland, en tevens op een derde: het bloedige ‘Soviet-Rusland’ Terecht vroeg de afgetreden Fransche minister Chautemps: ‘wat zou ons overblijven indien hij viel’? Hij is de waarborg van den vrede en de beschaving. In deze kenmerking is geen woord te veel. Zoo wankel kan de Volkenbond niet staan, zoo aangevochten en geminacht door dreigende natiën kan hij niet wezen, of hij is als baken in de door een orkaan gegeeselde zee. Wat er ook gebeure: hij moèt in stand worden gehouden.

Het was dan opnieuw een ministerieele crisis in de Fransche politiek, op het oogenblik, dat het nationaal-socialistische Duitschland die zoo goed kon gebruiken. En met veel schikken en schokken is het Blum gelukt een voltallig ministerie aan den President voor te stellen, die zich misschien afvroeg hoe lang het honderd- en zooveelste ministerie sedert het ontstaan van de Republiek tegen de oppositie der niet er in opgenomen partijen, zal bestaan? De Fransche ‘franc’ kelderde op zijn nieuwe verschijning als minister-president met Paul Boncour als minister van Buitenlandsche Zaken. Maar het is een reeds gekalmeerde Blum, die sedert zijn eerst kortstondig leven als leider der Fransche politiek veel schijnt te hebben geleerd, die thans in Frankrijk de zaken van staat zal leiden. Geen gemakkelijke taak, voorwaar. De oud-minister Flandin betoogt daarop in een der Parijsche dagbladen: ‘Indien wij “neen” moeten zeggen tot Duitschland, dan moet het Fransche volk weten

waarom wij “neen” zeggen. Van het oogenblik af dat de onmogelijkheid van een toenadering en een accoord met Duitschland vast staat, is het duidelijk dat het land niets anders overblijft dan zich tot den oorlog voor te bereiden. Indien wij ons niet bij de Britsche stappen aansluiten en ons krachtiger dan ooit gaan verzetten tegen de as Rome - Berlijn, wat blijft er dan over van de overeenstemming met Londen, de basis van de Fransche politiek?’ Flandin waarschuwde tegen de eenige fout, die het Volksfront nog maken kan, dat is alleen te blijven in het blok der democratieën met de U.S.S.R. en het roode Spanje, twee landen waar noch vrijheid noch democratie heerschen. Hij ried het Volksfront, welks faillissement op ieder gebied uitgesproken is, Eden na te volgen en zijn ontslag in te dienen.

Met afkeer wordt hier overgegaan tot de gebeurtenissen in het ‘bloedige’ Rusland, zooals de Soviët-republiek hierboven werd genoemd. Opnieuw is te Moskou een dier processen gevoerd tegen een reeks vroegere hooge ambtenaren - intusschen reeds deels ter dood gebracht - wier ambtelijke handelingen, indien alles waar is, wat in dit proces tegen hen bleek, - deden denken aan de afschuwelijkste wreedheden van het middeleeuwsche Italië. Er zijn weinig misdaden te bedenken, waaraan zij zich niet schuldig verklaren. Trotskiïsten werden zij genoemd: ambasadeurs, minister-presidenten, ministers: deze hooge heeren pleegden vergiftigingen op hen, die zij hun politieke tegenstanders noemden, op zoo geraffineerde wijs, dat het Romeinsche aqua toffana, de giftdrank der Borgia's in de late middeleeuwen van Rome, er onschuldig bij leek. Het Soviët-Rusland blijkt heden nog hetzelfde als dat van Iwan den Verschrikkelijke, en als Lenin in zijn bed is gestorven ten gevolge van zijn kwalen, en als Stalin nog steeds aan het hoofd staat van het rijk, dan is dit enkel het gevolg van het toeval, want de samenzweerders haakten naar hun dood, opdat zij den bestaanden staat van zaken in hun land naar hun eigen inzichten zouden kunnen wijzigen. Er was echter een onder de beschuldigden, van wien men kan zeggen: hij heeft zijn ondergang verdiend. Jagoda, hoofd van den beruchten politiebond de ‘Gepoe’, die er rond voor uit kwam, bloedhond, met de laaghartigste listen, ook met vergif, hen die hem niet aanstonden om het leven te hebben laten brengen. Waarom was hij de onmeedoogende vijand o.a. van den beroemden

schrijver Gorki? Een der beschuldigden, dr. Levin, erkende Gorki, teringlijder in het gevaarlijkste stadium, op Jagoda's last, tot een doodelijke longontsteking hebben gedreven door hem lange wandelingen voor te schrijven en in de open lucht te zitten, zoo bezweet als hij was, zij het dan bij een hoog opvlammend houtvuur. Maar wijl deze longontsteking toch niet het resultaat gaf, dat hij er van verwachtte, gaf hij hem tal van injecties per dag van de vreemdsoortigste opwekkende vergiften. Ook Gorki's zoon moest uit den weg worden geruimd: alcoholist, werd hij stomdronken gevoerd en dan naakt in de open lucht neergelegd. Anderen weer werden vergiftigd door hen te omringen met een doodelijke atmofeer van langzame maar zekere werking. De eene zelfbeschuldiging is nog afschuwelijker dan de andere, en men leert er opnieuw uit, dat, hoe een revolutie ook zij, de volken blijven wat zij zijn. Zij krijgen enkel andere regeerders, van wie de nieuwe vaak nog hardvochtiger zijn dan de vroegere.

Met de indrukken van dergelijke verfoeilijke bekentenissen van misdadigers, die eens tot de groote mannen van het Soviëtbewind hebben behoord, lijkt het een kwalijk gekozen oogenblik van den Soviët-ambassadeur Litvinov, dat hij, met voorbijgaan van de regeeringshoofden van Japan, Italië en Duitschland, aanvallers van zwakkere staten zij-zelf, de overige regeeringen voorstelt in het verband van den Volkenbond een congres te beleggen om maatregelen te beramen voortaan aanvallen onmogelijk te maken als waarvan het Oostenrijk van weleêr thans ten offer is gevallen.

In dit overzicht is niet gewaagd van de nog steeds durende twee oorlogen: die in Spanje en die in China, wijl toch immers wat in ons Westen-zelf is voorgevallen de algemeene aandacht geheel in beslag nam. Het schijnt intusschen, dat althans de rechtschen onder Franco in Spanje bezig zijn de linkschen volkomen te onderwerpen, al geven dezen hun tegenstand nog steeds niet geheel op.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Madame Mathieu de Noailles.
(Vervolg van blz. 297.)

Mevrouw de Noailles had een groote voorliefde voor de klassieke kunst en Maurras heeft zeer juist opgemerkt, dat:

> .... le sens de l'antique était naturellement plus pur et plus juste chez elle que chez tant de poètes de cette époque, jaloux de ressuciter la beauté classique.
> Elle s'y appliquait quand je l'ai connue. C'était le temps, où se rouvrait l'éternelle querelle des classiques et des romantiques. Elle faisait le sujet de toutes nos conversations.
> J'ai écrit cette nuit, me disait-elle un jour de juin 1904, les seules pages que je voudrais laisser.
> C'est mon enfance romantique, et mon retour vers la Grèce par Homère, par Sophocle. Ces pages me viennent des morts de ma race, restés en Crète, et dont nous avons réveillé les énergies divines.
> Quand j'étais petite fille, j'ai pleuré en lisant dans mon Histoire, que des prisonniers emmenés sur des galères ennemies avaient obtenu leur délivrance, parce qu'ils savaient par coeur un chant d'Euripide.... Ils seraient donc sûrs de se libérer de l'esclavage romantique ceux qui savent un chant d'Homère, de Sophocle, d'Euripide!
> O, la belle noblesse classique!

* * *

Het is eigenaardig, hoevele schrijvende vrouwen er van hielden te poseeren als mannelijke auteurs. Ik behoef slechts te noemen: George Eliot en George Sand, maar er zijn er eindeloos veel meer. Maar mevrouw de Noailles is in Frankrijk *de* schrijfster geweest, die op de meest *vrouwelijke* wijze de groote levensthema's: verlangen, liefde, ouderdom en dood behandelde.

Rémy de Gourmont juichte op enthousiaste wijze de houding der poétesse toe:

> Voici une femme, qui écrit sans se guinder à imiter le ton des hommes.
> C'est déjà un grand mérite, et c'est un grand charme!....

En Barrès schreef:

> Si nous étions encore aux époques héroïques, il pourrait arriver à cette audacieuse, à cette prêtresse, que ses compagnes la déchirassent. Mais pour nous, ne nous occupons que de suivre sur l'arc de cette chasseresse là flèche d'or qui va d'un bref et sûr mouvement jeter à nos pieds un oiseau de paradis tout palpitant....

Paul Bourget, aan wien het genre der poëzie van madame de Noailles niet beviel, had toch het zunvere oordeel en de eerlijkheid om te zeggen:

> L'oeuvre de madame de Noailles est un torrent qui roule des pépites d'or....
> maar dan met deze reserve:
> Mais cet or n'est pas monnayé.

Doch ik zou zeggen: Wat doet het er toe, al is dit goud niet gemunt? Eigenlijk nog veel beter, dat er geen geijkten, conventioneelen stempel op is afgedrukt, - maar dat het zoo volstrekt ongeallieerd is, zoo zuiver en puur als het in de natuur wordt gevonden!....

Tusschen Barrès en madame de Noailles bestond een groote vriendschap.

Zij zeide van hem:

- Le génie de cet homme est une des sources de mon coeur!

En hij van haar:

- Quelle puissance d'ennoblir les êtres et les choses. O, cet esprit de vie, qui anime tout: les arbres, la nuit, un vieux cocher.... Elle donne un sens, et un sens noble à toutes choses que son regard distingue et retient. C'est la marque de son génie.... Elle a le soleil comme une fleur dans sa main!....

* * *

Madame de Noailles werd opgevoed in de culte van poëzie en muziek. Maar ‘le Dieu de la poésie’ voor haar vader, haar ooms, en als gevolg daarvan ook voor haar, was Victor Hugo.

In de villa d'Amphion werden dagelijks La Légende des Siècles, Les Contemplations of Les Châtiments opgeslagen. En de liefde en bewondering voor Victor Hugo werd haar dus, zooals men dat noemt, ‘met den paplepel ingegoten’, en de geheele politiek-philosophische poëzie van dezen dichter gleed langs de helling der muziek den zoo gevoeligen geest der ‘adolescente’ binnen. Zij schreef dan ook:

> Quand je vois l'infinie, je pense:
> ‘C'est Hugo,
> C'est sa bouche profonde....’

En alles wat gesproken werd door deze ‘bouche profonde’, nam zij als een evangelie aan. Maar lichtelijk overdreven moet men het vinden, van een zoo klaren geest als die van Madame de Noailles, wanneer zij Victor Hugo in extase tegenroept:

> Je crois que c'est toi Pan, que c'est toi Jéhovah....

hoewel zij dezen uitroep nader omschrijft in de regels:

> Vous seul m'avez fait croire
> Qu'on peut mettre au-dessus de l'ineffable amour
> L'héroïsme, et la gloire.

en naar volle waarheid getuigde zij:

> J'ai dit ce que j'ai vu et ce que j'ai senti.

* * *

Haar eerste versbundel maakte Madame de Noailles reeds beroemd. Maar het was eerst sedert haar groote successen met de belangrijke verzameling gedichten, die de 'Eblouissements' heet, dat haar appartement in de Avenue Henri Martin overstroomd en belegerd werd ddor een menigte onbekende vrienden, die aangetrokken werd door haar 'remommée flamboyante', en van wie zij zeide:

> 'Ils voudraient toucher mes mains et mes yeux pour être à leur tour enflammés.'

De salon Louis XV was altijd overvol, en een intiem bezoek was bijna een onmogelijkheid. Politieke personen brachten hun waardigheden in het geding, om toegang te verkrijgen. Journalisten eischten inverviews. Jonge lieden wilden haar 'hun karakter verklaren', grijsaards drongen haar hun vertrouwelijke mededeelingen over hun verleden op, en jonge meisjes vroegen haar om raad in liefdes- en levensaangelegenheden.

De telefoon stond niet stil. De waakzame bedienden konden haar met geen mogelijkheid geïsoleerd houden, het personeel kon haar niet beschermen; en het gevolg was, dat zij veel te veel rendez-vous afsprak voor hetzelfde uur! Als het zóóver kwam, nam Madame de Noailles de vlucht. Nu eens nam zij haar toevlucht tot haar nicht, princesse de Brancovan, of tot de princesse de Chimay in de Rue Greuze, in het kleine charmante hôtel, zoo rustig gelegen onder hooge boomen, of, wanneer de lente of de zomer haar toelachte, tot het heerlijke buitenverblijf van Gustave Kahn te Boulogne.

Verrukkelijke tuinen van Gustave Kahn! Hoeveel strophen uit de Eblouissements zijn er niet door geïnspireerd.

Madame de Noailles noemde dit prachtige park 'le Jardin qui dilate le coeur'.

(Dit was de naam, dien Timour, prins van Samarkand, had gegeven aan den tuin, dien hij schonk aan de schoone Toutrel Kamoun, in de 1001 nacht.)

De langzame equipage van Madame de Brancovan deed zóolang over den tocht naar Boulogne, dat het leek of het Bois een woud was, dat langs den geheelen oever van de Seine liep. En men arriveerde op het oogenblik, dat de bloemen verspreidden:

> Ce parfum qui languit, qui tombe, qui se couche....

De blaadjes der appelbloesems bestrooiden het gras, maar van den eenen boom naar den andere slingerden zich de rankende twijgen van de verrukkelijkste rozen, en vormden berceaux en pergola's, en vervulden die lucht met een zoele welriekendheid.

Madame de Noailles ademde de geuren in der honderden bloemen, die, zooals zij het uitdrukte, ‘caressaient l'azur....’

De Japansche tuin, ‘paysage rampant sous cet azur trop vide’, trok haar aan en irriteerde haar tegelijkertijd. Zij nam haar bekoorlijk gezichtje ‘plein de sentiment et de caractère’ in haar beide handen, zooals men haar ziet doen op de ets van Helleu, en zag in haar gedachten de minutieuse, moeilijke taak der Nipponsche tuinlieden, gebogen over de dwergboompjes, die nooit hooger mogen reiken dan tot aan de knieën hunner kwelgeesten.

Dan wandelde zij over de paden, die bedekt waren met poederfijn zand, tusschen de knoestige vijgeboomen, de dwergceders en andere lilliputterboomen. Een stroompje water liep tusschen kunstmatige rotsjes, in welker holten fijne plantjes groeiden, exquise bloempjes en zeldzame gewassen, en eindigde in een kleinen vijver, waaromheen hagedoorns en azalea's groeiden.

Dan zette zij zich neer in een der kleine bamboe-kiosken, op een rieten bank, een huisje ‘léger comme un chapeau d'éte’.

En de wandeling eindigde in het boschje blauwe ceders, die Gustave Kahn expres had laten komen van den Libanon. De nacht daalde zwoel op dit mysterieuse oord, en Madame de Noailles de oogen omhoog slaande, reciteerde:

> Le soir est du soleil, arrêté dans les branches!....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

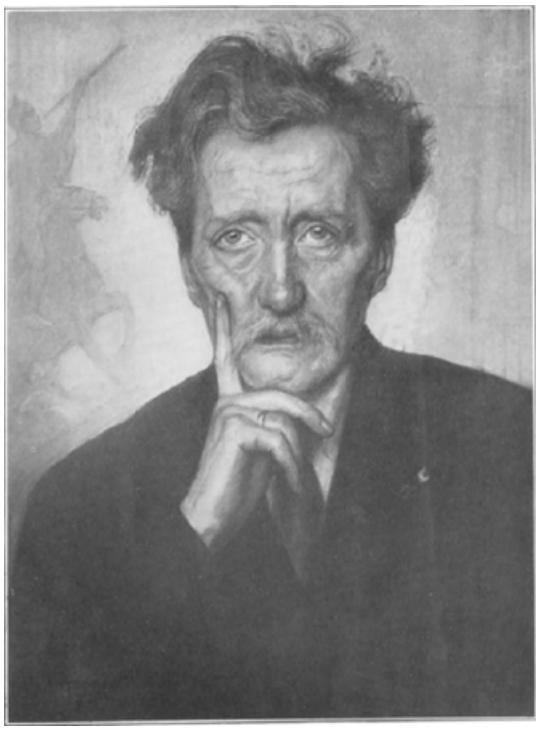

Naar de schilderij van Antoon van Welie, gedagteekend 1929

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 5. In memoriam Willem Kloos]

In memoriam Willem Kloos door Dr. Lodewijk van Deyssel.

Met den dood van Willem Kloos is een onherstelbaar verlies toegebracht aan Nederland's letterkundig leven. Nu het leven van Willem Kloos daarvan niet meer deel uitmaakt, is de waarde van dat letterkundig leven ontzachlijk verminderd.

Van die Letterkunde, van de tegenwoordige Nederlandsche Letterkunde, was Kloos de groote schat. Deze Letterkunde is zeer uitgebreid en bloeit in een bijna onoverzienbare verscheidenheid. Maar indien het om iets anders te doen is als om een groot aantal sterke talenten en superieure geesten; indien het te doen is om het adem benemende, om iets, bij de gedachte waaraan iemand als ware het een slag krijgt, waardoor zijn geheele leven een oogenblik schijnt stil te staan; - dán zag de geestesblik tot nu toe Willem Kloos en ziet hij nu een leêgte daar...

Dit is niet een vorm om te zeggen, om op min of meer fraaye wijze te kennen te geven, dat Kloos de auteur was der beste in Nederland voortgebrachte letterkundige kunstwerken van de laatste vijftig jaar, of van de laatste honderd jaar, of zij het zelfs van de laatste honderd vijftig jaar. Want of de aesthetische literatuurkritiek hem als zoodanig zoude aanwijzen, - dáar gáát het niet om! Kloos was de grootste dichter, of, liever nog, Kloos was op zijn innigst de dichter, om dat in zijn werk en in zijn persoon de meest essentiëele bestand-deelen van den dichter-geestesaard op het krachtigst en zuiverst aanwezig waren.

Reeds vóór hij in zijn huwelijk de vervulling van zijn leven had gevonden, was zijn dichten het eenvoudige uitspreken zijner realiteit.

Hij wás '... een... God, in 't diepst van zijn gedachten', hij wás '... het Hart Uitverkoren', hij wás 'de gróóte Minnaar zonder ruste, Die ging hoog-heerlijk in triomf door 't leven'... zijn 'Ziel' wás 'als de zee, in wezen en verschijning, zij' wás 'een levend schoon, en' kende 'zich zelve niet'...

Dat nu, zijn alles dingen des Dichters. Dat zijn de eigenheden van het Dichter-type, meer dan hoedanigheden van rhythme, plastiek, beeldspraak, gevoelswarmte het zijn.

Iemand, een mensch, die, als je 'm ziet, blíjkt te zijn 'het Hart Uitverkoren'. Iemand, waarvan je, bij een ontmoeting, als je van een gróóte diepte uit je je gedachten bewust maakt, steeds toch weêr blijkt te betwijfelen of dit in der daad is wat we een stoffelijk mensch noemen...

Gelukkig degenen, die de máte van dichterlijkheid, van poëzie, in gedichten van Willem Kloos weten te beseffen. Gelukkig die, die hem, al was het maar ééns, hebben gezien.

Willem Kloos † door Dr. Alfred A. Haighton.

Donderdag 31 Maart 1938 is een zwarte dag voor de Nederlandsche Letteren. Omtrent half drie in den namiddag werd plotseling de levensdraad afgesneden van Willem Kloos, Nederland's grootste Dichter, Leider en Aanvoerder der Tachtiger Beweging, Nestor en Mentor onzer Nationale Letterkunde.

De Grootmeester onzer litteratuur is heen gegaan. Ontrukt aan de taak, waaraan hij zijn leven gewijd had en tot het laatste oogenblik werkende bleef, ondanks een lijden, dat zijn stoere lichaam ondermijnde; verscheiden, midden in zijn arbeid aan het hem boven alles dierbare: de bloei van onze Nederlandsche taalkunst. Ontvallen aan de opgave, zich zelf, van jongs af aan gesteld: die taalkunst omhoog-heffen tòt, dan handhaven òp een peil, aan het groot verleden dezer Natie waardig.

Kloos' gansche leven stond in het teeken van die nobele taak. Nooit is hij ook maar een duimbreed afgeweken van den eenmaal ingeslagen weg. Al zijn denken en doen bleef immer op dat ééne, dat hem heilig was, geconcentreerd.

Hij was de centrale figuur van de letterkundige wedergeboorte, die zich in deze lage landen voltrok gedurende de tachtiger jaren der vorige eeuw. Terecht heet men de Tachtiger Beweging veelal ‘Nieuwe Gids-Beweging’. Willem Kloos, oprichter van het tijdschrift ‘De Nieuwe Gids’, is de groote Voorganger van onze huidige litteratuur.

En hij was méér dan kunstenaar alleen. Onpartijdige objectiviteit, zoo zeldzame gave in artistieke naturen, bezat deze Meester in de hoogste mate. Gepaard aan zijn goede, even onbaatzuchtige als zich zelf verloochenende en van alle afgunst gespeende, inborst. maakte deze, geen aanzien des persoons kennende, eerlijkheid hem tot wat hij, binnen enkele jaren na zijn eerste optreden, werd: de

wegwijzer, maatgever en baanbreker van Neêrland's nieuwe litteratuur.

Kloos deed niet aan ‘scholen’, kliekjes of partijschappen. Voor hem bestond er altijd maar één vraag: is dit goede litteraire kunst? Uitsluitend het antwoord op die vraag bepaalde zijn houding tegenover het betreffende gedicht of proza.

Als criticus was Kloos lang niet malsch. Strijdhaftig, naar zijn aanleg medebracht, verdedigde hij de beginselen, die hem, in gemoede, de ware leken; en scherp, vinnig, ja bepaald bits kon hij het tegendeel daarvan bekampen. Doch nooit boosaardig.

Leedvermaak, kwade trouw, listig gedraai, anders zulke ‘classieke’ elementen van litteraire polemiek in dit land, waren hem ten eenenmale vreemd. Kloos kon fèl haten, maar niet geniepig martelen. Ook tegenover zijn ergsten vijand bleef hij de Ridder, zonder vrees of blaam.

In tegenstelling tot het gangbare type criticus, was Kloos even vrijgevig met loven als met laken. Niets deed hij liever, dan een werk, dat het naar zijn eerlijke meening verdiende, rijkelijk prijzen. In dezen Mensch school geen spoor van nijd. Ook niet tegenover het nageslacht, dat in den vorm der jongeren om een plaatsje in de litteraire zon kwam aankloppen. Hij koesterde niets van dien doffen wrevel tegen de ontluikende generaties, die velen ouderwordenden bevangt.

Integendeel: Kloos verheugde zich oprecht over elk nieuw talent, dat hij op het veld der letteren ontwaarde. Deels sproot dit ongetwijfeld voort uit zijn hartstochtelijke liefde voor onze litteratuur, die hem meer dan wat ook ter harte ging. Haar toekomst, immers, lag bij die versch-ontluikende krachten. Maar anderdeels speelde hier stellig 's Meesters natuurlijke welwillendheid een hoofdrol. Hij, die zelf, gedurende zijn eerste periode, met zooveel onverdiende moeilijkheden te worstelen had, effende gaarne het pad voor anderen, welker eerste schreden op den weg naar litteraire ontplooiing ook niet over rozen gingen.

Wie, als volkomen onbekende nul en vol twijfel aan het eigen kunnen, zijn eerste verzen of verhalen in schuchterheid aan den grooten Kloos gezonden heeft, kan getuigen van de weldadige welwillendheid, waarmede de Meester deze producten onder zijn hoede nam. Geen spoor van hooghartigheid, sarcasme of kleinee-

ring. Het omgekeerde: de groote Kloos ontfermde zich over zulke eerstelingen met een zachte zorg, die gebreken vergoêlijkte en corrigeerde, als het ging, en zelfs aan een weigering-van-opname den troost van een vaderlijken raad verbond.

Talrijk zijn zij, die dit getuigen kunnen. Want is niet bijna heel de bonte schaar van ‘jongeren’, verdeeld over verschillende generaties, vroeg of laat door Kloos' geestelijke handen gegaan? Speelde niet publicatie door ‘De Nieuwe Gids’ van het werk eens jongeren tientallen jaren lang de rol van ridderslag voor den betreffenden auteur?

Helaas! Onder die talrijken zijn weêr tè talrijk zij, die het getuigen kùnnen, maar niet doen. Want zooals ieder Man, die waarlijk groot en goed is, heeft ook Willem Kloos ontzettend veel ondank beleefd.

Doch hij heeft het zonder hinder óverleefd. Deze Meester was er de man niet naar, onder ondank of verguizing gebukt te gaan. ‘Doe wel en zie niet om’ had zijn devies mogen wezen: hij handelde er naar, zijn leven lang.

Zijn lange leven lang handelde hij naar dat devies. En ziet: er schijnt toch een immanente Rechtvaardigheid te bestaan, want terwijl de ondankbaren, verguizers en bedillers, in het donker schuil gaan, straalt de naam Kloos hóóg van onzen litterairen hemel. De Meester wordt geëerd, in en buiten den lande.

* * *

Meer dan één ander Nederlandsch litterator heeft Willem Kloos erkenning gevonden. En bij het groote publiek èn bij litteratuur-beoefenaren in binnen- en buitenland èn bij de Overheden van den Staat. Dubbel en dwars verdiende erkenning. Soms ook wel wat laat gekomen erkenning. Maar het stemt toch dankbaar, te weten, dat dit genie ten slotte de erkenning vond, waarop het recht had.

Er is een tijd geweest, gedurende welke ‘de’ kunstenaar vrijwel afwijzend stond tegenover waardeering van artistieke verdiensten door ‘hooger hand’. In dit verband herinnert men zich Lodewijk van Deyssel's opstel naar aanleiding van Emile Zola's benoeming tot Officier van het Legioen van Eer en Academie-lid. Dat standpunt was respectabel in zijn soort. Het kan echter òns standpunt niet meer zijn, daar wij in den Staat geenszins enkel de nuts-organisatie zien van eene bevolking, maar ook wel degelijk de

Nationale Organisatie van een Volk. Dat, toenmaals door Van Deyssel ingenomen, standpunt is trouwens sedert dien door hem verlaten, naar opgesloten ligt in zijn aanvaarding, anno 1935, van het hem, tegelijk met Willem Kloos, verleende Eere-Doctoraat. Kloos zelf stond nooit op dit standpunt. Getuige zijn gedichten met sterk Nationale strekking, die reeds onder zijn vroegste verzen voorkomen.

Ook in dit opzicht was Kloos zijn tijd verre vooruit. Gewoonlijk ziet men in hem enkel de groote individualist en vergeet dan gereedelijk, hoe hij eigenlijk de eenige onder de Tachtigers is, die van stonde af aan een standvastig en sterk Nationale, Oranjegezinde en ons grootsch Verleden huldigende gezindheid aan den dag legde.

Op Kloos' borst prijkten de kostelijkste onderscheidingen, die de twee, het Nederlandsche taalgebied bestrijkende, Koninkrijken hebben te vergeven. Hij was Officier in de Huisorde van Oranje, Ridder van den Nederlandschen Leeuw en Commandeur in de Kroonorde van België. Wel een bewijs, hoe de onsterfelijke verdiensten, die hij jegens onze Nederlandsche taal-kunst bewezen had, op prijs gesteld werden door de Vorsten, welker schepter zwaait over ons Volk. De benoeming tot Officier in de Huisorde van Oranje toont, dat onze geëerbiedigde Koningin in Hoogst Eigen Persoon waardeering koesterde voor des Dichters levenswerk. Dezelfde Persoonlijke belangstelling spreekt, zijdens België's Koning, uit de benoeming tot Commandeur in de Kroonorde van België.

Artistieke en litteraire instituten rekenden het zich tot een eer, den Dichter Willem Kloos als eerelid aan zich te verbinden. Zoo was hij eerelid van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Schoone Kunsten te Gent, van de Koninklijke Academie te Antwerpen en van de Engelsche P.E.N.-club. Aan dit laatste ziet men reeds, hoe zijn roem zich over de grenzen van ons, toch tamelijk afgesloten, taalgebied verbreid had.

Tot het inzicht gekomen, dat Kloos en Lodewijk van Deyssel, aan wien vóór allen de vernieuwing onzer Nationale Letteren te danken valt, méér dan menig ander recht hadden op een doctoraat in de letteren, benoemde een Nederlandsche cultureele Overheid deze beide Tachtigers tot Doctor Honoris Causa. Dit geschiedde

anno 1935, in de maand Mei, door de Amsterdamsche Universiteit. Eigenlijk wel een beetje laat. Men had dat, dunkt mij, wel een kwart eeuw eerder mogen bedenken. Maar beter laat dan nooit.

Beoefenaren der Nederlandsche letteren, zoo dichters en schrijvers als critici, theoretici en de simpele genieters, die het eigenlijke lezend publiek uitmaken, hebben, voor zoover hun meening onbevangen was en rondborstig uitgesproken werd, reeds vanaf het begin der negentiger jaren der vorige eeuw in Kloos tegelijkertijd onzen van God begenadigden Dichter èn den fijnst-proevenden litteratuur-schouwer en -kenner geëerd. Men behoeft er de verschillende litteratuur-geschiedenissen, studies en beschouwingen - vàn geleerde werken, óver bespiegelende artikelen, tót schoolboeken toe - maar op na te slaan, om het te ervaren. Ondanks enkele wanklanken, uit het afgunstig gemoed van benijders en would-be nieuwlichters, klinkt het koor der dankbare stemmen helder òp, ten teeken, dat het door Kloos uitgestrooide zaad in goede aarde is gevallen bij ons Volk.

Ook in dezen zin drong 's Meesters roem door tot over de enge grenzen van ons taalgebied. Reeds in zijn jonge jaren knoopte de Meester betrekkingen aan met litteraire kringen in Frankrijk en Engeland. De beroemde Fransche Dichter Paul Verlaine, een der weinige met Kloos vergelijkbaren, had een tijdlang persoonlijken omgang met Kloos. In Duitschland werden enkele zijner schoonste verzen bekend door de magistrale vertaling van den Duitschen Dichter Stefan George. Willem Kloos is een der zeer enkele Nederlandsche poëten, waarvan het buitenland weet en die het eert.

Eerst tegen het einde van zijn leven is de Dichter Kloos een bekende geworden voor, wat men kan noemen, het groote publiek. De geleidelijke verbetering van het onderwijs, welks middelbare graden eerst gaande weg voor breedere lagen der bevolking bereikbaar werden, speelt hierbij stellig de groote rol. Nog in de laatste jaren vóór 1914 was litteratuur een gesloten boek voor de groote massa; eerst nadien is dit grondig veranderd.

Voor de vele leden der - thans - jongste generaties, die van deze verandering-ten-goede hebben genoten en smaak voor schoone letteren bezitten, is de figuur Willem Kloos, van huis uit, de Nederlandsche Dichter bij uitstek. Dit kwam bijna roerend

aan het licht ter gelegenheid van 's Meesters huldiging met zijn zeventigsten verjaardag, anno 1929. De wijze, waarop deputaties van H.B.S.-leerlingen e.d. naar hem toetraden en, met van aandoening bevende stem, hun woord van gelukwensch en bewondering uitbrachten, legde er een welsprekend getuigenis van af, hoe de grijze Dichter leefde in de harten van zijn Volk.

* * *

Willem Kloos was onze grootste Dichter. Zoekt men naar zijn evenknie, dan vindt men, binnen onze grenzen, slechts P.C. Hooft en, misschien, Vondel; buiten de landspalen Verlaine, Browning, Shelley, Keats en, misschien, Goethe. Natuurlijk met een voorbehoud ten aanzien van exotische litteraturen, als bijv. de Hongaarsche, Russische of Japansche.

Aan het hoofd van de strijdbare schare der Tachtigers heeft Kloos destijds den strijd geopend voor het doen zegevieren van een zuiver begrip der poëzie. Door velen zijner vroegere bentgenooten in den steek gelaten, heeft hij zijn leven lang voort gevochten om dit, eenmaal tot overwinning gebrachte, begrip te handhaven in de positie, die men, en voornamelijk hijzelf, het veroverd had. Ofschoon talrijke nieuwere richtingen - of wat daarvoor gehouden wilde worden - van jongeren hem onophoudelijk in den rug vielen, heeft Kloos voet-bij-stuk gehouden, tegen de klippen op, ook toen het getij, althans schijnbaar, verliep en er, onder het mom van de, op zichzelf, mits goed begrepen, volkomen juiste en door hem dan ook nooit bestreden, conceptie eener ‘gemeenschapskunst’, pogingen worden aangewend om terug te keeren tot de valsche kunst- en litteratuur-opvatting, door de Beweging van Tachtig aan kant gedaan.

Het poëzie-begrip der Tachtigers is niet, gelijk men het vaak wil doen voorkomen, enkel de conceptie van een bepaalde ‘school’, beperkt tot een bepaald tijdvak, gebonden aan bepaalde sociale voorwaarden, enkel kunnende bogen op eene relatieve waarheid. Het is, integendeel, de eenig-juiste opvatting, die geldt voor alle tijden. Het is een absoluut begrip, aanwendbaar op poëzie-überhaupt.

Het ware volkomen misplaatst, hier te theoretiseeren over poëzie. Ik stip een en ander dan ook slechts aan om den grondslag aan te wijzen, waarop eerlijke waardeering van een dichter stoelen

Willem Kloos op achtjarigen leeftijd

moet. Slechts door vasthouden aan het zuivere poëzie-begrip kan zulke waardeering iets anders zijn dan een uitdrukking van persoonlijke sym- of antipathiën. Dergelijke subjectieve meeningen hebben geen waarde. Een objectief oordeel ontstaat slechts door toepassing van het zuivere poëzie-begrip.

Toetst men Kloos' wezen aan dezen maatstaf, dan komt men onvermijdelijk tot de slotsom, dat hij een der allergrootsten onder de grootste dichters was.

Hij bezat de uiterst zeldzame gave om met enkele, schijnbaar eenvoudige, woorden, in een paar simpele versregels, voor 's lezers ziele-oog een wonderlandschap, in 's lezers gemoed een subtiele ontroering, uit 's lezers onbewuste een extatische verrukking op te wekken. Bij aandachtige lezing van zijn betooverende verzen ondergaat men de eigenaardige begoocheling, die enkel de allerbeste poëzie vermag te bewerken. Niet van de woorden wordt men zich het eerste bewust, maar van het effect.

Lang voordat woorden, zinnen, beteekenissen, grammaticale verbanden, verstandelijke samenhangen tot het bewustzijn doordringen, wordt dit vervuld van een sterk complex haast tastbare voorstellingen, aandoeningen en ontroeringen.

Men ziet een beeld. Een landschap in den koperen avondzon. Een blauwe nacht met matte zilver-maan. Een Moeder-gelaat, vol zachte koestering van liefde. En men ziet het met de oogen van den Dichter.

Men beleeft een situatie. Afscheid, herinnering, leed. Men weent onder de matte maan om de gestorven Moeder. In het beeld leeft een situatie en men beleeft haar. Men beleeft haar met het hart des Dichters.

Men ervaart een stemming. Het leed is fel en beweegt tot schreien toe. Of het is zacht, elegisch, in de verte. In het beeld hangt een stemming om de situatie. Rond de situatie zweeft zij in het cader van het beeld. De stemming, *is* er, zij vervult de ziel. En men ervaart haar met 's Dichters gemoed.

Dit alles vormt één geheel. Het komt plotseling òp bij het lezen. Eerst weet men niet hoe of waarom: besef van het effect gaat aan dat der middelen vooraf.

Pas later geeft men zich rekenschap van de gebezigde middelen. Met eenige moeite. Want het valt zwaar, zich van de sterke

begoocheling te distantiëeren, haar onder het oog te nemen en te ontleden in haar elementen.

Men vindt dan het bijzondere rhythme, de harmonische aaneenscharing van samenstemmende vocaal-klanken der woorden, de volkomen evenwijdigheid van beteekenis en toon. Plus zooveel meer. Want de gebezigde middelen zijn ongeloofelijk talrijk en worden op ontzaglijk fijne manier aangewend, al komen zij, in beginsel, slechts op enkele weinige grond-typen neêr.

Deze, bijna magische, werking heeft slechts zuivere poëzie. Men mag haar zelfs als practisch kenteeken van zuivere poëzie beschouwen: texten, die deze uitwerking sorteeren, zijn poëzie; andere, waarbij zij achterwege blijft, niet. Het beproeven van dit soort uitwerking vormt als het ware een laboratorium-experiment ter onderkenning van echte poëzie. Reagens is 's lezers gemoed. Voor de proef wordt enkel een ontvankelijk gemoed vereischt.

Zorgvuldige theoretische analyse van het begrip ‘poëzie’ voort tot de slotsom, dat het bereiken van dit effect de eigenlijke bestaansreden, het werkelijk doel, de wezenlijke opgave van alle ‘dichten’ is. Nogmaals: zulk een theoretisch onderzoek heeft hier geen plaats. Bedoeld werd maar, den toetssteen aan te duiden.

Niemand heeft méér dan Kloos en slechts hoogst enkele dichters hebben evenzeer of bijna evenzeer als hij deze gave bezeten. Het groote publiek, dat veelal al wat rijmt voor ‘gedicht’ houdt, beseft nog altijd niet voldoende, hoe uiterst zeldzaam poëzie voorkomt. Dikke boeken vol rijmende en op maat geschreven texten zijn geen poëzie! Een sonnet als Kloos' ‘Nauw zichtbaar wiegen op een lichten zucht’ heeft oneindig meer waarde dan een rijmend verhaal van duizend bladzijden, al telt het eerste ook maar veertien regels. Poëzie wordt niet met de ellemaat gemeten, noch bij het gewicht.

Kloos' verzen, evenals die van elken werkelijken Dichter, bewijzen, hoe onwezenlijk het verschil tusschen ‘lyrische’ en ‘epische’ dichtkunst is. Hij heeft beiden beoefend en onder zijn handen waren beide poëzie. Men kàn zeggen: alle ware poëzie is lyriek. Maar beter houdt men vast aan het begrip ‘poëzie’, zonder zich om indeeling in epiek of lyriek te bekommeren. Kloos' ‘Rhodopis’, ‘Sappho’ en ‘Okeanos’ zijn even ‘lyrisch’ als zijn sonnetten en dezen mogen even ‘episch’ heeten als die drie eerstgenoemde gedichten.

Termen als ‘zoetvloeiendheid’ e.d. zijn volkomen buiten machte, de grootsche qualiteiten van Kloos' poëzie te kenschetsen. Slechts een zeer diepgaande analyse vermag zulks. En dan nog slechts tot op zekere hoogte, want *iets*, het allerlaatste en àllerfijnste, ontsnapt immer aan het oordeelend verstand bij het wonder, dat men dichtkunst heet.

Kloos' gedichten zijn voor ontelbare Nederlanders het inbegrip der Schoonheid zèlf geworden. De eerste kennismaking met zijn ‘Verzen’ was een openbaring. Bevend van ontroering lazen wij die van God begenadigde poëzie. Een nieuwe wereld ging voor ons open. De wereld van Schoonheid en verheven stemmingen: de wereld van Kloos' ziel.

Als den dag van gisteren herinner ik mij den avond, toen ik, voor het eerst, verzen van den grooten Meester las. Het was in 1914, kort voor den oorlog. Een warme zomeravond aan het strand te Scheveningen. Het mooie, witte boek met de gouden titel en het prachtige papier had ik meêgenomen als een kostelijke schat om in stilte te lezen onder het wijde, blauwe uitspansel. Elk boek lag mij na aan het hart en een nieuw boek was mij altijd een feest, waaraan ik mij in eenzaamheid vergastte. Maar ditmaal trof mij een onbekende belevenis. De verzen pakten mij. Ik raakte in extase. Ik vergat boek en tijd. Steeds verder las ik en telkens sloeg ik ook weêr terug om een sonnet opnieuw te genieten. Een zachte wind woei over den duintop, waar ik zat; de zonneschijn op de bladzijden werd van goud rood; de zee ruischte op den achtergrond. Soms drong dit alles tot mij door. Maar den meesten tijd bespeurde ik niets. Mijn ziel was elders, ik leefde in een droomwereld. Ik zàg de beelden, die Kloos' verzen opriepen. Ik sidderde en weende en genoot. Eerst toen het grijze licht de letters vervaagde kwam ik tot mijzelf. Het was haast nacht. Ik stond op met een zucht. Heengaand, ontwaakt, terug in de reëele wereld, besefte ik: dit is een groote dag. Ik had de Schoonheid leeren kennen. Het boek, het mooie, reine boek met den gouden titel en het vele wit, drukte ik liefkozend onder mijn arm. Een dierbaar pand.

Ik weet: deze eenzame beleving deel ik met velen. Wij zijn den Grooten Meester dankbaar voor wat hij ons gaf. En voor wat hij ons *is* en altijd blijven zal, tot in lengte van dagen.

Want zoolang Neêrland's Taal bestaat, zal de Dichter Kloos geëerd, geliefd en bewonderd worden als een Grootste onder de Grootsten. Het tijdperk van zijn hóógste roem vangt *nu* eerst aan. Hij is en blijft en zal steeds meer worden: de classicus-bij-uitstek van onze Nederlandsche poëzie.

Kloos staat buiten den tijd. Hij kan slechts ondergaan met onze Taal. Het schoonste, dat daarin geschreven is, vloeide uit zijn pen.

* * *

Naarmate de tijd vergaat zal Kloos steeds meer classiek worden. Hij was het al vele jaren vóór zijn dood. En naarmate partijschappen, haat en nijd door verloop van tijd, door den steeds grooteren afstand tusschen *zijn* geslacht en het levende, meer en meer tot zwijgen komen, zullen er geen bedillers of betweters meer gevonden worden, die vlekken willen ontdekken op dezen Zon.

Dan zal mede, behoudens voorbijgaande inzinking van het beschavings-niveau des Nederlandschen Volks, in steeds toenemende mate erkend worden, dat deze Grootmeester het ook bij het rechte eind had in zijn litteraire theorie. Want Willem Kloos was niet alléén onze grootste Dichter. Dit Genie vereenigde in zich èn een Poëet èn een wetenschappelijk Aestheticus van de allereerste orde.

Niet de minst wonderbaarlijke zijde van Kloos' ziel komt tot uiting in dit samengaan van den gevoelsmensch, den proever, belever en weêrgever van ragfijnste stemmingen, met den koelen, verstandelijken, ja - in den goeden zin - nuchteren denker. De Man, aan wiens gemoed de aandoenlijkste ziels-bewegingen ontsproten, was te gelijkertijd de Man, in wiens brein het probleem der Kunst tot in zijn laatste vezelen doorvorscht werd, met eene koelte, eene objectiviteit, een staalharde logica, die onder de wetenschappelijke kunst-beoefenaren haar weêrgâ zoeken. Zijn critisch, bespiegelend en theoretisch werk is, in zijn soort, haast even belangrijk als zijn poëzie.

Kloos' wetenschappelijkheid ontsproot uit een diep in zijn wezen wortelenden aanleg. Als jongen, toen hij op de H.B.S. ging, voelde hij zich sterk aangetrokken tot de wiskunde en dacht hij er ernstig over, ingenieur te worden. Merkwaardige smaak bij een aankomend dichter, voorwaar! Typeerend voor Kloos. In de wieg gelegd om poëet te worden, litterair begaafd als slechts de uitverkorensten

In het atelier van Willem Witsen te Amsterdam ongeveer 1890

Naar een foto genomen door Josef Jessurun de Mesquita, omstreeks 1891

der uitverkorenen en beschikkend over een taalkundige genialiteit van verbazingwekkenden omvang, was hij, anders dan zoovelen, niet beperkt in zijn belangstelling, maar, integendeel, begiftigd met een open oog en een helder begrip ten aanzien van de zaken des zuiveren verstands. Eenzijdigheid kende deze geest niet. Wetenschap bleef hem lief en zoo heeft deze Dichter haar beoefend op het terrein, waaraan hij zijn hart verpand had: de litteratuur.

De geleerde Kloos, de wetenschappelijke onderzoeker Kloos en de Dichter Kloos woonden in één borst en vulden elkander op het gelukkigst aan. Wie is beter op de hoogte der feiten om een theorie der Dichtkunst op te stellen dan een Dichter? Maar om het met wetenschappelijk succès te doen, moet de Poëet tevens een geleerde en een koel denker zijn. Kloos was alle drie. Daarom bezitten zijn litteraire theoriën zulk een groote waarde.

's Meesters veelzijdigheid verloochende zich nooit. Het ligt dus voor de hand, dat Kloos, gelijk hij ook inderdaad gedaan heeft, zich als theoreticus niet beperkte tot de letteren van zijn eigen tijd, doch, integendeel, die van de meest uiteenloopende periodes der geschiedenis onder het oog nam. Dientengevolge bezitten de door hem getrokken slotsommen waarde voor alle tijden.

Dit laatste werd en wordt van verschillende zijden ontkend. Zulke ontkenning baseert zich dan meestal op de stelling: Kloos' theorie is die der Tachtiger beweging en heeft slechts beteekenis in en ten aanzien van die litteraire ‘school’; andere tijden, andere geslachten, andere ‘scholen’ verkondigen een andere theorie met evenveel recht. Deze motiveering verleent aan die ontkenning een schijn van waarheid.

Echter niet meer dan een *schijn.* Zij berust op een verwisseling van het vergankelijke en het blijvende in de kunst. Zij verliest uit het oog, hoe, ondanks alle vèr-gaande verscheidenheden, kunst toch altijd kunst blijft, evenals, bijv., stof immer stof blijft, of zij vast, vloeibaar, gasvormig of wat ook is en onder welke gedaante zij belieft voor te komen. In de kunst, gelijk in de stof, zit een stel altijd-aanwezige eigenschappen, waaraan niets toe of afgedaan wordt door vormverandering. Zonder dat heele stel eigenschappen is *dit* geen stof en *dat* geen kunst.

Zoo goed als elders, dient men in de litteratuur de *theorie* en de *ideologie* uit elkaêr te houden. De eerste is zuiver wetenschappe-

lijk, onpartijdig, objectief. Zij behoort, althans, zulks te zijn. (Is zij het niet, dan mag zij ook eigenlijk geen aanspraak maken op de naam ‘theorie’, want deze past slechts voor wetenschappelijke gedachtengangen en niet voor andere). Theorie poogt de werkelijke waarheid te formuleeren, ongeacht of zij ons bevalt of niet. Wenschdroomen hebben bij haar geen plaats. Daarentegen gaat de *ideologie* uit van een doelstelling. Van-huis-uit is zij dus vooringenomen. Bij haar wordt de wensch de vader der gedachte. Dit is haar recht. Als ideologie maakt zij geen aanspraak op wetenschappelijkheid, onpartijdigheid of objectiviteit. Hieraan wordt zelfs niets gewijzigd doordien binnen het cader eener gegeven ideologie wel weêr een theorie daarvan kan ontstaan, die wetenschappelijk is in zooverre zij, van de - onwetenschappelijke, partijdige, subjectieve - axiomata der ideologie als van zoovele, niet op hun waarheidsgehalte door haar te toetsen, gegeven uitgaande, *vanaf dit punt* zuiver wetenschappelijk, onpartijdig en objectief redeneert. Typische voorbeelden van deze verhouding tusschen theorie en ideologie heeft men sedert eenige jaren voor het grijpen bij lezing van politieke lectuur. Doch men treft haar ook elders aan, bijv. in de letteren. De beste ideologie ware natuurlijk eene, die afgeleid konde worden van eene zuiver wetenschappelijke theorie. Dit komt echter niet of, tenminste, zoo goed als niet voor. Meestal zit in de ideologie echter wel een portie wetenschappelijke theorie. Hoe grooter deze is, des te beter gefundeerd staat de ideologie. Doch het verschil tusschen ideologie en - wetenschappelijke - theorie wordt toch wel nooit geheel opgeheven.

Vanzelfsprekend bevat de leer der Tachtiger Beweging een groot stuk pure ideologie. Daartoe behoort, m.i., bijv. de, voor dien tijd typische, ‘woordkunst’: het vormen van volzinnen zonder grammaticaal verband, het overdrijven van pour le besoin de la cause gemaakte woordcombinaties als ‘wip-billend’ (Netscher), het eenzijdig beklemtoonen van landschaps-beschrijvingen e.d. Dit deel, deze ideologie, was natuurlijk tijdelijk gedetermineerd en is dan ook al zoo goed als dood.

Daarnaast en daarenboven bevat de leer der Tachtiger Beweging echter ook een stuk reine theorie. Deze is, historisch, geformuleerd in drie slagwoorden: ‘l'Art pour l'Art’, ‘De allerindividueelste Expressie van de allerindividueelste Emotie’ en ‘Vorm en Inhoud

zijn één'. Deze drie, in den vorm van leuzen gegoten, stellingen bevatten, mits goed begrepen, even zoovele eeuwige waarheden.

Mits goed begrepen. Natuurlijk hebben velen ze verkeerd begrepen. Al dan niet opzettelijk.

Zoodoende heeft men soms den Tachtigers en Willem Kloos in het bijzonder een extravagant individualisme verweten. Plus een gebrek aan waardeering voor de menschelijke of Nationale Gemeenschap. Plus een te-kort aan 'gedachte', anders gezegd verstandelijk inzicht. Deze soort verwijten begroetten het eerste optreden der Tachtigers, kwamen dan tot zwijgen en laaiden later weêr op. Zij spruiten slechts voort uit misverstand of onwil tot begrijpen.

Kloos in de eerste plaats heeft deze drie eeuwige waarheden, die lang vergeten waren, her-ontdekt, geformuleerd en onbeschroomd toegepast. In de duffe geestes-athmospheer der vóórtachtiger periode ontstak hij de toorts van het zuivere begrip. En gedurende den helderen dag, die na den nacht van misvatting volgde, heeft hij dit inzicht aanhoudend verder verdiept en uitgebouwd middels de talrijke litteratuur-beschouwingen, die uit zijn vruchtbare pen vloeiden.

De Beweging van Tachtig, welks Aanvoerder en ziel Willem Kloos was, heeft eene geestelijke omwenteling beteekend, waarvan wij de goede vruchten nog heden genieten. Zij heeft aan de letteren vrijheid verschaft, zich zelf te zijn, èn het fundament gebouwd, waarop een rijke bloei der taalkunst òp kon rijzen. Latere geslachten kunnen wellicht niet eens ten volle beseffen, hoe onmetelijk groot deze cultuurdaad geweest is.

Het wonder van Tachtig was, in eerste linie, het wonder van Willem Kloos. De geboorte eener nieuwe Nederlandsche litteratuur is grootendeels *zijn* werk geweest. Aan *zijn* toedoen valt de vlotte zegepraal der nieuwe richting te danken, die, zonder zijn helder inzicht, zijn critisch vermogen, zijn wetenschappelijken zin, zijn *voorbeeld* vooral en, last not least, zijn scherpe, polemische maar rechtvaardige pen, wellicht tientallen jaren noodig gehad had om ruim baan te breken.

De barensweeën der nieuwe litteratuur heeft hij van begin tot einde meêgemaakt. En toen zij, later, tot rijpheid kwam en een vaste, erkende en geëerde plaats in onze beschavingsgeschiedenis begon in te nemen, was het Kloos, die over haar waakte, trouw

en met zachte zorg, als een goede Vader. De Grootmeester van Tachtig stond vol teedere aandacht tegenover de verdere, zelfstandige en minder onstuimige ontwikkeling van zijn geesteskind. Elke nieuwe loot sloeg hij met warme belangstelling gade. Hij leefde mede met het wel en wee der jongeren, die, zij het onbeseffend, de voetsporen van 'Tachtig' drukten.

* * *

De Dichter Kloos heeft onze ziel gegrepen. Geslacht na geslacht van opgroeiende Nederlanders heeft in zijn wondere verzen het hart van ons Volk voelen kloppen. De donkere verzen met hun teederheid en geslagenheid en trots, de heldere met hun serene klaarheid als lichte herfstdagen over ons schoone Land. Door Kloos sprak de ziel onzer Natie. Daarom sprak zij tot ons allen. Daarom trilden de gevoeligste snaren onzer ziel onder den invloed zijner verzen. Daarom voelden wij verwantschap tusschen hetgeen hij zoo magistraal onder woorden bracht en de diepste roerselen in ons eigen hart.

Kloos was een Nationale Figuur in de waarste beteekenis des woords. Zijn stem sprak uit wat diep verborgen lag in den zwaarmoedigen aard van dit Volk. Geen woorden kunnen dezen Groote voldoende lof toezwaaien.

De mensch Kloos was een toonbeeld van eenvoud. Vrij van alle pretentie, hij, die daarop zooveel recht had kunnen doen gelden. Vrij van alle aanstellerij, vaak zoo onafscheidelijk van kunstenaarsnaturen. Het tegendeel van aanmatigend: een meester - ook - in het luisteren en het zich verplaatsen in den gedachtengang eens anders. De eerste maal, dat men de eer, bij den Grooten Kloos toegelaten te worden, ervoer, kwam men met angst en beven in het hart; maar de Meester stelde zijn bezoeker dadelijk op diens gemak en alle schroom week om plaats te maken voor een gevoel van blijde, warm-opwellende, diepe dankbaarheid.

Op bezoek bij Kloos! De gedachte daaraan is onafscheidelijk van de gedachte aan háár, die sedert jaar en dag onafscheidelijk van den grooten Meester was. Het kost moeite, zich den Heer en Mevrouw Kloos niet samen voor te stellen.

Met diepe deelneming wendt ons denken zich tot de gade van den Meester, die rond acht-en-dertig jaar lang lief en leed met hem deelde. Haar heele leven was aan hem gewijd. Al haar zorgen

Naar een foto genomen door Willem Witsen in 1894

draaiden om haar vereerden Dichter. Het huwelijk van Willem Kloos en de romanschrijfster Jkvr. Jeanne Reyneke van Stuwe bracht hem vrede en geluk na de feldoorstreden jaren van zijn jeugd. Harmonisch als slechts weinige huwelijken zijn, heeft deze kunstenaars-echt op 's Meesters tweede levenshelft zijn stempel gedrukt. Willem Kloos' steeds toenemende geestelijke verdieping en bezonkenheid staan duidelijk in het teeken van den koesterenden huiselijken haard, die zijn, in hem opgaande, levensgezellin hem verschafte. Mevrouw Kloos werd de geestelijke rechterhand van haar echtgenoot, zijn moederlijke, hem alle beslommeringen besparende, wederhelft, zijn trouwe medewerkster aan ‘De Nieuwe Gids’. Zij beiden leken volstrekt onafscheidelijk van elkaêr. En inderdaad heeft slechts de dood hen kunnen scheiden.

De dood komt altijd onverwacht. Willem Kloos en zijn tijdschrift ‘De Nieuwe Gids’ bezetten reeds zoovele tientallen jaren lang onwrikbaar hun post in onze Nationale Letteren, dat men dit als ‘gegeven’ aanvaardde en er niet toe kwam, zich af te vragen, hoe lang men nog het voorrecht zoû mogen hebben, dit ‘gegeven’ te behouden. Zoo zijn wij, domme stervelingen. Ofschoon wij den dood dagelijks om ons heen zien, hoewel elke courant, met zijn oorlogsnieuws, ons het verscheiden van ettelijke duizenden meldt, niettegenstaande wij, verstandelijk, weten, hoe kort en broos het leven is, denken wij toch veel te weinig aan de vluchtigheid van het aardsch bestaan. De groote Meester bekleedde, schijnbaar reeds sinds onheuchelijke tijden, zijn eereplaats in ons Volksleven en men vergat, daarbij te bedenken, dat ook de Nestor en Mentor onzer moderne litteratuur tenslotte maar een sterfelijk mensch was.

Als een bliksemslag trof ons, Donderdag 31 Maart j.l., de ontzettende tijding: Willem Kloos is plotseling overleden. Mij persoonlijk bereikte het droeve bericht per telephoon. Gedurende de eerste oogenblikken had ik moeite, het te gelooven.

Het kwam zoo onverwacht! Men rekent maar zelden met den dood. Gewoonlijk handelen wij, menschen, zoo ten opzichte van ons zelf als jegens onze dierbaren, alsof dit ijle leven geen einde kent.

En als dan een persoon, die ons nà aan het hart ligt, overlijdt, is het, alsof wij ontwaken uit een zoeten droom. Dan zien wij eensklaps de realiteit van het onherroepelijk einde tegenover de

ijdelheid van al ons aardsche doen. En in ons verschrikt hart rijst de bange vraag: is het waar? Kàn het zijn, dat hij, wiens leven zóóveel beteekende, niet meer is? Ons verstand hoont dit gevoel. Ja: het kan zijn. Het *moet* zoo zijn: het is 's levens loop.

Doch het hart blijft weêrbarstig.

Zeker: de groote Meester was een man op leeftijd. Welhaast 79 jaar is een eerbiedwaardige ouderdom, die weinig hoop laat op veel verdere jaren. En Kloos was reeds eenigen tijd lijdende. Weliswaar liet, naar ik, voor ongeveer twee maanden, van Mevrouw Kloos vernam, zijn ziekte zich niet ernstig aanzien, volgens den behandelenden geneesheer, en lijkt zij ook geenszins de directe doodsoorzaak te zijn, maar ook de lichtste ongesteldheid bergt gevaar in zich voor een grijsaard. Eigenlijk reden te over dus om zich ongerust te maken. Maar het medisch oordeel suste 's Meesters omgeving en daarmede ons anderen in slaap. Ons vertrouwen op zijn stoer gestel ging te ver.

En zoodoende kost het moeite, ons in te leven in de gedachte: de groote Willem Kloos is niet meer. Onze litteratuur heeft haar goeden Vader verloren. En menig onzer een vaderlijken Vriend.

De treurige mare heeft binnen- en buitenland ontroerd. 's Meesters talrijke bewonderende vereerders zijn ontdaan en stil onder dit verlies. Wij voelen: met Willem Kloos is een der allerbesten van ons Volk heen gegaan.

Onze deelneming gaat uit naar 's Meesters zwaar-beproefde echtgenoote. Voor haar, wier leven ganschelijk aan hem was opgedragen, heeft het aardsch bestaan zijn zin verloren. En wij denken ook aan Freule Jacqueline Reyneke van Stuwe, 's Meesters schoonzuster en jaren lang zijn huisgenoote. Welk een rouw heerscht thans in dat huis aan de Regentesselaan! Dat huis, waarin zoo eendrachtig de Kunst gediend werd, waaraan zulke voortreffelijke herinneringen zijn verbonden voor velen onzer.

Het schrijnt, er aan te denken.

Ons rest nog slechts herinnering. De nagedachtenis van den grooten Willem Kloos zullen wij als een kostbaar aandenken bewaren. Het voorrecht, hem persoonlijk gekend te mogen hebben, laat een onuitwischbaar gevoel van diepe dankbaarheid na.

Vol eerbied herdenken wij onzen Willem Kloos.

Knocke-le Zoute, 2 April 1938.

Rede, gehouden 4 april 1938 op Nieuw Eykenduinen door Dr. K.H. de Raaf.

Voor Willem en Jeanne.

Nu ik afscheid van je moet nemen, Willem, voorgoed afscheid, denk ik niet in de eerste plaats aan je letterkundigen roem, niet in de eerste plaats aan je leven-wekkende kritiek en je hartstochtelijke, zoo weergaloos-teedere poëzie, welke een onvergankelijke waarde vertegenwoordigen. Ieder weet, dat jij, door eenige anderen bijgestaan, meer dan een halve eeuw geleden, een baanbreker bent geweest en dat je tot het allerlaatst voor de letteren hebt geleefd.

De onwaardeerbare schatten die je ons hebt geschonken, vonden haar oorsprong in je sterke en hooge persoonlijkheid, hetzij je de ontroeringen uitzong van het eigen hart, hetzij je in woorden kristalliseerde de verworvenheden van je wijsgeerige en religieuze bespiegelingen.

Gemeenschapskunst was nooit je doel. Slechts weinige keeren heb je in verzen je uitgesproken over maatschappelijke onderwerpen, omdat je eerlijk, zonder op zij te zien, den weg van je eigen aanleg hebt gevolgd. Je geest was meer naar binnen dan naar buiten gericht, en in deze introversie schuilde je kracht. Daaraan hebben wij je verrukkelijke verzen te danken.

Maar deze letterkundige feiten zijn voor mij op dit oogenblik van minder belang. Van belang voor mij en voor tal van anderen, is dit: *dat er van je uitstraalde een warme, een breede en diepe*

menschelijkheid. Zij, die je meer van nabij hebben gekend, weten dit. Geen hunner, die niet innig overtuigd is van je *goedheid.*

Gestadigheid in 't goede is als een bloem,
Die nooit ontbladert, schoon de stormen razen.

Dit zijn je eigen woorden, en daarnaar heb je geleefd en gehandeld. Je was *echt* als zuiver goud. Je wilde, naar het woord van je geliefden Euripides, niet goed schìjnen, maar het werkelijk zìjn. Welk een afkeer had je van alle fraze en rhetoriek!

Je was de hartelijkheid en hulpvaardigheid zelve voor jonge schrijvers die om raad kwamen. Je was belangeloos, vol deernis, vol begrip. Je was zacht en vriendelijk. Soms onstuimig-heftig als een orkaan, maar dit alléén, wanneer je je gegriefd voelde in het edelste wat in je was: je liefde voor de Muze, je liefde voor de waarheid, je liefde voor je naastbestaanden en je vrienden. - Je was trouw, door alles heen! Ik heb het eens in mijn leven ondervonden, zoo ondubbelzinnig als maar mogelijk is.

Ik verlies ontzaglijk veel in je, lieve vriend. En zeker sommige anderen veel meer dan wordt vermoed.

Wat je heengaan voor Jeanne en Jacqueline beteekent, ik mag er niet aan denken. Maar vooral voor de eerste, voor je lieve vrouw, met wie je, in een wedstrijd van toewijding, *het voorbeeldige huwelijk hebt verwezenlijkt.* Haar eenzaamheid moet nu verschrikkelijk zijn!

En toch - er is een groote troost voor ons.

Hoe hartelijk je mocht meeleven, als man, als huisgenoot en kameraad, hoe kinderlijk vroolijk je lachen kon en schertsen, hoe vol van universeele belangstelling je was voor aardsche dingen: je verkeerde voortdurend in stilte met het Eeuwig-Ondoorgrondelijke. In dit Eeuwige eens te zullen opgaan, is voor jou, den toch zoo innig gelukkige, nooit een schrikbeeld geweest, maar veeleer een belofte van rust en vrede. Wat zouden wij dan klagen? Wàt ons ontvallen mocht, wij behouden onze groote dankbaarheid, en ik, voor mij, de zoo weldoende, blijvende herinnering aan het onbeschrijfelijk geluk van je vriendschap.

Gesproken bij Willem Kloos' begrafenis door Steven de Jonge.

Wie hem hebben leren kennen, anders dan alleen uit zijn werk, hetzij door nauw persoonlijk contact, hetzij door een briefwisseling, moeten wel zeer ontroerd zijn geweest, toen zij het droef bericht van het verscheiden van Willem Kloos vernamen.

De gedachten van die jongeren, die zich eigener beweging rond hem hebben verzameld in de loop der laatste jaren uit innige liefde voor zijn werk, uit grote eerbied voor zijn persoon, gingen op dat ogenblik terug naar die jaren, toen zij voor het eerst zijn naam hoorden noemen, hem tomeloos en met hartstocht lazen en herlazen, zò, dat het werk geheel verwaarloosd werd. Zoete herinneringen van ogenblikken, die nooit weeromme komen.

Als zestienjarige jongens schreven we hem, en dat onvergetelijk moment, toen er werkelijk een brief terug kwam, geschreven in dat grote, open, nadrukkelijke schrift.

Hoe blij was hij over ons jong enthousiasme. Hoe verheugd over onze grootste ontdekking, over onze eindeloze belangstelling en geestelijke honger. Hoe schreef hij ons met kinderlijk plezier, vol goed begrip. Hij gaf ons raad, legde uit waar te verklaren was, wat moeilijk was of tè wijs. Hij spoorde ons aan, als we hem een eigen vers stuurden, toch in godsnaam door te gaan, niet op te geven. Altijd vond hij er iets goeds in, al was 't maar een enkel woord. Nooit greep hij ruw in, maar liet de eigen persoonlijkheid tot volle bloei en ontwikkeling komen.

En met welk een vriendelijkheid! Dé brief, die berichtte, dat hij een vers van je plaatsen zou.

Al die andere brieven, - want hij schreef graag - waarin hij die grote hartelijke genegenheid legde, wanneer hij eindigde:

met groeten, wensen en gedachten,
je Willem Kloos.

Het niet te zeggen genot, als hij je ontving en met je sprak.

Wat is dat een vreemde, maar grote ontmoeting geweest, voor allen, die hem in hun leven zijn tegen gekomen en voor wie hij een kameraad en een geestelijke vader was.

Ik was uw vader, ja, vol mededogen,
een vader, als geen ander kind ooit had:
Ik leerde u spreken, voelen, zien met ogen,
lopen met voeten op uw werelds pad.

Nu is hij heengegaan, en heeft ons voorgoed verlaten. Eenzamen voelen we ons, nu hij het groot vaarwel gesproken heeft. Want het wordt leeg in Holland!

Een dichter ging heen, een kunstenaar bij Gods gratie, een tuinman in de hof van de schoonheid. Een vakman en een goed mens. Een strijder voor waarheid en waarachtigheid, die tot het laatst tegen de leugen en de schijn vocht met grimmige vastberadenheid. Een ridder, die in zijn tournooien helaas nooit een tegenstander van gelijke grootte vond. Een held, die elke aanval aanvallend afsloeg. Een mens, die bespot werd, maar die zich zelf verwezenlijkte en uitdrukte in duizenderlei lijning.

Wij allen zijn zijn nabestaanden. En we blijven achter, met zijn verzen, zijn brieven, zijn portret, en de herinneringen, vele.

Smart voelen we allen, maar er is vreugde in ons, dat hij er ìs geweest, dat we hem hebben gekend, deze artiest, die ons feilloos de weg wees naar de oorden van opperste schoonheid.

‘Wat is dat goed, de grote rust van God.’

Den Haag, 4 April 1938.

Willem Kloos is heengegaan! Door Maurits Wagenvoort.

Duidelijk sterk van gestel, nooit ongesteld, zonder rust dan 's nachts een matigen, gezonden slaap, doch voortdurend geestelijk bezig met een bespieden en overwegen van elken lettergreep, ook van anderer werk aan zijn oordeel onderworpen, voor ‘De Nieuwe Gids’, begaafd met een helder denken over de wereldgebeurtenissen, het gelaat met de strenge trekken van een leeuw, wiens verwarde rossige manen boven het hooge voorhoofd kronkelden, maar met de teedere licht-blauwige droomoogen van een hooger dan een menschenleven ùit levend denker, tevens een verheven dichter, aldus heb ik Willem Kloos gekend en vereerd, een kwart eeuw lang. Mijn verhouding tot het geheel vergeestelijkt drietal, Willem, zijn vrouw Jeanne en zijn schoonzuster Jacqueline, was allengs zoo vriendschappelijk geworden, dat wij elkander bij den voornaam noemden. Echter, dit sloot, immers hij was cérémonieel als een diplomaat, niets gemeenzaams in. Tenzij de levendige gesprekken een vroolijker noot ontvingen met Jeanne, en, soms van haar drukke kunstbezoeken bùiten, t'huis gebleven op mijn verzoek, met de jongere zuster Jacqueline, door Willem en Jeanne kortweg ‘Jacques’ genoemd. Want vooral Jeanne onderhield ons gesprek. Begaafd met een zeldzaam geheugen, denkster haar echtgenoot waardig, door het harde leven van den Nederlandschen schrijver, of schrijfster, gedwongen tegen haar steeds bezigen echtgenoot òp te werken, ook opdat ‘De Nieuwe Gids’ een bevalliger, een vrouwelijken glimp mocht ontvangen, beschouwde ik mijn vooraf aangevraagde bezoeken als een zeldzaam geestelijk festijn. Gemeen-

lijk zweeg Willem. Hoewel hij onze gesprekken dermate beluisterde, dat hij voortdurend zwijgend er aan deelnam, zag men toch aan zijn naar binnen starende helder-blauwe oogen, dat hij in persoonlijk gesprek tevens was met den god in 't diepste zijner gedachten. De eene sigaar na de andere ging daarbij halverwege in rook op, en de groote aschbak naast zijn arm was vol van grauwe asch en ‘peuken’. Deze gesprekken waren dan verkernd in zijn echte ‘Binnengedachten’, verzwegen gesprekken met den inwendigen god. En hoe zou, indien er iets van hun inhoud bleek, dit zelfs van dezen grooten dichter anders dan stamelingen hebben kunnen zijn? Immers aan zijn in de laatste maanden vermagerd leeuwengelaat zag men de verheven stemmingen verglijden, de oogen waren verdroomd. Maar plotseling ontvingen zij een glimp van leven. De lippen uitten een onverwachte vraag, waar zijn ‘Binnengedachten’ gedurende de vergane minuten mee waren bezig geweest: ‘Wat denk-je, Maurits, van...’? Het betrof steeds een vergeestelijkt onderwerp. Het onzichtbare leven achter het ‘lieve dood-zijn’, zooals Willem dit in een zijner verhevenste verzen had genoemd. Ik herinner mij slechts een dier plotselinge vragen, welke het aardsche, het leven van den dag betrof: een vraag over het Bolsjewistisch Rusland.

Want niet zoo levend nog was deze, toen ik hem leerde kennen, ook reeds bejaarde dichter - en hoe hartstochtelijk levend was hij eens geweest - of het ‘Hiernamaals’ schonk hem geen denkensrust. Meer nog dan in het leven dezer aarde vroeg hij zich af wat, hoe, wààr het onzichtbare leven zou zijn. Het leek zelfs of hij geloofde aan een vredig persoonlijk voortbestaan, zij 't misschien voor korten tijd na het sterven. Immers hij scheen overtuigd, dat de jonge vriend zijner jeugd, Jacques Perk, zich aldus, bij afspraak, na eigen heengaan aan hem had geopenbaard. ‘Hoe, Maurits, denk-je over leven na dit leven’?

Hij was dan wèl de dichter van het zoo bij uitstek verheven vers als volgt:

> Zoudt ge, als gij doodgaat, menschen, en gij ligt,
> Met brekende oogen in 't aetherisch-teere
> Masker der trekken, niet nog even keeren,
> Voor de allerlaatste maal, Uw bleek gezicht

XIII

Willem Kloos in den tijd, toen hij met Hein Boeken samenwoonde te Sloterdijk.

Naar 't door de ruiten binnenstormend licht...?
't Zal U niet wonden met zijn gloênde speren!
Laat het U schroeien zelfs...! Wat zou 't U deren?
Haast sluit gij voor eeuwig Uw oogen dicht...

Dan zal die gloed op de wijde onbewustheid,
Waar heel Uw wezen in henekoelt,
Liggen, verzacht, als een zoete gerustheid.
Dat gij toch vroeger iets schoons hebt gevoeld

In dat nu mystische, verre verleden.
Toen in 't zonlicht zich repten Uw leden...

In een middagrust-slaapje is Willem Kloos stil heengegaan. Ik weet zeker: zooals hij het heeft gewenscht eens te zullen heengaan. En hij zal dan met zijn ‘brekende oogen’ hebben heen geschouwd naar het ‘verre verleden’, een oogenblik maar, opgeroepen door het ‘binnenstormend licht’, met de dankbare erkenning, dat wat hij, blijmoedig toch, achter liet, schoon, ja, zeer schoon is geweest.

Bij den dood van Willem Kloos door Max Kijzer.

Het moet een forsch gedenken zijn dat U kan eeren,
omdat gij al het kleine met een zwaard versloeg
dat in zijn flikkring vlammen der begeerte droeg
en door Uw hand geleid steeds feilloos kon pareeren.

Gij waart het die Uw diepste wezen wonden sloeg,
die pure schoonheid drinkt zal schijn der wereld deren.
der dingen wreede waarheid kon hij niet ontberen,
O, hoe die trots en weemoed door Uw verzen kloeg!

Laat nu der eeuwen loop gulden en wierook zijn
en spreid het licht, God, over 't licht der witte bloemen,
O, deze aardsche mensch was in zijn verzen rein,
voor wat hij wilde kan geen menschenstem hem roemen.
Zijn droomen heeft hij door de laatste poort geleid
en hij zal zien die altijd was bereid.

31 Maart 1938.

In memoriam Willem Kloos door Max Kijzer.

I.

Aldoor weer afscheid en ik kan niet scheiden,
wijze zanger vreemd ben je heengegaan,
je lijf tot stof, je geest weer opgestaan -
vrouw, wees niet droef maar laat een stil verblijden

O langzaam d'open wonden sluiten gaan,
die onbarmhartig 't wreed gemis verbreidde;
de zegening die heel uw deernis wijdde,
uit Godenhanden tot U ingegaan.

Tot over 't graf hield hij zijn trotsche woord,
want heerlijk is hij in zijn vers herrezen,
zijn stille wijsheid plant zich bloes'mend voort,
zal droomers van de duisternis genezen,
daar aan den hoogsten zin de waan behoort,
één tel slechts mogen menschen Goden wezen.

II.

Dit paaschfeest heb je niet meer meegemaakt,
toch lag een lichtstrook over lage landen,
maar 't aarzlend donker bij de duinenranden
heeft als een felle bui de aard geraakt.

Een somber lied is uit de ziel ontwaakt,
dat als een vogel over avondstranden
klapwiekt over de monotone landen,
die stage weemoed van het leven maakt.

Fijner dan nevel zijn je dichtershanden
zooals herinnering ze heeft gemaakt,
tusschen U en mij droomrig lichte banden

waardoor 't aardsche hemelsch is aangeraakt.
Droef drijft een wolk met donkre onweersranden
waaruit je zang in droever toon ontwaakt.

Genomen in zijn studeerkamer voor een der boekenkasten in 1908

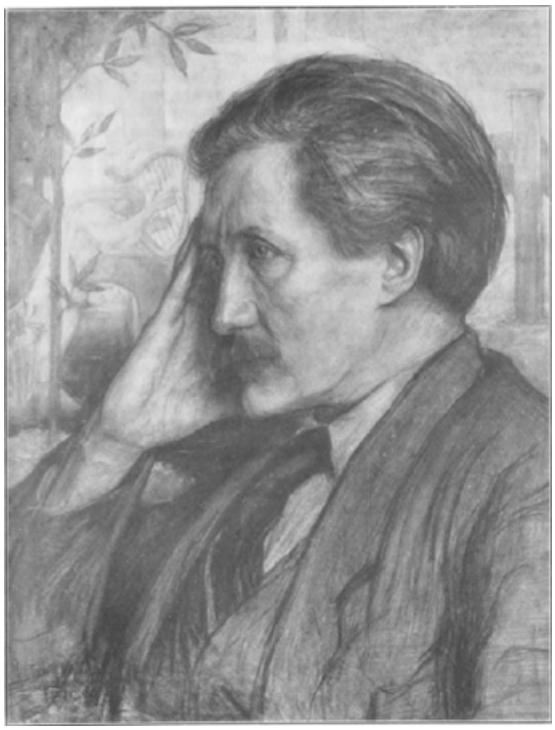

Willem Kloos. Reproductie naar de schilderij van Antoon van Welie in 1922.

III.

Grijze haardos wuift boven voorhoofdvoren,
de blauwe oogen schichtig als van wild
dat tusschen 't hout van angsten heeft getrild,
van moeizaam leven draagt zijn kop de sporen.

De passie om die mond is nooit gestild,
geschulpte ooren die voortdurend hooren,
generfde handen bij 't geheel behooren,
wanneer zijn wezen plotseling verstilt.

Waaien er winden om verstarde rotsen,
luiden er luidende klokken hem uit,
hoort hij van deinende zeeën het klotsen,
van verre vogel het avondgefluit?
Weent hij om bloemen zijn minneleed uit,
ziet hij de dwazen waartegen hij botste?!

IV.

Geef mij je hand en laat mij nu maar gaan,
wat deert het, vrouw, wat of ìk heb verloren,
het eenge wat j'in waarheid mocht behooren,
is op een lichtschip door 't azuur gegaan.

Ik heb - ik dank U God - zijn roep verstaan,
ik zweer je, broer, geen letter gaat verloren,
je ruilde voor der schoonheid rijk bekoren
de boodschap die tot je was ingegaan.

Vriend, voor mijn deel laat ik maar alles gaan,
niets mag mij op deez' aarde toebehooren,
geen leed heb ik dat jij bent heengegaan,
want je was klaar, niets kon die opvlucht storen.
Laat mij toch spoedig tot zijn dreven gaan,
vervloekt, iets steekt mij links gelijk een doren!

V.

Ik zal zeer stil zijn en 't leedvol lied
dat staag zich aan mij op komt dringen,
met kracht tot zeldner uiting dwingen,
zwijgen, neen, dat wil dat kan ik niet.

Neen, 'k zeg u, ik heb geen verdriet,
alleen mijn heimwee gaat wat zingen,
herinn'ring doet beelden vlug verspringen
als zonnevlekken over 't riet.

Zooals opeens na donker hemelkwijnen,
een regenhoos de aarde zeegnend dekt
en droge zoden tot verlosser wordt,

zoo zal als eens deez' dwaze wereld dort,
Uw arbeid als een vure zon verschijnen
die al het schromple tot nieuw leven wekt!

April 1938.

Willem Kloos door Dr. H. Gerversman.

Hij heeft geglimlacht met den snellen tijd,
alsof in hem de tijd zich had vergist;
hij was een mensch der goede eeuwigheid,
die van den dood en van den tijd niets wist.

Hij had den tijd wilskrachtig overwonnen;
in hooge rust, onwrikbaar middelpunt,
was hij de eeuwigheid alreeds begonnen
en heeft den dood zijn dreiging niet gegund.

Nu leeft hij voort, groot in zijn eigen sfeer,
zooals wij hem vereerden in dit leven, -
hij bleef zich zelf en zonder ommekeer
heeft hij zich zelf den Schepper weergegeven...

En wij, die hem beminden, wij, voor wie
zijn ‘Binnenste-gedachten’ hij ontsloot,
wij zullen luist'ren naar zijn eeuw'ge poëzie
en nimmer zeggen: ‘Willem Kloos is dood...’

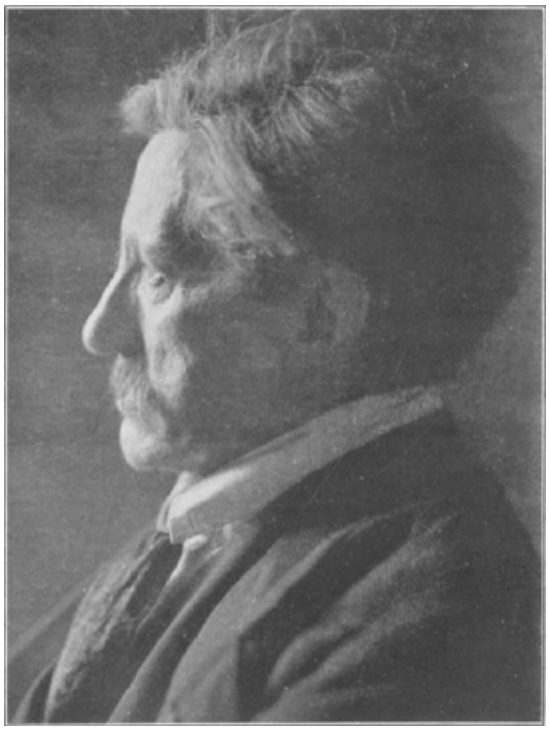

Foto Berssenbrugge
Willem Kloos, tijdens de tentoonstelling van letterkunde in 1923, gehouden in het Gebouw van den Gemeenteraad te 's Gravenhage.

Ik zag in droom... door Hélène Swarth.

Zegen

Ter Nagedachtenis aan mijn onvergetelijken Vriend Willem Kloos.

Hij zat alleen en las. Het late licht
Bleek binnen zeeg, tot weemoedgrijs gedoofd.
De handen zeegnend legde ik op zijn hoofd.
Hij wendde niet tot mij zijn aangezicht,
Op 't gele boekblad bleef zijn blik gericht -
Herdacht mijn ziel, in lente al lang geroofd,
Dien zonnedag, als één die vreugd belooft,
Toen hij mij zegende in een mooi gedicht?
- Neen, dat kwam later, als 'k dien droom herdacht -
Hij zag mij aan met oogen droef en zacht,
Doch sprak geen woord -
En 't vers nu heugt mij wel,
Hoe 't was mij meer dan lieflijk rijmenspel:
Het heilig woord, waarmee een priester wijdt
Een neophiet voor tijd en eeuwigheid.

In memoriam Willem Kloos door Anton van der Stok.

Voor Jeanne Kloos.

Hij, die heenging, heeft tot de alleredelsten behoord,
Zijn Hart, verguisd vaak, tot de sluimerende harten riep
in 't lage land aan zee, waar hij de nieuwe Schoonheid schiep,
die alom ontbloeide door zijn hartbezielend woord -

Nooit te voren had men hier zóo'n zuivere stem gehoord,
nóch het onstuimig vers, dat verste verten open stiet
waar, door het schijnbare heen, hij in de toekomst schouwen liet
allen, die hij wekkende heeft liefgehad en aangespoord -

Voor ons jongeren was en bleef hij Neerlands eerste Dichter,
wiens onsterflijk werk hij met zijn taal-juweelen heeft getooid,
die naar het waarste heeft gestreefd, het diepste heeft bevroed,

die de duisternis in ons gelukkiger maakte en lichter -
Wij, die zijn Zang van Liefde dragen blijven in ons bloed,
weten, dat zijn Ster zal rijzen, schittrender dan ooit!

4-4-'38, Utrecht.

Aeternum vale door André Schillings.

Aan Dr. Willem Kloos.

De gaaf der poëzie gelijkt het wondere vuur,
Dat wordt gezien bij wijl op late Winteruur,
Nu boven een stillen plas, dan een verlaten weide,
Of boven kruinen hoog op eindelooze heide.
Het springt en valt en werpt vol gril naar allen kant
Zijn rosse schichten door de duisternis van 't land.
De mensch aanschouwt 't bedrijf, door fellen angst geslagen.
Hij ziet de heilige vlam en hoort zijn harte vragen.
Totdat de klaarte van het goudelend vuur verdooft,
Verbleekend en verduisterend of het werd geroofd.
Op zelfde plek der aard het nimmermeer zal gloeien.
Geen menschenhand, hoe sterk, zal ooit het kunnen boeien.
Het reist van stee naar stee en kent geen oponthoud.
Het is een erfenis, waarop geen sterveling rechten houdt.
Noch zonen Israëls, noch Grieken of Romeinen
Met recht de poëzie ooit hebben kunnen mynen.
Zij heeft bezocht het stoere Allemannenland,
Hield bij de Saksen, Angelen en Franken stand.

Heeft Nederland het wondere vuur een wijl zien branden,
Het is gedoofd. Het zal rijzen weer aan andere stranden.

Gedachtenis Willem Kloos door Joannes Reddingius

Sterk zijn in droefenis hebt ge ons geleerd,
o groote Dichter, die zelf hebt geleden
en moedig als een geestesheld gestreden
voor vrijheid om te zingen ongedeerd.
Uzelven uit te zeggen heeft begeerd
uw diepste binnen-wezen, in gebeden
riept gij het Al-Vuur aan en uwe schreden
waren van een, die 't Hoogste heeft vereerd.

In glans van maanlicht schouw ik uw gelaat,
vredig en stil, nu zelf gij zijt gegaan
naar Stilte's Rijk, waar ieder henen gaat,
die werd geboren. Nu moogt gij verstaan
Liefde's Geheim, zoo ging ook Dante heen,
Shelley, Novalis, met den Cosmos een.

Een woord van afscheid aan Willem Kloos door Max Kijzer.

Goede vriend, onvergetelijke leermeester, nu voel ik dat ik het smetlooze van uw dood-zijn niet besmet met een enkel woord. Wij, vrienden, zijn tevreden met de hooge leeftijd die gij mocht bereiken en zeer stil verheugd om de schoone wijze waarop gij mocht inslapen.

Persoonlijk zie ik daarin een aanwijzing.

Het is het laatste aardsche teeken dat kennelijk de strekking symboliseerde van uw metaphysica omtrent ‘de Dood’, zooals gij die in uw ‘Binnengedachten’ hebt neergelegd.

De dood als laatste physiologische levensfunctie maakt uiteindelijk het omhulsel van het scheppende bewustzijn, de levende ziel, los. Het sterven is de overgang; het dood-zijn een verlenging, een uitbreiding van het wezenlijke ‘Leven’. De persoonlijke ziel is tot onpersoonlijke Alziel, de geest tot Algeest geworden. Uw individueele Zelf zooals het op aarde existeerde heeft zich horizontwijd verbreed, vereenzelvigt met de grenslooze ruimte in sferen waar de tijd tot oneindigheid is verkeerd. Uit de duisternis van de slaap zijt ge getreden en het licht van uw onderbewustzijn moet thans in communicatie zijn met de verklaardheid van het eeuwig heelal.

In de Binnengedachten hebt ge, onsterfelijke Meester, uitgesproken en gesuggereerd - het voor niet iedereen te bemerken - ‘wonder’ dat wordt uitgedrukt door het nietigst voorwerp: een

kopje, een schoteltje, en door de natuurlijke eenvoudigheid van het mysterie: de dood. Ik wil, ik moet tevreden zijn met uw schoone verglijden naar het Andere.

Maar ik kan het nog niet.

Te veel nog ligt uw eerlijke mannenhand in de mijne. Onze gesprekken aan de Regentesselaan, uw terechtwijzingen en correcties in artistiek opzicht, die ik het voorrecht had vele jaren van u te mogen ontvangen, zal ik mij blijven herinneren als de beste uren uit mijn leven.

Vriendin, beproefde Mevrouw Kloos, wie weet beter dan u dat de ontslapene was: naast een groot kunstenaar en uiterst typisch denker, *een moedig mensch.*

Eer hem, Mevrouw Kloos, door zelf moedig te zijn. Uw verlies, ik meen het te beseffen: in wezen onherstelbaar, kán door u te dragen zijn en tot iets echt Kloosiaansch gesublimeerd, wanneer gij, door zelf moed - dat is wijze berusting - te toonen in volstrekte harmonie met dit frappante van zijn onvergankelijke Zelf, zijn Inzijn, geraakt.

U kunt het, Mevrouw Kloos, ik geloof in u, daar ook gij dit uitzonderlijke in u hebt, waarvan en waaruit de mensch, de dichter en de wijsgeer Willem Kloos heeft geleefd en geschreven: de liefde.

4 April 1938.

Persstemmen over Willem Kloos

Emmanuel de Bom te Calmphout schrijft:

De vereering van Vlaanderen.

Mijn hart van Van Nu en Strakser voelde de behoefte, den Man dien wij eerden, bij zijn uitvaart met eenige woorden van waarachtigen rouw uitgeleide te doen. Eenige woorden van eerbiedige vereering en vriendschap, als stille muziek op den zwijgenden uitgang, leidende naar de heimnisvolle gewesten van waar géén keert.

Wat een heros beminde ik in dezen man, dien ik als vaderlijk vriend, neen als de wijze oudere broer zoo innig genegen mocht kennen, eerst weldra veertig jaren lang, de laatste van zijn leven, in een vertrouwelijk-gulle relatie, die ik thans besef als een van de lichtpunten van mijn bestaan.

Er moet door iemand uit Vlaanderen, voor een ruim-verbreid publiek, getuigd worden wat deze Groote voor ons heeft beteekend en hoe hij ons, Vlamingen, in 't hart heeft gedragen. Ik weet, dat het hem hadde verheugd, had hij geweten, dat ik deze boodschap aan onze dierbare volksgenooten zou brengen.

Onze eerste aanraking.

Wij herinneren ons.

Nog vóór 'Van Nu en Straks' er was (1893), heeft gedurende een korte tijdspanne, een onooglijk klein 14-daagsch blaadje een vlinderachtig bestaan geleden: het leefde van 29 September 1889 tot 23 Maart 1890, 13 nummertjes lang: het was 'Jong Vlaande-

ren', gesticht door Huibert Langerock, Gust Vermeylen en Lodewijk de Raet.

Vermeylen, de 17-jarige, nog op 't Athenaeum, meen ik, op 't punt college te gaan loopen in de Brusselsche universiteit, schreef daarin reeds opmerkelijke versjes en prozastukken, in een pittige taal, die de aandacht van Willem Kloos hadden getrokken.

Die dingetjes, die nimmer herdrukt werden, onderteekende Vermeylen gedeeltelijk met een schuilnaam (om den indruk te wekken, dat ze daar met vélen waren?).

'Kees Droes' was het 'dichterlijke' pseudoniem van den maker van geestig-gerijmde sonnetten, waar de brooddronken levenslust van den 17-jarige uit trompetteert. Kloos schreef aan Vermeylen, om hém en Kees Droes tot medewerking aan den Nieuwen Gids uit te noodigen...

Een onderscheiding, die onze beminde oude kameraad (ik spaar hem zijn titels) wel in dankbare herinnering zal hebben gehouden. Dat was de eerste aanraking van het wordende Jonge Vlaanderen met den in volle genialiteit ontbloeienden Willem Kloos (hij was bij de 32 jaar oud toen - December 1890). De Nieuwe Gids floreerde. De revolutie woedde 'daarboven'. Zij waaide weldra over, met een klank van mitraljeuzen en barricaden-gezangen, naar de van koortsige jacht sidderende, angstig-aandachtige Vlaamsche jeugd.

Deze beluisterde trouwens, met haast even warme aandacht, de kloppende en daverende doening van de Fransch-Belgische poëten en schrijvers; de besten onder hen geboren Vlamingen, helaas ontwortelden, toch gróóte kerels, die wij, als bewuste en besloten jonge Flaminganten, niet volgen wilden, maar niettemin door ons hoog geëerd.

De vereering voor Kloos.

Toen gebeurde dat unieke: dat ontstaan, als in een religieuze gemeenschap, van een vroegtijdigen Kloos-cultus.

Ik meen wel, dat Vermeylen de eerste was, die Kloos' verzen in de Koninklijke Bibliotheek overschreef, in een studenten-cahier met blauw kaft, uit de toen voor onze jongens-portemenees ontoegankelijke Nieuwe Gidsen.

Alfred Hegenscheidt, de latere dr. Gustaaf Schamelhout (die

Willem Kloos op zijn verjaardag 6 Mei 1924

reddende engel van Van Nu en Straks!) en misschien ook Prosper van Langendonck, ze volgden het voorbeeld.

En zoo belandden deze verzen ook, langs mijn kanaal, te Antwerpen, waar weldra Victor de Meyere, Lodewijk Ontrop, en wie weet nog al, in een trilling van geestdrift, de goddelijke verzen overschreven, en als een heilige boodschap tot verder ingewijden overdroegen.

Te Gent gebeurde het zóó met Karel van de Woestijne en te Avelgem móet Frank Lateur (alias onze Stijn Streuvels) spoedig al even slim geweest zijn: het werd een soort secte, een vrijmetselarij, of beter nog: een Montsalvat, waar de Heilige Graal als heiligdom wordt vereerd!

Wij allen, de oude trouwe makkers van die lentelijke dagen, denken niet zonder innerlijke roeringe des gemoeds aan die zuivere jonge geestdrift van toen terug. Dààraan herkende men de echten, de goeden, de vromen.

En van heel dat gedoken geestelijk complotje heeft de Dichter, dien we zoo in 't hart sloten, heeft Willem Kloos pas ongeveer 40 jaar later iets geweten, toen ik het hem, op het feest van den 70-jarige in Den Haag, zeggen mocht.

Ik zie nog zijn strakke oogen toen die me, van op zijn plaats aan de eeretafel, onder opgetrokken wenkbrauwbogen, met een vreemden, toch zachten en diepen blauwen glans, aanstaarden. Of hij in een plotseling visioen heel die veneratie van het jonge Vlaanderen naar hem toe zag treden? Ik heb toen een diepe, heerlijke bevrediging gevoeld.

Want, ik zag Kloos voor de allereerste maal van aanschijn tot aanschijn, dien 4en Mei 1929, in het witte huis Kleykamp over het Vredespaleis, aan 't begin van den mooien Scheveningschen weg.

Zoowat veertig jaren lang dus kenden wij reeds zijn verzen vanbuiten. Zijn portret, met dat verbazend diep-melancholische gelaat, dat als een verschijning uit een andere wereld, beangstigend, hing al die jaren te prijken op onze ‘studeerkamer’. En nooit zal ik, bijvoorbeeld, de haast kinderlijke devotie vergeten, die de stem van onzen dierbaren dr. Gustaaf Schamelhout deed trillen, als hij, in de kalme stilte der late avonduren, in de droomende mijmering van zijn kamer, ons van Kloos voorlas: ‘Ik denk altoos aan u, als aan die droomen...’

Welk geslacht heeft zóó iets beleefd? Ja, wij zijn onder een gelukkig gesternte geboren: wij hebben geloof, hoop en liefde gekend!

Den 23 Maart van hetzelfde jaar schreef de Dichter me volgende regelen, die ik als een kostbaar geschenk ons heerlijk strevende Vlaamsche volk hiermede aanbied:

'Ik heb altijd in mijzelf voor jullie meegevoeld en de strijd dien jullie voert, om het Nederlandsch hoog te houden, was en blijft mij uit den aard der zaak, lief.

Al bleef ik levenslang liefst een stille in den lande en deed ik mij dus nagenoeg nooit luidklinkend gelden, ik begreep en voelde toch altijd wat jullie door hebt moeten maken en dat ook thans nog volstrekt niet alles in jullie algemeene omstandigheden botertje is tot den bodem.

Maar wilt mij gelooven, nu ik jullie hier schrijf - want altijd spreek ik de eenvoudige waarheid - dat van uit mijn werkvertrek Vlaanderen mij lief is en altijd blijven zal.'

En zoo voelen ook wij in het Zuiden, in warme en bestendige genegenheid en vereering voor den Groote, dien wij helaas thans niet meer onder zijn aardsche gedaante zullen weerzien.

Door zijn geniaal werk en zijn eminente persoonlijkheid is en blijft hij een glorieus bezit voor Holland, voor Vlaanderen, ik durf zeggen: voor de wereld en de kultuur, - die arme kultuur, die, hopen we, ondanks alles, deze barre tijden toch weer glansrijk te boven zal komen.

Hij hield van de Vlamingen.

Ik eindig, en laat daarvoor het woord aan den Dichter zelf. Uit de enkele brieven, die ik van hem mocht krijgen - al te welwillend, want wat was hij een hooge milde! - heeft hij goed gevonden, mij speciaal op het hart te drukken 'hoe hij van de Vlamingen hield'.

Hij had het in 1899 reeds in een geheel onvindbaar Vlaamsch tijdschriftje 'Metter Sonnewende' geschreven:

> 'Want ja, daar ligt een toekomst voor u open,
> Zoo schoon, als slechts een kind zich droomen kan,
> Wanneer gij, tegen 't Noorden op, blijft loopen
> Naar kunst en kennis, als een sterke man!'

En de slotregelen:

> ‘Wees sterk, want dan worden weer het Zuiden en het Noorden
> Een zelfde melodie, met verschillende woorden!...’

Daar heeft Prosper van Langendonck dadelijk op geantwoord:

> ‘O Holland, Vlaandrens ziel zijn één...’

Vlaanderen was hem lief.

In 1932, op het Penclubcongres te 's-Gravenhage, (De Backer herinnerde er pas ook aan) hebben Fernand Toussaint, Franz De Backer en ik met hem een uurtje prettig samen gezeten. Een origineel sonnet heeft hem dit geïnspireerd, dat hij me stuurde, en dat ik in de verslagen van de Koninklijke Vlaamsche Academie (1935, blz. 482) heb gepubliceerd.

Khouw Bian Tie in ‘De Locomotief’, eerste blad, 5 April 1938:

In Memoriam Willem Kloos.

> ‘..... he went, unterrified,
> Into the gulf of death; but his clear Sprite
> Yet reigns o'er earth; the third among the sons of light.’
>
> *P.B. Shelley: Adonais.*

Nu, dat in Holland de Lente weldra weer haar intrede zal doen en de Aarde als verjongd uit haar langen winterslaap te voorschijn zal komen in een nieuw en ruischend kleed van groen en bloemen, - is Hij heen-gegaan, de Dichter-Denker, wiens Leven één Voelen en één Peinzen is geweest over de mysteriën van Schoonheid en Dood.

Misschien heeft men hier te maken met een verre van toevalligen gang van zaken. Zoo tragisch toch als het oogenschijnlijk lijkt, dat hij verscheiden is, juist nu de wereld, waarin hij toefde, op het punt staat om zich weer naar het Leven en het Licht te keeren, zoo zinrijk is dat verscheiden, wanneer men het ziet in het verband van zijn Denken. Dit denken immers heeft zich altijd gericht op

een voller Leven en een klaarder Licht dan deze Aarde bieden kan. Wat deert hem dan de komst van de Lente met haar vergankelijke Schoonheid? Achter en over dit Leven heen wenkte en wachtte hem een Seizoen, waar het Licht voor altijd schijnt en groen en bloemen haar geur en kleur behouden. Zoo vormt zijn verscheiden, juist nu bij het ontwaken van een nieuw aardsch leven, een bevestiging van zijn trouw aan zijn gedachten en zijn geringe gehechtheid aan de dingen dezer wereld.

Met hem is een groot Dichter en groot Denker heen-gegaan. Straks zal de Historie hem de onaantastbare plaats aanwijzen, waarop hij recht heeft; recht op grond van zoovele gave en weergalooze gedichten en van zijn zoo prachtig, critisch-aesthetisch werk. Reeds tijdens zijn leven zijn hem veel Eer en Roem te beurt gevallen, maar hooger nog zal zijn Faam rijzen met den Tijd, omdat geen persoonlijke na-ijver het klimmen van zijn Naam meer tegenhouden zal. Dan zal de klank van zijn vers onbevooroordeelde ooren vinden, die zich dronken zullen drinken aan het superbe geluid, dat alleen hij weet te maken en de diepe bewogenheid van zijn woord zal den luisteraar mee-sleepen en vervoeren en hem dwingen tot bewondering van zoo hoog-waardig en uitzonderlijk Dichterschap. Dan ook zal zijn prozawerk gezien worden, zooals het in wezen is: een logisch-sluitend geheel van verklaringen en benaderingen van het Wezen der Poëzie en hetgeen daarmee verband houdt.

Voor hen, die hem gekend hebben intusschen, is met hem niet alleen een groot Dichter en Denker heen-gegaan. Zij toch hebben zijn Mensch-zijn van nabij mogen aanschouwen en mee-maken. Voor hen was hij ook een groot en goed Mensch.

Open stond hij altoos voor iedereen, die hem naderde en om raad vroeg. Met eindeloos geduld proefde hij verzen en prozastukken, die hem ter goedkeuring werden voorgelegd. Niets ontkwam aan zijn exquisen smaak en zijn zoo uitermate fijn, haast feilloos gehoor. Helder klonk steeds zijn critiek, wel-overwogen zijn lof en voor den onbevooroordeelde, die tot hem kwam, toonde hij immer een warme belangstelling. Hij moedigde aan, waar hij dacht met een talent te maken te hebben of wel wees hij terug met zoo rustige zekerheid, dat men zich zonder meer bij zijn oordeel neerleggen kon.

Willem en Jeanne Alvis 1925
op hun zilveren bruiloft

Willem Kloos 1925

In den omgang met hem voelt men de serene spheer, die aanwezig moest zijn in het verkeer van oude Wijzen en hun Gezellen. In de rust van zijn groot en ruim studeer-vertrek, waarvan de wanden geheel bedekt zijn met boeken, placht hij te ontvangen. Peinzend staarden zijn oogen den bezoeker aan, peinzend en doordringend, als wilden zij boren tot in de verste hoeken der ziel. Smarten-doorgroefd lichtte het matte blank van zijn gelaat onder zijn nog vollen haarbos, smarten-doorgroefd, maar niet verbitterd, want wel heeft hij veel geleden, deze vaak verguisde mensch, doch zijn lijden heeft hij uiteindelijk weten te heffen naar den Vrede der Berusting. Door deze Berusting, verkregen na veel stormen en strijd, is hij gekomen tot die wijze aanvaarding van het leven als waarvan zijn latere gedichten vooral, voortdurend getuigen.

Kloos placht weinig te spreken tot zijn bezoeker. Niet ten onrechte werd hij ‘de Zwijger’ geheeten. Toch blijft men altijd als geboeid in den ban zijner markante persoonlijkheid. Want markant was hij met zijn hooge, imponeerende gestalte, het ongebroken licht zijner oogen, zijn edel-gewelfd voorhoofd, zijn mond, waaromheen de weemoed blijvende voren heeft getrokken; en zijn stem, zoo die klinkt, spreekt van een kracht en een hartstocht, die de jaren niet hebben kunnen buigen of temperen. Dan voelt men: hier is de zanger van verzen, die gloeien van passie en de ziel verrukken met hun zwaar-bewogen, altijd prachtig en sonoor geluid. Hier ook heeft men den proza-kunstenaar voor zich, die bladzijden geschreven heeft vol toorn en extase.

De mensch Kloos is iemand geweest, die het Leven geleefd heeft als weinig anderen. Hij heeft alles ondergaan met dien graad van spanning en intensiteit als waartoe zijn hartstochtelijke en sensitieve natuur hem immer gedwongen heeft. Zoo drong zich de Smart op hem aan, zoo fel en verscheurend, dat zij hem vaak tot wanhoop en vertwijfeling moet hebben gebracht. Zijn Kunst en zijn Wijsheid echter hebben hem gered. Die waren hem een Troost en een Bemoediging, die hem de kracht gaven zich staande te houden en verder te arbeiden aan het groote Werk, waartoe hij geroepen was. Behalve Smarten echter zijn hem ook Vreugden toe-gevallen, diepe en bewogen vreugden, die haar oorsprong vinden in zijn altijd wakkere bewondering en vereering voor de Schoonheid in al haar gedaanten. In alle geledingen heeft hij aldus

dit Leven gekend, hij heeft het doorleefd in zijn diepste en donkerste neergangen, maar ook in zijn hoogste en stralendste stijgingen.

En nu is hij heen-gegaan, deze edele en sterke en wijze Mensch. Hij laat bij hen, die hem gekend hebben, een gevoel van Weemoed achter, welke alleen getemperd wordt door de gedachte, dat voor hem de Dood nooit eenige verschrikking heeft gehad. Reeds vroeg is het hem duidelijk geworden, dat de wereld en het leven slechts vergankelijke dingen bevatten, die zijn geest niet bevredigen kunnen. Hij streefde naar een beteren en hoogeren Staat van Zijn, waarin alles zijn blijvende plaats heeft en houdt. Voor hem beteekende de Dood geen Einde, maar een Overgang naar een reiner en schooner werkelijkheid.

In dit verband gedacht kunnen zij, die achterblijven en hem in hun harten zulk een groote liefde en vereering toe-dragen, slechts wenschen, dat zijn Geest ook eindelijk den witten, ongestoorden Vrede mag vinden, dien hij altoos voorbij de grenzen van dit leven vermoed heeft. Moge hij daar toeven te midden van hen, die hij altijd bemind en bewonderd heeft: de Grieksche tragici en Sappho, Dante, de groote Engelschen, Verlaine en nog enkele anderen.

Hier op Aarde laat zijn Leven een blinkend spoor achter, dat nimmer verdoffen zal. Want zoolang er menschen zijn, die genieten en bewonderen kunnen, zullen voor hen zijn gedichten hun gloed en zijn gedachten haar fonkeling behouden blijven.

En wie aldus zijn werk heeft geproefd en zijn persoon gekend, moet thans bij zijn versch gedolven graf tot de pieuze erkenning komen:

Hij was een Dichter bij God's Genade, een Denker van subtiele intuïtie en strenge logica, en bovendien een goed en edel Mensch. Met hem is heen-gegaan één dier zeldzame Figuren als in een gansche eeuw slechts enkele worden voortgebracht. Het is een voorrecht in zijn Tijd te mogen leven, hem in zijn stormigen opgang te volgen, in zijn rijksten bloei te aanschouwen en den weemoed te voelen van zijn verscheiden.

Semarang, 4 April 1938.

Vrouwen door Hélène Swarth.

I.

Verwijt

Streng laakt een stem: - ‘Uw liefde is menschvergoden!
Eéns treft u straf des Heeren Zebaoth,
Die niet gedoogt dat, Hem verzoekend, spot
Een zondares met d'ernst van Zijn geboden.
Hem is de wrake! Aanbid alleen uw God.’

En droef, na jaren, zwaar van zielenooden,
Herdenkt zij 't woord - Haar liefde kwam hij dooden,
Zijn ontrouw werd de geesel van haar lot.

Moest wie ze aanbad haar levensblijheid dooven,
Haar 't argloos hart verbrijzlen voor altijd,
Was dit de wraak van Hem, die troont Daarboven
En liefde straft, niet Hem alleen gewijd,
Doch God van liefde is? - Nooit zal zij gelooven
Dat Christus' God hield haar die smart bereid.

II.

Angst

De Ziener ziet zich een gestalte opbouwen
En hoort de woorden: - ‘Ja, ik leefde slecht.
Ik heb geboet en streng was Gods gerecht.
'k Ben rein gebrand, gelouterd door berouwen.’

Zij, huivrend, luistert - Wat die Ziener zegt
Is 't waar? - Den geest vermag zij niet te aanschouwen
Is hij 't ook wel? Nu wankelt haar vertrouwen.
Is wat die Ziener hoort en ziet wel echt?

Nu plechtig spreekt de Ziener: - ‘Hij zal leiden
Uw geest naar 't Land aan de overzij van dood,
Waar vreugde bloeit, waar juublen stofbevrijden.
In 't nieuwe leven zal hij trouw u wijden.’
Hoe zij vergaf, zijn bijzijn deed haar lijden -
Dan liever 't graf, dat zich voor eeuwig sloot!

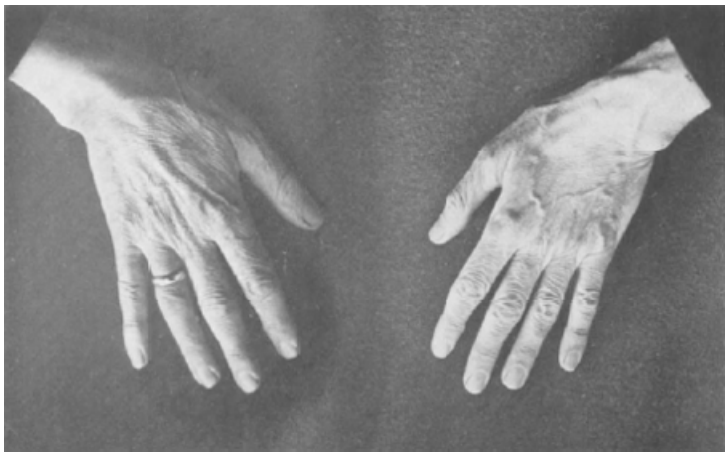

De handen van den dichter Willem Kloos.

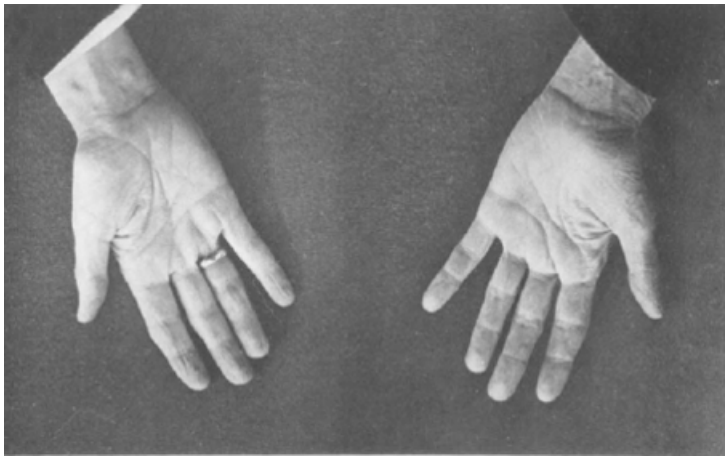

De handen van den dichter Willem Kloos.

III.

Troost

In bangen doodsstrijd hijgt de grijze moeder,
In peluwstapel kreunende opgericht.
Haar laatste hoop, die 't lijden nôo verlicht,
Is 't wederzien van d'eengen vromen broeder.

Hij komt - en maant voor 't strenge Godsgericht
En laat haar ziel vol vrees voor d'Albehoeder.
Zij klampt zich vast aan 't arm bestaan, ál moeder
En de oogen star in 't angstvol aangezicht.

Dan, warm ontroerd door teeder mededoogen,
Neemt zacht haar hand haar schroomvol jongste kind,
In schaduw levend, eenzaam, onbemind.

Tot kalme doodslaap luikt de brekende oogen,
Uit welke bron die woorden vloeien mogen,
Waarin de stervende eindlijk vrede vindt?

Een buitenlandsche badgast door Mary Dorna

Die zomervacantie verschilde door eenige opmerkelijke gebeurtenissen van alle overige, die ik me herinneren kon. Dat wat overeenkwam met andere keeren, was het zakken - ik bedoel, ik was weer zooals gewoonlijk gezakt voor het overgangsexamen. Mijn ouders konden me niet naar behooren er voor straffen door me niet mee naar buiten te nemen - ze moesten me wel meenemen, of ze wilden of niet. Eens hadden ze een mislukte strafproef genomen, door me bij den knecht en de dienstbode thuis te laten: het was een van mijn pleizierigste vacanties geworden en dat kwam later op de een of andere manier uit. Meestal waren we in de vacantie in een pension geweest, waar het rondom regende; sommige heetten ‘Tramzicht’ en andere ‘Quisisana’ of ‘Bergzicht’. De eenige naam, die werkelijk goed gekozen was, was die van het pension Tramzicht. Een oude stoomtram sukkelde van tijd tot tijd voorbij, hijgend en zuchtend en puffend roetige rook verspreidend, die de boomen van de laan voor het pension voortijdig een herfstig aanzien gaf. Daar ik nu weet, dat Quisisana iets met gezondheid te maken heeft, moet ik helaas constateeren, dat die naam niet in orde was. We hadden allemaal bedorven magen, van de harde puddingen denkelijk en het lekte er, zoodat we verkouden werden. En dat men in dit lage land nergens het ‘zicht’ op een berg heeft, hoef ik eigenlijk niet te memoreeren - we hebben hier weliswaar van alles: zuivel, kikvorschen, uitzichttorens en klei - maar bergen hebben we nu eenmaal niet. Mijn vader, die een fijnproever was en niet langer het oudewijven-gezeur in die pensions verdragen kon, besloot naar

een echt groot hôtel te gaan. Dat had ik afgeluisterd - per ongeluk: ik moest wel achter de pluche draperie blijven staan - met een stuk taart in mijn mond, dat me niet toekwam, juist toen mijn vader naar binnen ging en van dat oudewijven-gezeur sprak. Ik zou zooiets nooit gezegd mogen hebben; nu merkte ik meteen, hoe een vader zich uitdrukt, als je er eens toevallig niet bij scheen te zijn. Ook mijn vader was niet ingenomen met de gesprekken, die in Tramzicht en Quisisana gevoerd werden; evenals mij stuitte het hem tegen de borst, dat iedereen aan iedereen vroeg, of men goed geslapen had, die en die wandeling gemaakt, die en die mevrouw ook zoo'n opzichtig schepsel vond. Daarbij vergat hij nog, dat men steeds naar de klasse vroeg, waarin ik zat en hoe het kwam, dat ik zoo achter was gebleven.

De hôtel-instructies die ik kreeg, waren de volgende: naar niets en niemand wijzen, tegen niets of niemand iets zeggen, wanneer me niets gevraagd werd, volstrekt geen opmerkingen over taarten, compôtes of gasten maken, al bevielen ze me nog zoo goed of slecht. Nu, voorloopig had ik genoeg eraan met niets te doen. Er waren echte kellners en lange, roode pluche loopers over marmeren gangen en kamermeisjes in zwart en wit, die te voorschijn kwamen door het drukken op een knop: voor den ober - voor het kamermeisje - voor den hôtelknecht. Nadat ik alle knoppen geprobeerd had en gezien, dat alles uitkwam, ging ik een beetje in de hall kijken - men ging een heeleboel zachte, pluche looper-trappen af en kwam er dan vanzelf. Natuurlijk regende het. De hall was vol menschen, die kranten lazen en wat dronken of heelemaal niets deden en kwaad keken. En toen mijn familie boven overal naar me liep te zoeken, had ik al kennis gemaakt met den heer Biedermann. ‘Taag kiend’, sprak hij me aan, ‘regent het hier immer so, immer so - ach mein Kopf, mein armer Kopf.’ En hij maakte een wanhopig gebaar met beide handen naar zijn slapen, terwijl hij zijn hoofd langzaam en treurig op en neer wiegde. Hoewel de heer Biedermann Hollandsch, noch Duitsch sprak, kon ik hem uitstekend verstaan. Hij was het mooiste gekleed van alle heeren daar in die hall. En wanneer men den tijd in aanmerking neemt, waarin dit verhaal zich afspeelt, kan men niet anders zeggen, dat ze allemaal hun best hadden gedaan er zoo netjes mogelijk uit te zien - heel

wat anders dan in de bovengenoemde pensions, waar de heeren vaak een soort van glimmend grijze costuums droegen, het soort costuums dat me aan mijn leeraren herinnerde. De heer Biedermann zag er precies zoo netjes uit als de hoofdober. Bovendien had hij echte diamantjes in zijn overhemd. Hij vertelde me direct alles en beantwoordde al mijn vragen: dat hij Biedermann heette, dat de diamantjes echt waren en dat hij zoo netjes gekleed was, omdat het tegen etenstijd liep. Meteen verklaarde dit de altijd gekleede dracht der kellners voor me: die hadden steeds wat met eten en drinken te doen, en deze ontdekking deelde ik den heer Biedermann mee. Hij lachte er zoo uitbundig om, dat het heele hall-publiek geamuseerd naar ons keek, zelfs de kwaad-kijkenden grijnsden een beetje zurig mee, zoo aanstekelijk was de lach des heeren Biedermann. Hij ging slank en gemeenzaam naar verschillende der groepjes toe en vertelde in zijn eigenwaardig idioom, wat ik gezegd had. 'Ein mèrkwierdiges Kiend', vond hij me, en ik was heel trotsch op de belangstelling, die ik verwekt had bij een heer van ver gekomen met diamanten in het overhemd en een gouden armband om den pols. Dit was inderdaad 'Grand Hôtel', en ik zou mijn vader erg dankbaar geweest zijn, dat hij me naar zulk een aangenaam oord had meegenomen, wanneer hij er juist niet met zoo'n woedend gezicht was aangekomen en erg kwaad 'kom direct hier' had gezegd. Doch de heer Biedermann stelde zich allerhoffelijkst aan mijn verontwaardigden vader en verdere familie voor, hun belovend, dat spoedig ook zijn vrouw, Herrn Biedermanns vrouw, zich bij het gezelschap zou voegen.

En in een wolk van parfum en poeder met heerlijk glanzende oorhangers kwam Frau Biedermann langzaam aanzweven: betooverend glimlachend, met hooge laklaarzen aan, die ik erg bewonderde, maar die niet ter verhooging der schoonheid bedoeld waren, doch iets met een geheimzinnige kwaal te maken hadden, die waterzucht heette. Het leven van mevrouw Biedermann scheen uit parfumeeren, veel eten en liggen te bestaan; de heer Biedermann zette het mijn ouders uiteen half afwezig over die waterzuchtige vrouw pratend, die er vriendelijk glimlachend als een met juweelen behangen afgodsbeeld bijzat - een afgodsbeeld, waar de heer Biedermann alles aan kon hangen: zijn klachten, zijn juweelen en een soms krankzinnig opbruisende vroolijkheid. Tot

mijn stomme verbazing had de merkwaardige heer Biedermann zijn eenen arm om mijn knorrigen vader geslagen en zijn anderen licht om den schouder van mijn verlegen, maar het niet heelemaal naar vindende moeder gelegd. Hij lachte en boog naar alle kanten, want hij woonde al vier maanden in dat hôtel, en alle gasten keken hem verheerlijkt aan, wanneer hij ze op een vage, doch buitensporige manier groette.

Voor het eerst zag ik dien avond enkele der voornaamste gasten, waar natuurlijk de heer Biedermann en zijn vrouw ook bij behoorden, wijn en zelfs champagne drinken, die bijzonder feestelijk in een soort van zilveren emmertjes met ijs waren gezet en waar een der obers soms onverwachts naar toe sprong, om ze omwikkeld met een servet in devote onderdanigheid in de glazen uit te schenken. Natuurlijk hadden wij maar gewoon Victoria-water en mijn vader een glas bier, terwijl ik er wat voor gegeven zou hebben, een paar van de stukjes ijs uit de zilveren emmertjes langzaam op mijn tong te mogen laten smelten. Dit keer was ik degeen die vertelde en de anderen vroegen. Ik overdreef er nog een beetje bij - ik verzon de legende van eenige zakken diamanten en klompen goud, die de heer Biedermann op een geheime plaats verborgen had, en hij kwam uit Warschau en hij was naar Holland gekomen, om zijn hoofdpijn kwijt te raken. Mijn vader dronk zijn bier langzaam uit en mompelde in zich zelf: ‘Vertrouwen doe ik het niet’, doch mijn moeder en mijn zusje vonden den heer Biedermann bijzonder aardig en voornaam.

En zij hadden gelijk - wanneer het eventjes niet regende, ging de heer Biedermann mee naar het strand en bouwde forten en kasteelen, alsof hij zelf ook tusschen de 13 en 15 was. Zijn arme vrouw met de knellende laklaarzen lag in het Grand Hôtel geconfijte vruchten te eten, maar ook wij kwamen aan lekkernijen niet te kort. Terwijl mijn vader met twee zijner onaangenaamste en saaiste zakenvrienden dikke sigaren zat te rooken in beschuttende strandstoelen, liepen mijn moeder, mijn zusje en ik met den charmanten heer Biedermann op de Pier, waar wij op plombière getracteerd werden. Het was de eerste plombière van mijn leven, rose, vanille en chocola - alles tegelijk. En bij de Turksche kramen kregen we wafels en sorbet en Turkish delight - het mag wel aan de frissche zeelucht gelegen hebben, dat we

niet misselijk werden - de heer Biedermann huilde bijna, als je iets van hem weigerde. Hij wilde alles weggeven wat hij had - hij rukte zijn dasspeld uit zijn das, omdat ik die zoo mooi vond, een groote ronde parel: 'Nimm Kiend', inviteerde hij me en stak haar direct op de bef van mijn matrozenblouse. Natuurlijk was mijn vader weer de spelbreker, die me zonder een woord te zeggen de parel afnam en haar even zwijgend den lieven heer Biedermann teruggaf. Eigenlijk werd iedereen door den heer Biedermann meegesleept in een soort van roes - er kwamen elken avond meer wijn- en champagneflesschen op de tafeltjes, en de heeren schenen toch tot het bewustzijn te komen, dat men er minstens zoo elegant als de hoofdober behoorde uit te zien. Alleen mijn vader en zijn alledaagsche zakenvrienden bleven bij hun Selters en Victoria-water met het ongelukkige glaasje bier - ze zagen er uit als gewone mannen in hun goeie pak, als leeraren, die een excursie naar een model-melkinrichting met de leerlingen hadden te doen.

Dit drietal, mijn vader en zijn vrienden bleven ook dien gedenkwaardigen dag in de hall rustig een kaartje leggen, toen de heer Biedermann met de meeste andere heeren van het hôtel naar de naastbij gelegen stad vertrok, om 'Geld zu machen', zooals hij met een knipoogje mededeelde, 'ein Millionengeschäft' legde hij nader uit, om dan ineens weer in een van zijn krankzinnig opgewekte buien mijn vader op den schouder te slaan en hem voor 'ein gescheiter Mensch' te houden, 'ein ganz gescheiter Mensch'. Mijn vader trok zijn schouder even terug, wat ik erg onbeleefd vond. De heer Biedermann had zulke fijne lichtbeige slobkousen over zijn elegante schoenen en een overjas, die zijns gelijke hier te lande in dien tijd niet bezat. Het regende weer dien dag, en de portier van het hôtel haastte zich de gasten met een groote paraplu voor den regen te beschermen, toen ze dat kleine eindje naar de auto moesten loopen. Iedereen deed daar erg raar bij - net of ze hun levenlang gewend waren geweest op zulk een indrukwekkende manier tegen een beetje regen beveiligd te worden - met sombere, dwaas ernstige gezichten deden ze, of die rijkgekleede prachtige portier bijna niet bestond, die toch duidelijk, groot en glimmend genoeg was, en eigenlijk leek het eerder, of ze allemaal door hem opgebracht werden. De heer Biedermann

daarentegen nam vroolijk de parapluie van den portier en hield die boven den man met het deftige uniform: ‘Ist sich viel hiebscher wie ich’, zei hij lachend op diens uniform wijzend, en de portier lachte ook - het was voor het eerst, dat ik dien portier lachen zag.

Toen de heer Biedermann met het gezelschap terugkwam, waarmee hij ‘geld gemaakt’ scheen te hebben, hadden de kellners handen te kort, om champagne-flesschen af en aan te brengen - het was een erg opgewekt gedoe - en ik begreep niet goed, waarom mijn vader tegen zijn zakenvrienden opmerkte: ‘Het type van een chevalier d'industrie.’ Daarbij keek hij Mischa wantrouwend aan. Ik vergat mee te deelen, dat de heer Biedermann me verzocht had gewoon Mischa tegen hem te zeggen. Het klonk leuk ‘Mischa’, zacht en vreemd en ver weg uit Warschau. De zakenvrienden, die beiden kale hoofden hadden, beweerden heelemaal iets stoms: ‘flesschentrekker’ zeiden ze van Mischa - ik zag duidelijk, dat de obers de flesschen open trokken. Chevalier d'industrie had ik nog niet gehad op school, het leek me een raar woord. Ik vroeg er Mischa naar, wat het beteekende en dat ze het van hem gezegd hadden; en hoe bespottelijk gek dat ‘flesschentrekker’ was. ‘Werr hat gesagt, Kiend, was hat gesagt’ drong Mischa bijna opgewonden aan over zulk een simpele mededeeling. Eigenlijk was die Mischa toch wel erg goeiig en dom, om voor dat beetje Fransch, dat ik niet begreep, weer in loftuitingen over mijn vader uit te barsten: ‘Ein gescheiter Mann ist das, ach mein Gott, wie gescheit. Ein Kopf, Kiend, Verstand, Kiend, - dein Vater hat Verstand, viel.’ Om het flesschentrekken moest de heer Biedermann ook vreeselijk lachen, hij vond het net zoo grappig als ik: ‘Ich Flasche zieh, Ober Flasche zieh - komisch, serr komisch.’ En ik kreeg tot belooning, omdat ik Mischa zoo aan het lachen had gebracht, een droom van een sorbet in een van die Turksche kramen. Ik moest ook beloven niets van dat lachen over te vertellen, niets van het Fransche woord en ook niets van het flesschentrekken. En ik weet niet, hoe het kwam, dat ik plotseling de vraag deed: ‘Is het waar, dat Nico, de piccolo, een gulden van je krijgt, wanneer hij een paar postzegels voor je haalt?’ Het had me in de regendagen wel erg bezig gehouden, toen iedereen zich doodverveelde, Nico met een stralend gezicht

een gulden in de lucht te zien gooien en op te vangen en hem te hooren zeggen: ‘Die is van mij - dat lolletje heb ik al een paar keer gehad - wanneer dat geen verkleede prins is, weet ik het niet. Ik wil van je vader geen kwaad spreken, hij geeft wel eens een klein fooitje - maar die vrienden van hem, nou, dat zijn me een paar kale neten, laten je hollen en draven voor hun niks.’ Ik moest Mischa nu uit zien te leggen, wat neten waren - hij was erg ingenomen met mijn vertaling: ‘kleine Läuse.’ Uit pure tevredenheid gaf hij mij net zoo'n gulden als Nico had, terwijl hij proestend in zich zelf herhaalde: ‘Kleine Läuse, kleine Läuse.’

De week, die we nog op die badplaats doorbrachten was een der prettigste, die ik me van welke vacantie ook herinneren kon. Er kwam nog zon, ‘serr scheene Sonne’, zei Mischa, alsof het een apart soort van zon was; hij liep in een beeldig shantung-pak en was heelemaal niet bang het vuil te maken: hij groef kuilen mee, waar het water van de zee al in begon te loopen. Hij verheugde zich even zoo erg in het vuurwerk, dat nu eindelijk eens door kon gaan, als ik en liet ieder, die het maar wilde, op een ezeltje rijden. Hij maakte iedereen blij en opgewekt, alleen mijn vader niet. Die ergerde zich met zijn duffe vrienden over het joyeuse lichte shantung-costuum (het was de tijd, toen de meeste heeren nog muis-grijs cheviot aan het strand droegen) en kon het ook niet hebben, dat ik zoo maar Mischa zei - ‘dat doen ze bij Mischa in het land allemaal’, antwoordde ik, ‘elkaar bij den voornaam noemen’, en bij mezelf dacht ik: ‘je moest het eens van die gulden weten - ik ben lekker schatrijk, ik heb voor mezelf een heele gulden.’ Mischa beloofde naderhand, als de vacantie voorbij was, vaak bij ons te komen. Ik verzocht hem dringend erom vooral dan te komen, wanneer mijn vader op reis zou zijn - met Turkish delight en wafels en groote flesschen parfum, die ik op zijn toilettafel had zien staan. Ik had nog nooit zulke groote flesschen met parfum bij wien dan ook gezien, zelfs niet in de parfumwinkels in de stad - er was veel weelde en pleizier en aangename geur om Mischa. Ik had ontzettend veel verwachting van die bezoeken na de vacantie. Eigenlijk bouwde ik er een beetje mijn toekomst op: met Mischa zou alles vroolijk en royaal en gemakkelijk zijn - ik zou postzegels voor hem kunnen halen in plaats van Nico en nieuwe guldens krijgen, en al kreeg ik in 't

Willem Kloos. Naar een schilderij van Antoon van Welie in 1934.

geheel niets - met Mischa ergens in de nabijheid zou het leven goed zijn....

Dan was de vacantie ineens voorbij of er nooit vacantie bestaan had - maar ik bezat dien gulden en Moekie en ik ieder een reuzen flesch parfum in Moekie's koffer verborgen - en de verwachting van iets, dat als een sprookje zou zijn en nog werkelijk daarbij. Turkish delight, vanille-wafels en parfum worden met geld betaald - dus zijn werkelijk, doch ergens beginnen ze in den droom, wanneer je 13 jaar bent. En alles ging weer heel gewoon: we kregen net als vroeger runderlapjes met roode kool en dronken er gewoon water uit de kraan bij; en mijn vader trok na het eten zijn pantoffels aan, wat hij in het hôtel toch niet gedurfd had; waar ik blij om was, omdat ik een hekel aan mannen op pantoffels had - vooral wanneer ze een dikke sigaar paffend uren lang in de krant keken, en ik dan stil moest zijn. Alles ging weer heel gewoon.

Tot op een helfstachtigen avond lang na de vacantie, wel drie weken erna, die nare zakenvrienden van mijn vader bij ons op bezoek kwamen - emt een courant zwaaiend en zoo vroolijk en uitgelaten, als ik ze den heelen tijd in dat hôtel nog niet gezien had. Mijn vader scheen vergeten te hebben, dat ik ergens in de kamer zat. ‘Opzienbarende arrestatie van buitenlandsch bankier’, las hij luid, ‘millioenenzwendel - gerucht makende affaire.’ Ik dacht: wat paffen ze alle drie op dezelfde manier aan hun sigaren en wat heeft mijn vader leelijke dikke vrienden, toen ik ineens den naam Biedermann hoorde. Ik had al dagelijks verwacht, dat Mischa nu met al het lekkers en het pleizier eindelijk eens komen moest - dus vroeg ik plotseling: ‘Komt Mischa op bezoek, wanneer komt hij?’ Mijn vader en zijn vrienden keken me op zulk een vreemde manier aan, dat ik angst kreeg - er is geen erger uitdrukking op iemands gezicht dan die van leedvermaak, het is een lach, waar een straf op moest staan. ‘Je Mischa komt niet’, zei de eene vriend met de hangsnor treiterig lachend, ‘je Mischa heeft geen tijd om op bezoek te komen, hij mag van de gevangenisdirecteur niet naar je toe.’

Mijn vader zag, dat ik er niet veel van begreep, en merkte kortaf op: ‘Herr Biedermann is een oplichter, het staat in de courant, hij is gevangen genomen.’ En ook mijn vader grijnsde

even hatelijk en de andere vriend begon over het shantung-pak en de dasspelden en ringen van Mischa te spotten: ‘Wij zijn maar gewone menschen, hè, met eenvoudige pakken en geen glimmende steenen, maar we zijn ook geen oplichters, die in de gevangenis terecht komen - - Mischa, ga je mee naar de pier - Mischa, ga je mee naar het strand?’ - imiteerde hij imaginaire vrienden van Mischa, ‘de zon schijnt vandaag.’ ‘Serr scheene Sonne’, had Mischa gezegd en tegen de zon gelachen.

‘Jullie zijn dik en leelijk en gemeen’, schreeuwde ik ineens huilend, ‘alle drie - jullie hebben Mischa in de gevangenis gezet, omdat jullie jaloersch zijn.’ Mijn vader pakte me bij mijn schouders en probeerde mij uit de kamer te krijgen. ‘En van jou heeft hij nog wel altijd zoo aardig gesproken, hij zei, dat je zoo gescheit en verstandig was’ Het gelach dat hierop volgde, maakte me heelemaal wild. God, wat kunnen groote menschen gemeen lachen. ‘Wij waren alle drie erg gescheit en verstandig’, riep tenslotte de dikste vriend met een afschuwelijken nadruk op wij, ‘wij hieldden ons niet met Millionen-geschäften op en zijn daardoor ons geld niet kwijt geraakt zooals de andere domkoppen.’

Mischa zou niet meer komen - al wat prettig en vriendelijk is komt zoo vlug niet weerom. Ik voelde den gulden hard in het zakje van mijn matrozenpak, ingepakt in een stukje papier. Ik zag het oogenblik terug, toen ik dien gulden kreeg: we hadden samen zoo'n pret gehad. Mischa vond het zoo leuk, dat de piccolo dat van kale neten gezegd had, en ik had het vertaald. ‘Kleine Läuse, kleine Läuse’, schreeuwde ik tegen de vrienden van mijn vader, ‘vieze kleine luizen, dat zijn jullie.’ Meer kon ik niet zeggen - met een vasten greep werd ik buiten de deur gezet. En niemand kon Mischa uit de gevangenis halen. Er zou een tijd lang niets komen, dat ook maar een beetje pleizierig kon zijn - alles zou heel gewoon doorgaan, en Mischa zou achter de tralies niet meer tegen tegen de zon kunnen lachen: ‘Serr scheene Sonne.’

(Uit een binnenkort te verschijnen bundel proza: ‘Onmaatschappelijke voorkeur’.)

Het probleem der vrijheid bij Hans Driesch door Dr. W.M. Kruseman.

In dit artikel wil ik trachten in korte trekken een indruk te geven van het vrijheidsprobleem, zoals dit door Driesch wordt gezien. Daarbij zullen we ons in de eerste plaats hebben bezig te houden met wilsvrijheid. Vragen wij ons dus af, wat wij onder vrijheid hebben te verstaan. Vrij is datgene, wat door niets bepaald wordt, noch door factoren, welke het van buiten beïnvloeden, noch door zich zelf. Wij moeten ons dus afvragen: bestaat er vrijheid in deze absolute of strikte zin.

Echter is het begrip vrijheid ook nog op andere wijze te definieren en dan luidt het: vrij is datgene, wat slechts door het eigen wezen wordt bepaald. Spinoza definieert het begrip vrijheid in deze relatieve zin, want voor hem is datgene vrij, wat slechts van uit de noodwendigheid van het eigen wezen existeert en in het handelen slechts door dit wezen beheerst wordt.

Het probleem der wilsvrijheid is nu te benaderen van uit twee richtingen, te weten van uit die der phaenomenologie en die der psychologie.

De phaenomenologie houdt zich bezig met bewustzijnsverschijnselen. Van uit dit standpunt analyseert Driesch de beleving ‘Ik wil iets.’ Hierbij zijn wij ons van vijf verschillende zaken bewust:

1ste. De toestand, die ik uitwendig wil realiseeren, bestaat voorshands nog slechts in mijn bewustzijn.

2de. Die toestand zal in de toekomst werkelijkheid worden.

3de. Die toestand zal mij vreugde geven. (Hij staat ‘im Zeichen der Lust’. Rehmke.)

4de. Zo lang hij n i e t gerealiseerd is, heb ik een gevoel van onbevredigd zijn (Zeichen der Unlust).

5de. Mijn lichaam is in staat om deze toestand te realiseren.

Zonder deze laatste toevoeging kan er nooit van willen, doch slechts van wensen sprake zijn. Is het willen niet op het bereiken van een uitwendige toestand, doch van een bepaalde bewustzijnsinhoud gericht, dan blijft alles hetzelfde, behalve, dat nu niet mijn lichaam, doch dat mijn ziel die toestand zal moeten kunnen bewerkstelligen.

Deze ganse ‘Chemie des Willens’ leert ons nu echter niets aangaande het werkelijke probleem. Er is hier slechts van bewustzijnsinhouden sprake, doch niet van een overgang van de wil tot de uitwendige daad.

Bezien van uit het standpunt der psychologie is echter het probleem al evenmin tot klaarheid te brengen. Immers de psychologie eist, dat op de bewustzijnsinhoud van de wil de daad causaal volgt. Gaf zij deze eis van causaliteit op, dan zou zij ophouden wetenschap te zijn.

Komen we vervolgens tot de vraag: wat doet de wil ontstaan. Ook hier is de psychologie genoodzaakt strikte causaliteit te veronderstellen. Voor haar volgt elke wilsimpuls uit een bepaalde constellatie van de ziel. In het practische leven houdt men met deze beschouwingswijze voortdurend rekening (mensenkennis). Ik geloof ook, dat elkeen bij het lezen van een psychologische roman of bij het zien van een psychologisch drama stilzwijgend deze eis als gerechtvaardigd beschouwt. Immers voldoet de roman niet aan deze voorwaarde, dan noemen we hem psychologisch onjuist. Echter is met deze beschouwingswijze het feit, dat men zich verantwoordelijk voelt voor zijn daad, volkomen in strijd. Kant beschouwt het zedelijk bewustzijn dan ook als hetgene, dat hem er toe brengt de wilsvrijheid te stellen als postulaat. Toch erkent hij de algemene geldigheid der causaliteit. Hier treedt dus op een wijsgerige antinomie.

Uit deze tegenstrijdigheid tracht hij zich te redden door zijn onderscheiding van empirisch en intelligibel karakter. Tot het eerste behoort alles, wat het gedrag van de handelende mens

1935 Tentoonstelling Gemeente Archief, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van 'De Nieuwe Gids'.

Laatste opname van Willem Kloos Mei 1936.

bepaalt en voor zo ver het voor ervaring toegankelijk is. Het behoort evenals de ervaarbare natuur tot het gebied der phaenomena. Grondslag van dit empirische is het intelligibele, slechts denkbare karakter, dat evenals het 'Ding an sich' juist werkelijk is.

Elke wilshandeling zou nu volgens Kant het causale gevolg zijn van uitwendige omstandigheden en van het empirisch karakter. Van dit laatste zou echter het intelligibele (slechts denkbare) karakter het 'beharrliche Wesen' zijn. Het zou buiten de tijd staan en drager zijn van de zedelijke wet, zodanig, dat voor haar de kategorische imperatief geldt. Wel is waar heeft het ook zijden, die als 'Triebe' zijn op te vatten; echter is haar zedelijke zijde juist datgene, wat haar menselijk maakt. Vrij handelen wordt nu identiek met 'seinem Wesen als vernünftiges Mensch gemäsz.' Driesch wijst er hier echter op, dat voor Kant vrijheid toch altijd blijft betekenen 'Wesensgemäszheit', zodat er hier van vrijheid in strikte zin toch eigenlijk geen sprake is.

Beschouwen we nu het vrijheidsprobleem in phylogenie en geschiedenis. Beide verschijnselen hebben gemeen, dat ze slechts één maal optreden, dus niet recapituleerbaar zijn. Volgens Driesch zijn we genoodzaakt te vermoeden, dat de mensheid een 'Ganzheit' is; juist het morele bewustzijn is de aanduiding in de richting van een 'überpersönliche Einheit.'

De vraag is nu: 'sind Phylogenie und Geschichte durch Etwas vorausgehendes bestimmt?' Zeer zelden zijn er in de geschiedenis der philosophie stelsels geweest, die de voor haar ontvouwing bestaande voleinding van een *boven*-persoonlijke Eenheid ontkend hebben. Daarom kan er bij Spinoza, Schelling, Schopenhauer, Hegel en von Hartmann van pantheïsme in strikte zin geen sprake zijn. Zij allen kennen God als Wezen. De enige werkelijke aanhanger van pantheïsme en daarmee tevens van echte vrijheid in absolute zin is volgens Driesch Bergson met zijn uitspraak 'Dieu se fait.' Volgens dit stelsel maakt God zich zelf in phylogenie en geschiedenis, door niets bepaald, ook niet door zijn eigen, nog niet ontvouwde Wezen. God heeft geen Wezen, doch wordt zijn Wezen. Bergson leert, dat bij de evolutie in de phylogenie een echt vrije kracht (Elan vital) een rol zou spelen. En het ontstaan van de wil in de mens is eveneens een deel van de zich zelf makende God.

In zijn ‘Wirklichkeitslehre’ betoogt Driesch, dat een anorganisch systeem bepaald wordt door uitwendige omgeving en door eigen wezen. Bij het levende organisme komt hier nog bij de natuur - wetmatige inwerking der entelechie. Met vrijheid krijgen we slechts te maken in phylogenie en geschiedenis, omdat deze beide niet recapituleerbaar zijn en tevens, omdat hier een bovenpersoonlijke Eenheid in het geding komt.

In ‘Das Problem der Freiheit’ zegt hij: ‘Phylogenie und Geschichte sind (wahrscheinlich) in einmaliger, noch nicht vollendeter Entwicklung befindliche überpersönliche Ganzheiten.’ Hij meent, dat met deze opvatting zowel de leer van Bergson (Dieu se fait), als van ‘ein Wirkliches mit einem gegebenen alles bestimmenden Wesen, das sich in der zeitlichen Erscheinung gewissermaszen auseinander legt’ in overeenstemming is.

‘Das Problem der Freiheit’ besluit hij met de woorden:

‘... eine Wissensentscheidung in Sachen des Freiheitsproblems ist grundsätzlich unmöglich.’

Een liefde op het midden van den levensweg door Mr. Dr. Benno J. Stokvis. XVII.

Toen zijn hospita den volgenden morgen klopte en een stapel kranten op de tafel legde, ontwaakte hij uit een verkwikkenden slaap.

Hij bleef in het half-donker van de kamer liggen. De kranten; daar lagen de kritieken. In hem was een groote rust, de blijde voldaanheid van iemand die een zware taak volledig heeft volbracht, en nu heeft afgesloten. En het was hem alsof wat ginds op tafel over hem geschreven stond, een ander aanging dan hemzelf.

Gedachtenloos bleef hij liggen. Door een smalle spleet in de overgordijnen voor het venster, viel het zonlicht binnen. Hij zag naar de milliarden stofdeeltjes die in de lichtbaan zweefden. Elk van die deeltjes was een eigen heelal. De mikrokosmos opende zich. En zijn denken dreef af.

Toen hij bij zijn ontbijt aan de tafel zat, nam hij werktuigelijk een blad. Terwijl hij het zoekend openvouwde, moest hij zich een oogenblik bezinnen, voordat hij zich voor den geest bracht wat hij zocht. Schweiger! Hij had gespeeld als Schweiger. Het scheen hem dat jaren hem van dien avond scheidden, en nog slechts flauw kon hij zich de lijn van zijn spel langs enkele momenten voorstellen.

Zijn oogen gingen over de groote dichtbedrukte bladen, die onder den druk van zijn vingers kraakten en ritselden. Hij wist nu wat

hij zocht: Schweiger! Talma als Schweiger! Hij zag een breeden kop met vetgedrukte letters: ‘Talma-Schweiger! Een nieuwe triomf! Spel van onvergelijkelijke schoonheid! Talma als redenaar!’.

Hij las niet verder. Goed! Goed! Hij liet het blad op den grond glijden en nam een nieuwe courant. Hij las het opschrift: ‘Talma's nieuwste creatie: Schweiger!’. Zijn oog zocht onder aan het einde der kolom: ‘Een groot acteur, waarop ons land trotsch moet blijven.’

Hij las niet verder en nam een ander blad. Een kort verslag: ‘Na zeer geruimen tijd van rust, trad Talma gisteravond voor het eerst weder op in Werfels Schweiger. Een zonderling, onevenwichtig stuk, dat wij nog niet kenden. Doch Talma die de titel-rol vertolkte wist de onaannemelijke figuur van Schweiger leven in te blazen. Hij speelde en bracht het publiek in geestdriftige vervoering...’ Zijn oog gleed naar het slot: ‘In welgekozen bewoordingen dankte de groote acteur de sprekers die het woord tot hem hadden gericht en het publiek voor zijn bijvalsbetuigingen. Daarna hield hij een belangwekkend referaat over het begrip tooneelspeelkunst. Wij zijn verheugd Talma weder op de planken van het vaderlandsch tooneel te hebben mogen begroeten. Het was in alle opzichten een joyeuse rentrée.’

Hij glimlachte. Hij wist genoeg. Het was wat hij noodig had als kunstenaar: de uiterlijke bevestiging van het in zijn innerlijk levende besef dat wat hij gaf was waar, en zuiver. Vaag was in hem een angst geweest voor bijtende, grievende woorden, die zich ingriffen en vastzetten in het geheugen, de vreugde van de scheppingsdrift verbitterend, het zelfbewustzijn knauwend, woorden die in vroegere perioden van zijn loopbaan dagenlang hem hadden lamgeslagen, die twijfel brachten in zijn kunnen, en die beteekenis hielden hoezeer zich tegengestelde oordeelvellingen en het enthousiasme van de zaal daartegenover plaatsten. En hij werd zich bewust, dat òòk in hem had geleefd de onzekerheid, of niet zijn verblijf in het gesticht zou worden in verband gebracht met zijn spelen, met zijn wijze van spelen, die hij verdiept en veranderd wist, en met zijn spelen van juist deze rol.

De rol van Schweiger. Zij trok in hare schakeeringen aan hem voorbij, en het was hem als stond hij tegenover een volkomen

Laatste opname van Willem Kloos Mei 1936.

onbekende, waarvan hij zich niet kon voorstellen daarmede ooit iets te hebben gemeen gehad. Hij zag een zwarte gestalte, gedreven door het noodlot naar den ondergang, omringd door machten die hem opdrongen naar het verderf. Maar hìj, hijzelf was Talma; hij zat in de veilige rust der kleine zichtbare werkelijkheid; hij zat hier in een zonnige kamer, voor hem het open venster waarachter de groene toppen der boomen bewogen in den wind; hij zat aan de blank-gedekte tafel bij zijn ontbijt, met room-gelige bolletjes boter, een schaal met helder wit gesneden brood, een kannetje thee en water, een hardgekookt ei en een kristallen jampotje waarin een glazen lepel. Hij zat zoo veilig en goed. Hij glimlachte en uit het gebloemde porceleinen kopje dronk hij een slok thee, en zag peinzend naar buiten.

Toen hij gereed was, stak hij een cigaret aan. Hij volgde de rookkringetjes die omhoogcirkelden. Dan stond hij op. Bij de deur werd hij zich bewust, dat hij naar buiten wilde en hij nam zijn hoed. Een straatorgel begon te spelen.

XVIII.

Toen zij dien avond bij hem binnentrad, lag in haar oogen de vreugde van een nieuw geluk.

Zij gingen zitten. Zij sprak van haar gewaarwordingen bij zijn opkomen, bij zijn spelen, bij zijn spreken aan het slot. Zij sprak van de spanning waarin zij iedere seconde mèt hem had doorleefd, hoe zij van uit de verte elke beweging, elken ademtocht van hem had voorvoeld en sidderend van emotie was gevolgd; hoe haar wezen in het driftig verlangen bij hem, nu bij hem te zijn, tot zijn wezen genaderd was, in een moment waarin alle grenzen wegvielen en het was geweest alsof zij in zijn onmiddellijke nabijheid bij hem had gestaan, haar oogen in zijn oog, met uitgestrekte armen, bereid te helpen, afwerend. Zij sprak aarzelend, met afgebroken zinnen, den blik afgewend weg-starend, en het was alsof zij opnieuw wat zij zeide onderging, doodsbleek en bevend.

Hij luisterde. Eerst was het alsof haar woorden een ander aangingen dan hemzelf, alsof hij alleen naar deze woorden luisteren moest omdat zìj ze sprak. En dan, langzaam, wrang, kwam de herinnering. Hij zag zich staan, bij het voetlicht, verblind en

hijgend; hij hoorde vreemde fluisterende, zuchtende stemmen en het ruischen van een verren, over de velden naderenden wind; - en dan plotseling was het geweest alsof een beschermende hand boven hem alles wegvaagde. En hij begreep.

Hij nam haar hand in zijn handen en bracht ze aan zijn lippen. Zijn blik viel op de goudblonde golven van heur haar, en zonder dat hij kon verklaren waarom, kwamen voor zijn geest de woorden van den psalmist, die vele jaren buiten zijn herinnering hadden gestaan: 'het kostbaarste goud van Ophir'. Zacht binnensmonds herhaalde hij: 'Dochters van Koningen zijn onder Uwe kostelijke staet-dochteren; de Koninginne staet aen uwe rechterhand in het fijnste goud van Ophir'. En opstaande herhaalde hij luider de woorden die hij voor volle zalen zoo menigmaal had gedeclameerd: 'de Koninginne staet aan uwe rechterhand in het fijnste goud van Ophir'. Hij nam den ouden Statenbijbel uit een lade van de kast, en zoekend in de Psalmen bladerend hervond hij, en staande las hij haar voor: 'Hoort o dochter, ende ziet, ende neygt uwe oore: ende vergeet uw volk ende uwes vaders huys. Zoo zal de Koning lust hebben aen uwe schoonheyt; dewijle hij uwe Heer is, zoo buygt u voor hem neder. Des Konings dochter is geheel vereerlijkt inwendig; hare kleedinge is van gouden borduursel'.

Hij sloeg het boek dicht. En in den blik dien hij ontmoette ontdekte hij een wonderlijke blijheid, die hem ontroerde. Zij bleven zwijgend, de oogen in elkanders oogen. En in de ontroering die over hem kwam gevoelde hij dat er iets onuitsprekelijk goeds moest zijn, dat zij hem zeggen zou. Zijn oog gleed over haar wezen, en hij gevoelde dat iets onaanduidbaars in haar veranderd was. Haar oogen geleken hem op dit oogenblik twee donkerblauwe fluweelachtige rozen, nog vochtig overtogen van den dauw waaronder zij zich uit hun knoppen hadden geopend. En zonder dat zij sprak begreep hij. Er voer een huivering door hem. Hij deed twee schreden achteruit. Het was alsof het komende moederschap iets uit een andere wereld over haar had gelegd, en uit haar oogen sprak een lichte verwondering als van wie ontwaart, dat buiten zijn bewuste om een wonder zich aan hem voltrekken gaat.

Hij moest denken aan den staat waarin hij zelf verkeerde wanneer hij spelen ging. En gelijktijdig dacht hij aan de Annunciazone van Da Vinci: Maria tot wie de engel is genaderd om

de ontvangenis te verkondigen, en het trof hem dat hij in haar gelaat de trekken van een van Botticelli's Madonna's nu hervond. Zijn denken splitste zich in veelvouden van gelijktijdige gedachten, die onmiddellijk ondergingen in een draaikolk van gewaarwordingen. En er bleef slechts eèn sensatie die hij grijpen en vasthouden kon: dat nu de tusschen hen gegroeide band voor eeuwig en heilig was, dat er een nieuwe onbreekbare band zich tusschen hunne wezens had gelegd.

Zij gingen samen op den divan zitten en zij spraken fluisterend, alsof een onzichtbaar derde wezen in hun nabijheid sluimerde. Zij zat half liggend tegen hem geleund, en hij had zijn linkerarm om haar geslagen. Er was iets als een schroom in hem om haar aan te raken; hij gevoelde zich als een die bij een hooger, bovenaardsch wezen mag vertoeven, en die volmaakt gelukkig is in de aanschouwing daarvan te mogen verzonken zijn, en die niet meer begeert dan immer dit alleen te mogen aanschouwen, en die alles daar buiten vergeten zal: koude en honger en arbeid en de voortwentelende jaren.

Hij zag aan den horizon van zijn leven een nieuw en heerlijk land. En het was alsof zijn leven tot dit oogenblik slechts een beteekenislooze aaneenschakeling van ledige momenten was geweest; alsof eerst thans hij zou beginnen gaan te leven.

XIX.

De herfst kwam, en het werd winter, en het voorjaar naderde. Hij speelde belangrijke rollen en rollen zonder importantie, in groote steden en in provincieplaatsen, gastrollen en vaste engagementen, losse opvoeringen van een enkel stuk en reeksen van vele achtereenvolgende avonden van dezelfde voorstellingen. Hij zat gebogen over een boek of zonder denken uit de vensters starend in stoffige schokkende treinen. Hij stond voor prachtig gebouwde schouwburgzalen en voor muffige doorgerookte vergaderruimten. En hij speelde.

Hij speelde, en hij gaf zich. Maar het was alsof iets anders was geworden. Iets van zijn eigen wezen bleef, bleef aan de aarde. De wereld bemerkte niets, en hij vraagde zich af of de menschen blind waren dat zij niets zagen, of dat wat hij thans gaf nog

zooveel beteekende, zoò weinig minder was dan wat hij vroeger had gedaan, dat het verschil uiterlijk onwaarneembaar bleef. Hij voelde zijn spelen thans voor zichzelf als minder gaaf, minder waarachtig. Het wierp een lichte schaduw over het groote geluk dat hem vervulde. Maar hij begreep dat juist dit, waarvan zijn denken was doortrokken, sterker was dan om zich te kunnen laten verdringen, dat het dit was, dat zich verzette tegen de machten die zich van hem meester maakten als hij spelen ging. En hij wist dat het goed moest zijn. Er was in hem het onwrikbare vertrouwen dat alles goed zou zijn.

Zij had haar ontslag genomen en zij woonden bij elkander nu. Wanneer hij diep in den nacht met pijnlijke oogen en stijve ledematen thuiskwam, zat zij aan de gedekte tafel op hem te wachten. En altijd weer opende zich in hem de vreugde, met een gevoel van plotseling jong te zijn geworden, wanneer hij in de helderverlichte kamer binnentrad en zij hem tegemoet kwam. En een sterk besef van veilig, onaaantastbaar en veilig, afgescheiden van de andere wereld te zijn, stond in hem als hij achter zich de deur sloot. En alle spanningen, alle zorgen vielen van hem af.

Hij schroomde hun liefde te wringen in een formaliteit; er stond in hem een logisch niet verklaarbare angst, dat iets, dat ondefinieerbaar was voor altijd dan beschadigd werd, dat iets verdoffen en glansloos worden zou. Hun liefde was voor hem een abstracte geheimzinnige band tusschen twee wezens, die had bestaan lang voordat zij elkander hadden gezien, lang voor hun beider stoffelijk leven; een band die onzichtbaar nauwer zich had toegehaald, naarmate zij elkander naderden, en in het oogenblik dat hunne gestalten zich binnen eenzelfde ruimte hadden bevonden, elkander had doen ontdekken, met de plotselinge gewaarwording van iets te hebben hervonden, iets waarvan tot die seconden het gemis hun niet was bewust geweest, maar waarvan zij in een flits begrepen, dat zij het moesten bezitten, omdat zonder juist dit, dit eene dat ontbroken had, hun leven onvoltooid, kleurloos en ledig was. En hij wist dat deze liefde zou blijven voortbestaan, oòk als hij zou vertrekken moeten naar een vreemd land, ook als hij de aardsche werkelijkheid zou moeten gaan verlaten. - Een huwelijk, de ambtelijke registreering van iets, dat boven alle wet verheven was, er was iets in hem, dat hiertegen zich verzette. En

bij dit alles kwam als een klein maar zwaarwegend détail voor hem, dat hij de klanken van de woorden ‘Burgerlijke Stand’ haatte.

Wanneer hij haar bijwijlen hiervan sprak, luisterde zij stil en glimlachte. De ‘Burgerlijke Stand’, ‘wettig getrouwd als man en vrouw voor de Wet’, het waren begrippen aan een huwelijk voor haar van-af haar kindertijd als iets natuurlijks, dat van zelve sprak, verbonden; zij dacht aan het net-gebonden ‘Familieboekje’: dat haar moeder haar zoo dikwijls had vertoond; zij zag de zwarte gecalligrafeerde letters met hun krullen op het blanke in den loop der jaren vergelende papier; zij zou het niet bezitten. Maar zij vertrouwde; zij voelde vaag de onbewijsbare waarheid die in zijn opvattingen besloten lag.

De dagen dat hij niet spelen moest bleef hij bij haar, en zij spraken en peinsden. Een jong leven was in haar groeiende, een geheimvol nog onzienelijk wezen was in haar ingewanden ontkiemd, waarin hun beider wezens zich vereenigden. Vreemde oerkrachten die ongeweten in hun eigen wezen gezeteld hadden, kwamen tot leven in de groeiende nog adem-looze vrucht binnen haar lichaam. Een levenloos leven groeide naar het leven.

Urenlang zat hij nevens haar, en terwijl zijn oogen wegdroomden vertelde zijn mond haar zooals men een sprookje verhaalt aan een kind. Hij wist niet waarom hij dit deed, maar in hem was de onbewuste drang tot geven, haar innerlijk rijker te maken, nieuwe vergezichten aan haar innerlijk oog te openen, haar te doordringen van het weten dat hij bij haar was, dat zijn wezen rond haar was, nu en later en altijd, en dat hij haar liefhad. En hij bemerkte dat nu zijn liefde voor haar dieper was geworden, dat alle hartstocht in hem was verstild, en dat hij haar liefhad als zijn vrouw, als deel van zichzelf, waarin zijn ik herleven zou en naast zijn thans bestaande ik zou verder leven. Een wonder geschiedde door hen en in eerbied onderging hij het.

Zij spraken veel van hun kind. Zij zagen het in hun gedachten met groote donkere oogen droomend in het licht, nog toevend in verre sferen, terwijl het stoffelijk lichaam reeds op aarde was. Zij zagen in hun gedachten den vagen glimlach die om zijn lippen speelde, alsof zijn oogen buiten deze wereld schoone wonderlijke dingen uit een ander zijn aanschouwden. Zij zagen in gedachten

de langzame bewustwording van het aardsche leven in dit wezen dat van en door hen was, en toch een eigen wereld vormde. Zij zagen in de peillooze donkerte van zijn oogen driften schieten. Een geheimzinnig leven vegeteerde daar. Zij zagen in hun verbeelding de ziel van hun kind door zijn oogen, zooals men door de wazige waterlagen de donkerder wordende diepten van een diep aquarium zoude trachten binnen te dringen met den blik. Het was alsof ijle varenstruiken wuifden in een schaduwwereld, verbergend dieper donkerder vreemdkleurig donkere diepte.

Zij zaten bij elkander en het was alsof hun kindje voòr hen lag, in het onmiddellijk bereik van hunne handen. Het was hen niet mogelijk te wachten op de verwerkelijking van dit geluk; hun phantasie voerde hen in de toekomstige wezenlijkheid. En zij zagen het schoone droombeeld dat zij opbouwden; de droom werd hun tot een werkelijkheid, en hun werkelijk leven ging verglijden in een droom.

Hun kind! - Een nieuwe horizont van ongekende vreugden doemde voor hen op. Hun kind: zij zagen het met vragend-verwonderde, wijd-open oogen. Glinsterende stofdeeltjes dwarrelden in doorzichtige wolken voor zijn blik, en het was alsof het onbewegelijk luisterend lag naar een vreemd suizen dat uit het wezen van de dingen tot zijn wezen kwam.

Zij zagen zijn fijnbesneden regelmatig gezichtje en de kleine sterke vormen van zijn gespierd lichaampje. Hun beider kind, het zou een knaapje zijn. - Hij zag in zijn verbeelding de teedere knapenfiguur van Tobias schrijdend door het droomenland naast den aartsengel Rafael, het hoofd vragend vertrouwend schuin omhooggeheven tot den engel, de rechterhand vergeten in diens linker, het vischje in zijn linkerhand, op Botticelli's doek in het museum in Torino. Tobias en de engel, geleid door engelen, beschermd door engelen. Hij nam de Apokryphe Boeken en las haar het boek Tobias voor. En zij besloten dat hij Tobias heeten zou, hun zoon.

Hun zoon, zij zagen hem ouder worden. Zij gingen hem inwijden in het menschenleven. De droomer zou de werkelijkheid betreden. En het was hun volkomen duidelijk, dat hij de sporen van zijn vader volgen zou. Zij zagen hem jong en krachtig, het bloed bruisend in zijn aderen, aan den drempel van het leven.

Talma, ook hij. Op zijne schouders rustte de gevierde naam, wiens klanken reeds alleen in de ziel van talloos velen een trilling van ontroering brachten. Hij stond aan den drempel van zijn leven: vòor hem de open ruimte van de planken, die de bezieling van den kunstenaar in een wijkende wonderwereld verkeeren doet. En ook voor hem lag de roem.

XX.

Hij speelde dien avond in een provincieplaats, ver van de stad. Hij speelde in een drama: hij was de sombere vergrijsde eenzame, gehaat door de menschen, gehaat als een despoot in zijn gezin, maar eenzaam, wien in zijn eenzaamheid alles ontvallen gaat: zijn vrouw, zijn kinderen, zijn fortuin, en aan het einde, ook zijn illusie.

Hij speelde, omdat hij spelen moest, maar in hem was onrust. Er was in hem een donker voorgevoel. Het was alsof een duistere wolk was aangedreven en zijn leven overschaduwde.

Hij speelde. Hij wist, dat hij hier was en speelde. Maar een ander deel van zijn wezen was opgejaagd; er was iets, iets, er moest iets verschrikkelijks zijn. Het was alsof hij bezinningloos zweefde tusschen meerdere werkelijkheden; alsof zijn ontredderd ik machteloos fladderde in de duisternis.

Hij rukte zich in blinde drift terug naar de aarde, om zijn wezensdeel dat daar was te hervinden; hij stortte zich terug in zijn spelend zelf op de planken. En het was plotseling alsof eerst nu hijzelf ging spelen; alsof hij met zijn geheele wezen alles terugdringend nu verder speelde wat tot dit oogenblik een ander had gespeeld.

Hij was thans geheel zichzelf. Hij speelde staande achter zichzelf en in het volle bewustzijn van wat hij speelde. Hij speelde en hij zag zich worden tot een eenzame, een man, van allen verlaten, die tandeknersend en hardnekkig vecht tegen allen, tegen het aandruischende leven, tegen het noodlot, tegen zichzelf. Hij speelde en hij onderging in bittere zelfvernielingsvreugde de smart van een verloren ziel, die wankelend verder worstelt. Hij speelde en sidderend onderging hij de wreede willekeur van het leven, het leven dat geeft, dat in den schoonen schijn der idealen

de luchtspiegeling van het geluk aan den smachtenden blik verschijnen en verzinken laat, het leven dat geeft en meedoogenloos weder ontneemt, en meer ontneemt, en iets hergeeft en behouden laat, en toch opnieuw ontneemt, in een wreed redeloos pijnigend spel, straffend wie loon verdient en overvloediglijk beloonend wie tuchtiging moest ondergaan, tot alles in de gemartelde menschenziel zich vereenigt in eèn krankzinnige breidellooze begeerte alles te vervloeken, alles te vernietigen, alles omlaag te sleuren in de zwarte golven van het verderf.

Toen hij zich in de kleedkamer bevond, trof het hem dat hij het voorgevoel dat hem weinige uren terug had opgedreven onder het spelen verloren had. In hem was een ontspanning, alleen om zijn hoofd lag een knellende band. Op de tafel voor zich zag hij een klein flets groen papier. Hij nam het gedachteloos in de hand. Iemand zeide hem iets, en hij verstond het woord ‘telegram’. Met een schok, die zijn hart deed stilstaan, ontwaakte hij tot het volle bewustzijn. Een telegram; van haar! Met trillende vingers brak hij het open. Er stonden twee woorden in: ‘Kom onmiddellijk!’

XXI.

Over den duisteren weg tusschen eindelooze duistere boomenrijen stoof de automobiel door den nacht. Twee felle lichtbundels schoven vooruit over het plavei en langs struiken en boomstammen van den berm. In de stilte klonk alleen het doffe druischen van den nachtwind door de bladeren.

Hij zat achterover-geleund, in een hoek, de linkerhand rustend op het portier, waarvan het venster geopend was, de rechter slap langs het lichaam. Doodelijke vermoeidheid had zich over zijn ledematen gelegd.

Hij wist, dat iets dat afschuwelijk was hem wachtte, maar hij kon zich niet herinneren wat. Er was iets verschrikkelijks, dat hij verzetloos had te ondergaan. Het noodlot had zich tegen hem gericht. Er stond in hem het hardnekkige besef dat hem mets geschieden kon: hij was hij, Talma, Talma zat hier, wat kon Talma geschieden, wat was er dat Talma bezat en dat gedeerd kon worden? Maar hij voelde dat hierin een lacune was, hij wist diepinnerlijk dat hij niet onaantastbaar was, en dat iets, iets wat

Willem Kloos en Mevrouw Jeanne Kloos Reyneke van Stuwe, temidden van een groep vereerders, na afloop van de receptie ten huize van den kunstschilder Antoon van Welie te 's-Gravenhage, ter gelegenheid van Kloos' Huldiging bij zijn 70sten verjaardag, 6 Mei 1929. Aan 's Dichters linkerhand wijlen de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Dr. J.Th. de Visser, geheel links, met hoogen hoed, de gastheer, Antoon van Welie.

hij nog niet noemen kon, bloedend in hem zou worden uitgebrand. Door zijn omnevelde bewuste, voelde hij dat zijn onbewuste wist, dat in zijn onbewuste het vormlooze weten opdrong van iets afschuwelijks. Iets zou in hem willen opstuiven om het te grijpen, - maar hij was machteloos, en bewegingloos bleef hij zitten. En alle denken, alle willen ging onder.

De nachtwind die verkoelend langs zijn slapen streek, deed hem de oogen openen. In hem was een leegte. Het was alsof hij vele eeuwigheden was verwijderd van het laatste oogenblik dat hij zich flauw herinnerde. Er was iets geweest. Hij wist niet meer. Hij wilde niet weten. Hij richtte zich op en mechanisch zochten zijn vingers den cigarettenkoker. En plotseling ontwaakte in hem het bewustzijn van te leven, van bewust diep te ademen en zijn spannende spieren de ledematen te voelen bewegen. De auto joeg hortend en dreunend voort door den nacht. En het deed hem goed; hij wist dat hij op aarde was, te midden van de wereld der stoffelijke dingen. En de vingertoppen van zijn rechterhand streken langs de ruig-aanvoelende bekleedingsstof der bank waarop hij was gezeten. Het leven! Spelen! En plotseling dicht voòr zich zag hij haar gelaat, met de verdroomde trouw vertrouwde uitdrukking, die hij zoo lief had.

Hij leunde terug in zijn hoek, en met gesloten oogen rookte hij zijn cigaret. Zijn denken vervlakte. Maar een vage onlust kroop in hem op. Hij ging weder recht zitten, en zonder te weten wat, zochten zijn handen in de zakken van zijn colbert. Zijn vingers gleden langs de bekende vormen van potlooden, zijn zakboekje, een doosje lucifers en paperclips, tot zij stuitten op een prop papier; zij tastten over het onbekende voorwerp. En in de pijnigende duidelijker wordende herinnering brachten zijn vingers het buiten zijn bewuste om te voorschijn. Hij zag ernaar in het fletse schijnsel van een lantaarn die zij passeerden. En met een schok wist hij. Het telegram! Er was iets gebeurd.

Hij zag zich eensklaps in haar kamer staan: zij lag klein en doodsbleek met verwrongen gelaatstrekken in het groote bed. Dof hing de stilte. Het was de stilte van den dood. Hij stond, en het was alsof hij niet meer ademen kon. En het was hem alsof hij juist zoo reeds vroeger eenmaal in een ander leven in een kamer aan een doodsbed had gestaan, en hij herinnerde zich de

wanhopige smart die zijn denken had verblind. Onduidelijk als in een verweerden spiegel zag hij zich zelf, in een hooge sombere zaal, alleen aan dat witte doodsbed. En hij herinnerde zich dat daar een wezen moest gelegen hebben, dat hij had lief gehad, en over hem kwam de vertwijfeling van zich niet mèèr herinneren te kunnen dan dit, dat daar een wezen moest gelegen hebben, dat hij lief had gehad boven alles, en dat niet meer was, en waarvan hij zich de trekken niet meer herinneren kon, maar dat van hem geweest was, een deel van zijn eigen ik, het geluk van zìjn leven, dat wreed en erbarmingsloos uit zijn bestaan was weggescheurd. En in dit oogenblik voorvoelde hij dat hij ditzelfde opnieuw beleven ging, dat hij na vele eeuwen nu dienzelfden martelgang zou hebben te gaan.

Het was alsof hij daalde in een dichten grauwen mist en in hem bleef alleen het bewustzijn dat hij eens geleefd had in een groote stille sombere zaal en het besef dat hij de vage herinnering aan dat leven reeds eerder had gekend, dat sommige oogenblikken wanneer hij speelde zijn ik terugzonk in een bestaan dat vele eeuwen ver in het verleden lag.

(Wordt vervolgd.)

De ochtend na de première door Ralph Springer.

Rudolf Welmers luisterde geduldig naar de onbarmhartige critiek van juffrouw Poppink, zijn hospita, op zijn drama ‘Love me and the world is mine’, waarvan den vorigen avond de première was gegaan. Het was een Zondagmorgen, vroeg in het voorjaar.

- Als ik vooruit geweten had, dat het zóó'n druilig stuk was, had ik m'n kaartje gewoonweg laten verloopen, bromde ze. En ik had, in mijn goeiigheid, nog wel zoo opgesnejen, tegen den slager en zoo, dat u zoo'n opgeruimd mensch was en dat ze zich vast náár zouden lachen, als ze het gingen zien.

- Het spijt me, dat het u tegen is gevallen, moeke, mompelde hij.

- Uzelf dan soms niét? Meneer, wees nou eerlijk; zou u zelf óók niet liever hebben gehad, dat de menschen om je brullen, dan grienen, zooals ze gisteravond deden?

Hij grinnikte.

- Op voorwaarde, dat u me niet verraadt, beken ik plechtig, dat ik dat liever had gehad. Maar, wat wilt u? Het stuk heeft succes gehad, juist omdat den meesten menschen het huilen nader staat, dan het lachen. Ik hoefde het publiek maar een klein duwtje te geven en toen was ik er.

Moeder Poppink schudde verontwaardigd het hoofd.

- Als dàt waar is, nu, dan gaan die lui van de kunst al éven erg met draaierij om, als die van de politiek. Zelf vroolijk zijn en de menschen een grienstuk voorzetten, omdat ze graag huilen. Als u met uw meisje net zoo omspringt als met de kunst, zal ze het wel niet lang bij u uithouden.

In z'n eentje grinnikte hij nog eens om haar opvatting na, wiegend in zijn schommelstoel. Dra stormden drie zijner vrienden de kamer binnen, elk met een ochtendblad in de hand.

- Attentie! daverde de stem van den schilder Lou Cooimans, een groote, breede vent, ik begin! 'Een fijn besnaarde ziel, een kristal-zuiver psycholoog, een waarachtig kunstenaar...' Wist je, dat je dat allemaal was?

- Gemeenplaatsen, vitte Jan Sommers, de gentleman-bankbediende, ik heb hier heel wat beters. 'Een zéér voornaam talent...' enzoovoort. 'Van Rudolf Welmers te beweren, dat hij veel voor de toekomst belooft, zou der waarheid te kort doen. Met zijn drama "Love me and the world is mine" heeft hij het onomstootelijk bewijs geleverd...' enzoovoort.

Max Goldberg, de musicus, schudde het hoofd.

- Het oordeel van 'De Post' zegt mij oneindig veel meer, bracht hij met gevoelige stem in het midden. 'Glansrijke herleving van het oorspronkelijk tooneel... Een ongekend, tenvolle verdiend succes. Oprechte hulde en gelukwenschen!'

- Hoé dan ook, er heerscht een roerende eenstemmigheid, merkte Sommers, ontevreden, op. Het is voor je te hopen, dat er gauw een beroerde critiek loskomt.

- Hèb ik al te pakken, van moeke Poppink. Rookt, menschen!

Lou Cooimans prefereerde een sigaar, de anderen staken een sigaret op.

- Nu vieren we toch zeker gauw bruiloft? vroeg Max. De ouwe van Willy zat gisteravond te snotteren als een alligator.

Welmers antwoordde niet dadelijk.

- 'De Hoofdstadbode' heeft me het correspondentschap te Weenen in het vooruitzicht gesteld, zei hij eindelijk, timide. Waarom zou ik dus zoo overhaast trouwen?

De anderen keken hem verwonderd aan.

- Omdat, merkte Max bedeesd op, je succes van gisteravond het begin van een prachtige carrière is. Willy zei trouwens verleden week nog tegen Martha, dat jullie alleen nog wachtten op een succes.

- Nu, dat wàs het immers! daverde Cooimans. Heb je iets, Ru?

Welmers schudde het hoofd, stapte op zijn schrijftafel toe.

Max wenkte den anderen dringend, niets te zeggen.

Willem Kloos en Jeanne Kloos Reyneke van Stuwe temidden van de genoodigden op het Feest-diner ter gelegenheid van Kloos' Huldiging bij zijn 70sten verjaardag, 6 Mei 1929. Aan 's Dichters linkerzijde, zittend zijn echtgenoote; achter haar, staand, de Heer Dr. Lodewijk van Deijssel.

- Neem me niet kwalijk, Ru, het spijt me, dat ik er over begonnen ben, zei hij, op gevoeligen toon.

- Onzin, daar is geen reden toe. Ik had jullie al dadelijk op de hoogte moeten brengen, maar ik vond het te pijnlijk, om er mee voor den dag te komen.

- In orde, bracht Jan Sommers in het midden. Dit onderwerp heeft afgedaan. Wat doen we, vanavond?

- Jullie behoeft volstrekt nog niet weg te gaan, als er maar niet over Willy of bruiloft gesproken wordt.

- Dat verdraai ik eeuwig! brulde Cooimans. Als we blijven boomen, ben ik niet voornemens heilige huisjes te ontzien.

- En ik wèl, beloofde Max. Mijn woord heb je, Ru.

- Ik stem met Lou in, zei Sommers. Doe niet zoo sentimenteel, stel je niet als een schoolmeisje aan. Als je plotseling den bons gekregen hebt, vertel het dan ronduit.

- Hoe kun je nu zoo onkiesch zijn? protesteerde Goldberg.

- Maak je niet druk, Max. Voor zoover ik hem ken, verlangt hij niets liever dàn te spuien èn ons in verbazing te brengen. Heb ik gelijk, of niet?

Welmers haalde de schouders op.

- Als jullie het dan precies weten wilt... er is n i e t s voorgevallen, van dien aard. Integendeel, verwacht ik Willy zoo aanstonds hier.

- Maar...? vroeg Sommers.

- Maar ik trouw in géén geval, hoeveel ik ook van haar hou. Dàt is nu alles.

Max Goldberg staarde hem ontstemd aan.

- En hoe denkt Willy daar wel over? zuchtte hij.

- Dat moet ik afwachten, want ik heb het haar nog niet gezegd. Rooken?

Hij zette zich aan zijn schrijftafel. Lou Cooimans strekte zijn lang lijf op den divan uit en Max ging op den rand van den schommelstoel zitten. Alleen Sommers bleef staan, keek Welmers ironisch aan.

Eigenlijk is die heele kwestie in twee minuten opgehelderd, mompelde deze, zijn pijp stoppend. De schuld van alles, is mijn drama. Ik liep er al twee jaar mee rond, met het idee dan en had het feitelijk compleet, in aanteekeningen, stof, intrige, karak-

ters... alles, maar kon het nu eenmaal niet s c h r i j v e n . Nu ja, ik probeerde het vaak genoeg, zette tot drie maal toe het eerste bedrijf op en verscheurde het, toen ik het àf had. Ik kòn het en ik kon het nièt; er ontbrak namelijk nog iets aan, iets...

- Inspiratie? vroeg Max, op weeken toon. Bedoel je dat?

- Als ik dàt bedoelde, zou ik het wel zeggen. Nee, vreemd, wàt me inderdaad ontbrak, was het g e l o o f . Ik kon me namelijk niet pressen tòt het geloof in de tendenz van mijn stuk, dat een man uitsluitend door zijn liefde voor een bepaalde vrouw tot zijn beste werk kon worden geïnspireerd.

- Zie je wel, dus tòch inspiratie.

- Laat Max maar raak wauwelen, bromde Sommers. Je hebt er zelf ook aardig slag van.

- Dan beoordeel je me toch verkeerd. Het was werkelijk het ontbreken van die overtuiging, dat mijn stuk zielloos maakte.

- Valt hem toch niet voortdurend in de rede! bulderde Cooimans. Wil je ons nu vertellen, dat je die overtuiging door Willy verkregen hebt?

- Ik wist, ging Welmers op droomerigen toon voort, dat ze al sedert lang veel hield van iemand, die jullie onbekend is. En nu stelde ik mezelf tot taak, haar die liefde te doen vergeten, door genegenheid voor m i j op te wekken en zoodoende een sfeer van lyriek te weven, waarin ik mijn stuk zou kunnen schrijven. Weken aaneen wandelde ik met haar, in mooie avonden, vaak langs den Amstel, uren achtereen en sprak eindeloos over Beatrice, Mathilde en andere klassieke inspiratrices, om haar ervan te doordringen, hoezeer ik haar liefde behoefde, om te kunnen werken. Ik beken, soms zóóveel wartaal te hebben uitgebracht, dat ik den heelen nacht niet slapen kon. Dan toch was het me nèt, of ik me aan dat gebabbel bedwelmd had, als aan cocaïne of morphine.

- Schaam je je niet? kreet Max, verontwaardigd. Ik noem het onteerend, op dién toon over liefde te praten.

- Stoor je maar niet aan hem, moedigde Sommers aan. Max leeft nog in een vroegere periode. Als ik je goed gevolgd heb, beweer je, gedurende dien tijd in een toestand van auto-suggestie te hebben verkeerd?

- Ik noem het liever, begeestering. Spoedig gelukte het mij, naar wensch te schrijven; binnen een week kwamen twee bedrijven

af. Die lyriek, of hoe jullie het noemen wilt, had me zelfs zóó geweldig te pakken, dat ik huilde, als ik het geschrevene overlas. Toen het me nu voorkwam, dat ik Willy's invloed ontberen kon, verminderde ik gaandeweg de ‘spreekuren’.

- Je bent me toch een rare ridder ook, bromde Cooimans. Ik kan je dan ook nu wel vertellen, dat Rie die plotseling zoo hevig oplaaiende liefde van jou nooit ernstig genomen heeft.

- Laat hem verdorie toch vertellen, foeterde Sommers. Dus eigenlijk, was het toén al fini, voor jou?

- Ja, of eigenlijk, dat verbeeldde ik me. Want, nauwelijks had ik het lyrisch gebabbel stop gezet, of het was wéér mis, met mijn werk. Ik dus spoedig den omgang hervat, maar toen scheen Willy me dóór te hebben. Ze stelde, om zoo te zeggen, de kabinetskwestie. Wandelen en babbelen, dat wilde ze wel, maar, als mijn verloofde. Toen hing ik, als een kantoorslungel.

Nu schudde Sommers het hoofd.

- Tòch klopt er iets niet, zei hij. Je stuk was al drie maanden geleden af en toch heb je al dien tijd de verloving laten voortduren. Waarom heb je dan niet direct het slotwoord gesproken?

- Inderdaad, had ik dat moéten doen, maar liet háár liever het initiatief ertoe. Eerlijk gezegd, ben ik een beetje bijgeloovig en wilde het daarom liefst rekken, tot de première. Maar gek vind ik het wel, dat zij het maar niet schijnt te begrijpen.

- Ik geloof je niet! kreet Max, met hooge stem. Je kùnt niet op zoo'n gevoellooze wijze aan Willy denken.

- Stop eens Max, viel Jan Sommers uit. We mogen Willy allemaal wel, maar voor mij persoonlijk heeft dit geval een zeer interessanten kant. Hoe stel je het je namelijk voor, Ru, van haar af te komen?

- Wat is dat nou voor 'n onzinnige vraag. Ze kan immers niet trouwen zonder mijn instemming. En nu ja, jongens, ik reken een beetje op jullie medewerking. Max, jij bent, van ons vieren, de meest geschikte, om het geval zoo gevoelig mogelijk met haar te bepraten.

- Zoo? Nu, laat ik je dan direct vertellen, dat ik me er volkomen buiten hou, omdat ik je gedrag verachtelijk vind.

Welmers trok de schouders op.

- Dan reken ik op jou, Lou. Jij bent getrouwd en kan Willy

dus op grond van ervaring duidelijk maken, hoe verderfelijk het huwelijk vaak op den geest van een kunstenaar inwerkt.

- Kunnen ja, maar ik bedank voor de eer. Als Willy die opvatting aan Rie overbracht, had ik binnen den kortsten tijd de grootste ruzie met haar. Ze kan al zoo sarcastisch uitvallen, als ik er alleen maar van rep, een model voor naakt-studieën te engageeren.

- Hoe is het mogelijk! bromde Jan.

- Dan moet jij me helpen, wendde Welmers zich tot hem. J i j bent niet getrouwd of verloofd en ook geen kunstenaar. Mogelijk, dat Willy jou daarom juist voor den meest normale van ons aanziet.

Sommers keek hem ironisch aan, wreef zich het voorhoofd.

- Ik acht het niet noodig, dat we je allemaal in den steek laten; tot zoover heb je me. Maar, beloven doe ik niets, vóór ik weet, wáárom je van Willy af wilt. Dàt heb je ons nog niet duidelijk gemaakt, Ru.

- Wel heb ik van m'n leven. En nauwelijks tien minuten geleden vroeg je, waarom ik het al niet voor drie maanden heb afgemaakt.

- Dat kwam toen zoo in het gesprek te pas. Maar, àls ik het nu voor je in orde maakte en over een maand zou je haar weer voor een nieuw stuk noodig hebben, zou je me wié weet wat voor verwijten doen.

- Ik verzeker je plechtig, dat ik Willy nooit weer noodig zal hebben, om een stuk te kunnen schrijven.

- Daar kun je heelemaal niet zeker van zijn.

- Integendeel. Ik wil voortaan niet anders dan blijspelen schrijven en daar heb ik heel andere begeestering voor noodig.

Jan Sommers grijnsde. Lou gaf Rudolf de hand en wenkte den anderen.

- Ik loop zoover met je mee, zei Max, op weemoedigen toon. Ru, ik kan niet uitdrukken, hoezeer het me spijt, dat je ons zoo tegenvalt.

Hij keek bij de deur nog eens, hopend, om, doch Welmers lette niet meer op hem.

- Ik bemerk wel, dat je mijn situatie niet duidelijk inziet, richtte hij zich tot Sommers, die zich in den schommelstoel had

laten vallen. Op mijn manier hou ik werkelijk van Willy, maar haar persoonlijkheid staat het scheppen van mijn nieuw werk in den weg. Dat is het typisch-eigenaardige van zoo'n natuur. Z i j is mijn hindernis, om tot het blijspel over te gaan.

- Heelemaal onbegrijpelijk is me dat niet, gaf Jan toe. Het is immers het kenmerkendste van heel ons, overigens zoo nuchter, volk. Bij ons hangen de flinkste en meest praktische kerels nog aan het melo-dramatische. Nu, weet je wàt, ik wil een poging doen, je van dienst te zijn. Ook, dat voeg ik er aan toe, omdat ik geloof, dat het tot haar eigen bestwil is.

- Moet ik dat als een hatelijkheid opvatten?

- Doe niet zoo jongejufferachtig, dat maakt toch geen indruk op mij. Intusschen, stel je vooraf niet àl te veel van mijn bemoeienis voor, want het is juist het burgerlijke en fatsoenlijke meisje, dat zich het geroutineerdst toont, wanneer het er opaan komt, te behouden, wat ze eenmaal veroverd heeft. Als je dus eenige waarde mocht hechten aan de raad van een onbelangrijk en onartistiek mensch, zoek dan voortaan, als je wéér behoefte mocht krijgen aan begeestering, je object een beetje meer links van de moraal. Gebeld, nietwaar? Kan ze dat al zijn?

Welmers luisterde aan de deur en stapte toen op het gordijn toe, dat de kamer afscheidde van zijn slaapvertrek.

- Ja, 't is Willy. Nu, ik vertrouw er op, dat je je best doet. Ik kleed me intusschen aan, snap je?

* * *

Een groot slank meisje, in gabardinemantel, een leeren regenhoedje op, trad als zwevend binnen.

- Dag Jan, slaapt de triumfator nog? Gooi toch de balcondeuren open, roep de lente binnen!

- Dag Wil! Zou dat niet een beetje te luchtig zijn?

Ze lachte spottend, trok de deuren open en betrad het balcon.

- Aansteller! Kom liever ook hier, het is fijn, in de morgenlucht. Heerlijk, zooals je over het heele park heen ziet. En, zeg eens wat, kun jij nalaten te spreken, over gisteravond? Bovenmenschelijk was het, dat gejuich en dat applaus. Het is me nog geen moment uit de gedachten geweest. Alleen om dàt te ondergaan, zou je wenschen, kunstenaar te zijn.

- Dunkt je? vroeg hij, voor zijn doen zoo somber, dat ze hem verwonderd aankeek. Maar kind, dat is immers niets dan de buitenkant van het kunstenaarsleven.

Overmoedig schaterde ze hem haar lach in het gezicht.

- Jan Sommers, in de rol van pessimist! Schei uit, jongen!

- Zoodra ik het over anderen dan mezelf heb, mag ik zoo pessimistisch zijn als ik verkies. En zéker, als het op kunstenaars neerkomt. Spreek me niet over die stumpers, ik vind ze de ongelukkigsten onder de menschen.

- Wel verbazend, dan heb je die overtuiging tot nog toe energiek voor je weten te houden. Of het moest zijn, dat nog maar zeer kort geleden een kunstenaar zijn gemoed voor je gelucht heeft. Biecht eens op, Jan!

- Wie weet? mompelde hij, naar het gordijn turend.

Ze stapte op den schommelstoel toe, liet zich er in vallen.

- Je bent mysterieus vaag, weet je dat? Bedoel je Ru, soms?

Bij deze vraag gluurde ze langs hem heen, naar het gordijn.

- Hij nèt zoo goed, hij èn anderen. Neem Max, bijvoorbeeld. Die heeft toch zeker met zijn liedjes succes en is met een aardig meisje verloofd en tòch kan hij soms zitten zuchten, of niets in de wereld eenige waarde voor hem heeft.

- Nu ja, nu noem je ook een voorbeeld op: een musicus. Toonkunstenaars zijn immers precies nog niet verloofde meisjes, kunnen zenuwachtig doen en huilen, wanneer ze maar willen. Beeldhouwers en schrijvers zijn heel anders, dat zijn mannen.

- Mogelijk, erkende Jan. op bedrukten toon. Maar dan is Ru zeker een uitzondering, met zijn sensitieve natuur.

Ze wipte op.

- Jan, je maakt me werkelijk ongerust!

Hij trok de schouders op, stak de handen in de zakken en wandelde de kamer op en af.

- Doe je mond open, wàt is er gaande, met Ru? Heeft-ie soms zorgen?

Jan bleef voor haar staan, legde den vinger op den mond.

- Is het je nu werkelijk nog nooit opgevallen, fluisterde hij. dat hij soms angstaanjagend neerslachtig kan zijn?

- Nooit, op mijn woord, eerder het tegendeel. Jou dan wel?

- Vaak! Daar wijt ik ook zijn slapheid aan, om iets nieuws op te zetten.

- Maar nu ben je toch beslist abuis! schalde Willy's stem. Laat 's zien, eergisteren heeft hij me nog pas het eerste bedrijf van een blijspel voorgelezen en dat was om je dood te gieren.

Ze lachte zorgeloos, bij die herinnering, doch Sommers schudde ontevreden het hoofd.

- Op mijn woord, Wil, daar zou i k nu heelemaal niet om kunnen lachen. Dan is het dus al erger met hem, dan ik dacht.

- Jan, schei uit, met dien onzin. Als iemand een blijspel kàn schrijven, is dat toch zeker een bewijs, dat hij zich gelukkig en zonder zorgen voelt.

Sommers lachte grimmig.

- Inderdaad, dat is de waangedachte van het domme, oppervlakkige publiek. Maar weet je dan niet eens, fluisterde hij sinister, dat alle beroemde blijspelen geschreven zijn door krankzinnigen, althans ongeneeslijk-zwaarmoedigen? Heb je nooit gelezen, dat de groote tragedie-dichters naar het blijspel grijpen, als laatste verweer tegen den dreigenden ondergang?

Ze staarde hem verschrikt aan, als hoopte ze, dat hij met één dwaas woord deze bewering herroepen zou. Maar nu hij bleef zwijgen, het hoofd gebogen, liet ze zich weer in den schommelstoel zakken, het gezicht verbergend in de handen.

- Jan, je maakt me huiverig, ik word er bang van. Ru i s immers gezond van geest, niet? Je weet immers, dat we spoedig trouwen.

- Dat weet ik. En ik vroeg me juist af, of d a t het 'm ook kon zijn.

Weer stoof het meisje op.

- Zeg eens, moet dat soms een grap beteekenen? riep ze, gekrenkt. Schud maar niet je hoofd, want dàt zou ik er uit kunnen opmaken. Of, wou je soms beweren, dat Ru niet van me houdt?

- Integendeel, ik weet dat hij veel van je houdt. Maar besef je dan niet, dat het allerfataalst voor een kunstenaar is, dàn te trouwen?

- Belachelijk!

- Ja, wij gewone menschen vinden zoo'n bedenking belachelijk. Een man, en zeker een kunstenaar, moet uitsluitend trouwen met

de vrouw, waar hij veel van houdt. Maar, wat weten wij, nuchteren, van de kunstenaarsziel af? Kunst en liefde zijn twee grootmachten, die elk apart den mensch opeischen en hem geheel vervullen kunnen. De kunstenaar die het waagt, ze beide tegelijk te dienen, bereidt dus zijn catastrofe voor.

- Dat is Latijn, voor mij.

- Maar het moest je juist heel duidelijk zijn. Liefde en kunst, die hem beide bezitten, beide overmeesteren willen, voeren dus een nooit-rustenden strijd, in de ziel van den kunstenaar. Aan welke van de twee moet hij de voorkeur schenken, welke andere kan hij opofferen, zonder er aan te gronde te gaan? Voel je de moeilijkheid nu?

Willy gaf blijken, onder den indruk te komen van zijn ernst. Ze kwam aarzelend op hem toe, legde de handen op zijn schouders en begon te snikken.

- Bedoel je... Jan, dat Ru me zou gaan... haten, als hij om mij... zijn kunst verwaarloosde?

Sommers gluurde verwoed naar het gordijn en vloekte, binnensmonds.

- Wil, lieve Wil, maak je toch niet overstuur.

Langzaam hief ze de rood-behuilde oogen tot hem op.

- Dat kan ik immers niet helpen, Jan. Het is ook zoo ontzettend voor me. En ik, die nog wel had gedacht, dat ik hem van nut ben geweest, bij zijn werk. Wel honderd maal heeft hij gezegd, dat hij zonder mij dat drama nooit had kunnen schrijven. Zie je nu wel? riep ze, opeens opgewekt. Dat weerlegt immers, dat ik hem zou tegenwerken!

Jan Sommers weifelde een moment.

- Je vergist je, dàt heb ik niet beweerd. Wij allen weten immers heel goed, hoe prachtig je hem geïnspireerd hebt. Maar, d a t bergt nu juist de groote moeilijkheid in zich; een waar kunstenaar moet zich veelzijdig kunnen openbaren. En stel je nu eens voor, dat hij den drang in zich voelde ontwaken, een blijspel te schrijven...

- En straks vertelde ik je al, dàt hij er momenteel een schrijft! riep ze, levendig. Hij heeft het eerste bedrijf al heelemaal af.

- En het tweede? vroeg Sommers, met glad gezicht.

- Het tweede...? Bedoel je soms? Waarom vraag je dat?

Jan, kijk me toch niet zoo strak aan. Wil je zeggen, dat hij er niet aan voort kan, door mijn toedoen, door mij?

- Acht je dat heusch onmogelijk, Wil?

- Ik weet niet meer, wat ik mogelijk of onmogelijk moet achten, klaagde het meisje, benepen. Wie weet? Maar, als het zoo is, laat hij zich dan bij het drama houden. Zijn succes van gisteravond zegt immers alles. Heb je de menschen niet hartroerend hooren snikken?

- En òf! beaamde hij. Ik kreeg er zelf, tegen mijn zin, tranen in de oogen van. Maar, is die ééne keer nu niet genoeg? Laat hij de menschen een volgend keer maar aan het lachen maken.

- Vind je? Het vreemde publiek laten lachen, al zou i k om de oorzaak ervan moeten huilen? Dank je feestelijk!

- Willy!

- Ja, dat verdraai ik, stel je voor. Ik offer me niet op, om vreemden de gelegenheid te verschaffen, te kunnen lachen. Ze komen tòch maar voor ontspanning in den schouwburg, dus kunnen ze evengoed, ja veel beter, grienen.

- Je hebt het over vreemden, je bedoelt het publiek, dat laat je onverschillig. Goed, dat begrijp ik. Maar, als het nu eens Ru zelf betrof? Als zijn drang, blijspelen te schrijven, nu eens zóó sterk was, dat hij er aan móest toegeven, zou je dan ook...? Zou je dan niet eerder, natuurlijk voor korten tijd, jezelf kunnen uitschakelen?

Willy staarde hem als verstard aan.

- Dat is een positieve vraag, Jan. Daar kun je onmogelijk uit jezelf op gekomen zijn, mompelde ze, met bevende lippen. Kom met de waarheid voor den dag. Heeft Ru je opgedragen, zóó tegen me te spreken?

- Opgedragen? Indien hij me nu eens verzocht heeft, Wil, je dit te zeggen en uit te leggen?

- Indien? Je bedoelt, hij héèft het. Ik hoor ons fluitje. Ga eens zien, wie d'r is.

Onwillig liep hij naar het balcon. Max Goldberg stond voor het huis, met opgericht hoofd. Hij wenkte hem, beneden te komen.

- Ik kan nog niet! riep Sommers. Over een kwartier en anders spreken we elkaar vanavond wel, in American!

- Nee, kom nu meteen! drong de pianist aan. Martha moet je beslist nú spreken!

- Goed! bromde Jan. Max heeft weer eens wereldnieuws, Wil. Wacht hier maar op me, ik kom over een paar minuten terug.

* * *

Achter de deur staand, beluisterde zij zijn voetstappen. Daarna, zacht op het gordijn toetredend, trok ze dit met een ruk opzij. Ru stond er achter, zijn pijp in den mond, zwijgend. Ze keek hem eenige oogenblikken star aan, schoof den ring van haar vinger en legde hem op tafel.

- Hé, wat moet dat? riep hij, onthutst den ring oprapend. Hier, doe hem meteen weer aan.

- Ik denk er niet aan; hij is vacant.

Ze keerde zich om en liep langzaam op het balcon toe.

- Keer je behoorlijk om, zoodat ik je gezicht kan zien! Je hebt niet de geringste reden, om zoo theatraal te doen. Hier, steek je vinger op.

- Wil je daarmee zeggen? vroeg ze, snel op haar hakken omdraaiend, dat heel die tragische declamatie van Jan niets dan kluchtspel was?

- Ik snap je beeldspraak niet. Bij mijn weten heeft hij heelemaal geen dramatisch talent.

- Ru, wees eerlijk, draai er niet om heen. Heb j i j Jan ongedragen, onze verloving àf te maken, ja of nee?

- Als je dan persé tooneel wilt spelen... ja èn nee!

- Ik heb recht op een ernstig antwoord.

- Dat is zoo. Nu dan... ja!

- Zoo? Dan is het dus tusschen ons uit.

- Geen kwestie van! Hoe kom je aan die dwaasheid?

- Ru, hèb je Jan die opdracht gegeven, ja òf nee?

- Ja, verdorie, zanik toch niet zoo!

- En, met welk doel?

- Nu, dat is toch zoo duidelijk als wat. Natuurlijk, omdat ik het woú afmaken. Mensch, ga toch rustig zitten. Ik w i l 't immers niet afmaken.

Ze trad op hem toe en reikte hem de hand.

- Dag Ru, vind maar spoedig een geschikte blijspelverloofde. En mocht je, na vele jaren, weer tot het lyrisch drama terug keeren... Dag!

- Hard als... een vrouw die niet meer liefheeft!

- Ja, hard, gaf Willy toe, maar eerlijk. Eerlijker althans dan de man, die liefde huichelt, om voldoening te kunnen vinden voor zijn ijdelheid. Rudolf, zei ze, hem opnieuw de hand toestekend, laten we in elk geval als vrienden van elkaar gaan.

- Goed, best, bromde hij, maar dat heeft immers geen haast. Of, staat mijn opvolger soms al te wachten?

- Misschien!

- Wees tenminste zoo oprecht, een positief antwoord te geven. Já of néé?

- Als je het dan graag weten wilt, ja èn nee!

- Flauwe nadoenster! hoonde hij. Maar, we zouden vriendschappelijk van elkaar gaan. Je houdt dus van een ander?

- Hoezoo? Waarom moet men juist van iemand houden? Ik zou immers even goed uit verstandelijke of zakelijke overwegingen kunnen trouwen.

- Prachtig gezegd. Je hebt plotseling wèl een nuchteren kijk op het huwelijk gekregen. Dan doe je ook inderdaad verstandig, den kunstenaar den bons te geven en een gewikst zakenman te trouwen.

- Dat ben je dus met me eens? Nu ja, òf een verstandig bankbeambte.

- Hoe kom je dáár opeens op? Bedoel je Jan soms? Zoo, zoo? Zijn jullie het stiekum eens geworden?

- Misschien wel. Ofschoon een verstandig en zakelijk schilder als Cooimans ook niet af te wijzen valt.

- Wil, maak geen gekheid, dat kùn je niet meenen! riep hij, geroerd. Lou is getrouwd. Zou je Rie en hun lievelingen ongelukkig willen maken?

Ze schudde spottend het hoofd.

- Voorzichtig, jonge dichter. Zoo'n ziekelijke sentimentaliteit zou je prachtige blijspelstemming kunnen bederven. En trouwens, wat een argument. Alsof een getrouwd man géén m a n zou zijn.

Ru trad een paar stappen terug, keek haar minachtend aan.

- Zwijg, ik walg van dat cynisme. Alsof het noodig is, een getrouwd man aan zijn gezin te ontrukken, als de wereld vol is van ongetrouwden.

- Daar is toch iets van aan, gaf ze peinzend toe. Nu, dàn Jan

maar, die is zoo ongetrouwd als wat. Hij staat op straat met Max te praten, dus kan hij me even naar huis brengen. Die kleinigheid maken we wel onder weg in orde. Dag Ru!

Hij greep haar hand vast en trok haar mee naar het balcon.

- Jan en Max! riep hij. Komt nog een oogenblik hier! Ziezoo, Wil, nu hoef je die teere aangelegenheid niet op straat af te handelen. En, wie weet, neemt hij wel meteen mijn ring voor een koopje over.

- Gedraag je althans vast tegenover mij als een heer. Een dame sleurt men niet bij haar hand door een kamer.

- In de liefde weet men niet van dames en heeren, maar alleen van mannen en vrouwen. Binnen!

Willy strekte zich onbelangstellend op den divan uit.

- Gelukkig, jullie bent dus verstandig geworden, merkte Max op.

- Ja, antwoordde het meisje, kalm. Ru heeft zijn zin gekregen en is weer vrij.

- Zeker! beaamde Welmers, toen de jongens hoofdschuddend hun ongeloof uitten. En Willy heeft jou iets vertrouwelijks mee te deelen, Jan.

- Ja, Willy? Nu, Ru en Max, als jullie ons dan even alleen wilt laten...?

- Jan! stoof Ru op, dat is de grootste...

- Ru, bedwing je toch, vermaande Willy. We kunnen er wel even goed in hun bijzijn over praten, Jan. Nu Ru en ik niet meer verloofd zijn, kun je me zonder eenig bezwaar vragen. Hier ben ik.

Bij deze woorden trad Max impulsief op Jan toe, gebarend, als wilde hij hem door elkaar schudden. Sommers lette echter alleen op Welmers, die uitdagend de handen in de zakken stak. Hij naderde Willy, een oolijke trek op het gezicht.

- Wel kind, zei hij hartelijk, als je de taak op je durft te nemen, een prozaïschen kantoorkruk in een geschikt huwelijksmensch te hervormen...

- Sommers! schreeuwde Welmers, ik wensch die taal in mijn kamer niet te hooren!

- Dat zou ik ook denken, bemoeide Max zich er mee. Jan, misschien verbeeldt je je wel, grappig te zijn, maar ik vind...

- Dat interesseert me niet! snauwde Jan. Hou je er buiten!

- Mag i k misschien óók een woord zeggen? vroeg Willy, liefjes. Ru, heb jij me niet dringend aangeraden, Jan ten huwelijk te vragen?

- Willy, ik verbied je...!

- In een huis, waar mij het spreken verboden wordt, blijf ik geen oogenblik langer. Jan, we kunnen beter naar huis gaan.

- Jan, Jan! prevelde Max, smeekend, bedenk wel, wat je doet. Is dàt vriendschap? vroeg hij, met luider stem. En jij, Willy, sprak hij nu gebiedend, tracht je te beheerschen.

- Dat kan ik best, gaf ze toe, zich weer op den divan neervlijend. Wat we elkaar te zeggen hebben, kan ook even goed hier gezegd worden. Jan, in tegenwoordigheid van Ru en Max herhaal ik mijn aanzoek en beloof ik, te trachten, een goed echtgenoot van je te maken.

- Als je het hart in je lijf hebt! schreeuwde Ru, met gebalde vuisten op Sommers toetredend, haar ook maar één letter antwoord te geven...!

Met een snelle beweging drong Max zich tusschen zijn beide vrienden in.

- Ik schaam me, sprak hij, ontroerd, dat ik jullie ooit als vrienden gekend heb. En voor jou, Willy, weet ik zelfs geen kwalificatie te vinden.

- Probeer jij maar niet, me aan het huilen te maken, Maxie, zei het meisje, koel. Dat lukt je tòch niet. Vriendschap of géén vriendschap, ik trouw met wien i k wil.

- Maar dan toch zeker, als i k het goed vind! schreeuwde Ru. Hé, wat moet dat, juffrouw Poppink?

De hospita trad de kamer binnen.

Ik heb er heusch geen bezwaar tegen, dat u aanklopt, voor dat u binnen komt. Of, hebt u al dien tijd staan luisteren?

- Natuurlijk heb ik staan luisteren; wat dacht u dàn wel? Kun jullie, met je drieën, dat ééne meisje wel aan? vroeg ze verontwaardigd, hen beurtelings in het gezicht ziend.

- Och, mensch, bemoei je met je eigen zaken!

- Of, wat in mijn eigen huis voorvalt, soms niét mijn eigen zaken zijn. U hebt hem zeker de waarheid gezegd, over dat prachtstuk van hem, niet juffrouw Willy? Nou, dan slacht u mij wat. Ik heb hem vanmorgen direct al verteld, dat i k óók niet mijn buik heb hoeven vast te houden, van het lachen.

Willy keek de jongens veelzeggend aan.

- U hebt gelijk, moeke, daar ging het ook over, maar mijnheer Welmers kan erg slecht tegen critiek.

- Of ik dat niet al lang wist. Maar daarom heb ik hem tòch maar mijn meening gezegd.

- Dat was heel flink van u, mevrouw, prees Sommers en ging haar voor naar de deur. Maar, hij begint het nu al in te zien.

Hij deed de deur achter haar dicht, presenteerde sigaretten.

- Nu, Rudolf, je hebt de wijze les van moeke vernomen, sprak hij, op hartelijken toon. Een feit i s het, je moet wèrkelijk nog leeren, critiek te verdragen. Waar of niet, Wil?

- En òf! Ja Ru, je moet goede en slechte critieken éven dankbaar aanvaarden, omdat ze allebei van nut zijn. Ru? fluisterde ze.

Jan stompte Max in de zij en duwde hem naar het balcon.

- Hou je dan wèrkelijk nog van me, Willy? Meende je niet, wat je tegen Jan zei?

- Stil. Ik wist immers, dat jullie een grap met me wilden uithalen. Ik had Max op straat al gesproken.

Ru had haar tegen zich aangedrukt, doch keek perplex op.

- Een grap...? Nu, was ze leuk, of niet?

- Integendeel, jongen, het was heelemaal niet leuk. Trouwens, werd je er zelf boos om. Vooral dit moet je tot bewijs strekken, dat je nog lang niet rijp bent voor het blijspel. Schrijf gerust voorloopig nog maar dramas. En nu moet ik heusch naar huis, Ru. Kom je niet zoo laat?

- Zoo vroeg als ik kan. schat, mompelde hij teeder.

Toen ze gegaan was, kwamen Max en Jan weer de kamer binnen en gingen zitten. Ru bleef staan, keek peinzend voor zich heen.

- Kop op, kerel! maande Jan aan, er nou niet langer over mijmeren. We gaan er een borrel op pakken en er wordt niet meer over gesproken. Man, kijk toch niet zoo somber; je hebt alle redenen, om je gelukkig te voelen. Wàt en hoé je voortaan ook zult schrijven, ik garandeer je, dat je geen moeite zult hebben, het opgevoerd en uitgegeven te krijgen. En, je trouwt met een lief en intelligent meisje.

Welmers knikte, afwezig.

- Zoo is het, zei hij, droomerig. Mijn drama heeft succes gehad en ik trouw met een zéér intelligent meisje. Of, wat dunkt jou, zou ik dat correspondentschap in Weenen tòch maar aannemen?

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Vrijheid! Er is nauwelijks een denkbeeld in de mentaliteit der beschaafde volken, waarover de individuen meer spreken en schrijven dan over deze eerste leus der Fransche Revolutie, en waaraan zij, in het algemeen, behalve dan in vastbelijnde gevallen voor zichzelf, minder feitelijke waarde hechten. De meeste menschen weten niet wat het woord eigenlijk beteekent. Wij zijn nog onder den indruk van het gebeurde in Oostenrijk, thans 'Ostmark' getiteld van het 'Derde Rijk'. Daarbij van Adolf Hitlers alles door de Algemeene Volksstemming neerslaande overwinning. Min of meer versuft aanvaardt men daarvan het feit. Met meer dan negen-en-negentig procent der stemmers is zij behaald als iets van-zelf-sprekends. Hoewel men er buiten het 'Derde Rijk' bezorgd over denkt, spreekt en schrijft. Er bestaat geen Oostenrijk meer. Zoo min als er thans eenig ander 'rijk', 'Mark' of 'Gau' in het Derde Rijk bestaat. Er zijn ook geen wezenlijke vorsten meer in het Duitsche Rijk. Er is alleen 'der Führer', die de onnoozelen, meerderheid van wat voorheen het 'volk der denkers' werd genoemd, prijst. Het tegenwoordige Duitsche volk bestaat uit stemvee, en het juicht het feit toe, dat het thans zwijgen moèt en toejuichen màg.

Beklagenswaardig intusschen lijkt die late keizerszoon Otto von Habsburg, te laat geboren afstammeling van een welhaast ontelbare volgorde van ridders, hoog geborenen, hoogst geborenen zelfs, wier laatste heel-machtige keizerin Maria-Theresia was, hoewel haar dochter, Marie-Antoinette, door het Parijsche bloedgepeupel onder de lamentabelste omstandigheden, onder schelden en dreigen van

het plebs, het hoofd op het schavot moest verliezen. Gelukkig nog, dat de jonge pretendent-keizer Otto veilig in België woont. Doch intusschen, wijl hij getracht heeft de ontgloorde kroon zijner vaderen te herwinnen, is hij door het Duitsche Recht van het oogenblik van hoogverraad beschuldigd en tot 'Duitsch burger' gedegradeerd. Talrijke gemeenten in wat voor kort Oostenrijk werd geheeten, hadden hem in eerbiedige sympathie voor zijn lot, voor het verleden van zijn Huis, voor zijn jeugd, voor zijn streven tot 'eereburger' verheven. 'Herr' Göbbels, of een andere hoog opgetuimelde trawant van den 'Führer', heeft hem daarvan vervallen verklaard, en hem en zijn familie nog eens ontstolen, wat men reeds ontstolen, doch berouwhebbend terug gegeven had, althans gedeeltelijk: zijn familiegoederen. Zijn moeder is keizerin geweest, zooals Wilhelm II in ons fraaie Doorn keizer. Maar Otto zal met tot zekerheid gegroeide waarschijnlijkheid nimmer keizer worden. Want de jeugdige straatschreeuwers in de thans zoo geheeten 'Ostmark' roepen met nog onnoozeler geestdrift 'Heil Hitler' dan hun makkers in het Derde Rijk. Wie eens, tot voor vijf jaar althans, in het partijleven van het Duitsche volk gelóófde, ziet dit thans uit zijn mentaliteit los geweekt: het eerst zij die zich 'Communisten' waanden, doch nu waarschijnlijk het luidst 'Heil Hitler' roepen, met uitgestrekten rechter arm. Negen-en-negentig procent en meer hebben zich bij de jongste volksstemming uitgesproken voor het nieuwe geloof des Duitschen 'Heils', en de Heiland Adolf Hitler verklaarde zich daar ingenomen mee, terwijl hij met smaad sprak over hen, die de oneer van hun volk niet wenschten te overleven en een eind maakten aan hun aardsch bestaan. De laatste hun nog overgebleven vrijheid. Intusschen is de Oostenrijksche Bankschat voor die van het Derde Rijk een teleurstelling gebleken, en het Huis Rothschild had, der traditie getrouw, reeds toen dit nog mogelijk was, zijn liquide bezittingen buitenslands in veiligheid gebracht. Ofschoon de Oostenrijksche 'chef' dezer internationale firma, daarvoor in hechtenis genomen, kort daarna weer los is gekomen. Misschien op verzoek van den tegenwoordigen Hertog van Windsor, die Louis de Rothschild een zijner vrienden noemde. En ofschoon dan de schrijver dezer bladen Judophiel is noch Judophoob, gevoelt hij toch medelijden met de Joden in het Derde Rijk, in het bijzonder voor die in Weenen, die er zich in

den loop der eeuwen, althans in de laatste eeuw, in grooten getale hadden gevestigd, en nu daaruit systematisch zullen worden verdreven, of op maatschappelijk-vivisectische wijs van de voor hen noodzakelijke economische atmospheer worden beroofd. Zij moeten uit Weenen weg vluchten, willen zij niet stikken. Men schat hun getal op 300.000. Waar moeten die menschen heen? Merkwaardig is intusschen het bericht, dat generaal Von Fritsch, die onlangs, vóór hij daarop recht had, pensioen kreeg, en derhalve uit den militairen dienst, waarin hij opperbevelhebber was, werd ontslagen, op Hitlers verjaardag weer zal worden gerehabiliteerd,*) hoewel hij het een en ander had te zeggen over het nationaal-socialistische régime en vooral gekant was tegen een annexatie van Oostenrijk, dat in tijd van oorlog zijns inziens nuttiger zou blijken buìten het 'Militär' van het Derde Rijk, dan daarin. Voorts bleek, dat hij niet zoozeer ingenomen was met de opvoeding der Duitsche jeugd in nationaal-socialistischen geest. Men belooft hem nu een eereplaats bij de groote parade ter eere van des 'Führers' verjaardag op den twintigsten April, en misschien zelfs een promotie.

Dit alles is akeligheid der wereldsche akeligheden, doch in blijder stemming mag de wereld het feit aanvaarden, dat dank zij het vredelievend streven der Britsche internationale politiek een Engelsch-Italiaansch verdrag is tot stand gekomen, dat het werelduitzicht op vrede verheldert, ofschoon de schrijver hier aan het woord wil herhalen, dat hij niet aan oorlog in Europa gelooft. Althans niet voor vele jaren lang. Het is waar, dat in de door dictators geregeerde landen veel en met ingenomenheid over oorlog wordt gesproken, veel er mee wordt gedreigd, maar het bewustzijn, dat in het vervolg in een Westerschen oorlog slechts overwonnenen en geen overwinnaars mogelijk zijn, doet deze dictators heel ernstig denken, of niet zij-zelf van zulk een oorlog de eerste slachtoffers zouden zijn? Zelfs de vervaarlijke dreigbliksems van Mussolini jagen nu niemand meer vrees aan. Toegegeven wordt, dat de spanning tusschen verschillende nationaliteiten soms den adem beklemt, maar als de ontspanning daarop intreedt, blijkt het, dat allereerst de dictators-zelf er bij opademen. De pas door *lord*

*) Hiervan is intusschen niets gebleken

Perth voor Engeland en graaf Ciano, Mussolini's schoonzoon, voor Italië gesloten algemeene overeenkomst heeft waarlijk recht om met het Grieksche woord daarvoor een ‘symphonie’ te worden geheeten. Misschien is het wààr wat het gerucht in Italië weet te vertellen, dat de ‘duce’, die maar één dochter heeft, doch verscheidene zoons, een dochter echter met een helderen kijk op de staatkunde van haar land, haar echtgenoot, den minister van Buitenlandsche Zaken, graaf Ciano, en haar vader, den zoo vaak dreigenden ‘Duce’ soms haar vredelievend woord doet hooren. Zou het waar zijn? Het zou niet de eerste maal zijn, dat een vrouw in de politiek vredestichtend werkt. Deze jonge vrouw kent Engeland, kent de Engelschen en giet, zegt men, in de politiek van haar land een scheut ‘milk of human kindness’, zooals men zooiets in Engeland pleegt te noemen. Hoe dit alles zij, de verhouding van Engeland tot Italië, ofschoon beide landen in het laatste jaar heel dicht aan een openlijken strijd toe waren, is nu belangrijk verbeterd. Al dadelijk zijn de levensbelangen van beide landen in de Middellandsche Zee openlijk wederkeerig erkend en duidelijk afgebakend; die in de Roode Zee, waaraan Italië thans een Abessynisch keizerrijk beheerscht, evenzoo, met de daaraan verbonden vrije scheepvaart door het Suezkanaal. Financieel nogal duur. Trouwens even duur, maar even geldig voor alle andere mogendheden. De Italiaansche radio-uitzending zal dan voortaan in het Arabisch geen leelijke dingen over de Britsche politiek meer uitzenden naar de landen aan de Roode Zee. Kortom, het is ‘pais en vree’, maar... het accoord kan eerst tastbare werkelijkheid worden als zìj daar, in dat dol geworden Spanje van vandaag, eindelijk uitgevochten zijn, en de twee partijen zich afvragen hoe zij de verwoesting in hun land nog kunnen te boven komen? Dan eerst kan Italië zijn manschappen en oorlogsmateriaal uit dat ongelukkige land terug trekken. Maar al dadelijk geeft het Engeland zwart op wit, dat het geen Spaansch bezit of extra-invloed op de regeering beoogt, noch op het Iberische schiereiland, noch in Marokko. Dan is er voor de Britsche regeering nog wel de moeilijkheid hoe zij deze lieflijke ‘symphonie’ aangenaam zal doen klinken voor haar gast, den Negus, wiens keizerlijke zetel voortaan zal worden bezet door Victor Emanuel III, koning van Italië, keizer van Ethiopië. Maar de Volkenbond dien zij heilzaam voor

algeheele instorting behoedt, zal wel een weg weten te vinden ‘pour contenter tout le monde et le Negus’. Een Volkenbonds-vergadering in optima forma is daartoe onnoodig, zegt men. De Volkenbondsraad, kleiner in aantal leden, dus gemakkelijker te bepraten, is beter geschikt. Vele regeeringen, ook de onze, hebben den koning van Italië reeds als keizer van Ethiopië erkend, wijl men algemeen inziet dat idealisme in de internationale staatkunde mooi is, maar het practische leven practisch idealisme nuttiger acht. In Frankrijk is men zeer ingenomen met de Italiaansch-Engelsche ‘symphonie’, omdat er geen land in West-Europa is, dat erger bevreesd is voor een oorlog dan dit, wijl men er begrijpt, dat, hoezeer dit land en zijn volk ook populair zijn, zelfs in Duitschland, de onberaden Fransche binnenlandsche politiek voortdurend met politieke springstof goochelt. Onlangs hield zekere Duitsche geoloog en ontdekkingsreiziger, Max Grün geheeten, te Konstanz een voordracht, waaruit men zou moeten afleiden, dat het laatste uur voor Engelands wereldmacht weldra zou slaan, wijl het, ondanks dat het voortdurend streeft naar een schrikaanjagende bewapening, door de heele wereld om zijn onmacht wordt uitgelachen. Maar, beweerde deze heer Max Grün, Duitschland is met Italië vereenigd in bewapening allen andere te ver vooruit dan dat de twee nog zouden kunnen worden ingehaald. Het is duidelijk, dat deze heer Grün een dier laatdunkende Duitschers is, die hun volk in discrediet brengen en de Duitsche natie algemeen doen vreezen.

Het getroffen accoord tusschen de Engelsche en de Italiaansche regeering lijkt echter voor langen tijd een bevestiging van den wereld-vrede. Groot-Brittannië erkent het voldongen feit in Ethiopië, al zal het nog moeten trachten het voor den Negus aannemelijker te maken dan hij het met het weinige, dat hij ten slotte nog het zijne mag noemen, hopeloos van den troon is gedaald. Het is daarentegen voor den Soedan, d.i. voor Egypte, een heel gunstige oplossing, wijl Italië het belangrijke Tsanameer, een der machtigste bronnen van den Nijl, zooals men weet, geheel aan dat dorstige land overgeeft, met een geringe grenswisseling daarbij. Bovendien zullen de twee natiën haar houding tegenover Frankrijk herzien. Dit was in het bijzonder aan den Franschen kant noodig, dat met zijn antifascistische neigingen in zijn taal geen uitdrukking

te krachtig vond om land en volk van Mussolini zijn verachting te betuigen. Het is heel jammer geweest voor de algemeene verhouding in ons werelddeel, dat de twee natiën, Engeland en Italië, die zoozeer en zoolang wederkeerig de hartelijkste gevoelens toedroegen, zoozeer uit elkaar waren gedreven. Duitschland heeft daarvan door de zoogenaamde 'as Rome-Berlijn' geprofiteerd om zijn machtpositie te versterken. Dermate zelfs, dat de 'Duce' met een glimlachend gezicht moest erkennen, dat het, wèl bezien, volkomen voor Italië in orde is, dat het thans aan den Brenner te doen heeft met het machtige Duitschland, zonder dat daar meer een Oostenrijksch stootkussen bestaat. Niettemin, Mussolini zou Mussolini niet zijn, indien hij niet met klaroengeschal had te kennen gegeven, dat Italië een sterker leger bezit dan ooit, waarvan de koning en hij - eigenlijk moet de volgorde omgekeerd zijn: hij en de koning - thans tot groot-maarschalken zijn benoemd over een leger van 4 tot 5 millioen man. 'In geval van oorlog, deelde hij mede, zal op bevel van den koning, evenals dit in Afrika is geschied, een enkele man het opperbevel voeren en wel ik-zelf.' Wat Italië's macht ter zee betreft: in 1940-41 zal de kern der vloot zijn 8 linieschepen, totaal 240.000 ton, een groot aantal snelvarende schepen, terwijl de Italiaansche onderzeevloot de sterkste ter wereld is.

De vrede in Europa hangt dus nog geheel af van de positie en de kracht der legers en vloten en tevens van den voortaan ongewijzigden loop der grenzen. In dit laatste opzicht is dan Tsjechoslowakije wel het meest in gevaar, wijl het in de tang zijner minderheden voortdurend bedreigd wordt door zijn omgeving. In het bijzonder door Duitschland. Frankrijk en Soviët-Rusland mogen het steunen, maar, zei de Britsche premier Neville Chamberlain, 'de Britsche regeering is niet in staat bij voorbaat borg te blijven voor de grenzen van dit land in benauwenis. Engeland mag zoo nauw met Frankrijk verbonden zijn als men beweert, dat het is, dit verbond sluit niet in Tsechoslowakije onder alle omstandigheden te verdedigen.' Zoo heeft het den schijn, dat de Britsche regeering, als er werkelijk gevaar van oorlog in Midden-Europa is, het spel zal herhalen van 1914, toen het den oorlog had kunnen stuiten, indien het onmiddellijk den Franschen kant had gekozen. Doch is dit méér dan een losse bewering? Het bewijs er van is nooit ter tafel

gebracht. Voor het heden is daar echter het nieuwe verbond Engeland-Italië: het is veel of het is weinig, het is in dezen duisteren tijd iets, dat verblijdt en den vrede versterkt.

Met het Eerste-ministerschap in Frankrijk van ‘kameraad’ Blum wil het maar niet, en de brave man heeft alle redenen om te bidden: ‘Bewaar mij, Heer, voor mijn vrienden, aanhangers, volgelingen. Met mijn tegenstanders zou ik wel een stabiele regeering weten te vormen.’ Voorheen sprak men eigenaardig genoeg van den rooden draad in iemands levensgeschiedenis, of in een beschrijving. Indien er ergens werkelijk sprake kan zijn van een ‘rooden draad’, dan zou het wel in het leven van zulk een volksleider moeten zijn als kameraad Blum. Hij en zijn naaste kameraden hebben echter te doen met het minst-logische deel van een volksmenigte: individuen, mannen, vrouwen, jonge menschen in het bezit van het stemrecht, en door vakvereenigingen steeds óp- en voortgezweept door schoone beloften, zonder verantwoordelijkheidsgevoel of slechts met een minimum daarvan. Deze stemgerechtigden blijven een algemeenen leider slechts trouw voor zoo lang en zoo ver deze zonder besef van eigen en anderer onverantwoordelijkheid gegeven of afgedwongen beloften van lotsverbetering weten te verwerkelijken. Al loopt dit dan uit op verzwakking van den Staat in de mededinging met andere volken en ondergang er van in tijd van gevaar. Moet zulk een volksleider niet ten slotte inzien, dat het niet, nooit ofte nimmer gaat op den maatschappelijken weg welken hij zijn onnadenkende volgelingen als de eenige om tot algemeene lotsverbetering te komen, heeft aangewezen? Moet hij niet ten slotte afkeer krijgen van wat men politiek noemt? Afkeer van zijn eigen machtspositie, geheel afhankelijk van de steeds draaiende volksgunst, welke den minister-president het pistool der algemeene werkstaking met de bezetting der fabrieken er bij op de borst drukt. In het leven van zulk een volksleider is ‘de roode draad’ der maatschappelijke logica geheel verdwenen, tot op het oogenblik, dat de machtig-gewaande volksleider moet erkennen onmachtig te zijn, wijl gebonden aan zijn niet te verwerkelijken beloften. Dan treedt hij af en staat zijn zetel af aan een zijner min of meer gelijk gestemde politieke vrienden, die de politiek van de ‘roode draad’ in een andere schakeering tracht voort te zetten.

Zoo is dan kameraad Blum nu opgevolgd door kameraad Daladier, op voorwaarde, dat de Kamers dezen volmacht schenken gedurende een half jaar in de eerste plaats om eenige orde te brengen in de verwarde financieele belangen van het land, met het recht om ook voortaan met kracht op te treden tegen de in Communistische vakvereenigingen sterk geworden arbeiders, die voor geen rede vatbaar zijn, en tegen wie een regeering slechts met geweld kan optreden. Waarvoor echter iedere minister, bang voor de verantwoordelijkheid, terug deinst. Algemeen echter ziet men in een ministerie-Daladier, hoewel het dan door de machtige socialisten in de barre koû wordt gelaten, een krachtiger bewind dan het zooveelste van kameraad Blum, die den indruk maakt van de politiek allengs genoeg te krijgen.

De oorlog in Spanje lijkt het einde weldra te zullen bereiken. Al zal het nog een poos moeten duren eêr Katalonië tot berusting in de overwinning der tegenpartij zal worden gedwongen. Wat den oorlog in het Verre Oosten betreft: het is duidelijk, dat Japan zich in zijn Chineeschen tegenstander heeft misrekend. Het heeft lang zoo'n ‘schoon gezicht’ niet meer - en daaraan hechten Japanners, zoowel als Chineezen hooge waarde - als toen het zoo licht van hart den oorlog, die geen oorlog mocht heeten, tegen China begon.

Bericht.

Het verscheiden van onzen diep-betreurden Dr. Willem Kloos, de oprichter en Redacteur-Secretaris van 'De Nieuwe Gids', heeft aanvulling van de Redactie aan de orde gesteld. Tot de Redactie zijn toegetreden Mevrouw Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe en de Heer Dr. Alfred A. Haighton. Mevrouw Kloos heeft zich belast met het Secretariaat der Redactie.

Overwogen wordt het opnemen van nog een of meer redacteuren.

Het ligt in de bedoeling, voort te gaan in de door Willem Kloos aangegeven lijn. De aard en het karakter van het tijdschrift 'De Nieuwe Gids' blijven ongewijzigd. Trouw aan de roemvolle traditie van 'Tachtig' en aan het lichtend voorbeeld van den grooten Kloos zijn ons parool.

Een 'vervanging' van Dr. Willem Kloos behoort tot het rijk der onmogelijkheden. Niemand kan hem vervangen. De nieuwe redacteuren, die thans zijn opengevallen plaats bezetten, beseffen dit ten volle.

Maar waar de plaats van den overledene nu eenmaal bezet moet worden, willen zij, naar de mate hunner zooveel zwakkere krachten, er naar streven, het vasthouden aan het richtsnoer, dat hij wees, tot leiddraad te nemen. Dit sluit nieuwe banen of verjongden wiekslag geenszins uit. Want slaafsche navolging zoude allerminst strooken met den geest van den grooten cultuur-vernieuwer Willem Kloos.

REDACTIE EN UITGEEFSTER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 6]

Willem Kloos: An English tribute door Dr. J.A. Russell.

Low to th' horizon drooped the golden path
  Of planetary poets, Vondel, Hooft,
  When lo! the star of Perk, in upper luft,
Rose, hovered, sank... Oh, glorious aftermath!
Soared, from that flash, fresh light in verse and prose,
  That guided as it streaked the darkened sky,
  Shaping itself in beauteous symmetry -
The meteoric, magic fire of Kloos.

'He wept for Adonais', yet, still lief
  To snatch from death the victory of youth,
  Fought his own raging self with conquering truth,
Rose like a Shelley with a new belief:
  Henceforth he loved our English lyric-beats -
  His place is now with Cowper and with Keats.

‘De allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ door Dr. Alfred A. Haighton.

Wijd en zijd bestaat het misverstand, alsof een text poëzie zou wezen, omdat en doordien dezelve op maat en rijm gesteld is. De Tachtigers, en Willem Kloos in de eerste plaats, hebben tegen deze verkeerde opvatting gestreden en met succès. Geheel uitgeroeid werd zij echter nooit. En in latere jaren heeft zij het hoofd weêr hooger opgestoken, mede onder den indirecten invloed van een onjuist begrepen ideaal van ‘gemeenschapskunst’. Nog en weêr bestaat wijd en zijd het misverstand, dat poëzie is: text, gesteld op maat en rijm.

In werkelijkheid stempelt dit paar hoedanigheden, in zijn eentje, een text hoogstens tot rijmelarij. Rijmelarij is, als zoodanig, wellicht hoogst respectabel, gerechtvaardigd en zelfs nuttig; maar zij is géén poëzie. Piet Paaltjes maakte alleraardigste rijmpjes en ik. persoonlijk, lees hem graag. De ‘woorden’ van liederen of gezangen - ook beroemde volksliederen, als ons Wilhelmus, of strijdliederen als Giovinezza of het Horst Wessel-lied - zijn, uit den aard der zaak, rijmelarijen, want, zooals straks blijken zal, poëzie verdraagt toonzetting niet en de rol van *gezongen* ‘woorden’ is wezenlijk anders dan die van *gezegde.* Een Speenhof heeft, in zijn soort niet minder dan een Horst Wessel of den ‘text-dichter’ van Giovinezza, rijmelarijen van onmiskenbare kunstwaarde voortgebracht. Leuzen, slagwoorden en schimpscheuten worden vaak, en dikwijls

op zeer verdienstelijke wijze, in den vorm van rijmen gegoten. Doch dat is allemaal toch géén poëzie.

Voor poëzie is méér noodig dan maat plus rijm alléén.

Het wezen der poëzie kan men op veel manieren ompalen. De groote theoreticus der Dichtkunst, Willem Kloos, heeft het op onnavolgbare wijze gedaan. Desondanks heeft men hem veelal niet of verkeerd begrepen en wordt het ware begrip 'poëzie' alweêr sinds jaar en dag meer en meer miskend.

Met dit begrip gaat het als met alle andere: men kan het op verschillende manieren, uitgaande van verschillende gegevens, benaderen. En dan, met het oog op den doorloopen gedachten-gang, afgrenzen tegen andere, er aan verwante of er mede samenhangende, begrippen. Misschien laat het zich nog het eenvoudigst afbakenen door aan te knoopen bij de simpele alledaagschheid der gewone taal. In het volgende wordt dit beknoptelijk beproefd. In het tweede en derde stuk komen dan de gevolgtrekkingen aan de orde.

* * *

Naast de, allen hoogere levende wezens min of meer en ook den mensch eigene, uitdrukkingswijze middels gebaren, handelingen, kreten e.d. staat de, enkel den mensch gegeven, uitdrukkingswijze middels *taal.* Vanwege de geboden beknoptheid zien wij hier van elke nadere ontleding van het wezen der taal af. Wij nemen haar als gegeven aan, met inbegrip van hare ingewikkelde samenstelling *uit* en werking *door* samenvoeging *van* woorden, met alle grammaticale functies, alsmede met hare bijzonderheid, te bestaan in twee verschillende verschijningsvormen: *spreektaal* en *schrijftaal.*

De natuurlijke vorm van de taal is het *proza.* Iedereen spreekt en schrijft vanzelf proza, ook zonder dit begrip te kennen, gelijk reeds Molière humoristisch constateerde. Voor alle *gewone* mededeelingen volstaat het proza volkomen.

Maar ter mededeeling van *fijne* bewustzijnsinhouden schiet het proza te-kort. Wààr deze grens ligt, wààr dit te-kort schieten begint, hangt natuurlijk af van twéé variabelen: de graad-van-*fijnheid* der betreffende bewustzijnsinhouden èn de graad-van-*verfijning* van het betreffende proza. Daar men nu eenmaal geestelijke of ziels-grootheden - nog - niet meten kan, kunnen deze graden slechts qualitatief worden aangeduid. Het proza van een

Kloos, Van Deyssel, Couperus, Lorentz, Faraday, Mendel of Kant drukt duizenden malen fijner bewustzijnsinhouden uit dan het proza van een doorsneê-polderjongen. Maar er is ten slotte ook voor het verfijndste proza een grens, waar het begint te-kort te schieten in uitdrukkingsmogelijkheid of vermogen-tot-mededeeling. *Al* te fijne bewustzijnsinhouden gaan het vermogen van ook het verfijndste proza te boven. De kunsttalen der onderscheidene wetenschappen maken het mededeelen van ingewikkelde gedachtengangen in proza mogelijk, het individualiseerend taalgebruik van romanschrijvers, verhalers en vertellers maakt het mededeelen van bijzondere gemoedstoestanden mogelijk in proza; maar bij eene zekere hoogte van ingewikkeldheid resp. bijzonderheid houdt deze mogelijkheid op. Op het gebied van het *denken* heeft Kant in zijn 'Kritik der reinen Vernunft', op het gebied van het *voelen* heeft Van Deyssel in zijn dusgenaamde 'Adriaantjes' waarschijnlijk wel het uiterste van verfijnde proza-mededeeling bereikt. Ontegenzeggelijk bestaan er fijner - ik zeg *niet*: dieper - gedachtengangen dan die van Kant in zijn voornoemde hoofdwerk: iedere volledige behandeling der electrodynamica levert er het bewijs van, om van Maxwell's uiteenzetting van zijn electromagnetische lichttheorie, Einstein's leer der Relativiteit en de Broglie's lichttheorie maar te zwijgen. Ontegenzeggelijk bestaan er gemoedsbewegingen, die in nog veel hooger mate bijzonder zijn als de door Van Deyssel in zijn 'Adriaantjes' onder woorden gebrachte: ieder onzer kan dit bij zich zelf nagaan door een beetje auto-analyse van zijn eigen bewustzijnsinhouden en dier onderling spel gedurende één enkel uur. Voor uitdrukking van zulke nòg fijner bewustzijnsinhouden schiet ook de tot hoogste mogelijkheid opgevoerde verfijning van het proza ten slotte te-kort: zij zijn niet meer mededeelbaar in proza. Dus, summa summarum: voor mededeeling van *fijne* bewustzijnsinhouden schiet het proza te kort.

Wat dan?

Moet men er van afzien ze mede te deelen? Toch niet. Er staan andere uitdrukkingsmiddelen dan het proza ter beschikking. Ook deze zijn natuurlijk onvolkomen - het volmaakte is nu eenmaal niet van deze wereld -, maar zij reiken véél verder dan het proza. Wèlke uitdrukkingsmiddelen?

Wel, men dient hier, in de eerste plaats, te onderscheiden

tusschen de twee soorten bewustzijnsinhouden, die voor uitdrukking in aanmerking komen: gedachten en gevoelens.

Voor uitdrukking van fijne *gedachten* staat het vernuftige en geraffineerde denk-apparaat der wiskunde ten dienste. (Men denke aan infinitesimaalrekening, vector-algebra, matricen etc.) Bijna alle menschelijke denkbeelden laten zich op deze manier uitdrukken. Zij het ook voornamelijk *op schrift,* want wiskunde kan men moeilijk enkel mondeling beoefenen. Daar, waar de beteekenis der woorden mitsgaders het uitdrukkingsvermogen van dier samenvoegingen te-kort schiet, toovert de wiskunde haar formules te voorschijn, die aangeven wat geen proza bevat.

Voor uitdrukking van fijne *gevoelens* staan klank, toon en buiging der stem alsmede oogopslag, gelaatsuitdrukking en gebaren ten dienste. (Men denke aan het spreken van een moeder tot haar zieke kind, de conversatie tusschen twee gelieven, het betoog van een meêsleepend redenaar.) Bijna alle menschelijke gemoedsbewegingen laten zich op deze manier uitdrukken. Zij het ook uitsluitend *in gesproken spraak*, want men kan niet fluisteren, kussen of knipoogen op papier. Daar, waar de beteekenis der woorden te-kort schiet, tooveren stembuiging, klank en toon mitsgaders gebaar nadere beteekenissen te voorschijn, die inhouden wat geen proza bevat.

Zoo kan men dus de gewone, alledaagsche taal, het gangbare proza, naar twee zijden verfijnen en in elke richting op een andere manier. Naar de verstandelijke: door middel van de wiskunde en voornamelijk op schrift. Naar de gevoelsmatige: door middel van stemgeluid plus gebaar en uitsluitend in gesproken spraak.

Ja, maar indien nu wordt beoogd, ultra-fijne gevoelens uit te drukken *op schrift*?

Op het eerste gezicht lijkt dit onmogelijk. Zonder meer is het, inderdaad, onmogelijk, daar immers de middelen, hiertoe van nature bestemd, aan het geschreven of gedrukte woord ontbreken. Zoo is bijv. de woordelijke text van hetgeen eene moeder tot haar zieke kind zegt, in druk, zoo onbeteekenend - banaal, ‘koud’, ‘dood’ - en zelfs *dom* als het gebazel van den eersten den besten kappersbediende met zijn klant over het weêr. Een stenographisch verslag van moeders troostredenen zoû wemelen van herhalingen, krioelen van holle termen - ‘schat’, ‘lieveling’, ‘hartje’, - overloo-

pen van nietszeggende bemoedigingen - ‘wees maar gerust, moeder is bij je’, alsof dit wat geeft - en, alles tezamen, een staalkaart van ijdele gemeenplaatsen en derhalve hoogst vervelende lectuur zijn. Wat er de innigheid, de waarde, de beteekenis aan verleende, toen de text gesproken werd, was juist het samenstel van stembuiging etc. plus gebaar. Een phonographische opname ware al veel beter, want deze geeft het stemgeluid weêr, al gaat het gebaar dan ook mede *hier*bij teloor. Bij de natuurlijke uitdrukking van fijne gevoelens ligt het wezenlijke juist in stemgeluid en gebaar, die het proza a.h.w. ‘levend’ maken.

Tòch bestaat er een middel om fijne gevoelens uit te drukken *op schrift.*

De gewone, ‘koude’, ‘doode’ woorden kunnen zóó samengevoegd worden, dat een aandachtig lezer, die ze nauwkeurig en natuurlijk leest, ze onwillekeurig leest met een *bepaalde* stembuiging, -klank en -toon èn dat deze, aldus bij lezing onwillekeurig tot stand komende, stembuiging etc. uitdrukken de verfijnde gevoelens, die den schrijver bezielden bij het stellen van den betreffenden text.

De geschreven of gedrukte text wekt dan *bij den lezer* eene bepaalde stembuiging c.a. op. Deze stembuiging c.a. wekt, op haar beurt, *bij den lezer* de fijne gevoelens op, die de schrijver wilde uitdrukken. Zóó zijn deze gevoelens dan dus uitgedrukt.

Uitgedrukt in drie étappen. Eerste stap: *de schrijver* stelt den text op. Tweede stap: *de lezer* leest, nauwkeurig en natuurlijk, dezen text en daarbij doet de evenbedoelde woorden-samenvoeging hem onwillekeurig met een *bepaalde* stembuiging c.a. lezen. Derde stap: deze bepaalde stembuiging c.a. wekt *bij den lezer* de fijne gevoelens op, die den schrijver bezielden en die hij tot uitdrukking wilde brengen. Het eigenlijke uitdrukkingsmiddel is die stembuiging c.a.

Geschreven of gedrukte woorden resp. zinnen *als zoodanig* zijn buiten machte om de bedoelde fijne gevoelens uit te drukken. Tezamen met de bepaalde stembuiging c.a., die hun eigenaardige samenvoeging *bij den lezer* opwekt, vermogen zij dit echter wèl. Deze, bij den lezer op te wekken, bepaalde stembuiging c.a. is het eigenlijke middel, *door den schrijver* gebezigd ter uitdrukking van zijn verfijnde gevoelens.

Had hij gespróken tot een toehoorder in plaats van geschréven voor een lezer, dan zoude hem eene gewone rangschikking der woorden, dus proza, volstaan hebben, daar hij, onder die omstandigheden, zijn fijne gevoelens had kunnen uitdrukken middels *zijn eigen* stembuiging c.a., onafhankelijk van den text. Net als de moeder bij haar zieke kind doet. De bijzondere samenvoeging der woorden ware dan gevoeglijk achterwege gebleven.

Nu hij echter slechts het 'koude', geschreven of gedrukte, woord tot zijn beschikikng heeft, moet hij de noodige stembuiging c.a. *bij den lezer* opwekken en wel met behulp van datzelfde 'koude' woord. Dit kan enkel door middel van eene *bijzondere samenvoeging* van zulke 'koude' woorden. Deze kunstgreep is het eenige middel om bij den lezer de stembuiging c.a. op te roepen, die nu eenmaal het eenige middel is om fijne gevoelens uit te drukken.

Enkel door zulk eene bijzondere samenvoeging van woorden kan een text bij den lezer de bepaalde stembuiging c.a. opwekken, waardoor de betreffende ultra-fijne gevoelens worden uitgedrukt. 'Uitgedrukt', dit wil zeggen: *van den schrijver op den lezer overgebracht.* Of wel: door den schrijver in den lezer opgewekt. Want 'iets uitdrukken' beteekent: het *aan een ander* begrijpelijk of navoelbaar maken. Uitdrukking beoogt altijd mededeeling.

De uitdrukking is in casu *indirect,* daar zij niet blootelijk geschiedt door middel van de beteekenis der gebezigde woorden in hun gramamticaal verband, maar méde door middel van een bepaalde stembuiging c.a., die bij den lezer teweeggebracht wordt door eene bijzondere samenvoeging dier woorden.

De zoodoende bij den lezer opgewekte fijne gevoelens behoeven niet *precies* dezelfde te zijn als die, welke den schrijver bezielden bij het stellen van den betreffenden text. Zoo eene volkomen identiteit tusschen den zielsinhoud, die de één tot uitdrukking bracht, en den, in den ànder, door deze uitdrukking teweeggebrachte zielsinhoud komt wel nooit voor. Dit is iets heel gewoons, want een algemeene eigenschap - een algemeen gebrek, zoo men wil - van alle uitdrukking. Zegt A tot B: 'Ik heb een hekel aan C', dan is het heel alledaagsch, dat A daarmede ongeveer bedoelt: 'Ik zie C niet graag', terwijl B het opvat alsof A bedoelde: 'Ik zoû C met plezier worgen'. Practisch slaagt uitdrukking er nimmer in, gedachten of gevoelens gehéél onveranderd, volmaakt zuiver, vol-

komen *identisch,* vanuit den één in den ander over te planten.

Maar middels het bijzondere woorden-samenvoegsel en hetgeen daaraan, als boven omschreven, gepaard gaat, slaagt de schrijver er in, bij den lezer *ongeveer* dezelfde of, zoo kan men het ook noemen, *dergelijke* fijne gevoelens op te wekken als hem, den schrijver, bezielden bij het stellen van den betreffenden text.

Gewoonlijk hoeft de lezer niet eens hardop te lezen. Vele menschen ‘prevelen’ halfbewust onder het lezen, vooral als dit zeer aandachtig geschiedt; en degenen, die dit niet doen, hebben onder het lezen, vooral onder aandachtig lezen, toch een sterke voorstelling van den klank, toon, accentueering etc., welke de woorden, in hun verband en samenhang, *zouden* hebben, indien zij uitgesproken wèrden. Zoo ontstaat de illusie van stembuiging etc. zelfs bij het zwijgendste lezen.

Tenzij de lezer het zeer gewoon is, schaadt overluid lezen eerder de uitwerking. De enkel zwijgend gelezen of ‘geprevelde’ text wordt in 's lezers bewustzijn voorgesteld als ‘ideaal’ gelezen. De illusie van stembuiging etc. vaart daar wèl bij.

Men mag hier spreken van een *suggestief vermogen* van het bijzonder samenvoegsel van woorden. Dit is eenigszins vergelijkbaar met het suggestief vermogen van kleuren en melodiën. Bij de meeste menschen bijv. wekt geel of rood een vroolijken, blauw of paars een somberen indruk. Den meesten menschen brengt een marsch tot in-den-maat loopen, dans-muziek tot het schetsen van driepassen met de voeten, een slaapdeuntje tot soezen etc. Evenzoo brengt een bijzonder samenvoegsel-van-woorden, een zeker *woorden-arrangement,* vele menschen, bij aandachtige en natuurlijke lezing, tot een bepaalde stembuiging, -klank en -toon.

Het totaal van stembuiging, -klank en -toon, dat bij aandachtige en natuurlijke lezing van zulk een text ontstaat, is het *rhythme.* Het rhythme is dus die bepaalde stembuiging c.a., waardoor de fijne gevoelens worden uitgedrukt, die den schrijver bezielden bij het stellen van den betreffenden text. Daar, waar de beteekenis der woorden te-kort schiet, toovert het rhythme nadere beteekenis te voorschijn, die inhoudt wat geen woord kan bevatten.

Ziethier dus de definitie van het begrip ‘rhythme’, in dit verband. ‘Rhythme’ is eene eigenschap van de *wijze-van-lezen* of wel van de *voorstelling van de wijze-van-lezen.* Het eerste bij hardop, het laatste bij zwijgend lezen.

Enkel in overdrachtelijken zin bezit de, geschrevene of gedrukte, text, als zoodanig, zèlf rhythme. ‘Het rhythme van den text’ beteekent: het rhythme van een adequate oplezing van den text. Het eigenlijk-gezegde rhythme is het totaal van zoodanige stembuiging c.a. bij zulke lezing.

Naar de ervaring leert, wordt de neiging tot lezen met de gewensche stembuiging etc. veelal ondersteund door rijm en maat. Rijm en maat werken, mits oordeelkundig aangewend, het rhythme in de hand. Tot op groote hoogte is dit psychologisch verklaarbaar, o.m. uit de grootere aandacht, die maat en rijm bij den lezer wakker roepen, en uit nog eenige andere oorzaken. Daarop in dit opstel ingaan zoude ons echter van ons onderwerp doen afdwalen. Het feit staat vast en dit volstaat voor ons doel.

Men dient den maat - het ‘metrum’ - niet te verwarren met het rhythme. Een mooi rhythme gaat herhaaldelijk tegen den maat in. Nochthans zonder deze te verstoren. Want afwezigheid van maat sleept afwezigheid van cadans nà zich en daarmede gebrek aan rhythme. Een maat-looze text is gewoon proza, al dan niet op rijm. Een der drie hoofddeelen van het rhythme is de ‘cadans’; en de betrekking tusschen cadans en maat is een dergelijke als die tusschen vrijë en gedwongen trillingen, of de eigen frequentie van een electrisch circuit en de opgedrukte wisselspanning of - om tot slot een gelijkenis aan een ander gebied dan dat der natuurkunde te ontleenen - de aardrijkskundige slagboomen - zeeën, rivieren, bergen - tusschen de landen en hun politieke grenzen. Ook op dit alles kunnen wij hier niet nader ingaan, op straffe van het gestelde bestek te overschrijden.

Het rijm benadrukt den klank van bepaalde woorden. Andere middelen, die bij het woorden-arrangement in toepassing komen, kunnen dit eveneens doen. Het rijm doet het echter in de hoogste mate. Verder oefent het zekere psychologische werkingen uit, voornamelijk wegens het doen weêrkeeren van iets bekends. Zoodoende èn door het versterken van den indruk der éénheid van den text ondersteunt het rijm zoowel maat als rhythme. Maat en rhythme zijn echter niet gebonden aan het rijm: een text kan uiterst metrisch of rhythmisch zijn zonder het minste rijm. Ook op het rijm en wat daarmede samenhangt of daaraan verwant is - alliteratie bijv. - mogen wij niet ingaan, op straffe van afdwaling.

Bij dit alles wordt, als vanzelfsprekend, verondersteld, dat het rhythmisch woorden-arrangement inderdaad een *text* is. Of, m.a.w., de in het rhythmisch arrangement tezamen gevoegde woorden vormen, in hun achtereenvolging, een volzin of meerdere dito's, die tezamen een relaas daarstellen met begrijpelijken inhoud. Het woorden-arrangement is en blijft, per slot van rekening, eene *mededeeling.* Het is méér dan eene, bloot verstandelijke, mededeeling; maar zoodanige mededeeling is er in vervat. Is dit niet het geval, dan is er überhaupt geen sprake van uitdrukking. De text dient alle eigenschappen van eene mededeeling te bezitten *plus* rhythme. Dit laatste ter uitdrukking van fijne gevoelens, die in den text, opgevat als *gewone* mededeeling, d.w.z. als proza, niet tot hun recht zouden komen. Begrijpelijkheid alléén volstaat niet, maar rhythme alléén evenmin. Beiden moeten samen hand-in-hand gaan.

Zoo eene rhythmische uitdrukking van gevoelens, al dan niet - meestal wèl - gebonden aan maatslag en rijm, is een *gedicht, vers* of *stuk poëzie*, al naar men het belieft te noemen. Als definitie van het begrip ‘poëzie’ mag gesteld worden: *uitdrukking (-op-schrift) van eigenlijk (op-schrift-) onuitdrukbare gevoelens.* Naar wij ons vleien, boven te hebben aangetoond, is deze definitie gelijkwaardig aan elk der volgenden:

1. poëzie is rhythmische uitdrukking-in-taal;
2. poëzie is rhythmische text;
3. poëzie is (uit-)zegging van het onzegbare;
4. poëzie is het suggestief verwekken van gevoelens door middel van ‘doode’ woorden;
5. poëzie is uitdrukking door middel van rhythme-suggestie;

en daarbij komen er nu nòg twee, die echter tot straks in petto blijven.

Uit de definitie van ‘poëzie’ vloeit die van ‘poëet’ of ‘dichter’ voort. *Poëet of dichter is wie poëzie voortbrengt.* Dit vergt wel geen nadere toelichting.

Dichter is wie poëzie voortbrengt. *Geen* ander. Wie den gebonden stijl gebruikt om louter gedachten of niet-fijne en mitsdien zeer wel in gewone taal, dus proza, uitdrukbare gevoelens op maat en rijm te stellen, is een rijmelaar en misschien een hoogst verdienstelijk man, maar géén dichter.

Het kan natuurlijk best voorkomen en komt dan ook herhaaldelijk voor, dat éénzelfde persoon bij tijden dichter is en dan weêr niet. Gedurende de tijden van zijn niet-dichterschap kan hij alle mogelijke andere dingen zijn, bijv. ambtenaar, zakenman, nietsdoener, boemelaar, wiskundige, landbouwer, medicus, officier, prozaschrijver etc. en, daaronder, ook rijmelaar. Dit laatste komt veel voor bij lieden, die ‘dichter’ verslijten voor gelijkbeduidend met ‘verzensmid’. Het omgekeerde komt trouwens óók voor. De rijmelaar Hiëronymus van Alphen, de kinder-‘dichter’, aan wiens ganzeveder de bekende strophen

‘Cornelis had een glas gebroken
voor aan de straat.
Schoon hij de stukken had verstoken,
hij wist geen raad...’ etc.

ontsproten, heeft ook eens het volgende couplet geschreven:

‘Daar rijst het tint'lend starrenheir
en 't aardrijk zwijgt verbaasd.
't Gestarnte spiegelt zich in 't meer,
waarop geen windje blaast.
't Is alles hemel wat men ziet,
zelfs bergen vluchten heen.
't Verdorde blaadje ritselt niet:
't Gestarnte spreekt alléén.’

Dit is stellig poëzie, zij het ook niet van de beste soort. Daarom heb ik het onthouden. (‘Cornelis had een glas gebroken...’ heb ik eveneens onthouden, maar om een andere reden!) Lang geleden vond ik het ergens in een oude bloemlezing en het trof mij. Tusschen twee haakjes: deze citaten geschieden uit het hoofd en er wordt dus niet in gestaan tegen vergissing op het stuk van spelling, interpunctie, plaatsing van hoofdletters etc. Merkwaardigerwijze is het laatst-aangehaalde vers onderdeel van een allervervelendste bombast-cantate, die van hollen klinkklank aan elkaêr hangt. Onmiddellijk op dit couplet volgt een ‘koor’ met:

‘Bidt aan! Bidt aan!’;

en Hiëronymus van Alphen's dichtader is dan weêr hopeloos zoek.

Men heeft hier het tegendeel van het geval Jacques Perk. Deze Dichter produceerde, naast zijn verrukkelijke Gedichten - vooral de ‘Mathilde-Cyclus’ en ‘Iris’ - een zekere hoeveelheid rijmelarij, die Kloos, zeer terecht, aan de openbaarheid heeft onthouden en die door een paar leden der familie Perk mitsgaders den betweter Dr. A.C.J.A. Greebe, zeer ten ònrechte, deels aan de vergetelheid ontrukt is. De rijmelaar Hiëronymus van Alphen produceerde, naast zijn waardeloos gerijmel, óók een beetje poëzie.

Opzettelijk is in dit betoog het woord ‘schoonheid’ tot nog toe vermeden. Wellicht heeft deze of gene lezer, met stijgende ergernis, dit woord maar telkens weer opnieuw zien uitblijven. Is niet de Schoonheid het ware wezen der Dichtkunst? Reeds bij het ochtendgloren der Tachtiger Beweging schreef toch Perk:

> ‘Schoonheid, o, Gij Wier naam geheiligd zij,
> Uw wil geschiede; kóme Uw heerschappij;
> Naast U aanbidde de aard geen andren god!
>
> Wie éénmaal U aanschouwt leefde genoeg:
> Zoo hem de dood in dezen stond versloeg...
> Wat nood? Hij heeft genoten 't hoogst genot!’

Inderdaad. Het wezen der poëzie ligt in Schoonheid. Dit is o.i. echter slechts een quaestie van benaming.

Naar het ons voorkomt, bestaat de sensatie van schoonheid juist uit *de ervaring, dat het onzegbare gezegd wordt.* (Wil men eene omschrijving, die ook op andere kunsten dan die der taal toepasselijk is, dan stelle men: *de ervaring, dat het onuitdrukbare uitgedrukt wordt.* Bij eenig nadenken blijkt deze formule eveneens te gelden voor beeldende kunst en muziek. Maar wij houden ons aan de eerste bepaling, aangezien ons betoog tot een onderdeel der taalkunst, de poëzie, betrekking houdt.) Nemen wij tot voorbeeld één der schoonste sonnetten van den Grootmeester onzer Dichtkunst, Willem Kloos:

> ‘Nauw zichtbaar wiegen, op een lichten zucht,
> de witte bloesems in de scheemring - ziet,
> hoe langs mijn venster nog, met ras gerucht,
> een enkele, al te late vogel vliedt.

En ver, daarginds, die zacht-gekleurde lucht
als perlemoer, waar ied're tint vervliedt
in teêrheid..., Rust - o, wonder-vreemd genucht!
Want alles is bij dag zóó innig niet.

Alle geluid, dat nog van verre sprak,
verstierf - de wind, de wolken, alles gaat
al zachter en zachter - alles wordt zoo stil...

En ik weet niet, hoe thans dit hart, zoo zwak,
dat al zóó moê is, altijd luider slaat,
altijd maar luider, en niet rusten wil.'

Hier wordt het onzegbare gezegd. Eene ragfijne stemming, eene allersubtielste gemoedsbeweging, eene innige versmelting van gewaarwording met zielsaandoening giet het gedicht, bij nauwkeurige en natuurlijke lezing, over in het bewustzijn van den lezer. De voor-poëzie-ontvankelijke lezer ervaart dit alles inééns. En als *sensatie van verheven Schoonheid.* Onze definitie van 'schoonheid', die 'schoonheid' omschrijft als de *sensatie van het uitgedrukt-worden van het - eigenlijk - onuitdrukbare,* moge een paradox lijken, zij is het o.i. niet. En dit blijkt, naar onze bescheiden doch stellige overtuiging, ondubbelzinnig wanneer men haar onder het oog neemt in verband met onze definitie van 'poëzie' als *uitdrukking van - eigenlijk - onuitdrukbare gevoelens.* Het is hetzelfde, anders geformuleerd.

Terloops eene kleine toelichting. Als definitie van het begrip 'poëzie' stelden wij als volledige formule: *uitdrukking(-op schrift) van eigenlijk (op-schrift-) onuitdrukbare gevoelens.* De daarin tusschen haakjes gestelde nadere aanduidingen lieten wij zooëven weg, als zijnde vanzelfsprekend. Over die woorden 'op-schrift' in de volledige formule moet nog iets gezegd worden. Het behoorde eigenlijk overbodig te wezen (doch is zulks, in aanmerking genomen de algemeenheid der neiging tot misverstand, niet), nadrukkelijk vast te stellen, dat 'op schrift' hier beteekent: door middel van zoodanige woordkeuze, woorden-samenvoeging en woord-plaatsing, dat de text, óók als geschreven of gedrukte - 'koude' - text, bij machte is tot uitdrukking. De volledige formule zoude dus, strict genomen, moeten luiden: *poëzie is uitdrukking (door middel*

van zoodanige woordkeuze, woorden-samenvoeging en woordplaatsing, dat de text, óok als geschreven of gedrukte - 'koude' - text, bij machte is tot uitdrukking) van - eigenlijk, d.w.z. met normale taal-middelen - (door geschreven of gedrukten - 'kouden' - text) onuitdrukbare gevoelens. Kortheidshalve werd een en ander samengevoegd onder 'op schrift'. Een enkel maar gezègd en niet geschreven gedicht is natuurlijk even goed poëzie als een geschreven of gedrukt gedicht. Verreweg de meeste gepubliceerde poëzie wordt echter gepubliceerd in druk, ènkele declamatie is uitzondering; het gemakshalve samenvatten onder de woorden 'op schrift' lijkt dus ook dáárom geoorloofd.

Dwalen wij in onze analyse niet, dan mag uit het in samenhang brengen van de formule van het begrip 'poëzie' en die van het begrip 'schoonheid' de gevolgtrekikng gemaakt worden, dat, wèlbeschouwd, nog een àndere formule voor de definitie van het begrip 'poëzie' mogelijk is en wel een zeer korte: *poëzie is datgene, wat de sensatie van schoonheid geeft.* En, omgekeerd: *schoonheid is de sensatie, verwekt door poëzie.* Elk dezer formules vertegenwoordigt een nieuwe definitie van het begrip 'poëzie' resp. het begrip 'schoonheid'.

Volgens deze laatste definitie reikt het begrip 'poëzie' veel verder dan de litteratuur, namelijk even ver als het begrip 'schoonheid' reikt, d.w.z. over het *heele* gebied der Kunst. Aldus opgevat, mag men spreken van 'poëzie' in een roman, een schilderij, een beeldhouwerk, een sonate, ja zelfs, met eenigen goeden wil, in een gebouw, een brug, een schip, een machine of eenig ander technisch meesterwerk. Poëzie is dan overal aanwezig waar men Schoonheid aantreft: in Litteratuur, Beeldende Kunst, Muziek en zelfs daarbuiten.

De term 'toondichting' en het - voornamelijk bij de Duitschers - 'dichter' heeten van roman- of tooneelschrijvers worden aldus aanvaardbaar, evenals het - vooral vroeger - populaire bezigen van de woorden 'poëzie' en 'poëtisch', in tegenstelling tot 'proza' en 'prozaïsch', in de ongeveere beteekenis van 'verhevenheid' en 'verheven', in tegenstelling tot 'laag-bij-den-grond' en het daarvan afgeleide adjectief, of tenminste eene beteekenis, die daar bij komt. Slaat men dezen weg in, dan krijgen de begrippen 'poëzie' en 'proza', met al het daarvan afgeleide, dus eene alge-

meene beteekenis en verliezen zij hun waarde als taal- en letterkundige vaktermen. Juist daarom laten wij hier dezen weg links liggen, al zullen wij, in eenigszins ander verband, er straks nog even op terugkomen bij een aanstippen van de metaphysische zijde van ‘schoonheid’ en ‘poëzie’. Het is duidelijk, hoe poëzie, in dezen ruimeren zin, de grenzen der dichtkunst te buiten gaat. Wij keeren dus terug tot de ‘enge’ opvatting van het begrip ‘poëzie’, die klopt met de beteekenis van dezen term mitsgaders deszelfs afleidingen als letterkundigen vakterm.

Ook ‘eng’ opgevat is poëzie een haast onuitputtelijk onderwerp van studie. De verleiding om een diepgaande en, voor zooveel mogelijk, wetenschappelijke analyse der poëzie, in den zin van dichtkunst, te beproeven is groot. Maar wij mogen daar niet aan toegeven, want dit is geen verhandeling over poëzie maar over de stelling van Kloos, die tot titel van dit opstel gekozen is.

De schets van analyse der poëzie, in dit stuk van het onderhavige opstel gewaagd, dient slechts als grondslag voor een beschouwing over die stelling van Kloos. Evenbedoelde analyse is dus noodzakelijkerwijs hoogst oppervlakkig gebleven. Niet zoozeer, naar wij hopen, onnauwkeurig, onjuist of onevenwichtig als wel, in letterlijken zin, oppervlákkig.

Zij ging uit van feiten, die ieder ter zake kundige wéét, maar *die aan de oppervaklte liggen.* Het wezen van taal, klank, rhythme en zooveel méér zoude in eene studie over Dichtkunst een hoofdschotel moeten uitmaken. Een en ander verdient een diepe ontleding en wij komen er straks nog even op terug om aan te geven, in welke richtingen zich zoo eene studie zoû moeten bewegen.

(Wordt vervolgd.)

Twijfel door A. Timmerman-van Pellecom.

Riek zat te mijmeren in de voorkamer van de suite; zij zag niet wat er op straat voorbij ging, en hoorde niet wat er in de achterkamer door de anderen werd gesproken. Ook als er luid gelach klonk, sloot zij daar zich niet bij aan. De anderen spraken niet tegen haar omdat zij haar rustig wilden laten genieten van haar vrije half uurtje tusschen den koffie-maaltijd en haar middag-kantoortijd.

Lijdelijk neerzitten was Riek's gewoonte niet; mijmeren was haar vreemd. Zij was energiek, spontaan, werkzaam, en heftig van aard; vlug en snel in 't spreken en in 't doen. Maar nu staarde zij, en vergat alles om zich heen. Ze werd door ééne gedachte bezig gehouden; er was iets gebeurd dat haar uit haar assiette ordinaire had gerukt. Dit iets was een baby, en wel, het éénjarig zoontje van haar broer, dat dien morgen in het huis van zijne grootouders was gekomen met zijne moeder, en nu door deze naar boven werd gebracht voor zijn middagdutje.

Riek was *niet* sentimenteel. Zij werkte hard, en genoot zooveel mogelijk in haar vrijen tijd; waar een flink salaris en de volkomen vrijheid die hare moeder haar liet, haar toe in staat stelden.

Bewust had ze nooit pogingen gedaan een man te bekoren en te verlokken tot een huwelijk met haar. Zij voelde zich nogal, en was in denken en doen te zelfstandig om zich te kunnen schikken naar een man. Ook was ze buitengewoon onhandig in huishoudelijk werk; omwasschen en opruimen, stoppen en naaien, daar had zij geen geduld voor. Werken waar je zoo weinig resultaat van ziet, vond ze geestdoodend.

Nu had het kleine Keesje iets in haar opgewekt dat ze niet

meende te bezitten: het moeder-instinkt. Maar *sentimenteel* was ze niet.

Ze zou niet willen ruilen met hare schoonzuster. Voor een oogenblik was een baby wel aardig, maar toen ze bedacht dat ze dag in dag uit er door aan huis gebonden zou zijn, wist ze zeker dat ze dit niet uit zou kunnen houden. Een kind verzorgen was geen werken; behalve voeden en wasschen, was er niet veel anders voor te doen dan oppassen dat het geen ongeluk kreeg. En toch, ze begreep niet wat het was, maar dit kleine wezentje had haar iets aangedaan, iets ongekends. Kwam dit omdat het familie van haar was? Ze geloofde niet erg aan den band des bloeds; ze was niet familieziek. Zou een eigen kind haar nog meer aandoen? Misschien was Keesje een buitengewoon lief en mooi en schrander kind, en was zij er daardoor zoo onder den indruk van gekomen.

Plotseling spronk Riek op van haar stoel, liep naar de achterkamer, en sprak op haar gewonen, heftigen toon:

- Moeder, vin je 't ook niet een aardig en flink kind?

De moeder bevestigde dit.

Riek ging terug naar de voorkamer, trommelde wat op de ruit, en verviel weer in gepeins. Even later liep zij weer naar de achterkamer, en vroeg:

- Moeder, vin je ook niet dat Mien haar kind goed verzorgt, en dat 't er zoo frisch uitziet?

- Ja zeker, was het antwoord.

Nog eenmaal keerde Riek terug naar de mijmerij in de afzondering. Zij had op de klok gezien dat ze nog even tijd had. Zij vond het een plezierig gevoel, uit den sleur van haar gewone gedachten-sfeer te zijn, en iets nieuws te beleven.

- Vin je ook niet dat Keesje hard gegroeid is in de zes weken dat hij weg was, moeder? Toen was hij nog zoo onnoozel. Geloof je ook niet dat hij erg verstandig en wijs is voor zijn leeftijd?

Deze vragen deed zij terwijl ze zich klaar maakte om naar kantoor te gaan.

Hare moeder liep met haar mee naar de voordeur, stil lachend om het enthousiasme van hare dochter, en begrijpend wat haar zoo deed spreken.

Riek *fasste* zich. Vooruit, weg met dien onzin, dat kinderachtig gedoe moest uit zijn, dacht ze. Ze *was* niet sentimenteel. Ze moest liever aan haar werk denken.

Toch leek het aardig, zoo'n klein kind onder je handen te zien opgroeien. En met hem wandelen, als hij kon loopen; de duinen op en afhollen, en in zee baden; eenig. Veel echter dan maar altijd op een duf kantoor te zitten; als ze overdacht dat dit haar heele leven zou duren, werd ze naar. Maar als kinderen groot waren, had eene moeder er niet veel meer aan. Dat had ze gezien aan Dirk en Willem; die liepen er altijd uit en gingen hun eigen weg. Moeder had alleen maar voor hun eten en kleeren te zorgen, toen ze nog thuis waren. Een meisje was anders, dat gaf veel meer gezelligheid in huis, zei moeder. Moeder en zij hadden het goed en plezierig samen; ze bespraken alles met elkaar. Als ze in haar vacantie samen op reis gingen, amuseerden zij zich best. Maar moeder leefde niet zoo lang als zij; als die er niet meer was, zou zij wel heel eenzaam zijn; daar moest ze ook aan denken. Onzin, als je daaraan denkt, had je geen leven. Wie dan leeft, dan zorgt. Werken, zooveel geld verdienen als je kon, om veel van het leven te kunnen genieten, dat was het ware. Paardrijden, dat was fijn. Maar haar diepste wensch, een eigen rijpaard, zou wel nooit vervuld worden; al werkte ze nog zoo hard.

Kon ze maar een flinken, verstandigen man vinden; zij vond ze allemaal slap en dom. Wel aardig om eens mee uit te gaan, maar niet om altijd mee samen te wonen. Saai en suf waren al die kantoormannen. Ze zou een man willen hebben met een landgoed of boerderij, met veel paarden en honden, en andere beesten. Een groot gedoe, waar ze ook wel hard zou moeten werken, maar daar meer resultaten van zien zou, en dat veel pleiziger was dan kantoorwerk. Je werkte dan voor jezelf, dat was veel waard. Je kon uitgaan en doen en laten wat je verkoos. Als ze een man met een ‘goed’ ontmoette, en hij was haar niet antipathiek, zou ze hem misschien nemen. 't Zou dan best goed kunnen gaan. Ze was niet meer zoo sentimenteel om te gelooven dat een huwelijk alleen gelukkig kon worden als er verliefdheid bij kwam. Vroeger was ze wel eens verliefd geweest, maar dit had nooit langer dan een paar weken geduurd.

Als je, zooals zij nu, langzamerhand naar de dertig liep, was je wel verstandiger. Verbeeld je dat ze toen met één van die jongens na een jarenlange verloving was getrouwd, en altijd met hem samen had moeten wonen. En kinderen had gekregen. Dat risico liep je toch. Kinderen, zooals Keesje. Een kind was toch wel iets. Door een kind werd eene vrouw een ander mensch. Je voelde soms dat je iets miste, als je geen kinderen had. Kleine kinderen hebben zoo iets liefs en zachts. Daar werd ze toch alweer sentimenteel. 't Was gewoon belachelijk. Alsof kinderen altijd lief waren; hoe dikwijls waren ze niet lastig en schreeuwerig. Ze wou er niet meer aan denken.

Wat had ze te doen op kantoor vanmiddag?

't Was maildag, dan was 't altijd haasten, en werd het laat. En van avond? Paard rijden in de manege. Dat was echt, daar vergat ze alle kantoorverveling bij. Hoe wilder hoe liever; buiten, door de duinen, was nog veel echter. De pikeur was amusant; hij maakte geestige opmerkingen. Soms wel wat al te vrij, nou ja. Maar, hoe kon ze zoo suffen, 't was geen Dinsdag, maar Maandag.

Ze moest van avond dansen. Lang niet zoo plezierig; niets geen aardige dansers. Ze danste nog liever met meisjes.

Als ze heel moe was, bleef ze thuis bij moeder en de radio; gezellig praten over alles en lachen, en iets haken of breien. Dat was goed voor een enkelen keer. Wanneer ze nog een beetje energie had, ging ze uit; ze moest een tegenwicht hebben voor de vervelend-lange werkdagen; van iets dat haar meesleepte, haar gedachten in een andere richting drong, rustte ze nog 't meest uit. Misschien zou ze niet altijd 's avonds uit willen als ze een eigen, zelf-ingericht huis had, met een man waar ze van hield.

Daar hadt je 't nou al weer. Stop.

Ze sprong van haar fiets, ging de deur van haar kantoor binnen, en zat even daarna aan 't werk. Ze stootte de mijmeringen over een man en kinderen nu voor goed uit hare gedachten. Ze wilde daar niet meer aan denken; *ze was niet sentimenteel.* Ze hield immers veel meer van paarden en honden dan van kinderen.

Gedichten door Joannes Reddingius

De roode zon

O nu geschouwd naar het Westen,
speelgenoot, speelgenoot,
de vogels zoeken hun nesten,
de zon daalt bloedrood,
alles is zoo stil,
geen bladgetril
in 't woud.
Het is een rust zoo groot.
Speelgenoot, speelgenoot,
oog naar 't wijd Westen nu,
dan heiligt U
de zon, dat goud.

Hemellicht

Ik zag een lichten, gouden schijn
op berken
toen dacht ik op dat morgenuur:
de Goden werken.
Mijn oog naar 't berkenbosch gericht
zag hemellicht.

Een lied van Robert Burns ik las,
gezeten
aan vijverzoom en mocht geluk
van zingen weten
en stil heb ik mij opgericht
in 't hemellicht.

Ik zag de zon, een rozenblad,
bij 't dalen
en over 't meirvlak liep een weg
van vuur te dwalen,
ik zag op uw jong-blij gezicht
het hemellicht.

Avondgloed

Met U bij 't klaphek stil te staan,
de zon ging onder,
wij tuurden over de landen heen
naar 't wonder,
met U bij 't klaphek in het licht
van 't onvergeetlijk vergezicht.

Warm-blij drong in ons wezen door
de zonne-konde
gelukkig waren wij, die toen
verstonden
en huiswaarts keerden voet voor voet
met achter ons nog avondgloed.

Zing luider, wild water

Zing luider, wild water, nu 'k nader uw wel,
ik min uw muziek zoo, geniet van uw spel.

Uit diepten gij borrelt, uit diepten gij bront,
gij maakt door uw ruischen mijn hart weêr gezond.

Ik hoor in de stilte van 't bosch uw gezang,
ik voel mij bewogen en wensch en verlang.

Ik wil met U één zijn en zingen hoog-luid,
't is ochtend en zomer, wat zwaar was heeft uit.

Aan duizenden droppen dankt gij uw bestaan,
o heldere beek, die melodisch wilt gaan.

Gij snelt langs de bloemen, de klokjes, teer-blauw,
langs kruiden veelvuldig wier schoonheid ik schouw.

Soms glijdt ge over keitjes, stoot tegen een steen,
dan spatten uw droppen op planten verheen.

Daar schiet gij op eenmaal jong-krachtig weêr voort,
gij zegt als een Dichter uw liefde in uw woord.

Zing luider, wild water, daar schouw ik uw wel,
ik min uw muziek zoo, duur' eeuwig uw spel.

Li-tai-po

Gedachtenis Jules Schürmann

Gij laast mij lied'ren voor van Li-Tai-Po,
gij leekt een Mandarijn in statiekleed,
in ouden zetel; in een kandelaar
brandden drie kaarsen op een ronde tafel.
Daar was geruisch van zij, er waren bloemen,
daar klonk het tikken van een oude klok,
naast 't oud bureau. Drie harten rust'loos klopten,
het uw', het mijne en 't hart van Li-Tai-Po.

Uw stemme zweeg, maar 't klokketikken bleef
meten den tijd, maar als een waaier-wuiven
was iets onsterf'lijk om ons, als muziek.
Toen zeidet gij: Wij menschen weten niets,
maar iets toch voel ik aan met gansch mijn wezen:
Onsterf'lijk leeft de ziel van Li-Tai-Po.

De rieten fluit

O fluit verstomd, nu niet een mond u raakt
en adem inblaast en u leven doet
als een bezield toongevend instrument,
zeggend de vreugde of droefheid van een mensch.
Eéns sneed een menschenhand u bij den Nijl,
van een fluitmaker, die zijn kunst verstaat
en een geoefend oor heeft stil geluisterd
of 't lied melodisch klonk, o rieten fluit.

Ik ben als gij, veel zangen zijn gegaan
zingend door mij, wanneer een adem woei
en ik den toon moest vinden van het lied.
Ver uit Egypte kwaamt gij, gele fluit,
gij bracht mij konde van verborgen leven
en blijdschap was in mij om uw geheim.

Bragi

Dit is het land waar eenmaal Bragi ging,
de heldenzanger, luist'rend naar 't hoog lied,
woud's melodie en vond het beeldend woord
voor wat hij hoorde en zag en mocht verstaan,
één met dat ruischen, luidend als de zee.
Hij toefde bij een spreng soms, bij een meir,
of staarde naar de wolken hoog in 't blauw,
of wachtte in scheem'ring op de komst der zon.

Hij kende woud, meir, spreng en heuvelkling,
planten en dieren, menschen en de Goôn
en hoorde soms in zich een skaldenzang
machtig ópklinken en zijn meesterhand
in snaren greep en stap en woordklank klonk
terwijl een gouden glans zijn hoofd omblonk.

Een bergland

Ik zie een mooi, woest bergland en de wouden
zijn donker-diep, maar om ons is de zon
en ginds lokt zomergroen van blanke berken
en in de diepte is zacht geruisch van water.
Sporen van herten zijn hier in het zand
en dat zijn teekenen van groot geheim,
woud-leven van de dieren, die in vrijheid
leven naar eigen wil in de Natuur.

Daar in de lichting van een hollen weg
vluchten konijnen snel naar de' overkant.
Hier wil ik rusten in het heiligdom
van het onmeet'lijk woud met vele paden;
en ik, een mensch, denk aan mijn eigen pad
en dat ik vinden moet in mij den schat.

Toen Kokkie gestorven was door H.P. van den Aardweg.

Sedert twee dagen ga ik met mijn verstand te rade, en vecht om helderheid. Waarom heeft de dood van Kokkie, die ik maar nauwelijks kende, wier gezicht ik eigenlijk nooit goed en in rust bezien heb, mij zoo hevig getroffen?

In een hoekje van de lichte ziekenzaal, dicht bij het raam, stond haar bed. Vele weken lang heb ik op Kokkie geen acht geslagen. Wanneer ik langs haar ging, gleed mijn blik soms wel even over haar heen, maar *zien* deed ik haar niet. Tot eenmaal, op een vrieshelderen middag, mijn oogen de hare ontmoetten, en op datzelfde oogenblik verbaasde ik mij het wonder, dat naakt en glanzend in haar oogen lag, nooit eerder ontdekt te hebben. En van *dat* moment af had ik met Kokkie een stille vriendschap gesloten, die zich uitte in een glimlach, zooals men dien kent op zalen met veel zieken, in een handgebaar, en in een schaarsch woord.

Ik heb uit Kokkie's mond maar weinig woorden gehoord. De ziekte, waaraan zij leed, maakte haar het spreken moeilijk en legde om haar klanken een mist. Ik heb Kokkie eigenlijk nooit anders gezien dan in mist. Haar stem was heesch, bewaasd, en over haar gezicht, dat regelmatig en nobel van vorm was als een beeld uit de Oudheid, lag, toen ik haar opmerkte met mijn hart, reeds de vreemde kleur van een mistigen ochtend.

Maar in haar oogen, die groot en glanzend uit de bleekheid van haar gezicht de wereld instraalden, bloeide het wonder, waarvoor ik geen naam weet.

De Kerstnacht, waarin Kokkie stierf, heb ik getracht met mijzelf tot een oplossing te komen. Ik wilde weten *waarom* ik deze Kokkie, die niets anders dan een verschietende ster in mijn leven geweest is, in dien ondeelbaren flits zoo lief had gekregen. Toen ik vocht met de woorden, die de bevrijding moesten brengen van het gevoel, dat mij benauwde, heeft zij tusschen haar laatste witte lakens misschien geworsteld om begrip en om rust.

Misschien is, als een laatste genade op aarde, het verzoenende besef in haar gekomen, dat een menschenleven slechts een voetstap is in den gang der tijden en niet meer dan een enkele ademtocht bij de eeuwigheid, die glimlacht om alle menschelijke zorgen.

Maar bij alle verklaring en bij alle uitwegen, die het verstand zoekt, blijft het hart afzijdig, en kan geen vrede hebben met lieve en goede handen, die niet meer bewegen zullen, en met een kind, dat eenmaal als een moeder op haar gestorven moeder zal neerzien.

Als God bestaat, begrijp ik Hem niet. Want waarom heeft hij haar op dezen Kerstnacht niet geraakt met de tooverstaf van zijn almacht, en tot nieuw leven geroepen?

De Senegalees door H.W. Sandberg.

Ik leunde nonchalant tegen het comptoir, de zinken toonbank van het Parijse café.

In de onverschillige Zaterdagavond was ik naar dit café'tje aan het plein-van-parken van Montrouge gewandeld, waarom wist ik zelf niet. Ik denk, om niet in hetzelfde café terecht te komen, waar ik toch al uit den treure mijn kop zwarte koffie drink. Dit nieuwe café beviel mij wel, omdat ik het niet kende. Alles wordt verveling op den duur of gewoonte, wat een beleefde vorm van verveling is, een soort hypocrisie, waarmee de menschelijke natuur is begaafd, om de geest niet vòòr het lichaam in stof uiteen te doen vallen.

Op het terras van het café'tje zat Zondagspubliek. De vrouw van den electricien uit het electriciens-rommelwinkeltje, die zoo dik is, dat ze alleen maar voortwaggelt, daarbij gevolgd en nagedaan door haar twee honden, rols-roysmopsen in optima forma. Binnenkort zal haar bloedsomloop wel kortsluiting krijgen, vreezen wij. Dan is er weer èèn mensch minder op de wereld en dat heet dan bij de begrafenis heel erg, maar het is duidelijk, dat het niet heel erg is. Alleen de rolmopjes zullen een traan laten rollen uit hun hondenoogen en achter iemand anders aanwaggelen. Want zoo waar als de aarde rond is, gewaggeld zal er moeten worden. Er zijn ook een paar soldaten onder de bezoekers en een matroos, waarvan men hier in Parijs nooit weet of het een echte of een valsche is. De echte dienen voor de bezetting van de vloot en de valsche voor heel iets anders. Wij kunnen daar niet over uitweiden.

Er waren ook een paar kinderen, die met rietjes uit glazen lurkten en daarbij maar half en hoog op hun stoelen waren gezeten.

Men zegt, dat het bezit van kinderen een genot is en ik wil het graag gelooven, want ik ben zelf dikwijls nog een kind en dat is mijn grootste genoegen, maar als je ze zoo Zondags op stoelen of aan hun ouders ziet hangen, kun je het moeilijk aannemen. Bedriegt ook hier weer de natuur zichzelf? Een zwijgend paartje zat in een hoek. Zij zijn gedoemd om altijd in de hoek te zitten. Je weet direct, dat het geliefden zijn. De meeste geliefden houden er namelijk geen spreektaal, maar een handentaal op na. De laatste treedt alleen 's avonds laat in werking. Zoodra zij overdag tegenover elkaar zijn gezeten zeggen zij niets. Daar worden de gelukkigste huwelijken uit geboren. De man, die met spreken werkelijk een vrouw kan bekoren, moet nog opgeleid worden.

De juffrouw achter de toonbank bij de betaalkas was allerliefst. Zoodra er geld in de buurt is, zijn de vrouwen alleraardigst. Zij was geen juffrouw meer, dat zag je. Zij had die scherpe gezichtsuitdrukking, die je doet denken: dat is eigenlijk geen mensch, maar een geschilderd portret. Alles aan het gezicht is aantrekkelijk en prent zich in je gemoed. De oogen zijn er niet in de eerste plaats om te kijken maar om te bekoren. De dame zit rustig heele dagen achter de kassa, onbewust, maar natuurlijk wel overtuigd van de charme, die zij uitstraalt. Zij is veilig getrouwd met den patroon en denkt alleen om het geld, dat binnenkomt, dat wat zij kan uitgeven en dat, wat zij kan opzijleggen.

De ‘garçon’, die ‘au zinc’ bedient, wascht de glazen. Het zonnescherm staat over het terras en beschermt tegen de aanwuivende koelte van den avond. Ik kijk verveeld naar buiten en zie een demoiselle loopen. De gang van een vrouw interesseert mij altijd en in stilte geef ik ze cijfers: heel goed, slecht, verrukkelijk.

Ik neem een slok koffie. Hoplà-boum, dat glijdt naar beneden. Recht de straat over steekt een zwarte. Zwart van onder tot boven en van links naar rechts. Het is een neger-aanspreker. Zijn zwarte costuum zit om zijn zwarte lijf gegoten, alsof het er mee moet vergroeien. Een zwarte bolhoed vormt een waardige afsluiting van dit zwarte werelddeel, dat zich daar op straat beweegt en met een zwarte parapluie over den arm recht het café instapt op het comptoir af. Achter zijn bril van zwart montuur zie ik grijszwarte oogen.

De kerel is magnifiek. In de banaliteit van den dag stijgt een

zwart, een soort donker enthousiasme in mij op. Ik kan mij niet geestdriftig maken, daarvoor ben ik te suf, maar er beweegt toch een grauwe massa in mij. Met een stijf gebaar licht de zwarte zijn bolhoed en door dit houterige in zijn houding lijkt hij nog zwarter te zijn dan hij al is. Hij geeft iedereen een hand, de mooie dame, den garçon achter de toonbank, den garçon, die het terras bedient en die langs komt en hij zou mij ook een hand hebben gegeven als hij niet gezien had, dat die slap van de toonbank afhangt en niet zoo sympathiek doet als het gezicht.

'Wat wilt u?', vraagt de garçon.

'Een porto.'

'Un porto blanc?'

'Non, un porto noir.'

Het woord is er uit, voordat hij het beseft. In gedachten is hij komen aanwandelen, in gedachten heeft hij iedereen gegroet alsof hij op 'n feest was en in gedachten verwerkte hij de schimpscheuten, die hij langs den weg van den dag heeft opgevangen: 'Nou, als je van zwart spreekt, die is zwart.' 'Hé, mijn lieve zwartkop' (giegelend). 'Zou je met zoo'n zwarte...'

Nu draait de neger zich geestelijk in honderd bochten om zijn onzin redelijk te maken.

'Ik zeg', zegt hij, 'een porto, niet wit natuurlijk, maar geel, zei ik niet geel? Of laat ik zeggen in de kleur, die u het meest bevalt. Een roode porto kan ik ook wel verdragen. Ouf', hij licht zijn bolhoed nog eens op, 'ik moet wel in zoo'n pakje loopen, om te leven.' Het laatste was in het rond gericht.

En hij wrijft zich een oog, dat traande. Maar ach, je hoeft niet alleen als zwarte het leven zwart te zien.

Verzen van Hélène Swarth.

I

Lentewind

Aangevlogen
Uit den hoogen,
Streel mijn oogen,
  Lentewind.
Tranen drogen,
Mededoogen
Weet ik logen,
  Hemelkind.

In de zônen,
Die bewonen
Zonnezonen
  Geen geween!
Honing puren
Uit azuren
Hemelvuren
  Laat me alleen.

Laat mij voelen
Zoet bedoelen
In uw zoelen
  Vleugelslag,
Teedre zegen
Op de wegen,
Waar, gezegen,
  'k Nederlag.

II

Zomer

Is 't hier geen weelde, in zoet seizoen
Van zomerdagen,
Vol zoel aroom van loovergroen
En rozenhagen?

De wind licht op met loom gestreel
De looverlokken.
't Azuur is week als blauw fluweel
Met donzen vlokken

En elke wolk een witte roos,
Door 't blauw gedreven -
Is 't hier geen weelde, peinzeloos
Mij laten leven?

Was 't niet mijn hoop, mijn droom, mijn doel,
Dat bleef mij lokken,
Zoo vredig leven, kalm en koel
En zonder schokken?

Een woudduif roept haar droef roekoe -
Wat wil dat zingen?
Neen, laat mij vrij, 'k ben ál te moe,
Herinneringen.

Die witte wolk in 't blauw verdween,
Die duif blijft klagen -
Waar drijft het lot mijn leven heen,
Vol bange vragen?

III

Zonnering

Ik zwierf, in rouwkleed, door het lentewoud,
Een zwarte vlek in vroolijk zonnegoud.

'k Herdacht een lieve, die zoo vroeg moest sterven
En 't blij seizoen van mooi herleven derven.

Mild had de zon door loover pas ontplooid
Met gouden ringen 't blanke zand bestrooid.

Een vogel zong in donzig blonde twijgen:
- ‘O droeve zangziel, blijf niet langer zwijgen!

‘Uit klem van leed bevrijd u met een zang.
U zendt de zon een tooverring-ontvang!’

Warm in mijn hand viel één der zonneringen -
Mijn hart sprong open en ik kon weer zingen.

De vreemde violist door M. van de Rivière.

Als Danja 's avonds de groote manden vijgen en dadels binnen zet tusschen de kratten met de fel-oranje sinaasappelen, is er iederen avond weer die klagende viool ergens dichtbij, onzichtbaar voor haar speurende oogen vanuit het vierkante plekje schaduw onder het zonnescherm voor het winkeltje. Ze tuurt over de zonhelle piazza naar de koeldonkere nissen van de San Petro. Daarvandaan weet ze komen die vreemde droeve klanken, maar waarom steeds op denzelfden tijd, als de menschen bezig zijn aan het avondmaal en de kerk verlaten?

Eens heeft ze een kleurigen doek gezien als een felle vrouwenrok, verdwijnend in de schaduw, een vlugge vogel voorbij, voordat haar oog vorm en kleur herkend had. Zou het een vrouw zijn, die deze vreemde droeve muziek speelt?

Maar is er geen stille samenhang tusschen het binnenbrengen van haar manden en deze ijle, warme tonen, die iets onbereikbaars schijnen te smeeken. Het kan geen vrouw zijn! Het roept iets in haar wakker, dat er nooit geweest is, iets waardoor ze Renzo 's avonds dikwijls afsnauwt als hij spreekt over hun eigen huisje op den wijnberg, waar ze samen voor sparen.

Hij begrijpt het niet, ook moeder Ilona niet, die haar dikwijls starend vindt, gebogen over de manden. Dan volgt ze de zoekende blikken over het plein en begrijpt niet hoe Danja nu al naar Renzo uitziet, die toch altijd eerst na achten komt als de vreemdelingen zijn gaan eten en geen gids meer noodig hebben.

Zoo rept ze den langen dag door tot den avond, helpt de klanten met een vriendelijken blik uit haar donkere oogen, ook al begrijpt ze de vreemde woorden niet, die vooral in den zomer de duidelijke gebaren van koopen en betalen vergezellen.

Ze weet wel dat er één onder hen is, die steeds weer terugkeert, steeds weer koopt en haar lang en vragend aankijkt. Ook zegt hij soms fluisterende woorden, die zij niet verstaat. Wat wil toch die vreemdeling? Maar het kan haar niet schelen. Hij koopt, betaalt en Danja vergeet hem tot hij weer opduikt.

Ook als Renzo nu, zooals in het begin van hun verloving zoo dikwijls, zijn vreemdelingen brengt in het kleine vruchtenwinkeltje, is er in Danja niet meer die stille pret om hun beider geheim, onvermoed door de koopende vreemdelingen.

Moeder Ilona is er hem nog steeds dankbaar voor, dat, sinds hij haar dochter vrijt, de zaken vooruit gaan. Eerstdaags kan ze van haar spaarduitjes een huisje buiten Rome koopen, maar eerst moet Danja's bruidschat klaar zijn.

Zoolang de zon aan den hemel brandt en de ventende kooplui hun schelle kreten over de piazza doen schallen, is er een stille hunkering in Danja naar den avond, naar de warme klaagstem, die blijft aandringen, blijft smeeken. Als ze eens ging, eens volgde..., maar moeder Ilona zal haar nooit laten gaan zonder Renzo in den avond en bovendien waarheen zou ze moeten..., wie is de vreemde violist..., waarvandaan...?

'Ik kom', fluistert ze op een avond als zij de houten bout op den grendel schuift achter Moeder Ilona, die gaat biechten. 'Alleen voor Renzo opendoen', heeft die ook nu zooals elken Vrijdag gezegd. 'Voorzichtig, Danja, je hoort 's zomers vreemde dingen!', en hoofdschuddend haastte Moeder Ilona zich voort door het nauwe kronkelstraatje. Ze zou pastoor eens om raad vragen. Danja was zoo vreemd den laatsten tijd. Ook Renzo had ze de reden al gevraagd, maar die had schertsend geantwoord: 'een knappe vreemdeling, Moeder Ilona, dat gaat met den herfst wel weer over' en ernstig had hij erop laten volgen: 'Ook Danja verlangt misschien naar ons eigen huisje, nog één zoo'n zomer en we kunnen trouwen', terwijl hij de lires in zijn broekzak liet rammelen.

... 'Ik kom'...

Vanonder haar bed haalt Danja de zijden shawl, die Renzo voor haar meegebracht heeft, toen hij eens gegaan is naar Terente. Ze slaat hem haastig over haar hoofd, ontgrendelt de deur en staat op de door avondzon rood verlichte piazza. Langs de huizen haast

ze zich tot aan de kerk en blijft dan even afwachtend in de schaduw staan, de nis is geheel donker, toch meent ze iets te zien en dan plotseling daar is de warme klaagtoon weer, niet uit de nis; aan den overkant van het plein, vanuit een der nauwe straatjes.

Zou ze ook daarheen... over het plein...? Vlug kijkt ze om zich heen, maar dan wordt de muziek al zachter. Ze volgt eerst langzaam, dan hoe langer hoe vlugger de wegstervende klanken. Het zijn nog slechts enkele tonen af en toe. Sneller gaat het door de nauwe straatjes, een vreemde gloed brandt in haar hoofd en borst. Wie volgt ze toch? Zou Renzo al thuis zijn, Moeder Ilona...? Niet denken... voort...

Dan plotseling ziet ze een gestalte in een wijde cape, een groote hoed dekt het hoofd. Vlak er achter houdt ze haar passen in, haar hand glijdt tastend langs den witten kloostertuinmuur... Daar draait de vreemde gedaante zich om...

'Kom, kom mee', fluistert een vrouwenstem, 'kom', een snaar trilt droevig onder de wijde cape. Zwarte oogen boren zich in de hare, uit de openvallende cape valt een roode rok met gele strepen. 'Kom Danja, kom, de vreemde heer wacht, kom!'

Even wacht Danja nog, dan heeft ze zich snel omgedraaid en nog voor de vrouw haar arm kan grijpen, holt ze terug de nauwe straatjes door. De zijden shawl glijdt af van haar hoofd en schouder. Voort. 'Renzo', fluistert ze en nog eens 'Renzo'.

Buiten adem holt ze de piazza op en daar hoort ze angstig Renzo's stem: 'Danja, Danja.' Moeder Ilona staat huilend voor het huisje en tuurt de piazza af.

'Renzo', roept Danja, 'Renzo', 'moeder Ilona.' Ze holt de piazza over. Het zware donkere haar is losgegleden uit de wrong in haar nek.

'Renzo, ik ben weer terug', zegt ze, zijn uitgestrekten arm grijpend. 'Niet vragen, toe, ik ben weer terug, voorgoed.' De vreemde opwinding is weg uit haar. Ze is blij weer terug te zijn bij Moeder Ilona en Renzo. Samen zitten ze op de bank voor het huis en als laat een vreemdeling voorbijgaat, dien Danja herkent als de geregelde kooper, die de vreemde dingen fluisterde en haar nu lang en dreigend aankijkt, fluistert ze nogeens, terwijl ze dichter tegen Renzo aanschuift: 'Voorgoed.'

Impressie door W.H. ten Hoet Parson.

Er stierf een paardje van den hippodrome

Ze hadden er juist dezer dagen over gesproken, met den winter, als ze ‘en remise’ gingen, waren het toch maar dure kostgangers al die paarden. Als ze er mee naar de paardenmarkt gingen, op de Place la Duchesse, a.s. Vrijdag, zouden ze er wel niet veel voor krijgen, maar voer moet ook betaald worden en gasten - knechts - om de paardjes te kuischen - te onderhouden, te roskammen en te borstelen - kosten ook geld. Ja, ze zouden er maar mee naar de markt gaan en ze verkoopen. Komend voorjaar, als de reis weer aanving, zouden ze dan wel verder zien, òf nieuwe paarden, òf een ander métier, een ander spel, nemen om mee te voyageeren, om mee op de kermissen te reizen.

Dat was dus afgesproken: Vrijdag met de paarden naar de markt, maar zoo zeiden ze: ‘Ons Astriteke, ons klein zwart ponniepaardeke, neen dàt gaat niet naar de markt, dat houden we.’ Als ze dàt hadden willen verkoopen, hadden ze dat al lang kunnen doen, en voor goed geld ook. Rijke dames en heeren, die het paardje in den hippodrome hadden zien loopen, hadden er al dikwijls veel meer voor geboden dan het feitelijk waard was, omdat het zoo'n lief aardig beestje was, en zoo'n brave speelkameraad voor de kinderen. Maar de patroon had er niet aan gedacht het ooit te verkoopen. Astriteke was hun immers als één der kinderen, die hadden er allen op gereden, ze hadden er plezier mee gehad. Wat had het diertje geloopen. Wat had het ook een frankjes voor hen verdiend. Alle kinderen in de dorpen waar ze met den hipprodrome stonden

kenden Astriteke en hadden er als kleine kleuters op gereden. Astriteke was populair op de foor, op de kermis.

Het seizoen was ten einde. Op de laatste plaats, St. Pieters Leeuw, was het al knap koud en liepen de paarden 's nachts niet meer in de wei. Neen, hier was er een warme stal voor ze gevonden en kregen ze haver inplaats van gras.

Het was stilletjes op de foor, ‘doucement, tout doucement’, het is immers ‘crise’. Astriteke had niet veel geloopen dien Zondag, de beste klant voor Astriteke was Phientje geweest, de kleine vierjarige Phientje, het kleinkind van Madame Arku, de patrone van den hippodrome. Phientje had er plezier mee gehad, het paardje behoefde met de kleine kleuter niet hard te loopen. Phientje en Astriteke waren goede kameraden. Phientje gaf het kleine zwarte ponnie-paardje vóór ze naar bed werd gebracht klontjes en een kusje op den snuit. Het zou de laatste maal zijn dat ze zoo afscheid van Astriteke nemen kon.

We kwamen er den volgenden dag: ‘Weet ge wat ramp ons nu is overkomen deze nacht?’ was het eerste wat we hoorden. Ja, inderdaad, hier moest iets ergs gaande zijn. Kermisreizigers zijn in den regel nog al luidruchtig, maar nu waren ze zoo stil en ingetogen. ‘Astriteke is dood, van ochtend hebben we hem dood in de stal gevonden.’ De warme stal, het goede voer, was hem noodlottig geworden; 's nachts had hij zich losgerukt, en de zak met haver weten te vinden: het paardje had zich doodgegeten.

‘Het kan toch wreed zijn’ zeide de patrone, ‘juist het dierke dat we hadden willen behouden gaat het eerste.’

Een dag later werd er een groote put gegraven. Een houten kruiske duidt nog slechts de plaats aan waar Astriteke begraven ligt.

Een liefde op het midden van den levensweg door Mr. Dr. Benno J. Stokvis. XXII.

Het was alsof alles in hem uitgestorven en ledig was, toen hij de kamerdeur opende. Hij trad binnen en hij bevond zich in een drukkende stilte. Hij stond in eene werkelijkheid die hij kende. Het was alsof hij was teruggekeerd in een werkelijkheid, die hij in het beleven van een onbeteekenend oogenblik verlaten had, en waarbinnen hij nu was teruggetreden. En vaag herkende hij de momenten van zijn bestaan hier.

De kamer lag in onzeker licht. Bij de tafel zat een verpleegster, een boek in de hand en knikkebolde. En in de blanke diepte van het bed, doodsbleek en onbewegelijk was zij. En plotseling in een afschuwelijke helderheid zag hij alles en hij wist dat hij hier stond, nu op dit oogenblik, en nooit zoo eerder hier gestaan had in dit leven, en dat zich aan zijn voeten de afgrond opende. En in een flits zag hij zijn geheele leven: zijn vreugdelooze jeugd op een donkere binnenplaats tusschen de bouwvallige zwarte huizen in een achterbuurt; hij zag zich gebogen over boeken, schamel en zorgelijk aan een lessenaar in een duf zonloos kantoorvertrek; hij zag zich spelen in het verblindend schijnsel van het voetlicht; hij zag zich aan haar tafeltje zitten den eersten avond van hun samenzijn en opzien naar haar oogen in de stilte van de half-donkere bar waar zacht de muziek door zweefde.

Hij voelde zich veranderen. Iets drong in hem zich terug, iets

schoof zich voor zijn geest, en een herinnering ontwaakte, die onder den drempel van het bewuste bleef.

Maar haar oogen zagen hem aan, en hij vergat alles. Hij zag alleen dat haar oogen grijs en mat waren, en hij bleef bevend aan den rand staan van het bed. Haar lippen fluisterden iets onverstaanbaars. Hij boog zich tot haar over en hun oogen zagen dicht in elkander. Hij voelde dat een verstarring in hem smolt en dat zijn gelaat veranderde. Hij zonk op zijn knieën, vòor het bed; hij bleef haar aanzien en zijn rechterhand legde hij licht op haar handen die gevouwen op het dek lagen. Haar handen waren warm en koortsig. En plotseling zag hij zijn verder bestaan, kleurloos, versomberd de lange dagen en de slaap-looze nachten en in een wild verzet zwoer hij dat dit niet geschieden zou, dat als hij haar verliezen moest, hij niet meer ademen, en spreken en gebaren en lachen zou, en op zijn voorhoofd voelde hij de plek waartegen zich de koude loop van den revolver drukken zou. Zijn vingertoppen streelden over haar handen. Zijn oogen bleven onafgewend op haar. Het was alsof zijn oogen haar wilden in zich opnemen, haar wezen wilden tot zich nemen om het voor eeuwig in zich te bewaren.

De koorts joeg vlammen over haar bleeke wangen. Het was alsof een waas tusschen hen kwam, alsof hun wezens zich van elkander verwijderden. Hij zou iets hebben willen uitschreeuwen, maar zijn keel scheen verdroogd. Een ontzetting maakte zich van hem meester. Hij zag dat voor zijn oog, onder zijn handen iets onzienlijks haar ging tot zich nemen. En hij begreep dat als een wonder niet geschiedde alles verloren was.

Hij rukte zich op en instinctmatig wendde hij zich om. Het was alsof er iets was dat hij moest zien, en in den spiegel zag hij zich-zelf. Iets trof hem als een gelijkenis met Schweiger, dien eersten avond, dat hij weder Schweiger had gespeeld. En een gedachte schoot door hem. Wat was hij, zonder de hoogere helpende macht, die bij hem was als hij speelde? Hij was niets, hij wist niets, hij kon niets, maar een beschermende helpende macht liet hem spelen. Hij stond hier aan het bed van haar die hem het liefste in dit leven was en die ging sterven. En plotseling voelde hij de transformatie van zijn ik, als hij de planken betrad, die over hem kwam. En sidderend deed hij innerlijk de heilige gelofte, dat hij

nooit meer spelen wilde, dat hij alles wat hij bezat wilde offeren, als hij haar zou kunnen redden mogen.

Hij wendde zich tot haar. Hij legde zijn beide handen op haar hoofd, en zijn verstrakte oogen richtte hij op haar gesloten oogen. En hij voelde dat hij zich passiveeren moest, dat uitgeschakeld worden moest alles wat toebehoorde aan het bewuste van zijn ik, en hij besefte dat uit zijn oogen een stroom, een fluïde stroom van krachten zich uitstortte in haar. En hij had niets in zich dan een woordenloos gebed van gedachten: laat haar beter worden! laat haar beter worden! beter! beter! beter worden tot dit leven!

Alles verdween, alle denken, alle weten. Hij was zich slechts bewust, dat hij een werktuig was. En hij had de sensatie dat hij zonder bewegen met onafgewenden blik, kort-ademend zoo moest blijven zitten, omdat èèn beweging, èèn afwending het zou doen ineenstorten. Hij wist zich bewegingloos te leven buiten de aarde. Achter een waas zag hij vreemde bleeke visioenen. Maar hij was vervuld van een diep, blind, nederig gelooven, van een alles-vervullende dankbaarheid, omdat hij gevoelde dat het wonder zou geschieden, dat zij gered zou worden.

XXIII.

Den volgenden morgen ontwaakte hij op een leunstoel. Zijn ledematen waren stijf en pijnlijk. Moeizaam ging hij rechtop zitten.

In de kamer druilde het morgenlicht. Zij sluimerde. Hij zag dat haar adem regelmatig ging en de uitdrukking van haar gelaat was vredig. Hij wilde niet denken, en hij stond op.

Voorzichtig opende hij het venster. Buiten viel een trage regen. Grauw en laag hingen de wolken. Maar de frissche lucht die binnenstroomde deed hem goed.

Hij ademde diep. Zonder te zien staarde hij voor zich uit naar buiten. En langzaam klaarde zijn bewustzijn op. Hij zag zich, zooals hij in den nacht bij haar had gestaan aan haar bed. Hij zag zichzelf nu als van verre en hij kwam zich nietig en zwak voor op dit oogenblik, zoodat hij niet begreep, dat hij het was geweest, hijzelf, die iets had kunnen verrichten.

De deur ging open. Hij keerde zich om. De verpleegster en de dokter traden binnen, en de kamer vulde zich met somberheid.

De zuster verschikte dekens en de dokter voelde den pols van de zieke die was ontwaakt. Zij zag met groote verwonderde oogen door het vertrek. Zij zagen elkander aan, en het was alsof eerst nu zij zich herinnerde en een bleeke glimlach kwam om haar lippen.

De dokter nam hem terzijde en sprak tot hem met gedempte stem. Hij luisterde zwijgend, met gebogen hoofd, en de woorden drongen in hem zonder dat hij terstond hun volle beteekenis vatte. Miskraam. Ernstig geweest. Nooit weer een kind. Gevaar geweken. Rust! Rust! Rust! Rust! Met een handdruk nam de dokter afscheid.

Hij ging weder zitten aan haar bed, en nam haar handen. Zij spraken niet. Maar in hun blik lazen zij elkanders gedachten. En op dit oogenblik drong tot hem door, dat iets onbeschrijfelijks hem had verlaten, en in machtelooze wanhoop besefte hij dat het ten einde was en dat hij nimmer meer zou kunnen spelen. Hij zag zijn vroeger leven plotseling als het bestaan van een wonderbaarlijke legendarische figuur. En hij gevoelde dat dit leven wegdreef van hem. En dat een ander leven, een leven zonder naam, in eene andere wereld, zijn poorten voor hem opende.

Hij zou iets hebben willen zeggen om zijn stem te hooren, om te hooren of hij zijn stem nog had, die zooveel duizenden doortrild had van ontroering. En hij had iets willen uitschreeuwen, een wilden wanhopigen afscheidskreet aan Talma, maar hij kon niets anders uitbrengen dan een drogen kuch.

Hij streek met de hand over zijn voorhoofd en hij voelde een ijzige rust in hem zinken. En zijn lippen verwringend tot een glimlach wendde hij zich tot haar en fluisterde haar toe, dat hij haar lief had.

XXIV.

Trieste dagen volgden. Zij lag in het bed en hij zat bij haar in de schaduwen-overtogen kamer.

Het was alsof zij half-bewust voortleefden in een stille nevelige wereld. En hun lippen spraken niet van den vervlogen droom. Soms in de omsluiering van zijn denken, vergat hij, en hij opende den mond om haar als vroeger iets te zegen van hun kind, maar hij zag haar donkere groote oogen en hij herinnerde zich en zweeg

Somwijlen nam hij een boek en trachtte te lezen, maar hij kon zijn gedachten bij den inhoud niet bepalen. - Er groeide in hem

een onbestemde somberheid. Hij zag haar lijden en hij vraagde zich waarom. Hij dacht terug aan hun droom: een kind het zou de vreugde zijn geweest van hun leven. Hij zag haar als moeder. Blij met haar kindje aan de hand liep zij door het huis, door gangen, langs de trappen, over de portalen. Een nieuw leven vulde het huis, een hooge vragende kinderstem klonk in de vertrekken, een heldere kinderlach klaterde tegen de wanden.

Zijn phantasie voerde hem weg uit de werkelijkheid, die hij niet dragen kon. Hij kon niet leven in de lichtlooze verwachtinglooze realiteit die het bestaan voor hem nu beteekende. En hij verloor zich in de oude verbeeldingen. Hij verplaatste zich erin hoe alles zou geworden kunnen zijn. Hun kind, een slanke knaap stond voor zijn verbeeldingsoog en zag hem vragend aan. Hij sprak met hem, hij streek hem door het wilde haar. En hij zag hem luisteren met wegdroomende oogen, de hand vertrouwend op zijn knie, geleund tegen zijn schouder. - Hij nam hem met zich als hij speelde: hij zag hem in den spiegel nevens zich staan, bewonderend naar hem opkijkend terwijl hij werd geschminkt, en als hij opkwam, zag hij op een vaste plaats vooraan, tegen het midden van de eerste rij, een tengere knapengestalte. En hij speelde; hij speelde voor zijn kind, dat daar zat, hij wilde een ongekende wereld voor zijn jongen geest ontsluiten; hij speelde en het was alsof zijn kunnen zich vernieuwde, zich verwijdde, grooter en dieper werd. - Zij wandelden; vroeg in den dageraad wandelden zij hand in hand buiten de stad. En altijd opnieuw was de vragend vertrouwende kinderblik op hem gevestigd.

Terwijl hij aan haar bed gezeten was en zij sluimerde, droomde hij zoo urenlang. Het was altijd dezelfde droom, dezelfde oogenblikken die hij in zijn verbeeldingsgang beleefde, met kleine teedere schakeeringen. Hij zat met half-gesloten oogen, de armen over de borst gekruist. Wanneer zij wakker werd en bewoog, viel hij met een schok terug in de werkelijkheid.

Eenmaal terwijl zijn gedachten zoo waren afgedreven, gevoelde hij eensklaps dat zij hem aanzag. Hij wist dat zijn gelaatsuitdrukking op dit oogenblik een andere was, dan ooit eèn mensch van hem had gekend, en eene die hij zelf niet kende, en hij wist, dat zij begreep. En onverklaarbaar, iets van een gevoel van schaamte, iets als had hij iets onedels voor haar trachten te verbergen,

kwam over hem, en met knipperende oogen, onzeker van zich zelf, wendde hij zich af. Met haar open blauwe oogen zag zij hem aan; er lag in dien blik een eindelooze droefheid, en hij voelde zich schuldig, klein.

En met gebogen hoofd nam hij haar smalle hand. Buiten viel de schemering. Zwijgend bleef hij zitten. Hij kon niet spreken, het was alsof zijn keel was dichtgesnoerd. Hij zag hun beider bestaan in deze phase van hun leven, hij zag haar bleek en uitgeteerd, hij zag hun droom die vervlogen was voor altijd; hij zag hen beiden in deze kamer, en in een grauwe somberte hun verder leven. Maar een hand streek over zijn voorhoofd, en een zachte stem fluisterde zachte woorden aan zijn oor. Het was als een troost. En in hem ontwaakte weder het besef van hun liefde, hun liefde die hen had tot elkaar gebracht. Hij zag haar zooals hij haar dien eersten avond had gezien, alleen aan haar tafeltje, onder de schemerlamp in de stille taverne. Hij zag haar, zooals zij voor het eerst zijn kamer was binnengetreden.

Hij nam haar in zijn arm en drukte haar tegen zich aan. En terwijl een floers van tranen voor zijn oogen kwam, gevoelde hij dat in de verte door de duisternis een dageraad ging breken.

XXV.

Langzaam ging haar herstel. Wanneer zij weinige uren voor het venster had gezeten, was zij uitgeput. De dagen begonnen korter te worden: de herfst kwam. En de dokter schudde het hoofd en haalde de schouders op en sprak van geduld, tijd en geduld.

Op een nacht ontwaakte hij met de herinnering aan een zwaren droom. Het was alsof hij eenzaam in de schemering had loopen dwalen over een verlaten vlakte, in hem een vage onrust alsof hij iets moest doen, alsof hij iets moest zoeken zonder dat hij wist wat.

Het koude zweet stond op zijn voorhoofd toen hij zich terugvond in de kleine veilige werkelijkheid der nachtkamer. Maar in hem was gejaagdheid, en zijn oogen zochten in de schaduwen van de duisternis. Doch voor zijn herinnering kwam niets dan een oud beteekenisloos gezegde, dat hij in jaren niet gehoord of

aangewend had: ‘Wie wind zaait, zal storm oogsten’. Hij moest denken aan den zaaier van Millet, en hij zag een dreigende gedaante, die zwart zich afteekende tegen de lucht, afgewend het gelaat, en die met breede gebaren uit gespreide vingers wind zaaide in de verlatenheid der velden. En binnensmonds herhaalde hij de woorden: ‘Wie wind zaait zal storm oogsten’.

Zijn denken dreef af: stormen, stormen in den herfst, en kletterende regenvlagen op de keien. Hij zag zich gedoken in zijn jas in den regen langs de donkere grachten drentelen. De herfst kwam en de winter. Een hel-wit sneeuwkleed dekte de grachtwallen, waartusschen diep en zwart het trage water lag. De winter. Dicht vlokte de sneeuw in de stille parken. Ver in het verleden had hij eens uren door zulk een sneeuw-park geloopen in den nacht, totdat de bleeke dag aan den einder rees. Dien nacht was in hem het bewustzijn uitgebroken van wat zijne roeping was. En dan, in een onverklaarbaren sprong van zijn denken, zag hij een laan van palmboomen langs de blauwe zee onder de zon. Iets in hem ontspande zich; het was alsof iets in hem zich losmaakte uit een band: de Côte d'Azur, Italië, hier moest haar genezing zijn!

Hij sprong op, en instinctmatig liep hij naar het venster. Hij schoof de gordijnen terzijde en legde zijn gloeiend voorhoofd tegen het koude glas. Buiten was alles donker en stil en onbewegelijk; hoog koepelde de maanlooze sterrenlooze bewolkte nachtlucht.

Hij ademde diep. Er was iets als een bevrijding in hem. Alles was duidelijk voor hem. Daar lag de redding!

XXVI

Blauw, eindeloos wijd en blauw, in kleine over elkander kabbelende groen-blauwe golfjes, strekte zich de zee onder de effen teeder licht-blauwe lucht.

Met breede slagen kliefde hij het water. Zijn lichaam scheen zwaarteloos in de zacht langs hem ruischende golven. Hij voelde zich als verjongd. Hij had geen gedachten. Zijn oogen zagen de zonlichtovergoten watervlakte, waarin de golfjes door elkander krioelden in den ochtendwind, en aan den einder de vage streep waarin de lucht zich met de zee vereenigde.

Eèn met den wind, èèn met de golven, èèn met de eindelooze ruimte! Wanneer het zonlicht in zijn oogen viel, werd alles zwart voor zijn blik. En zonder zien liet hij zich verder drijven. En als hij dan de oogen weder opende zag hij door een vochtigen sluier, de blauwe golven tot aan den horizont.

In zijn bewustzijn doemden de versregels van Baudelaire:

> 'Venez vous enivrer de la douceur étrange,
> de cette après-midi qui n'a jamais de fin'.

Tijdloos, tijdloos in de tijdlooze onbegrensde ruimte. Hij wendde het hoofd half terug: ver en klein met witblinkende huisjes in de zon lag de kust. Dààr, dicht bij de dennenbegroeide bergen stond het hotel. Daar was zij. Hij zag haar in zijn verbeelding in haar kamer aan het open venster, uitkijkend over de zee. Hij zag haar gelaat, met een lichten blos, haar glimlach waarin iets van de oude blijheid was teruggekeerd, en er kwam een verteedering over hem. Hij zag haar alleen aan hun tafeltje in een hoek van de groote ontbijtzaal; hij zag haar het hotel verlaten, en langzaam, haar witte jurk fladderend in den wind, onder de palmen wandelen langs de balustrade aan de zee.

Voòr hem en overal waarheen zijn oogen gingen waren de golven. Het scheen hem dat hun blauw nu dieper en donkerder was en dat hun deining hooger en zwaarder was geworden. En plotseling gevoelde hij zich oud en vermoeid. Het was alsof de lucht tegen den einder eindeloos ver boven hem stond. Hij wist zich klein en verlaten. Witschuimende golven rolden aan. De wind woei en stuwde de golven op. Fel brandde de zon omlaag. Een mist kwam voor zijn oogen. En op dit oogenblik gevoelde hij zich alles ontzinken. Hij wilde terug en werktuigelijk deed hij eenige zwakke slagen. Flauw lijnde in de verte de kust; de huizen, het hotel, de bergen. Het scheen hem onbereikbaar als in een andere wereld. Hooge golven namen hem op en wierpen hem van zich. Zijn armen waren loodzwaar en hij gevoelde een pijnlijk wringend trekken van zijn beenspieren. En plotseling besefte hij dat hij verloren was. Een wilde stroom van gedachteflarden stortte zich in hem op: Talma! Hij zag zich gebarend achter het voetlicht, en hij hoorde zijn stem. En in dit onderdeel van een seconde zag hij in buitenaardsche helderheid, wat hij zou hebben

kunnen bereiken nog; het was alsof een remmende onmacht, die diep in de diepten van zijn onbewuste gesluimerd had van hem week, en hij wist dat hij nu alles zou vermogen, dat alle grenzen van zijn kunnen waren weggevaagd, en dat indien hij nu op dit oogenblik zou hebben mogen spelen, zijn spel een openbaring zou geworden zijn van alle weten, alle vreugde, alle leed, alle vertwijfeling van den menschengeest. En dòòr zijn wanhoop, waarin hij zich rochelend verstikken zag in de golven, laaide de vreugde, dat zijn scheppend kunnen nu, in de laatste momenten vòòr den ondergang, in hem was teruggekeerd, dat òm en bij hem was de wonderbaarlijke macht waardoor hij als kunstenaar bestond.

Maar een zwaar-aandeinende golf sloeg over hem heen, en andere golven rolden aan. Het was als voelden de golven in hem hun prooi; zij wierpen zich spelend op hem en drongen hem opzij. Het was een wreed spel als van kat met muis. De golven stuwden hem vooruit en sleurden hem terug als een machteloozen speelbal. Hij hield zich met zijn laatste krachten drijvend. Overal rond zich zag hij de schuimende blauw donkere golven op zich aandringen. Het was alsof de zee een levend wezen was geworden, dat dreigend zich tegen hem had gekeerd en hem wilde verslinden. De kust verdween achter hoog aanstuivende golvenruggen en zijn starre oogen zagen alleen de blauwe, diep blauwe, zwartwordende lucht.

Het water drong in, zijn hijgenden half-geopenden mond en zijn adem werd afgesneden. Zijn lichaam werd opgesleurd en neergesmeten en zware golven spoelden over hem. En in razernij sperde hij de oogen open en rekte den hals vooruit omhoog om nog èènmaal te zien. Stil en vreedzaam in de zon lag de kust; hij zag de huizen en de palmboomen langs den boulevard en verder terug de boomenbegroeide bergen. Een witte gedaante stond over de balustrade gebogen aan het einde van den boulevard. Het was onwezenlijk als de werkelijkheid van een droom. Door zijn bewustzijn flitste dat zij dat was. En een schrijnende wanhoop overweldigde hem. Het was alsof eerst nu de afgrijselijke waarheid tot hem doordrong, alsof eerst nu de onafwendbare zekerheid van het einde zijn denken overmeesterde. En alles in hem werd verdrongen door èèn gedachte: zìj, zìj, zìj; hij zoù haar nimmer terugzien; hij zou haar nooit meer in zijn armen houden, hij zou haar oogen nooit

meer op zich gevestigd zien. Hij zag haar gelaat; hij zag een kleinen rimpel onder haar rechter-oog dien hij zoo dikwijls had gekust, en hij omvademde de liefde die hen verbonden had. En gelijktijdig rees een wrang berouw in hem omdat hij haar niet alles had gegeven, omdat zijn kunstenaarschap een deel van zijn denken had ingenomen, omdat hij niet iedere seconde van zijn bestaan aan haar gegeven had. Hij zag haar eenzaam. Zij liep in haar witte, in den wind fladderende jurk langs de zee.

Alles werd duister voor zijn oogen. Een sissend bruisen kwam in zijn ooren. En de golven sloegen over hem heen.

XXVII.

Langzaam opende hij de oogen. Door een donker rag zag hij ver boven zich de lucht. Om hem was het geroezemoes van stemmen. In hem lag een leegte. Hij kon zich niet herinneren wie hij was, en waar hij zich bevond, en wat met hem was geschied. Er kwam een loomheid over hem en alles verzonk.

Toen hij ontwaakte bevond hij zich in een kleine lichte kamer met wit-gepleisterde muren. Iemand boog zich over hem. Hij zag dat het een verpleegster was. Hij wilde iets zeggen, doch hij kon slechts de lippen bewegen. Een vraag drong zich in hem op, maar de klanken bleven in zijn keel steken. Een vermoeidheid beving hem en hij sloot de oogen.

Een windstroom die langs zijn slapen voer, deed hem wakker worden. Het was avond. Hij zag rond. Aan het venster, bewegingloos, den rug naar hem gewend stond een vrouw. De omtrekken van haar gestalte teekenden zich scherp af tegen de azuren lucht. Hij richtte zich op om te zien. Zij wendde zich om; het was zij. Zij zagen elkander een seconde aan. Een duizeling overviel hem.

Zij sprak. Hij hoorde haar tot zich spreken met haar zachte stem, en haar oogen waren in de zijne. Zij sprak van zijn redding: het kleine toeristenschip dat hem bewusteloos had opgehaald; de eindelooze uren dat hij buiten kennis lag. Zij sprak tot hem met korte afgebroken zinnen, en onder het spreken streek zij zacht door zijn haar. Hij hoorde naar haar zonder te luisteren; hij zag slechts naar haar gelaat; hij zag haar bewegende lippen, en haar glimlach en haar blauwe lichte oogen die hem aanzagen.

XXVIII.

De dag kwam, dat hij het ziekenhuis verlaten mocht.

Zij liepen onder de palmboomen op den boulevard langs de blauwe spiegelgladde, tot den einder effen lichtblauwe zee. Het was windstil. De morgenzon wierp trillende lichtvlakken op het beschaduwde plavei.

Zij liepen zonder spreken. Alles was goed, onuitsprekelijk goed. Een nieuwe levensstroom vloeide door hun wezen. Het was alsof zich nu een nieuwe blijde wereld voor hen opende. Zij zagen het leven vòòr zich liggen. Zij wisten zich jong. Een ver verlangen sidderde in hun wezen.

Zij bleven staan. En in de ontroering die over hen kwam, verdween alles. Zij stonden nevens elkander en hun oogen zagen elkander, in den onverbrekelijken band van hun liefde. Zij wisten dat een onzichtbare wijd beschermende macht zich over hen had uitgespreid, en dat zij ongenaakbaar waren. -

Hij was de eerste die terugzonk in de werkelijkheid. Hij sloeg den arm om haar middel en samen zagen zij naar de stille, zilvertintelende azuren zee.

Lang bleven zij zoo zwijgend staan. Hij brak de stilte:

> ‘Venez vous enivrer de la douceur étrange
> De cette après-midi qui n'a jamais de fin’.

Een vreemde klank doortrilde zijn stem, een klank dien hij niet kende en dien hij nimmer had gehoord. En in een alles overstelpende vreugde besefte hij dat iets in hem was geschied, dat in hem iets in de duistere diepten van zijn ik de boeien verbroken had. Een een visioen van nieuwe gestalten, van nieuwe levens die hij zou verbeelden gaan trok aan hem voorbij.

Hij greep haar hand en met omwaasden blik zag hij in haar oogen.

Zij glimlachte. Zij begreep. Een nieuw rijk leven ging voor hen beginnen. Hij spelen! Talma, die weder spelen ging! En zij nevens hem: met haar steunende liefde: zijn vrouw, zijn kameraad.

Zij zagen elkander met een glimlach aan. Zij drukten elkander de hand.

En hand in hand, met vaste op het plavei weerklinkende stappen, liepen zij verder langs den boulevard.

Oberschlesisches Grenzland door R. Kaltofen.

Verworren, zerrissen wie die Grenzziehung, die übereilt in der ersten, überreizten Atmosphäre der Nachkriegszeit erfolgte, erscheint dem Fremden die oberschlesische Landschaft und Kultur. Wandert er duch die Dörfer und Siedlungen, so blicken die roten Ziegelhäuser der Arbeiter und Kleinbauern traurig und trüb aus dem Grün der Wiesen und den wenigen Rüsters und Pappeln, während überall in der nahen und weiten Umgebung die Schornsteine und Fördertürme den Horizont umgrenzen. Auf den Strassen fangen die Ohren slavische Laute auf, die Frauen summen die monotonen, slavischen Melodien, indes die Kinder sich im deutschen Ringelreihen tummeln. Mischland also, der erste Eindruck! Richtig, und doch ungenau. Hört man schärfer hin, so erkennt man bald, selbst in diesem slavischen Idiom - wasserpolnisch genannt - ist das tragende Wort meist deutsch. Oberbibliotheker Inisig hat in jahrzehntelanger, mühseliger Arbeit über diese Frage eine Unmenge Material gesammelt, das noch der Herausgabe wartet. Eindringlicher als large Ausführungen zeigen einige typische Beispiele diese Sprachmischung, in welcher immer das Deutsche dominiert.

> Sims bandzie ölfarbom strichowany
> moj junge se schlecht auffiruje,
> ani se sztyfli nie wixowali
> der Sims wird mit Oelfarbe gestrichen werden
> Mein Junge führt sich schlecht auf,
> er hat sich nicht einmal die Stiefel gewichst.

Die einfache Uebernahme der massgebenden Worte aus dem Deutschen ist klar zu sehen.

Wie wenig das Idiom mit dem Hochpolnischen zu tun hat, zeigten während der Abstimmungszeit zahlreicher Episoden, bei denen sich polnische und oberschlesische Bewohner gegenüberstanden und - nicht verstanden. Zu guterletzt musste man sich des Deutschen zur Aussprache bedienen.

Wenn aus der Arbeiterschaft schöpferische Kräfte, die sich lyrisch oder episch äussern, hervorbrechen, schreiben sie ein köstliches, warm empfundenes Deutsch, wenn gleich sie sich im Verkehr meist des Wasserpolnischen bedienen. Ich denke an den Bergarbeiter Paul Nabraschka aus Rokittwitz (geb. 1897). Heimat und Beruf bestimmen den Inhalt seines Schaffens. Wiefein formt er den Eindruck des Bergwerks:

> Mutter Erde!
> in deinen Adern
> schlummern Kräfte
> in urewigem Feuer
> erstarrt.
> Menschen stöhnend schaffen,
> Keuchen - doch straffen
> sich ihre Leiber
> in Trotz und Mut.

Die ‘Hütte’ aber formt dieses Bild:

> Funken sprühen, glühen. Feuersgarben
> tauchen den Himmel in Blut.
> Räder knirschen, Dämpfe wallen
> geisterhafte Schleier.
> Tiefrote Bäche schlängeln sich
> atemraubende Halden hinab.
> Erkalten - werden totes Glied
> der harten, segnenden Arbeit.

Gerhard Baron in Hindenburg (geb. 1904), ein andrer dieser Schriftsteller, wieder singt:

> Schlote. Türme reckenhaft.
> Dampf und Dunst, Gigantenkraft
> ist hier schaffend tätig.

Arbeitssäle, hoch und hell.
Flammen lodern steil und grell:
Harter Kampf ums Dasein.

Lichter rings und überall,
Wagenrollen, Hammerschall:
Neut hab ich Nachtschicht!

Traurige Töne klingen bei dem Metallarbeiter Tksczyk in Hindenburg (geb. 1907) auf:

Ein langer, trüber Abend ist mein Leben,
kein Strahl der Freude kann ins Dunkle dringen,
ein Sklave nur der Arbeit muss ich ringen
und doch vergebens scheint mein ganzes Streben.

Neben dieser jungen, vor allem aus der Arbeiterschaft kommenden Generation steht die Schar der alten Schriftsteller, die mehr dem Mittelstand angehören. Führer dieses oberschlesischen Schrifttums ist unzweifelhaft Kurpium, der als Lehrer seit beinahe 40 Jahren an der Bergschule zuerst in Tarnowitz, jetzt in Peiskretschau wirkt. Seine Romane und Novellen atmen eine grosse Liebe zum oberschlesischen Volk. Sie lassen in die Seele des Arbeiters und Bauers, des Angestellten und Beambten schauen. Sein Roman ‘Das schwarze Weib’, rollt die Geschichte der Grafen Schaffgotsch auf, die in der oberschlesischen Industrie eine ausschlaggebende Rolle spielen. ‘Der Mutter Erde’ sucht die inneren Gegensätze zu fassen, die sich aus dem Kampf zwischen Deutschen und Polen um die Gewinnung der Oberschlesiers in der Vorkriegszeit ergaben, als von polnisch-nationalistischer Seite aus die Propaganda einsetzte.

Aus dieser älteren Generation traten neben ihm stärker hervor W. Köhler, H. Domink, Elise Draub, Hans Pilot, A. Silbergleit, Graf Strachwitz. Von Köhler, dem Herausgeber der ‘schlesischen Blätter’, liegen eine Anzahl Novellen und Gedichte vor, deren eins hier folge:

Tod und Finsternisumdrohte
stossen ihren Feuershauch
keuchend durch die hohen Schlote
auf wie einen Opferrauch.

Ihre schwarzen Schwaden bauen
Brücken über Wälderweiten
südwärts, wo wie Ewigkeiten
ferme Sehnsuchtsberge blauen.

In Heinrich Bominik aber jubelt die Heimat:

Ich weiss von fruchtbehangnen Wegen
von sinnend Bächen, stillen Stegen,
van Minnelieb und Leid ich weiss,
von Treue zu den deutschen Landen,
von herzgeknüpften Bruderbanden -;
und alles dies war ein singend Lied
als ich in der Sonne lag im Ried!

Oberschlesiens Schicksal in der Nachkriegszeit lässt Hubertus Kraft Graf Strachwitz, der das katholische Element vertritt, sich aufbäumen:

.....mein Heimatland,
mein stolzes Oberschlesienland,
wirf ab die Ketten deiner Smach.....
sei einig, treu, sei fest und frei,
vertrau auf Gott - sei unverzagt!
dann bist du reich - mein Heimatland.

Von ihm erschienen im Lauf der Jahre einige Romane und Novellen: Der Standesherr, der Kaplan von Heiligenberg, die Grossmutter vom Plattenhof, u. A.

A. Silbergleits anmutige Lyrik bezengt das ‘Geigerlied’:

Ich habe viele Fiedelbogen,
ein jeder singt ursonderbar.
Glatt ist der eine überzogen
mit langem goldnem Mädchenhaar;
und führe ich ihn leicht und leise,
dann jauchzt die Fiedel eine Weise,
als säng, ein Mädchen bronnenklar.

Vom oberschlesischen Humor wieder sprudeln die Vierzeiler Hans Pilots, der in der Abstimmungszeit mit seinen satirischen Versen für Deutschland warb.

Es is auf Erden traurig,
dass es die Mädels gibbt.
Aersch is man ganz zufridden,
dann is man ganz verlibbt.

O Gretla, Schlachtermeister,
du chas mein Herz geschlacht,
als gastern mit dem Franzek
den Treubruch du vohlbracht.

Jetzt kauf ich ein Rehwolwer
un schiss mir durch den Kopp.
Mag dir der Teufel bratten
in seinem tiffsten Topp.

Aus der Wandervogelbewegung hat sich Hayduck (geb. 1900) den romantischen Sinn hinüber in das graue Alltagsleben gerettet. Waldesnähe, heimliches Rauschen, Burgruinen lassen ihm in Andacht erschauern. '.....Abseits am einsamen, grasüberwucherten Burgplan, unter den schlanken, weissen Birken, bin ich gesessen, lauschte frommen Herzens und verlor mich in seligem Sinnen um Vergangenheit und Zukunft. Drüben am Bergfried sangen die Jungen und Mädels immer noch.....'

Paul Kania (geb. 1901) trat zuerst mit einer Anzahl humoristischer Skizzen (An der Scharnafka) hervor. Novellen und Erzählungen folgten, his seine Berufung zum Leiter des Gleiwitzer Senders sein literarisches Schaffen unterbrach. Neu trat in den Kreis oberschlesischen Schrifttums Scholtis mit seinem Roman 'Ostwind', der eine sehr starke Begabung verrät und Bestes für die Zukunft erwarten lässt.

Zwei Dichter aus dem Oberschlesierland sind heute der weiteren Welt bekannt. Sie mögen deshalb den Abschluss bilden. Max Herrmann aus Heisse und Arnold Zweig aus Oberglogau. Von Erfolg sich an sein Kriegsbuch 'Der Streit um den Sergeanten Herrmann Heisse erschienen vor allem Gedichte, während A. Zweig. Grischa' knüpft.

Jonge geest van oude boeken door Henri Polak Jr.

Een boekhandelaar, een werkelijke boekhandelaar, één van het goede oude soort, gaf eens uiting aan zijn vertwijfeling, door een lang bord tegen den muur van zijn winkel te plakken, waarop hij met groote letters schreef: *Een boek, dat gij nog niet gelezen hebt, is voor u een nieuw boek.*

De verwijtende zin op dit bord was zijn antwoord op de vraag, die hem steeds weer gesteld werd: 'mijnheer, hebt u voor mij de nieuwste roman?'

Het bord zal ongeveer twee weken in zijn winkel gehangen hebben. Waarschijnlijk heeft hij het hoofd geschud, toen hij de laatste flarden van den muur krabde.

Hij had gelijk, deze boekhandelaar; hij had gelijk, toen hij den zin schreef, toen hij hem verwijderde, en ook toen hij het hoofd schudde. Hij had gelijk, want het zal hem goed gedaan hebben zich eens te uiten - het publiek is immers op school reeds gewend geweest de eerste levenslessen op een leesplankje te ontcijferen en aanvaardt welgemoed een berisping, hem in dezen vorm toegediend, terwijl het zich toch werkelijk niet in een gesprek door een winkelier had laten beleeren.

Maar de goede man had toch niet het hoofd moeten schudden; hij was al oud genoeg om te weten, dat het publiek dezen raad niet licht zal aanvaarden. Wij leven immers in een tijd van tempo, van haast, van records. Wie zou zich nog een auto aanschaffen van een type van vijf jaar geleden, wie een boek, waarvan de

drukinkt volkomen is ingedroogd? Wie rijdt in een kubus-auto in den tijd van de stroomlijn - wie wil nog een drama lezen, dat geschreven werd in, en ontstond uit levensvormen van een vorige eeuw?

'Maar een boek is toch niet te vergelijken met een auto?'

Waarde boekhandelaar, gij begrijpt den tijd niet waarin gij leeft, en vooral, gij kent den auto niet. Zoudt gij u een voortsnellenden auto kunnen voorstellen, waarvan één deel zicht spoedt met de snelheid van een wandelaar? Maar waarom tracht gij u dan een mensch te denken die voortrent, met zijn tijd mee wil, alles opjaagt, alles in snel tempo wil verrichten en in één deel van zijn haastig leven het tempo van de middeleeuwen wil aanvaarden?

Misschien zult gij een enkeling aantreffen, die den zin van uw zin wil vatten, die het boek wil scheiden van den auto. Maar een enkeling? - mijn boekverkooper - gij zijt handelaar, gij zoekt debiet - van den enkeling?

Maar gij zijt een boekhandelaar van het goede, oude soort; gij bestelt, etaleert en verkoopt niet slechts boeken, maar gij houdt ook van boeken - en daarom wil ik eens met u praten.

Gij hebt gelijk: een boek is geen auto. Misschien is het nog niet heelemaal zeker, dat zoo'n massa-model-loopende-band-type in elk opzicht te verkiezen zou zijn boven een zeer ouderwetschen, met de hand vervaardigden wagen. Maar dat moet degeen, die een nieuwen wagen koopt, weten; ik wil nu met u praten over boeken en niet over auto's. Als ik een wagentje wilde koopen, zou ik waarschijnlijk toch ook wel een modern type aanschaffen, want wellicht zijn er nieuwe vindingen aangebracht en zou het voordeel van oud handwerk niet opwegen tegen het voordeel van technische verbeteringen.

Maar voor het boek beteekenen de woorden 'moderne techniek' niets. De groote beteekenis van de techniek is eerst ontstaan in de laatste zestig jaar; de machine heeft haar geboorte achter den rug, wij beleven thans haar ontwikkeling; volwassenheid ligt in het verschiet. Maar de geest der menschen ontstond in een ver verleden. Langer geleden dan wij kunnen begrijpen, worstelde dit rusteloos, onbegrensd menschenzintuig met onveranderlijke vragen, en de rijkdommen die het vergaarde, gingen over van het

eene geslacht op het andere. Toen kwam het boek, de tastbare spiegeling van de menschenziel. Alles wat de mensch voortbracht aan logisch geordende overpeinzingen en alles wat zijn fantasie schiep, legde hij vast op was, steen, perkament en papier, stoffen waarvan in den loop van eeuwen het boek der menschenziel vervaardigd is.

De eeuwen, die wij kunnen overzien, toonen ons stellig geen voortdurende verfijning en volmaking van den geest. Elk tijdperk brengt op willekeurige plekken der aarde enkele hoogtepunten, enkele mannen, die het voorafgegane geestesleven kunnen overzien, hun leven wijden aan het voortzetten van de taak, die vóór hen opgevat werd en misschien iets te begrijpen van wat er na hen komen zal. Maar de weg, die door de eeuwen voert van het eene genie naar het volgende, stijgt niet voortdurend, volgt de hoogste toppen, maar ook de diepste dalen en blijft gemiddeld op één hoogte, de hoogte van den begaafden menschengeest.

Het kunnen zeer uiteenloopende vraagstukken zijn, die het leven van verschillende tijden beheerschen. Het klimaat kan het een ander aanzicht geven. De maten waarmee het geoorloofde en ongeoorloofde gemeten worden, kunnen volstrekt ongelijk zijn, dus het materiaal, dat de geest in zijn boek te behandelen krijgt, verschillend en de wijze waarop hij zich zelf toestaat het te bewerken eveneens. Maar de belangrijkheid van het boek zal nooit in hoofdzaak afhangen van ‘wat’ is het materiaal, maar ‘hoe’ werd het gemaakt tot iets levends, dus tot iets schoons. Waarom zou het laatste boek dan beter of interessanter moeten zijn dan eenig ander?

Mijn rustig luisterende boekverkooper, ik weet het, gij kunt dit alles niet vertellen aan den klant, die naar het nieuwste boek komt vragen en gij zult het stellig niet willen zeggen aan den jongeman, die een postzegel en de huisvrouw, die een huishoudboek komt aanschaffen. Gij weet wel, dat het verhaal van een ouderwetsche, schuchtere liefde niet minder mooi behoeft te zijn, dan de ongegeneerde ontleding van een sex appeal-geval. Gij weet ook, dat de beschuldiging tegen het ‘ouderwetsche’ boek, dat het te lang is en geen tempo bezit, niet juist is.

Dat boek te lang? Men schrijft tegenwoordig een boek van den zelfden inhoud op de helft van zijn inkt-oppervlak. Welaan, lees

dan twee boeken van meer gedrongen inhoud. Wij staan gelijk, de lengte was de zelfde. Gij waart toch niet van plan in uw leven geen ander boek meer te lezen? Gij verslindt toch literatuur? Maar waarom dan zoo'n haast? Waarom dan zulk een verlangen, om in weinig tijd veel inhoud tot u te nemen? Het is toch niet om den inhoud in de eerste plaats te doen? Lezen is toch her-schrijven, toch wéér beleven, wat eens des schrijvers ziel ontroerde. Dan komt het toch niet op den inhoud alleen aan. De inhoud van elk boek is reeds eerder geschreven, want de uitingswijze der schrijvers is verschillend, maar niet zijn dat de ervaringen en gevoelens van het menschdier, met zijn liefde, haat, honger en onveranderlijke verlangens, die hij te beschrijven heeft.

Gij, als boekverkooper, weet dit ongetwijfeld: om het boek van onze dagen legt de uitgever een omslag, ten einde het uiterlijk tegen vuil te beschermen en om er den hunkerenden lezer reeds één en ander op te vertellen. Op dezen omslag staat de kern, de inhoud van het boek, dat het zoo beschermend ommantelt, weergegeven. Inhoudjagers, gij begrijpt het tempo van uw tijd nog niet, al wilt gij het mij toch voorschrijven. Wij staan aan het begin van de mechanisatie, van de efficiency, van het record tempo. Over een kort aantal jaren zal men lachen om de ouderwetschen, die de *boeken* lazen, in plaats van hun omslag

Kijk eens, de vriendelijke oude boekverkooper schijnt zijn winkel heelemaal vergeten te hebben, hij knikt mij toe, hij mijmert over een ouden tijd, hij denkt aan oude boeken, die hij lief had, zelfs als boek ‘verkooper.’ Misschien denkt hij ook nog aan boeken, die zijn vader, vóór hem, in dezen zelfden winkel verkocht, en waar deze hem vaak van vertelde; aan den tijd, dat oude bekende schijvers zelf zijn winkel binnen wandelden, om eens te informeeren en hem nog iets te vertellen van hun laatsten roman.

Wees voorzichtig, mijn oude vriend, word niet sentimenteel, want *alle* oude boeken zijn nog niet beter dan de tegenwoordige; zij behoeven er zelfs nog niet mee gelijk te staan. Er was een tijd, dat er lange boeken werden geschreven, die wel wat erg taai konden zijn - maar dat taaie vond niet zijn oorzaak in lengte of gebrek aan tempo - eerder in gebrek aan moed, aan spontaniteit. Gij kijkt een weinig verstoord, ik weet het, ik zal

daar niet meer over praten - die tijd viel zoo ongeveer samen met uw jeugd, ik weet het.... dat is altijd ietwat pijnlijk.

Maar het zijn niet deze waarschijnlijk terecht vergeten boeken, waarvoor gij met zoo veel moeite uw vermaning schilderde en opplakte; gij dacht aan andere, aan boeken, die voorheen voor de jonge menschen zoo veel beteekend hebben, waarvan gij meende dat zij gewaardeerd zouden worden, steeds weer, door ieder jong menschengeslacht - en die deze onvergankelijkheid stellig waard waren. Dat zijn de boeken, die gij niet slechts niet meer in de étalage plaatst, maar die zelfs in de achterste hoeken van uw kasten een onrechtmatig deel in de huurwaarde van uw winkel zouden vergen. Maar ik weet al waar ik zoeken moet. In uw huiskamer, op een kastje, staan twee leeuwen - of zijn het andere dieren? Maar welke dieren ook, ik weet dat zij met de geheele kracht van hun bronzen of steenen lichaam, of met hun zwaarte - ja, meer nog met hun zwaarte - zullen duwen tegen twee marmeren muurtjes. Hoe ver de twee muurtjes van elkaar staan, weet ik niet, dat hangt af van het aantal en de dikte van uw onverkoopbare lievelingsboeken. Mag ik eens kijken, al is het wat onbescheiden, in uw huiskamer, tusschen de koppig duwende leeuwtjes?

Is het hier zoo koud? Ja, ik zie het al; de ijsvelden van de poolstreken trekken zich samen; het scheepsdek is glad van walvischtraan; sterke, ijzeren kerels springen in de booten - Moby Dick rijst op uit de diepste oceanen, zijn rotsen-groote kop ramt het schip - past op! Och neen, dat is niet noodig, wij staan nog in uw huiskamer bij het kastje, ik ben wat geschrikt, ik had niet gerekend op deze ontmoeting. Zes honderd groote bladzijden telt Moby Dick, een zee van letters om een oceaan te doen leven. Een schip zwalkt over wereldzeeën, rusteloos jagend op den witten walvisch, een menschenziel jaagt door het leven op zijn eigen noodlot. Zes honderd bladzijden. O, Herman Melville, waarom hebt gij een groot deel van uw leven doorgebracht als soldaat en schoolmeester, in plaats van te schrijven en ons nog meer te vertellen van den witten walvisch?

Maar mijnheer, dat boek daar, dat bruine, dat *gaat* toch nog altijd? U hebt daar toch zeker wel een stapeltje van in den winkel? De scholen gaan immers weer beginnen en op school

is de *Camera* verplicht. De scholen houden het levend. Waarom? - o, ik begrijp het al - dit is uw eigen exemplaar, met een handteekening van Beets zelf. Kijk nu niet zoo eigenwijs, alsof u zeggen wilt: 'zie je wel - en dat dan?' U hebt gelijk - voor een deel. De *Camera* hoort bij een fatsoenlijke opvoeding, tezamen met piano spelen, met mes en vork eten en met dansen. Men noemt elkaar Nurks en gaat eens per jaar kijken naar het gezellige avondje bij de Stastoks, als de studenten het opvoeren. Courts Mahler behoeft ons niet zoo ingepompt te worden, dat zit ons in het gebeente; dáár ligt het verschil.

U kijkt plotseling bedroefd - ja, mijn oog is ook gevallen op die twee deeltjes. Jammer, hij heeft het niet afgemaakt, hij kon het niet meer, hij miste den moed. Het is niet af, het is lang en zoo gij wilt ouderwets.

Ziet u wel, de koopman in u komt boven - u kunt bezwaarlijk een boek aanbevelen, dat niet eens meer te verkrijgen is. Alleen nog maar tweedehands, antiquarisch. Maar meer dan eenig Nederlandsch boek behoorde de belangstelling van de lezers een nieuwe uitgave mogelijk te maken. Arme Woutertje Pieterse, die, rustig wandelend naast den goeden, ouden pastoor Jansen, plotseling van den Haarlemmerweg gevaagd wordt in het niets; arme Multatuli, die niet meer durfde strijden tegen zijn natuurlijke vijanden.

Wie, als Wouter, een wandeling maakt van Halfweg naar Amsterdam, wordt niet gaarne weggevaagd alsvorens de hoofdstad bereikt te hebben. Onbevredigend, in dezen vorm? Onbevredigend, omdat wij den jongen niet weer in Amsterdam zullen zien? Niet *weer* - want wij hebben hem reeds zoo vele jaren gekend, onbewust lijdend, en bijna gedwee ontwakend te midden van het onvriendelijke leven van die stad, te klein om zijn fantasie te kunnen omvatten. Wij hebben hem gekend als klein kind, zeer begaafd en misschien voorbeschikt voor groote daden, maar voor zijn omgeving van Stoffels en Pennewips een jongetje, dat nergens goed voor is - een juichende ziel, die slechts steunen mag. Wij volgen hem als jongeman in den handel. De ridder, die voor zijn Femke werelddeelen had willen veroveren, verplaatst de stof van duffe magazijnen en juist als wij hem, niet als een

dolenden ridder, maar als een werkelijk heldje, in opstand zien komen tegen de suffe kleinburgers, de Kopperliths - dan verdwijnt hij in een doelloos einde.

Treur niet, mijn goede boekverkooper, omdat Multatuli het niet afgemaakt heeft, want hij *kon* deze geschiedenis niet voltooien. Als hij Wouter rustig de Amstelstad weer had laten binnenwandelen en daar laten vechten tegen de machten der zwakte en wij hadden hem gevolgd tot zijn dood, betreurd door een eenzame Femke - zou de strijd van den kleinen Wouter dan geëindigd zijn geweest? Eindigt de strijd van Wouter - dat beteekent de strijd van den eerlijken, natuurlijken, ongeveinsden mensch - bij Multatuli? Nog altijd vechten vele Woutertjes hun zwaren strijd, gesteund door dit boek, of het werd afgemaakt of niet.

U behoeft niet voortdurend zoo angstig naar den winkel te kijken. Bent u bang dat iemand daar is binnen gekomen, een klant met zelfkennis, die zich beleedigd gevoelt door de benamingen der vijanden van onzen romanheld? Misschien hebt gij gelijk; klanten moet men niet de waarheid zeggen. Laten wij dus iets van ons boek bespreken, dat hem niet beleedigen - en misschien wel interesseeren zal.

Er is tegenwoordig zoo veel belangstelling voor de kinderziel. Zij is begrijpelijk en juist. Toen de mensch zich meer ging interesseeren voor ziele-ontleding, toen hij het menschelijk wezen niet meer wilde beschouwen als een toevallig geheel, maar als een uit erfelijken aanleg, oerinstincten en omstandigheden ontstaan leven - kwam het verlangen naar boeken, die de ontwikkeling van het kind in het gezin en de maatschappij tot onderwerp hebben.

Het kind is niet een miniatuurwezentje, geheel verschillend van den volwassene, een op zich zelf staand menschensoort, en het is ook geen kleine vorm van een oud mannetje, voorstellingen van de menschenjeugd, zooals men vroeger vaak in romans en op het tooneel aantrof. Het kind is een nog niet tot volslagen ontwikkeling gekomen volwassene, in wien dus, ondanks deze onvolkomenheid, zoowel lichamelijk als geestelijk, de kern van alle eigenschappen van den volgroeiden mensch schuilt.

Deze karaktereigenschappen zijn in het levensbegin primitiever, ongekunstelder en dus beter te onderscheiden dan in de volwassenheid. Om iets van den mensch te begrijpen, moest men het kind

aandachtiger gaan bestudeeren. Dit inzicht had ten gevolge een stroom van geschriften, waarin het kind, met al zijn instincten, behoeften en moeilijkheden, behandeld werd.

Mijn goede boekverkooper, gij kent de bonte kinderrij, die, misschien reeds gedurende een kwart eeuw door onze vaderlandsche literatuur gehuppeld kwam. Meest speelsche, lieve kindertjes waren het, ondeugend soms, maar werkelijk slecht nimmer. Deze kinderen hebben wij zien spelen en kleine avontuurtjes beleven, terwijl wij hun helle stemmetjes eindelooze, moeilijk te beantwoorden vragen hoorden stellen. Wij zagen bleeke kindertjes uit de groote stad, die rond hangen in nauwe straatjes en zich vermaken in park-zandbakken en kindertjes uit het boerenland, met roode wangen, opgroeiend tot sterke, stugge menschen in polderweiden en graanvelden. Wij ontmoeten teere, over-gevoelige, verwende kinderen, opgevoed in rijke en intellectueele omgeving, vroegrijp en smachtend. Onze aandacht werd gevraagd voor zelfbewuste kinderen, die den tucht van het katholieke internaat, waar zij grootgebracht werden, niet konden aanvaarden en voor Joodsche kinderen uit provincie-stadjes, waar zij uitgejouwd werden.

Het waren veel kinderen der Nederlandsche literatuur, die de lees- en weetgierige lezer aan het hart te drukken kreeg. Hij heeft al dat kroost innig geknuffeld, hij is van de meeste veel gaan houden, heeft met hen gejubeld en met hen geschreid. De kinderen uit de boeken hebben hem de echte kinderen beter doen begrijpen en het volk een schoon begrip rijker gemaakt.

Maar als ons volk deze kinderen is gaan lief hebben, als hun namen bekend zijn als die van onze groote mannen, waarom kent men dan nog slechts zoo vaag den naam van het kind, dat de rij opende, bedeesd, nederig, zooals zijn geheele wezen zich toonde, wanneer het in aanraking met de werkelijkheid kwam?

Eens heeft een ieder in Holland, die genoeg had van de zeur-literatuur dier dagen, die hunkerde naar nieuwe gedachten, naar wilde stroomingen in het bezinkende grachtwater van een ingesufd bestaan, den kleinen Wouter ingehaald als een prinsje. Steeds wanneer de schrijver een nieuw stuk gevoegd had aan het teere leven van dit knaapje, was men er hunkerend op los gestormd. Hij werd volksbezit van een vurig, jong Nederland. En toen Multa-

tuli de kracht niet meer had om het leven van Woutertje voort te stuwen, heerschte er verslagenheid als bij het graf van een geliefd vriendje. Velen trachtten den moedige, die daartoe den moed miste, tot voortzetten te bewegen.

Na Woutertje, lang na hem, kwam de rij van kinderen onze literatuur nieuwe krachten schenken. Maar geen werd echter, intenser, geen konden wij beter volgen in zijn verdriet en toomelooze fantasie, geen kon ons liever zijn. Wouter leeft in de beurtelings brandend striemende en lieflijk streelende woorden van zijn schepper - en wie hanteerde onze taal meesterlijker dan hij?

Tusschen de vele boeken over het kinderleven, is Woutertje Pieterse één der besten - en toch, het wordt nog slechts uiterst zelden gelezen. Den naam van dit kind kent ons volk nauwelijks meer. Het is meegesleurd door den woedenden stroom van het voortjagende leven, weggeduwd in vage diepten. Zij, die slechts het laatste, de groote mode van 'onzen tijd' willen aanschouwen, hebben er geen geduld meer voor. Misschien, ja, het lijkt zelfs zeer waarschijnlijk, zou men belang in hem gesteld hebben, indien hij geen Hollandsch kind geweest ware. Wotera Petrowski, uit Archangel, dat zou wellicht de literaire gevoelens en kinderliefde onzer tijdgenooten meer geprikkeld hebben. Ouderwetsche romantiek, uit verre landen - mits geschreven in onzen tijd - kan bij vlagen nog groote successen beleven.

Waarom zouden de moeilijkheden en levensomstandigheden onzer voorouders ons niet meer bezig houden? Ons eigen bestaan is er toch direct uit voortgekomen. De zorgen onzer voorgangers hebben ons vaak geluk gebracht; uit hun geluk ontstonden menigmaal onze moeilijkheden. Uit het stille stadje Amsterdam, een schier ingeslapen oord uit den na-Napoleontischen tijd, ontwikkelde zich het groote, levendige Amsterdam van deze dagen. Geen der vele boeken over het kind zou geschreven zijn zonder het voorafgaande en het is moeilijk te zeggen of zij allen in ons volk geleefd zouden hebben, indien de bescheiden Wouter niet met zoo veel onbescheidenheid aandacht voor zijn verschijnen gevraagd had.

Liefde kan men den mensch niet opdwingen, gelukkig maar, mijn waarde boekverkooper, en daarom had u ten slotte toch ongelijk met uw zin. Laten wij dus niemand den raad geven: lees het boek van Woutertje Pieterse, doch slechts hopen, dat ons

gesprek de belangstelling voor of desnoods nieuwsgierigheid naar hem gewekt heeft.

Waarom kijkt gij nog zoo bedenkelijk, waarde oude heer? Wat zegt gij? Ah, juist - gij hebt gelijk, ongewaarschuwd mag men er niemand in laten loopen, want dit is de beschuldiging, die men ons later naar het hoofd zou slingeren.

U hebt gelijk, de vorm van dezen roman is wel wat erg vreemd voor een oningelichten lezer. De wijze waarop Multatuli het Max Havelaar-verhaal deed, was ook merkwaardig, maar zij was in ieder geval af, opzettelijk; haar uitwerking was van te voren berekend. Maar Woutertje was oorspronkelijk niet als een volledigen roman, in één band, bedoeld. Nu kan zoo'n onbedoelde, ongewone vorm voor den één juist bijzondere attractie zijn - het werk kan daardoor voor hem meer een 'document humain' worden - den ander zal het onopzettelijke juist opzettelijk aandoen.

Laat ik trachten u den vorm en de onvolledigheid van ons boek duidelijk te maken door een vergelijking.

Een verzamelaar van mooie, oude voorwerpen vernam eens, dat een Japansche koopman te Tokio een fraai ivoren beeldje bezat. Zij schreven elkaar verscheidene brieven en ten slotte besloot de Japannees het beeldje te verkoopen. Vele maanden bleef het onderweg, om eindelijk in het huis van den verlangenden nieuwen eigenaar bezorgd te worden. Voorzichtig opende hij het kistje en zag toen, dat het beeldje gepakt was in vele langwerpige stukken papier. Het papier was mooi van tint en met enkele scherpe penseelstreken was er een groot aantal menschen, dieren en landschappen op geteekend. Aandachtig bekeek hij langen tijd deze beschilderde vellen, waarop hij een geheele wereld, in zwart op wit, ontwaarde.

De teekeningen hadden hem zoo geboeid, dat hij bijna het beeldje vergeten had. Heel voorzichtig maakte hij het los uit de laatste papieren. Het bleek een prachtig stukje ivoor-snijwerk, een slank, teer menschenfiguurtje, waarvan een been en een hand afgebroken waren.

Langen tijd bekeek onze verzamelaar nog het beeldje, zoowel als de verpakking. Dat het geschonden was, hinderde hem niet, want het gave deel was sierlijk en door een bekwaam kunstenaar

gesneden. Hij heeft het beeldje altijd bewaard, samen met de teekeningen; hij wilde het niet meer scheiden van de windsels, waarin hij het aangetroffen had.

Ziet hier het boek Woutertje Pieterse. Multatuli schreef zijn Ideëen en in deze overpeinzingen ontstond, groeide en leefde Woutertje. Na den dood van den schrijver wikkelde zijn weduwe het kinderfiguurtje uit de Ideëen, waar het mee vergroeid was, met zorgende moederhand. Zij scheidde het verhaal van de omringende gedachten - zoo goed mogelijk. Ik vertelde het u reeds: de verzamelaar bewaarde het beeldje tezamen met zijn verpakking en het werd er dierbaarder om.

Het verhaal was geschonden, evenals het ivoor, maar deze geschondenheid maakt beide niet minder mooi en dierbaar, want zij zijn door groote kunstenaars vervaardigd.

Ja, mijn goede boekhandelaar, ik heb het gehoord, ik zal u niet langer ophouden, er is volk in den winkel. De klant gaat voor. Misschien is het iemand die u komt vragen om het nieuwste boek, maar misschien....?

Korte vergezichten op lektuur door Dr. Willem Kloos. †[1)]

Coventry. Pompeï the little.

Dit boek is een op aardige, luchtige wijze vertelde *chronique scandaleuse* dier dagen, en het hondje *Pompeï the little* is de zeer dunne 'draad', die de onderling onsamenhangende anecdoten en persoonsbeschrijvingen verbindt.

Het boek verscheen anoniem, maar bleek later geschreven te zijn door Francis Coventry. In een harer brieven maakt Lady Wortley Montagu, de beroemde briefschrijfster, er melding van, het te hebben gelezen. De schrijver geeft verschillende caricaturen van bekende typen uit dien tijd, b.v. van den academisch geschoolden pedant, den wereldschen snob en het jonge mensch, dat vóór zijn zeventiende jaar al een 'very pretty knowledge of the Town' heeft. Aardig gevonden is de omstandigheid van den bedelaar, die zóóveel geld binnen krijgt, dat zijn zoon en zijn dochter kunnen compareeren in de beste gezelschappen. De naam van het hondje is ontleend aan dien van Pompejus de Groote, die leefde in de laatste eeuw v. C. en met Cesar en Crassus een triumviraat vormde.

1) Noot. - Onder de nagelaten papieren van onzen diep-betreurden Redacteur Willem Kloos bevinden zich nog eenige aanteekeningen, zooals Hij gewoon was te plaatsen onder den titel: Korte Vergezichten op Lektuur, en die wij in deze maand en in Juli hopen te publiceeren. En wat de nagelaten verzen betreft, hiervan zullen uit de verschillende staten, - die de Dichter zich de liefderijke toewijding getroostte van elk afzonderlijk te maken, - de definitieve lezingen worden uitgezocht, en ook deze zullen successievelijk in de volgende afleveringen worden opgenomen.
Redactie De Nieuwe Gids.

Choderlos de laclos. Les liaisons dangereuses.

Deze 18e-eeuwsche roman is zoo modern als men maar kan wenschen. De antipodische figuren van madame de Tourvel en de marquise de Merteuil zijn beiden met meesterhand gedaan, - al is uit den aard der zaak de ondeugdzame marquise van een boeiender geestigheid, dan de ‘heldin in deugd’: madame de Tourvel.

In weinig romans door mannen geschreven, ontmoet men een vrouw als de marquise, met zóó'n onovertrefbare intuïtie, zóó'n sublieme fijnheid, zóó'n geraffineerde ‘afheid’ uitgebeeld. Haar brieven zijn verrukkelijk om te lezen, evenals die van Valmont.

Het is bovendien de groote verdienste van den auteur, dat hij elk karakter zich in zijn brieven doet openbaren, en dat het jonge meisje, zoowel als de oude vrouw, de prude, zoowel als de coquette, de volleerde Lebemann en de naïeve jongeling daarin allen tot hun recht komen.

Walter Scott. Ivanhoe.

De kracht van Scott ligt in zijn beschrijvingen, die inderdaad van een meesterlijke schilderachtigheid zijn.

De inhoud van den roman en de psychologie der personen is kinderlijk, met andere woorden eigenlijk alleen boeiend voor jonge menschen, daar volwassenen van alle spannende gebeurtenissen precies vooruit wel weten, hoe ze zullen afloopen.

Ivanhoe is eigenlijk volstrekt niet de hoofdpersoon; deze titel schijnt gekozen, omdat Scott dien naam aardig vond klinken.

De tempelier Brian de Bois-Guilbert is een der best-geteekende figuren.

Het is, gelooven wij, niet algemeen bekend, dat Rebecca, het jodinnetje uit *Ivanhoe,* haar prototype gehad heeft in een Amerikaansch meisje, dat bekend was om haar schoonheid en de noblesse van haar karakter. Zij heette Rebecca Gratz en behoorde tot een aanzienlijke Israëlitische familie uit Philadelphia. Het was de Amerikaasche auteur Washington Irving, 1783-1859 (de schrijver van: *The spectre bridegroom,* een bewerking van Bürger's bekende

ballade *Lenore, Rip van Winkle,* enz.), die Scott de beschrijving gaf van Rebecca Gratz, toen hij in 1817 met Walter Scott had kennis gemaakt en te zijnen huize logeerde Scott was toen 46 jaar en Washington Irving 34. In 1819 was *Ivanhoe* voltooid en Scott zond het aan Washington Irving toe. Doch Rebecca Gratz was te eenvoudig en bescheiden om het prettig te vinden, dat zij in een boek zoo werd 'opgehemeld', ofschoon men zegt, dat haar schoonheid en haar goede daden waarheidsgetrouw door Scott zijn afgebeeld.

Victor Hugo. L'homme qui rit.

Het is een zeer eigenaardige gewaarwording, een boek, waarmee men in zijn jongelingsjaren heeft 'gedweept', op ouderen leeftijd te herlezen.

De indruk, dien deze roman thans op mij heeft gemaakt, is de volgende:

Het gegeven van dezen roman is stellig origineel. Maar het lijkt, of de stof niet voldoende was voor den reuzen-omvang van het boek.

We krijgen tenminste allerlei uitweidingen en herhalingen en geleerdheden en onderrichtingen van allerlei aard, welke den gang van het verhaal zeer storen en beter als noten achterin hadden kunnen worden geplaatst.

Het tweede deel is boeiender dan het eerste.

Daar is een climax in en hier en daar vindt men spannende gedeelten.

De zorg, waarmede Ursus is uitgebeeld, doet vermoeden, dat er later een onthulling omtrent hem zal volgen, wat niet het geval is. Vooral denkt men dit, omdat Ursus in zijn woonwagen allerlei lijsten ophangt met uitleggingen, hoe het in den Engelschen adel is gesteld. Zeer nauwkeurig wordt ons medegedeeld, dat een Duke tot oudsten zoon heeft een Marquess, een markies een graaf, een graaf een viscount, enzoovoort, enzoovoort. Welk een zonderlinge liefhebberij, wanneer deze niet wordt gevolgd door een verrassing, dat de zonderling Ursus zèlf een lid van dien adel is, waarvoor hij zich zoo geweldig interesseert; en men denkt: zou Victor Hugo misschien nog andere romantische plannen hebben gehad met den ouden Ursus en deze later vergeten? Hoe het zij: van de eerste

bladzijde tot de laatste blijft Ursus Ursus, de kermisreiziger, en daarmee uit.

Dea, het blinde meisje, blijft voor ons een soort van schim. In de psychologie van Gwynplaine is veel goeds; vooral in zijn verhouding tot Dea en Josiane.

Aan de figuur van Barkilphedro is veel te veel zorg besteed, om hem dan zoo opeens uit het verhaal te mogen elimineeren.

Lord David Dirry-Moir, ofschoon een tweedeplanspersoon, zien wij duidelijk ten voeten uit.

De stijl van Victor Hugo heeft iets zeer eigens. Telkens treffen wij korte, puntige gezegden aan, die de anders te lange lektuur duldbaar maken.

De ‘lachende man’ heeft als kind een kunstbewerking ondergaan, waarbij de hoeken van zijn mond werden ingesneden, met de bedoeling hem als amusementsobject dienst te laten doen bij lieden, die rijk genoeg waren, er zulk een menschelijke ‘speelpop’ op na te kunnen houden.

Dit gebeurde evenwel niet. Het kind werd genadeloos achtergelaten in een onherbergzame, ijskoude streek, waar hij ten slotte terecht komt bij Ursus (nadat hij eerst nog een pasgeboren kind van de doodgevroren moeder heeft meegenomen), die zich genadevol over hem ontfermt. Zijn heele verdere leven echter heeft Gwynplaine, zelfs in de ernstigste situaties, zijn lachenden mond behouden.

Een typisch onderwerp, op oorspronkelijke, wèl romantische, maar hier en daar ook op realistische wijze uitgewerkt.

Victor Hugo. Ruy Blas.

Ook bekroop mij de lust Ruy Blas in mijn ouderdom te herlezen, nadat ik er in mijn jeugd, evenals van Hernani, van genoten had.

Het wil mij nu voorkomen, dat *Ruy Blas* rijper en krachtiger is dan *Hernani.*

En waar Hernani, met zijn voortdurende ‘ik zal's’, waarvan nooit iets tot uitvoering komt (hij zal zijn vader wreken, hij zal den Koning attakeeren, enzoovoort, terwijl in dit stuk Donna Sol en Don Gomez de mooie en daadkrachtige rollen spelen) geen figuur is, die diep tot onze verbeelding spreekt, is Ruy Blas dit wèl.

In dit tooneelspel is tragiek en humor ook meer regelmatig verdeeld.

De Koningin is een engel, een vrouw en een koningin in één.

Don Salluste is een satan, maar een satan, die tegelijk een grande van Spanje is ‘de première classe’.

Don Guritan is een bouffon, maar een chevalereske bouffon.

De rol van Ruy Blas werd bij de eerste opvoering in 1838 gespeeld door Frédérick Lemaître, en Victor Huga was zoo enthousiast over diens uitbeelding, dat hij uitriep:

‘C'est l'action de Kean, combinée avec l'émotion de Talma.’

Het philosophische onderwerp van Ruy Blas is het volk, dat hoogerop wil; het menschelijke onderwerp: een lakei, die een koningin bemint; het dramatische onderwerp: een koningin, die een lakei liefheeft.

Victor Hugo legt er den nadruk op, dat alles wat hij vertelt van het Hofleven exact volgens de waarheid is, en dat hij voor dit stuk van hem uitgebreide studies heeft gemaakt. Dit zij hier genoteerd tegenover Zola's bewering, dat Victor Hugo niets dan een fantast en een romanticus was. Victor Hugo zegt woordelijk:

‘Il n'y a pas dans Ruy Blas un détail de vie privée ou publique, d'intérieur, d'ameublement, de blason, d'étiquette, de biographie, de chiffre ou de topographie, qui ne soit scrupuleusement exact.’

Ruy Blas is op muziek gezet door Mendelssohn; in 1867 speelde Sarah Bernhardt de rol der koningin in *Ruy Blas* en tien jaar later Donna Sol in *Hernani.*

Het vers van Victor Hugo is sterk en welluidend en uitstekend geschikt om door de menschelijke stem te worden vertolkt.

Ik heb mij met de hernieuwde lektuur van dit treurspel eenige zeer aangename uren verschaft en kan het aan iederen literatuurliefhebber, die zich interesseert voor het romantische realisme eener voorbije periode, van heeler harte aanbevelen.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De bezoeken door de leidende staatslieden van Europa elkander gebracht lijken een geruststellend na-oorlogsch verschijnsel, wijl hun doel, allen bedreiging van voor velen onaangename dictators ten spijt, het behoud van den Europeeschen vrede is. Het waren drie belangrijke bezoeken, welke in de afgeloopen maand de algemeene aandacht op zich vestigden. Daar was eerst het bezoek der twee voornaamste Fransche ministers Daladier en Bonnet aan Neville Chamberlain en lord Halifax te Londen. Daar was ook het opzienbare bezoek van Adolf Hitler aan Benito Mussolini, ofschoon er de vredesbedoeling van wat teveel werd overdonderd door het gebas der kanonnen. Daar was ook het wel tragische bezoek aan de zitting van den Volkenbond te Genève van Haïle Selassië, ex-keizer van Ethiopie, voor welks niet te vermijden vernedering zijn vrienden en begunstigers hem hadden behooren te sparen. En nog een bezoek trok de aandacht: dat van Konrad Henlein, leider der Sudeten-Duitschers[1)], aan Winston Churchill, wel geen regeeringspersoon, en sir Robert Vansittard, die beide genoeg gezag in Britsche regeeringskringen bezitten om ook een groote kracht te zijn in het streven naar vredesbehoud. Ongetwijfeld zijn deze mannen zeer verschillend van elkander èn door beteekenis èn door hun staatkundig streven. Ook de uiterlijkheid hunner bezoeken verschilden als de dag met den nacht. Europa is een addernest van gevaarlijk-giftige vragen: noodlottig gevolg van den Vrede van Versailles, waarbij de oorlogshaat van staats-

1) Doch niet van allen, wijl hun getal door een groot deel, afkeerig van de zegeningen van het ‘Derde Rijk’, belangrijk is verminderd.

lieden van gezond verstand beroofd er op uit was een groot en machtig volk als het Duitsche voor eeuwig door kortwieking de kracht tot verheffing uit den nederlaag te ontnemen. En nu: nog geen twintig jaren later, is het machtiger, sterker, dreigender dan ooit te voren, en door zijn regeeringssysteem, dat van de Duitschers willooze knechten maakt, een vernedering van de denkende menschheid. Maar Groot-Brittannië is het machtige plechtanker, waaraan het vredesbehoud vastligt op de woelende wereldzee met haar schrikwekkende orkaanvoorspellingen. Wel wordt het vredesschip fel bewogen, doch Groot-Brittannië beheerscht niet enkel nog de baren, hoewel het, hebben wij gezien, in dit opzicht voor Middellandsche en Roode Zee een Italiaansche zeemacht heeft zien opkomen, waarvoor het een verstandig ontzag toont. Verzadigd van macht en gebied wenscht het echter thans nog slechts in vrede te behouden wat het bezit, en het kan dit slechts door Duitschland, het dreigende, ontzag in te boezemen en tevens te paaien.

Zeer zeker was de plechtige ontvangst, welke de 'Duce' in zijn land den 'Führer' heeft bereid even indrukwekkend als overdonderend. Het kan niet anders of de zee- en luchtmacht - het leger had door slecht weer geen geluk - door Mussolini geschapen, doch ook door de reactie der burgerij op de tot anarchie neigende elementen onder het Italiaansche volk, maakten op den bezoeker indruk. Zij maken het fascistische rijk zoo machtig, dat het toont zich te kunnen handhaven in alle vragen, welke de Europeesche politiek van heden onstuimig bewegen.

Het vorig jaar werd de 'Duce' in Duitschland schitterend en indrukwekkend ontvangen door Adolf Hitler en zijn volgelingen. Van het Duitsche volk behoeft in zulk een geval niet meer te worden gesproken: het gehoorzaamt. Maar het Italiaansche genie bezit één gaaf, vreemd aan den Duitschen geest: het is onovertroffen in de verblijdende kunst van artistieke feesten te organiseeren. Er zijn thans drie verschillende dictatorschappen in Europa: dat van Stalin, dat van Hitler, dat van Mussolini. De steeds meer verzwakkende democratie der overige volken deinst huiverend terug voor het denkbeeld, dat ook zij door een dergelijk lot zou kunnen worden overrompeld. Maar een onpartijdig en evenwichtig-oordeelend beschouwen moet erkennen, dat het fascistisch Italië aantrekkelijke eigenschappen bezit, welke de twee

andere door dwang beheerschte natiën ontberen. Zij die aantrekkelijkheid ook twijfelachtig voor het democratisch gemoed. Bij de beschouwing van des Duitschen ‘Führers’ ontvangst in Italië vergete men niet, dat hij, staatshoofd, en niet slechts kanselier van het Derde Rijk, recht had op hoffelijkheden van de zijde van Koning Emanuel III en zijn omgeving, waaraan het den bezoeker niet ontbrak. Zij verduidelijkte de beteekenis van het behoud van het koningschap, door de fascistische idée bedoeld als een aureool van het systeem. Echter de hem bewezen hoffelijkheid werd door den bezoeker kwalijk beantwoord, toen hij toonde deze idée nauwelijks te begrijpen door in zijn dronk, antwoord op Mussolini's toespraak tot hem, na te laten den koning met een woord te huldigen.

Hoe men ook de in bezitneming van Abessinië door het Italiaansche leger beoordeele, men kan niet nalaten medelijden te gevoelen voor den van zijn troon en zijn macht gestooten Ethiopischen keizer Haïle-Selassië, die zelfs nog na zijn vlucht uit zijn land voort ging te droomen, dat door het lidmaatschap van den Volkenbond zijn regeering, zijn volk evenwaardig konden worden geschat als welk ander vooraanstaande natie ook. De onwetende publieke opinie der volken heeft niet het minste begrip van de ongelijkheid der gekleurde rassen met die van Europa's Westen. Oswald Spengler mag in een geruchtmakende werk, bij de lezing waarvan men denkt aan het tot Paulus gerichte verwijt: ‘Uw groote geleerdheid brengt U tot razernij’, aaneenschakeling van erkende waarheden en paradoxen, den ‘Untergang des Abendlandes’ voorspeld hebben, het is mogelijk dat dit Westen eens eigen vernietiging teweeg brengt, zijn genie is echter als de vogel Fenix, die uit zijn asch verrijst. Het ontbreekt den schrijver dezer bladen allerminst aan sympathie of aan hoogachting voor de mentaliteit dier gekleurde rassen. Maar tenzij de Westersche volken, welker mentaal streven thans de geheele menschheid leidt, zich in verloop der eeuwen geheel wijzige, moede misschien van te groote wonderen van wetenschap en techniek, zal het Westen blijven leven, schitteren en voorgaan in den opgang naar de toekomst van heel de menschheid.

De lezer glimlache niet bij deze stoute bewering. Er wordt hier haast gemaakt terug te keeren naar de gebeurtenissen, naar de

vraagstukken, zoo niet van den dag dan toch van de maand. De uiterste ernst er van dringt zich aan ieders bewustzijn op. Daar is nog steeds de zeere plek in Europa's leven van den burgeroorlog in Spanje. Hoezeer het verleden van de Iberische volken schitterende geweest zij, toen Europa's eigenlijke Westen nog niet tot volle ontwikkeling was gekomen, het Spaansche volk heeft zich steeds gekenmerkt door onberadenheid, door een volkomen ontstentenis van gezond verstand, van naar anarchie neigende eigenschappen. Zijn latere geschiedenis, vooral die der negentiende eeuw, is een aaneenschakeling van partij-oorlog. Maar geen heeft zoozeer het land verwoest als de sedert steeds meer naar den afgrond der demagogie overbuigende nieuwste Spaansche Republiek het thans doet. Men spreekt niet te boud indien men beweert, dat de idéeën van het Soviët-Rusland voor het overig Europa, ja voor het overige deel der democratische wereld, veel van hun aantrekkingskracht hebben verloren. Trouwens Stalin en zijn trawanten zien teveel van hun geestkracht verbruikt door den inwendigen strijd om zich te handhaven tot een prijs, welke voor geen misdaad terug deinst. Maar dit inwendig Russische geweld, noodig om de Soviët-idée òp te houden, schrikt toch ook hen af wier nuchtere beoordeeling van de Russische mogelijkheden niet geheel is verdwenen. Alleen een deel van het Spaansche volk, meegesleept door de onbeproefde Soviët-idéeën, blijft zich nog handhaven, blind voor de naderende eind-overwinning van Franco's leger, en tracht sommige andere volken er van te overtuigen, dat het nog kans heeft op een overwinnend eind. In Katalonië, in dat deel van Spanje, waar opgewonden hoofden nog gewagen van ‘de regeering’, in die streken waar de leiders nog steeds den invloed der Soviët-gedachte ondergaan, is men onverschillig voor de verwoesting, waarvan geheel Spanje het slachtoffer is.

Wat kan het dezen aangebranden koppen schelen, niet enkel of hun vaderland wordt verwoest, maar dat hun krankzinnige volharding Europa met een gelijke oorlogsverwoesting bedreigt als zij over Spanje gebracht hebben? Zij wenschen zelfs niets liever. Daar is bijvoorbeeld de overeenkomst tusschen Engeland en Frankrijk, waarvan echter de toepassing heeft te wachten op het einde van het dolle drama in Spanje.

Sinds lang is de verhouding tusschen Frankrijk en Italië ge-

spannen. Nog steeds neigt Frankrijks roode regeering slechts schoorvoetend tot erkenning van de Italiaansche overheersching van Abessinië door de benoeming van een nieuwen ambassadeur bij den ‘koning-keizer’ van Mussolini's genade. Niettemin verlangt er de burgerij, op wier rug de rooden rijden, niet anders. Zij wenscht goede verhoudingen met de Latijnsche zuster, fascistisch of niet, die zoo machtig en daardoor zoo gevaarlijk is geworden. Van den kant van Mussolini moet men vriendelijke gevoelens niet verwachten. Italiaan, is hij weinig vergevensgezind. Toch heeft het den schijn alsof door Britschen invloed vriendelijke onderhandelingen op til zijn. Onder denzelfden invloed en die van vele andere regeeringen, die verstandig genoeg waren de onherroepelijkheid van het Abessijnsche gebeuren te erkennen, heeft de Volkenbond zich ten opzichte van deze feiten gewonnen verklaard, hoewel dan herhaaldelijk en met nadruk wordt beweerd, dat half, zoo niet driekwart van de onderdanen van den Negus-negesti nog in vollen strijd tegen de Italiaansche wapenen zijn. En hoezeer spreekt dit van zelf, en wie verwachtte iets ander? De beklagenswaardige Negus, slecht beraden, moest de smaadheid dezer nederlaag persoonlijk verduren. Intusschen hield de ‘Duce’ in Genua een zijner knetterende toespraken. Onder meer gaf hij te kennen, dat het Fascistisch Italië, hoezeer dan vele regeeringen zich thans bij de Italiaansche overheersching van het Midden-Afrikaansche land neerleggen, op de bekende voorwaarde erkenning van het keizerschap van het Huis van Savoye - drie eeuwen geleden sprak de trotsche Lodewijk XIV over de Savoysche vorsten als van ‘monsieur de Savoye’ - de houding der verschillende regeeringen jegens Italië, gedreven door rood anti-fascistische gevoelspolitiek, allerminst reeds had vergeten.

Maar welke gevaren den vrede mogen bedreigen uit de Zuidelijke, Zuid-Westelijke streken van ons werelddeel, veel dreigender nog is het gevaar in Midden-Europa: namelijk de verhouding van het ‘Derde Rijk’ tot Tsjecho-Slowakijë met zijn minderheden, van welke de Sudeten-Duitschers de gevaarlijkste zijn. Het is wel gebleken, dat de Bolsjewistische duivel uit Azië tot Moskou doorgedrongen, zelfs niet voor zijn haastigste omwentelaars elders, voor West-Europa, nog eenige overtuigingskracht bezit. Hij steunt op twee politieke stutten: Frankrijk en Tsjecho-

Slowakije. Maar Adolf Hitler was fel tegen hem, èèns. Het schijnt echter, dat men in zijn omgeving over deze vuurroode bezieling thans de schouders ophaalt: hij kan geen wezenlijk kwaad meer. De drie-en-een-half millioen Sudeten-Duitschers, velen in de hoopvolle afwachting om eens de voor het Duitsche hart zoo verheugende zegeningen van het 'Nazi'-régiem volop mee te mogen genieten, willen een vrijer, zelfstandiger verhouding tot het volk, waaraan het Versailliaansche vredesonverstand hen heeft toegevoegd. Zij hebben in Konrad Henlein hun leider gevonden, die der regeering te Praag zijn 'minimum'-eischen heeft gesteld, met welker vervulling hij, vrijwillig vertegenwoordiger van den 'Führer', voorloopig wel genoegen wil nemen. Daaronder is behalve een ver doorgevoerde politieke zelfstandigheid, opvoeding der Sudetenjeugd in de heilsboodschap van het 'Nazi'-evangelie. Dit laatste heeft de Praagsche regeering geweigerd. Maar overigens is zij voornemens niet enkel hen, maar tegelijkertijd andere politieke minderheden een mate van zelfstandigheid toe te kennen binnen de perken van de grondwet van Tsjecho-Slowakije, waartoe echter eenige wijzigingen noodig zijn, zoo dat het kunstmatig samengeflanste politieke gemeenebest eenige gelijkenis zal kunnen vertoonen met het viertalige Zwitserland, dat zeer zeker in dit opzicht als model mag geacht worden. Met vriendelijken drang hebben de Britsche en Fransche regeeringen - welke laatste als bondgenoot en beschermer bij het voortbestaan van dit Midden-Europeesche rijk onmiddellijk is betrokken - hun gezanten naar de Praagsche regeering gezonden om in Godsnaam m'nheer Henlein en zijn drie-en-een-half millioen volgelingen zooveel mogelijk tevreden te stellen. De Londensche conferentie tusschen de Fransche ministers Dadalier en Bonnet en de Britsche Chamberlain en Halifax, liep wel in hoofdzaak over dit netelig punt. Henlein's acht punten, duidelijk opgesteld in overleg met de inzichten van den 'Führer', werden ver strekkend door de regeering te Praag goedgekeurd, behalve dan de opzegging van het verdrag met Soviët-Rusland. Op dit punt gaf men echter van Duitsche zijde toe. Het Bolsjewistische gevaar mag als geweken geacht worden.

Behalve dan natuurlijk door Japan. Zoolang Tsjang-Kai-sjek het communistische China leidt met onmiskenbare bezieling en

macht, is de afstand van den oorlog tusschen Japan en Soviët-Rusland zeer gering. Beiden zijn er gelukkig even bang voor, maar geen hunner is volstrekt bij machte hem te voorkomen. Het tegenwoordige Rusland neemt zoo onverdroten en zoo openlijk aan China's oorlog tegen Japan deel, o.a. door leverantie van wapenen, vliegtuigen, en piloten of technici, als dit met tegenover gestelde bedoeling geschiedt door Italië in Franco's Spanje. Terwijl trouwens de zoo genaamde Spaansche ‘regeering’, minder openlijk, 't is waar, door Frankrijk wordt geholpen. En hoezeer dan Hitler's ‘Derde Rijk’ zijn sympathie voor Japan's strijd heeft te kennen gegeven, dit nam niet weg, dat Duitsche militaire instructeurs het Chineesche leger van hun gewaardeerden raad voorzagen. Zij zullen echter worden terug geroepen. Trouwens Japans verhouding tot de Regeeringen van Engeland, Frankrijk en Noord-Amerika laat te wenschen over en om de sympathieën dier regeeringen, of liever der invloedrijke personen in haar achterhoede - ook Frankrijk bijvoorbeeld voorziet Tsjiang-Kaisjeks leger van strijdmiddelen - kronkelt zich de Nipponsche diplomatie zooals zij het verstaat glimlachend zich te kronkelen. Enkel om te kennen te geven, dat zij alles zal doen, jà, alles, om de belangen van derde mogenheden in China te respecteeren.

Het is met afkeer, dat de gedachten zich den laatsten tijd bezig houden met de politiek der leiders van het ‘Derde Rijk’. De schrijver dezer regelen is zich bewust steeds rechtvaardig te hebben gedacht ten opzichte van de Joden, en voor zoover zijn ervaring en studie strekten hun deugden en gebreken te hebben erkend. Tevens ging hij zoover, dat, waar zich ook een kentering deed kennen in de beoordeeling van hun plaats en arbeid in de maatschappij, hij er op wees, dat aan dit feit hun algemeene gedragingen niet vreemd waren. Een voornaam en zeer gewaardeerd lezer van ‘De Nieuwe Gids’ meende zelfs het recht te hebben hem daarom te beschuldigen van anti-Joodsche gezindheid. Hij behoort echter tot die rechtschapen menschen, overal ter wereld, die thans met overtuiging zeggen, dat de bejegening welke de Joden in het Derde Rijk, vergroot nu met wat er nog van het vroegere Oostenrijk over was, ondergaan, de eenvoudigste gevoelens van wat men onder menschelijkheid verstaat, beleedigt, kwetst, tot opstand brengt. De Duitsche maatregelen tegen de

Joden overtreffen het ergste wat de machthebbers in de middeleeuwen tegen deze menschen hebben gedaan. Het leven wordt hun eenvoudig onmogelijk gemaakt. Door hun aanzienlijk aantal, hun reeds oude samengroeiing met de zeden der Duitschers, zoodat duizenden hunner in het 'Deutsche Vaterland' met liefde en zelfopoffering ook het hunne erkenden, kunnen zij echter nergens anders heen. Ofschoon de jongste, slechts op hen toepasselijk gemaakte wetten indruischen tegen gezond verstand en verkernd zijn in dwaasheid en leugen, wordt er naar gestreefd deze millioenen ongelukkigen weg te drijven uit het Duitsche leven. De jongste financieele maatregelen tegen hen genomen berusten op massalen diefstal. Het doel is de Joden, die in landen, welke althans voor den oorlog machtig en welvarend waren door handel en vrijheid, en door hun geestelijke gaven het kapitalistische stelsel - het is waar: thans in zijn verval - bezielden, uit heel het economische leven van het 'Derde Rijk' weg te doen. Ja zelfs hen te beletten in eenige manifestatie van het burgerlijk leven met Christenen samen te gaan. Elk beroep, elke woning, waarin Christenen verblijven, wordt voor hen gesloten. Zij worden van alles beroofd, behalve van het naakte leven. Dit kan slechts één gevolg hebben: Duitschland zondert zich onbewust zedelijk af van heel de overige wereld. Het is tegen allen en allen zullen zich tegen dit onmenschelijke Duitsche volk verklaren, dat zoo onbegrijpelijk in zijn knechtschap berust. Het Duitschland van dezen tijd is in zijn leiders niet slechts der Joden vijand, maar ook de vijand van elk menschelijk gevoel. Ook is het onbegrijpelijk, dat het Duitschland, voorheen algemeen ter wereld geacht om zijn heerlijke geestelijke eigenschappen, zoo diep is gezonken, dat alle weldenkenden het beginnen te haten.

Zou Oswald Spengler met zijn beruchte voorspelling zich niet hebben vergist, en in steê van het 'Westen', bedoeld hebben 'Untergang des Deutschen Reiches'?

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Madame Mathieu de Noailles. *(Vervolg van blz. 395.)*

'Zoudt u het willen gelooven', zei mad. de Noailles tegen een vriend, toen het huurcontract voor een nieuwe woning geteekend was: 'que le propriétaire a la prétention de m'obliger à habiter sa maison *bourgeoisement?* Me sera-ce jamais possible?

Neen! natuurlijk was dit haar, de romantische dichteres volstrekt onmogelijk. Haar appartement 109 Avenue Henri Martin, waar zij het meeste zichzelf is geweest, waar zij haar schoonste verzen geschreven heeft, deed aan als een verblijf uit een sprookje. Het balcon van den salon gaf uitzicht op de kastanjeboomen van den rand van het Bois. De meubelen in deze groote ruimte waren in den stijl Louis XV. Er hing een pastel, voorstellende Maarschalk de Noailles; en te midden harer kleurige omgeving, troonde madame de Noailles als een kleurige Oostersche prinses. Doch.... haar vele bewonderaars en bezoekers begingen vaak de vergissing zich te verbeelden, dat zij een klein landmeisje was uit Picardië Touraine of Anjou. Zij zeide ook altijd met voorliefde: 'Ma France' en zij hield hartstochtelijk veel van haar tweede vaderland, zij had als het ware een huwelijk gesloten met 'le ciel, la terre' van het Fransche land. Zij voelde zich patriotisch gestemd, en toonde zich zelfs zeer vaak chauvinistisch!....

Zij vond het verrukkelijk kleine uitstapjes in den omtrek te maken, en dan te vertoeven in een landelijke uitspanning, waar de rijpe abrikozen je zóó maar in den schoot vielen, als een geschenk van:

Le suave et calme Pomone.

Zij wilde en zou dineeren aan den oever der Seine, waar de mist uit opsteeg, ‘sous la nuit bleue avec des insectes sur la nappe’. Maar de minste opmerking kon haar electriseeren, en haar doen uitbarsten in een *flux de paroles*.

Eens had een harer kennissen, Mariéton, opgemerkt, dat zij ‘perdrait son âme dans les fleurs’, waardoor zij opvlamde en riep:

- Comment, mon cher, pouvez-vous dire de pareilles sottises? Mon goût n'est pas du tout de me perdre dans la nature, mais de l'envelopper au point que je vois les fleuves courir sur le coeur de l'homme. Le monde m'a éblouie sur lui la force de ma jeunesse et de mes désirs.

En de oogen sluitend, zeer zacht zeide zij:

....‘Je crois que je peux prendre

Tout ce bonheur sur moi d'un geste immence et rond!’

Waar zij ook was, en welk gesprek zij voerde, overal citeerde zij versregels, en, het was de schilder J.E. Blanche, die het opmerkte, - altijd met gesloten oogen, alsof zij improviseerde in een staat van extase; en na afloop van den boven beschreven avond, zeide zij:

‘Je penserai souvent à cette soirée ténébreuse, fraîche et douce à la fois, si gaie, où, sûre de vos amitiés, insouciante, j'ai retrouvé le léger bonheur de la plus jeune jeunesse.

Op deze luchtige oogenblikken was de last van haar beroemdheid van haar weg-gevallen; dan was zij ‘vraiment elle-même’ dan hadden haar woorden, haar gebaren ‘le mieux le son du vrai’. Wat zij zeide, kreeg in haar mond een ‘sens neuf et plein’, en, zooals Barrès zich uitdrukte:

over hare woorden ‘sa voix versait un nouveau mystère....’

Helaas, weer thuis na deze heerlijke uren van zorgelooze overgegevenheid, kon zij den slaap niet vatten, en leed zij aan hevige zenuwpijnen. De doktoren drongen er op aan, dat zij Parijs zou verlaten, om in een verlaten oord de rust te vinden, die zij boven alles behoefde. Haar huisdokter ried haar een verblijf aan te Territet. Maar zij wilde niet naar Territet, zij zou gaan naar het land van Mistral. Ze zeide:

- Je pars, un soir de juillet! Quelle chaleur vais-je trouver

à Avignon? J'imagine que des paysages si nets et si brûlés me seront une première rencontre avec la Grèce, et puis la joie et les chants de ces contrées....

Later zal ik dan wel op advies van dokter Cheurlot naar Zwitserland gaan. Je gagnerai après les lacs d'Italie, ce lac de Côme, que j'évoque depuis mon enfance et que je vois comme

la plus éblouissante étoffe de soie!....

Maar de kleinste reis, de geringste verplaatsing beteekende voor mevrouw Noailles een vermoeienis, die aan een ziekte grensde.

- O, riep zij eens uit wat zijn er maar weinig plaatsen op de wereld, ‘que j'adore et qui me conviennent. Je n'en vois même aucun, c'est partout l'épuisement ou l'irritation.’

Koorts, migraine.... dadelijk als de zon te helder scheen, of als het begon te waaien.... drukten haar de oogen toe, maar een nieuw landschap, een onverwachte sensatie waren ook weder genoeg, om een lied te doen opwellen naar haar lippen. De mistral van het Rhône-dal was vernielend voor haar. Afgemat arriveerde zij te Valmont, vanwaar zij brieven schreef, die aantoonen, hóe goed zij wist te reizen. Ziehier, een fragment:

Ce n'est plus la Suisse de mon enfance. C'est le Brésil! On ne rêve que sorbets à la neige, hamacs de chanvre, et de plumes de colibris, éventails de palmes! En s'élançant vers la montagne, on respire parfois une odeur de torrent, de roc, d'écume glacée; mais ces paysages me sont gâtés par un mauvais roman de George Sand, que je viens de lire et qui installe dans les ravins vaudois ses sensibles montagnards, vertueux comme des héros de Plutarque, discoureurs comme des encyclopédistes. Elle n'a donc pas vu, - cette dame illustre, - que le brave garçon qui scie du bois entre le vent de la cascade et le picorement de ses poules n'est pas plus arrachable à son humble sort, que la fleur d'arnica, n'est faite pour les parterres de Versailles....

En nog dit:

Je pense rester ici encore jusqu'au 30 et puis aller aux lacs d'Italie; mais sait-on jamais ce que le sort nous permettra de faire? Quels esclaves nous sommes, enchaînés, destinés aux événements invisibles, voilés, mais aussi maîtres par l'esprit, qui se

moque de tout ce chaos, le surmonte, le foule, l'enflamme. Beauté du roseau pensant....

Uit Italië stuurde zij overal haar prentkaarten rond met een paar karakteristieke regels er op. Bijvoorbeeld:

Uit Rome:

Le tapage de Rome m'empêche de dormir. Mon Baedeker dit: 'Beaucoup d'étrangers venus visiter Rome, reposent dans les cimetières.' Quelle indication!

Of deze geestigheid, geschreven in het Panthéon:

Celui où l'on ne met pas Zola.

Uit Napels:

Epuisantes promenades dans le sublime musée. Visite chez les dieux. Vu de mes yeux vus, Jupiter, Homère, Alexandre!.....

Uit Pompeï:

Que ne pouvons-nous passer l'été dans la maison du poëte tragique.

Uit Sorrente:

Dans quelle sublime jardin d'Orient je suis ici! Les parfums couvrent l'air. Ce sont d'accablantes délices.

Uit Palermo:

Je n'ai pu encore vous écrire, tant est berçante et endormante cette douce ville de Palerme. Voici la mosquée divine avec ses coupoles couleur de grenade.

En dan nog deze verrukkelijke reis-indruk uit Catanië:

....Pour moi le jeûne, l'insomnie, la chaleur torride, les auberges barbares m'ont fait une sèche robustesse, ou du moins un dédain de souffrir qui serait charmant s'il allait jusqu'au coeur.... Comment par lettre vous décrire le sublime et le misérable, le comique, le puissant et l'amer de ce voyage dans l'île brûlante: des ces bords de la mer d'Afrique et de la mer Ionienne, quand soudain, dans la rue aveuglante comme un canif ouvert au soleil, un orgue de Barbarie fait éclater la Marseillaise qui me fend le coeur....

Combien de journées il me faudra pour vous parler des divins soirs d'Agrigente, - des temples jaillissant du sol sauvage comme le signe de la noblesse de l'homme, - d'une fête des moissonneurs furieux comme une nuit d'Eleusis, - de trois

colonnes délicates recouvertes de la blanche peinture antique plus tendre, plus éclatante que l'émail de l'oeil, - et aussi du cocasse ineffable de ma femme de chambre pleurant dans son tablier, ne pouvant prendre son parti des hôtels borgnes, de la faim, de la soif, de l'insomnie, des lits, hélas! douteux, et surtout, surtout de l'angoisse, que lui cause la familiarité des violents Siciliens: elle se croit traquée, poursuivie par leurs ardents regards; la peur du baiser empoisonne l'existence de cette énorme matrone; je suis obligée de remonter par un rire perpétuel les défaillances de son courage.

Ma Finlandaise est une sorte de Nansen qui meurt de chaud bravement dans le définitif costume que vous lui avez vu au départ (kodak en sautoir). Elle croit parler italien, quand elle appelle les cochers 'coquetiers', et se souvenant de ses voyages d'Amérique, elle lance de formidables cris, de 'Allo!' à tous les passants dont elle espère quelque aide ou renseignement....

Température de 70 degrés, les garçons d'hôtel (quels garçons, quels hôtels!) annoncent qu'ils vont désormais servir en bras de chemise. Ma camériste en larmes dit:

'Voir ça autour de Madame la Comtesse! c'est le déshonneur de ma carrière de femme de chambre!....'

* * *

Wanneer zij op reis was, wilde madame de Noailles alles weten, alles zien, alles bijwonen. Zij bezocht dan niet alleen de Katholieke Kerk, maar ook de Protestantsche en zelfs de Synagoge. En zij liet zich geleiden naar de slagvelden en massagraven der in den oorlog gevallenen.

En soms was zij zóo luid in het uitspreken harer opinies, dat General Bonnal haar eens moest waarschuwen:

- Calmez-vous, Madame, ou ils font vous fusiller.
- Ah, Général, antwoordde zij: ma gloire, alors, est assurée!....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Eva Asscher. *Een meisjesleven.* Wereldbibliotheek, A'dam.

We kennen ze van Eva Asscher deze korte, penetrante schetsen, waarin zij flitsende lichten laat vallen op het leven van kinderen en aankomende meisjes. Zij verstaat de kunst om met een enkel woord een geheele situatie ons voor oogen te stellen; soms maakt een simpel zinnetje het navrantste deel uit der geheele schets. Zij schroomt niet, in volstrekte eerlijkheid, de intiemste roerselen van een ontluikend meisjeszieltje bloot te leggen, en mag haar stijl eens een enkele maal wat koel en zakelijk lijken, het gevoel, dat er achter zit, is altijd zuiver en diep. Ik houd zeer veel van haar werk, en dat ik de eenige niet ben, bewijzen de herdrukken, die haar bundeltjes in de W.B. ten deel vallen. We hopen nog veel levensherinneringen van Eva Asscher te ontvangen. Haar keuze is altijd uitstekend, en wàt zij vertelt, door en door interessant.

Marie Schmitz. *Een mensch vindt het geluk.* Wereldbibliotheek. A'dam.

Een mensch vindt het geluk.... ja, maar na hoeveel smarten, teleurstellingen, ontgoochelingen.... Arme Rien, is men geneigd, te zeggen, als men de laatste bladzij gelezen heeft. Arme Rien....

Dit boek is als een lange, lange aanklacht tegen het leven. Tegen het leven van iemand, die in de wereld is gezet, zonder de hulpmiddelen van schoonheid, lieftalligheid, of buitengewone gaven. Arme Rien.... hoeveel hoop, hoeveel illusies, hoeveel verlangen moest zij leeren overwinnen ‘eer het alles met haar vrede was....’

Maar heeft de schrijfster de werkelijkheid dan geweld aangedaan, en een naargeestig boek geschreven, om te speculeeren op de ‘natte gevoelens’, (zooals Leslie Woolcott ze noemt) der menschen, die zoo graag en gemakkelijk kunnen huilen om een

film of een boek?.... Geenszins. Marie Schmitz is een veel te voortreffelijk auteur, om zich niet strikt te houden aan de, door haar waargenomen en innerlijk beleefde realiteit.

'Een mensch vindt het geluk....' is een mooi en ernstig boek. Marie Schmitz heeft alle trucs van avontuurlijke intriges en goedkoope, boeiende toevalligheden versmaad, en is recht op haar doel afgegaan, zonder op verlokkende zijwegen te dwalen. Daarom is de creatie van Rien zoo goed en gaaf geworden. Er zijn vele ontroerende gedeelten in dit werk, maar vooral diep gevoeld en met fijne intensiteit uitgebeeld is de episode van Rien's onbewuste liefde voor den jongen leeraar van school (dit fragment verscheen in 'De Nieuwe Gids'), Marie Schmitz zal met dezen roman veel eer inleggen; hij lijkt mij wel te behooren tot haar allerbeste werk.

Truus Eygenhuysen. *Een schipbreuk.* Ned. Keurboekerij, A'dam.

Jammer, - maar deze 'schipbreuk' boezemt ons niet zoo heel veel belangstelling in. Het onderwerp is er een, dat door een Marie Gevers boeiend en volkomen aannemelijk zou worden behandeld. Mar zulk een ras-echte schrijfster is Truus Eygenhuysen nog niet. Zal zij het ooit worden? Die ouderwetsche 'voetjes van het geluk' en die stem, die 'flakkert als een kaars'.... Neen, ik kan het niet helpen; ik heb er lang over nagedacht, maar dit heele geforceerde verhaal kan mij weinig schelen, ook al heeft de uitgeefster geprobeerd, het boekje zoo aantrekkelijk mogelijk uit te geven.

H.J. van Nijnatten-Doffegnies. *De Nijmershof.* C.A.J. van Dishoeck, Bussum.

Een oerdegelijk boek: De Nijmershof. Kranig van opzet en uitwerking. Het is een weldaad een boek als dit te lezen, dat zoo soliede is en zoo doorwerkt tot in de kleinste details. Men voelt, hoe mevrouw van Nijnatten op de hoogte is van hetgeen zij beschrijft, en welk een enorme kennis zij bezit van haar onder-

werp; zij kan deze, dunkt mij, niet slechts verkregen hebben door theoretische studie, maar moet door aanschouwen en meebeleven verworven zijn.

Zeg niet, dat het er weinig op aankomt, of de stof van een roman exact behandeld is: een boek behoort toch een weerspiegeling te zijn van het werkelijke leven, en wat hebben wij aan een gebrekkige en onnauwkeurige voorstelling daarvan?

(In dit verband herinner ik aan Albert Verwey's verdediging van Nine van der Schaaf, die een schip tegen den storm in had laten laveeren.

'Als zij het noodig vond, om het aldus uit te beelden, dan was het goed, zooals zij het deed', oordeelde Verwey

Neen, het was fout en onverdedigbaar en ontoelaatbaar.)

Het nieuwe boek van mevrouw Nijnatten is kloek, krachtig en soliede. Aanmerkingen zijn er niet op te maken, en wij hopen zeer, dat zij hierna, met even vaste hand, met even sterk verstand haar verdere boeken ons ten geschenke zal aanbieden. Want geschenken zijn haar boeken tot dusverre geweest, en elk voor zich even verrassend als welkom.

Elisabeth Zernike. *Morgen weer licht.* N.V. Em. Querido, A'dam.

Een nieuw boek van Elisabeth Zernike wekt altijd mijn belangstelling, en het beeld op het titelblad stond mij onder de lectuur steeds voor oogen, als de exacte weergave van Meta; het lijkt of de teekenaar, Léon Hollman, hier een *portret* heeft gegeven.

Ik las dit nieuwe boek zeer geïnteresseerd, maar.... vind het moeilijk er een recensie over te schrijven, want.... ja, voor mijn smaak is het geen visch en geen vleesch. Wat is het dan? Een vreemd soort gerecht, zooals ik er nog niet veel te genieten heb gekregen. Half lijkt het 'echt', en half fantasie, gelijk een schotel, die op het tooneel wordt voorgediend.

Zeer veel wordt geschermd met de vredesidee, en het is waarschijnlijk de bedoeling deze te propageeren. Maar of het veel helpt, als men het op *deze* wijze doet, zoodat het meer lijkt op navertelde droomen dan op werkelijkheid?....?

De beste raad, dien ik u geven kan, lezers, is: lees het boek, en

vorm u zelf een oordeel, - maar *lees* het in elk geval, want het is iets bizonders. Laat het u niet ontgaan, - misschien mondt het u beter dan mij. Men kan nooit weten!

Ellen. *De eeuwige zuil.* H.D. Tjeenk Willink, Haarlem.

Een levensverhaal in verzen, - en daarbij een zeer aandoenlijk levensverhaal. De arme Ellen schijnt een zeer noodlottige ondervinding te hebben opgedaan, die haar bijna tot vertwijfeling bracht, - maar zij wist zich op te werken, zooals Christian in de *Pilgrim's progress* zich uit de 'Slough of Despond', en ondanks alle lichamelijk en geestelijk leed, heeft zij thans een soort van 'Hemelsche Stad' bereikt. En zij hoopt, door haar bemoedigende mededeelingen ook aan andere ongelukkigen en troost behoevenden eenige opwekking en berusting te kunnen schenken. Dit fijne en teedere boekje zij daarom alle lijdenden ten warmste aanbevolen.

Emmy Vosma, *Hoe Els in wonderland kwam.* G.B. van Goor Zonen, Den Haag.

Een der liefste kinderboeken, die ik in lang heb gelezen. Het is zoo frisch, zoo natuurlijk, en, zooals de kinderen zeggen, zoo 'echt' geschreven. Er is niets, wat in dit verhaal detoneert; licht en schaduw zijn uitstekend verdeeld, en er is rekening gehouden met de kinderlijke bevatting, zoowel als met de werkelijkheid. Het boek werd keurig uitgegeven in aantrekkelijken band, en ik vermoed, dat het op menig verlanglijstje voor zal komen als eerste desideratum. Als een kinderboek ook door volwassenen met genoegen kan worden gelezen, dan pleit dat zeer voor de(n) auteur, en dit is hier het geval.

Irmgard Keun. *D. Zug dritter Klasse.* Querido, A'dam.

Irmgard Keun, die wij kennen als het prototype van onze Hollandsche Mary Dorna geeft ons hier een heel ander soort

verhaal. Het gaat niet meer over onconventioneele kinderen, wier ondervindingen door contrastwerking onweerstaanbaar comisch aandoen, maar het is een geschiedenis van volwassenen, die tezamen een reis maken, en aldus, afgescheiden van de wereld, elkaar in enkele uren veel nader komen, dan anders het geval zou zijn geweest. Deze roman doet aan als een soort van *geschreven* Fliegende Blätter, maar tegelijk voelt men den diepen, tragischen ondergrond des levens, die zich zelfs in het onbeduidendste bestaantje blijkt af te spelen. Haar boek is vol inhoud, die geheel volgens de werkelijkheid op humor en tragiek is afgestemd.

Gladys Hasty Caroll. *Op den drempel van het leven.* Vert. Mevr. Schotteliusde Ridder. Z.-H. Uitg. Mij., Den Haag.

De Z.-H. Uitg. Mij. is wel de eenige uitgever, die het wagen kan dergelijke prachtige, omvangrijke boeken in het licht te geven. In dit boek raakt de schrijfster de problemen van de hedendaagsche jeugd aan, en deze worden ons voorgesteld in alle lagen der bevolking; kan men zich interessanter onderwerp voorstellen? en, kan men, na lezing, zich een meesterlijker behandeling denken? Het contrast van Margery, die de moderne jeugd karakteriseert in al haar verscheurdheid en verwarring, tegenover den sterken, standvastigen man Luuk Gilman die krachtig genoeg is, om het leven aan te kunnen, is uitstekend gedaan en kranig volgehouden. Een boek om blij mee te zijn.

Margaret Mitchell. *Gejaagd door de wind, Als een vlam in de storm, Het zaad ontkiemt.* Vert. W. Roldanus Jr. Uitg. Z.-H. Uitg. Mtsch., Den Haag.

Van deze overweldigend-boeiende trilogie zijn nu ook de laatste twee deelen verschenen. In Amerika werden er in één jaar tijds anderhalf millioen exemplaren van verkocht. Verbeeld u niet, dat, omdat de inhoud handelt over den strijd tusschen Noord en Zuid, dit werk voor Europa geen belang zou hebben. Het is integendeel

van zeer bizonder belang, omdat de schrijfster haar onderwerp heeft weten te verheffen van iets tijdelijks en betrekkelijk onbelangrijks tot iets van algemeene menschelijkheid. Dit boek is veel meer dan een roman het epos van den mensch, en daarom, ook omdat er het tempo van den tegenwoordigen tijd in pulseert, heeft het dezen enormen opgang gemaakt. De hoofdpersoon Scarlett O'Hara en Rhett Buttler zijn geen abstracte figuren, maar *menschen* in den waren zin des woords, menschen, met fouten en gebreken, en daarom niet alleen aanvaardbaar, maar zelfs sympathiek. Wie deze boeken gelezen heeft, verkeerde een poos lang in een nog niet gekende, maar werkelijke wereld, een interessante wereld, die men niet spoedig vergeten zal. De illustraties van Anton Pieck zijn steeds zoo, dat men ze niet beter wenschen kan.

Maria Peremans-Verhuyck. *Catlijne Heyblom.* Uitg. Steenlandt, Kortrijk.

De weder-ontmoeting met Catlyne Heyblom was een zeer aangename. Wij treffen de vroegere tooneelspeelster thans in het burgerlijke ieven aan, en, zooals zij zich daar gedraagt, is het zeer natuurlijk en aannemelijk. Maria Peremans schrijft een rustigen, vloeienden stijl, en zij zet haar karakters voor ons, alsof ze leven. We zijn benieuwd naar Catlijne's verdere lotgevallen, die, gezien het succes der beide voorafgaande boeken, stellig wel niet zullen uitblijven. Jeugdige schrijfster, ge zijt op den zeer goeden weg.

A.M. Nachenius-Roegholt. *Bab's bootje krijgt een stuurman.* Margot Warnsinck. *Het sein staat veilig.* Gebr. Kluitman, Alkmaar.

De dames Nachenius en Warnsinck hebben zich reeds een aangename plaats als jongemeisjesromanschrijfsters veroverd. Mevr. Nachenius is zoo langzamerhand het métier volledig meester geworden en schenkt ons nu een boeiend boek; het duurde wel even, vóór Babs' bootje eeen stuurman kreeg, maar eindelijk gebeurde dit toch, en met een tevreden gevoel slaat men het boek

dicht. Het hartelijke, opgewekte karakter van Babs zal haar stellig in den jongemeisjeskring vele vriendinnen doen maken.

Het sein staat veilig is een zeer modern boek; een flat van vijf meisjes, dat samen woont, en zich, elk op haar manier, door de wereld slaat. Vijf dappere meisjes, die het leven aandurven, - een allerprettigste lectuur.

De boeken van de firma Kluitman zien er altijd uit als echte cadeau-boeken, en de inhoud aequivaleert er mee, terwijl Hans Borrebach, als Dritter im Bunde, zijn niet gering aandeel in het welslagen levert.

Erich Maria Remarque. *Drei Kameraden.* Querido, A'dam.

Dit is een der mooiste boeken, die ik in lang gelezen heb. Het is prachtig van diepe, gevoelige menschelijkheid. De karakters uit dit boek zullen wij niet gauw vergeten, ze hebben zich in onze ziel ingeprent. Elke bladzijde van dezen roman is waardevol, omdat zij een stukje werkelijk leven weergeeft. ‘Drei Kameraden’ is een boek, zooals er in een decennium maar weinige verschijnen; laten wij er dus blijvend dankbaar voor zijn.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

J. de Graaf: *Le Réveil littéraire en Hollande et le Naturalisme français.* - Amsterdam H.J. Paris, 1937.

Om zijn degelijke nauwkeurigheid dwingt deze arbeid respect af. De schrijver geeft op aangename wijze 'n terugblik op de roman-productie van 't eind der vorige eeuw. Wij gevoelen eenig bezwaar tegen de criteria waarmee De Graaf waardeert, tegen sommige, al te vaak gebruikte termen als ‘calquer’ en ‘modèles’, tegen den 'n enkele keer wat superieuren toon, die waarschijnlijk tegen schrijvers bedoeling onze vrijwel volmaakte afhankelijkheid van de Fransche ‘voorbeelden’ suggereert. Zelfs waar Jongkind ter sprake komt, die 'n onmiskenbaar grooten invloed op de Franschen heeft

gehad, wordt van dezen genialen Nederlander slechts per voetnoot in 'n citaat van Goncourt bericht.

Het eerste hoofdstuk verhaalt ons van de eerste *belangstellingen,* voor Flaubert, dan voor Zola. De scherpzinnige Huet blijkt niet altijd even scherpzinnig, maar Jan ten Brink altijd even grappig, zijn waardeering maakt ten Brinksche capriolen nademaal hij eerst verontwaardigd doet over het ‘onzedelijke’ realisme van Flaubert, vervolgens zijn verrukking uitvoerig openbaart over de ‘wetenschappelijke’ stoutmoedigheden van Zola. Van Santen Kolff en Emants worden in hun geestdrift voor de nieuwe schoonheid naar waarde geschat. Dan komen waardevolle mededeelingen omtrent de schilders van die dagen die graag in Parijs zich aan de bronnen laafden, en zich ook op de letterkunde inspireerden, terwijl ze op hun beurt, naar De Graaf meent, op hun schrijvende vrienden invloed hadden. Hij citeert ons brieven en dagboeken van Bilders, Zilcken en Isaac Israëls, welke laatste Ary Prins vurig over Baudelaire, Huysmans en Goncourt schreef. Zeer juist wordt Kloos' standpunt tegenover het naturalisme, zijn sympathie (de preciese weergave) en zijn bezwaar (teveel materieele buitenkant, te weinig het psychisch innerlijk) weergegeven.

Het volgend hoofdstuk behandelt Netscher, Van Deyssel, Ary Prins, soms *Impressionisten,* dan weer artistes purs geheeten. Men weet dat de term Impressionisten ontstond naar aanleiding van 'n zonsopgang van Monet, Impression getiteld. Uit 't overmatig literair gebruik van 't woord ‘vlek’ moge blijken hoe dicht, naar het woord van Huizinga de inktpot naast de verfpot stond. Flaubert eischte voor zich zelf het volkomen objectieve. Zola echter kende het persoonlijk element zijn natuurlijk bestaansrecht toe. Terecht schreef indertijd Donkersloot dat de Nieuwe Gids geenszins het bolwerk was van 't Naturalisme; Kloos nam alle stroomingen op mits zij goed waren, deze beweging was de machtsgreep van het onstuimige Individualisme, na een onprecies en onpersoonlijk leeg geschrijf. Deswege zijn de Franschen niet met hun Nederlandsche tijdgenooten te vergelijken, wijl ginds de basis al veertig jaar gelegd was. Een traditie als in Frankrijk bestond hier ternauwernood, vandaar taalgeëxperimenteer. De Graaf schrijft zeer ter snede: ‘La phrase souffrirait de cette intempérance, elle a quelque chose de touffu, d'embrouillé qui pèse et fatigue là ou l'on voudrait

la clarté, la précision qui caractérise la prose de Flaubert et de Guy de Maupassant, ou de Kloos et de Couperus chez nous.' Hij noemt Zola niet, wien de beroemde clarté latine wel 's ontbreekt, noch Van Deyssel hoe zuiver in zijn kritiek, maar 'touffu' in zijn Kind-leven, afkeerig eerst van de traditie, willend immers de taal van zijn voorganger stuk slaan tot 'n berg van schitterend gruis. Er was 'n traditie, die bouwde op Potgieter, Huet, op Mevrouw Bosboom. Onjuist lijkt me het gelijkstellen van de écriture artiste met de 'woordkunst', vooral waar hier onder verstaan wordt de in pejoratieven zin gebruikte 'Nieuwe Gidstaal', het excessief taalimpressionisme. Het verschil van taalgenius is zoo groot, Goncourts écriture artiste zou bij al haar bizarrerie nimmer de syntactische grillen, de onfransche woordkoppelingen hebben verdragen. Dat invloeden constateeren blijft eigenlijk 'n naargeestig spelletje, waaraan de grooten steeds ontsnappen, want matig lijkt de tuin uit 'Een Liefde' op de Paradou uit La Faute de l'abbé Mouret of Mathilde op Emma Bovary... Het pleit voor De Graaf dat hij later inziet hoe wankel zelfs bij onpersoonlijker, heden ten dage naar 'n lager plan geschoven schrijvers als de verdienstelijke Netscher dit op invloed-betrappen wordt. Zoo komt hem eerst 'n zin van Netscher voor te zijn geïnspireerd op Flauberts Education sentimentale, terwijl later blijkt ongeveer dezelfde voorstelling, (omtrent naar den hemel reikende boomtakken die herhaaldelijk bij van Netscher, Flaubert en Goncourt onkundige scribenten te lezen is), in Manette Salmon voor te komen. Van Deyssel heeft totaal iets anders geschapen dan de figuren die hij bewonderde en dit 'totaal anders' mocht als hoofdargument dienen tegen al dergelijke pogingen tot dusver ondernomen om iets te verklaren van het machtig élan dat Holland toen doorvoer. Geen statistieken van rijm en rhythme, noch moeizaam naspeuren van invloeden zullen ons voldoende dien zeldzamen hartstocht van dat 'tumultueux et complexe Mouvement de 1880' doen begrijpen. De Graaf is niet zoo lichtzinnig om het ontoereikende van zijn arbeid niet te begrijpen, we werken allemaal nog met de meest tegenstrijdige middelen ter wille van 't huidige systeem, dat vaak op schijn-intelligentie en bijna-intuïtie berust. In zijn uitnemende Conclusion spreekt de voorzichtige geleerde van de imponderabilia die soms de meest beslissende invloed op de werken hebben gehad, maar die voor ons

verborgen blijven. Daarom komt men er niet met standaard-meeningen over Hollandsch realisme, (zooals ieder volk zich zelf als uitverkoren beschouwt, beroemt zich ook elk volk op zìjn realisme,) Hollandsche Kleinmalerei, (de klank wijst al op den oorsprong), Joodsch gebrek aan soberheid, (naar aanleiding van Aletrino en Querido hier aangevoerd, maar De Haan, Heine, Hofmannsthal, de Bijbel zijn toch verre van ‘exuberant’). Op voorgang van Stokvis neemt schr. aan dat Van Deyssel in De Gedachte inderdaad het ontbreken eener Idee bij zijn l'Art pour l'art-geslacht betreurt. Wijlen Prinsen stak den draak met deze opvatting.

Le Pessisimsme moral is 'n uitstekende studie, aardig de notities over het ‘Grijs’ in verband met de grijze school. In zijn conclusion zegt De Graaf werkelijk in psychologisch opzicht aan Flaubert gelijkwaardigen te missen, Couperus is echter van oordeel dat de jongeren het juist in dezen veel verder hebben gebracht dan Flaubert. 't Stuk over Couperus, dien hij overigens zeer prijst, is niet goed, doordat hij verkeerde leidsmannen op de voet volgt, zoo waar hij zegt dat C. in transe werkte. Hoeveel wetenschap is niet verborgen in dat schijnbaar moeiteloos geschreven werk, alleen in tegenstelling met den onbetwistbaar grooten Zola dringt zich het feitencomplex niet aan ons op; Couperus werkte niet onder dictatuur eener Muze, maar bewust en heerschend over zijn ‘documenten’. De woorden ‘vice’ en ‘perversité’ krijgen bij De Graaf 'n oncouperiaansche draagwijdte. Scherp is 't karakteristiekje van Coenen, alleen is 't verbluffend dat deze auteur up to date behandeld wordt tot ‘Onpersoonlijke Herinneringen’ toe, terwijl dit toch evenmin naturalisme is, ondanks de titel, als ‘Het Ik’ van Van Deyssel, dat niet genoemd wordt, hoewel 't voor de kennis van Van Deyssel uitermate gewichtig is en in onze letterkunde een uniek kunstwerk.

Le pessimisme social. De lezer van dit tijdschrift kent de publicaties van Gerversman over Van Groeningen. De Graaf volgt dezelve en knoopt er 'n bespreking omtrent het z.g. ‘altruïsme’ in de kunst aan vast, welk element hij tot zijn ware en egocentrische kern terugvoert. Hoogmoed, zelfverwezenlijking is niet enkel der burgerlijken deel. Met den besten wil ter wereld kan de schrijver bij Heijermans geen invloed constateeren. Met zijn waardeering zijn

we 't niet altijd eens, zoo waar hij Ghetto Heyermans beste drama noemt. Ook bij de *Conclusion* zetten we menig vraagteeken. Het is b.v. niet duidelijk waarom Jac. van Looy buiten het bestek van dit boek valt, hij zou onder de impressionisten een eereplaats dienen te hebben. Schrijver merkt op dat deze lieden zich meer als schilders dan als psychologen deden kennen en dit oordeel paste hij ook toe op de moreele pessimisten: hun werk ging niet boven het journal intime uit, maar begint de goede psycholoog niet met zich zelf te observeeren? Bovendien heeft de hier niet genoemde Couperus wel degelijk personen buiten zich zelf gebeeld en hoevelen niet! Volstrekte objectiviteit is 'n illusie, zelfs voor den grooten 'impassible'. Ook verwijt de schrijver dezen auteurs hun schouderophalend 'à quoi bon?', maar weet hij zelf dan het doel van 't leven of leeren de Franschen ons iets beters? Hij zegt dat de Nederlandsche helden zich niet voldoende verzetten tegen hun donker lot en dat is wel ten deele juist, en wat daaraan vastgeknoopt was is misschien niet onwaar: deze litteratuur 'n'a jamais captivé la masse des lecteurs', maar ik zou zeggen: tant pis pour les lecteurs! De Franschen worden niet dáarom meer gelezen dan hun Hollandsche tijdgenooten, wijl ze scherper psychologen zouden zijn en hun figuren minder doordrongen van de relatieve onvrijheid van den wil, maar omdat 't Nederlandsche volk een illiterair volk is. Wij vernemen dat de schrijver thans over het symbolisme hier te lande schrijven gaat en verheugen ons van zijn nieuwe studie kennis te nemen.

JACOB HIEGENTLICH.

Olaf de Landell. *Wij moderne menschen.* - Bussum 1935. C.A.J. van Dishoeck.

Een der legio huwelijksmislukkingen, Engelsch verwoord en Fransch van allure. Een charmant niemendalletje. Het hoofdnummer voor elk modern Magazine, gelijk Nova of Astra.

Op mijn woord, een zeldzame verkorting voor de langste en vervelendste treinreis.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 7]

De leerjaren van Sookrates door Dr. E.D. Baumann.

Men kent de karikatuur van den Atheenschen wijze, welke de spotzieke behoudsman Aristophanès in het blijspel ‘Nephelai’ heeft geteekend. Hier wordt de, klaarblijkelijk toenmaals (423) reeds bekende, denker voorgesteld als het geestelijk middelpunt van een ‘phrontistèrion’. Het woord is door den dichter zelf gemaakt naar aanleiding van het feit, dat de sophisten dier dagen zich ‘phrontistai’, dus wel ‘peinzers’, plachten te noemen: het beteekende dus ‘huis der peinzers’, ‘Grübelistikum’.

Het is een ‘koloniehuis’ van zonderlingen, die een gemeenen levensregel volgen. De voorschriften hunner gemeenschap zijn van beslist ascetischen aard; en de doodsbleeke gezichten der ‘reeds halfdoode’ ingewijden, hun weinige zindelijkheid op lijf en omgeving, hun bloote voeten en de lompen, waarin zij rondgaan, getuigen van hun minachting voor de goede dingen der aarde! Hun leer blijkt een wonderlijk mengsel van wetenschap en mystiek. Immers de meet-, natuur-, en sterrekunde worden door hen beoefend. Maar ook het okkultisme, de leer van de dingen, welke boven en onder de aarde zijn, houdt de geesten bezig. Bovenal wordt hier echter de nieuwe kunst der welsprekendheid, die alles leert verdedigen en goedpraten, onderwezen. Het is een fatale goochelkunst met woorden, welke alle dingen op hun kop zet en daardoor verwarring brengt in het brein der zwakken van geest.

In dit wonderlijk milieu treedt dan Sookratès op als de ‘meester van het woord’ en tevens als een sophistische chicaneur. In den wedstrijd tusschen de ‘rechtvaardige’ en de ‘onrechtvaardige redeneering’ laat de dichter de laatstgenoemde, de vleeschgewordene gewetenloosheid, de verderfster van alle zeden en recht, onder de auspiciën van Sookratès de palm der overwinning wegdragen. Bovendien wordt de Atheensche wijze voorgesteld als een god-

loochenaar, die een ‘aetherwarreling’ als schepper en de ‘Wolken’ als eenige godheden erkent. Het verdiende einde komt dan met een tot zichzelf komen der bedrogenen, die het ‘huis der peinzers’, broedplaats van revolutionnaire ongerechtigheid, in brand steken.

Men heeft er zich terecht over verwonderd, hoe de blijspeldichter Aristophanès er toe is kunnen komen zulk een beeld te geven van den man, dien Erasmus in enthoesiasme over het leven en werken van dezen grooten mensch ‘Sanctus Socrates’ heeft genoemd. Sookratès, zoo heeft men betoogd, heeft nimmer leerlingen, noch een ‘academie’ gehad. De wijsgeer, die, naar het woord van Cicero (in Tuscul. disp. IV, 4, 10), ‘de wijsbegeerte van den hemel naar de aarde had geleid’, had mede geen belangstelling voor die natuurphilosophische vragen, welke in zijn ‘phrontisterion’ heetten te worden onderzocht. En tenslotte was hij noch een godloochenende vrijdenker noch een sophist. Alleen onbekendheid met het geestelijk streven van zijn stadgenoot kon den dichter Sookratès als representant van de verfoeide nieuwlichters, van de sophisten zijner dagen, hebben doen voorstellen. Slechts begeerte naar een goedkoop lachsucces, zeide dus Birt in zijn lezenswaard opstel over den denker in ‘Van Homerus tot Socrates’, kon Aristophanès er toe hebben bewogen, om zijn zonderlingen tijdgenoot, wiens uiterlijke verschijning zich maar al te goed voor kluchtige persoon in een komedie leende, te doen optreden als den mallen en brutalen vrijdenker, die het bestaan der goden en de heiligheid van den eed ontkende. De voorname en trotsche sophisten, die aan het volk weinig bekend waren, meende Werner Jaeger in ‘Paideia’, leenden zich minder, of liever in het geheel niet, tot de rol van geestelijken hansworst, welken de komische dichter behoefde. Zoo heeft dan Aristophanès den naam van Sokratès misbruikt en hem, gewetenloos, dat alles toegedicht, wat hem in de nieuwlichters van zijn tijd ergerde. Sommigen, als reeds in de Oudheid Aelianus in ‘Varia historia’ (II, 13), hebben niet geaarzeld te spreken van een ‘smaadschrift’, geschreven om Sookratès geestelijk ten val te brengen!

Evenwel, Aristophanès moge in zijn satirische komedies de zwakheden en domheden zijner politieke en geestelijke tegenstanders op vaak lichtvaardige wijze hebben belachelijk gemaakt, er op rekenend, dat ‘le ridicule tue’, een ‘lasteraar’ is hij toch niet

geweest! En als een ‘smaadschrift’ hebben klaarblijkelijk noch Sookratès zelf, noch zijn groote leerling Platoon ‘De Wolken’ beschouwd. Diogenes Laertius heeft, in de ‘Vita et moribus philosophorum’ (II, 5, 36), aangaande Sookratès bericht, dat hij van meening was geweest, dat iemand er zich niet tegen mocht verzetten, indien de komische dichters hem tot objekt van hun spot kozen. Immers, wanneer zij werkelijke gebreken in ons aantoonden, konden zij tot onze verbetering meewerken; en wanneer dit niet het geval was, werd onze persoon door hun laster niet aangetast, ging de zaak ons feitelijk niet aan![1)] En van Platoon weten we, dat hij er wel, blijkens de ‘Apologia’, van overtuigd is geweest, dat de ‘Nephelai’ Sookratès heel wat kwaad bij het volk had gedaan en dat de vervolging door zijn staatkundige tegenstanders daaraan voor een goed deel haar succes te danken had gehad. Maar de groote leerling van den vereerden meester zou toch gewis Aristophanès niet als vriend aan het ‘Symposion’ hebben laten aanzitten, wanneer hij in hem ‘een kwaadwilligen lasteraar’ had gezien!

Het is natuurlijk mogelijk, dat Aristophanès in den tijd, toen hij zijn stuk schreef, Sookratès nog niet zoo intiem heeft gekend en niet zoo bevriend met hem is geweest, als toen hij de medegast van den wijze was aan het gastmaal van den dichter Agathoon. Sookratès, de eenvoudige man uit het volk, is eerst later met de sociale en geestelijke élite zijner stad in aanraking gekomen; en zoo kan de kennis van den dichter aangaande zijn persoon goeddeels slechts kennis uit de tweede hand geweest zijn. De mildere toon, welke in ‘De Kikvorschen’, dat van het jaar 405 dateert, in het oordeel over Sookratès ons tegemoetklinkt, kan bewijzen, dat tusschen de jaren 423 en 405 beide groote Atheners elkaar nader zijn gekomen, en betere kennis tot grooter waardeering heeft geleid. Evenwel, dat Aristophanès zijn medeburger, die toen reeds een bekende ‘straatfiguur’ moet geweest zijn in die toch altijd betrekkelijk kleine stad Athene, zoozeer zou hebben miskend, dat hij den bijkans armoedigen zoeker naar wijsheid zou hebben verward met den sierlijken, naar weelde, eer en hoogheid strevenden sophist en hem daarom, zooals gemeenlijk beweerd wordt, als representant van de sophistiek zou hebben verkoren, is al heel onaannemelijk. Er

1) Seneca werkte dit uit in ‘Dialogen’, VII. 27.

ging in de Oudheid een verhaal rond, dat Sookratès bij gelegenheid van de opvoering van ‘De Wolken’ in het theater, opgewekt, zou zijn opgestaan, opdat de toeschouwers het masker met het origineel konden vergelijken![1)] En uiterlijk moet de tooneelschrijver dan ook dien zonderlingen mensch in zijn, den schoonheidlievenden Helleen terugstootende, physionomie, met zijn uitpuilende oogen, zijn oogen van een stier, gelijk het in den ‘Phaidoon’ heet, met zijn burgerlijk dikke lippen, zijn grooten mond en zinnelijke trekken (vgl. ook Xenophoon's Symposion c. 5), welgelijkend hebben uitgebeeld. Met overmoedige blikken keek hij rond, zooals jij, Aristophanès, hem geteekend hebt in je ‘Wolken’, liet Platoon Alkibiadès in het ‘Symposion’ zeggen. Bekend is verder, dat Sookratès, al was hij dan van aanleg volstrekt geen askeet, al was hij zelfs te zijner tijd niet afkeerig van het genot van de goede dingen der aarde, alle weelde versmaadde. Ongeschoeid en gekleed in een schamelen mantel, placht hij te zwerven door de straten en stegen van Athene. In het ‘Symposion’ hooren we, dat hij alleen bij buitengewone gelegenheden zich de weelde van een bad veroorloofde, wat aan zijn lichamelijke reinheid kwalijk kan zijn ten goede gekomen! En zijn naäpers mogen, als later de Cynische philosophen, hem in dit alles nog hebben overtroffen, zoodat het beeld van de schamelheid en onreinheid der lieden van het ‘phrontistèrion’ niet ver van de werkelijkheid behoeft geweest te zijn! De gelijkenis gaat evenwel nog verder! Want, wanneer in ‘De Wolken’ (v. 414) den novice de ideale persoonlijkheid wordt geschetst, waartoe een ieder wordt, die ingewijd is, dan herkent men daarin gemakkelijk ‘den heiligen Sookratès’, wiens geestelijk beeld daarbij dus den dichter moet hebben voor oogen gestaan.

En het kon toch ook feitelijk niet anders! De satiricus mocht de trekken van zijn slachtoffer naar welgevallen accentueeren, het lichamelijk en geestelijk masker moest nu eenmaal zóó zijn, dat het hem niet onkenbaar maakte. In de gestalte van den Paphlagonischen slaaf, die den suffen ouden Dèmos door zijn vleierijen, zijn overgedienstigheid, zijn listige praatjes had weten in te palmen, kon iedere Athener, die ‘De Ridders’ zag, trots de komische overdrijving en karikatureele vergroving, den leider der extremistische democratie Kleoon herkennen. En aldus moet Aristophanès ook in

1) Aelianus, Varia Historia. II, 13, ed. Gronovius, 1731, p. 106.

‘De Wolken’ Sookratès hebben uitgebeeld, zooals hij zelf en velen in zijn dagen den man kenden, of misschien miskenden. Gelijk hij in den, in schulden geraakten, Attischen boer een tijdbeeld gaf van het Atheensche volk, dat door zijn lichtzinnige kinderen van den nieuwen tijd te gronde werd gericht, zoo beeldde hij in Sookratès uit den revolutionnairen geest zijner dagen, welke de beteekenis der overgeleverde traditie ontkende en op een omwenteling der waarden aanstuurde.

Wahrheit und Dichtung vinden we in ‘De Wolken’ te saam! Het ‘huis der peinzers’ heeft zekerlijk nimmer bestaan. We hooren wel, dat, tenminste in later jaren, Sookratès niet slechts in het gymnasion en op straat de menschen rond zich placht te verzamelen tot een samenspraak, maar ook met de zijnen bijeenkomsten hield, waarop oudere schrijvers werden gelezen en besproken. (Xenophoon, Memor. I, 6, 14.) Evenwel, een ‘Sookratische Akademie’ met ‘professoren’ en ‘studenten’ is er toch nimmer geweest. Het ‘huis der peinzers’ was klaarblijkelijk slechts een kunstgreep van den dichter, om aanhangers van verschillende ‘moderne richtingen’ tesaam te brengen. En Sookratès werd dan als hun middelpunt gesteld, omdat hij volgens Aristophanès aan al deze ‘nieuwlichterij’ zou hebben deel gehad.

En heeft de dichter daarin zoo geheel ongelijk gehad? In het ‘huis der peinzers’, zoo vernemen wij, worden anatomische studiën beoefend. De dichter spreekt van de ontleding van een mug. Maar dit is natuurlijk komische overdrijving! De ontleding van dieren behoorde toenmaals tot de betrekkelijke nieuwigheden. Alkmaioon van Krotoon, die omstreeks 500 v. Chr. leefde, was er mee begonnen, en hem waren de Siciliaansche artsen Akron en Pausanias gevolgd. In het Athene van Sookratès was de arts-wijsgeer Diogenès van Apolloonia, wiens beschrijving van het bloedvaatstelsel bekend is, van deze anatomische richting de representant. Dat Sookratès zelf zich hieraan zou hebben bezondigd, is onwaarschijnlijk. Maar Archelaos, die ons als leermeester van den lateren ethicus wordt genoemd, kan zich wel in navolging van Anaxagoras voor ontleedkundige studiën hebben geïnteresseerd. En tenslotte werd toch ook Sookratès zelf niet door den dichter als ‘anatoom’ voorgesteld: het waren anderen in het ‘huis der peinzers’, die zich hiermee bezig hielden!

'Nieuwlichterij' was almede de natuurlijke verklaring van regen, bliksem en donder, waarvan we in 'De Wolken' lezen. De jonge natuurwetenschap, in Jonië geboren, had de primitieve volksvoorstelling van den bliksem als een vurigen schacht, door Zeus uit den Olymp geslingerd, verworpen en naar een redelijke verklaring van dit natuurverschijnsel gezocht. Een, bij Aëtius bewaard gebleven, fragment van Anaximandros uit Milètos (VIde eeuw v. Chr.) bevat de bewering, dat lucht, samengeperst en onder hoogen druk staande en omsloten door een dikke wolk, zich met geweld een uitweg kon banen. En in dit geval bewerkte het verscheuren der wolken het gekraak van den donder, terwijl de scheur in de wolk door contrast met de donkerte der omgeving een lichtende streep deed zien. In een, door Seneca vermelde, passage werd verder de bliksem geweten aan een hevige beweging van de lucht, die zich uitzette en weer samentrok, wat een vlam tengevolge had. Volgens Anaximenès ontstond de bliksem, wanneer wolken door het geweld der luchtstroomingen verscheurd werden, waarbij dan een helle en vurige straal ontstond. Maar Anaxagoras sprak van een bepaalde hoeveelheid vuur, welke van den aither naar beneden daalde en de koude wolken trof, waardoor de donder kwam, of haar kloofde, waardoor de bliksem en het weerlicht ontstonden. Diogenès uit Apolloonia, de mode-wijsgeer van zijn tijd, blijkt ook hier weer een bemiddelend standpunt te hebben ingenomen en, wanneer aan den donder een vuurstraal voorafging, dit te hebben geweten aan het vuur; wanneer daarentegen alleen gerommel werd gehoord, was de lucht de oorzaak.[1)] In 'De Wolken' (v. 376) zelf zeide Sookratès, dat de donder ontstond door het geluid, gemaakt door de rollende wolken, wanneer zij zwaar van water op elkaar stootten, terwijl de bliksem voort zou komen uit een ontsnapping van wind uit de, als een blaas overmatig opgezette, wolken, welke openspleten, waarbij dan de sterk gecomprimeerde wind, er met geweld en onder lawaai uitvliegend, in vlammen ontstak.

Nieuwlichterij was ook de in 'De Wolken' verkondigde kosmologie. Aristotelès heeft in 'Peri ouranou' (II, 13) gezegd, dat 'alle' oudere natuurphilosophen, waaronder volgens Teichmüller

1) H. Diels. Die Fragmente der Vorsokratiker, Bd. I, S. 20, 23; Seneca. Natural, quaest. lib. II c. 18/20, ed. A. Gercke, p. 57/8; Abel Rey, La jeunesse de la science grecque, p. 80.

gewis ook was Anaximandros uit Milètos, in hun kosmogonie de wereld hadden laten ontstaan uit een 'oerwarreling' der stof.[1] Ook Anaxagoras en Empedoklès moeten dit hebben geleerd; en beide denkers waren blijkens een bekende passage in den 'Phaidoon' (96b, 97c) aan Sookratès welbekend. Echter had Anaxagoras den 'nous' tot die beweging den stoot doen geven, terwijl bij Empedoklès de mechaniek der dingen in dienst stond van de potentiën 'Philia' en 'Neikos'. Eerst de atomisten hebben hierbij gedacht aan, der stof zelf immanente, krachten. Maar van een invloed van Dèmokritos, die trouwens volgens nieuwere onderzoekers later moet hebben geleefd, dan men vroeger aannam, is op het denken van Sookratès niets te bespeuren, en zulk een gedachte kan aan Aristophanès kwalijk worden toegedacht. Evenwel wordt tegenwoordig beweerd, dat het leerdicht van Empedoklès 'Peri phuseoos' uit diens praemystieken, 'materialistischen' tijd afkomstig is geweest, zoodat, wanneer Aristophanès Sookratès de vereering van 'koning Dinos', dus 'koning draaikolk', en de onttroning van Zeus toeschreef, dit wel diens leer kan geweest zijn, waarvan hij dan Sookratès een aanhanger meende. Niets bestond er dan deze godheden: 'het ledige, de wolken en de tong', antwoordde Sookratès aan den ontstelden Strepsiadès! Ten slotte is het echter ook mogelijk, dat Sookratès eveneens hier weer slechts was de groote 'zondebok', op wien alle 'vrijdenkerszonden' door den dichter werden geladen, en dat in werkelijkheid de 'zondaar' is geweest de, niet bijster oorspronkelijke, mode-philosooph dier dagen, Diogenès uit Apolloonia, die de voorstelling van 'koning Dinos' aan den 'materialist' Leukippos kan hebben ontleend: volgens Burnett, in 'Early greek philosophy' (p. 331), heeft Aristophanès de opvattingen van Diogenès in 'De Wolken' geparodiëerd, en Theophrastos heeft overgeleverd, dat de Atheensche popularisator der wijsbegeerte zijn opvattingen aan Anaxagoras en Leukippos had ontleend.

* * *

Aristophanès zag in de nieuwlichterij zijner dagen de 'wegbereiding der revolutie'.[2] En er is reden te over om aan te nemen, dat Sookratès in zijn jongere jaren tegenover de nieuwere, natuur-

1) Ed. Carl Prantl, p. 165.
2) A. Pierson, Hellas, blz. 317.

philosophische gedachten niet zoo onverschillig heeft gestaan als in zijn lateren tijd. Levend in den tijd der Helleensche Aufklärung, in den tijd van algemeene belangstelling ook in natuurkundige vraagstukken, kan een ‘zoekende ziel’, als Sookratès was en immer is gebleven, mede aan deze problemen niet zijn voorbijgegaan. De natuurphilosophen moet hij, indien, wat wel ontwijfelbaar is[1], de bekende passage in den ‘Phaidoon’ (96a) op hemzelf en niet op den jongen Platoon betrekking heeft, in zijn jeugd ijverig hebben bestudeerd. Volgens Theophrastus zou hij een leerling van den physicus Archelaos, die te Athene na de vlucht van Anaxagoras den meester was opgevolgd, geweest zijn. Eerst toen deze studiën hem niet gaven, wat hij daarvan had verwacht, heeft Sookratès, naar Cicero's woord, ‘de wijsbegeerte van den hemel naar de aarde geleid’, dus den mensch en niet den kosmos tot objekt zijner onderzoekingen verkoren.[2]

Om dezelfde reden, uit intensen drang naar ‘weten’, heeft Sookratès in den beginne ook de school der Sophisten bezocht. Uit de ‘Apologia’ kan men volgens Heinrich Maier, in ‘Sokrates, sein Werk und seine geschichtliche Stellung’, lezen, dat, toen de Sophisten in Athene verschenen en door de mannen van den vooruitgang blijde werden ingehaald, ook de jonge Sookratès hen welkom heeft geheeten. De ontoereikendheid der natuurphilosophie tot verklaring van het mysterie van wereld en leven had mede bij hem een wetenschappelijken ‘kater’ verwekt. Zelfs was er in hem, als in zoo velen zijner dagen, twijfel ontstaan aan de mogelijkheid überhaupt om door redelijk denken te komen tot de hoogere waarheid, tenminste wat de natuurphilosophische vraagstukken aanging. (Phaid, 99c.) In plaats van al die vele veronderstellingen over dingen, welke toch onkenbaar bleven, verlangde ook hij kennis voor de praktijk des levens. En die kennis heeft hij gewis van de nieuwe leeraars der levenswijsheid gehoopt. We weten, dat Protagoras, die ongeveer tien jaar ouder dan Sookratès moet geweest zijn, zich herhaaldelijk te Athene heeft vertoond. Sinds 427, dus vier jaar vóór de vertooning der ‘Nephelai’, werkte daar ook de Siciliaan Gorgias. Tijdgenooten van Sookratès waren Prodikos en Hippias. Met al deze menschen is de latere groote ‘zielearts’ in aanraking

1) C.J. de Vogel. Een keerpunt in Plato's denken, blz. 55.
2) Zie ook Cicero. Academicae quaestiones, I, 15.

geweest. En zijn aanvankelijke waardeering van hun onderricht mag den, van deze dingen afkeerigen, conservatieven dichter Sookratès als ‘één van dien sophistentroep’ hebben doen beschouwen!

* * *

In ‘De Wolken’ wordt verhaald van een Attischen boer, die door de buitensporige levenswijze van zijn zoon in schulden is geraakt: hier werd gewis wel een tijdbeeld gegeven! Dies raadt hij zijn veelbelovend zoontje aan om eens in de leer te gaan bij Sookratès, Chairephoon en die andere lieden welke in het ‘huis der peinzers’ hun vernuft scherpen. Daar in het ‘phrontistèrion’ wordt niet alleen een edel, maar ook een lager redespel gedoceerd; en dit laatstgenoemde leert, hoe het onrecht te doen triomfeeren over het recht. Leert gij deze kunst, zegt de boer tot zijn zoon, en van al de schulden, welke ik om uwentwille heb gemaakt, betaal ik geen obool!

‘Sanctus Socrates’, de rechtschapene mensch bij uitstek, als middelpunt van een troep gewetenlooze dialectici, die zich oefenen in de kunst van recht te praten wat krom is, zulk een voorstelling lijkt wel heel erg op een ‘kwaadwillige lastering’! En toch kunnen we er in komen, dat de levende Sookratès op velen den indruk heeft gemaakt van een al te scherpzinnigen meester in het twistgesprek, die er een satanisch genoegen in vond de dingen op hun kop te zetten en alle traditioneele waarden te vernietigen. Heeft hij niet b.v. in den ‘tweeden Hippias’ de stelling verdedigd, dat ‘hij, die niet-willens misdeed, achterstond bij dengene, die dat willens deed’? Wat Sookratès wilde zeggen, maar wat in zijn betoog niet duidelijk uitkomt, was dit: dat de ‘amoraliteit’ wijst op een lager ontwikkeling der ziel dan de ‘immoraliteit’, hetgeen ongetwijfeld een juiste opmerking was. Maar de oppervlakkige hoorder zal het gewis niet aldus, hebben begrepen! En moest dus, wie dit hoorde, Sookratès niet voor een nog grooteren drogredenaar houden dan den sophist Hippias? Door dergelijke paradoxen moest wel bij conservatieven, als den dichter Aristophanes, de meening post vatten, dat Sookratès een gevaarlijk man was, die eerbiedwaardige denkbeelden en waarden ondermijnde: dus een ‘vijand des volks’.

Verschillende moderne schrijvers, als Ch.M. van Deventer in ‘Platonische studiën’ en Constantin Ritter in zijn boekje over ‘Sokrates’, hebben opgemerkt, dat de lezer van den dialoog ‘Protagoras’ niet anders dan sympathie kan gevoelen met het slachtoffer van Sookratès' dialektiek. En het schijnt hem, dat de overwonnene toch voor een goed deel het recht aan zijn zijde had! Hoeveel te meer moet dit niet het geval zijn geweest bij den antieken luisteraar, die natuurlijk minder dan degene, die het twistgesprek, al lezende, rustig kan genieten, in staat was de ware bedoeling van den ‘eeuwigen vrager’ te doorzien!

Men mag ook nimmer vergeten, dat we in de Platonische dialogen het ‘debat’ in logisch en literair gekuischten vorm meemaken. De werkelijkheid zal al heel vaak sterk hebben afgeweken van het geestelijke drama, dat de ‘dramaturg’[1)] Platoon ons te genieten geeft.

Wilh. Windelband heeft in zijn fraaie studie over ‘Socrates’ in ‘Praeludien’ met waarlijk historische intuïtie zulk een debat geschetst: Op de markt van Athene staan de schoone, vollokkige, intelligente jongelingen, welke we uit de dialogen van Platoon kennen[2)], in een kring geschaard rond den voornamen, sierlijken sophist, die in welsprekende taal zijn betoog voordraagt. Maar dan wordt de kring verbroken en, terwijl de hoorders, glimlachend, plaats maken, duikt temidden van deze schare van ‘jonge goden’ op een leelijke persoon, met een grooten kalen schedel, die den redenaar met vorschenden blik aanziet en hem dan in de rede valt. Snel volgt het woord en het wederwoord. De aangevallen sophist windt zich immer meer op; maar zijn slagvaardige tegenstander blijft rustig en kalm zijn vragen stellen. Dan klinkt plots een Homerisch gelach; en een satanische grijns verschijnt op het gelaat van den gladden ‘twister’, die de lachers op zijn zijde heeft weten te krijgen. Hij echter keert zich af, trekt den machtigen kop nog meer terug tusschen de dikke schouders en schuift met huppelende pasjes met zijn kolossalen hangbuik door de menigte, die met open mond toestaart.

Een debat met den gewiksten vrager en slagvaardigen antwoorder Sookratès, die bovendien nog dikwerf weinig kieskeurig in zijn

1) H. Oldewelt, Plato, blz. 30.
2) Zie vooral de prachtige essay ‘Les jeunes gens de Platon’ van H. Taine in ‘Essais de critique et d'histoire’

middelen bleek[1)], was voor het slachtoffer zijner snedigheid niet immer een genot! In den dialoog 'Gorgias' beklaagt de, overigens weinig sympathieke, verheerlijker van het 'zich-uitleven', Kalliklès, zich over 'dien Sookratès, die zijn tegenpartij met zijn voortdurende strikvragen placht te kwellen'. Velen en velen zijner medeburgers moet de 'eeuwige vrager' hebben geërgerd met zijn spitsvondigheden, zijn vallen over bijkomstigheden (Hippias minor, 369b) en zijn onbarmhartig blootleggen hunner gebreken. Velen gevoelden zich ook tekort gedaan door zijn 'onredelijkheid', door zijn uitlokken van uitspraken, welke hij dan arglistig, door behendige verdraaiing van haar waren zin, belachelijk maakte. We weten, dat Sookratès met dit alles een paedagogische bedoeling heeft gehad: dat hij door het aantoonen van de onkunde dergenen, die meenden te weten, maar in waarheid niet wisten, hen heeft willen prikkelen tot het zoeken der waarheid. Maar we begrijpen ook, dat die goede bedoeling niet immer zal zijn beseft en zeker zelden zal zijn gewaardeerd! We kunnen ons integendeel denken, dat velen de beenen hebben genomen, wanneer zij hun kwelgeest, 'den horzel van het Atheensche paard', gelijk hij zichzelf in de 'Apologia' (30e) heeft genoemd, om den hoek van de straat zagen komen. En anderen zijn jegens hem van wrok vervuld geworden! In den dialoog 'Menoon' (95a) woont de lezer het zelf bij, dat Sookratès den kortaangebonden Anytos, later één van de voornaamsten zijner vervolgers, woedend en tot zijn vijand maakt. En ook in den 'Protagoras' toont de, wat pralerig zich voordoende, maar toch ontegenzeggelijk groote, sophist zich verschillende malen geprikkeld door het woord van Sookratès, en tenslotte dreigt het twistgesprek door wederzijdsche ontstemming een ontijdig einde te nemen. Het is duidelijk, dat Sookratès zich op deze wijze vele vijanden heeft moeten maken. En er is geen reden om te twijfelen aan de juistheid van de mededeeling van Diogenes Laertius (II, 5, 21), dat het meermalen is voorgekomen, dat lieden, die door zijn vragen geprikkeld waren, den lastpost onzacht hebben aangepakt en zelfs mishandeld en getrapt: misschien spreekt Sookratès zelf hiervan in den 'Gorgias' (527c). Ook laterlevenden hebben hun misnoegen over zijn optreden niet verheeld. Bekend is, dat Nietzsche Sookratès een 'plebejer' en een 'hansworst'

1) U. von Wilamowitz-Moellendorf. Platon: Leben und Werke. S. 149.

heeft genoemd. En de moderne denker moet in den Epikureeër Zènoon uit Sidoon, één der wijsgeeren, die Cicero en Atticus te Athene hebben gehoord[1)], een antieken voorlooper hebben gehad, die den praatgragen wijze een ‘Attischen potsenmaker’ heeft gescholden. Dit alles kan dan Aristophanès' karikatuur van Sookratès in ‘De Wolken’, waarin, hetgeen zeker ook niet mag worden vergeten, niet de bejaarde wijsgeer, dien Platoon en Xenophoon hebben gekend en uitgebeeld, maar de jongere, temperamentvolle ‘twister’ wordt geteekend, verklaren en ten deele ook rechtvaardigen!

Wanneer de dichter Sookratès in zijn klucht laat optreden als de leeraar in de nieuwe redekunst, welke wel den mond scherp maakt, maar ook de goede zeden van weleer bederft, dan moet hij den indruk hebben weergegeven, natuurlijk karikatureel vergroft, dien deze mensch op vele zijner medeburgers heeft gemaakt. En het is zelfs niet onmogelijk, dat die befaamde karikatuur dit minder is geweest, dan het den modernen lezer, die alleen den ouden wijze van Platoon's samenspraken kent, moet lijken. We hebben reeds de mededeeling van Diogenes Laertius (II, 5, 36) gedacht, waarin Sookratès verklaarde, dat de karikatuur van den kosmischen dichter voor zijn slachtoffer niet zelden nuttig was, wijl zij hem zijn feilen toonde. Is het mogelijk, dat ook Sookratès uit zijn karikatuur in ‘De Wolken’ heeft geleerd?

* * *

De jonge Sookratès, die de nieuwe leeraars der wijsheid als levenskunst bij hun komst te Athene met groote verwachting heeft ingehaald, is niet lang onder hun ban gebleven! Al spoedig moet hij de voosheid van den ‘Bildungsschwindel’, waarvan zij de geestelijke vaders waren, hebben ontdekt. Gewis moet hij voor hun waarde nimmer zóó blind geweest zijn, als veelal wordt aangenomen. Platoon heeft in den dialoog ‘Sophistès’ (231a), wanneer hij een definitie geeft van den sophist, diens verwantschap met ‘den waren wijze’ erkend. Het was ook waarschijnlijk niet geheel ironisch bedoeld, wanneer Sookratès in den dialoog ‘Menoon’ Prodikos, die van alle sophisten het meest op het Atheensche geestelijk leven heeft ingewerkt, als één zijner leermeesters

1) Vgl. Herbert Eulenburg, Cicero, S. 19; Cicero, De finibus bonorum et malorum, I, 6.

erkende[1]. Maar een sophist is hij niettemin niet geworden! Daarvoor verschilde zijn ziellijke dispositie te zeer van de hunne. Een geest, vol vurig verlangen naar een vasten grondslag voor de levensbeschouwing, konden het skepticisme en het relativisme der sophisten niet bevredigen: 'Heel zijn leven was overleggend zoeken naar de bevrijdende waarheid', gelijk K. Kuiper in 'Vier voordrachten over Plato' heeft gezegd. Tegenover den sophistischen twijfel aan de macht der Rede heeft Sookrates het goedrecht der Rede geproklameerd. En hij deed dit, wijl hij overtuigd was dat in die wereld, welke het objekt was van ons vorschend verstand, de Rede werkzaam was en aan alle dingen hun gestaltenis gaf. In zooverre kan men zeggen, dat het 'het geloof in de Rede' was, wat hem bezielde.

Latere rationalisten, als Moses Mendelssohn en Wieland, hebben deshalve voor Sookratès gedweept als voor den 'heilige' der 'Vernunftsreligion'. Anderen hebben hem echter 'Verstandspedanterie'[2] en 'Vernunftsradikalismus' verweten. 'Man hat Benjamin Franklin einen Enthusiasten der Nüchternheit genannt', schreef Th. Gompertz in 'Griechische Denker' (II, 35). 'In weit höherem Masse gilt diese Bezeichnung für Sokrates. Er hat nach Reinheit der Begriffe gedürstet mit derselben Inbrunst, mit welcher ein mystischer Schwärmer nach der Vereinigung mit der Gottheit lechzt.'

Evenwel blijkt uit deze karakteristiek reeds, dat Sookratès volstrekt niet geweest is een zuivere 'denkautomaat'! We vinden bij hem integendeel onder de uiterlijke nuchterheid een wondere, innerlijk-gloeiende hartstochtelijkheid, welke bij tijden van hem een 'dweper' en een 'piëtist' maakt. In dit opzicht komt hij overeen met een anderen vereerder der Rede, met den goddronkenen rationalist Spinoza, door Rudolf Kayser in 'Spinoza, ein Bildnis eines geistigen Helden' zoo prachtig gepenseeld. Evenals bij dezen 'Erlöser der Vernunft der neuen Zeit', die, naar het schoone woord van Renan, nader bij God was, dan iemand voor of na hem, was de voorstelling van de, de wereld regeerende, Rede bij hem tevens een diep en vol geloof aan de Godheid. En de uiterlijke rationalist was diep in zijn ziel een mystieke natuur!

(Wordt vervolgd.)

1) Léon Robin, La pensée grecque, p. 190.
2) Zeller-Nestle, Grundriss der Geschichte der griechischen Philosophie, S. 108.

Verzen door Maarten Vrolijk.

Onbekend meisje

Ik heb vannacht van je gedroomd -
het was allemaal zoo wonderlijk-klaar:
ik rook de geuren van je haar
en heb mijn passen ingetoomd.

Toen zijn wij samen heel ver gegaan,
lachend en zingend en hand in hand;
zoo kwamen wij aan den overkant
waar al de witte bloemen staan.

Daar sloten mijn handen zich rond je hoofd,
maar toen ik lang in je oogen keek
was het of iets daarin mij ontweek.

Ik heb nog nooit in een droom geloofd -

maar ik heb òòk nog een witte sering geplukt
en die tusschen mijn handen kapotgedrukt...

Aan een vriend

En toen hij achttien jaar was, is hij dood gegaan.
Een kind dat dood gaat, heeft een schoon gelaat.
Zooals een man soms in den maannacht staat,
zoo hebben wij, zijn vrienden, aan zijn bed gestaan.

Hij heeft ons niet meer droevig aangezien,
maar toen zijn oogen braken zei niemand een woord.

En buiten mij heeft God alleen gehoord,
al de beloften, die ik laf verbrak sindsdien.

Eenzame

De koel-bewuste welving van haar mond
werd soms door een emotie nog wel licht bewogen,
maar in de strakke klaarte van haar grijze oogen
bleef altijd iets, waarvoor men geen verklaring vond.

En velen bleven bij haar in den nacht,
die meenden, dat zij weende bij het scheiden -
maar niemand heeft haar ooit kunnen bevrijden
van den begeerden angst, dien haar de stilte bracht.

Zij was nog jong en schoon, maar toen de dood
haar wilde kussen voor het vruchtelooze leven,
heeft zij haar ziel in weemoed prijs gegeven
en op de rails werd zij vormloos en donkerrood.

Avond

Over al de wijde velden
is nu de grijze regen gekomen.
De avond en de gebogen boomen
en het verlangen naar wat nooit iemand vertelde
hebben steeds meer de overhand genomen.

En in de treurende melodie
van den wind, die nooit rust kon vinden,
- de eenige die mij beminde,
om mijn verwante melancholie -
stierven alle bewogen winden.

Ik ben alleen gebleven -
moe, van alle gedachten,
van de hunkering naar den nacht en
radeloos, met mijn eigen leven.
Ik weet niet, waarop ik nog moet wàchten...

Relaas van den zesvoudigen dood door Will Wemerman.

Barreman heeft voor de eerste maal getracht, zich te verhangen en het touw is gebroken. Nu staat hij verbaasd en onverwacht weer voor 100% levend, met beide voeten op de krakende planken van zijn zolder. Een eindje touw hangt hem als een raar chineezenstaartje op de rug. Dit is dus het bezwaar van het oude touw. Men leert hieruit, dat zuinigheid soms misplaatst kan zijn. We moeten toestemmen, dat het zonde lijkt, een nieuw touw te koopen (waar men toch nog maar éénmaal plezier van heeft) indien men nog een touw bezit. Maar oude touwen breken. Nu het dan toch mislukt is, haast Barreman zich de sporen van zijn niet volvoerde wanhoopsdaad uit te wisschen. Die sporen bestaan uit, behalve hijzelf in doode lijve, twee eenderluidende briefjes: ‘Leef gelukkig; ik kon het niet, doch zal gelukkig sterven. Vaarwel. B.’ Het eene is verstopt in het botervlootje, waar zijn vrouw het zeker vinden zal, en het andere in de Bijbel van zijn schoonouders, die op de eerste etage wonen. Zijn schoonvader heeft namelijk de gewoonte om éénmaal per jaar uit de Bijbel voor te lezen en wel op Oudejaarsavond, vóór het soupertje. Hij leest dan altijd hetzelfde hoofdstuk (de Bijbel valt op die plaats al vanzelf open) n.l. dat, waarin het verhaal van de Wonderlijke Spijziging met de vijf brooden en de twee visschen voorkomt. Men acht dit als aanvang van een souper zeer goed op zijn plaats. Buitendien houdt schoonvader bizonder veel van visch, en wordt bij

deze geschiedenis altijd aangenaam herinnerd aan gebakken vischjes, die hij vroeger placht te koopen in een winkel in de Heerenstraat. Hij is van meening, dat ze nu niet meer zoo gebakken worden en zegt dit ook telkenmale hij dit verhaal voorleest.

Bij dit hoofdstuk heeft Barreman, gespoord door zijn sluw vernuft, het briefje gelegd. Hij is er nu zeker van, dat men het niet zal vinden vóór oudejaarsavond. Men zal Barreman dan niet vergeten bij de gebruikelijke herdenkingen in de familiekring.

Barreman doet een tweede poging. Hij gebruikt nu slechts één briefje, dat hij in de keuken op tafel legt, en een nieuw touw.

Dit touw moet heel sterk zijn. Op zijn vraag heeft de touwhandelaar schertsend gezegd: ‘Je ken je d'r wel an ophange’.

Dit geeft Barreman het gevoel dat hij had toen hij zijn fiets verzekerde.

Ditmaal wil Barreman niet op zolder sterven, doch op een stille plek in de Boschjes. Het is gezonder in de buitenlucht te leven - wellicht is het ook gezonder buiten te sterven.

Barreman gaat eerst op de grond zitten, geleund tegen de boom, die hem spoedig in zijn takken dragen zal. Hij zegt het eenige vers dat hij uit zijn hoofd kent (behalve het eerste couplet van het Wilhelmus) een paar malen ontroerd op.

‘Er is een tijd van komen, er is een tijd van gaan.’ Hij kent alleen de drie eerste strophen, dus dat neemt niet veel tijd in beslag. ‘Een onvergankelijk meesterwerk’, prevelt hij.

Hij staat op en slaat het touw over een dikke tak. Op hetzelfde oogenblik slentert een verdwaalde ijscoman tot op de stille plek. Hij tikt op zijn bel en gaat op de kruk van zijn kar zitten, om een stukje te eten.

Is het waardig om in het publiek te sterven?

Barreman vindt geen bezwaren aanwezig. Hij klimt in de boom, knoopt het touw vast en legt een lus om zijn hals.

Meteen valt het hem in, dat die ijsman daar maar doodbedaard zit en eet en kijkt terwijl hij....

‘Zie je niet wat ik doe?’

‘Ja, je hangt je op.’

Deze openlijke bevestiging van zijn dood bevreemdt Barreman. Als men ziet dat iemand zich wil verhangen, behoort men toch verhinderend op te treden of tenminste onrustig te worden.

‘Maar zou je me dan niet eens tegenhouden?’

‘Ten eerste’, zegt de man, ‘ben je d'r zelf bij; en ten tweede blijven d'r nog zat over.’

Bij deze ergerlijke onverschilligheid ten opzichte van dood en leven ontsteekt Barreman in toorn. Hij springt uit de boom.

‘Je bent 'n botte idioot; 'n walgelijk onverschillige vent.’

Zoo'n man kan alleen maar lachen.

Barreman loopt met groote, booze passen weg.

‘Hé!’ roept de ijsman. Barreman staat stil.

‘Je touw!’

Barreman, verteedert door deze attentie, keert terug, plukt het touw uit de boom en geeft den man een stuiver.

Deze grinnikt: dat as 't nog es mocht voorkomen....

En het komt voor. Uit de aard der zaak (de zaak dat Barreman sterven wil, waarvan het *waarom* ons niet kan interesseeren) komt het voor.

Men zal Barreman moeten toegeven, dat ‘de strop’ een volkomen verouderd zelfmoordmiddel is. Wat echter alom tot zelfs op zeer groote schaal met gunstige resultaten is toegepast, is: het gas.

Goed. Het gas dus.

In de keuken is een gaskraan. Ook in de huiskamer. De huiskamer verdient de voorkeur; er is meer sfeer en met het nieuwe dressoir zal het er zijn als in een praalgraf.

Barreman installeert zich ten doode.

Hij doet dit wel overwogen. Het briefje van de vorige keer heeft hij bewaard en legt dit op tafel. Het divankleed legt hij voor de deurkier en kussens voor de ramen.

Hij heeft in een roman gelezen, dat de hoofdpersoon dit in dezelfde omstandigheden ook deed en de woorden: ‘zorgvuldig afgesloten’ die in de roman gebruikt werden, komen hem op de lippen. ‘Zorgvuldig afgesloten.’ Nu draait hij de gaskraan open en gaat in een leunstoel zitten.

Hoeveel schoone of stormachtige, in elk geval toepasselijke gedachten behooren er nu door zijn brein te gaan, terwijl de dood suizend uit de pijp komt.

Het is hem echter volkomen onmogelijk aan iets anders te denken, dan aan die twee woorden uit de roman: ‘Zorgvuldig afgesloten’.

‘Zorgvuldig afgesloten.’ Het is als een melodietje, dat men niet kwijt kan raken. Als een pijnlooze pijn, die men door alles heen blijft gevoelen. ‘Zorgvuldig afgesloten’.

Er wordt hem eenvoudig niet toegestaan iets anders te denken op dit uur van zijn dood.

‘Zorgvuldig afgesloten.’

Plotseling echter komen er twee nieuwe bewustwordingen in zijn brein. De klok staat stil, denkt hij. En nog voor hij deze gedachte verwerkt heeft, ruikt hij gas.

En de gedachten- en daden-associatie is heel sterk in hem: ruik ik gas? dan is er een kraan, die ik sluiten moet.

Barreman staat op, loopt naar de gaskraan en sluit die stevig.

Nu hij zich voor de vierde maal wil zelfmoorden, weet hij dat de eenige ware en schoone manier het water is.

Het moet inderdaad waar zijn, dat men bij verdrinking vóór het stervensmoment nog éénmaal zijn gansche levensloop aanschouwt. En dat is juist wat hij noodig heeft.

Barreman is in zijn jonge jaren tweemaal zeer verliefd geweest. Op Anny en op Netty. Van Anny bezit hij een portret en dientengevolge is hij haar vrijwel vergeten. Het was een dom kind.

Doch van Netty weet hij eigenlijk niets meer, dan dat ze heel mooi moet zijn geweest. Men zou kunnen zeggen: dit weet hij op even dagen. Doch op oneven dagen kwelt hem de veronderstelling, dat ze bizonder leelijk was. Het is ook van gewicht hieromtrent zekerheid te hebben. Was zijn schoon, dan moet het goed zijn te sterven met de gedachte een schoone vrouw bemind te hebben. Was zij leelijk: een reden te meer om te sterven. Deze zekerheid zal hem de verdrinkingsdood nu verschaffen.

In volle zonneschijn het leven verlaten, denkt Barreman.

Dicht bij zijn huis is een gracht, waarin het water prachtig groen kan zijn en vol beloften voor den goeden (zelf)moordenaar.

Barreman gaat een eindje wandelen, zegt hij.

Zooals zoo'n zon toch schijnen kan! (Het briefje ligt weer in het botervlootje.)

Prettig tot zelfs de dood zoo dicht bij huis te hebben, denkt Barreman, als hij als een herstellende zieke in het zonnetje langs het water wandelt.

En hoe goed dat hij nooit zwemmen geleerd heeft. Het is toch klaarblijkelijk een voor den mensch onnoodige kennis.

Verlangend springt Barreman in het water. Dit is een dag waarop hij denkt, dat Netty leelijk moet zijn geweest.

Het water ontvangt hem koud en vreeselijk, *verschrikkelijk* nat. Op hetzelfde oogenblik hoort Barreman een plons en voelt hij zich stevig vast gegrepen. Een man, die reeds twee bronzen en een zilveren medaille voor het redden van drenkelingen op een fluweelen lap bewaart, is hem nagesprongen en haalt hem zonder veel moeite weer op de oever. Onthutst en druipend staat Barreman *naast* het water. Waar toch dadelijk al die menschen vandaan komen....?

Een oud vrouwtje dringt zich door de omstanders naar voren en biedt Barreman iets voor de schrik. Een glaasje water. Nu spreekt Barreman.

'Verrek; ik komt d'r net uit', zegt hij.

En nu weet hij nóg niet hoe Netty er uit zag.

De laatste bewuste auto-manslag is tevens de meest eenvoudige. Gif. Men neemt een zekere dosis gif, men valt in slaap en wordt niet meer wakker, terwijl men verder nergens last van heeft.

Iemand heeft eens tot Barreman gezegd: Aspirien da's de pest voor je hart!

Wat is eenvoudiger dan zelfmoord, als men het aangename vergif bij elken drogist tegen matigen prijs kan verkrijgen?

Barreman koopt een buisje aspirien. Verder is het lot hem

gunstig, want zijn vrouw gaat een dag en nacht uit logeeren. Nu heeft hij de slaapkamer voor zichzelf alleen.

Een briefje legt hij niet meer neer. Zijn vrouw zal hem immers toch wel vinden.

Barreman slikt de geheele inhoud van het buisje aspirine met veel water naar binnen en kruipt daarna onder de wol, waar hij dadelijk slaapt.

De volgende ochtend ontwaakt hij frisch en veerkrachtig op de gewone tijd.

De zon schijnt opgewekt in de slaapkamer en Barreman fluit terwijl hij zich scheert.

Bij het scheren snijdt hij een puistje open, wat hij niet bemerkt. Er komt bloedvergiftiging bij en na een paar dagen overlijdt hij.

En nu is hij dood.

Bezwaarlijke vaart door J. van Oudshoorn.

Ontwikkeling, wellicht als vruchtbare ontplooiing naar buiten bedoeld, enkel erop gericht een zekere ontwikkeling van binnen uit tegen te werken. Daar kon niet veel bij overblijven. Ten slotte nog hoogstens de vraag, of het inderdaad gelukt was, dat andere voor goed te verstikken...

Van een bank opzij, aan het water bij de zwanen, hadden een onverholen blik, nauw bedwongen lachen, weinig te raden overgelaten. Brutaal-levende, snel weer verschietende voorstellingen gewekt. Begeerte, kort maar fel. In schril contrast met de over de rest van het park allerwege bezonken rust. Met het oude stadje zelf ook, zooals het een devoot en grootsch verleden nog paraat hield. In monumentale kerken. Somber en enorm. Niet minder dan drie. Tegen de hier toch reeds zoo hooge luchten, het moderner stratenaspect volkomen overheerschend. Dit ligt er beuzelachtig; overtollig. Hoe schamel, in de buurt der vroegere kloosters, die poging tot een soort warenhuis aandeed. En zelfs de enkele mooie historische gevels, te zichtbaar waren zij in stand gehouden...

Veel open water. In een klare vijver, voor de helft door een rij populieren omzoomd, nog eenmaal straffe weerkaatsing van de middelste der cathedralen. Indrukwekkend dubbelmotief, dat zich nu langzaam aan het gezicht begint te onttrekken...

De overtocht naar het vier uur varen afgelegen badplaats-eilandje dreigde een mislukking te worden. In een miniatuur stoombootje. Kisten, menschen, koffers, kinderen. Op het dek geen voetbreed vrije ruimte meer. In het vooronder bij gitaarspel drenzend gezang.

Van de wal uit gezien, een tot zinkens toe volgepropte klomp, door uit de korte schoorsteen neerslaande rook soms volkomen verdonkerd. Aan boord, bij zulke dichte vlagen van de open zee en hemel roetzwart afgesloten, een parodie op ‘Meeresstille und glückliche Fahrt’, zooals hij er in verbeelding bij voorbaat van genoten had...

's Morgens vroeg moest er plaats in overvloed wezen. Hij had dien raad niet opgevolgd. Was twee volle dagen in het stadje blijven talmen. Onzeker weer, of hij wel naar het eilandje oversteken zou. Waartoe nog? Tot het in die zonnige balconkamer van het stationshotel ondragelijk warm werd en hij, vertwijfeld, van de ook in den namiddag bestaande vaargelegenheid gebruik gemaakt had...

Van de verhoogde achterplecht, waar hij met zijn handkoffer ingeklemd zat, bleven een molen en de akkers opzij van het station nog even zichtbaar. Daar had hij die beide laatste avonden aan den rand van een wuivend korenveld in het warme gras gelegen. Tot het uitspansel te flonkeren begon en groeiend donker langzaam verkoeling bracht.

In deze volkomen afzondering pas, had hij zich, door niemand meer te benaderen, verantwoord gewaand. Hier eindelijk stuitte zijn denken nergens op tegenspraak. En wat kon hem zoo van een andere wereld, waarbinnen hij zelf nimmer toegelaten was, verloren gaan?

Tegen middernacht in het hotel teruggekeerd, kwam hij er, op zijn kamer voor de spiegel, geheel onvoorbereid met dat plotselinge vreemde tekort aan overtuiging alleen te staan. Die enkele woorden tot afscheid, ter rechtvaardiging ook, daar op tafel achtergelaten, misschien in het oogenblik der voltrekking zelve tot zwijgen gebracht? Ach, niet eens de zekerheid meer van een effect naar buiten. Deze nooit vermoede twijfel vooral had hem wankel, zijn hand onvast gemaakt...

Het laatste gedeelte van de boottocht had onverhoopt nog volop vergoeding voor den bezwaarlijken aanvang gebracht... De vuren walmden niet meer. Het gezang beneden was verstomd. De avond begon te vallen.

Vermoeid door het hinderlijk dicht op elkander zitten, bleven de

passagiers, die niet als de kinderen ingedommeld waren, gelaten de aankomst op het eilandje afwachten, waarvan de vage omtrekken soms reeds even aan den gezichtseinder opdoken. Lijnrecht daarheen sneed het bootje thans zijn rimpelbaan door de vlakke zee, in deze streken aan geen getij onderhevig, en waarvan een fluister-ruischen onderlangs de kiel de vredige stilte alom meer begeleidde dan onderbrak. In de hemel, teer-groen-blauw, flakkerden de eerste sterren. Meer gebeurde er over de, voor zoover het oog reikte, matlichtende waterspiegel niet. Nergens een ander vaartuig. Geen vogel, geen windje zelfs, toog door de ijle ruimte. De loom nabroeiende middagwarmte werd er enkel door een diep uit zee ontstegen straffe koelte soms onverhoeds opgefrischt...

Zoo, omgeven door het mysterie van een avond als deze, had hij nog uren mogen varen. Ongelooflijk thans, hoe den nacht tevoren, een mensch ten oordeel zich vermeten en op punt gestaan had... Met een kort afwerend gebaar had hij van een matrone naast zich de warme pols vluchtig aangeraakt. Zij glimlachte. Hij verontschuldigde zich.

Weder met gekruiste armen over de railing geleund, bleef hij den donkeren maalstroom onder water naturen. Ziedaar dus, ook die eens zoo hecht gewaande reserve tot een draaikolk geworden! Ter consternatie eener omgeving, als laatste rechtvaardiging, uit wrake, desnoods, op nog anderen dan de eigen persoon bedoeld, thans hoogstens ten halve meer betrouwbaar. Interne aangelegenheid bij uitstek? Maar daartoe had hij zich geen lange reis naar niemandsland behoeven te getroosten...

Een lichte bevreemding deed hem overeind komen. Ook deze bezwaarlijke overtocht werd zoo door niets meer gemotiveerd. Verwachten deed hem daarginds geen sterveling. Een andere aanleiding voor dit eerste bezoek bestond er al evenmin. Hier en daar werden reeds aanstalten voor de landing gemaakt. Naar brokstukken uit gesprekken te oordeelen, zou het lastig worden behoorlijk onderkomen te vinden. Hoe had hij kunnen verzuimen bijtijds voor nachtkwartier te zorgen. Oudergewoonte zonder programma onderweg. Met schrik schoot het hem te binnen...

Mei 1938.

Ik zag in droom... door Hélène Swarth.

I.

Een blad

In welke mensche- of engeltaal geschreven
Is 't blad waarop ik tuur? - Met scherpe stift
Zoo in mijn arm werd eens een woord gegrift,
Doch 't was in droom - en 't woord is niet gebleven.

Nu help me ontcijferen 't zwevend vreemd geschrift,
Geest, die 't mij vóorhoudt! Bleek de letters beven.
Verklaart dat blad de zin mij van mijn leven?
Demonisch droomspel? - hemelsche engelgift?

Uit welke sfeer is 't blad tot mij gezonden
En welke mare wil 't mijn ziel verkonden
Dat van dit leven ze eindlijk rusten mag?
Is 't Gods bevel? Zijn wil zal vroom ik volgen.
Is 't plaaglust van een geest, op mij verbolgen,
Die tergend hoont mij met een boozen lach?

II.

Het beest

Alreê voor 't maal, waartoe ik was genood,
De blanke tafel was gereed - Mij bracht
Een vrouw een donker beest met ruige vacht,
Een blinkend mes. - ‘Nu dood het met één stoot!’

'k Liet vallen 't mes, het dier besprong mij - Klacht
Noch kreet ik slaakte, 't monster woog als lood.
Zij riep: - ‘Voor 't maal behoeven wij zijn dood!’
Doch over mij verstikkend lag zijn vracht.

Wat wil die droom? Welk is dat donker beest,
Waar, zonder afschuw, 't eigen vleesch mee voedt
De menigt wel, doch dat *ik* dooden moet?

Mijn wil is zwak, mijn hart is zeer bevreesd.
Beschermende Engel, geef mij kracht en moed!
Laat sterven 't Beest, dat zegepraal de Geest.

III.

Zwarte stoet

Den koelen zeewind ijlde ik tegemoet,
Die lokkende áanzweefde in de lentelaan.
Plots dof getrappel bracht mijn tred tot staan
En 'k zag een vreemden zwarten ruiterstoet -
Gitzwart de paarden, nachtezwart, de vaan,
De fulpen mantels, wapprende in den gloed
Der zon - O rouwstoet, die mij huivren doet,
Als donkre schimmen, zwijgend, 'k zie u aan,
O trage stoet, versperrend mij den weg
Naar 't roepend wiegend ruischlied van de zee,
Vanwaar gekomen, storend vreugde en vreê?

Als antwoord zong een vogel in de heg
Zijn lentelied van dauw en morgenrood.
De Eeuwige Zee riep, achter rouw van Dood.

Tristan Corbière en Les amours jaunes door D.A. de Graaf.

> ‘It is, if you like, a revolt against civilisation, but the revolt is instinctive, a need of the organism; it is not doctrinal, cynical, a conviction, a sentiment.
> Arthur Symons: Rimbaud.

Introductie.

Er zijn tijden dat men zijn aandacht bij voorkeur richt naar het onbekende boek dat op den rommelzolder van een obscure uitgeverij huisvesting vindt - zooals men bij tijden de Rue de Condé verkiest boven de Champs Elysées of de Boulevards.

Het Frankrijk van de jaren die op de Commune volgden heeft zulke tijden gekend.

Een boek dat omstreeks 1880 in het Parijs van Zola en Huysmans de aandacht begon te trekken, na een tiental jaren op boekenstalletjes te hebben rondgezworven, werd een steen des aanstoots voor de naturalisten en Parnassiens en een banier voor Symbolisten en Decadenten.

Steen of banier zijn overigens geen goede woorden om dit boek aan te duiden: Het is niet de hoeksteen van den tempel der Schoonheid, maar de grillige façade eener Spaansche Cathedraal; noch hoort men bij het lezen dezer gedichten het vaandel wapperen, doch het is de zweep die bij het slaan knalt.

Dit ter classificeering van de ongebreidelde materie, waaruit de Amours Jaunes zijn opgebouwd.

Roscoff.

Roepen wij ons allereerst het landschap voor den geest, het kader, waarbinnen deze ongetemde, gelijk een gekooide tijger ‘fait les cent pas’.

De eerste aanblik van de klippenrijke ‘tusschenzee’, La Manche, het uitzicht op de ongenaakbare door de natuur gevormde forteresse van Tysauson, waar menig rifpiraat den argeloozen Engelschman naar de andere wereld hielp - of, redde deze het veege lijf, hem in het vooruitzicth van een langdurige gevangenschap te Brest, nog eens duchtig fuifde - de eerste ontmoeting, corps à corps met den Côte de Granit doet ons Tristans uitroep eerst ten volle verstaan:

‘Voir Naples et... - Fort bien, merci, j'en viens. - Patrie
‘D'Anglais en vrai, mal peints sur fond bleu-perruquier!...

Want het is een exotische, woestere editie van de beroemde Golf van Napels: Tysauson is een soort Russisch, Zigeunerachtig Capri, waar het jacht van den blaséën tourist zeker nimmer het anker zal uitwerpen.

Ver, heel ver ziet het zeemansoog - beter dan binocle of Zeisskijker. Tot 100 k.m. in zee: het gebied van de Côte du Nord. Van rif tot rif, van klip tot klip, van vuurtoren tot vuurtoren reikt de blik, nimmer door een ‘normalen’ wijden horizont ontnuchterd. En toch was dit Tristan's kooi en toch vond hij slechts de onbeperkte ruimte in een enge grot van eenige meters doorsnee in den tuin van zijns vaders woning. Van een dergelijke geesteshouding - die men met Huysmans ‘A Rebours’ zou kunnen noemen - getuigt ook het merkwaardige gedicht, gedateerd uit de gevangenis te Genua, waar de dichter voorgeeft tijdens zijn Italiaansche reis vertoefd te hebben - de eenige plek van Italië welke hem niet tegenviel:

‘Hors la terrestre croûte,
‘Désert mal habité,
‘Loin des mortels je goûte
‘Un peu d'éternité.
- - - - - - - - - -

‘... Jusqu'au jour de misère
‘Où, condamné, je sors
‘Seul, ramer ma galère...
‘Là, n'importe où, dehors,
‘Laissant emprisonnée
‘A perpétuité
‘Cette fleur cloisonnée,
‘Qui fut ma liberté...

En wendt men den blik naar de landzijde: daar is de barokke ‘clochette’, die als een recht overeind gezette en opgesierde klip ten hemel reikt met aan zijn voet het bij avond zoo grillig silhouet van de 17de eeuwsche patriciërshuisjes rond de Place Michel Bouquet, de kerk zelf met den exotisch-klinkenden naam van Croaz-Batz: Le Croix du Bâton, waarin voor meer dan een halve eeuw de eerzame bezoekers opgeschrikt werden door het geïmproviseerd vuurwerk, dat Tristan tezamen met zijn vriend den Hôtelier Le Gad ontstoken had bij wijze van pseudo-vergaan-van-de-wereld. Nimmer ademde hij de scherpe doordringende wierookgeuren eener kerk in gelijk een Baudelaire:

‘Lecteur, as-tu quelquefois respiré
‘Avec ivresse et lente gourmandise
‘Ce grain d'encens qui remplit une église...

Nimmer bekommerde hij zich om den zonnewijzer aan den buitenmuur der kerk aangebracht, voorzien van de inscriptie, die den burger vermaande te allen tijde voorbereid te zijn te moeten sterven; immers hij was toch al ten doode opgeschreven, elk uur was immers zijn laatste uur.[1)]

Maar ruimer, van grootscher allure was de wereld waarin hij zich bewoog in zijn kotter ‘Le Négrier’: Want men moet zich laten inschrijven voor de deelname aan een zeiltocht van 300 k.m. langs de Bretonsche kust naar Pointe du Raz, wil men het einde van den horizont benaderen - niet bereiken; want verder nog is aan de Zuid-West kust het paardenkopvormig schiereiland Penmarch gelegen, van waaruit hij zijn berijmden brief ‘Le Poète Contumace’ dateerde:

1) Tristan was tuberculeus en leed sedert zijn 14e jaar aan heftige aanvallen van gewrichtsrheumatiek.

‘Sur la côte d'Armor. - Un ancien vieux couvent,
‘Les vents se croyaient là dans un moulin-à-vent,
‘Et les ânes de la contrée,
‘Au lierre râpé, venaient râper leurs dents
‘Contre un mur si troué que, pour entrer dedans,
‘On n'aurait pu trouver l'entrée...

Roscoff is als een hangmat gespannen tusschen Het Kanaal en den Atlantischen Oceaan, tusschen een grillige diep groen-blauwe, klippenrijke binnenzee en een egale, machtige, onveranderlijke, zilveren wereldzee. Ook het genie van Tristan beweegt zich als een koorddanser tusschen beide geesteshoudingen: het grillige, bizarre, veranderlijke en het eeuwige, machtige dat het zilver tot wapenkleur heeft. Men plaatse b.v. tegenover elkander een gedicht als ‘Rescousse’ - de flits van een getrokken kris - en ‘Litanie au Sommeil’ - de lange deining, de laat terugkeerende echo, de stage, langzame afwisseling der getijden; steeds - tot schijnbare uitputting toe - volgehouden, rollen de reusachtige golven achter elkander in eindelooze reeks:

‘Sommeil! Caméléon tout pailleté d'étoiles!
‘Vaisseau-fantôme errant tout seul à pleines voiles!
‘Femme du rendez-vous, s'enveloppant d'un voile!
‘Sommeil! - Triste Araignée, étends sur moi ta toile!
- - - - - - - - - - - - -
‘Sommeil! Honnêteté des voleurs! Clair de lune
‘Des yeux crevés! - Sommeil! Roulette de fortune
‘De tout infortuné! Balayeur de rancune!
- - - - - - - - - - - - -
‘Sommeil! Drame hagard! Sommeil, molle langueur!
‘Bouche d'or du silence et Bâillon du blagueur!
‘Berceuse des vaincus! Perchoir des coqs vainqueurs!
‘Alinéa du livre où dorment les longueurs!...

Bij afnemend getij ziet de bezoeker van Roscoff plotseling tallooze riffen boven water komen, die het ‘zeelandschap’ geheel veranderen; zoo rijzen uit deze verzen onverwacht vizioenen en lucide ingevingen op - om even later weer in een reeks van gemeenplaatsen onder te gaan. De inspiratie van Corbière herin-

nert ons het meest aan het schommelend getij van de eeuwig Veranderlijke...

Een lucide Don Quichotte.

Dat Tristan den eenigen bundel, dien hij publiceerde, den naam van ‘Les Amours Jaunes’ toebedeelde, wijst erop, dat hij den nadruk legde op het karakter van een reeks liefdesgedichten. Nu klinkt het epitheton ‘jaunes’ eenigszins verdacht; het wekt associaties op met een uitdrukking als ‘rire jaune’. Liefde, maar niet van harte, ‘malgré lui’; er ontbreekt iets en alles aan: het aroma - het geluk, kortom. Maar juist aan dit manco danken wij de schoonste, echtste liefdeszangen, die men zich kan denken. Liefde voor een vrouw die eens anders eigendom is; die ander een cynisch Lebemann, de vrouw zelf een vulgaire mondaine Parisienne: schijnbaar niets dan beletselen voor sublieme hymnen aan Eros en toch - juist dat alles zet aan tot den hoogsten inzet: het hart zelf van den dichter:

> ‘Mon amour, à moi, n'aime pas qu'on l'aime;
> ‘Mendiant, il a peur d'être écouté...
> ‘C'est un lazzarone enfin, un bohème,
> ‘Déjeunant de jeûne et de liberté...

Nu is het eigenaardige dat hij het nimmer over de geliefde als zoodanig heeft - hoogstens roept hij een détail op - hij spreekt slechts van zichzelf. Uit ijdelheid? Neen, uit eerlijkheid. Hij weet dat hij alleen van zichzelf iets afweet. Maar juist via het eigen-ik weet hij ons voortreffelijk het beeld van de geliefde, zooals ieder gevoelig mensch zich dat droomt, op te roepen, overeenkomstig de uitspraak van zijn jongeren geestverwant Alfred Jarry: ‘Suggérer au lieu de dire’. Hij toont ons zijn portret, ‘vu à travers un tempérament’, n.l. het grillig temperament van Marcelle. Hij weet dat hij dupe is; hij is bewust de ridicule vereerder van een banale Dulcinea, maar dit ontnuchtert hem niet en dit is zijn grootheid - zooals elk genie onvervangbare, absoluut eigen trekken bezit.

Volge thans dit beeld, zooals Marcelle het volgens Corbière in zich droeg:

‘Lui, qui sifflait si haut, son petit air de tête,
‘Etait plat près de moi; je voyais qu'il cherchait...
‘Et ne trouvait pas, et... j'aimais le sentir bête,
‘Ce héros qu n'a pas su trouver qu'il m'aimait.

‘J'ai fait des ricochets sur son coeur en tempête.
‘Il regardait cela... Vraiment, cela l'usait?...
‘Quel instrument rétif à jouer, qu'un poète!
‘J'ai joué. Vraiment - moi - cela m'amusait.

‘Est-il mort?... Ah! c'était, du reste, un garçon drôle.
‘Aurait-il donc trop pris au sérieux son rôle,
‘Sans le me dire... au moins. - Car il est mort, de quoi?...

‘Se serait-il laisser fluer de poésie?...
‘Serait-il mort de chic, de boire ou de phtisie?...
‘Ou, peut-être, après tout: de rien... ou bien de Moi.

Hazardspel en trucs.

Een van Corbière's kennissen heeft eens van den dichter gezegd: ‘un garçon insupportable, je ne pourrais vivre avec lui. Il prétend que le billard est le jeu de hasard par excellence...’

Men zou deze uitspraak kunnen toepassen op héél zijn kunst en zeggen, dat Tristan de kunst beschouwde als het schoonste hazardspel; alles creëeren ‘par coup de raccroc’, aldus luidt zijn kunstenaarsmotto, zijn wapenspreuk: ‘C'est un coup de raccroc, juste ou faux, par hasard...’

Het is als maakte men een ‘meesterbiljarter’ mede, die de ballen voortdurend dicht bij elkaar houdend carambole op carambole (vul ook in: calembour op calembour) maakt en slechts nu en dan over de drie banden moet stooten om een nieuwe gunstige situatie te scheppen.

Er is een ander groot dichter geweest die gezegd heeft, dat kunst niet meer was dan een goed in elkaar gezette truc. Naar aanleiding van zijn beroemdste gedicht ‘The Raven’ heeft Edgar Poe een uiteenzetting gegeven van de wijze van ontstaan van dit schijnbaar zoo spontaan neergeschreven gedicht. Ook Corbière getuigt van een dergelijke koele geesteshouding - die niet geheel

als blague is te beschouwen - en wel in ‘Sonnet et la manière de s'en servir’. Het is hier de goochelaar die na afloop der voorstelling aan eenige jongelui zijn trucs openbaart, daarbij tegelijkertijd den ‘tour’ verrichtend - in dit geval dus het sonnet. De laatste helft van dit gedicht zou uit de school der Dadaïsten afkomstig kunnen zijn:

‘- Télégramme sacré - 20 mots. - Vite à mon aide...
‘(Sonnet - c'est un sonnet -) ô Muse d'Archimède!
‘- La preuve d'un sonnet est par l'addition:

‘- Je pose 4 et 4 = 8! Alors je procède
‘En posant 3 et 3! - Tenons Pégase raide:
‘O lyre! O délire: O... ‘Sonnet - Attention!

Men leide hieruit niet af dat Corbière een niet-geïnspireerd dichter zou zijn; veeleer was de inspiratie zoo sterk, dat hij zich de luxe kon permitteeren deze met voeten te treden zonder gevaar haar te zullen dooden.

De hidalgo.

De schilder, met wien ik dezen zoo Spaansch-georienteerden geest het liefst zou willen vergelijken, is wel... Goya, Spaanscher dan Velasquez, Murillo en Ribera.

En dan heb ik vooral op het oog diens groteske carnavalsscènes, waarin zijn bizarre genie m.i. nog meer overtuigend tot uiting komt dan in de uiteraard veel ‘pakkender’ voorstellingen van den Spaanschen Vrijheidsoorlog. Men zou Goya een satanischen Watteau kunnen noemen, maar niet zoozeer satanisch in den sadistischen zin van het woord dan wel in de Luciferische beteekenis. ‘Gente Dame’ bevat zulk een carnavalsscène in dichtvorm:

‘Il n'est plus, ô ma Dame,
‘D'amour en cape, en lame,
‘Que Vous!...
‘De passion sans obstacle,
‘Mystère à grand spectacle,
‘Que nous!...
- - - - - - - - - - -

‘Qu'il attende, Marquise,
‘Au grand mur de l'église
‘Flanqué,
‘Ton bon coupé vert sombre,
‘Comme un bravo dans l'ombre,
‘Masqué.

‘- A nous! - J'arme en croisière
‘Mon fiacre-corsaire,
‘Au vent,
‘Bordant, comme une voile,
‘Le store qui nous voile:
‘- Avant!...

Tegenover de lenigheid van Corbière's kunst krijgen echter de doeken van Goya bijna iets verstards.

Het is begrijpelijk dat deze Kelt zich dan ook meer thuis voelt in het van ouds eveneens Keltische Spanje dan in het Latijnsche Italië. Niet als toerist met een Baedeker ‘gewapend’, doch steunend op den bedelaarsstaf trekt Tristan de Pyreneeën over - zooals een generatie na hem, Germain Nouveau, als pelgrim ditmaal, hetzelfde Iberische schiereiland zou doorzwerven:

‘Ils ne sentent pas bon, mais ils fleurent le preux:
‘Valeureux vauriens, crétins chevalereux!
‘Prenant sans demander - toujours suant la race, -
‘Et demandant un sol, - mais toujours pleins de grace...

Men zou Corbière een Spaansch-aristocratischen Villon kunnen noemen, bezield met een niet minder grooten haat tegen alle vormen van civilisatie:

‘Ne m'offrez pas un trône!
‘A moi tout seul je fris,
‘Drôle, en ma sauce jaune
‘De chic et de mépris...

De kustvaarder.

De ten doode opgeschrevene zocht, naar het scheen, den dood in den vorm die hem het naaste stond, n.l. het zeemansgraf - en onwillekeurig komt ons de laatste bundel van Slauerhoff in de gedachte. Daarin stond hij, zooals ook in andere opzichten, den Grieken nader dan den Romeinen, dat hij gelijk deze bij voorkeur kustvaarder was. Alleen was zijn motief tegengesteld aan dat van de Grieken. Immers zij voeren louter op veiligheidsgronden langs de kusten der tallooze eilandjes in de Aegaeische zee, terwijl Tristan heel wel wist dat voor een weerloozen kotter de Bretonsche kust met zijn enorm hooge vloeden en tallooze blinde klippen juist de gevaarlijkste vaarroute was die men zich in zijn tijd van nog betrekkelijk primitieve vaartuigen kon denken.

Wel over een afstand van minstens 400 k.m. strekten zich Tristans roekelooze tochten uit met zijn onafscheidelijken vriend Le Bellec, van Penmarch tot St. Malo en daar putte hij zijn inspiratie voor zijn 'Gens de Mer' - ofschoon hier ook een andere opvatting mogelijk is. Ik heb n.l. in andere gedeelten van zijn oeuvre, waar het om gansch andere zaken gaat, sterker de suggestie van het zoute element ondergaan, met meer zekerheid de zee op den achtergrond vermoed dan haar in 'Gens de Mer' in werkelijkheid aanschouwd. Zoo voel ik in het bovengenoemde lange gedicht 'Litanie au Sommeil' veel sterker dan waar elders ook de aanwezigheid en dreigende realiteit van den oceaan en het Kanaal, die bij Roscoff elkaar ontmoeten.

'Bohême de l'océan'.

Op het eerste gezicht zou men de sonnettencyclus 'Paris' moeten lezen met een ingekankerden haat tegen Parijs, om volkomen met Corbière te kunnen meevoelen. Dit zou mij persoonlijk onmogelijk zijn en het is geloof ik ook niet noodig. Immers gaat Corbière meer te keer tegen de Bohémien-pose: het beoefenen der kunst als een elegante sinecure, als een middel om zich interessant te maken of het medelijden op te wekken. Zijn afkeer gold het Parijs van vlak na de Commune, verkeerend in een periode van pedante gewichtigheid eenerzijds en van leege esprit anderzijds, een twee-

ledige mentaliteit waar ook Rimbaud zoo onder gezucht heeft, die daarom Londen de voorkeur gaf. Maar de echte, zuivere Bohémien-geest, waarvan b.v. een Nerval in zijn leven getuigenis heeft afgelegd, vindt men wel degelijk bij Corbière; daarom sluit ik mij aan bij Laforgue's voortreffelijke definitie: ‘Bohème de l'Océan’.

Dit zich kanten tegen alle aanstellerij en gewichtigheid uit zich in Corbière's betiteling der Amours Jaunes als ‘Chef d'oeuvre de cabaret’ en in het feit dat hij het frivole tijdschrift ‘La Vie Parisienne’ als zijn afzetgebied kiest.

De visionnair.

Als de vier hoofdmomenten van het prae-symbolisme zou ik naast elkaar willen plaatsen de ‘Romances sans Paroles’ van Verlaine, Rimbauds laatste gedichten uit ‘Illuminations’, van den een generatie ouderen Nerval ‘Les Chimères’ en tenslotte Corbières ‘Les Rondels Pour Après’, de laatst geschreven verzen van Les Amours Jaunes. Ten onzent benadert Adwaita in zijn mystieke verzen en Gorter in zijn allerlaatste gedichten deze eenzame gebieden der poëzie het dichtst.

Hier breidt het terrein zich dus uit, hier wordt Tristan opgenomen - zonder op te gaan - in ‘La Mêlée Symboliste’. Losgeraakt van alles, is het een speelsch voor zich heen mijmeren, wat ook soms in L'Imitation de Notre Dame de la Lune’ doorklinkt (speciaal in de sonnettenreeks Locution de Pierots).

Zeker is dit bestemd de eeuwen te trotseeren, als het meest duurzame van Tristans oeuvre.

‘Va vite léger peigneur de comètes’ - met dezen groet besluit Tristan ‘Les Amours Jaunes’:

> Va vite, léger peigneur de comètes!
> Les herbes au vent seront tes cheveux;
> De ton oeil béant jailliront les feux
> Follets, prisonniers dans les pauvres têtes...
>
> Les fleurs de tombeau qu'on nomme Amourettes
> Foisonneront plein ton rire terreux...
> Et les myosotis, ces fleurs d'oubliettes...

De aankondiging van dezen mystieken geestesstaat kan men vinden in gedichten als ‘Découragеux’ en ‘La Rapsodie du Sourd’. Het is de blijvende verdienste van René Martineau geweest, dat hij, behalve een uitstekende biografie te geven die geheel vrij is van al wat maar naar ‘vie romancée’ zweemt, ook gewezen heeft op verborgen zelfportretten onder vele anderen. Hierdoor heeft hij het ‘pionierswerk’ van Verlaine in zake een beter begrip van de ‘Amours Jaunes’ op goede wijze voortgezet en aangevuld. Ons nageslacht zal waarschijnlijk deze ‘commentaar’ niet meer van noode hebben, doch wij zelf staan nog te dicht bij den dichter dan dat wij allen ‘steun’ zouden kunnen ontberen; de moderne muziek kent analoge gevallen. - In deze geschreven zelfportretten dan krijgt men een blik op de tragedie van dit genie dat steeds meer aan geestelijke vereenzaming kwam bloot te staan. Een dichter, die allengs alle contakt met zijn ‘hoorders’ verliest, wordt feitelijk een geestelijk doofstomme, wien bovendien blindheid boven het hoofd hangt. De werkelijke doofheid van Beethoven zou men daarvan het symbool kunnen noemen. Ook Gorter constateert in zijn laatste verzen een dergelijk geestelijk isolement. Dat echter het nageslacht hen zal verstaan, moge tot posthume troost gerekend worden...

Deze tragedie heeft Tristan in de volgende aangrijpende paradox uitgedrukt:

> ‘Il voyait trop - et voir est un aveuglement...’

Men weet dat vele van Corbière's paradoxen zich weinig hooger dan het ‘commis-voyageur-genre’ - om met Huysmans te spreken - verhieven, maar daar treffen dergelijke openbaringen ons des te sterker om:

> ‘- Rien - Je parle sous moi... Des mots qu'à l'air je jette De chic, et sans savoir si je parle en indou...’

Hierin toont Corbière zich weer verwant aan Rimbaud die, doelend op zijn laatste werk, ‘Une Saison en Enfer’, spreekt van ‘petit livre nègre’.

De laatste gedichten zijn van een kinderlijken eenvoud geworden

- een kind is immers een mengsel van mysticisme en eenvoud - welke eveneens - doch in minder mate - in Rimbaud's laatste gedichten te vinden is:

‘Il fait noir, enfant, voleur d'étincelles!
Il n'est plus de nuits, il n'est plus de jours;
Dors... en attendant venir toutes celles
Qui disaient: Jamais! Qui disaient: Toujours!

Entends-tu leur voix? Ils ne sont pas lourds:
Oh! les pieds légers! - l'Amour a des ailes...
Il fait noir, enfant, voleur d'étincelles!...

Epiloog.

Corbière is het genie van de mislukking, van de onmacht, van het nèt niet bereiken. Hij is de spelbreker temidden der spelers, de dilettant onder de vakmenschen, de lijder temidden der gezonden, de slapelooze in het dommelend stadje zijner inwoning.

In conflikt met alles en allen is hij toch geen revolutionnair, want daarvoor is hij te veel met zich zelven in conflikt; hij staat op èn tegen conservatieven èn tegen opstandigen èn tegen beider goede trouw: hij is de mystificator bij uitnemendheid. In zijn gedichten tracht hij zijn talent te knotten en zijn originaliteit te parodieeren.

Thans, na zestig jaar, staan we voor dezen zelfkweller, wonen wij de anatomische les bij, waarbij het genie Tristan door den mensch Corbière ontleed wordt. Het tooneel is spookachtig, griezelig voor den tijdgenoot, maar voor ons niet meer. Tristan is onze meest geheime, gekwelde gedachte uitgesproken, ons gemis vleesch geworden, onze geknotheid, onze mislukking, onze minderwaardigheid in uiterste consequentie doorgevoerd en uitgeleefd.

‘On m'a manqué ma vie!... une vie à peu près;
‘Savez-vous ce que c'est: Regardez cette tête.
‘Dépareillé partout, très bon, plus mauvais, très
‘Fou, mais ne me souffrant... Encor, si j'étais bête!
- - - - - - - - - - - - -

‘Je voudrais être un point épousseté des masses,
‘Un point mort balayé dans la nuit des espaces,
‘... Et je ne le suis point!...

Men zou Tristan het hiaat in het logische Fransche denken kunnen noemen: als een uitroep, een rauwe kreet stijgt zijn werk op uit het vloeiend rhythme der Fransche taal. Tristan verschijnt als de ongebonden Kelt temidden der evenwichtige Latijnen.

In het Frankrijk der na-oorlogsche jaren heeft men de aandacht weer gericht op het onbekende werk van dezen grandiozen fantast.

Das verlorene Paradies von Elisabeth Augustin.

In allen Dingen ist der Rhythmus unseres Blutes.

Mir ist warm. Der Stoff meiner Bluse klebt an meiner Haut. Aber es ist gut so zu schwitzen. Man riecht seinen Körper und ist ihm nah. Die Kleider verbergen ihn sonst ganz, decken ihn zu und man weiss kaum noch, dass man einen nackten Leib hat. Manche wollen ihre Blösse gern vergessen und betäuben ihre Erinnern mit künstlichen Gerüchen, denen sie betörende Namen geben. Traum einer Nacht. Oder Märchen des Glücks. In Paris verstehen sie es, die Wahrheit zu verschleiern.

Aber ich kann nicht leben im Dunstigen. Ich mus alles sehen wie es ist und alles nah um mich haben. Die Sonne heiss auf der Haut und den Wind um die Ohren. Dann atme ich mit allen Poren.

Gott, dieser Glutball Er durchleuchtet, durchstrahlt mich. Mein Blut springt. Ich lebe, ich fühle, dass ich lebe! Da, meine Hand halte ich in die Sonne. Wärme streichelt die Finger. Rot schimmern die Räder gegen das Licht. Wein ist in mir und macht mich trunken von mir selber. Was für ein Tag!

Ich bin davon gelaufen von der Akademie. Sie mögen weiterfrösteln in ihrem Steingefängnis, die andern. Ohne mich. Ich habe Luft nötig und Sonne. Ich werde krank in diesen Klassenzellen. Bei diesen Sklavenhaltern und Knechtseelen. Meine Marienbilder runterzureissen! Es ist nicht wahr, dass ihnen die Körper missfallen. Dass ich sie nicht gut ‘proportioniert’ habe! Ihnen steckt das Lachen und Springen in der Nase. Sie können sich nicht vorstellen, dass Madonnen auf einer Wiese herumtanzen und mit

Kindern und Vögeln lustig sind. Bei ihnen müssen Gottesmütter immer ein Schwert in Herzen haben und Tränen in den Augen. Lachen ist weltlich. Als ob Maria nicht ein ganz weltlicher Mensch gewesen wäre. Sie war ja das irdische Gefäss für den Geistestrank, der sonst der Welt nie hätte sichtbar leuchten können.

Ja, das hat sie verschnupft. Sie haben die Marienlieder natürlicht nicht einmal gelesen. Sie hätten sie unbesehen mit solchen Golgathabildern beschwert. Bei ihnen fliegen die Vögel ja zum Fenster hinaus und die Blumen werfen sie in den Abort. Die heilige Elisabeth wäre schön angekommen bei ihnen mit ihren Rosen.

'Rosen? Was ist das für Blödsinn? Warum nicht Brot? Unsere Bäuche brauchen Brot!'

Oh, wie glücklich ich bin! Wie leicht. Ich habe ihnen heute das Brot vor die Füsse geworfen und wandle mit Rosen im Arm durch die Stadt. Ich werde nicht hungeren müssen. Es gibt genug Nahrung für die, die sie zu finden wissen. Manna, himmlische Speise.

- Ja, ich bin verrückt. Ich taumele. Ich habe den geraden sauberen Weg verlassen. Ich will wandern, ich will ihnen wieder nahekommen: Bruder Stein, Bruder Baum, Bruder Bach. Sie sollen mich betten, mich laben, mich speisen und tränken.

Was war das für ein Märchen, das ich immer so liebte. Von einem, der die Sprache der Blumen und Vögel verstand? Haben wir früher, vor undenklichen Zeiten nicht alle einander verstanden? Ich träume manchmal davon: Ich bin ein Fels und das Meer bespült mich. Es kommt heran, eine weiche kühle Zunge, wallt über mich, ebbt zurück. Wieder und wieder. Stunde um Stunde, Tag um Tag, Jahr und Jahr. Es hölt. Er gräbt sich ein in mich. Er spült ein Bett, einen Schoss aus mir heraus. Er beibt immer mehr ruhen in mir. Es senkt sich in mich hinein, bis wir eins werden, Meer und Stein. Nun bin ich Form und das Wasser ist Inhalt. Mutter bin ich, die Frucht in sich trägt. Schwer ist mein Schoss und gesegnet.

Welche abgründigen Träume. Urträume. Rücktasten und Rückerinnern. Wenn ich erwache danach, greife ich in die Leere. Eine Sehnsucht brennt in mir, brennt wie eine Wunde. Ich leide so am

Alleinsein. Am Ausgeschlossensein. Ich will mitten in den Dingen sein. Ein Blatt am Baum oder ein Kiesel im Bach. Da hält mich der Zweig, da kost mich der Wind. Ich fürchte mich, so allein unter den Menschen. Sie kennen einen nicht. Sie halten einen nicht.

Und so lange liegen wir warm in einem Leib, trinken wir uns satt im Lebendigen, wie wir im Mutterschoss wachsen und werden. Nach der Geburt setzt man uns aus. Vielleicht werden wir einmal garnicht mehr im Mutterleib ruhen. Wir entwachsen der Erde mehr und mehr. Wir sind Welten für uns. Wir nähren Gedanken, wir hüten Blut. Sonnenwärme und Flüsse, alles ist in uns im Werden. Wir sind Hüllen, Mauern, Formen für viel Leben. Aber wir sind noch nicht reif für dieses Leben in uns. Wir sind Mutter geworden, da wir noch Kinder waren und sorgende Hände brauchten. Und das Leben in uns ist ja auch erst Beginn. Es sagt uns so wenig und wir können ihm nichts anvertrauen. Es geht uns damit, wie einer Mutter mit ihrem Säugling. Sie hat so viel auf dem Herzen, sie sehnt sich so nach Liebe, nach Verstehen. Aber das kleine Geschöpf begreift nicht. Es liegt und schreit und beschmutzt seine Windeln. Es tyrannisiert die Mutter mit seinen lieblichen Bedürfnissen und bleibt *ihren* geistigen alles schuldig.

- Aber was philosophiere ich! Mein Gesicht brennt. Mein Herz singt. Ich bin frei. Ich habe mich losgerissen. Ich will zurück zur Erde. Ich will aufgehen in der Urwelt draussen. Das Leben in mir verströmen, verschmelzen lassen mit dem da um mich her. Die Wände meiner Haut sollen sich öffnen. Ich will meine Adern aufreissen und das Blut hingiessen über alles was lebt von der Sonne und dem Regen und dem samentragenden Wind.

‘De allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ door Dr. Alfred A. Haighton. II. *(Vervolg van blz. 512.)*

Opzettelijk heb ik mij zoo ‘huiselijk’ mogelijk uitgedrukt. Maar den opmerkzamen lezer zal het niet ontgaan zijn, hoe wij, van de meest alledaagsche feiten der gewone taal uitgaande en ongedwongen voortredeneerend, langs wegen van logische geleidelijkheid zijn gekomen tot het voorportaal van het inzicht der waarheid van de, aan dit essay ten titel gegeven, Tachtiger grondstelling. De, met de normale middelen der alledaagsche taal *onmogelijke*, uitdrukking-op-schrift van ultra-fijne gevoelens is inderdaad dàt wezenskenmerk der poëzie, hetwelk Kloos formuleerde als: *allerindividueelste expressie der allerindividueelste emotie.*

Fijne gevoelens zijn namelijk altijd individueel. Niet-individueele gevoelens zijn *gemeen goed* en kunnen dus door de gangbare middelen der gewone taal, d.w.z. het proza, worden uitgedrukt; weshalve zij dus *niet* fijn zijn. Er zij hierbij aan herinnerd, dat, gelijk wij, boven, bij de behandeling van de limiet van des prozas uitdrukkingsvermogen zagen, de begrippen ‘fijn’ en ‘gemeen goed’ hier een betrèkkelijke beteekenis hebben. Een voortreffelijk prozaïst vermag zéér fijne gevoelens uit te drukken in proza en deze gevoelens zijn dan misschien slechts gemeen goed van een beperkten kring verfijnde lezers. Maar er zijn altijd *fijnere* gevoelens, die ook géén gemeen goed meer zijn van zelfs den *beperksten* kring. Deze

drukt de Dichter uit in poëzie en niet slechts voor een zeer bepèrkten kring, doch voor een veel wijderen. Dit te doen is juist de roeping van den Dichter.

Met individualisme in maatschappelijken, geestelijken en welken anderen zin ook of met eene principiëele afwijzing van gemeenschapskunst etc. heeft dit alles niets te maken. Het bewijs van deze bewering volgt uit het ongerijmde. Immers: ware de Dichter wèl zulk een individualist in dien zin, dan zoû hij niet naar *uitdrukking* - expressie - streven en het heele gedicht dus achterwege blijven. Tenminste: ongeschreven; of althans: ongepubliceerd. Wie zijn gevoelens *uitdrukt* en, sterker, neêrschrijft mitsgaders aan de openbaarheid prijs geeft, doet dit *voor anderen,* voor zijn lezers. Want zèlf kent en geniet of lijdt men zijn eigen gevoelens ook zònder uitdrukking en, à plus forte raison, publicatie daarvan. Wie publiceert, doet het *voor anderen.* Publicatie is, in en door zichzelf, een *daad ten bate der gemeenschap.* Wie publiceert toont daardoor en daarmede een sociaal-voelend mensch te zijn.

De tegenstanders van de grondstelling ‘poëzie is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ staren zich maar altijd blind op dat herhaalde ‘allerindividueelste’ en verliezen aanhoudend het woord ‘expressie’, dat er toch evengoed staat, uit het oog. Opzettelijk of onopzettelijk? Dat zij hier in het midden gelaten. Eerlijk wanbegrip en kwaadwillig misverstaan gingen ten deze vaak hand in hand. Doch het gaat hier niet om een onderzoek naar goede of kwade trouw der bestrijders van diverse pluimage, maar om de waarheid. Dewelke slechts gediend wordt door een onbevangen onderzoek der feiten. Meer nog dan in andere sententies heeft bij een leuze of slogan, als de onderhavige grondstelling der Dichtkunst-treorie, ieder woord zijn volle waarde. Elk woord is daarbij een èn onmisbaar èn onvervangbaar deel van het geheel. Geen oordeel daarover mag gefundeerd heeten, tenzij het elk woord der stelling tot zijn volle recht doet komen. Hetgeen allerminst geschiedt door ‘expressie’ te verdonkeremanen achter ‘allerindividueelst’.

Bij het behandelen van de onderwerpelijke grondstelling, die door Willem Kloos geformuleerd werd, heeft men natuurlijk voortdurend het beeld van wijlen onzen grootsten Dichter voor oogen. Niet enkel de dierbare herinnering aan zijn Persoon, maar

evenzeer zijn levensloop. Om deze grondstelling en de toepassing daarvan is Kloos door sommigen uitgekreten als overdreven ik-zuchtige, verstokten individualist, bewoner van een 'ivoren toren' en wat niet al.

Welnu: bestaat er voor de thans levende Nederlanders een populairder Dichter dan Willem Kloos? Immers neen. In alle standen en rangen der maatschappij worden zijn gedichten gelezen, bewonderd en geliefd. Onder hoog, laag en middelbaar der sociale rangorde heeft zijn woord tienduizenden de Schoonheid doen kennen. En niet een koele, abstracte, verheven doch levenlooze en a.h.w. 'marmeren' schoonheid - gelijk voor ons, Avondlanders, die der classieke Oudheid onherroepelijk is -, maar een bloedwarme, nabije, ons uit de ziel gegrepene, waarin het Hart van dit Volk klopt omdat Kloos *uitdrukking* heeft gegeven aan wat sluimert in het levensgevoel onzer Natie.

Inderdaad: de allerindividueelste *expressie* van de allerindividueelste elmotie. Omdat de allerindividueelste emotie *expressie* kreeg, vond zij weêrklank. Wezenlijk voor den dichter is de *uitdrukking* van fijne gevoelens.

Individualist is de ware Dichter, zeker en gewis. Hij *moet* het zijn, op straffe van geen dichter te wezen. Hij moet het zijn en hij is het, dewijl mededeeling van niet-fijne gevoelens geen rhythmisch woorden-arrangement behoeft. Wat hij te zeggen heeft is het ultrafijne, bijzondere, géén gemeen goed zijnde en *derhalve* individueele. In zooverre hij zulke gevoelens uitdrukt, wat slechts door poëzie geschieden kan, is hij individualist.

Anders niet. Wees deze 'individualist' de gemeenschap af, dan zoude hij immers niet publiceeren! De rol van den Dichter is juist, het 'allerindividueelste' méde te deelen.

Des poëten individualisme beperkt zich dus tot hetgeen hij uitdrukt in poëzie. En dáár *moet* dit individualisme bestaan, op straffe van de - voorgewende - poëzie te doen ontaarden tot rijmelarij. En ook dáár heeft het slechts betrekking op den, tot uitdrukking gebrachten, inhoud, maar *niet* op de voortbrenging, die juist gericht is op mededeeling: een sociale daad.

Werkelijk individualist, in de maatschappelijke - of liever, want juister: anti- of a-maatschappelijke - beteekenis des woords, zijn kluizenaar, menschenhater en onproductieve dag-droomer - in

Freudschen zin -, die zich, al dan niet met een lofwaardig doel, van de menschenwereld afzonderen om in de eenzaamheid een heil te zoeken, waarvan geen ander deelgenoot gemaakt wordt. Deze menschentypen zijn *waarlijk* zich zelf genoeg en hebben, in hun zelfgenoegzaamheid, de samenleving evenmin noodig als zij haar iets aan te bieden weten. Het onderscheid tusschen hùn levenshouding en die des dichters springt in het oog.

Met den term ‘individualist’ gaat het als met zoovele woorden. Dezelve heeft meerdere beteekenissen en men houdt die niet altijd - of zelfs meestal niet - behoorlijk uit elkaêr. Hetgeen dan de mogelijkheid biedt, een ‘individualist’-in-den-éénen-zin alles voor de voeten te werpen, wat men niet hèm maar wel een ‘individualist’-in-ànderen-zin verwijten mag. Dit voert tot hopeloos langs-elkaêr-heen-redeneeren en haast onoplosbare misverstanden. Dikwerf wordt zoodoende onherstelbaar onheil aangesticht.

Deze veelheid van beteekenissen kleeft èlk woord, zonder uitzondering, aan. Het is een rijkdom, zoo men wil, en tevens een gebrek der taal. De taal is het voertuig der gedachte, maar zij is geen alleszins betrouwbaar voertuig. Aangezien het gevaar, dat uit de talrijkheid der beteekenissen van elk woord voortspruit, niet enkel bestaat ten opzichte van den term ‘individualist’ c.a., doch, integendeel, het juist verstaan van èlke verbale gedachten-formule bedreigt, lijkt een korte uitweiding over deze eigenaardigheid der taal zeer nuttig. Derzelver belang reikt vèr over de quaestie van het begrip ‘individualist’: hetzelve strekt zich uit tot àlle termen, die wij menschen bezigen.

Al naar gelang van omstandigheden van zinsverband en samenhang heeft elk woord vele verschillende beteekenissen. Omgekeerd kan, al naar gelang van die omstandigheden, elke beteekenis door vele verschillende woorden worden uitgedrukt. Dit is eene fundamenteele waarheid uit de beteekenissenleer.

Een paar voorbeelden ter toelichting.

De spanning in Weenen op 11 Maart 1938, den historischen Vrijdag van den ‘Anschluss’, is een andere ‘spanning’ dan de spanning van een accu. De eerste mag ook ‘opwinding’ heeten, de laatste ook ‘electrische potentiaal’. Onder omstandigheden mag ‘spanning’ vervangen worden door ‘angst’, ‘ergernis’, ‘druk’, ‘trek’, ‘verwachting’ en nog veel meer. De taal komt nu een-

maal woorden te-kort om aan elke beteekenis een eigen woord, d.i. klank- of schrift-symbool, toe te kennen, dat dezelve enkel alléén heeft en met geen andere beteekenis deelt. Elke tak van menschelijk denken of doen heeft en neemt dan ook de vrijheid, aan 'algemeene' woorden uit het gewone taalgebruik eene bijzondere beteekenis toe te kennen op háár gebied. 'Lading' beteekent vanhuis-uit ongeveer: de koopwaar in een schip; de artillerist verstaat er evenwel o.m. het buskruit - of de, daarvoor in de plaats getreden, andere fusante springstof - onder, die in het kanon gestopt wordt om door explosie het projectiel uit te drijven; de electrotechnicus verstaat er onder: òf de electriciteit, opgehoopt op een een geleider, òf de bewerking, bestaande uit het doen doorloopen van een accumulator door een electrischen stroom van zekere richting, òf het resultaat daarvan. En zoo zoû men kunnen doorgaan. 'Lading' beteekent nog veel meer. Wàt dit woord beteekent hangt o.m. in hooge mate af van het gebied van denken of doen, waarop het gebezigd wordt. En dit geldt van talrijke woorden. Zoo ergens, dan geldt ten dezen aanzien: de vlag dekt de lading. Vandaar het begrip: vaktaal.

Deze veeldudigheid der woorden beseft het groote publiek onvoldoende. De wetenschap heeft haar echter onderkend en is er op haar hoede voor. Zij heeft er een afzonderlijke tak der wijsbegeerte aan gewijd: de leer der Beteekenissen of Significa, ook wel geheeten Semasiologie of Semantiek.

Wie sematisch geschoold is, ontdekt dra allerlei, al dan niet opzettelijke, oneerlijkheden, verwarringen en verkeerde gevolgtrekkingen in redenaties, die aan den argeloozen lezer of toehoorder ontgaan. Te goeder of te kwader trouw wordt dagelijks op ongeloofelijke schaal tegen de logica gezondigd wegens verwarring tusschen de verschillende beteekenissen onderling, die aan éénzelfde woord vast zitten. Gek genoeg blijkt de kwade trouw vaak ook weêr te goeder trouw.

Alle *woordspeling* berust namelijk op opzettelijk verwarringstichten tusschen de onderscheiden beteekenissen van éénzelfde woord. Eén kenteekenend voorbeeld moge aangevoerd worden. Een troepje jongelui praat over een, hen bekenden, Amerikaan, die voorheen een goede kennis was van Mrs. Simpson en blijkbaar in briefwisseling staat met de Hertogin van Windsor. Zegt jonkman A:

‘Onze Amerikaan boft toch maar. Hij is net zoo min van adel als één onzer. Maar vanwege die oude relatie kan hij nu bij de Hertogin komen.’ Antwoord van B, den grappenmaker in het gezelschap: ‘Welneen! Dat mag alleen haar man, de Hertog.’ Gelach. A tracht zich beter uit te drukken. Hij zegt nu: ‘Komaan. Ik bedoel natuurlijk, dat hij door het Hertogelijk Paar ontvangen kan worden.’ Tweede antwoord van B: ‘Wat zegt dat nu? Dat kan een doodgewone postwissel ook.’ Weêr gelach. A probeert het nog eens anders. Ditmaal zegt hij: ‘Nu ja. Ik bedoel, dat hij op het paleis kan komen.’ Repliek van B: ‘Koude kul. Dat kan de eerste de beste loodgieter ook.’ Daverend gelach. A geeft het na dezen klap-op-den-vuurpijl òp. B's geestigheid mag, als men het zoo leest, niet bijster sterk lijken, maar in het, reeds lichtelijk door whisky opgevroolijkte, gezelschap, waar ik deze antwoorden spontaan-weg hoorde geven, oogstte zij een overdonderend succès. Waarin bestaat zijn gevatheid nu? In *mis*vatting. En wel opzettelijke. Evengoed als alle anderen heeft B telkenmale begrepen, hoe A het bedoelde. Maar het lustte hem, het opzettelijk verkeerd te begrijpen. De onjuiste opvatting, de *mis*vatting dus, is hem mogelijk, omdat èlk der uitdrukkingen, die A bezigt, ook eenige àndere, door A niet bedoelde, beteekenissen hebben. Moraal: *wil* men misverstaan, dan kan dit altijd. B's geestigheid is van de veelal ‘calembour’ of, bij den Duitsch-sprekenden, ‘Kalauer’ geheeten soort. Het woordenspel is niet het eenige element bij deze arabesken van het speelsch vernuft, maar wèl een der voornaamste. (Het andere blijkt, in een bepaalde gedaante, o.a. uit de sexueele toespeling in het eerste en de vernederende of omlaaghalende tendens in de beide andere antwoorden van B.) Het woordenspel is evenwel dàt element dezer soort geestigheid, hetwelk a.h.w. het middel, de *techniek* van hare toepasing, inhoudt. Wij kunnen op dit alles hier niet ingaan, daar ons bestek zulks verbiedt. Wie er meer over weten wil leze het standaardwerk - inderdaad: *standaard*werk, al is het dun - op dit gebied: ‘Der Witz’ van Freud[1]. Sommige menschen zijn heel

1) Prof. Dr. Sigmund Freud: ‘Der Witz’. Tegenwoordig vermoedelijk utgave van een firma, die den naam ‘Psycho-analytische Verlags-Anstalt’ of zoo iets draagt. Mijn exemplaar behoort tot een ouden druk en is destijds bij een anderen uitgever verschenen. Maar sedertdien is alles veranderd. Er zijn stellig al weêr meerdere nieuwe drukken verschenen. Denkelijk is er wel een heel nieuwe. Anno 1937 was de plaats van uitgifte nog altijd Weenen, maar sedert 11 Maart 1938 staat dit niet meer zoo vast.

sterk op het stuk van calembours. Ik heb een reserve-luitenant van de Grenadiers en Jagers gekend, die in staat was, een heelen avond aan één stuk door te gaan met zulke antwoorden. Wat men ook zeggen mocht, hij vatte het komisch-scheef op en vermaakte zoodoende iedereen, op een paar kniesooren na, die geen gekheid konden velen en dus boos werden, tot nog grooter plezier van het gezelschap. Onder verschillende gedaanten berust woordspeling altijd op het met voordacht stichten van verwarring tusschen de verschillende beteekenissen van éénzelfde woord. In gevallen, als de hier bedoelde, van openlijk woordenspel is de kwade trouw, gelegen in het opzettelijk stichten dier verwarring, dus eigenlijk weêr te goeder trouw, want ieder *weet,* dàt verwarring gesticht wordt, èn, dat dit geschiedt met een onschuldig doel, namelijk amusement.

Deze zelfde verwarrings-techniek, de woordspeling, wordt echter ook dikwerf wèrkelijk te kwader trouw gebruikt, hetzij dan opzettelijk of onwillekeurig. Ook hiervan moge één kenteekenend voorbeeld worden aangevoerd. Toen, nu een jaar of tien geleden, de Nationalistische geestesgesteldheid, na een slaap van welhaast een eeuw, weêr op groote schaal het hoofd begon op te steken in Nederland, zette tegen deze Nationale, Fascistische, Nationaal-Solidarische, Nationaal-Socialistische en Corporatieve groepeeringen geleidelijk aan een wassende bestrijding van linksch in. Eén der argumenten uit het ‘democratische’ kamp, dat met voorliefde tegen 's Heeren Mussert's N.S.B. doch ook tegen andere Nationale organisaties aangevoerd is, behelst de bewering, dat dit Nationalisme niet Nationaal zoude zijn, aangezien de dictatoriale tendentie dezer strooming strijdt met onzen Nationalen aard. Aan dit argument ligt een begrips-verwarring, eene misvatting, een *verstoken woordenspel* ten grondslag. Beide tegenstanders hebben gelijk, maar elk van beiden verstaat iets anders onder het adjectief ‘Nationaal’. Degenen, die het ‘argument’ uitspelen, verstaan onder ‘Nationaal’: datgene, wat strookt met den *aard* des Volks. Of, voorzichtiger uitgedrukt: datgene, wat, *naar hunne meening,* strookt met den aard des Volks. Degenen, tegen wien het ‘argument’ uitgespeeld wordt, verstaan onder ‘Nationaal’: datgene, wat strookt met het *welzijn* des Volks. Of, voorzichtiger uitgedrukt: datgene, wat, *naar hunne meening,* strookt met het welzijn des Volks. Het

adjectief ‘Nationaal’ kan zoowel het ééne als het andere beteekenen. En het heeft nog méér beteekenissen. In de samenvoeging ‘Nationale Militie’ beteekent ‘Nationaal’ eenvoudig: wat des Rijks is. In de samenvoeging ‘Nationaal Huldeblijk’ beteekent ‘Nationaal’: algemeen-landelijk. Trouwens, ‘Nationaliteit’ beteekent vrijwel: landaard. Eene discussie tusschen bijv. de heeren Koos Vorrink en Ir. A.A. Mussert over de vraag, of de N.S.B. al dan niet ‘Nationaal’ is, blijkt dus van te voren tot onvruchtbaarheid gedoemd. Tenzij de beide debaters het eerst ééns worden over de vraag, welke van beiden, in dit geval in aanmerking komende, beteekenissen van het adjectief ‘Nationaal’ zij, voor den duur van hunne gedachtenwisseling, zullen laten gelden. Over deze en dergelijke vragen worden debaters het gewoonlijk nooit eens; ja, sterker, zij denken er niet eens aan, de betreffende vraag te stellen. Hetgeen één der oorzaken is van de verregaande vruchteloosheid van politiek debat. Waartegenover staat, dat, indien men de vraag wèl stelde en beantwoordde, de meeste politieke debatten zouden schitteren door overbodigheid. In ons fictieve voorbeeld van een debat tusschen Mussert en Vorrink over het al dan niet ‘Nationaal’ zijn van de N.S.B., is het nogal duidelijk, dat Vorrink gelijk heeft, als men dit adjectief opvat in zijn eerstgenoemde beteekenis, en Mussert, als men hetzelve opvat in zijn op-de-tweede-plaatsgenoemde beteekenis. Er valt dan weinig te debatteeren en de aardigheid gaat er voor propagandisten af. Beide partijen hebben gelijk, elk van zijn standpunt. Hun meeningsverschil ontstaat, doordat elk eene àndere beteekenis op het oog heeft, wanneer hij hetzèlfde woord gebruikt. Hetgeen men dan wel, minder juist echter, noemt: omdat elk dat woord anders ‘opvat’.

Verdekt woordenspel heeft ontzaglijk veel kwaad gesticht. Tot in de hoogste regionen der Wetenschap. Wijlen Dr. J.A. Dèr Mouw heeft, reeds eenige jaren vóór 1914, in zijn werken ‘Kritische Studies’ en ‘Absoluut Idealisme’[1)] o.m. in de wijsgeerige werken van Prof. Bolland zaliger den vinger op deze wonde plek gelegd. Het semantisch ontrafelen van één volzin uit Bolland kostte Dèr Mouw echter meerdere bladzijden druks.[2)] Semasiologie is

1) Dr. J.A. Dèr Mouw: ‘Het Absoluut Idealisme’, en ‘Krititsche Studies over psychisch Monisme en Nieuw-Hegelianisme’. Uitgave: A.W. Sijthoff, Leiden, z.j. (Een paar jaar vóór 1914 verschenen.)

2) Zie o.m. ‘Absoluut Idealisme’, pag. 15...26.

nuttig, interessant en leerzaam, maar erg langdradig, zoo voor schrijver als lezer. Zij verveelt dus gauw. Daar vaart misverstand wèl bij.

Schrijver dezes vraagt zijn Lezers dus ambtshalve excuus voor de verveling, die hij hen vermoedelijk bezorgd heeft met deze breedvoerige uiteenzetting omtrent begripsverwarring wegens veelheid der beteekenissen van éénzelfde woord. Zij was echter noodig. En zij was, inderdaad, toch maar eene kòrte uitweiding, want men zoû een dik boek moeten vullen om enkel maar de meest gangbare misverstanden-uit-dezen-hoofde te ontrafelen. Tot troost aan degenen, die er misschien bij in slaap gevallen zijn, moge strekken: èn, dat slaap gezond is; èn, dat wij er nu meteen van àf zijn. Verderop in dit artikel en, zoo God wil, later in de volgende artikelen van deze reeks kan dan volstaan worden met simpele verwijzing naar dezen passus.

Men kan onder ‘rhythme’, ‘poëzie’, ‘uitdrukking’ etc. iets anders verstaan dan de beteekenis, die wij er hier aan hechten. Maar dan beweegt men zich *niet* op het veld der letteren. Zoo goed als degeen, die onder ‘spanning’ verstaat ‘verwachting’, zich blijkbaar *niet* beweegt op het gebied der electrotechniek.

‘Individualisme’ kan o.m. een beteekenis hebben, die door één der beteekenissen van ‘ik-zucht’ weêrgegeven wordt. En eene andere, die door één der beteekenissen van ‘persoonlijkheid’ weêrgegeven wordt. De anti-individualisten, of zich daarvoor uitgevenden, hebben, bij hun bestrijding van Kloos' grondstelling ‘poëzie is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’, het altijd doen voorkomen alsof ‘individualisme’ alléén maar ‘ik-zucht’ kan beteekenen. De andere beteekenis, n.l. ‘persoonlijkheid’ werd van die zijde immer stelselmatig uit het ook verloren. Met eene volharding, eene betere zaak waardig.

Beteekent ‘individualisme’ werkelijk ‘ik-zucht’, dan staat ‘individueel’ natuurlijk voor ‘ik-zuchtig’ en ‘allerindividueelst’ voor ‘ik-zuchtig in den hoogsten graad’. O schrik van den argeloozen lezer of toehoorder, die door zulke heldere anti-individualistische kopstukken wordt voorgelicht! De dichters van de Tachtiger Beweging zijn ik-zuchtig in den hoogsten graad. Hun aller Voorman, Willem Kloos, heeft het immers zèlf gezegd. Erger nog, die on-maatschappelijke litteratoren van Tachtig beweren, op Kloos'

voetspoor, dat elke ware Dichter en elke goede dichtkunst zoo hyper-ik-zuchtig moet zijn. Verschrikkelijk! Vooral als men bedenkt, hoe sprekend ‘ik-zucht’ lijkt op ‘egoïsme’. Inderdaad laat één der beteekenissen van ‘ik-zucht’ zich door één der beteekenissen van ‘egoïsme’ weêrgeven. Vanzelfsprekend hebben de anti-individualistische anti-Tachtigers het altijd *dien* kant uit gedraaid. ‘Individualisme’ is hetzelfde als ‘ik-zucht’ en deze is een zusje van ‘egoïsme’. Ziertdaar het bewijs. Volgens hèn.

Hoe liefelijk schijnt, in tegenstelling met zulke verregaande ikkerigheid, eene goede, zachte, weldoende gemeenschapskunst. Zij is voor een ieder. Hier deelt zij een kusje uit en dáár een lonkje. Zij koestert haar adepten in het zalige gevoel van déél te hebben aan de verhevenheid des geestes. Foei, die ikzuchtige Tachtigers! Neen: kunst voor allen. Dit klinkt meteen democratisch.

Of het nu A.M. de Jong is, met ‘Merijntje Gijzen’ en zijn kortstondig tijdschrift ‘Nu’, dan wel Mr. Zimmermann, die, in een oogenblik van geestelijken dool verdwaald op het terrein der Letteren, met een even breeden als vagen armzwaai verwijst naar onze groote Dichters van voorheen - lees resp. begrijp: de zeventiende eeuw -, of wel een aankomend verzensmidje zonder emplooi: in al zijn verschijningsvormen heeft de anti-individualst gemeen, dat hij een kunst wil, die voor het Volk, voor àllen, voor de breede massa is. Tenminste: hij zegt, dit te willen. Hoe het gedáán moet worden verzwijgt hij. Hoogstens krijgt men een onduidelijke toespeling op de Middeleeuwen of - soms - de Renaissance, toen, naar hij beweert, de Kunstenaar medeleefde met het Volk en dit met den Kunstenaar. Is onze vriend rood, dan verklaart hij er bij, iets dergelijks voor de toekomst te willen, maar dan natuurlijk in ‘modernen’, heilstaterigen, super-helder-klasse-bewusten vorm. Al dit goeds van die voorbijë Middeleeuwen of die nog in-het-vat-zittende toekomstmaatschappij bezitten wij tegenwoordig, met onze huidige kunst, echter *niet.* Dit staat bij hem vast. Bewijs kan deze stelling kennelijk ontberen. Zij is hem een axioma.

Natuurlijk heeft Kloos, hebben de Tachtigers, met ‘individualisme’ *niet* ‘ik-zucht’ bedoeld, maar: ‘persoonlijkheid’. Dit meen ik in het voorgaande voldoende aangetoond te hebben. Voor wie oogen heeft om te zien en ooren om te hooren, wordt het trouwens, beter dan ik het kan doen, bewezen door den heelen habitus der

Tachtiger beweging, Kloos' levensloop in de eerste plaats. Was hij soms géén goed burger, géén voortreffelijk Vaderlander? Was Van Deyssel's opstel ‘Nieuw Holland’ misschien géén wekroep tot geestelijke wederopstanding van onze Volksgemeenschap?

Helaas dragen velen hun oogen en hun ooren in hun zak. Of doen alsòf. Hetgeen nog akeliger is.

Persoonlijkheid is een onschatbaar goed. Niet enkel voor den mensch op zich. Meer nog, dunkt ons, voor de Gemeenschap. Want waar gaat eene Gemeenschap zonder Persoonlijkheden naar toe? Wat wordt er van haar? Het antwoord luidt eenvoudig: zij *gáát* te gronde, zij *ver*wordt. Eene Gemeenschap, waar een iegelijk als hoogste doel beschouwt om aan de anderen zooveel mogelijk gelijk te zijn, daalt, bij gebrek aan leven, ten grave. Juist het voorbeeld der uitstekenden, der voortreffelijken tevens uit-stekenden, spoort de beteren onder de masa tot navolging, tot zelf-vervolmaking aan. Zeker: te véél verandering kan schaden en het Avondland heeft, sinds 1789, een overmaat aan veranderingen doorgemaakt. Een beetje stabiliteit na zooveel dynamiek kan geen kwaad. Maar stabiliteit beteekent allerminst: bewegingloosheid. Ieder levend organisme kent stofwisseling. Bij zijn innerlijke huishouding treden sommige deelen voor elkander in de plaats, zij wisselen a.h.w. stuivertje, zij schuiven op en treden terug. De Volksgemeenschap maakt geen uitzondering. Zij is een levend organisme. Wil zij bloeien en wassen, dan dient voldoende wisselwerking tusschen hare onderscheidene deelen op te treden. En dit proces komt slechts in gang, wanneer hare uitstekende burgers het bezielend voorbeeld van de ontplooiing hunner persoonlijkheid voor de massa stellen. De menigte behoeft leiders. Wie kunnen dit anders zijn, met vrucht, dan groote Persoonlijkheden? Het Volk komt in geestdrift voor een Persoon, een Individualiteit. Het bijzonder Individu treedt in wisselwerking met de groote Schare. Dit is de rol van den Held bij elk sociaal proces. *Zijn* individualisme *stémpelt* de Gemeenschap. En dit geldt op het terrein des Geestes niet minder dan op dat van den Staat. Wij Nederlanders zijn wel geen Italianen, die door hun dichter d'Annunzio tot krijgshaftigen geestdrift bezield werden, en hier te lande bleef de macht van Vondel, Hooft en Kloos tot het gemoed beperkt, maar daarom is de *diepte* van dier invloed geen zier minder. Zoo blijkt, op èlk gebied, het *individua-*

lisme, in den goeden zin, juist een onontbeerlijk vereischte voor Gemeenschaps-bloei. De tegenstelling tusschen Individualisme en Gemeenschapskunst is valsch.

Gemeenschapskunst? Uitmuntend. Maar dan toch *niet* in dien zin, dat de kunstenaar zich er op moet gaan toeleggen, der Gemeenschap aan te bieden, wat met haar momenteelen smaak overeenkomt. Want dan verliest hij zijn roeping van Voorganger uit het oog. De taak, die deze roeping hem oplegt, kan slechts vervuld worden door der Gemeenschap *het beste* te bieden van wat in hem leeft.

'Het beste van wat in hem leeft' wil, practisch, natuurlijk zeggen: hetgeen hij, in gemoede, daarvoor houdt. Niemand bezit een ander criterium om te beoordeelen, wat het beste in hem is, dan zijn eigen eerlijke overtuiging: zijn Geweten, zoo men wil. De kunstenaar kan zich even goed vergissen als ieder ander.

Maar wie werkt met het verlammend besef, zijn eigen aard en inzichten te verkrachten, werkt niet goed. De kunstenaar, die der Gemeenschap datgene biedt, wat naar zijn eigen artistiek geweten het beste in hem is, kàn der Gemeenschap baten en zàl het ook in veel gevallen doen, zij het niet immer. De kunstenaar, die zijn inspiratie buigt en kneedt om aan den smaak van zijn publiek, den eisch der Gemeenschap, te voldoen, zal de Gemeenschap nimmer baten, omdat hij haar niets nieuws te bieden waagt. Slechts bij vrije ontplooiing van 's Kunstenaars individualiteit wordt de Gemeenschap gediend. Vandaar de Tachtiger eisch van vrijheid voor de Kunst en de zegen, die onze Natie uit de vervulling van dien eisch geput heeft.

Of in de Middeleeuwen en dergelijke lang-vervlogen tijdperken de verhouding tusschen kunstnaar en publiek of Gemeenschap inniger was dan thans, is een vraag. Wij hebben dien tijd niet mede beleefd. Misschien was het toen toch wel niet alles zoo rozegeur en maneschijn op dit punt als het sommigen onzer tijdgenooten thans, op een afstand van eeuwen, wel wil toeschijnen. Wie weet, hoe innig aan latere geslachten de verhouding tusschen Kloos en Neêrlands Volk en Staat zal lijken. Het komt ons even goedkoop als gevaarlijk voor, verleden - of ook toekomst - blindelings te verheerlijken ten koste van het heden. Dat ons, omdat wij het mede beleven, natuurlijk met al zijn gebreken, zonder verdoezelend waas

van tijd-perspectief, voor den geest staat. Eerlijke vergelijking schijnt onmogelijk.

De ware, heilzame verhouding tusschen Kunstenaar en Gemeenschap is zóó als Tachtig haar opvatte. En verwerkelijkte. De Kunstenaar: individualist in den zin van 'persoonlijkheid'. De gemeenschap: schare, die zich aan de goede gaven van dit individualisme laaft. En in haar midden de kleine individualiteitjes, waaruit zij bestaat, ziet ontluiken, opbloeien en zich ontplooien onder dien weldadigen invloed.

De wèlbegrepen roeping van den Kunstenaar is die van Voorganger. Hij dient niet àf te dalen tot zijn publiek. Hij moet zijn publiek *òpheffen* tot zich.

Natuurlijk lukt dit nooit gehéél. Maar al gelukt het maar voor één procent, dan heeft de Kunstenaar niet vergeefs geleefd. En zijn publiek hem niet vergeefs gevolgd.

Ik rep hier van 'publiek' i.p.v. 'Gemeenschap'. Ik weet: die twee begrippen zijn niet identiek. Doch het is er meê als met rozen en bloemen. Niet elk publiek is een Gemeenschap, doch elke Gemeenschap is een publiek. De Gemeenschap, ook de meest ontvankelijke, is en blijft het publiek van den Kunstenaar.

Verkeerde opvatting van het begrip 'Gemeenschapskunst' bergt het gevaar in zich, dat de Kunstenaar gedwongen wordt, af te dalen tot de - betrekkelijke - laagte van zln publiek, in plaats van de gelegenheid te krijgen, zijn publiek op te heffen tot *zijn* - betrekkelijke - hoogte.

De taak des Voorgangers is: zich begrijpelijk te maken voor wie lager staan dan hij. Méér dan voor eenige andere Kunst geldt dit voor de Poëzie, omdat zij de subtielste is van allen. Daarom juist: de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. *Dit* is ware Gemeenschapskunst. De Dichter heffe de Schare tot zijn hoogte òp. Gelijk Kloos deed. Tot heil der Gemeenschap.

(Wordt vervolgd.)

Verzen door H.W. Sandberg

Een gelijkenis

Plotseling zie ik een gezicht,
waardoor de pijn in mijn hart samentrekt,
Ik doe mijn oogen dicht.

't Is alsof een vlam omhoog lekt,
Opstijgende uit den haard mijner herinnering.
Die haard is een verschrikkelijk ding,
Soms rakel ik 'm op, met al mijn moed,
En verteer mijn hartstocht
In het vuur van zijn gloed.

Ik zit te Parijs bij het bassin van een fontein,
Hoe kon ik denken, dat zìj het kon zijn?
Maar zoodra ik het dacht,
Hoopte ik ook met een verwoestende kracht,
Werd mijn verlangen een razernij.

De vrouw met iets in het gezicht van haar ging voorbij.

En ik droomde daar in die tuin vol zon,
Dat wat niet gebeurd was, gebeuren kon.

Maar toen ik opstond en keerde naar huis,
Voer door de boomen een sterk geruisch,
En kwam een vogel, groot en zwart
- De vogel, die was weggevlogen
Voor die vreemd gelijkende oogen -
Zich nestelen op de oude plaats in mijn hart.
Voòrdat zij echter daar weer is ingekropen
Haalde zij de wonde nog dieper open.

Er moesten geen twee gezichten gelijkend zijn...
Ik zie ze beide nu - in mijn glas met wijn.

Het venster

Zij lag opzij met haar hoofd in het kussen
en deed alsof zij sliep,
toen ik haar riep.

Haar krullen lagen op het wit,
als wier in het schuim
van de zee,
zij deinden met haar ademhaling mee,
zij verwarden zich in zichzelve,
zooals de zee keert in eindelooze warreling,
zij waren geen levend en zij waren geen dood ding,
het leken wel vogels uit het rijk der verbeelding.

Ik kwam naast haar liggen
en keek haar glimlachend aan,
toen opende zij het venster van haar gezicht,
eerst waren de luiken ervan dicht,
toen kwam er een hand,
een naakte hand
en die wekte verlangen
bij den minnestreel onder het balcon,
toen weken de twee luiken naar links en rechts
en als een zonnestraal drong mijn blik in haar hart,
dat droomde nog, alles zag zwart
in de kamer, waaruit de slaap vlood,
zij lag op het bed met haar hand'in de schoot,
zij zag, dat ik lachte en keek mij aan,
toen heb ik de blinden weer dicht gedaan.

13 Mars 1935, Paris.

Regen door Jacob Hiegentlich.

Bevreemd werd Ange wakker in de comfortabele kamer: naast zich zag ze Marcel, de mond 'n beetje open, zijn anders correct gladde haar verward over het ietwat gefrommeld hoofdkussen; dan keek ze recht voor zich uit, door 't raam kon ze den top zien van een der bergen, pijnboomen door de eerste zon beschenen, 'n geel kerkje lief en als beschermend uitstekend boven 'n compact gehuchtje, er was rose en grijs en goud en rood en violet, het grijze was de mist die juist beneden het zonnehoekje zwaar nog hing. Ze wilde hem wakker maken, dat hij ook genieten zou van dit uitermate fraaie, maar dan zag ze dat zijn horloge op half zes wees, het was nog te vroeg, Marcel moest nog slapen. Ze liet zich zacht terugglijden in de behagelijke, nu koel aanvoelende lakens en overdacht dat ze tot gisteren elken ochtend om dezen tijd moest opstaan in het groote café-logement l'Abri du Chasseur om haar werk te beginnen, waar ze nu ver, ver vandaan was, dank zij den halfgod die naast haar lag en sliep met open mond. Ze was gelukkig nu, zeer, en moe van alle nieuwe ervaringen, zich bezinnend op haar dorp, sluimerde ze weer in.

Niemand in de Abri wist wat hij er kwam doen, Marcel, ook Ange niet, maar men vond hem 'n echten heer. Maar wat Ange zeker wist, was, dat ze van hem was gaan houden, al van den eersten avond af toen ze hem bedienen moest. Bij de potage scheen hij haar ternauwernood de moeite waard te achten, maar daarna telkens als ze zich nog even bij de deur omdraaide steels naar hem blikkend, ontblootte zich het wit gebit, en trok 't zeer kleine kneveltje omhoog in 'n verleidelijk lachen. Eenmaal beroerde zijn slanke hand die 'n sigaret hield, zacht en als onwillekeurig de hare, de breede, de plompe, terwijl ze 't eetgerei terecht legde.

Ze had toen gesidderd en was blozend de gang ingeloopen, blozend, om zich ontdaan te spiegelen, tot madame in de keuken haar krijschend riep.

Tegen elven stroomde l'Abri vol, vooral des Zondags. Dan kwam de burgemeester en dat was gezellig altoos, hij bracht sfeer en zong met zijn door den drank versleten geluid liedjes uit oude operettes, die eerbiedig werden aangehoord; 't preludium was dat van een lang over en weer ten beste geven der dorpsche zangtalenten; 'n klerk van de mairie die voor jaren in Parijs was geweest, zong de nieuwste liedjes van tóen. Ange liep af en aan door de rookerige ruimte met haar glimmend plateau vol bier voor de dorstige zangers. Er was ‘stemming’, maar heel apart, 'n zuivere gentleman, zat Marcel, keurig met gladgepommadeerden schedel, dedaigneus het boerengedoe gadeslaande. Nu vatte hij Anges hand niet, en zij, als elk hier, voelde den afstand die hen scheidde van den Parijzenaar. Maar de burgemeester, die 'n algeheele verbroedering voorstond in deze gezellige Oostfransche kroeg, vorderde den vreemdeling luidkeels op eindelijk ook 's iets te doen hooren. Marcel weigerde eerst minzaam, doch voor den jovialen aandrang zwichtend, rees hij op, trok zijn modieuse jasje recht en allen luisterden devoot naar die beschaafde stem, die 'n zacht wijsje zong dat nog niemand hier kende.

‘Il était un musicien, qui jouait dans une boîte de nuit...’

Ange bediende niet langer, maar bleef roerloos en bekoord bij de tapkast staan. Haar leventje, troosteloos en alledaagsch, werd zeldzaam geschokt doordat het woord boîte de nuit de sensatie wekte aan een paradijs, waar weemoedige zaligheid opeens zou losbarsten in 'n wervelende cancan, in 'n uitgelaten razernij, en tevens klonk daar al 'n hunkerende onvoldaanheid in, aangename matheid en week verdriet, dat was Parijs! Hoe men applaudisseerde na 't bijna gefluisterde einde... Anges oogen glansden nat.

Toen hij nagenoeg twee weken in l'Abri had getoefd, geschiedde 't bij 't diner dat hij haar hand nam en haar vroeg of ze vanavond vrij was. Ze trilde, ze was nooit vrij, had er nog nooit behoefte aan gevoeld, maar ze zou madame vragen. Madame keek verbaasd en zei: goed.

's Avonds lag de breede, in spoelwater vergroofde hand van 't achttienjarige kind in de tengere hand van den nietsdoener. Ze

wandelden het bosch in, voor 't eerst smaakte ze de zaligheid omhelsd te worden door 'n hooger wezen, 'n echten meneer, dien ze bewonderde - en liefhad. ‘Zing nog 's’, zei ze, ‘van dien musicien.’ Want voor haar was hij zelf die droefgeestige artist. Maar iets anders zong hij met vibreerende stem: ‘Tu viendras quand-même cette nuit...’ Beving van lust en pijndoende weelde voer langs haar rug. Hij vertelde een en ander van zich zelf, alles zeer vaag, hij was 'n Parisien de Paris, maar ze kwam er niet toe te informeeren hoe hij hier zoo in dit afgelegen dorp verzeild was geraakt, ze keek maar in zijn groote oogen, ze had naar dit altijd verlangd in meisjeshunkering. Van haar kant wilde ze toen ook iets vertellen, want de nieuwe toestand bezwoer haar verleden omhoog, zoodat ze haar tranen terugdrong en lachte: ‘Ik heb mijn vader nooit gekend, mijn moeder maar 'n paar jaar.’ ‘Ook ik ben 'n enfant de bohême’, zong zijn fluisterende baryton en opeens in 'n brutaler zeggingswijs terugvallend, deelde hij haar kort en goed mede dat hij hier op geld zat te wachten, dat maar niet kwam. Verleden week had hij zijn kamerhuur voldaan, maar op 't oogenblik zat hij op zwart zaad, hij wist niet hoe hier met goed fatsoen vandaan te komen. Even keek Ange in 'n onverwachten afgrond; ze had gemeend dat Marcel, die seigneuriaal onafgebroken Pommard en Beaune had besteld, rijk, machtig rijk was. Even streed 'n ingeboren spaarzaamheid met haar groot gevoel voor den jongeman; hij streek langs haar bruine haar. ‘Ik heb geld gespaard’, zei ze, ‘ik zal je helpen’, en hij kuste haar 't voorhoofd en sprak: ‘Ik zou zoo graag met jou hier vandaan, Ange, naar 'n badplaats of naar Parijs, 't is zonde hier in dit kleine nest de mooie dagen te laten voorbijgaan.’ Ze dacht even scherp na, 't geld moest toch eens komen..., als ze hem nu voorloopig hielp met 't logement -, maar daarnaast lokte het machtig visioen Parijs of 'n stralend zomerverblijf; weg, met hem, uit haar ploetermisère, het was zoo vlak bij, men kon het grijpen. ‘Als je me wat geld leent’, weifelde zijn stem, ‘morgen gaat er om vijf uur 'n bus naar Gérardmer, ken je Gérardmer? als 'n blauwe parel tusschen de bergen’, lokte hij zoet. Ze kon hem helpen, zij was 't kamermeisje dat op de schaarsche gasten toezicht moest houden, ze zou z'n bagage dragen; dan gingen ze heen, samen weg naar Gérardmer, die elegante stad aan 't bergmeer.

Ze voelde nog één bezwaar: haar kleeren. ‘Ik heb niets behoorlijks dan dit’, zei ze twijfelend op haar donkerblauw matrozenpakje wijzend. ‘Maar dat is uitstekend’, zei hij snel keurend, haar witgesteven kraag terecht strijkend, ‘later koop ik je de rijkste jurken in... Parijs.’ En hij sneerde nog 's op de toiletten die hier de voorname dames droegen, die modes en modes ten achter waren; dat was 't ergste: achter de modes te zijn...

Dien nacht sliep Ange niet. Haar klein bezit deed ze in 'n rieten valies, dat ze sluipend des nachts al naar beneden droeg. Om half vijf zag ze zijn vriendelijk lachend gezicht en zijn lach verjoeg haar lichte wroeging. Ze nam zijn koffers in haar stevige handen, hij volgde haar. Ze ontgrendelde de deur en fluisterde hem toe haar lichte valies te nemen.

De zon scheen al welgemoed op den stillen weg. Dra waren ze bij de bus. ‘Wenn die Götter reisen, lacht der Himmel’, zei de Elzasser chauffeur, echte Duitscher nog vol citaten en ze lachten, al verstonden ze hem niet, den gemoedelijken dikzak: het weer was inderdaad verrukkelijk. Ze toonde zich kinderlijk verheugd, eerst om het eentonig heuvelend land, dan om de begroeide bergen. Af en toe stond de wagen stil om 'n passagier op te nemen, 'n postbode met 'n zware rugzak vol brieven, 'n bediende met 'n zware kist met wijn, die hij ergens hoog boven in 'n hotel moest afgeven. Bergop, bergaf, het was al 'n heel ander leven; hoe meer de weg klom, hoe grimmiger de motor gromde. En als hij stil stond dan hoorde men vol lieflijkheid de vogels, de kleine Ange was aangedaan: een matroosje met argelooze oogen, dicht tegen Marcel aangedrukt, die onafgebroken glimlachte.

In Gérardmer namen ze in een der beste hotels hun intrek; hoe verlegen schuifelde Ange onder den monsterenden blik van den valet de prachtige kamer binnen, die twee ramen had en 'n ruim balkon op den hoek met uitzicht op de bergen en op 'n smallen, driftigen stroom de Jamagne. Marcel wilde heel lang toilet maken, scheren, rusten en eten, de tocht had heel lang geduurd. Maar zij begeerde liefst onmiddellijk met hem naar buiten te gaan, te wandelen, langs 't meer, dat ze nog niet hadden gezien.

Tegen zeven uur stond ze buiten en wachtte tot hij kwam met 'n nonchalante gauloise tusschen de dikke, roode lippen. Onder

't eten was hij 'n weinig korzelig geweest, omdat ze hem gehaast had zoodat hij niet rustig en met spitse vingers mes en vork kon bewegen. De lucht geurde, het was 'n weergalooze avond; hoewel 't laat was, waren arbeiders doende de groote chaussee naar het meer te herstellen, want 't seizoen ging nu komen, ze keken 'n beetje ontevreden naar hen, de eerste gasten, maar Ange zag 't niet, ze keek maar naar de verte, waar 't water was, blauwer dan ze had kunnen denken, rimpelloos, 'n frissche tricolore woei van 'n zeer wit motorschip, dan waren ze op de boulevard en zagen 't ruime water over. Er wandelde enkel 'n eenzaam heer met 'n slepend been, hij keek schuw en tikte fel met zijn stok op den grond. Ange stond stil, haar neusvleugels bewogen, dan sloeg ze haar armen om haar vriend en wist niets te zeggen, zoo blij en dankbaar was ze Marcel. Naast 't witte plezierjacht lagen minuscule roeibootjes, er stond 'n witte leermeester bij, 'n rilling streek opeens over 't water, de bootjes begonnen 'n beetje te schommelen, 'n kleine wind was opgestoken. Ze wilde roeien, zwemmen, voor 't een was 't te laat, voor 't ander te koud hier in de bergen. Later, zei Marcel, later, we moesten nu maar terug gaan. Maar ze trok hem onstuimig mee, ze gingen langs 't klooster de bergen in, ze wilde van dezen subliemen avond genieten, zoo intens, zoo lang mogelijk: wat ze vanavond had gehad, dat was tenminste genieten, ze wilde gulzig hem en dezen nacht opdrinken en niet naar 't hotel waar ze zich toch 'n vreemde voelde. ‘Er zijn nog weinig menschen’, zei hij en net kwam er 'n oud, kromgegroeid mannetje met 'n zwaren kruiwagen langs den kloostermuur, Ange riep 'n groet, maar de afgezwoegde werker uit de wereld die achter haar lag, gaf, doof of stug, geen antwoord. Ze klommen de Xettes op, Ange stond voortdurend stil om hem iets liefs of moois te wijzen en zuchtend liet hij haar geworden. Maar van 'n klein groen weitje met onbekende fijne bloemetjes, waar ze gingen rusten, hadden ze 'n onbelemmerd gezicht op 't nu donker rimpelende water, den lichten, immers door de laatste zon beschenen overkant en de zwarte pijnboomen links. Hier en daar steeg avondmist in logge wolken. Hij nam haar zacht in de armen en kuste haar. Tenslotte sluimerden ze beiden in, maar werden door 'n koelte gewekt, de zon was er niet meer, Ange huiverde, maar wilde toch nog verder, meer genieten, de avond was nog

niet voorbij. Hij ging liever naar 'n café op 't strand, ten slotte gaf ze toe, maar ze konden den weg niet meer vinden. Marcel werd mopperig, maar Ange lachte overmoedig. Weldra kwamen ze soldaten tegen met hun meisjes, het was hier 'n garnizoensplaats. Ze wezen hun vriendelijk den weg naar de stad. Het was nacht, toen ze in 't groote café aankwamen, ze dronken er, twee kleine figuurtjes in de kolossale zaal, 'n pernod, want ze hadden 't koud gekregen. Toen werd Ange plots bang dat 't hotel zou sluiten en inderhaast gingen ze op weg, de Jamagne ruischte wild, het hotel lag inderdaad heel in 't donker. Alles bleek naar bed, maar de voordeur was voor hen opengebleven...

Dat was vannacht en nu lag ze tegen Marcel geklemd, den arm om zijn hals, de man lag op zijn rug en ademde diep. En slapende zag Ange niet hoe het zonnige plekje dat ze vanochtend zoo blij had begroet, dat ze hem er om had willen wekken, langzaam in den grijzen nevel verdwenen was. 't Gele kerkje was weg en alle kleur was verborgen achter 'n traag stijgende wolk.

Ze werden gewekt door zacht gekletter van regen op 't zinken balkon. Marcel omhelsde haar, ze was bleek en zei: ‘Wat jammer, van ochtend was 't zoo mooi, je had 's moeten zien.’ ‘Dan blijven we voorloopig gezellig op onze kamer’, stelde hij vroolijk voor. Hij greep de telefoon en commandeerde het klein déjeuner hier te brengen. Het was jammer dat de wandeling niet kon worden voortgezet, maar ze vond 't ook wel intiem hier samen koffie te drinken, 't praten in bed, 't vrijen. Voor de lunch kleedden ze zich. Er waren nog andere gasten, 'n oude heer met 'n dame, wellicht zijn dochter. Marcel die wist hoe 't hoorde en gister den kruiwagengrijsaard niet had begroet, riep nu 'n zwierig goedenmorgen. Hij bestelde weer wijn. Ange, vroolijk, wilde wandelen, al regende 't, maar 't was te koud, ze gingen maar liever weer naar bed en hij liet wijn naar boven dragen. De regen droop langs de vensters en kletterde met geweld op 't balkon... Als 't morgen nog regende wilde hij boeken en kranten koopen. 'n Moue van teleurstelling trok om haar mond. Morgen móest de zon schijnen. Men moet zich schikken, zei hij traag en streelde haar. Maar na 't diner wilde ze uit. Hij zwichtte, rilde in z'n regenjas. De cinema zat vol militairen. In den aanvang vond ze de film ont-

roerend, maar hij had scherpe kritiek op de geluidsinstallatie, dat gekras en gesis werkte 'n Parijzenaar op de zenuwen, hij vertelde haar dat hij zelf filmartist was. Haar bewondering om zijn zekerheid en bizondere kwaliteiten groeide steeds en als het licht aan was, zat ze hem verrukt aan te kijken. Na afloop dronken ze beneden 'n pernod, want 't was nóg kouder geworden. Ze zag even hoe de bioscoopdirecteur haar aankeek, geestdriftig, maar zij sloeg er verder geen acht op.

's Anderendaags regende 't. Weer was ze om half zes ontwaakt, gelijk ze jaren gewend was in l'Abri, ze keek eerst naar Marcel, dan naar 't plekje waar 't zonnige kerkje moest zijn, er was niets van te bespeuren. Onrustig stond ze op, liep naar den spiegel, ze vond zich zelf bleek. Maar toch wil ik uit, ik vertik 't om den heelen dag hier te blijven. Tegen elf uur wandelden ze langs 't water, er was weer de manke meneer, maar nu met 'n dame, eenzame wandelaars als zij, langs 't nu aschgrauwe meer, de bootjes waggelden wild, 't water klotste, de Fransche vlag was nat en verwaaid. Dan gingen ze naar 'n boekhandelaar in 'n muf winkeltje, waar hij niet vond wat hij zocht, hij haalde zijn neus op, hij kocht iets van Georges Ohnet. Daar was hij den heelen dag stil mee, terwijl Ange zich verveelde in hun prachtige kamer. Ze trachtte te droomen van eenmaal in Parijs zijn, van parfums en mooie japonnen en keek onderworpen en vol respect naar Marcel, den volmaakten filmster, den lezenden gentleman.

De dag verliep zonder zon, het hotel keek sip, men had op veel gasten gerekend. Marcel en Ange kregen vaak dezelfde gerechten als den vorigen dag en Marcel die in 't dorpslogement tevreden was geweest, vroeg nu nijdig rekenschap, de gérant stond zich buigend te verontschuldigen, zoodat Ange die nog nooit zoo goed had gegeten, bloosde; nu ja, dit pijnlijke hoorde er bij als je in de groote wereld voor vol wilde worden aangezien. Voor Marcel was zulk 'n kleine opwinding 'n oase in de lange verveling der eindelooze regendagen. Soms liepen ze naar 't station, waar de barometerveranderingen van alle toeristenoorden waren aangegeven, 't was overal anders, maar nergens mooi weer. Op 't postkantoor informeerde hij eens of er geen geld voor hem poste restante was gekomen. Ange had hem al haar spaargeld gegeven, later kwam alles weer terecht.

Ze ontwaakte nu ook al niet meer zoo vroeg en keek dan waar de zonneplek geweest was.

Ongeveer de zesde dag zag ze tot haar vreugde dat 't gele kerkje en de bonte huizen weer glansden in de jonge zon, oogenblikkelijk draaide ze zich om, om Marcel te waarschuwen - toen veranderde haar blijdschap in barren schrik, hij wás er niet.

Ze sprong uit bed, ze liep de gang op, riep zijn naam zachtjes, ze keerde terug, toen merkte ze dat enkel haar strooien koffer er nog was. Ze kleedde zich haastig, slordig, rende, verwonderd nagezien, naar 't stationnetje, god weet was hij daar, ze begreep niets nog. Er was geen trein, de perrons lagen leeg in de blakende zon. Ze draaide zich om, wanhopig, haar dwalende blik zocht vastigheid, naar iets bekends, dat ze saam met hem had gezien, 't was 't meteorologisch bord:

Interlaken zonnig weer, onbewolkt.
Epinal, zonnig weer, onbewolkt.
Deauville, zonnig weer, onbewolkt.

Voorovergebogen ging ze weer terug, eén, die 't niet meer wéet. De gérant vroeg haar vriendelijk wat haar scheelde, ze kon niet praten, ging naar de kamer. Ze dacht er over of ze hem moest haten, den persoon die haar in deze situatie had gebracht.

Ze zat daar stom op 't bed, toen de gérant na herhaaldelijk kloppen binnentrad. ‘Is meneer er niet? Om de week wordt hier 't pension voldaan.’ Ze zag 't wit papier vol extra flesschen wijn en jammerend snikte ze: ‘Al m'n geld heeft hij meegenomen, hij heeft me niets gelaten.’ De gérant zweeg, toen begon hij te razen, te vloeken, de politie, dit en dat, die ellendige flesschentrekker, *ce sale gigolo.*

Ze schreide stil en zei toen zacht dat ze ook in 't cafébedrijf was geweest of ze door werken de gemaakte schuld niet kon teruggeven? De man hield op met schreeuwen, hij was begaan met 't mooie meisje en zei: ‘Nee da's dwaasheid, terugverdienen, maar als je wat kan en hard werkt, mag je blijven, dan krijg je 'n paar franc, begin maar met de kamer te doen, die had ik vanmorgen al kunnen verhuren, sacredit en dat, aan rijke Engelschen. Rep je dus, Suze zal je wel wijzen, waar je linnen en handdoeken vindt.’ Ze was den man dankbaar en begon te werken, tranen vielen op de oude lakens.

Terwijl buiten de zon straalde, werkte ze als 'n paardje, ijvrend

om zich te handhaven, gewantrouwd door 't personeel, dat haar gister nog had bediend. Het leven moest haar echter verder knauwen.

De kamer werd in beslag genomen door 'n Engelsch gezin, de dame was heel vriendelijk en ging elegant gekleed. Ange trachtte te vergeten wat achter haar lag, maar het al te mooie had 'n schrikkelijk einde genomen voor het vernederde kind dat van een leedloos bestaan had gedroomd met haar gepommadeerd idool. Soms zong ze 't liedje van den musicien, van la boîte de nuit, ze was de woorden vergeten en zong verder van tralala, ze kwam dan in gedachten en deed haar werk niet goed. Af en toe dreigde de gérant met ontslag. Op 'n stralenden dag, toen de Engelschen hun kamer verlaten hadden en met hun lunchpakket naar de bergen waren, kon ze geen weerstand bieden en trok ze haar werkkleeren uit en 'n mauve jurk der dame aan en spiegelde zich. Opeens stond de gérant achter haar en in een booze bui zei hij dat ze haar boeltje pakken kon. In haar verlangen naar de kleeren die de gigolo haar had beloofd, was ze te ver gegaan. Ze nam het rieten valies en ging, nagestaard door de stugge valets en femmes de chambre, waarmee zij, uit 'n andere streek komend, nooit contact had gehad.

Het was heel druk in Gérardmer. Ze ging naar 't café waar de bioscoop was en vroeg aan den patroon die indertijd 'n beetje verteederd had gekeken of hij geen bedienster kon gebruiken. Hij krabde zich 't hoofd, zijn vrouw was er niet, die was de baas. ‘Maar goed’, zei hij weifelend, ‘we hebben 'n druk seizoen, ik ben alleen bang wat de vrouw zal zeggen.’ De vrouw droeg 'n bril en zei niet veel. ‘Dan kun jij weer met de hondjes gaan wandelen’, moedigde de man haar aan. ‘Jij bedient op 't terras’, zei de vrouw wantrouwend, ‘ik binnen.’ Het ging goed. Er kwamen officieren op 't terras, de belangstelling van een hunner verstevigde haar positie. Dan verheugde ze zich in de vriendschap van 'n ander officier, tenslotte zakte ze af naar de soldaten, zat met hen, moe en gedesillusionneerd ergens op 'n bank bij 't meer. En telkens als zoo'n verhouding weer ten einde liep, hernieuwde zich 't leed om den gigolo die haar de wereld had beloofd en ze mompelde triest: ‘Cochon.’

Maandelijksch overzicht Letterkundige notities.

Wilhelmina Regina.

Waarom men onze geëerbiedigde Koningin Wilhelmina zoo hoog en in de diepste dankbaarheid vereert, - het antwoord hierop wordt gegeven door Jhr. Jan Feith in zijn uitgave, ter gelegenheid van Harer Majesteits veertigjarig Regeeringsjubileum...:

'...wijl men in U aanschouwt eene even bekwame als hoogernstige Landsvrouwe, godsdienstig van levensopvatting, uiterst streng van levenshouding, voorbeeld van plichtsvervulling.

Het overtuigend bewijs hiervan heeft Uwe Majesteit gedurende de afgeloopen veertig regeeringsjaren geleverd.

Dit moge U gezegd worden, Majesteit, in enkele woorden uiting gevend aan diepere gedachten, wanneer ons waarlijk iets bezielt, omdat de mensch op zulke oogenblikken doordrongen is van het besef, hoeveel grootsch', ja, historisch' geschiedt, zoodat hij liefst in eenvoudige, hartelijke, menschelijke woorden zijne gevoelens tot uiting wil laten komen, - welk een eerbied en liefde wij U toewijden, vanwege de groote verantwoordelijkheden door U gedragen, op eene wijze, zooals geen Nederlandsche vrouw ooit te dragen heeft gehad.

Daarnaast, Majesteit! gaat onze innigheid uit tot U, omdat Gij, naast het dragen eener Koninklijke Kroon, ook zèlve en kind en vrouw en moeder en grootmoeder waart. Is er iets denkbaar, krachtiger de banden versterkend tusschen eene Vorstin en Haar volk?...'

Zij het mij vergund, hier even de woorden te memoreeren, die

ik het voorrecht had te mogen schrijven in het Gedenkboek, aan Hare Majesteit gewijd, ter gelegenheid van haar kwarteeuwsch regeeringsjubileum:

Vrouwe, Moeder, Vorstin.
Drie draagt driedubble kroon, draagt driemaal 's werelds lijden,
Draagt driemaal 's wereld's vreugd, als alhoogste Ingewijde.

En als men nagaat, met welk een kracht, met welk een beleid, met welk een volharding onze Koningin, vooral ook in de allermoeilijkste oorlogsjaren, Haar regeeringstaak heeft vervuld, dan denken wij aan de woorden, die het dankbare volk eenmaal Maria Theresia toeriep: 'Vivat Maria Theresia Rex', - en dan zouden wij op dezelfde wijze onze eigen Majesteit willen toeroepen, in de vervoering onzer erkentelijkheid:
'Vivat Wilhelmina Rex!'...

* * *

Het zoo juist, dus te gelegener tijd, verschenen boek van Jan Feith (uitgave Z.-H. Uitgeversmaatschappij, Wagenstraat, 's-Gravenhage, in een zeer fraai door Pol Dom ontworpen omslag en band, in sprekend oranje, nassaublauw en wit, en met pittige, ter zake doende teekeningen van Menno van Meeteren Brouwer) is een, voor elk Nederlander belangwekkende, ja, onmisbare encyclopaedie over een tijdvak van veertig jaren, waarin tal van nieuwe industrieën tot ontwikkeling zijn gebracht (cinematografie, luchtvaart, electrotechniek, radio-omroep enz.) en er ruimer aandacht is besteed aan interessante vraagstukken, als Vrouwenarbeid, Volksontwikkeling, Gezondheidsvoorziening, Natuurwetenschappen, Sportleven, enz.

Greift nur hinein... en als ge eenmaal een plaats hebt opgeslagen, tien tegen één, dat ge blijft dóorlezen, machtig geboeid door de mededeelingen, die u gegeven worden in een kort bestek, en met een volledige kennis van zaken.

Dit is een der groote verdiensten van dit handige en goedkoope boek, dat ge, als een betrouwbaar vademecum, steeds bij de hand zult willen hebben: de schrijver had de goede intentie over verschil-

lende onderdeelen zijner onderneming, waarvan hij persoonlijk wist niet voldoende op de hoogte te zijn, menschen van gezag en kennis te raadplegen, zoodat het lezend publiek absoluut vertrouwen kan op zakelijke, wetenschappelijke, grondige wijze te worden ingelicht over de veelvuldige onderwerpen, die tezamen een veertigjarigen tijdsduur vormen.

Sommige lezers wenschen in het bizonder op de hoogte te worden gebracht van de binnenlandsche parlementaire geschiedenis en de buitenlandsche betrekkingen, over de toename der bevolking in Nederland, over onze defensie, over land- en tuinbouw, over ons mijnwezen, over visscherij en veeteelt, over ontginning en boschbouw, over onze scheepvaart, over het verkeer (en vreemdelingenverkeer), over onze Overzeesche Gewesten, en over sociale wetgeving. Anderen interesseeren zich weer meer voor schoone kunsten, letterkunde en journalistiek, muziekleven, museumwezen, tooneel en schilder- en beeldhouwkunst. Dan zijn er, die graag wat willen hooren over fabrieken en bedrijven, over handel, bank- en geldwezen; over onderwijs, over de posterijen, de telegraphie en telephonie of het verzekerings- of het rechtswezen... Over al de bovengenoemde onderwerpen vindt ge opstellen, die, zonder onnoodige uitweidingen, recht op het doel afgaan en u een uitstekenden indruk geven van wat uw belangstelling heeft opgewekt.

Maar daarbij blijft het niet. Ook over den godsdienst wordt gesproken en de moderne Oxford-beweging, welke is uitgegaan van den Amerikaanschen predikant Frank Buchman, wordt ons duidelijk verklaard, en hoe deze apostel, door de eischen van absolute reinheid, eerlijkheid, onzelfzuchtigheid en liefde menigeen tot een nieuw leven heeft gebracht, dat tot dusverre van alle godsdienstig verband of religieus besef verstoken was gebleven, waardoor de mensch uit zijn eigen armzaligheid en beklemming wordt bevrijd.

Heemschut en Natuurbescherming naast Monumentenzorg, en niet te vergeten het zich steeds verder ontwikkelend toerisme, worden behandeld in artikelen, die er ons precies genoeg over leeren.

Dit is het boek der duizend antwoorden op duizend vragen!

Het is een uitgave, wier oorsprong piëteit en dankbaarheid is

geweest, en waarvan de uitwerking ons inlicht over de meest verschillende kwesties, op fenomenaal-volledige en tegelijk allereenvoudigste wijze.

Het doel, een feestgave te verstrekken, die alle lagen der bevolking welkom wezen zou door de practische indeeling der hoofdstukken en de groote mate van kennis, die men op de prettigste en gemakkelijkste wijze door de lezing opdoet, is volkomen bereikt.

Een overzicht van een tijdsverloop over veertig jaren is uit den aard der zaak altijd interessant. De vooruitgang te zien, sinds het oogenblik dat onze Koningin den troon besteeg en de oorzaken daarvan na te speuren, is voor ieder leerzaam en belangwekkend. Wanneer men het geschiedboek van het jaar 1898 en dit geschiedboek van 1938 vergelijkt, staat men vaak verstomd van verbazing over de enorme evolutie, die zich over ons geheele land heeft voltrokken. Ziekte- en ouderdomspensioenen, verkorte werkdagen, woningtoezicht, en hetzelfde onderwijs voor iedereen, winkelsluiting... en een dozijn andere items. die de volkswelvaart betreffen, hadden de belangstelling der wetgevers, en na grondig kennis te hebben genomen van de beide bovengenoemde boeken, krijgen wij den voldoening-gevenden indruk, dat Nederland in de jaren van Koningin Wilhelmina's regeering ontzaglijk is vooruitgegaan, zich ontzaglijk ontwikkeld heeft.

Hare Majesteit heeft den scepter gevoerd met sterke hand, maar Haar strengheid was ten volle gemotiveerd, en Haar optreden was altijd in alle opzichten sympathiek.

Wie het voorrecht had de Koningin persoonlijk van aangezicht tot aangezicht te mogen ontmoeten, nam daarvan een onvergetelijke herinnering mee.

In erkenning zijner groote verdiensten voor de cultuur van zijn land beloonde Hare Majesteit mijn echtgenoot door de schenking van de Huisorde van Oranje.

En om daarvoor te bedanken werd aan hem en ook aan mij de gunst van een audiëntie toegestaan, die plaats heeft gehad op het Huis ten Bosch.

Nadat wij, in gezelschap van den Grootmeester en eene der Hofdames in de Oranjezaal hadden geantichambreerd, ontving ons Hare Majesteit in de Chineesche Zaal, en op zoo welwillende en

ongedwongen wijze, dat onze bevangenheid weldra verdween en wij konden luisteren naar de woorden, die de Koningin met Haar melodieuse en duidelijke stem tot ons sprak, en antwoorden op de vragen, die Zij ons deed.

Het onderhoud had den omvang van een half uur, gedurende welken tijd Hare Majesteit ten duidelijkste blijk gaf, hoezeer Zij op de hoogte is onzer moderne en oudere literatuur.

Wij waren zeer gelukkig door dit persoonlijke gesprek en de krachtige handdruk der Koningin is ons altijd bijgebleven als een schoon geschenk. En meer dan anders ooit herdenken wij in dit gezegende Jubileumjaar Haar goedheid, Haar belangstelling en Haar onverflauwde aandacht voor alles, wat haar Rijk bloeiend en groot maken kan.

En uit het diepst van ons dankbaar hart klinkt de gevoelde kreet:

Leve onze Koningin!

Leve onze Wilhelmina Regina!...

Korte vergezichten op lektuur door Dr. Willem Kloos. †

Mysterie-romans.

De smaak voor mysterie-romans, die in de laatste halve eeuw tot een *comble* is gestegen, zoodat er bijna geen uitgever is, die in zijn fonds niet eenige *thrillers* of detective-romans heeft opgenomen, heeft al langer bij het lezend publiek bestaan dan menigeen meent.

In de eerste plaats herinner ik aan de afspraak in Zwitserland in het jaar 1816 tusschen Percy en Mary Shelley, Byron en Dr. Polidori, om elk een 'ghost story' te schrijven. Het was een regenachtige zomer; Shelley, zijn vrouw en Byron kwamen veel bij elkaar, en ook Polidori (Byron's lijfarts) was dikwijls aanwezig.

In de Introductie der eerste uitgave van Frankenstein verhaalt Mary Shelley daaromtrent aldus:

'We will each write a ghost story', said Lord Byron, and his proposition was acceded to. There were four of us. The noble author began a tale, a fragment, which he printed at the end of his poem of Mazeppa. Shelley, meer dichter dan romanschrijver, begon zijn verhaal, maar voleindigde het niet. 'Poor Polidori' had some terrible idea about a skull-headed lady, who was punished for peeping through a keyhole, to see very shocking things and wrong of course (dit rare verhaal is, kort en ongeacheveerd, later voor de curiositeit uitgegeven onder den naam *The Vampyre,* en werd langen tijd verkeerdelijk aan Byron toe-

geschreven), en ik werd dagelijks ondervraagd: Have you thought of a story?

Mary was toen pas negentien jaar, en haar eerzucht leidde er toe net zoo lang te denken totdat zij een angstaanjagend en zoo griezelig mogelijk verhaal had verzonnen.

En eindelijk had zij een onderwerp gevonden. Zij wilde er een kort verhaal van maken, maar Shelley ried haar het uit te breiden tot een roman.

Frankenstein is een uitvinder, die er in slaagt een machine te vervaardigen, die er precies uitziet en ook zoo doet en voelt als een gewoon mensch. Maar daarna heeft hij een afschuw van zijn eigen werk: Horrified at his creature, Frankenstein fled from it.

Doch het monster haat evenzeer zijn schepper. Hij doodt het broertje van Frankenstein en later diens vrouw, en nog daarna hemzelf. En dan verdwijnt hij in een sneeuwjacht, 'in darkness and distance.'

Zeer knap voor een meisje van negentien jaar!

Shelley slaagde er in dit verhaal uitgegeven te krijgen, en de indruk, dien het maakte, was zeer groot. Iedereen sprak over de 'wild and hideous tale of Frankenstein, that made the flesh creep.'

In het elfde hoofdstuk der *Cambridge History of English Lite*rature, waar gesproken wordt over de *Novel of Terror* in de 19e eeuw, leest men:

It was a woman, who produced the first work of genius to be found in this class of writings: *Frankenstein or the modern Prometheus.*

Frankenstein is opgenomen onder de Engelsche klassieke romans, en nog heden ten dage wordt het gelezen, terwijl men zich zal herinneren, hoe het onlangs als film is vertoond.

In zijn *l'Eve future* heeft Villiers de l'Isle Adam geprobeerd een verhaal in ditzelfde genre te schrijven.

Een zekere Lord Oswald draagt aan Edison op een beeld te maken naar zijn verloren bruid. En Edison slaagt er in een vorm te boetseeren, die aan alle menschelijke voorwaarden voldoet, (die kan kijken, eten, praten, maar van binnen een machine is). Het slot van dit, ik moet het zeggen, zeer vervelende verhaal is, dat de pop, naar Engeland vervoerd (waar Lord Oswald met

haar denkt te gaan leven) onderweg schipbreuk lijdt en vergaat. Een tamelijk goedkoop einde, daar eerst nu het interessantste deel van het verhaal beginnen zou.

Omstreeks 1829 verschenen Edgar Allen Poe's *Tales of Mystery and Wonder,* die nimmer overtroffen zijn, en de klassieke voorbeelden moeten worden genoemd van talloos na hem gekomen detective-story-schrijvers.

Hoe groot Poe's onnavolgbaar deductief talent was, moge blijken uit het feit, dat hij, in Amerika wonende, in *The Murder of Marie Rogêt,* de geheele moordgeschiedenis van de te Parijs voorgevallen gebeurtenis, volgens de waarheid ontrafelde.

En in *The gold bug* is het wederom Poe, die *voor de eerste maal* de manier aangeeft, waarop een geheimschrift kan worden opgelost, een manier, waarvan later (ook door Conan Doyle!) op ontelbare wijzen gebruik is gemaakt. Ook het procédé van Auguste Dupin, die van zijn ontdekkingen mededeeling doet aan een ander, is trouw gevolgd door Conan Doyle met zijn Sherlock Holmes en zijn dr. Watson, hoe nadrukkelijk Conan Doyle ook heeft mogen beweren, dat het prototype van Sherlock Holmes een zekere Professor Bell is geweest.

Ook een der eerste auteurs van detective-romans, - eere wien eere toekomt! - is William Wilkie Collins geweest, die in de tweede helft der negentiende eeuw ontzaglijken opgang maakte. *The Moonstone* is in zijn genre een boeiend boek met een *clever plot*; 'No name' óok is een sensatie-roman van de goede soort; het geestelijk duel tusschen Captain Wragge en Mrs. Lecount (dat in zijn aard gelijkt op dat tusschen Count Fosco en Miss Halcombe in *The woman in white*) is spannend.

The woman in white (voor den modernen smaak te lang en niet zoo origineel als *No name*) maakte bij zijn verschijnen een dusdanigen opgang, dat, toen de Prins van Wales (Edward VI) een tocht naar de Pyramiden zou maken, wijl hij in Egypte vertoefde, hij zijn reisgezelschap alleen liet gaan en onder de veranda van zijn hotel *The woman in white* bleef lezen!

Een schrijver, die, naast Wilkie Collins veel succes had, maar thans geheel is vergeten, is J. Sheridan le Fanu, wiens *Uncle Silas* nu nog verkrijgbaar is, maar dat als men het leest, niet 'meevalt.'

In lateren tijd had Gustav Meyrink met zijn *Golem* veel belangstelling; inderdaad is het een knap en spannend boek, met een zeer oorspronkelijke intrige.

In den loop der negentiende eeuw was het ‘mode’ om ‘tales of terror and wonder’ te schrijven; degenen, die van deze romans het meest bekend zijn gebleven, noem ik hieronder:

The Monk, door M.G. Lewis;
The Castle of Otranto, door Horace Walpole;
The Castle of Udolpho, door Mrs. Radcliffe;
Zanoni, door Bulwer Lytton.

In dit genre literatuur is, van deze vier, het boek van den jongen Lewis zeker verreweg het beste.

The Monk werd zóóveel gelezen en zóó druk bediscussieerd, dat zijn vrienden Lewis half spottend, half waardeerend ‘Monk Lewis’ noemden.

The Monk is zeer knap gekomponeerd; de karakters zijn goed volgehouden, en de oplossing, dat de geheele intrige een spel van den duivel is, komt ons bevredigend voor, want ontneemt al het willekeurige aan het verhaal.

Hierdoor verschilt deze roman zeer van *The Castle of Otranto* door Horace Walpole, dat veel meer een mal verzinsel lijkt van iemand, die er pleizier in had in zijn vrije oogenblikken eens zoo'n verhaal samen te flansen.

Zonder eenige plausibele reden b.v. vallen zware steenen helmen van de kasteeltransen af op argelooze personen, die zich op het binnenhof bevinden, en verpletteren deze.

Mevrouw Radcliffe daarentegen heeft op haar *The Castle of Udolpho* ‘erg haar best gedaan’, reden waarom het zoo lang ‘in de wandeling’ gebleven is, ja, zelfs nu nog wordt gelezen.

Een goed ding is, dat zij alle griezeligheden rationeel weet te verklaren en daardoor is haar boek leesbaar.

Alleen heeft de manie van angstaanjagen haar zóó te pakken, dat zij verscheidene malen ergens op ‘anspielt’, zonder dat er later op doorgegaan wordt.

(Zooals bijvoorbeeld de persoon, die in een donkere laan wordt ontdekt en zeer geheimzinnig opduikt en weer verdwijnt, doch zonder dat men er later nog iets van hoort; de ontilbare zware

kast in Emily's kamer, waarvan we nooit hooren wat er eigenlijk in zat, enz. enz.)

Overigens heeft zij alles zeer ingenieus bedacht en is voldoende ‘thrilling’.

Houdt men van dergelijke lectuur, dan kan de *Castle of Udolpho* aan den modernen lezer nog wel ter lektuur worden aanbevolen.

Bulwer's *Zanoni* daarentegen, met zijn air van degelijken ernst, is onuitstaanbaar van kinderachtige gewichtigheid en door de gemakkelijke manier, waarop Bulwer zich eenvoudig van de dingen afmaakt.

Zanoni zou men kunnen noemen ‘een Spielerei met het Occulte’.

Een zeer modern voorbeeld hiervan is ook Bram Stoker's *Dracula.*

Houdt ge van vampiers in menschengedaante, dat wil zeggen, vindt ge het curieus van hun doen en drijven op de hoogte te komen? Kan het u niet schelen, als u wijs gemaakt wordt, dat vijf verschillende bloedtransfusie's worden toegepast, zonder dat éénmaal wordt nagegaan of het bloedbeeld der desbetreffenden harmonieert? Houdt ge van een boek, waarin sterke en spannende tooneelen voorkomen, als op een film?... Lees dan *Dracula.*

(Ik hoor, dat er reeds een film vervaardigd is over *De dochter van Dracula.*)

Ook in Holland worden jaarlijks tientallen detective-romans uitgegeven, vertaalde (want uit het buitenland worden ze met scheepsladingen ingevoerd) of oorspronkelijke; en in dit genre lijkt het wel, of het spreekwoord: ‘Aldoende leert men’ waarheid bevat, want er zijn zeer goede bij.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Madame Mathieu de Noailles in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 582.)*

Mad[e]. de Noailles was zeer trouw in haar vriendschappen. Toen haar vriend Henri Franck haar ontviel, na een twintigjarige verbintenis, was zij ontroostbaar. Langen, langen tijd droeg zij rouw over dezen 'frère léger et juvenile'. Zij schreef:

'Malade et triste, j'ai passé des mois atroces, si le printemps se hâte....'

Zij nam haar intrek in het Princess Hôtel 'brûlante de fièvre', en den volgenden dag moest zij het bed houden, bleek, met holle wangen, en niemands tegenwoordigheid kunnende verdragen....

Haar eenige troost waren de bijeenkomsten bij de Princesse de Polignac, die haar zenuwen tot rust bracht door de muziek van Chopin of Beethoven. En in dien tijd schreef zij haar roman *Le visage èmerveillé* (waarin de idyllische liefdesgeschiedenis beschreven wordt van een non voor een jongen man; een der mooiste boeken welke ik ken van Mad[e]. de Noailles, geschreven in exact denzelfden stijl, die bij het onderwerp past.)

Toen echter de directeur van de Revue de Paris, waarin het werk zou verschijnen, haar proeven stuurde, overdekt met verbeteringen, raadgevingen, vraagteekens, enz. schreef zij:

'Ganderax me tue! Et il me faudra quelques jours de soins pour me remettre de la gymnastique bienfaisante, mais mortelle, qu'il a imposée à mon pauvre cerveau....'

Mad[e]. de Noailles onderhield een vriendschap, zoowel met

Gabriele d'Annunzio als met Edmond Rostand. D'Annunzio noemde zij: ‘un faune! un faune divin, trapu, musclé, prêt à bondir. Ses yeux de proie se posent sur vous’.... en toch doet hij niets anders dan je de hand kussen als een ‘gewoon mensch’.... En het was duidelijk voor iedereen, dat madame de Noailles het vreemde gevoel had voor d'Annunzio van tegelijk bewondering en tegenzin.

Edmond Rostand echter, door zijn zachtheid en bescheidenheid, kon van haar vriendschap verzekerd zijn. Er was, omstreeks 1910, te Parijs geen beroemder schrijver, en die meer geliefd was dan Edmond Rostand.

Chantecler, waarvoor veel reclame was gemaakt, had evenwel niet het succes, dat men er van verwachtte.

Barrès echter was al verrukt, zoodra het scherm opging, en hij het tooneel zag der oude boerderij met haar verschillend gevogelte, den mesthoop en het hok met den ouden waakhond.

‘C'est une merveille’, zeide hij. En mevrouw de Noailles was niet minder enthousiast. Zij vergeleek Rostand met Virgilius. Zij noemde Chantecler een Georgica. Zij bezocht verschillende malen de voorstellingen achter elkaar, en gaf fauteuils aan haar kennissen cadeau. En ze zei: Als men dit kan zien, hoeft men niet langer naar buiten te verlangen.

De bescheiden Rostand was verlegen met haar lof, maar mevr. de Noailles kon niet anders dan exuberant zijn, slechts de dood ‘dessécha son coeur prodigue’....

Het was in haar appartement in de Rue Scheffer, dat mad^{e}. de Noailles haar ‘les Vivants et les Morts’ schreef.

Het was een groote kamer, waar de muren en het plafond waren overspannen met stof, om elk geluid te dempen.

En door het groote, geopende venster zag de dichteres:

> ....poindre un azur, si délicat, si tendre,
> Que par nostalgie, il nous aide à comprendre
> La clarté des jardins, où Platon devisait....

De meubelen waren stijl Louis XVI geschilderd in ‘gris Trianon’ gerehausseerd met blauwe randen. Aan den muur ontwaarde men een aquarel, voorstellende het Parthenon, en

afbeeldingen van Minerva en Venus. Het bureau ministre, aan den voet van het bed, was overdekt met boeken, tijdschriften en paperassen van allerlei aard.

Op het bed lagen altijd schoolschriften, waarin mad^{e}. de Noailles haar verzen schreef, haar improvisaties. En de telefoon stond geen oogenblik stil; altijd ‘sonnant, vibrant, impérieux, dominateur’....

En van den vroegen morgen tot den laten avond verdrong zich een menigte bezoekers voor dit bed.... wanneer werkte zij dan?

Alweer maakte zij plannen, om deze, al te groote belangstelling te ontvluchten. Zij wilde de oorden, waar zij haar kindsheid had doorgebracht, terugzien, maar welke een vreemde gewaarwording kreeg zij van Amphion:

‘Je ne puis vour dire, quel étrange sentiment j'éprouve ici, en ces lieux, qui m'ont formée, et qui j'ai tant aimés. Leur romantisme, - ces soupirs de Byron, de Lamartine, de Rousseau, - je les écoute encore, mais je ne leur donne pas ce coeur entier, qui répondait au leur. Je vois bien que le lac est charmant et que les feuillages sous la tiède pelouse, ont des bouquets d'abeilles....

C'est moins de joie, mais aussi plus de solidité.... une plus sûre acceptation de la destinée humaine, qui se passe parmi les hommes et non chez les beaux végétaux’....

Ook toen werkte zij aan haar dichtbundel, dien zij heeft genoemd *Les vivants et les morts.*

In 1913 verscheen deze bundel bij Fayard. Ontegenzeggelijk vindt men hierin eenige der schoonste verzen van Mad^{e}. de Noailles. Dezen bundel heeft zij het vaakst nagezien, het is haar boek ‘le plus pensé’, zooals men het zou kunnen noemen, en *Les vivants et les morts* beteekenen wel het hoogtepunt van haar succes. Van dezen bundel zeiden de jonge dichters, met René Benjamin aan het hoofd:

‘Ne gâtons pas notre chance exceptionelle, qui est de respirer au temps d'Anna de Noailles, de pouvoir, l'attendre, la regarder. Louons-nous de vivre avec elle’....

Voor het groote raadsel van het niet meer zijn, blijft ook Anna de Noailles, zooals haast iedereen, in angst en beven

staan; ‘amour, succès, vanité, plaisir, travail même’ lijkt haar absoluut onbeteekenend ‘auprès de l'angoisse de l'infini.’

En hoe benijdde zij niet degenen, die:

> ....qui sont dans la mort entrés avec aisance,
> Et comme des danseurs sacrés!....

Wie denkt hier niet aan Heine's verschrikkelijke vers, waarin hij de ‘rijken der aarde’ niet benijdt om hun leven, maar omdat zij, met rozen bekranst de geneugten des levens genieten, en dat hen dan ‘jählings der Hippe’ treft, - terwijl:

> ....Schon sieben Jahr, mit herben,
> Qualvollen Schmerzen wälz ich mich
> Am Boden.... und kann nicht sterben.

Haar groote, poëtische gevoeligheid deed mevrouw de Noailles het gevaar van den oorlog vóórvoelen, en toen zij de jonge krijgslieden ‘enivrés de l'amour de la patrie’, naar het front zag weg-trekken, zuchtte zij:

‘Comment vivre à présent?’....

Zij kon niet wachten op een beslissing, die lang uitblijven zou. Met koortsachtig ongeduld, had zij de sluiers willen verscheuren, die de toekomst bedekten. Zij ondervroeg alle militairen en staatslieden, die er iets van weten konden, en elken morgen begaf zij zich naar de Rue Franklin, om haar ouden vriend Clémenceau te consulteeren. En Millerand werd door haar genoemd: ‘l'organisateur de la victoire’.

Toen Millerand Minister werd, vervaardigden de fabrieken 75 granaten per dag. Hij vroeg er, inplaats van 12000 in de 14 dagen, om 50.000. En toen hij in 1915 afscheid nam van het ministerie, werden er in de 14 dagen 150.000 gemaakt!

Mevrouw de Noailles ging wat rust zoeken te Cambo (waar ook, zooals men weet, haar vriend Edmond Rostand woonde).

‘J'ai un peu de silence et de repos ici. L'ennui pour moi est de n'avoir pas encore retrouvé le sommeil, mais j'ai retrouvé l'endurance, ce qui est le principal. Zij schreef er veel verzen, bijvoorbeeld dit, dat zoo goed haar geestesgesteldheid weergeeft:

Je ne peux plus aimer, ni vouloir, ni comprendre....
A peine si je suis encore.
Ma famille infinie est impalpable cendre
J'ai honte d'habiter un corps.
J'ai honte de mes yeux, qui songent ou s'élancent
Accablés, attentifs, hardis!
Les garçons de vingt ans ont tous un coup de lance
Qui les fixe au noir paradis....

In 1915 had Mad[e]. Noalles het groote verdriet haar vriend Léon de Montesquiou te verliezen. Zij bezat ‘cette longue mémoire du coeur qui la rendait éternellement au souvenir de ses amis’.

‘Comme il me manque!’ zeide zij. Tal van jeugdherinneringen verbonden haar aan dezen geliefden vriend!

En zij schreef:

Et pourtant à présent je sais, que rien n'égale
L'héroïque abandon, suprême et sans retour,
Je sais que l'honneur est le faîte de l'amour
Et que la jeune mort est la mort triomphale.

Met hart en ziel nam zij deel aan het verloop van den oorlog, en toch, toen de zege bevochten was, voelde zij de enthousiaste vreugde niet meer, zooals het haar in haar jeugd zou zijn mogelijk geweest....

‘Comme le marronnier, dont les pétales jonchent l'avenue, j'ai répandu tout mon coeur....’ zeide zij. En zoo was het ook. Geven.... geven.... alles wat zij bezat aan geestelijken inhoud en materiëele gunsten was haar grootste en liefste levensdrang.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Gegeven het opschrift dezer bladen, wordt er slechts zelden een gebeurtenis in ons goede land in besproken. Doch alles ondergaat den invloed van alles. Ons land is ondanks zijn innerlijke spanning een rustig, koel hoekje, waar in het Europeesche huis der verdwaasden nog kalme levensaanschouwing en logische redeneering mogelijk zijn. Terwijl daar volken oorlog voeren of oorlog voorbereiden van de denkbaar-verfoeilijkste wijze. In de oververhitting van den geest daarvan, vragen zij die er ontzet over spreken zich en elkaar af, welke beteekenis het Christendom nog heeft in deze algemeene verwildering met haar wonder-verfijnde techniek en een meesterschap over tot voor kort ongekende natuurkrachten? Maar het Christendom! Wie getuigt er welsprekender over dan er pijnlijk over te zwijgen? Daar is enkele weken geleden in de aan het wereldverkeer direct verbonden handelsstad Rotterdam op zoo geheimzinnige en, hoe ook, afschuwelijk-wetenschappelijke wijze uit een klein pakje een zoogenaamde ‘tijdbom’ losgebarsten, en de drager, die het even tevoren in een koffiehuis had ontvangen, onbewust van den inhoud, werd er lichamelijk door vernietigd. Maar zijn gelaat bleef herkenbaar. Daardoor vooral kwam de politie spoedig op het rechte spoor van onderzoek. Het gebeurde op straat, den modernen Coolsingel, oogenschijnlijk een brokje wereldstad. Enkele menschen werden er mee, doch niet levensgevaarlijk door getroffen, doch hem op wiens leven zijn vijanden reeds lang hadden geloerd, zonder het, dank zij zijn

slimme voorzorgen tegen de gevaren, welke hij kende, te kunnen aantasten, hem konden zij eindelijk verdelgen.

Iedere Nederlandsche krantenlezer is over deze lage misdaad, zooals geen Nederlander kàn bedenken, in bijzonderheden ingelicht. Sedert heeft hij zijn leven intusschen voortgeleefd, afgeleid door alle dreigingen van het oogenblik. Dit ontzetting barende Nederlandsche voorval zal door velen reeds nagenoeg vergeten zijn. Opzet, uitwerking, bedoeling en volvoering dezer misdaad waren echter zoo geheel in strijd met den Nederlandschen aard, zelfs met geheel den West-Europeeschen geaardheid, dat het niemand verbaasde te lezen, toen de speurmeesters der Rotterdamsche politie merkwaardig-snel konden bekend maken, dat het hier een op gluiperige wijze lang voorbereide bolsjewistische rechtspleging gold. Immers de getroffene, de eindelijk uit het leven weg gevaagde man, was een moedige bestrijder van het tegenwoordige Russische regeerings-systeem met Stalin aan het hoofd, Konovalec, Oekraïner, strijder voor de onafhankelijkheid van zijn geboorteland uit de dwingelandij der Soviët-Unie: anders gezegd de ‘U.S.S.R.’. Ook deze misdaad is een noodlottig gevolg van de wraakzuchtige overwinnaars ter vredesconferentiën van 1919-'20, waarvan de verfoeiing doorwerkt over heel de wereld en heel Europa met verwoesting bedreigt. Het aan het eind der 18e eeuw onder Rusland, Pruisen en Oostenrijk verdeelde Polen kon ook daardoor opnieuw, naar den ouden kreet: ‘Nog is Polen niet verloren’, tot een moderne republiek worden opgeroepen, zooals de noodlottige twistappel Tsjecho-Slowakije, maar het grootere Oekraïne van nu, meer dan veertig millioen inwoners, werd voor het grootste deel aan het Bolsjewistische Rusland gelaten en een kleiner deel aan Polen afgestaan. De Oekraïners hadden reeds onder het ellendige Czarisme naar hun onafhankelijkheid gestreefd op een wijze, welke door geen middel zelfs van misdaad werd afgeschrikt. In en door den oorlog hoopten zij hun onafhankelijkheid te winnen. Maar voor de Czaristische overheersching kregen zij de Bolsjewistische: despotisme nog erger verfoeid dan het in bloed en misdaad ondergegane Czarisme. Voor een groot deel kozakkenvolk: zoo zou men deze vermetel te paard rijdende landbouwers onder adellijke ‘hetmans’ kunnen noemen, hadden zij wel gestreefd naar vrij wording van dier

aristocratische dwangmethoden, maar de bolsjewistische vonden zij nog ondragelijker. In de omwentelingen van den grooten oorlog vermocht dit volk, in het gedenkwaardige jaar 1917, toen alle grensgebieden van het verfoeide Czarenrijk zich trachten los te scheuren van het alle nabijë volken om zich heen vast grijpende ondergegane Czarisme, van de Zwarte Zee tot de Oostzee, meende ook het felbewogen Oekraïne zijn onafhankelijkheid te kunnen bevechten. Daarbij geholpen door het antibolsjewistische leger der 'Wit-Russen'. De oorlog duurde echter voort: Oekraïne kwam in het geweld der tot nu in die landen overwinnende Duitschers, maar die bleken geen gematigder overheerschers dan die de Oekraïners zich hadden afgeschud: dier veldheer, generaal Von Eichhorn, werd van zijn geweldmethoden het slachtoffer door een bom in de hoofdstad Kiëf. Petljora trachtte toen tijdelijk een paar maal staatshoofd te zijn voor het zijn onafhankelijkheid bevechtende volk, maar het zich consolideerende Bolsjewistische leger kwam terug en overwon. Met de onafhankelijkheid van het Oekraïnische volk was het gedaan. Petljora moest vluchten en kwam later te Parijs om het leven op gelijk gluiperige manier als zijn jongeren vriend en medestrijder naar de vrijheid van hun geboorteland, die nu in het, in vergelijking van den chaos elders in ons werelddeel, van geen bomaanslagen droomende, immers te noest arbeidende Rotterdam, Konovalec. Na Petljora's dood was deze om den Chicago'schen term te gebruiken 'staatsvijand No. Eén' van Stalin en diens Moskovietsche trawanten. Men heeft hem, die zulk een dood moet hebben voorzien en er maatregelen van de scherpste voorzichtigheid tegen nam, begluurd, gevolgd, door Judassen omringd, eindelijk op den Rotterdamschen Coolsingel met den dood getroffen. De Russische 'Gpoe' had klaarblijkelijk ook in deze belangrijke verkeersstad, waarin, dank zij onze tot voor korten tijd geheel open grenzen, met het oude opschrift 'Welkom, Vreemdeling'!, zijn verborgen agentschap. Ook Nederlandsche passen worden sedert jaren zoo slim en zoo kunstig vervalscht, dat zij 'Paspartouts' zijn geworden, welker waarde aan alle grenskantoren beneden 'pari' dreigen te worden genoteerd.

Men zegt niet te veel door de bewering, dat heel Europa.

ja, de Vereenigde Staten mee, zich in de afgeloopen weken het antagonisme tusschen het Derde Rijk en zijn Sudeten-dierbaren, die de Tsjecho-Slowaksche republiek door een nijptank omringen, zich in het uiterste gevaar van oorlog heeft gevoeld. Wijl heel de in èèn durenden staat van geestesspanning verkeerende menschheid van heden van niets anders dan van een nieuwen wereldoorlog droomt, en hem juist daardoor, in een haast onbeheerschelijkte zenuwprikkel, tegen wil en wensch voorbereidt. Natuurlijk is die gevaarlijke geestesspanning in Midden-Europa het hevigst, en wijl er in het 'Derde Rijk', voorheen bewoond door een 'volk van denkers', geen zelf-denkende menschen meer kunnen leven, bewijs: de meer dan 99% der jongste politieke stemmingen vóór het Hitlerisme, verspreiden de Duitsche dagbladen kunstmatig-verhitte meeningen omtrent de Praagsche regeering, die de beklagenswaardige Sudeten zoo ergerlijk onderdrukt, en niet wil verhinderen, dat haar dienaren en Tsjechische onderdanen er op uit zijn vechtpartijen en twisten tegen onschuldig-feestvierende Sudeten uit te lokken, en dan met harde middelen haar niets ontziende autoriteit, uitgeoefend meestal door onhebbelijke ondergeschikten van lageren rang, doet neerranselen of neerschieten, met dood en verwonding als gevolg, en nieuwe demonstratieën en nieuwe vechtpartijen als gevolg hiervan. Maar de Praagsche regeering is duidelijk bereid den Sudeten hun zin te geven, voor zooveel dit met het voortbestaan der republiek mogelijk is. Zij telt nagenoeg 15 millioen inwoners, waarvan een derde slechts Tsjechen zijn in naam, maar drie-en-een-half millioen eigenlijke Duitschers. Er wordt berekend, dat indien het geschil tusschen het 'Derde Rijk' en genoemde republiek tot een nieuwen algemeenen oorlog zou leiden, het Duitsche volk, bij overwinning - of toch steeds weer mogelijke nederlaag - drie millioen zonen aan den dood zou moeten offeren. Adolf Hitler, 'der Führer', veler Duitschers god, kent den oorlog uit eigen jeugd als gemeen soldaat. Het is zeker, dat hij geen drie millioen Duitschers zal offeren om een half millioen bij zijn Derde Rijk te voegen. Dit getal door een oorlog misschien herleid tot geen enkele meer.

Vooropgesteld, dat de Duitschers in dien oorlog zouden overwinnen. Hoeveel venijn de reptielen in de dagbladpers in Duitschland van heden ook tegen Praag uitblazen: het is uiterst onwaar-

schijnlijk, dat daaruit de oorlog zou kunnen ontstaan. Te minder wijl de Praagsche regeering met haar verschillende minderheden - want zij heeft niet enkel te doen met de Sudeten, haar naaste bondgenooten de Slowaken, verlangen ook zelfstandigheid in of desnoods buiten verband der republiek, de kleinere Poolsche en Hongaarsche minderheden streven er gelijkelijk naar - die regeering wenscht nu maar in eens tot verschillende vergelijken te komen met die. Niet alle Sudeten-Duitschers, die reeds 72 leden tellen in het Praagsche parlement van 280 leden, slechts 44 daarvan zijn zoo hevig 'Duitsch', dat zij liefst onmiddellijk het Hitlersche Heil zouden willen genieten. Maar wèl zouden allen een vèrstrekkende autonomie wenschen, ver buiten wat de Praagsche regeering hun wil toestaan. Stond deze alleen tegenover de Duitsche wenschen, dan zou het er gevaarlijk voor haar uitzien. Maar Frankrijk staat borg voor haar voortbestaan, en met Frankrijk is, voor een Europeeschen oorlog, nu Engeland verbonden, en Polen zou misschien die beide steunen. Maar dit heeft de zeker machtige Bolsjewistische legers achter zich te vreezen. Wel is waar zijn deze voor den oorlog met de Fransche verbonden, maar niet met de Poolsche. Bovendien is er een sterke partij in Polen, welke het vooruitzicht van een uiteenvallen der Tsjecho-Slowaksche republiek voordeelig voor eigen land zou vinden. Temeer wijl de Slowaken de Tsjechen allerminst vurig beminnen en niet zoo erg tegen een afscheiding zijn. Zooals reeds werd gezegd: de regeering te Praag is tot toegeven bereid. Maar onderwijl heeft zij haar rijk door mobilisatie en een reeds sinds eenigen tijd aangelegde zoogenaamde 'Maginot'-lijn van moderne en zeer sterke forten langs haar grenzen aan het 'Derde Rijk', beveiligd, waarbij Fransche militaire leermeesters-ingénieurs haar hebben geholpen. Zij past de oude maar nog steeds doeltreffende spreuk toe: 'indien gij den vrede wenscht te handhaven, wapen u dan ten oorlog.' Intusschen maant de Britsche diplomatie de regeering van het 'Derde Rijk' aan tot matiging en die van Praag tot zoo ver-mogelijk toegeven. Het blijft echter de vraag, of deze laatste zoo ver zal kunnen gaan als de Sudeten, daarbij door Hitleria ondersteund, eischen. Er is evenwel een partij in Engeland, waarbij de invloedrijke 'Times' voorgaat, welke er niet afkeerig van is, dat zoo mogelijk door een plebisciet de drie-en-een-half millioen Sudeten op vreedzame wijze

bij het ‘Derde Rijk’ zouden worden gevoegd. En eigenlijk: waarom ook niet? Wie, behalve de Tsjechen-zelf, die met die Sudeten het vroegere koninkrijk Bohemen bevolkten, welks laatste koning in het 's-Gravenhage van Frederik Hendrik gelijke niet onaangename ballingschap onderging, als waarin de ex-Duitsche keizer Wilhelm II thans in ons lieflijk Doorn berust, en er onze geëerde gast is, wie, behalve de Tsjechen, heeft er eigenlijk belang bij het ongeschonden voortbestaan van de jammerlijke Tsjecho-Slowaksche republiek? Zij is nu 'n gevaarlijke twistappel tusschen verschillende naties van Midden-Europa, en een nog dreigender oorlogsgevaar dan het tegenwoordige Spanje met zijn twee fanatieke volksdeelen in een vreeselijken strijd tegen elkaar en tegen de veiligheid der overige volken van ons werelddeel. Maar vóór hier wordt overgegaan op de gevaren, welke Europa uit dien hoek bedreigen, moet het verlanglijstje worden opgesomd, dat de partij van Konrad Henlein, den leider der Sudeten, aan de Praagsche regeering heeft gepresenteerd. Het gaat om: ‘1. Gelijkstelling van de Duitsche volksgroep met het Tsjechische volk, zoowel in rechten als rang. 2. Teneinde deze positie van rechtsgelijkheid te kunnen handhaven, erkenning van de Sudetenduitsche volksgroep als rechtspersoon. 3. Afbakening en erkenning van het afzonderlijke Duitsche gebied. 4. Organisatie van een Duitsch zelfbestuur in dit gebied, geldende voor alle takken van het openbare leven, waarbij de belangen van de Duitsche volksgroep zijn betrokken. 5. Beschermende wettelijke bepalingen ten behoeve van de staatsburgers, die buiten het gebied leven, waarin hun volk een gesloten geheel vormt. 6. Opheffing van het onrecht, dat den Sudetenduitschers sedert 1918 is aangedaan en herstel van de hierdoor berokkende schade. 7. Erkenning en toepassing van het beginsel: in het Duitsche gebied Duitsche openbare ambtenaren. 8. Onbeperkte vrijheid, zich lid van de Duitsche volksgemeenschap te noemen en de Duitsche wereldbeschouwing te belijden.’

Het eigenaardige is, dat de verschillende volken in Midden-Europa sedert nagenoeg twintig jaren door een minderheden-jeuk worden gehinderd: Duitschland zoo goed als Tsjecho-Slowakije en Polen, om van Rusland te zwijgen, dat gelukkig buiten Midden-Europa ligt, ofschoon zijn Bolsjewistische bezieling in alle landen is doorgedrongen. Polen heeft een Duitsche minderheid, zij deze

weinig talrijk, en Duitschland een Poolsche. Maar de Polen in Duitschland worden, zegt de regeering te Warschau, op velerlei wijzen gehinderd en achteruit gezet, ja, economisch zelfs geboycot. Ook kunnen hun kinderen geen behoorlijk Poolsch lager onderwijs ontvangen. De Poolsche regeering heeft daarover een memorandum tot die van het 'Derde Rijk' gericht, doch de regeering in de Berlijnsche 'Wilhelmstrasse' heeft dit 'vodje papier' onder het loodje gelegd, wijl, antwoordde zij, de Polen in haar land geen enkele reden hadden zich te beklagen. In Tsjecho-Slowakije verlangen de Polen gelijke minderheidsrechten als de Sudeten, maar zelf heeft zij last van een veel talrijker Oekraiensche minderheid, talrijker zelfs dan de Sudeten in de Tsjechische republiek. Doch de Poolsche regeering doet alsof zij nooit een Oekraiensche stem heeft vernomen, en de Oekraieners binnen hun koninkrijk zonder koning, leven in heerlijkheid.

Hoezeer er in het begin van den burgeroorlog in Spanje velen waren, die hun sympathie voor Franco en zijn volgelingen niet verheelden: zijn strijd kortom tegen de Communistisch-gezinde 'regeering', waarmee de Kataloniërs zich hadden vereenigd, er op uit den lang gekoesterden wensch tot zelfstandigheid in een rood-geverfde Spaansche republiek te verwerkelijken, en ook elders veler sympathie bezat, die strijd is zoo verwoestend geworden voor Spanje, wordt door Italiaansche hulp van moderne strijdmiddelen en troepen dermate niets ontziend gevoerd, dat er in West-Europeesche landen, en in de Vereenigde Staten een afkeer dreigt te ontstaan, welke zou kunnen leiden tot een gezamenlijk ingrijpen om aan dezen door het Mussolinisme en het Hitlerisme geholpen algemeenen moord en verwoesting een eind te maken. Evenwel zoover zal het waarschijnlijk niet komen. Engelands voorzichtig regeeringsbeleid, dat zijn erkenning van Italië's overheersching in Abessynië en de betiteling van Victor-Emanuel III als koning-keizer laat wachten op een nadere regeling in het Iberische land, zoo dat de twee partijen, Franco en 'de regeering', zoogenaamd, alleen in het strijdperk achter blijven, het weet niet meer hoe te handelen. Mussolini en zijn zelfs in Spanje door de bevolking gehate macht in dezen oorlog, waarin thans een niets en niemand meer ontziende bommen-hagel over de steden en haar weerlooze bevolkingen, evenals over de neutrale schepen ook

uit Engeland en Frankrijk[1)] in de Spaansche havens met lading, waardoor de zoogenaamde ‘regeerings’-troepen en volgelingen tegen Frankrijk en zijn macht worden gesterkt, Mussolini, geholpen daarbij van Duitschen kant, neemt openlijk aan den oorlog aan Franco's zijde deel, doch hij schijnt er genoeg van te krijgen. Doch de ‘regeerings’-troepen, grootendeels bestaande uit geestdriftige en opofferingsgezinde proletariërs, ten oorlog bereid en geoefend, doet dezen afkeerwekkenden en ook voor anderen gevaarlijken strijd voortduren. De verhouding van Engeland en Italië in de Middellandsche Zee: twee machtige maritieme mogendheden, welke elkaar in April door een verbond schenen gevonden te hebben, wacht ter bevestiging op het einde van dezen strijd. Welke echter nog gevaarlijk-lang kan duren. En dan, wat is Franco's doel? Het schijnt niet enkel, dat hij de roode bezieling in het Spanje van eertijds der ‘Katholieke koningen’, die zoo gaarne speelden met de dwangmiddelen der ‘Heilige Inquisitie’, wil verdelgen, maar, zoo hij al niet zijn Spanje wil hervormen tot een nieuw land van auto-da-fé's, overtuigingsmiddelen van wat hij ‘dwalingen’ geneigd is te noemen, het schijnt toch, dat hij intusschen fanatieker geworden dan de fanatiek-Spaansche aard, ook aan de Communistische ‘regeerings’-kant, de strijders bezielde, nu een Spanje naar Mussolini's en Hitler's hart voor zijn volk te doezelig vindt. Zijn volk moet weer ultra-Roomsch-Katholiek worden. Zooals het voorheen was. Eêr dan aan Christus, moet het gewijd zijn aan Maria, de Maagd, onbevlekt geboren, geëerd door de ridderlijke kwezelachtigheid van zulk een vroomheid, en sterk door de maatschappelijke instellingen van voorheen, misschien met het door hem niet zoozeer verfoeide ‘casiqueisme’.... de plaatselijke belangenregeeringen der voorname grondeigenaars er bij. Kortom een Spanje lokt hem van een halve eeuw geleden. Althans zijn wenschen lijken die richting uit te gaan. Indien dit zoo is, dan staat het Spaansche volk een treurige toekomst te wachten. Engeland tracht wel aan te sturen tot een vergelijk tusschen beide strijdende partijen, hoewel men niet kan inzien hoe zulk een vergelijk mogelijk is dan tenzij met de erkenning van Katalonië's autonomie. Maar van

1) Er werd ook een Nederlandsche boot gehavend en een opvarende daarbij gedood.

Franco's zijde wordt zulk een vergelijk op overtuigendste manier afgewezen. Franco en zijn vreemde helpers, die hem wel nagenoeg in hun macht hebben, zeggen met niets minder tevreden te zullen zijn dan met een volkomen onderwerping van de zoogenaamde ‘regeering’ en haar strijders.

Keeren wij voor een oogenblik ons gelaat naar het Verre Oosten en zijn oorlog, die ook geen ‘oorlog’ heeten mag, van de Japanners tegen de Chineezen. Allerminst omdat in die verre streken de strijd minder afkeerwekkend wordt gevoerd. Ook de Japanners bombardeeren niets ontziend de steden met haar weerlooze bevolkingen, trekken hoe langer hoe dieper het heel wijde, wijde land in en de Chineezen trekken terug, steeds dieper in dat groote, groote land. Misschien zal het Japansche leger een nederlaag vinden in den trant van Napoleon's verschrikkelijken terugtocht uit Moskou over de Beresina. Doch terwijl zijn ‘Groote Leger’ daar door vuur werd terug gedreven, trachten de Chineezen hun vijand, die zich nog steeds hun vriend noemt, te keeren door water. Zij hebben door het open stooten harer dijken de Gele Rivier uitgestort over de akkers, bezet door Japansche troepen, en de overstrooming dier landen is verwoestend en dreigt zich met den Jangtze te vereenigen. Wie weet voor hoeveel tijd, voor hoevele landbouwende menschen? Maar de Chineezen zijn in vele opzichten een eigenaardig en sympathiek volk.

Onlangs kon men in het ‘Algemeen Handelsblad’ een vertaling lezen onder titel ‘Chineezen zullen den oorlog winnen’ van de Noord-Amerikaansche schrijfster Pearl S. Buck, in China geboren en geheel op Chineesche scholen onderwezen dochter van een zendelingen-echtpaar. Zij heeft enkele romans geschreven uit dat China, dat zij door en door kent, o.a. ‘The good earth’ en ‘Sons’, welke in haast oud-testamentische stijl prachtig het Chineesche landbouwersleven schetsen en zijn wederwaardigheden, ook in de opkomst van een jonger geslacht, dat aan de vaderlijke zeden ontgroeit. In dat bedoeld feuilleton geeft zij den optimistischen levensblik weer van het Chineesche volk en zijn onderwezenen. De Chineezen vreezen den dood allerminst. Trouwens de Japanners ook niet. Zij bezitten omtrent leven en dood een volkomen andere mentaliteit dan de Westersche menschen. Ook vreezen zij geen armoede en ontbeering. De ellenden van het leven

hebben om zoo te zeggen geen vat op hun stemming. Zij zien van dezen oorlog tegen de Japanners zelfs den goeden kant. Juist wijl zij zich terugtrekken verder hun land en werelddeel in, waar, ondanks een bevolking van honderden millioenen nog zooveel vruchtbare grond onontgonnen wacht op hun ploeg en hun bezaaiing. Hun groote hulp in dezen strijd, welke dan zoovele menschenlevens eischt, waarover de Westersche menschen tranen storten en zijzelf glimlachen, hun groote kracht is niet alleen dat zij, van welke politieke gezindheid ook, zich eendrachtig geschaard hebben om Tsjiang-KaKi-sjjek, maar hun blijgeestige levenshouding en volkomen toewijding.

Bibliographie

Ons Kind. Gids voor jonge ouders. Voor de Stichting ‘Ons Kind’ uitgegeven door de Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Men zal ons niet euvel duiden dat wij een moment geheel áf zien van de sympathieke aanleiding tot het ontstaan van dit boek, en het nemen zoo als het voor ons ligt. Het bedoelt te zijn, naast een nationaal geboorte-geschenk, een gids voor jonge ouders èn tevens een overzicht over de huidige stand der paedagogische wetenschap in Nederland. En, mag een geschonken paard al niet in de bek gezien worden - niemand zal er op tegen zijn, dat een gids op zijn deugdelijkheid beproefd wordt.

Door een uitgebreide redactiestaf werd het geheele werk opgezet in zeven hoofdstukken: de ontvangst; lichamelijke ontwikkeling en verzorging; bezigheden; ontwikkeling van het verstand, gevoel en wil; omgang en gemeenschap; de zedelijke vorming en de godsdienstige opvoeding betreffende; - en elk hoofdstuk onderverdeeld in monographieën van de hand van meer of minder bekende vakmenschen. Het is al vanzelfsprekend dat een dergelijke werkwijze eigen moeilijkheden en bezwaren meebrengt (ook voor den recensent). Er is moeilijk of in het geheel niet een eenheid te bereiken door 't groote aantal medewerkers; er worden sommige zaken al eens meermalen besproken; zelfs de spelling is ongelijk, hetgeen de eindredactie toch zeker had kunnen veranderen. (Zoo als er ook één man als laatste het nogal rijke aantal drukfouten uit had kunnen halen.)

Erger dan deze technische kwesties is het, dat ook in het innerlijke wel eens de eenheid zoek schijnt; wat toch voor een paedagogische gids ten eenenmale onjuist moet heeten. Waar

weinige zaken zóó intens verbonden zijn met 's menschen levens-inzicht en levens-houding als juist de opvoeding van het jonge kind, daar spreekt het al haast vanzelf dat er éénheid zou moeten zijn. Maar het schijnt in dit land noodzakelijk, voortdurend ‘elke heilige zijn kaarsje’ te blijven geven - m.a.w. *iedere* richting ‘erbij’ te roepen, ook al is zij in wezen a- of anti-nationaal. En in een geschenk aan 't Kroonprinselijk paar moet een socialist al evenzeer aanwezig zijn; dit is iets wat er bij ons nog steeds niet in wil, afzijdig van alle politiek. En we krijgen dan te genieten van een groot artikel van Koos Vorrink over Sociale opvoeding, waarover anderen 't wellicht beter gedaan hadden. Ik weet niet of het dan ook niet opzettelijk is, dat zijn artikel aan weêrszijden wordt geflankeerd door Prof. Dr. J.H. Gunning, die den heer Vorrink uiterst zachtzinnig maar uiterst raak, corrigeert. Hoewel de redactie in de algemeene inleiding met nadruk erop wijst, dat er geen noemenswaardige meeningsverschillen waren, zie ik tusschen de regels door een debat tusschen Vorrink en Gunning, waarbij de laatste steviger staat. Wij kunnen hier uiteraard niet al te diep op verschillende kwesties ingaan, maar mogen toch zeggen dat m.i. zoowel Vorrink als Gunning iets over 't hoofd zien. Zij behandelen resp. sociale en nationale opvoeding apart; terwijl ik zou zeggen dat deze in één verband behandeld moeten. Niet alleen is dit waar, omdat sociale en nationale opvoeding vallen onder de rubriek ‘gemeenschap’ - maar vooral *omdat een juiste sociale opvoeding uit haar aard tegelijkertijd nationaal moet zijn en omgekeerd.* Sociale opvoeding heeft niet als uiteindelijk doel een vaag idee van ‘de menschheid’ (zooals een ethisch humanitaire instelling zou zeggen). Hierop wijst Gunning reeds. Maar evenmin heeft de sociale opvoeding tot doel, de beperkte gemeenschappen (clubs, bonden e.t.q.), waar*in* zij geschiedt. Deze immers zijn middel-doel tot het groote doel: de Nederlandsche, de nationale, gemeenschap; waarvan wij allen immers deelen zijn (we mogen hier verder verwijzen naar ‘Deel en Geheel’ van Dr. Angelinus, zoojuist in de serie Wüsgeerige Grondbeginselen bij J.J. Romen te Roermond verschenen). De sociale opvoeding heeft niet genoeg gedaan als ze opvoedt tot goed lid van een of meer v e r e e n i g i n g e n ; ze moet verder groeien in de juiste nationale opvoeding. Hierover is het

opstel van Gunning echter hartverkwikkend om te lezen in deze tijden.

Een gebrek, dat voortvloeit uit te weinig eenheid, is ook, dat in t w e e of d r i e opstellen even er op gewezen wordt, dat gezinsopvoeding mede een taak van den vader is, maar dat verder alle anderen zich bijna uitsluitend tot de moeder richten en over haar taak spreken. Sympathiek steekt hier tegen af Waterink's zoo juiste opmerking (mits goed verstaan) over het ‘priesterschap’ van den vader in 't gezin.

Zijn dit ‘fouten’ die voortspruiten uit 't gebrek aan eenheid - er is nog een bezwaar dat voor bijna heel 't boek behalve de eerste drie hoofdstuken geldt: dat het ‘te hoog’ is, gezien de bedoeling van het werk. Dit wil immers een hulp zijn voor *alle* jonge ouders, en nu vleie men zich niet dat de massa onzer ouders dit lezen kan, laat staan verwerken! Men hoeft nog niet eens naar de z.g.n. ‘lagere’ standen te gaan, er zijn er bij de betere arbeiders, middenstand enz. meer dan genoeg voor wie deze hoofdstukken veel en veel te zwaar en... veel te theoretisch zijn. Wat onze volksopvoeding noodig heeft en waar ik reeds jaren van droom, is een boek waarin zoo weinig mogelijk geleerdheid en theorie, maar zoo veel mogelijk praktijk voor het dagelijksche leven staat. Waarmee niet gezegd is, dat degeen die zulk 'n boek wil schrijven, geen geleerd (of liever nog: wijs) man moet zijn. Wie dit werk zou willen probeeren, zou alras merken, dat de verbondenheid met levens-inzicht en levenshouding, waarover we boven spraken, tot in de kleinste zaken tot uiting komt.

Typeerend hiervoor zijn in dit boek de bijdragen van Mevr. Nanninga-Boon en Prof. Carp, wijzend resp. op het element van hardheid in leven en lijden, en op de vrees (o.a. voor den dood). Wij ontkennen geenszins, dat de opvoeder rekening moet houden met de toekomstige stormen, waaraan het kind zal zijn bloot gesteld, en dat de grens van ons aardsche leven in den dood ligt. Wat wij wel ontkennen is, dat deze gedachten ons noodzakelijk ‘vrees’ moesten bijbrengen. Wij meenen, dat de begrippen, die kinderen hierover krijgen, goeddeels afhankelijk zijn van 't begrip dat de ouders zelf hebben en bij 't kind vormen; waarheen ook Prof. Hoogveld wijst op blz. 209 v.v. Dat het leven nu eenmaal vol ‘gevaren’ is, hoeft niet bestreden; we missen slechts in heel

het boek eenige verwijzing naar wat in dezen tijd meer dan ooit noodig schijnt: een h e r o ï s c h e opvoeding. Alleen reeds dit woord zal bij velen vermoedelijk schrik-aanjagend werken. Terwijl het toch logisch is, dat slechts een heroïsche opvoeding in staat kan stellen, de gevaren van 't leven onder de oogen te zien en tegemoet te treden, in plaats van er passief aan onder te gaan.

Feitelijk voelt men, dit boek lezend en besprekend, voortdurend neiging om terug te gaan tot de allereerste grondslagen van elk opvoedingswerk en opvoedkundig geschrift; maar dit kan zeker in 't bestek van een recensie niet gebeuren. Stellen wij daarom dit vast: in zoo verre dit boek een weergave is van den stand der paedagogische wetenschap in dit land (en tot op zekere hoogte *is* het dit ook!) kan die stand in menig opzicht bevredigend genoemd worden. Men stelt zich niet louter tevreden met na te praten wat buitenlanders vertellen, maar doet zelfstandig onderzoek. (Interessant is, in dit verband, Waterink's mededeeling over zijn 3000 leeftijdsonderzoekingen. Ik persoonlijk trof nog nergens anders rapport hiervan; is 't toch reeds gepubliceerd?) Over het algemeen is men ook niet bij het buitenland achter; tenzij alleen in de ‘hoeveelheid’ litteratuur - maar dit is natuurlijk niet doorslaggevend. Wij hebben in mannen als Kohnstamm, Waterink, Gunning, Hoogveld, Rutten (om er slechts *enkelen* te noemen) paedagogen en psychologen van kaliber. (Dat er méér zijn, die ik in dit boek mis, zegt hier niets tegen in.) Want, al kan er dan ook op sommige zinnen en fragmenten uit dit werk ernstig critiek gegeven, evenzeer staan er heel fragmenten en heele opstellen in, die volkomen voortreffelijk en toe te juichen zijn.

Zoo b.v. dat we in een opzicht - gelukkig - nooit zoo ‘ver’ zijn geweest als in 't buitenland, en wel wat vereering van Ellen Key betreft. Ik tref in dit boek zetten aan, die, misschien niet volkomen bewust, prachtige antwoorden zijn op beweringen dezer dame. Is het toch een gevolg der Nederlandsche nuchterheid, dat we voor háár bekoring niet zijn bezweken?

Ik noem aan het eind, de twee laatste hoofdstukken, over zedelijke en godsdienstige vorming. In handen van bekwamen als Kohnstamm en Hoogveld *moesten* deze goed worden; er is welhaast geen andere mogelijkheid. Uiterst sympathiek is mij Rutten's ‘Vriendschappen’; Jac. P. Thijsse over zijn planten en

dieren; vooral ook D.L. Daalder, die behartigenswaardige zaken zegt over kinderlectuur en wijst op enkele ‘klassieke’ kinderschrijvers van wie ook ik betreur, dat ze veel te weinig worden gelezen.

Waar ik tot oordeel over medische aangelegenheden niet in staat ben, kan ik over de twee eerste hoofdstukken alleen zeggen, dat ze voor mijn gevoel uitmunten door de praktische en zakelijke weergave.

Er is dus (natuurlijk) kritiek op dit werk te leveren; maar desondanks kan het toch aanbevolen worden voor allen, die eenigermate ontwikkld zijn, ook al ligt deze ontwikkeling niet direct op paedagogisch terrein. Als men slechts voldoende critisch kan lezen om hier en daar enkele klippen te omgaan, zal het juist voor niet-paedagogen allicht zeer interessant en in menig opzicht leerzaam zijn. We kunnen het dan ook een hartelijke aanbeveling meegeven en de samenstellers geluk wenschen met hun arbeid.

LOUIS KNUVELDER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 8]

Menschen van morgen door Louis Knuvelder.

Inleiding.

Een essay over de hedendaagsche Jeugd, hoe belangrijk dit onderwerp ook is, kan inderdaad niet méér geven, dan dit woord aanduidt: een proeve. We staan immers t.o.v. dit verschijnsel voor een probleem, dat, eenerzijds, zeer gecompliceerd is en, uiteraard, zeer nieuw; en, anderzijds, tot nog toe lang niet die aandacht trok, die het verdiende.

Wilde men ook slechts eenigermate volledig zijn, met name vooral over de psychologische zijde van het vraagstuk, dan zou er van den grond af aan moeten begonnen worden. Een uitgebreid stuk werk was vereischt, met het instellen van onderzoekingen, enquêtes en het bewerken van alle andere hulpbronnen der psychologie. Dit werk moest van den grond af aan begonnen worden, daar wij - helaas - moeten vaststellen, dat de meesten der ouderen voor deze jeugd en hare problemen eene ontstellende en angstwekkende onverschilligheid aan den dag leggen. De psychologie gaat voort zich te verliezen in ofwel uiterst abstracte, ofwel bio-psychische of psycho-technische vraagstukken, en al te weinig bekommert zij zich om de concrete, anders-geaarde en... om-begrijpen-en-hulp-roepende jeugd van heden.

Waar het toch onweêrsprekelijk is, dat deze jeugd van heden het menschdom van morgen moet vormen, en waar dit komende menschdom een niet geringe taak zal hebben met het herstellen van wat voorgaande generaties ‘in de soep reden’, kan eene

dergelijke onverschilligheid van de zijde der ouderen op z'n zachtst gesproken tamelijk onverantwoordelijk heeten.[1)]

Wij moeten hierbij opmerken, dat in deze essay zeer vele zaken slechts uiterst kort en 'apodictisch' behandeld kunnen, gezien de omvangrijkheid der stof en het voorgenomen bestek.

Verdeeling der Jeugd.

Een der eerste vragen, die zich naar voren dringen, is deze: kan er voor ons land een 'generatie-leer' worden opgebouwd, in den geest zooals deze in Duitschland reeds enkele jaren de volle aandacht trekt? Zoû men, desnoods met eenige wijzigingen, eene indeeling kunnen geven, gelijkend op die van Günther Gründell[2)], welke m.i. de meest samenvattende der Duitsche pogingen is?

'Het is natuurlijk uitgesloten, dat wij deze indeeling kunnen overnemen', zal de oppervlakkige beschouwer willen zeggen. 'Wij hebben oude, noch jonge frontsoldaten gehad, we kenden geen revolutie.' Inderdaad: zoowel oorlog als revolutie bleven ons bespaard. De vraag mag echter gesteld worden, of minstens deze oorlog, zoo hij al niet als *feitelijkheid* meêgemaakt werd, geheel geen invloed op het geslacht van toen gehad heeft. Overbekend is, dat de oorlog 1914-1918 niet uitsluitend (zelfs niet in hoofdzaak) eene materieele beteekenis had. Zijne geestelijke beteekenis als eindpunt eener cultuur is echter ook over ons land merkbaar geweest.[3)] Het geslacht, dat toen tusschen de 15 en 25 was, al heeft het niet aan het front lijfelijk den oorlog meêgemaakt, deed dit, geestelijk, misschien te geïnteresseerder. De couranten werden dag aan dag gevolgd, partij werd gekozen, en de, kwantitatief zoo sterke, oorlogslitteratuur werd nog jaren later verslonden.

Het geslacht der in oorlog en nood geborenen werd zich van deze zaken wel niet zoo direct bewust, geestelijk; aan den lijve

1) Opvallend is, dat de meeste publicatie's rond onze jeugd (vooral romans) van de hand van jeugdigen zelf zijn. Evenals een werk 'Wel de kerk, maar...' van Dra. Schenk. Is ook de enquête van Dux niet meer of min opgezet op instigatie van jongeren??
2) E. Günther Gründell: Die Sendung der jungen Generation. 3e Aufl '33. Munchen. C.H. Beck.
3) Prof. Mr. W.A. Bonger: Problemen der Democratie. 2e Uitg. '36, Amsterdam. N.V. De Arbeiderspers. Deze beteekens werd overal als dusdang aangevoeld; vgl. Upton Sinclair: Oil!

echter ondervond het de gevolgen van rantsoeneering, voedselschaarschte, maar ook van geestelijke verwarring in de wereld, waar het zijn intreê moest doen. Zelfs voor den meest-verstokten oudere was het, in de twintigerjaren, wel duidelijk, dat hun geslacht aan het komende niet veel 'zekerheden' te bieden had. Behoudens natuurlijk de objectieve zekerheden, die in kerkelijke richtingen bewaard gebleven waren.

Stellen we zeer ruime en tamelijk willekeurige grenzen: het eerste, hier bedoelde, geslacht vormen zij, die rond 1900 geboren zijn; het tweede vormen zij van rond 1915. Er is dan reeds tusschen deze beide generatie's een onderscheid op te merken. Die van 1900 zijn een (voor de opvoeding juist zeer belangrijk) deel van hunne jeugd nog opgegroeid in den geest der ouderen, hebben daarvan onwillekeurig nog invloeden ondergaan, terwijl die van 1915 deze invloeden misten, daar juist in hunne voornaamste jaren hunne opvoeders zelf stuurloos werden. Het geslacht 1900 maakte anderzijds zelf de ineenstorting meê; dat van 1915 werd tusschen de puinhoopen geboren. Zeer in het kort kan hiervan als gevolg dit worden gegeven: 1900 werd min of meer automatisch gedreven tot de zorg: terugvinden wat verloren werd; 1915 kwam voor de opgaaf te staan: zelf veroveren. Hier komt nog bij, dat 1900 voor het grootste deel nog juist kans zag, maatschappelijk 'onder dak' te komen, vóór de crisis losbrak, terwijl 1915 precies voor een toe-deur kwam en vrijwel zekerheid had, dat deze deur voorloopig nog niet geopend zoû worden. Uiteraard geven de twee geslachten dan ook verschillende reacties op deze feiten.

Er mag nu even gewezen op eene volgende differentiatie, welke er te maken ware: na oorlog en schaarschte kwam immers de periode van hoogconjunctuur, met invloed niet alleen op het economisch, maar evenzeer op het psychische leven - en tenslotte de crisis van heden, waarin het economische zelfs niet meer de voornaamste lijdende factor is; (het mag wel overbodig heeten, voor déze stelling nog bewijsplaatsen te geven).

Ook deze feiten en verschijnselen hebben een niet te onderschatten psychologischen invloed, werkend in de reeds genoemde geslachten, maar vooral in het allerjongste.

Er kan dus zeker, ook voor Nederland, gesproken worden van

een generatie-leer; deze uit te werken vereischt een werk van grooten omvang.

Eene andere en voornamere verdeeling onzer jeugd kan als volgt gegeven: zij, die positief reageeren en zij, die negatief reageeren of dit in het geheel niet doen. Van elk dezer soorten treft men vertegenwoordigers in elk der generaties; déze verdeeling houdt geen rekening met leeftijden. Misschien mag zelfs gezegd, dat deze verdeeling er geen is, die specifiek in onze jeugd voorkomt: wel altijd zijn er menschen geweest, die positief jegens het leven stonden, waar anderen het lijdelijk over zich laten gaan. En wel altijd zal het ook zóó geweest zijn: de positieven zijn vereweg het minste in aantal, hebben een zeer grooten strijd te voeren, en... niet in het minst tegen de eigen negatieve leeftijdgenooten. Maar: alleen het positieve deel der jeugd is de moeite van het bespreken waard, omdat zij de leidende menschen van morgen zullen zijn. De rest zal, nu als altijd, de massa vormen, die eens het hardst hoera roepen voor wat zij te voren het hardst bestreden.

Vanzelfsprekend is ook nog, dat een typologie onzer jeugd nooit volkomen zuiver kan worden; er zijn, per saldo, evenveel typen, als er personen zijn.

Hier rest nog eene opmerking: men zal vragen, waarom wij niet nauwkeuriger nagaan de psychische verschillen tusschen de ‘standen’ of ‘klassen’ der jeugd. In den geest der gangbare psychologie, die zich angstvallig beijvert, de onderscheidingen te handhaven tusschen arbeiders-, boeren-, stads-jeugd etc.... Wij onderschatten deze verschillen geenszins (bv. gaarne erkennend, dat zij voor het practisch-paedagogische werk van de grootste beteekenis zijn), maar zijn ook niet geneigd, ze te overschatten. In hoofdzaak immers zijn dit verschillen in de meêgebrachte begrippen, ontwikkeling, denkwijzen, afhankelijk van de verschillende milieu's. Maar wij erkennen tusschen die groepen geen verschil in datgene, wat juist deze generatie tot hare eenheid maakt; de negatieven zijn overal eender in lafheid en laksheid, de positieven zijn eender in de streving naar den ombouw dezer wereld. Al zijn wij het in deze streving (nog) niet allen *eens*

Ook tusschen de seksen is er natuurlijk verschil in de wijze, waarop zij reageeren op de buitenwereld; maar ook dit onderscheid

mag o.i. grootendeels wegvallen tegen datgene, wat de geheele generatie verbindt, overheen deze enkele, bijkomstige zaken betreffende, verscheidenheden. Die zouden wel van belang zijn in eene grootere studie over de jeugd, waarbij dan zou blijken, dat het verschijnsel 'hedendaagsche jeugd' er een is van buitengewone ingewikkeldheid, waarvoor nog heel wat voorstudie moet verricht, aleer het volledig kan beschreven en getypologiseerd.

Scheidingen

Kan men dus niet van een eenheidsbegrip spreken in verband met hedendaagsche jeugd, toch wordt het meestal (en niet geheel ten onrechte) als een verzamelbegrip genomen. Want, hoezeer er ook binnen deze jeugd verschillen bestaan, hoofdzakelijk naar de generaties, die erin verbonden zijn, er is toch te zeggen, dat ze tegenover het vooroorlogsche geslacht als een eenheid kan gezien worden en ervan gescheiden. Waarbij weer opgemerkt dient, dat de hier te noemen elementen niet in alle individuen even sterk aanwezig zijn, zelfs niet in de verschillende generaties.

Het eerste opzicht, waarin de jeugd zich onderscheidt, mag aldus aangegeven: in deze jeugd begint zich baan te breken (en de besten onzer zijn zich bewust van) eene geheel andere mentaliteit dan die, welke eene zeer lange periode over Europa heerschende was.

Men kan zich dit nooit genoeg realiseeren, omdat de gevolgen ervan eene uitgebreidheid hebben, die wij zelf op dit oogenblik nog niet ten volle beseffen wellicht.

Er groeit - of men het wil erkennen of niet - in ons geslacht en in die welke ons opvolgen, eene mentaliteit, die bijna diametraal tegengesteld is aan de voorbije. Over alle mogelijke cultuurvragen kan men denken, zooals men wil: het is niet te ontkennen, dat het wezen van een cultuurperiode bepaald wordt door de mentaliteit, die overheerscht. Reeds in het poneeren dezer stelling toont zich het verschil tusschen gisteren en vandaag: gisteren meende men nog, dat veelal andere factoren van grooter belang waren; voor vandaag staat het vast, dat de mentaliteit (minstens der leidende groepen) - een der voornaamste factoren voor een cultuurperiode beteekent.

Deze mentaliteitsverandering zal zijn invloed doen gelden op wel ieder gebied van ons openbare leven - het is niet redeloos, te verwachten, dat de wereld over twee of drie geslachten even verschillend van de onze zal zijn, als de onze is van die der Middeleeuwen. De omwenteling in het huidige denken en doen is minstens zoo groot als de beruchte Cartesiaansche (waarvan gevraagd mag, of ze wel aan Descartes kan toegeschreven, of meer aan een mis-verstaan?)

Vooraleer deze mentaliteitsverandering nader te beschouwen, moge reeds uit het feit op zich de gevolgtrekking afgeleid, dat het ten eenen male volkomen hopeloos is, te trachten, door debatten of op welke andere wijze ook 'overeenstemming' te bewerken tusschen oud en jong. Zijn debatten in het algemeen reeds tamelijk vruchteloos, hier moeten zij dit à priori zijn. Er heerscht tusschen oud en jong geen louter 'meeningsverschil' b.v. over een te volgen weg bij eenzelfde doelstelling; er heerscht niet slechts een verschil in graad van heftigheid - er is een wezensverschil. Zij staan op twee totaal andere standpunten, die op géén wijze met elkaar te vereenigen zijn. De eenige, persoonlijke, weg tot elkaar wordt gevonden door een 'oudere', die het verstaat, zich den geest der jeugd eigen te maken (hetgeen zeer zwaar is) of door een 'jongere', die aan zijne generatie verraad pleegt, om in het ouderenkamp den terugkeer van den verloren zoon te spelen (hetgeen niet zoo zwaar is).

Onze jeugd *moet* revolutionnair zijn, wil ze zichzelf zijn; en ze *moet* van zichzelf weten, dat ze gelijk heeft voor de volle 100% - en ze *moet* bezitten de 'ondeugd' der eenzijdigheid en onevenwichtigheid, waarover ééns dikke bijbels gepend werden. Men vergeve mij, dat ik met 'harde' woorden spreek over den grooten plicht, die rust op het geslacht, waartoe ik met heel mijn hart behoor en wensch te behooren. Het is de historische opgave van dit oogenblik: dat een jeugd het aandurve, de taak, die vorige geslachten volkomen genegeerd hebben, over te nemen en wèl te volvoeren!

Hier hebben we vanzelf het eerste en tevens voornaamste kenmerk van deze nieuwe mentaliteit gesignaleerd: het is voor de besten van ons geslacht geen leeg woord, als ze spreken over hun *taak,* maar bittere ernst. Men kan - in het oudere kamp.

en natuurlijk ook bij sommigen, die jong van jaren, maar grijs van hart zijn - smalend hooren spreken over wereldhervormers, hemelbestormers en zoo meer; en wie zoo spreekt, kan meenen, dat het heele geval het sop de kool niet waard is. Maar dit is slechts een bewijs, dat men niets verstaat.

Als b.v. de Zwart-Front dichter Dum-Dum in zijn bundel 'Jeugd in Opstand' uitroept: 'wij willen den staat', is het slechts te betreuren, dat een criticus als v. Oldenburg Ermke hierop geen andere glosse weet dan: wij waren in onzen tijd met een handvol knikkers tevreden. Hij ontkent hier in alle naïeve onwetendheid een der meest werkelijke elementen, niet alleen van Zwart Front, maar van heel de *ware* jeugd: deze stelt zich inderdaad niet meer tevreden met een handvol knikkers, en met niets minder dan alles. Zij wil alles hervormen, omdat zij ziet, dat dit haar dure plicht is.

We zouden in dit, zoo goed als in andere opzichten, kunnen spreken van eene totalitaire opvatting bij onze jeugd, of liever van een synthetische. Voorgaande geslachten kenmerkten zich vooral door analyseering; de toekomst zal weêr moeten synthetiseeren. Men merkt dit ook en vooral op die gebieden der wetenschap, waarop waarlijk jongeren reeds van zich deden spreken; hunne werken (ook al behandelen ze grootendeels dezelfde stof), zijn geheel anders gebouwd. Het meest duidelijk (wijl het meest bestreden) treedt deze gedachte in de staatkunde naar voren; zoo verbrokkeld de staat werd onder een liberalistisch-individualistisch régime, zoo geheel en gesloten wordt hij in de nieuwe vormen, zoowel van rechts als van links. Waar het hier geldt hoofdzakelijk eene machtsquaestie, is het logisch, dat er door de oudere garde een veel feller weêrstand geboden wordt. Toch meenen wij, dat deze weêrstand tot mislukking gedoemd is, omdat de ouderen het niet verstaan hebben, de jeugd voor hunne ideeën warm te maken. Wilden zij dit alsnog probeeren, dan moest eerst vaststaan, dat zij nog ideeën hadden, die 'de moeite waard' waren; tweedens moesten zij de jeugd beter leeren kennen, inplaats van haar, ongekend, te veroordeelen. Dit laatste is echter veel gemakkelijker.

De vertegenwoordigers der oude richtingen sterven op hunne beurt allen uit, en er staat geen nieuwe garde klaar, om hunne fakkel over te nemen. Integendeel: in politiek even goed als in

ieder ander opzicht staat de jeugd te trappelen, om hare eigen fakkel te ontsteken.

Men kon het als een grief aan dit oude geslacht rekenen, (maar zij konden er ook niets aan doen, want zij wisten niet beter), dat zij zelf er niet voor gezorgd hebben, het jongere 'in te lijven.' Niet, dat wij als hoogste ideaal willen stellen het 'ingelijfd-zijn'; integendeel. Een zekere vorm van ingelijfd-zijn echter ware zeer gewenscht; indien het oudere geslacht n.l. voldoende sociologische, psychologische, politieke, godsdienstige e.a. zekerheden bezat, hoefde het niets anders te doen dan deze aan het jongere over te dragen. De jeugd moest dan zelf niet op zoek gaan; indien deze zekerheden zooveel mogelijk objectief juist waren, zoû dit zelfs niet mogen.

Maar zelfs eene dergelijke, gewettigde, inlijving van de jeugd ware alleen mogelijk, als de ouderen een volkomen *positief* ideaal hadden voorgehouden. Dat ze dit zelf niet bezaten en dus ook niet konden voorhouden, werd oorzaak van deze diepe scheiding. Zij, die de rust veroverd hadden, zij, die geen enkel vuur meer kenden, zij vroegen slechts ééne zaak aan het jongere geslacht: dat het zich toch vooral ook rustig zoû houden. En, als het zich al bewegen mocht, was het op wegen, die voor hen uitgestippeld werden door de wenschen dezer, op hun gemak gestelde, ouderen.

Hiermeê nu vroegen ze het eenigste, wat ze nooit hadden mogen vragen. Men kan eene jeugd, eene gezonde jeugd, (er zijn ook oude heeren van twintig!) geweldige eischen stellen; zij is bereid, voor een werkelijk grootsch ideaal in het vuur te gaan en zich letterlijk dood te vechten - maar men vrage hun niet, zich stil te houden. Wie ook maar de mogelijkheid in zich voelde, aan een dergelijk verzoek te voldoen, is begraven, voor hij stierf.

Gevoeglijk kan dus geconstateerd: dat het zgn. revolutionnaire karakter onzer jeugd veroorzaakt wordt (worden moet) door de absolute afgeleefdheid van het oudere geslacht en van al hare gevoelens en idealen. En de grief der jeugd: dat hun niet de gelegenheid gegeven wordt, zich te ontplooien; dat de ouderen het niet meer verstaan, hun een doel voor te houden, ter bereiking waarvan zij al hunne krachten moeten (dus mogen) inspannen. Ja zelfs, dat, in het enkele geval, waar het de jeugd geoorloofd wordt 'te bewegen', deze jeugdbeweging dusdanig wordt opgezet,

uitgestippeld en geleid door jeugd-onkundige ouderen, dat men er zich moeilijk kan thuisgevoelen.

Het beste bewijs voor deze stelling is het feit, dat zoo ongeveer alle jeugdbewegingen zich verplicht hebben gezien, de laatste jaren tot reorganisatie over te gaan. Deze reorganisaties bestonden voor het overgroote deel uit plagiaat van de Boy Scouts-beweging. Maar men bereikte toch niet het succes, dat een man als B.P. mocht boeken - omdat men slechts uiterlijkheden overnam en geen oog had voor het zoo psychologisch juiste innerlijk dezer beweging. (Tusschen haakjes: men stare zich niet blind op de 'techniek' der padvinderij, maar trachte B.P.'s *geest* te benaderen en zijn geniaal psychologisch aanvoelingsvermogen.)

Zoo is deze jeugd, nu zij door hare leiders metterdaad verlaten wordt, (al gebeurt dit ook dikwijls onschuldig van de zijde dezer leiders), verplicht geweest, zelf een ideaal te zoeken, en te trachten, zoo goed mogelijk, zichzelf daarheen te vormen. Logisch is, dat zij hierbij te werk ging langs den weg der uitsluiting: al wat in het recente verleden valsch gebleken was, werd direct verworpen.

Bij de positieve opbouw van dit ideaal werd - volkomen terecht - de natuur van al het bestaande in het oog genomen, in verbinding met het einddoel. De zakelijkheid, die ons geslacht eigen is, maakte, dat dit ideaal a.h.w. mathematisch werd opgesteld: eene maatschappij, die het individu de grootst mogelijke gelegenheid biedt, langs den kortst mogelijken weg, van het gegevene naar het einddoel te geraken. Al zal natuurlijk ook in den boezem der jeugd niet direct eenheid van meening heerschen, wat dit einddoel betreft.

Enkele eigenschappen.

Broder Christiansen[1)] heeft er zeer terecht op gewezen, dat er nimmer eene periode is, waarin één stijl uitsluitend en alleen aanwezig is. Zoo als geheel het leven een continu vormt, zoo vloeien ook de stijlen in elkaar over. Elke periode bevat nog nagebleven elementen van het voorbije en reeds enkele vooruitgeschoven brokken van het komende.

1) Broder Christiansen: Het aspect van onzen tijd. Vert. door Jan van Kasteel. Arnhem, 1930. Van Lochem Slaterus. Ter verklaring der volgende letterafkortingen moge dienen: E. = eergisteren; G. = gisteren; H. = heden; M. = morgen. Het gaat dus om vier stadia.

Wanneer dit zoo geldt voor ‘normale’ tijden, dan kan de vraag gesteld, hoe deze stelling is toe te passen op een ‘abnormaal’, een bij uitstek overgangstijdperk als het onze. Kan er eigenlijk wel van een definitieven H.-stijl gesproken op dit oogenblik? In het algemeen zouden wij, ondanks oppervlakkige verschijnselen, die bevestigend schijnen te antwoorden, het antwoord op deze vraag ontkennend doen luiden. In het regelmatige continu van het leven kunnen dergelijke stoornissen optreden, dat er een algeheele breuk ontstaat. Dit nu is op het oogenblik wel zeer duidelijk het geval.

De stijl, die, laten we zeggen, tot den oorlog heerschend was, is gebleken, absoluut onhoudbaar te zijn. Ook hierin toont dit zich: dat het oudere geslacht niet meer in staat is, de jeugd harmonisch in dezen stijl te doen ingroeien. Integendeel: tusschen de ouderen zelf zijn er velen, die feitelijk stijl-loos staan, omdat zij de valschheid der voorbije periode aanvoelen, en zichzelf geen nieuwe kunnen scheppen. Ook hier rust weêr de groote taak op de jeugd.

Zij zal zich een eigen levensstijl te scheppen hebben. En het zal blijken, dat er slechts zeer weinig elementen van E., G., en H. (voor zoover nog aanwezig) over te nemen zijn; het komende M. moet bijna fundamenteel opgebouwd worden. Misschien dat uit een veel verder verleden meer benutbare elementen te halen zijn.

In de huidige jeugd zien we de levende belichaming van deze breuk, van deze stijlloosheid. Weliswaar is er een deel, (de besten onder ons), die bewust en opzettelijk naar het Morgen trachten te leven, wier stijl dus genoemd kon worden een M.-zoekende. Maar evenzeer zijn er, (en hun aantal is wellicht in de meerderheid), menschen, die met alle geweld willen trachten, zich in het heden terecht te vinden - en zij zijn zonder stijl. Zij hinken a.h.w.: de G.-stijl kunnen zij niet geheel meer overnemen, hoewel ze het graag probeerden; H. kan geen houvast geven, en noodgedwongen moeten ze wel iets van M. accepteeren, in zooverre dit zich reeds aan het doorbreken is.

Wij zagen reeds in de paragraaph ‘Generatieleer’, hoe er juist in dit opzicht scheidingen te maken waren tusschen de diverse geslachten binnen de ‘hedendaagsche jeugd.’ De ouderen onder hen, zij, die nog juist op tijd maatschappelijk onder dak raakten,

zij hebben ook het twijfelachtige voordeel gehad, enkele jaren, dat hunne opvoeders meenden, hun nog levenszekerheden bij te kunnen brengen. Of zij het willen of niet, het milieu, waaruit zij voortkwamen en de 'opvoeding', die zij 'genoten', zullen trachten, zich te laten gelden, tenzij zij zelf sterk genoeg zijn, zich hiertegen te verzetten. D.w.z.: zij zullen in zichzelf te strijden hebben tegen elementen van 'burgerlijkheid', zooals men gevoeglijk de voorbije beschaving kan betitelen. Deze strijd wordt hun des te zwaarder gemaakt door het feit, dat zij nog juist maatschappelijk 'er zijn.' Zij moeten deze positie handhaven tegen de opstormende crisis èn tegen de aanstormende jeugd. En niets is wel zoo bevorderlijk voor de bestendiging van het burgerdom, als de noodzaak tot de struggle for life. Daardoor is het verstaanbaar, dat deze generatie veel meer bereid is tot het compromis-omwille-van-het-broodje.

Geheel anders is de volgende; de generatie, die juist voor eene toe-deur kwam. Tijdens hunne jonge jaren konden zij bemerkt hebben, dat hunne opvoeders waarachtig niet zoo zeker waren van zichzelf, van hunne om-wereld en van alle zekerheden en waarden, die ze toch beroepshalve moesten aanpreeken en overdragen. Er ontstond dientengevolge al vroeg een zekere argwaan en kritiek bij hen. Temeer omdat zij 'van huis uit' begiftigd waren met een bijna hartstochtelijk verlangen naar waarheid en eerlijkheid. Die zij slechts al te weinig konden treffen; en àls ze getroffen werden, dan was het in een oudere, die eerlijk toegaf: wij weten het niet meer, we kunnen jullie zoo bitter weinig vertellen. Welke houding nog altijd meer geapprecieerd werd omwille van de eerlijke bekentenis, dan die der pseudo-zekeren, waarvan men voelde, dat zij slechts zeker waren pour le besoin de la cause.

Tegen deze laatsten vooral richt zich het revolutionnaire element in onze jeugd. Wij hebben hierover reeds vroeger elders deze opmerking gemaakt: in feite is onze jeugd zéér weinig revolutionnair; zij smeekt integendeel a.h.w. om een, die haar verstaat, die als een 'oudere broêr' hare nooden kent en haar den weg kan wijzen. Zij vraagt niet, dat alle moeilijkheden opzij geruimd worden, wel wil ze die zelf overwinnen, mits er eene redelijke kans op succes bestaat.

We zouden hier nog iets méér over dit revolutionnaire karakter willen zeggen. Verschillende sociaal-psychologen, (of lieden, die er graag voor door willen gaan), willen altijd zoo gaarne dit revolutionnaire karakter en deze stroomingen verklaren op eene tamelijk laatdunkende wijze. Zij treden dan verkeerdelijk in het voetspoor van Freud c.s. en spreken uitentreure over allerlei driften, die deze jongelui bezielen, welke zij niet op normale wijze kunnen afreageeren en die dan zoo omgezet worden. Of wel schuiven zij het er op, dat die jongens zoo te zeggen 'mislukt' zijn, dat ze hunne maatschappelijke carrière niet vinden kunnen, en nu deze minderwaardigheid willen bemantelen met veel geschreeuw om weinig wol.

Hiertegen is heel wat in te brengen. Eerstens: kan men er die jongens werkelijk een verwijt van maken, dat zij - nu er ongeveer 150.000 jongelui *gedwongen* werkeloos zijn - in hunne maatschappelijke positie geen succes kunnen vinden? Is het hun schuld, dat de wereld in eenen dergelijken chaotischen toestand verkeert? Dientengevolge zoû deze jeugd terecht van haar standpunt kunnen zeggen: wie zóó ons revolutionnair karakter verklaart, geeft hierdoor blijk, niet alleen oppervlakkig, maar ook schuldbewust en... gemakzuchtig te zijn. Immers, eene dergelijke 'verklaring' is tevens een 'opzijstelling' van het probleem - wie meent, zoo over die kwestie te kunnen spreken, hoeft zich ook geen zorg te maken over de oplossing ervan. Hij hoeft niet meer te onderzoeken, of deze geest eenen anderen en beteren grond heeft, en hoeft ze niet eens ernstig te nemen, noch moeite te doen, ze te onderdrukken of in goede banen te leiden.

Echter: waarom zoû men niet eene, meer voor de hand liggende, verklaring kunnen aanvaarden, en wel deze: dat het de jeugd in werkelijkheid ernst is, als ze zegt, eene betere wereld te willen bouwen. Dat ze aan den lijve ondervindt en voor oogen ziet de onrechtvaardigheid van den huidigen toestand. Dat ze niet op de eerste plaats voor de eigen, geringe, persoonlijkheid, maar voor het groote geheel der lotgenooten, eene rechtvaardigheid eischt, die allen geeft, wat hun toekomt. Dat ze ondanks (of juist dank zij) haar jeugdig vuur den moed heeft, te hopen op eene toekomst, die velen ouderen wel onmogelijk moet lijken. Eene toekomst, waarin de geest boven de stof zal heerschen, en elke

mensch weêr mensch zal zijn. Eene toekomst, waarin het burgerlijk materialisme niet meer geldend zal zijn, en waarin heel andere normen voor waardeering gelden dan heden ten dage. Dit is het, waarvoor zij vechten wil - en vechten moet tegen de versuffing der al te goed levenden, die daardoor afgeleefd zijn. En drie maal weê over het land, waarin het de ouderen 'gelukt', dit jeugdig vuur te blusschen.

Namens deze 'revolutionnaire' jeugd zouden wij aan vele ouderen willen vragen: waarom kent gij jegens ons geen andere houding dan onderdrukken en straffen? Tot zelfs in familieleden toe, die doodonschuldig zijn, soms zelfs anders gezind? Ofwel ge gelooft de verklaringen uwer 'sociaal-psychologen', en dan hoeft ge ons niet te straffen, zooals zij zelf zeggen. Ofwel ge gelooft hen niet, maar dan moet ge erkennen, dat wij recht hebben. Als wij al 'stout' zijn, dan is dit toch niet voor onszelf; wij zoeken niet ons eigen belang, wij vragen slechts de kans, om iets te doen ten bate onzer medeslachtoffers en voor de wereld als geheel. Als ge dit straft op de duizend en een manieren, die gij tot uwe beschikking hebt, geeft ge dan zelf geen aanleiding tot ons vermoeden, dat gij... eene gezondmaking niet gaarne ziet; zij het, omdat het u te veel moeite zoû kosten, omdat ge uw macht wilt vasthouden ten koste van alles, of omdat ge belang bij den chaos hebt...? Het zal voor de ouderen zaak zijn, te zorgen, dat de jeugd dit verwijt nooit met recht kan uiten - en hiervoor zorgen gaat niet met mooie woorden, noch met machtsmiddelen, maar alleen door het stellen van juiste daden.

Wanneer wij zeggen, dat de jeugd aldus den schijn van revolutionnair vertoont, dan hebben we eigenlijk dezen term gebruikt als verzamelnaam voor enkele verscheidene andere eigenschappen. Slechts door het bezit immers van deze wordt dit revolutionnaire veroorzaakt en... gerechtvaardigd.

Een dezer eigenschappen is een uitgesproken anti-kapitalisme of anti-burgerdom. Wij kunnen waarachtig niet meer de waardigheid van den mensch afmeten naar zijn te goed op de bank, naar zijn titel of positie. Al was het alleen maar, omdat wij al te veel zagen, hoe banktegoed ineen storten kan, een titel geen garantie is voor persoonlijke eigenschappen, en eene positie even onzeker als het stomme ding, dat men conjunctuur noemt. Of omdat wij

zagen, hoe dit kapitalisme een tiran werd, die heel de wereld tot industrieslaaf maakte en hoe het burgerdom niet anders kweekte dan laffen strebersgeest. Wij willen den mensch weêr waardeeren om wat hij *is* als persoon, als zedelijk autonoom wezen; om wat hij presteert ten bate van anderen méér dan van zichzelf.

Omdat een tweede eigenschap onzer jeugd is: een hartstochtelijk gemeenschapsbesef. Uit de hoogte onzer gearriveerde eigenwaarde kunnen wij 'begrijpend glimlachen' om de 20er jaren dezer eeuw, en spottend spreken van 'Moensiaden' in proza en poëzie - er is wellicht geen boek, dat onze jeugd meer nabij staat dan de Celbrieven. Al wordt, juist in proza en poëzie, niet meer zoo 'geëxalteerd' gesproken over onzen broeder-lantaarnopsteker en onze zuster-de-straatmeid, inwendig leeft het zuivere en gezonde gemeenschapsgevoel des te sterker; tè sterk wellicht, om in verzen verwoord te worden. Wij vervloeken eene huidige crisis niet op de eerste plaats, omdat wij er zelf van te lijden hebben - maar omdat we ons brandend-diep realiseeren, wàt ze voor duizenden onzer medemenschen beteekent.

Ten nauwste met dit gemeenschapsgevoel verbonden is het rechtvaardigheidsbesef, dat voor ieder het zijne eischt - en des te sterker spreekt voor die onterfden en vertrapten, die zelf hunnen nooden geen stem vermogen te geven. Wij voelen ons verantwoordelijk - voor de minst-bedeelden het eerst - en we zijn ons bewust, dat velen der ouderen dit gevoel in het geheel niet kunnen begrijpen. Wij erkennen niet, dat enkelen het recht zouden te hebben, velen te knechten en tot eigen voordeel te benutten.

Ziet de jeugd spoken, als ze zegt, dat deze mistoestanden in de wereld voorkomen? En zelfs talrijk voorkomen?

Uit een diep respect voor de natuur van al het bestaande (het geschapene) en vooral voor de waarde van den mensch eischt de jeugd terugkeer tot eene orde, die gebouwd is op deze natuur. Zij constateert, dat de natuur noodzakelijk de orde en de hiërarchie veronderstelt, om zich te kunnen ontplooien - en dat ons menschdom niet veel anders doet, dan die orde verkrachten tot den huidigen chaos toe.

En voor het bereiken van deze orde is het van niet geringe beteekenis, dat de jeugd weêr kent de belangeloosheid, zelf tot

in den graad van offervaardigheid toe. Zij immers weet weêr: te leven en desnoods te sterven voor een buitenpersoonlijk ideaal; zij stelt een hooger doel aan het leven dan het vullen en profiteeren van een geldzak.

'Vorn am Bug stehen starke, kräftige Männer... ganz einfach stehen diese Leute da - lauter offene, energische Gesichter - und mit stolzem Lächeln blicken sie in die Ferne, *bereit, auf dem Wege nach ihrem Ziel ruhig unterzugehen.*' Aldus beschrijft Helena[1)] het doek, dat ze zoû willen schilderen - aldus had ze onze jeugd kunnen beschrijven.

(Wordt vervolgd.)

1) Maxim Gorky: Kinder der Sonne. IIe bedrijf.

Verzen door Bob Stempels.

Het onbereikbare

Wij willen zoo gaarne verlaten
De straten, de steden, het land,
En alles wat wij nu haten,
Omdat wij er zijn gestrand.

Doch als we dan kunnen ontkomen
Naar een ander werelddeel,
Dan kwellen dezelfde droomen:
Het eeuwige luchtkasteel.

Want nergens kunnen wij vinden
Wat ons heeft voorgezweefd,
En wij zwerven op alle winden
Tot wij zijn uitgeleefd.

En tenslotte zullen wij wenschen
Van de aarde te mogen gaan.
Maar, God, wij zijn maar menschen,
En wij kunnen er niet vandaan...

Schipbreuk

De zee sloeg donker om de hooge boorden.
Geen ster, en het was broeiend heet.
Wij voeren voor de wind naar 't Noorden.
De dichte stuurhut stonk van 't zweet.

Een smalle bliksem gleed achter de zeilen,
En het is stil te regenen begonnen.
Luid joeg het water plots, en steil en
Roekeloos gaf zich het schip gewonnen.

Een stormvlaag nam de hut en het kompas.
Wij bonkten richtingsloos en gansch verloren;
De golven sloegen boven ons zich dicht.
Dit was de nacht. Bij 't eerste morgenlicht
Strandden wij op dit eiland waar tevoren
Geen blanke ooit terechtgekomen was.

Levenslang

Ik weet het wel: wij kunnen niets bereiken
Meer dan het troosteloos bezit van vrouw en huis.
Die anders wil, zal slechts wat éer bezwijken:
Wij zijn genageld aan een steenen kruis.

Want nimmer kunnen wij dit grimmig lot ontvluchten,
Per trein, per boot, te voet, wij zullen altijd landen
Weer tusschen de omklemming van vier harde wanden.
Het went ook snel. Hoogstens dat wij eens zuchten.

Maar 't is toch vreemd dat men zelfs onze lijken
Dwingt tusschen wanden alsof dat behoort.
Zoo zullen wij eeuwig in hokjes prijken,
Goed onderscheiden: allen soort bij soort.

Terugkeer

Toen wij tezamen de rivier weer zagen
Onder een witte lucht, heel stil en glad en grijs,
Wisten wij dit de winst van onze lange reis:
Dat 't oude thuis het best is te verdragen.

Zwijgend stonden wij op de heuvel. Aan de lage
Overkant lag onze stad. 't Was wel een maagre prijs
Voor al ons zwerven door de wereld, maar het klagen
Waren wij lang verleerd in regen, sneeuw en ijs.

Wij keken naar elkaar. En onze smalle glimlach
Liet zien dat elk van ons het lot aanvaardde
Van hier te leven, te beschimm'len en te sterven.
Het was een nederlaag die wij erkenden. Ach,
Het deed er weinig toe. In deze donkre aarde
Moet ieder op zijn beurt aan 't eind bederven...

Radeloos

De wind waait door de boomen; het is late zomer.
De lucht spant grauw en trillend heet en vogelloos.
't Verlangend hart ontwaakt uit dronken droomen:
De korte zomerslaap was aarzelend en broos.

Nu groeit de herfst en zijn wij stilaan ouder:
Menschen die weten wat de ëenzaamheid beduidt.
Het brandend bloed voorvoelt de winterkoude,
De oerdrang van ons gulzig lijf heeft uit.

De liefde is zoo gauw tot wat vuil puin vervallen,
't Geluk: verbrokkeld kruis op een oud graf...
- O God, is zoo het leven dan der duizendtallen,
Die Gij hun ziel en hunnen adem gaf? -

Dorpskroeg

De groote ramen, uitziend op de tuin, zijn zwaar
Bedampt. 't Is binnen aardig heet. -
Notaris drinkt een schuimend biertje, maar
De dokter waarschuwt hem: ‘Je wèet...’

De burgemeester en de maagre secretaris schaken
Een langzame partij, die steeds wordt onderbroken
Door praten hier en daar. Twee boeren stooten
Zich luid wat los op 't vale, biljardlaken.

Dit is het dorpscafé, gevestigd waar eenmaal
Een oud geslacht, bekend om zijn grandeur,
Het leven doorbracht met al 't statig manuaal
Dat bij zoo'n huizing hoort. Nu zitten
Er burgerlui en boeren. En de tapkast bij de deur
Schenkt onpuitputtelijk en royaal aan bier en bitter.

Batig saldo

De bittre teederheid van dit alleene leven
Op aarde tusschen de menschen en hun droomen in...
- Wat heeft het hierzijn nog voor àndren zin
Dan eten, slapen, nemen en heel weinig geven?

Toch zijn er oogenblikken: - een geboorte, het begin
Van liefde, waarop wij van teederheid beven.
Dàn weten we: het leven is goed, - heel even -,
Weldra keeren we weer tot de eenzaamheid in.

Daarom: zie niet naar onze strakke, wreede monden,
Niet naar den moedeloozen greep van onze handen;
Maar zoek den glans achter de smalle oogen, hoor
Het gulzig hunkren van ons moedig hart verkonden
Dat wij nog hopen, wij, de zwakken, overmanden,
Al gingen onze droomen één voor één teloor.

De lansknechten

- Een nacht, waarin de wapens rood verroesten,
Doch morgen zullen wij ze tot de slag polijsten.
De raven hangen in de lucht te krijschen;
Regen en mist tusschen de boomenknoesten.

't Begint al langzaam kil en nat te grijzen,
W'ontwaken klam en ziek, en velen hoesten.
Geen wellust meer omdat wij gaan verwoesten:
Wij vloeken als we naar de raven wijzen.

Waarom zijn wij in dit verdoemde land
Waar regen ieder vuur terstond weer bluscht?
Vorsten genoeg om ons aan te verhuren. -

Maar ja, wij zijn nu eenmaal hier gestrand,
En gaan gehaast aan onze rusting schuren;
De vaandels druìpen in de bleeke mist...

René door H.W. Sandberg.

René is altijd vroolijk en altijd charmant. Hij weet het en de anderen weten het en iedereen weet het. Hij ontkomt dan ook niet aan het noodlot steeds zichzelf te moeten zijn.

Het vrouwelijke element speelt een groote rol in zijn leven. Bij het zien van een vrouwtje ontspant zich zijn heele wezen en schijnt een soort algemeene vriendelijkheid uit te drukken, die in een spontane levensvreugde overgaat. Daarvoor is niemand ongevoelig, ik wil zeggen noch zijn mannelijke kameraden noch de meisjes of vrouwen, die hij ontmoet. Zijn vrienden voelen een heimelijke smart, die zich, als de golf bij een radiotoestel in geluid, omzet in een lichte afgunst. Wij zeggen lichte afgunst, omdat zij zich dit wijsmaken.

Lieten zij hun instinct gaan en bestond er geen wet of gebod, dan hadden zij René allang het hoofd ingeslagen.

De vrouwen zouden zich liefst met een ruk in René's armen werpen in de heilige overtuiging, dat dit nu een man is naar der vrouwen hart. Daarin vergissen zij zich schromelijk, want de onafgebroken inspanning van René om alle vrouwen te behagen, heeft zijn gevoelszenuw verplaatst. Het eenige, wat hem interesseert is de tijdelijke verovering; de consolidatie van zijn posities laat hem letterlijk koud.

Ook de vrouwen bedwingen tegenover hem hun instinct, zij het in veel mindere mate dan de afgunstige kameraden, omdat de vrouw veel minder beschaafd is.

Een vrouw heeft ‘au fond’ nooit iets van de beschaving begrepen. De vrouw is het remmende element in de beschaving. Dat is erg ongelukkig en dat is zoo, godzijdank.

De vrouwen beginnen dus niet direct met zich in zijn armen te werpen, al omhelst hij ze dan ook oogenblikkelijk, alsof dat vanzelf sprak en iedereen vindt ook, dat dit vanzelf spreekt, René is immers René en men zou het zeer betreuren, aldus is de

algemeene begoocheling, als René René niet zou zijn. Maar de vrouwen eindigen er altijd mee zich aan hem te onderwerpen. Geen schijnt er zoo verstandig te zijn om te redeneeren: een artikel zoo algemeen begeerd moet wel een gemeen artikel zijn, gemeen in de beteekenis, die gemeen soldaat heeft. Ook puren zij geen droefenis uit het feit, dat René alle vrouwen schijnt te beminnen, integendeel, dat verhoogt haar hartstocht, zij vinden dat werkelijk: kolossaal.

Op het moment echter, dat zij zich resoluut in zijn armen werpen (helaas gebeurt dat nooit in aanwezigheid van de kameraden, die dan hun namaak-gevoelens eens goed aan de werkelijkheid zouden kunnen toetsen) zijn zij er echter heilig van overtuigd, dat zij, zooal niet de eerste dan toch de laatste en zooal niet de laatste dan toch de echte zijn, de èènige, die een blijvenden indruk zal achterlaten of die de diepste ontroering zal wekken. Het woord ontroering komt bij de vrouwen op, bij René is daar natuurlijk heelemaal geen sprake van.

René is op den duur gaan gelooven, dat hij onweerstaanbaar is, niettegenstaande hij zich alleen met die talrijke reeks vrouwen heeft bemoeid, die hij als kneedbaar te zijnen gunste aanvoelde. Hij kan bijvoorbeeld niet begrijpen, dat zijn uitbundigheid menschen afstoot en dat zijn geestigheid, die werkelijk geestigheid is, vermoeit. Hij is als een plant, die groeit in een glazen kast. Het leven heeft geen vat op hem, vervormt hem niet. Hij groeit zooals een baby groeit, volgens de voorschriften en hij wordt dus alleen ouder. René blijft dezelfde. René blijft René. De man, die zooveel geleefd heeft, volgens anderen, leeft eigenlijk nooit.

Daar zit hij met eenige kameraden. Yvonne komt er aan. ‘Ah, bonjour Yvonne.’ René staat op, met zooveel enthousiasme, dat stoelen uit mekaar stuiven en de zijne omvalt. Maar daar let hij niet op. Het past niet in zijn rol daarop te letten. ‘Wat ben je mooi vandaag!’ Yvonne is gevleid, zooals alle vrouwen tegen wie hij dat altijd zegt, altijd gevleid zijn. Er is alleen maar af en toe een enkele, die zich verdedigt met: ‘Ben ik alleen vandaag maar mooi?’ Dat doet die enkeling niet zoozeer, omdat het compliment haar beleedigd heeft - il y a de quoi - maar omdat zij wil hooren, dat zij alle dagen, zelfs tot in de wieg, mooi en begeerlijk is geweest. René is daar evenwel niet op verdacht en

stamelt een hoop onzin om den zin, dien hij uitsprak, te rechtvaardigen. Men begrijpt niet, dat hij zijn antwoord, daar hij de vraag wel meer gehoord moet hebben, niet beter instudeerde. Maar zoo is René. Zorgeloos tot in het zorgelooze. En daar de vrouw, die 'vandaag zoo mooi is', toch wel in zijn armen zal vallen, is de kwestie niet belangrijk.

Met Yvonne is de toestand trouwens heel anders. Yvonne heeft de genoegens van het samenleven met René al gekend. O, het heeft maar een week geduurd, toen heeft René gezegd: 'Wij moesten het eigenlijk hierbij maar laten, ik heb een afschuw van te lang aangehouden verhoudingen. Ik zeg altijd precies, wat ik denk. Je bent een echte schat geweest, je hebt een lichaam om te zoenen, maar dat is allemaal niet belangrijk in het leven. Ik ben geen bourgeois en veranderlijk. Wij kunnen de kennismaking later toch voortzetten, als ons dat zoo invalt.'

Yvonne heeft niets geantwoord, zij heeft René omhelst en zij is nog altijd dolblij als zij hem terugziet, vooral omdat hij zoo vriendelijk is en haar omhelst, zooals hij haar nu tegen zich aandrukt, als alleen hìj dat kan, mag en verlangt. Het gesprek wordt nu geanimeerd. Er wordt de eene vertering na de andere gedronken tot Germaine arriveert, die nu al een maand lang het hart van René gewonnen heeft, zoo zullen wij het maar noemen. Germaine wordt met veel minder luidruchtigheid door René begroet, daar de verhouding weer aan het afkoelen is. 'Wat ben je vandaag mooi', geldt niet van haar. Vroeger was zij veel mooier, denkt René, maar toch krijgt Germaine een eereplaats naast hem, terwijl Yvonne aan den anderen kant van hem zit. Gezien den arm, dien hij om Yvonne's schouder heeft geslagen, helt de schaal beslist naar haar zijde over. Niet, dat René van plan is, met haar opnieuw het oude leven te beginnen, maar zoo is zijn optreden, zonder dat hij het zelf weet, als hij zich van een liaison wil losmaken.

Germaine protesteert niet direct tegen René's manier van doen. Maar zij zegt af en toe iets scherps, niet tegen Yvonne, maar tegen wat Yvonne beweert. Meestal begaat zij daarbij domheden. Yvonne zal bijvoorbeeld zeggen, dat een schilder zijn persoonlijke ontroering in zijn doek moet leggen. Het is al honderd maal gezegd, maar het moet altijd nog honderdduizend maal op café-terrassen of waar ook herzegd worden. Daarop verklaart

Germaine, dat René ontroering in de kunst een kwaad ding vindt en alleen streeft naar de vervolmaking van de techniek met ondergeschiktmaking van alle sentimenten.

René, die wat veel opheeft, is het daarmee niet eens. Hij zegt ruw: ‘Je daast, Germaine, je begrijpt er niets van. Ik geen ontroering in mijn kunst leggen? Zij druipt er van.’ Het water loopt hem op dat moment uit den mond. Hij vergeet totaal, dat hij een maand geleden, bij een dergelijk gesprek, Yvonne ongelijk heeft gegeven, die toen beweerde, wat Germaine thans verkondigt, terwijl Germaine het bij Yvonne's verklaring van nu hield. In wat andere bewoordingen, maar het kwam op hetzelfde neer. Germaine gaat nog een tijdje op het thema door, tot er een moment komt, dat zij verklaren kan, ‘dat zij dat juist had willen beweren’.

René is ontstemd en de kameraden zijn wat gegêneerd, maar het gesprek gaat gelukkig over andere belangrijke kwesties verder. De ontstemming van daarnet heeft zich echter bij vroegere ontstemmingen gevoegd als nieuw vuil in een reeds half volle vuilnisbak. Daar de mensch zijn geestelijke afval niet kwijtraakt, wreekt dat zich in de toekomst.

René en Germaine gaan samen weg.

's Avonds komt het tot een uitbarsting. Germaine heeft René een verwijt gemaakt of René Germaine. En als een sluisdeur, die opengaat, stroomt de ontevredenheid over het land van hun geluk. René brult, dat Germaine niets van het leven begrijpt, niets van wat belangrijk is, dat zij als een kip zonder kop herhaalt, wat anderen beweren. Germaine zegt strak, dat René geen hart heeft en achter elken vrouwenrok aanloopt. Tot er een moment komt, dat ze elkaar in de oogen kijken. ‘Och’, roept René uit, ‘je bent toch een duivelsche lieveling!’ En Germaine vlijt haar hoofd tegen zijn schouder. Ze zoenen elkaar. De twist is voorbij. Toch geeft René een waarschuwing: je weet, hoe ik ben. Het woord eeuwigheid staat niet in mijn liefdeswoordenboek. Ik wil niet, dat de dingen leelijk worden. Het was al bijna leelijk tusschen ons. Over eenigen tijd moeten wij onze vrijheid hernemen. Germaine zegt niets. Over eenigen tijd.... Zij kleedt zich uit. Zij staat daar in al haar animale schoonheid. ‘Wat ben je mooi vandaag.’

Ja, vandaag, maar morgen niet meer.

Paar in opspraak door A.J.D. van Oosten.

De goede gemeente krijgt het zeer benauwd,
die heeft iets tegen hun liefde in te brengen,
zij is nog te jong, en hij voor haar te oud;
zestien en twee-en-dertig mogen zich niet vermengen.

Zij loopen tòch samen; nu zint men op wraak,
loeren loensche oogen achter gordijntjes;
heeft hij geen verleden? - Ach elk schot is raak!
Men snijdt zich pijlen uit studenten-gijntjes!

Alle duivlen plus de Satan zien verstomd
van welke middlen zich de burgerij durft bedienen;
op het punt van valschheid bij de menschen, komt
zelfs de hel ver achter in discipline.

Hij lijkt langzamerhand wel een Sint Sebastiaan,
zoo heeft men zijn rug doorschoten met laster;
maar als hij haàr vraagt: wil je bij me vandaan?
Dan drukt zij alleen zijn arm nog wat vaster!

‘De allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ door Dr. Alfred A. Haighton. III. *(Vervolg van blz. 57.)*

In het postulaat ‘de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ beduidt ‘allerindividueelste expressie’ klaarblijkelijk: uitdrukking, in hoogste mate *aangepast* bij de, uit te drukken, ultra-fijne gevoelens. Die beide woorden in de formule vorderen eene uiterste *specialisatie* der uitdrukking. Op het terrein der poëzie volstaat het niet, te zeggen ‘ik bemin’. Waarbij aan den lezer overgelaten blijft, zich deze liefde voor te stellen zooals het *hèm* goed dunkt, naar *zijn* aard, overeenkomstig diens eigen opvatting van liefde. Neen, des dichters taak is juist, den *bijzonderen,* **individueelen**, d.w.z. **persoonlijken**, inhoud, die beminnen in *dit* geval heeft, voelbaar te maken. Voelbaar: dus nà-voelbaar. Bij gebreke daarvan is de uitdrukking mislukt. Maar *voelbaar* en *niet* e n k e l : *begrijpelijk.* Anders schittert de ‘gebonden stijl’ door overbodigheid. Want mijn buurman aan het verstànd brengen, dat ik liefheb, kan ook in proza. Dit een ander aan het *gevoel* brengen vereischt evenwel poëzie. Immers: proza volstaat daartoe niet. Tenminste: niet, indien, wat hier stilzwijgend vooropgesteld werd, het liefdegevoel in casu inderdaad géne enorme fijnheid heeft, waarvan wij boven gewaagden en die de grens van de mededeelbaarheid-in-proza overschrijdt. Zonder nader betoog springt in

het oog, hoe zulk een ultra-fijn gevoel enkel door een tot het uiterste verfijnde expressie naar behooren uitgedrukt kan worden. Tot het uiterste verfijnde, dus allerzeerst gespecialiseerde, ergo *allerindividueelste* expressie.

Wie een gebonden stijl, of te wel maat en rijm, schrijft, zònder daartoe genoopt te wezen door den drang der uitdrukking van *ultra-fijne* gevoelens, misbruikt dezen vorm. Tenzij, wel te verstaan, zijn voortbrengsel buiten de litteratuur valt, bijv. als Cabaret-lied - men denke aan Speenhoff - Volks- of Strijdzang - typisch voorbeeld: het Horst Wessellied - of uitgesproken rijmelarij - de Lezer zij herinnerd aan Piet Paaltjes - e.d., die allen (of zij nu hoog dan wel laag grijpen: een uitgaand publiek amuseeren of een Volk tot actie opzweepen of een groep geïnteresseerden - van de Studentensociëteit tot den huiselijken kring, voor denwelken St. Nicolaas-rijmpjes geschreven worden - plezier doen) *dit* gemeen hebben, dat het gerijmel *ondergeschikt is aan iets anders* en dus géén *eind*- maar *tusschen*-product of, m.a.w., geen *dóél* maar *míddel* is. Van deze soort gevallen zien wij hier echter af, aangezien bij buiten het gebied van ons onderzoek vallen, als niet behoorende tot de litteratuur. Overmits zij er echter toch aan grenzen en er eenigen samenhang mede hebben, komen wij er niettemin straks nog even op terug. Afgezien van deze categorie gevallen, vormt rijmelarij echter bepaald een *misbruik* van het vers. Zulk een rijmelaar moest proza schrijven, want dit volstaat voor zijn doel. Het is dwaasheid, want tijd- en energie-verspilling, te zeggen:

> ‘Mijn droge keel maakt mij zoo wee,
> mijn tong versmacht.
> O had ik maar een kopje thee!
> Zeg *jou* gedacht
> van dit zeer lumineus idée:
> wij zoeken naar een goed café
> en gaan daar in;
> bestellen dan een kopje thee
> - zeg, heb je zin? -
> en drinken dat dan heel tevreê.
> Nu: doe je meê?’

in plaats van simpel-weg mede te deelen: ‘Ik heb dorst. Ga je meê een goed café zoeken en daar een kop thee drinken?’. Verreweg de meeste verzen van zoogenaamde ‘dichters’, als Cats, Ten Cate, Multatuli en wat dies meer zij, vertoonen dezelfde averechtsche oeconomie als dit, hier door ondergeteekende pour le besoin de la cause verzonnen, rijmsel. Wie er aan twijfelt sla de ‘dicht’-werken dezer verzensmeden na. Zij zijn van hetzelfde gehalte.

De grondstelling ‘poëzie is: de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ beteekent, op de keper beschouwd, niets anders dan: de dichtkunst is dáár om het - met de gewone middelen der normale taal - ònuitdrukbare uit te drukken. Dit is haar *doel,* d.w.z. haar *bestaansreden.* De rechtvaardiging van het gebruik van het woord ‘doel’ in dit verband, ten overstaan èn van het begrip ‘gemeenschapskunst’ èn van die andere grondstelling ‘l'art pour l'art’ komt straks aan de orde.

Tevoren kwamen wij tot *twee* hoofd-definities van het begrip ‘poëzie’, namelijk: **uitdrukking**(-*op-schrift*) **van** *eigenlijk* (*opschrift*-) **ònuitdrukbare gevoelens**; en: **poëzie is datgene, wat de sensatie van schoonheid geeft.** De eerste of ‘enge’ hoofddefinitie leidden wij af door *uit te gaan van de* **uitdrukkings-wijze**. (Van deze ‘enge’ hoofddefinitie stelden wij nog vijf andere formuleeringen, even zoovele, onderling gelijkwaardige, definities, op.) De tweede of ‘ruime’ hoofddefinitie vloeide uit de analyse der uitdrukkingswijze voort, door deze niet te bezien als doel-in-zichzelf maar haar *te beschouwen vanuit het standpunt van den, door de uitdrukking gemaakten,* **indruk**. Er is echter nog een dèrde standpunt mogelijk, namelijk dat van waar uit men de zaak beziet onder het oogpunt van *hetgeen uitgedrukt wordt* of, m.a.w., van het vóórwerp der uitdrukking.

Uitgaande van hetgeen uitgedrukt wordt, luidt de definitie van het begrip ‘poëzie’ blijkbaar: **de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.** Het is, inderdaad, eene ultra-fijne en mitsdien *allerindividueelste* emotie, die uitgedrukt wordt. Om het uitdrukken daarvan te doen slagen wordt vereischt eene extreem-verfijnde en tot de grootst denkbare hoogte bij deze emotie aangepaste, derhalve *allerindividueelste* expressie.

In totaal hebben wij nu dus *drie* hoofddefinities van het begrip poëzie. Zij onderscheiden zich onderling enkel door hetgeen, waar-

van uitgegaan wordt: de *uitdrukkings-wijze,* de *indruk* en het *uitgedrukte.* Zinnebeeldig gezegd: zij onderscheiden zich slechts door het '*gezichtspunt*', dat men kiest bij de beschouwing van het begrip 'poëzie'. Deze zinnebeeldigheid kan aanschouwelijk voorgesteld worden door een teekening. Bijgaande figuur geeft daarvan een proeve, die o.i. maar weinig toelichting behoeft.

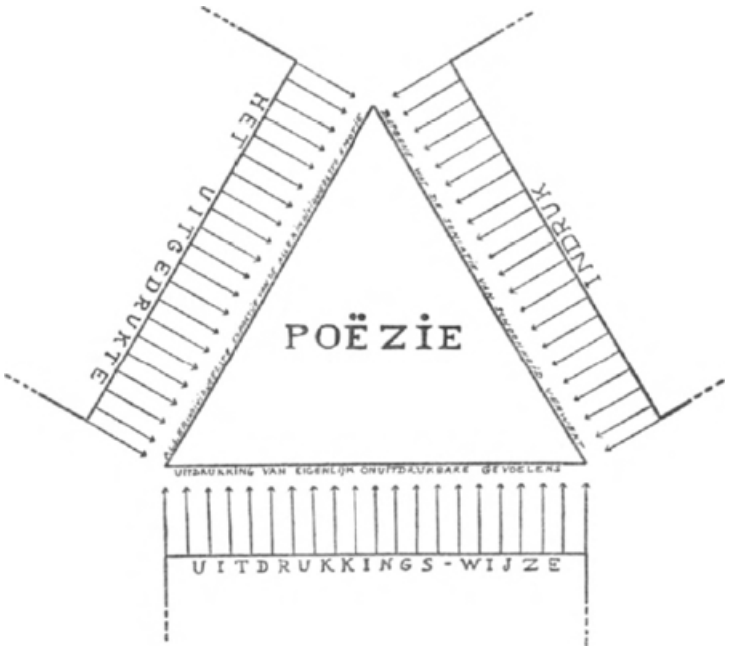

Het begrip 'poëzie' is hier gesymboliseerd door een gelijkzijdigen driehoek. Tegenover elk der zijden ligt een deel van een rechthoek, hetwelk één der drie 'gezichtspunten' voorstelt. De pijlen geven de - geestelijke - blikrichting op het begrip 'poëzie' aan. Elk

der zijden van den, dit begrip symboliseerenden, driehoek stelt één der drie hoofddefinities voor. De symboliek is duidelijk: elke definitie is een ‘zijde’, ‘facet’ of ‘aanzicht’ van het begrip ‘poëzie’. Hetzelfde ding, van verschillende kanten gezien. Om de symboliek natuurgetrouwer te doen zijn, werden de ‘gezichtspunten’ niet in g e s l o t e n vakken geteekend. Het opene der vakken alsmede het gestippeld uitloopen en afbreken der naar achteren gewendde deelen der vakken verzinnebeeldigt, dat zoo een gezichtspunt geen volkomen zelfstandig iets is, maar vervloeit in den algemeenen achtergrond van den geest.

Naar vanzelf spreekt, kan de onderhavige symboliek ook middels àndere figuren veraanschouwelijkt worden. Na het probeeren van schetsen met punten, voerstralen, cirkels e.d. leek het hier gekozen schema evenwel zoo kwaad niet. Ik geef het echter gaarne voor beter.

Misschien zal menigeen geneigd zijn, een tegenstelling te zien tusschen de *ruime* hoofddefinitie - ‘datgene wat de sensatie van schoonheid verwekt’ - en de beide anderen, *enge.* Het ligt voor de hand, te denken: de *enge* definities hebben betrekking op ‘poëzie’ in de beteekenis van eene litteratuur-soort; de *ruime* dito echter op ‘poëzie’ in de beteekenis van een algemeen iets. De Lezer zoû, zoodoende, kunnen gaan vermoeden, dat ikzelf mij aan een verstoken woordspeling schuldig maak.

Toch is dit niet het geval. De tegenstelling, evenbedoeld, bestaat niet. De drie hoofddefinities kloppen volkomen met elkaêr.

Deze bewering is o.i. vatbaar voor bewijs. Dit kan echter slechts geleverd worden op den grondslag van een veel algemeener begrip, n.m. dat der ‘kunst’ überhaupt. Hetwelk zelf slechts verkregen kan worden nà vaststelling van het begrip ‘schoonheid’ in zijn algemeenste beteekenis. Dit laatste is echter a.h.w. *metaphysisch,* in dien zin, dat het enkel kan worden afgeleid uit den *dieperen achtergrond des levens,* die Kloos vaak ‘het Psychische’ noemde en die in de Wijsbegeerte met vele namen aangeduid wordt, bijv. - óók - ‘het Psychische’ (Heymans) of ‘het Onbewuste’ (Hartmann) of ‘de Wil’ (Schopenhauer). Zooals eene simpele overweging leert, kan dit metaphysische begrip der Schoonheid niet gevonden worden uit de schoonheid zèlve, doch enkel uit dien dieperen achtergrond des levens. Want begrips-bepaling is: afbake-

ning tegen àndere begrippen. Het ligt in ons voornemen om, in het vervolg van deze artikelen-reeks, die algemeene begrippen ‘schoonheid’ en ‘kunst’ onder de loupe te nemen en, in aansluiting daarbij, bedoeld bewijs te leveren. Dan zal meteen blijken, hoe de twee ‘enge’ definities van het begrip ‘poëzie’, op de keper beschouwd, even ruim zijn als de ‘ruime’, namelijk óók de grenzen der litteratuur te buiten gaan, al zij het meer indirect. Voor ditmaal moge er meê volstaan worden, aan te toonen, hoe Kloos zèlf de ruime definitie aanvaardde náást de enge, welke laatste hij met voorliefde formuleerde in de stelling: allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.

Beknoptheidshalve moge één plaats volstaan. In zijn beroemde ‘Inleiding’ tot Jacques Perk's ‘Gedichten’, die van September 1882 dateert, vindt men de ruime en de enge opvatting in één alinea, als in één adem, nevenseen. In den laatsten druk van Perk's ‘Gedichten’[1] staat deze passus op pag. V. Dezelve bestaat uit twee volzinnen. De eerste daarvan luidt:

‘Zoo het waar is, dat men onder poëzie moet verstaan *dien volleren, dieperen gemoedstoestand, welks aanleiding in alles kan gevonden worden, en die zijn uiting zoekt in* **lijnen, kleuren en tonen**, dan doet men wellicht het best, zich aan de *definitie* te houden, die die fijne Leigh Hunt eens gaf: “*Poetry is imaginative passion*”.’[2]

Onmiskenbaar wordt hier op de *ruime* definitie gedoeld, èn in Kloos' eigen omschrijving èn in de definitie van Leigh Hunt. (Wij laten deze definitie nu voor wat zij is. Terloops zij echter opgemerkt: zij strijdt *niet* tegen de boven door ons gegevene definities. Ook dit blijft echter in petto tot straks.) ‘Beeldende hartstocht’ uit zich niet minder in de schilderkunst bijv. dan in de poëzie. Dit staat dus vast. De volgende volzin luidt:

‘Het is *niet wel doenlijk, de bewegingen der ziel weêr te geven door een eenvoudige* **uiteenzetting** *er van* **in de spreekwijze van den dagelijkschen omgang**, zoomin als men anderen het bijzondere in de uitdrukking voor oogen kan brengen van een levend menschelijk gelaat, *omdat alle woorden der taal* **teekenen der**

1) Jacques Perk: ‘Gedichten’, zeventiende met een slotwoord vermeerderde duk, bezorgd door Willem Kloos. Uitgave: A.W. Sijthoff's Uitgeversmij., Leiden, z.j. Auteursdagteekening van het slotwoord: Juli 1917.
2) Cursiveering en vette druk van mij. A.A.H.

soort - *nimmer voor de eigenaardigheden* **van het individu** *zijn.*'[1)]

Even onmiskenbaar wordt hier op de *enge* definitie gedoeld. En wel op de eerste: uitdrukking(-op-schrift) van eigenlijk (op-schrift-)onuitdrukbare gevoelens. Kloos had zeer bepaald alléén de taal op het oog in dezen volzin, terwijl in den vorigen gerept werd van uiting in 'lijnen, kleuren en tonen', zoo algemeen mogelijk dus.

Kennelijk zag Kloos géén tegenspraak tusschen de ruime en de enge definities. Want het ééne volgt onmiddellijk op het andere. En terecht: die tegenspraak bestaat niet.

Kloos is de grootste autoriteit in Nederland's geschiedenis op het stuk van de Aesthetica der Dichtkunst. Hèm stond de vereenigbaarheid van het enge met het ruime poëzie-begrip glashelder voor den geest. Tot welke onsmakelijke consequenties de waan der tegenspraak tusschen die twee begrippen kan voeren, moge blijken uit het zoogenaamde oordeel van Neêrland's would-be ridder, staatsman, wijsgeer, kunstenaar en kunstcriticus Multatuli, alias Douwes Dekker, alias Max Havelaar.

Deze held der mislukte gedachte schreef in een 'Noot van 1876' bij zijn 'Idee' No. 586[2)] het volgende geraaskal over poëzie:

'Nog dagelyks ontwaar ik, dat vry algemeen de woorden *poëzie* en *verzen-maken* voor identisch worden gehouden. En deze bespottelyke dwaling bestaat niet alleen by leeken, by personen die op 't gebied van den geest tot den burgerstand behooren, maar ook by voorgangers, docenten en professoren. Wanneer zal men toch inzien, dat 't rangschikken van zinsneden op maat en rym, 'n armzalig kinderachtig kunstjen is, dat met POËZIE, d.i. 't *albegrypend samenvatten van alles wat er voor den mensch valt waartenemen,* volstrekt niets te maken heeft? Dat er dichters geweest zyn die verzen maakten, erkende ik reeds in **56**. Die dichters zullen wel gegeten en gedronken hebben ook, maar niet dáárin bestond hun poëzie. (*Zie verder* no. **600**.)'[3)]

1) Cursiveering en vette druk van mij, A.A.H.
2) 'Verzamelde Werken van Multatuli (Eerste naar tijdsorde gerangschikte uitgave, bezorgd door zijn weduwe)', Garmond-editie, Deel V, 'Ideeën', Derde Bundel. Uitgave: Uitgeversmaatschappij 'Elsevier'. Amsterdam, z.j. (Denkelijk zoo tegen het begin dezer eeuw verschenen. Tenminste: te oordeelen naar papier, druk, formaat etc. Blijkbaar deels nog slechts antiquarisch te koop.)
3) Cursiveering en verdere typographische bijzonderheden in den text. Spelling letterlijk overgenomen. A.A.H.

Volgens Multatuli zoude de Dichtkunst dus niet enkel een ‘kinderachtig kunstje’ zijn, maar bovendien, wat nog krasser is, met poëzie ‘volstrekt niets te maken’ hebben. Genadiglijk erkent hij, ‘dat er dichters geweest zyn, die verzen maakten’ (ik voeg de komma maar tusschen, die Multatuli, met geniale verachting voor kleinigheden, vergeten heeft), doch dit verzenmaken was slechts iets bijkomstigs, vergelijkbaar met eten en drinken, dat óók niets heeft uit te staan met poëzie. Even onnauwkeurig als met zijn interpunctie ging Multatuli om met zijn begrips-bepaling. (En dat *hij,* die, tegenover anderen, altijd aanmerkingen maakte op onnauwkeurigheid ten deze en die zijn ‘Idee’ No. 10 zelfs liet bestaan uit het ééne zinnetje: ‘De jeugd moet zich oefenen in 't bepalen’. Of bedoelde hij dit enkel voor de *jeugd* en niet voor zichzèlf? Dit zoû wel iets voor Multatuli wezen!) Geen verstandig mensch kàn ‘poëzie’ voor identisch houden met ‘verzen-*maken*’. Dit laatste, de handeling immers, zoude hoogstens identisch kunnen zijn met het werkwoord ‘dichten’. Maar laat ons hem deze onnauwkeurigheid schenken en doen alsof er stond: ‘...de woorden *poëzie* en *verzen* voor identisch worden gehouden’. Dan heeft hij op *dit* punt gelijk: vele verzen zijn geen poëzie maar rijmelarij. Maar dan komt hij voor het begrip ‘poëzie’ met de bepaling: het ‘albegrijpend samenvatten van alles, wat er voor den mensch valt waartenemen’. (Wat betreft komma: zie boven.) Dit is echter de definitie van ‘*wetenschap*’. Tenminste: van het uiterste doel, dat de wetenschap nastreeft en ook benadert, zonder het nochtans ooit te bereiken. Het is niet eens de definitie van ‘*wijsbegeerte*’, want deze is, in zekeren zin althans, op nog iets méér gericht dan de ‘gewone’ wetenschappen, namelijk - om een bij Multatuli's formule aansluitende woordkeuze te gebruiken - op: het albegrijpend samenvatten van alles, wat er voor den mensch valt te *weten.* (‘Weten’ is een ruimer begrip dan ‘waarnemen’.) Laat staan, dat het de definitie van ‘*poëzie*’ zoude wezen!

Zien wij nu, volgens Multatuli's verwijzing, zijn ‘Idee’ No. 600, dan vinden wij van hetzelfde laken een pak:

‘'t Weinige dat ik er van weet,’ (Van de wiskunde namelyk, A.A.H.) ‘was me steeds een der rykste en zuiverste bronnen van poëzie. Aan de inspanning om waarheid te zoeken op 't terrein van exacte wetenschap, heb ik de heerlykste oogenblikken van

m'n leven te danken, en de kracht die my tot-nog-toe staande hield. Ik noem niemand 'n dichter, die dit niet begrypt. Men versta my wel. Ik beweer niet dat de beoefening der wiskunde iemand tot poëet maakt - in hoogen zin altyd. *Verzenmaken* heeft hiermee niets, totaal *niets* uittestaan - Ik beweer dat 'n *dichter* poëzie vindt in de wiskunde, en van de beste soort! Eigenlyke mathematici - vakmenschen - zyn zelden dichters en dit hebben ze gemeen met de vele anderen die zich gewoonlijk *niet* aan wiskunde te buiten gaan.'[1) 2)]

Wijlen de Astronoom Camille Flammarion drukte dezelfde gedachte kort en bondig uit in een voetnoot, aldus: 'Rien n'est beau comme une équation'. (Het staat in een zijner populaire werken over sterrekunde. Heb ik het wèl, dan in 'Les Terres du Ciel'[3)]. Ik heb het in mijn bezit, doch momenteel niet bij de hand en het lust mij niet, de plaats met groote moeite op te zoeken.) Ten aanzien van dit tweede Multatuli-citaat zullen wij onze verdere op- en aanmerkingen hier maar voor ons houden, te meer, daar het in de bedoeling ligt, er in een later artikel op terug te komen.

Nu is het eigenaardige, dat, naar later, bij leven en welzijn, blijken zal, Multatuli hier toch blijk gaf, een schemerschijn van de waarheid op het stuk van Poëzie onderkend te hebben. Doch, gelijk zoo vaak het geval was met hem, hij had de klok hooren luiden, maar wist niet waar de klepel hing. Hij beging de dubbele fout, eerstens het ruime 'poëzie'-begrip verkeerd op te vatten - namelijk als 'wetenschap' - en tweedens het ruime 'poëzie'-begrip in tegenspraak te achten met het enge. Dat hij, mir nichts dir nichts - zonder onderscheid te zien tusschen slechte en goede verzen -, smadelijk betitelde als 'verzen-maken'. Wanbegrip troef!

Op dezen waan-van-tegenspraak komt het hier aan. Afgezien van zijn verkeerde opvatting van het begrip 'poëzie'-in-ruimen-zin, begaat hij den doolweg, waarop die gewaande tegenspraak hem voert, en moet nu natuurlijk logisch - d.w.z. logisch in het cader kan dat dubbele wanbegrip - het *enge* begrip verwerpen ten pleziere van het *ruime.* Dat komt van denkbeeldige tegenspraak.

1) Op. cit. t.a.p.
2) Cursiveering etc. als voren. A.A.H.
3) Camille Flammarion: 'Les Terres du Ciel'. Zeer bekend, opgave van uitgever overbodig. Vermoedelijk bij de firma Flammarion te Parijs. Het werk is verouderd, maar toch nog de moeite waard. Misschien is er een nieuwe druk.

Men meene niet, dat Multatuli tot dit geringschattend wan-oordeel over de Dichtkunst kwam tengevolge van den lagen stand der toenmalige Nederlandsche ‘poëzie’. Hij kende toch P.C. Hooft en veel buitenlandsche Dichters: materiaal genoeg om te ervaren, dat het niet àlles rijmelarij was, wat de klok sloeg in het bereik van den gebonden stijl. Neen, hij bejegende de poëzie zoo smadelijk omdat hij haar niet begreep. Zijn eigen versjes - want hij ging zich aan de door hem gegeeselde zonde nog wel eens te buiten! - bleven trouw binnen de grenzen van het rhythme-loos uitdrukken van banaliteiten, die veel beter in proza gezegd hadden kunnen worden. Voor iemand van *zijn* opvatting was het eigenlijk onwaardig, zulk gerijmel te vervaardigen, dit ‘armzalig kinderachtig kunstjen’ van het ‘rangschikken van zinsneden op maat en rym’ te beoefenen; maar consequentie was geen deugd van Multatuli.

Zooëven citeerden wij een passus van Kloos, waarin de groote Meester met instemming aanhaalde de van het begrip ‘poëzie’ door Leigh Hunt gegeven definitie: ‘Poëtry is imaginative passion’. Ofschoon het duidelijk is, dat dit een definitie van het *ruime* begrip inhoudt, en Leigh Hunt bij ‘poetry’ kennelijk vooral aan ‘het dichten’, *de handeling* en niet zoozeer *het voortbrengsel,* gedacht heeft, kan men toch geneigd zijn, daarin een tegenstelling te zien tot de ‘enge’ hoofddefinitie ‘de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ en ‘uitdrukking van eigenlijk onuitdrukbare gevoelens’. Want op het eerste gezicht blijkt niet zoo onmiddellijk, waarom ‘beeldende hartstocht’ - ‘imaginative passion’ - noodzakelijkerwijs moet voeren tot eigenlijk onuitdrukbare gevoelens, tot eene allerindividueelste emotie, waaraan slechts eene allerindividueelste expressie uiting verleenen kan.

Het antwoord luidt: het is dan ook niet de imaginative passion die tot zulke gevoelens *voert,* maar, net omgekeerd, *de uitdrukking van eigenlijk onuitdrukbare gevoelens, die de imaginative passion* **als één harer hulpmiddelen bezigt**. Dit inzicht heeft Kloos implicite te kennen gegeven in zijn boven-aangehaalde passage door p r i m o het onmiddellijk doen volgen van den tweeden volzin - die het begrip ‘poëzie’ in *engen* zin op het oog heeft - na den eersten - welke het begrip ‘poëzie’ in deszelfs *ruimen* zin neemt - en s e c u n d o dien tweeden volzin aan te vangen met: ‘Het is niet wel doenlijk, de bewegingen der ziel weêr te geven

door een eenvoudige uiteenzetting er van in de spreekwijze van den dagelijkschen omgang,...' Zijn, elders trouwens herhaaldelijk uitgesproken, bedoeling, is duidelijk deze: de 'beeldende hartstocht' levert aan 'de uitdrukking van eigenlijk onuitdrukbare gevoelens' resp. aan 'de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie' haar materiaal - of een deel daarvan - in den vorm van beeldspraak, plastische symbolen, fijne vergelijkingen etc.

Dit inzicht van Kloos vindt allerverrassendst bevestiging uit een hoek, waarvan men zulks wel allerminst verwachten zoû, namelijk door de leer van Schopenhauer. (Met God's hulp zullen wij later de metaphysische Aesthetica van dezen Denker in het brandpunt van onze belangstelling dienen te stellen, maar voor ditmaal halen wij hem enkel aan tot steun van dit ééne onderdeel der Practische Aesthetica van Kloos.) De tweede helft van de eerste alinea van § 212 der 'Parerga und Paralipomena' van Schopenhauer[1] luidt als volgt:

'Denn, wie der Botaniker aus dem unendlichen Reichtum der Pflanzenwelt eine einzige Blume pflückt, sie dann zerlegt, um uns die Natur der Pflanze überhaupt daran zu demonstriren; *so nimmt der Dichter aus dem endlosen Gewirre des überall in unaufhörlicher Bewegung dahineilenden Menschenlebens eine einzige Scene, ja,* **oft nur eine Stimmung und Empfindung** *heraus, um uns daran zu zeigen,* **was das Leben** und **Wesen des Menschen sei**. Dieserhalb sehn wir die Grószten Geister, Shakespeare und Goethe, Rafael und Rembrand, es ihrer nicht unwürdig erachten, ein nicht ein mal hervorragendes Individuum, in seiner ganzen Eigenthümlichkeit bis auf das Kleinste herab, mit grószter Genauigkeit und ernstem Fleisze, uns darzustellen und zu veranschaulichen. Denn *nur anschaulich* wird das *Besondere und Einzelne gefaszt;* - **weshalb** *ich die Poesie definirt habe als* **die Kunst, durch Worte die Phantasie ins Spiel zu versetzen**.'[2]

De overeenstemming dunkt mij frappant. Bij Schopenhauer gelijk bij Kloos vindt men **tegelijkertijd** den nadruk op het *bijzondere, individuëele, niet-in-de-algemeene-taal-uitdrukbare* èn dien op het

1) 'Arthur Schopenhauer's sämmtliche Werke', herausgegeben von Julius Frauenstädt, zweite Auflage, neue Ausgabe; deel 6: 'Parerga und Paralipomena', zweiter Band. Uitgave: F.A. Brockhaus, Leipzig, 1923 (pag. 453).
2) Cursiveering en vette druk van mij. A.A.H.

aanschouwelijke der voorstelling, vereischt tot *uitdrukking* van dat bijzondere. Schopenhauer zal Leigh Hunt wel niet gekend hebben. De groote Wijsgeer kwam trouwens langs heel andere - ditmaal voor ons niet aan de orde zijnde - wegen tot zijn definitie van het begrip 'poëzie' - welke trouwens niet de eenige, door hem gegevene is (maar ook dat is nu niet aan de orde) -, dan de Dichters. Toch zijn 'imaginative passion' en 'die Kunst, durch Worte die Phantasie ins Spiel zu versetzen' precies hetzelfde met andere woorden. Toch zegt Schopenhauer in de, aan die definitie, voorafgaande, zinnen met zooveel woorden: allerindividueelste expressie der allerindividueelste emotie. Op den grondslag zijner Metaphysica, *de*duceert Schopenhauer tot hetzelfde inzicht, waartoe Kloos *in*duceerend geraakt, op den empirischen grondslag der dichterlijke practijk.

'Uitdrukking van het eigenlijk onuitdrukbare' of wel 'de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie' of wel 'het verwekken van de sensatie van schoonheid' is het *doel* der poëzie. *Niet* het mededeelen van gedachten of het streelen van overtuigingen of het enkel maar vermaken, zooals de gangbare - maar verkeerde - opvatting van 'gemeenschapskunst' wil. Anderzijds is de poëzie ook niet doel-*loos,* zooals men ten onrechte zoû kunnen afleiden uit de stelling 'l'art pour l'art'. Zij is zonder doel in *dien* zin, dat zij geen *ànder* doel dient dan haar *eigen doel.* (Op straffe van geen poëzie te zijn.) Maar haar *eigen* doel *dient* zij. Op dit punt hopen wij, bij anderen samenhang, in een volgend artikel terug te komen.

De begrips-bepaling 'uitdrukking van het eigenlijk onuitdrukbare' zweefde ontegenzeggelijk aan den grootsten autoriteit der Litteraire Aesthetica-in-het-algemeen van de Tachtiger Beweging, Lodewijk van Deyssel, voor den geest, toen hij, in zijn opstel over Herman Gorter,[1)] schreef:

'Ik weet niemant, die met zoo'n heftige dadelijkheid de grens van den tijd heeft overschreden, niemant die met zóó starre oogen achter het waarneembare in de tijdeloosheid heeft gezien, als de schrijver van dit gedicht. Het is niet mooi, dit gedicht, het behoort niet tot de orde der dingen, die men mooi kan noemen. *Er is geen*

1) 'Verzamelde werken van L. van Deyssel', vijfde deel, 3e druk. Uitgave: Scheltema & Holkema's Boekhandel. K. Groesbeek & Paul Nijhoff, Amsterdam, z.j. (pag. 61 en 62).

adjectief voor. **Het raakt de uiterste grens van het denkbare.**'[1)]

De door mij vetgedrukte slotzin van dezen passus laat ten dien aanzien geen twijfel open. Juist uit de pen van den prozaïst-bij-uitstek, Van Deyssel, heeft dit getuigenis uitnemende waarde. 'Het raakt de uiterste grens van het denkbare': Gorter's betreffende gedicht heeft het onzegbare gezegd.

(De twee eerste volzinnen van Van Deyssel's hier aangehaalden passus zijn eveneens van hoog belang voor de onderkenning van het wezen der poëzie. Maar in ander opzicht. Zij blijven daarom in petto.)

Het postulaat 'de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie' stelt dus een wezenskenmerk van alle waarachtige poëzie. Texten in gebonden stijl, die daaraan niet voldoen, zijn geen poëzie, doch rijmelarij. Hoe fraai, nuttig, verdienstelijk etc. zij overigens ook mogen wezen.

Men behoeft de rijmelarij niet te versmaden noch de rijmelaars te hoonen om in te zien, dat poëzie resp. Dichter tot eene veel hooger orde behooren dan rijmelarij resp. rijmelaar. *Hooger:* dit kàn, doch behóéft *niet* te beteekenen: beter. Het gaat hiermede als met zuivere en toegepaste wetenschap.

De ingenieur is geen wetenschappelijk vorscher. Hij bouwt bruggen, de andere stelsels. Beide bezigheden zijn elk in haar soort, even verdienstelijk. Maar de laatste is verhevener dan de eerste. De eerste nuttiger dan de laatste.

De techniek is ondergeschikt aan iets anders: zij dient. De wetenschap is ondergeschikt aan niets: zij dient niet. Of: enkel haar eigen doel: het weten. Een analoog verschil bestaat tusschen poëzie en rijmelarij. (In dit opstel stippen wij dit onderscheid maar èven aan.) Het nut der dienende bezigheden spreekt onmiddellijker tot de menigte dan de verhevenheid der zelfstandige.

Geen Dichter zal ooit de werking-op-de-massa bereiken, die de makers van Volks- of Strijdliederen teweeg gebracht hebben. Doch daartegenover leeft zijn werk door de eeuwen voor de besten der Gemeenschap. Horst Wessel heeft millioenen tot geestdrift ontvlamd, doch deze uitwerking staat en valt met een bepaalde politiek. Onze Oranje-Volksliederen werden verboden door de Bataafsche

1) Cursiveering en vette druk van mij. A.A.H.

Republiek en kwamen eerst weêr later terug in eere Vondel en Hooft leefden echter al dien tijd dóór in de beste harten der Natie. En hoe staat het nu met J.H. Speenhoff's populariteit? Hij leeft nog in den vleeze, doch is als liedjeszanger dood voor het jonge geslacht. Maar de reeds meer dan een halve eeuw geleden overleden Jacques Perk leeft vóort. Zoo leeft ook Kant nog heden, terwijl de laboratorium-apparatuur van Lavoisier bijgezet is in het Conservatoire des Arts et des Métiers te Parijs, als historische bezienswaardigheid.

Ik heb één grammaticalen regel van het Latijn onthouden en dank dat aan het rijmpje:

> 'De woorden op *do, go* en *io*
> zijn vrouwelijk, maar *septentrio,*
> dat altijd in het meervoud is,
> en *ordo, cardo, pugio*
> en *margo* en ook *Scipio*
> zijn masculini generis.'

In dit voorbeeld is het heele doel der rijmelarij vervat. *Nut.* Dit nut moge gemak, vermaak, zedepreeken, propaganda, mededeeling of wat anders wezen: rijmelarij *dient* altijd een, *buiten* haar zelf gelegen, doel. Zij is geen *vrije* of *zuivere* kunst, doch een *toegepaste.*

Daarom verdraagt zij ook toonzetting. Of liever: zij roept deze aan en speelt bij voorkeur den rol van 'illustratie' eener melodie. In de knechtschap der muziek is zij juist op haar plaats.

Poëzie verdraagt toonzetting niet. Dit komt doordat géén melodie het fijne rhythme van een waarachtig gedicht vermag te volgen. Muziek vòlgt trouwens niet, maar overhéérscht. Muziek is èn de meest directe èn de meest algemeen-verstaanbare uitdrukking van gevoelens. Dus de grofste aller kunsten en, als zoodanig, de tegenpool der poëzie, die de subtielste is. (Dit is géén blaam op de muziek, naar wij later hopen duidelijk te maken, en ook géén uiting van voorliefde, doch de constateering van een feit.) Muziek is veel sterker dan poëzie. Maar zooals een gorilla sterker is dan een mensch. Muziek drukt poëzie dood.

* * *

Een der beste Kloos-kenners, Khouw Bian Tie, publiceerde, juist negen jaar geleden, een zeer doorwrocht artikel[1] over litteraire critiek als wetenschap, naar aanleiding van Dirk Coster's 'De Nieuwe Europeesche Geest in Kunst en Letteren'. Het is een der al te zeldzame bijdragen om te komen tot eene wetenschap der Kunst: eene Aesthetica, die iets anders en iets méér is, dan een bouwsel van persoonlijke of partij-voorkeuren. De eerste twee alinea's van Khouw's evenbedoeld artikel luiden als volgt:

'Onder wetenschap heeft men naar de definitie van Prof. C.B. Spruyt te verstaan: "kennis van het verband der dingen op zeker gebied".[2] De wetenschap doet derhalve uit de bonte wereld der verschijningen een greep, en tracht op dat bepaalde gebied de wetten der causaliteit op te sporen. Elke wetenschap bewerkt een bepaald gedeelte der aan den menschelijken geest zich voordoende verschijnselen.

De tijd is thans voorbij, dat, evenals in Oudheid en Middeleeuwen, achtereenvolgens philosophie en theologie als de centrale wetenschappen worden beschouwd, van waaruit alléén men de verschijningen bezien kan. Deze verschijningen toch zijn dermate ingewikkeld, dat zij vatbaar blijken voor beschouwing van verschillende gezichtspunten. De verschijningen zijn niet enkel-, doch véélzijdig. Zij zijn als lichamen met tal van facetten, en elke facet is dan telkens één kant van hetzelfde ding.'

In het onderhavige artikel hebben wij beproefd, één facet van het verschijnsel 'poëzie' uit verschillende gezichtspunten te beschouwen. Eén facet van het verschijnsel poëzie: want wij hebben ons beperkt tot de wisselwerking tusschen het uitgedrukte en den indruk. Nochthans bleek dit ééne facet drie 'zijden' of 'facetten van den tweeden graad' te bezitten.

En desniettegenstaande kwamen wij herhaaldelijk in aanraking met àndere facetten. Maar dit gebeurt bij alle studie. In het levende weefsel der verschijnselen voeren banen van ieder punt naar elk ander punt. Meestal passeert men dan vele tusschenstations. Afbakening is even kunstmatig, want in tegenspraak met den alzijdigen

1) Khouw Bian Tie: 'Een Teruggang?', in het maandschrift 'Nederland', jaargang 81, aflevering 5, Mei 1929. Uitgave: Leidsche Uitgeversmaatschappij, Leiden, 1929.
2) ""C.B. Spruyt, Leerboek der formeele logica", p. 3." (Noot, onder no. 1, in Khouw's text, A.A.H.)

samenhang der stof-van-behandeling, als noodig om de kluts niet kwijt te raken.

Schrijver dezes acht zijn moeite ruimschoots beloond, indien hij er in geslaagd is, den lezer te overtuigen van de waarheid, dat Kloos' stelling, die de titel noemt van dit opstel, *primo* **juist** is en **secundo niet in strijd met eene wèlbegrepen Gemeenschapskunst.**

Juist in onzen tijd, nu de Gemeenschapsgedachte weêr opgeld doet, dient men zich te hoeden voor hare ontaarding.

Geen practisch Ideaal mag verhevener heeten dan dat van eene levende, bloeiende, in de harten der enkelingen wortelende Gemeenschap. Doch geen teleurstelling ook ware grooter dan die, welke ontstaan zoû door een verkeerd opgevatte Gemeenschappelijkheid, waarin geen ruimte blijft voor ontplooiing der Persoonlijkheid. De leuze ‘ieder voor allen, allen voor één’ bevat de voorwaarde tot welzijn in een notedop, mits men haar in haar gehéél leze en *niet* stiekum ophoudt bij de komma.

Willem Kloos' formule ‘de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ zij en blijve het richtsnoer der Nederlandsche Dichtkunst. Tot zegen van onze Nationale Beschaving. Tot Heil van ons Volk!

Knocke-le Zoute, 3 April - 3 Mei 1938.

Verzen door Hélène Swarth.

I

Opstandige englen

Opstandige Englen, door Gods toorn versmeten,
Op de aard gezonken, waar, tot strenge straf,
Gekerkerd en gefolterd, wachten ze af
D'erbarmer Dood, die slaap brenge en vergeten
Of - wie berust noemt deze trotschen laf,
Die tot een daad van hoogmoed zich vermeten
En drinken gif of de aadren openreten,
Om de aardehel te ontvluchten in het graf -
En dan, verschrikt, gedoemd, na hoopvol sterven,
Als bleeke schimmen over de aard te zwerven,
In stille kamers kloppende aan den wand,
Als aan den celmuur klopt wie kwijnt, gevangen,
Of zoekend licht door eindelooze gangen,
Vol angstig heimwee naar 't verloren land.

II

Treurende geesten

In schemergrijs, door raam en deur gesloten
Zij dringen binnen, uit welk Geestenland?
Zijn zij 't, die nachtlijk klopten aan den wand?
Waarom nu zwijgen, stille huisgenooten?

Eén 't bleek gelaat verbergt in de open hand,
Een ander weent om weelden ongenoten -
O schimmen droef, ik heb u nooit verstooten,
Doch nooit geroepen, zijt gij mij verwant?

'k Voel me als een blinde: ik zie u niet me omwaren,
'k Voel me als een doove: ik hoor uw stemmen niet.
'k Geloof den ziener, die u kan ontwaren.
Doch tot mijn woning waarom neergevaren?
Gij stremt mijn bloed, mijn angst wil niet bedaren.
Gij vult de sfeer met kil en grauw verdriet.

III

Zaligen

Geen schimmen droef, wie sterkend bloed moet laven,
Gerezen bleek uit Afodillenweiden,
Die 't aardezijn, hoe armlijk, ons benijden,
Geen spoken, zuchtend vluchtend naar hun graven,
Te middernacht, omkrijscht van uil en raven -
Verzaligd, stralend jong, verlost van lijden,
Zie ik de geesten, die mijn woning wijden
En die mij morgen leiden naar de Haven.

Zij kloppen zacht, door dichte deuren komen
Ze uit Lenteland en brengen bloemaromen
En licht der Sferen zie 'k belovend blanken,
Gelijk geen glans van zon of maan kan stroomen.
Ik voel hun trouw vertroostend mij omranken,
Ik noem hun namen, 'k mag hen zien in droomen.

De leerjaren van Sookrates door Dr. E.D. Baumann. *(Vervolg en slot van blz. 14.)*

Dat Sookratès momenten van geestvervoering kon doorleven, leeren we uit den dialoog ‘Phaidros’ (c. 5). De schoone knaap Phaidros en zijn wijze begeleider zijn op hun wandeling langs den Ilissos gekomen aan een plaats, welke tot rusten noodt. De hoogopgeschoten agnos staat in vollen bloei en vervult de lucht met zijn geuren. Een heldere, koele bron borrelt op in de schaduw van een hoogen plataan. Enkele meisjesfiguren en andere beelden geven aan, dat de plaats den stroomgod Achelous en den nymphen gewijd is. Ringsom klinkt het koor der cikaden, der den Muzen heilige zangers, die zich zouden voeden met den dauw, welke van den hemel komt. Hier lokt de grazige bodem tot een zich neervlijen! Hier bewerkt ook het goddelijk fluïdum van de heilige plek de ekstase: ‘Wees stil en luister naar mij’, hooren we Sookratès midden in het ernstig gesprek (c. 15) zeggen. ‘Want inderdaad, deze plaats schijnt vol van het goddelijke! Verwonder je dus niet, wanneer ik bij mijn woorden door de nymphen word aangegrepen. Reeds nu is de kadans mijner woorden niet ver van de dithyramben af.’[1)]

De emotioneele natuur van den ‘nuchteren’ wijsgeer komt mede duidelijk uit in wat Platoon Sookratès na de rede, welke de schrijver ‘den Staat’ in den mond heeft gelegd, laat zeggen: ‘Die rede werkt op mij als de fluiten op de Korybanten. Zij worden dronken van het fluitspel: ik nu evenzoo.’ En wederom in den ‘Phaidros’ wordt de lof der uitzinnigheid gezongen: van die

1) Zie ook Martin Ninck. Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben der Alten. S. 91.

uitzinnigheid, welke geen kwaad is, maar een gave der goden. Alleen in een toestand van geestvervoering vermochten de priesteressen te Delphoi en Dodoonè te profeteeren tot heil van staten en burgers. Van de mania had ook de mantikè, welke eigenlijk manikè heette, haren naam gekregen! Het was derhalve smakeloos aan het koele verstand den voorrang te geven boven de uitzinnigheid, waarin de ziel geraakte, zoo vaak zij ingevolge der waarneming van het schoone zich haar 'vóórleven' herinnerde en van een groot verlangen naar het eens beleefde vervuld werd.

We zijn met dit alles natuurlijk 'op glibberige paden'! Want we weten niet wat in de Platonische dialogen 'Wahrheit' en wat 'Dichtung' is. Evenwel, psychologisch is er hier geen onwaarschijnlijkheid! William McDougall heeft in 'Psychopathologie funktioneller Störungen' betoogd, dat de mensch niet is 'een enkele persoonlijkheid', maar een 'multipele persoonlijkheid', dat hij niet heeft één 'ziel', maar een samenstel van verschillende 'zielen'. Eerst door 'integratie' kan die 'veelheid' worden tot de 'eenheid' eener harmonische persoonlijkheid. Maar deze 'integratie' kan door den eenling in den loop zijner postnatale ontwikkeling slechts geleidelijk worden verkregen en pleegt als regel alleen ten deele te worden bereikt. Ik zou het liever aldus willen uitdrukken: dat het zieleleven van den eenling is opgebouwd uit 'lagen', elk met haar eigen 'reaktiewijze'. Die verschillende 'lagen', welke we als de 'instinktieve' of 'psycho-physische', de 'emotioneele' en de 'redelijke' kunnen onderscheiden, hebben zich bij den mensch in den loop der evolutie achtereenvolgens, telkens de hoogere boven de lagere, gevormd. En ingevolge van het bestaan dier verschillende zielelagen, elk met haar eigen reaktiewijze, reageert de mensch in verschillende momenten en gesteldheid ook verschillend, vertoont hij zich nu eens aan ons als een beheerschte verstandsmensch, dan weer als een onbeheerschte gevoelsmensch, terwijl eveneens bij tijden de instinktieve, lagere tendenzen in hem zich openbaren. Evenwel, als beeldspraak kunnen we toch McDougall's 'multipele persoonlijkheid' aanvaarden.

Zelfs de nuchterste rationalist is slechts in een bepaalde geestelijke dispositie een koele redeneerder. Niemand wordt ten slotte tot een volstrekt-logisch-werkende denkmachine: hij is immer meer dan dit! Van zijn emotioneele neigingen, voor een goed deel produkt

van het geestelijk milieu zijner zielsbewogen jeugd, kan hij zich nimmer gansch en al vrijmaken. Ook de koele redelijkheidsmensch in de jaren zijner geestelijke voleindiging heeft zijn 'geladen voorstellingen' en is met zijn 'logique affective' kind van zijn volk, zijn tijd, zijn milieu. En dit nu was ook bij Sookratès het geval.

Sookratès is een mooi voorbeeld er van, dat het redelijk denken bij den mensch immer beperkt is en zich bepaalt tot zijn wijsgeerig-wetenschappelijke werkzaamheid. Hij heeft het gevoeld en het zelf uitgesproken, dat hij zich bij zijn verstandsarbeid moest beperken en veel ononderzocht en ondoordacht moest laten. In den 'Phaidros' laat Platoon hem zeggen, dat hij zich moest bepalen tot het opvolgen van de Delphische spreuk, welke hem beval 'zichzelf te leeren kennen'. En dit was zóó moeilijk, dat hem geen tijd restte, om zich ook op ander gebied te wagen. Daarom nam hij inzake het volksgeloof aan, hetgeen algemeen werd aangenomen.

De oude voorstellingen en godensagen van zijn volk heeft Sookratès dientengevolge, in tegenstelling met zijn leerling Platoon[1)], niet beslist verworpen. De leer der daemonen, der lagere goden, welke inderdaad 'survivals' waren van een lageren natuurgodsdienst, toen de natuurmachten nog niet tot persoonlijke goden waren geworden[2)], heeft hij als alle Grieken aanvaard.[3)] Zelfs vinden wij in zijn opvatting der daemonen als 'middelaars' tusschen goden en menschen een overleefsel van het primitieve geloof aan een 'hoogste wezen', dat zich na de schepping der wereld had teruggetrokken op een hoogen berg of in den hemel. Uit zijn verwijzing van Xenophoon naar het orakel te Delphoi en zijn raad aan den jongen man 'te doen, hetgeen de godheid u heeft bevolen' (Anabasis, III, 1, 4) blijkt ook, dat hij geloofde aan de goddelijke voorspelling. In den dialoog 'Kritoon' (44a) verhaalt Sookratès verder van een droom, waarin hem een vrouwelijke gestalte, schoon en heerlijk om te aanschouwen en gekleed in een wit gewaad, was verschenen, die hem met een versregel, aan den Ilias (IX, 363) ontleend, zijn nabijën dood had voorspeld. Dat hij aan voorteekenen geloofde, bewijst al wel de 'Apologia'. Van zijn

1) J.R. Buisman, Mythen en allegorieën in Plato's kennis- en zijnsleer, blz. 38.
2) W. Wundt, Elemente der Völkerpsychologie, S. 281.
3) J.D. Bierens de Haan, Plutarchus als godsdienstig denker, blz. 57.

vertrouwen op den god, dien hij het meest heeft vereerd, Apolloon, getuigt de indruk, welken de bekende uitspraak der Pythia op hem heeft gemaakt. Dat evenwel niet alleen de groote lichtgod van Delphoi bij hem in eere was, maar voor hem ook nog Asklèpios leefde in de gestalte van den primitieven god van den dood, bewijzen zijn bekende laatste woorden: 'O Kritoon, wij zijn Asklèpios een haan schuldig. Geef hem dien en vergeet het niet!' Immers daarmee werd niet bedoeld een offer aan den nieuwen god der geneeskunde, maar aan den ouden daemon van den Dood, aan wien de geloovige een haan placht te offeren, opdat hij hem ongehinderd zoude laten trekken op den weg naar het zieleland.

Al deze Platonische anekdoten aangaande Sookratès kunnen slechts hem bevreemden, die niet afweet van den emotioneelen mensch, met zijn 'geladen voorstellingen' en zijn 'logique affective', welke ook bij menigen huidigen man van wijsbegeerte en wetenschap schuil gaat onder den verstandsmensch aan de oppervlakte, om zich dan bij onbewaakte gelegenheden wederom te openbaren. Reeds in de Oudheid heeft de auteur van de pseudo-Aristoteletische 'Problemata' (953, 27) Sookratès genoemd onder de geniale emotioneelen.[1)] En moderne schrijvers hebben hem een visioenair van aanleg geheeten, die echter zijn mystieke tendenzen in bedwang had, gelijk hij immer mede zijn natuurlijke driften placht te beheerschen.

Er werd in de Oudheid een anekdote verteld, volgens welke de gelaatkundige Zopyros in de gelaatstrekken van Sookratès typische teekenen van zijn krachtige zinnelijkheid had ontdekt. En toen zijn verontwaardigde leerlingen tegen deze insinuatie heftig protesteerden, zou Sookratès zelf hen hebben gekalmeerd met de woorden: 'Zopyros heeft het goed gezien. Maar ik ben de meester mijner begeerten geworden.' Het verhaal komt uit niet onverdachte bron! Evenwel, heeft niet Platoon zelf in den dialoog 'Charmidès' (155d) Sookratès laten zeggen, dat de schoonheid van het naakte lijf van den jongen Charmidès hem zulk een erotische opwinding had bezorgd, dat hij het hoofd een oogenblik had verloren? En in den 'Phaidros' (c. 14) heeft Sookratès van eenzelfde ervaring getuigd.[2)] Echter, gelijk uit de lofrede van Alkibiadès in het

1) Zie ook mijn 'Psyche's Lijden, studiën over de ziekten der ziel in de Oudheid', bl. 124.
2) Zie ook Xenophoon, Symposion, c. VIII, 2.

'Symposion' blijkt, had de gerijpte wijze zich weten te harden tegen de erotische verleiding en zijn natuurlijke driften weten te sublimeeren tot een hoogere liefde tot de Schoonheid.

We kennen het nauwe verband, dat er bestaat tusschen de erotiek en de mystiek. In het zieleleven van den mysticus speelt het erotische element zulk een groote rol, dat sommigen in de mystieke ekstase een erotomanie hebben meenen te zien.[1)] En gewis kunnen we in de bewoordingen, waarin de ekstatici van hun wondere ervaringen getuigen, duidelijk den erotischen grond beluisteren 'Unter den Gleichnissen spielt eine überwiegende Rolle das der Vereinigung und diese wird gewöhnlich unter erotischen Bildern geschildert', heeft Karl Jaspers in 'Psychologie der Weltanschauungen' (S. 87) gezegd. Ik heb hiervan in mijn boek 'De Goddelijke Waanzin' tal van voorbeelden gegeven.

Voor hem, die met deze mystieke eigenaardigheid bekend is, is het nu ongetwijfeld merkwaardig te lezen, dat Platoon dergelijke erotische vergelijkingen ook aan Sookratès in den mond legt. Op verschillende plaatsen wordt toch door den meester de ontkieming van het ware inzicht in de ziel van den jongen mensch vergeleken met een bevruchtingsdrang welke leidt tot een geestelijke 'zwangerschap' en ten slotte tot een moeilijke 'baring', waarbij dan Sookratès, gelijk o.a. in den dialoog 'Theaitètos' (151a) wordt gezegd, tesamen met den god de 'verlossing' bewerkt. De mystieke oorsprong van de vergelijking blijkt o.a. duidelijk uit het feit, dat Sookratès in het 'Symposion' (c. 27) haar op de zieneres Diotima terugvoert. Het was dan ook een voorstelling, welke in de mysteriën, waarbij van 'wedergeborenen' en 'pasgeborenen' werd gesproken, gebruikelijk was.[2)] En merkwaardig genoeg, keert dit echt Sookratisch beeld, zij het dan ook in karikatureele gedaante, weer in 'De Wolken' van Aristophanès! Daar toch werd verhaald, dat, wanneer de boer Strepsiadès driftig schopt tegen de deur van het 'huis der peinzers', een leerling naar buiten komt vliegen en den rumoermaker verwijt, dat door zijn ruw optreden 'een idee, welke zij juist op het spoor waren gekomen, een miskraam was geworden.'

In den dialoog 'Gorgias' (523e) wordt in de mythe over de

1) J.H. Leuba. The psychology of religious mysticism.
2) Otto Kern. Die Religion der Griechen. Bd. II. S. 194.

onderwereld gezegd, dat, wanneer de doode gekomen is aan den tweesprong, waar de weg zich deelt, in het eene pad, gaande naar de eilanden der welgelukzaligen, en in het andere naar den Tartaros, de ziel, ontdaan van alle aardsche versierselen, zelfs van haar stoffelijk omhulsel, 'geheel naakt' komt te staan voor de rechters, door Zeus daar gesteld. De voorstelling was ongetwijfeld mystiek, evenals hetgeen verder werd gezegd over het lot van de rein geblevene en van de door zonde verminkte zielen. En we erkennen hierin evenals in de parallele plaatsen in 'De Staat' (X, 13) en in den 'Phaidoon' (113a) gemakkelijk den grooten invloed van de Pythagoreesch-Orphische leer op de theologie van Sookratès en zijn tijdgenooten.

* * *

We weten uit de dialogen van Platoon en ook uit de 'Memorabilia' van Xenophoon (I, 2, 48), dat onder de intieme vrienden van Sookratès vele Pythagoreeërs zijn geweest. Met name uit den 'Phaidoon' blijkt, gelijk A.E. Taylor in 'Varia Socratica' heeft opgemerkt, dat de groote Wijze uit Athene in nauw kontakt heeft gestaan met de Pythagoreesche gemeenten in Noord- en Midden-Hellas. Tijdens zijn wederwaardigheden gedurende de vervolging en het proces hebben deze lieden innig met hem meegeleefd. Echekrates en de andere personen uit Phlious, wien Phaidoon zijn verhaal van de laatste uren van Sookratès deed, waren Pythagoreeërs. En de, den lezer van den dialoog bekende, Simmias en Kebes waren leerlingen van Philolaos. In den 'Kritoon' (45a) vernemen we, dat beiden met een groote som gelds uit Thebe waren overgekomen, om 'langs den gulden weg' de vijanden van den meester te 'bewerken' en Sookratès' ontsnapping uit den kerker mogelijk te maken. Taylor heeft verondersteld, dat dit geld door de 'gemeente' te Thebe moest zijn bijeengebracht. Die menschen zagen derhalve in Sookratès een geestverwant, in elk geval een verwanten geest. En blijkens den 'Phaidoon' en den 'Gorgias' was dan ook de groote Athener een beslist geloovige in de Orphisch-Pythagoreesche leer der ziel. Ook voor hem was het leven op aarde alleen een voorspel van het 'werkelijke' en 'eeuwige' leven der ziel, dat kwam na haar scheiding van het stoffelijke lichaam. En het was ook volgens Sookratès de voornaamste plicht

van den mensch te leven voor de verlossing der ziel door middel van de ‘wijsheidsliefde’.

Er is alle reden om aan te nemen, dat mede deze elementen van Sookratès' geestesleven niet dateeren uit den tijd, toen hij als ‘redelijkheidsmensch’ er zijn voornaamste taak in zag den menschen tot gids te zijn in het ‘zuivere denken’, maar wel uit de zielsbewogen jaren zijner jeugd, toen hij nog was een ‘zoekende ziel’, die het overal zocht en het nergens kon vinden. Van dit ‘zoeken’ heeft immers Sookratès zelf getuigd in de bekende passage van den ‘Phaidoon’ (c. 45). Zeker sprak de meester daar allereerst van zijn ‘verlangen naar die wijsheid’, welke men natuurkunde noemt.’ Evenwel, reeds zijn aanvankelijke, verwachtingsvolle begroeting der Sophisten wijst er op, dat de jonge zoeker het ook elders heeft gezocht. En daarbij kan hij toch bezwaarlijk de, in zijn tijd zoo populaire, leer der Pythagoreeërs en der Orphici zijn voorbijgegaan!

In dit verband lijkt mij van groot belang het verhaal in het ‘Symposion’ van de ontmoeting van Sookratès en Diotima. Men kent de prachtige passage over den stijgenden weg, dien men, geleidelijk klimmend, van het zinnelijke tot de Idee, volgens deze ‘wijze vrouw’ uit Mantineia moet gaan, om te komen tot de aanschouwing der Schoonheid zelve, waaraan alles deel heeft, wat schoon is. Zoo en zoo alleen vindt de Liefde het eenig Schoon, het oerbeeld van alle Schoonheid, dat waarde geeft aan het leven. En met dit Schoon vereenigd, wordt de ziel de moeder van alle god-welgevallige deugd.

Het is natuurlijk niet beslist te weerleggen, dat dit, zooals Gomperz heeft aangenomen, niet meer is geweest dan een ‘Kunstgriff’, door Platoon aangewend, om Sookratès dingen te laten zeggen, welke bij zijn nuchtere natuur niet lijken te passen. Evenwel, wanneer we Sookratès erkennen, als wat hij toch zekerlijk in zijn jeugd moet zijn geweest, als een ‘zoekende ziel’, dan schijnt ons deze anekdote meer dan een verdichtsel van den dichter Platoon. Ik aarzel dan ook niet om hierin het verhaal te zien van een ‘inwijding’, eens door den jongen Sookratès zelf beleefd, waarbij zinnen en verstand den naar heil begeerenden zoeker in den steek lieten en werd aanschouwd, wat zich niet in begrippen en woorden liet omschrijven. En voor hem, wien het niet aan

historische fantasie mangelt, wordt dan deze anekdote een ontroerend tafereel: Sookratès, met zijn jonge zoekende ziel, gezeteld aan de voeten van de 'wijze vrouw' uit het Arkadische Mantineia, bekend om zijn primitieven Demeterdienst[1], de geestdriftige vlucht harer mystieke openbaring slechts met moeite volgend, maar met het volle besef van de onontbeerlijkheid dezer dingen voor het leven der ziel. En we herinneren ons daarbij dan nog die andere mededeeling van Sookratès in den dialoog Menoon (81a), waar ook werd verhaald van 'wijze mannen en vrouwen', die hem aangaande de onsterfelijkheid en het eeuwig voortleven der ziel zekerheid hadden geschonken.

'Die sokratische Entwicklung der Liebe ist die schönste Erläuterung jenes Eros, der Sapphos Seele begeisterte und all ihr Schaffen hervorrief', heeft Johann Jakob Bachofen in 'Urreligion und antike Symbole' (II, 485) gezegd; en in Sappho heeft de schrijver een leerlinge van Orpheus erkend. Ook Diotima moet een leerlinge van Orpheus, of nog beter een priesteresse van den Heiland geweest zijn: dit blijkt o.a. uit haar uitdrukkingen betreffend de graden der inwijding: die der 'katharsis', der 'muèsis' en der 'epopteia', uitdrukkingen, ons uit den mysteriegodsdienst welbekend.[2]

Bij Sookratès moeten we dus denken aan een werkelijke inwijding in zijn jeugd in de Orphische religie. En die inwijding kan ons weer verklaren, waarom de Sookratès der Platonische dialogen herhaaldelijk de dogmata der Orphische leer aanvoert als steun voor eigen overtuiging omtrent de onsterfelijkheid der ziel en de hoop op een leven Hiernamaals.

Maar mede in 'De Wolken' van Aristophanès hooren we van Orphisch-reiligieuze voorstellingen, natuurlijk weer karikatureel vervormd. Want in de klucht treedt Sookratès op, op plechtige wijze, als een priester, 'de goddelijke Wolken' aanroepend. En nu lezen we in de studie van Apulejus 'De deo Socratis', dat de daemonen, de middelaars tusschen God en mensch, waarvan ook in den 'Timaios' sprake is, als het ware de natuur hadden van 'wolken', hoewel zij natuurlijk geen wolken waren.[3] Die daemo-

1) Pausanias, Descriptio Graeciae, lib. VIII c. 8, 1: Otto Kern. Die Religion der Griechen, Bd. I. S. 224.
2) S. Angus. The Mystery-religions and Christianity, p. 76.
3) Henri Clouard, Apulée, Apologie. Florides. traités philos., p. 281.

nen in de lucht konden niet door een ieder, maar alleen door de ‘ingewijden’ worden gezien. En zoo hooren we ook in de ‘Nephelai’, dat de boer in den beginne niets zag van die aangekondigde ‘wolken-godinnen’ en ze eerst bemerkte, nadat haar ‘priester’, Sookratès, haar reeds lang had zien naderkomen. Ook dit lijkt ongetwijfeld veel op een ‘inwijding’! Ten slotte mag ik in verband hiermee nog wel herinneren aan de wolken van de Orphische scheppingsleer. Want de wolken en de onmetelijke luchtkring en de lichtende aither waren voor de Orphici het begin aller dingen. Uit een zilveren ei, door Chronos in den Aither gevormd, kwam ter wereld de nieuwe God Phanès, de Lichtende, gelijk Damaskios ons heeft overgeleverd. En deze schrijver sprak mede van het ‘lichtend gewaad of de wolk’, wijl Phanès daaruit zou zijn voortgekomen.[1)]

Niet alleen, dat is m.i. duidelijk, in de ‘natuurkunde’ en in de ‘sophistiek’, maar ook in de mystiek, welke in den tijd der Helleensche ‘Aufklärung’, als in alle tijden van ‘Verlichting’ bloeide, heeft dus Sookratès het gezocht! En dat de invloed dier jeugdervaringen in den rijpen Sookratès der Platonische dialogen zich telkens weer openbaart, toont niet slechts den grooten indruk, welken zij op hem hebben gemaakt, maar wijst ook op een ‘mystieken Sookratès’ van het innerlijk gevoelsleven, die slechts met moeite, ook in oogenblikken van zielekoelte, door den verstandsmensch kon worden in bedwang gehouden, maar in momenten van zielsbewogenheid al ras de overhand kreeg.

We denken hier natuurlijk aan de plotselinge opwellingen van ‘enthousiasmos’, waarover reeds is gesproken, maar toch voornamelijk aan de emotioneele oogenblikken vóór zijn dood. In dien emoveerenden tijd van het beroemde proces vertoont zich de ‘verstandsmensch’, de ‘rationalist’ Sookratès in zijn werkelijke, innerlijk-mystieke natuur. Dan gevoelt hij meer dan ooit zijn ‘zending’, door God hem opgelegd, dan is er ook in hem, als in zoo menig godsman, de lust tot het ‘offer’, al hebben nog zekerlijk andere motieven hem bewogen de voorstellen van mannen als Kritoon af te slaan.

Het is deze mystieke tendenz in Sookratès, welke door later-

1) Wilh. Capelle, Die Vorsokratiker, S. 37.

levenden, maar ook reeds door zijn tijdgenooten blijkt te zijn gechargeerd en vergroofd. Dit lot heeft hij gemeen gehad met andere mystieke denkers der Oudheid, met Pythagoras en Empedoklès. Naar we weten, werd met name van den laatstgenoemde verhaald, dat hij magische kunsten verstond, regen kon verwekken, stormen kalmeeren en dooden doen weerkeeren uit den Haidès. Zoo ver is men klaarblijkelijk bij Sookratès niet gegaan. Maar zijn leerling Xenophoon heeft hem toch een 'profetische natuur' toegekend (Mem. I, 1, 3), en in den pseudo-Platonischen dialoog 'Theagès' treedt hij op als een ziener en wonderman, van wien een magisch fluïdum placht uit te stralen (130d)! Het was klaarblijkelijk een letterlijke opvatting van wat in het 'Symposion' (175d) alleen symbolisch bedoeld was.

In het verhaal, dat Xenophoon (Mem. III, 11, 1) heeft gegeven van het gesprek van Sookratès met de hetaere Theodotè, laat de schrijver Sookratès schertsend zeggen, dat hij ook nog vriendinnen had, die hem dag noch nacht met rust lieten, wijl zij liefdesmiddelen en tooverspreuken van hem wilden leeren. Zonder tal van liefdesmiddelen, tooverzangen, tooverradjes had het hem toch kwalijk kunnen gelukt zijn om zoo vele vrienden tot zich te trekken en aan zich te binden! Misschien is dus zijn spotlust zelf er wel oorzaak van geweest, dat die verhalen over zijn 'magische kunsten' al spoedig zijn rondgegaan. Maar ook zijn wonderlijke persoonlijkheid, het 'daemonische' in hem, moet in die tijden van mystiek en magie hem den naam hebben bezorgd van een magiër te zijn! Hooren we niet in den, naar hem genoemden, dialoog (80b) Menoon tot Sookratès schertsend zeggen, dat het maar goed was, dat hij zich nimmer buiten zijn vaderstad vertoonde. Want in een vreemde stad zou iemand, die sprak en optrad als hij, al spoedig als 'toovenaar' zijn opgepakt.

In het 'Symposion' heeft Platoon in de lofrede van Alkibiadès uitgeweid over dien mysterieuzen invloed, welken de wonderlijke mensch had op wie met hem in aanraking kwamen. Op den satyr Marsyas met zijn betooverend fluitspel scheen, volgens de biecht van den jongen man, Sookratès wel te gelijken. Want wat gene deed met zijn instrument, dat deed deze door zijn enkel woord! 'Als ik hem hoor, klopt mij het hart heviger, dan het hart der Korybanten in de geestvervoering.'

Zulk een magische ‘kracht’ placht dus van Sookratès uit te stralen op zijn omgeving. Maar ook nog in andere dingen openbaarde zich de ‘atopia’, de ‘vreemdheid’ van den Wijze. In hetzelfde ‘Symposion’ werd verhaald van plotselinge aanvallen van ‘afwezigheid’. Op weg naar het huis van Agathoon, zoo hooren we, was de Wijze ‘verstrooid’ en ‘in zichzelf gekeerd’ en telkens bleef hij achter, zoodat zijn metgezel hem moest aanmanen om verder te gaan. Ten slotte bleef hij staan in de portiek van den buurman zijns gastheers, in zoo diep gepeins verzonken, dat hij het niet bemerkte, dat men hem aansprak. Zoo iets overkwam hem vaker, hooren we uit den mond van Aristodèmos, en het was het beste hem maar niet te storen: wanneer het oogenblik was gekomen, zou hij wel verschijnen!

Van een langduriger ‘absence’ vertelde dan later Alkibiadès in zijn bekende rede. Hoewel de passage algemeen bekend is, lijkt het mij niet overbodig haar hier nog eens af te schrijven: ‘Tijdens een kampement te Potidaia’, zoo lezen we, ‘bleef Sookratès eens op een vroegen morgen, over iets aan het denken gerakend, staan, waar hij stond. En toen het in hem blijkbaar niet tot klaarheid kwam, gaf hij het niet op, maar bleef staan en dacht verder. Het was reeds middag, toen dit begon op te vallen. En verbaasd zeide de een tot den ander, dat Sookratès al sinds den ochtend daar in gedachten stilstond. Toen het reeds avond was, sleepten ten slotte enkele der aanwezige Joniërs na het eten hun stroozakken uit hun tent, om, daar het toen zomer was, in de koelte van den nacht te slapen en tevens op hem te letten, of hij nu ook dien nacht zou blijven staan. Hij stond daar tot den dageraad en totdat de zon opkwam. Toen ging hij rustig heen, na een morgengebed tot de zon te hebben gericht.’

De onbeweeglijkheid van den peinzenden Sookratès herinnert ongetwijfeld aan hetgeen we uit de psychopathologie kennen als de katalepsie, wat Johan van Beverwijck niet onaardig heeft vertaald met ‘slapende verstijftheydt’.[1)] Het ziekteverschijnsel blijkt den lateren antieken artsen, als Galènos (ed. Kühn, vol. XVI, p. 684) en Paulus Aegineta (III, 10), misschien ook Plinius (Nat. Hist. VII, 54), bekend als behoorend tot het ziektebeeld der ‘hysterie’:

1) Schat der Ongesontheyt in ‘Alle de Wercken’ (1656). dl. I, blz. 121.

dat dit ook reeds ten tijde van Sookratès het geval was, blijkt niet.[1] Pierre Janet heeft echter in 'De l'angoisse à l'extase' (p. 49) den 'zinvang' genoemd als ekstatischen toestand.[2] En het is niet onmogelijk, dat ook Sookratès in het kamp bij Potidaia een 'ekstase' heeft doorleefd: sommigen hebben de bekende 'crisis' in zijn leven met deze ervaring in verband gebracht. Maar het kan, ten slotte, ook wel alleenlijk een 'absence' geweest zijn. Gomperz heeft hierbij herinnerd aan een dergelijke anekdote aangaande den grooten natuuronderzoeker Newton, van wien werd verhaald, dat hij eens, nog laat op den dag, half aangekleed en in nadenken verzonken, zittend op zijn bed, werd aangetroffen. En een andermaal zou hij een dergelijken 'aanval' hebben gekregen, toen hij voor zijn gasten een flesch wijn in den kelder ging halen. Interessante parallelen heeft eindelijk Zucante in 'Socrate' genoemd; en Karl Birnbaum heeft in 'Psychopathologische Dokumente' (S. 63) een waak-trance van den dichter Alfred Tennyson opgenomen.

In 'De Wolken' van Aristophanès lezen we, dat de boer Strepsiadès op zoek naar Sookratès hem vond zitten in een hangkorf. En op zijn verwonderde vraag, wat hij daar uitvoerde, kreeg hij ten antwoord: 'ik wandel in de lucht en geef acht op de zon.' De Sookratische 'zonaanbidding', waarvan hier wordt gerept, was wel 'authentiek'. De lezer heeft reeds vernomen, dat Sookratès een 'morgengebed' tot de zon placht te richten, wanneer de dageraad aanbrak en de zon aan de kim verscheen. We kennen dit nog als een indrukwekkend Oostersch gebruik! Den Hellenen uit den tijd van Sookratès scheen dit echter een 'barbaarsche gewoonte'. En zeker was het Aristophanès, blijkens een bekende passage in de 'Vrede', antipatiek.

Merkwaardig is het verder, dat de dichter Sookratès die zonvereering laat verrichten, zittend in een 'hangkorf'. Men kan zich denken, dat dit sloeg op den mode-wijsgeer Diogenès uit Apolloonia, die beweerd heeft, dat de mensch zijn hooger verstand te danken had aan zijn rechtopgaande houding, waardoor hij zuiverder lucht

1) Zie ook mijn boek 'Psyche's Lijden, studiën over de ziekten der ziel in de Oudheid, blz. 74, 82.

2) Aulus Gellius ontleende aan, niet genoemde, bron in de 'Noctes atticae' (II, 1) de volgende beschrijving van de ekstase van Sookratès: 'hij stond daar met open oogen, onbewegelijk op dezelfde plaats, met gelaat en oogen starend op een punt in de ruimte, in gedachten verzonken, alsof geest en ziel zich hadden gescheiden van het lichaam.'

inademde dan de dieren, wier koppen naar de aarde gekeerd waren. Dies zou dan Sookratès in een zweeftoestel zijn gaan zitten, om zuiver te kunnen denken! Evenwel herinnert het tafereel ook aan een passage in het leven van den Heidenschen Heiland Apolloonios uit Tyana, van wien Philostratos heeft verhaald, dat hij eens de Indische 'Brachmanas' had gezien, het leven der aarde levend en toch niet op de aarde. Want hij zag hen twee voet hoog staan in de lucht, aldus wandelende met de Zon en eere toebrengend aan God.[1)] Deze Brachmanai[2)] waren natuurlijk Brahmanen, die in hun geestvervoering zich van den grond konden verheffen.[3)] En nu rijst de vraag, of niet de 'spraakmakende gemeente' te Athene ook van den zonderlingen, 'daemonischen' mensch Sookratès heeft verteld, dat men hem bij zijn aanvallen van zielsverrukking in de lucht zag zweven, gelijk op sensatie beluste lieden dit in later eeuwen van den Neo-platonicus Jamblichos hebben beweerd.[4)] En deze 'dwaasheden' (Apol. 19c) kan dan de spotzieke Aristophanès in zijn klucht op genoemde wijze aanschouwelijk hebben voorgesteld!

Zoo komen we dus telkens terug op die troebele, maar rijke bron voor de kennis van den jongeren Sookratès, welke 'De Wolken' van Aristophanès voor ons is. De spotter Lucianos, die den okkultistischen 'leugenprofeet', Alexandros uit Aboonouteichos, heeft 'ontmaskerd', lijkt wel in Aristophanès een Helleenschen geestverwant en voorganger te hebben gehad. 'Leugenprofeten', die de schare op brutaal-listige wijze bedrogen, alsmede lichtgeloovige lieden en 'liefhebbers van nonsensverhalen'[5)] waren er in de Oudheid niet alleen ten tijde van den skeptischen Lucianos. De schrijver van het Hippokratische boek 'De morbo sacro', een iatrosophist, die omstreeks den tijd van onzen komischen dichter kan hebben geleefd, sprak van 'de magiërs, de zoenpriesters, de kwakzalvers, de misleiders (zijner dagen), die een mom van vroomheid droegen en voorgaven meer te weten dan anderen.' Van 'clairvoyance' heeft ook Aischylos in 'Agamemnoon' (v. 179.

1) Philostratou ta es ton Tyanea Apolloonion, ed. F.C. Conybeare, vol. I, p. 257/9.
2) Zie ook Strabo, Geographica, XV, 59, 712; Cicero, Tusc. Disp. V, 27, 77; Plinius, Naturalis Historia. VI, 21, 9.
3) Zie mijn boek 'De goddelijke Waanzin', blz. 52/55.
4) Eunapius, Vitae philosophorum et sophistarum, ed. W.C. Wright, p. 365.
5) J.J. Hartman, Honderd jaar geestelijk leven in den Romeinschen keizertijd, blz. 113.

975) en in de ‘Eumeniden’ verhaald. Een ‘séance’ heeft Aristophanès in ‘De Vogels’ (v. 1553) bespottelijk gemaakt. Van telepathie hooren we in het traktaat over ‘Droomen en droomverklaring’ in de ‘Parva naturalia’ van Aristotelès. Klaarblijkelijk heeft nu Aristophanès den jongeren Sookratès voor ‘one of the crazy’ zijner dagen gehouden. Verwarring van wetenschappelijke geesten, die zich met de studie van okkulte verschijnselen bezig hielden, met ‘spiritisten’ kwam ook in Hellas voor! Volgens Max Wellmann zou de zoo even genoemde Hippokratische schrijver in de ‘magiërs en kwakzalvers’ de artsen uit de Siciliaansche school, die in navolging van Empedoklès zich voor de ‘parapsychologie’ interesseerden, hebben gelaakt.[1)] En zoo moge ook op Sookratès, den zoeker naar waarheid, de blaam, van een ‘spiritist’ te wezen, gevallen zijn! We moeten dan in ‘De Wolken’ een soortgelijke antieke persiflage zien, als was de, nu vrijwel vergeten, roman ‘Kippeveer’, van Cosinus Heuff, welke in dagen van de opkomst van het ‘spiritisme’ zulk een uitbundig succes heeft gehad.

Ik geloof, dat in deze voorstelling van zaken meer waarheid schuilt, dan in de veronderstelling van A.E. Taylor in zijn biographie van Sookratès, dat het ‘phrontistèrion’ een ‘thiasos’, een okkult ‘geheimgenootschap’ en dat de jonge Sookratès ‘a combination of pedant, paradox-monger, freethinker and necromancer’ is geweest. Niet als een ‘okkultist’, een ‘spiritist’ moeten we ons Sookratès in zijn jongere jaren denken, maar als een ‘zoekende ziel’, die zocht en zocht, maar het niet kon vinden. Totdat dan die groote crisis in zijn leven kwam, waarvan in de ‘Apologia Sookratous’ (21a) werd gesproken, en hij den weg, dien hij gaan moest, duidelijk voor zich zag.

Die crisis in Sookratès' geestelijk leven is, gelijk algemeen bekend is, gekomen ingevolge van een, door den vriend zijner jeugd Chairephoon uitgelokte, orakelspreuk van den grooten god van Delphoi. Deze orakelspreuk, waarbij de Pythia den onvermoeiden ‘zoeker’ uit Athene een mensch noemde, tegen wien niemand in wijsheid op kon (Diogenes Laertius, II, 37), heeft Sookratès ‘geaktiveerd’ van een beschouwend-zoekend leven tot een leven voor de daad. Want Apolloon, die hierin tot hem sprak, was voor

1) Die Fragmente der sikelischen Aerzte, S. 30.

Sookratès, als voor iederen Helleen, de god van de rechte daad, van het energieke, doelbewuste leven en strijden in deze wereld.[1)] Zoo heeft ook Sookratès de spreuk van Delphoi begrepen: Het onderzoek van het eigen-ik, het bevel van den god zichzelf te leeren kennen was tevens een aanmaning tot de daad! Wie zichzelf kende, zoo hooren we den wijsgeer in de 'Memorabilia' (IV, 2, 24) van Xenophoon zeggen, wist ook wat binnen het bereik zijner krachten lag en wat zijn levensbestemming was. En de mensch, die zijn plaats in de wereld kende en deed, hetgeen hij vermocht te doen, groeide in zedelijke kracht en vond, misstappen vermijdend, het eindelijk geluk. Aldus is dan Sookratès, ingevolge van de aanmaning van Apolloon tot de daad, geworden tot den zielearts, die hij is geweest. Maar in de diepte zijner ziel leefde de mystieke Sookratès voort, tot in den dood!

1) Otto Kern. Die Religion der Griechen, Bd. II, S. 206.

Verzen door Ed. Hoornik.

Kerkhof*)

Links liggen dooden, rechts wiegt veldgewas.
Hier komen boeren, kinderen en gekken
en voelen bang de vogels overtrekken
en knielen langzaam in het hooge gras.

- O, moeder, zeg mij, wie die vreemd'ling was,
wiens stok de engel met het waterbekken,
als was hij Mozes, sloeg, en wilde wekken...
de vreemde, die uw naam en sterfdag las.

'Mijn kind, ga 't pad af, waar hij is verdwenen
en waad als hij de beek door met de steenen,
misschien komt gij hem langzaam naderbij.

En valt het duister, 't is van hem doorschenen,
en wordt 't weer licht, 't wordt licht voor hèm, den Eenen,
maar, waar gij vraagt, daar is hij juist voorbij.'

*) Uit 'Geboorte', een bundel gedichten, die in het a.s. najaar bij Boucher verschijnt.

De reisgenoote

Kind, dat mijn lieve reisgenoote was,
me 'n appel schilde, lacht' en wou behagen
en later staarde door het vensterglas,
zoo ernstig als toen óók je handen lagen
over het boek, dat je al niet meer las...
(Ik zie het titelblad nog: ‘Oude sagen’).
Dan kroop je in je gabardine-jas
en ik ging in de restauratie-wagen...

Misschien vind ik jou in een vreemde stad:
op weg naar mijn hotel koop ik wat druiven,
omdat ik plots jouw beeld voor oogen had.

En op het kerkplein, kijkend naar de duiven
zie 'k bij de poort opeens je bloemjurk wuiven,
alsof je in de trein weer naast mij zat.

Het kind

Voor hare oogen brak de druivelaar
te wreed;
door paarse landen trok de kinderbaar;
zij kreet.

Flambouwen gingen aan en uit dien nacht;
zij riep;
twee harlekijnen hielden doodenwacht;
God sliep.

Gordijnen hingen afwaarts van het bed:
een troon;
het hobbelpaard was voor de schouw gezet
ten hoon.

Waar wegen samenkomen in een kruis
roept blind
een vrouw - met achter zich het holle huis -
haar kind.

Achter de lappendekens door J.H. Meursinge.

Het was zomer, er was geen school, en de kinderen werden lastig; ze hadden niet genoeg te doen en Zuid-Californië was hinderlijk warm. We hadden niet genoeg geld voor hotels of pensions en dus besloten we te gaan kampeeren.

Twaalf honderd meters boven zeeniveau streken we neder: de auto, de aanhangwagen, mijn vrouw, de twee jongens, de hond, de tamme duif en de ondergeteekende.

Tusschen de hooge dennen vonden we een aardig plaatsje met een houtkacheltje. Er waren douches, een zwembassin, en een W.C. zoo prachtig in marmer en tegels uitgevoerd, dat we gewoonlijk over het paleis praatten. In de 'lodge' werd gedanst, gekletst en geflirt, en verder werd er gezwommen en gewandeld in Gods vrije natuur. Dit alles kostte slechts een kwartje per dag voor de geheele familie.

Terwijl de meeste gasten slechts enkele dagen bleven, werden wij stamgasten. De jongens en hun ouders amuseerden zich; dus bleven we vijftig dagen.

In het kamp waren goede en slechte plaatsen; de eersten waren hoog, de laatsten laag. En daar we zoo lang bleven, hadden we ten slotte het hoogste punt veroverd.

Vandaar konden we het geheele tentendorp overzien; vandaar constateerden we, dat alle inwoners zich behoorlijk gedroegen, daar de hooge dennen hun minder juiste handelingen aan ons oog onttrokken.

Totdat..... Het was een Zaterdagmorgen en ze kwamen in twee auto's: Pa, twee volwassen dochters, een twaalfjarige jongen, een hoop dekens en een tent. In de tweede auto waren de aanbidders, twee in getal; verder meer dekens en meer kampeerrommel.

Wel een uur lang snuffelden ze door het kamp, op zoek naar een goed plaatsje. Ze hadden echter geen succes; slechts in de lage landen konden ze nog ruimte vinden.

Tusschen twee hooge boomen werd toen een stevig touw gespannen. Hieraan werden met waschpinnen lappendekens opgehangen, die met haringen stevig aan den grond bevestigd werden. Achter deze lappen muur onttrokken de nieuwe laaglanders zich aan de oogen van de andere kampbewoners; behalve aan de onzen; wij waren te hoog.

De mensch is van nature nieuwsgierig. Spoedig wisten we, dat ze vegetariërs waren, dat ze niet rookten of sterken drank gebruikten, dat de meisjes in beeldige zijden pyjama's sliepen, dat..... Maar laten we bij het begin beginnen.

Achter de lappendekens stond in het midden een groote tent. Aan de noordzijde sliepen onder den blooten hemel de mannen, aan de zuidzijde, ook onder den blooten hemel (ze hielden erg van bloot) de jonge vrouwen.

's Morgens stonden eerst de mannen op en ‘kleedden’ zich; d.w.z. ze trokken hun pyjama's uit en hun zwembroekjes aan. Na tanden poetsen en scheren, begonnen ze te fluiten; zooiets als: ‘Op de heide zal i k je.....’. Dat was het sein voor de jongedames om op te staan. In hun roze zijden pyjama's schreden ze waardig naar de tent om zich te ‘kleeden’; d.w.z. ze trokken ook hun pyjama's uit en hun zwembroekjes aan, plus een bandje over de buste. Vervolgens poetsten ze hun tanden en schoren zich niet.

De twaalfjarige jongen had in den tusschentijd eenige flesschen melk en vele dozijnen sinaasappelen gehaald. Dan begon het ontbijt met: sinaasappelen à la mode, dan orange juice, vervolgens vele glazen melk, soms nog enkele sandwiches met sla.

Hierna zwommen ze, en namen zonnebaden in bovenomschreven costuum. Ze reden paard en wandelden. Na enkele dagen waren ze bruin verbrand, wolken van gezondheid. 's Avonds dansten ze met Jan en alleman, en maakten op iedereen een prettigen indruk. Ze kletsten mee over het mooie weer en de verd..... communisten.

Als ik daar in de hooge landen mijn kranten las, den onzin over den komenden Europeeschen oorlog en het communistische gevaar in Amerika, dan gingen mijn oogen naar die blootgebeende, blootgerugde, onder den blooten hemel slapende laaglanders. Zoolang

een land zich op zulk gezond levende burgers kon beroepen, zoolang dreigde er geen gevaar.

's Ochtends vroeg was in het ‘paleis’ altijd een drukte van belang. Wachtende op hun diverse beurten, had de laaglander de gelegenheid den hooglander aan te spreken. Te midden van dat prachtige Italiaansche marmer, op die keurig ingelegde tegeltjes, daar vroeg hij me zoo doodgewoon: ‘Are you a writer?’

‘Ja, ik schrijf, ik hoop, dat het getik van mijn typewriter uw nachtrust niet verstoort.’

‘Neen, heelemaal niet,’ zeide de vriend van de lage landen. ‘Ik zelf schrijf ook; ik ben redacteur van een groote courant.’

Ik heb altijd een vage hoop nog eens een artikeltje aan een Amerikaansche courant te mogen verkoopen dus. Met ongeveinsde belangstelling vroeg ik den naam van zijn courant.

‘Straks, buiten.’

Buiten, onder de hooge dennen heeft hij me zijn geheim verklapt. Redacteur van het grootste communistische dagblad aan de Pacific Coast.

In den vroegen ochtend heeft hij getracht me te bekeeren. ‘Ik heb mijn auto vol met revolutionaire lectuur, U kunt krijgen wat U wilt.’ Beleefdheidshalve vroeg ik een nummer van zijn krant.

Na veertien dagen de pap van den Amerikaanschen krantenkoning Hearst geslikt te hebben, is zoo'n communistisch blad een opfrissching. Terwijl de eerste de waarheid zoo goed verbergt, dat ik altijd moet denken aan de Markensche vrouwen, die zeven rokken dragen, zoo deed dit heerlijke blad me denken aan die schandelijke menschen, die de Amerikanen ‘nudists’ noemen. Alles stond er precies in, zooals het gebeurde. Het is niet voor niets, dat de Engelsch sprekende naties een gezegde hebben: ‘It hurts to hear the truth.’

Ze vertrokken vroeg in den morgen, onze piquante, populaire, zoo gevreesde communisten. Andere laaglanders namen hun plaatsje in. Ze leefden niet achter lappendekens, maar in gewone tenten. Ze aten ‘ham and eggs’ voor het ontbijt; ze droegen ‘sun suits’ uit één stuk; de mannen dansten den heelen avond met hun eigen vrouwen. Niemand nam eenige notitie van ze, en ik werd niet meer in het paleis aangesproken. Het behoefde ook niet; ik wist het al lang; het waren doodgewone democraten.

Shakespeare door Hendrik Kroon.

Sonnet LXXI

Niet langer dure uw droefheid om mijn dood
Dan gij het somber klokgebam zult hooren,
Als melding dat ik 's werelds boosheid vlood
En 't wonen mij bij wormen werd beschoren.

Ja, als gij deze reeglen leest, laat na
Hem voor uw geest te roepen, die ze schreef,
Want 'k min u zoo, dat eer mijn beeld verga
In uw gedachtnis dan 't daar weedoend bleef.

O, staat uw aandacht stil bij dit gedicht
Wen ik naar 't leem gevoegd in de aarde rust,
Noem niet mijn naam dan, stel dien niet in 't licht,

Uw liefde zij, als 'k heen ben uitgebluscht.
Want raadde 't menschdom de oorzaak van uw klagen,
't Mocht wellicht u om mij vol spot nog plagen.

Het religieuze element in de Hongaarsche letterkunde door Elly Hoekstra

Hoe verschillend de kunstuitingen van alle landen en van alle tijden ook zijn mogen, er zijn slechts enkele bronnen van inspiratie, die duizendvoudig geschakeerd aan alle kunst ten grondslag liggen. De voornaamste dezer bronnen zijn wel: God, het vaderland, de liefde, de dood, de natuur. En de combinaties daarvan, want maar zelden zijn deze begrippen zuiver gescheiden. Wie de natuur bezingt, verheerlijkt daarin vaak den Schepper, òfwel het vaderland, waarvan die natuur deel uitmaakt; wie de liefde bezingt, kan wenschen in de zaligheid van dat moment te sterven, òfwel de dood van de geliefde drijft den kunstenaar tot God....[1)]

De combinatie die men in de Hongaarsche kunst het meeste aantreft, is die van religieus gevoel en vaderlandsliefde. God en vaderland, die begrippen behooren voor den Hongaar bij elkander. God zelf was het, die hun grooten leider Arpád de vlakte van Donau en Theisz als vaderland aanwees, God maakte dat land vruchtbaar, maar God was het ook, die datzelfde land dikwijls zwaar beproefde. We kunnen niet over Hongaarsche letterkunde schrijven, over een product van den Hong. geest dus, zonder hier en daar een blik te slaan in de geschiedenis, die dien geest vormde en adelde.

Hongarije werd al vroeg tot het Christendom bekeerd. De Heilige Maagd is patronesse van Hongarije; de Hong. Kroon is

1) Deze ideeën heb ik nader uitgewerkt in mijn artikel ‘De natuur in de Italiaansche Letterkunde’ in De Nieuwe Gids van Februari 1928.

een *heilige* kroon; de Hong. Koning draagt den titel van Apostolisch koning. Niet slechts Hongarije's eerste Koning, St. Stephanus was een heilige, maar meerdere spruiten uit datzelfde vorstenhuis, zelfs nog een tweede Koning: St. Ladislaus.

En, mochten ook in de jaren van Reformatie en Contrareformatie verschillen oprijzen tusschen de Hong. Christenen ònderling, aan Hongarije was toch van Godswege de taak opgedragen om het Christelijke Westen te beschermen tegen de aanvallen der heidensche Turken en Tartaren: eeuwenlang was Hongarije een bolwerk tegen het Mohammedanisme - althans zóó wordt het ons ideëel vóórgesteld. En de kunst ìs nu eenmaal ideëel of, zooals de bekende Hong. dichter Arany het uitdrukt:

> 'De waarheid niet, haar hemelsche copie slechts
> Verschaft aan eenig kunstwerk zijn bekoring.'

Het Hong. volk is een vroom volk. En een kinderlijk volk. Het uit zich spontaan, natuurlijk. Het spreekt niet slechts over God in de kerk, over den dood in een sterfhuis, over vaderlandsliefde op een nationalen feestdag, over de liefde bij een bruiloft, neen! al deze dingen nemen in zijn leven van alledag een groote plaats in, ze zijn dat leven zelf, en het is niet meer dan natuurlijk, dat men ze bij name noemt. Dit komt het allersterkste uit in de volksliedjes, waarin Gods naam telkens vóórkomt als iets vanzelfsprekends:

> 'Hoe lief heeft God mij toch, dat Hij mij jou gegeven heeft!'
> 'Daar (in dat bosch) waar niemand ons zien kan, slechts de goede God....'

Dat moge oppervlakkig bezien profaan toeschijnen, in werkelijkheid is het de kinderlijke vroomheid van wie voor alle goede dingen des levens God dank weet, en als het niet gaat, de schuld bij zichzelf zoekt.

Het religieuze element in de Hong. letterkunde is dan ook enorm groot. In de beeldende kunsten is dat minder het geval, in zooverre de onderwerpen meerendeels aan de nationale historie zijn ontleend. Natuurlijk zijn er hier uitzonderingen, zooals

Munkácsy, wiens aangrijpende Bijbelsche schilderijen als ‘Christus voor Pilatus’ en ‘Ecce Homo’ ook te onzent bekend zijn, maar in het algemeen valt de tegenstelling met Italië op, welks beeldbouw- maar vooral schilderkunst bijna uitsluitend gewijde kunst is, terwijl omgekeerd in de Ital. lètterkunde het religieuze element niet zoozeer op den voorgrond treedt als in de Hongaarsche.

Als we een bepaald element (zooals nu het religieuze) in de kunst van een bepaald volk gedurende den loop der geschiedenis willen behandelen, moeten we nooit vergeten dat alle kunstuitingen sterk den stempel van hun tijdgeest dragen. De godsdienstige mensch vanaf Christus bidt in alle landen het ‘Onze Vader’, de verliefde mensch van alle tijden fluistert ‘Ik heb je lief”, de natuurliefhebber roept in verrukking uit ‘Wat prachtig!’ Maar zoodra er sprake is van *kunst,* is de mensch of hij wil of niet onderworpen aan den smaak, aan den stijl van zijn eeuw.

Nemen we de natuur. De Middeleeuwer ziet in de natuur medeschepselen Gods (Franciscus v. Assisi!), de Renaissance-mensch ziet slechts haar uitwendige schoonheid; in den baroktijd schildert men haar met enorme lijnen, terwijl direct daarnà als reactie de liefde tot het détail verschijnt. De mode der ‘Arcadia’, wanneer men zich geen natuur vóór kan stellen zonder een dansend herderinnetje of herdertje, wordt opgevolgd door het ‘naturisme’, de waarachtige terugkeer tot de natuur, die Rousseau c.s. prediken. De klassieke school geeft de voorkeur aan plastische schildering, aan strenge lijnen, en kiest liefst onderwerpen die zich daartoe leenen, als het monumentale rund; de romantische school daarentegen zoekt het sentimenteele, het geheimzinnige, de overdrijving. En tegenwoordig beelden wij de natuur niet uit, maar we stileeren haar of duiden haar aan met een enkel woord, een enkele lijn, die onze bedoeling meer suggereert dan uitdrukt.

Zoo gaat het ook met de liefde. In de Middeleeuwen waarin men alles symboliseert en allegorisch uitdrukt, is de liefde de heer die het hart aan zich onderwerpt. Later bevredigt zulk een koude voorstelling niet meer, maar de geliefde staat toch nog te hoog voor een aardsch wezen, en wordt tot een ideaal dat den mensch naar God voert (Beatrice). In de Renaissance bezingt men meer de zinnelijke liefde; de klassieke school heeft reminiscenties aan

Grieksche godinnen, de romantische ensceneert romantische tafereelen in oude kasteelen bij maneschijn. En de modernen spreken in 't geheel niet meer van liefde, maar verheerlijken de kameraadschap.

In dit licht moeten wij het godsdienstig gevoel ook bezien. De Middeleeuwsche Christenen vormen een éénheid. Dezelfde verhalen kennen en onderschrijven ze allen. Ze beschouwen de aarde als middelpunt van het heelal en den mensch als middelpunt der aarde. Om den mensch draait dus *alles,* om hèm, om zijn verlossing, is alles begonnen. (Divina Commedia!) Ze zijn het allen met elkaar eens. De meer ascetisch aangelegden gaan in kloosters, en wie dat nòg te wereldsch is, laat zich inmetselen in een kluis, maar allen blijven in de ééne Chr. kerk. De vijand is daarbuiten: dat zijn de heidenen, de Saracenen. Later sluipt de vijand de Chr. kerk bìnnen. Als Copernicus ondekt heeft dat de aarde om de zon draait, verandert het geheele wereldbeeld; het humanisme geeft aan het ‘mensch-zijn’ een geheel andere beteekenis; in den tijd van Reformatie en Contrareformatie bestrijden de Christenen niet meer den heidensche vijand, maar elkander. Dat in Oost-Europa door de invallen der Turken in denzelfden tijd ook nog tegen de Mohammedanen gestreden wordt, maakt den toestand nog slechts gecompliceerder. De lofliederen en allegorieën der Middeleeuwen hebben plaats gemaakt voor polemieken, maar ook voor Bijbelvertalingen en opvoedkundige geschriften. En pas zijn, althans in O. Europa, de godsdienstoorlogen geëindigd, of de Fransche revolutie verstoort het nauwelijks herwonnen evenwicht. Nu gaat de strijd zelfs tègen het Christendom, zóózeer dat men ook de Chr. tijdrekening niet meer wil. Natuurlijk volgt ook hierop weer reactie, en naar het uiterlijk triomfeert het Christendom, maar het is niet zelden vervlakt en verflauwd, het heilige vuur is bij velen verloren gegaan. De geest die overheerscht, is die van het materialisme, ofwel die van het verstandelijke modernisme dat intusschen met zijn Bijbelcritiek een zeer nuttig werk verricht, ofwel die van een nieuw soort ‘humanisme’, dat in tegenstelling met het *terug*-grijpen der 15de eeuwsche humanisten naar de ouden, een gouden *toekomst* verwacht, die de ‘an und für sich’ *goede* mensch zichzelf zal scheppen met behulp van alle middelen die de

beschaving hem nu bieden. En nu wij het totale échec dier ‘beschaving’ beleefd hebben, zoekt men algemeen langs allerlei nieuwe, maar ook langs oude en beproefde wegen weer tot God te komen en worden de materialistische en humanistische geschriften weer vervangen door de proefnemnigen van hen die nog zoeken en de getuigenissen van hen die gevonden hebben. Behalve in die landen, waar men in een meer verbitterden strijd dan ooit te voren, het Christendom tracht uit te roeien.

Bij dit alles moeten wij dan nog bedenken, dat het religieuze gevoel in de kunst op zéér verschillende wijze tot uiting komt. De ééne maal wordt God en godsdienst uiterlijk beschreven, zonder dat het daarom altijd innerlijk gevoeld wordt; een ander maal wordt Gods naam niet of nauwelijks genoemd, terwijl toch het werk geheel van een godsdienstigen geest doortrokken is. Hièr wordt over den een of anderen vorm van godsdienst gepolemiseerd, dáár stort de schrijver in een innig gebed zijn ziel uit voor zijn Schepper. Er zijn zoo oneindig vele schakeeringen van het godsdienstig beleven als er menschen op aarde leven of geleefd hebben. Zelfs in de negatie van God schuilt dikwijls een hevig verlangen naar het Hoogere dat de mensch niet grijpen kan.

Zóó brengt een beschouwing over het godsdienstig element, in ruimen zin verstaan, eigenlijk een overzicht van de geheele literatuur met zich mee! En zoo komen wij eindelijk tot ons eigenlijke onderwerp.

De alleroudste documenten van Hongaarsche letterkunde zijn dus van religieuzen aard. Het zijn een soort van begrafenisrede - die handelt over den zondeval en den dientengevolge onontkoombaren dood, en die eindigt met een gebed voor de afgestorvene - en een klacht van de H. Maagd over den kruisdood van Haar Zoon (‘Planctus’). Het eerste is meer van rhetorischen, het tweede van lyrischen aard. Beiden doen al recht aan de sonore schoonheid der Hong. taal, die zich zoo bij uitstek tot vóórdragen leent, maar dragen overigens geen specifiek Hongaarsch karakter: de geheele Middeleeuwen zijn vol van verhalen over den zondeval en van Mariaklachten (b.v. in Italië Jacopone da Todi!)

Evenals elders leven in het Hongarije der Middeleeuwen

ontelbare legenden, die niet opgeschreven werden, maar mondeling van geslacht op geslacht overgeleverd. Deze betroffen vooreerst de heldendaden van het broedervolk der Hunnen onder Attila, de inbeslagneming van het vaderland door Árpád, maar dan ook vooral de mirakelen van hun nationale heiligen, hun eigen heilige Koningen, b.v. St. Ladislaus en Ste Elisabeth van Hongarije. Langzamerhand, naarmate het Christendom meer en meer veld wint, nemen de Christelijk getinte legenden ook de overhand, wordt het eigenlijk min of meer als een zonde beschouwd om heidensche verhalen te vertellen; hetzelfde verschijnsel vinden wij terug in den tijd der Contra-Reformatie, als de liefdespoëzie niet gedrukt mag worden en alleen geestelijke literatuur wordt verspreid. De Hong. legenden waren eigenlijk nationale 'chansons de gestes', die evenals elders door troubadours werden vóórgedragen: de laatste en bekendste, wiens ook opgeschreven verhalen tot bron werden voor tallooze latere dichters, is Tinódi (1ste helft 16de eeuw).

De meer genoemde dichter Arany verdedigt het standpunt dat deze 'chansons de gestes' deelen zijn van een eens bestaand hebbend maar later verloren gegaan Hongaarsch 'naïef epos', en om zijn meening kracht bij te zetten, stelt hij zelf zulk een epos uit verschillende gegevens samen. Of hij gelijk heeft, zal wel niet te bewijzen zijn; vast staat echter, dat bij de Hongaren al vanaf de oudste tijden een sterken zin voor het epos leeft, waarvoor alle factoren voorhanden zijn: religieus gevoel, vaderlandsliefde, kunstzin en een plastische taal. En zoo behoeft het ons niet te verwonderen dat in de 17de eeuw - dus betrekkelijk kort nadat ook elders het epos zijn grootste hoogte bereikt (in Italië Ariosto, Tasso, in Portugal Camoëns) - in Hongarije een groot nationaal epos wordt geboren: de 'Obsidio Szigetiana' of 'Zrinyiade'.

De schrijver, Zrinyi, zelf een groot veldheer, verheft een betrekkelijk kleine krijgsverrichting: de verdediging der burcht Szigetvár tegen de Turken door zijn heldhaftigen overgrootvader, tot een feit van nationale, ja van internationale beteekenis: door het te stellen in het licht van Gods eeuwig plan. Zrinyi is bereid zijn leven te geven tot een zoenoffer voor de zonden van zijn volk, maar smeekt God om dan de macht der Turken te breken en hun

opmarsch te stuiten, waardoor Hongarije, maar tevens het geheele Chr. Westen, voor het Christendom gered wordt. Als de held bij dit gebed zijn oogen opheft naar het Crucifix, schijnt dat toestemmend het hoofd te buigen....

Zrinyi wordt daardoor verheven tot Christelijk held bij uitnemendheid, niet minder dan Roland uit den Karolingischen cyclus, die het rijk van Karel den Groote tegen de Mooren - of Godfried van Bouillon uit Tasso's 'Jerusalem Bevrijd', die in den 1sten Kruistocht het Heilige Graf tegen de Turken verdedigde: allen beschermen zij de Christenheid tegen de Saracenen.

Maar als we de 'Zrinyiade' bij de andere groote epische werken uit dien tijd vergelijken, dan valt ons toch een groot verschil in het oog. Ariosto ('Roland') en Tasso bezingen feiten die, voor zoover ze historisch waren, al zoovele eeuwen geleden gebeurden, dat ze eigenlijk legendarisch geworden zijn, en zij scheppen enkel en alleen uit scheppingsvreugde, vooral Ariosto, de man van 'l'art pour l'art'; Tasso voelt zich wat bedreigd door de censuur van het Concilie van Trente en spant zich in om een *Christelijk* epos te schrijven, maar het beste gelukken juist diè scènes waarin hij zijn Christelijke tendenz vergeet! Zrinyi daarentegen beschrijft gebeurtenissen uit zijn eigen tijd - evenals Camoëns, die in zijn epos 'Os Lusiadas' Vasco da Gama's ontdekkingstochten verheerlijkt -, sterker: een episode uit dienzelfden krijg dien hij meeleeft, waarin ook hij een rol speelt. De tooneelen die hij beschrijft kent hij niet uit eeuwenlange overleveringen, maar uit eigen aanschouwing, uit eigen ervaring. En hij beschrijft dit alles niet uit louteren scheppingsdrang of om de kerkvorsten gunstig voor zich te stemmen, neen: uit roèping. Het is een deel van zijn leven, één van zijn vele daden, waarmee hij het zoo diep gevallen vaderland weer òp wil heffen. Hij wil zijn land bezielen voor die heerlijke taak waartoe het van Godswege, geroepen is: Europa voor het Christendom te behouden, de Mohammedaansche invasie te keeren. Tendenz, als bij Tasso, maar het is door en door wàar, het lééft. De 'Zrinyiade' is een echt Christelijk werk, het oeroude motief van schuld, boete, verzoening en overwinning; en het is de geidealiseerde beschrijving van een werkelijk feit, die de Hongaren uit hun lethargie wakker schudde, temeer waar de schrijver de daad bij het woord voegde

en hen vóórging op den aangewezen weg. Niet slechts als veldheer, ook als schrijver van een werk over krijgskunde, dat te vergelijken is met Machiavelli's ‘Arte della Guerra’.

Treedt Zrinyi meer als profeet op, die als het ware uit Gods naam spreekt tot de mènschen, reeds vóór hem (in de 16de eeuw) is een lyricus opgestaan, Balassa, die uit de diepte van zijn hart gebeden tot God opzendt, welke om hun oprechtheid en innigheid nu nog kunnen ontroeren.

Balassa is eigenlijk de eerste Hong. lyrische dichter, en hij weet de lyriek dadelijk tot een ongekende hoogte op te voeren. Zijn toch al moeilijk krijgsmansleven (‘Soldatenliederen’) wordt nog verzwaard door een ongelukkige liefde (‘Bloemenliederen’: de geliefde wordt in 't Hongaarsch veelal met een bloemennaam aangeduid), maar hij stort zijn overvol gemoed uit in zijn lied, vooral daar waar hij zijn toevlucht zoekt bij God (‘Godsliederen’). En aangezien leed en liefde, wroeging en gebed van alle tijden zijn en door elk menschenhart gekend worden, weet hij ons nu nog te doen meeleven en mee te sleepen met zijn hoop en wanhoop, met zijn diep berouw en vast vertrouwen.

Balassa was leerling van Bornemisza, één der bekendste Hong. Prot. predikers uit den Hervormingstijd. Reeds tijdens de regeering van den grooten Renaissancevorst Matthias Corvinus (2de helft 15de eeuw) waren er ook hier stemmen opgegaan tegen het humanisme, dat den mensch op den voorgrond stelde en God vergat; tegen de algemeene wereldschheid, zinnelijkheid en prachtlievendheid der Renaissance; stemmen die parallel loopen met Savonarola's optreden tegen Lorenzo de' Medici, zoo bv. de Franciscaan Temesvári. En als de catastrophe van Mohács (1526) het land aan de Turken overlevert, zien velen daarin een stràf: zóó vinden de Hervormingsideeën den bodem reeds bereid en verspreiden zich met ongekende snelheid. Het Protestantisme dat den mensch persoonlijk verantwoordelijk stelt voor God moèst wel wortel schieten op het moment dat zoovelen zich persoonlijk schuldig voelden aan het ongeluk van hun land. Godsdienst en vaderlandsliefde smelten weer inéén! De bijbel wordt vertaald, en alles wat geschreven wordt handelt over geloofszaken. Verschillende jongelui trekken naar buitenlandsche universiteiten, en vooral zij die in Nederland geweest zijn, keeren terug versterkt

in het z.g. ‘nieuwe geloof’. Eén van de bekendsten van dezen, die tijdens zijn korte leven met de daad en met de pen vurig voor de nieuwe idealen streed, was Janós Apacai Csere, die ook met een Nederlandsch meisje, Aletta van der Maet, gehuwd was.

De Kath. Kerk spant al haar krachten in om het verloren gebied terug te winnen, en met buitengewoon veel succes: het Protestantisme verliest vrij spoedig weer een groot gedeelte van zijn aanhang. Maar zij die bij het Protestantisme volharden, hebben er ook alles voor over: nog heden vindt men in Hongarije een Prot. minderheid weliswaar, maar die voor haar beginselen pal staat.

Dat de Contra-Reformatie in Hongarije zooveel succes had, dankte zij voor een groot deel aan haar uitnemenden leider Pázmány, dezelfde die ook de Budapester Universiteit stichtte. De groote indruk die zijn woord maakte moge blijken uit het feit dat nog onlangs een schoolmeisje door het lezen van één zijner geschriften bekeerd werd! Als eeuwen later het geschreven woord nog zulk een macht blijkt te hebben, behoeft het ons niet te verwonderen dat deze mensch tijdens zijn leven een ontzaglijken invloed uitoefende. Misschien is hij op dat punt alleen te vergelijken met den, bij Katholieken en Protestanten evenzeer beminden bisschop Prohászka uit onzen tijd, die een brug trachtte te slaan tusschen het Hong. Katholicisme en Protestantisme en daarin ook wel eenigszins slaagde, dank zij het aanzien dat zijn nobele vrome persoonlijkheid in de meest verschillende kringen genoot. Pázmány ook sprak met den gloed zijner heilige overtuiging, hij droeg zijn eigen bezieling over op zijn hoorders en lezers, en bereikte hierdoor misschien nog meer dan het Concilie van Trente, dat de menschen meer met vrees en ontzag dan met enthousiasme vervulde.

Nu moet men uit het bovenstaande niet afleiden dat alle geloovigen met blijdschap, langs vredelievenden weg en zonder bloedvergieten weer in den schoot der moederkerk terugkeerden. Er is misschien in dezen tijd nergens zoo hevig, zoo verbitterd gestreden als juist in Hongarije. Maar ook nu weer vallen godsdienstige en politieke motieven uiterst moeilijk te scheiden. De strijd geldt niet alleen den godsdienst, maar ook de nationale vrijheid. De toestand is uiterst gecompliceerd. 150 jaar lang is

midden-Hongarije met Budapest in handen der Turken, West-Hongarije is aangesloten bij Oostenrijk, door welk land het echter als een soort wingewest behandeld wordt, Oost-Hongarije is onafhankelijk en wordt geregeerd door den vorst van Zevenburgen, en een enkele maal is het zelfs door een persoonlijke Unie met Polen verbonden. De strijd tegen de Turken is tegelijkertijd een strijd tegen het Mohammedanisme; de strijd om de onafhankelijkheid van Oostenrijk richt zich tegelijkertijd tegen de Katholieke Habsburgers en wordt grootendeels aangevoerd door de Protestantsche vorsten van Zevenburgen. Zoo kon het gebeuren dat na één der vele opstanden de Oostenrijksche regeering een groot aantal Prot. predikanten en leeraren gevangen nam en naar de Spaansche galeien stuurde, waarvan er 26 later - door tusschenkomst van den Nederlandschen gezant Hamel Bruyninx! - door Admiraal De Ruyter verlost werden! Maar zoo kon het ook gebeuren dat de Hongaren hun rol van bolwerk tegen het Mohammedanisme een enkele maal prijsgaven en samen met de Turken Oostenrijk aanvielen, zelfs Weenen bezetten. Niets had de Oostenr. regeering den ernst van den toestand beter kunnen doen beseffen dan dit monsterverbond: zij veranderde terstond haar houding jegens Hongarije, en de nu verbonden Oostenr. en Hong. legers keerden zich plotseling met zulk een kracht tegen de Turken, dat deze al vrij spoedig Budapest moesten ontruimen en allengs geheel uit Hongarije verdreven werden, zoodat hun schijnbare triomf juist hun uiteindelijke nederlaag beteekende.

De strijd met Oostenrijk ontbrandde echter spoedig opnieuw. En gelijk men bij ons in den 80-jarigen oorlog van ‘geuzen’ sprak, noemde men de Hongaren nu ‘Kurucen’ (waarschijnlijk van Crux = Kruis), terwijl de Oostenrijkers - eigenlijk zeggen de Hongaren altijd: de Duitschers - met den scheldnaam ‘Labanc’ (waarschijnlijk ‘Laufhans’) betiteld werden.

De laatste Kurucenopstand werd geleid door Zevenburgens grootste en populairste vorst Frans Rákóczi II, die hoewel zelf al weer Katholiek, toch v.n.l. voor godsdienstvrijheid streed en die, daar hij zijn doel slechts onvolkomen bereikte, in Turksche ballingschap stierf.

Rákóczi is eenigszins te vergelijken met de figuur van onzen Willem de Zwijger. En gelijk onze Oranjevorst een dichterlijken

vriend bezat in Marnix van St. Aldegonde, zoo vond Rákóczi een trouw vriend in den schrijver Mikes, die hem vrijwillig in de ballingschap volgde. Het is de tijd dat de brief zijn intree doet in de letterkundige wereld (Madme de Sévigné) en Mikes bedient zich van dezen nieuwen vorm. In zijn honderden 'Turksche brieven' geeft hij niet alleen een duidelijk beeld van den tijdgeest, maar laat vooral Rákóczi voor ons leven in al de grootheid van zijn heldennatuur en van zijn vroom edel karakter. Prachtig is Mikes' beschrijving van Rákóczi's dood in volkomen overgave aan Gods wil.

Maar deze aan een gefingeerde persoon gerichte en daarom zoo onmiddellijk aansprekende brieven, teekenen ons bovenal den schrijver zelf. Niemand heeft schooner dan Mikes de trouw en het heimwee bezongen, niemand heeft ze beter gekend dan hij! Onder alle omstandigheden van het leven weet hij zijn moed en geloof te bewaren. De eindelooze ballingschap waarvan hij wel begrijpt, niet meer te zullen terugkeeren in zijn innig geliefd vaderland, een onbeantwoorde liefde, de dood van zijn vereerden vorst en langzamerhand van alle andere ballingen, en dan de matelooze eenzaamheid - dat alles drijft hem wel eens tot gevoelens van wanhoop, maar als hij denkt te versagen, is het toch altijd weer zijn geloof dat hem moed en kracht schenkt. Mike's brieven zijn een prachtige illustratie van het feit dat de mensch voor wien God een levende werkelijkheid is, wàt hij ook moge verliezen, toch steeds het beste behouden heeft.

(Wordt vervolgd.)

De zee ruischt door Maarten Vrolijk.

Hij loopt in den schemer door de straat; aan den overkant gillen kleine jongens een lied waarvan ze niet weten, wat het beteekent. Fred huivert in de prille lente. Zwaar als een donkere golf is alles op hem geslagen; het gebeurde zoo onverwacht, het heeft hem overweldigd zonder verweer. Nu loopt hij traag door den groeienden avond; hij is zoo moe, zoo nameloos moe. Het is Zondag. Omdat de gordijnen van een winkel gesloten zijn, ziet hij zichzelf, maar hij schrikt en gaat sneller. Zijn tred blijft krachtig, ondanks de loomheid; er schuilt een teveel aan geweld in het ingehouden doorveeren van zijn voeten. Hij slaat een hoek om en nog veel meer hoeken. Ten slotte bereikt de vreemde mengeling van uitgeputheid en dolle woede een stadium, waarin het een het ander volkomen neutraliseert. Hij weet niets meer; hij is alleen maar heel erg blij omdat hij bìjna tot aan de zee gekomen is en gaat zitten aan den rand van de duinen. Hij legt zijn hoofd in zijn handen en leunt achterover - hij slaapt om het eeuwige ruischen van de zee.

* ⁎ *

Het eeuwige ruischen van de zee. Het is over alles gekomen en zal nooit meer wijken. Het bezit hem; zijn leven, zijn slaap, zijn droomen. Het is zijn verlangen en zijn troost. Het is zijn hoop en zijn vernietiging; hij kan het niet missen en hunkert verder, om de blijvende onvervuldheid. Het is grijs en eindeloos en zoo

wordt ieder, die het uiteindelijk niet bestaan kan, eraan te ontkomen. Het brengt de eeuwigheid in het hart en het vloeit onvermijdelijk achter elke maan en alle sterren; geen nacht wordt er niet wijd door gemaakt - en stil.

* * *

Eerst was het blond en het had een naam en mischien een paar procenten te veel aan sex-appeal, maar in minder dan een week kan zooiets niet zoo plotseling en grondig worden omgezet. De huisdokter stond voor een raadsel en noemde als oplossing een zenuwspecialist. Deze heeft erg veel werk van het geval gemaakt en vond in het verleden een massa dingen, die evenveel factoren konden zijn en resulteerden in een bezorgd gezicht. Maar boven alles bleef het ruischen van de zee in den slag van zijn hart kloppen en er was niemand die daaraan dacht. Men moest hem vrij laten en iederen prikkel tot ergernis vermijden. Rond hem groeide een schuwe achterdocht en zijn doen en laten zorgden niet voor de geringste opluchting. Men vervreemdde van hem en van zijn kant bleven alle pogingen tot herstel van het oude achterwege.

De gedachten der laatste jaren beleefde hij voortaan elken dag opnieuw en tegelijkertijd - het geklemde vragen naar een eenige reden en altijd tot den avond de overwinning van het ruischen der zee en de welving van den nacht. Dit te ervaren in de verzaligde eenheid met het onbegrensde werd het doel van zijn leven. Wat er anders kon hebben bestaan, viel onbetreurd ten offer en zijn eigen verstand vereenzelvigde zich zoozeer met dit streven, dat hij een hecht en berekenend verzet werd tegen alles wat hem in den weg zou kunnen treden. De haat scheen primair. Hij trof veel onbekenden, maar zijn huisgenooten in het bijzonder. Voor velen was hij een kwade droom.

Te zelfder ure kwam een kunstzinnig man verklaren, dat men met een ongerijpt genie te maken had. Inderdaad was hij niet van muzikale ontvankelijkheid vrij te pleiten en tegen de kunst en de medische wetenschap is het altijd ongelijk strijden. Beiden eischten hem op met drang voor hun combine en zoo ontstond het conflict met het eeuwige ruischen.

Veel onheil zou stellig buiten het geding gebleven zijn, indien hij niet wees van rijke ouders en bijna meerderjarig was geweest en er geen tweelingzuster had bestaan, die viel in de handen van een snoodaard om-der-wille van het geld. Zijn aanwezigheid werd een hinderpaal. De zuster zakte tenslotte af tot medeplichtige aan een samenzwering tegen haar eigen bloedgenoot.

* * *

Intusschen liep Fred rond onder het zeeruischen en af en toe, als hij meende dat niemand hem zien kon, lachte hij verrukt. Omdat hij zich daarbij wel eens vergiste, geloofde tenslotte iederéén aan zijn waanzinnigheid. Men vroeg fluisterend of er nog geen onmiddellijk gevaar bestond en de zuster en de man voelden de kans van hun leven. Het testament was onrechtvaardig en de voogden waren ver en van weinig gezag. De oude gouvernante placht altijd in slaap te vallen wanneer bepaalde Hollandsche bands voor de radio speelden, maar was overigens volkomen seniel. De voorgenomen misdaad kreeg door de omstandigheden een schoonen schijn; alleen was het jammer, dat het om het geluk van drie menschen ging en niet om dat van één, die het verdiende.

* * *

Het hart van Fred was wellicht te teer, zijn gedachten waren te zeer vervuld van het stille, dat goed was en schoon, maar tot voor kort was dit beperkt gebleven tot een verborgen zoeken en de vrees, een kleur te zullen krijgen wanneer de menschen hem verwonderd aanzagen. Toen was het meisje verschenen. In haar scheen de voleinding te zijn, een bevrijding van een zwaren druk. In de beleving van het telkens vervliegende geluk van haar kussen is de stem van het zeeruischen voor het eerst tot hem gekomen en hij begon met steeds grooter zekerheid te weten, dat dit altijd zoo blijven moest. De overgave aan het meisje werd voltooid. Hij aanbad haar in het wijde al van zeegeruisch en nachtelijk strand en woeste duinen; alles bestond te harer verheerlijking. Toen hij haar dit trachtte te zeggen, geloofde zij hem niet. Het kon ook niet waar zijn, dat zij zooveel voor hem beteekende; zij beproefde hem op velerlei wijzen. Zij meende het goed, maar zij

had het beter niet kunnen doen. Tenslotte verveelde hij haar tòch.

De loome leegte werd door het ruischen van de zee gevuld, maar het bléef leeg, omdat er geen kussen meer waren en hij dit alles voortaan alleen bezitten moest. Nu werd het zijn eigen verheerlijking. Hij werd god, één met de wijdheid van de wereld en de zee. Zijn schatten lagen in het goud van den einder, wanneer de zon onderging. Verder had hij geen interessen meer; men zou ook dwaas zijn, zich moe te maken met een dergelijk bezit. In zijn hart was altijd de matelooze schoonheid die hij vanaf de duinen zag; hij had hieraan genoeg, er waren geen andere stemmen in deze onbeperkte eenzaamheid.

* * *

Doch er waren menschen, die hier geen vrede mee hadden. Wet is wet en recht is recht, maar wat had men aan al dien omslag? Fred moest voor vioolstudie naar Brussel gaan.

* * *

Hij staat in een leege coupé - alleen met zijn bagage en een vioolkist. Het geraas van een trein is de wereld niet - de wereld is hoog en wijd boven het groene land. Het zicht is helder, tot een kleine witte wolk, vlak boven den horizon. In het Oosten hangt de roetwalm van een havenstad; in de nadering glanst het grijze metaal van groote fabrieken dof, als de dreiging van een onweerslucht. Onder de viaducten snijden de straten goor tusschen de huizen. Hij deinst achteruit en zit met zijn hoofd in zijn handen Dan verdeelen blinkende slooten de wereld weer in fragmenten van groen en ijl-blauwig wit. Hij neemt de viool uit de kist en staat aan het raam - het raam van de snelle vlucht die aan de wereld niet ontkomt. In de snelheid blijft alles bestendigd met te grooter nadruk. De trein stoot en zijn oor vangt het begin van een rhythme - een eeuwig rhythme. De strijkstok beroert de snaren; een klein lied - een weemoedig fantasietje. De trein zwenkt, scherp en onvoorzien. Hij slaat hard in een hoek, hulpeloos steunend met één hand; de andere houdt het instrument los in de ruimte. In de snelheid is alles bestendigd; ook zijn eenzaamheid. Maar dit hulpelooze is te erg. De viool breekt in een hoek,

kort en nijdig was de zwaai. Zijn voorhoofd drukt tegen de ruit, als een klein kind doet, dat thuis moet blijven en pruilt.

Een dorp. Een conducteur die binnenkomt en schouderophalend verdergaat. Wat wil hij toch? Waarom is hij gegaan? Waarom? De woede groeit. Zijn handen zijn vuisten. Hij ligt op de bank. Hij vloekt, lang en eentonig. Brussel.

* * *

De dagen gaan. De nachten martelen. Op de Brusselsche boulevards ruischt de zee niet. De muzieklessen bedreigen zijn spijsvertering. De regels van zijn pension-met-toezicht zijn te ontduiken; waar een wil is, is een weg. Hij heeft veel geld tot zijn beschikking - té veel geld. 's Nachts zoekt hij naar iets dat het zeeruischen kan vervangen. Hij vindt wijde pleinen en roodlachende monden. Hij dwaalt telkens verder en komt thuis in de morgenschemering. Hij mist alles. Hij ziet het heel helder. Hij schrijft een brief aan zijn zuster en vraagt of ze het nog eens met hem wil probeeren. Waarom?

* * *

Aan de zee van Holland loopt een jongen. Hij heeft een scherp gezicht, energiek en beraden. Hij is geen droomer. Lang heeft hij gedacht over wat hij doen gaat. Dan schrijft hij een brief aan Fred. ‘Je zuster bedondert je’, schrijft hij. Hij is open en hard; je kunt op hem rekenen. Fred was zijn beste vriend - antipoden. ‘Maar het ergste is, dat jij jezelf en een hoop anderen bedondert.’ Hij is iemand van weinig woorden, kort, maar doel- en zelfbewust. ‘Maar mij bedonder je niet. Je bent niets gekker dan ik. Je bent normaal. Je moet terugkomen naar hier. Als er rommel van komt. kun je op mij rekenen. Op mij - en op méér lui van de troep dan je denkt.’

* * *

Fred is met den brief aan zijn zuster de stad ingegaan. In Holland komt zijn vriend van het postkantoor. Expresse.

De zon gaat onder in Brussel. De stad buigt zwaar onder den dag. De nacht zal goed zijn, na-trillend zwoel. De hemel geurt en

brandt. Het brandt ook in Fred. Alles is herinnering. Hij zoekt het geluid uit het verleden. Hij weet nu al niet meer of het de zee was of de stem van het blonde meisje. Hij tracht het gezicht van vroeger te onderscheiden; het is te vaag, te vol beweging. Het een bestaat niet buiten het ander.... hij schrikt.... vervloekt nog toe. Het een bestaat niet buiten het ander.... Hij wil haar omhelzen en slaat zijn armen uit. Anders was hij gevallen. Zij is er niet.

Er loopt iemand naast hem. Een vrouw steekt haar arm onder den zijne. Hij kan geen woord Fransch meer zeggen en luistert verwezen. Hij knikt alleen ja. God - hij is ook zoo moe. Hij wil naar huis. Dit is zoo goor, zoo verdomd goor. Waarom neemt dat mensch hem mee? Ze is groot en grof. Hij rilt. Op een bochtigen trap slaat de woede in wilde gebaren uit hem. Zijn handen grijpen haar keel. Zij wil hem kussen. Wat een oogen! Zijn handen knellen verdwaasd. Haar hals is week en vleezig. 'Carla' - denkt hij; 'Carla; ik hou van je - ik hou nòg van je. Carla!' De vrouw gilt. Zij hangt achterover in zijn wurgende armen. Haar haar is donker en geplakt. Zweet stroomt over haar gezicht, waar rood en blauw in elkaar vloeien. Haar oogen worden vol van leven - vol van rijp, van hartstochtelijk leven. In een felle kronkeling wijken haar voeten. Haar gewicht klinkt zwaar in het tegelportaal. In het donker is Fred op haar gevallen. Hij slaat en bijt haar, tot hij liggen blijft. Zijn hoofd gloeit; zijn lichaam krimpt in de kou van een Decemberstorm. De vrouw steunt tegen den muur. Er speelt nog wat licht boven haar hoofd. Fred ziet het niet. Hij ziet alleen blond haar en diepe, tintelende oogen; oogen die altijd te vragen laten. De vrouw huilt. Wat is haar gebeurd? Ze kan niet terugslaan, ze denkt niet aan wraak. Wat is er met dien jongen? Waarom waren zijn oogen zoo? Zij leeft nog. Zij hoort het zware ademen van den jongen. Zijn hoofd licht bleek op in den nacht van den traphoek. Zij buigt over hem heen. 'Pauvre petit'. Zij haalt water. Hij ligt als lijk.

* * *

Hij ligt als lijk. Zijn vriend zit naast hem. Een klein lampje spreidt licht over het blanke dek, het omzwachtelde hoofd. In de dichtbije hoeken begint een teere aanhankelijkheid, maar de trein

breekt schokkend door den nacht. In de snelheid is alles bestendigd; hoe sneller, hoe veiliger je bent voor de blijvende wereld rondom. De vriend kijkt naar het witte verband, de gesloten oogen, het ingevallen gezicht. Dan gaan zijn blikken beschaamd over zijn eigen, zongebruinde handen. Het bed is smal; de trein rijdt. Fred gaat naar huis - naar de zee.

* * *

Het eeuwige ruischen van de zee.

Fred zit in de warme zon op het strand. Hij is nog bleek; zijn oogen zijn beschermd door een donkeren bril. Er zitten vrienden naast hem. Ze zeggen niet veel. Ze weten niet, wat ze mòeten zeggen.

Fred is weer voor het eerst hier - het is ook zoo vreemd met hem gegaan. Is hij wel....? Niemand vraagt het. Als Fred opstaat, kijken ze even schuw; wanneer hij langzaam door het mulle zand begint te loopen, fluisteren ze samen. Marc, die hem uit Brussel heeft gehaald, volgt hem. Aan den rand van de zee staat Fred stil.

Het water blinkt in de zon. Aan den horizon vloeit een spiegeling van gloed en lichte kleuren. Heel de lucht is egaal en blij van ruischend licht. De golven komen en gaan in vlakke deining en overal klinken lachende stemmen. Fred staart vóór zich; er is terughoudendheid in zijn oogen, een weifeling. Marc kucht naast hem. Verrast kijkt Fred op. Hij is nog half in gedachten. ‘Verdomme’, zegt hij dan plotseling - ‘verdomme - wat een gèk ben ik geweest’.

Marc slaat hem op zijn schouder, heel onvoorzichtig. Hij schàtert. ‘Kom kerel - ga mee - straks gaan we zwèmmen!’

Hun handen sluiten stevig in elkaar.

De zee ruischt. Het is zomer.

Juli '37.

De achtergrond des levens Martien Beversluis: ‘Chimera's’ door Drs. W. Keusch.

‘De poëzie is geen zachtoogige maagd.’
(K l o o s .)

Eeuwig is de nood der menschheid, zijn onderdrukking, slavernij, verdrijving. Door alle geslachten heen gaan kwellingen, vaak ondergrondsch, nachtmerries van een gemeenzaam geweten, dat zich schuldig voelt, nooit rustende aanklacht voor misdaden van allen tegen allen, moord, leugen, tweedracht, verschijnselen van alle tijden. Beschaving en cultuur, moeizaam resultaat van eeuwen: tenslotte blijkt alles vernis met scheuren en barsten als op oude schilderijen, wier inhoud niet meer herkenbaar is, en waaronder zich de zonde en het euvel, nijd en gier verbergen.

De enkeling en een heel volk, misschien vertrouwden zij een oogenblik op vooruitgang, humanisme, op het goede, het menschelijke of goddelijke, en in zulke tijden werden heerlijke dingen geschapen, dichtwerken, gothieke domen en filosofische systemen; maar steeds drong de eeuwige waarheid weer door, het ‘Unzulängliche’ van deze wereld, het gebrek aan kunnen weten, de dans om het gouden kalf, om succes, macht, rijkdom. En steeds weer hebben de menschen zich in hun manier en gebonden aan de middelen en ervaringen van hun tijd rekenschap gegeven van het noodlot, de krachten en begeerten, die aller leven regeerden. In veelvuldige vormen vond deze erkentenis haar uitdrukking, anders bij Dante en anders bij Goethe, in de oorlogsdichting van onzen tijd of in de geschriften der oude Indiërs.

In steen gebeiteld liet de middeleeuwsche kunstenaar, die aan Gods heiligdom, de Notre Dame, werkte, ons zijn belijdenis na, zijn angstvisioenen en schrikbare droomen van den nacht, in gene vreemdsoortige figuren, monsters en droomfantasieën, die als chimera's nog steeds gedeelte van het heilige huis zijn. In het steen gevangen zit hier de geheime angst en de verborgen vrees van vele eeuwen. De angst van een geheel volk, van het geheele westelijke Europa van den tijd der middeleeuwen heeft hier haar uitdrukking gevonden. De kunstenaars, scheppers van deze symbolische figuren, zijn niet bekend, maar hun schepping spreekt nog heden ten dage met onverminderde kracht tot ons. Hun gevoel, gebonden aan dezen tijd door zijn oorsprong, is zoo menschelijk en zoo algemeen, dat het ook ons gevoel is, dat wij in deze droomfiguren en onwaarschijnlijke monsters herkennen.

Chimera's, niet in het steen gegrift, maar - als wij nu reeds mogen oordeelen over iets dat voor komende geslachten eerst duidelijk zal zijn - even duurzaam met het geweld van het woord en volmaaktheid van vorm en stijl als boek der menschheid en voor de menschheid geschreven, Chimera's als uitdrukking van de angst, de beweging, onrechtvaardigheden, zondigheid van ons, onze tijd, onze wereld: Dat vinden wij in het laatste werk van Martien Beversluis, de ‘Chimera's, een dramatisch gedicht’.

Wij mogen de persoonlijkheid van den dichter niet buiten beschouwing laten als wij zijn nieuw werk, zoo geheel verschillend van zijn vroegere dichtingen en toch als kiem reeds in hen onthouden, willen begrijpen. Beversluis is een eeuwige zoeker, een ‘faustische’ mensch, die de wereld tracht te doorgronden, niet tevreden met het gezicht tot aan het verschiet, een mensch, altijd weer teleurgesteld, op wegen, die niet tot het doel leiden, onder menschen, die niet zijn wat zij lijken, een godzoeker en mensch-zoeker. Een leven heeft hem gedeukt en gerijpt, heeft dichterlijke droomen verstoord en zijn kunstenaarschap gezuiverd.

Met natuurlyriek begonnen, en hij heeft mooie, klankvolle verzen geschreven, zien wij hem weldra als symbolist, voorzoover deze namen iets hebben te beteekenen. Godsdienstig van oorsprong sleept hem een voelend en ontvlambaar hart tot de politiek, wier alledaagsche intrigues en kleinzielige leiders hem niet voor langen tijd

kunnen houden. Hij staat nu aan een scheiding. Waarheen gaat zijn weg? Nog is dit niet te overzien. Maar als testament, als bericht van rekenschap over een geleefd leven heeft hij met de ‘Chimera's’ een grensteeken opgesteld, dat terugkeer onwaarschijnlijk maakt en groote verwachtingen voor zijn toekomstige ontwikkeling rechtvaardigt.

Zeer persoonlijk zijn deze gedichten, uiteenzetting van den dichter met de krachten in zich en zijn omgeving. Maar geïnspireerd door de chimera's op de muren van Notre Dame, ‘gehurkte monsters, loodzwaar en gevlerkt’, schrikbeelden, waangestalten van den nacht’, de ‘verharde haat van angstige geslachten’, worden het uiteenzettingen op hoger dan uitsluitend individueel niveau, uiteenzettingen van den mensch met den tijdgeest.

Enkele jaren geleden sprak Beversluis over dichtkunst ‘die geboren is uit het menschelijk verlangen, uit inkeer, en die zoekt naar den achtergrond des levens’. Welnu: Dit is de inhoud der ‘Chimera's’, de achtergrond des levens. Het persoonlijke getransformeerd op het plan van het algemeen-menschelijke en gezien met het oog van den dichter en wijze, ‘de menschheid in haar drift en dorst, haar grootheid en gemeenheid’: Daarover

> ‘blaast de oordeels-engel naar 't verschiet
> over de aarde van vandaag en later,
> als over mos en scheuren vliet het water,
> dit lied...’

Ekstatisch worden de gedichten voorgedragen en het geheel heeft een ‘apocalyptisch accent’. Meesleepend en hartstochtelijk zijn deze verzen, waarin de dichter afrekening houdt met zijn tijd en de donkere krachten, die haar, den enkeling en heele volken beheerschen.

De dichter, aanvankelijk bewogen door de politieke en economische problemen van onzen tijd, een strijder voor sociale en menschelijke rechtvaardigheid, hij heeft erkend, dat de werkelijke strijd op ander niveau gevoerd moet worden. Niet voordeelen, overwinningen van het oogenblik, brengen verbetering. Niet de uiteenzetting met dagelijksche problemen van politiek en economie

is het wezenlijke: Dat ligt op het gebied der ethica. Het milieu, waarin de hedendaagsche mensch geplaatst is, is slechts gedeelte van het menschelijke lot. De verandering moet evenwel in het innerlijke van den mensch beginnen. Een ‘Umwertung aller Werte’, de inerlijke verandering van den mensch, niet een schijnsucces, een gedeeltelijke reform op een of ander gebied is essentieel.

Wij vinden dan ook in deze gedichten geen aanklachten, geen aanvallen op personen of instellingen. Onderwerp zijn de angst, de vraatzucht, de heerschzucht, de massa, de leuze. Het zijn tijd-gedichten, omdat de ontwrichting van onze hedendaagsche wereld den dichter de pen in de hand heeft gedrukt, niet omdat bepaalde verschijnselen van onze heendaagsche samenleving worden aangevallen of verheerlijkt.

De wereld-beschouwing, die in deze gedichten tot uitdrukking komt is negatief. De dichter toont niet den weg tot verlossing en hij schildert geen paradijs, dat eventueel mogelijk zoude zijn. Het zijn evenwel gedichten die den enkeling en de velen tot bezinning oproepen, tot herziening van hun innerlijke waarden, tot vernieuwing van hun binnensten mensch. Verzoenend is het laatste gedicht, het diep-gevoelde, ontroerende ‘kleine gebed op de binnenplaats’:

> O Heer, mijn hart, half opgericht,
> bij 't ingebladerde fonteintje,
> hef het weer op en zend het licht
> nog eenmaal op dit binnenpleintje.’

‘Een dramatisch gedicht’ noemt Beversluis de ‘Chimera's’, en eigenaardig als deze benaming zoo is ook de behandeling van eigen aard. De problemen op zich zelf zouden veeleer een behandeling als drama vragen, zooals in gelijksoortige omstandigheden de drama's van Schiller zijn ontstaan en moesten ontstaan. Maar wij kunnen onzen tijd met zijn veelvuldigheid van problemen op politiek, economisch en geestelijk gebied niet met den tijd van Schiller vergelijken. Hij is te chaotisch dan dat men zijn vragen binnen de grenzen, die aan een kunstwerk als het drama gezet zijn, zou kunnen beantwoorden. Om den achtergrond van onzen tijd, zijn problemen van verleden en toekomst en van alle gebieden van onze samenleving als werkelijk kunstwerk ons voor oogen te voeren

moest de dichter een nieuwen weg, een vrijeren vorm zoeken. En blijkbaar heeft hij de oplossing gevonden met een volmaaktheid van vorm en stijl en een souvereine beheersching van de taal.

Willem Kloos schreef eens over een bundel gedichten van Beversluis (‘De Bellenblazer’): ‘Diep-hartstochtelijk, dus als aan zijn dagelijksch menschzijn plots geheel ontvoerd, lijkt hij mij, in deze gedichten tenminste niet te wezen.’ Deze woorden kenteekenen een bepaalde periode van Beversluis zoo goed, dat het beter niet gezegd kan worden. Maar Kloos ziet in hem ook ‘een waarachtige dichter’, ‘immers een van uit zijn eigen zingende psychische diepte schrijven willende.’ De innerlijke kracht van dezen schrijver, destijds ‘een aangename, want wijd-stil bewogene’, heeft zich in de ‘Chimera's’ ontplooid tot waarachtig dichterschap. Zijn menschelijk en artistiek voelen heeft de nadrukkelijkheid gekregen, die noodig is om zijn gedichten uit die individueel-persoonlijke sfeer op te voeren tot hooger, algemeen en menschelijk niveau. Zijn nieuwste werk, belangstelling wekkend om zijn kunstvaardige behandeling, de dichterlijke vondsten, de beheersching van rijm en rhythme, is vooral een boek sprekend tot het binnenste van den mensch. Niet het opwekken van een aangenaam gevoel, het schilderen van landschappen, stemmingen, indrukken, is nu het doel, maar het wakker schudden van den lezer, het bewegen van zijn ziel, de ontvoering van den dagelijkschen mensch naar het gebied van de eeuwige dingen.

Hiermede is Beversluis op een weg gekomen, reeds door de tachtigers voorgeteekend, die zijn kunst los maakt uit het huiselijke, burgerlijke, provinciale, en leidt tot Europeesch niveau, dat slechts zoo weinig Hollandsche dichters wisten te bereiken.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Madame Mathieu De Noailles in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 84.)*

Een der mooiste karaktereigenschappen van Mad^{e}. de Noailles was, haar liefdadigheidszin.

Hoeveel arme auteurs heeft zij niet voor algeheele misère behoed? Typisch is het, dat een gelegenheidsdichter, in een ballade à la Villon, een bijdrage kwam vragen om te drinken op 'sa muse séant au cabaret'. En lachend verstrekte zij maandelijks hem deze gave....

Alles wat zij verdiende aan tijdschriften en uitgevers verdween op deze wijze. Maar evenzeer was zij ook altijd bereid, om raadzoekenden bij te staan met haar belangstelling en haar tijd.

Ondanks alle zorgen aan haar besteed, verminderde haar gezondheid gaandeweg.

- Waarom, zeide zij eens, op een dag van zeer intens lijden, 'pourquoi la maladie après tout le reste? Dites moi que c'est pour le mieux, que tout surcroît d'épreuve est un bien, et je vous croirai.... Mais il me reste une fatigue infinie, je titube en marchant....'

En toch, ondanks deze voortdurende en verpletterende moeheid, was zij bezeten door een drang om uit te gaan, menschen te zien, om nieuwe vrienden te maken. Met een dapperen moed, die feitelijk nergens toe diende, veinsde zij animo, élan, 'joie de vivre'. Zij nam deel, met een ongelooflijke energie aan allerlei discussies, literaire, politieke.... en zij had genoeg geestkracht, om verschillende menschen te interesseeren; en in dit tijdstip

van haar leven was het, dat zij kennis maakte met den meest enthousiaste harer biographen: René Benjamin, wiens geschrift, dat mij uitermate heeft gecharmeerd, 'Sur l'oeil en fleur de madame de Noailles' ik reeds in deze kolommen behandeld heb.

Er waren vele ontvangst-avonden bij de Princesse Murat, waarop het iedereen verraste ook madame de Noailles aan te treffen.

De dood van Barrès trof haar zeer.

'Notre amitié inexprimable', zeide zij eens, met een poging zich tegen haar verdriet in te zetten, 'est située dans une région de l'esprit, qui conçoit l'éternité.'

Lucien Corpechot, een bekend journalist en zeer goede vriend van haar, had haar een brief vol deelneming geschreven bij den dood harer zuster, de Princesse de Chimay, waaronder zij zeer had geleden.

Zij antwoordde:

> Votre juste triste letttre à bien touché mon coeur, qui n'est plus d'ici; et sous le masque du courage (que les médecins et les médicaments soutiennent), j'habite ce passé dèfait où furent la foi et l'espérance....

De laatste vijftien jaren van haar bestaan, hoe was toen alles in de maatschappij veranderd.... Het geheele gezelschapsleven was ontwricht. De Comtesse Joachim Murat vertelde hoe moeilijk Mad. de Noailles er zich in schikken kon.

En ook verhaalt zij, met welk een heroïsme Anne de Noailles den dood tegemoet ging:

'Ma chère Thérèse zeide zij, een paar dagen slechts vóór haar dood; les médecins viennent de m'examiner. Aucun organe essentiel n'est atteint chez moi, et, cependant, je m'en vais. *Je meurs de moi-même.*

Een mooi, belangrijk, gemouvementeerd leven ging 'aan zichzelve' te gronde!....

Dit was in het jaar 1932, en daar mevr. de Noailles in 1876 geboren werd, bereikte zij den leeftijd van 56 jaar.

(Ik vermeld hier dit, omdat het geheele publiek er altijd op vlast, iets dergelijks te weten. Doet het niet bijna comisch aan, dat bij een tragisch ongeluk aan den verongelukte, niet eens naam

en adres, maar *altijd* den leeftijd wordt gevraagd, zoodat men steeds in de bladen leest: Een 56 jarige dame is dit of dat overkomen; een '56 jarige dame'.... alsof haar ouderdom er ook maar iets toe deed!....)

De dood was voor Anne de Noailles mild en zacht. Op het laatst van haar leven heeft zij niet meer geleden en zij behoorde toen reeds, zooals velen opmerkten tot het 'rijk der schaduwen', waarheen zij zonder vrees overging, en gelaten en met een volkomen geresigneerde overgave betrad zij 'het pad der stilte'.

De bekende mondaine schilder Jacques Emile Blanche heeft van Mad^{e}. de Noailles en haar zoon, naar men zegt, een frappant gelijkend portret geschilderd.

Maar naar het degenen lijkt, die haar persoonlijk hebben gekend, is ook het portret van Kees van Dongen, dat mevrouw de Noailles voorstelt, rechtop, slank en gracieus, zeer goed gelijkend.

Naar wij vernemen heeft het Gemeentebestuur van Amsterdam, naar aanleiding van den zestigsten verjaardag van den populairen schilder en de tentoonstelling van zijn werken in het Stedelijk Museum te Amsterdam gehouden, de schilderij 'Comtesse de Noailles', dat zich reeds in bruikleen in dit Museum bevond, aangekocht, zoodat dit nu voor goed in het bezit van de gemeente Amsterdam blijft.

Anna de Noailles heeft zóóveel over den dood gesproken en geschreven, en zóólang van te voren, dat alle gevoelens, die men bij het overlijden van een geliefd persoon ondervindt: ontroering, bitterheid, opstand, ons door háár gedicteerd lijken, met háár uitdrukkingen, haar hartstocht, haar droefheid en resignatie.

Op het laatst van haar leven ging het haar even natuurlijk af, den dood te bezingen, als vroeger haar liefde voor het bruisende, overmatige, gepassioneerde leven, in: *Le coeur apaisé.*

Naar aanleiding van haar dood schrijft Maurice Martin du Gard (de Nobel-prijs-winnaar):

Tout le jour, récitant ses vers, surpris d'une mémoire si tendre, j'avais mené son deuil tel qu'elle l'avait préparé; je prenais son parti, je me l'expliquais du moins; peu à peu, en pensant qu'elle possédait enfin ce qu'elle avait souhaité, et comme, ne notre côté, nous n'étions guère à plaindre, ayant reçu d'elle tout ce qu'elle devait donner, je me consolais d'un coeur raisonnaible.

Was het voor een dichteres, die zóó het leven, en laten we er bij voegen, de gevierdheid, de renommeé, liefhad, geen geluk, om heen te mogen gaan, vóórdat de ouderdom haar had beroofd van haar ‘séductions extérieures’, zooals zij zelve het noemde En wie was behaagzieker dan deze vrouw, die coquetteerde met ‘le soleil, la jeunesse, les grands de la terre, l'espace, avec Dien, et jusqu'avec la mort elle-même?

Men zag haar, op haar doodsbed, haar smalle ledikantje, waarop zij zoovele uren had doorgebracht, in de kamer, waar thans een koude, erbarminglooze orde heerschte, waaraan zij bij haar leven een verwoede vijandschap had gezworen. Alles wat daar rondzwierf: haar cahiers, haar boeken, haar tijdschriften, al haar papieren waren weggeborgen, alleen stonden overal bloemen, in het bizonder de witte lelies, die zij zoo had lief gehad.

Mevrouw de Noailles had nooit mee willen doen aan de mode van het korte haar. En de lange, golvende krul, die men zoo goed van haar kende, lag ook nu over haar schouder. En ontroerend was het, zegt een ooggetuige, dat haar gelaat een frischheid vertoonde, die het al lang had verloren; zij bewoog zich haast niet, zij ging alleen 's avonds en bij kunstlicht uit, zij ademde nooit anders dan stadslucht in, en de onophoudelijke moeheid, die haar kwelde, had haar gezicht van een matte, ontroerende witheid gemaakt.

Zij dwong zich, om haar oogen gesloten te houden, ondanks de ontzaglijke inspanning, en om haar “hersens óók gesloten te houden”, zooals zij het uitdrukte, want aldoor wilden er verzen in haar opkomen, - en haar moeite werd beloond, want in den laatsten tijd van haar leven ging zij beter slapen.

Maurice Martin du Gard vond haar poëzie wat te systematisch en niet overal helder genoeg.... en, zegt hij, na den oorlog deed mevr. de Noailles wel wat anachronistisch aan, en kon zij niet zoo goed meer rivaliseeren met de allerjongste dichters, “les jeunes, audacieux, vivants”; plotseling vond zij zich geplaatst tusschen Claudel en Valéry.... terwijl zij nog altijd hing met een hartstochtelijke liefde aan Victor Hugo, wiens Hermani zij uit het hoofd kende.

Deze definitie van du Gard over het werk van de Comtesse de Noailles is hoogst origineel, en waard om onthouden te worden.

> "C'est une abeille, petite et pleine de miel, qui vole avec une terrible aiguillon."

Zij was zoo levend voor onze oogen en onze ooren, zeide men, toen zij dood was, dat het ons moeilijk valt, haar voor eeuwig rustende, ons voor te stellen, solitaire dans le paysage où, tout enfant, elle eut la révélation de la poésie, auprès d'une mère; là où l'odeur de l'eau la fit rêver de ces grands voyages, dont elle nous laisse le parfum avec le désir, de ce qu'elle appelait le ciel.'

Emile Henriot noemt haar 'un des plus grands poètes de ce temps'.

Hij zegt bij haar dood:

Het is ons onmogelijk haar te zien 'immobile, muette, apaisée'. Zij was nog jong en vol enthousiasme.... En toch voelde zij zich zwak, zeer zwak, want eens sprak zij in de telefoon:

'C'est une mourante qui vous parle....'

Wij geloofden het niet; wij wilden het natuurlijk niet gelooven. Maar Mad^{e}. de Noailles heeft haar heele leven den dood om zich heen gevoeld, en vandaar dat haar eerste verzen, met al de vivaciteit der jeugd, soms klonken als een vaarwel....

Al haar werk is van deze idee doortrokken, zooals ook het werk van Shelley het was, over wiens poëzie zoo juist weer een boek is verschenen: *The pursuit of death,* waarin de schrijver, Benjamin Kurtz, zegt, dat Shelley, meer dan eenig ander Engelsch poëet over den dood heeft gedacht en gedicht.

> 'He mentions death in nearly all his poems, and most of his are important poems, and most of his more important poems are filled with the subject.'

En zoo is het ook met mevr. de Noailles van *l'Ombre des jours* af, en de *Eblouissements,* tot aan de *Vivants et les morts,* de *Forces éternelles,* le *Poème de l'amour,* en *l'Honneur de souffrir.* En aan al deze verzen gaf zij die diepste muziek harer ziel.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Wanneer de zomervacanties er zijn, kunnen wij er ook vast op rekenen, dat de firma Kluitman te Alkmaar, met zorg en toewijding en fijn begrip, een collectie lectuur gereed heeft, die het regenachtigste en donkerste weder in een vroolijke, lichte atmosfeer weet òm te tooveren! Voor jongere kinderen, voor oudere meisjes en jongens, is er *elck wat wils,* en ge kunt er altijd zeker van zijn, dat de uitvoering der boeken in alle opzichten onberispelijk is. Het is waarlijk geen kleinigheid, als dit van een firma en hare uitgaven gezegd worden kan, want, wie een beetje thuis is in het ‘vak’, weet, hoeveel flair, hoeveel smaak, hoeveel kennis en inzicht, en hoeveel ondervinding daarvoor noodig is Maar de firma Kluitman weet met onfeilbare zekerheid de teksten te kiezen, en, waar het eveneens zeer op aankomt, de illustrators, en de manier, waarop de boeken uitgegeven zullen worden, zoodat ze zijn: een lust voor het oog.

Dezen zomer omvat de mooie collectie, die door ons ontvangen werd, de volgende boeken:

> A.M. Nachenius-Roegholt. *Helen's handicap.* Geïll. Hans Borrebach. *Hoe de sterrekindertjes uit spelen gaan* en *De zandmannetjes,* door G. van Vladeracken, platen van Freddy Langeler. Ada van Oordt. *Els neemt de leiding.* Geïll. Hans Borrebach. J.H. Brinkgreve-Entrop. *De rolschaatsclub.* Geïll. Miep de Feyter. Willy Corsari. *En in die sneeuwbal zit ik.* C.P. van Asperen van de Velde. *Van binnen uit.* Geïll. Nans van Leeuwen.

Helen's handicap heeft onder een kleurig omslag met Helen's portret een allerkeurigsten band van grijze stof. En de inhoud? Ook deze is origineel. Helen, door het zien in haar naaste omgeving

van allerlei mislukte huwelijken, wordt daardoor in haar eigen gevoelens gehandicapt. Zij durft niet toegeven aan liefde, zij wantrouwt zichzelve en de mannen, die haar liefhebben, en van dit werkelijk zeer oorspronkelijke gegeven, heeft mevrouw Nachenius een boeiend boek gemaakt voor oudere meisjes, waarin licht en schaduw op de juiste manier is verdeeld. In dezen geest, - niet te veel en niet te weinig, - behoort een jongemeisjesroman geschreven te zijn.

De Sterrekindertjes en de Zandmannetjes zijn plaatwerken, zóó bekoorlijk, dat we ze in aller kinderhanden zouden wenschen. Wanneer een volwassen mensch dit zegt, pleit dit wel zeer voor de boeken. Een volwassen mensch ziet met het oog van het kind èn met het innerlijk oog van het verstand tegelijk. Welnu, wilt ge iets hebben, dat kleurig, fleurig en vroolijk, vermakelijk en onderhoudend is, neem en geef dan deze boeken. Schrijfster en teekenares hebben elkaar hier in een wel zeer idealen bond ontmoet! De verhaaltjes zijn bevattelijk en hoogst amusant; en de platen zijn zoo vlot en leuk en zóo vol beweging, dat ze aandoen als vlug-verschietende filmpjes, die toch steeds in de dankbare kinderherinnering zullen nablijven. In lang heb ik niet zulke charmante, in-gezellige kinderboeken gezien!...

Ada van Oordt behandelt in: Els neemt de leiding een onderwerp, dat, ik zou zeggen, al honderdmaal in meisjesboeken behandeld is, namelijk: een familie, die wegens omstandigheden, een pension moet gaan houden. Maar, laten we er direct bijzeggen: wel is het ‘eine alte Geschichte’, maar ‘sie bleibt immer neu’, en dat nieuw blijven hangt natuurlijk ervan af, *hoe* het gegeven is uitgewerkt.

Ada van Oordt heeft dit zeer tot onze voldoening gedaan. Ten eerste heeft zij een aangenamen stijl, en ten tweede weet zij de personen zoo levend voor te stellen, dat zij ons aandoen als werkelijk bestaande menschen. De militante jonkvrouw op den omslag is er een goed voorbeeld van, hoe het zaakje van het pension wordt aangepakt, en de vermakelijke figuur van Joop en de koddige van Käthe brengen de vroolijke noten aan, als alles in De Zonnewijzer geen rozengeur en maneschijn is. Een goed-geschreven en onderhoudend boek.

De rolschaatsclub brengt ons een geheel nieuw gegeven, dat,

zooals begrijpeilijk is, allerlei verrassende situaties met zich medebrengt. Wie zelf wel eens op rolschaatsen heeft gestaan, en weet, hoeveel moeilijker deze sport is dan gewoon schaatsenrijden, bewondert het wakkere troepje, dat wedstrijden organiseert en zelfs 'beentje over' niet schroomt. Mevr. Brinkgreve blijkt op-en-top op de hoogte van haar onderwerp, en de kinderen zullen er 'reuzeschik' in hebben. Ik voorspel spoedig een tweeden druk... en de rest!...

Willy Corsari, - wij weten het! verstaat het schrijversmétier tot in de fijnste puntjes. Zij heeft veel menschenkennis en levenservaring, en daarbij een zeer omvangrijk en betrouwbaar talent. Haar boeken laten zich allerprettigst lezen door de groote mate van radio-activiteit, welke zij uitstralen, en bovendien bezit zij ook een aanzienlijk quantum fantasie en een voldoende dosis humor. Haar werk gelijkt een geslepen steen met vele facetten, waarvan elk vlak met dezelfde kundigheid, denzelfden smaak en op dezelfde aantrekkelijke wijze is gepolijst.

Wat zegt ge, om te beginnen van den even typischen als geestigen titel: 'En in die sneeuwbal zit ik'? De verklaring is de volgende:

Dikwijls heeft Cara Andel naar een of ander avontuur verlangd, dat de sleur van het dagelijksch leven zou breken. Onverwacht komt haar wensch tot vervulling, en er vormt zich uit een serie schijnbare nietigheden een sneeuwbal van gebeurtenissen, waar zij, tegen wil en dank midden in zit.

Maar wie komt op het idee, een zoo spiritueel-mysterieusen titel te kiezen? Natuurlijk alleen een Willy Corsari, wier brein (om een vreemde beeldspraak te kiezen) 'van alle markten thuis' is, en die hier dan ook weer een boek levert, zoo spannend en boeiend, dat de bakvisschen (of spreken wij hier in Holland ook soms liever van *debs* en *subdebs,* zooals in Engeland, waar de aankomende en tegenwoordige en gewezen debutantes eulk een groote rol in het gezelschapsleven spelen?...) elkaar uit de handen zullen rukken.

Een extra woord van lof voor den exquis-fijnen band.

En nu nog van: C.P. van Asperen van de Velde, (die als ik mij niet vergis, óok al haar sporen als jeugdschrijfster heeft verdiend) haar aardige, gezellige boek: Van binnen uit.

Het vertelt ons van een groot gezin, met zes kinderen, een vader, moeder, een (blind) grootmoedertje en een dienstbode, die allen

reeds op den omslag compareeren. Ook dit boek weer gebonden in het smaakvolle, nieuwe linnen, en in een mooi, vierkant formaat. Elke figuur komt volledig tot haar of zijn recht, en deze *tranche de vie* biedt genoeg afwisseling, om het jonge volkje volledig te boeien. Een huiselijke, eenvoudige geschiedenis, maar met zeer gevarieerde *ups and downs,* en allerlei onvoorziene gebeurtenissen.

De firma Kluitman heeft, met hare zomercollectie, ditmaal zichzelve overtroffen, en dat is, in dit geval, wel degelijk: *jurer gros.*

Anna Reiner. *Manja. Ein Roman um fünf Kinder.* - Querido. Amsterdam.

Dit boek is zeer belangrijk als tijdsbeeld. Artistiek gesproken, valt het in twee deelen uit elkaar, - het eerste deel een hoogst-origineel opgezette roman van grootestadsleven in complete verscheidenheid, - het tweede een tendentieus verhaal, dat geschreven schijnt uit een *trop plein* van nood en lijden. Daarom bevalt ons uit den aard der zaak de eerste afdeeling, die geheel zonder tendenz is, beter.

Welk een vondst! die conceptie en geboorte der vijf kinderen! en met welk een vaste hand heeft Anna Reiner de verdere ontwikkeling van dit quintuplet getraceerd.

De kleine Manja is en blijft het middelpunt van dezen krachtigen, interessanten roman. Ook in het tweede deel, als zij het beklagenswaardig, rampzalig slachtoffer wordt van den modernen tijd... die, door hem zóó te beschrijven als deze auteur het doet, tot een historisch stuk leven wordt. Dit is de eerste roman van Anna Reiner, en men moet zich verbazen over de koene, sterke zekerheid, waarmee zij haar thema in de hand houdt, haar thema: de trouwe, onverbroken vriendschap van de vijf kinderen, uit zoo heel verschillende milieu's voortgekomen. De schrijfster heeft gelegenheid haar kennis en knapheid in het uitbeelden van de verschillen dezer toestanden en omgevingen te toonen. Scherp en helder is haar typeering, en de karakteristieken der kinderen zijn aanvaardbaar (ofschoon voor twaalfjarigen, die zij op het einde, wel wat tot onze verwondering zijn, (we zouden hebben gedacht veertien of vijftien) soms een beetje te ‘wijs’). We wenschen Anna Reiner met haar *coup d'essai* geluk; deze zou een *coup de maître* genoemd kunnen worden, als zij zich had weten vrij te houden, ten eerste van

tendenz, die in essay, brochure, artikel behoort, maar niet in een zuiver kunstwerk, en dan van eenige wijdloopigheid en een ietwat te grooten redeneerlust. Maar overigens: alle hulde. Van een auteur, die zóó begint, is nog zeer veel te verwachten.

Vicki Baum. *Liebe und Tod auf Bali.* - Querido. Amsterdam.

Welke woorden van lof kunnen voldoende recht doen aan dit harmonische, gave, prachtige boek? Och, we kenden reeds Vicki Baum's ongelooflijke kracht en knapheid in de behandeling der meest verschillende onderwerpen; we wisten, dat haar keuze altijd het gevolg was van een evenwichtige mengeling van studie en intuïtie, - maar dat zij in staat zou zijn tot een zóo volmaakte creatie als *Liebe und Tod auf Bali,* waaraan de grofste en pedantste recencent niet de zuivere distinctie van waarachtig-literaire artisticiteit ontzeggen kan, - dat hadden wij niet durven hopen.

In mijn essay over Vicki Baum, waarin ik haar veel-facettig schrijfsterstalent van alle kanten bekeek, roemde ik haar: *Das grosze Einmaleins* als een harer diepste en innigste scheppingen. Ik kende nog niet haar: *Die Tänze der Ina Raffay,* dat ik toen niet in bezit had kunnen krijgen, doch sindsdien heeft mij een hartelijke hand dezen zeer mooien roman toegezonden. Ik ben den vriendelijken gever hoogst dankbaar, want *Ina Raffay* vertegenwoordigt weer een nieuw staal van dezer schrijfster veelomvattende gave. Het leven eener danseres, die danseres is van nature, wordt ons, met al zijn *ups and downs,* met al zijn wederwaardigheden, triomfen en teleurstellingen, liefdesaangelegenheden, vervullingen en ontberingen, wordt ons, (zóó voelen wij het!) met onfeilbare juistheid voor oogen gesteld. En het slot is van een zoo fijne, behoedzame innigheid, dat wij tot in ons diepste wezen worden doortrild. Het lezen van dit boek was mij een bizonder genot.

In hare inleiding tot *Liebe und Tod auf Bali* vertelt Vicki Baum van hare reizen naar dit wonderbare eiland in onzen Archipel, en van hare kennismaking met Dr. Fabius, die door zijn langdurig verblijf ‘ein halber Balinese’ geworden was, en die haar meenam naar de afgelegenste plaatsen van Bali, terwijl hij haar na zijn dood een geheele verzameling manuscripten vermaakte, het aan háar

overlatende, orde in dezen chaos te stichten. In overgroote bescheidenheid doet de schrijfster het voorkomen, als kwam het hoofddeel der ‘Erfindung’ van dezen roman toe aan Dr. Fabius. Maar ieder, die wel eens een archief van dergelijken aard heeft doorgewerkt, om er een boek uit samen te stellen, weet, dat dit een, misschien nog veel moeilijker arbeid is, dan een roman te schrijven uit eigen fantasie. En als Dr. Fabius nog kon zien, hoe in ‘die Konfusion der Manuskripte’ Vicki Baum ‘Ordnung’ heeft gebracht, dan zou hij zijn handen in elkaar slaan van verbazing, omdat, op het kleurlooze stramien der feiten, Vicki Baum de levende, intense gobelins heeft getooverd, die als zoo vele onvergetelijke beelden ons altijd zullen bijblijven, - vooral ook aan hen, die het voorrecht hebben gehad, indertijd de Balineesche dansers persoonlijk te mogen aanschouwen, en die dáárdoor weten, hoe zeldzaam getrouw Vicki Baum het wezen van deze belangwekkende uiting van Balineesch leven in uiterlijkheid en innerlijkheid heeft gevat en weergegeven.

Deze sprookjesachtige schlidering van een bestaan als op een andere planeet, terwijl wij toch nooit twijfelen aan de waarachtige waarheid ervan, houdt ons geboeid in een greep, die ons geen oogenblik los laat. Vicki Baum redeneert niet, zij legt niet uit, zij bewijst niet nadrukkelijk - zij toont plastisch aan, zonder ooit op het effect te werken; en deze roman, waarin de eenvoudigsten, zoowel als de hoogsten uit den lande handelend optreden, met al hun primitiviteit, geraffineerdheid en naïeveteit, is, inzonderheid voor ons Hollanders, die ons daarin een stuk onzer cultuurhistorie zien voorgesteld, ontzaglijk interessant.

Wij krijgen ‘la vie de jour en jour’, maar daarbij ook de gebeurtenissen, die bewogenheid brengen in de eentonigheid en den sleur van dit dagelijksche leven: liefde, dood en geboorte, wreedheid en innigheid, oorlog en zelfopofferend martelaarschap... Niemand kan dit boek uit de hand leggen, zonder, letter voor letter, tot de laatste bladzij te hebben gelezen, en steeds met respect, bewondering en dankbaarheid te zijn vervuld.

De schoone, stille ernst van dezen roman is in mij gebleven als een bezit voor altoos.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[Erratum]

Bericht

Ondergeteekende stelt er prijs op met nadruk te verklaren, dat in zijn 'Buitenlandsch Overzicht' in het Juli-nummer een fout is geslopen, welke hij zeer betreurt. Het was zijn bedoeling, een overzicht van hetzelfde onderwerp in de 'Groene Amsterdammer' van, naar schatting, een week of vier geleden, te weerspreken. Naar hij tot zijn schrik bemerkt, is de weergave als een deel van zijn betoog *gepubliceerd, en zijn weerlegging* uitgevallen.

Het gaat natuurlijk om den passage over het Katholicisme in Spanje, welke, zooals abusievelijk gepubliceerd, kwetsend is voor Roomsch-Katholieken. Het tegendeel hiervan lag in de bedoeling. Den lezer wordt verzocht deze ongelukkige textverminking wel te willen verontschuldigen.

Tevens deelt ondergeteekende mede, dat hij, door omstandigheden, het overzicht van de maand Juli niet tijdig gereed kon maken voor het Augustusnummer, zoodat het, tezamen met dat over Augustus, zal verschijnen in de September-aflevering.

MAURITS WAGENVOORT.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 9]

Een volk jubelt door Louis Knuvelder.

Hopen wij, dat deze Septemberdag een schoone moge zijn, wanneer het Nederlandsche volk als één man zijn hulde zal gaan betuigen aan onze geëerbiedigde Majesteit de Koningin.

Veertig jaar zal Zij dan gedragen hebben den ‘scepter van goud, omfloerst met rouw’, zooals de dichter eens zong; haar overhandigd eerst bij den dood van haar vader, en later bij haar meerderjarigheid. Veertig jaar van onze geschiedenis, die ééns zullen blijken, lang niet de onbelangrijkste te zijn, werden doorleefd, doorstreden en doorleden soms, onder de regeering van deze Landsvrouwe, die zich in de Harten harer onderdanen een eerezuil wist op te richten van diepste dankbaarheid en grootste eerbied.

Veertig jaren zijn in een enkel menschenleven al een groot stuk; in het leven van een volk kàn zulk een periode zonder eenig belang, maar ook van de grootste beteekenis zijn. En de laatste veertig jaren behooren zeker tot de laatste groep.

Een heele wereld is erin afgestorven; een nieuwe wereld is zich aan 't vormen. En Nederland ontkomt aan dit proces zeker niet. De heftige gisting en branding van heel de wereld, gaat niet ongemerkt voorbij aan deze binnenzee, die lang rustig en schijnbaar-onbewogen kan blijven liggen, maar uiteindelijk toch alle deiningen méé beleeft.

En het is, nàást een persoonlijk leven, een heele taak, een dergelijke veertigjarige periode aan het hoofd te staan van een volk.

Juist immers hoe woester de golving is, hoe grooter het vertrouwen waarmee de schepelingen òp zien naar het vaste en rustig-

blijvende licht van de vuurbaken. Hoe dieper een volk de branding van een cultuurwisseling voelt, met hoe grooter vertrouwen ziet het òp en wil het opzien naar de rustige en waardige continuïteit van het koningshuis.

Het is, zeer zeker in tijden als het heden, van een moeilijk te schatten waarde, deze continuiteit van een koningshuis te bezitten. Zijn de personen van dit huis uiteraard al onderscheiden, zij zijn toch nooit gescheiden, maar blijven ver-éénd door hetzelfde bloed, dat hun aderen vult. En wie Wilhelmina ziet, ziet tegelijk heel het Oranjehuis, met de onmetelijke verdiensten die dit huis zich voor Nederland verwierf.

Men kàn bijna onmogelijk Nederland en Oranje van elkander gescheiden denken.

Twee eenheden, zoozeer in een zoo wisselende geschiedenis met elkaar verbonden, zijn als 't ware één geworden.

De band tusschen hen is zoo hecht gegroeid, dat een gewelddadige vernietiging ervan een zeer ernstige wonde tengevolge zou hebben.

En deze band wordt telkens opnieuw bevestigd tusschen het volk en de persoon van elke vorst. Elk op eigen wijze, weet dit volk aan zich te brengen door dankbaarheid, liefde, eerbied en vertrouwen.

Wie, die zich eenigermate herinnert de dreiging die boven ons land hing in 1914, is niet ten uiterste dankbaar, dat het meesterlijk en vastberaden beleid van deze Landsvrouwe ons buiten de oorlogsellende hield? Een beleid, waarover de latere historie nog heel wat te zeggen zal hebben waarschijnlijk, maar waarvan reeds nu wel vast staat, dat geen mensch in Nederland méér voor onze neutraliteit gedaan heeft dan deze Vrouwe.

Men herinnere zich Harer Majesteits deelname aan het leed van Haar volk, bij groote rampen betoond. Bij watersnooden; bij de verschrikkelijke cycloon, bij alle andere gelegenheden. Waar Zij iets vermocht, deed Zij wat in Haar kunnen lag om te lenigen. Moge Zij al niet in pathetische verklaringen telkens getuigen van Haar medeleven - in de stille dààd toont Zij Haar diepe en gevoelvolle vrouwenhart.

Wie zal vergeten, hoe Zij persoonlijk Haar volk bericht wilde doen van het groote geluk Harer Dochter; wie zal vergeten de andere malen, dat Zij Zich direct, van hart tot hart, tot Haar volk

wendde. Vanaf de zoo vroeg gedane oproep om te toonen, dat Nederland groot is in alles, waarin een klein land groot kan zijn, tot haar laatste opwekkingen aan hen, die nog geld en goed bezaten om te gedenken hun volksgenooten, door een crisis zoo zwaar getroffen.

De regeering van Wilhelmina - hopelijk met deze veertig jaar nog lang niet afgesloten - zal er een blijken van ongemeen belang voor dit land.

En de persoon van Wilhelmina zal blijken, dieper wortel geschoten te hebben in de harten van ons volk, dan een oppervlakkige beschouwing zou doen vermoeden.

Ons Nederlandsche volk, het heeft deze zeer typische eigenschap, dat het zich moeilijk schijnt te ‘geven’; het is flegmatisch in hooge graad. Waar de oorzaak van dit verschijnsel mag liggen, doet hier niet ter zake; feit is, dat wij moeilijk ons gevoel uiten.

Maar... deze eigenschap blijkt zeker allerminst als het onze Koningin betreft. Wààr in dit land Zij ook kome, overal treft Zij een ontvangst die uitblinkt door enthousiasme en toegenegenheid. Of het in Den Haag is of te Apeldoorn, waar men haar zoo vaak kan zien, of het in Noord of Zuid is, steeds is de komst van de Koningin een hoogtijdag voor heel de bevolking.

Waaraan is dit te danken; in een tijd waarin velen geneigd zijn te meenen dat het koningschap uit den tijd is? Wat is het geheim, dat zelfs ondanks agitatie van anti-monarchisten, dit volk in 't diepst van zijn hart monarchist is en blijft; en wie aan de Koningin raakt ieder tegen zich vindt?

Een der eerste oorzaken meen ik te zien in de hoogheid van het Koningschap op zich; dat inderdaad uit oudere tijden tot ons gekomen schijnt. Niet uit den tijd is het koningschap, maar een der weinige kostbare zaken uit vroegere tijden, die ons zijn nagelaten. Moge de erfenis, die de huidige wereld te dragen kreeg, al niet zoo geweldig benijdenswaardig zijn, in het huis Oranje en in Wilhelmina bezitten wij iets, dat opweegt tegen veel andere zaken.

Maar voor en boven alles schijnt mij de bron dezer diepe aanhankelijkheid van ons volk jegens Hare Majesteit vooral gelegen in deze eigenschap die Zij in zoo hooge mate bezit: Majesteit te zijn.

Geen woord karakteriseert Haar beter, dan dat wat Mevrouw

Kloos eenige maanden geleden schreef: Wilhelmina Regina. Inderdaad: in Haar zijn belichaamd alle hoogheid, statie, gracie en waardigheid, welke in een Vorstin verwacht mogen worden.

In deze tijden, waarin een zeker nivelleeringsproces bezig schijnt, en veel van een waar aristocratie-begrip verloren dreigt te raken, is het eigenaardig, dat het geheele volk voor werkelijke aristocratie slechts diepere bewondering krijgt. Waar geestelijke adel zich wellicht meer dan vroeger bedreigt ziet, is de enkele Persoon in wie deze adel zich nog demonstreert, des te hooger in onze waardeering.

Bij alle gracie en distinctie toch temidden van Haar volk te kunnen staan, is een opgaaf, die weinigen zouden volbrengen zoo als Wilhelmina Regina dit verstaat!

Om de hoogheid van Uw Persoon om de liefde voor Uw volk, om de eenheid waarin Uwe Majesteit met ons meeleeft, om al het vele wat Gij voor dit land in deze veertig jaar gedaan hebt, willen wij Uwe Majesteit uit heel ons hart onze beste gelukwenschen betuigen op deze zoo heerlijk-Nederlandsche dag.

Te weten, dat Uwe Majesteit, door het doen van Hare Koninklijke plicht en méér dan dat, in de harten van Uw volk lééft en dat de gebeden, voor Uwe Majesteit gestort, geen zinlooze woorden zijn, maar uit het diepst van ons gemoed komen, moge Uwe Majesteit met voldoening terug doen blikken op den afgelegden weg.

Geve de God, die boven volken en koningen troont, Uwe Majesteit nog tal van jaren aan Uw volk, dat, eendrachtig rond Uwe troon geschaard, de stormen der tijden het hoofd moge bieden, en onder Uwe leiding weer in betere haven moge landen.

‘Voyages sans retour’ door Erik de Zweth.

Verpletterd door de kwantiteit, met een parallel gebrek aan kwaliteit, heeft de moderne mensch de mystieke zin verloren, genekt, vindt hij geen uur meer voor den tocht in zichzelf en naar God. De materie wilde hij knechten, en daardoor verloor hij zijn plaats te midden der dingen. Nu is hij de slaaf van wat hij zocht te beheerschen. Dat werd reeds eerder opgemerkt, en gezegd.

Maar uit het duistere van het kwaad wringt zich toch steeds het goede omhoog, naar het licht, en zie, wij verlangen met heel onze zielekracht een terugkeer naar geloof in iets, naar een orde gevestigd op een moraal, die het materieele zal beheerschen. Wij verlangen naar meer schoonheid.

De godsdiensten hebben diepere voren geploegd in den menschelijken geest dan de philosophische gedachte, omdat ze gescherpt waren door de mystiek. De moderne tijden schakelden de mystiek uit de godsdiensten, en dat gaf oorzaak tot verval. Onze eeuw is arm aan kwaliteit, is arm aan gedachten. De furie die heet ‘modern’, bracht ons eigenlijk niets nieuws. De vorige eeuw heeft voor ons gedacht. Onze honderd jaar is de oude aarde, waarin drie geslachten zullen oplossen om ze weer vruchtbaar te maken. Drie zulke vette lagen, en dan zullen uit de duistere volksmassa weer kerels uit één stuk opstaan, die als vreemde sterren voor onze verbaasde, onbegrijpende oogen zullen schitteren en de daarop volgende eeuwen zullen verlichten.

De namen uit den sterrenhemel van de vorige honderd jaar zijn te bekend. Maar te midden alle die, enkele, die zich niet laten rangschikken. Ik noem er: Nietzsche, Whitman, Rimbaud, Dostoievski. Het zijn eenzamen, ‘outcasts’; ze leefden buiten hun eeuw, ze hebben getracht door te dringen tot het hart zelf van het

leven, daar waar verstand en waardebepalingen geen gang meer hebben. Van die tochten in het onbekende kwamen ze terug met veranderd gelaat, met de oneindigheid in de oogen, sprekend een geheimzinnige taal, ons onbekend. Telkens drongen ze verder door. Ten laatste... enkelen keerden nooit weer. Hadden die gevonden het hoogste?... Vraag zonder antwoord.

Ik noemde er vier, er zijn er meer. Maar zij hebben zich het verst gewaagd, tot het gapende einde, en zie, tusschen hen, twee dichters: Rimbaud en Whitman. Maar zijn dichters niet de begenadigden van God!

Over hen wil ik schrijven, omdat ze de ideale schoonheid zochten, verder dan anderen; omdat het verlangen naar het volmaakte hen onverbiddelijk voerde naar geestelijke schoonheid en omdat die alleen in de mystiek te vinden is. Die mystiek was er de vorige eeuw, die mystiek is niet meer.

Ik wil schrijven over den artist - het gevreesde, belachelijke woord -, die eeuwig zoekt naar het ideaal, naar de volmaakte schoonheid; die de kwellingen van het vagevuur, van de hel doorstaat, om haar te vinden, en dan ineenzakt, zijn machteloosheid en zijn onwaardigheid uitweent, omdat zijn vlucht niet meer hooger gaat.

Over diegenen eindelijk, waarvan in dit laatste stadium de zoekende geest buiten tijd en ruimte zich beweegt, die doordringen tot bij God. Alleen de mystiek kan hen dit losmaken van zichzelf brengen; de schoonheid die zij instraalt is rijker en nog minder te omschrijven dan die van den kunstenaar, want zij is niet aan vormen gebonden. Georges Sand omschreef het zoo puntig:

‘L'art: la soif de la perfection, le besoin de l'infini restent les mêmes, éternellement avides, éternellement inassouvis. L'enthousiasme, la passion, la rêverie, la douleur, n'ont pas d'expression suffisante dans le domaine de l'art, quelque soit l'artiste. Nous avons le désir inextinguible du beau idéal; donc le désir d'un but. Ce but n'existe nulle part à notre portée, ce but est l'infini, ce but est Dieu.’

Weinigen echter wagen zich aan dit grootste van alle avonturen: de tocht naar de schoonheid die waarheid is, de waarheid die God is. Gekken of helden? Ieder heeft dat voor zichzelf uit te maken.

De dichter, staat die het dichtst bij God?

Terwijl de meesten hun hoogste denkkracht bereikten tusschen 30 en 40 jaar, had Rimbaud sinds lang het slotakkoord gevonden voor zijn symphonie. Rimbaud en het Symbolisme zijn één. Hijzelf is het symbool van het geloof van het mystiek suggestievermogen der woorden, die volgde na de moeraskoorts van het Naturalisme. Hij baarde een nieuwe poëzie. Rimbaud, zoo subliem van gedachten als van woorden, zoo goddelijk van muziek als van kosmisch voelen, is misschien wel de grootste dichter der vorige eeuw. Hij is nog te weinig ontdekt. Zooals Baudelaire was hij een meester van het woord. Maar waar Baudelaire's 'Voyage sans retour' een aardsche reis is geweest, evenals die van Gerard de Nerval, was die van Rimbaud een tocht naar God.

> 'Le poète est chargé de l'humanité, des animaux même, il devra faire sentir, palper, écouter ses inventions. Ce qu'il faut changer c'est l'homme et c'est Dieu.'

Snel bereikte deze geniale dichter wat anderen in een heel leven niet vermochten: het hoogtepunt der zinnelijke schoonheid. De verzen van Rimbaud toonen ons zijn innerlijke wereld van strijd, waar de buitenstaande dingen slechts terloops opgeroepen worden. Hij schenkt ons die geheimzinnige en diepe droombeelden, die goddelijke taal, die bovenaardsche muziek:

> Je sais les cieux crévant en éclairs, et les trombes,
> Et les ressacs, et les courants; je sais le soir,
> L'aube exaltée ainsi qu'un peuple de colombes,
> Et j'ai vu quelquefois ce que l'homme a cru voir.

Voor hem opent zich de weg die zoo weinigen aandurven. Na zijn twist met Verlaine schudt hij alle aardsche van zich af, en stelt zich alleen tegenover God, het eenige dat hem nog belang inboezemt. Goethe, Kierkegaard, Whitman, verheffen zich tegen God's absolute heerschappij. Zij nemen niet aan zonder zekerheid. Zoo ook Rimbaud.

Voortaan heeft Rimbaud niet meer genoeg aan welsprekendheid, aan rijm, aan rythme, aan beelden en vergelijkingen. Hij wil uit boven die knellende vormen, naar hoogere schoonheid. Hij verwerpt totaal de buitenwereld, vliedt naar de wereld van den geest, vlucht naar zijn 'Saison en enfer'. Reeds in zijn 'Bateau Ivre' vinden wij zijn vaarwel aan onze aarde en de aankondiging van zijn tocht naar de mystieke schoonheid:

Or moi, bateau perdu sous les cheveux des anses,
Jeté par l'ouragan dans l'éther sans oiseau...

Hij betreedt nu den weg van den asceet, hij gaat de weg van de mystiek. Mystiek van het woord, asceet van den geest, mystiek van de gedachte. Zie hij beweegt zich voortaan enkel in ‘l'éther sans oiseau’:

‘Je parvins à faire s'évanouir de mon esprit toute l'espérance humaine. Sur toute joie, pour l'étrangler, j'ai fait le bond sourd de la bête féroce.’

Dr. J. Persijn schreef: Het hoogste is geen logica. Rimbaud was er de levende bevestiging van. Welken titanenstrijd levert die mensch niet met zichzelf, een strijd buiten zijn eeuw, een strijd die tegelijkertijd door enkele andere wordt uitgevochten, een strijd waarbij Goethe zich achter zijn Faust verschool, als achter een schild. Rimbaud zette zichzelf tegenover de wereld, tegenover zijn eigen ziel, tegenover God. En hij zucht:

‘Le combat spirituel est aussi brutal que la bataille d'hommes; mais la vision de justice est le plaisir de Dieu seul.’

De kern nu van zijn denken en verlangen: God. Dat woord laat hem niet meer los, zijn geheele wezen hunkert naar de oplossing van zijn geschil met God.

Maar, is hij niet het hoogste nabij, wanneer hij zingt:

‘Et dire que je tiens la vérité, que je vois la justice... je suis prêt pour la perfection...’

Gereed voor de volmaaktheid!...

Plots neemt hij afscheid, verdwijnt van onze aarde, begraaft zich in Afrika en... laat ons een eeuwig vaarwel:

Départ:

Assez vu. La vision s'est rencontrée à tous les airs.
Assez eu. Rumeurs des villes, le soir, et au soleil, et toujours.
Assez connu. Les arrêts de la vie. - O Rumeurs et Visions!
Départ dans l'affection et les bruits neufs.

Was zijn strijd ten einde, had hij de oplossing gevonden, was hij kunnen doordringen tot het hart zelf van het leven en had hij er de waarheid achterhaald: wij weten het niet. Alleen, ergens in zijn laatste zangen, één aanduiding:

> '...Et à l'aurore, armés d'une ardente patience, nous entrerons aus splendides villes et il me sera loisible de posséder la vérité dans une âme et un corps.'

Dat is alles.

Zooals Rimbaud een fellichtende meteoor was, die voorbij onze verbaasde oogenknipperingen suisde naar God toe, zoo was Whitman een bundel licht, die van God naar onze aarde straalde.

Het land waar, en de eeuw dat hij leefde kenden vier wereldgeesten: Poe, Emerson, Thoreau en Walt Whitman. Die Whitman, de reus waar het moderne dollarland geen gebruik voor heeft, was één stuk natuur.

'Drinken tot den bodem den kelk nectar die de natuur ons schenkt, tot dronken zijn van gezondheid.'

Ziedaar Whitman op zijn 25e jaar. En Walt wilde verder bewijzen wat Faust zegt:

'Voici le temps de prouver par des actions que la dignité de l'homme ne le cède point à la grandeur de Dieu.'

Zijn groote ziel bewoog zich tusschen het volk, heel Amerika vond plaats in zijn hart. Hier hebben wij nu geen man die het vagevuur op aarde beleeft zooals Goethe's Faust vóór zijn ontmoeting met Mephistofèles: het is Adam die in zijn paradijs rondwandelt, het is het leven zelf geconcentreerd in één persoonlijkheid; hij is als het produkt van eeuwenlange distillatie van alle natuurkrachten. Stel hem lijnrecht tegenover Kant en hij komt tot zijn recht. Hij is een felle ziel, geen denkend stuk hout. Daarom slechts te begrijpen door uitverkorenen. En toch, is hij niet één met het volk?

Tegen de dertig is hij klaar voor de groote taak. Het is rond dit tijdstip van zijn leven, tusschen 32 en 33 jaar, dat hij plotseling bezield wordt, zooals de groote profeten uit de Geschiedenis: Bouddha, Jesus, Paul en Mahomet. Zooals zij werd hij met een zesde zintuig behept, een goddelijk zintuig, dat Bucke terecht noemt: 'kosmisch voelen'. Hoor wat hij zegt over zijn visioenen:

'Ik ben als afwezig en ik hoor prachtige vertellingen.'

Whitman, zooals Rimbaud, heeft zich boven de zinnelijke schoonheid kunnen verheffen. Hij, die toch altoos te vinden was tusschen het volk, die niets te vuil, te klein, of te onwaardig voor hem vond,

hij weigerde zich te verlagen, hij volgde altijd die innerlijke stem die zijn voorouders, Quakers, hielden voor de hoogste macht ter wereld.

Als Whitman, op 35 jaar, het hoogtepunt van zijn denken bereikte, kenden weinigen in het Amerika van het lawaai dat sublieme geluid. Alleen van heel de Amerikaansche bevolking had Emerson begrepen. Zooals Rimbaud had Whitman dra niet meer genoeg aan het woord. Terwijl Rimbaud bewust zijn weg zocht, voelde Whitman die meer intuitief. Walt was met de natuur begonnen, eindigde met den geest. Ook hij heeft gezocht naar de waarheid. Maar, ging hij zoo ver als Rimbaud?

Men kent het einde van Whitman, den machtigen reus, zijn zang van het lichaam die afbrak door de teleurgang van de stof.

Rimbaud, Goethe, Whitman, al die grooten, ze behoorden niet tot die stervelingen die lichtzinnig het woord 'God' uitspraken, maar het diep in hun geest verborgen. Zij onderwierpen zich niet zonder strijd, sommigen nooit. Elk van hen beëindigde het grootsche avontuur op zijn manier, Nietzsche als krankzinnige, Rimbaud zweeg, Whitman's wereld stortte ineen, Goethe vroeg om meer licht. Alleen, dichter bij ons, wijst Kierkegaard God als einddoel aan, een aannemen, gevestigd op de onuitstaanbare wanhoop, iets beters op onze aarde te vinden; maar toont hij ons geen verstandig, sterk geloof, waar hij zegt:

'De mensch moet den tijdgenoot worden van Christus.'

En wij komen terug tot Goethe, die voor velen een der meest volmaakten van geest blijft - althoewel niet altijd een schoon mensch - en wij lezen van de hand van Gerard de Nerval de eeuwige waarheid, als hij schrijft in het voorwoord voor zijn vertaling van Goethe's Faust:

'Goethe semble donner pour conclusion que le génie véritable, même séparé longtemps de la pensée du ciel, y revient toujours, comme au but inévitable de toute science et de toute activité.'

Geput uit:
Dr. J. Persijn: Aesthetische Verantwoordingen.
A. Carel: L'homme, cet inconnu.
Goethe: Faust (vertaling Gerard de Nerval).
L. Bazalgette. Walt Whitman.
Bernard Fay: Panorama de la littérature contemporaine.
A. Rimbaud: Oeuvres.

Verzen door J.G. de Ridder.

voor Willem Kloos

Ik heb gedronken Uwer woorden fonkelende wijn
Gretig gelijk een dier, dat smachtend naar wat vocht
En speurend langs de heet-droog-opgebarsten grond
Vindt plots een bron gelijk kristal glanzend, doorzichtig-rein.

Teeder-omkleed rees voor mijn geest-oog op
Uw edel beeld verheven. Zeeg'nend als een God
Stondt Gij en sprak en strekte Uw handen mij
Noodend toe, meevoerend me naar Uw top.

Hoog boven al wat aan haar voet bewoog
Stondt Gij en toonde Uw hooge eenzaamheid.
Ik zag, maar door een waas van tranen om zooveel heerlijkheid

Om zooveel lijden tevens, ik zag Uw glans en boog
Me diep ter aarde en met schroomvalligheid
Kuste Uwer kleedren zoom, o Man vol Majesteit!

Ik denk aan u....

Ik denk aan U, wanneer de rust komt dalen
Over en in mijn woning en ik stil
Voor mijn gedachten Uw wezen tracht te halen,
Meng'ling van teeder schoon en stalen wil.

Ik denk aan U. Zie, bij het vuur gezeten,
Terwijl de wind klaagt om mijn eenzaam huis,
Wil ik het leed van dag na dag vergeten,
De rozen streelen die zich streng'len om het kruis.

Hier was Uw plaats, hier sleten wij de uren,
Wanneer de avond ons weer samenbracht.
Geen onzer dacht, dat het zoo kort zou duren.
En dat Gij 't eerst zou gaan, werd allerminst gedacht.
- - - - - - - - - - - - -
Uw bleeke mond zal mij geen kus meer schenken,
Uw oor vergaat, Uw tin'tend oog verstart..
Och, het is goed aan vroeger schoon te denken,
Want wat de dag ons brengt is meestal koud en hard.

Gedenk mij....

O, de beklemming van een dichte mist
Benauwt mijn ziel en doet mij tastend gaan.
Lekkende droppels langs de wanden en aan
Al' zijden druilende droefenis.

Gedenk mij toch, die 'k steeds te vinden wist.
Zijt gij nog bij me of ver van mij vandaan?
En kom! Ik kan niet zien, want staâg blijft staan
Gelijk een muur rondom deze vervloekte mist.

O kom en troost me; zie, ik ben alleen
En wacht op u. Waarom verschijnt ge niet
En wijst de weg door deze sluiers heen?

Doe mij weer licht zien na dit triest verdriet;
Breek met uw stralen door de nevels heen
Opdat weer blijde klinkt mijn nu zoo droeve lied.

Na de oogst door Robert Masure.

Een haan kraaide.

Drie, vier, vijf hanen herhaalden tallenkant van uit de hoevetjes en erven die vergaard lagen in den omtrek van het land.

De dag klaarde.

Corneel lag in zijn bed en sliep, met zijn gerimpelde grijze kop diep in het hoofdkussen deduwd; een lichte roering kwam in het deksel en Corneel's oogen gingen open. Hij pinkte een keer, trok zijn beruin-besproete vuisten van onder de ros-kleurige wollen dekens en wreef zich in de oogholten.

Corneel keek ernstig op Het was weder, evenals elke dag, het simpele blauw-wit gekalkte kamerken dat hij zag met het groene kasken en de biezen stoel waarop zijne kleederen lagen. Maar dadelijk schoot er iets in zijne hersens, dat hem de alledaagsche, eenvoudige dingen, die hem omringden, deed vergeten. Heden was het een blijde dag, meende Corneel. De dagen gingen open en toe; zij waren voorbij en dompelden haast spoorloos weg in het verleden. Voor Corneel waren ze meestal rustig en ongestoord; maar heden was er een dag gekomen, die klaar in de toekomst lag, die Corneel al lang berekend en verwacht had, en die nu eindelijk gekomen was. Corneel keek nevens zich in het bed waar Roozlie gelegen had; het brave vrouwken was tijdig opgestaan om naar de vroegmis te gaan, dacht hij. Corneel tort uit zijn bed. Hij trok zijn rose kousen aan en zijne gelapte broek en daarna zijn purperblauwe kiel. Hij ging stil onder het

wijwatervatje staan zei en korte: ‘Vader-ons’. Hij kwam het steile, withouten trapken heel voorzichtig af en tort beneden in zijn bolle klompen. Hij voelde zich nu vrij uit de bevangen dikke lucht van het slaapkamerken.

Corneel ging, benieuwd om het weder te zien, naar het hofdeurken; hij hefte het ijzeren slothaakje op, dat open sloeg, deed de deur open en kreeg, pletsend, de deugddoende frissche morgenkoelte op zijn beenderig aangezicht. Hij ging bij de haag staan van zijn lapje lochting en keek in de lucht.

De horizon lag nog in eene wattige wittigheid verwischt, maar het hooge ruim van den hemel-koepel was bluauw, hel-blauw. Daarin ging de schitterende zon triomfantelijk naar omhoog.

Het land echter was zoo schoon niet als de lucht. Het lag moede en afgedaan na het volle zomerleven. De vierkanten stoppelvelden lagen er gelijk nevens elkaar. Het groen van de weiden was met bronzen tinten doortrokken en de bladeren van de boomen waren bij plaatsen roestig en verbrand.

Corneel voelde in zijne borst een stille blijdschap komen, want het ging schoon weder zijn. Hij ging voldaan bij het houten pompken zijn roodwordnd aangezicht met kristalhelder water bekletsen. Terwijl hij zich afdroogde hoorde hij in het huisje de straatdeur openschuiven. Het was Roozlie die van de vroegmis terug keerde, meende hij.

Eenige oogenblikken daarna hoorde hij het gekraak van den koffiemolen en het geneurie van den zwarten waterketel in de keuken.

Corneel ging door zijn lakpen lochting in zijn huisje. Hij zag Roozlie bij de tafel staan in hare spannende zwarte kleederen en hare versche witte pijpenmutse boven haar mager wezen met twee rondekens blos erop.

Corneel zei, als iederen dag:

- Roozlie.

En Roozlie antwoordde:

- Corneel.

Als naar gewoonte stonden de blanke kopkes op de witgeschuurde tafel met een paar dunne broodsneden en in het midden de gebrasten smoutkom. En hij zag ze niet staan, al keek hij er naar; hij dacht voortdurend aan de terugkomst. Roozlie kwam

met hare geel-koperen koffiekan de kopjes volschinken en zette zich dan op haar laag stoeltje recht over haar vent.

Corneel zei niets meer. Roozlie knikte zwijgend. De dagelijksche stilte kwam in het huisje. Alleen hoorde men het trage getik van de klok.

Corneel en Roozlie keken elk in hun koffiekopje, dat stond te dampen en te geuren. Het was of zij daar nu almeteens aan hetzelfde dachten. En zij peinzden beide aan de terugkomst, aan de terugkomst van hun zoon Taal, die vertrokken was met een bende werkvolk uit de parochie. Zijn waren naar den vreemde vertrokken, ergens in het Noorden van Frankrijk om daar te gaan oogsten; en met veel geld zouden zij terug komen, met heel veel geld.

En de dagen waren voorbij gegaan met stikkende hitte, heel traag, uitermate traag. En Corneel en Roozlie hadden veel aan hun zoon gedacht, en dikwijls ervan gesproken en 's morgens en 's avonds ervoor gelezen; want zij waren zeer oud geworden.

En thans was de dag van de terugkomst aangebroken. De oudjes zaten stil-wachtend.

Corneel at weinig en peinzde.

Roozlie at weinig en peinzde.

Corneel rechtte zich en zijn stoel schoof krijschend achteruit. Hij nam zijn aarden pijpje dat gereed gevuld lag op het schouwblad. Eer hij het aanstak vroeg hij:

- Zijn bed is gereed?

- Joa't

- En er is versch bier in huis?

- Joa.

Als Corneel's pijpje smeulde trok hij naar zijn lapje lochting. De zon zat er hoog boven. Zij droogde de versche morgenkoelte en begon te steken. Corneel werd het stervend morgenwindje gewaar, dat nu en dan eens aan zijne zilveren haren kwam voelen. En hij hoorde dan de rij populieren langs de laan aan het lispelen gaan, heel zacht. Corneel wist zich de weg niet heel goed voor te stellen, maar hij was hem evenwel meer en meer bekend nabij zijne parochie en zijn huisje.

Corneel beredeneerde daarover. Hij keek in de verte en trok

binst korte rookpluimpjes uit zijn pijpje. Uit het kerktorentje vielen enkele kristallen tampjes in het ruim te loor.

Corneel keek opnieuw in de populierenlaan. Eene bende donker volk stak af in de verte.

- Roozlie! riep Corneel.

En Roozlie kwam in het deurgat staan, en zij kwam dan op haar stoksken leunend tot bij Corneel.

- Ziet ge ze? vroeg Corneel.

- Woar?

- Ginder, op den heirweg. En het grijze ventje stak er zijn arm naar uit.

En zij zagen nu beide de schaar volks opkomen, waar hun zoon bij moest zijn, en dit legde als een nieuw leven in hun borst.

- Hij komt!

- Hij komt!

Het wijde land zagen zij niet meer; vóor hun oogen bestond slechts de dichte drom die allengs klaarder te onderscheiden viel. Er waren eerst mannen, en erom liepen vrouwen en kinderen.

De terugkeerende maaiers waren niet ver meer verwijderd. Dáar naderden de eersten. In de benagelde harde schoenen stapten zij zwaar op de keien, zoodat het een dof gerucht maakte. Zij kwamen terug als een kudde beesten, gebogen van vermoeienis in hunne vuile en bestoven kleederen, met hun brons-bruin gebranden kop en met aan de schouders lamgelabeurde armen. Op hun rug wogen groote blauwe tweezakken, waaruit een helschitterende zeis of sikkel uitkeek. Zij kwamen weer, afgebeuld-vermagerd, en verlangend om hun huis en erf terug te zien. En Corneel en Roozlie zagen ze voorbij trekken. De twee oudjes zochten in al die gezichten één slechts: hun zoon.

En de donkere bende trok voorbij.

De oudjes voelden hunne blijdschap haast vergaan. Hunne blikken botsen op elkaar en Corneel wou iets zeggen, maar de woorden bleven haperen in zijne keel. Toen er een zwijgende arbeider uit de bende tot hen was gekomen en paalrecht vóor de deur bleef staan. Corneel en Roozlie keken versteld. Zij begonnen te gelijk dien vent thuis te wijzen, want het was Taal hun zoon niet, die zij zagen. En zij bekeken de vreemde man dwaas-strak,

en herkenden dan het vermagerde aangezicht van Taal zijn kameraad. Het was Tjeef, die vóor hen stond, de zoon van weduwe Smet; hij was ook gaan oogsten in den vreemde.

Hij schoof voorzichtig de halve deur open. Hij trad binnen en zette zich op een stoel, zoodat Corneel en Roozlie stonden te kijken naar zijne zonderlinge doening. En zij vroeg dan almeteens te gelijk:

- Woar is Taal gebleven?

Tjeef wist niet goed hoe te antwoorden. Deze woorden vielen hem als een steen op het hoofd. Zijne blikkken dwaalden rond in het keukentje. Zij sprongen van de gebloemde teelen op de blinkende stoof, van de stoof naar de hoekkast, van de hoekkast naar het plaasteren Godsbeeld.

En de oudjes vroegen:

- En woar is Taal gebleven?

Tjeef bleef kijken vóor zich.

Angstig vroegen zij:

- Is Taal nog in 't Fransch?

Tjeef hoorde hunne stem, verzwakt door de jaren. Hij hoorde soms hun adem piepen in hunne luchtpijp, en hij hoorde dan opnieuw hunne vraag:

- Is Taal nog in 't Fransch?

Het scheen of er den jongen arbeider iets belemmerde om te spreken.

Het kostte hem wat moeite eer hij begon:

- Zie, Corneel en Roozlie, zegde hij op lagen toon, ge moet mij verstoan, ge moet mij goed verstoan.... Hij vervolgde:

- Van den Zomer is het ginder geweldig geweest.... geweldig....

Er viel stilte die de trage wandklok regelmatig in stukjes sneed.

- En op zulk een hittedag is Taal gevallen....

Gevallen? riep Roozlie.

Tjeef knikte.

Eene pijnlijke stiltje viel. Het blinde vinksten dat in zijne kooi te treuzen zat, sloeg een keer.

En Corneel stak zijnen kop over de tafel, sperde zijn oogskens zonderling-vreesachtig open, duwde zijnen blik diepe in Tjeefs en fluisterde dan geheimzinnig:

- Hij is gevallen? Hij is toch niet....?

Tjeef keek vóor zich uit. Hij begreep wat Corneel bedoelen wou, en dan knikte hij, lang en stille.

Het speet hem subiet, dat hij aan de twee oudjes de schrikkelijke mare zoo op eens gezegd had zonder spreken. Zijn hart kromp ineen en deed eene heete vochtigheid opwellen naar de randen van zijne oogen.

- Couroadje.... zei hij.

Hij legde eenige zilverstukken op de tafel en daarbij een pakje thoopegebonden werkkleederen. Aarzelend stond hij op en lei zijne hand op de koude deurklink. Hij keerde halvelings den kop en zegde nog:

- Couroadje.... ge moet couroadje hebben....

De deur viel van zelf dicht.

Corneel en Roozlie waren blijven zitten, als versteend.

Hoog rezen de ruggen van hunne rechte stoelen boven hun in twee geplooide lijf. Zij zegden niets, maar hun hart lag aan flarden in hun borst.

Zij dachten aan hun zoon die eens naar 't Fransch ging zwoegen; die er nederstortte, en die er nu ingeslapen lag, - voor eeuwig.

Ik zag in droom... door Hélène Swarth.

I

Logen

Terwijl zij spreekt ik weet: haar woord is logen.
Rondom haar lippen zie ik zwarte vlekken.
Terwijl ik tuur zij 't voorhoofd héel bedekken
En smelten saam met zwart van brauwe' en oogen.
Dan weemlend spreiden ze over al haar trekken,
Tot héel 't gelaat is donker overtogen -
Nu welke geest verleende mij 't vermogen
Verborgen zwart van zonde in 't licht te wekken?

Het was een droom, mysteriepoort, die even
Stil openkierde om wijsheid mij te geven,
Inzicht in d' afgrond van 't geheime leven.

Aan 't raamglas klopte een roozlaar met zijn loten.
De blaadren wuifden en de vogels floten -
Een hand onzichtbaar had de poort gesloten.

II

Veroordeeld

Ik zag een man, nog jong, gedoemd te sterven,
Die uit een wijnflesch índronk stervensmoed.
De wijn was rood als 't wreed vergoten bloed,
Als 't eigen bloed, dat straks de bijl zou verven.

Toen zag ik weder haar, die, engelgoed,
Bezweek aan pijn, die fel haar bleef doorkerven.
- Waarom dit lijden eer zij mag verwerven
Of slaap of hemel, nu ze ook sterven moet?

'k Zag weer den man, die leven had genomen,
Den morgen beidend, tot zijn uur zou komen.
Hij hief de flesch, die klokte en dronk den wijn.

Hij gaf den dood - zij offerde eigen leven
Om vreemde kindren moederzorg te geven -
Moest beider lot verbeidend lijden zijn?

III

In de broeikas

In zoele broeikas bloedrood zag ik bloeien
Slanggroene planten, ademend verderven
En vruchten hangen, heftig heet van verven,
Als dierenoogen, die in duister gloeien
En dorens dreigen, die als klauwen kerven.
En vreemde geuren voelde ik mij verschroeien,
Die 'k niet kon vlieden, die ik moest verfoeien
En dáar ontwaarde ik hem, die lag te sterven.

In 't zand ik knielde en zegende zijn handen,
Die éens mij zegenden - en toen mij banden.
Ik zocht een zuivren dronk - doch vond geen water.

O liefste lief, die toog naar verre landen,
Sterf nu je alleen en moet van dorst verbranden?
Zag 'k waar in droom? En zal ik 't hooren, later?

Vogelleven en vogelkunde in onze Middelnederlandsche letterkunde door A. Hallema.

‘Nu coemt hier van den voglen voert
Menich sonderlinghe woert,
Daer spel an es ende dachcortinghe,
Medicine ende leringhe.
Ghebiedijt, here, dit suldi lesen
Die wile dat ghi ledich sout wesen.’

Maerlant, Der Natueren Bloeme.

Mijn lezers zullen ongetwijfeld onthouden hebben in betrekking tot Maerlant's geschriften en hun beteekenis, dat inzonderheid zijn hier aangehaald werk, de bloem, d.i. het merkwaardigste der natuur, geen natuurlijke historie in den gewonen zin, dus naar onze wetenschappelijke opvatting, behelst, doch dat hij daarin de eigenschappen van dieren en planten dienstbaar maakte aan de volksgeneeskunde dier dagen en daaraan verder een ethische beteekenis gaf of ze symbolisch naar het voetlicht bracht. Zulks verhindert niettemin geenszins bij wijze van motto ter inleiding van de volgende beschouwing over het vogelleven en de vogelkunde in onze Nederlandsche letteren wel het éérst op Maerlant te wijzen, wiens dichten prozawerk immers vol is van den lof, de wijsheid en groote waarde der natuur en die de wetenschap zijner dagen binnen het bereik van de groote massa wilde brengen. Daardoor is hij geworden een dier beteekenisvolle populariseerders der wetenschap, inzonderheid van de kennis der natuur en kan men uit zijn geschriften, meest in verzen, reeds eenigermate afmeten, in hoe-

verre het vogelleven en de vogelkunde destijds de belangstelling van het volk hadden. Hij kwam daardoor reeds tot een indeeling zijner kennis der natuurlijke historie, aldus:

‘Deerste boec sal ju bedieden
Twonder datmen vint van *lieden*;
Tander van *viervoeten beesten*
Daermen vele of spreect in geesten;
Die derde die sal sonder lieghen
Sijn van voghelen die vlieghen;
Die vierde dats noch mee
Vanden wonder van der *see*;
Die vijfte van *visschen* menighertiere
Die de see voet entie riviere;
Den sesten belovic te sine
Van *serpenten* met venine;
Die sevende sal sijn van *wormen,*
Die sijn van misseliker vormen;
Dachtende van *boemen,* die int wout
Wassen herde menichfout.’

Als hij zoo nog eenige capita uit het groote boek der natuur heeft benoemd, eindigt hij met dit merkwaardig slot, tevens de tendenz zijner natuurbeschouwing tot goed begrip van den lezer:

‘Ende in alle desen boeken
Mach hi vinden, dies wil roeken,
Medicine ende *dachcortinghe,*
Scone reden ende *leringhe.’*

Maar hij weet tevens, dat de natuur in de eerste plaats uit de natuur zelf gekend, bestudeerd en gewaardeerd moet worden en daarom wijst hij er evenzeer op, de vogelen in het bosch, de visschen in het water, de insecten in en boven den grond en in het algemeen de dieren des velds in al hun verrichtingen en levensuitingen gade te slaan in Gods schoone natuur. Daardoor is zijn geheele levenswerk min of meer gewijd aan den dienst der natuur, meer dan aan het scheppen van leerdichten, symbolische beschouwingen in dichtmaat, eenerzijds een bont mengelmoes van fabel-

achtige vertelsels over planten en dieren, anderzijds een treffende vergelijking tusschen de levenswijze of eigenschappen der dieren en de maatschappelijke toestanden en menschelijke neigingen, hetgeen juist een meer dan oppervlakkige kennis omtrent planten en dieren veronderstelt. Ter illustratie van dit feit zij herinnerd aan zijn rake typeering van de krokodil, die zich als dood houdt, om haar prooi des te beter te kunnen besluipen en verrassen, met deze toepassing op de menschelijke samenleving:

> 'Et dinct mi wel maniere leren
> Van den quaden valschen heren.'

Nu moge men zeggen: ja, maar dit alles is niet geheel oorspronkelijk, want Maerlant richtte zich met zijn Natueren Bloeme op Thomas Cantimpratensis' De Natura rerum, dat echter niet het volk bereikte en de rake teekening, scherp omlijnde en voor ieder duidelijke didactiek der natuurlijke historie miste en juist daardoor bij de Nederlandsche bewerking van den grafelijken 'scepenclerk' achterstaat. Wij kunnen er steeds op blijven wijzen als de schatkamer der natuur, naar de natuur zelf heenwijzende en daaruit zijn schatten vergaderende.

* * *

Dit ter inleiding van onze beschouwingen, meer in 't bijzonder gewijd aan de kennis van het vogelenheir en het leven der vogels in de late Middeleeuwen blijkens onze Middelnederlandsche letterkunde. Want nog onlangs werd betoogd in een inaugureele oratie, waarmee Prof. dr. J.L. Walch zijn colleges in de Nederlandsche beschavingsgeschiedenis aan de Parijsche Sorbonne opende, een eerste college van den vrijen leergang over het natuurgevoel in de litteratuur en de schilderkunst van ons land gedurende de 16de en 17de eeuw, dat men in de Middeleeuwen over 't algemeen een afwijkende houding tegenover de natuur aannam, vooral wegens het overheerschende utilitaire element en den gestadigen strijd tegen de zee, dien waterwolf. Behalve in de vroege litteratuur ging de hooggeleerde spreker den weerslag daarvan na op miniaturen en muurschilderingen, waarop zoo min de kluchtige noot in de gedaante van dieren als een evocatie van den duivel ontbreekt.[1)]

1) Kort verslag der rede van 7 Maart j.l. in de N.R.C. van 10 Maart, Ocht. C.

Daarnaast kan echter ook gewezen worden op de toenadering der Middeleeuwsche menschheid tot de natuur, niet enkel om er ‘schoone leering’ uit te putten, gelijk in Maerlant's dichterlijke didactiek hiervoor reeds werd nagegaan, doch vooral om die natuur visionair te bezien, met devotie te beschouwen, met dank aan den Schepper van alle goede gaven te loven en in verootmoediging stil te zijn bij de gedachte aan het telken jare terugkeerende wonder van ontwaken en ontstaan, van bloeien en voortbestaan, van ondergaan en sterven, de trilogie van den geheelen levensloop in de natuur, die zoo zuiver beantwoordde aan Gods triniteit en ‘al wat in drieën niet van deze aarde en toch voor het hoogste schepsel op deze aarde, den mensch, in alle eeuwigheid voortbestaat zonder begin en einde’, (uit een kloostersermoen der 15de eeuw).

En om ons nu enkel en alleen tot die gedachte in betrekking tot de vogels te bepalen, waarover onze Middelnederlandsche dichters en prozaschrijvers zoo dikwijls treffend gewagen, herinneren we aan dat mooie gedicht van abdis Hadewych, gest. 1248, wier mystiek proza en poëzie vol is van den lof des Heeren in de natuur en wier verfijnde verstechniek zich volkomen aansluit bij en verwant is aan Maerlant's poëzie. Uit de uitgave harer werken door de ‘Maatschappij van Vlaamsche Bibliophilen’ zij hier slechts dit geciteerd:

‘De voghelen hebben lange geswegen,
Die blide waren hier te voren.
Hare blijscap es gheleghen,
Dies si den somer hebben verloren.
Si souden herde saen gesegghen,
Hadden sine weder ghecreghen,
Want sine hebben vore al vercoren
Ende daertoe werden si gheboren.

Ic swighe van der voghele clage,
Haer vroude, haer pine es saen te gaen
Ende claghe, dat mi meer meshaghe
Dies minne, daer wi na souden staen,
Dat ons verweghet haer edele waghe
Ende nemen vreemde na ghelaghe,

Sone mach ons minne niet omvaen.
Ay, wat ons nederheit hevet ghedaen?
Wie sal ons die ontrouwe verslaen?

Haar visioenen, beschrijvingen van de dikwijls in devote extase verkeerende vrouw, gelden in betrekking tot de ‘gerechte minne’, d.w.z. de liefde Gods, niet enkel de vogels, doch ook de bloemen des velds. Ook daarvan nog een enkel couplet ter verduidelijking:

Nu es die edele tijt geboren,
Die ons bloemen sal bringhen int lant,
Soe sijn die edele, die sijn vercoren
Te draghene dat joc der minnen bant,
Hem bloyet altoes de trouwe in hant
Ende edele bloeme met diere vrocht.
Daer wert met trouwen twoert doersocht
Daer blivet de minne ghestade
Met eenre vreemscap al doerknocht
Int hoechste van minnen rade.’

Nemen we nu echter een kijkje in het genre der oude liederen van meer lyrischen en epischen aard, die vaak vol zijn van zomersche atmospheer, die zingen van bloemen, boomen en vogels, alleen om die objecten van schoonheid uit de natuur zelf, zonder bijgedachte van leering en stichting, dan is het wel voornamelijk de liefde tot de natuur zelf, die onze Middeleeuwers inspireerde to hun lied. Ik moge hier daartoe eens naast elkaar stellen het lied van den leeuwerik ‘uit alle tijden’, van af den tijd dat de onbekende lyrische dichter in de wereldsche liederen en romances der 15de eeuw dezen sympathieken zanger onder onze meest geliefde vogels beschreef tot het schoone lied van Boutens uit de jongste periode onzer letteren toe:

‘Aloeette, voghel clein,
Dijn nature es zoet ende rein,
So es dijn edel zanc.
Daer dienstu met den here allein
Te love om sinen danc.

Daer omme bem ic met di ghemein;
Ander voghel willic ghein
Dan di, mijn leven lanc.
Aloeette, voghel clein,
Dijn nature es zoete ende rein,
So es dijn edel zanc.

Nider boos, onreine, vilein,
De rouc die es wel dijn compein,
Neimt dien in u bedwanc.
Laet minlic hertzen sijn bi eyn,
Sonder loos bevanc.

Aloeette, voghel clein
Dijn name es zoete ende rein,
So es dijn edel zanc.
Daer dienstu met den here allein -
Te love om sinen danc.'

Als men dit lied van den leeuwerik, bijna vijf eeuwen oud, vergelijkt met het stemmige stuk van Stalpaert van der Wielen uit de 17de eeuw, die ook Gods lof zong in 'De Leewerk', dan is er bij verschil eveneens veel overeenkomst. Men oordeele over diens lied, dat op de wijze van 'De Mey, die komt ons bij zeer blij', toen ook veel werd gezongen.

'De Leewerk klimt omhoog... en 't oog
Kan naulik volgen na zijn steile vlucht;
Hij queeld, hij speeld, hij lierd... hij vierd
Met toonen zoet den Schepper van de lucht,
  Zoo dat men wel bequaem
  Mag zeggen, dat de naem
Hier van het Latijns "Alauda" uytrijst,[1)]
  Om dat hij met stof
  Van stadige lof
  De hemelen prijst.
.....

1) Alauda = leeuwerik. De dichter zoekt verband tusschen "alauda" en laus = lof.

Kleyn vogeltje, wat gunst... van kunst
Drong in uw' borsjen teer zoo groten werk,
Men von noch hier te land... geen hand,
Die zich van desgelijks dorst maken sterk.
Waer staet het zoet clawier?
Waer hangt de gulde lier?
De moesel[1)], de fluyt, de schrale trompet?
Het longertje blaest
Het tongetjen haest,
Het keeltje klaret!'

Eveneens moeten we hier volstaan om ter vergelijking van de klankschoonheid en taalmuziek slechts een tweetal strophen van Frans Bastiaanse's 'De Leeuwerik' en Boutens' 'Leeuwerik' te laten afdrukken, hoewel het geheel het aesthetisch effect nog verhoogen zou. Eerstgenoemde sprak dat aldus in verzen uit:

'Het klare water vloeit als rein kristal
Door groene landen,
't Gebloemte zoomt de boorden overal
Met gele randen,
De leeuw'rik rijst de morgenvelden uit
En zingt een lied,
Dat ik wèl hooren, wèl gevoelen kan
Maar zeggen niet.
.....
Want klaarder dan het menschelijke woord
Is 't vogelzingen;
Daar is geen snarenspel, geen harpaccoord
Dat kan doordringen
De ziel met vreugde en louterend geluk
Als déze toon,
Die draagt 't verlangen van de wereld tot
Der heem'len troon.'

Ten slotte nog uit Boutens' jubellied ter verheerlijking van dien teeren vogel met zijn machtig ontroerend orgeltje deze coupletten:

1) Doedelzak.

‘Blijft gij nooit één blanken uchtend,
Leeuwrik, zingen hier beneên,
Die uw nachtlijk nest ontvluchtend
Door de zilvren neevlen heen

Vleuglings vindt de gouden wegen
Waar uw aadmen juichen wordt,
Tot uw zang in vuren regen
Naar de koele vore stort;

Zingt gij nooit de roode smarten
Van den duistren aardennacht,
Wordt het bloeden onzer harten
Wel gestelpt, maar nooit verklacht?...

In het ijle blauw verloren
Volgt mijn oog niet meer uw vlucht,
Maar uw antwoord dwaast mijn ooren
Met zijn zaligend gerucht:

Steeds, uit vreugd of smart gerezen,
Heeft de ziel uw vreugd verstaan,
En tot uwe vreugd genezen,
Ons gemeen geheim geraên.’
.....

Het is eigenlijk akelig nuchter, als ik na dit uitstapje in de wereld van schoonheid onzer 19de-eeuwsche poëzie mijn lezers uitnoodig, om maar weer terug te keeren binnen de grenzen van het rijk der Esopische fabelen, het dierenepos, de didactische poëzie van een Willem van Hildegaersberch e.d., verteld en berijmd in een tijd, die zoover achter ons ligt. Ook laatstgenoemde ‘spreker’ van grooten naam en aanzien, die als hekeldichter en rijmende zedenmeester af en toe stekelig scherp kon zijn, doch doorgaans al vertellenderwijs zoo koddig en realistisch moraliseert, ontleende zoo vaak zijn beelden aan de wereld zijner gevederde vrienden. Een frappant voorbeeld uit zijn moralisatie ‘Vanden vrouwen, die haer kuken wachten’:

‘Hoe die vrouwen hem verbliden
Sonderlinghen te lande waert
In April, in Sel, in Maert,
Als haer *ganze* ende haer *kinnen*
Broeder ende kuken winnen,
Soe sijn si blider dan te voren:
Groet ghewin doet lesken toern.
Jonghe kuken hebben si lieff
Ende houdense sachte voer miskieff;
Si trecker inder sonnen mede,
Ende mit groter naerstichede
Willen sise wachten ende hoeden
Voer ander schade, die si vermoeden.
Craeyen, aexteren ofte *wuwen*
Doet hem voer die schade gruwen,
Want sulke voghel mit ghewelt
Op die kuken sijn ghestelt,
Die wijl si jonc sijn ende cleen,
Mar sy en bliven niet op een.
Vrouwen, die haer kuken wachten,
Si willen naden ghenen slachten,
Die den werlt minnen zeer
Ende wanen dienen onsen Heer.
Een van tween dat machmen maken,
Mer beyde te doen is quaet te raken.
Die op God hoer minne draghen,
Die werlt is hem cranck behaghen.
Die werlt te minnen ende te pleghen,
Dat moet Gode ganghen teghen.
Dat sey ic biden goeden wiven,
Die inden zon hoer kuken driven,
Ende waenre naerstelijc na mercken;
Soe schicken si hem tot anderen werken,
Spinnen, naeyen ofte breyden,
Soe is dan hoir ghedocht ghescheiden.
Die wijl sy opten rocken sien,
Soe comter cray off aexter vlien,
Die hoer prov te voren kennen,

Ende nemen tkuken vander hennen.
Die henne maect een groet gherucht,
Als sy vernymt des voghels vlucht;
Die vrouwe werpet mitten rocken,
Soe mit stenen, soe mit stocken,
Na den voghel als sijt ziet;
Mar dat kuken en crijcht sy niet;
Sy en can mit roepen ofte claghen
Den voghel tkuken niet ontyaghen:
Hi vlyet daer mede daers hem ghenoecht.
Al is die vrouwe zeere onthoecht,
Dat en vroemt haer niet een stroe:
Tis gheschiet, het blijft alsoe.'
.....

(Slot volgt.)

Binnengedachten[1] door Willem Kloos. † MCLXXVII.

't Godsdienstge Droomen is de hoogste Macht op aarde,
Dat heerschend hief zijn wijde handen naar al hoofden,
Waar deze, als wij nog, naar 't Oneindge, denkend, staarden,
Onder een nacht van bittren weedom. O, wie diep geloofde

Aan al 't, met plechtige eeden, prachtiglijk beloofde,
Gelaten kan hij op fantasmagorische aarde,
Als een, tot in zijn diepste diepte dood-bedaarde,
Vertoeven, tot de Dood zijn brandend Inzijn doofde.

't Geloof in God's persoonlijk Aanzijn, - wie dat heeft,
Kan als een kind gerust zijn, want de wildste orkanen
Des gruwbren Noodlots kosten hem maar weinig tranen.

Doch ook wie in en met zijn eigen Diepte leeft,
En dus het leven zelf doorgrondt, voelt, achter muren,
Zich door een sterke, onwrikbre Macht, gerust besturen.

1) Noot. - Deze verzen zijn de eerste reeks der nagelaten Binnengedachten van Willem Kloos, die wij in latere afleveringen hopen voort te zetten.
Red.

MCLXXVIII.

Wij bleeke uitschijnslen van 's Heelals koel-gloênde, donkre Ziel, -
Zon achter ijle neevlen werpt, wijd-schemerend, op vage
Wolken aan de' einder lichtlooze' afglans, - ach, wij dragen
Altijd 't weemoedig weten met ons mede, dat er viel

In al wat rondom leeft, als door een prisma, 't diep-subtiel,
Onzichtbre Licht des eeuwig-blijvende Alzijns, en stil klagen
Voelen we ons altijd-durend in de Diepte, wijl wij vragen:
Is 't de volleedge gloed van God's genade, wat daar viel,

Of slechts één vage tint-opdoeming van de zeven, -
(Of soms millioen maal meer?) schakeeringen, die weven
Ons ongekend, - en nooit geweten, - aardsche leven?

O, alle dingen, die in 't licht bewegen even, -
Zij zijn het offer van een nooit-bekenden God,
Of van een ander, even vaag begrip: Het Lot.

MCLXXIX.

Want wat men zweert, dat ons gebeuren zal daarboven...
Al menschen vraag 'k of hen dat aanlokt, - of aromen
Van wierook, en melodisch ruischen, waarmee loven
Gezaligden, zoo zegt men, zullen 't naderkomen

Van schreden, heilig-zachte, door de stille hoven,
Dier vreemd-reëele, oneindge Sferen... 't Zijn Dood's Droomen,
Hun schooner lijkend dan het forsche al onder, boven
Beweeg der Aarde eng plekje, maar God's Zieningen verstroomen

Meest ongezien en ongehoord. Maar 'k vraag bescheiden
Laat liever mij nog lang beneên. Daar voel, daar leef 'k:
Haast elken dag wat ruimer, dieper, verder streef 'k.

Want 'k laat gehoorzaam steeds door diepste diepte leiden
Mijn dagelijkschen Werkwil, die ten slotte bracht
Mij op het plaatsje, waar 'k nu sta, - klaar lichtje in donkren Nacht.

MCLXXX.

Alles doorvoelde ik, drong ter hoogte en diepte, 't Leven
Dacht ik geduldig-needrig naar àl kanten door,
Dus 't Schoonste zag ik en 't Al-leelijkste. Gegeven
Heb 'k willig steeds der Wereld, wat 'k inwendig hoor

En hooren zal, in kalm-diep, geestlijk beven,
Lijk in 't Verleeên, al kortre of langre jaren door.
Dat 'k nog in mij de aloude kracht kan voelen streven,
Gestuwd door 't diepste Zijn, dat bleef mijn sterkste Schoor.

Maar wierd 'k dies ingebeeld? Neen 'k ben zoo mal niet: Menschen,
De alhoogste en beste, alsook de slechtste, staan en gaan
Een poos op de aarde, en zijn opeens weer weg... als Waan.

Zij droomen zich een Hemel en een Hel, of drenzen,
Omdat zij na den dood misschien niet meer bestaan,
Maar zou dit laatste niet het beste zijn, te wenschen?...

MCLXXXI.

Ben 'k soms een kind, dat om zichzelf slechts wentlend, weet
Van niets dan 't eigen Ikje, zooals driest bewerend,
Hun dwaas-verbeelde wijsheid, en haar repeteerend,
Op felle wijze, onkundge praters bij de vleet,

Oreerden, wijl hun bekje, komisch-happend beet,
Zonder te raken ooit, mijn onvermoeid studeerend,
En over alle levensvragen mediteerend,
Binnenst, dat nooit iets anders dan streng werken deed.

Ik voel me een klein kristal, in 't wijde Oneindge stralend, -
En als 'k ten slotte, lijdzaam naar de Diepte dalend,
Verdoft verdwijn, voor goed weer in 's Als Oerbron, blij,

Want moe van Zijn's begoochling, zal mijn verste Essentie
Vervagend vloeien weg in de Opperste Potentie,
Die droomend van zich uit laat gaan 's Als Denkren-rij.

MCLXXXII.

Wie weet het Ware? Immers geen. Verwaand-domme ‘isten’
Mogen dit ijdlijk meenen, daar niet dieper gaan
Hun gauw-tevreedne geesten, die een slag maar slaan
In de open Ruimte, tot zij liggen in hun kisten,

Nooit zich bewust geworden zijnde, dat ze iets misten,
En wel: den Zielswil, om het vaaglijk-diaphaan
Gewirwar der verschijnslen, dieper te verstaan,
Dan 't eerste beste kind doet. Neen, ik wil niet twisten,

'k Zeg dit fijn-lachend slechts, tot allen, die daar gaan
Met keurge jassen, hoeden ook, in zaalgen waan,
Dat ze al, wat staat geboekt, en weetbaar is dus, wisten.

O, 'k zie hen loopen daar, welwetend, lange risten,
Achter, of naast elkander, die zich nooit vergisten,
Volmaakt begrijpend ons diep-mystisch Aardbestaan.

MCLXXXIII.

Wat is het Eéne? Stel niets vóór u; vraag niet; wacht,
Geen sterfling reikt ter hoogste Waarheid, die verholen
Zelfs voor zichzelve, schuilt in de achterafste holen
Onzes geheimsten Wezens, lijk in 't Al. Zij lacht,

Voor ú niet, mij niet, voor zichzelve niet. Zij dacht:
Van de' Aanvang tot den Einde steeds dezelfde. Dolen
Staeg in milliarden maal milliarden kapriolen
Blijft zij, zich hullend in oneindge', aleeuwgen Nacht.

En zoo gij vorschend vraagt naar vriendlijker Verklaring,
Tevreden nooit, o, mensch! dan, wendt tot de Openbaring,
Dankbaar voor troost, uw aldiepst Wezen: bidt en hoopt.

Maar blijft gij eenzaam op dees Aard, gansch trouw u-zelven,
Vertrouw tóch: als uw laatste stonde uw schijnbeeld sloopt,
Zal 's Als groot Mausoleum om uw resten welven.

Amerikareizen vóór de ontdekking door Columbus door Anton Kerssemakers.

I.

Het bestaan van het werelddeel, dat wij thans Amerika noemen, is vanaf de oudheid steeds door, bij min of meer groote volksgroepen en met wisselende juistheid en nauwkeurigheid, bekend geweest. In de literatuur zijn de sporen van deze kennis achtergebleven, zooals wij in het verdere verloop van deze studie zullen zien, waar de belangrijkste aangehaald en verwerkt worden. Drie verschillende zeevarende volkeren zijn reeds lang voor de reizen van Columbus op innige wijze met Amerika in contact geweest: de Pheniciërs in de oudheid; de Noormannen rond het jaar duizend en de Papa's, de Iersche geestelijken, reeds lang voor deze laatsten, die hen er reeds geheel ingeburgerd aantroffen. De overlevering van een land, ten Westen van den Atlantischen Oceaan, leeft van de klassieken af dóór tot aan de periode waarop Columbus Amerika her-ontdekt en wel speciaal en zéér concreet in Portugal, waar Columbus van de gegevens die hem naar de Nieuwe Wereld brengen zouden, op de hoogte kwam en deze dooreenmengde met de eigenaardige hallucinatie, dat het Indië, (het land van den Groot-Mogol, waarover Marco Polo zijn verbazingwekkende reisavonturen had geschreven) was, zou zijn en moest zijn. Dit laatste is het eenige waardoor Columbus van de in Portugal heerschende tradities afweek en het is wel een droevige ironie van het lot, dat juist dit eenige wat ‘origineel’ was in zijn opvattingen, onjuist moest zijn.

Het is merkwaardig dat, ofschoon het bovenstaande reeds meer dan een halve eeuw bekend is en in tal van publicaties weten-

schappelijk vastgelegd, zoo weinig ervan is doorgedrongen tot buiten den kring der Amerikanisten en wij bijvoorbeeld nog steeds in de school- en handboeken der geschiedenis lezen, dat in 1492 Columbus Amerika heeft ontdekt; nog steeds de voorstelling krijgen alsof hij door een soort helderziendheid gedreven[1)] bij vergissing inplaats van Indië een *totaal onbekend* werelddeel ontdekte.

De merkwaardige hardnekkigheid, waarmede Columbus steeds weer uitdagend-ostentatief verklaart de Oostkust van Indië ontdekt te hebben, culmineerend in de groteske scène waarin hij zijn manschappen laat zweren dat zij op Aziatischen bodem staan, wijst er toch wel op, dat hij zich bewust is met die bewering vrijwel alleen te staan en in te gaan tegen een strooming die dat ontkende. De heftigheid van zijn affirmaties is een bewijs voor de kracht van het tegengestelde standpunt, dat voornamelijk door de Portugeezen, de bekwaamste navigators en beroemdste cosmografen van dien tijd, werd voorgestaan. Het is bekend, dat de Portugeezen aan Columbus hun medewerking en steun hebben geweigerd. Men heeft hun daarom een ijdele waanwijsheid verweten; men heeft zelfs in sombere kleuren de verachting en de verblinding geschilderd, die het Portugeesche fanatisme tegenover de wetenschap aan den dag heeft gelegd, die in het ontwerp van Columbus was gecristalliseerd. Niets is echter minder waar!

Jan II, Koning van Portugal, was een der geleerdste en ondernemendste koningen van zijn tijd. Terwijl hij in Portugal de naar omstandigheden enorme omwenteling bewerkte, die bestond in de radicale centralisatie van de koninklijke macht, ondersteunde hij op krachtige wijze de cosmografische studiën en de navigatie, stimuleerde hij uitvinders, geleerden en ontdekkers met de hem ten dienste staande geestelijke en materieele middelen.

Het waren de Portugeezen, die de technische hulpmiddelen ontdekt hadden, waardoor het mogelijk werd, dat men de kustvaart verliet voor de vaart in volle zee. Hun studies betreffende de eigenschappen en de werking van de magneetnaald en het kompas; de gegevens die zij op positieve en systematische wijze hadden bijeengebracht betreffende den stand en de inclinatie der sterren, waren even zoo vele hulpmiddelen, die het hun mogelijk maakten om de

1) Laatstelijk bij Jacob Wassermann, wiens overigens zeer juiste interpretatie van Columbus als ‘Der Don-Quichote des Ozeans’ door deze gegevens nog versterkt kon worden.

zee te bevaren, zonder daarbij gebonden te zijn aan de kustlijn.

Deze technische verbeteringen stelden hun in staat om hun cosmografische inzichten in practijk te brengen. In een noot van zijn 'Globe' schrijft Martin Behain, dat in 1431 twee schepen, die voor een reis van twee jaren waren uitgerust, en volgens de orders van den infant D. Henri constant Westwaarts moesten varen, na een reis van ongeveer twee honderd mijlen de Azoren hadden ontdekt. Deze reizen naar het Westen werden nadien herhaald en van het midden der vijftiende eeuw af ontmoeten wij veelvuldig schenkingen van al of niet bevolkte gebieden, die nog in het Westen te ontdekken waren. Reeds in 1474 had Alphons V, de vader van Jan II, den beroemden Florentijnschen astronoom Toscanelli geconsulteerd over de z.g. Westersche doorvaart naar Indië. De Portugeezen hadden de gansche Afrikaansche kust tot voorbij Sierra Leone geëxploreerd en hun cosmografen hadden steeds (ondanks de meening van een Toscanelli bijvoorbeeld, die meende dat men naar het Westen toe zoeken moest) aangedrongen tot het zoeken van den weg naar Indië door een omzeiling van het Afrikaansche continent. Zij weigerden geloof te schenken aan de meening, dat de Oostkust van Azië parallel zou loopen met die van Afrika en wilden slechts hooren van een weg naar Indië die Oostwaarts ging: toen Barthélemy Dias in 1486 de Kaap de Goede Hoop omzeilde en de uiterste punt van Afrika had bereikt, was het vinden van den weg naar Indië Oostwaarts slechts een kwestie van aanhouden. Zoodra zij Indië langs dezen weg gevonden hadden, concentreerden zij al hun krachten op deze kolonie en zelfs de ontdekking van Brazilië kon de belangstelling der Portugeesche regeering niet in die mate opwekken, dat zij tot een krachtige kolonisatie overging.[1)]

Het was in deze omgeving, dat Columbus verscheen en daar deed hij de gegevens op van een 'land in het Westen', dat hij meende Azië te zijn. De Portugeezen echter wisten beter en de raad die de plannen van Columbus aan een onderzoek moest onderwerpen, kon deze onmogelijk accepteeren, daar zij nergens op

1) Over de verhouding van Columbus tot de wetenschap van zijn tijd vindt men een uitvoerige studie in de *Compte-Rendu de la Première Session*, Nancy 1875, van het '*Congrès International des Américanistes*': *L'Amérique et les Portugais* door Prof. *L. Cordeiro*; id, in *Zs. der Ges. f. Erdk.* 20 Bd. Heft 4 und 5,: *Columbus als Nautiker und Seemann* door Prof. *Eug. Celcich.* Cf. verder *S. Günther*, *Columbus und die Erweiterung des geogr. und kosm. Horizonts'* Hamburg 1892 en *Th. Schott*, *Columbus und seine Weltanschauung.* Berlin 1878.

steunden dan op de fantasie van het eiland Cypango van Marco Polo en een voor hen verward begrip der cosmografie. De Portugeezen erkenden dat er ten Westen van den Atlantischen Oceaan een *onbekend* land moest liggen, maar zij ontkenden ten stelligste dat dit land Azië zou zijn. En daarom konden zij niet anders doen, dan de voorstellen van Columbus die in het *Westen den weg naar Indië* wilde zoeken, afwijzen als zijnde fantastisch en ongemotiveerd. De geschiedenis heeft hen in het gelijk gesteld. De weg naar Indië is gevonden in de richting die zij hadden aangewezen; hetgeen Columbus hun dienomtrent voorstelde kon geen ingang vinden: 'omdat de koning van Portugal tallooze geleerden en ervaren zeelieden had' zooals André Bernaldaz zegt. Zij hielden Columbus voor een Italiaansche praatvaar,[1)] die geen onverdienstelijk zeevaarder, doch een medioker cosmograaf was.

De ontdekking van Columbus was dus, zooals uit het bovenstaande blijkt, de verificatie van een bij de Portugeezen algemeen bekende overlevering: dat er in het Westen een groot, onbekend eiland liggen moest. Deze waarheid ontneemt niets van het heldhaftige en avontuurlijke aan Columbus' ontdekking, die voor de groote massa waarlijk het karakter van een ontdekking bezat, noch verkleint zij de gevolgen die deze aanwinst van een nieuw werelddeel voor de toekomst der oude en nieuwe wereld met zich mee heeft gebracht. Maar men heeft van Columbus een uitverkorene, een gepredestineerde, een Messias haast, gemaakt. Deze figuur die, zooals Humboldt schreef, 'aan het begin van een nieuwen tijd staat, op de onzekere grens waar de Middeleeuwen in de moderne tijden overgaan,' 'beheerscht de eeuw, *die hem heeft voortgebracht* en die hij op zijn beurt leven gaf.'

Maar hoe kwam die eeuw aan den drang, die zijn ontdekkingen Westwaarts dreef? Aan de wetenschap dat er in het Westen een prachtig land moest liggen, Azië zooals de Italianen beweerden, een onbekend land zooals de Portugeezen zeiden? Hier komen wij aan de tochten der Pheniciërs en Scandinaviërs, die hun neerslag hebben achtergelaten in de literatuur en in de mondelinge overlevering die, alles wijst daarop, in de Middeleeuwen onder de geleerden veel sterker was dan men gewoonlijk vermoedt.

1) 'teniende a Colon por ytaliano burlador'. *Garibay. Comp. Hist. de las Chr.*

II.

De eerste zeevaarders, waarvan wij met eenige zekerheid weten dat zij van het Westen naar de Nieuwe Wereld zijn gevaren en min of meer geregelde betrekkingen met haar onderhielden, zijn de Pheniciërs geweest. De gegevens waardoor wij tot deze slotsom komen, zijn van tweeërlei aard: eenerzijds overblijfselen van deze relaties in de Nieuwe Wereld en anderzijds de gegevens der Klassieken.

De voorstelling, dat de Antieken zich met hun schepen vrijwel niet buiten de Kolommen van Hercules waagden en hun navigatie knusjes beperkten tot de Middellandsche Zee, is nog te breed verspreid, om niet even op haar onjuistheid te wijzen. Verschillende geleerden, die zich speciaal op deze onderzoekingen hebben toegelegd, zijn tot gansch ander resultaat gekomen en hebben daardoor veel uit de sfeer van sage en mythologie tot een gewoon wetenschappelijk feit teruggebracht. De algemeene conclusie is wel deze: dat de kennis der oude Ioniërs opmerkelijk juist en gezond moet geacht worden, doch dat later een terugval intrad, vooral door den invloed van 'de verachters der physika, meteorologie en mathematiek, door de voorzichtige lieden, die slechts vertrouwden op hetgeen zij zelf hadden gezien of hetgeen zij van geloofwaardige ooggetuigen vernamen.'[1)] Later werden hun voorstellingen zoo begrensd, dat bijvoorbeeld de reizen van Pytheas, de eerste van wien bekend is dat hij een Noordpoolreis heeft gemaakt, tijdgenoot van Aristoteles, door alle geleerden der oudheid voor fantastische leugens werden uitgemaakt, ondanks hun nauwkeurige beschrijving van de kusten van Gallië en Brittanje, van de ijszee, van de lengte der dagen en nachten in de Noordelijke breedten, enz.[2)]

Het zijn merkwaardig genoeg deze begrensde voorstellingen die tot norm voor de geheele oudheid geworden zijn. Ptolemeus bijvoorbeeld gold als een autoriteit en daarom werd er meer aandacht aan zijn voorstelling van den vorm van Afrika geschonken, dan aan die van Herodotus, ofschoon deze laatste veel juister was.[3)] En zoodoende is er door dien invloed ook niet de juiste waarde gehecht

1) *Dr. Hugo Berger. Geschichte der wissenschaftlichen Erdkunde der Griechen*, I, blz, 139.
2) *Dr. H. Berger.* Op. Cit. III. 7. Cf. ook id. blz. 38.
3) *P. Paulitschke. Die geographische Erforschung des afrikanischen Kontinents.* Tweede druk. Blz. 9.

aan de gegevens die de Ouden op geografisch gebied in zich besloten hielden, werd het meeste daarvan in de ijle sferen der mythe opgeheven, als het niet met het beeld der vervalperiode overeenkwam. Wat een heel gemakkelijke vervluchtiging is van lastig materiaal, maar weinig in overeenstemming met een objectieve waardeering!

Zoo hebben twee Grieksche auteurs, de anonyme schrijver van het 'Tractaat der wonderlijke dingen' en Diodorus van Sicilië over een groot eiland gesproken, dat vele dagen varens buiten de Kolommen van Hercules lag en waar de Pheniciërs door een storm waren heengedreven. Het eerste luidt[1]: 'Men vertelt, dat de Carthagers een verlaten eiland ontdekt hebben in de zee, die zich aan gene zijde van de Kolommen van Hercules uitstrekt. Het was met bosschen van verschillend geboomte bedekt, met bevaarbare stroomen doorsneden, vruchtbaar in verschillende voortbrengselen en meerdere dagen varens verwijderd. De Carthagers, aangetrokken door de vruchtbaarheid van den bodem, maakten er verschillende tochten heen. Enkelen vestigden zich er zelfs. Maar de senaat van Carthago bedreigde met de strengste straffen allen die voortaan naar dat eiland zouden emigreeren.'

Diodorus van Sicilië vertelt het op de volgende wijze[2]: 'In de richting van Libyë vindt men in volle zee een eiland van aanzienlijke afmetingen, dat in den Oceaan gelegen is. Het is meerdere dagen varens van Libyë verwijderd en Westwaarts gelegen. Zijn bodem is vruchtbaar, bergachtig, weinig vlak en zeer schoon. Het eiland wordt door bevaarbare stroomen doorsneden. Men ziet er tal van tuinen, die met allerlei soorten boomen beplant zijn en boomgaarden, die zoetwaterbronnen bevatten. Men vindt er rijk gebouwde landhuizen waarvan de parterres versierd zijn met door bloemen overdekte prieelen. Daar brengen de bewoners den zomer door, rijkelijk genietend van het goede dat het land hun in overvloed biedt. De bergstreek is bedekt met dichte wouden en met allerhande vruchtboomen; het verblijf in de bergen wordt door valleien en talrijke bronnen veraangenaamd..... De lucht is er zoo zacht, dat de vruchten der boomen en andere planten er gedurende het grootste gedeelte van het jaar in overvloed groeien. Het eiland is zoo schoon

1) *Aristoteles. De mirabilibus auscultationibus.* § 84.
2) *Diodorus.* Boek V. § 19-20.

dat het eerder het zalige verblijf van enkele goden dan dat van menschen lijkt.

'Vroeger was het eiland onbekend, doordat het zoo ver van het vasteland verwijderd is, en ziehier de wijze waarop het werd ontdekt. De Pheniciërs oefenden van ouds een zeer uitgebreiden handel uit op zee: zij stichtten een groot aantal koloniën in Libyë en in de West-Europeesche landen. Hun ondernemingen slaagden naar wensch en toen zij groote rijkdommen verworven hadden, trachtten zij buiten de Kolommen van Hercules te gaan varen, op de zee die men den Oceaan noemt..... Terwijl zij langs de kusten van Libyë voeren, werden zij door hevige winden zeer ver den Oceaan in gedreven. Toen zij vele dagen door den storm waren voortgejaagd, landden zij eindelijk op het eiland waarvan wij gesproken hebben. Toen zij gezien hadden hoe rijk de bodem was, deelden zij hun ontdekking aan velen mee. Daardoor kwam het, dat de Tyriërs, die machtig ter zee waren, er ook een kolonie heen wilden zenden; zij werden echter door de Carthagers daarin verhinderd. Deze laatsten vreesden ook dat een te groot getal van hun burgers, aangetrokken door de schoonheid van dat eiland, hun vaderland zou verlaten. Bovendien beschouwden zij het als een toevluchtsoord voor het geval dat er eenig ongeluk over Carthago komen zoude, want zij vertrouwden er op, dat zij, als meesters van de zee, met al hun gezinnen naar dat eiland zouden kunnen trekken, dat hun overwinnaars niet zouden kennen.'

De geleerden hebben er hun scherpzinnigheid op geoefend, om uit te maken wat voor een eiland dat geweest kan zijn en zij hebben ongeveer alle eilanden in den Atlantischen Oceaan genoemd. Geen echter is er, dat aan alle voorwaarden voldoet. De waarschijnlijkheid, dat dit eiland dus aan de overzijde van den Oceaan moet gezocht worden, wint daardoor aan kracht. De afstand is zoo onwaarschijnlijk groot niet: als de moesson gunstig is kan men vanaf de Noordkust van Afrika de Westkust van Amerika in een goede veertien dagen bereiken en een stormwind verkort dezen tijd natuurlijk aanmerkelijk. Bovendien maken de volgende beschouwingen[1)] deze waarschijnlijkheid welhaast tot zekerheid: op de Westkust van Afrika leidden een driehonderd Phenicische steden een

1) Wij condenseeren hier het betoog van *Prof. Paul Gaffarel* in het hiervoor reeds genoemde *Compte-rendu*, pag. 109 e.v.

bloeiend bestaan.[1] Zij hadden een harden strijd te voeren tegen de inboorlingen, welken zij ten slotte niet vol konden houden. Een gedeelte bleef in het land achter als slaaf of als bondgenoot: volgens dr. Thiercelin zouden de Boobies van Fernandopo, die geheel apart leven zonder zich met negers of Europeanen te vermengen, nakomelingen van deze Pheniciërs zijn. Hun taal gelijkt op geen enkele naburige taal en bezit nauwe verwantschap met het semitische idioom. De anderen bestegen hun booten en waagden den tocht over den Oceaan, die hun zeelieden reeds menigen keer hadden gemaakt. Hoe anders dit plotselinge verdwijnen van driehonderd steden te verklaren; de totale vernietiging van een hoog beschaafd volk, zonder dat het sporen in den bodem of in de geschiedenis na zou laten?[2]

Anderzijds weten wij door Plinius[3], dat de Canarische eilanden verlaten waren, toen de Romeinen er landden. Zij troffen er echter ruïnen aan. Het is niet erg waarschijnlijk, dat de Pheniciërs naar de Spaansche of Gallische kusten getrokken waren, daar zij juist voor de Romeinen vluchtten en deze gebieden reeds Romeinsch bezit waren. Er bleef niets over dan Amerika en ofschoon wij niets verder weten van het lot of van de plaats der vluchtelingen, blijft er geen twijfel meer over aan de juistheid dezer hypothese, als wij zien wat de gegevens die Amerika ons biedt, te zeggen hebben.

Het is bekend, dat de Spanjaarden en andere Europeesche volkeren, die den eersten keer in Mexico, Peru of elders landden, door de inwoners van die hoog beschaafde gebieden allerhartelijkst ontvangen werden, ‘bijna als broeders, waarvan zij de komst verwachtten’. Want hun tradities leerden *unaniem* dat het Oosten, dat is dus Europa, de bakermat van hun voorouders was. Toen Montezuma zich gedwongen zag om zijn machteloosheid tegenover de Spaansche wapenen te erkennen, hield hij tot zijn volk de volgende redevoering om het te bewegen de souveriniteit van Karel V te erkennen: ‘Uw voorgangers hebben u, even goed als

1) *Strabo,* XVII, IV, 3.
2) Zoo geheel spoorloos is het verblijf der Pheniciers in Afrika niet gebleven: *Leo Frobenius*, die bovenstaande gegevens niet vermeldt, geeft in zijn *Kulturgeschichte Afrikas*, Wien 1933 frappante synoniemen tusschen voorstellingen van Negervolken en die der Semieten, speciaal de Pheniciers (Cf. de afb. op pag. 137, 170, 212 van genoemd werk.)
3) *Plinius. Hist. Nat.* VI, 37.

mij, geleerd dat wij niet van deze streek afkomstig zijn. Zij kwamen lang geleden uit een ver land, geleid door een hoofdman, wien zij onderworpen waren. Langen tijd later kwam dit hoofd terug en zag, dat onze voorouders gehuwd waren met de vrouwen van het land, en steden gebouwd hadden die zij met hun talrijke nakomelingschap hadden bevolkt. Gij weet ook, dat zij weigerden om met hem mee te gaan toen hij weer naar zijn land terugkeerde en ook om hem te ontvangen als vorst van dit land. Toen vertrok hij, hen bedreigend met een leger terug te zullen keeren of zulke groote strijdkrachten te zenden, dat zij ons land tot gehoorzaamheid zouden dwingen.'[1] Deze toespraak, die door Cortes onmiddellijk werd opgeteekend en zorgvuldig bewaard, toont een merkwaardige overeenkomst met de reeds door ons geciteerde, volgens welke de Carthagers niet op het wondervolle eiland mochten blijven wonen, uit vrees dat zij hun vaderland zouden vergeten. Verliezen wij bovendien niet uit het oog, dat deze toespraak niet op zichzelf staat, doch dat de Amerikaansche tradities zonder uitzondering (en die van Mexico in het bijzonder) verklaren, dat die vreemdelingen over zee gekomen waren, vanuit het Oosten, dat zij blanken waren, baarden droegen, de techniek van allerlei vakken en kunsten met zich meebrachten en eens terug zouden keeren om het land te onderwerpen, dan hebben wij hier op Amerikaanschen bodem een geheel van overleveringen dat merkwaardig aansluit bij hetgeen wij hiervoor bij de klassieke auteurs hebben gevonden.

Ofschoon wij in het algemeen van meening zijn, dat een overeenkomst in volkszeden en godsdienstige gebruiken niet onmiddelijk tot de conclusie mag leiden dat wij daar met een invloed van het eene volk op het andere te doen hebben - de waarheid immers is één en de mensch is overal mensch, waardoor bij analoge verhoudingen zeer gemakkelijk analoge gevolgen, in casu gebruiken en opvattingen, ontstaan - en wij daarom de vele overeenkomsten die weinig beslissend zijn ter zijde laten, zijn er toch enkele gebruiken, die te opvallend zijn om ze niet te vermelden. En dat is in de eerste plaats de offering van kleine kinderen, die men nergens anders dan in Phenicië en in Amerika heeft gevonden. In Tyr en in Carthago en daarnaast in Mexico en Peru wierp men zijn eigen kinderen in

1) *Brieven van Herman Cortès*, éd. Lorenzano, (1770), pag. 96.

het vuur voor de goden. In Carolina heeft men zelfs holle koperen standbeelden gevonden, waarin men evenals in Carthago, de slachtoffers van het vuur opsloot om hen te roosteren.[1)] Deze overeenkomst is door haar singulariteit reeds opvallend, hoe veel te meer wordt zij dit als wij bedenken dat de Pheniciërs deze bloedige riten in al hunne nederzettingen invoerden.

Een andere, door de omstandigheden merkwaardige overeenkomst vinden wij in de kunstnijverheid, den mijnbouw en dergelijke. Wij hebben boven reeds de overlevering genoemd, volgens welke deze kunsten zouden zijn meegebracht door de uit het Oosten, over zee gekomen, vreemdelingen. Zoo vinden wij in de Amerikaansche oudheden zeer kunstvaardig metaalwerk, somtijds kunstig geëmailleerd. Wij hoeven slechts aan den Tempel van Salomo te herinneren, die de kunstige metaalwerken door Pheniciërs uit liet voeren, aan den roem dien zij in de geheele oudheid genoten op dit gebied, om ook hier te ervaren dat slechts de Pheniciërs dit volk uit het Oosten konden zijn. Wie anders kon de bewoners van Guatemala geleerd hebben om de bekende achtzijdige metalen schotels te vervaardigen, waarvan ieder deel uit een ander metaal bestond en die zoo schitterend aan elkaar ‘gesoldeerd’ zijn, dat er geen naad zichtbaar is? Zooals zij ook visschen en vogels maakten, waarvan de schubben of veeren, afwisselend van zilver en goud, zoo zuiver aan elkander gewerkt waren, dat zij als uit één stuk vervaardigd schenen?

Ten tijde van de Spaansche invasie waren de Caraïben niet in staat om de crypten en geweldige holen in de rotsen te hakken, die zich op hun gebied bevonden; de bewoners van Haïti waren niet meer in staat om zich rekenschap te geven van de geweldige werken die de sedert eeuwen verlaten mijnen met zich mede hadden gebracht en die door Columbus tot op zestien mijl diepte werden aangetroffen. Zij wisten slechts te verhalen, dat hun voorouders van zeer kunstvaardige vreemdelingen het werk geleerd hadden, maar zij hadden zoowel den naam van deze vreemdelingen als het geheim van hun arbeid vergeten...

Slechs de stam der Macaren, de thans uitgestorven heroïsche smeden, die het langst hun zelfstandigheid tegenover de Spanjaar-

1) *Horn. De originibus Americanis*, pag. 126.

den hebben gehandhaafd, verstond de kunst nog. Zij waren zeer verbreid, hun naam vindt men op zeer uiteenliggende gebieden terug.[1)] Deze om hun bedrevenheid in de metaalbewerking beroemde Macaren bezaten verschillende gebruiken, waardoor zij zich van de andere volken onderscheidden en bijzonder dicht bij de Pheniciërs stonden. Zooals de Pheniciërs plaatsten zij wijzuilen, steenen kolommen, langs den weg dien zij gingen; plaatsten zij kleine afbeeldingen van deze zuilen naast hun dooden in het graf en namen zij hun beschermgoden, eveneens verkleinde afbeeldingen van deze zuilen, met zich mee als zij op weg gingen. De overeenkomst van deze gebruiken, gevoegd bij de overeenkomst in de techniek der metaalbewerking, is een sterke aanwijzing, dat zij, zoo niet van Phenicische afstamming zijnde, minstens invloed er van moeten hebben ondergaan.

De aanwijzingen, zoowel op Europeeschen als Amerikaanschen bodem, dat de Pheniciërs met Amerika in contact hebben gestaan, zijn dus, zooals we hebben gezien, bijzonder sterk, juist omdat zij elkander zoo volkomen dekken.

De sluitsteen op deze aanwijzingen is wel de inscriptie van Grave Creek, welke in de vallei van de Ohio, in het Zuid-Oosten van den staat Indiana, gevonden is. Als wij bedenken, dat een der takken van de Mississippi de Macaret heet, wat in verband gebracht wordt met de bovengenoemde Macaren, en de Ohio eveneens een tak van de Mississippi is, zien wij dat deze vindplaats volkomen in de lijn ligt. De steen is zoo hard, dat zij met een mes niet te bewerken is en werd gevonden in een grafheuvel, waardoor zij buitengewoon goed geconserveerd is.

De geleerden zijn het er vrijwel over eens, dat deze inscriptie van Phenicischen oorsprong is, ofschoon de vertalingen die zij gegeven nog al uiteen loopen. De meest waarschijnlijke lijkt ons die van Lévy-Bing, die vertaalt: ‘Uw woorden zijn wet; gij schittert in uw onstuimige vaart, snel als de kameel’. Uit het karakter van het schrift maakt deze geleerde op, dat de inscriptie uit de derde

1) Een der takken van de Mississippi heet nog de Macaret. Het eiland Macare ligt aan de monding van de Orinoco en een der armen van deze rivier draagt den zelfden naam. Wij vinden in Cumana: Macarapana; in Ecuador: Macara; in Nieuw-Granada de provincie: Macarabita en de kaap: Macarie.

of tweede eeuw vóór Christus moet dateeren en vervaardigd moet zijn door een Phenicië̈r, die langen tijd in Griekenland moet hebben gewoond, waar de Phenicië̈rs zichzelf hebben aangewend om hun eigen taal van links naar rechts te schrijven. In 332 vóór onze tijdrekening werd Tyr door Alexander ingenomen en verwoest. Een groot aantal Tyriërs redde zich door de vlucht en vestigde zich voor een gedeelte in Griekenland. Zoo schijnt zelfs de afstamming van den schrijver dezer inscriptie met vrij groote zekerheid vast te staan.

Maar wat na onze uiteenzettingen als absoluut zeker kan aangenomen worden is: dat de Phenicië̈rs reeds geruimen tijd vóór onze jaartelling Amerika hebben ontdekt, dat de oudheid van deze ontdekking meer of minder juist op de hoogte was en dat zij de blanke vreemdelingen waren, die over zee uit het Oosten naar Zuid-Amerika zijn gekomen en daar een grooten invloed op de beschaving hebben uitgeoefend, zooals door feiten wordt bevestigd en volkomen in de inheemsche Amerikaansche tradities past.

III.

Na de gegevens betreffende de relaties der Phenicië̈rs met de Nieuwe Wereld, welke wij in het voorgaande hebben verstrekt, vinden wij niets meer van dergelijken aard waarop met eenige zekerheid conclusies kunnen steunen, vóór de tochten van de Keltische Ieren en de Noormannen in den loop der tiende eeuw. Wanneer men zich uitsluitend baseert op een min of meer nauwkeurige overeenkomst in zeden, gebruiken en symbolen, kan men, dit gebrek aan historische of archaeologische gegevens over het hoofd ziende, een meer interessante dan waarschijnlijke aanvulling van dit hiaat construeeren. Zoo heeft men het waarschijnlijk willen maken dat er groepen Joden, en met name een kolonie Alexandrijnsche Joden, naar Amerika zou zijn getrokken en ook, dat ‘zeer veel Spanjaarden naar Yucatan emigreerden toen Spanje door de Mooren vernietigd werd’[1)], doch dit is enkel gebaseerd op onsamenhangende filologische en godsdienstige gegevens, die, zooals wij reeds opmerkten, om verschillende redenen geen strict

1) Beide gevallen in de *Actes de la Soc. d'Ethn. am. et or.*, t. IV, pag. 173 ev.

bewijs kunnen en mogen vormen. Daar komt nog bij, dat er (vooral den laatsten tijd) zooveel materiaal is aangebracht, waardoor de ondergang van het continent Atlantis, zooals die door Plato in den Timaios en de Critias wordt beschreven, niet langer meer als een mythe of fabel kan worden beschouwd,[1] dat de verklaring van deze overeenkomsten als het ware voor de hand ligt. Zelfs de vereering die het Kruis genoot op plaatsen, waar wij niet met zekerheid weten dat de Keltische Ieren zijn doorgedrongen, is op zichzelf geen bewijs van deze penetratie. De Christelijke (en vooral de Roomsche) auteurs vergeten maar al te gemakkelijk dat het Kruis een universeel symbool is, dat men ten allen tijde en op de meest uiteenloopende plaatsen terugvindt en dat de vereering, die het (in Yucatan onder meer) genoot, even goed in samenhang kan staan met een Egyptisch[2] of een Kretensisch[3] gebruik, dan met een christelijke penetratie, als het er niet oer-inheemsch was.

Wij gaan dus ineens over naar het gebied, waar wij meer zekerheid (of minstens een op degelijke gronden gebaseerde gróóte waarschijnlijkheid) aantreffen: de tochten door IJslanders in de tiende eeuw naar Amerika gemaakt, die steunen op gegevens, die ons dan weer iets verder terugbrengen (men noemt gewoonlijk de tweede helft der achtste eeuw), tot de Keltische Ieren, de Papas.

Over de tochten der Noormannen[4] bestaat reeds een vrij omvangrijke literatuur[5], waardoor wij volstaan kunnen met een kort overzicht van de resultaten. Het blijkt dan, dat tal van Noormannen-expedities den tocht van IJsland en Groenland naar

1) Een korte doch degelijke samenvatting in *Th. Moreux. L'Atlantide a-t-elle existé?* Paris, 1924.
2) De Egyptenaren kenden zelfs twee vormen van het Kruis: de hieroglyphe *soter* (b.v. in Ptoloméus Soter) die den vorm van een gewoon kruis had, drukte het idée 'heil', 'redding', 'verlossing' uit en de hieroglyphe *ankh*, die den vorm had van een T (tau) met een oogje er op, de idee 'leven'. Dit laatste is o.a. de 'sleutel van den Nijl'.
3) In het 'Paleis van Minos' werd een kruis met twee 'slangengodinnen' opgegraven, dat minstens 1300 à 1600 jaar vóór Chr. moet gedateerd worden. Afb. o.a. in het bekende verzamelwerk 'Wonderen der Oudheid', I, blz. 50.
4) Eigenlijk zou men, strict genomen, moeten spreken van IJslanders en niet van Noormannen, daar onder deze laatste gewoonlijk de bewoners van Scandinavië (met of zonder Denemarken) worden verstaan en IJsland, ofschoon een Noorsche nederzetting van oorsprong, reeds een eeuw volkomen onafhankelijk en zelfstandig was voordat zijn zeevaarders Amerika op hun beurt ontdekten. Wij houden ons echter voor de duidelijkheid aan het oude gebruik, deze IJslanders eveneens als Noormannen te betitelen.
5) Een handige samenvatting van de gegevens daaruit die op ons onderwerp slaan in *Découvertes des Scandinaves en Amérique du X-e au XII-e siecle, fragments de sagas Islandais. trad. en français* par *E. Beauvois.* Paris 1859.

het Amerikaansche vasteland hebben volbracht. Aan deze nieuwe gebieden gaven zij vanzelfsprekend namen in de taal die zij spraken: Helluland (Steenland) noemden zij het huidige schiereiland Labrador en het eiland New Foundland; Markland (Woudland) noemden zij het huidige Nieuw Schotland; de streek, die thans de steden Boston, New York en Washington bevat, noemden zij Vinland, daar zij er druiven in overvloed in het wild aantroffen; Hvitramaannaland (Witmansland) noemden zij de streek ten Zuiden van de Sint Laurensbaai tot het Eric Meer en de streek ten Noorden daarvan: Irland it Mikla (Groot-Ierland). Deze namen, die tevens het gebied omsluiten waar zij geweest zijn, worden ook wel op andere gebieden toegepast, maar na de zeer gefundeerde studie van E. Beauvois[1)] lijkt ons de bovenstaande localisatie de eenig mogelijke te zijn, die aan alle gegevens voldoet. In ieder geval zijn zij niet Zuidelijker dan de huidige staat Carolina geweest en het is een gewaagde bewering om hun verblijf in Georgië of zelfs het schiereiland Florida aan te nemen, enkel en alleen op grond van een vage overlevering der Shawanais, volgens welke Florida vroeger bewoond zou zijn door blanken, die in het bezit van ijzeren werktuigen waren, zooals nog veelal op gezag van Rafn en Fiun Magnusen gebeurt. Het is niet noodig, daar deze overlevering op de Pheniciërs of de Macaren kan slaan, wier aanwezigheid wij in het tweede deel dezer studie hebben verklaard; en het is bovendien in strijd met de situatie van Groot Ierland, die vast staat.

Evenals de tochten der Pheniciërs, zijn die der Noormannen door tweeërlei materiaal overgeleverd: de sagas der IJslanders en de monumenten die op Amerikaansch gebied zijn gevonden. Van deze laatste zijn het belangrijkste de overleveringen der Noord-Amerikaansche stammen, welke bijna unaniem het Noord-Oosten aanduiden als het uitgangspunt van oude emigraties[2)] en de verschillende steenen met runen-inscripties die gevonden zijn. Nog op het einde van het jaar 1933 is er een bij het Winnipeg-meer gevonden, de zuidelijkste daartegenover is gevonden in de buurt van Pittsburg, de ‘Rots van Dighton’, die door enkelen (o.a. Court

1) *Découverte du Nouveau Monde* etc. in het reeds genoemde *Compte-rendu*, pag. 41 e.v. De betreffende localisaties op pag. 82 e.v., met kaartje.
2) *Brasseur de Bourbourg. Hist. des nations civilisés du Mexique et de l Amérique centrale.* Paris, 1857-59.

de Gébelin) als van Phenicischen oorsprong, door anderen (o.a. Rafn en Gravier) beschouwd en gelezen wordt als een bericht, dat slaan zou op de tocht van Thorfinn Karlsefn,[1] en de ontcijfering die Gravier geeft komt inderdaad overeen met hetgeen de IJslandsche Sagas[2] over hem hebben bericht.

Volgens deze IJslandsche kronieken zou Ari Marsson de eerste geweest zijn, die tusschen 891 en 1000 van IJsland is weggedreven naar een onbekend land, dat later Hvitramaannaland (Witmansland) werd genoemd; - indien hij hierin niet is voorgegaan door Eirekr Raudi (Erik de Roode), die in 989 Groenland ontdekte; door Leif de Gelukkige die in 1000 Vinland ontdekte; of zelfs door Bjoern Breidhvikingakappe, die op zijn laatst sedert 999 in Groot-Ierland leefde, - hetgeen door de ruimten in de chronologie niet juist uit te maken is.[3]

De ervaringen van deze ontdekkers vertoonen veel gelijkenis met elkaar. Zij treffen er een zeer beschaafd volk aan, dat door mannen in lange witte kleederen geleid wordt; zij herkennen in de taal het hun welbekende Iersche dialect en worden aangesproken op een wijze, waaruit blijkt, dat hun eigen land bij deze vreemdelingen zeer goed bekend is. Zij worden gevangen genomen, gedoopt, zeer goed behandeld en tenslotte aangesteld tot hoofdman met een bepaalde, doch ondergeschikte, positie. Als later in het jaar 1007 Thorfinn Karloefni het meer Noordelijk gelegen gedeelte van Noord-Amerika ontdekt, vindt hij daar een heel ander volk, onbeschaafd, dom, somber en wild; het handelt in dierenhuiden, hun booten, van huiden gemaakt, lijken op de kajaks der Groenlanders en zij kennen het ijzer niet. Zij weten echter te verhalen van een ander groot land, dat tegenover het hunne ligt en ‘dat bewoond is door menschen, die in het wit gekleed gingen, die voor zich uit stangen droegen waaraan vlaggen waren vastgemaakt en die hard

1) *G. Gravier. Le Roc de Dighton;* in *Compte-rendu* pag. 166 e.v.
2) Van de belangrijkste, de *Heimskrinlga* door *Snorre Sturlason* zijn *The Olaf Sagas* en *The Norse King Sagas* in goede Engelsche vertaling van S. Laing in de mooie en goedkoope ‘Everyman's Library’ verschenen.
3) Ari Marsson werd in Witmansland gedoopt en daar in het jaar 1000 het Christendom door het Althing officieel werd aangenomen als landsgodsdienst en alle IJslanders zich hadden moeten laten loopen moet zijn verdwijning voor dien datum worden geplaatst. Anderzijds wordt hij in de Kristni-Saga genoemd als een der notabele personen uit het Westen van het eiland, ten tijde dat het Christendom er voor het eerst werd gepredikt door Bisschop Frederik en Thorvall Kodransson, hetgeen 981 (volgens anderen 983) wordt gedateerd.

schreeuwden. Men gelooft dat het Hvitramaannaland of Irland it mykla is.'[1)]

Uit deze gegevens[2)] volgt, dat er in het gebied der Canadeesche groote meren een volk woonde, dat een taal sprak die door de IJslandsche zeevaarders als Iersch werd herkend, dat het Christendom beleed, hoog beschaafd was en daardoor van de andere, Noordelijker wonende volkeren onderscheiden was. Aan dit gebied gaven de IJslanders den naam Irland it mikla, Groot-Ierland, daarmede tevens ten duidelijkste aanduidend wat zij als den oorsprong der bewoners dachten. Zij erkennen dus tevens implicite, dat de in het wit gekleede blanken hen geruimen tijd vóór waren geweest in de 'ontdekking' van het Amerikaansche vasteland.

Hoe zijn deze Ieren daar gekomen? Want dat het Ieren, en wel speciaal de Keltische Papas waren, die zij in deze nieuwe gebieden aantroffen, zal duidelijk worden door het volgende, slotgedeelte van onze studie, die aan deze interessante groep is gewijd. Daar zal blijken dat zij, door de Noormannen van eiland tot eiland voortgejaard, via IJsland naar dat Amerikaansche vasteland voorttrekken, dat zij waarschijnlijk op dezelfde wijze hadden ontdekt als de latere Noorsche IJslanders: voortgedreven door wind en getij. Een volk, dat gewoon was om tusschen Ierland en IJsland heen en weer te varen, moest noodzakelijkerwijs door berekening of door de kracht van wind en stroom tot de ontdekking van de Nieuwe Wereld komen. Dat wordt ontwijfelbaar bevestigd door de avonturen van de latere Noormannen, die wij hierboven releveerden en die in dezelfde omstandigheden verkeerden.

IV.

Volgens het door den Ierschen monnik Dicuil in 825 geschreven werk 'De mensurâ orbis terrae'[3)] liggen er in den Oceaan ten Noorden van Bretanje verschillende eilanden, die door de onderzoekers zijn geïdentificeerd als de Orkaden, de Hebriden en de

1) *Groenlands historiske Mindesmaerker,* uitg., vert, en inl. van C.C. Rafn en Finn Magnusen. I. pag. 438.
2) Volledig te vinden in het reeds geciteerde werk van *Beauvois, Découvertes des Scandinaves*, etc.
3) *A. Letronne. Recherches géographiques et critiques sur le livre De Mensura orbis terrae, composé en Irlande, au commencement du IX-e siecle, par Dicuil.* Paris 1814. pag. 132.

Fär Öer eilanden, welke bewoond zijn geweest door kluizenaars die uit Ierland kwamen, doch die ten tijde dat Dicuil zijn boek schreef, 'door de anachoreten verlaten zijn, tengevolge van de tochten der Noormannen'. En inderdaad: een Orcadisch diploma van het jaar 1403[1)] zegt, dat ten tijde van Harald de Harige (Hárfagr) eerste koning van Noorwegen. (860-930) de Orkaden door twee volken bewoond waren, de Peti (Picten) en de Papas, die geheel en al door de Noren werden uitgeroeid. De naam der Papas is nog bewaard gebleven in den naam van enkele eilanden en plaatsen, behoorende tot de Orkaden en de Shetlandeilanden, hetgeen bovendien bevestigd wordt door de 'Historia Norvegiae', die zegt: 'De Papas worden zoo genoemd vanwege de witte gewaden waarin zij gekleed gingen, zooals de geestelijken; want in de teutoonsche taal worden alle geestelijken *papas* genoemd; thans herinnert het eiland Papey nog aan hun naam.'

Dit komt volkomen overeen met hetgeen Aré Fródhé over de Papas in twee van zijn werken schrijft. In het eerste hoofdstuk van het 'Islendingabók' schrijft hij, dat er ten tijde van de verovering van IJsland door de Noren, in het laatste kwart van de IXe eeuw, aldaar Christenen woonden, die door de Noormannen Papas worden genoemd; doch deze verwijderden zich nadien, daar zij niet onder de heidenen wilden blijven; zij lieten Iersche boeken, klokken en staven achter, waaruit men besluiten kan, dat het Ieren waren.' In zijn 'Landnámabok' geeft dezelfde auteur ongeveer gelijkluidende berichten, die hij besluit met de mededeeling: 'Ook in de Engelsche boeken kan men zien, dat er toentertijd betrekkingen tusschen deze landen bestonden.' (Ierland en IJsland.)

Dat deze Papas reeds vroegtijdig deze eilanden bewoonden, blijkt uit het leven van den heiligen Columbaan, die in 565 aan het hof van Brudeus, koning der Schotsche Picten, vertoefde en deze verzocht om bescherming van zijn monniken die naar de Orkaden zouden trekken. Deze monniken van Sint Columbaan, die gewoonlijk Culdees (Cultores Dei) worden genoemd, zijn identiek met de Papas, die de Orkaden bewoonden[2)]; zij spraken Iersch en droegen witte gewaden en toen de Noormannen tegen het jaar

1) *Cf. Letronne, Recherches.* pag. 92.
2) *Cf. Jamieson. The Culdees.* London, 1811 en de nieuwere werken: *F. Cabrol. L'Angleterre Chrétienne avant les Normands E. Martin, Saint Columban*; *L. Gougaud, Les Chrétientés Celtiques.*

800 op de Hebriden landden, leidden zij er nog een zelfstandig bestaan. Zij staken het klooster van Iona of Icolmkill, dat door Sint Columbaan was gesticht en het hoofdklooster van de Orde der Culdees was, in brand en joegen de Papas voor zich uit. Ten tijde van den reeds genoemden Harald de Harige dreven zij de Papas van de Orkaden; kort voordat de boven geciteerde Dicuil schreef, hadden zij de Papas gedwongen om de Shetland-eilanden en de Fär Öer te verlaten en tenslotte verjoegen zij hen van IJsland.

Waar konden zij anders heen, dan naar het vasteland van Amerika? Waar in een periode van twintig jaar drie Noormannen, Aré Marsson, Bjoern Breidhvikingakappé en Gudleif op hun tochten van Ierland naar IJsland weggedreven waren naar hetzelfde deel van het Amerikaansche vasteland, Witmansland of Groot-Ierland, zou het wel merkwaardig zijn, als gedurende al die eeuwen de Papas niet meerdere malen hetzelfde overkomen was en zij nooit Amerika hadden aangedaan.

En slechts op deze wijze kan men een volkomen natuurlijke verklaring vinden voor alles wat de IJslandsche Sagas te berichten hebben over het Groot-Ierland. Dit land werd zoo genoemd, naar de origine van zijn beheerschers; hun witte kleeding komt overeen met het gewaad der Culdees; hun taal werd als Iersch herkend; zij hielden Aré Marsson gevangen, daar zij vreesden, dat de Noormannen hen opnieuw op zouden jagen als zij hem terug lieten keeren naar zijn land, en later, als IJsland tot het Christendom is overgegaan en de Noormannen hun piratendom grootendeels hebben opgegeven, laten zij Gudhleif vrij naar IJsland terugkeeren; sindsdien is de kennis van hun ontdekking doorgedrongen tot in Ierland en Scandinavië. Zelfs de Arabische geograaf Edrisi, die in de twaalfde eeuw leefde, weet te vertellen, dat op een afstand van drie dagen varens van Schotland, IJsland ligt en dat het vandaar tot Irlandah-al-Kabirah een dag varens is.[1)]

De verdere lotgevallen van deze oude Christelijke beschaving zijn onbekend. Fransche missionarissen echter hebben in Canada

1) Edrisi kan deze gegevens op zijn vele reizen, o.a. naar Engeland, hebben opgedaan, doch het is ook mogelijk dat hij ze vernomen heeft aan het hof van Roger II van Sicilië, die uit Normandië stamde, waar bepaalde families steeds relaties met Noorwegen, de bakermat hunner voorouders, hadden onderhouden. Edrisi schreef zijn werk voor Roger II.

in de streek der groote meren, waar, zooals wij boven weergaven, het Groot-Ierland moet hebben gelegen, tal van resten en rudimenta van dit Christendom meenen te ontmoeten. Christian Le Clercq, die twaalf jaar op den rechteroever van den Sint Laurens heeft gewoond in de zeventiende eeuw, merkt onder vele anderen op, dat de vereering voor het Kruis en reminiscenties van het Onze Vader, ongetwijfeld wijzen op een vergeten Christendom en J.F. Lafitau verzekert zonder aarzeling, dat het Christendom bij de 'wilden' van Canada veelmeer een reminiscentie dan een nieuw geloof is en dat zij het Kruis beschouwen als het symbool van den godsdienst, die hun verre voorouders beleden hebben.[1)]

Wij beschouwen deze laatste soort van gegevens niet als een doorslaand bewijs, doch het feit dat zij zoo merkwaardig juist passen in de conclusies die op andere gronden rusten, maakt hen minstens gezegd, zeer merkwaardig.

Al onze gegevens samenvattend, kunnen wij besluiten, dat 'alles bijdraagt tot het bewijs, dat Amerika door een menigte navigators van allerlei landaard gevonden is, vóór de beroemde reis van Columbus'. En ofschoon losse aanwijzingen talrijk en veelvuldige vermoedens mogelijk zijn, zelfs met een zekeren graad van waarschijnlijkheid, reikt de zekerheid niet verder dan wat de tochten der Pheniciërs, Ieren en IJslanders betreft. Het is de neerslag van deze ontdekkingen in de literatuur en in de mondelinge overleveringen, die zich ten tijde van Columbus op merkwaardige wijze, langs wegen die in het duister liggen, concentreerde in Italië en Portugal en daar de bron werd, waaruit de zeevaarders hun drang naar het Westen hebben geput.

En in zooverre deze drang en deze gegevens door het milieu aan Columbus zijn doorgegeven, steunt hij inderdaad op de ontdekkingen van zijn voorgangers. Hij 'ontdekte' Amerika *niet,* maar door zijn tochten werd datgene, wat reeds lang in kleine kringen bekend was, *gepopulariseerd.*

1) *Ch. Le Clerq. Nouvelle relation de la Gaspérie, etc.* Paris, 1691. *J.F. Lafitau. Moeurs des sauvages Américains, comparées aux moeurs des premiers temps.* Paris, 1723. 2 vol.

Verzen door Em. van Loggem.

Toekomstkind

Opgestuwd naar streken waar de dood
Wit en wreed is, en verwekt door deze menschheid.
Bliksemvuur van bommen en van brandend lood,
Stalen scherf, die stekend in het vleesch bijt
En dan nacht, stil-besterd en groot.

Rauwe gil, uit grijnzend-open mond,
Haat, die heet en hol kreunt uit soldatenkeel,
Haat om 't scherpe steken van een roode wond
Het weten wordt zwart en 't wereldbeeld geel,
Het leven zakt langzaam in den grond.

Pijn wordt koud en bloed stolt leden stijf,
Nacht is star-besterd, onwezenlijk en wijd,
Flauw vervloeit het leven uit het kromliggende lijf.
Vaag het voelen. Als voorbijgaand deel der eeuwigheid
Naar vernieuwing stuwend. Mijn streven blijft.

Ballade van den Vliegenden Hollander

De ondergang

We weten, dat de boel gauw naar de bliksem gaat,
En door ons dadelooze wachten zwelt de zware angst.
De Dood jaagt op de wolken en wij zijn de vangst.
Het leed door 't lange lijden op ons afgeleefd gelaat,
En nu de duist're dreiging zwaar boven onze hoofden staat,
Vervloeken wij onszelf en onzen ondergang.

Wij kunnen in de verte slechts de verte zien.
Maar aan de zwarte einder grijnst de witte dood.
De immer zwevende, de steeds-gevreesde tochtgenoot.
Wij hebben allen in ons leven vaak dien dood gediend,
Maar nu, op deze wrakke, door eigen vloek vergane boot,
Kwelt, meer nog dan de zekerheid, het vaag Misschien.

Wij weten, dat de ouwe schuit een vloek bedreigt,
Och, ieder kwaad zal door zichzelve weer in kwaad vergaan,
En wie zijn eigen leven leeft, moet goed den dood ingaan,
Maar nu die dood door deze gierend-felle windhoos hijgt,
En al wat levenswaard is, nù zijn vergeten waarde krijgt,
Zien wij het naderend verderf in beven aan.

Als nu die nacht maar niet zoo naakt-beklemmend lag.
De ouwe ziet zijn dreigend noodlot in vervulling gaan,
Een sterke windstoot stort zich als een laatst vermaan
Op 't achterdek. Nu grijnst die grauwe doodskop in de vlag,
De zwarte vlag der roovers. Die doodskop, die tenslotte mag
Aan ons zijn doel bedrijven, ziet ons spottend aan.

Die grijnslach is een nauw verholen haat en hoon.
Ons leven was de inzet voor dit heet-opwindend spel
De Dood was steeds de makker en de metgezel.
Wij hebben nu voor onze daden ons steeds aanwezig loon,
Maar bij de schaduw van 't vergaan schijnt dit leven ons te schoon.
Wij zijn bij 't levenseinde tè lafhartig voor de hel.

O God, de fokmast zwabbert over boord.
Nu trilt en kreunt de boot en barst haast uit elkaar.
Eén gilt om hulp, in doodsangst, en de lucht hangt zwaar.
Wij hebben vaak genoeg een lastig slachtoffer vermoord.
't Is of men hun gil in 't kermen van mijn makker hoort:
Het huilen om een moeder in het lijfsgevaar.

Het water heeft het peil reeds van de kiel bereikt,
Waarom gaat dit niet vlugger, God, of is dit nu de wraak
Voor vaak vergoten bloed? De witte bliksem kraakt,
De wind stort zich opzij, het woedend water wijkt
Maar komt terug verdubbeld en de grijze golvenmassa lijkt
Een groot gelaat, dat met zijn mond de steven raakt.

Het water stijgt, de donder kermt, de steven splijt,
Een kreet scheurt op van iemand dien de Dood reeds vond
En niet bereid was, en tot 't laatst gevechtsklaar stond.
Ik voel over mijn hoofd de kille adem van den tijd.
Nu zink ik spart'lend weg in 't grijs van de oneindigheid..
Het water golft over mijn openstaande mond.
.....
De schuit vergaat, de avond lost ons op.

Menschen van morgen door Louis Knuvelder. *(Slot van blz. 115.)*

Noemen we deze eigenschappen de meer sociale trekken, die onze jeugd vertoont, dan zijn er ook nog individueele psychologische karakteristieken te geven. Soms schijnen deze in flagrante tegenstelling met de genoemde sociale, maar die tegenstelling is inderdaad niet méér dan schijnbaar.

Zoo wordt soms de opmerking gemaakt, dat zij juist a-sociaal zoû zijn; niet warm te maken voor organisatie-wezen in den uitgebreidsten zin van het woord. ‘Alleen, als er een rel te maken valt, zijn ze er bij’, is dan de klacht.

Maar men vergeet, wat we boven zeiden: hiervan ligt waarschijnlijk wel de grootste schuld bij de ouderen, die het niet verstonden, de jeugd te vangen. Inderdaad loopt men in de kringen der jeugd niet meer zoo warm voor alles, waarvoor men het van zekere zijde graag zoû zien. En de verklaring hiervan moet wel deze zijn: zij, die reeds met heel hun geest leven in (of toch minstens naar) eene andere wereld, zij hebben een grondeloos diep wantrouwen in de nuttigheid van al het bestaande. Dit geldt evenzeer voor de zgn. jeugdbewegingen - als die geleid zijn of opgezet door jeugd-onkundigen. Haast instinctmatig vraagt de jongere zich af bij de massa der organisatie's op alle gebied: brengt dit eenigszins nader tot de gezonde maatschappij, zooals wij die zien? En even instinctmatig voelen zij het antwoord: bijna al deze zaken zijn wel aardig opgesteld, maar hun hoofddoel is

meestal: de jeugd ‘zoet’ houden, en de ‘eer’ der ‘leiders’ te bevorderen.

Dat dit niet een zoo maar gezochte theorie is, bewijzen de feiten: in de politiek wordt de jeugd getrokken (in zoo ver ze überhaupt nog te trekken is) door de uitersten; door hen, die inderdaad willen of althans voorgeven te willen: de maatschappij grondig en algeheel te hervormen, desnoods met een beetje geweld. In ander opzicht wordt zij ook genoeg aangetrokken, als het werk is, waarvan een beetje resultaat verwacht mag worden. Wij denken b.v. aan een volkshoogeschoolwerk te Bakkeveen, waar zéér levendig gewerkt wordt; aan een Boy Scouts-beweging; aan bekentenissen, zooals er voorkomen in het reeds genoemde werk van Dra. Schenk: ‘Wel de kerk, maar...’

Een andere oorzaak voor de schijnbare a-sociale houding dezer jongeren is een groeiend ‘personalisme’. Het is soms een verwijt aan nieuwe stroomingen, dat zij willen terugvoeren naar den ontzielden en beteekenisloozen massamensch. En als hoofdbewijs haalt men dan aan de uniform-woede, zoowel van Communisten als Fascisten en Nazi's. Niets is weêr een grootere vergissing dan deze ‘psychologie’. We wezen er reeds op, hoe de jeugd juist den mensch weêr als mensch wil leeren waardeeren; zij wil zelf ook als mensch gewaardeerd. Men zoû dit een vorm van ‘verwaandheid’ kunnen noemen (en dit gebeurt ook). Voor het oog van den burger, die in feite een democratisch product: massamensch is geworden en ook wenscht te zijn, lijkt het ook verwaand, als men méér wil erkend zijn dan als nummer in een club of in een bedrijf. De club, die slechts nummers kent, zal geen leden trekken (naar het bedrijf *moet* men wel, omwille van het broodje), maar die, welke het verstaat, persoonlijke verantwoordelijkheid op te leggen, kan vrij groote eischen stellen.

Het is ook in dit opzicht zoo jammer, dat de studie der paedagogiek beperkt blijft tot het kleine kringetje menschen, die er ambtshalve meê te maken hebben. Daar zoû men immers kunnen leeren, hoe er reeds decennia lang gezocht wordt naar vormen van zelfwerkzaamheid, self-government en persoonlijke verantwoording. En hoe juist die stelsels het beste aanknooping vinden bij de allerjongsten... wat wel een bewijs mag heeten, dat er allesbehalve kuddegeest in hen schuilt. Waarmeê dus de ouderen hunne eigen

stelling, (dat er met die jeugd niets aan te vangen is) stuk slaan; trouwens: àls het uniform niets anders is dan eene omkleeding van eenen massa-mensch, waarom doet men deze woede dan zoo ijverig na?

Neen, het voornaamste kenmerk der jeugd en der, door haar gewenschte, maatschappij is juist: dat zij personalistisch zij. In dien zin: dat grootere persoonlijkheden tot grootere prestaties in staat zijn en zoo heel de gemeenschap omhoogheffen, in plaats van dat de gemiddelde maatschappij de uit-stekende persoonlijkheden tot eigen laagte nivelleert of tot outcast verdoeme.

Voor de nog Christelijke jeugd komt hier *zeer bewust* bij een christelijk personalisme[1)]: dat het eeuwig einddoel van den persoonlijken mensch aan alle andere belangen *boven*geschikt zij. Hetgeen wel zeer uitdrukkelijk en uit eigen kracht elken vorm van staatsvergoding, verantwoordingsloosheid of kuddegeest uitsluit.

Maar juist uit dit personalisme komt voort, dat wat men verwaandheid zoû noemen: een afstandnemen van de kudde. In wezen is dit geen verwaandheid, want het sluit niet in eenen zekeren vorm van verachting jegens anderen; het is alleen een wijze van zelfbescherming. Een ware, zedelijk autonome persoonlijkheid (zooals b.v. reeds Kerschensteiner[2)] eischt), vormt zich niet temidden van het massa-gedoe, dat weinig anders dan vervlakking ten gevolge heeft.

Hier moet zeker ook genoemd worden de ‘geslotenheid’, die men bij onze jeugd zoo graag aantreft. Inderdaad is deze er in zekere mate. Doch ook hier heerscht weêr het eeuwig misverstand, dat men dit verschijnsel toeschrijft aan gansch andere, dan de werkelijke oorzaken. We zagen, hoe de jeugd reeds zeer vroeg de ondervinding opdeed, dat de ouderen hun weinig te zeggen hebben of te geven. Welnu: dan vragen ze er ook niet om. Men vraagt toch niet den weg aan iemand, waarvan men weet, dat hijzelf vreemdeling is? En als deze ouderen, zoo al geen vreemdelingen, dan toch zelf verdwaalden zijn, dan is het nutteloos, hen met moeilijkheden lastig te vallen. Temeer nog, als men eenmaal ondervond, hoe weinig zij ons verstaan, soms zelfs verstaan willen. Als

1) Zooals ik ten onzent het best vertegenwoordigd zie in Prof. Dr. Kohnstamm.
2) Dr. G. Kerschensteiner: Gezag en Vrijheid als beginselen van opvoeding. Zutphen. MCMXXVIII. W.J. Thieme & Cie.

eenmaal op eene vraag het antwoord was een snauw, een 'uitkaffering' of een spotlach, vergaat de lust tot vragen geheel. Dan tracht men liever zelf de problemen op te lossen.

Anderzijds: door het snel gegroeide, kritische bewustzijn is al vrij vroeg duidelijk geworden, dat men over de 'toekomst' (datgene, wat nog vaag voor oogen schemert, maar waarvan zoo innig beseft wordt, dat het iets schoons zal zijn!) beter niet met hen spreekt. Zij zitten in de verdwazing van het heden zóó vastgeroest, dat ze zelfs niet meer *kunnen* gelooven aan eene toekomst, die beter is - waarop de jeugd rotsvast vertrouwt, omdat zij zelf deze *wil* en *zàl* scheppen.

Het bewustzijn hiervan en het gevoel hiervoor zijn in velen dermate diep brandend, dat zij er niet van kunnen spreken (omdat de allerdiepste gevoelens hun te heilig zijn, om door woorden te verzwakken) en zeker niet, als zij moeten vreezen, misverstaan of zelfs... uitgelachen te worden door lieden, wien niets meer heilig is.

Ook hier bewijst de practijk weêr de waarheid: hij, die de jeugd kan doen aanvoelen, dat hij hen verstaat, krijgt hen vanzelf aan het praten - en moet de grootste bewondering hebben voor de prachtige idealen en levensopvattingen, die hier heerschen.

Ten nauwste verbonden aan dit personalisme èn aan deze geslotenheid - soms zelfs oorzaak van het laatste - is het diepe gevoelsleven der jonge menschen. Voor hen is weêr het gevoel een der levende, een der werkelijke functies van het leven. Zij zijn nog niet (en hopelijk nooit) zoo zeer verdronken in het materiëele en rationeele, dat dit alleen werkelijkheid voor hen is; het geestelijke en irrationeele gaat weêr zijne waarde krijgen. Daarom juist is de mensch méér dan een nummer of een verlengstuk der machines, daarom kent de jeugd weêr iets, dat hun heilig is en waarvoor het goed is te leven, en desnoods... te sterven. Hierdoor ook is zij tegenstandster van hol woorden-gekraam, omdat veel praten dikwijls een bewijs is van weinig meenen; en de jeugd wil alleen waarheid. Wie veel heeft te worstelen met werkelijke problemen, praat niet zoo makkelijk; wie veel praat, heeft wellicht meer last van sentimentaliteit dan van gevoel - en er is niets, wat het nieuwe geslacht zóózeer verafschuwt als sentimentaliteit.

Evenzeer verwant met deze geslotenheid is de zakelijkheid. We

wezen er reeds op, hoe men liever zwijgt, dan doelloos iets te vragen; dat men zich liever afzijdig houdt, dan nutteloos werk te doen.

Omdat zij deze zakelijkheid eerlijk demonstreert inplaats van onder stoelen of banken te schuiven, wordt de jeugd cynisch genoemd. Alsof het cynisch zoû zijn, zóó grondig van den huidigen chaos te walgen, dat men hem liever vandaag dan morgen verwoest, om er iets beters voor in de plaats te stellen. Cynisch zoû het zijn (zooals vele ouderen door hunne daden zijn) te huldigen het 'na ons de ondergang' - maar is hij cynisch, die een bouwvallig huis in elkaar ziet storten en opzij gaat, om niet verpletterd te worden? Als hij bovendien reeds van te voren den vasten wil heeft, een nieuw huis op de plaats van het oude te zetten? Neen, cynisch is de jeugd niet, maar zij heeft eenen geweldigen afkeer van werk, dat bij voorbaat zeker tot mislukking gedoemd is - en zij is wel in hooge mate realistisch. Terwijl daartegenover staat de verbetenheid, waarmeê zij als een foxterrier vasthoudt aan haar ideaal.

Een eigenschap, die zoowel sociaal èn individueel werkzaam is, ligt in de synthetische instelling, waarover reeds gesproken werd. Tegenover de analyseerende houding van het vorige geslacht is dit een feit van niet te schatten beteekenis. Door háár immers wordt die jeugd er reeds op zoo vroegen leeftijd toe gebracht, zichzelf bewust en zoo scherp mogelijk rekenschap te geven over zichzelf en zijn om-wereld. Wellicht nooit was er een zoo sterk generatie-besef als heden, (dat der mannen van 80 was immers slechts beperkt tot een groepje litteratoren) nu men inderdaad zijn uiterste best doet om een geheel, een phalanx te worden. Men is bewust bezig, elkaâr te zoeken; overheen de scheidingen van godsdienst, klasse of stand. Denken wij slechts weêr aan werk als te Bakkeveen, aan de geregelde Volkseenheid-conferenties te Woudschoten en zooveel andere pogingen. Wij zijn ons bewust, dat een volkomen éénheid zoomaar niet in elkaâr getimmerd wordt, misschien zelfs in zijn absoluutheid onbereikbaar is, maar er wordt toch ernstig naar gestreefd.

Evenzeer omvat deze synthetische houding de buitenwereld; men tracht ernstig naar een algeheele, fundamenteele reconstructie van het geheele maatschappelijke leven in al zijne verschijningsvormen. Omdat men weêr het besef heeft, dat het leven een éénheid is,

hoe verscheiden sommige gebieden soms ook lijken mogen; en dat men niet moet verwachten, eene werkelijk gezonde orde te krijgen, als men vitale deelen verwaarloost. De jeugd verwerpt hartstochtelijk de 'deel'-oplossingen van de middelmaat en kiest met scherpe consequentie partij voor de uitersten - met, in sommigen, eene vervoering, die bijna religieus kan genoemd. Inderdaad is *dit* wellicht de diepste verandering, die in dit geslacht plaatsgrijpt: dat er een volkomen einde gesteld wordt aan het rationalistisch positivisme van het gisteren, en, hoe dan ook, een geloof er voor in de plaats komt. Niet direct hoeft dit een Godsgeloof te zijn, nog veel minder een kerkelijk-dogmatisch; het kan zijn het geloof in eene betere wereld en menschheid, in eenen bepaalden mensch als 'leider' en belichaming van zijn geslacht, in eene mythe of in wat men wil; maar geloof is er. Juister gezegd: geloof dringt zich onweêrstaanbaar naar boven, al tracht men soms opzettelijk het 'er onder te houden', gevangen als wij nog zijn in vergane resten van het verleden.

Wegen tot hulp.

Als we aannemen, (wat niet te loochenen valt) dat de jeugd van heden het menschdom van morgen is, hoeft het geen betoog meer, dat het van het grootste nut is, deze jeugd op eene juiste manier te leiden. Alleen wanneer onze leiding, onze opvoeding (laat ons dit gehate woord in zijne zuivere eer herstellen) zoo goed is als slechts menschelijkerwijs mogelijk is, kunnen we verwachten, dat het komende geslacht zijne taak naar behooren vervult.

Er kan eenige neiging bestaan tot glimlachen, als er beweerd wordt, dat onze jeugd geleid moet worden: de leeftijd is immers dusdanig, dat zij niet meer op de schoolbanken zitten. En bovendien: gezien het revolutionnaire karakter dezer jongeren, is het überhaupt nog mogelijk, hen te leiden?

Toch is niets zekerder dan deze dubbele stelling: het is niet alleen mogelijk en noodzakelijk, onze jeugd te leiden, maar zij *vraagt* er ook om.

Wij moeten in dit opzicht eene juiste scheiding maken in datgene, wat wij als het revolutionnaire element zagen. Als generatiekenmerk is het ontegenzeggelijk aanwezig, mits gezien, zooals we

vóór uiteenzetten. Dus als maatschappelijke revolutie-zin, als streving om het geheel van het leven grondig te hervormen Dit sluit echter niet in, wat meestal anders bedoeld wordt, als de ouderen klagen: onze jeugd is zoo opstandig en wil zich aan geen leiding meer onderwerpen. Met deze klacht wordt door de klagers bedoeld een persoonlijke eigenschap der jonge menschen, welke zich zoû uiten in eene persoonlijke brutaliteit, opstandigheid of anderszins. Hiermeê nu is het heel anders gesteld: waar deze persoonlijke houding zich ook moge voordoen, kan men in de meeste gevallen zeggen, dat het een mimicri-verschijnsel is. Een - dikwijls onbedoelde - uiting van het onbewuste gevoel: gij, ouderen, ge verstaat ons niet, ge geeft ons niet de leiding, die we noodig hebben, en aan de verkeerde 'leiding', die ge ons opdringt, wenschen wij ons niet te onderwerpen.

Wij weten zoo goed, wanneer wij een dier verkeerd behandelen, dat dit juist woest wordt inplaats van volgzaam; wanneer het onze jeugd betreft, wijten we hunne 'woestheid' nooit aan eene mogelijk verkeerde leiding, doch immer aan het slechte karakter dezer jongeren.

Toch is de opstandigheid der jeugd wel degelijk voor het grootste deel een gevolg van eene verkeerde leiding, in zoo ver er überhaupt nog van eenige leiding gesproken mag worden. Wij hebben reeds gezegd: het eenige, wat ouderen aan de jeugd vragen, is: zich koest te houden en nooit te gaan buiten de voorgeschreven paadjes - en dit is juist het eenige, wat men nooit moet vragen. Jeugd wil zeggen: beweging, daadkracht, werklust, zelfs offerbereidheid - en wie deze weet aan te spreken op de juiste wijze, zal het pleit winnen. De jeugd verlangt niet, dat haar weg gebaand en haar bedje gespreid wordt, zij vraagt geen 'heerenleventje', waarvoor zij zelf niets hoeft te doen. Zij wil zelf alle mogelijke moeilijkheden overwinnen, mits ze slechts zie, dat ze inderdaad te overwinnen zijn en dat er eenig nut van te wachten is. Zij vraagt geen leiders die hen op de handen dragen, dat zij hunne voeten niet stooten - zij vragen leiders, die metterdaad voorgaan, zèlf de moeilijkheden nemen of genomen hebben en de offers brengen, die ze dan mogen vragen. Ergens las ik eens: een instelling is zooveel waard, als ze offers aan hare leden durft vragen; - m.m. kan dit gezegd worden van hem, die de jeugd wil leiden. Hij is

als leider zooveel waard, als hij offers durft vragen zonder vrees, verlaten te worden.

Als we mogen zeggen, dat de persoonlijke opstandigheid voortkomt uit verkeerde leiding, dan kan als grond hiervan aangegeven, dat de huidige ouderen over het algemeen geen flauwe notie hebben van de huidige jeugd. Zelfs (of vooral?) zij, die reeds tientallen jaren in het 'opvoedingswerk' zaten, en verscheidene geslachten grootbrachten, staan van het huidige verder af dan van eenig ander. Zij meenen, dit geslacht eender te kunnen aanpakken als de vorigen, en dit is een fundamenteele vergissing. (Het wordt bijna eentonig, telkens te wijzen op de dwaze misverstanden tusschen de generaties.)

Meer dan ooit vraagt dit geslacht datgene, wat in de paedagogiek-boekjes aller tijden uitentreure aanbevolen, en zoo weinig toegepast is: eene oprechte harte-paedagogiek. Géén sentimenteel gedaas, geen platonische of andere liefdesverklaringen, maar eene zuivere toegenegenheid. Een, die de jeugd erkent in haren eigen aard en eigen waarde; zonder op de knie te vallen voor 'Zijne Majesteit het kind', maar ook zonder 'onderwerping' te eischen.

Het lijkt me een groot tekort in alle opvoedings- en gezagsvragen, dat men niet erkent het geweldige verschil tusschen 'volgzaamheid' en onderwerping. Tot volgen is de jeugd ten volle bereid, als de leiders haar weten te grijpen - tot onderwerping zijn alleen de minst-gunstige en minst-belovende elementen bereid, die hier alvast hun voordeel in zien voor later.

Behalve deze aantrekking van het hart, zal men er goed aan doen, althans te trachten, eenig begrip van het wezen der jeugd te krijgen - hoewel dit eerstens veel moeilijker zal zijn, en tweedens wellicht niet *zoo* noodzakelijk. Zoo vroeg-rijp zijn de meesten der jongeren wel, dat zij beseffen, hoe het voor de meeste ouderen moeilijk valt, zich in hunne mentaliteit in te leven. En ondanks al hunne opstandigheid zijn ze heusch genoeg bereid tot het 'door de vingers zien' van misgrepen, mits niet voortkomend uit laatdunkendheid of harteloosheid. Zij spreken onder elkaar over die ouderen als over eene heel andere wereld, waaraan zij geenszins a priori 'de pest' hebben, zooals sommige achterdochtigen graag willen doen gelooven. Integendeel: aanvankelijk stonden zij vol eerbied en tevens vol verwachting voor die ouderen - en in den grond is dit nog

hunne houding. Zagen zij, dat er 'opvoeders' waren, die dezen eerbied niet verdienden, en meer nog, die deze verwachtingen niet konden vervullen, dan volgde soms wel de genoemde persoonlijke opstandigheid. Maar in zichzelf bleef men zich bewust, dat men nog jong was, en leiding behoefde, en niet alle ervaring zelf kon opdoen. Tevens bleef men bereid, ouderen als leider te erkennen, mits zij voldoen aan enkele eerste eischen: eerlijkheid, trouw en goeden wil. Niet die goede wil, waarmeê *iedere* fout goedgepraat wordt: de bedoeling was goed; maar zulk eene, die zichzelf demonstreert in daden.

Indien er zulken zijn, zal het hun zelfs tamelijk makkelijk vallen, die, zoo opstandige, jeugd tot volgzaamheid te brengen, tot trouw door alles heen, en tot dankbaarheid in hooge mate. Want, men kan twee zaken niet uit de jeugd wegpraten: behoefte aan en ontvankelijkheid voor goede leiding, en groote mogelijkheden, als zulke gegeven wordt.

Er schuilen in de jeugd groote mogelijkheden, wat ieder kan beseffen, die zich realiseert de eigenschappen, welke zij bezit, zooals we die hiervoor uiteenzetten. Het zal er slechts om gaan: zien wij kans, die mogelijkheden tot ontwikkeling te brengen - of gaan wij te werk, zooals ikzelf op zekere middelbare school meêmaakte, waar men geen grooter opvoedings-ideaal scheen te kennen, dan van alle jongens schapen te maken, die men over éénen kam kon scheren? Ook de meest veerkrachtige natuur wordt beschadigd, als er jaren achtereen een druk op wordt uitgeoefend. Ondanks al de kracht, welke de jeugd eigen is, kan men niet van haar eischen, dat zij hare historische taak vervulle, als wij voortdurend bezig blijven, haar te ontkrachten en het werk onmogelijk te maken.

Men is wel eens geneigd te klagen, dat er zoo weinig te merken valt van de jongeren, dat er zoo weinig van hen uitgaat. Behalve de oorzaken, die wij reeds noemden, worde opgemerkt, dat men zelden of nooit de jongeren kans geeft, zich te ontplooien *zooals hunne geestelijke structuur dit vraagt.* Zij mogen hoogstens meê 'oude-mannetje' spelen - weigeren zij dit, dan zijn ze slecht en vinden ze automatisch alle deuren dicht. Als men hen zoo buiten de deur houdt, en alles lekker pot-dicht sluit, om hun geluid niet te hooren, wat wonder, dat er dan weinig van hen te merken valt.

Neen, niet op die wijze helpt men de jeugd in het vervullen van hare taak.

Nadat men getoond heeft, dat het hart hen helpen wil, en dat het hoofd hen wil begrijpen, zoover dit mogelijk is, en voor de rest minstens wil respecteeren, komt de eigenlijke vorming, die hen gegeven moet.

Natuurlijk is het niet zoo gemakkelijk, te zeggen, met alle exactheid, waarin deze moet bestaan. Stellen wij voorop, dat de wenschen, te uiten inzake lagere en middelbare school, hier uiteraard buiten bespreking zijn, en alleen de zgn. rijpere jeugd (vrije jeugdvorming) ter sprake is.

In dit opzicht worde radicaal een eind gemaakt aan de mythe der ‘algemeene ontwikkeling’, in dien zin, waarin ze thans bestaande is. Het is van bijster weinig nut, of men hen (op avondlessen of elders) alle mogelijke ‘weetjes’ inpompt, al of niet, om ze er later weêr uit te pompen op examens. Anderszins worde ook geen valsche mythe gevormd over de ‘heilige onwetendheid’ - waartoe wel eenig gevaar bestaat, als men eenen terechten strijd tegen het intellectualisme verkeerd verstaat. Onze jonge menschen kunnen nooit genoeg weten, mits ze het juiste en op de juiste manier weten. Evenredig met de kentering, die het begrip humanisme doormaakte, zoû eene kentering gebracht kunnen in het begrip intellectualisme. Met veel goeden wil ware er eene definitie van intellectualisme te geven, waartegen de meest moderne paedagoog geen bezwaar meer kon koesteren.

Het gaat ons echter niet om listig woordenspel; het gaat er om, welke behoeften de huidige jeugd heeft, waarin door hare vorming te voorzien is. En dan zouden wij willen beginnen met de practische wetenschappen te eischen: philosophie, sociologie en politiek.

Van elk hoeft niet eene cursus gegeven, die voor een doctoraat zoû voldoen, slechts datgene, wat de practijk noodig heeft. Men vraagt philosophie, niet om alle mogelijke kunstige stelsels te vergelijken en bewonderen, maar doodnuchter om een houvast in dit dwaze leven te hebben, en dit voor zichzelf verantwoord te weten. Hetzelfde geldt voor sociologie: ook hier gaat het niet om de vergelijkende wetenschap, maar om de grondbegrippen. Deze eisch is heden ten dage sterker wellicht dan ooit, omdat de

richting, waarin de ontwikkeling zich begeeft, in meerdere of mindere mate volksch is. Ook al verwerpen wij de rassentheorie van het Nat.-soc. evenzeer als de, ermeê verwante, Blut und Boden-leer, wij kunnen niet ontkennen, dat deze tijd getuige is van de her-ontdekking der volks-éénheid. En het gaat er juist om, de extremistische theoretici het gras weg te maaien, door het stellen der zuivere begrippen. Zij, die hardnekkig ziende blind willen blijven en zich krampachtig aan het oude blijven vastklampen, doen metterdaad niets anders dan het extermisme bevorderen.

Voor de politiek geldt dit evenzeer. Ook hier begrijpe men, dat de jeugd niets voelt voor een begrip van politiek: het zorgen voor zichzelf, het naar boven klimmen over de ruggen der massa, om zoo dicht mogelijk bij het vuurtje te komen.

'Zuiver uw huis van alle ijdelheden' - dit woord heeft de jeugd verstaan, en zij heeft een begrip van politiek: den weg om zijn volk te dienen. Deze politiek is ten nauwste verbonden niet alleen met de sociologie, zooals Victor Leemans[1)] reeds eischt, maar met de philosophie. Daarom worde dit drietal (wat velen hiervoor zal bevreemd hebben) tot practische wetenschappen verheven, waarbij het speculatieve element slechts blijve bestaan in zooverre het dienstbaar en nuttig is. Want heden geldt de stelling: dat eene wetenschap en eene denkrichting slechts bestaansreden hebben in zoover ze nuttig zijn voor het juist begrepen algemeen welzijn.[2)] De spiegelgevechten der speculatieven interesseeren ons niet meer. En als er al lieden zijn, die ons hierom willen verwijten, dat wij eenzijdig zijn, dat we niet critisch genoeg denken en dat we terug willen naar weet ik wat voor barbarei, dan leggen we dat verwijt rustig naast ons neer.

Niet wij zijn on-critisch, omdat we alle denken geordend willen zien en gebonden door normen, die wij ontleenen aan machten buiten ons, maar veeleer zij, die zonder een vast beginsel, geen ander beginsel kennen dan den principieelen twijfel, die moordend wordt op den duur.

Wil men zich beroepen op den vader van het zoo geheeten

1) Victor Leemans: Politieke Sociologie. Uitg. Steenlandt. Kortrijk, 1936.
2) Dr. Em. Verviers: De kentering in het materialistisch denken. Uitg. Oisterwijk, Oisterwijk.

denken, om ook voor zich de vrijheid op te eischen: alle zekerheden over boord te mogen gooien, en op eigen inzicht te werk te gaan, dan zoû deze ‘critische’ denker goed doen, Descartes' eigen woorden te overwegen: ‘Het besluit alleen, om zich van alle opvattingen vrij te maken, die men vroeger als overtuiging aanvaard had, is niet een voorbeeld, dat ieder moet navolgen; en de menschheid is eigenlijk samengesteld uit slechts twee soorten van geesten, aan wie dat in het geheel niet past. In de eerste plaats zij, die, zich bekwamer achtend dan ze zijn, niet kunnen nalaten, voorbarige oordeelen te vellen en geen geduld genoeg hebben, om al hun gedachten ordelijk te leiden, waaruit voortkomt, dat, wanneer ze eenmaal de vrijheid genomen hebben, te twijfelen aan de beginselen, die ze aanvaard hebben en van den gewonen weg af te wijken, ze nooit het pad kunnen houden, dat men moet inslaan, om rechter op het doel af te gaan, zoodat ze hun leven lang blijven dwalen.’[1)] Men overpeinze deze woorden van Descartes, en die, welke hij zegt over het gevaar, dat men hem misversta. Voor velen der nieuwe geesten is het geen al te moeilijke opgaaf, te bewijzen dat de ‘school’ van dezen denker hem op eene zeer onelegante wijze verloochend heeft. Het is wel een vraag, of al onze ‘Cartesianen’ inderdaad zijne voetstappen volgen.

Besluit.

Reeds lang schijnt het alweêr geleden, dat Alexis Paulsen de metaphysiek van den artistieken ondergang schreef. In feite is het slechts een tiental jaren geleden, maar dan een tiental, dat van een geweldige beteekenis was. Tusschen deze metaphysiek en die, welke het huidige geslacht *beleeft* inplaats van ze te schrijven, is een diametrale tegenstelling. Ons geslacht, het verkwijnt niet meer in ondergangsstemmingen, het erkent op geen enkele wijze de noodzaak van eenigen Untergang des Abendlandes; ons geslacht lééft de metaphysiek van den opgang.

Hier hebt ge de tegenstelling ten duidelijkste samengevat: een voorgaand geslacht las aan ‘de teekenen’ af, dat zijn ondergang nabij was, en legde zich hierbij neer, met of zonder metaphysiek

1) René Descartes: Vertoog over de Methode. Vert. d. Helena C. Pos. Amsterdam. W.B. 1937.

- het jongere geslacht erkent geen ‘teekenen’, die ergens met ijzeren noodlottigheid op zouden duiden; het vertrouwt rotsvast op eenen opgang, *omdat het dezen opgang met alle krachten van zijne ziel, met alle verbetenheid van zijn zelfbesef, wil bevechten.* En met Zwjetajewa uit Gorki's ‘Kleinbürger’ zegt het: ‘weisst du Tanja, ich bin nicht sentimental, aber, wenn ich an die Zukunft denke... an die Menschen und das Leben der Zukunft... dan überschleicht es mich wie süsze Melancholie.’

Sentimenteel is dit geslacht niet, want het wéét, dat er nog een zware strijd gestreden moet. Maar het weet ook (omdat het zelf dit zoo *wil*), dat de toekomst dezen strijd en deze offers duizendmaal waard zal zijn; omdat het rotsvaste vertrouwen in hen leeft, dat ééns weêr dit land goed moet zijn en schoon, om in te leven; dat eens onze nakomelingen ons dankbaar zullen zijn - ook al zullen wij zelf dit desnoods niet meer meêmaken. Deze opgang, hij moet komen; en wie dit in het oog heeft, voor hem is geen offer en geen strijd te groot meer. In den glans der schoonheid, die zich dan zal openbaren, staat reeds nu het gelaat onzer jeugd verlicht en helder, en met fier opgeheven hoofd marcheert zij naar haar doel...

Het religieuze element in de Hongaarsche letterkunde door Elly Hoekstra *(Slot van blz. 177.)*

In het midden der 18de eeuw breekt langzamerhand een geheel nieuw tijdperk voor Hongarije aan. De verhouding met Oostenrijk schijnt ten goede gekeerd. Maria Theresia roept vele jonge Hong. edellieden als lijfgarde aan haar hof. Pas veel later begreep men de bedoeling: hen te 'verduitschen' en zoodoende indirect tòch Hongarije 'eronder te krijgen'. De groote Keizerin-Koningin vergiste zich echter in de uitkomst. De jonge gardisten zagen n.l. met schrik en schaamte hoezeer Hongarije ten achter was geraakt bij de Westersche cultuur, en als ze die cultuur energiek begonnen te bestudeeren, deden ze dat slechts om er straks hun eigen land mee te verrijken. Een geweldige opbloei der Hongaarsche cultuur was hiervan het gevolg. Niet dat Hongarije het Westen slaafs vertaalde of imiteerde: daarvoor zijn de Hongaren veel te origineel. Zij verwerkten slechts de Westersche stroomingen, en wat eruit ontstond, droeg een geheel eigen Hongaarsch karakter.

We zijn in den tijd van classicisme en romanticisme, stroomingen die de letterkunde van alle Europeesche landen doordringen, die soms onderling botsen, soms in de hééle grooten (Goethe!) zich vereenigen. Het classicisme is een terugkeer naar de klassieken, waaraan allerlei elementen ontleend worden, zoodat wie de klassieken niet kent, het maar moeilijk kan genieten, hoewel de neo-klassieke werken door hun strengen bouw en door de herleving der klassieke schoonheid meestal buitengewoon mooi zijn. Het teruggrijpen naar den vóór-Christelijken, dus heidenschen tijd maakt dat deze werken gewoonlijk niet godsdienstig zijn, althans niet in Christelijken zin.

Het romanticisme kent meerdere richtingen. Òfwel het is sterk nationaal getint en bezint zich op het eigen nationaal verleden, òfwel het inspireert zich op het buitenland, en dan onderscheiden we in Hongarije voornamelijk een Fransche en een Duitsche strooming, en soms ook wel Italiaansche invloeden. Er wordt veel gereisd, men leert andere talen, er komt een geest van vertalen en uitwisselen van literatuur. En juist daardoor ontstaat weer een beweging van taalzuivering. Het ‘spellingsprobleem’ is in dezen tijd in alle landen actueel!

In Hongarije is het vooral Kazinczy die eindeloos vertaalt, zuivert, herschept, en zoo ten spijt van veel tegenwerking (taal-polemieken!) een nieuwe taal vormt en den weg bereidt voor de volgende dichtergeneratie. Het romanticisme is in tegenstelling met het classicisme diep religieus. Vaderlandsliefde en religie ontmoeten elkander weer! Soms zijn de romantische kunstuitingen wel eens op het sentimenteele en overdrevene àf, maar dat ‘te veel’ openbaart zich alleen bij de kleinere kunstenaars uit deze periode. De grooten ontwikkelen een prachtige harmonie tusschen de elementen der beide scholen, die zij tot een grootsch geheel vereenigen.

We kunnen niet stilstaan bij de vele Hong. dichters uit deze periode, die bijna allen belangrijk zijn, zoo b.v. Bessenyei, één der pioniers, classicus maar tegelijk sterk onder Franschen invloed: Kisfaludy, romanticus ‘par excellence’, die in navolging van Petrarca's ‘canzoniere’ gedichten schreef voor het meisje dat hij, naar hij meende hopeloos, liefhad (‘Bittere liefde’), maar dat later zijn vrouw werd (‘Gelukkige liefde’).

Onder Duitschen invloed staat, evenals Kazinczy, de bekende dichter Kölcsey, die het lied heeft geschreven dat nu nog het Hong. volkslied is. Het is een hymne in den letterlijken zin des woords: een gebed. En wel een gebed in Oud-Testamentischen zin: God is de wrekende gerechtigheid. Hij heeft het Hong. volk rijk gezegend met roem en met welvaart, maar:

> ‘Onzer zonden groot getal - Deed Uw toorn ontvlammen, Heer!
> En Gij zondt Uw bliksemstraal - Dreunend uit de wolken neer.
> Roovende Tartarenpijl - Suisde dreigend door de lucht.
> Onder 't Turksche slavenjuk - Heeft lang het volk gezucht.

Waar de vlucht'ling zich verborg - O'vral dreigde hem het zwaard.
Hoe hij zocht: in 't eigen land - Nergens huiselijke haard!
Op de bergen, in het dal - Aan zijn voeten stroomen bloed,
Smart en wanhoop overal - Omhoog een vlammengloed....'

Lang en vreeselijk heeft het volk geboet, is het nog niet genoeg? O God, heb medelijden met den Hongaar! En het lied eindigt met dezelfde regels als waarmee de eerste strofe ook besluit:

'Geef het, dat na zóóveel leed - Jaren volgen schoon en goed!
Toekomst en verleden heeft - Dit volk alreeds geboet.'

In Kölcsey's tijd is het land geen roemrijk land meer. Het is nog uitgeput door de vele vroegere oorlogen, het wordt door Oostenrijk met een zekere geringschatting behandeld. Oostenrijk houdt geen rekening met Hongarije's vroegere grootheid, ziet er niets anders in dan een wingewest. En Kölcsey bedenkt, tot welke groote daden de Hongaren toch in staat waren, en welk een heerlijk schoon land Hongarije toch eens was, vóór het door de Turken vertrapt en verwoest werd; hoe rijk gezegend het was. En hoeveel de Hongaren zelf bedorven hebben door innerlijke verdeeldheid, door Gods gaven niet naar waarde te schatten. Maar nu zullen ze het geleerd hebben, nu zullen ze het nooit meer vergeten. In dien geest moet men het verstaan dat ze 'geboet hebben voor verleden en toekomst'. En de Hongaren hebben dit lied zóózeer liefgekregen, dat ze het nog steeds zingen. In het droevige heden heeft het trouwens groote actualiteit: hoevele Hongaren hebben in onze dagen 'in hun eigen land gezocht en nergens een huiselijken haard gevonden'!....

Welk een oprecht geloovig mensch Kölcsey was, moge ook blijken uit zijn 'Parainesis', een soort levensles aan een jongen man, waarin hij dezen aanraadt, toch vooral geestelijke schatten te vergaderen. Hij weet zeer overtuigend te schilderen, hoezeer het leed tenslotte tot zegen wordt, hij spreekt ontroerend mooi over de liefde tot God en tot den naaste; hij beschrijft hoe de deugd tot geluk voert, en de kennis, en zegt dat de mensch niet voor zichzelf op de wereld is, maar om te handelen, om actief te zijn

in het belang van allen. Het is duidelijk dat de schrijver zijn volk wil opbouwen, al ziet hij nog geen betere toekomst dagen.

De grootste Hong. *oden*-dichter is Berzsenyi. En zijn allermooiste ode is een smeekbede tot God. Het is een alcaïsche ode, prachtig vloeit het rhythme, verheven zijn de gedachten. God is als de zon, die alles verlicht, maar wij kunnen in dat licht niet zien. De hoogste hemelen zijn Zijn werk, en de laagste schepselen. Hij schiep alles uit het niet, en kan met één enkelen oogopslag honderden werelden te voorschijn roepen of vernietigen. Alles eert Hem: storm en dauwdruppel, bliksemstraal en bloemensteel. En de menschelijke ziel smacht naar Hem. O, het graf kan niet kwaad zijn, want ook dat is Gods werk, ook daar rust Zijn hand op ons....

Een ander bekend dichter uit dezen tijd is Csokonai, die in alle mogelijke genres dichtte, o.a. een soort komisch epos, en veel gelegenheids- en drinkliederen, maar die daarnaast ook de onsterfelijkheid der ziel bezingt niet alleen, maar zelfs tal van bewijzen ervoor aanvoert en de verschillende grooten der oudheid citeert die erin geloofden. Dit werkje, op zichzelf niet zoo belangrijk, typeert den heerschenden geest. Het is de tijd der Fransche revolutie en bij zeer, zeer velen is de godsdienst in den ban gedaan. Maar dan, op een oogenblik dat wij het 't allerminst verwachten, zegt daar een stem van wie wij heel andere dingen gewend zijn te hooren, dat wij niet moeten wanhopen, dat God ons niet schiep om in dit tranendal tot niets te vergaan, maar tot een beter, gelukkiger leven na dit aardsche.

Al deze dichters zijn toch nog slechts voorloopers van de grooten uit het midden der 19de eeuw, de ‘hoogbloei’ der Hong. letterkunde. Daar is allereerst Vörösmarty, die de Hong. natie een tweede volkslied schonk, waarvan het eerste couplet als volgt luidt:

> ‘Weest aan Uw vaderland, Hongaar, - Onwankelbaar getrouw.
> Het was Uw wieg, het zij Uw graf. - Ge vondt er vreugd en rouw.
> De groote wereld buitenaf - Heeft U geen plaats bereid.
> Of 't lot U zegene of straff', - Sterf daar, leef daar altijd.’

En verder heet het:

> ‘Een duizendjarig lijden vraagt - Òf leven òf den dood.
> - - - - - - - - - - - -
> Het kan niet zijn dat zooveel bloed - Vergoten werd om niet.
> En dat zoo menig harte brak - Van wanhoop en verdriet.
> Het kan niet zijn dat kracht, verstand - En zóóveel heilig vuur
> Verteerden als onder een vloek - Van eeuwenlangen duur.
> Nog komen moet, nog komen zal - Een tijd van vreugd en vreê,
> Op honderdduizend lippen zweeft - Van vrome hoop de beê
> Of komen zal, als komen moet - Een groote, grootsche dood....’

Het is interessant, dit volkslied met dat van Kölcsey te vergelijken. Kölcsey doet een beroep op God, Vörösmarty op de menschen. Kölcsey bezingt het roemrijke verleden, maar in het heden ziet hij slechts ellende en over de toekomst durft hij zelfs niet spreken, evenals zijn tijdgenoot Berzsenyi in diens patriottische ode: ‘Aan de Hongaren’. Vörösmarty bezingt het verleden ook, maar met het doel, de Hongaren daardoor het vertrouwen in zichzelf terug te geven: hij vertrouwt in een toekomst die het heden, dat ook nu treurig is, zal doen vergeten. Hij leeft al in een anderen tijd, de Hongaren beginnen al te ontwaken, de stem van Széchenyi ‘den grootsten Hongaar’ heeft geklonken: ‘Hongarije *was* niet, maar *zal* zijn’. Deze mannen smeeken niet meer van God dat Hij zal helpen, zij vertrouwen dat God dit doen zal, àls de Hongaren zèlf maar actief meewerken, àls zij Gods werktuigen maar zijn willen. Zoo niet, dan is hun land verloren, dan komt de ‘grootsche dood’, en alle andere landen zullen met deernis om het reusachtige graf heenstaan’....

In een ander gedicht, ditmaal wèl een hymne aan God, bidt Vörösmarty dan ook om kracht en deugd: ‘Geef, dat wat menschenverstand en -hand kan bevechten, dat wij dat niet verwachten van anderen als een premie der fortuin!’ ‘Leer ons het woord “vrijheid” verstaan, doordat wij de wet eerbiedigen!’

Petöfi, Hongarije's allergrootste dichter, niet slechts van dien tijd, maar van alle tijden, Petöfi zegt bijna woordelijk hetzelfde in een gedicht met het refrein: ‘Het is Gods wonder dat ons land nog bestaat’:

‘Laten wij niet slechts op God vertrouwen zooals wij vertrouwden,
Laat ons land bestaan door òns, mènschen!’

De mensch is zich van zijn eigenwaarde bewust geworden, en velen zijn daarin te ver gegaan, zóóver dat zij God niet meer erkennen of althans ‘niet noodig hebben’. Maar de waarlijk groote mannen hebben leeren verstaan dat de mensch daaraan zijn groote waarde ontleent, dat hij een werktuig Gods is, ja, dat zijn waarde des te grooter is, naarmate hij een zuiverder werktuig Gods is!

Vörösmarty heeft in alle genres geschreven, maar is het grootst als episch dichter. Het is merkwaardig dat in dezen tijd het epos, dat elders reeds lang heeft uitgeklonken, in Hongarije een ongekende hoogte bereikt. En evenals bij Zrinyi zit ook bij Vörösmarty de tendenz vóór om het verleden te doen herleven *teneinde* het Hong. geweten te doen ontwaken. De beginregel luidt dan ook:

‘Oude roem van ons, waar toeft ge in het nachtelijk duister?’

Maar terwijl Zrinyi een Christelijk epos schreef en schrijven wilde, grijpt Vörösmarty terug op den tijd van de verovering van het vaderland door Arpád, op den heidenschen tijd dus. De Hongaren beleden toen al wel een ééngodendom: zij vereerden een speciaal Hongaarsch God, Hadúr (letterlijk ‘legerheer’), wiens legendarische vogel, de Turul, tot op den huidigen dag een symbool is van de Godheid, die over Hongarije waakt. Daartegenover staat de booze Armány, die ook elders de rol van booze godheid vervult, b.v. in de Perzische mythologie (Ariman), dit is dezelfde ‘Arimane’ die door den grooten pessimistischen Italiaanschen dichter Leopardi wordt genoemd: ‘De booze kracht die in 't verborgen - Tot algemeene schade heerscht’. Het spreekt wel vanzelf dat Hadúr de Hongaren ter overwinning voert. Ook bij Petöfi is sprake van de ‘Hong. Godheid’, b.v. in zijn bekend ‘Nationaal lied’.

‘'t Vaderland roept! Òp, Hongaar! Nu of nooit! De tijd is daar!’ enz.

met het refrein:

‘Bij den God aller Hongaren zweren wij
Zweren wij nooit meer te dulden Slavernij’.

Eén gedicht: ‘De God der Hongaren’ is trouwens geheel aan de Hong. Godheid gewijd. Evenals bij Vörösmarty is dit slechts een dichterlijke vorm. Want men denke niet, dat Petöfi een ongodsdienstig mensch was, al hebben de Marxisten zich later ook van hem meester gemaakt. Het is waar, het Christendom beleeft een inzinking. De revolutie heeft alle levenswaarden omgekeerd; alle heil wordt verwacht van de maatschappelijke verbeteringen, van het uiterlijke leven dus. Maar de Hongaren zijn een religieus volk, en ook in dezen tijd waarin het volstrekt niet meer vanzelf spreekt dat men een Christen is, beluistert men in de Hong. literatuur toch telkens weer een godsdienstige noot. Petöfi, die met milde ironie van zichzelf vertelt dat zijn Moeder wel eens voor zijn geestelijk heil vreest, omdat hij niet genoeg bidt, zingt elders: ‘De wereld is Gods tuin. Onkruid en bloemen zijn wij menschen daarin. Ook ik ben zulk een klein zaadje, maar als de Heer mij helpt, zal ik misschien geen onkruid zijn.’ Zijn mooiste geloofsgetuigenis vinden wij misschien wel in de bijzonder aantrekkelijke berijmde vertelling ‘Bolond Istók’, waar hij zijn, in vertwijfeling vervallen gastheer aldus toespreekt: ‘Gij hebt gezondigd, verdraag dus ook de straf. Dat die straf zoo groot is, komt voort uit de grootheid uwer zonde, n.l. de vertwijfeling. Dat is de kroon aller zonden, omdat het de ergste Godsloochening is. De vertwijfeling is een stem uit de hel, die tot den hemel roept: “Er is in U geen God, die voor de menschheid zorgt.” En wie dat uitspreekt is het waard dat God zijn hand van hem aftrekt. Want de wereld heeft een Vader, een trouwe Verzorger, en ieder kan Hem zien die zich niet van Hem afwendt. We moeten slechts geduld hebben, hij heeft zooveel kinderen.... wacht op je beurt.... Zijn goedheid gaat niemand voorbij, indien niet heden, dan morgen. Zoolang de mensch niet gelukkig is geweest, zoolang kan hij niet sterven....’

Petöfi, de groote lyrische dichter, dichter van liefde en van vrijheid, dichter van vaderlandsliefde bij uitnemendheid, die den heldendood voor zijn land stierf, was een buitengewoon gaaf mensch. Bij al zijn vuur en enthousiasme was hij toch geheel in evenwicht. Gedurende zijn kort, maar veelbewogen en uiterst moeilijk leven werd hij als het ware gedragen door zijn brandende liefde voor de menschen en voor God.

Bekend is zijn vriendschap met den dichter-predikant Tompa, een zeer religieus ernstig mensch, die zijn prachtige patriottische liederen met gevangenisstraf moest boeten. In een gedicht van Petöfi aan Tompa heet het: 'Er wordt geluid, neem je gebedenboek en ga den dienst leiden. Ik blijf zoolang in den tuin rondkijken, en inplaats van Gods woord zuig ik den geur Zijner bloemen in. Want mijn kerk is de groote open natuur.... Maar ga nu, de klok zwijgt al. En pas op dat je niet in de vreugde van ons weerzien inplaats van het "Onze Vader" een gedicht van mij opzegt....'

De derde der drie dichter-vrienden is Arany. Ook weer een episch dichter - ik citeerde hem al eerder in verband met het 'naïve epos'. Ook hij schrijft een epos, zeelfs meer dan één, uit den ouden Hong. glorietijd. Maar niet minder is hij een groot lyrisch dichter. Onnavolgbaar schoon en van sterk dramatische kracht zijn zijn ballades, waarin hij beschrijft hoe na een begane zonde altijd één of andere vreeselijke straf zich voltrekt, niet uiterlijk, maar in de ziel, in het geweten van den zondaar. Zijn gedicht 'Aan mijn zoon' is een prachtig voorbeeld van vaderlandsliefde en Godsvertrouwen: *oogenschijnlijk* een vermaning aan zijn kind om in alle levensomstandigheden tot God te bidden:

> 'Vouw dan steeds je lieve kleine handen,
> Bid altijd tot God, mijn dierbaar kind', -

inderdaad een troostwoord en opwekking tot zijn landgenooten om in tijden van verdrukking en vernedering aan God vast te houden. En wie goed leest, ziet de felle aanklacht aan de Oostenrijksche onderdrukkers, in dit gedicht zoowel als in enkele der balladen....

Want de Oostenrijksche onderdrukking is ondragelijk geworden. Het Hong. volk is ontwaakt. Het verzet groeit. Széchenyi wil zijn volk ontwikkelen, *innerlijk vrij* maken, en verwacht dat dan vanzelf de politieke toestand ook wel verbeteren zal: als Hongarije het cultureele peil van Oostenrijk zal hebben bereikt, zal Oostenrijk het immers niet meer als een mindere kùnnen behandelen! Maar dan komt Kossuth, die geen heil ziet in wachten en dulden, die vóór alles *politieke vrijheid* wil, en zelf

wil ingrijpen. Vergeefs waarschuwt Széchenyi hem, dat Hongarije daar nog niet rijp voor is, dat alles slechts op revolutie zal uitloopen. Kossuth zet dóór, en eerst schijnt hij in 't gelijk gesteld te worden. Hongarije triompheert, Oostenrijk bindt in. Maar spoedig daarop wordt Hongarije door de, door Oostenrijk te hulp geroepen Russische troepen volkomen verslagen (1849), en de geheele onafhankelijkheidsbeweging wordt in bloed gesmoord. Het einde van de groote Hongaren uit dezen strijd is zonder uitzondering tragisch: wie niet sneuvelt gelijk Petöfi, wordt geëxecuteerd, Széchenyi sterft krankzinnig en door eigen hand; Kossuth alleen zwerft nog lange jaren als balling in den vreemde. Bijna 20 jaar van ellende en vernedering zullen nog volgen vóórdat eindelijk in 1867 grootendeels door toedoen van den wijzen Hong. Staatsman Frans Deák de 'Ausgleich' met Oostenrijk een einde aan de eeuwenlange spanning maakt.

In deze droeve jaren ontstaat in Hongarije een meesterwerk, zooals er in de wereldliteratuur maar enkele vóorkomen. Het is de 'Tragedie des Menschen' van Madách, een geheel op zichzelf staand genie. Het werk is eenigermate te vergelijken met de 'Divina Commedia', de 'Faust', of met de werken van Milton, Byron, en ook Vondel. Teleurgesteld in zijn liefde, teleurgesteld in zijn vaderland, zoekt en vindt de schrijver den zin van zijn - en van àlle - leven bij God, en dat legt hij neer in zijn werk. Zijn Adam is hijzelf, maar ook de mensch van alle landen en tijden, die altijd weer hoopt en vertrouwt en altijd weer teleurgesteld wordt, die steeds weer nieuwe illusies koestert en bij hun verwezenlijking hun ijdelheid ervaart, die zich echter aan het eind toch niet tot Satan keert, zooals deze stellig verwacht, maar tot dien God die den mensch tot Zich geschapen heeft, en in Wien de mensch slechts rust vindt. En als Adam God dan smeekt om de toekomst te mogen kennen, volgen de onsterfelijke woorden, die al aan zoo onnoembaar velen troost hebben gebracht:[1)]

(God tot Adam):

'Wanneer gij zien zoudt, dat Uw ziel hier slechts
Haar doorgangstijd beleeft, terwijl daar ginds

1) Vertaling van A.S.C. Wallis.

Een eeuwigheid haar wacht, 't scheen U geen deugd meer,
Nog langer hier te toeven en te lijden.
Wanneer gij zien zoudt, dat Uw ziel tot stof
Vergaan moest, wat dan spoorde U langer aan
Van 't stoffelijk genot des oogenbliks
Afstand te doen voor een verheven denkbeeld?
Maar.... thans.... heft 't besef van Uw oneindigheid
U weer omhoog, waar U de looden zwaarte
Van 't vluchtig aanzijn had terneergedrukt,
En sleept bij dit gevoel de trots U mee,
Dan zet de kortheid van 't bestaan U perken....'

(En tot Lucifer):

'En gij ook Lucifer, gij die een schakel
In 't wijd heelal zijt, zet Uw arbeid voort!
Uw leege wijsheid en Uw tròtsche ontkenning,
Zij zullen 't gist zijn.....
..... Maar eeuwig zal 't Uw straf zijn, aan te zien
Hoe wat gij meest wenscht te vernielen, juist
Een nieuwe kiem van 't groote en eedle zijn zal'.

(En het prachtige slotwoord tot Adam):

'Ik zeg U mensch, blijf strijden en vertrouw!'

Hoewel het geheele werk door en door pessimistisch schijnt - nooit is er ook maar één enkele scène die brengt, wat hij schijnt te beloven - doet Adams onveranderlijk òpveeren na elke nieuwe schok toch dit optimistisch einde verwachten. Madách stempelt zich hiermee tot een groot geloovige, wien ook de donkerste levenservaringen niet van God kunnen scheiden, integendeel, juist dáár heeft hij de grenzen van de macht des boozen herkend!

Het is in dezen zelfden tijd dat in Hongarije als overal elders in Europa de romanliteratuur zich begint te ontwikkelen. Bekend zijn de 'drie baronnen': Jósika, de pionier, navolger van Walter

Scott, wiens historische romans uitmunten door de uiterlijke beschrijvingen en de milieu-schildering;

Eötvös, de denker, die met alles iets bepaalds te zeggen heeft en dan ook meest tendenz-romans schrijft;

en Kemény, de realist en pessimist, die ons in schrille kleuren schildert welke groote gevolgen een kleine zonde heeft - éénigszins op de wijze soms van Arany's ballades. Misschien is geen dezer romans zoozeer doortrokken van echt religieus gevoel als Manzoni's ‘Promessi Sposi’, maar toch vinden wij b.v. prachtige momenten in Eötvös' ‘Karthuizer’, de godsdienstig denkende maar telkens in groote zonden vervallende mensch, die op het eind van zijn leven vergiffenis ontvangt en eindelijk verzoend in een klooster sterft, terwijl hij aan het nageslacht deze gedachte meegeeft dat ‘slechts de zelfzuchtige ongetroost blijft.’ Kemény's ‘Dweepers’ beschrijft ons den wanhopigen strijd van een kleine Prot. secte, waarin vele onschuldige, goedwillende menschen òndergaan.

De grootste Hong. romanschrijver is Jókai, de ‘Hongaarsche Dickens’. Nu nog zien de Hongaren het zóó, alsof Jókai een hem door de Voorzienigheid opgedragen taak vervulde, met het Hongaarsche volk te bemoedigen en zelfs òp te voeden in de vreeselijke jaren tusschen 1849 en '67. Zijn romans zijn een spiegel waarin de Hongaren hun eigen geïdealiseerde beeltenis konden zien met de bedoeling om zich daarnaar te vervormen. Jókai is op elk gebied thuis. Hij beschrijft het verleden, het heden (het lijdelijk verzet: ‘De nieuwe Landheer’), de toekomst (de ‘Roman van de volgende eeuw’ is een bijna geheel uitgekomen voorspelling van de wonderen der techniek en van den wereldoorlog); de burgerij en de puszta-herders; hij is humoristisch of tragisch; voor hem bestaat geen grens van land of stand of tijd, en evenmin is er een grens aan zijn fantasie. Zijn romans zijn als het ware een illustratie van Széchenyi's bedoelingen: diens plannen brengt hij in zijn romans ten uitvoer. En waar Kemény gewezen heeft op de oorzaken - en de vreeselijke gevolgen - van het kwaad, laat Jókai zien langs welken weg de genezing moet komen. Niet in een beleerenden vorm, die het publiek zou afstooten, maar in een eindelooze variatie van aantrekkelijke verhalen, die zijn lezers deed verlangen naar de vervulling ervan. Zoo bereidde Jókai in niet geringe mate den weg tot het nieuwe Hongarije.

Het is niet doenlijk om de vele, vele jongere romanschrijvers zelfs maar bij name te noemen. Maar ook onder de eindelooze reeks latere romans vinden wij er natuurlijk meerdere van godsdienstigen aard. Daar is bijv. Viktor Rákosi's 'Klokken die verklonken'[1], een tendenz-roman, die den strijd schildert van een, in Nederland gestudeerd hebbend, jong Calvinistisch predikant tegen de Grieksch-Orthodoxie in het grensplaatsje waar hij beroepen wordt, in welken totaal ongelijken strijd hij het onderspit delft. Daar is Gárdonyi's 'Slaven Gods', een beschrijving van het Middeleeuwsche kloosterleven met als hoofdpersoon de gelukzalige Margaretha, de godsvruchtige koningsdochter, die haar leven sleet in een cel van het klooster welks ruïnes wij nu nog op het Budapester Margaretha-eiland kunnen bewonderen. Daar zijn naast alle andere de romans van de diep-religieuze Cecile Tormay, de pas gestorven schrijfster die o.a. de 'Fioretti di San Francesco' in het Hong. vertaalde, de ziel van de Hong. vrouwenbeweging, die toen het land in nood was het eerst een beroep deed op de vroùw - omdat de vrouwen trouw waren gebleven bij Christus' Kruis, daar waar zijn discipelen vluchtten! - en die bij de oprichting van de Hong. Nationale vrouwenbond o.m. zeide, dat deze op Christelijken èn op nationalen grondslag moest staan. Christendom en vaderlandsliefde!

Ja, in onzen tijd meer dan ooit! Nu het vaderland in dezen uitersten nood geraakt is - na wereldoorlog, revolutie, communisme het ontzettende verdrag van Trianon, dat ⅔ des lands en bijna de helft der bevolking onder vreemde overheersching bracht - is de gedachte aan God de eenige troost, die de Hongaren voor wanhoop behoedt en nog hoop laat schijnen in hun hart. Meer dan al het andere getuigt hiervan het z.g. 'Hongaarsche Credo', een gedicht van een jonge Hongaarsche vrouw Szerena Papp-Váry - Sziklay, die kort daarna stierf, alsof daarmee haar taak was volbracht, haar roeping vervuld.... Het gedicht dat geschreven werd in de dagen van Trianon zelf, begint met de regels:

'Ik geloof in een God, ik geloof in een vaderland,
Ik geloof in een goddelijke eeuwige gerechtigheid,
Ik geloof in de opstanding van Hongarije. Amen.'

1) In 't Ned. vertaald door Sebestyén en Raabe.

Regels die tot zinspreuk van heel het Hong. volk geworden zijn.

Dezelfde geest spreekt uit de irredenta-liederen, waarvan het ‘Gebed van droeve Hongaren’ wel één der bekendste is:

> ‘Droeve Hongaren bidden tot U; Vader wilt verhooren!
> Noch ons lichaam nòch de geest toch had den strijd verkoren.
> Allen die aan ons misdeden, willen wij vergeven,
> Slechts ons dierbaar land, O Vader, wilt het ons hergeven!’

Het is de geest die uit de geheele hedendaagsche Hong. dichtkunst tot ons komt. De groote lyricus Ady is er nog juist te vroeg voor gestorven, in 1919. Was hij niet zoo jong heengegaan, hij zou zeker één der grootste dichters der Hong. irredenta geworden zijn. Hoe scherp heeft hij zijn land gehekeld! juist omdat hij het zoo lief had. Maar nu maken de vijandelijke randstaten zijn woorden tot de hunne, gebruiken ze tot een wapen dat één van Hongarije's grootste zonen hun zelf in handen gaf. Ach, zóó had Ady het zeker niet bedoeld! Dat weten de Hongaren ook wel, maar desondanks verzuchten zij wel eens: ‘had Ady maar gezwegen’....

Vlijmscherp kan zijn woord zijn, scherper nog dan dat van Petöfi, die toch al zeide: ‘Zulk een natie verdient het leven niet. Zal het nog eens door Gods genade zóó worden, dat het den dóód niet verdient?’ Ady is een echte boetprofeet. En hij ziet niet slechts de fouten van zijn land, maar ook van zichzelf. Langen tijd leeft hij er maar op los, om dan plotseling tot inkeer te komen; aangrijpend is zijn berouw als hij zich tot God wendt en met onstuimige hevigheid zichzelf beschuldigt. Men voelt de waarachtigheid van zijn liefde tot God, hoewel hij telkens weer in ontrouw jegens Hem vervalt. Hij doet hierin eenigszins denken aan Hongarije's eersten lyricus Balassa, maar wijkt hemelsbreed van dezen af door zijn stijl. Voorbij zijn de rustige beschrijvingen van vroeger, om plaats te maken voor het schetsmatige, korte, afgebetene: het impressionisme doet zijn intree. Inmpressionist is ook Kosztolányi, mederedacteur van Ady's tijdschrift ‘Nyugat’ (= het Westen) evenals Babits, welke laatste een buitengewoon mooie vertaling gaf van de Divina Commedia - ook Vondel werd bijna gelijktijdig in 't Hongaarsch vertaald, en wel door Zsigmond Nagy - en wiens gedichten soms aan Berzsenyi doen denken, vooral een prachtige ode aan God.

De jongere lyrici staan allen onder den indruk van het drama van Trianon. Ze zijn allen godsdienstig, ze zijn allen bezield door een vurige liefde voor hun arm land. Tot de bekendsten behooren Szabolcska, Sajó, Mécs en dan vooral de Zevenburgers: Áprily (die o.m. een gedicht maakte op Apácai Csere en Aletta van der Maet, zie pag. 8 en 9), en de dichter die onder het pseudoniem Vegvári (= 'van de grensvesting') de ontroerendste, aangrijpendste irredenta-poëzie schrijft die ooit geschreven is.

En reeds groeit een jong geslacht op, dat al 'niet beter meer weet', dat de zielswanhoop der ouderen om het verloren land niet meer zóó hevig kan navoelen, maar meer individualistisch denkt. Zoo schrijft de jonge Lorenz Szabó een reeks gevoelige gedichtjes over zijn zoontje. Het kind heeft ook een versje gemaakt. 'Wat? en je kunt nog niet schrijven?' 'Daarom moet U het juist opschrijven'. 'Goed. Begin maar'. En het kind dicteert:

'Hij geeft het leven, altijd weer - Maar dan ineens geeft Hij niet meer'.

En de vader: 'Prachtig! en verder?' 'Verder is er toch niets, het is uit'. 'O ja, ja.... natuurlijk, het is uit. En de titel' 'Wel, God natuurlijk!' En vroolijk gaat het ventje weer spelen, zijn vader in diep gepeins achterlatend. Werken kan hij niet meer, slechts mijmeren, en tenslotte schrijft hij in plaats van een eigen gedicht dit gedichtje van zijn kind....

Oppervlakkig beschouwd lijkt dit misschien weer profaan, gelijk de volksliedjes, of lijken deze schijnbaar zoo eenvoudige regels in elk geval zeer ver verwijderd van de vergeelde perkamenten uit de kloosters, van de godsdienstige polemieken, van de zwaarwichtige beschouwingen over godsdienst, waar de literatuur vol van is. En toch: raken ook hier niet de uitersten elkaar? Gaat het niet alles over hetzelfde groote probleem: het probleem van het *leven?* De geslachten komen en gaan voorbij, maar zij laten elk hun eigen spoor achter, en hoe verschillend die sporen ook zijn mogen, zij getuigen allen van denzelfden strijd, en van hetzelfde Godsverlangen.

Apeldoorn, Februari 1938.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

(1 Juli tot en met 15 Augustus.)

‘Gelukkig de volken, die geen geschiedenis hebben.’ Onder ‘geschiedenis’ verstond dit reeds oude spreekwoord hoofdzakelijk den oorlog. Dit soort ‘geschiedenis’ herinneren zich onze buren, de ‘Belgen’, voor zooveel zij den jongelingsschap hebben overschreden, nog met hartkramp voor een mogelijke herhaling er van. Terwijl ook het Nederlandsche volk, ofschoon het haar gedurende de vier lange, bange jaren slechts in dreiging heeft doorleefd, er niet zonder voorhoofdfronsen aan terug denkt. En het is omdat de ‘Belgen’ op het voorbeeld van onze voor goed vastgestelde neutraliteit bedoelde ‘geschiedenis’ niet meer willen kennen, dat in dit overzicht slechts zelden over ‘België’ wordt geschreven. Er zijn maar al te veel volken ter wereld, welke haar met al haar toomlooze krankzinnigheid in hun levensboek schrijven. Maar terwijl dan Nederland de zwarte plaag kent der werkloosheid, welke een jonger geslacht ongeschikt maakt om te leven, kent België den verhittenden strijd der tweetaligheid, welke het Nederlandsche deel van het volk, het talrijkste, doch het meest verongelijkte, opdrijft tegen het Waalsche deel met zijn aanmatiging van hoogere Beschaving en zijn aanbidding van ‘la France’!

Deze tweetalenstrijd komt vooral uit op den herinneringsdag van den slag bij Waterloo. De Waalsche Franschgezindheid, oorzaak van de afscheiding, goed honderd jaren geleden, tusschen Noord-Nederland en Zuid-Nederland, met haar Frans-

kiljonsche taal, zoo hartelijk door Fransche schrijvers bespot, en een halve eeuw geleden zoo ver doorgedrongen als de zich deftig wanende burgerij van het Zuidelijk deel van ons Limburg, beheerschte zelfs de bij uitstek Vlaamsche, d.i. Nederlandsche handelsstad Antwerpen en haar Fransch-doende burgerij. Doch daar is belangrijke wijziging in gekomen. Sinds lang lachen de Vlamingen om de aanmatiging eener Waalsche, dat is Fransche, superioriteit; en dank zij hun leiders verwinnen zij hoe langer hoe belangrijker geestelijk deel, dat hun toekomt van het regeeringsbeleid. Op het terrein der buitenlandsche staatkunde van het land werd de Fransche invloed verzwakt, hetgeen zijn openlijke uitdrukking vond, toen koning Leopold een jaar geleden België's zelfstandigheid in tijden van oorlog afkondigde. Terwijl tot toen 's lands leger een voorhoede werd geacht van het Fransche, en in het jaar van onvergetelijke ellenden tegen het invallende Duitsche leger ook door moed en krijgsbeleid getoond heeft een sterke voorhoede te zijn. Doch terwijl dan het Vlaamsche deel van den Belgischen Staat zijn invloed op het eigenlandsche leven ziet groeien, neemt ook de liefde tot Frankrijk der Walen toe. Het geldt zeker niet voor hen, dat de Fransche versregel beweert, dat ‘ieder twee vaderlanden’ heeft: ‘le sien propre et puis la France’. Want Frankrijk is voor hen het eenige land, waartoe zij beweren te behooren, en zij zijn niet ongeneigd, België als zoodanig uit hun hart weg te snijden. Zoo is het dan gekomen, dat, op den jongsten herdenkingsdag van den slag bij Waterloo, een geestelijke beweerde, dat men ‘onze Fransche ziel, ons Fransch zelfbewustzijn wilde dooden’, en een andere spreker, Belgische majoor in ruste en met pensioen, zijn toehoorders, voor zooveel zij militairen waren, afvroeg: ‘Zult gij gehoorzamen om ooit tegen Frankrijk op te trekken?’, en deze riepen hem toe: ‘Nooit! Nooit!’

België, dan, heeft zich, op Nederlandsch voorbeeld, nu en voortaan neutraal verklaard; doch het is te hopen - en de schrijver dezer bladen gelooft daar aan en bevindt zich met dit geloof in goed gezelschap - dat er voor België en Nederland geen oorlog meer zal komen. De Nederlandsche afzijdigheid van oorlog, was in de onvergetelijke vier oorlogsjaren te kostbaar, ook voor de twee toen oorlogvoerende partijen. Het is waar, dat

bij de vredes-conferentie der op wraak bedachte overwinnaars, de Belgische onderhandelaars behalve Zeeuwsch-Vlaanderen ons de zak van ons Zuidelijk deel van Limburg met het kostbare Maastricht er in trachtten te rollen; poging o.m. door de tegenspraak ter vredesconferentie van de Zuid-Afrikaansche generaalsdeskundigen Louis Botha en Jan Christiaan Smuts belet; doch dit kwam wijl de Belgen onze, zoo moeilijk gehandhaafde, afzijdigheid, verkeerd beoordeeelden en het Nederlandsche volk helpers geloofden van het Duitsche leger, achter die neutraliteit verscholen. Wat een leugen was. De Belgische staatslieden, onder druk van de Franskiljons, Wallonië en, vooral, de Waalsche militaire leiders, vergaven Nederland zijn onzijdigheid niet. Dank zij een wijze regeering en een zelfbeheerscht volk, heeft Nederland geen streep zijner grenzen, niet het geringste deel zijner duizenden groote en kleine overzeesche eilanden aan de overwinnaars moeten afstaan. Zoû men dan met dit voorbeeld voor oogen denken, dat België, bij een toch - helaas - niet volstrekt-onmogelijken oorlog in dit deel van Europa, zelfvergeten en dwaas genoeg zoû zijn om voor het door de Walen zoozeer aangebeden Frankrijk ten strijde te trekken? En welke Belgische regeering zoû er zijn om de Vlamingen òp te roepen ten strijde? Het ‘jamais’, dat de theatrale majoor-in-ruste zijn toehoorders onder den leeuw van Waterloo ontlokte, lijkt derhalve vrijwel meer waar dan hijzelf dacht.

Vol beteekenis was het bezoek, begin Juli, van het Britsche Koningspaar aan Frankrijk. Een jong menschenpaar: de opperste vertegenwoordigers van een machtig, doch over heel de wereld verspreid, gemeenebest; dragers van eeuwenoude koningskronen. Maar die twee jonge menschen verschenen daar, gedragen door de sympathie van heel het Fransche volk, als levende symbolen van een ruggesteun, die Frankrijk meer dan ooit verwelkomt. In het bijzonder deze koningin wint oogenblikkelijk aller harten, zelfs van de millioenen dagbladlezers van vreemde volken, die haar betooverenden glimlach slechts op krantenpapier afgebeeld zien. Terwijl deze koninklijke jongeman de harten wint door zijn bescheidenheid en rust in woord en daad. Militair machtsvertoon lijkt onmisbaar voor een koninklijk bezoek aan een bevriend volk. Maar dit is in Parijs kleurrijk en smaakvol. Nergens

ter wereld een schilderachtiger paardenvolk dan de Algerijnsche ‘spahis’ op witte paarden, met hun roode mantels, wit gevoerd en over de schouders terug geslagen; dan de Garde Républicaine met blinkend borstkuras en in de zon stralende helmen met roodzwarte paardenstaarten, fladderend als zij voortgaan op de tonen der tintelende ‘Marseillaise’. De Fransche overheid, zich herinnerende den moord te Marseille op den Jougo-Slavischen koning Alexander door een misdadiger onder zijn landgenooten, had de militaire afzetting, langs den weg van den koninklijken stoet, Parijs binnen komende, zóó dicht genomen, dat de millioenen-menigte, van alle kanten samengestroomd, de welkome koninklijke gasten niet konden aanschouwen. Desondanks juichte zij niet minder opgetogen, in een spontane geestdrift, daverend: ‘Leve de koning, leve de koningin, leve Engeland!’ De Koningsidee trekt, zelfs in een republiek. Maar deze menigte nam den laatsten avond verhaal op het, niet bedoelde, onzichtbaar blijven der koninklijke gasten. Met de onstuimigheid der juichende liefde-van-het-oogenblik wenschte de menigte, dat de hooge gasten voor haar zouden verschijnen op het balcon van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, het ‘Palais Bourbon’, dat voor hun verblijf voor hen gemeubeld was met fijngevoeligen goeden smaak, door historische en Britsche bezieling geleid. En, waarlijk, daar verschenen zij: de ernstige en ietwat vermoeid uitziende jonge koning, de gratievolle jonge koningin, steeds gekleed in het wit, bevalliger dan de bevalligste in deze wereldstad van vrouwelijke sier en, zichtbaar geroerd, dankten zij voor den daverend uitgeroepen wensch om voor het verrukte oog dezer blijde menigte te verschijnen.

Wat de politieke verhouding tusschen de beide Staten betreft, zij kan door dit Koninklijke bezoek niet hartelijker en wederzijds beter begrepen worden. ‘De samenwerking onzer beider regeeringen’, zei de jonge koning aan een feestmaal, ‘heeft bewezen, dat wij bezield worden door hetzelfde ideaal, dat onze volken dezelfde gehechtheid koesteren aan de democratische beginselen en dat wij geloof bezitten in de voordeelen van de individueele vrijheid.’ Engeland, tot welks spreektrompet de Koning en Keizer zich maakte, kan gemakkelijk de ‘individueele vrijheid’ hooghouden, gezien de half-aristocratische staatsinrichting -

House of Lords - en het ingeboren respect van welhaast elken Brit voor Koning, Adel en Traditie. Het in één adem noemen van zúlk een 'democratie' met de gepeupel-heerschappij van het Fransche Volksfront, hetwelk ook de vaan der 'democratie' zwaait, is een dier staaltjes van Britsche diplomatie, die er, van haar standpunt terecht - 'right or wrong, my country' -, geen been in ziet, onaangename waarheden te verbloemen, wanneer het reëel belang van Old England zulks vordert.

Het is de wassende angst voor Duitschland en Italië in Engeland, die Frankrijk dit fortuintje bezorgd heeft. Een paar jaar geleden was John Bull duidelijk bezig, zich van Marianne af te keeren. De schim van 1914 bracht echter dit monsterverbond tot stand tusschen het traditionalistische, Monarchale en para-feodale Engeland eenerzijds en anderzijds het half-marxistische Frankrijk onder het 'Volksfront'.

Tot nog toe althans is Adolf Hitler er zoo min in kunnen slagen als destijds Wilhelm II om den, toch stam- en geestverwante, Engelschen in het gevlei te komen. Ondanks zijn in 'Mein Kampf' duidelijk uitgesproken wensch daartoe. Ook ditmaal roert Duitschland, maritiem gesproken, te heftig in de troebele wateren der wereldzee om Engeland niet angst aan te jagen.

Nadat, jaren lang, de Duitsche Nazi's den geestelijken invloed van de Italiaansche Fascisten hebben ondergaan - bijv.: de 'Deutsche Gruss' die de Romeinsche is; dan het idee hemden-in-bepaalde kleur als kenteeken, dat uit Italië stamt (destijds Garibaldi's *rood*hemden, later Mussolini's *zwart*hemden en op dier voorbeeld Hitler's *bruin*hemden); en, last not least, de heele ideologie, al werd deze dan ook in Nazi-handen sterk gewijzigd -, gaat nu blijkbaar eenige geestelijke bevruchting in tegengestelde richting. Italië heeft de Duitsche militaire paradepas overgenomen, onder den naam 'Romeinsche pas'. (Het schijnt trouwens, dat reeds de oude Romeinen dezen pas kende, welke later, daar te lande, weêr in onbruik raakte.) Belangrijker dan deze uiterlijkheid, van hoeveel waarde zij uit militair oogpunt misschien ook moge zijn, is de invoering, in Italië, van een vorm van Racisme. Deze komt weliswaar niet op alle punten met de Duitsche overeen - de verheerlijking van 'Nordische Rasse'

ontbreekt er o.m. aan -, maar bevat toch het kernpunt: Arische rassenpolitiek met de, daaruit onvermijdelijk voortvloeiende, afwijzende houding tegenover het Jodendom.

Het ‘volk’ der Joden - of en in hoeverre het Jodendom een ‘Volk’ of ‘Natie’ mag heeten, is een vraag, waaromtrent, in en buiten Joodsche kringen, allerminst eenstemmigheid bestaat -, zich er op beroemende, Gods uitverkorenen te zijn, is steeds afkeerig geweest van bloedsmenging met andere rassen. Het getal gemengde huwelijken tusschen de twee was steeds gering en ging voornamelijk uit van hen, die in den Nederlandschen volksmond ‘spekjoden’ worden geheeten.

De echte Semieten, de Arabieren, zijn ethnisch evenwel geen broedervolk van de Joden, naar men tegenwoordig duidelijk bemerkt in Palestina. De Joodsche bewering van een verhevenzijn boven alle andere rassen - ‘Gods uitverkoren volk’! -, die in de oudheid zeer zeker vooral Heidenen bedoelde, heeft hun meer kwaad gedaan dan goed. Gedurende Napoleon's heerschappij en daarna waren de strengst-denkende Joden er niet eens op gesteld, staatsrechterlijk met de Christenen gelijk gesteld te worden.

De Joden zijn in Italië veel geringer dan bijvoorbeeld in Nederland, waar zij in werkelijkheid ongeveer twee-en-een-half-ten-honderd tellen. In Italië bedraagt dit aantal slechts ongeveer één-per-duizend. Van een bepaald dreigend gevaar voor rasverbastering kan dus moeilijk sprake zijn. Principiëele overwegingen schijnen voor te zitten. Naast beweegredenen van dergelijken aard als de in Duitschland geldende, mag hier stellig wel in de eerste plaats gedacht worden aan een algemeen beginsel, dat, evenzeer als op de Joden, slaat op de consequenties van Italië's zoo aanmerkelijk toegenomen koloniale bezit. Sedert Italië ook een Abessynisch keizerrijk is geworden, loopt het bloed van zijn Volk gevaar, met het Abessynsche ras te worden gekruist; en dat de Italiaansche overheid dit tegen gaat, is zeer verklaarbaar. De Abessyniërs toch zijn zeer overwegend negers. Daaromtrent zijn reeds verschillende wetten in Italië afgekondigd en worden deze in het nieuw-overheerschende land gestreng toegepast. Wanneer Mussolini thans, naar Hitler's voorbeeld, slaat op het aanbeeld der ras-zuiverheid, doelt hij niet in de laatste plaats op Abessynië.

Volgens het boek ‘Gesprekken met Mussolini’ van Emil Ludwig, zeide de ‘Duce’: ‘Er zijn geen zuivere rassen meer: zelfs Joden hebben hun bloed niet zuiver gehouden. Gemengde huwelijken hebben vaak de energie en de schoonheid van een natie vergroot. Ras is een gevoel en geen feit, tenminste 95% er van berust op gevoel. Niets kan mij ooit doen gelooven, dat het mogelijk is aan te toonen, dat thans nog biologisch zuivere rassen bestaan. Merkwaardig genoeg was niet één van hen, die verklaard hebben, dat het “Teutoonsche ras” zoo edel was, zelf een Teutoon. Gobineau was een Franschman, Houston Chamberlan een Engelschman, Woltman een Jood, Lapouge ook een Franschman. Chamberlain heeft zelfs gezegd, dat Rome de hoofdstad van den chaos is. Nooit zal zulk een doctrine in Italië opgang maken.’

Mussolini streeft thans dan ook niet naar het kweeken van een biologisch zuiver ras, zooals in Duitschland wèl gepoogd wordt, maar naar het behoud van de bestaande rassenmatige samenstelling van het Italiaansche volk. Hoe men daar ook over denken moge: in ieder geval lijkt het, dat een bloedvermenging met de Abessyniërs voor de Italianen niet deugt.

Juli '38.

Hoe men ook over de Joden, hun plaats onder Christenen, hun invloed en hun houding denke, het kan niet ontkend worden, dat zij, onder alle rassen, grooten invloed hebben weten te winnen. Al is die nergens steeds alleen van nuttigen aard geweest. Momenteel zit Europa met het feit, dat verschillende volken dezen invloed wenschen te verminderen en dat er door gewijzigde constellatie's vele Joodsche vluchtelingen zijn gekomen. Waar moeten deze menschen heen? Frankrijk, dat zich kenmerkt door een steeds verminderenden geboortestandaard, en welks Zuiden nu reeds honderden ontvolkte of bijna ontvolkte gemeenten telt, zoû een landbouwende emigratie, ook van Joden, kunnen bergen. Doch de Joden zijn in het algemeen geen landbouwers; en geen land kan zich veroorloven, een immigratie van paupers te ontvangen en binnen zijn grenzen te vestigen. Het Joodsche gedeelte van het tegenwoordige Palestina heeft bewezen, dat althans van Jonge Joden wel landbouwers kunnen worden gekweekt; maar de Joden,

die uit Duitschland worden verdreven, waren tot nu toe hoofdzakelijk beoefenaars van commercieele bedrijven en van vrije beroepen.

Hoezeer men in dezen tijd het lot der Joden ook beklage, het kan niet ontkend worden, dat zij-zelf, èn om hun hooghartige geringschatting van anders-geloovigen èn om hun staatkundige dubbelhartigheid, in vele opzichten oorzaak zijn, dat de overheid van vele landen, minder verdraagzaam dan die van West-Europa, thans een scherpe scheidingslijn wil trekken tusschen hen en het ingeboren ras. De Joden vormen een natie, welke niet kan leven en niet kan sterven. Haast overal in de wereld verspreid - de schrijver dezer bladen trof hen zelfs, nagenoeg zwart van huid, aan in Kotsjin aan de Malebaarkust, waar zij een goeden tijd hebben gekend, toen de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie daar was gevestigd - herdenken zij op hun Paaschfeest met liefdevollen eerbied, dat Jeruzalem op den Moriahberg, in welks sloppen en gangen hij een geheelen winter, in nieuwere bouwsels, rustende op de cyclopische muren van koning Salomo, heeft doorgebracht. Dit is meer dan veertig jaar geleden. Reeds buiten de muren der ‘Heilige Stad’, in het dal, ontstond toen een akelig nieuw Jeruzalem, zonder karakter. Maar het oude Jeruzalem is hem onvergetelijk gebleven. Vooral zooals hij het 's avonds wel eens zag, in den zilveren schijn der volle maan. Andere straatverlichting was er toen niet. Hier en daar waren de nauwe doorgangen tusschen de huizen overboogd en daar was het dan pikdonker. Maar in de straatplekken, verlicht door den zilveren maneschijn, leek het wel, alsof de blinde huizen, de enge ruimte tusschen de ‘Heilige Grafkerk’, met haar bouwvallig Romaansch portaal uit den tijd der Kruistochten, en de Moorsche muren van de Omar-moskee - na die van Mekka de heiligste der Muzelmaansche wereld - van blokken zilver opgestapeld waren: een stad van droomen, zonder geluid, stil als de uitgestorvenheid-zelve. Het getal Joden, dat toen in Jeruzalem woonde, was niet groot. Zij leefden hoofdzakelijk van de in het Westen, door uitgezonden rabbijnen, van hun geloofsgenooten bijeen gebedelde ‘chaloeka’. ‘Dit jaar nog hièr, maar het volgend jaar in Jeruzalem’, beloofden de Joden, verspreid in de wereld, elkander bij het Paaschfeest. Sinds eeuwen. Het was deze dubbelhartigheid, welke hen naar

dat wonderbaarlijke Jeruzalem, door Renan ‘een gekkenhuis van drie godsdiensten’ genoemd, deed verlangen; maar hen onder de ‘goïm’ vast hield, omdat het hun daar maatschappelijk goed ging. In Oost-Europa, tusschen twee ‘pogroms’ door, zelfs beter dan dien ‘goïm’-zelf, wier intellectueel-beteren zij waren. Maar door den oorlog en den, grootendeels door de Joodsche intellectueelen veroorzaakten, ondergang van het Russische Czarisme is de vijandschap tegen hen onder de ‘goïm’ opnieuw herleefd. En terwijl enkelen hunner, de ergsten, leiders werden van de Bolsjewistische levensbeschouwing, Communistisch en opstandig zonder mogelijkheid van verwerkelijking in de Westersche wereld, werd de schare uitgedreven naar buiten; en door de zoogenaamde ‘Balfour-verklaring’ gericht naar Palestina, sinds twintig eeuwen echter reeds bewoond door het stamverwante volk der Arabieren.

Het is waar, dat de, vooral door Engeland, dat dit deel der Oostersche wereld als mandaatland verwierf, aangemoedigde, Joodsche immigratie dit land, een verwaarloosde kuststreek, tot onverwachten bloei heeft gebracht. Naast het oude Jaffa, achter zijn door rotsen verborgen reede, is een nieuwe stad gebouwd, Tel-aviv, welke een wonder is van haast Amerikaansche moderniteit. Intusschen echter is ook de Arabische wereld tot zelfbewustzijn gekomen. De Britsche politiek werd genoodzaakt om haar tenminste evenveel te ontzien als de zoo invloedrijke Joden in haar midden en in het westelijk leven. Die politiek zit nu tusschen twee vuren, waarin de Joodsche en de Arabische geestdrijvers in het Heilige Land elkaar trachten te verdelgen in wat men zeer terecht, gegeven de bloedverwantschap tusschen Joden en Arabieren, een burgeroorlog noemt, waarbij de een den ander bestookt met uitgeworpen bommen, welke in het intercommunaal verkeer dood en verderf verspreiden, of door welgemikte schoten, welke een dagelijksche lijst geven van uit het leven weg geblazen, dikwijls onschuldige, menschen. En hoezeer de Engelsche strijdmacht in dit mandaatland, waarvan de Brtische politiek een gemeenebest hoopte te maken, ‘zoo Joodsch als Engeland Engelsch is’, Jood en Arabier tot verdraagzaamheid jegens elkander tracht te dwingen: de burgeroorlog gaat door onder het toeziend oog en de afwerende wapenen van Engelands macht-zelve. Deze burgeroorlog is ontzettend.

Maar waar is oorlog, burgeroorlog vooral, dit niet? De schrijver dezer bladen geniet het onwaardeerbaar levensgeluk optimist te zijn; maar zoo bejaard als hij is, heeft hij nooit een tijdperk gekend, waarin het hem meer moeite kostte, het te blijven. Een pessimistische levensbeschouwing beteekent onheil voor zich-zelf en anderen. Maar waar hij sinds nagenoeg twintig jaren in dit maandblad den tred en den gang der menschheid naar haar, voor ieder verborgen, doel, in haar zelve, dat doel, en ontwijfelbaar een doel van schoonheid, tracht bij te houden en zich afvraagt, wat zij aan kracht van verheffing en voortgang in den mist der tijden wint, dan moet hij de zinledigheid dezer vragen erkennen. Oorlog? Niets afschuwelijker, niets menschonwaardiger. Maar om ons heen is overal oorlog en oorlogsvoorbereiding. Het schijnt soms wel: de menschheid kan geen anderen weg bewandelen dan door vernieling en vernietiging van haar schoonste overwinningen heen, wijl oorlog haar voornaamste levensdoel is. Tot hoelang? Er kan nauwelijks twijfel aan bestaan, dat het lot der menschheid, sinds vele eeuwen, geleid wordt door de Westersche volken van Europa - Noord- en ook Zuid-Amerika daarin meê gerekend -, maar in het midden van ons werelddeel heeft de oorlog dien smeulenden stapel brandstof opgericht, welke Tsjecho-Slowakije heet. Opgestapeld uit wit-gloeienden oorlogshaat door staatslieden gedurende vier jaren van verwoesting en vernieling van millioenen menschenlevens en het schoonste en edelste, door hun volken aan schoone steden en bloeiende landouwen gesticht. Verbijsterde staatslieden, die, hun ouderdom ten spijt, den oorlogshaat steeds blijven aanblazen, daarbij aangemoedigd door een blinde dagbladpers.

Het is welhaast onmogelijk om in dezen tijd nog optimist te blijven, en men is het ook slechts bij geluk en tegen beter weten in. Doch het is de redding.

Immers: wanneer het dan waar is, dat oorlog het levensdoel is van de tegenwoordige menschheid - en in dit pessimistisch oogenblik stelt de schrijver een vraagteeken achter zijn eigen bewering -, dan is een man als lord Runciman, die naar Praag gaat om te onderzoeken, hoe de oorlog, welken menigeen voor het volgend jaar verwacht - oorlog tusschen Tsjecho-Slowakije en Duitschland, beiden tot de tanden gewapend om elkaar te

bespringen -, kan worden voorkomen, een vredes-verkondiger, wiens stem niet zal worden gehoord. Het oorlogsgevaar dreigt van binnen uit. Alle regeeringen wenden een vredelievendheid voor, waaraan niemand meer gelooft. Ziedaar opnieuw een der gevolgen van het jammerlijk Versaillaansch vredestractaat, waarmeê de door haat verblinde overwinnaars geloofden, het groote Midden-Europeesche rijk voor eeuwig machteloos te maken.

Nog steeds gaat in Spanje de burgeroorlog door en voert zijn tweeden jaargang, terwijl de 'Linkschen' nog kracht en zelfvertrouwen genoeg bezitten om Franco's langzame, doch voortgaande, gang-ter-overwinning tot een uitgesteld succes te maken. Maar Engeland poogt ernstig, aan den strijd een einde te bereiden, door de zoogenaamde 'vrijwilligers', die er aan deel nemen, weg te werken. De zoogenaamde 'regeering' beweerde reeds, het zonder vrijwilligers tegen haar tegenstander af te kunnen, Franco's antwoord bleef tot nog toe uit. Terwijl de hulp aan Franco discreet gecamoufleerd wordt, verschijnen er, zelfs in het Duitsch, opgetogen propaganda-werken over de 'internationale' brigades, die de 'regeering' steunen. Het roode bataillon 'Tschipaieff' publiceerde zelfs een rijk geïllustreerd boekdeel in meerdere talen!

Een Japansche vuurvreter in de Nederlandsch-Indische dagbladpers - en in Soerabaja zoeken velen dezer gevaarlijke heeren aan den heeten kost te komen - noemde Engeland niet lang geleden 'seniel' en teekende met dergelijke schimpscheuten andere Westersche mogendheden. Hij gaf te kennen, dat Nippon voor Groot-Brittannië niet langer bevreesd behoeft te zijn. Een kenmerk van den ouderdom is inderdaad vredesgezindheid; en de Jeugd is strijdlustig. Het 'Land van de Rijzende Zon' neemt slechts sinds ongeveer een eeuw deel aan de imperialistische neigingen onzer nog steeds jonge wereld, waarvan wij de onverstandige kinderen zijn en het is verklaarbaar, dat vele Japanners gelooven, het blanke ras te kunnen opvolgen als leiders dezer wereld. Maar behalve hun ethisch-eigen leven hebben de Japanners alles uit de tweede hand: zij zijn navolgers; talentvolle navolgers, het moet erkend worden. Het is best mogelijk, dat Japan zal slagen in de taak, welke het nu, naar het schijnt, op zich genomen heeft, om het naburige en aanverwante volk 'op te wekken', méér van het Westersche leven vrijelijk over te nemen om zoogenaamde

Westersche machtsinvloeden beter te kunnen weêrstaan. Maar zoowel China als het Westen hebben betere leermeesters dan de 'nieuwelichters' onder de Staten. Ook Soviët-Rusland is niet ongeneigd beiden te hervormen. Naar Bolsjewistisch model. Doch in dien zin wenscht Japan een hervorming allerminst. Het Bolsjewistisch Rusland is een dreigende buurman: juist in de laatste weken is dit in Tokio gebleken, waar men heel veel kans scheen te hebben op een Russischen inval over de nog kwalijk afgebakende Noorder heuvels aan den kant van het door Japan geschapen Mandsjoekwo en Korea. Men wilde het in Tokio niet weten, maar Japans 'gezicht', dat het zoo gaarne 'schoon' houdt, leek minder glanzend. De zoo luchtig opgenomen oorlog in China tegen dien lastigen Tsjang-Kai-sjek, dien het, vermoedelijk ten onrechte, Bolsjewistische neigingen in de schoenen schuift, valt den Japanners niet meê, en ligt in den weg naar de door hen voorgenomen overwinning der wereld. Reeds heeft Tokio de viering van de volgende 'Olympiade' daarvoor moeten opzeggen. Nu, terwijl Japan bezig is te trachten, China naar zijn inzichten te hervormen op de verfoeilijke oorlogsmanier met luchtbombardementen van open steden en vernieling van menschenarbeid en zijn scheppingen, nu heeft men te Moskou het oogenblik gunstig geacht om de Nipponsche vuurvreters tot kalmte te stemmen door een dreiging met oorlog in het Noorden. En Japan was daarvan op dit oogenblik niet gediend. Het ademde op toen het niet tot dezen 'bij-oorlog' kwam. Het gaat, heet het nu, om een grenswijziging; en het Japansche gezicht 'blinkt' opnieuw.

Zeî Mephistopheles niet, dat, waar het wel eens aan begrijpen faalt een daad - vuistslag op tafel bijvoorbeeld - te rechter tijd van pas komt?

15 Augustus 1938.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Madame Mathieu de Noailles in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 194.)*

In de Fransche letteren wordt Mad.e de Noailles beschouwd als ‘un des plus grands poètes de ce temps’, en haar dood wekte een ongelooflijke ontroering.

Het is waar, zij had al zoo lang haar dood aangekondigd; mevr. de Noailles ‘aura senti la mort toute sa vie’, zegt Emile Henriot, haar herdenkend in zijn *Portraits de Femmes*; maar men geloofde haar niet; zij was ‘jeune encore’, en zoo levendig en belangstellend in alles! evenmin als men het van Marcel Proust heeft geloofd, die ook van te voren zijn naderend einde voorspelde.

Het gevoel, dat Anna de Noailles altijd moet hebben gehad, was een gewaarwording, alsof alles om haar heen voortdurend weg vloeide, hoe hartstochtelijk zij het ook trachtte vast of tegen te houden; en hoe ontroerend klinkt dit sentiment in haast al haar bundels door: van *l'Ombre des jours, les Eblouissements, les Vivants et les Morts, les Forces éternelles, t*ot het *Poème de l'Amour* en *l'Honneur de souffrir.*

Jongeren, zegt Emile Henriot, zullen deze verzen nooit zonder ontroering en een innerlijke beving lezen, en misschien gaf haar Grieksche afkomst een aparten, melodieusen hartstocht aan haar werk. Want óók kon zij zeggen:

> Le coeur me bat comme aux corybantes.

‘Men noemde haar “de tiende Muze”; men noemde haar “un

poète, habité des dieux"; als jong meisje had zij, in het park van Amphion, den lichtenden blik van den ouden Mistral op zich voelen rusten, dien blik "compétent et divinateur", waarvan zij spreekt in haar eersten bundel, *Le coeur innombrable,* die kort voor haar huwelijk verscheen.

Mevrouw de Noailles bracht in haar werk nieuwe gevoelens, doch die tegelijk eeuwig-menschelijk zijn. Eens, toen iemand haar vroeg, of "verzen maken niet moeilijk was", antwoordde zij (en hoe terecht!):

> "Les poètes ne sont pas libres de faire des vers: leur plus beaux vers leur sont dictés. Un beau vers est antérieur à lui-même; il représente un apport divin."

Beter dan hier kan niet worden geconstateerd, dat de schoonste verzen uit de menschelijke Onbewustheid komen, en dat zij dus zijn: de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie'!

De auteur van de *Eblouissements* wist zich uit te drukken in een zang, zoo spontaan, zoo magnifiek, dat deze het gevolg van een oerkracht leek, en men begrijpt, hoe Emile Henriot spreken kan van 'paroles comme des parfums.'

In de Fransche poëzie vertegenwoordigde mad.e de Noailles een Oostersch element, door haar rijkdom aan beelden, haar 'roucoulements de colombe à travers des bois d'orangers.' Zij had iets van Scheherazade, die vertelde, aldoor vertelde, omdat zij zoo lang zij vertelde, niet sterven zou... en ook had zij iets van Berenice, die treurde om een onvervulbare hoop... (Ik herinner hier even aan Dr. H.J. Boeken's zeer mooi vers 'Beronike' in het eerste deel van den 24en jaargang N.G., blz. 111).

Als Lavina, de dochter van Titiaan, droeg mevr. de Noailles, als het ware, een overvloed van de geurigste vruchten voor ons aan in haar eerste boeken; zij tooverde voor onze oogen boomen vol rijkgekleurd ooft, bloeiende parken, vol stoeiende vlinders en bijen, en geuren uitwasemend, die tegelijk verfrischten en bedwelmden...

Maar zij was niet blind voor de 'blessures de la destinée' en wist zeer goed, dat het lot van ieder mensch is:

Tout aimer, hélas! et tout désirer, pour tout perdre...

Het haar meest geëigende, essentieele thema, dat als een ‘Leitmotiv’ gaat door haar geheele werk, was een diepe wanhoop, omdat alles moet vergaan, verborgen in een wilde drift, een ontoombare passie, om alles te genieten, alles te begrijpen, alles te omvamen... terwijl het leven ons als zand door de vingers glipt en alles voorbij is eer men het weet, want, zooals Couperus zegt:

De grootste vergelukkingen duren maar seconden-kort...

En vóórdat men ze heeft genoten, zijn ze alweer vergaan, als een onzichtbare stip in het onpeilbare blauw van den hemel.

Iedereen kan de nooden en vreugden zijner eigene ziel terug vinden in de poëzie van Anna de Noailles, en menigeen verwonderde er zich over, dat deze fee, deze onaardsche nimf, deze moderne Sappho temidden dezer wereld leefde als een ‘gewone vrouw’, of zooals Emile Despax zich uitdrukte:

Il est touchant de n'être à nos yeux qu'une femme,
Jeune et belle, et qui rit au fond d'un salon blanc.

Maar wanneer men het voorrecht had door haar in haar salon te worden ontvangen en verrukt te worden door haar conversatie, die een-en-al geest was en originaliteit en welsprekendheid, dan kon men begrijpen, hoe, een eeuw vroeger, Madame de Staël de aanwezigen onweerstaanbaar charmeerde en in den ban harer ongelooflijk aantrekkelijke persoonlijkheid bracht. Zij had: ‘le trait, la flèche vibrante et le coup d'aile; sous les apparences de la déraison lyrique et de l'ivresse dionysiaque, c'était aussi l'esprit le plus divinateur, le plus intelligent, le plus agile...’, zegt een ‘oor’ getuige.

Madame de Noailles gaf een ‘voix miraculeuse’ in haar gedichten, aan de vogels, de boomen, de bloemen, aan de zonnestralen, aan de wisselende seizoenen, aan de geheele natuur. En ook in haar proza was zij ‘poétesse’ (Exactitudes, les Innocentes, ou la sagesse des femmes, dat als motto draagt:

L'important n'est pas d'être sage,
C'est d'aller au-devant des dieux!

Le visage émerveillé, dat geheel een gedicht is van liefde, verlangen, vervulling.)

Maar in de laatste verzen van Anna de Noailles, ondanks haar onverwoestbaren wil, haar ontoombaren levensmoed, haar ononderdrukbare opgewektheid, klinkt een radelooze toon door, de zekerheid, dat het leven haar weldra verlaten zal. 'Cris pathétiques de la fin prochaine.' Maar dan ook weer hield zij zich vast aan de hoop, dat niets geheel kan vergaan en dat er altijd iets van haar zou overblijven, haar oeuvre, dat immers de essentie was van haar geest, haar ziel, haar eigenlijkste wezen...

Men heeft het mooie en goede denkbeeld gehad (reeds in 1935 kwam een neef van haar, ook een auteur, Constantin Photiades, op deze liefelijke en innige gedachte) om den tuin van Amphion, dien zij zoo zeer heeft liefgehad en bezongen in *Le coeur innombrable, l'Ombre des jours, les Eblouissements,* aan haar te wijden en dien over te dragen aan de gemeente Evian, gelegen aan den Franschen oever van het meer van Genève.

De schenking heeft dezer dagen met eenige feestelijke plechtigheid plaats gehad; er is een kleine kapel opgericht en de tuin is nog beplant met zeldzame boomen, die hem in de toekomst zullen maken tot een der bezienswaardigheden van den omtrek.

Wij gelooven wel, dat deze fijngevoelige hulde aan Anna de Noailles bizonder dierbaar zou zijn geweest.

Want hier was het, in het châlet (dat eerst bewoond was geweest door den Comte Walewska, een zoon van Keizer Napoleon), dat zij haar gelukkige jeugd doorbracht, de villa omringd door een pelouse, die afdaalde naar het meer, met de drie populieren en den grooten rosen kastanjeboom, en die den bodem bedekte met een 'tapis de mol et pulpeux corail.' Hier waande zij zich in het paradijs, hier sprak alles in de natuur tot haar: hier waren 'tous les bonheurs pour elle des vérités...'

En evenals de kastanje, in het park van Amphion, welks 'thyrses roses jonchaient la pelouse', heeft ook zij haar schoonste bloesems onder ons verstrooid...

En daarom is deze posthume hulde zoo zinrijk en zoo weldoordacht, want o, hoe heeft Anna de Noailles altijd dezen tuin liefgehad!...

O, porte du jardin, qui grince sur ses gonds,
Et s'écarte, en chassant des graviers autour d'elle,
Cependant qu'apparaît, plein de lys et d'ombelles,
Le verger vert, avec son odeur d'estragon...
Près de qui, comme un flot d'abeilles qui essaiment,
Mon plaisir tournoyait, avec des ailes d'or...

En hoe hield zij van het meer, waar, aan den overkant, Lausanne zichtbaar was en van het beeld der blanke Diana op haar voetstuk, temidden van het haar omringende groen, ‘le parfum des roses, des glycines et des orangers...

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Slot volgt.)

Bibliographie

Émile Durkheim: *L'évolution pédagogique en France. (Des origines à la Renaissance.)* Librairie Félix Alcan, Paris.

Dat Durkheim niet alleen belangstelling had voor sociologie, maar evenzeer voor paedagogische vraagstukken, zal niemand verwonderen die de nauwe samenhang tusschen deze beide inziet. Als 'nagelaten' werk, uitgegeven door Maurice Halbwachs, verschijnt nu zijn cursus over de ontwikkeling der paedagogie in Frankrijk, van het begin tot de Renaissance. Het valt slechts te betreuren, dat Durkheim blijkbaar niet klaar is gekomen met het vervolg, want dit boek is van een ongemeene belangrijkheid. Behandelend vooral het Middelbaar en Hooger onderwijs, wijst hij terecht er op, hoe door de meeste paedagogen hieraan te weinig aandacht geschonken werd, zoodat aan dit M.O. nog vrij groote fouten kleven. Deze gelden blijkbaar eender voor Frankrijk als voor Nederland. En men zal ook goed doen, in Nederland kennis te nemen van het gezagvolle woord dat hier gesproken wordt, en dat dieper inzicht geeft dan veel gangbare geschiedenissen der paedagogiek.

Joep Nicolas: *Wij Glazeniers.* Het Spectrum, Utrecht.

Joep Nicolas, die zich een Europeesche vermaardheid als glazenier wist te verwerven, toont zich in dit eerste boek van zijn hand ook een goed en vlot schrijver over zijn kunst. Meestal is het min of meer gevaarlijk als schilders aan 't schrijven slaan; men krijgt dan dikwijls theorieën te hooren waarvan men onderstboven valt. Nicolas heeft zich hieraan niet bezondigd. Hij doet niets anders dan vertellen over zijn vak, op een wijze, die zijn groote liefde verraadt, èn tevens den lezer werkelijk inzicht geeft. Dat hij geen blad voor den mond neemt, en royaalweg zijn meening zegt over beunhazen en dilettanten - wij zullen de laatsten zijn om hem dit kwalijk te nemen.

Wij zijn voor dit boek zeer dankbaar, daar het ons inleidt in een gebied dat van allergrootste interesse is en waarover nog niet zoo heel veel deskundige litteratuur bestond.

LOUIS KNUVELDER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 10]

Bij het veertigjarig regeeringsjubileum van Koningin Wilhelmina door André Schillings.

Zij nam den staf als herder van haar volk,
En leidde het langs den weg van eer en plicht.
Het hart vol moed, het wakkere hoofd, verlicht,
Verbanden al angst voor dreigende onheilswolk.

Haar vaste oog was van haar ziel de tolk.
Getrouwe liefde gaf haar het overwicht...
Voor God alleen, het was haar wil, gezwicht,
Al raasde het onweer in zijn wijde kolk!

Geen ijdele waan bezielde hare daân.
Zij zocht den weg, waar veilig voet kon gaan,
En waagde nimmer waar de kans slechts was.

Haar levensboek moog' tellen nog veel blaân!
Met gulden letters op elk geschreven staan
Geluk, gevest op schouders van Atlas!

Verzen[1] door André Schillings.

Zij reden door den klaren dag
waar in de vert 't gebergte lag.

Het lokte met zijn blauwe pracht
als minnares, die 't lief verwacht.

Verlangen dreef het voertuig voort
al langs den groenen waterboord.

Zij dachten slechts aan 't stil geluk,
dat was hun deel... geruk, geruk

Aan 't wilge stuur. Het kwam zoo plots,
dat vóór 't gedacht er was een bots.

1) Deze beide verzen zijn geschreven onder den indruk van het tragisch uiteinde der Belgische Koningsvrouwe.

Toen reed de wagen onbestuurd
in 't diepe meer daar in de buurt.

Gescheiden had de schok hen twee,
Hun lippen baden zelfde bee.

Hun harteklop werd niet verstaan.
Hij vond haar liggen langs de baan.

Hij nam haar in zijn armen zacht
gelijk hij haar te minnen placht.

Maar 't mondje kon niet spreken meer
en 't hoofd zonk op den boezem neer.

't Geluk der menschen is zeer broos,
Het wervelt weg als 't blad der roos.

Küssnacht Lucerne.
29 Augustus 1935.

3 september 1935

Geen klokke zweeg in heel de stad,
die innig haar had liefgehad.

Zij treurden met haar dof gebrom,
toen laatste tocht voor haar begon.

Acht paarden stapten statig aan:
een hooge pluim op zwarte maan.

Zij droegen schoon hun lichten last
en beten zich de tanden vast.

De menschen vormden langen stoet:
zij brachten zwijgend laatsten groet.

Hier klonk een snik, daar blonk een traan,
Gedeelde smart werd wel verstaan.

Het was of één het harte brak,
Zijn blik was dof, zijn voorhoofd strak.

Hij zag alleen de blonde vrouw,
om wie men dreef dien zwaren rouw.

De geschiedvorscher tegenover den dood door Dr. G. Kalff.

> ‘Nur wo Gräber sind, gibt es Auferstehungen..’
> Nietzsche.

In een vorige studie handelden wij over ‘Het geschonden mausoleum’.[1)] En wij schroomden, het zij erkend, zóo weinig de mantel der vergetelheid van de schamelste partijen van de geschiedenis af te trekken, dat het een eisch van gerechtigheid is, zoo tenslotte de geschiedvorscher zichzelf tot boetedoening ook ontmantelt.

Wat vonden wij bij die studie? Ik voel meer voor het bloeiende (en zelfs het rottende) vleesch van de aanschouwelijkheid dan voor het altijd dorre en magere geraamte van de redeneering, maar wij vonden dan:

1. Het gestorvene wordt als een vorm van menschelijk leven gevoeld, niet alleen door primitieven, maar ook door het primitieve in modernen.
2. De gestorven macht in het mausoleum wordt met gevoelens bejegend, zoo niet bepaald dan toch gekleurd en versterkt door het Oedipus-complex. En wel:
    - *a.* met vereering, door macht die zeker is van zichzelf (Alexander bij Cyrus, Augustus bij Alexander.)
    - *b.* met ambivalentie, door macht die aan zichzelf twijfelt (Philips II t.o. Don Juan, Napoleon bij Frederik den Grooten.)
    - *c.* met hoon, door macht die rechteloos is Christenen t.o. Romeinsche keizers, Fransche soldaten t.o. Duitsche keizers, Moscovietische grootvorsten enz.)

1) Zie dit tijdschrift Juli en Augustus 1936. - Op verzoek der redactie in de oude spelling

I.

Hoe ontstaat in een mensch 'historisch gevoel'?

De vraag schijnt belangrijk genoeg, doch onderzocht is zij bij mijn weten nooit. Bernheim schrijft in zijn bekend verdienstelijk *Lehrbuch der historischen Methode* 800 bladzijden vol bij een onderzoek, wat geschiedenis mag heeten en wat geschiedwetenschap moet zijn - doch wat de geschiedkundige zelf nu is.... dàt schijnt vanzelfsprekend!

Ja, zelfs in een studie, die zich uitdrukkelijk aandient als *Das Problem einer Entwicklungsgeschichte des historischen Sinnes* wordt het onderhavige probleem niet aan-, maar afgesneden met de vage en onbewezen bewering: 'Bei allen Völkern und zu allen Zeiten dürfte sich wohl das Vorhandensein einer, mehr oder minder deutlich ausgesprägten spezifischen *Neigung* feststellen lassen, welche auf die Kenntnis vergangener Ereignisse gerichtet ist.'

Verder gaat deze neiging uit 'von einem bestimmten, aktuellen Problem' en bestaat uit 'anfänglich mehr zufälligen Interessen.'[2)]

Diepere geesten graven hier niet dieper. Benedetto Croce doorgrondt van geschiedkundig werk: 'Diese Wiederbelebungen gehen ganz auf innere Motive zurück', maar waarom de geest herinneringen heeft en 'afgunstig bewaakt', hooren wij niet[3)]. Troeltsch' terecht beroemd *Historismus und seine Probleme* geeft geen tweede deel over het psychologische probleem van den geschiedschrijver - hij noemt in een noot ergens 'von Interesse' de psychoanalyse van.... Blüher en Achelis, niet die van Freud![4)] Erich Rothacker stelt in zijn fraaie schets *Das historische Bewusztsein* programmatisch: 'Die Vorgeschichte einer universalen geistigen Haltung wird nicht nur der Vorform und Keimform dieser Hatlung selbst nachgehen dürfen, sondern der Entwicklung aller der geistigen Mächte, die in sie eingemündet sind und zum Verständnis ihres Gesamtinhaltes nicht entbehrt werden können.'[5)] Jawel, als we die kiem nu maar aangewezen

2) Dr. H. Proesler in Historische Studien, herausgegeben von Ebering. Heft 142. Berlin, 1920, p. 40.
3) Zur Theorie und Geschichte der Historiographie, Tüb. 1915, p. 14.
4) I. Das logische Problem der Geschichtsphilosophie, Tüb. 1922, p. 517 n.
5) Zeitschrift für Deutschkunde. 1931, p. 467.

kregen! Tenslotte komt Friedrich Meinecke (de drager van Ranke's roemrucht vaandel, onlangs uit zijn eigen *Historische Zeitschrift* gekwakt) onze verwachting verblijdend spannen met de mededeeling: 'Mein Anliegen ist darauf gerichtet, in die tiefere Schicht des geistig-seelischen Lebens zu gelangen, aus der die Wandlungen des Denkens über die geschichtlichen Einzelprobleme stammen.'[6)] Wij lezen en lezen in zijn zoo degelijke onderzoekingen, om tenslotte aan te landen bij de onthulling (naar aanleiding van Goethe's beleving in het huis der uitgestorven Jabach's): 'Dieses Eins' (von Vergangenheit und Gegenwart) 'führt nun überhaupt in die tiefsten Probleme des Historismus hinein.'[7)] Nu weet ik, hoe Charlie Chaplin zich voelt als hij in 'Modern Times' een diepe kolk verwacht en op een decimeter water duikt.

Teleurgesteld wenden wij ons nu tot de vakfilosofen; eerlijk gezegd zonder al te veel verwachting, want de filosoof, generaliseerend over het Abstracte Zijn, en de historicus, beeldend het Concrete Worden, bekijken elkaar met een blik, die op zijn zachtst 'bevreemding' uitdrukt.

Aan positivisten heeft men ook niets: Herbert Spencer b.v. erkent: 'I take but little interest in what are called histories, but am interested only in sociology, whiche stands related to these so-called histories much as a vast building stands related to the heaps of stones and bricks around it.'[8)] (Ik zou liever zeggen: als de blauwdruk tot het echte gebouw....) Alleen een ingenieur zonder gemoedservaringen kan zoo spreken! Overigens werd zelfs Spencer in Italië het meest door Pompeji geïmponeerd, omdat (zegt hij).... het verleden daar weer *concreet* opdook!

Het eenige gevoel, dat de filosofen toelaten, is dat voor de ruïne. De Renaissance kent het reeds en de Romantiek nog sterker. Rousseau, de vader ervan, bewondert den 'Pont du Gard', de arena te Nîmes, enz.[9a)] De Duitsche klassieke filosofen lazen Jean-Jacques allen. Kant brengt het historisch gevoel onder het hoofd

6) Die Entstehung des Historismus. München-Leipzig, 1936. I, p. 10.
7) a.w. II, 5. 500.
8) Autobiography. Londen, 1904, II, p. 185.
9a) Confessions. L. VII.

‘Neuigkeit’ (als vermeerdering der zinsprikkeling) ‘wodurch eine Sache vergegenwärtigt wird, von der man nach der natürlichen Lauf der Dinge hätte vermuten sollen, das die Gewalt der Zeit sie längst vernichtet hätte. Auf einem Stück des Gemauers des alten Theaters der Römer zu sitzen, einen Hausrath jenes Volks aus dem alten, nach viel Jahrhunderten unter der Lava entdeckten Herculanum in Händen zu haben, eine Münze macedonischer Könige, oder eine Gemme von der alten Sculptur vorzeigen zu können und dgl., weckt die Sinnen des Kenners zur grószten Aufmerksamkeit.’[9b)] Hegel, die de krachtigste historische ader bezat, zegt: ‘Welcher Reisende ist nicht unter den Ruïnen van Carthago, Palmyra, Persepolis, Rom zu Betrachtungen über die Vergänglichkeit der Reiche und Menschen, zur Trauer über ein ehmaliges, kraftvolles und reiches Leben veranlasst worden? - eine Trauer, die nicht bei persönlichen Verlusten und der Vergänglichkeit der eignen Zwecken verweilt, sondern interessierte Trauer über den Untergang glänzenden und gebildeten Menschenlebens ist.’[10)] En een volmaakt essay heeft Simmel aan ‘Die Ruïne’ gewijd.[11)] Alleen - uit het gevoel, dat hem tegenover de ruïne bekruipt, is te verklaren (evenals uit dat van Kant en Hegel): wèl historische *belangstelling,* doch niet historische *vormgeving.* Sterker, zijn aestheticisme is zóo groot, dat hij schrijven kan: ‘Die Saülenstümpfe des Forum Romanum sind einfach hässlich und weiter nichts.’ Maar wat vertrouwt ons Gibbon toe in den laatsten zin van zijn meesterlijke *Decline and fall of the Roman Empire*: ‘It was among the ruïns of the Capitol that I first conceived the idea of a work which has amused and exercised near twenty years of my life -’[12)] ‘Weiter nichts’... dan een beheerscht leven en een heerschend werk!

De Duitschers weten het, 't zij nadrukkelijk geboekstaafd, dus nu eens bepaald *niet.* Volgens goed-vaderlandsche gewoonte wenden wij ons dan tot een eigen denker, over, met of tegen wien te denken de moeite waard is. Ik neem mijn punt van uitgang in de woorden, waarmee prof. Huizinga eens aanduidde, welke

9b) Anthropol. I, 25, b. (Werke VII, Berlin 1907, p. 163.
10) Philosophie der Geschichte, ed. Brunstäd, p. 117 verg. 55.
11) In den bundel Philosophische Kultur, Potsdam, 1923, p. 135 v.
12) Verg. ook zijn Autobiography, ed. Bury, p. 160.

soort van lezers hij zich wenschte, omdat zoo in spiegelbeeld blijkt, wat volgens hem den historicus zelf stuwen moet. Hij schreef dan: ‘Historische belangstelling wil zeggen: niet om zonder inspanning onderhouden te willen worden met wat bonte beelden, ook niet om in de geschiedenis slechts de oplossing te zoeken voor eigen levensvragen, maar om gewenkt en getrokken te worden door verleden werkelijkheid zelf.’[13] Huizinga kan de dingen vaak uiterst diep en mooi zeggen, maar hij kan zijn lezers ook vaak in de kou zetten en laten staan, door een geraffineerd betoog over wat allemaal fout is in de geldende, dus algemeene en vergroofde, opvattingen, waar dan echter niet op volgt een positieve constructie zijnerzijds.

Het bovenstaande is er een staaltje van. Zeker: de wetenschap mag gemakzuchtig belletrisme niet naar de oogen zien. Maar het woordje ‘slechts’ bij ethische levensvragen ergert mij: als wij eens de vraag stelden, of de tegenwoordige historiographie dààrom (zoowel wat diepgang als effect betreft) zoo schamel naast de tegenwoordige natuurwetenschap staat, omdat.... zij ‘*slechts*’ intellectueel-asthetisch, en niet meer ethisch haar stof durft te behandelen!? En heelemaal verwerpelijk is de neiging tot-'t-verleden-om-'t-verleden. Zeker, ongetwijfeld is voor alle wetenschaps-beoefening, en juist voor de historische stof als bij uitstek subjectieve, objectief streven een onmisbare voorwaarde. Maar hoe en waarom worden bepaalde menschen ‘gewenkt en getrokken’ door dat verleden? Daar hooren we niets over.

Ook onlangs heeft prof. Huizinga nog eens herhaald: ‘Het historisch inzien is eenmaal een levensbehoefte en onttrekt zich als zoodanig aan een nauwkeurige motiveering.’[14] Ja, het is van hèm een levensbehoefte, maar van millioenen niet, en zelfs van vele culturen niet. Ook bestaat tusschen ‘geen’ of een ‘nauwkeurige’ motiveering een groot verschil.

Het is niet mijn bedoeling, nader te onderzoeken, waarom Huizinga hier ‘voor den afgrond’ halt maakt; laat staan hem te laken, dat hij zoo verstandig is, het te doen. Maar wel laak ik, dat hij zijn rug naar den afgrond keert en ironisch glimlacht over

13) Tien Studiën. Hrl., 1926. Voorbericht.
14) Berliner Tageblatt 14 Juni 1936.

sommige lieden, die geheel ten onrechte doen of ergens gevaar schuilt! Had hij zijn geduld beter kunnen bewaren tegenover de inderdaad buitengemeen-irritante opdringerigheid en overwelderigheid van Spengler, dan had hij een diepzinnigen passus bij dezen op zich kunnen laten inwerken waarom-alleen-al ik voor mij Spengler ondanks alles toch eerbiedig als iemand, van wien wij veel leeren kunnen. Deze zegt namelijk ergens over den angst voor den dood: 'Hier liegt der Ursprung des höheren Denkens, das zuerst ein Nachdenken über den Tod ist. Jede Religion, jede Naturforschung, jede Philosophie geht von hier aus. Jede grosse Symbolik heftet ihre Formensprache an den Totenkult, die Bestattungsform, die Schmuck des Grabes...'

Schopenhauer heeft zeker ook al het eerste gezegd, maar Spengler vervolgt, wat Schopenhauer in zijn schandelijke minachting van het historische slechts van de philosophie zegt:[15] 'Aus der frühen Angst entspringt auch alles historische Empfinden.'[16]

De eenige opmerking, mij bekend, die verder de aandacht waard schijnt, is een woord van Emerson, luidend: 'All inquiry into antiquity - all curiosity respecting the Pyramids, the excavated cities, Stonehenge - is the desire to do away this wild, savage and preposterous There and Then, and introduce in its place the Here and the Now.'[17] Hierin is juist aangevoeld een verlangen om door te dringen, ja om te verdringen - doch wordt niet onderzocht, waar het vandaan komt. Tallooze generaties stonden en staan naïef-realistisch tegenover het verleden: Rembrandt en millioenen tegenover den Bijbel, Shakespeare en millioenen tegenover de Klassieken! - Voorts is zèèr de vraag, of niet veeleer het Heden 'wild, wreed, woest en vooral aanmatigend' heeft te heeten, en de ruil dus in omgekeerde richting voltrokken wordt?!

Amerikaanksch-naïef geloof en plezier in den 'vooruitgang'

15) De Dood: 'der eigentlich inspirirende Genius oder der Musaget der Philosophie' (Welt als W. und V, II, kap. 41).

16) Untergang des Abendlandes. München, 1923, I, p. 218.
(Blijkens prof. H.'s art. Gids 1921 I, p. 484, noot 3, waardeert hij bepaalde passage's in Spengler I, p. 115 flg., 263 enz., o.m. over 'Weltangst' en wetenschap wèl. Ik kan echter niet zien, dat dit strookt met de hier besproken, later geschreven uitingen.)

17) Essay I: History.

(als wij grondig af leerden) schijnt hier te overheerschen.[18] Een romancier, het hedendaagsch tijdperk van het 'Muflisme' omgekeerd hartgrondig verfoeiende en in Karthago zoo goed thuis, dat hij een schoolvosserig criticus bloedig af kon wijzen, Flaubert, vraagt in 1860 aan zijn vrienden, De Goncourt's: 'J'aime l'histoire, follement. Les morts m'agréent plus que les vivants! D'où vient cette séduction du passe?'[19]

Er is dus eigenlijk al wel gewezen in de richting, waarin wij hier te zoeken hebben. Spengler gaat terug op Schopenhauer, maar ook op Goethe; hij verkondigt dit zelf luid genoeg, zij 't zonder meer niet overtuigend. Treffend is, hoe ook hier weer Goethe, die zich maar matig voor het historische interesseerde (of moeten wij zeggen: voor de historici van zijn tijd?) toch intuïtief weer het diepst heeft geboord. Wat hij tegen de geschiedenis had, sprak hij op zijn 80ste uit: 'Die Gottheid ist wirksam im Lebendigen, aber nicht im Toten; sie ist im Werdenden und sich Verwandelnden, aber nicht im Gewordenen und Erstarren.'[20]. Vandaar dus ook de uitspraak: 'Die Geschichte, selbst die beste, hat immer etwas Leichenhaftes, den Geruch der Totengruft.'[21] Nu kent hij wel het groote resignement: 'Wir alle leben vom Vergangenen und gehen am Vergangenen zu grunde',[22] maar van den historicus blijft hij toch zekeren afkeer koesteren, al misgunt hij den lijder zijn genezing niet: 'Geschichte schreiben ist eine Art, sich das Vergangene vom Halse zu schaffen'.[23]

18) In Amerika, met een paar eeuwen geschiedenis achter den rug, vindt men gedistingueerde geesten, die totaal niet retrospectief gezind zijn. William James is zoo'n typische 'exponent of contemporaneousness'. In Italië voelde hij zich niet op zijn gemak en bromde: 'This worship, this dependence on other men is abnormal. The ancients did things by doing the business of their own day, not by gaping at their grandfather's tombs' (Perry's biografie, II, p. 258). En dat, ofschoon (= want!) hij een vader had, dien hij diep vereerdel - Nog sterker is, dat Woodrow Wilson, toch schrijver van een *History of the American people* en zeker niet zonder een inslag van puriteinsche en pedante zelfverzaliging, zijn artikelen en zelfs brieven niet bewaarde. 'He never stopped to look back; to the last day of his life he looked forward' (Ray St. Baker's biografie, I, p. xxiv). Ook Wilson had een vader, een strengen dominee, met wien hij innig verbonden was.)

19) Correspondance, III, p. 183 verg. II, 131 en III, 300.

20) Tot Eckermann 13 Febr. 1829 - Spengler a.w. Ip. 67n citeert dit, betreurend dat Goethe 'unglücklicherweise'(!) geen systeem maakte. Voorts: 'Dieser Satz enthält meine ganze Philosophie.' Zijn filosofie bevat echter heel wat brutale, hopelooze en verbeten elementen, die recht tegen Goethe ingaan!

21) Geplantes Vorwort, *Dicht. u. Wahrheit*, III.

22) *Max, und Refl.*, I.

23) ald. Meinecke a.w. II, p. 566, weet hier geen raad mee, want G.'s raad herhalend, dat 't Historisme van zichzelf genezen moet (535-'6), verzuimt hij ons te zeggen, hoe.....!

De Duitschers weten het, 't zij nadrukkelijk geboekstaafd, dus weer wèl. Maar niet de filosofen - de dichters.

II.

Wij vonden voorloopig bij ons onderzoek iets negatiefs: dat de historici aangaaned zichzelf niet overbewust zijn.

Misschien wordt onbewust wat losgelaten....?

Er is reeds iets vreemds opgemerkt: de historici, wel de breedsprakigste geleerden, spreken spaarzaam over zichzelf. Gervinus verklaart hun afkeer van reflectie als den afkeer van den kunstenaar om te reflecteeren, speciaal omdat deze met de 'handelende wereld' bezig is, die meer tact dan reflectie vereischt.[24)] Overtuigend is dit niet: de historicus zelf is meestal niet ver in het handelen, zoodat wat het vak betreft, de tegenstelling eerder ligt tusschen 'einmalige' *historische* en generaliseerende *filosofische* instelling. Wat echter 't eigen *leven* aangaat, konstateert Ottokar Lorenz terecht: 'Gelehrte entschlieszen sich nicht allzuhäufig zu einer über ihre eigene Entwicklung reflektirenden Darstellung'.[25)]

Haasten wij ons (de lezer herinnert zich de ambivalentie!) te erkennen, dat dit feit volstrekt geen bewijs van bescheidenheid hoeft te zijn. Integendeel, eerder is het.... verdacht, dat hetzelfde gilde, dat ex professo alle medemenschen, niet alleen naar uiterlijke daden doch ook naar innerlijke gezindheid, peilt en beoordeelt (zelfs veroordeelt) - dat ditzelfde gilde over zichzelf een zwijgen des grafs bewaart! (Dit verklaard, zonder iets kwaads te bedoelen tegen de obligate intercollegiale necrologiëen bij de diverse 'Historische Genootschappen' in zwang.)

De vereeniging van historicus en autobiograaf is nog zeldzamer, dan zij volgens de waarschijnlijkheidsrekening reeds zijn zou.

Niet Schiller, lang geen onverdienstelijk professor in de geschiedenis, beschrijft zijn leven, doch Goethe doet het, wiens beschouwing van de geschiedenis wij zooëven zagen. De eigen levens-beschrijving kan blijkbaar evenzeer, of nog meer, synthe-

24) *Grundzüge der Historik*, Leipzig, 1837, p. 10-13.
25) *Die Geschichtswissenschaft,* Berlin, 1886, p. 8.

tisch artistiek dan analytisch-wetenschappelijk worden opgevat.

Er zijn ondertusschen historici, die over eigen leven en geest geschreven hebben. Heeren schreef op zijn 60ste 'Biographische Nachrichten' over zichzelf tot zijn 40ste;[26] Schlosser op zijn 50ste kwam ongeveer evenver.[27] v. Raumer komt in 'Erinnerungen aus meinem Leben' feitelijk niet verder dan zijn 30ste; Johannes von Müller deed herhaalde aanloopen; Leopold von Ranke gaf twee dictaten over dictaten over zijn jeugd, om op zijn 80ste en 90ste jaar een kort geheel samen te stellen.[28] De aanhef van 1863 luidt: 'Hier in Venedig werde ich ganz besonders an die Vergänglichkeit des menschlichen Lebens erinnert. Wie viele Freunde und Gönner.... könnte ich jetzt nur an ihren Gräbern besuchen'. Gibbon probeerde zes keer een autobiografie en bleef er zes keer in steken!

Zes historici dus, vijftien pogingen en twee bescheiden gelukkingen. Daar is iets niet in orde.[29]

Hoe komt het dat juist deze autografische historici telkens probeeren en telkens blijven steken? Voor toeval is hier teveel regel, of uitzondering, die de regel bevestigt. Interesse in zichzelf heeft iedereen; belangstelling in ontwikkeling was hun specialiteit. Hadden zij ook niet bepaald zelf veelbewogen levens, zij maakten toch groote tijden mee (De Zwitser sprak persoonlijk zoowel Frederik II als Napoleon; Ranke beleefde Jena, Waterloo en Sedan). Aan psychologisch inzicht, aan uitbeeldingsvermogen ontbrak het hun zeker allerminst, maar.... het hokte dus blijkbaar ergens in hun zelf.

Gibbon en Macaulay, Ranke en Michelet hielden dagboeken (die van den laatste door Monod nog niet geheel uitgegeven), maar noch de massieve zelfgenoegzaamheid van de Britten. noch de nerveuze expectoratie's van den Franschman verraden het geheim van den historicus; laat staan Ranke's dagboek, dat vrijwel uitsluitend politieke beschouwingen bevat.

Goethe vroeg in 1806 naar aanleiding van Von Müller's auto-

26) In zijn Verb. Werken, deel I (1821); door Geel in 't Ned. vertaald ('22).
27) In Georg Weber's *Festschrift* voor S., Leipzig, 1876.
28) *Zur eigenen Lebensgeschichte,* Leipzig, 1890.
29) In de aardige serie *Die Wissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen* rukt in de kolonne ook een sectie historici mee op. Het gezegde behoeft echter niet veranderd te worden.

biografie: ‘Was der Geschichtschreiber an anderen getan, warum warum soltle er es nicht an sich selbst tun?’[30)]

Ik herhaal, maar minder gelijkmoedig: Ja, waarom *niet!?*

Er is hier dus een vraag, maar geen antwoord. Kan dit laatste gegeven worden? Ik geloof van wel.

Maar ik zeg dan niet Huizinga na: ‘Het zij veroorloofd, hier van de toepassing der psychoanalytische leerstellingen op de historie te zwijgen’[31)] - een zwijgen, dat, gezien verdere uitlatingen[32)] nogal ‘schrikkelijk’ is. Voor goedgeloovigen dan, want evenals de hoogste waardigheidsbekleeder der Roomsche kerk ontslaat Huizinga zichzelf van den plicht, zijnen banvloek met bewijzen te staven, terwijl niet de paus, maar wel de professor zoo klaagt over ‘Daling der kritische behoefte’. Ik vraag aan niemand verlof over de psychoanalyse te zwijgen, maar eisch integendeel van iedereen, die dertig jaar na het optreden van Freud over historische psychologie wat beweert, dat hij bewijst de psychoanalyse te kennen; en zoo hij deze verwerpt, waarom. Géén ‘Verzaking van het kennisideaal’, zooals iemand zoo overtuigend beoogde!

Echter verheel ik niet, dat ik mijn oplossing niet bewijzen kan voor iedereen. In de historische wetenschap is strikt bewijzen slechts ten opzichte van de uiterlijkheid der feiten mogelijk. Als waar is, wat Freund en Adler beweren: dat reeds in de prille jeugd de grondslagen van het karakter worden gelegd, dan liggen de door ons verlangde gegevens reeds vast en.... verborgen, lang voor puberteit zich biecht en bergt in een dagboek; gezwegen van rijpheid, die op de afgelegde levensbaan terugschouwt in een autobiografie. Men hoeft dus niet met de jaartallen te gaan knobelen, waarop der historici vaders en moeders stierven, omdat het innerlijk gebeuren lang niet steeds onmiddellijk met uiterlijke gebeurtenissen vervlochten is.[33)]

30) *Werke*, ed. Kürschner XXXI, p. 141.
31) *Cultuurhistorische Verkenningen*, p. 58.
32) *Schaduwen van morgen,* p. 77-'8.
33) Alfred Adler zelf erkent onze onwetendheid ten opzichte van de doodservaring van jonge kinderen (*Int. Zeitschr. f. Indiv. Psychol.*, XIV (1936), p. 1). Dr. P.A. Dietz vermeldt een geval van een kind van vijf, dat het een vreeselijke gedachte vond, dat alle menschen moeten sterven (*Mensch en Droom,* Leiden, 1935, p. 104). Stanley Hall meent, dat vele kinderen tot hun ± 9de jaar bepaald ‘necrofiel’ zijn, en daarna pas afschuw optreedt (*Senescense,* Londen-New-York, 1922, p. 441).

Daarom erken ik dus alvast van te voren, dat ik geen *dwingende* bewijzen van mijn stelling zal kunnen overleggen; want meen, dat zij te diep voor de spade der redeneering zitten. Doch de wichelroede der intuïtie wijst wel aan, wààr....

Droysen zegt in zijn *Historik*: 'Suchen wir zunächst den Punkt zu finden, von dem unser historisches Forschen seinen Ausgang hat. Wir werden ihn nach der Art unserer Wissenschaft empirisch finden müssen.'[34)]

In dezen geest behandel ik thans drie veelzeggende reactie's van groote historici: Burckhardt, Ranke en Michelet.

III.

Op zijn Italiaansche reis slaakt de 29-jarige Zwitser, wiens werk nog allemaal ongeschreven is, de verzuchting:

'Versenkt mich ins Tyrrhenische Meer!
Das ist die stillste Grabesgrotte!
Dort liegt von alten Zeiten her
Manche Karthag'sche Silberflotte.

Bei diesen Altertümern mag
Eminus Konservator werden;
Dann fresst euch auf, ihr Lumpenpack,
Dass wieder stille wird auf Erden!'[35)]

Men betast hier, hoe de idealistische afschuw van brutale werkelijkheid, uitgedijd tot verlangen naar de eeuwige rust, doch zonder verlof om aan een hemel te gelooven, zich nu maar humoristisch kalmeert in het besef en met de wensch, 'conservator' te spelen. Doch men beseffe vooral ook, dat door specifieke begaafdheid het persoonlijk zwak de keerzijde vormt van de geestelijke kracht. De laatste der Bazeler patriciërs vlucht romantisch uit een steeds kapitalistischer wordende wereld, waarin hij het proletariaat alleen maar als kunst-vernielende horde ziet, in die heerlijke (uitsluitend-heerlijk gewaande)

34) Ed. Hübner (1927), p. 19.
35) Door C. Neumann in zijn bekende B.-biografie (München, 1927) zonder nadere aanduiding opgenomen.

werelden van vreugde en schoonheid, 't Athene van Pericles en 't Rome van Borgia. Vanwege het verleden-zijn stoort de immoraliteit dier schoonheid immers niet! De dood bewerkt voor den historicus, wat de tralie's in de roofdierengalerij verzorgen voor Zondagsche gapers.

Het levende is het vijandige, dus het doode het bevriende - nog afgezien van het voordeel, dat het verleden, hoe ruimer wij zoeken, een grooter keuze van voortreffelijkheden biedt.

Hier hebben wij dus een slip van de oplossing te pakken, en klemmen deze vast als het eenig herinnersel van een droom, waarlangs wij het geheel willen binnen palmen.

Zijn er andere historici, die ons toonen, dat wij niet met een particulier verschijnsel, maar met een psychologische wetmatigheid te doen hebben?

Ik bewees reeds, dat de historici zwijgers over zichzelf zijn; zwijgen zonder meer voor het gewenschte oordeel beamend in beslag nemen, durft wel een inquisiteur, maar niet een weetgeer.[36)]

Toch is er wel iets. Gibbon vertelt, hoe hij als kind logeerde bij een grootvader ‘in a house adjoining to the bridge and churchyard, where I have passed many happy hours of my childhood’.[37)] Een direct getuigenis is dit natuurlijk niet: Gibbon was nuchter, maar hij is toch ook verliefd geweest (al liep de dikkerd een belachelijk blauwtje) en hij was tijdgenoot van Young en Blair. - Heinrich Leo erkent bepaald, hoe als kind het ‘Erbbegräbnis’ en kerkhof te Schwarzburg zijn fantasie aandeed.[38)] En dan is er de stille groote Bachofen, de ontdekker van het matriarchaat, die op zijn 23-ste in 1838 temidden van de Romeinsche graven historicus wordt.[39)] Onze kroongetuige echter is Michelet, maar wegens de compositie van dit opstel behandel ik dien pas verderop.

36) Ik voel mij genoopt, dit neologisme te vormen, daar ‘geleerde’ pedant riekt, ‘wetenschappelijk man’ deftig en omslachtig is, en ‘weter’ (betweter) niet zooals ‘wijsgeer’ naast ‘wijze’ het streven aanduidt, doch pretendeert op volmaaktheid. ‘Weet’ is geen bijv. naamwoord, hoogstens zelfstandig naamwoord. (‘'t Is maar een weet’). doch ‘weetgierig’ bestaat al naast ‘wijsgeerig’.

37) *Memoirs,* ed. Bury, Londen, 1907, p. 19.

38) *Meine Jugendzeit,* Gotha, 1888, p. 13 verg. 17.

39) Ermatinger *Dichtung und Geistesleben der D. Schweiz*, München, 1933, p. 621.

IV.

De neiging tot het verleden alleen maakt den historicus nog niet. Dat hij verstand, ijver, nauwkeurigheid en bovenal waarheidsliefde bezit, spreekt vanzelf, omdat hij anders geen weetgeer wordt, en waarom iemand weetgeer wordt, is een apart hoofdstuk van de psychologie, dat wij niet zullen behandelen. De wetenschap is reeds als middel in onze strijd om het bestaan onmisbaar; verklaring wordt dan luxe.

Dat iemand de natuur bestudeert, wekt geen verbazing. Dat iemand zijn medemenschen bestudeert, evenmin: het is altijd boeiend en mogelijk leerzaam; vaak ook gevaarlijk het te laten. Maar wie zijn *gestorven medemenschen* bestudeert, gaat vreemde wegen. De natuur knoeit nooit, en antwoordt zonder omweg op een goed-gestelde vraag (Zeker, de vraag goed stellen doet pas degeen, die het antwoord al vermoedt!) De mensch daarentegen knoeit altijd, soms met wroeging, soms met genoegen, en zal bijna steeds, te goeder of te kwader trouw, aan de, meestal onscherp gestelde, vraag trachten te ontsnappen. Bij het verhoor voor de rechtbank der geschiedenis heeft men met gestorven getuigen te doen, voor geen straf wegens meineed bevreesd - - of beter: steeds hooger (of zich hooger wanende) instantie's hanteeren steeds hooger wordende stapels verhoor, wederhoor, toelichting, verwerping en gratie....

Wie waagt zich nu aan dit hachelijk duel met de dooden, dat geen enkel reëel voordeel belooft? Wij zagen het al: hij, die zich in het heden niet thuis voelt en van de dooden bevrediging, hetzij van zijn vereering, hetzij van zijn ressentiment verwacht.

Om met de dooden te spreken, goot de Griek bloed in een gat in de aarde. Ook wie het thans wil doen, moet met zijn hartebloed hun lichamen bezielen en, terwijl hij zich met hun vereenzelvigt, anderzijds onverbiddelijk distantie nemen.

Dit werpt nu een eigenaardig licht op Burckhardt's verzuchtung: ‘Könnten wir auf unsere Individualität verzichten -’ en op wat Ranke in zijn *Englische Geschichte* uitroept: ‘Ich wünschte mein Selbst gleichsam auszulöschen und nur die Dinge reden, die mächtigen Kräfte erscheinen zu lassen, die in Laufe der Jahrhunderte mit und durch einander entsprungen und

erstarkt, nunmehr gegen einander aufstanden und in einen Kampf gerieten -'[40] De volle nadruk valt hier op de vereenzelviging, op het niets worden tegenover het andere; de volle nadruk, omdat dit zoo paradoxaal moeilijk is. De zakelijkheid van den natuurkundige is gelijkmatige lauwheid vergeleken bij die van den historicus, in wien de objectiviteit steeds meer naar koude moet worden gedrukt naarmate de subjectiviteit naar hitte stijgt. Wie zich voor zaken wegcijfert, ontvangt van gestreelde eigenliefde een royale belooning; wie zich voor menschen wegcijfert, heeft met den weerstand van zijn eigenliefde te worstelen. Geen wonder, dat op de dooden nogaleens revanche genomen wordt, al staat de kans zichzelf te verhoogen hier vlak naast.

Welnu, welke zelfuitwissching is radicaler dan die door den dood? Zoo blijkt dus ook de objectiviteit van den historicus in zijn doodsneiging gegrond.

Het woord 'doodsdrift' vermijd ik, aangezien dit zou impliceeren, dat ik het eens ben met Freud's beschouwingen in dezen.[41] Als eenige grondneigingen bestaan m.i. in de menschelijke ziel: die zich te handhaven en voort te planten, die van het Ik en van het Andere; beide veredelbaar in geestelijke richting en verruimbaar in sociale, religieuse, artistieke en wetenschappelijke stroomen, die zich weêr in elkaar vertakken. De neiging tot den dood echter is altijd ongezond. Ik hoed mij dus wel, de neiging van den historicus af te doen als verkapte 'poging tot zelfmoord'! Zijn verlangen naar objectiviteit is cultureel, en zoo al in stervenslust geworteld, dan van een overwinnende, niet van een overwonnen ziel. Anders kwam slechts een zelfmoord, niet een historisch werk tot stand. Maar het blijft paradoxaal: vandaar dat Burckhardt en Ranke zulke zuchten slaken. Het respect voor verleden en verleden grootheid is zòò

40) *Sämtl. Werke,* XV, p. 103.

41) Verg. 'Jenseits des Lustprincips' in *Ges. Schr.* VI, p. 191-257, waarin deze natuuronderzoeker, plus historique que l'historien, elk elementair leefwezen historisch en conservatief noemt, onder het motto: 'Das Ziel alles Lebens ist der Tod' (228). De bedenkelijke neiging is dan leven = geest en levenloos = materie te stellen, waarbij de vraag niet wordt opgelost (gemakshalve ook maar niet gesteld!), wààr dat leven vandaan komt, en waarom het de materie gaat bezielen, wanneer dit alles toch weer op verdelging uitloopt. (Verwijzing naar Schopenhauer) (241). Het 'regressief karakter der driften' wordt overigens met voorbehoud aangenomen (252).
Ik herinner voorts aan Heidegger's filosofie en den mooien roman van Charles Morgan. *Sparkenbroke.*

sterk, dat het archimedisch een plaats bùìten de wereldgeschiedenis zoekt, teneinde deze volmaakt te kunnen doorschouwen en weêrgeven. Edoch - ergens moet de zool van den historicus de aarde drukken - en dan ligt de grafsteen vaster dan de meeste zaken.

Vanzelf schakelt zich hieraan vast de vraag, hoe de subjectiviteit van den historicus geschapen is?

V.

Even gemakkelijk als men in de natuurwetenschappen per proef een bepaalde these kan toetsen, even moeilijk valt dit in de geesteswetenschappen. Ik prijs me gelukkig, dat toevallig eens genie en historicus als dubbelgangers optraden, en, nog toevalliger, ik van dit dubbelgaan uit de verte getuige mocht zijn.

In 1717 bezoekt Peter de Groote de graftombe van Richelieu in de Sorbonne. Voltaire vermeldt: ‘Peu frappé de cette chef-d'oeuvre, il ne le fut que de l'image d'un ministre qui s'était rendu célèbre dans l'Europe.... On sait qu'il embrassa cette statue, et qu'il s'écria: “Grand homme, je t'aurais donné le moitié de mes états pour apprendre de toi à gouverner l'autre!”’[42)]

Op den kop af een eeuw later, in 1817, maakt de student Leopold Ranke een reis langs den Rijn en beschrijft het volgend jaar, hoe een reiziger poosde ‘unter den aufgewühlten Gräbern der Deutschen Kaiser im Dom zu Speyer:[43)] ganz früh eines Sonntags, die Sonne war noch nicht auf. Alles im Dom fand er zertrümmert, die kühle Morgenluft strich durch die offenen Fenster: Kalk und Schutt, die Überbleibsel edler Denkmale lagen umher. Ein einziges von allen ist übrig, der Grabstein Rudolf von Habsburg: in dem langen, faltigen Gewand liegt Rudolf da, fromm und gross: inbrünstig umfasste er das hohe, liebe Bild, lag über ihm da mit Tränen. Da schien die Sonne grad herein.

> ‘Herein, Sonne, frühglühende,
> Scheine warm auf diese Trümmer,
> Wärmer auf die Herzen,

42) *Histoire de Russie*, Part II, ch. 8,
43) Verg. mijn eerste studie, p 125.

Dass sich die Trümmer wohl erneuen,
Sichrer die Herzen innen erglühen,
Bauen auf, gestalten, bilden,
Drüber wir Trümmer vergessen können!'[44)]

Heeft Ranke werkelijk met tranen Rudolf's beeld omhelsd? Nemand kan het meer weten, maar een feit is dat hij zeven jaar later met zijn eerste boek over de Hervormingstijd zich als groot en rijp geschiedschrijver aan zijn volk openbaart.

Het gebaar stemt dus overeen. Maar terwijl Rudolf van Habsburg en Richelieu beiden machtige heerschers waren, gaat de reusachtige Peter naar Rusland terug, om het roer van zijn staatsschip met geweld om te wrikken in Westersche richting, ook al moet hij daar eigenhandig wat koppen bij afhakken - terwijl de dwergachtige Leopold rustig college geeft en boeken schrijft; kracht genoeg heeft om op zijn tachtigste nog aan een *Weltgeschichte* te beginnen, doch zòò vreedzaam is, dat hij collega Hegel in de faculteit slechts af en toe even bedenkelijk aankijkt, wel ('wäre man fast versucht zu sagen') van terzijde.

De een maakt geschiedenis, de ander beschrijft die. En in de werkelijkheid staan zij slechts zelden zoo gelijk naast elkaar als Scipio en Polybius bij den val van Kathago.[45)] Meestal is de geschiedschrijver het Leporello van den door de wereld stormenden Don Juan, wiens veroveringen hij angstvallig registreert.

Burckhardt's woord: 'Die verehrende Kraft in uns ist so wesentlich, als das zu verehrende Object'[46)] biedt volkomen aanleiding tot kommentaar. Voor den psycholoog is de historicus (vooral als deze door struisvogel-politiek de aandacht trekt) even belangrijk als de gehistoriseerde. Voor den historicus kan zijn eigen psyche even belangrijk zijn als elk ander onderwerp, maar we zien nu wel, dat hij juist meer zich bemoeit met de psyche van anderen, omdat hij het met die van zichzelf minder wil doen.

Het gaat hier om aanduidingen, niet om bewijzen. Ik respecteer dus de Oedipus-gecompliceerdheden der talenten, waarvan voorloopig toch niemand kan uitleggen hoe ze van den een

44) Aan het licht gebracht *Hist. Zeitschrift*, Band 137, p. 238.
45) P. Bk XXXIX. 3, 6.
46) *Weltgeschichtliche Betrachtungen*, ed. R. Marx, p. 269.

Napoleon, van den ander Thiers, van den derde Taine en van den vierde Lanfrey maken.

Wel zij echter op een eigenaardigheid van den historicus gewezen, die weer met zijn vak samenhangt. Formeele begaafdheden zooals de wiskundige openbare zich zèèr vroeg, voor het 20-ste jaar al, evenals de (technisch-reproduceerend) muzikale. Maar wie menschen moet begrijpen en beoordeelen, moet een aanmerkelijke mate van ziels-rijping meebrengen. Een feit, of een goede legende is dan ook, dat Ranke de geschiktheid om als biograaf op te treden pas na de 40 gekomen vond; vergelijk de litanie, door Charles Péguy aan dezen leeftijd gewijd: 'Il a quarante ans, il *sait* donc. La science que nul enseignement ne peut donner, le secret que nulle méthode ne peut prématurément confier, le savoir que nulle discipline ne confère et ne peut conférer, l'enseignement que nulle école ne peut distribuer, *il sait.* Ayant quarante ans il a eu, le plus naturellement du monde, c'est le cas de le dire, communication du secret qui est su par le plus d'hommes au monde et qui est pourtant le plus hermétiquement gardé' [Te weten, dat de menschen ongelukkig zijn]. Verderop: 'L'homme de quarante ans... est dans le plein de la mélancolie de l'homme. Il voit ce que c'est que la vie, au moment même où non seulement elle vient de lui échapper irrevocablement.... il devient historien.'[47)]

De dichters, die buiten de wetenschap staan en voor geleerden meestal maar een schijntje voelen, beseffen intuïtief ook hier weer waar de geheime deur te vinden is. Jean-Paul schrijft in 1793: 'Die Geschichte ist der Lamorgue-Platz, wo jeder die todten Verwanten seines Herzens sucht'[48)]; een zin, die blijkbaar zoo'n diepen indruk op Heine heeft gemaakt, dat hij hem in 1835 vrijwel letterlijk copieerde (onbewust natuurlijk, want hij had genoeg geest om niet hoeven te plagieeren)[49)]: 'Die Literaturgeschichte ist die grosse Morgue, wo jeder seine Toten aufsucht, die er liebt, oder womit er verwandt ist.'[50)] (Zou

47) *Clio,* Paris, 1917, pp. 216-'7, 308.
48) *Hesperus* (H. III 'Hundspostdag', 32).
49) Het 'verdringen' is op zichzelf ook alweer een veelzeggend symptoom!
50) *Romantische Schule* (S.W. ed. Elster, V, p. 230).

ook hier niet de verklaring liggen van het geloof aan reïncarnatie, dat Mme Blavatsky of Dr. Steiner doet orakelen over hun verleden evenbeelden?) Hebbel sluit zich hierbij aan met zijn woord: ‘Auch zu den grossen Toten der Geschichte steht man in einem rein subjectiven Verhältnis.’[51)]

Of de historicus nu eigenlijk een machtsverlanger is, die in 't verleden en in een ander tracht te winnen, waar hijzelf in het heden geen kans toe zag - of dat hij een bepaald soort ‘theoretisch mensch’ (Spranger) vertegenwoordigt, eerbaar omdat hij geeft wat hij heeft - dat laat ik in het midden.

Het gaat er hier nu om te zien: hoe de historicus wordt getrokken door het Verleden en wel door de verleden Macht. Het mausoleum der Traditie verrijst - en niet afzijds als nummer aan de route der touringcars - neen, als Graf van Petrus en Paulus, als Graf van Napoleon, als Graf van Goethe nog een massaal bastion in de ideële en reële strijd van het heden.

Letterlijk soms, figuurlijk steeds worden deze mausolea geschonden. De historici behooren onder de voorsten, die de voor- c.q. de achterdeur, of zelfs het keldergat, binnenstroomen. Zeer uiteenloopend zijn echter de krachten, die - tot voor kort geheel onbewust - in hen kunnen werken. De zuigeling kan dof terugverlangen naar de warme koestering, waar hij ongevraagd uitgestooten werd; het kind kan verstrikt zitten in complexen, die den dood van vader, moeder of anderen doen verlangen en (of) vreezen; de jongeling kan worstelen met het besef van de vergankelijkheid van alles (niet zonder verband met het vorige); de volwassene kan zelf verlangen naar de afdoende rust van het graf, waarin onze illusie's ons niet vervolgen kunnen - of hij kan onvervulbaar begeeren den omgang met geliefde gestorvenen, wier steun hij behoeft of aan wie hij wat te boeten heeft.[52)]

De historicus is de mensch, die getrokken door den dood, genoeg levenskracht had zich te verzetten en in die heen-en-weer-getrokkenheid den ‘afstand’ vond, noodig zoowel om zijn belangstelling te onderhouden als om de middelen te vinden,

51) *Tagebücher,* ed. Krumm, I, p. 160.

52) Wat dit betreft is dus nog lang nog zoo gek niet de bewering van den ouden Gatterer, dat de genealogie begon met de stamtafels der ‘Goden’, om over te gaan op die der menschen, en zoo geschiedenis werd. (Aangehaald door Lorenz, *Lehrbuch der Genealogie,* Berlin, 1898, p. 5.)

waarmee hij zijn zelfstrijd vruchtbaar maakt voor zijn medemenschen en de cultuur.

Strijd beduidt spanning tusschen twee uitersten. Ons hooger Zelf wil vereeren, maar ons lagere zelf wil vereerd worden. Het eerste gevoel moet aan naïveteit, het tweede zooveel mogelijk aan egoïsme inboeten, willen beiden eendrachtig en vruchtbaar samenwerken. 't Grieksche ‘kritiek’ beteekent feitelijk bescheiden evenwicht en historiografie is voor alles kritisch.

In de ‘voorvader-vereering’ der historici zitten beide gevoelens: vereering als aandrift. maar kritiek op de vereering (speciaal door anderen) als precizeering in de wetenschap. Prof. Huizinga zegt van Voltaire's *Essai sur les moeurs et l'esprit* dat het geen meesterwerk kon worden, omdat deze ‘schrijft historie met een sneer.... Het is de slechtst denkbare geesteshouding voor den historicus, die er bestaat.’[53] Inderdaad, ook Fueter wijst op Voltaire's domineerende eigenschap: ‘eine ungeheure und absolute Respektlosigkeit’.[54] Maar... hij begrijpt, dat allereerst hierdoor Voltaire de eerste moderne historicus kon worden. Mannen, wier gezag prof. Huizinga zal erkennen, sluiten zich hierbij aan: Croce eert Voltaire als den pionier der cultuurgeschiedenis[55], en Meinecke noemt hem ‘ein Entdecker fremder und sonderbarer Welten wie wenige.’[56] Inderdaad, Voltaire had al begrip van den rasfactor, door Huizinga bijna twee eeuwen later onder de ‘hobbelpaarden’, ‘afgoderijen’ en ‘dooddoeners’ gerangschikt.[57] - Wie sneert hier niet, wie wel en wie bijna?

Vertrouwen, geest en liefde ontbreken in het ‘Antihistorisme’, dat tegenwoordig pozeert, zeide ook Croce.[58] Maar b.v. Gibbon's ‘sneer’ tegen het Christendom was onvermijdelijk, opdat later Baur en Renan konden optreden; de harde korst van zichzelfverheerlijkend wonderfanatisme moest kapot, eer het beeld in ware schoonheid bloot kon komen. De sneer is dus de best denkbare geesteshouding voor den historicus - op één na.[59]

(Slot volgt.)

53) *Natuurbeeld en historiebeeld in de 18-e eeuw*, p. 11.
54) *Geschichte der n. Historiographie*, p. 359.
55) a.w., p. 209.
56) a.w., I, p. 96.
57) *Gids* 1921, II, p. 476, verg. *Cult. Hist. Verk.,* p. 145.
58) *Hist. Zeitschrift*, Band 143, p. 457.
59) Verg. ook Jan Romein's opmerking in *De lage landen bij de zee,* p. 510.

Verzen door Mr. L. Ali Cohen.

Breitner

De witte paarden en de naakte vrouw
Vervloeien tot een welig visioen
Tegen het Amsterdam van vroeger, toen
De kleuren zeurden in den regen-rouw.

Maar aan de grenzen rees de nieuwe bouw,
De drift van werk veroverde het groen
Dat open-spalkte onder 't dreunend doen
Der heiers en der gravers, bruin en grauw.

Soms droomdë over alles 't winter-wit:
Een floers verinnigde de Stad, die teer
Haar tinten parelmoerig scheemren deed -

Nog is 't of voor een ouden gevel zit
De Schilder en bepeinst de atmosfeer,
Die hij om vrouwen, paarden, grachten weet.

Zingende jongen

Naar Honthorst
(Palazzo Doria, Rome)

De jongen zingt bij kaarslicht van papier,
Zijn oogen zien mij ernstig aan, zijn mond
Blijft open galmen, maar onhoorbaar hier
Waar ik de schoonheid in de stilte vond.

Wie streek het blonde haar over zijn hoofd
En trok de ketting op het wambuis recht...
Schuw speelt de schaduw die de kaarsvlam rooft
Op zijn gezicht, dat nog niet weet van slecht -

Nu ik hem zie: zoo jong, zoo blond, zoo schoon
Ben ik beschaamd en wonderlijk ontdaan,
Als ik gewild had zou misschien mijn zoon...
Ik voel mij arm en zeer vereenzaamd staan -

* * *

Ik kwam hem tegen op een schilderij
Van eeuwen her, maar levend als mijn hart.
Had hij mij noodig of was hij voor mij,
Of is mijn leven in een droom verward...?

Mummie

‘Mijn hart, spreek niet tot mij -’
Die tooverwoorden en de scarabee
Ten laatst lieten hem vrij
En schuldeloos voor het gericht der Twee.

Het leven nà den dood
Begint voorgoed, is eeuwig, absoluut,
En achter 't avondrood
Daar ligt de wereld van het groot Saluut.

Maar voor Osiris treedt
De mensch, die zondaar, en hij wacht 't gericht...
‘Mijn hart, dat teveel weet,
O zwijg nu ik verstar voor 't godlijk licht.’

‘Spreek niet tot mij, verraad
Mij niet, het goddelooze kwade beest,
Opdat mijn ziel verlaat
Dit leven maar verrijst in Zon en Geest.’

Op een teekening van Wladimir

De schoonheid dezer schaamtelooze schande
Verrukt het oog en ons geheimst gevoel -
O mooie martelaar, uw duister doel
Bracht ons zoo vaak tot zalige offerande...

Nu staat gij als een zondaar naakt te branden,
De weeke vormen in de vlammenpoel
Die geen respijt kent voor uw lichaam, zwoel
En krimpend in de kervend-straffe banden.

Maar zoo, thans stervensschoon, zijt gij ons lief,
Uw levensweelde was een ideaal
Dat onze lusten louterde en verhief...

En ons verliezend in uw zoet geheim,
Mee-lijdend aan den eeuwgen martelpaal,
Zien wij genietend hoe gij valt in zwijm -

Rhododendrons bij de grens

(For Fr.)

Samen ontdekten wij de lila weelde
Der bloemenboschjes bij de zuidergrens,
Zonlicht, dat toch nog door den regen speelde,
Verrukte ons als een laat-vervulde wensch.

Even ontbloeide visioen van kleuren,
- Een wonder in den grijzen armoe-tijd -
Ver was de wereld met haar recht tot treuren,
Een hemel wenkte, en een wellust wijd.

Nimmer ontkenden wij geruster normen
Der kleine menschen in hun laag bestaan -
Stralend verrezen op hun struische vormen
De groote bloem-gelaten langs de laan.

Zuidelijk reden wij, de grenzen over,
En eindlijk leek het leven even vrij -
Feestlijk bezwerend in hun gloed en toover
Begroetten ons de bloemen, stil en blij.

1935

Nieuwe phase

... Dat dit zoo gekomen is:
Tusschen wake en droomen is
Weer uw beeld verrezen -

En een echo heeft van ver
Met een stem van ster tot ster
Weer uw naam geprezen.

Alles, wat ik achterliet,
Uw vertrek en mijn verdriet,
Alles is verdwenen

Nu mij wenkt dit nieuw begin
Met de kans op het gewin
Van ons schoon hereenen.

Somber liedje

Donker, dood, begraven zijn
In de maand van Mei
Zou het beste deel nog zijn -
Waarom leven wij...

Zooveel in dit leven is
Treurig onvolmaakt,
Wat den mensch gegeven is
Heeft hij juist verzaakt.

Wanbegrip en woede doen
Eindeloos verdriet,
Zelfs onze eigen dood ten zoen
Redt de wereld niet -

Seminarium door J. van Oudshoorn.

... de nacht ligt achter, de dag voor ons...

I.

Er ging een raam open. Boven een verwaarloosd graanpakhuis, met groene deur. Aan een grachtje. Een man in blauw boezeroen, zonder boord, met borstelig zwart haar, laag voorhoofd en groezelige gelaatskleur, sprak - wat uit het raam geleund - naar den vader beneden, die toen nog in zijn volle kracht was. Den langen weg naar het stadje hadden zij samen te voet afgelegd. Een vrouw met hoogroode wangen zat achter het gesloten raam naastaan bij een glaasje.... Hoe lang dat nu wel geleden was? Hem was iets in den blik van den man daarboven opgevallen; een mengeling van spot en genegenheid, waarmede deze, al praatte hij met den vader, zijn kleine gestalte hield omvangen.

Uit het onaanzienlijk pakhuis was dan in den loop van jaren een bestoven fabrieksgebouwtje geworden, met opslagbarakken, langs een vaart. Zoo dacht de ander misschien wel, dat het ook de moeder soms nog kon spijten, hem voor een kalen ambtenaar te hebben gelaten. Een eigen vrouw aan de drank mag verzuimde jeugdliefde te pijnlijker doen opschrijnen. Of hij daarom thans den zoon bij diens studie ondersteunde?

Je hebt, had hij, met dienzelfden ingehouden blik gezegd, je hebt te veel neusbeen om het niet tot wat te brengen. Eigenaardig. Wanneer er geld te kort was, trok hij naar de graanmarkt daar, waar, tusschen het rumoer van een boersche herberg aan het water,

een als heer gekleed man alleen aan een talfeltje zat. De donkere blik op een dwarsrij volbeladen schuiten gericht. Een dikke portefeuille naast zijn halve hooge hoed.

Zoo, ben je daar weer.... Zonder kwitantie; schier zonder bedankje. De man met de portefeuille, zooals hij den ander voortaan enkel nog noemde, was zijn leven binnen gekomen en had er een stuk Dickens uit weten te halen.

Ook in ander opzicht nog had het Seminarium welkome verandering gebracht. De zuster, zoo goed als verloofd, was buiten de stad in betrekking gegaan, om voor een uitzet te sparen. Zoo kon hij voor zijn studie over haar ruime lichte slaapkamer boven aan straat beschikken, waarvan de alkoof niet meer gebruikt werd, sinds de meid door een werkster was vervangen. Atelier-gordijnen. Twee lange planken, doorgezakt-vol boeken, aan de wand tegenover het raam. Een flinke werktafel in het midden. Schuin daarnaast een groot zwart bord met krijt en spons op een ezel. Daarachter weer, in een hoek, de grammophoon....

Eindelijk verruiming. Zij het dan nog altijd zonder ondergrond. Want de studie was hem erg tegen gevallen. Leerde hij talen ook spelenderwijs, droog geheugenwerk als voor de andere vakken noodig, was van jongsaf zijn zwakste plek geweest. Daarmede was bij die beroepskeuze geen voldoende rekening gehouden. Zijn zelfvertrouwen begon hem te verlaten.

Op het nog binnen een jaar afgenomen voorbereidend examen, ontbrak hij tusschen de allerbesten. Zoo werd je niet uitgezonden, had de man met de portefeuille kortaf opgemerkt. Een verloren post, moest hij zelf innerlijk toegeven. Dit vacantie-douceurtje medegerekend, konden het er wel een kleine vijfhonderd worden....

Over het Verre Oosten kwam een schaduw te vallen. En hoe ontstellend snel de tijd verstreek! De zomermaanden na het eerste examen had hij met lezen en eenzame wandelingen verdaan. In plaats van zich, als de anderen, op de nieuwe leerstof voor te bereiden en zoo een voorsprong te krijgen. Naar het Seminarium teruggekeerd, werd hij er in een algemeene verslagenheid betrokken. Geheel onverwacht dreigde inkrimping van het toch reeds geringe aantal beschikbare plaatsen. Niet onmogelijk zelfs, wan-

neer zijn jaargang aan de beurt kwam, dat er aan tolken geen behoefte meer zou wezen. Niets dan bekommerde gezichten.

Op hem echter had deze jobstijding een tegenovergestelde uitwerking. Want een toekomst, waaraan hij door eigen tekort reeds lang niet meer geloofde, thans ook van buiten af ondergraven te vinden, moest schuldbesef, indien het al bestond, welkome tempering bieden. Slachtoffer.

Zonder eenig ander doel meer binnen zijn bereik, had hij er zich eindelijk aan gewaagd voor de benauwing van zijn eenzaam begeeren een doorbraak te forceeren. Een galant omrankt adres, tijdens de colleges plagenderwijs in zijn dictaat gemoffeld, had hem 's avonds op zijn kamer geen rust gelaten.

Maar dat ging niet. Aan een knipkaart bij den kapper, deed het denken. Toeval, avontuur, iets van vrije keuze, minstens, moest er toch aan te pas komen. Zoo'n allereerste keer. Wat getemperd licht ook, zacht over afgeronde lage meubeltjes. Een losse avondjapon, misschien, niet al te verslonsd. Met zulke beelden voor oogen, een lokkende gestalte naar donkerder buurten volgend, was het echter gebeurd, dat hij in een achterzak, behalve het daar verborgen overtollige geld, ook nog een kort voorwerp met korten harden slag, even een vertrouwelijk drukje gaf. Wel vreemd, zòò op een liefkoozing uit te wezen. Raskolnikow? Dan leek het toch veiliger, nog maar bij die studenten-marketenster belet te vragen....

Kaal kabinet. Doorwoeld, naast het venster, een bed. Haar gezicht, alledaagsch, voozig-flets, stootte zoo nog meer hem af. Daarvoor echter was er die toeloop ook niet. Of hier wel studenten kwamen. Kwamen? Wegblijven. In het krijt. Spotnamen van prominenten, in vergaderingen, de almanak aan het woord. Het paard, de roeper. Zooals een buitenstaander die niet kende. Wat *hij* haar dan gaf? Liegen, en weg! Meer had hij niet. Nu goed. Maar even nog. Nakijken wilde zij op de gang. Of de zuster wel de trap af was....

Alleen. Brand. Op punt in de kamer terug te keeren, deed opnieuw zij een paar schreden naar het donkere portaal. Nee, niet bang wezen. Klein geroep. Koest nou, nee, moeder gaat niet weg....

Dus, die daar binnenkomt.... Verlammende schrik. Een sleutel slechts, knarsend omgedraaid. Gordijnen dan, ritselend dichter toegehaald. Verloren! Huichelaar. Flakkerwangen. Op de knieën. Innerlijke stem? Nee, koest nou, even nog. Verstomd.

Tot in den grond bedorven hervond hij zich. Tegen morgengrauwen. Op straat.

II.

In de herberg aan de graanmarkt zag hij het tafeltje door twee vreemden bezet. Voorgevoel? De laatste maal reeds was hem, geheel onverwacht, slechts de helft van het verlangde bedrag neergeteld. Zonder een woord verder. Enkel die spottende blik.... Naast het buffet dralend, vernam hij thans, op de vraag van een ander, dat degeen, dien hij zocht, reeds enkele weken ziek lag.

Lange weg. Tijd tot overleg. Want een zieke voor het eerst in eigen huis te bezoeken, alleen om zijn geld.... Misselijk. Wanneer zwarte Frans er toch niet was. Zelf zonder een cent, eischte die, met recht, zijn voorschot terug. Voorschot, genomen weer op zoo'n voorschot nog in het verschiet.... Elastiek.

Afwachten, of hij er ontvangen zou worden. Ook de meid wist het niet. Maar ging het vragen. Hoe lang zat hij nu al in dat kamertje, opzij van de straatdeur. Om kregelig te worden. Of hij maar wilde volgen. Hartkloppen. Trap op. Deur geruischloos open. Als naar binnen geschoven. Zonder een woord. Deur dicht.

Onder dit vertrekje moest zich het wachtkamertje bevinden. Van het eenige raam was, tegen de zon, het gordijn neergedaan. In een klein ijzeren ledekant, op den rug uitgestrekt, ontwaarde hij den ander, die scheen te slapen. Wat nu? Over de witte sprei bewoog een hand; opende zich bleek naar een stoel aan de wand. Zwak had hij zijn voornaam hooren zeggen. Zoo behoedzaam mogelijk nam hij plaats....

Toen kwam, aan het hoofdkussen, de zieke wat overeind. Boven het witte hemd, de witte sprei, tegen het, in getemperde zonneschijn, nog lichte behang, was het groezelig gelaat, met aan het te lage voorhoofd wat borstelig donker haar, opnieuw dat van dien pakhuisman eens in zijn grove boezeroen. Wat bleef er zoo van geld, het eenige in dit oogenblik hem begeeringswaard.

Hij schrok ervan. En waarom dit kale kamertje, een hospitaalbed?

Verward, ontdaan, luisterde hij nauwelijks, terwijl de zieke, nog naar zijn gewoonte kortaf, te spreken begon. Want hij had reeds vermoed, wat er komen ging. Op geruchten alleen echter, verliet de ander zich blijkbaar niet. Zulk geboemel werd meestal overdreven. Maar wanneer het ook met de studie zelf in het honderd geloopen was. Dan had hij zich de reis wel kunnen besparen. Zoo niet.... Nu liegen! Vroeg de donkere blik daarom? Onwillig had hij geantwoord, geen kans meer te zien het examen nog te halen.

De vrouw kwam binnen. Forsch. Paarsig-gevlekt het gelaat. Werkschort. Vroegere bekrompenheid liever. Hij was opgestaan, maar durfde zoo tot afscheid niet naar het bed. De vrouw moest aan de deur geluisterd hebben. Want, zonder een groet voor hem, begon zij te schelden. Op den man, die zich van het licht af naar de wand gekeerd had. Lamzak; platter nog. Lalde dan wat van geld, aan jonge jongens. Tot, op een door kwaal en drift verworgd bevel het vertrek te ontruimen, hij, voor de vrouw uit, de trap was afgevlucht. Een deur viel in het slot.

Afgeloopen. Ook met het Verre Oosten. Wat fataler was, die portefeuille plotseling gesloten. Al het overige liet zich desnoods nog wel wegwerken. Dat gevoel, steeds verder van de menschen af te drijven. In een wereld, zonder recht of wet, te belanden, als waarbinnen de dieren aan zichzelve overgelaten leven.

Maar geldgebrek. Schulden. Ziet, van diè bevreemding kon hij niet bekomen. Soms, op zoo'n koffyhuisterras, nog dorstig achter een leeg glas, begon hij ongeduldig zijn zakken tot in de stoffigste hoeken te doorwoelen. Eén kopstuk minstens, moest hem toch tusschen de vingers geraken. Nergens. Totaal ongelooflijk. Opnieuw. Maar dat bestond niet! De geboren rentenier, zonder een cent.

Zoo was er niet veel anders op over gebleven dan zwarte Frans, die na de mislukte graanmarkt van geen uitstel meer wilde hooren, zijn zin te gunnen. Een briefkaart. Met de machine. In den vorm eener brutale aanmaning door een beruchte voorschotbank. Wanneer die met de eerste post bij je thuis komt; en er zit nog wat....

Dien ochtend, tegenover de moeder aan het ontbijt, begon hij haar nauwlettend gade te slaan. Of de kaart in haar bezit was? In de bus had hij geen post meer aangetroffen.

Zij was nog met de Bijbel bezig. Had zijn morgengroet intusschen gewoon beantwoord. Het eenige misschien, wat ontroering verried, was iets als een zachte warmte, die haar soms naar de wangen steeg. Maar dat kon ook reactie op den tekst dààr wezen. Bijna doorschijnend werd haar gelaat dan. Met de fijn besneden trekken, de heldere grijze oogen, het nog volle haar, waarop het boersche tule kapje, leek zij hem vergeestelijkt. Verder weg dan ooit. Neen, minder nog dan dien morgen na zijn eerste wegblijven, zou zij zich thans tot openlijk spreken leenen. Van toen af werden, waarheid en leugen beiden, door haar als even ontoelaatbaar innerlijk afgewezen. Rekenschap werd niet meer gevraagd, noch verwacht, mocht zij dan reeds lang vermoed hebben, dat het ook met die studie verkeerd liep. Door niets meer scheen haar evenwicht merkbaar te schokken.

O, te breken die geloovige strengheid, waarmede zij hem nog hoogstens in haar gebed toeliet. Maar wat overal elders van zelf gebeurde, hier kon dat niet. Plotseling moest hij zich geweld aan doen niet van tafel op te staan om, door een vluchtige aanhaling desnoods, haar te tarten in hem opnieuw gewoon den zoon te aanvaarden. Tarten; geweld. Wat werd dat voor een verhouding?

De moeder had de Bijbel gesloten en terzijde gelegd. Het ontbijt nam zijn gewoon verloop. Niet onmogelijk, dat de aanmaning nog onderweg was. Hoe anders had zij, tot het einde toe, die volmaakte kalmte vermogen te bewaren. Hij stond op. Neen, even nog. Neen, niet hier. Om de werkster, die kwam afruimen. Op haar slaapkamer, boven. Dus toch!

Daarmede had hij wel het allerminst gerekend. Dat zoo'n infaam manoeuvre toenadering brengen zou. Want als na die eerste en eenige diefstal, uit haar huishoudportemonnaie jaren geleden, toen zij, juist door haar verdenking, blijk gegeven had hem nog te vertrouwen, kon het onderhoud, dat thans ging volgen hen weder als moeder en zoon tegenover elkander stellen. Dan was ook hem de weg gebaand zich te uiten. Zijn gansche ontreddering haar te biechten was niet doenlijk meer. Maar bij wie beter zou

hij terade kunnen gaan, om uit die impasse van het Seminarium te geraken?

Het kwam er niet meer toe. Daarboven. Paperassen. Nu de zuster een dezer dagen haar versterf kreeg en er toch geld was losgemaakt.... De kaart! Maar zij nam dus haar toevlucht tot een voorwendsel. Opnieuw doodgezwegen. Dat zachtere binnen hem verkilde. De weg terug door de eigen moeder versperd. Bankbiljetten. Afgeloopen. Ook dit. Nog niet. Of hij even teekenen wou? Tegenover de zuster, later....

Bezig de kamer uit te gaan, viel hem nog de doorwoelde lade eener oude commode op. Daar werd zooeven die cassette uit te voorschijn gebracht, waarvan de gewone vaste bewaarplaats, bij dag en nacht, in een soliedere kast beneden was.

Weer alleen op het portaal. Een mooi bedrag. Voorloopig. Dus zij sliep reeds met het geld. Nog eer een kaart eraan herinneren kwam, met hem op haar hoede te blijven.

III.

Nergens vaste voet. Dreigende catastrophe. Wat bleef er zoo van de dagen? Enkel ongedurigheid. Langs leeg gepraat heen naar onpeilbare verten loeren. Afgunst. Wrang lachen. Grootspraak. Weer alleen, onder wolktriomfbogen door. Waar de avond schemerde, het zich nog even rimpelen van een klaar watertje. Nacht. Op de rand van het bed gezeten, de maan als binnen je brein voelen schijnen. Ach, ruimte te over, maar zonder er zelf meer bij te behooren....

Wanneer hij dan naar Parijs dacht te gaan? Daar had je het al! Tja.... Ze zaten in ‘Zur Stadt Düsseldorf’ te kaarten. Rookwolkje. Het wachten was op een telegram. Vier harten. Wat hij daar eigenlijk wilde beginnen? Uilskuiken, biedt liever op. Aan een der groote bladen; de kunstrubriek. Uitbundig gejoel. Enkel jalouzie. Maar daar kon alvast wel een rondje op overschieten. Waarom niet? Zooeven reeds, op het halfdonkere portaal naast de keuken, had hij zijn zakken nog eens doorzocht. Dan zijn portefeuille. Tevergeefs.

Of het Seminarium van de baan was? Anita, dochter des huizes, vroeg het; meer om een pijnlijk hortende stilte te breken,

die op het spotgelach volgde. Wat nu? Die mislukking zoo botweg te hooren toegeven, liet een angstwekkende leegte achter. Al was het hem, sinds zijn bezoek aan den zieke, geen oogenblik meer uit de gedachten, va banque te spelen. Wat echter kon hem thans bewogen hebben, dat hier ook openlijk te bekennen? Om van te duizelen. Dat het zijn ondergang moest worden. In dit loszinnige gezelschap. Straks op zoo'n kamer ergens. Het stugge zwijgen scheen zich nog enkel tegen hem te richten. Eenzaam?

Het zaaltje liep vol. Na deze stomme vecht-manche een gokje. Waarom niet? Een oer-gezellige avond en het geluk op zijn hand. Muizek. Geld! Hoe van zoo'n zijden blouse soms de welving gloeien kon. De vader vroeger werd er spraakzaam door. Hij kreeg er glazige oogen van. Nog altijd niet genoeg gezien....

De nachtmerrie van het naderend eindexamen had hem bij vlagen weer tot geregeld werken aangezet. Te veel colleges echter bleken reeds verzuimd. Bij zulke onverwachte hiaten in zijn dictaten werd er gestaakt. O, het zinkende wrak nog bijtijds verlaten. Enteren. Overspringen. Maar waarom dan niet als scheepsjongen gedebuteerd en met de kattestaart groot gebracht?

Steeds weer het oude draaiorgel. Bij gebreke aan een gewone kleine praktijk voor zijn uiterlijk bestaan, had hij zich dan, om toch iets te hebben en zonder eenig dwingend verband om hem daarvan af te houden, met het volle enthousiasme van den beginneling aan dat andere gewaagd. Thans was het onherstelbaar. De innocent, sluikharig, tusschen de coulissen verdwenen. Voor goed. De figurant, die hem verdrongen had, studeerde bij neergelaten scherm zijn rollen in. Hij meende hem straffeloos te mogen laten begaan. Gaf zelf bij open doek de fijn-besnaarde ten beste....

Met een Turksche fez op stond hij voor voor het zwarte bord, waarop - ten halve beëindigd - de wit en rood uitgestippelde platte grond van een tempel. Hij blies er de dwarsfluit bij en liet intusschen zijn gedachten den vrijen loop.

Geheel buiten zijn toedoen om, van keerpunt tot keerpunt - vlotte kadans - had zich een geval ontwikkeld, dat het zijne heette en waaraan hij tevens part nog deel had. Hem trof dus geenerlei schuld. Zoo bleef het hoogstens nog iets om, op veiligen

afstand, gade te slaan; ja, enkel te.... overdenken. Maar dan, hij besefte het vaag, kon ook bevrijding ten slotte slechts daarin bestaan, zich uit een bedenkwijze los te werken. Niet dit ondergrondsch gewroet. Eigenaardig. En bevrijding? Was die nog noodig uit een leventje, dat hem 'voor de rest' uitnemend beviel en waarvan hij maar steeds niet wilde gelooven, dat het niet doorloopend gehonoreerd werd. Schatrijk verlangde hij niet te zijn. Gaf administratie, last. Een vast inkomen, zonder het gareel eener betrekking. Vrij. Nooit verveelde hij zich. Aan gewoon werken voor den broode, niet de minste behoefte. Daarin gaf hij de jeugd uit Gabriel Borkman schoon gelijk....

Met lezen maakte hij groote vorderingen. Door lezen, lezen, lezen, liet zich een gevaarlijke half-toestand nog wel verdoezelen. Van zulk dorren en bloeien, vallen en weer opstaan, willen en tegelijk ook niet, was hem soms reeds uit een navrant verhaal de flakkerende weerschijn tegemoet gekomen. In die vele wankele figuren dan der Russen of van wat Scandinaviërs, meende hij iets van eigen verscheurdheid te herkennen. Temidden der auteurs zelf echter, voelde hij zich eindelijk in een soort gezelschap binnen geleid.

Zooals hij schots en scheef dacht, heerschte ook in de keuze zijner lectuur de grofste willekeur. L'Arétin français illustré naast The light that failed. In zijn dagboek noteerde hij van honderden bladzijden één enkele losse regel. Door een 'pour les abus qu'il exigeait de mon corps' uit de St. Antoine werden reeds eenige deelen nog in aantocht gril bestreken. Van Flaubert naar Huysmans, als de sexualiste documenté, had de verkalking gebracht. Na La Bas meende hij wereldwijs en uitgelezen te zijn. Zakte af naar het drijfzand der dialectiek. Op het zwarte bord stond in uitdagende blokletters als eenigste, sedert weken: *Er is niets!* Nihilist? Wanneer hij ergens las, dat er verder over niets gesproken werd, zou hij willen hooren, wat er dan eigenlijk van niets gezegd was. Elk woord werd hem zoo dubbelzinnig. Ach, wat begon er al niet door elkaar en dood te loopen....

Dan zocht hij weer toevlucht bij een Jonas Lie, om in zoo'n vertrek met balkenzolder en uitzicht op de bergen, het enfant prodigue wat op zijn verhaal te laten komen.

Maar stond daar bij het te bed gaan Strindbergs lamp op tafel? Argwaan. Onrustig ingeslapen, droomde hij, heet en gefolterd, eenzaam door jachtend duister te zwerven. Nergens vaste voet. Toch verder en verder. Voor hem geen grenzen; aanvang noch uitgang meer. Radeloos. Losse rukwinden van een naderende orkaan steken uit het ondoordringbaar donker op. Scherven. Ingestort. Nog niet. Of hij maar wilde volgen. Deur geruischloos open; mild avondkamerlicht.

Nog gekleed als overdag was het de moeder, die zijn weg versperde. Van meening, dat het om de commode ging, hield zij die een oogenblik achter zich beschut. Begon hem dan - een porceleinen lamp, gebarsten, brandend, ten afweer opgeheven - terug te drijven, in den nacht.... Barmhartige!

IV.

Enteren. Overspringen. Eindelijk wist hij toch, hoe dat ongeveer bedoeld was. Om de vraag: schuldig of niet, kon het thans niet meer gaan. Wie zoo verzaakte, had het leven achter zich en.... verbeurd. Tusschen woorden echter en de uitvoering van hetgeen nog te verrichten stond, gaapte een afgrond. Vast beraden afdalend, de revolver paraat, trof hij er geen levend wezen, voor een welaangelegd schot kwetsbaar, meer aan. Stond hij in den nacht alleen tegenover een.... gedàchte. De laatste! En toch, om die nog - enkel als gedachte - tot haar recht te doen komen, moest denken zelf, tegelijk, tot zwijgen worden gebracht. Maar hoe kon dat? Door met de hand voor de oogen in donker te blijven hokken....

Hoe snel zoo de tijd verstreek. Verdwenen! Als verstekeling in het ruim van een oceaanboot. Spoorloos. Tusschen de assen van een dier Grandes Lignes desnoods. Maar weg, ook zonder het leven prijs te geven, uit een bestaan, waarmede hij niets meer aan te vangen wist. Opgedoken in een andere wereld. Onder een dikke laag stof, gehavende kleeren, onherkenbaar. Of hij maar wilde volgen. Paspoort? In observatie. Scheeve pupillen. Ontoerekenbaar....

Geknot in de vlucht zijner verbeelding, liet hij haar te vrijer spel op den beganen grond. Een kort onderhoud in de directie-

kamer eener groote bank, was reeds voldoende hem een bevoorrechte betrekking te bezorgen. Het leek zoo eenvoudig, dat hij zich gerust nog wat uitstel gunnen kon.

Overheerschte de angst opnieuw, dan doorzag hij zulk zelfbedrog wel, maar bleef tevens weigeren, het voor de ontgoocheling prijs te geven, waarop hij in werkelijkheid ook reeds rekende. Is U energiek en plooibaar tegelijk? Stoer werker, bereid tot deelname? Zelfs tot een begin van uitvoering kwam het dan niet.

Het examen was thans definitief van de baan. College loopen deed hij niet meer. Toch zag de buurt weer, als in het begin zijner studie, het ‘atelier’ tot diep na middernacht verlicht. De enkele maanden, die hem zoo nog bleven, wilde hij aan de gewone talen besteden. Vooral de uitspraak. Ieder woord gefouilleerd. Chez. Chaise. Choisir. Thoughts. Thanks. Plea-se. Rettich. Tich-tich. Danke schön. Nachtportier?

Door deze even plotselinge als strenge afzondering 's avonds, geraakte de moeder zelfs, niet wetende, hoe hij de dagen verdeed, op een dwaalspoor. Tijdens het Lyceum reeds had zij hem, tegen ieders verwachting, na zoo'n reveille als een der eersten zien te voorschijn komen. Zoo hielp zij hem ongevraagd nog een paar maal met geld. Het kwam in handen van den figurant. Slecht bij kas en aan lager wal, gunde die zich dan wat minder besmeurde lakens. Maar waartoe nog lapwerk? Na zulke schamele strooptochten werd de brand in het bagno te feller aangewakkerd.

Vooral niet denken. Door-denken. Nòg verder. En toch, de Bijbel scheen daar plaats voor te laten. Hoe anders kon de moeder, als na zijn eerste wegblijven, na die infame kaart dan, opnieuw haar thans bijna uitdagende gelijkmatigheid bewaren. Ongelooflijk! Na enkele weken reeds had zij hem zoo ertoe gebracht te betwijfelen, of er werkelijk iets als een gruwbare nacht achter hen lag. Maar dan weer, terwijl zij soms vluchtig van het groote boek onderzoekend naar hem opzag, werd dit kil afwijzend zwijgen, tegen haar wil, toch plotseling doorbroken. Voelbaar nader kwam zij hem dan, zoodat hij het nauwelijks meer berouwde zich in zijn ware gedaante vertoond te hebben. Waar eerder was grondelooze oprechtheid te verantwoorden?

Tot hij haar, een morgen tijdens het ontbijt, als terloops onbewogen

hoorde zeggen, dat binnen een klein half jaar zeker iemand wel eens verweg kon zijn. Zijn denken scheen te kenteren. Openhartiger van haar kant ging het al evenmin.... Even meende hij te voelen, hoe ook dat andere vertrek, wanneer hij daartoe de moed gevonden had, niet minder gelaten aanvaard was....

Maar dat was er dus uit zulk duldeloos wachten geworden. Het toeval zelfs bleek hem niet meer gezind. Van een hoog huis kwam, uit het nog in aanbouw zijnde dak, een stuk balk naar beneden, zwaar genoeg om een os op slag te vellen. Hem langs het gelaat, schuin te voeten gestort.

'Die mag van geluk spreken' werd er ergens gezegd. Nog met de open handpalmen wat van het ongedeerde lijf, had hij een lichte buiging gemaakt. Vergoelijkend. Zooals een goochelaar, temidden van de algemeene bijval, dit wel doet.

V.

Ook het Seminarium heeft geen toenadering gebracht. Vergeten mogen had hij niet, dat een marketenster meeloopt in de troep. Tijdens een toevallige ontmoeting, na een spottend dan losgewoeld woord, was het pas tot hem doorgedrongen, dat hij, niet zìj, zich bloot gesteld had. Om even de oogen te sluiten. Zich terugtrekken opnieuw het eenig mogelijke. Zoo had het niet lang geduurd, of hij liep in het vrije kwartiertje tusschen de colleges, op het grachtje voor het Seminarium, meestal alleen. Weer scheen het niet anders te kunnen.

Tusschen de onvermijdelijke oppervlakkige omgang door, bleef het, als op het Lyceum, bij een enkele losse relatie. Die met Zwarte Frans had hij, na de manoeuvre met de kaart, spoedig afgebroken. Frans, weer vlot bij kas, was met Anita iets begonnen. Kocht haar soms heele avonden uit. In 'Zur Stadt Düsseldorf' was het dan ongezellig. Stokte ook het crediet. Uit verveling had hij er zich het gezelschap van een nog meer gemeden sujet laten opdringen. Verloopen candidaat in de medicijnen. Overnachtte wel op banken. Zelf stak je daartegen wat af.

Dien avond was een student, groot-blond-germaansch, hem enkel van naam en gelaat bekend, aan hun tafeltje blijven dralen. Begon, zonder een woord, van zijn rechterarm de mouw wat

omhoog te doen. Zaalberg kromp tesamen. Donderende binnenschok. Eigen hoofd, als met een boog, los op een schoorsteenmantel tegenover beland. De ander stond reeds in het zwarte gat der open straatdeur.

Of hij maar wilde volgen. Nevermore! Deur verachtelijk dicht gesmakt. Zwijgen; zwijgen. Achter een haag van nog verachtelijker niet-begrijpen. Tot van Zaalberg toe. Om het geval uit te leggen, zat hij hier niet. Eindelijk gebrandmerkt. Ook nog de andere wang misschien? Door niemand teruggehouden, had hij het kroegje verlaten. Voor enkele avonden er zijn meerderjarigheid gevierd....

Meerderjarig. Vrij! Tot een leven buiten ieder menschelijk verband bevorderd. Dat bracht het automatisch tot een wat ruimer décor dan zoo'n paar étage-kamers op een volksbuurt uitkijkend. Ridderzaal. Vederbaret en puntschoenen. Zware draperieën, om zich te verbergen. Met het rapier een uitval te kunnen doen.

Bezigheid van belang echter kreeg de regie hier verder niet. Voor een tragedie ontbrak het aan mede- en tegen-spelers. Een donkere monoloog deed het al evenmin. De voorstelling vergde stilte. Eenzaamheid. Geen, die zich heimelijk nog aan wat beklag over het gemis van dit of dat tegoed hield. Een, waarvoor het woord tekort schoot.

Vanzelf geraakte zulk bewustzijn ergens tusschen maan en melkweg verdwaald. Maar ook daar nog kwam herinnering niet buiten gehoor. Verder zwerven doelloos. Trouwens, wie leefde zoo? Neen, zich zonder aflaat van dit ornament, hoe onloochenbaar ook, rekenschap te willen geven, duidde met het andere, dat zijn denken reeds overwoekerd had, het dreigde te verstikken, op een geestelijk.... défect! Dit voor een ondeelbaar oogenblik slechts, maar helder, beseft te hebben, hield het niet een belofte in tot duurzamer ontwaken?

In zijn beste pak, een anjer opgestoken, draalde hij aan het trapgat. Ziet, ondanks alles, heeft hij zijn groote verwachtingen toch niet prijs gegeven. Halfluid werd dit laatste ergens gezegd. Zoo met zich zelf over zich zelf te praten was, sinds het échec bij den zieke, tot een aanwendsel geworden. Waarom niet?

Wanneer de spiegelbank gepoetste koperen trommel op haar vierbeenig onderstel wasemend binnen gereden en, flonkerend in de zon, voor het breede midden-venster werd gezet, dan deed dit vanuit bed, aan zoo'n Russische Samovar denken, al had hij die in werkelijkheid nooit gezien. Of herinnerde aan die Zondagochtenden, toen de vader nog leefde en in de netjes opgeruimde huiskamer waterchocolade gezellig te dampen stond. Want in de groote zaal was nu ook alles helder aan kant gedaan en wachtte men gespannen op den morgenrondgang van den dokter. In die Samovar hier werden een soort metalen asperges afgekookt, waarvan de stoerste kerels soms nog onverhoeds hun bekomst kregen. Zijn linkerbuurman, met een kop als Verlaine, lachte erom. Hij had den ander geleerd zijn smalle katoenen halsdoek als das te knoopen. Gestichtskleeding. Geënterd. Overgesprongen. Hospitaalschip....

Lichter dan een wolk; verder en verder weg. Nergens straathoeken meer, om er, in den aanvang teruggeworpen, doelloos op uitkijk te staan. Ahoi! Ahoi! Bark uit de mist. Vreemde gezichten, maar niet één van die enkel dom-gezonde. Langszij met die brancard. Behulpzame handen. Voorzichtig. Opstaan mocht hij niet; ook om te verbedden niet meer.

Van meening hem slapende aan te treffen, besprak de dokter met den nieuwen hoofdverpleger, onbevangen thans, het geval. Te lang mee rondgeloopen. Verknoeid. In de gewrichten. Voorloopig van de vlakte. Neen, niets verder. Laat maar liggen.

Met gesloten oogen bleef hij op den rug gestrekt. Opnieuw dat ijle geluksgevoel. Gered! Weg! Van de straat. Uit de zekere schande van dat examen. Hooge kamers. En door boete, vergeving. Aan die andere nachtmerie had hij sinds zijn opname niet meer gedacht. Ongelooflijk. Tegen de doortastende behandeling tijdens die eerste weken, was uit de diepte de laatste echo verstomd. Doorgespoeld. Aangebrand. Als een half varken op de brancard gespannen. Nog bevend van agitatie terug in bed. Om het weer ongedaan te maken, van zijn kant nooit genoeg. Hèm op zoo'n zaal te bezoeken echter, beteekende voor een moeder: openlijke schande. Hoe kon zij het, in haar onbuigzame beslotenheid, ertoe brengen, die te ondergaan? Zelf trouwens had hij niemand willen ontvangen. Maar schrijven! Aan de zuster overgelaten, die

voor haar huwelijk weer naar huis gekomen moest zijn. Een enkel woord toch had zij daaraan kunnen toevoegen. Niets. In die andere wereld, waarbinnen hij gehavend opgedoken en eindelijk toegelaten was, geen zoons meer aanwezig....

Koelte door zijn haren had hem dien middag vluchtig ter bezinning gebracht. Hij ontwaarde een zaal. Hoe lang reeds? Ergens moest een venster openstaan. Zon. Dan, zelf door koesterend donker omhuld, had hij de oogen herkend, tot diep in zijn binnenste schouwend. Hij schrok terug, beducht, of daar misschien verraden kon worden, dat zij te laat kwam. En waartoe nog deze zware gang, wanneer ook hij voor haar niet meer bestond? Zoo moest het beiden een kwelling zijn.

Terwijl na wat aarzelend praten dan een hortende stilte volgde, had de moeder hem, van terzijde, nog eenmaal heimelijk onderzoekend aangezien. Hij meende te begrijpen. Sterk geworden in een geloof, waarvoor rampspoed ten zege strekte en er bijna zeker van, dat het ook binnen hem hier niet enkel nacht was, moest zij er thans wel toe overgaan te trachten, hem uit dit leven weg te troonen. Mee te lokken naar een werkelijkheid, waar hun verhouding onschendbaar gebleken was en ook verder niets te vreezen had.... Dat die werkelijkheid nooit de zijne worden zou; de weg, dien zij hem wilde effenen, door haar zelf versperd bleef; wie, in die bark hier, bekommerde zich nog daarom? In een oogenblik, dat de moeder zijn krachteloos op de bedsprei rustende hand tusschen de haren nam en, als een geliefde, even streelde. Vergeven. Uitgezwaveld!

Hand in hand langs niets-zeggende woorden ijlend, begonnen zij, ieder op eigen wijze, het grauwen van hun zoo schamele eersten dag tegemoet te streven, tot op het portaal de bel ter afscheid maande. Hij bleef haar nazien. Zij keek niet om. Ook op het portaal niet meer, waar zij, aan de leuning steun zoekend, een trap begon af te gaan.... Wanneer haar straks, weer buiten, een ongeval overkwam; zij elkander nooit meer mochten terugzien; hun verhouding kon er geen andere meer door worden.

Voorzichtig probeerde hij zich wat te verschikken. Tijdens die zwakke beweging, was hem een ander soort bark voor den geest

verschenen. Kleurige wimpels. Bedrijvigheid aan de wal. Frissche wind. Oceaanboot. Onder stoom. Vlaggen wapperen helder in het straffe hemelblauw. Langzaam verdwijnt de kust uit het gezicht. Verstekeling? Uitgezonden. Geslaagd. Krachtiger golven. Broos geluk, vage waan, door een vloedgolf van gewoon verdriet overspoeld. Gelaat in het kussen. Waarom, waarom....

Maar ziet, om in enkel zelf-beklag verstard te blijven, daartoe werd dit denken te murw gebeukt. Wanneer ontaarding, verval, nu eenmaal bestonden; het pad omlaag reeds voor het weerloos kind verraderlijk vrij gelaten was: Waarom hij dan nièt; anderen wel? Tijd tot overleg....

Zomer '38.

Ik zag in droom... door Hélène Swarth.

I.

Zwarte vogel

Ik kocht haar zwarten vogel, aan mijn wang
Vlijde ik zijn koud glad vleugelensatijn.
Hij beet mij fel, ik deinsde en kreet van pijn,
Doch hield hem in mijn greep met sterken dwang.

En 'k wist alrêe wat streng mijn hand verbood
Hem weer te geven - Zou die vogel zijn
De booze geest niet, die met sluw venijn
Haar wil bedwelmde en dreef haar tot haar dood?

De demon, lokkend naar de blanke zee,
Waar lentemaanlicht lei een zilvren pad,
Dat ze, in haar waan, als tot haar doel betrad,
Een schaduw vliedend, die ze, in angst en wee,
Haar volgen voelde en zinken, lijdensmat,
In golven koel, als in bevrijdings bad?

II.

Lentebloesem

Zoo jong, zoo zwevend, hand in hand,
Wij liepen saam door lenteland.
Daar bloeide een boom in 't groene veld,
Als uit een tooverstaf geweld
Een springfontein van roze en wit.
't Leek voor mijn lief een mooi bezit.
'k Omarmde 't boompje en reikte hoog -
't Was of het willig tot mij boog.
En ál zijn bloemen plukte ik af -
't Was me of die boom ze in liefde gaf.
Ik vulde blij mijn kleedjes schoot
Met bloemen blank en rozerood
En lei die weelde broos en teer
Mijn lieveke aan de voeten neer.
Geplunderd stond de lenteboom.
Een vogel riep - En 't was een droom.

III.

Bevrijding

'k Zat in een kelderhol, aan leegen disch.
Drie treden hooger bloeide een rozentuin.
Een kier van 't luik liet binnenvallen schuin
Wat zonnegoud in mijn gevangenis.

Een stap - een klop - een stem - Daar sloeg aan puin
Een hand dat luik en wind omwoei mij frisch.
- ‘Laat mij u leiden waar het zomer is.’
Blij zong een vogel in een boomekruin.

Herken ik hem? Was 't niet diezelfde hand,
Waar, vol vertrouwen, 'k nu mijn hand in leg,
De hand, die 'k greep, toen 'k dwaalde in Duisterland?

Was 't niet die stem, belovend in gedruisch:
- ‘Ik breng u thuis!’ En 'k weende: - ‘Ik heb geen thuis’?
- ‘Ja, bij den Vader - en ik weet den weg.’

Helène Swarth door Loe Maas.

Ik weet nu van welken aard de verassing, en de intieme vreugde daarna, moet zijn voor een bewonderaar van een onzer oude Meesters, wanneer hij, onverwacht, een hem nog onbekend oeuvre ontdekken mag. Evenals de weduwe uit het Nieuwe Testament zal hij alle vrienden samenroepen aan een feestmaal. Gelijk de jonge bruid het pas-ontvangen kleinood, zal hij het doek plaatsen in de glans-speling van het licht en in de mysterieusheid van den schemer om op te sporen de uiterste diepte der kleuren, de leefbaarheid der lijnen en de rijpe rust der compositie; en niet zal hij tevreden zijn vooraleer hij er, onfeilbaar de ziel van zijn Meester in weet.

Den aard dezer verrassing ken ik, sinds ik op een oude-boekenmarkt mocht opdiepen het zacht-groene boek met ranke, gouden bandletter: Octobre en fleur.[1)]

Ook ik heb dit kleinood geplaatst in het licht van vele morgens en in den schemer van vele avonden; ook ik heb het bekeken met het vergrootglas van mijn genegenheid. En reeds bij de eerste morose refreinen, en reeds bij het eerste openvloeien der beelden vond ik haar terug, onze roemrijke Nederlandsche dichteres, in deze Fransche Hélène Swarth.

En dit snoer van gedachten - het schamele feest dat mijn dankbaarheid aanricht voor al hare vrienden - wil toonen iets van de schoonheid van haar ziel, iets van de diepte en van den rijkdom van hare liefde.

1) Hélène Swarth. Octobre en fleur. (Maison d'Editions et d'Impressions: Anct. Ad. Hoste S.A., Gand). Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon z.j.

Het is nu voor het eerst dat ik besef hoe klein onze dankbaarheid geweest is tegenover den edelsmid der Vlaamsche lyriek: Polydoor de Mont (1857) door wiens toedoen onze taal deze kunstenares terugkreeg. Deze geringe mate van erkentelijkheid was echter alleszinds te begrijpen, zooals zij te begrijpen en te verontschuldigen is bij een kind, dat aanstonds ten volle in beslag genomen wordt door de pracht van een nieuw geschenk.

Hélène Swarth toch overrompelde haar nieuwe vrienden door de innigheid van haar geluid en door de zuiverheid en de menschelijkheid van het beeld. In haar droeg het tijdelijke een glans van het eeuwige; in haar werd het onbewuste bewust, het onvatbare tastbaar; in haar klonk op datgene waarop onze literatuur zoolang reeds gewacht had: het lied van een schoone, menschelijke smart.

En gelijk bij een kind, toonde zich ook bij het Nederlandsche volk de dankbaarheid op die andere, niet minder waardeerbare wijze, nl.: in de onverholen vreugde om en in den spoedigen trots op haar bezit.

Met de voldoening van een promotor hief Albert Verwey haar in den stand der Tachtigers, door te verklaren, in haar Blauwe Bloemen datgene gevonden te hebben, waarin de essentie der Beweging lag: het ‘samenvloeien van liefde en schoonheids-dorst.’

En terwijl Lodewijk van Deyssel haar Eenzame zoowel als haar Blauwe Bloemen een verrukte sympathie toedroeg, aarzelde Willem Kloos niet haar, bij zijn eerste begroeting, ‘het zingende Hart in onze letterkunde’ te noemen.

Het was inderdaad een niet genoeg te waardeeren winst voor onze destijdsche literatuur een vrouw te bezitten wier hart zóó diep en zóó breed openstond naar datgene, waardoor de mensch het rijkst is - de liefde -, dat elk van haar woorden en elk van haar gebaren uit die liefde voortgekomen en in die liefde terug te keeren scheen.

Echter haar liefde was een andere dan die der meeste Tachtigers. Geen verheerlijking van het beeld, geen passie voor het woord, doch een oprechte vrouwelijke liefde voor een mensch. Een liefde die, om het intens-menschelijke, zoo schoon was en zoo rijk, dat zij noodzakelijk het schoone en rijke woord tot gevolg moest hebben.

Zoo stond deze dichteres in de volheid van het leven, en kon men haar tezelfder tijd rekenen tot het wondere leger der schoonheids-

vereerders. Zoo was zij dus een schakel tusschen de Beweging van '80 en het volk. Zij voldeed onbewust, enkel wijl zij oprecht was, aan den eisch die Dr. Maurits Sabbe stelde in zijn opstel: Twee stroomingen in de Nederlandsche Poëzie: 'Individualistische kunst moet om genietbaar te zijn steeds met vaak onzichtbare maar toch hechte draden verbonden zijn met het algemeen menschelijk gevoel.'[2)]

Het zijn dan ook slechts zeer bevoorrechten die het ontaardschte lied vermogen te beluisteren, het beeld, dat uit ragfijne correspondances bestaat, te vatten en de symboliek-mystische muziek te benaderen.

Wat zij gaf, was - behalve een bevrijding, een klep voor haar onder hoogen druk staande levenskracht - een uiting die aanvaardbaar, want herleefbaar, was niet slechts voor enkelen, niet slechts voor een deel der gemeenschap, doch voor allen te samen en voor ieder afzonderlijk. Zij trachtte niet zich aan de aarde te ontworstelen en op te stijgen tot de overluchtsche sferen, daarvoor was haar de aarde te lief, daarvoor was zij er te zeer met lichaam en ziel aan verbonden. Daarvan getuigen haar gedichten, die meestal den zwaren reuk van het najaar dragen en waarin, zacht en vaak onnawijsbaar, de draden van een weemoedige herfstmelodie immer aanwezig zijn.

Zoo was Hélène Swarth toen het, dank zij de Tachtigers, aesthetisch-herlevend Nederland haar kennen leerde; zoo bleef zij lang, lang.

Doch sieraden die vaak - zij het dan ook met liefde - uit de lethargische rust van hun herinnering-zijn gehaald worden, boeten langzaam in aan den glans, verliezen geleidelijk iets van de scherpte hunner ingegraveerde beelden die, vervagend, niet meer gaan beantwoorden aan het gevoel, noch aan het schoonheidsverlangen waarmee zij voor den dag gehaald worden. Men denkt meer en meer aan de fijne beelden van jaren her, aan den weelderigen geur dien zij toen uitademden; men begint zich te herinneren de rijke en innige, de spontane muziek van vroeger. Men krijgt, om zoo te zeggen, herinneringen aan oude herinneringen. De dichter valt in herhalingen.

2) Dr. M. Sabbe: Mozaïek. Antwerpen z.j. (pag. 169).

Dit is het tijdstip, waarop men - met de juiste waardeering voor wat voorafging, en met alle genegenheid voor de opflakkeringen die aan het latere werk dan toch nog zijn bijzondere bekoorlijkheid verleenen - spreekt van een ontwikkelings- en levensgang die, tenzij de dichter zich op een laten levenstijd nog geheel vernieuwt, afgesloten is.

Wij willen daarom gaarne vooraf vaststellen, dat 'Octobre en fleur', zij het dan geen jeugdwerk, toch ook geen vrucht is van een hoogeren ouderdom - dit zij gezegd met inachtneming van allen verschuldigden eerbied voor dien begenadigden leeftijd en van alle billijke hoogachting voor haar latere publicaties - maar dat het een verzameling is van gedichten, geschreven binnen een zeer lange levensperiode, een periode die voor haar wel de waarde van geheel een leven gehad moet hebben, en dat dit werk zoodoende geworden is een vertegenwoordiger zoowel van de hevigheid en schoonheid van de jeugd als van den bezadigden weemoed en rijpe beschouwing van haar latere jaren.[3)]

Want terwijl het laatste gedeelte van deze verzameling (nl. Rêves d'automne), wat de sfeer betreft, zeer nauw aansluit bij de meeste harer in onze taal verschenen bundels, moet het eerste deel (nl. Regrets en Solitude), om de hevigheid van zijn gevoelens, ontstaan zijn in een vroegere periode, minstens zeer kort na de volkomen ontgoocheling van haar huwelijk met Frits Lapidoth, van wien zij na een tiental jaren scheidde.

Daar deze gedichten bovendien, naar den inhoud, teruggaan en teruggrijpen naar de jaren van haar eerste liefde, kan men Octobre en fleur zonder overdrijving een autobiographie noemen, de geschiedenis van haar hart, opgeteekend voor haar Fransche vrienden.

Octobre en fleur is immers, meer dan welke harer Nederlandsche bundels ook, het overzien en de afsluiting van een geheele levensperiode. Met het einde van deze verzameling staat zij voorgoed in den schemer van het leven, eenzaam als een kind in het late bosch. Wel mogen er nog enkele vreemde geluiden vallen, wel mag bij tijd en wijle een onvermoede ster haar licht door de takken dringen, de dag is voorbij, onherstelbaar voorbij, en al het nieuwe en al het onverwachte is, goed beschouwd, niet meer dan het hevig naar voren

3) Van de Redactie van 'De Nieuwe Gids' mocht ik in dank de mededeeling ontvangen, dat 'Octobre en fleur' in 1921 verschenen is.

dringen, het scherper opbloeien van een harer oude herinneringen of verlangens.

Octobre en fleur, tenslotte, is het vervolg, zoowel naar vorm als inhoud, van haar eerste bundels, Fleurs du Rêve en Les Printanières.[4] Zonder zich geheel los te hebben kunnen maken van de invloeden uit haar eerste dichterjaren, heeft zij in deze gedichten talrijke nieuwe ondergaan, zoodat men in haar werk duidelijk den invloed kan nagaan van dichters als Alphonse de Lamartine, Victor Hugo, Paul Verlaine en Alfred de Musset, aan wiens poëzie zij zich ook geestelijk zeer verwant moet hebben gevoeld en van wiens bewondering zij getuigde door de sonore vertaling (1912) van zijn 'Nuits'.

Wij willen enkel maar aan deze invloeden herinneren, zonder de hoegrootheid ervan na te gaan, om niet verwonderd te behoeven te staan tegenover haar 'amour de la passion'. Overigens is deze niet in die mate aanwezig, dat wij zouden moeten gaan twijfelen aan de oprechtheid van haar gedichten die zij zelf noemt de 'messagers de mes aveux'.

Zooals één roos den geheelen zomer omsloten houdt, zonder nochtans afbreuk te doen aan zijn veelvoudigen verschijningsvorm; zooals de geheele herfst bespeurbaar is in een enkelen vergulden najaarsboom, zoo mogen wij zeggen, dat in dezen bundel de geheele Hélène Swarth aanwezig is.

Immers in 'Octobre en fleur' vinden wij l'essentiel van haar lyrisch vrouwenhart, met zijn verlangens naar menschelijke liefde, die schoonheid is, met zijn hunkering naar een levensharmonie waarin alle problematiek opgelost schijnt, maar ook met al zijn smarten om de droeve ontgoocheling van het leven dat wilde dat deze tweevoudigheid van verlangen - die slechts één is: het verlangen naar geluk - zich aan haar toonen zou in den tweespalt tusschen droom en werkelijkheid, een disharmonie die zij zelf zoo simpel en zoo verwijtend teekent in het eerste gedicht dezer verzameling, L'Enfant:

> Il ne sait pas que les voleurs
> Entrent tandis qu'il peint des fleurs.

4) Fleurs du Rêve. Poésies par Hélène Swart. Paris. Auguste Ghio, Editeur, 1879.
Les Printanières. Hélène Swarth. Arnhem-Nijmegen, Gebr. E. & M. Cohen, z.j. (±1881?)

Het leven dat allerzijds openstaat naar haar subtiele meisjesziel, wekt in haar de verlangens die edel zijn en eigen aan den mensch. En zooals de bloemen en de winden schijnen te luisteren naar het brooze lied van haar hart, zoo ook verlangt zij een zusterziel om er het schoonste lied van te beluisteren.

De god, die hare handen zal nemen, en met hare handen geheel haar leven, komt; het feest der liefde is begonnen. Ieder woord krijgt een ongeweten diepen klank, ieder gebaar een nieuwen zin. En de uren van samen-zijn, die later de waarde van eeuwigheden zullen krijgen, zijn korte maar zware oogenblikken van intens geluk, Soir de lune:

> - Tu ne sais plus, je me rappelle -
> Ma bouche n'était plus rebelle
> Et nos baisers longs et profonds
> Nous faisaient chanceler d'ivresse.
> Nos yeux d'extase et de caresse
> Disaient comme la chair se fond
> Pour laisser l'âme unie à l'âme...

Doch het leven wreekt zich op een te groot geluk. En spoedig staat zij alleen, eenzaam met haar verlangens, arm met haar herinneringen. Zij kan nog maar moeilijk gelooven in de mogelijkheid eener ontgoocheling, hoezeer zij er zich ook op voorbereid had in haar Fleurs du Rêve en in Les Printanières. Nog vraagt zij in stilte: Que ferais-tu, mon coeur, s'il revenait un soir? Nog gelooft zij in zijne aanwezigheid. Voelt zij immers niet de werkelijkheid van zijn warme handen, ziet zij niet haar wonderlijke droomen gestalte nemen in zijn oogen, hoort zij niet den bijzonderen klank van zijn stem??

Wanneer zij echter in een innig en teer alternatief met de natuur, haast onbewust, de dubbele zekerheid gekregen heeft van zijn heengaan en van haar vertreden liefde trekt zij zich terug uit de afleidende en hinderlijke drukte van het leven, om alleen te zijn met de herinneringen aan dezen jongen dichter. In 1889 sterft deze. In 1892 huwt zij met den zwakken criticus en journalist Frits Lapidoth. Dat deze verbintenis niet beantwoordt aan datgene wat zij zich van het huwelijk gedroomd had, dat zij er, om welke reden dan ook, niet het verlangde geluk vond, blijkt behalve uit haar

echtscheiding, ook, en vaak op zeer onsympathieke wijze, uit deze verzameling gedichten. Want hoe pijnlijk het ook valt het te moeten zeggen, Octobre en fleur is op de eerste plaats één lang verwijt aan het adres van Frits Lapidoth. Telkens en telkens vergelijkt zij de smart en de leegheid ontstaan uit hare verbintenis met dezen schrijver, met de schoonheid, het ideale van hare liefde tot den jong-gestorven dichter. Het ligt echter niet in onze bedoeling deze ongezonde verhouding uit te pluizen tot een, misschien welkome sensatie. Wij wilden deze feiten enkel memoreeren wijl de kennis ervan ons onmisbaar blijkt bij de beoordeeling van de gedichten, die daaruit of daardoor ontstonden.

Regrets, het eerste deel dezer verzameling, is de strijd tusschen den droom en de werkelijkheid, tusschen het verleden en het heden. En in dit tweegevecht maakt haar ontgoochelde meisjes-ziel de afstanden grooter, de slagen wreeder, de wonden ongeneeslijker. Zij hitst zichzelf op, zij vuurt zich zelf aan. Haar romantisch hart, dat zich reeds geuit had in een tiental Nederlandsche gedichtenbundels, bouwt het leed uit tot een tempel, tot een droef-bruin-marmeren tempel, waar de Smart aanbeden wordt. Smart is de godin en zij, de dichteres, zal als een Vestaalsche maagd het aanbiddend vuur van haar kleine smart onderhouden.

En, gedeeltelijk wijl zij het wil, groeit spijt tot verachting die haar ziel zoo volkomen vervult, dat zij niet meer zwijgen kan, maar het weemoedige en navrante cello-lied harer broken melody uitklaagt in een even pijnlijk als tragisch, even donker als onsierlijk ‘Mépris’, dat ik echter om zijn hevigheid van sentiment, die velen haar niet toedenken, in zijn geheel wil citeeren.

Mépris

Si mon coeur pleure encor ne souris pas d'orgueil,
Car ce n'est pas toi que je pleure.
C'est de mon propre amour que je porte le dieul,
Car ton amour ne fut qu'un leurre.

Tu m'as prise et brisée, amer et violent,
Comme un jouet qu'un enfant casse.
Et j'ai souffert comme une esclave au coeur tremblant
Qui s'en va, dédaignée et lasse.

Et j'ai longtemps encore aimé le souvenir
De nos heures d'amour lointaines.
Car l'avenir muré m'y faisait revenir,
Comme à la fraîcheur des fontaines.

Mais de ces troubles eaux les sanglotants baisers
Se lèvent comme des fantômes
Et mes brûlants désirs, encore inapaisés,
Ne savent où ceuillir les baumes.

O toi qui pris mon coeur pour le martyriser
Et pour le rejeter dans l'ombre,
Je dois te mépriser pour si bien maîtriser
La rancoeur où mon amour sombre.

Oh! si je pleure encor, les yeux clos dans la main
Et si plus rien ne me console,
Ni la brise du soir au baiser presque humain,
Ni l'oiseau qui chante et s'envole,

Ni l'ombre et les soupirs de la fraîche forêt,
Ni les blés d'or, ni la bruyère,
Ni le nuage blanc qui plane et disparait,
Ni les flots bleus de la rivière,

C'est que tu m'as tout pris, pour le jeter au feu
De ta luxure: amour, jeunesse,
Bonheur et qu'il me faut un miracle de Dieu
Pour que mon coeur brûlé renaisse.

Als een radelooze grijpt zij de beelden waar zij kan, ver of nabij, en zooals zij zich voordoen, met hun weemoedige wazigheid of met het realisme van hun scherpte. Niet meer let zij op de welluidendheid van het vers, niet meer op de fijnheid van het beeld, niet meer op de kieschheid van het enkele woord. Als een giftige slang kronkelt de haat zich rond de smart en rond de goede herinneringen van haar hart, en een terugkeer tot de natuur is noodig om de felheid van haar verwijten als het ware op te lossen in een mist van weemoed.

Want haar hart dat geschapen is voor de eenvoudige en zachte liefde wil gaarne zijn martelaarschap vergeten voor de innigheid van zijn verlangens. Hoe gaarne zou zij de slavin zijn van haar god en hem vereeren en verheerlijken, sans voir ce qui la désespère. De werkelijkheid wil zij afmeten naar haar droom-hunkeren. Tevergeefsch. Zij voelt de eenzaamheid groeien rond haar hart. En zij trekt zich terug, moe, in het huis der

S o l i t u d e .

Eenzaamheid is echter niet licht te dragen voor wie bemint. Met de pijn van een verdooving ziet de dichteres hoe er liefde is overal in de natuur. Zij lijdt onder het geluk van haar medemenschen. Niet uit afgunst, doch wijl dit zien haar eigen vroeger geluk terugroept in haar geest, en...: daar is geen grooter lijden dan aan het uur der vreugde te denken in 't uur der smart.[5)]

In de geluiden van een ontwakenden morgen verneemt zij den roep der vogel-verliefden, zij voelt den April-nacht zich als een beminde over haar uitstrekken: Pourquoi m'affoles-tu de ton baiser divin? Waarom? Zij mag toch niet meer droomen, zij wil niet meer droomen. Zij zal haar verlangens van zich afwerpen en sterk, bijna-onverschillig zijn als de appelboom met de rimpele stoerheid van zijn stam en de strakheid zijner takken.

Zij voorvoelt echter, dat haar strijd tegen de liefde ijdel zal zijn, dat zij nimmer zal ontkomen aan den druk van het verlangen. En besluiteloos verlangt zij nu eens naar den doux repos suprême, dan weer naar den storm der liefde. Dan herkennen wij in haar enkele trekken die eigen zijn aan zoo talrijke vrouwenfiguren uit de romanwereld der laatste halve eeuw. Wij herinneren ons oogenblikken uit het hartstochtelijke leven van Madame Bovary, uit de lichtlooze dagen van Eline Vere, uit het clair-obscur-bestaan van Thérèse Desqueyroux, uit de exotische uren van de eenzame Rose Angélique.

Al deze vrouwen zijn slavinnen van één hartstocht, de hartstocht die enkel bevrediging vindt in het zich-mogen-geven. Zij zijn de personificaties van een liefde die zich dood wil geven. Maar hun hart is te groot voor deze wereld, en hun verlangen wordt een

5) Dante: De Goddelijke Komedie. Hel, zang V, vers 121 e.v. - P. Fr. C. Kops O.F.M., Amsterdam.

afgrond waarin zij zich, ieder op haar bijzondere manier, verliezen.

Na al het heen en weer geworpen zijn, voelt de dichteres zich zwak als een kind, ‘las d'avoir trop souffert’, als een kind dat ten einde raad zijn handen vouwt en verheft tot God, zonder overgave echter, oprecht, doch niet vroom, innig doch niet uit onbaatzuchtige liefde, smeekend doch zonder vertrouwen. Haar vragen is eischen, haar liefde eigenliefde. Maar in haar gebed vloeien hemel en aarde, werkelijkheid en droom, nauwelijks meer te onderscheiden samen tot een visie van haast klassieke soberheid en schoonheid.

Anges gardiens

Les arbres, au printemps, aux bords des champs de blés,
Sont des anges gardiens vêtus de robes vertes,
Bénissant le froment, les ailes entr'-ouvertes,
Tressaillant dans le vent, déjà presqu'envolés.

De leurs bras soulevés les retombantes manches
S'emperlent de rosée et traînent sur le sol.
Dans leur sein font leur nids bouvreuil et rossignol,
La colombe roucoule aux couronnes de branches.

Ils ont pris leur élan pour s'envoler au ciel,
Un soir de lune blanche, où la brume était rose.
Mais le blé les implore: - ‘Oh! restez, car je n'ose
Livrer sans vous ma vie au moissonneur cruel.’

Zij keert zich echter af van een hemel die haar wenschen niet hoort, en voelt zich hoe langer hoe meer aangetrokken tot de natuur, die voor haar, evenals voor bovengenoemde romanfiguren, een bijzondere beteekenis heeft, die niemand, buiten haar, weet. De natuur is als het ware het kleed dat zij draagt, iederen dag anders, telkens aangepast aan haar gemoed, één met haar weemoed, één met haar liefde. Zij zingt het lied van haar hart in het lied van de natuur.

Haar natuurvisie is echter niet overrompelend, niet grootsch, niet demonisch. Zij bouwt geen nieuwe werelden; zij heeft genoeg aan de wereld die is. Zij kent alleen het conflict van haar eigen hart, zij ondergaat enkel de metamorphose van haar eigen liefde. Zij

ziet, doorziet en berekent de schoonheid van het heelal in de schoonheid van het kleine, de tragiek van het grootsche in de tragiek van het wonderlijk-eenvoudige; en zooals in haar klein donker hart de algeheele liefde zingt, zoo verneemt zij in ieder détail, als in een schelp, het geluid van een oeverlooze wereldzee. In een bloem leeft geheel een jaargetij en het jaargetij is een beeld van het leven. Een straat, een avondstraat met het web-licht van enkele lantaarns vertegenwoordigt de onrust van geheel een stad, de magnifique cruauté van de geheele wereld.

De dichteres 'ziet', en haar blik is die van een schilder, zoodat in haar woord het picturale zich vereenigt met het muzikale. En naar gelang den toestand van haar gemoed teekent zij met dunne vereenvoudigde lijnen of geeft zij haar verzen den kinderlijk-teeren glans van een oostersch landschap, waar men niet weet of het de uitbeelding zelf is die ontroert dan wel de ijle, weemoedige muziek die er aan ontstijgt, Soir de Janvier:

> Le ciel est d'un bleu vert de turquoise malade.
> Et la forêt, frileuse en sa nudité frêle,
> Avec ces arbres noirs, sa ramure en dentelle
> Fait rêver tristement, comme un bois de ballade.

Nu eens krijgen haar verzen de irreëele tinten van een aquarel of de warmte van een fresco, dan weer de zware, zwangere, fluweel-kleuren van bloemen die neerhangen van een te fellen bloei. Zij vecht met een lijn of worstelt met een ruimte; zij vlucht voor een ster of buigt zich over het heelal, gelijk een moeder zich buigt over haar kind, sussend en troostend, wanneer het ziek is en niet slapen kan, smeekend en weenend van verlangen wanneer het lacht in zijn droom, niet wetend haar aanwezigheid en haar pijn-van-eenzaamheid niet bevroedend.

Ook de natuur echter brengt haar terug tot God, die is in al haar oogenblikken. Want ook de natuur doodt de eenzaamheid niet; terwijl de mensch niet zal beseffen waaraan zij behoefte heeft.

'Mon doux Jésus!' roept zij, en streelend zoent zij Hem de wonde voeten. Zal Hij echter haar verlangens vervullen? Zal Hij hare droefheid troosten, haar leed balsemen? Haar vers kreunt onder een tragische somberheid, onder een menschelijke wanhoop.

Priere

Père cruel, Maître morose,
Si tu peux tout, fais quelque chose
Pour me sauver du désespoir!
Tu vois, c'est un abîme noir.
Criant d'effroi, j'y tombe et tombe,
J'y vois sombrer - Oh! ta colombe
Qui ne voulait qu'un peu d'amour,
Pour roucouler, le long du jour,
Qu'a-t-elle fait pour ce martyre?
O Dieu tu ne veux pas le dire.
Je crie en vain, mais de si bas -
Je crois que tu ne m'entends pas...

De gedachte aan deze groote eenzaamheid, het gevoelen dat niet alleen de mensch maar zelfs God zich niet meer om haar bekommert, dat haar ontzettende liefde langzaam maar onfeilbaar aan het afsterven is, brengt haar tot een angst en wanhoop, die een volslagen moedeloosheid ten gevolge hebben. Als een groote, donkere vogel komt de gedachte aan den dood aangevlogen, volgt haar als een schaduw, en de schaduw leeft op het rhythme van haar eigen leven, zoo zelfs, dat op een gegeven oogenblik niet meer zij, doch de schaduw schijnt te leven (in het mooie Le Jardin). Alles ademt den dood. Is het oogenblik gekomen om voor het laatst haar geheele, droeve, ijdele leven te overzien? Haar hart snikt in een somber crescendo de elegie van hare liefde: La Fièvre, die een samenvatting is en een analyse tevens van al de droefheid, van geheel de ontgoocheling, van geheel haar ijdel verlangen. De beelden rijgen zich scherp en strak aaneen als de klanken van een doodsklok; weemoedig en vol nauw-verholen klachten als het golven van een storm-zee. De melodie is donker en het rhythme resoluut.

Les clairons de la fièvre ont sonné l'appel.
Voici le défilé des bonheurs et des peines.
Mes bonheurs ont aux mains des fruits atteints de gel,
Mes peines en pleurant chantent leurs cantilènes.

Les sifflets de la fièvre ont déchiré mon coeur.
Voici le train de nuit qui fume et qui s'ébroue.
J'ai couru, mais en vain, le train part - Ma ferveur
S'exhale en désespoir, à chaque tour de roue.

Les cloches de la fièvre ont sonné le départ
Vers les pays rêvés des Iles bienheureuses.
J'ai couru vers le port, mais j'arrive trop tard -
Le navire a bondi sur les vagues joueuses.

Les flammes de la fièvre ont brûlé mon passé,
Anéanti mon coeur et dévoré mon âme.
Jetons au vent la cendre, ô mon coeur calciné!
O mon corps! dors en paix, la terre te réclame.

Haar liefde, nog onvoldaan, is echter te groot, haar jeugd te sterk dan dat zij zou willen sterven. Raken haar reeds de fleemhanden van den dood? Zij schrikt op als een leeuwerik, die de netten over zich voelt dichtslaan. Zij verbleekt van een tragische verbijstering; zij weert zich met kracht. Doch tegenover den dood vindt zij geen ander verweer dan het meest algemeene, het meest menschelijke: Je n'ai pas bu mon sort jusqu'à la lie encor!

Haar angst voor dien ondergang is zoo hevig, haar verlangen om te leven zoo oprecht, dat de dood ‘a du dénouer ses doux bras de velours.’.

Na dezen storm, na dezen ren met den dood komt de stilte, de rust van een witten dag, de kalmte van een uitgestormde zee, de vreemde weemoed van een zieke, die, na maanden, voor het eerst weer buiten mag, in de ijle lucht, in den nog bleeken schijn van een milden April-dag. Du fond de mon passé le rêve aimé se lève! De minuten, de uren, de dagen worden zachte aaneenschakelingen van

Souvenances.

Geen herinneringen aan een wild verleden, dat zij dóór ijlde, de haren los in den storm van haar uitzinnige smart, doch herinneringen aan een jeugd, zooals zij die soms bezong in Les Printanières, aan een onvervreemdbaar verlangen om goed te zijn, aan een zachten droom van geluk. Wel gaat iedere gedachte nog vergezeld van iets pijnlijks, maar de wanhoop is geweken voor een milde

smart, de haat voor een gelaten weemoed. Haar gedachten zijn edeler, haar woord is milder, haar liefde meer ontaardscht en verhevener. (Au nom du Souvenir):

> Plus maternelle enfin, plus tendre et moins farouche,
> Je ne désire plus qu'aimer et que bénir.

Haar gelouterd verlangen vertelt haar van de schoone vriendschap en van het droeve scheiden daarna, van haar gestorven beminde. Zijn beeld rijst voor haar op, zij spreekt met hem en klaagt hem hare eenzaamheid. Een balsem voor haar gewonde hart is de herinnering aan de zoo simpele en nu zoo wonderlijke gebeurtenissen van het verleden.

Haar geluid krijgt iets ijls, iets dat het aardsche verheft, veredelt zonder het verband met de aarde te verliezen. Haar verzen worden subtiel en geurig, zacht en broos als de bladeren van een roos, die een wind mijmerend losplukt. En ieder blad is een droom. Zij gaat haar bestaan vullen met

> Rêves d'automne.

In dit - het laatste en meest omvangrijke - deel der verzameling vinden wij Hélène Swart zooals wij haar kennen uit de talrijke, bijna regelmatig verschenen Nederlandsche bundels. Waren Regrets, Solitude en Souvenances als het ware een dagboek waar men den strijd, de wanhoop en de loutering der liefde in al hun phasen kon volgen, Rêves d'automne is de lange, wonderlijke bloeseming van een lyrisch hart, een najaars-bloeseming echter, die bij alle verscheidenheid van schoonheid zelden of nooit haar weemoedigen glans verliest.

Coeur de femme et de poète! is wel de scherpste karakteriseering van wat Hélène Swarth's gedichten geven: ‘het zeer natuurlijk vrouwelijke gevoel’[6] in den gloed van het dichterschap, in de weelde van het dichterlijk uitbeeldingsvermogen, in de omraming van het verbijzonderde woord, op de deining van zijn onvervreemdbare melodie.

6) A.v.D.: Over nieuwe poëzie. Hélène Swarth. De Tijd, 23-10-36.

Want hoe men ook over deze dichteres denke, men zal niet mogen ontkennen dat zij een geheel eigen geluid heeft, - door haar voor het eerst in onze taal vernomen - zoozeer zelfs, dat het zich voor velen vereenzelvigd heeft met de monotoonheid van onderwerp.

Het is inderdaad niet te loochenen, dat - afgezien van de nieuwe aspecten, religieuze, die Wijding (1936) opent voor velen - al haar gedichten ramen zijn, die uitzien op een zelfden tuin, den tuin van haar melancholische liefde. Hélène Swarth wist het, zij voorzag of vernam misschien reeds vroeger, deze opmerking, en haar verweer was eenvoudig als een verontschuldiging (Chant monotone):

> Je t'aime et c'est toujours le seul et même thème
> Qui revient sous mes doigts quand je rêve un poème
> C'est monotone, ami, je sais bien, mais c'est doux
> Comme l'appel mélancolique des coucous...

Zouden wij bij het nauwelijks varieerend thema niet des te meer bewondering moeten hebben voor het immer nieuwe beeld, voor de gestadige wisseling van melodie en rhythme, voor het gemak en tevens den ernst harer poëzie?

Bovendien bezit iedere dichter niet in zekere mate een thematische eentonigheid?

Doch er is meer. Geeft hier niet ieder raam een ander uitzicht op den tuin van hare liefde? Belicht niet bijna ieder gedicht een ander facet van hare liefde?

Want Rêves d'automne - dat doortrokken is van een ondefinieerbare, herfstelijke parfum, dat, gelijk de meeste harer Nederlandsche bundels, indien niet met mate genoten, vermoeit door het uitschakelen van den geest en bedwelmt als een bloeiende lelie in een klein vertrek - bevat een kern van alle mogelijkheden, die elders, min of meer vooruitgeschoven, tot uiting kwamen.

Naast een godsbegrip dat zij in een voor haar tijd begrijpelijke visie identificeert met Liefde of Geliefde, vinden wij er den toon van Godsvrucht die haar vers de rustige bezonkenheid en den vertrouwelijken en onderdanigen eenvoud verleent van een innig gebed (Veillée):

Dieu, si tu veux que je renonce
A mon suprême espoir d'amour et de bonheur,
Dis ta réponse,
Que je l'entende au fond du coeur.
Si tu le veux je me résigne,
Je m'en irai, triste mais digne,
Mon coeur dira son chant du cygne
Et noblement mourra mon coeur.

Ook ontmoeten wij er, zij het dan niet in zoo sterke mate, gedichten over en aan het kind. Hoe zou het ook anders kunnen, waar zij zich zelf zoo gaarne met een kind vergelijkt en waar zij zoo groote bewondering en eerbied toont voor het moederschap, b.v. in het sterke en zuiver aangevoelde gedicht: Enfant Maudit.

Meer dan in de voorafgaande deelen is er in Rêves d'automne een innige band tusschen haar en de menschen, over wie zij de volheid van hare liefde wil uitstorten, ofschoon zij nooit afstand zal trachten te doen van haar individualisme, gelijk meerderen harer tijdgenooten.

De smart om het verleden lost zich langzaam - nooit geheel en al - op in een weemoedig, bijna abstract, geluksverlangen dat eens zeker in vervulling zal gaan.

Je m'endors en joignant les mains
Je m'éveille avec un sourire,
Le doux amour que je désire
Se mêle au bleu des lendemains.

Haar liefde verliest de scherpe trekken van het concreet verlangde, en de persoon van de geliefde lost zich op in de droombrengende schoonheid van een ideaal - hierdoor nadert zij zoozeer tot de poëzie, zooals die met Perk's Mathilde en Iris begonnen was.

Haar gedichten worden zachter van kleur, zuiverder van melodie en volkomener van uitbeelding. Terwijl meestal naast het beeld nog het verbeelde staat, zijn er toch oogenblikken dat het beeld-zelf zich tracht los te maken, naar voren te schuiven en de geheele aandacht voor zich opeischt. Dan wint het aan fijnheid van teekening, aan zuiverheid van uitbeelding en aan charme van eenvoud. Dan

ontstaan haar kleine, aan de natuur ontleende schetsjes. Maar ook daar waar het zich niet geheel los kan maken, wordt het beeld soms verengd tot een close-up, als in: Vogue, ô voile; sur la mer..., waar de dichteres naast een pracht van verlainiaansche assonantie, een bewonderenswaardig effect, een verfijndheid van bekoring weet te bereiken door een alliteratie, die wel een hoogtepunt schijnt van haar lyrische ziel.

Vogue, ô voile! sur la mer,
Vogue, ô voile! sur la vague -
Tel mon coeur vogue et divague
Sur les flots d'amour amer.

Vogue droit vers l'horizon!
Je prierai que tu ne sombres.
Tel mon coeur, sur les flots sombres,
A besoin d'une oraison.

Vogue, ô voile vers le port,
Que protège Notre Dame. -
Tel mon coeur vers la chère âme
Et mes rêves sont à bord.

Bevat Octobre en fleur (Rêves d'automne meer dan de andere deelen) talrijke gave en uiterst muzikale gedichten, wij vinden er ook een groot aantal zwakke, en soms zeer zwakke, gedichten die wij in het gunstigste geval studies zouden kunnen noemen, ernstige maar zwakke voorbereidingen voor een latere, plots volgroeide en poëtisch-zuivere teekening.

Een enkele karakteristiek van Hélène Swarth's poëzie wil ik tenslotte nog even aanduiden, een eigenaardigheid die haar bijzondere bekoorlijkheid en haar vertrouwelijk-lichte muzikaliteit ontleent aan de directe rede, aan de samenspraak met en het direct gericht zijn tot God, haar eigen hart, den mensch of de natuur en waardoor haar gedichten, behalve dat zij minder den vorm van het sonnet en meer dien van het lied geëigend voelen, iets heerlijks-intiems verkrijgen (Baiser Suprême):

Tu baiseras mes lèvres pâles,
O doux ami! tu l'as promis.
Avant l'affreux moment des râles,
Tu baiseras mes lèvres pâles,
Quand je m'en vais au Paradis.

Is Hélène Swarth in haar schetsen en in haar natuur-ziel gedichten meer kunstenares, soms zelfs meer tragédienne, hier, in deze kinderlijk-eenvoldige intimiteitsgedichten is zij volledig vrouw, en minnares zonder beperking.

Kunstenares, eenerzijds, niet zonder 'een opperste vrouwelijke weekheid'[7]; vrouw en minnares anderzijds, niet zonder de pracht van een sprankelend kunstenaarschap.

Coeur de femme et de poète!

Zóó heb ik Hélène Swarth gezien, zoo heb ik haar willen zien, omdat ik aldus haar zwakte kon beluisteren en tegelijkertijd haar kracht bewonderen, omdat aldus haar poëzie niet te scheiden zou zijn van haar aardsche leven, haar schoonheid niet van haar smart.

Ook in Octobre en fleur, dat misschien sterk onder den invloed van haar Nederlandsche gedichten gestaan heeft, zien wij hoe haar ziel zich zoekt te weerspiegelen in 'symphonieën in kleurentaal', waardoor zij een sieraad werd niet alleen van de keur-Beweging, doch ook van onze geheele Nederlandsche letterkunde, een sieraad waar te weinigen de werkelijke schoonheid en de weldadige oorspronkelijkheid van erkennen.

7) Veertien jaar Literatuur-Geschiedenis 1880-1893 door Willem Kloos. Amsterdam, 1896. Deel II, pag. 111.

Binnengedachten door Willem Kloos. † MCLXXXIV.

Langzaam van alles, van zichzelf ook, ver in God
Te voelen zich verzweven is 't allaatste en beste
Wat der diepst-inne, ook voor onszelf onnaakbre Veste
Wier spiêgat heet onze Ikheid, mag geschiên. O, zot,

Want voor der hersenen gepeins onpeilbaar Lot,
Dat Wezens, verst-in weeke, onwetende, ijdle resten
Eens eindloos droomende' Alwils opzendt, waar dan pest en
Orkanen delgend over vallen. Vreemd lijkt God

Te houden Zich van alles. Maar ik weet, wijd-levend
In alles mede, - zonder kennen, buiten Tijd
En Ruimte, en toch in alles zijnde, en eeuwig strevend,

Is elk moment Hij één, met heel de Oneindigheid.
Niets en toch alles is Hij tevens: 't grondlooze Eenzijn
Van alles, in Zijn tijd- en ruimteloos Alleen-zijn.

MCLXXXV.

Ik wanen leeft de Menschheid, steeds maar fantaseerend
Beelden na beelden, waarom 't Ondoorgrondlijk Diep
Zal moeten lachen vaak. Bewustloos mediteerend
Over Zichzelf te altijde, alsof uitdagend riep

Van eindloos ver Zijn eigen Dubbel het, dat schiep
Zijn donkre Diepte zich; millioenmaal reflekteerend
In alles, in Zichzelf dus, - doet Het of Het sliep
En tevens alles merkt Het... Alles effleureerend

Raken wij niet aan 't Zijnde, dat daar schijnbaar is.
Want 't Zijnde is eeuwig niet, maar tijdloos, plaatsloos, - loomend
In 's Geestes Diepte... en in al 't zichtbre. Oneindig droomend

Ons Ik is 't beeld dier spieglende Geheimenis,
Ver boven alles uit, en toch door alles henen, -
Vaag steeds, als licht door water, - weg, eer 't had geschenen.

MCLXXXVI.

'k Vraag: ben ik zèlf dat, die hier zit en voel en denk, en blazend
Rookpluimen werp in 't ijle luchtruim? Neen. de oneindge Geest
Die in en achter alles droomend, vaag aanvoelbaar wazend,
Maar nooit te vatten, welig mijmert, - tot, als plots dol beest

Hij woedend ster-systemen schudt, lijk wijze menschen lazen 't,
Ziende in hun kijkers naar de Aleindloosheid. Ja, gruwlijk rees 't
Ons, menschenzieltjes in 't stil-bang bewustzijn, dat daar razend
Arbeidt aan nieuwe wereld-beelding, Hij, die is geweest

En zijn zal te allen tijde, - indien men waarlijk Tijd mag noemen
De orde, waarin God's eenig zijnde wordingsmacht bestaat.
O, 't ondiep, vlug elkaar namurmelen, van wie, nooit denkend

Aan 's Alzijns eindlooze' Afgrond, nijver voortsjokt, boosjes zoemend,
Tegen-in mij, die Stem hoor, en zie Handen breed-uit wenkend
Naar Toekomst, waar mijn Aardschijn weer in de' Eeuwgen Schijn vergaat.

MCLXXXVII.

Is Dood het Eind? Of is Hij slechts een aanvang? Groote Goden,
Of God, of hoe men anders noemen moog' de Oneindigheden,
Wier breede Schaûw als 's weemlende' Alzijns Afschijn komt gegleden, -
Zien dit wij hier, die zelf daartoe behooren? Vreemde nooden,

Die ons, vaag schaduwvolk, voortdurend dreigen... lieve dooden,
Die kort te voren levend spraken... Lot, diep-wreed, waar beden
Noch heilige offeranden tegen helpen, van wie leden
In diepste diepte, - en met een stamelenden adem boden

Aan dat alwaarste Ware, dat zij, hopend, zien verrezen, -
Daar Iets toch zijn moet, hoog-uit zijn moet... of zou 't waanspel wezen:
Is al wat is, of schijnt te zijn, Grondlooze Droom des Niets?

Wat zou 't? Ik voel me als steeds, door 't diep-Oneindge, Onkenbre schoren,
Stil levend mensch, die blijft nog heerlijk in zijn Zielsdiep hooren
't Doelloos opduizelen zijns in de lucht verloornen Lieds.

MCLXXXIX.

'k Heb diep-in, zonder tranen, zeer geklaagd om 't bittre scheiden
Van o, zoovelen, die 'k vaarwel zei, krachtens 't hoog gebod
Des ijzren Noodlots, dat dit leed mij op wou leggen tot
Beproeving... en mij daardoor blijvend diepe smart bereidde.

Maar 'k onderwerp mij needrig, want de vaste kracht van 't lot
Is ook de mijne. En kan het anders? Weetloos, willoos wijden
Wel moeten wij ons aan 't Onkenbre, Diepe, dat is God, -
En, nooit in opstand komend, neen, - berustend en bescheiden.

Zoeken... nooit vinden van de Waarheid is het menschlijk Leven,
Hoe wij ook trachten, vorschen, raden, ingespannen streven,
Om eindlijk, moe en dof, in 't graf verzonken, te vergaan...

‘Ach, treur niet langer om uw dooden’, spreek 'k mijzelven aan:
‘Zij hebben rust... of zijn thans tot het Hoogst Besef verheven,
En weten alles reeds, wat hier op aard wij niet verstaan.’

MCLXL.

Ik twijfel, of veel menschen zien 't stil-koeltjes glijden
Van hoofden, zijlings in het kussen, wijl een wreed,
Scherp-hard oud trekje op eenmaal langs 't doode aanschijn gleed,
Dat was-wit, suf, zich niet beweegt meer... of 't iets zeide?

Bijvoorbeeld, dat die mensch, nu los van 't aardsche lijden,
Verdween, zooals een droom dat óók doet. O, ik weet,
Aandoenlijk spreekt men dan, alsof dit sterven deed
Verschriklijk zeer hun. Ondertusschen echter wijden

Zij hun gedachten aan het wikken en bereeknen
Der taken, praktisch, daaglijksch. O, het doet niet veel
Den meesten, dat een sterft. Wat zou dat ook beteeknen?

Maaar wie wat dieper voelt en denkt, hij vreest in beven;
't Mystiek gebeuren grijpt hem worgend naar de keel,
Omdat hij niet doorgrondt 't Geheim van Dood en Leven.

MCLXLI.

Het Onbewustlijk-Eene streeft zichzelf te kennen:
Dat is des aardschen Levens diepst en hoogst Geheim.
Veel kindren, pas geboren, liggen zwaar in zwijm
En blijven vaak hun heele leven zoo... schoon wennen

Aan 't spreken zich hun mond gaat, vol van kleevrig slijm.
Zoo zitten zij, als stijve, strakke houten pennen
Hun eige' onnoozel denken als een vloek te schennen, -
En uiten zich in zot gezwets of dof gerijm.

Dees, in hun idioot gejacht, geschacher, geven
Slechts om hun eigen kleine welzijn en belustheid.
Zij helpen niet het Onbewuste, dat wil leven

In volle waarheid en een vredige gerustheid, -
Maar dat een stuw, een stut wil hebben in Zijn streven,
Om ééns te komen tot volledige Bewustheid.

Vogelleven en vogelkunde in onze Middelnederlandsche letterkunde door A. Hallema. *(Vervolg en slot van blz. 232.)*

Na deze duidelijke schets van den strijd om het bestaan onder de vogels met haar eigenaardige moraal des dichters op de menschelijke gedragingen en neigingen wordt het heusch tijd, om nog even een blik te slaan in de wijde verten van het Middeleeuwsche dierenepos. Eigenlijk moesten we ons dan niet behoeven te beperken bij onze nationale Middelnederlandsche letterkunde, want meer dan ooit is deze ten aanzien van het genre dierensagen, dierenepos en, wat onze Germaansche Oosterburen Tierdichtung noemen, internationaal en zonder kennis der letterkunde van de ons omringende naties in herkomst en wezen niet te begrijpen. Doch èn ruimte èn tijdgrenzen leggen hier noodzakelijke beperkingen op, zoodat we nog slechts op enkele verschijnselen en letterkundige uitingen ten aanzien van het vogelleven in het dierenepos kunnen wijzen.

In het nationale dierenepos der Middeleeuwen neemt de vogel doorgaans de positie in van de zwakke, welke door het sterke dier moet worden beschermd. Ik herinner hier slechts aan ‘Canticleer’, (haan), die zijn ‘Coppe’ (hen) aan de onbedwingbare lusten en moordzucht van Reinaert ziet ten offer vallen. Elk lezer-vogel-minnaar ziet bij de gedachte aan dit alle menschengeslachten

boeiende dierverhaal reeds den droeven stoet voor zich, de doode hen op de lijkbaar:

‘Recht te desen selven stonden,
doe Grimbeert stont in dese tale,
saghen si van berghe te dale
Canticleer comen ghevaren.
ende brochte up ere bare
ene dode hinne, hiet Coppe,
dier Reinaert hadde bi den croppe
hooft ende hals af ghebeten,
dit moeste nu de coninc weten.
Cantecleer quam vore gaende
sine vederen sere slaende,
inweder siden van der bare
ghinc een hane wide mare
die een hane hiet Cantaert,
daer wilen na gheheten waert
vrauwe Alenten goeden hane,
die ander hiet, na minen wane,
die goede hane Craiant,
die scoonste hane die men vant
tusschen Portaengen ende Polane,
elkerlijc van desen hanen
droech een bernende stallicht
dat lanc was ende richt,
dat waren Coppen broeders twe,
die riepen: 'o wi ende we':
om haerre suster Coppen doot
dreven si claghe ende jammer groot.’

In het aardige proza-verhaal ‘Reinaert de Vos, uyt het middelnederlandsch beschreven door Stijn Streuvels’ en ‘opgeluisterd met teekeningen door Gustaaf van de Woestijne’, vindt men dit droevig tafereel op treffend plastische wijze in beeld gebracht. Het noodlot van het zwakke in de dierenwereld, wanneer het niet door de sterkeren tegen de listen en lagen van booze en hebzuchtige natuurgenooten wordt beschermd, is hier even treffend verteld als geteekend.

Maar vergelijk met deze minderheidspositie der vogelfauna in onzen Reinaert nu eens het leven en optreden der gevederde vrienden in de tantri, *het* model van de dierfabels in de Middeljavaansche letterkunde, ook reeksen van vertellingen, waarin dieren sprekende optreden, in herkomst het nauwst verwant aan het Oerindische Pañcatantra en den Hitopadeça en in wezen één met alle Indische, Grieksche en jongere diersproken. Wie in de uiteenlopende tantri-edities en -redacties, (een kostbare collectie tantri-handschriften vindt men in de Leidsche Universiteitsbibliotheek), het vogelleven bestudeert en de beteekenis der avifauna daarin vergelijkt met die in onze nationale en Westgermaansche diernovelles, constateert een merkwaardig onderscheid, namelijk dat in die Oudindische fabelboeken, alle afstammende van een onbekend Sanskrit-origineel, diverse vogelsoorten met den jakhals een domineerende plaats innemen, niet een lijdende doch meest een bedrijvende en soms zeer berhijvige rol spelen in de daar afgespeelde drama's, uiteindelijk besloten met den strijd tusschen den stier Naudaka en den leeuw Caudapinggala, die elkaar doodden ondanks het feit, dat het juist de vogels waren, die zoo lang dit groteske drama hadden weten te voorkomen.

Vooral de papegaaien, de ganzen, de reigers en niet te vergeten de merkwaardige vogel tilil, elders tinil en in de Oer-Indische Hitopadeça titibha geheeten, spelen in dit orkest der dieren een eerste viool. Hoe plaisant is bijvoorbeeld reeds het eerste verhaal Gajadruma, juist om de papegaaien (Gajadruaca rita) zoo genoemd, dat van de Augçakûrmasangsarga (ganzen), terwijl in de verschillende redacties of ‘edities’ de fabel van den reiger en de kreeft door die van de watervogels en koekoek is vervangen. Ook de listige kraai speelt er niet zwak bij, terwijl de aan de tropische natuur eigen wevervogel hier juist op zijn plaats is. Hoe in deze diersproken het juist de vogels zijn, die de list en den moed van onzen Reinaert *ten goede* aanwendden, althans de moraal van de gestrafte ondeugd niet in gevaar brengen, leeren uit den tantri-codex speciaal de fabels, waarin de specht een tijger van een been verlost, maar, als dit monster zijn ondankbaarheid al te zeer laat blijken, is het dezelfde specht, die er niet voor terugdeinst, het ondier de oogen uit te steken, terwijl in de tweede fabel een kraai kans ziet om de haar belagende slang te dooden, door de sieraden,

welke de vogel den prins heeft ontstolen, in het hol van den slang te laten vallen. Ook het optreden der duiven in de laatste fabels van de Tantri-manuscripten is sympathiek.[1)]

Naast deze Indische diersagen zouden hier verder ook soortgelijke verzamelingen uit de letterkunde van andere volken onder de aandacht moeten worden gebracht, doch reeds legden we ons ten dezent beperking op wegens het vele materiaal, dat anders in de wereldlitteratuur der beschaafde naties voor bespreking in aanmerking zou komen. We zullen er dus ditmaal van moeten afzien en nog even de vraag in 't midden brengen: Hoe was het nu blijkens die Middelnederlandsche letterkunde met de eigenlijke vogelkennis - van ornithologische *wetenschap* viel natuurlijk nog niet te spreken! - gesteld, m.a.w. kende men de meeste vogels bij name, stelde men ook reeds iets over de avifauna te boek, werden de waarnemingen tot geheele streken of zelfs landen dan wel alleen tot de plaats en omgeving beperkt, waar men onbekende vogels voor het eerst had leeren kennen of gadegeslagen, deed men moeite om de kennis der inlandsche vogels te bevorderen en daarvan aanteekening te houden, bijv. wat betreft broedplaatsen, den tijd van oponthoud, levenswijze en bijzonderheden van allerlei vogels e.d. voor de wetenschap onontbeerlijke zaken?

Als men den gang der ontwikkelingsgeschiedenis van de zoölogische wetenschap in 't algemeen hier te lande zoowel als buiten onze grenzen voor het Mediaevale tijdperk ook maar oppervlakkig heeft gevolgd, kan men zich voorstellen, dat ook hier de vogel*kunde* het meest in dienst stond van de diersage en diersymboliek. Ter illustratie meen ik hier nog eens even te mogen citeeren uit Maerlant's Den Natueren Bloeme diens beschrijving van den Vlaamschen gaai, aldus:

> *Garrulus* is eens voghels name,
> Die in busschen ende in brame
> Voer allen voglen die leven
> Meeste ghecrijs ende meest luuts utegheven:
> Dies is hi garrulus ghenant.
> Een gai hetet in Wals lant.

1) Vgl. nog Dr. Brandes: Iets over het Papegaaienboek, Tijdschr. I.T.L. Vk. dl. 41. Van der Tuuk, Journal Asiatic Society, N.S. dl. 13; Brandes in Feestbundel Prof. de Goeje, id. Prof. Veth, enz.

Van bome te bome vliecht hi ende sprinct,
Ende criscelt meer dant sinct,
Noch gheduert in ghere stede.
Wat so bi hem lijt oec mede,
Ist man, ist voghel, ist enich dier,
Bespot dit voghelkijn al hier,
Ende conterfaet alrehande luut
Van den voghelen daer uut;
Ende somwile ist selve so sot,
Dat et maect so vele sijn spot,
Dattet hem selven niet en hoet:
So neemt die spaerwaere in den voet,
Gheplumt ist van menigher ghedane.
Experimentator doet te verstane
Dattet dicke verwoedens pliet,
Ende ment hem dicke verhanghen siet.
Garrulus dit dinct mi vele
Bedieden some menestrele,
Die altoes sijn onghestade,
Ende callende vroe ende spade
Vele boerden, vele lueghen,
Ende conterfeten dien si moeghen,
Bede riddere ende papen,
Porters, vrouwen ende knapen,
Daer si scone sijn omme gheplumet;
Maer dicke ghevaltet dat suile tumet,
Als hi sijns selves niet neemt ware.
Metten helschen spaerware,
Dine metten clauwen lauwet,
Als hi dus pipet ende mauwet;
Want selden heeftmen enighe vernomen
Die ten goeden ende sijn comen.
Als vele sijnre heilighen, na minen wane,
Als men vint swarte swanen!

Ook hier is dus de morphologie der beschreven diersoort bijzaak, de vergelijking door ‘experimentator’ van den imiteerenden gaai met de minstreelen dier dagen als zwervende en nabootsende

kunstenaars hoofdzaak; fabeltjes als het waanzinnig worden van woede en het zich deswege verhangen dezer vogels dienen dan verder ter illustratie van het volksgeloof, dat ook toen behoefte had aan sensatie en deze door allerlei quasi-waarnemingen van dichters en schrijvers zag voldaan. Toch is er uit 'De Natueren Bloeme' en soortgelijke Middelnederlandsche geschriften wel een interessant compendium van 'vogelkunde' samen te stellen op dezelfde wijze als Dr. J. Beckering Vinkers dat decennia geleden van een andere dierklasse heeft gedaan in 'Noord en Zuid' (IV, 1), nl. 'Amphibiën in 't woordenrijk'. Natuurlijk leveren thans Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek en andere lexicologische studiën daarvoor het meest gewenschte materiaal op en tevens commentaar op de daartoe te onderzoeken geschriften: 'Van den Reigher', 'Vos ende Hane', e.d. Doch het dier, sprekende *met* den mensch of *als* een mensch en daardoor geteekend en beschreven in de diersprookjes, dierenfabelen, exempelen, dierensagen in alle litteraturen, bleef steeds hoofdzaak, vanaf de Indische fabeldichters tot La Fontaine toe. De vogels als diersoort spelen daarin bij Aesopus en Babrius in het Grieksch, bij Avianus en Phaedrus in het Latijn, een zelfde rol van bezielde wezens met een menschelijken geest als bij Maerlant en Boendale ten onzent. Wel is er evolutie te bespeuren in de geestige inkleeding, rijke schildering, scherpe karakteristiek, juiste motiveering, steeds verder voortgezette vergelijking van de ten tooneele gevoerde dieren. Opzettelijke parodie in de faits et gestes der als menschelijke wezens voorgestelde dieren neemt echter de eigenlijke didactiek, om tot het wezen en de kennis der dierenwereld door te dringen, weg en stelt daarvoor een moraliseerende en sociaal-politieke bedoeling in de plaats, die nu eens in schamperen, bijtenden spot, dan weer in vlijmende ironie of cynisch sarcasme het gewilde geestelijk voedsel dier dagen bood. Dat de eigenlijke historia naturalis daardoor geheel op den achtergrond werd gedrongen, werd destijds nog niet als een wetenschappelijk tekort aangevoeld.

Trouwens in het raam van de systematiek der Middeleeuwsche wetenschappen, zooals men die in onze Middelnederlandsche letterkunde vindt uitgestippeld, is voor die natuurlijke historie ook nog geen of weinig plaats. Wij noemden daar even Boendale, die in

‘Der Leken Spieghel’ volgens Prof. Kalff als in een volksboek zoo wat alles bijeengebracht had, wat voor den leek noodig was te weten, om zich als Christen, mensch en burger te ontwikkelen en in de wereld zijn plaats met eere in te nemen. Welke ‘wetenschappen’ hij in het hoofdstuk ‘Vander Lettren ende vander Clergien’ alzoo opsomt, geven de volgende verzen duidelijk te verstaan:

> Gramarie ende Logike,
> Geometrie ende *Visike*,
> Rethorike, Astronomie,
> Ende die heileghe Theologie,
> Decrete ende Decretale
> Ende dat Loy altemale
> Ende meneghe scone Hystorie
> Daer af goet es die memorie,
> En de vorwaerden daertoe mede
> Die mids chartren houden stede,
> Waren langhe te nieute ghegaen,
> En hadt die lettre ghedaen.’

Van die zeven ‘consten liberale’ was natuurlijk voor den Middeleeuwschen mensch de heilige theologie de beste en moeder van alle wetenschappen:

> ‘Want si ontbint die scrifturen,
> Daer alle onse salicheit
> Ende onse ghelove mede in leit,
> Ende leert ons daer toe salichlike
> Den rechten wech te hemelrike.’

‘*Visike*’, de kennis der *bezielde en onbezielde natuur,* wordt in dit systeem zelf niet nader aangeduid, wel in hoofdstuk: ‘Hoe dichters dichten sullen ende wat si hantieren sullen’:

> ‘Hets waer, Ysopus ende Aviaen
> Dichten ende doen verstaen
> Ghedichten van vele zaken,

Van dieren alse datsi spraken:
Dats om leringhe diere uut gaet,
Daer men des volcs wesen bi verstaet;
Ende menighe ander rime,
Als van Reynaerde ende Ysegrime,
Brunen den bere ende den das.
Dat dese dinc vonden was,
Was al om lere ende wijsheit,
Als ic u voren hebbe gheseit;
Want een sin, die is zwaar,
Die maken exemple claer;
Want in parabolen God selve sprac
Sine sermoene die hi vertrac.'

En zoo bleef men tot in de 16de eeuw met de kennis van het dieren- en plantenrijk in de sfeer der fabel- en sprokenlectuur, toen de genoemde samensteller van de nu nog welbekende novelle van 't luilekkerland, 'ghevonden (d.i. ontdekt) int Jaer doemen schreef duysent Suycker koecken, vijfhondert Eyer-vladen, ende ses en veertich gebraeden Hoenderen (d.i. 1546), in de Wijn maent, doe de Pastijen wel smaeckten', de volgende humoristische schets van de daar levende visschen en vogels gaf: 'Oock so dryven de Visschen daer int water, ghesoden, ghebraden, ende lecker gebacken, ende wel toeghemaeckt: sy coomen oock wel soo na by de kanten, datmense gemackelic met de handen vanghen mach: Desgelijcx soo sietmen daer over alle t'lant in de lucht de Hoenderen, Gansen, Duyven, Snippen, ende ander Ghevoghelte vlieghen, ende zijn al t'samen wel gebraden; ende isser yemant soo luy dat hijse niet vangen en mach, so vlieghen sy dien wel van selfs inde mondt, indien hy zijn mondt open doet ende daer na gaept: nochtans en zijnder de gebraden Hoenderen niet veel geacht want die werpt men wel over den Tuyn.' Want de zaken op humoristische wijze te zien voorgesteld, zoodat ze weinig geestesinspanning kostten, dit was het juist wat het volk behoefde, leerde dezelfde Boendale en dus daarom pakkende vergelijkingen, grappige beelden en clowneske streken, zelfs met al de daaraan verbonden nadeelen en zedelijke gevaren:

‘Men mach ooc, dat ghi dat wet,
Een boerdekijn vertrecken met,
Al ist dat nie en gheschiede,
Daer omme lachen die liede,
Op dat en is niemens lachter.
Nochtan so bleeft beter achter;
Want wi van allen ydelen woorden
Ten oordele sullen antwoorden.’

Van een compendium ‘Aves Neerlandicae’, in al deze litteratuurgenres in het aangeduide tijdvak dan ook geen spoor, maar toch kende men blijkens de voorhanden woordenlijsten heel wat vogelsoorten en ook enkele harer speciale eigenschappen. Nomenclatuur en morphologie waren dan ook hooger in eere dan systematiek en biologische redeneering, dit laatste als gevolg van het gebrek aan nauwkeurige experimenten, neiging tot fantastisch gefabel, angstvallig vasthouden aan Aristotelische wijsbegeerte en diens eerste systematische zoologisch onderzoek, dat inderdaad voor de Oudheid van groote waarde en beteekenis was, doch zelfstandige waarneming en bestudeering van het dierenrijk door zijn Middeleeuwsche aanhangers in den weg stond. Vanaf Aristoteles en diens compilator Plinius Sr. met Claudius Galenus als tweede zelfstandige onderzoeker tot Vestalius in de 16e eeuw stonden de eigenlijke biologische wetenschappen: plant- en dierkunde in haar ontwikkeling zoo goed als stil en Dr. M.J. Sirks' uitspraak: In de Middeleeuwen, men kan wel zeggen van de 5e tot de 15e eeuw, *diende de zoölogie vrijwel alleen om godsdienstige en ethische bespiegelingen te illustreeren,* werd met het bovenstaande ten aanzien van het rijk onzer gevederde vrienden wel duidelijk bewezen. Dezelfde geleerde wijst dan nog op een der meer speciale zoologische werken, in de M.E. gecompileerd uit de antieke schrijvers, bekend onder den titel ‘Physiologus’ of ‘Bestiarius’, een in twaalf talen bewerkt geschrift, waarvan geen schrijver bekend is, *maar dat meer dan duizend jaar lang de onfeilbare bron is geweest van alle kennis op dierkundig gebied.* ‘Een betrouwbare bron was het boek anders niet: *de vogel Phoenix, die uit zijn asch verrijst*; de leeuwenwelpen, die drie dagen na de geboorte pas door den adem van den leeuw ten leven opgewekt worden, het zijn symbolen van

godsdienstigen aard, maar zoölogisch niet geheel juist. Lang heeft de theologie haar invloed op de natuurwetenschap behouden, getuige de titels van Lesser's Theology of Insects (1742) en Swammerdams Biblia Naturae (1737).'

In de wereldlijke en nog meer in de geestelijke poëzie bleef dan ook de vogel naast object van vermaak, het ontwakend leven in de natuur, een enkele maal voorwerp van onderzoek en beschouwing, het meest symbool der eeuwige dingen, schepsel Gods, om zijn Schepper te loven en den mensch den weg ter eeuwige zaligheid aan te wijzen. 'Die soete Jesus' kneedde in het bekende gedicht van dien naam de vogeltjes uit klei en liet ze met 'Sint Janneken', 'syn klein neefken', al blazende vliegen, Zuster Bertken, uit haar kluisje aan de Utrechtsche Buurkerk in extase getreden in haar 'hoofkijn om cruyt gegaen', zag in de witte leliën, de roode rozen en de vogels des hemels ook geen andere natuurobjecten dan 'Jhesus', tolken en boodschappers, waarvoor zij wel dankbaar was, doch die zij geen nadere bestudeering of beschouwing waardig achtte, immers het bleven aardsche wezens, niet als de mensch voor de eeuwigheid bestemd en alleen het opgaan in God zelf was haar alles en voor allen voldoende:

> 'Sijn min heeft mi gegeven so hogen moet,
> Dat ic niet meer en achte dit eertsche goet!'

Doch het gewone volk, minder devoot en meer zinnelijk, toog naar bosch en wei, in de schoone Mei, om de vogels te hooren kwinkeleeren en te zien paren, om ook deze natuurlijke bestemming en drang tot bestendiging van het leven toe te passen op en te vergelijken met de physiologie van den mensch. Zoo dichtte de onbekende poëet van het minder esoterische 'Van den Mey ende vanden Schoone Vrouwen', een dichterlijke samenspraak tusschen 'meester' en 'clerk', behelzende deze voor alle tijden en in elke litteratuur terugkeerende parallel:

> 'Klerck segt my doch in wat manieren
> Soude ick scheyden vanden Maye
> Heeren en vrouwen gaen spancieren
> *Om te hooren der Voghelen gheschreye*

Aldaer de Bloemkens menigherleye
Ende oock wijde staen ontloocken
In Haghen, in Bosschen ende in valaye,
Sy gheven daer soo soeten roocken.
Meester wat macher doch soeter sijn
Dan een vrouwelijck beelde ghestadigh
Vriendelijck zijnse int aenschijn
Oock sijn de Vroukens seer ghenadigh,
Al waer haer man teghen haer misdadigh,
Met deughden souden zy t'al verwinnen
Van natuyren zijn zij beradigh
Hierom staen zy in mijnen zinnen.'

Dit werd uit de natuur in de maand Mei afgezien, niet in 't minst bij de vogels,

'aldaer zy menighe sieckte wt
Met haerde const weten te verdrijven
De Mey brengt ons der Voghelen gheluyt
Hierom wil ick by hem blijven.'

Hier stemmen wij met den onbekenden poëet in, niet enkel om het voorbeeld en de opwekking, die ons het vogelenheir biedt, doch om des te meer studie van de avifauna te maken. Geen maand stelt daarvoor beter in de gelegenheid dan die 'schoone Maye', geen plaats is geschikter dan de wijde natuur in haar eindelooze verten, geen object schooner dan de vogels zelf. Ten bewijze en hier tot besluit nog uit onze onvolprezen nationale 'Reinaert' deze verzen ter overdenking:

'Nie hoorde man van dieren
Soo scoone tale als nu es hier
.....
Soudic die tale ende die woorde
Voort bringhen, die men brochte daer,
Het ware mi pijnlic ende swaer.
Daer omme corte ic u die woort.
Die beste redene ghinc daer voort.'

Verzen door Anna Hers.

De stervende zwaan

Hij hoort den wiekslag van den Dood,
De Zwaan is in zijn sterven groot,
En zingt zijn lied.
Zijn levensklacht,
Doortrilt de stilte van den Nacht.

Zoo klinkt zijn roep om God omhoog,
Daar danst zij voor zijn brekend oog,
De blanke reinheid uit zijn droomen.
Hij voelt - nu is het eind gekomen.

Toch richt hij zich nog eenmaal op,
Ver op den Hoogsten bergtop,
In het Hemelsch gouden zonnelicht,
Daar danst zij voor Gods aangezicht.

Zoo staat hij dan nog eenmaal weer,
En zingt zijn lied oneindig teer,
Hij buigt den slanken witten hals,
En kust haar in haar stervenswals.

Hij spreidt zijn blanke vleugels wijd,
En volgt haar juichend nu bevrijd.
Het is zìjn wiekslag van den Dood,
De Zwaan is in zijn sterven groot.

* * *

Het is de wiekslag van den Dood,
Des Zwaans als Mènsch geboren,
Omringd door engelenkoren
Volgt hij 't Lichtend spoor naar God,
En kent Diens Dienst,
Zijn Levenslot.

Hij gaat den zwaren gang naar 't Kruis,
Daar komt hij bij zijn Liefste Thuis.
Hij zingt zijn lied,
Zijn levensklacht,
Zoo heeft ook zij haar dans volbracht.

Nu wordt ontvouwd hun Goddelijke Plicht,
En staan zij voor 't Hoogst Gericht,
Slechts zij, die in 't Licht zijn gegaan,
Kennen dans en zang van den stervenden Zwaan.

Voor mijn jongen

Niet om te dooden, zocht mijn kind het leven,
Zoo eisch ik dan mijn volle recht als mensch.
Kan ik mijn zoon slechts louter vreugde geven?
Hoe?
Ben ik als moeder dan zoo blind?
In de opgeheven armen van mijn kind,
In de schaduw op den grond,
Is zijn kruis reeds afgerond.

Ik was een vrouw, slechts een uit velen,
En ik gaf 't Wondere leven door.
De Godslamp diep in mij ontstoken,
Is als de rozenknop nauw ontloken.
Gelijk een teere, reine adem trilt,
Heb ik mijn jongen, het kind, gewild.

En wat daar waren voor geruchten,
't Goddelijke,
Kan in mij, in hem niet vluchten.
Mijn liefde is zoo sterk en groot,
Voor hem ga ik toch door den dood.

Ik vraag geen roem, geen rijkdom voor mijn jongen,
Maar eisch voor hem slechts 't leven van een mensch.
Hem droeg ik in mijn ziel, mijn hart, mijn geest,
En minde in hem zijn vader 't allermeest,
Die mij nu geeft, de kracht tot stil te lijden.

Ik ben zijn Mater dolorosa,
Hij, Die 't offer kent,
't Licht ziet gloren,
Die volgt Zijns Vaders diepe sporen
Van wijsheid, liefde en gerechtigheid.

Ik ben een vrouw, als Zij in allen,
En draag als Zij het Moederschap
Als Goddelijk ambt.
Ik dien het Leven, voer het door den Dood,
Doch wil van mijn kind, een Man, zoo groot,
Dat hij volgt het lichtend spoor naar 't Kruis,
Da*t* hem brengen zal in zijn heilig Huis
Met onbevlekte handen.

Voor mijn dochtertje

‘O Moeder, geef mij toch de Zon,’
't Licht van een heilige Madelon,
Die de ziel en het leed van een man begrijpt,
En met hem tot de Hoogste Eenheid rijpt.

Als een ademtocht zoo rein en zacht,
Werd jij, mijn meisje, mij gebracht.
Zoo zag ik mijn droomenmeisje weer,
Dat sprak mij toe, oneindig teer.

Ik kende den weedom van je nachten,
Je vragen, zuchten, je bange klachten.
Eens zal je begrijpen je lichtende droomen,
Dan is in je leven, God Zèlf gekomen.

* * *

Daar was mijn droomenmeisje rein,
Daar was ze weer 't speelgenootje: Madelein.
Zij was het, die me steeds bewaarde,
Voor de lokkende stem, de Roep der Aarde.

En later bij je wiegje, mijn schat,
Daar stond ze weer en kruiste mijn pad,
En keek op jou neer,
Zoo devoot en zoo teer,
Jij meisje.

‘O Moeder, geef mij toch de Zon,’
't Licht uit 'n rijke, reine bron.
Dat is het gebed van zoo menigen man,
Die 't Heilige op aarde niet vinden kan,
Jij meisje.

* * *

Als jij zoo vroom in de kerk zit,
En stillekens je rozenkrans bidt,
Voor Vader.
Voel jij dan die koelte over je heen?
Klein meisje, liet Vader je dan zoo alleen?

Als jij zoo zoet in de kerk zit,
En stillekens je rozenkrans bidt,
Voor Vader.
Voel jij dan den sluier van Madelein?
Hoor jij dan mijn smeeking: ‘Blijf rein, o rein,’
Jij meisje.

Als jij zoo stil in de kerk zit,
En zoetekens je rozenkrans bidt,
Voor Vader.
Kus jij dan 't kruis, mijn kleine schat,
En ga dan dapper 't lichtende pad
Als zij, mijn Madelon.

Wees jij dan als zij zoo vroom en zoo trouw,
  Volg jij dan haar spoor als moeder, als vrouw.
Eens zal je begrijpen je lichtende droomen,
  Dan is in je leven God Zèlf gekomen.

‘De modderen man’ van Karel van de Woestijne en het begrip schoonheid door Max Kijzer.

Vervulling van primaire tot laatste levensbehoefte blijft voor mij het meeleven met een gedicht. Uitzonderlijk: ineens zelf klam van kunnen of opgeschokt bijna op hetzelfde moment vertoevend minuutkort in een bliksemend weten van je toch wel machtige kracht. Bij mij gewoonlijk tragisch polair, meer nog éénzijdig één der polen. Het eeuwig oude, eeuwig nieuwe: lijf, ziel. Aardsch en hemelsch. Niet alleen het leven (zie Marsman), maar ook en vooral het *contrast* maakt den dichter, verrast hem. Het tegendeel van het licht, het tegendeel van vreugd. Laten we het elkander maar zeggen: het stomme, door niemand te verdouwen leed, door niemand, al is hij nog zoo sterk! Verschrikkelijk en heerlijk leed! Duivel lijf en duivel ziel. Ja duivel ziel: hun strijd is duivelsch. En ze strijden altijd. Of ze liggen: uitgeput. Waar is dan een woord om de rampzaligheid van dien eeuwigen strijd eenigszins te beschimpen? Ach neen, niet beschimpen. Zeker niet. Lijf, ziel. Vuur, ascese. Vrouw. Ik zal het jullie allemaal precies zeggen. Ach, ik vergeet het op dit oogenblik. Omdat het geen feiten zijn? Mijn potlood hindert me.

> De Modderen Man van Karel van de Woestijne.
> Zij zijn als spijzen deze verzen en zij weten een wonder te bewerkstelligen;
> terwijl we ze goûteeren, langzaam, met zorg en

we hiermede onze zinnen streelen, worden we den geest gewaar, den goddelijken geest. Ik geloof, dat je in de boven beschreven ‘stemming’ moet zijn om van deze gedichten volop te kunnen genieten. Dronken zijn: erg? Nee, duizendmaal nee! Maar als je flink wat ‘op’ hebt en je bent zelf, zeg eens, nuchter gebleven, zoo nuchter zelfs dat je tot in je rug je vereenzaming voelt en je ziet dan een mooie vrouw.... Zij: in je hoofd, in je rug, in je vleesch.... je wilt haar niet meer, je moet haar, je bent van haar.

Vervarelijk festijn voor onverzaedlijk dorsten:
zoo hebben ze u gekend, bij smaad- of smeek-gebaar,
die, donker van begeerte of heller liefde klaar,
van u besmaald misschien, misschien u tarten dorsten.
O Bralle broeiing van het schroeiig-heete haar
dat ge als de kromme vlam van eene toortse torschte;
uitdagend dreigement der driest-gedragen borsten;
o buik die glooit en glanst gelijk een beukelaar.
- Zóo kenden ze u. En ik, waar 'k uwe schoonheid schenne,
ik, die me-zelven miek de' in vrees begeerden Man
die u bevrijden kon en sloeg in slaven-ban;
zelfs ik, uw graauwe Heer, wien geen vrouw ooit zal kennen:
hoe bibbert op mijn lip de bede - o wrang bekennen -,
de bede, uw doem te ontvliên, en die 'k niet bidden kàn....

(De Modderen Man, Blz. 13)

Duivelsche begeerte van het goddelijk lijf? Goddelijke begeerte van het duivelsch lijf? Hoevele variaties zijn er te stellen, te vragen en ook.... te lijden? Boutens heeft in een lang gedicht die menschelijke en dus Woestijnesche smart ‘juist’ gedicht:

‘Alle smart is eindig, alle vreugd is eindeloos’.

Gedichten: overrompelingen van het menschelijk zijn en worden. Maar bijna altijd conflict. De gedicht-substantie is waarneembare potentialiteit. Niet de wereldbeschouwing (philosophisch of niet) waarin het gedicht ademt, zelfs niet waardóor het ademt, maar dàt het ademt, P.N. van Eyck! Wat hapert er aan Van Eyck's poëzie? Ik weet het nu ineens zeker. Bezinning en wereld-

beschouwing doen de vlam van zijn gedicht hooger uitwaaien; hij ademt sterker. De vlam moet echter zóó hevig zijn dat zij al het belangrijke tot niets verbrandt. Zoo is het bij Van Eyck niet. De adem van den waarachtigen dichter vlaagt, krachtig als een wervelwind, alles weg. Vóór hem, achter hem, opzij!

De Modderen Man: het zijn de verzen van een al te menschelijk (kan dat?) mensch. Zij zijn een dreigende schuld aan zichzelf, aan haar, aan allen.... maar tenslotte, en doordringend weer aan zichzelf, een schuld die geleidelijk tot een boete wordt. Zij zijn een verguizing van de allerliefste, een smeekgebed, een verlangen, een vermoeidheid, een worsteling met wanbegrip, kommer en waan, een chronisch berouw om die verguizing, een heerschersval, een machtige onmachtserkenning, een snik, een angst.

De herfst, het wordt geen lente meer voor hem:

> Weêr gaat het veege licht der asters bloeien;
> weêr naêrt een herfst. - En dit doorhunkerd hart
> waar smokend 's zomers toortse gaat vergloeien,
> wordt huiverend, en mart....
>
> - Ik, in wiens hand de zoele vruchten wogen
> maar wien de zoen ontzegd werd van den beet;
> die, waar 'k u weet, o herfstig mededoogen,
> me des te alleéner weet;
>
> eeuwige maaier, ik, die sneed het koren
> maar nimmer voor zich-zelf de garve bond;
> eindlooze vaarder in zijn vochte voren
> die nooit de haven vond;
>
> weêr naêrt een herfst; en weêr naêrt wrang het derven
> dit hart, dat hooploos, steeds verlangen kent;
> dat, immer hunkrend naar dit herfstlijk sterven,
> na 't wintren weet een lent'....
>
> - Weêr brandt mijn najaars-bloed in smeek-gebaren;
> weêr weent het hart waar de oude wonde schroeit....
> - Hoe bronst het goud in de kastanjelaren!
> De zilvren aster bloeit....

(De Modderen Man, blz. 30)

Totdat eindelijk het geluk van dit weten daagt: smart is een zoen van God. Het zijn de rhythmen van het hijgende hart. Even een serene verstilling: de muzikale stilte der ziel, hoop en ingehouden verlangen naar de steeds wegvluchtende verlossing. Dan weer de breede, cello-zware strophe: wreede, grillig-duistre som van trots, waan, spot, schuld, schennis, boete, derving, hoop, wanhoop en machteloosheid; de zware bariton met vele gesierde, altijd gedempte nevengeluiden van den geheelen mensch, van den man, vol van zijn lijden en die zich uit deze pijn poogt te bevrijden, steunend van bronst en vluchtende heiligheid, en die eindelijk zichzelf weenend-zingend ontstijgt. En om in den trant van den dichter te spreken: deze allitereerende en breedvolle zangdreun dreunt deunend onze zinnen in en maakt deze zat van muziek. Zoo overvuld lyrisch is deze zwoegende ziel, dit lijf dat zichzelf een hinder is, dat de epiek nooit epiek blijft, maar eveneens sonoor of helder-orchestraal allitereert en drachtig is van die wonderbaarlijke, Woestijnesche plastiek: beelden tastbaar en zinnenprikkelend als wulpsche vrouwen.

> .... - Maar hij heeft bezinnens-tijd
> noch tijd één woord te spreken van zijn mond,
> of daar is aangetreên de zoetste, die
> de schoonste is van een gulden aangezicht
> in 't cierlijk buigen van haar vlechten; en
> een borst heeft ze, en die glanzend is gelijk
> blanke applen in een donkren boom-gaard, en
> die lokken: zóo, en veel meer lokkend was
> haar borst. En deze spreekt niet gauw, maar staat
> aan hem, en glimlacht, en is rillend in haar heup,
> en hij ziet glooiën als een beukelaar
> haar buik; en vóor zij heeft gesproken, zijn
> de andere twee geweken, en hij staat,
> hij, Paris, bevend voor haar kalm gelaat,
> en geen van beî zal spreken....

(Zon in den Rug, blz. 55)

Het goede gedicht groeit fantastisch en overrompelend. Groei beteekent: verandering. Een criticus schreef: na Van de Woestijne

Urbain van de Voorde, na Van de Voorde Paul van Ostayen en.... Grillig en eeuwig zich weer tot haar zelfde verhoudingen herstellend, precies als het leven, ziedaar de zich ontwikkelende natuurlijkheid van het gedicht. Want is er tusschen het werk van Van de Woestijne en Urbain Van de Voorde zulk een ingrijpend verschil? Neen, nietwaar? Natuurlijk zijn er verschillen: de ornamentiek van het sonnet van Van de Voorde is veel minder vleeschornamentiek dan bij zijn ouderen voorganger; de jongere is ook cultuurstroever. Urbain v.d. Voorde, een Vlaam met Noord-Nederlandsche allure! Hij heeft wel iets van datgene wat Karel van de Woestijne in den Noord-Nederlander juist zoo afkeurt:

> ....'Maar hoe doen de dichters in Holland? Zij hebben b.v. een indruk, dien ik zal noemen: blank. Wat doen zij nu? In plaats van argeloos maar dien indruk uit te zingen, nemen zij, zeer bedacht, wat wit, en zetten daarnaast voorzichtig een klein beetje rose en daarnaast behoedzaam weer een klein beetje geel en maken daarvan de veertien regels van een sonnet. Dat is heel fijn, het is een genot dat te lezen, maar welk genot? Genot voor den geest'....

(E. d'Oliviera, 'De jongere Generatie, blz. 50)

Vlak in de nabijheid leefde en bokste de moedige Paul van Ostayen. Wél een groot verschil! Een veel grooter verschil dan tusschen Van de Woestijne en.... de Pleiade! Lees nog eens rustig eenige sonnetten van Pierre de Ronsard en vergelijk deze dichters der liefde en van het weemoedig herinneren.

> Ces mains, ce col, ce front et cette oreille,
> Et de ce sein les boutons verdelets,
> Et de ces yeus les astres jumelets,
> Qui font trembler les âmes de merveille:
>
> Firent nicher Amour dedans mon sein,
> Qui gros de germe, avoit le ventre plein
> D'oeufs non formés, et de glaires nouvelles. Etc. etc.

Mon Dieu, que j'aime! est-il possible au monde
De voir un coeur si plein d'affection,
Pour la beauté d'une perfection,
Qui m'est dans l'ame en plaie si profonde? Etc. etc.

Je veus mourir pour tes beautés, Maistresse.
Pour ce bel oeil qui me prit à son hain,
Pour ce dous ris, pour ce baiser tout plein
D'ambre et de musq, baiser d'une Déeese. Etc. etc.

Mon dieu, mon dieu, que ma maistresse est belle. Etc. etc.

Mon dieu, mon dieu, que ma dame est cruelle! Etc. etc.

O Terre! ô mer chaos, destins et cieus!
O nuit! ô jour! ô Mânes stygieus!
O fiere ardeur! ô passion trop forte!

O vous Démons! ô vous divins esprits!
Si quelque amour quelque fois vous a pris,
Voyés, pour Dieu, quelle peine je porte! Etc. etc.

(Uit: 'Les Amours' van Pierre de Ronsard, Tome premier, blzn. 5, 15, 32, 34 en 118)

Gefolterder dan de Pleiade-dichter beleeft Karel van de Woestijne het lijf-en-ziel-conflict met meer dan eens de vrouw als retrospectieve, herfstig-weemoedige herinneringsfiguur. Maar de lyriek van Ronsard is geschuurder, minder zwoel, maar ook minder verheven en beeldrijk. Veel grooter dan tusschen hem en den dichter van 'Les Amours' is de afstand tusschen Van de Woestijne en zijn jongeren, Noord-Nederlandschen tijdgenoot Hendrik de Vries bijv. Dergelijke excessen én wat het inhoudelijk wezen van het gedicht én wat de poëtische physiognomie betreft, zijn na het voorafgaande zeer begrijpelijk. Nog eens: centrum, kern van waarachtige poëzie is inhaerent met de grondstof: kern van leven.

Een vergelijking van het werk van Van de Woestijne met dat van Hendrik de Vries maakt het 'weten' voelbaar, dat het

antwoord op de vraag: wat is schoonheid? zeg maar eens veranderd moet klinken. Een benaderende sfeer-interpretatie (die dan vanzelf moét zijn grondslag van aesthetica) laat zich slechts op het gemoed van een ander overplanten (zielstransplantatie) bij herscheppingskrachtige inwendigheid van dien ander (zulk een mensch mag dan gerust de potentie tot tastbare vormveruitwendiging missen, scheppend talent dus), als een philosophisch doordachte grondwaarheid waar als een witte vogel doorheen wiekt het - 't geheel toch in stand houdende - inzicht van den kunstenaar.

De schoonheid is in het algemeene voorstellingsvermogen het bijzondere. Zij is als ruimte, tijd, natuur, species van onze waarneming. Niemand kan ruimte, tijd, natuur, schoonheid denken. Zij is als zoodanig wet van algemeenheid, beter gezegd: zij is algemeene geldigheid van den waarnemingsvorm in een bijzondere waarneming, in het voorstellingsvermogen van een daarin uitzonderlijk (want daarin geaccentueerd) subject. Haar objectieve, gekleurde verbijzondering in haar ongekleurde, algemeene geldigheid als soort en wet van ‘Anschauungsform’ is de bepaling van haar eigen subject.

In een subject kan uitgedrukt zijn:

1. De algemeene waarneming is de algemeene herkenning.
2. De bijzondere waarneming is de bijzondere herkenning.

De erkenning dezer bijzondere herkenning is de basis van ieder bijzonder oordeel. De schoonheid is dus: deel van het natuurlijk proces, dat is van het proces der natuur, dus van het subject-object proces.

In zooverre het object (een object, alle objecten) afhankelijk is (zijn) van het subject, in zooverre is de Schoonheid ‘werkelijkheid’ en in zooverre zij niet bestaat (niet op zichzelf bestaat) deel van het algemeen voorstellingsvermogen uitgedrukt in een subject. Dit dubbelzijn is haar primaire, aanvankelijke (tot oordeel stijgende), maar onveranderlijke kernwaarde.

Hendrik de Vries.

Een dubbel ik ontstoffelijkt zich in zijn gedicht. Hij ontneemt vanzelf (want zóó is zijn scheppend centrum) het concrete iedere

lichtstevigheid, hult het zelfs in de sfeer van donker gespook. De ontvangenis van al deze donkere smarten en tragische schrikverstijvingen, weeïg donker als framboos geronnen bloed, is het hart.

Dichter en hart. Coster beschreef het en beleeft het op zijn wijze misschien (grootendeels onzichtbaar), Gerard Bruning leefde het op zijn wijze (grootendeels zichtbaar) en moest gansche brokken inwendigheid door het harnas heen veruitwendigen; wanneer hij sloeg, zelf altijd toch nog meer geslagen. Hendrik de Vries is de metaphysicus van het menschelijk hart, contourt het fantomisch, maakt het als zoodanig frappant overzichtelijk en absoluut als poëtisch correlaat met alle (beter: met het ondoordringbare al der) omringende objecten. In dit bovenzinnelijk décor (zwarte som van hemel, aarde en hel) staan soms plotseling de concrete voorwerpen overeind, concreter dan ze zijn: scherp en tastbaar als brugpijlers.

Is dit werk voor mij schoonheid? Ja, volkomen. Niet omdat het aan de algemeene geldigheid der schoonheidsvoorstelling voldoet, want dat doet het werk van Hendrik de Vries heelemaal niet, integendeel, maar omdat het correspondeert met mijn complex van bijzondere voorstellingen, d.i. van mijn primair voorstellingsvermogen, verhoogd en gekristalliseerd tot een ‘sollen’, kortom tot Praktische Rede, tot oordeel, tot kenschetsing, keur. Dit is dus de gewone ontwikkelingsgang van het algemeene schoonheidsoordeel. Maar nu moet men niet omgekeerd en dan onzuiver redeneeren en zeggen: omdat het niet aan de generale schoonheids-waarneming voldoet, is het voor mij schoon. Neen, dit kan, maar dat is volstrekt niet noodig. Tenslotte is ieder oordeel kwestie van accentueering, van een overwegende ziel-geest-gesteldheid in het complete subject. In de waarnemende, kennende totaliteit en in de gepredisponeerde, domineerende vóór-liefde, is het oordeel dan als hoogtepunt: keur, voorkeur, afkeur.

De schoonheid behoort dus tot ons voorstellingsvermogen, is object van zinnelijke waarneming, niet van ons denkvermogen. Wie zegt: ik denk schoonheid, zegt onzin. In zooverre zij als algemeene bepaaldheid bepaald algemeen is, is zij als absolute betrekkelijkheid, want in haar oneindige eindigheid (in Hegelschen, Bollandschen zin) volstrekt afhankelijk van het oordeelend subject, toch objectief en als zoodanig betrekkelijk absoluut, in zoo-

verre zij is: verbijzonderde bepaaldheid in het onbepaald algemeene van den schoonheisdzin. Twisten is smaakloos. Over smaak twisten misschien het ergste van al, maar er valt over smaak (als aanleg van schoonheidszin) met ruimte, bereidwilligheid en stipte eerlijkheid wél te twisten, n.l. in zooverre de smaak van een bepaald individu zich in zichzelf met niets onderscheidt, dus zichzelf van niets onderscheidt in betrekking tot de onbepaalde algemeenheid van den schoonheidszin, in zooverre een persoonlijkheid als persoonlijkheid ongescheiden onderscheiden met de werkelijke algemeenheid want immanente schoonheidszin, zich als bepaalde kleurlooze algemeenheid onbepaald verbijzondert, d.w.z.: zich in zichzelf afgescheiden onderscheidt tot bepaalde keur.

De taal van Bolland is soms loswoelend en zij grijpt zoo in je vast, dat het dikwijls verleidelijk, want dankbaar en nuttig is om haar te hanteeren. Bijwijlen is zijn terminologie zoo gezocht-verward en monsterlijk warrig dat we er ons schuw van afwenden. Nadat we ons door labyrinten en oerwouden van taal gevochten hebben, vernemen we ook wel eens, dat.... een koe vier pooten heeft. Toch herdenken wij dezen moedigen wijsgeer, van wien ik persoonlijk zoo ontzaglijk veel geleerd heb, steeds in hoogste bewondering en wij zullen altijd blijven beseffen, dat we hem grooten dank verschuldigd zijn. Wij meenen dit het beste te kunnen bewijzen door ronduit te verklaren wat wij als waar veronderstellen. Zijn ‘Aesthetische Geestelijkheid’ (Blz. 541 van ‘Zuivere Rede en hare werkelijkheid’, derde uitgave 1912) is in hoofdzaak het wanproduct van een koppig en giftig strever, al laat zijn genialiteit hem ook hier nog dingen zeggen, die wij voluit als waar en fijn dialectisch erkennen. Een wonderlijk dualist ook in zijn terminologie, deze man van uitersten! Is het volgende niet dwaas?

....‘De roman is het ordinair gewordene romantische, het prozaïsch-poëtische, het alle dagen allerwege getroffene gewrocht van treffende alledaagschheid, waarin de beeldsprakige schildering van het schoone, treffende en verheffende zich verleelijkt, vergemeent en vernedert tot een aesthetische geestelijkheid, die zich laat vatten en genieten in de verbeelding van de belachelijkste en verachtelijkste geesten.’ (Blz. 606, § 81).

Een grof, eenzijdig en snibbig woordgebruik wisselt af met een meesterlijke hanteering van totaliteit en compleetheid suggereerende taaltermen en speelsch-dialectische zinnen, die zoo het licht der Rede zelf schijnen, dat het is alsof ze niet geschreven zijn en daarom (en hoofdzakelijk daarom) zal een deel van Bolland's werk voor Holland wel onsterfelijk worden. Prof. Mr. Dr. Leo Polak (‘Kennisleer contra Materie-realisme’), die hem m.i. met ras-scherpzinnigheid zijn philosophische feilen aantoont en de fundamenteele gebreken nog begrijpelijker blootlegt dan prof. Heymans, heeft helaas van Bolland's taalgrootheid te weinig notitie genomen (al lag dat nu ook niet direct op zijn weg; zonder dit echter nooit een volledige Bolland-beschouwing of critiek!). Dit heeft Ir. J.A. dèr Mouw wèl gedaan (‘Het Absoluut idealisme’ en ‘Kritische Studies’), al keurde deze dichter-wijsgeer er dan ook alles in af. Vooral in zijn ‘Abosluut Idealisme’ springt Dèr Mouw nogal eens van den hak op den tak, is hij niet dwingend consequent, en ook in helderheid van betoog is dit boek niet met den arbeid van Polak te vergelijken. Voor mij is de Bollandsche taalmethode in haar edelste en puurste momenten dé aangewezen terminologie voor subtiele kunstphilosophie. Men lette vooral op twee voorname zaken:

1. Degeen die dit taaleigen hanteert, moet een dusdanige sterke artistieke persoonlijkheid zijn, dat deze methode hem niet meer is (en dat is zeer veel) dan leidend middel, principe. Daar zij in haar speelschheid en dialectische bewegelijkheid niet alleen sfeer en cachet van eigen persoonlijkheid kan velen, maar hiernaar zelfs vraagt. Dit ligt geheel in de lijn van haar karakter.
2. Men late natuurlijk Bolland's eigenaardigheid: woorden en zinnen met meerderlei beteekenis als gevolg van verschil in accentueering, achterwege. Dit geeft tot nooit iets anders aanleiding dan tot verwarring en vaagheid en is bovendien uit aesthetisch oogpunt zeer leelijk.

Een schoonheidsleer (uitgebreid: een kunstphilosophie), gegrondvest op de beproefde fundamenten van de Kennisleer (kennistheoretische grondbeginselen), vervat in een Bolland-

achtige terminologie. Wat denkt ge hiervan, wanneer ge het voorafgaande eenigszins als een kleine, globale proeve beschouwt? Ook wat den inhoud aangaat, komt Bolland ons in het begin van § 10, blz. 548, te hulp, waar hij zegt: 'De mensch, die het schoone zoekt, openbaart zijnen zin voor het schoone; hij zoekt met zinnen vol schoonheidszin. Zoo openbaart hij smaak! Schoonheid en smaak zijn polen eener zelfde idee; men vindt geen schoonheid zonder smaak, en men vindt geen smaak waar geene schoonheid is gevoeld en waargenomen. In alle natuurlijkheid doet bij de schoonheid de smaak mede naar alle kanten.' Maar helaas, op blz. 559 § 23 lezen wij deze ontstellende enormiteit: 'Schijn is de schoonheid van het zijn: schijn is het schoone zijn, en wanneer de schoonheid verschijnt, dan is zij schoone schijn. En is het niet de schijn die bedriegt?'

Wij behandelen zoo argeloos de begrippen schoonheid en kunst naast elkander en bedoelen hiermede: de aesthetica als onderdeel van de kunstphilosophie, omdat de schoonheid (ook van de leelijkheid) in en door de kunst wordt geopenbaard. De kunstdaad verandert en vormt haar object. Wij zeiden: argeloos. Ja. Want reeds in 1906 vindt men bij den eminenten Frans Erens de volgende ondoordachte gevolgtrekking, die, doordat zij schoonheid en zedelijkheid tot op zekere hoogte identificeert, als zoodanig al onhoudbaar is: 'Het is ons nu zoo ver klaar, dat kunst in abstracto met schoonheid en zedelijkheid niets te maken heeft'. ('Over Kunst', blz. 286 van 'Litteraire Wandelingen'. S.L. van Looy, 1906).

Een zuivere methodiek hieromtrent is er tot op dit oogenblik, zoover ik weet, nog niet. Ik stel me niet voor dat de methode die ik graag opnieuw en aan alle kanten zag uitgewerkt de goede, de eenig juiste of zoo iets is, maar gezamenlijk kunnen wij misschien bouwen. 'Die naar iets zoekt, vindt wat anders', heeft de Leidsche wijsgeer gezegd.

Het is zooals Matthys Vermeulen in zijn opwindend uitgefluisterde, zeer schoone studies zegt; ook is deze muziek-karakteristiek grootendeels van toepassing op de kunst in het algemeen:

'Want dit is de vloek der muziek: dat zij nooit bestaat, dat zij altijd in wording verkeert, van de eerste noot tot de laatste, dat zij altijd, onophoudelijk, stroomt, stroomt als de tijd, waarop zij gebaseerd is, en nooit hetzelfde wederkeert. Al zou men het enkel

wijten aan de teekens, waarmee muziek genoteerd wordt, teekens, welke zeer gebrekkig, zeer primitief zijn, en immers een à peu près blijven, dezelfde muziek is nooit dezelfde.

Ik neem aan dat ik ongelijk kan hebben, want er bestaat ter wereld geene zaak welke men niet van twee en meer kanten kan bekijken. Ik geef dus mijn redeneering voor wat ze is: redeneering als een andere.

Wanneer de "waarheid" te achterhalen was, had men de philosophie bij Plato's dood wel stop kunnen zetten. Na deze eminente intelligentie zijn er nog vele andere eminente intelligenties gekomen en zullen er wederom nieuwe verschijnen. De "Waarheid", dat is een der rampen, weggevlogen uit de doos van Pandora.' (Blz. 229 van 'De Vrije Bladen', Jaarg. 6. Aflev. 8-9, uitsluitend de studies van Matthys Vermeulen bevattend).

'Beethoven is de triomf van den interieuren mensch, georiënteerd naar het licht... Maar de componist, maar vooral een componist als Beethoven? Hij sluit zich af en al het hem omringende wordt hem een leugen. Hij speurt rond en nergens merkt hij een levensuiting welke overeenkomstig is met zijn innerlijken gloed of zijn innerlijke kwelling. Hij wacht in de absolute leegte. Hij roept in een woestijn. Geen woord, geen accent, geen geluid strekt hem tot hulp'... (Blz. 265 en 266.)

En men vergelijke in dit verband vooral wat Vermeulen schrijft in zijn opstel 'Letterlijke Mahler':

'Zoo zal zij (de 9de Symphonie van Mahler) voor geen enkelen "stand" ooit de symphonie worden, hoogstens voor een paar wonderlijke ascetische, zelf-kwellende eenzame philosophen.' (Blz. 287 t.a.p.)

En tot slot overdenke men deze eenvoudige woorden:

'Men schrijft geen muziek geheel voor zichzelf en even sterk als de muziek is, is de wensch om iemand er gelukkig mee te maken.' (Blz. 289 van het opstel: 'De Mis van Diepenbrock'.)

De proeve van een aesthetica die wij bedoelen, berust dus om te beginnen op de betrouwbaarheid der waarneming. Ter staving hiervan nog een enkele opmerking, een bewijs zoo men wil van een paar groote denkers.

Immanuel Kant in zijn 'Kritik der reinen Vernunft' (Die Transcendentale Aesthetik = Ruimteleer): ...'In der transcen-

dentalen Aesthetik also werden wir zuerst die Sinnlichkeit isolieren, dadurch dasz wir Alles absondern, was der Verstand durch seine Begriffe dabei denkt, damit nichts als empirische Anschauung übrig bleibe. Zweitens werden wir von dieser noch Alles, was zur Empfindung gehört, abtrennen, damit nichts als reine Anschauung und die blosze Form der Erscheinungen übrig bleibe, welche das Einzige ist, dasz die Sinnlichkeit a priori liefern kann.' Ook: ....'Der Raum ist eine nothwendige Vorstellung a priori, die allen äuszeren Anschauungen zum Grunde liegt.' En verder: 'Wie kann nun eine äuszere Anschauung dem Gemüthe beiwohnen, die vor den Objecten selbst vorhergeht und in welcher der Begriff der letzteren a priori bestimmt werden kann? Offenbar nichts anders, als so fern sie blosz im Subjecte, als die formale Beschaffenheit desselben von Objecten afficirt zu werden und dadurch *unmittelbare Vorstellung derselben,* d.i. *Anschauung* zu bekommen, ihren Sitz hat, also nur als Form des äuszeren Sinnes überhaupt.'

En vooral dwingend voor ons betoog in zijn Elementarlehre, in het hoofdstuk dat handelt over 'Vorläufige Erklärung der Möglichkeit der Kategorien als Erkenntnissen a priori' lezen we: ...'Dass die Natur sich nach unseren subjectiven Grunde der Apperception richten, ja gar davon in Ansehung ihrer Gesetzmässigkeit abhängen solle, lautet wohl sehr widersinnisch und befremdlich. Bedenket man aber, dass diese Natur an sich nichts als ein Inbegriff von Erscheinungen, mithin kein Ding an sich, sondern bloss eine Menge von Vorstellungen des Gemüths sei, so wird man sicht nicht wundern, sie bloss in dem Radicalvermögen aller unser Erkenntniss, nämlich der transcendentalen Apperception, in derjenigen Einheit zu sehen, um deren willen allein sie Object aller möglichen Erfahrung, d.i. Natur heissen kann; und dass wir auch eben darum diese Einheit a priori, mithin auch als nothwendig erkennen können welches wir wohl müssten unterwegens lassen, wäre sie unabhängig von den ersten Quellen unseres Denkens an sich gegeben.'

En herinneren wij nog eens aan de thesis in het magistrale werk van Leo Polak: 'Kennisleer contra Materie-Realisme': 'Het subject der natuur bestaat evenzeer, dus evenmin, als de natuur.'

Het wezenlijke der Kennisleer is reeds zeer oud. David Hume heeft op zeer zuiveren kennis-kritischen grondslag begripsverhel-

dering gebracht. Kant heeft in zijn Kritiek haar elementen voorgoed in ons brein geprent. De onpeilbare deugdelijkheid van zijn vraag: hoe is ervaring mogelijk? (d.w.z. op welke wijze ervaren wij?) is reeds zijn glorieus en koninklijk antwoord in kiem van dit deel der philosophie. Reeds Aristoteles was kennistheoretisch werkzaam en de middeleeuwer Thomas van Aquino sprak van kennis gebonden aan de zinnen.

Beschouwen wij vooral nog het boek 'Kant, sechzehn Vorlesungen von Georg Simmel' (1918). Daar lezen wij: ...'Denn die Schönheit ist nichts, was in dem objektiven Sein der Dinge läge, sondern sie ist eine subjektive Reaktion, die dieses in uns anregt, oder, wie Kant sich ausdrückt: "eine Gunst, womit wir die Natur aufnehmen, nicht eine solche, die sie uns erzeigt."' (Blz. 195.)

...'Was den modernen Menschen von neuem so stark zu den ästhetischen Werten zieht, ist dieses einzigartige Spiel zwischen dem objektiven und dem subjektiven Standpunkt, zwischen der Individualität des Geschmacks und dem Gefühle, dasz er doch in einem Ueberindividuellen, Allgemeinen wurzle.' (Blz. 198.)

...'dasz die einzelne Anschauung insoweit sie ästhetisch ist, über ihre unmittelbaren Grenzen hinaus den *ganzen* Menschen aufruft; denn vollständiger kann das nicht geschehen als wenn, statt irgendwelcher einzelnen Inhalte der Seele, gleich die ganzen Kräfte, die jeden denkbaren Inhalt mindestens potenziell umfassen, auf den Plan treten. (Blz. 199.)

En tenslotte herinneren we aan het woord van Moritz Geiger in zijn niet overal diep genoeg doordacht, maar desniettemin zeer lezenswaardig betoog. Het opstel is getiteld 'Aesthetik' en staat in het verzamelwerk 'Systematische Philosophie von W. Dilthey, A. Riehl, W. Wundt u.s.w.' (Dritte durchgesehene Auflage 1921.) Ik bedoel wat hij zegt op blz. 347: ...'Innerhalb des kunstwissenschaftlichen Problemkreises liegen wohl die aussichtsreichsten Schürfgebiete der zeitgenössischen Aesthetik - diejenigen Gebiete, von deren Durchforschung auch die benachbarten historischen Wissenschaften der Literatur-, Musik- und Kunstgeschichte sich mancherlei erwarten dürfen. Es ist dabei völlig gleichgültig, ob man diese Kunstwissenschaften auch als "Aesthetik" bezeichnen will oder sie, scharf von ihr abtrennt - genug, dasz man zugibt,

dasz hier eigenartige Aufgaben vorliegen, die nicht mit den historischen oder psychologischen identisch sind. Gerade solche Verquickung der kunstwissenschaftlichen Fragestellung mit psychologischen und historischen aber hatte die Lösung der Probleme solange hintangehalten. Weiterhin jedoch ist anzunehmen, dasz die kommende Aesthetik eine Neubearbeitung der Grundthemen der psychologischen Aesthetik, des ästhetischen Erlebens und des künstlerischen Schaffens bringen wird.'

Wij meenen dat het zeer eenvoudige woord van Rodin: 'Pour l'artiste tout est beau dans la nature' ('Entretiens réunis par Paul Gsell, Auguste Rodin 'l'Art' 1919) aanvaard kan worden en in die aanvaarding als 'waar' gevoeld, maar dan ook alleen in de door ons beschreven opvatting. Zoo op en aan zichzelf is deze uitspraak niet waar, want onvolledig.

Wie dichter, lyricus zegt, zegt liefde, geliefde, vrouw. Steeds weer hebben de dichters, hartstochtelijk en argeloos als een kind bezongen en zullen zij bezingen de schoonheid van leven, dood, natuur en vrouw. Alleen den zeer grooten dichter is het gegeven tijdelijkheden te verwoorden in de sfeer van altooze schoonheid en ze daardoor te verlengen tot waarde van eeuwigheid.

Karel van de Woestijne is hierin overwegend geslaagd. Daarom alleen is zijn werk van alle tijden.

Verzen door Anton van der Stok.

Stille winter

De stille winter is gekomen,
De laatste blaren vallen af -
Mijn moeder hoort hoe reeds de boomen
verstillen aan het bladergraf -

Zij voelt hoe donker zij verstijven
voor killer wordend avondrood -
En denkt aan wat zal leven blijven,
wat niet zal sterven in den dood -

Zij ziet heur blauwe levensaeren
in 't witte van heur hand gelijnd,
alsof het blauwe stroomen waren,
die witter vloeien aan het eind -

Zij weet, maar kan het niet verklaren,
waarheen de stroom van Leven drijft,
die eens, gestroomd uit moederaeren,
onzichtbaar verder vloeien blijft,

En droomt hoe zich heur oogen sluiten
als straks heur Winter komen zal -
De stil-geworden boomen, buiten,
staan treurend in den bladerval.

Bij den Spaanschen gouverneur

In vochtig luchtgebroei van komend onweer - afrikaansche hitte -
op het binnenhof-terras vereenigd om den spaanschen gouverneur
rooken zij hun fraai gekronkelde havana's, nippen zij likeur,
terwijl hun stemmen gonzen in den nacht, waarin ze'amechtig zitten -

Als een beklemmende gevangenis om witgekleede Witten
staat verdonkerd om hen heen het doodsche, moorsche gouverneurspaleis -
Naar hun brommig gonzen luistrend wordt er geen meer uit zich zelven wijs,
en, dadels snoepend, spuwen zij, ge-ergerd, hoorbaar dadelpitten -

Een negerdwergje doet er hunne stoelen koeltevangend wippen -
Levend speelgoed is het van den gouverneur, dat stom en naakt er speelt,
dat nieuwsgierig met zijn zwarte handebotjes hunne witheid streelt
en dat zij als een schaduw van den een zoo naar den ander glippen
zien, maar dat, wanneer zijn schuwe'en idiote spelen hem verveelt,
hen weer laat wippen op den schommelstoel, waarin ze'amechtig zitten.

Don Luis

In het straatje spiedend, op het voorportaal van zijn hôtel,
in zijn gloednieuw uniform, zijn scheiding stijf van de pommade,
op zijn borst een reeks van ridderlinten - als met roem beladen -
staat, zijn spitse nagels vijlend, Don Luis, de Colonel,

Die, gereed en opgetuigd voor zijn geliefde promenade,
nog zijn roode schoenen poetsen laat en glimmen: lakkig-fèl;
bij het zwak geslacht van zuidelijke schoonen zeer in tel,
onder officieren, spaansche fieren: zonder wedergade;

Don Luis begeeft zich in het straatje, stappend als een pauw
tusschen vrouwen, die er traag en donker slepende flaneeren,
En hij blikt verrukt naar ied're vurigrood-gelipte vrouw,
die er langs hem geurt met een parfum van warme vrouwekleeren -

Op het einde van het promenadestraatje laat hij gauw
zijne schoenen poetsen weer om dan verrukter t'rug te keeren.

Buitenlandsch overzicht (16 augustus tot 15 september) door Johan Perey.

De inzet van de tweede helft der Augustusmaand droeg allerminst de kenteekenen in zich, dat na weinige dagen reeds, practisch de geheele wereld voor niets anders meer oog zou hebben dan voor de gebeurtenissen in Midden Europa. Veelal had het den schijn als zoude men rekening hebben moeten houden met een hernieuwde toespitsing van de politiek rondom Spanje, daar immers door het eindelijk binnengekomen antwoord van Generaal Franco op de jongste voorstellen der Londensche commissie, het zoo moeizaam tot stand gekomen plan tot terugtrekking van een belangrijk deel der vrijwilligers in feite getorpedeerd bleek. Behalve fiasco nummer zooveel voor de Non-interventie commissie, beteekent dit antwoord een leelijke streep door de berekening van Londen en Parijs, want men vergete niet, dat de terugtrekking van vrijwilligers in de allereerste plaats een Fransch-Britsch belang vertegenwoordigt. Minder vrijwilligers beteekent onwillekeurig minder invloed der thans steunende vrienden, wat verder dan weer neêrkomt op betere kansen voor hen, die tot nog toe buiten de deur moesten blijven. Daarenboven zou door de aanvaarding van het Londensche plan een goede mogelijkheid geboren zijn op een wapenstilstand aan te sturen, die dan wellicht wel weer over had kunnen gaan in het bij elkander brengen van links en rechts, met als eindresultaat een regeering van gematigden. Ongetwijfeld voor de groote democratieën een heel wat aangenamer vooruitzicht, dan straks met een Spaansche regeering te maken te

krijgen, wier sympathieën in hoofdzaak op de ‘as’ gericht zullen zijn.

Gegeven deze achtergronden, moest de nota van Burgos wel een bijzonder teleurstellende uitwerking hebben, als bevatte zij ook allerminst een botte weigering zonder meer. Generaal Franco stelde weliswaar een aantal belangrijke reserves, waaronder de eisch van een onmiddellijke toekenning zonder eenig voorbehoud der rechten van oorlogvoerende wel als de meest belangrijke genoemd mag worden, maar tegelijkertijd werden door hem eenige punten naar voren gebracht, die in de ooren van de entente cordiale toch niet onaangenaam geklonken moeten hebben. Speciaal voor Parijs zal de stellige verzekering, dat Spanje er niet aan denkt aan welke buitenlandsche mogendheid ook territoriale concessies te verleenen, wel een prettig geluid zijn geweest, waaruit het dan weer te verklaren is, dat na de ontvangst van Franco's antwoord tusschen de reactie van Engeland en die van Frankrijk eenig verschil viel te bespeuren. In beide landen was de stemming min of meer wrevelig, maar beet men zich te Londen speciaal in de weigering van de oorspronkelijke voorstellen vast, zoo vond Parijs die plechtige verklaring inzake de onschendbaarheid van het Spaansche grondgebied een toch niet te versmaden winstpunt.

Hoe het ook verder gegaan zou kunnen zijn, tot nieuwe gedachtenwisseling, noch tot nieuwe stappen is het meer kunnen komen, daar nu eenmaal nog veel grootere moeilijkheden het heele Spaansche probleem van het eerste plan hebben weggedrongen.

Intusschen, terwijl men nog druk aan het delibereeren was over de vraag hoe onbevredigend precies het antwoord van Franco nu wel geacht moest worden, kwamen uit een ander deel van Europa eenige berichten binnen over welker kwaliteit een ieder het gelukkig eens kon zijn. Te Bled waren de vertegenwoordigers van Roemenië, Joegoslavië en Tsjechoslowakije tot overeenstemming gekomen omtrent een accoord met Hongarije, waarbij aan dit land zijn vrijheid van bewapening werd teruggegeven.

De Kleine Entente, eens bedoeld als een muur tegen eventueele Hongaarsche aspiraties, heeft er dan eindelijk toe kunnen besluiten - zij het dan ook onder welwillenden druk van Londen - het verleden te begraven en aan Hongarije zijn rechtsgelijkheid te verschaffen. Niet alleen uit een oogpunt van rechtvaardigheid

is deze daad een belangrijke gebeurtenis, maar wel degelijk beteekent zij ook een bijdrage voor een verdere ontspanning in de politieke situatie van ons werelddeel. Het moge dan zijn, dat het hier maar om een klein land gaat, elke poging om oud zeer te heelen en haat te vervangen door een wederzijdsch begrijpen draagt er een steentje toe bij het vrij twijfelachtige evenwicht binnen Europa ietwat stabieler te maken. Wat in onze dagen geen overbodige weelde mag heeten, zeker niet in de omgeving van het Hongaarsche land!

Leverde het besluit van Bled ongetwijfeld het bewijs voor een behoorlijke mate van toenadering tusschen de eens overwonnene en zijn door Versailles en Trianon aangestelde bewakers, toch mag hier niet uit worden afgeleid, dat van nu af in de politiek van Boedapest een volslagen ommekeer zal zijn waar te nemen. Neen, de Hongaren weten heel precies wat zij willen, n.l. een absoluut onafhankelijken staat, waarvan eens de staatkundige grenzen zooveel mogelijk met de volksgrenzen zullen moeten samenvallen, en in deze politiek past, behalve nog tal van andere zaken, een goede verstandhouding met het Derde Rijk, waar zij trouwens in economisch opzicht voor een groot deel op aangewezen zijn.

Zooals de dingen zijn geloopen, heeft het er zelfs allen schijn van gehad, dat de Hongaarsche regeerders aan hun betrekkingen met Berlijn nog grootere waarde hebben gehecht dan aan een voor hen gunstigen afloop van de conferentie te Bled. Immers in dezelfde dagen, toen men aldaar bijeen was, bracht de Hongaarsche Rijksbestuurder een hoogst officieel bezoek aan den Fuehrer, vergezeld behalve door den premier Imrédy en den minister van oorlog, ook door De Kanya den minister van buitenlandsche zaken. De Kanya mee naar Duitschland wilde dus zeggen, dat hij het niet noodig had gevonden voor den Hongaarschen afgezant naar Bled ter beschikking te blijven. Toevalligerwijze deed zich evenwel een geval voor, waarover deze afgezant zijn minister, die zich op dat tijdstip ‘ergens’ in Duitschland bevond, wenschte te raadplegen. Wat zat er anders voor de heeren van de Kleine Entente op, dan te wachten tot de twee Hongaarsche staatslieden met elkander in contact waren kunnen treden?

Inderdaad zijn de relaties met den noordelijken vriend tot nog

toe hechter gebleken, dan welke andere ook, iets wat welbeschouwd eigenlijk volkomen logisch mag worden genoemd. Samen in den oorlog, samen in ellende en vernedering, samen in hun strijd tegen de hun opgelegde vredesbepalingen, - waar Duitschland als de sterkere alleen steeds in kon voorgaan, terwijl Hongarije's hoop sterker werd in dit spoor te kunnen volgen, - samen tenslotte en ten overvloede ook nog paralelle belangen in Tsjechoslowakije.

Toch behoeft men ondanks al deze inderdaad opvallend sterke lotsverbondenheid niet de vrees te koesteren, dat Duitschland er op den duur toe zal kunnen en willen overgaan van Hongarije een soort kolonie te maken.

Reeds dadelijk zijn drie factoren aan te wijzen, die een dergelijken gang van zaken practisch uitsluiten. Ten eerste is de Hongaar een hartstochtelijk nationalist, ten tweede behoeft de Hongaarsche politiek zich na Bled niet (meer) in één bepaalde richting vast te leggen, terwijl, het laatste maar misschien wel het meest belangrijke punt, het kabinet-Imrédy aan de hand van een breed opgezet economisch- en sociaal programma er met alle kracht naar streeft den binnenbouw van het land zoo sterk mogelijk te maken.

De bestaansvoorwaarden voor een land kunnen nog zoo gunstig zijn als ze willen, mist een staat de noodige innerlijke kracht, dan moet hij vroeg of laat te gronde gaan. Velen hebben in de laatste jaren deze waarheid leeren inzien, gelijk ook velen er tot schade van eigen en andermans belangen nog dagelijks blijk van geven hun kracht juist in een zoo groot mogelijke uitholling te zoeken.

Menschen als Jouhaux en Thorez behooren ongetwijfeld tot de laatste categorie, want aan hen zou het weer niet gelegen hebben of het helaas toch al zoo verzwakte Frankrijk zou een nieuwe crisis te verduren hebben gekregen. Na vier maanden van passen en meten was het iedereen en aan Daladier zeker niet in de laatste plaats wel duidelijk geworden, dat tenslotte alle herstelpogingen op niets zouden moeten uitloopen, indien eindelijk niet met een forsche saneering van het volslagen ontwrichte bedrijfsleven een begin kon worden gemaakt.

Echter zou een dergelijke saneering niets meer of minder beteekenen dan een rechtstreeksche aanval op de veertigurige werkweek, het troetelkind van de CGT. Hierdoor zat de Fransche

regeering leelijk tusschen twee vuren, aan den eenen kant de dreigende toorn van de verbonden vakvereenigingen, aan den anderen kant een kwaadaardig fluctueerende franc, een voortdurende druk op de betalingsbalans, steeds stijgende kosten hand in hand met enorme verliezen. Zelfs de voorkomende locomotief-reparaties moesten den laatsten tijd voor een groot gedeelte in Duitschland (n.b.!) en België worden uitgevoerd, evenzoo het tekort op de eigen kolenproductie uit deze twee landen aangevuld worden.

Onder deze omstandigheden bleek Daladier eindelijk den moed gevonden te hebben het risico van de volksfrontwoede te aanvaarden; op Zondag, 21 Augustus j.l., sprak hij een radiorede uit, waarin hij, na een zeer openhartig exposé van de nationale nooden gegeven te hebben, er met grooten nadruk op wees, dat de weg naar herstel alleen gevonden kon worden door meer arbeid, minder staatsuitgaven en een intensieve verlaging van de lasten op het bedrijfsleven. Om aan de behoeften van de productie tegemoet te komen zou nu de veertigurenweek weliswaar niet afgeschaft worden, maar door het invoeren van een ruime marge voor overuren voor elk bedrijf, dat daaraan behoefte zou blijken te hebben, belangrijk soepeler dienen te worden toegepast.

Deze werkelijk krachtige rede vond overal in den lande zeer groote instemming, behalve natuurlijk op den linkervleugel van le Front popu. De krachtproef liet niet lang op zich wachten: de ministers Frossard en Ramadier verlieten het kabinet-Daladier met grooten haast, om - o onverwacht wonder - terstond vervangen te worden door twee menschen, die klaarblijkelijk wel genegen waren den minister-president in zijn politiek te volgen.

Door deze niet voorziene, bliksemsnelle manoeuvre, waardoor de ministercrisis eenvoudigweg belet werd een werkelijke crisis te worden, waren de politieke tinnegieters dermate verbaasd, dat er van eenige reactie de eerste dagen eigenlijk geen sprake was. Aan deze met schrik vermengde verbazing is het wel te danken geweest, dat extra groote moeilijkheden van marxistischen kant zoo goed als geheel zijn uitgebleven. Zeker, er zijn toen nog wel allerlei vergaderingen en demonstratieve bijeenkomsten gehouden, waar het aan groote woorden en heftige bedreigingen niet ontbroken heeft, en men het jongste decreet van Daladier in alle

toonaarden voor ongrondwettig heeft uitgekreten, maar verder dan tot woorden heeft men het echter toch niet gebracht, en wel om de eenvoudige reden, dat ondanks alle gezamenlijke protesten, de meeningen toch sterk verdeeld waren. Uit de unaniem gunstige reactie van de publieke opinie op de plannen van het huidige kabinet, hadden de gematigde elementen uit den linkschen hoek zeer terecht de conclusie getrokken, dat een omverwerpen van den persoon Daladier allerminst een omverwerpen van diens politieke richtlijnen met zich mee zou brengen. In het vooruitzicht van een nog verder naar rechts staande regeering, bekeerden zij zich snel tot de theorie van het halve ei en de leege dop, m.a.w. zij prefereerden het den huidigen toestand, waarbij zij indirect nog eenigen invloed konden uitoefenen, nog wat te laten voortbestaan, in plaats van al direct de kwade kans te loopen heelemaal op de stoep te worden gezet. In tegenstelling met Thorez en diens CGT-vrienden, vond Léon Blum dan ook al spoedig dat Daladier met zijn overuren-decreet toch eigenlijk heel braaf binnen het kader van de grondwet was gebleven, wat van die zijde toch zooveel te beteekenen had als een tot nader order begraven van den socialistischen strijdbijl. Uiterst links durfde het toen natuurlijk niet meer aan op eigen vuist den toestand te forceeren; slechts op een meer afgelegen terrein is het even tot een uitbarsting kunnen komen, t.w. in de parlementaire legercommissie. Hier opende de communistische afgevaardigde Cornavin een felle attaque tegen de politiek van den eersten minister, die zich echter niet onbetuigd liet en zijn tegenstander o.m. voorhield hoe de hardste schreeuwers tegen de dictatoren door hun egoïstisch en kortzichtig gedrijf in het binnenland er voornamelijk debet aan waren, dat Frankrijk in de buitenlandsche politiek er zoo slecht voor was komen te staan. Overuren, zoo besloot minister Daladier, zullen wellicht heel wat nuttiger blijken voor den vrede, dan welke diplomatieke nota's ook.

Al gaat het ondergrondsch gestook via de vakvereenigingen natuurlijk lustig voort, toch is Daladier bij de krachtproef op alle fronten meester van de situatie gebleven, terwijl zijn prestige vooral bij de niet-linksche groepeeringen aanzienlijk is toegenomen. Ook de krachtdadige wijze, waarop hij te Marseille orde op de zaken heeft weten te stellen, heeft hiertoe in niet geringe

mate toebijgedragen, maar toch blijft de vraag open of tenslotte de weegschaal definitief ten gunste van het gezond verstand zal kunnen doorslaan.

Dat het weer mogelijk bleek, zij het dan ook slechts voor enkele uren, een crisis te kunnen uitlokken, bewijst als feit op zich zelf reeds hoe onevenwichtig de politieke toestand binnen Frankrijk nog altijd is, en hoe groot het aantal partijgangers, die nog niet het flauwste begrip blijken te hebben van waar het eigenlijk om gaat. Daarom, de kwestie van het to be or not to be van Frankrijk is voor een belangrijk percentage afhankelijk van wat de arbeiders uiteindelijk zullen doen, voortgaan met blindelings de communistische CGT te volgen of deze tot heil van hun vaderland te verloochenen.

Het antwoord op deze en andere vragen zal echter voorloopig nog wel wat op zich laten wachten, daar, zooals reeds hier en daar aangestipt, gedurende de laatste drie weken het openbare leven absoluut overheerscht werd door de moeilijkheden rondom Tsjechoslowakije, moeilijkheden die ons op sommige momenten dichter bij de mogelijkheid van oorlog gebracht hebben, dan sedert 1918 wellicht ooit het geval is geweest.

Maar al zijn we dan ook angstig dicht langs den afgrond gegaan, toch heeft dit zijn nut gehad, daar nu tenminste de dikke sluiers verscheurd zijn waardoor men eindelijk tot de zuivere kern van het hangende probleem heeft weten door te dringen. Veel te veel heerschte de opvatting als ware de ontevredenheid der Sudetenduitschers een kunstmatig iets, sedert kort eerst door de nationaal-socialistische propaganda opgewekt teneinde het Derde Rijk aan een nieuw motief tot verdere expansie te helpen. Deze voorstelling van zaken moge velen als hoogst plausibel zijn voorgekomen, onjuist is zij er niet minder om.

Toen in het jaar 1918 de moeizame strijd van de Tsjechische nationalisten dank zij den steun van de Geallieerden eindelijk met een defintief succes, losscheuring uit de zoo gehate Donau-Monarchie, bekroond werd, en de stichting van de Ceskoslovenska Republika op het punt stond haar beslag te krijgen, was een der punten van overweging nog of de Sudetenduitschers al dan niet bij dien nieuwen staat moesten worden ingelijfd. Ja, zeiden de

Engelschen en Franschen, neen, vonden de Amerikanen, terwijl de betrokkenen zelf, evenals de Oostenrijkers hemel en aarde trachtten te bewegen om in het oude stamland terug te mogen keeren. Per saldo bleek echter het zelfbeschikkingsrecht der volken niet voor de overwonnenen weggelegd te zijn en werden de Sudetenduitschers bij de jonge republiek ingelijfd, niet echter zonder dat Dr. Benesj de stellige toezegging had gegeven van Tsjechoslowakije een soort model-Zwitserland te maken.

Een jaar later werd deze belofte nog eens plechtig herhaald, waarmede het nog altijd hangende Amerikaansche voorstel van een plebisciet toen definitief van de baan was geschoven. Blijkbaar was men in die dagen nog zoo optimistisch uit den nieuwbakken staat, een samenraapsel van Duitschers, Hongaren, Slowaken, Polen en Roethenen, onder leiding van de Tsjechen ooit een behoorlijke eenheid geboren zien te worden. In ieder geval, het door Versailles gewenschte bastion tegen Duitschland was een feit geworden, waar tegenover al het andere eigenlijk niets meer te beteekenen had.

De Tsjechen, eeuwenlang de onderliggende partij, waren ineens tot meesters gepromoveerd, wat aan een ieder, niet zoo dwaas in de menschen vermomde engelen te zien en eenigszins op de hoogte van de diepe klove en onpeilbaren haat tusschen het Tsjechische en het Duitsche volk, reeds meer dan voldoende moet zeggen.

Twintig jaren Tsjechoslowakije waren voor de Sudetenduitschers dan ook volkomen identiek met twintig jaren duisternis, waarin de jaren tusschen 1919 en 1922, gemeten naar het aantal dooden, tot nog toe wel de ergste tijd moet geweest zijn.

Een aan zich zelf overgelaten minderheid vermag evenwel niet veel meer dan ten hoogste lijdelijk verzet plegen, wat echter op slag anders wordt zoodra haar op een of andere manier een krachtige steun van buitenaf ten deel kan vallen. De Tsjechische strijd voor hun nationale zelfstandigheid kon eerst ten hunnen gunste in een beslissend stadium komen toen zij de macht der Entente achter zich kregen, gelijk thans de Sudetenduitsche worsteling voor precies hetzelfde ideaal van achter de schermen op den voorgrond is kunnen komen dank zij den steun, dien het stamland hun eventueel bieden kan en ook bieden wil.

De Duitsche strijd in Tsjechoslowakije is dus allerminst nieuw,

alleen heeft hij in de laatste jaren zoodanig kunnen evolueeren, dat met den dag verder het punt van buigen of barsten steeds meer benaderd werd. En dit nu heeft men over het algemeen niet kunnen of niet willen begrijpen, deels om de reeds vermelde opvatting als zoude het Sudetenduitsche probleem niets anders zijn dan een verkapte agressie van nationaal-socialistische zijde, deels ook omdat men met een reëele oplossing van genoemd probleem de bastion-idee van Versailles onherroepelijk zou moeten prijsgeven.

Door deze opvattingen steeds weer voor het eigenlijke probleem te schuiven is het helaas mogelijk geworden het ernstige streven naar een oplossing zoodanig te traineeren, dat toen men eenmaal met concrete voorstellen voor den dag begon te komen, deze telkenmale reeds door een verdere ontwikkeling van den feitelijken toestand achterhaald bleken te zijn. Om het populair, doch duidelijk voor te stellen, vroeg Henlein tien gulden, dan bood Praag hem na veel vijven en zessen ongeveer de helft, waarvan vijf centen contant en de rest in beloften, terwijl intusschen de eischen van Henlein reeds op twintig gulden gekomen waren, enzoovoort.

Deze vorm van onderhandelen was tenslotte niets anders dan een gevaarlijke vorm van tijd verknoeien, daar met het verstrijken der dagen en het uitblijven van ook maar een greintje succes alle partijen hoe langer hoe meer ontevreden en prikkelbaar begonnen te worden. Ook Lord Runciman, de Britsche bemiddelaar, was over het verloop der dingen allerminst gesticht. Hij had als objectief waarnemer natuurlijk al lang ingezien, dat de moeilijkheden heusch niet op te lossen waren, door den Sudetenduitschers een soort van ‘gas- en waterleiding’-autonomie aan te bieden, reden waarom hij al zijn invloed aanwendde om de Praagsche regeering tot zoo ruim mogelijke concessies te bewegen, tevens aandringende op een heldere formuleering van hetgeen zij van plan was aan te bieden. Juist in de manier van opstellen lag het groote verschil tusschen de Tsjechen en Lord Runciman, die het wel in principe met hen eens was en b.v. best begreep, dat het belijden der nationaal-socialistische wereldbeschouwing zelfs binnen het kader van een Tsjechischen bondsstaat onmogelijk kon worden toegestaan, maar het voor het overige een afkeurenswaardige methode

vond om in de nadere uitwerking te gaan knabbelen aan hetgeen in de groote lijnen reeds was aangeboden.

Dat de heer Runciman trouwens heelemaal niet van kronkels gediend is en in alle opzichten de werkelijkheid boven den schijn blijkt te verkiezen, werd wel bewezen door zijn voorstel Henlein naar Berchtesgaden te doen gaan om zoo mogelijk langs dien weg uit de heerschende impasse te geraken. Met deze daad heeft Runciman (lees: Engeland) het belang en de rol van Duitschland bij het hangende vraagstuk als het ware officieel erkend, wat politiek daarom zoo belangrijk was, omdat er in den vervolge geen twijfel meer behoefde te bestaan aan het internationale karakter van de Tsjechoslowaaksche kwestie. De scheeve toestand om naar believen van de deurtjes 'binnenlandsche aangelegenheid' en 'internationaal belang' gebruik te kunnen maken was nu tenminste beëindigd; een dankbare mogelijkheid om de zaken wat te vertroebelen dus voorgoed uitgeschakeld.

Oogenblikkelijk tastbare resultaten heeft Henlein's onderhoud met den Fuehrer overigens niet opgeleverd, wat eigenlijk ook moeilijk te verwachten was, daar de eischen van Karlsbad nog altijd in hun vollen omvang geldig waren, de jongste door Praag gedane tegenvoorstellen reeds lang als onvoldoende van de hand waren gewezen, en bovendien... de Partijdag te Neurenberg voor de deur stond.

Zoo zag het er dan naar uit alsof de onderhandelingen zoo'n beetje sleepende zouden blijven totdat Hitler in een van zijn Neurenbergsche redevoeringen het Duitsche standpunt nader zou hebben gepreciseerd. In deze dagen van lijdelijke afwachting werd de atmosfeer hoe langer hoe meer geladen, totdat een plotselinge ontspanning intrad door het bekend worden van geheel nieuwe voorstellen van de zijde der Tsjechische regeering. Veel van wat de Sudetenduitschers van Praag gevorderd hadden, leek in deze voorstellen te zijn ingewilligd: Gelijkheid van status, gelijkheid van talen en territoriale autonomie. Hoewel eenige kwesties, o.a. welke bijzondere maatregelen er ter bescherming van de staatseenheid genomen zouden worden, nog in de lucht bleven hangen, verklaarde Henlein zich bereid het nieuwe aanbod als basis voor verdere onderhandelingen te willen aanvaarden.

Het zou echter bij dit betoon van goeden wil blijven, daar

nauwelijks vier en twintig uren later tengevolge van het zoo betreurenswaardige incident te Ostrau, waarbij o.a. een Sudetenduitsch parlementslid door een bereden politieagent met zweepslagen mishandeld werd, er aanleiding toe gaf om alle onderhandelingen te onderbreken.

Op het moment van schrijven is in dezen toestand nog geen verandering gekomen en mag men gerust aannemen, dat er van een wederopvatten der besprekingen wel nooit meer iets zal komen, aangezien na de groote rede van Hitler de heele kwestie een dergelijk aspect heeft gekregen, dat alles thans afhankelijk is van de mate, waarin Londen en Berchtesgaden het met elkander eens kunnen worden.

Van den eersten Grootduitschen Partijdag zelf valt betrekkelijk weinig te vertellen. Men kent zoo ongeveer het programma, den aard der plechtigheden en ten naaste bij de hoofdlijnen van hetgeen gezegd kan worden. Merkwaardig en zeer indrukwekkend evenwel was de plechtigheid in de Meistersingerkerk, waar de Anschluss gesymboliseerd werd door het terugbrengen van de Insigniën van het Heilige Roomsche Rijk, die in 1796 bij het naderen der Franschen van Neurenberg naar Weenen waren overgebracht. Sedert dien was Weenen weigerachtig gebleken een en ander terug te geven, maar nu rusten de Insigniën dan toch weer in de stad waar zij volgens het besluit van Karel IV, genomen in 1424, ten eeuwigen dage zouden moeten blijven.

Het politieke hoogtepunt van den Partijdag lag ditmaal in de door Hitler uitgesproken sluitingsrede, meer in het bijzonder in dat deel ervan, waarbij het probleem der Sudetenduitschers ter sprake werd gebracht. Duitschland, zoo zeide de Fuehrer ongeveer, had reeds op verschillende wijzen tot een duurzamen Europeeschen vrede het zijne bijgedragen. Door de aloude geschillen rondom Elzas-Lotharingen had het definitief een streep gehaald, evenzoo door de grenskwesties met Polen. Vrijwillig had het zich door een verdrag met Engeland een beperking in zijn vlootbouw opgelegd, echter inzake de Sudetenduitschers kon van eenige beperking geen sprake zijn. Hierbij gaat het om een groot en zuiver Duitsch belang, en mochten de arme verdrukte Sudetenduitschers zelf geen recht en hulp kunnen vinden, welnu, dan zouden zij beide van Duitschland krijgen.

In verband hiermede had de Fuehrer eenige voorzorgsmaatregelen doen nemen, in de eerste plaats een onmiddellijke versterking van het leger en het luchtwapen en verder het opwerpen van een krachtige verdedigingslinie aan de westgrenzen. Voor den winter nog zou het Duitsche volk zich beschermd weten achter een muur van staal en beton, en zoo op alles voorbereid kunnen zijn!

De eerste reactie op Hitler's woorden was nogal vrij optimistisch, hetgeen wel te begrijpen is indien men weet, dat zeer velen - uiterst voorbarig - zooiets als een complete oorlogsverklaring hadden verwacht. Het viel dus aardig mee, in plaats hiervan een soort ultimatum zonder vervaldag gepresenteerd te krijgen; een meevaller echter, die toch een al spoedig optredende baisse van de algemeene stemming niet verhinderen kon.

Tot deze ongunstige ontwikkeling werd vooral veel bijgedragen door het verdere verloop der zaken in Tsjechoslowakije zelf. Tal van incidenten, waarbij heel wat slachtoffers aan beide zijden te betreuren waren, volgden elkander met een angstwekkende snelheid op; Praag kondigde in een vijftal districten den staat van beleg af, tegelijkertijd het standrecht instellende, waarop Henlein weer reageerde met een ultimatum. Werden de regeeringsmaatregelen niet binnen zes uren ongedaan gemaakt, zoo kon de leiding der S.d.P. de verantwoordelijkheid voor hetgeen mogelijk te gebeuren stond niet langer op zich nemen. Praag weigerde op dit ultimatum in te gaan, al deed het wel een poging om via Runciman weer met Henlein in contact te komen. Tevergeefs! Henlein onthief de Sudetenduitsche delegatie van haar mandaat, de incidenten bleven voortgaan, terwijl het aantal districten waarin de uitzonderingstoestand werd afgekondigd met den dag toenam. Vele menschen namen de vlucht, Tsjechen, Joden en marxistische Duitschers naar Praag, de anderen naar Duitschland.

Met de minuut werd de toestand critieker en holden de gebeurtenissen naar het punt toe, waarop een definitieve beslissing onvermijdelijk zou zijn. Dat het een bloedige beslissing zou worden scheen haast wel zeker, al behoefde hieruit nu nog niet direct een algemeene oorlog voort te vloeien. Vooral in Engeland waren verscheidene stemmen opgegaan, o.m. in de zeer gezaghebbende Times, die er krachtig op aan drongen, de moeilijkheden door een

plebisciet zoo vlug mogelijk uit de wereld te helpen. Klaarblijkelijk had een nadere bezinning dezen menschen geleerd, dat de Engelsche belangen bij een à tout prix in stand houden van het huidige Tsjechoslowakije onevenredig klein waren tegenover de gevaren, waaraan het Imperium eventueel zou kunnen worden blootgesteld. Men ziet, Berlijn en Rome zijn al lang niet meer de eenigste plaatsen, waar de Realpolitiek in hoog aanzien schijnt te staan.

Ook in Frankrijk kon men eenige geluiden waarnemen, die zeer duidelijk op een kentering van opinie wezen. Sommigen pleitten in algemeenen zin ten gunste van het zelfbeschikkingsrecht der volkeren, terwijl andere de kwestie meer direct stelden, door zich, af te vragen, wat er van Benesj' stellige beloften uit 1918 en 1919 nu eigenlijk terecht was gekomen.

Stemmen echter, al getuigen zij ook nog zooveel van gezond verstand, blijven maar stemmen en vermogen niets uit te richten, waar alleen nog maar groote daden van pas kunnen zijn. In den staat van Benesj ging het hard tegen hard. Met het stijgen der verbittering bleek men in beide kampen zijn zenuwen steeds minder baas te kunnen blijven, terwijl ook onder de toeschouwende buitenstaanders de mate van geprikkeldheid weer onrustbarend groot begon te worden. Onheil hing zwaar in de lucht, maar gelukkig, als het ware juist op het moment, dat het scheen alsof niets ons meer voor het geweld der wapenen kon behoeden, werd door een groot man een geniale daad gesteld.

Chamberlain, de bijkans zeventigjarige Prime Minister, zond aan Hitler een telegram, waarin hij hem op korten termijn om een vertrouwelijk onderhoud verzocht. Gelukkig ook, bleef het antwoord niet lang uit. In hartelijke bewoordingen liet de Rijkskanselier den Engelschen minister-president weten, dat diens bezoek hem zeer welkom zou zijn.

Wat tenslotte uit dit kloeke initiatief zal geboren worden, valt bij geen mogelijkheid te voorspellen, maar wel staat nu reeds vast, dat hoe de toestand zich ook ontwikkelen moge, Europa grooten dank verschuldigd is aan den man, die als eenigste te handelen wist toen al de anderen zelfs niet eens meer wisten hoe nog te praten.

En de Volkenbond? Och arme, die is in deze bewogen dagen nergens meer aan te pas kunnen komen. Na het afsterven van de fictie der collectiviteit heeft hij het trouwens druk genoeg met het angstvallig bewaren van het hem nog resteerende schijnleven. In alle stilte is den 9en September de 102de Raadszitting geopend, slechts in het bijzijn van drie ministers van buitenlandsche zaken, die van Rusland, Letland en Roemenië.

Genève is verlaten, daar iedereen weet, dat het lot van millioenen menschen op dit oogenblik in de handen ligt van slechts twee staatslieden; twee op een wereldbevolking van twee milliard zielen, die het als eenigsten in hun vermogen hebben ons werelddeel voor een catastrophe te behoeden.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Madame Mathieu de Noailles, in haar leven en werk *(Vervolg en slot van blz. 305.)*

Het is eigenaardig, dat de oude Sully Prud'homme, aan wien Anne de Noailles haar verzen voorlegde, ‘inquiet des libertés (in den versvorm) de ce jeune torrent’ haar allerlei raadgevingen gaf, om haar techniek te verbeteren; hij wees haar op hiaten, en maakte haar attent op de caesuur, maar Mistral, de dichter met de ziel van een ziener en een kind tegelijk, voorzag haar genaliteit, ‘plus divinateur’ dan Sully Prud'homme, en voelde in haar een adept der ‘éternelle Poésie’.

Vie, joie, lumière.... deze titel van een harer eerste bundels, kon in haar jeugd het levensmotto wezen van Anna de Noailles.

Hoe bezingt zij de lente!.... O, ma chère saison, enchantonsnous de vivre!.. Maar ook verheugt zij zich in ‘la consolation de l'été’, want zegt zij: ‘Je ne crains que la pâle invresse de l'automme’, maar in ‘l'immense et fabuleux été le coeur bondit d'espoir. Doch de lente was haar het liefst:

> Printemps, je vous aime....
> Avec tout l'appetit des nerfs fins et profonds....

O, zij ziet, zij voelt, zij hoort, zij ruikt, zij *proeft* de lente.... het seizoen ‘plus divin.... plus semblable à la joie, au rêve’, dan welk ander jaargetijde ook.

Printemps.... Dieu favori de l'Univers.... tu m'emplis d'une extase sainte, plus fraîche et vive que l'amour!....

Een harer mooiste lenteverzen is wel dit:

La beauté du printemps.
Ainsi, quand j'aurai dit combien je vous adore,
Combien je vous désire, et combien je t'attends,
Ivresse de l'année, ineffable Printemps,
Tu seras plus limpide et plus luisant encore
Que mon rêve volant, éclatant et chantant.

Sinds haar eerste bewustzijn ontwaakte, heeft zij de lente liefgehad, toen zij nog maar een kleuter was, vijf jaren oud, ‘le temps où, mes chapeaux ombrageaient mes genoux’.... O, mon cher mois de Mai.... o, hoe houdt zij van ‘la juvénite odeur des feuillages naissants!’....

Zij was wel een echt zonnekind. In tal van verzen bezingt, aanbidt zij de zon; en zij smeekt:

..... O, soleil
Entre, glisse, bondis, coule sans discipline
Dans mes bras entre'ouverts comme un temple....
Descends dans mon âme eblouie....

Zonder de zon, zegt zij, zou zij zijn: ‘triste, oppressée, errante, solitaire.... Soleil, charmant soleil!.... royal soleil’.... En zij vraagt:

..... Divin soleil,
Penchez-vous près de ma bouche,
Inclinez votre front vermeil
Que je vous respire et vous touche!

Wilt ge nog een aanhaling? (Al deze citaten zijn uit: Vie, joie, lumière.) Zij wil zich op de knieën werpen voor de zon, en zich door haar stralen het hart laten doorboren, en in een dionysische verrukking ziet zij de zon in alle kleuren:

Soleil moelleux et dru, qui brille, brille, brille,
Soleil vert et d'argent, soleil bleu, soleil brun....
O, rose, défaillant de son propre parfum....

En niets anders wil zij, dan:

Je ne souhaite rien, que de rester ainsi;
Je te vois, je te sais, notre ardeur est la même....

En als zij van de aarde scheiden moet, hoopt zij, dat haar hart een der gouden hoeven zal mogen worden der paarden van den zonnewagen. Een stout beeld! Maar hoe vol van poëtische fantasie!....

En door de zon, die haar vervult als een ‘hymne d'or’ is zij zoo gelukkig, dat:

> Je ne crains plus même la mort,
> Il me suffit que je sois née!....

Hoe jubelt zij, als na den donkeren winter de lentezon schijnt:

> C'est le printemps, entends, mon coeur, c'est le printemps,
> Le destin va fleurir!....
> Entends, c'est le printemps, c'est le futur été!
> Les verts bonheurs dans les jardins sont nés!

In haar bundel *Les Jardins* genieten wij mèt haar van *la première aubépine*, gloeien wij van geestdrift, als wij haar *éloge de la rose* lezen.... laten wij ons bedwelmen door de geuren van lelies en tuberozen en ademen de frischheid in van *l'herbe chaude et fine....*

Welk een gevoeligheid voor de natuur, en welk een schilderachtigheid in de uitingen harer verrukking! Hierin wordt zij maar door weinig dichters geëvenaard; ten onzent mag Hélène Swarth met Anna de Noailles in dit opzicht op één lijn worden gesteld, wier ook haar doet zien ‘de prille, witte maan’ der lente, en het ‘zilverblonde koren’ en de ‘glasdunne broosheid’ van een berk, en:

> Klaprozen, barnend tusschen korenhalmen,
> Als barstte 't korenveld in vlammen....

(Ik citeer uit het hoofd, mijn excuses, als ik niet geheel correct ben, aan onze groote dichteres.)

In haar bundel *Beauté de la France,* verkondigt Comtesse de Noailles de schoonheden van haar dierbaar tweede vaderland, wandelt zij met ons langs den oever van de Seine, brengen wij een ochtend met haar door te Neuilly, of een dag te Saint Cloud, neemt zij ons mee naar Chantilly, of naar l'Ile de France, of naar Bayonne of naar Annecy, bezoekt zij met ons la vallon

de Lamartine, of het verblijf van Rousseau: les Charmettes ‘la ville de Stendhal’, (Gronoble) en altijd voelen wij, hoe een diepe dankbaarheid haar bezielt, omdat zij ‘als een kind van den bodem’ in Frankrijk is opgenomen.

In de verzameling gedichten, die heet: *La douleur et la mort,* die als motto draagt een woord van Nietzsche:

> ‘Tu fus toujours ainsi, tu t'es toujours approché familièrement de toutes
> les choses terribles.’

hooren wij weer een heel anderen toon, hier wordt het zonnelicht verduisterd door vele donkere wolken; hier spreekt zij van haar:

> ..... chagrin sans cause,
> Qui n'est jamais fini....

en van:

> Les nerfs brisés l'on veut mourir,
> Pourtant l'on veut vivre....

en:

> C'est à la nuit que dévoile
> Mon coeur qui fond, l'or de mon sang,
> Et mon corps, triste jusqu'aux moelles.

En wanneer zij in den vallenden avond een viool hoort spelen, dan zijn deze klagende klanken die zij hoort als ‘jets de cris’, als ‘sanglots’, haar zóó ondragelijk, dat zij roept:

> ..... soyez maudits pour vos brûlants accords,

want zij gevoelt deze als:

> Fers rouges qui dans l'ombre arrachez à nos corps,
> Des lambeaux de chair vive....

Gevoelt ge geen huivering voor deze fel-oorspronkelijke, intensieve verbeelding....?

En dan weer (en hoe mooi drukt zij het uit):

> Ce soir, où l'univers est un profond soupir,
> Je souhaite du fond de mon âme mourir....

Ik ben, klaagt zij:

> Je suis l'impétueux et douloureux effort,
> Que toujours désespère et toujours recommence,
> Que connaît les sanglants regards de la démence,
> Qui croit chercher l'amour et ne veut que la mort.
> Je suis l'être que tout enivre et tout afflige....

en in psycho-analytische intuïtie, roept zij haar smart, haar melancholie, haar vreemde nostalgie, haar ‘ombres sur mon coeur’ toe:

> ..... Vous êtes
> Mes rêves, mes bonheurs, mes plaisirs....

Is dit geen wonderbaar inzicht in de eigen psyché?
En het is haar een wanhoop, dat er niets blijvends, niets eeuwig is:

> Ce désespoir, ce mal, cette fièvre, ce crime;
> Que rien n'est éternel....

Ziehier, hoe zij het gevoel vertolkt, dat velen onzer plotseling overvalt, wanneer wij gelukkig zijn:

> Quelle étrange douleur se prépare et s'avance,
> Quand on est un instant content et sans souffrance?

Het denkbeeld van dood hanteerde haar:

> La Mort m'a pris le bras,
> Elle m'a dit: Tu bois la vie et ses délices,
> Et pourtant tu mourras.

En is dit niet de echte zwaarmoedigheid, die rijst uit de ziel, en men weet niet hoe en waarom:

> Je me suis plainte, âpre et pâlie,
> De l'univers étincelant,
> Et de cette mélancholie
> Qui tombe, au soir, d'un rosier blanc.

En ofschoon zij den dood vreest, heeft zij hem toch lief:

> Mais vous viendrez enfin, douce et divine Mort....

en, zegt zij:

Nature, je, n'ai pas peur de mourir, maar, vraagt zij, wat zult ge beginnen zonder mij, als ge mij hebt ‘couchée au fond de votre terre’? wanneer ge niet langer hooren zult ‘les sanglotant accent’, dat mij wellend uit het hart, van de lippen kwam? O, zegt zij, wat zult ge u dan eenzaam en ongelukkig voelen! natuur, die ik heb gediend ‘avec tant de courage’ en die ik zoo heb liefgehad....

Als mevrouw de Noailles zegt, dat haar lier bespannen was met haar zenuwen als snaren (Je n'ai fait résonner que mes nerfs sur ma lyre) dan heeft zij een waar woord gesproken! en die snaren vibreerden bij elke beweging harer ziel, en gaven al haar ontroeringen wéer. De ziel van mevrouw de Noailles had iets van een oogbekorende vlam, had iets van een rijk genuanceerde geurende bloem.... en als ik wat heb voelbaar kunnen maken van de frêle kleuren, het fijne aroma daarvan, ben ik zeer voldaan.... omdat ik dan weet, dat ik het exquise genot, mij ten deel gevallen door de bestudeering dezer van God begenadigde dichteres, ook eenigszins aan anderen heb kunnen doen deelachtig worden.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie

Tot het lezen in Jacobus van Looy, door zijn vrouw. - A.W. Sijthoff's Uitgevers-Maatsch., Leiden.

Het tweede deeltje van deze piëteitsvolle uitgaven is thans verschenen en behandelt, ongetwijfeld tot veler vreugde, *De wonderlijke avonturen van Zebedeus*.

Dit boek was voor vele recensenten ‘een harde noot om te kraken’, en wij hebben dikwijls moeten lachen om de ‘uitleggingen’, die sommige critici meenden te moeten en ook te *kunnen* geven.

Zooals dat soms ook bij verzen gebeurt, achten velen zich ‘geroepen’ om het werk der ‘uitverkorenen’ te becommentarieeren, zich daardoor lichtelijk belachelijk makend; een waarachtig dichter (en men kan Van Looy in Zebedeus gerust een dichter noemen) is een vinder, een visionair[1)], - en men kan best begrijpen, dat zóó eene antwoordt, als men hem vraagt om een verklaring (zooals Van Looy wel eens deed):

‘Dat weet ik niet, maar het is goed’.

Het is goed. Ja! het is goed, en een kunstenaar behoeft niet af te dalen tot het niveau der ongevoeligen of onontwikkelden; laten *zij* probeeren tot *zijn* hoogte op te klimmen!

En kunnen zij dat niet, laten zij dan niet probeeren, met hun ontoereikende hersens, het volmaakte kunstwerk te ‘begrijpen’. Er zijn immers genoeg andere dingen, waarmede zij zich kunnen amuseeren, en die niet *boven* hun bevatting gaan.

Van Looy was een kunstenaar bij de gratie Gods, en zijn zieningen kunnen ons verrukken als het dauwige dons van druiven, het snel-verstuivende waas op vlindervleugels... waarbij men óók waaarschuwend zou willen roepen: Afblijven! afblijven! als iemand

1) It is difficult to tell ‘just what’ a poet means, for his meaning is so incommensurable in its music and emotion, so much more than ‘just what’...
B.P. Kurtz. (The pursuit of death. A Study of Shelley's Poetry.)

de hand er naar uitstrekte, om dat tooverachtige, wonderschoone nader te ‘onderzoeken’.

Maar de wijze, waarop mevrouw van Looy de taak, die zij zichzelve oplegde, heeft volbracht, is de éénige manier, die toelaatbaar is.

Wat zij geeft is niet te veel en niet te weinig; met de uiterste behoedzaamheid heeft zij haar woorden gekozen, geleid door haar liefde voor haar man en een nooit falende, allerfijngevoeligste intuïtie.

Als ooit Van Looy had kunnen weten, wat zijn vrouw voor hem deed... ik weet het zeker, hij zou haar bewonderen en haar, uit het diepst van zijn hart, dankbaar zijn.

H.C.A. van Kampen. *Het water op!* - Uitgave Droste's Cacao- en Chocolade-fabrieken, Haarlem.

Een watersport-album! Welk een verrukkelijk geschenk voor Hollands oud en jong! Holland is immers het ‘waterland’ bij uitnemendheid; het wordt geheel doorsneden van rivieren, meren, vaarten, kanalen, en het is geen toeval en het is geen wonder, dat, als nationaal geschenk aan ons Prinselijk Paar, een motorboot is gekozen!

Weliswaar zegt de schrijver van den tekst, dat het verwondering mag wekken, hoe, hier te lande, de watersport niet nog veel intensiever beoefend wordt, maar als men het aantal zeiljachten nagaat, dat onze plassen bevaart, en ziet, hoe mannelijke zoowel als vrouwelijke jeugd dolgraaag in of op het water rond-krioelt, dan gelooven wij wel te mogen zeggen, dat deze even gezonde als heerlijke sport een der grootste vreugden van Nederland is.

De firma Droste had wel een zeer lumineuse gedachte, toen zij op den inval kwam een dergelijk album te doen samenstellen. De plaatjes zijn blijkbaar naar authentieke foto's genomen, en de tekst is uitermate boeiend, en vooral ook hoogst instructief. Wij leeren alle mogelijke typen van vaartuigen kennen: jachten, gieken, kano's, kajaks, en, o, nog veel meer![1] en dit niet alleen, maar

1) Het eenige, wat hier niet besproken wordt, is de ‘huisboot’. Weliswaar vindt men deze hier te lande niet zooveel als in Engeland, maar er zijn toch wel eenige exemplaren

ook, hoe deze getuigd zijn en hoe men ze moet besturen; een verklaring wordt gegeven van de meest typische termen, en ik wed, dat wie dit boek goed gelezen en bekeken heeft, de geleerde theorie in practijk zal *willen* omzetten!

Welke betere gelegenheid heeft men om de schoonheden van het Hollandsche landschap te leeren kennen dan wanneer men reist per zeil- of motorjacht? O, mijn hart is opengegaan bij lezing en aanschouwing van dit album, en ik herinnerde mij weer levendig mijn jongemeisjesjaren, toen ik vaak in Kampen logeerde, waar een paar tantes een oude gezellige buitenplaats bewoonden, 'Huize de Kolk', en waar ik hemelsch kon genieten van roeien, zeilen, zwemmen in den IJsel, die bij Kampen bijna de breedte van een zeeboezem heeft. O, hoe geniet men onuitsprekelijk op het water, hoe frisch en vroolijk komt men thuis, gesterkt door den krachtigen bries, de opwekkende zon! Laat dit, met zooveel zorg en met zooveel kennis en met zooveel smaak samengestelde album uw leiddraad zijn, en ge zult de firma Dorste dank weten voor uzelf en voor uw kinderen. Het lijdt geen twijfel, of de groote belangstelling, die er hier voor watersport bestaat, zal door het bezit van dit mooie werk nog stellig worden aangewakkerd, en met deze uitgave zal de firma Droste dan een nationaal cultuurbelang hebben bevorderd.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Kees Andriesse. ....*Want Morgen Sterven Wij.* - Uitgeverij Schuyt, Baarn, z.j.

Een voortreffelijke roman. Een verhaal met, wat men op het voetspoor van Mr. Frans Coenen[1)] mag noemen, 'dramatische' qualiteiten: op het onderling samenspel tusschen meerdere personen betrekking hebben psychologie. Daarenboven: goed volgehouden karakter-teekening; strakke compositie; vlotte stijl; interessant naar gegeven en behandeling; boeiend van het begin tot het eind. Een belangrijk brok hedendaagsch Nederlandsch

1) Frans Coenen. 'Studiën van de Tachtiger Beweging'. G.W. de Boer, Middelburg, 1924. - (Pag. 102....103.)

leven wordt er in gebeeld: de journalistiek in verband met de speculatieve zakenwereld. De intrigue paart avontuurlijkheid aan waarschijnlijkheid; dingen als de in dezen roman beschrevene gebéuren.

De schrijver verstaat de kunst om met weinig woorden veel te zeggen en met een enkel raak trekje een situatie te kenschetsen. Zoo bijv. dit zinnetje op pag. 56:

'Het is behaaglijk binnen, maar Loemer merkt het niet'. De door het 'maar' gesuggereerde tegenstelling bestaat logisch niet, doch psychologisch des te meer: zij duidt, kernachtiger dan met veel omschrijving mogelijk ware, aan, hoezeer de geldman op dat oogenblik in beslag genomen wordt door zorgelijke gedachten.

Uitmuntend is de scène op pag. 72. De held, Peter, is gevoelig voor de moederlijke attenties, die de vrouw van zijn vriend Tulders hem bewijst gedurende een droeve periode van zijn leven. Deze vrouw echter, eene 'onbegrepene' - begrijp: erotisch onbevredigde -, raakt, op haar manier, verliefd op Peter. Bij een ongestoord samenzijn ontspruit zich bedoelde scène. Plaatsgebrek verbiedt ons, helaas, citeeren. Maar de aandacht van wie het boek leest zij op een paar kleine trekjes, die er in voorkomen, gevestigd. Die symptoomhandeling, het gladstrijken van het handwerkje! En de oorzaak van Peter's kalmte! En haar liefdes-bekentenis, zonder den beminde in de oogen te zien! En zooveel meer. Symbolen van 'schuldige liefde'. Daar wordt op eene halve bladzijde méér uitgedrukt dan in menig ander werk op tien pagina's stemmings- en ziels-uiteenrafeling.

De stijl is goed. Sterk, beheerscht proza en meestal goed verzorgd. Door zijn natuurlijkheid lijkt het zoo eenvoudig, maar zulk een concentratie is juist een verdienste. Of dit proza dan geen gebreken vertoont? Jawel. *Soms* is het wat slordig. Aldus op pag. 50:

'Loemers moeder, een stille, zachte vrouw, keek hoog tegen haar man op en had haar zoon lief met die vormelijke, ingehouden teederheid, *die haar eigen was*'[1] De, gecursiveerde, slotzinsnede zegt niets. Immers: het spreekt vanzelf, dat bedoelde soort 'teederheid haar eigen was; anders zoû zij haar zoon niet daarmede

1) Cursief van mij, A.A.H.

lief kunnen hebben. Nog eenige malen treft men zulke stoplappen aan; maar: zelden.

A propos van den stijl-in-engeren-zin nog iets. De interpunctie is bij dezen schrijver goed: tamelijk volledig, nauwkeurig en consequent. Geen schoolmeesterachtigheid geeft mij deze opmerking in de pen. Interpunctie kenteekent uiterlijk de innerlijke accuratesse. Tè velen gaan slordig te werk met hun interpunctie om aan waarlijk goede interpunctie de verdiende lof te onthouden.

Jammer, dat dit goede boek in de afgrijselijke snertspelling geschreven werd, die een lichtvaardig bewindsman, in het kielzog van verdoolde paedagogen, op den voorgrond heeft gedrongen, tot schade voor Neêrlands schoone Taal en Cultuur.

Samenvattend: een mooi boek; type van den degelijken, doorwrochten, echten roman. Indien het een eersteling is, dan verdient de schrijver een oprechte gelukwensch. Dit verhaal is beheerscht, koel-hartstochtelijk, ‘nuchter’ in de goede beteekenis des woords.

Een *mannelijk* boek.

W. Arondéus. *Het Uilenhuis.* - N.V. Uitgevers-Mij. Kosmos, Amsterdam, 1938.

Ondergeteekende wordt bepaald verwend. Want wanneer men, na welhaast tien jaren onderbreking, weêr de taak van boekbespreker opvat en dan, bij de eerste de beste gelegenheid, twee keurige romans tegelijk voor zijn neus krijgt, mag dit een ongewone bof heeten. Het onderhavige boek heeft een heel anderen aard dan *Want Morgen Sterven Wij*, maar het is, in zijn soort, even goed. En de soort is misschien nog beter. Tenminste.... Ja, dit is een quaestie van smaak. Ik heb van *Het Uilenhuis* nòg meer genoten, maar kan mij levendig begrijpen, dat een ander het wellicht anders aanvoelt.

Deze roman behandelt, in hoofdzaak, het innerlijke zielsgebeuren van den held, maar - en daar ligt het bijzondere - dit gebeuren wordt verweven met een stel ‘ontmoetingen’, die tòch een netwerk van dramatische psychologie doen ontstaan.

Na van Deyssel's beroemde ‘Adriaantjes’ heb ik nog nooit in onze letteren - en maar hoogst zelden in een buitenlandsche - zoo een nauwkeurige, direct beeldende en waarheidsgetrouwe

opteekening gevonden van het ingewikkeld samenspel der zich binnen het bewustzijn van een peinzend mensch kaleidoscopisch verdringende indrukken, stemmingen, gedachten, invallen en beelden. Het bewuste zielsgebeuren wordt hier bijna op de daad betrapt. De rafel-methode op haar best! Want geenszins op een beuzelachtige manier. Integendeel: achter deze meimeringen, stemmings-tafereelen en alleenspraken komt telkens de diepte van het Onbewuste om den hoek kijken, symbolisch en symptomatisch. Eén voorbeeld (pag. 16 en 17):

'"Juist, mijnheer Ik", zeide Johannes *tegen zichzelf in den spiegel,* terwijl hij zijn haren kamde. 'Heel juist, je schiet al op naar de witte muizen. Want je krijgt dus visioenen met je uilenhuis en met je, nu noem het de biecht aan de duisternis. Heel mooi: de biecht aan de duisternis! Maar lari-fari, mijnheer Ik! Het is lari-fari! En zoo loop je maar rond en je bent natuurlijk een heel delikate verschijning, lion - je oogen bevallen me niet, lion - maar we weten *alle twee* wat er aan scheelt, nietwaar? Vooruit, kom over de brug, wat wil je nu eigenlijk?'[1)]

De symbolische persoons-verdubbeling middels het spiegelbeeld, waarbij dit a.h.w. voor 'het tweede ik' staat, dus min of meer het Onder- en Onbewuste voorstelt.

Niet enkel de innerlijke ziels-ontwikkeling van een bepaald, bovendien merkwaardig, persoon staat in dit boek ten voeten uit gebeeld, niet slechts geeft de schrijver tevens in het samenspel van den held met andere figuren, hetwelk psychologisch altijd verantwoord is, een kostelijk stuk dramatiek, doch ten overvloede loopt er door deze verwikkelingen een tikje sociale satyre, dat het geheel smakelijk kruidt.

Ook deze auteur verstaat de kunst van plastische evocatie, maar zijn typeerend vermogen lijkt mij wat kleiner dan dat van Kees Andriesse. Daarentegen maalt Aroudéus de gemoedsgesteldheid zijner personages meer van-binnen-uit. In dit opzicht munten vooral de hoofdstukken II, *Mijnheer Charley en het Fluweelen Welbehagen,* en VI, *De Voeten van Maria Magdalena,* uit. De verloopen, wereldwijze, door-de-wol-heen-geverfde kroeglooper,

1) Cursief van mij, A.A.H.

Mijnheer Charley; het quasi-nette vrouwtje-met-den-huissleutel, Rachab; en de half-gare perverseling, met wien zij, uit louter branie, in onfatsoenlijk, ofschoon kuisch en eerbaar, contact komt: het zijn kostelijke creaties. En éven keurig is hun wisselwerking met elkaêr en de omgeving gesteld.

Alleraardigst is de techniek van invoering der handeling. De hoofdstukken beginnen met vage indrukken, nauw-omlijnde gepeinzen en slingerende overwegingen van den held om dan de aandacht op één punt samen te trekken, waarbij vervolgens de komende handeling ongedwongen aansluit. De aanhef van hoofdstuk VI toont deze manier wel op haar fraaist. Op pag. 156 en 157 glijdt de gemoeds-uiteenrafeling ganschelijk 'vanzelf' over in gebeuren. Ongemerkt vloeit het één in het ander net als in de werkelijkheid.

Deze schrijver volbrengt pénétrante stemmings-notities. Men ziet en voelt alles, wat hij beschrijft, en men beleeft het en ervaart het, ondanks de korte, losse, schetsmatige aanduidingen, waarmede gewerkt wordt. De passage op pag. 157, ontmoeting met een sjofele begrafenis, beveel ik speciaal in de opmerkzaamheid van fijnproevers aan. Een sententie als:

.... '- armoe wordt alleen door het armoe-lijden begrepen; *de rest is maar heilsoldatenfranje*'.[1)]

mag een juweeltje heeten. Door de gemoeds- en omgeving-beschrijving heen, puntige satire op maatschappelijke toestanden. En fijn èn raak is ook de passage op pag. 162 en 163, waar Rachab vertelt van de gemoeds-bewegingen, die een, toch wel 'fatsoenlijk' te heeten, dame-vrouw tot het ondernemen van een gewaagd avontuur verleiden. Haar zielekant van 'heilsoldaat' en 'cocotte'! Zulke vrouwen bestáán - helaas, moet men zeggen - en de schrijver kenteekent *dit type* vrouw mitsgaders, daardoorheen a.h.w., *de* vrouw. Had Weiniger zich, na het voltooien van zijn 'Geschlecht und Charakter', niet van kant gemaakt en verzorgde hij nu een nieuwen druk van dit zijn werk, dan mocht men hem de onderwerpelijke passages onder het oog brengen als bijdrage tot zijn leer van 'Dirne-' en 'Mutter-' type in de vrouweziel!

1) Cursief van mij, A.A.H.

De stijl-in-engeren-zin, de ‘taal-stijl’, is doorloopend goed. Lenig, consequent, taalkundig juist. Slordig is dit proza nergens. Maar de interpunctie laat nogal eens te wenschen over. Zoo op pag. 157:

‘.... deze laatste armoe van god-weet-wie, van een kleinen naam die niemand meer noemen zal, greep hem op dat oogenblik.’

Hier behoorde achter het woord ‘naam’ een komma te staan. Dergelijke gramaticale onnauwkeurigheidjes treft men, jammer genoeg, bij de vleet aan in dit boek.

Alles tezamen genomen: een mooi boek. Ongewoon van opzet, vorm en inhoud. Het zielebeweeg van een menschencomplex gefilmd met het ‘langzaamwerkend apparaat’. Interessant, onderhoudend en heel fijn.

Dit boek is een eersteling. Een jury van letterkundigen kende het den eersten prijs toe onder 159 ingezondene manuscripten van debutanten. Jury's slaan de plank wel eens mis; in casu heeft er echter blijkbaar zegen op de beraadslagingen dezer litteraire rechtbank gerust.

Ofschoon illustraties eigenlijk buiten den gezichtskring van den letterkundigen beoordeelaar liggen, moge terloops opgemerkt worden, dat de schrijver zelf zijn roman verluchtte met teekeningen, die ik, met alle bescheidenheid van den ondeskundige, alleraardigst vind.

Den schrijver, die met dit voortreffelijk werk zijn intrede in het kamp der letteren doet, onze hartelijke gelukwenschen bij zulk een debuut! Moge het niet bij dezen eersteling blijven. Gespannen zien wij een volgend geesteskind tegemoet.

B. Roest Crollius. *Ik Wil van Iemand Houden.* - W.L. & J. Brusse N.V., Rot-Rotterdam, 1938.

Het is nu eenmaal niet alle dagen kermis en het ware wel een wonder, indien men, na twee zulke goede romans, het ten derden male weêr treffen zoû. De teleurstelling is dus draaglijk. Zij ook het onderscheid kras.

Dit boek is een prul.

Daar het unfair zoû zijn, zoo iets te beweren zonder het te bewijzen, zal ik dit oordeel beknoptelijk motiveeren. Beknoptelijk: want het doet geen plezier, lang bij dit vod te verwijlen. En het ware ook zonde van 's Lezers aandacht en de plaatsruimte.

De allereerste eisch, waaraan een verhaal behoort te voldoen, is, dat de psychologie in orde zij. M.a.w.: het gebeuren (de intrigue, de 'fabel', het 'gegeven', zoo men wil) moet - binnen het cader, waarin de handeling 'speelt' - levensecht, natuurlijk, kortom 'mogelijk' zijn. *Binnen het cader, waarin de handeling speelt:* wel te verstaan. H.G. Well's 'When the Sleeper Wakes' is een goede roman, al viert de phantasie er ook hoogtij: want binnen het cader eener, aan zijn vruchtbare verbeelding ontsproten, toekomst-wereld voert de schrijver ons aanvaardbare karakters voor oogen, optredend in een 'dramatisch' samenspel, waaraan men de natuurlijkheid, onder *die* omstandigheden, niet kan ontzeggen. Daarentegen zijn bijv. Dumas père's 'Graaf van Monte Christo' en A.M. de Jong's 'Evangelie van den Haat' géén goede romans, want binnen het cader der zeer banale wereld van den Biedermeier- resp. onzen eigen tijd voert de schrijver ons ònaanvaardbare karakters voor oogen, optredend in een samenspel, dat van onnatuurlijkheid, opgeschroefdheid en onwaarachtigheid, onder deze omstandigheden, aan elkaêr hangt.

Een verhaal, hetwelk op het stuk van dezen elementairen eisch te-kort schiet, is mislukt. Andere qualiteiten, van minder elementairen aard, kunnen het dan niet redden. Hoe mooi de taal-stijl weze, hoe voortreffelijk sommige beschrijvingen, op zichzelven, mogen zijn, hoe fraai de compositie ook: dit alles valt in het niet, wanneer het gebeuren qua talis een onding blijkt.

En hier hebben wij nu een geval van verwrongen, gekunstelde, onechte psychologie.

Op mij maakt het den indruk, dat deze schrijver veel handboeken over psycho-analyse en sexologie heeft gelezen en nu deze wijsheid wil 'toepassen' in een literaire creatie. Maar dat gaat niet. 'Grau ist alle Theorie....' etc. Wat een schrijver niet doorvoeld, (her-)beleefd, *ervaren* heeft in eigen ziel, vermag hij ook niet uit te beelden. Alle verstandelijk inzicht ten spijt. Schemata helpen niet. Dus ook geen wetenschappelijke theoriën. Zulks ligt juist aan het wezens-onderscheid tusschen Wetenschap

en Kunst. De weetgeer[1)] streeft naar *begrip,* de kunstenaar naar *invoeling.* En deze twee zijn tegendeelen. ‘Wetenschappelijke kunst’ is even barre onzin als ‘artistieke wetenschap’. ‘Larifari’ zoû Johannes, de held van *Het Uilenhuis,* zeggen.

Freud heeft ons geleerd over de onbewuste jalouzie tusschen moeder en dochter, uitvloeisel van de, eveneens - althans: normaliter - onbewuste, erotische aantrekking tusschen vader en dochter, die in deze laatste het vrouwelijke analogon van het beroemde - beruchte? - ‘Oedipus-complex’ vestigt. Jawel. Maar deze dingen zijn *on*bewust en uiten zich in het *be*wuste slechts door *indirecte* reacties, om het populair te zeggen. Een moeder als deze uit-dit-boek, die haar man dusgenaamde ‘satyrneigingen’, een zich sexueel vergrijpen aan zijn eigen kind, in de schoenen schuift (pag. 42 en 43), omdat hij zijn, op de lagere school gaand, dochtertje heeft geknuffeld, is een monster, dat slechts kan ontspruiten aan een verbeelding, vergiftigd door onverteerd Freudisme.

En deze Marleen zelf! Zeker, zeker: de geslachtelijke nieuwsgierigheid speelt een rol in de kinderziel. Maar bij een normaal meisje niet zoo grof en openlijk als de auteur ons tracht diets te maken. En men bedenke: deze Marleen wordt nergens als abnormaliteit voorgesteld; integendeel: overal blijkt, dat de schrijver zijn treurige heldin als tamelijk ‘gewoon’ persoontje bedoelt.

En nog iets. Het feit, dat een jongetje in de hangmat kwam liggen bij de vierjarige Marleen (pag. 24 en 25), motiveert in geenen deele, dat zij zich vijftien jaar later door dienzelfden Jan zoomaar verleiden laat. (pag. 207 ... 213). In werkelijkheid zouden er, inmiddels, heusch wel, binnen Marleen's ziel, ‘Uebertragungen’ - Freud's term - op àndere ‘veroveraars’ hebben plaats gevonden. Dit klemt te meer, daar deze Jan maar een ‘veroveraar’-van-den-kouden-grond is: op pag. 24 moet zijn moeder hem tot zijn ‘doortastendheid’ aanzetten!

1) Dit neologisme, even rake als korte term, is een aardige vondst van Dr. G. Kalff, die deze gelukkige uitvinding lanceert op pag. 322 van dit nummer van ons blad. De welwillende lezer zij daarheen verwezen voor verklaring en rechtvaardiging. O.i. verdient de term ‘weetgeer’ algemeen ingang te vinden, want derzelve vult een leelijke leemte van onze taal aan, n.l. het, tot nog toe, daarin ontbreken van een woord voor het Engelsche ‘scientist’ of het Duitsche ‘Wissenschaftler’.

Den heer Roest Crollius staan de respectieve beteekenissen '*on*bewust', mitsgaders die van nog een paar ander dieptevan 'bewust', '*onder*bewust', '*voor*bewust', '*half*bewust' en psychologische begrippen, blijkbaar maar flauw voor den geest. En, och arme, hij had heelemaal niet met die *begrippen* moeten opereeren, maar met het psychologisch 'instrument' des *kunstenaars:* de *in*- en *navoeling:* het innerlijk doorleven, buiten de sphaer van het verstandelijk bedènken om. Hij koos dus eerst het verkeerde 'wapen' en wist dit dan nog niet eens te hanteeren.

Déze fundamenteele waarheid had hij toch bij de school van Freud kunnen leeren: wie Kunst wil voortbrengen moet *beginnen* met aan zijn v e r s t a n d het zwijgen op te leggen. Want zóó alleen krijgt men het 'materiaal' - van gevoelens, voorstellingen, 'dag-droomen' etc. - voor artistieke creatie. Hetgeen niets wegneemt van het feit, dat *later,* wanneer dit 'materiaal' er eenmaal is (in het Bewuste der kunstenaars), het *verstand* des kunstenaars óók een rol te vervullen krijgt als *ordenende* instantie. Doch éérst moet het 'materiaal' er wezen. Het verstand is hier secundair.

Dezen schrijver kan men de lectuur van bijv. Dr. Otto Rauk 'Das Inzest-Motiv in Dichtung und Sage' aanbevelen. Teneinde er uit te leeren, welke betrekkelijk kleine rol het verstand bij de litteraire inspiratie te vervullen heeft. Trouwens, die rol is, in eersten aanleg, immers niets anders dan een uitgewerkte vorm van de 'sekundäre Bearbeitung', die ook al bij veel droomen - gewone *nacht*droomen - optreedt!

Enfin, over dit alles zoû veel meer te zeggen zijn. Wilde men alle psychologische bokken, die in dit verhaal geschoten worden, critisch uitbeenen, dan werd de bespreking een boek, dikker dan *Ik Wil van Iemand Houden.* A propos: ook die titel is mal, want allerminst kenschetsend voor den inhoud.

Maar genoeg. Ik heb een paar punten, héél in het kort en héél primitief, in het zonnetje gezet. De rest is navenant.

Onder deze omstandigheden mist het zin, dit boek onder andere gezichtshoeken - als die van taal, stijl, compositie, plastische evocatie etc. - te gaan bekijken.

Het is naar, gekunsteld, onnatuurlijk prul.

Peter van Steen. *Revue der Dagen.* - Nijgh & Van Ditmar N.V., Rotterdam, 1938.

Na de ergernis over de dompe aanstellerij in *Ik Wil van Iemand Houden* ademt men blij verrast op bij kennismaking met het frissche boek *Revue der Dagen.*

Bezien met het oog op den maatstaf van letterkundige waarde staat het op een veel lager plan dan dat, waarop *Het Uilenhuis* en.... *Want Morgen Sterven Wij* stoelen. Doch in zijn soort is *Revue der Dagen* voortreffelijk. Het bezit eenige opmerkelijke qualiteiten.

Een reeks schetsen: zoovele varianten op het thema 'werkeloosheid'. Elk vertelsel beeldt één geval, één facet van het verschijnsel 'werkeloosheid', één klein, navrant, zakformaat-tragedietje, uit. De band tusschen de afzonderlijke vertellingen onderling is los: eigenlijk weinig meer dan dit ééne, dat het telkens gaat over werkloozen en - soms - hetgeen daarmede samenhangt.

Opzettelijk houdt de schrijver zijn personen in het vage. Veelal krijgen zij niet eens namen, doch, in plaats daarvan, kenschetsende betitelingen als 'Mooie Pakkie', 'De Electricien', 'De Cynicus'. Hierdoor erlangen deze figuren iets zinnebeeldigs. Zij houden het midden tusschen 'realistische' en 'allegorische' karakter-typen. Elk belichaamt een 'monstergeval', elk vertegenwoordigt een heele 'partij' lotgenooten.

Desondanks deugt de psychologie, zoo individueele als dramatische, volkomen. Het zijn 'levende' personen, geen abstracties. Juist deze hoedanigheid, gepaard aan hun hun half-symbolischen aard, maakt deze stumperige heldjes zoo aangrijpend en deze vertellingen zoo goed.

In persoons- milieu- en natuurbeschrijvingen betracht de auteur dus eene strenge soberheid. De familieomstandigheden van personen als bijv. Mooie Pakkie zijn slechts heel terloops aangestipt. In andere gevallen - o.m. *Ellen, De Electricien* - worden deze wat meer uitgewerkt en ingelascht. Een zuivere intuïtie heeft den schrijver bij de keuze der bijzonderheden geleid. Hij beperkt zich zorgvuldig tot zulke, die onmiddellijke betee-

kenis hebben voor het *motief* van het betreffende verhaal.

Deze vertellingen zijn a.h.w. houtskool-schetsen en géén schilderijen.

Deze schetsen bezitten echter eene indringende kracht. Ofschoon onuitgewerkt, zijn zij àf. Méér détails hadden, bij dèzen opzet, geschaad. Dan ware gevaar voor topzwaar worden ontstaan. Nú heeft de stricte, straffe lijn der compositie het rijk alléén en toch is er genoeg 'kleur' in het beeld om het niet tot schema te laten ontaarden. Het motief wordt nergens overwoekerd door bijwerk, het komt overal voldoende uit, het gaat nooit schuil onder overbodige franje. En het motief staat, in casu, van-huis-uit op den voorgrond.

Hier wordt immers niet gestreefd naar uitbeelding van *menschen* - in al hun geweldige samengesteldheid -, maar naar die van *der menschen reactie op toestanden.* Schetsmatigheid blijkt in dit geval een deugd. Breedvoeriger schildering zoude elk vertelsel doen uitdijén tot een roman en deze ware gespeend van het directe, on-middellijk tot het hart sprekende, raak-typeerende vermogen om den greep van een gemeenschappelijken ramp op de onderscheidene leden der getroffen gemeenschap uit te beelden, waardoor deze vertellingen uitmunten.

Ook deze schrijver gaat gewoonlijk bij den aanvang van een verhaal uit van eene algemeene situatie om dan, al voortbordurend, tot het bijzondere geval en deszelfs handeling te komen. (Niet altijd echter, bijv. niet in *De Electricien.)* Ongeveer tien jaar geleden schreef ik, binnen het raam van een studie over het oeuvre van Mevrouw Kloos in den jubileum-jaargang van dit tijdschrift[1)], over de techniek der 'opening' van verhalen. Ik wees er op, hoe de methode, om van een algemeene situatie uit te gaan en dan geleidelijk tot het gebeuren te komen, eigen is aan schrijvers uit de oude doos als Dickens, Thackeray, Fielding etc., in tegenstelling met de 'moderne' methode, om midden in een knooppunt der actie te beginnen. Ik voegde er terloops aan toe dat het 'ouderwetsche' procédé wel eens heel nieuwerwetsch kon worden. Zoû toen een voorspellende geest over mij vaardig zijn geweest? Bij den eersten stapel boeken-ter-recensie krijg ik nu

1) Dr. Alfred A. Haighton, 'Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe' in 'De Nieuwe Gids', jaargang 1929.

twéé auteurs, W. Arondéus en Peter van Steen, met kennelijke voorliefde voor dat systeem-van-opening: dit geeft te denken!

Eén voorbeeld van stijl (pag. 74) uit dit boek:

'Ach? De week gaat om. En geen werk.

Dan naar de steun. Hij krijgt steun. Maar van dat beetje kunnen ze er niet komen. 's Avonds verhuizen ze hun boeltje op een handkar. Naar een mindere buurt. Een kamer, een achterkamertje, een keukentje.

Punt.

De kleeren en schoenen raken op. Waar haal je'.... etc.

Deze abrupte, stootende, de zaken èven scherp-aanstippende stijl noteert het gebeuren met een indringende kracht, die de stemmingen zóó voelbaar maakt, dat zij den lezer soms benauwen. De uitdrukking is goed. De psychologie der woordkeus in orde.

Het aandoenlijk verhaal van Mooie Pakkie, een kantoorheer, en De Electricien, een geschoold vak-arbeider, zijn verreweg de beste van den bundel.

Dit is kleine, doch echte, klare en gave kunst. (Greshoff moge vrij beweren: 'Alles wat gaaf is, moet onecht zijn'[1]; deze stelling gaat evenmin op voor kunst als voor appels.) De lezer leeft mede met de wederwaardigheden der personages. Hij deelt de angst, de zorg, de opflikkerende en telkens weêr opnieuw gebluschte hoop der slachtoffers. Dermate, dat in hem opstandigheid rijst tegen de maatschappij, die aan deze wantoestanden schuld draagt.

Een boek als dit dringt tot denken over het begrip 'tendentie'.

In zekeren zin is het stellig tendenz-kunst. In dézen zin: het boek is een aanklacht. En ongetwijfeld bedoelde de schrijver het zóó. (Groot gelijk heeft hij óók.) Dus beslist: tendentie.

Maar het slaat nergens over in betoog. Het heeft niets van een 'sleutel-roman'. Het beeld de werkelijkheid uit, vertelt de waarheid zonder commentaar, stelt de feiten zóó als zij zijn. Derhalve is dit echte kunst, conform aan het beginsel 'l'Art pour l'Art'. Dat de lezer, desondanks, een tendentie gewaar wordt, ligt aan de feiten. Zonder tusschenkomst van deze verhalen of te wel, om zoo te zeggen, niet 'door den bril' van

1) Zie: 'De Gids', Augustus 1938, pag. 211.

dezen schrijver gezien, zoude onmiddellijke, mits onbevangen, waarneming dierzelfde feiten deze zelfde tendentie verwekken. Of, m.a.w., de weêrgave is onpartijdig, 'objectief', natuurgetrouw.

Deze vertellingen maken die feiten echter a.h.w. 'doorzichtig' en toegankelijk voor velen, die ze niet direct kunnen - en/of willen - waarnemen. Juist dit 'transparant'-maken der levende werkelijkheid is een der eerste opgaven van 'het verhaal' qua genre. 'Tendenz-kunst' ontstaat slechts dàn, wanneer der werkelijkheid geweld wordt aangedaan ten bate eener these.

Peter van Steen's taal is meestal goed en eigen. Grammaticaal gewoonlijk in orde, ook de interpunctie. Behoudens kleine vlekjes.

Resumeerend: een goed boekske. Frisch, interessant en.... nuttig. Want juist zulk een werk kan bijdragen tot het opwekken van een reactie tegen de hemeltergende misstanden, die het behandelt. Méér dan heusche tendenz-kunst vermag. Want enkel de onopgesmukte waarheid houdt steek.

Revue der Dagen is goed en sympathiek.

Johannes Tielrooy. *Panorama de la Littérature Hollandaise Contemporaine.* - Editions du Sagittaire (Anciennes Editions Kra), Paris, 1938.

Een in menig opzicht voortreffelijk werkje, waaraan echter ook groote gebreken kleven. Belang ontleent het aan twee omstandigheden. Primo is het - voor zoover ons bekend - de eerste voorlichting van het Fransche publiek over onze hedendaagsche letteren. Secundo toont het de, o.i. verkeerde, manier van litteratuur-beschouwen, die tegenwoordig hier te lande gangbaar is, in optima forma.

Wegens dit laatste wijd ik een uitvoerig artikel, onder den titel 'Ex Ungue Leonem', aan de door dit boekje belichaamde beschouwingswijze. In het volgend nummer hoop ik met de publicatie daarvan te beginnen. Hier kan ik dus kort zijn.

Slechts ééne opmerking moet mij nu reeds uit de pen. De schrijver rekent onder de literatoren óók.... Dr. Jan Romein, de historicus en schrijver van bespiegelingen over de hedendaag-

sche geschiedenis, die zich onder onze oogen afspeelt. En bedoeld worden zeer bepaald diens ‘essais historiques’ (pag. 140). Dit détail kenteekent: er is een kink in de kabel van een litteratuurbegrip, dat wetenschappelijke - of daarvoor doorgaande - geschriften onder de bellettrie rekent.

ALFRED A. HAIGHTON.

Dr. Jan. Romein. *Machten van dezen Tijd 1936-1937.* - N.V. Verspreiding van Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam, 1938.

Hier zijn wij vèr buiten de Letteren en midden op het veld der Politiek. Tenminste, volgens ‘gewone’ opvatting. Naar men boven ziet, rekent één onze literatuur-rechters dit werk wèl tot de Belletrie. Misschien, trouwens, niet geheel ten onrechte, want inderdaad schrijft Dr. Romein meer ‘Dichtung’ dan ‘Wahrheit’. Doch wij voor ons houden ons toch maar liever aan de gangbare afbakening van het gebied der Schoone Letteren, die daarbij *niet* insluit zulke quasi-historische bespiegelingen over de tijdgenootelijke politiek als dit geschrift van Dr. Jan Romein.

De schrijver - als hij een béétje boft, straks professor te Amsterdam (arme studenten!) - pretendeert niets meer of minder dan het aan het licht brengen van de machtsverhoudingen, die tegenwordig deze wereld beheerschen. En zulks niet alleen van real-politisch, doch ook nog van ideologisch standpunt. Excusez du peu. Eene dergelijke taak lijkt onmogelijk. Zij *is* het.

Want primo heeft de tijdgenoot onvoldoenden blik achter de schermen der hooge politiek, om over de noodige, thans nog geheime, gegevens te beschikken. Normaliter worden de Regeeringsarchieven eerst na eene eeuw of zoo voor geschiedvorschers opengesteld. Uitzonderingen zijn weinig in getal en eenzijdig.

Secundo blijkt, ganschelijk afgezien van het vorige punt, de beteekenis van eene, aan-den-gang-zijnde ontwikkeling meestal eerst door de latere gebeurtenissen. Wie had, anno 1910, bijv. het Russische Bolsjewisme voorzien? En werd Norman Angell's vooroorlogsche voorspelling, dat een groote Europeesche krijg hoogstens

een paar maanden kon duren, niet hopeloos gelogenstraft door het vier-en-een-halfjarige wereldconflict van 1914...1918?

Tertio zoude, gesteld, de beide vorige onoverkomelijke moeilijkheden waren op eene of andere manier ondervangen, en dus, welbeschouwd, eene tooverachtige bekendheid met tegenwoordige geheimen en toekomstige gebeurtenissen vooropgezet, deze opgave voor hare volvoering eene heele bibliotheek vereischen, inplaats van een onnoozel boekske van nog geen 200 bladzijden, als dit van Romein.

Moeilijk genoeg is al: met een niet al te ondraaglijke mate van onzekerheid uitkienen, wat er alzoo gebeuren *kàn.* Vaststelling van hetgeen gebeuren *zal,* ligt ten eenenmale buiten bereik der normale menschelijke vermogens. Tenzij Dr. Romein clairvoyant is, had deze overweging eigenlijk al moeten volstaan, om hem van het schrijven van dit boek terug te houden.

Tenminste: indien het hem om wetenschappelijke, d.i. waarheidsgetrouwe, onbevooroordeelde, *onpartijdige* schildering te doen is geweest.

Of bij hem zulk een eerlijke weêrgave heeft voorgezeten, lijkt de vraag. Tot stand gebracht heeft hij deze zeker *niet.* In hoeverre dit te wijten valt aan *vooropgezette* partijdigheid, dan wel aan eene onbedoelde vooringenomenheid, die onwillekeurig voortvloeit uit de combinatie van onoverkomelijke moeilijkheden aan den eenen kant, met aan den anderen het funeste paar van eenzijdige wereldbeschouwing en studie, is eene vraag, waarop hier niet ingegaan kan worden.

Gebrek aan behoorlijk vaststaande, feitelijke gegevens op juist de belangrijkste punten, verleidt licht tot phantaseeren. De drang naar een sluitend geheel drijft er toe, de leemten aan te vullen uit eigen verbeelding. De wereldkaarten uit de Middeleeuwen leveren gen ‘Muster-Beispiel’ van deze verkeerde werkwijze en van de verderfelijke gevolgen, die er uit voortvloeien. Bij het lezen van Romein's *Machten van Deze Tijd* wordt men telkens aan die landkaarten herinnerd. Alles, wat de opsteller *niet* weet, - en dit is het meeste en voornaamste - vult hij aan uit zijne eigen verbeelding. Daarbij volgt hij een schema, dat hem voorkomt, de waarheid te representeeren. Bij de Middeleeuwsche aardrijkskundigen speelde voornamelijk het geloof aan eene symmetrische verdeeling

der groote landmassa's de rol van schema. Bij Romein treedt het marxisme als schema op.

Of deze phantasievolle eenzijdigheid opzettelijk gepleegd wordt? Geeft toch de schrijver in zijn *Woord Vooraf* een blijk van goede trouw, dat bijna naief aandoet. Hij tracht daar namelijk de, door hem in zijn boek toegepaste, methode te rechtvaardigen.

Het begint al dadelijk met eene ontboezeming, welke de bevangenheid van den auteur wel in een zéér helder licht plaatst.

'Ik zie me nog altijd zitten voor het raam in de ouderlijke woning, met een nummer van de N.R.Ct. op mijn knieën, waaruit ik mijn grootmoeder de oorlogsverklaring van Italië aan Turkije voorlas. Het moet dus in 1911 geweest zijn. Met mijn *onverstand* van zeventien jaren leek het heerlijk, dat er nu eindelijk iets gebeurde in een wereld, die ik saai vond, maar mijn grootmoeder vroeg, met een toon in haar stem, die twijfel verried aan het gezond verstand, hetzij van de oorlogmakers, hetzij van haar zelf "en is dat nu allemaal om een stukje land?" De eenvoudige vraag bracht mij aan het denken, al zal ik er aanvankelijk, van binnen, wel superieur om geglimlacht hebben.'[1)]

Dit denken schijnt den schrijver toch niet tot het besef gebracht te hebben, dat van het al dan niet bezit van 'een stukje land' het wel en wee van een Volk kan afhangen. Neen, na zooveel jaren loopt dat denken daarop uit, dat hij zijne toenmalige, spontane verheugenis over het eindelijk-eens-iets-gebeuren - de wereld van vóór 1914 wàs saai - thans, mir nichts, dir nichts, toeschrijft aan zijn eigen 'onverstand' van destijds. Inzicht in de natuurnoodwendigheid der afwisseling van tijdvakken vol rust en vrede met dito's vol oorlog en omwenteling blijkt de historicus Dr. Romein niet uit dit, toen in gang gezette, denken geput te hebben. Na dezen aanhef weten wij al één ding: de schrijver is 'ethisch' in den slappenvaatdoek-zin, die ten onzent nu eenmaal aan dezen term gehecht wordt. Even wars van objectiviteit als van heroiek.

Op pag. 6 zegt hij dan:

'Leonard Woolf zegt ergens in zijn merkwaardig boek "After the Deluge", waarin hij een grootse poging wil doen, de wereldoorlog van sociaal-psychologisch standpunt te verklaren, (met de

1) Cursiveering van ons.

bijgedachte, om een volgende te voorkomen) als hij de moeilijkheden heeft opgesomd waarvoor hij zich bij dat onderzoek geplaatst zag "zelfs een mislukking zou een smal straaltje licht of een korreltje kennis kunnen brengen." En zoo is ook mijn overtuiging, ook mijn doel en ook mijn hoop.'

De schrijver bekent hier dus: zijn boek wil betoogen. Niet, binnen de grenzen van het mogelijke, de feiten onpartijdig en onbevangen weêrgeven. Wij krijgen alzoo, zij het in verhulden vorm, eene soort propaganda, inplaats van een objectief relaas.

Het valt te loven, dat hij er zoo ruiterlijk voor uitkomt. De meeste confraters doen in zoo'n geval het tegendeel. Op deze manier wordt de lezer door den schrijver zèlf tegen den schrijver gewaarschuwd.

De onmiddellijk bij het voorgaande aansluitende, regels (pag. 7) onderstrepen deze bekentenis-van-vooringenomenheid:

'Men zoeke de mislukking evenwel niet, waar ze niet ligt. Wie zich verwondert over het wel of niet behandelen van bepaalde kwesties, episoden of incidenten, verzoek ik te bedenken, dat nergens willekeur of gemakzucht mij leidde. Wat ik wel en niet behandelde, zowel als de volgorde, waarin ik het behanderlde, *is het logisch uitvloeisel van* **de voorstelling**, *die zich omtrent de afgeloopen twee jaar* **in mij** *gevormd heeft* en tevens van de omstandigheid, dat ik, ook al is deze publicatie een afgerond geheel, toch bij het schrijven de vorige delen niet uit het oog verloren heb.'[1)]

De stof is dus geschift volgens het schema van eene bepaalde voorstelling van den schrijver. M.a.w. elke objectieve maatstaf is zoek. Net als Marx met zijn 'Historisch Materialisme' en Alfred Rosenberg met zijn 'Mythos Theorie', gaat de schrijver, naar eigen bekentenis, het feitenmateriaal wringen in het keurslijf eener vooropgezette meening.

Zoo wordt begrijpelijk de, op het eerste gezicht duistere, bedoeling van de, aan de twee laatste citaten voorafgaande, aanvangsalinea van pag. 6, welke luidt:

'Ik bedoel: geschiedschrijving is in tegenstelling tot de kroniek, die feiten registreert, de vorm waarin de menschheid de *zin*[1)] van haar eigen geschiedenis, dat is: de *zin*[1)] van zichzelf *zoekt*[2)].

1) Cursiveering en vette druk van ons.
1) Cursiveering en vette druk van ons.
1) Cursiveering en vette druk van ons.
2) Cursiveering in den text.

‘Het is een tasten naar begrip, meer dan het vastleggen daarvan.’

Hierover valt veel te zeggen.

Menigeen ziet de opgave der geschiedschrijvers juist in het registreeren der feiten. En verwerpt dus het, door den schrijver gestelde, wezensonderscheid tusschen ‘kroniek’ en ‘geschiedschrijving’. Volgens dezulken ligt het onderscheid tusschen deze twee aan iets anders: ‘kroniek’ registreert de feiten, zonder zich om hunnen samenhang te bekommeren; ‘geschiedschrijving’ tracht juist dien samenhang op het spoor te komen. Dit naspeuren van dien samenhang beteekent, wel te verstaan, geenszins hetzelfde als het zoeken naar den ‘zin’ - der geschiedenis of, zèlfs, van de menschheid! - waarvan onze schrijver gewaagt. Aan het woord ‘zin’ kleeft de bijgedachte van ‘beteekenis’, ‘doel’, ‘boodschap’, e.d., terwijl een dergelijk, min of meer teleologisch, inslagje aan ‘samenhang’ vreemd is.

Heeft de geschiedenis wel eenen ‘zin’? Sommigen meenen van ja, anderen van neen. Tot de eersten behooren o.m. de middeleeuwsche Scholastici - die de geschiedenis zagen als een soort geweldig drama, van Schepping tot Laatste Oordeel -, de Historisch Materialisten - die gelooven, dat de geschiedenis eenen eindtoestand nastreeft - en de Racisten - die de geschiedenis opvatten als eene der uitingen van op- en neêrgang der onderscheidene Rassen -; dus vogels van diverse pluimagie. Tot de laatsten behooren o.m. de Boeddhisten - die het ‘zijn’, met hebben en houden, verwerpen als zin-loos en slecht -, de aanhangers van Spengler - die wel cycli, maar géén doel zien - en, last not least, de meeste vak-historici - die zich aan navorsching der feiten houden -; dus eveneens vogels van diverse pluimagie. Niets ligt verder van ons dan eene poging, om in deze, bij uitstek moeilijke, vraag te beslissen. (En, à fortiori, wel op de laatste plaats in het raam van eene boekbespreking.) Het is er ons hier maar om te doen, in het licht te stellen, hoe de vraag zèlf, of de geschiedenis, ja dan neen, eenen ‘zin’ heeft, allerminst uitgemaakt is.

Wie, zooals onze schrijver in zijne laatst-geciteerde passage, zonder meer van eenen ‘zin’ der geschiedenis rept en dan, zonder blikken of blozen, dit twijfelachtig begrip bezigt in eene definitie van het begrip ‘geschiedschrijving’, als stonde het vast, gelijk een paal boven water, kiest reeds daardoor partij. Van objectieve

wetenschap is dan al geen sprake meer. Het betoog blijkt, van den grond af, hoogst eenzijdig.

Maar de auteur gaat nog verder. Volgende stap: gelijkstelling van den 'zin' der geschiedenis met den 'zin' van de menschheid. Immers, de zinsnede:

... ', de vorm waarin de mensheid de zin van haar eigen geschiedenis, *dat is*[1]: de zin van zichzelf zoekt[2]' definiëert den 'zin' (?) der menschheid als identisch met den - beweerden - 'zin' der geschiedenis.

Heeft de menschheid eenen 'zin'? Over deze vraag ware nog veel meer te zeggen, dan over die naar den 'zin' der geschiedenis. Eén ding staat vast: het 'zin'-hebben van de menschheid is, wetenschappelijk gesproken, nog véél twijfelachtiger dan dat van de geschiedenis. En wat beteekent 'menschheid' in dit verband? 'Menschdom' of wel 'de eigenschap van mensch-zijn'? De 'zin' der menschheid lijkt vrijwel zinneloos. In géén geval kan hij hetzelfde zijn als de 'zin' der geschiedenis, want dit ware gelijkwaardig met de bewering: de 'zin' van den plantengroei is hetzelfde als de 'zin' van de planten. Over deze vragen zoû men een dik boek vol kunnen schrijven, weshalve wij ons maar tot deze paar aanduidingen beperken, het den Lezer overlatend, dit onderdeel der critiek voor zichzelf verder uit te spinnen, als hij daar 'zin' in heeft. Maar Dr. Romein merkt niets van de, in het ook loopende, wrakheid van zijn begrippen-bouwsel en houdt blijkbaar deze zijne gewraakte alinea heusch voor eene redeneering.

In den slotzin daarvan zegt hij over de geschiedschrijving:

'Het is een tasten naar begrip, meer dan een vastleggen daarvan.'

Voor wat de geschiedschrijving, zooals hìj deze blijkt op te vatten, betreft, zijn wij het volkomen met hem eens. Het is veel meer een tasten náár dan een vastleggen vàn begrip. Het is een *mis*tasten.

Lof, het zij herhaald, verdient zijne openhartigheid, die met dit alles openlijk voor den draad komt.

De lezer weet dus al vooruit dat hem eene eenzijdige, hoogst subjectieve en allerminst wetenschappelijke voorstelling-van-zaken opgedischt zal worden.

1) Cursiveering van ons.
2) Cursiveering in den text van laatste woord door ons hier ongedaan gemaakt

De conclusie uit deze waarschuwing ligt voor de hand.

Vast geloovend aan eenen 'zin' der geschiedenis, ziet de schrijver zijne eigen 'voorstelling' - zie boven - daarvan voor dien 'zin' aan. Bij het, nu eenmaal onvermijdelijke, schiften van het feitenmateriaal laat hij zich door die 'voorstelling' - volgens hem: dien 'zin' - leiden. Hetgeen natuurlijk uitloopt op een hineininterpretieren van zijne eigen opvattingen in alles, wat hij onder handen krijgt. 'Dichtung und Wahrheit'. Zooals wij reeds vermeldden, zijn deze opvattingen, gecrystalliseerd in meerbedoelden 'zin' alias 'voorstelling', van marxistischen aard, zoodat het ingrediënt 'Dichtung' van het brouwsel uit een historisch-materialistisch schema bestaat.

Gaan wij nu, aldus voorbereid, den eigenlijken inhoud van het boek bekijken, dan treffen wij, op haast iedere bladzijde, bewijzen voor de onwetenschappelijke eenzijdigheid van des schrijvers beschouwingen aan. Verwonderen kan dit niet: het is een natuurlijk uitvloeisel van de, in het *Woord Vooraf* geschetste, methode. Qua wetenschappelijk werk, aanspraak makend op objectiviteit en andere waarde dan propagandistische voor eene bepaalde politieke richting, wordt het werk eigenlijk reeds gedoodvonnist door het *Woord Vooraf.* In zekeren zin is dat *Woord Vooraf* dus het belangrijkste van het heele boek, want daarin komt de aap uit de mouw. Elders verstopt hij zich zoowat ter hoogte van de elleboog. Derhalve zullen wij het nu verder ook maar kort maken. Een paar der kraste staaltjes mogen volstaan.

I. Naar aanleiding van en bijwijze van commentaar op de mislukte Volkenbondsconferentie over internationaal beheer van koloniën en grondstoffen, staat op pag. 30 de volgende propaganda:

'Zij is mislukt, maar niet omdat de gedachte, haar bijeen te roepen foutief was, ook niet, omdat de richting foutief was, waarin zij de oplossing zocht, maar omdat de voorwaarde nog niet vervuld is, waaronder zij alleen kan slagen: *de opheffing van de souvereiniteit der staten als politiek-economische zelfstandigheden* en daarmee tegelijk van de koloniën als economisch-politieke onzelfstandigheden. *In ronde woorden:* **omdat er nog geen socialisme** is. *Immers het socialisme* **alleen** *kan naar binnen toe de* **groepsbelangen onderschikken aan het geheel** *doordat* **alleen** *het socialisme* **ze kan opheffen**.'[1)]

1) Cursiveering en vette druk van ons.

Bij onzen schrijver beteekent ‘socialisme’ onveranderlijk: marxisme. Zijn heele boek staat borg, dat hij het Nationaal-Socialisme niet onder ‘socialisme’ begrijpt, maar integendeel afwijst als onderdeel van het - in zijn oog - verfoeilijk ‘Fascisme’, of wat hij daar voor houdt. (Het is hier niet de plaats, om de misvattingen van Dr. Romein over zulke begrippen als ‘Fascisme’, ‘Nationaal-Socialisme’, ‘reactie’ e.d. te analyseeren.) Wij mogen de passage dus lezen, alsof er stond ‘marxisme’ i.p.v. ‘socialisme’.

En hij beweert daarin dus drie dingen, n.l.:

1°. Vorenbedoelde Volkenbondsconferentie is mislukt, omdat er nog geen marxisme is;
2°. Het marxisme kan binnenslands - ‘naar binnen toe’ - de groepsbelangen onderschikken aan het geheel;
3°. Alleen het marxisme kan die groepsbelangen opheffen.

Beschouwen wij nu die drie beweringen ietwat op den keper.

Ad 1°. Er is wèl marxisme, n.l. in Sowjet-Rusland. Of tenminste, de Bolsjewiki bewéren, dat het daar is. Desondanks is die Volkenbondsconferentie mislukt.

Maar onze schrijver bedoelt met ‘omdat *er* nog geen socialisme is’[1)] misschien: omdat het nog niet overal, over de geheele wereld, verbreid is.

Aangenomen, hij bedoelt het zóó, dan zoude, volgens hem, een internationaal beheer van grondstoffen en koloniën dus mogelijk zijn, indien de heele wereld marxistisch was. Dit lijkt echter slechts waarschijnlijk onder vooropstelling, dat aan nòg een, door hem niet genoemde, voorwaarde voldaan zij, n.l., dat die marxistische wereld dan ook uit éénen Staat - of Statenbond - besta. Uit zijne, eenigszins duistere, bewoordingen kàn gelezen worden, dat hij inderdaad zulk een ‘Anschluss’ van de heele verdere wereld bij de Sowjet-Unie bedoelt. In dat geval zoude echter een Volkenbond - en, à fortiori, eene Volkenbondsconferentie over het beheer van grondstoffen en koloniën - schitteren door overbodigheid. Want de Centrale Wereld-Sowjet ware dan op elken duimbreed gronds onzer planeet de baas.

Ad 2°. Wat wordt eigenlijk verstaan onder ‘de groepsbelangen onderschikken aan het geheel’? Deze phrase leent zich voor talrijke

1) Cursiveering van ons.

opvattingen. *In zekeren zin* zijn ook in den 'liberalen' of 'burgerlijken' staat - bijv. tegenwoordig ten onzent - de groepsbelangen ondergeschikt aan het geheel, want eene bepaalde groep - bijv. de spoorwegarbeiders of de broodeters - mag niet zijn eigen groepsbelang - bijv. loonsverhooging of het genot van het versche kadetje - bevredigen op eene wijze - bijv. spoorwegstaking of het doen verrichten van bakkers-nachtarbeid -, die nadeelig is voor groote andere groepen - bijv. de belanghebbenden bij het verkeer per rail of de bakkers en hunne gezellen -, op straffe van den 'sterken arm'.

Bedoelt de schrijver echter met 'onderschikken' der groepsbelangen aan 'het geheel' een *harmoniseeren* dier groepsbelangen onderling - hetgeen heel wat anders is -, dan krijgt zijne bewering gezonden zin. Maar in dat geval dient opgemerkt te worden, dat dit doel ook zeer benaderd, zooal niet bereikt, werd in het Fascistische Italië en het Nationaal-Socialistische Duitschland. Uit niets blijkt, dat de in- en gelijkschakeling der respectieve groepsbelangen in de beide laatstgenoemde landen minder compleet is dan in Sowjet-Rusland, al is zij ook volgens andere richtsnoeren geschied.

Mag men geloof slaan aan hetgeen Leo Trotsky in zijn werk 'Verratene Revolution'[1)] vertelt, dan zoû men zelfs geneigd worden te gelooven, dat die harmoniseering in de U.S.S.R aardig mislukt is. En waarde gaan hechten aan de bewering der Nazi's, dat er in Duitschland meer 'echt socialisme' bestaat dan in den Russischen 'Heilstaat'. Trotsky is een getuige van belang, want de Urheber der Russische Octoberrevolutie, waaraan de Sowjet-Staat zijne geboorte dankt.[2)] En het verwijt van 'Fascisme', dat zijn mededinger Stalin hem voor de voeten werpt, lijkt, in trouwe, toch wel een voorwendsel, uitgevonden pour le besoin de la cause, in casu de Stalinsche binnenlandsche politiek in Rusland. Welke Trotsky zijnerzijds juist als 'reactionnair' brandmerkt. Hetgeen niet zoo gek is, als het op het eerste gezicht wel schijnt, gegeven, dat een Amerikaan van onverdacht 'rechtsche' sympathieën als Lothrop Stoddart den dictator Stalin prijst als aanvoerder der 'reactie'.[3)]

1) Leo Trotskv, 'Verratene Revolution (Was ist die U.S.S.R. und wohin treibt Sie?)', vertaling van Walter Steen. Editions de Lee, Antwerpen, z.j.
2) Zie bijv.: Malaparte, 'Technique du Coup d'Etat', Bernard Grasset. Paris. 1931.
3) Lothrop Stoddart, 'Clashing Tides of Colour'. Charles Scribner's Sous, New York-London, 1935. (Zie vooral Chapter II van Part I.)

Of onze schrijver gelijk heeft met zijn tweede bewering, evengenoemd, is dus een open vraag.

Ad 3°. Tusschen de derde en de tweede bewering blijkt al dadelijk eene tegenstelling te bestaan. Want ‘opheffen’ is heel wat anders dan ‘onderschikken’. Wanneer de groepsbelangen ‘opgeheven’ zijn, bestaan zij niet langer en hoeven, noch kunnen zij dus nog bovendien worden ‘ondergeschikt’ aan het geheel. Of het één òf het ander.

Zien wij echter even van deze tegenspraak af, om de derde bewering op zich zelve onder het oog te nemen.

Des schrijvers bewering, als zoude enkel het marxisme de betreffende groepsbelangen kunnen ‘opheffen’, is, op den keper beschouwd, eene dubbele, n.l.:

a. het marxisme kan die groepsbelangen opheffen;
b. alléén het marxisme kan dat.

Omtrent het vermogen van het marxisme om groepstegenstellingen op te heffen, zij den lezer raadpleging van evengenoemd werk van Trotsky aanbevolen. Indien slechts de helft, van wat hij zegt, op waarheid berust, heeft het marxisme, gedurende een ruim twintigjarige practijk in Rusland, getoond, dat zijn vermogen tot opheffen van groepstegenstellingen gelijk aan nul is. Wel verre van die tegenstellingen uit de wereld te helpen, heeft, volgens Trotsky, de marxistische practijk nieuwe in het leven geroepen.

Hij vertelt, hoe hooge Sowjet-ambtenaren twintig- en meer malen het loon van eenen gewonen arbeider als salaris ontvangen; hoe de bonzen er groote huizen, dienstboden en auto's op na houden, terwijl de proletariër honger lijdt; hoe eene gesloten, harde en bekrompen bureaucratie het land met ijzeren vuist regeert uit naam van Stalin. En het laat zich toch bezwaarlijk denken, dat dit allemaal gelogen zou zijn. Te minder, daar uit talrijke andere bronnen overeenstemmende berichten stammen. Terwijl, ten overvloede, de eindelooze reeks terechtstellingen, die door de Sowjet-autoriteiten zelf bekend worden gemaakt, onmiskenbaar wijst op eene groote gelijkenis tusschen den Opperbons Stalin en een ‘Vadertje Czaar’ als Iwan de Verschrikkelijke. Ware alles in orde, dan had men zulk een bloedig optreden niet noodig. Het

'paradijs' van den 'Heilstaat' overtreft het voormalige 'Heilige Rusland' nog in genoegelijkheid! Daarin stemt Trotsky geheel met de andere bronnen overeen. Veilig mag geconcludeerd worden: van het opheffen der groepsbelangen geen sprake. Gelijkheid ho maar, tegenstellingen troef.

Aan de practijk getoetst, blijkt het marxisme dus volstrekt te kort te schieten in het vermogen, dat onze schrijver er aan toekent.

Nu zal hij misschien, net als Trotsky, beweren, dat Stalin's régime geen 'echt' marxisme is. Mag zijn; maar Lenin begon toch op de meest orthodox-marxistische manier. De flagrante mislukking ten deze, na een-en-twintig jaar practijk, wettigt echter toch wel eenigen twijfel aan het desbetreffend vermogen bij het marxisme überhaupt, hetzij dan Trotskyaansch, Stalinistisch of van nog anderen huize.

Waar het vermogen-tot-opheffing-van-groepsbelangen van het marxisme dermate twijfelachtig is, kan de boute bewering, als zoude *enkel* het marxisme die groepsbelangen kunnen opheffen. niet anders dan ongerijmd heeten.

De gewraakte passage kan dus slechts bedoeld zijn als: propaganda. Hetzij dan opzettelijke of onwillekeurige. In het laatste geval is deze dan een gevolg van de verregaande vooringenomenheid van Romein, die hem belet, de werkelijkheid met open oog te zien.

II. Over den toestand in Spanje vóór de revolutie zegt, onder veel meer, onze auteur op pag. 43:

'Hier een grootgrondbezit, Spaansche kanker al sinds de dagen der Westgoten; hier een Kerk, die *ongelouterd door de Hervorming,* ook onze Katholieken een ergernis zou zijn als zij haar kenden.'[1)]

Men behoeft geen theoloog te wezen, om de malligheid van de, door ons gecursiveerde, woorden in te zien.

III. Op pag. 53:

'Mussolini en Hitler ontlenen beide hun gezag, voor zoover zij het hebben buiten hun eigen partij en hun land aan de *fictie,* dat zij hun volken uit de greep van het bolsjewisme gered hebben'...[1)]

Wat hij een 'fictie' noemt!

1) Cursiveering van ons.

1) Cursiveering van ons.

IV. Helderziendheid, om een waarzegger afgunstig op te maken, legt onze auteur aan den dag op pag. 55:

...'; de tweede keer was het het accoord van Nyon (Sept. 37), dat een einde gemaakt heeft aan de zeerooverij van de "onbekende" (lees: *Italiaansche*) duikbooten in de Middellandse zee.'[1)]

De 'zeerooverij' - d.w.z. het torpedeeren van voor rood Spanje bestemde handelsschepen - geschiedde door duikbooten, welker nationaliteit nooit is opgehelderd. De 'linkschen' beschuldigden achtereenvolgens wit Spanje en Italië; de rechtschen evenzoo rood Spanje en Sowjet-Rusland, die daarmede, volgens hen, de bedoeling gehad zouden hebben, de landen-van-herkomst dier schepen - vooral Engeland - tegen wit Spanje op te stoken. Het feit, dat Engeland - en op diens voetspoor Frankrijk - desondanks afzijdig bleven ten opzichte van het Spaansche conflict, mag wel eene aanwijzing heeten voor hunnen twijfel inzake de juiste toehoorigheid dier 'piraten'.

Bij het accoord van Nyon verbond Italië zich tot uitoefening eener zeepolitie tegen die geheimzinnige duikbooten. Blijkbaar is deze effectief geweest. Dit resultaat laat zich vanzelfsprekend rijmen met *beide* theorieën, de 'linksche' en de 'rechtsche'. Het raadsel bestaat voort. De oplossing zal, over eene eeuw of zoo, de geschiedvorsching - de èchte, niet die à la Dr. Romein - wel brengen.

Onze auteur stelt het echter voor, alsof Italië zich te Nyon verbond, om 'zijne' duikbooten geen zeerooverij meer te laten bedrijven. En de goedgeloovige lezer slikt ongemerkt deze valsche schildering. Voorlichting is toch maar alles!

V. Op pag. 56:

'Van het bloedig spoor door de fascistische *barbaren* in de Spaanse grond gereten...'[1)]

En de anarcho-communisto-democraten aan de andere zijde? Zijn dat soms lieve jongens? Wie van de daden der *roode* 'barbaren' in Spanje wil weten, leze bijv. het Fransche blad 'Occident' of de brochure 'Het Spaansche Drama' van Dr. M.W.R. van Vollenhoven, oud-Gezant onzer Koningin te Madrid.[2)]

1) Cursiveering van ons.
1) Cursiveering van ons.
2) Dr. M.W.R. van Vollenhoven, 'Het Spaansche Drama', met een voorwoord van Prof. Dr. L.H. Grondijs. N.V. Paul Brand's Uitg.-Bedrijf te Hilversum. 1937.

Bij beschuldiging van ‘barbarisme’ dient men, in trouwe, indachtig te zijn aan de spreuk: à la guerre comme à la guerre Oorlog is geen theekransje. En een ideologische burgeroorlog wordt, van nature, nog wreeder dan een ‘gewone’ oorlog, daar partijen elkaêr, over en weêr, als ongedierte beschouwen en probeeren uit te roeien.

Wij zullen het hier maar bij laten. De in het licht gestelde punten kunnen, dunkt ons, volstaan om den onbevooroordeelden lezer tot het inzicht te brengen, dat Dr. Jan Romein het tegendeel is van eenen betrouwbaren gids op het terrein der tegenwoordige politiek. Wat hij geeft, is geen *voorlichting,* maar **roode propaganda.**

Uit ‘De Groene Amsterdammer’ van 3 September j.l. vernemen wij tot onzen schrik, dat Dr. Romein eene goede kans maakt, om, als opvolger van Professor Brugmans, hoogleeraar te worden in de algemeene geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. De faculteit heeft hem nummer 1 geplaatst op eene aanbeveling van drie personen aan het College van Curatoren. Dit College echter heeft *niet* Romein, doch Dr. J.S. Bartstra, nummer 3 op die aanbeveling, voorgedragen aan den Gemeenteraad, die de benoeming moet doen. En wel in den vorm van eene *enkelvoudige* voordracht. ‘De Groene’ neemt natuurlijk de partij op van Romein en valt uit tegen H.H. Curatoren, omdat deze Romein zouden afwijzen wegens diens ‘maatschappijbeschouwing.’

Is dit juist, dan dient men H.H. Curatoren hulde te brengen voor hun wijs beleid in deze. Het zoû een ramp voor Nederland wezen, indien een Hoogleeraarschap toeviel aan eenen bevooroordeelde als Romein, die de wetenschap te grabbelen gooit voor, uit zijnen vooringenomen geest opwellende, politieke phantasieën. *Wetenschap* is onbestaanbaar zonder *eerlijkheid* en *onpartijdigheid.* Geen van beiden zijn van Dr. Romein te verwachten. Een docent, die ideologie geeft in plaats van wetenschap, kan niet anders dan eenen verderfelijken invloed uitoefenen op den geest der studenten.

YPSILON.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 11]

Verzen door Martien Beversluis.

De bermen

O! slingerende bloemenschans
waar gloênde insecten zwermen,
om Walchren's tuin in zomerglans
hoe lieflijk zijn de bermen.
Met hun staketsel en gezwier
van ranken tot een rijk vertier;
de gele sterren, waar de bijen
zich laag en zeurende bevinden
en d'overal wiegende schalmeien,
van de bewinden....
En de verstrikte bramentooi
die 't water komt omschermen
't geboomt staat stoer - 't gemèt[1] ligt mooi
Maar lieflijk zijn de bermen.

O wal, die om 't gewas zich wendt
bevallig en behaag'lijk,
den maaier in den noen tot tent,
als 't uur wordt onverdraag'lijk.
Wanneer de tarwe tintlend brandt
in 't brons en oestig[2] Juli-land
is 't goed in uw stuweel te wonen
vlinder en schaduw te begroeten,

1) gemèt = land.
2) oestig = rijp voor de oogst.

waar rings de geurenloome boonen
de lucht verzoeten....
En wilg en kamperfoeliewas
beweeg'lijk zich ontfermen
om die zich strekt in 't dulve[1)]-gras
hoe lieflijk zijn de bermen.

Gij, die langs 't onverschillig gaan
met hazel, doorn en elzen,
het hemeltergend Zeeuwsche graan
komt schutten, en omhelzen;
omhoog bekelkt en wuft beroosd,
omlaag verzacht door d'oogentroost,
hoe kroont gij 't al met uw guirlanden
en draagt in 't loover, menigvuldig
het stof, dat zinkt langs uw waranden
grijs en geduldig!
Waar achter 't land uit 't groote graf
de gore waters kermen,
daar weert gij 't hier met rozen af....
hoe lieflijk zijn de bermen.

Hoe is 't door God zoo rijk gegund
hier in 't geziene en stille
aan kruidebloem en kruizemunt
de wikke en de kamille,
te leven in zoo dubble staat
van simpelheid en overdaad;
te staan als klaver, klein, goedmoedig
bij 't ad'lijk buigen van de biezen
of klimmers, die zich overvloedig
ringsom verliezen;
hoe is 't door God zòo schoon gesteld
in zooveel kleur en terme
langs een gewoonweg boerenveld,
hoe lieflijk zijn de bermen!

1) dulve = sloot.

De koperen ko

Voor 't onbewolkt en blauw tableau
des hemels staat de kopre Ko,
de van dit zee-omwalste land,
breugeliaansche muzikant;
Hij draagt een helm met torenpiek
en op de punt één punt muziek,
En aan den rand een druk geraas
van bellen tot een luid relaas.
Van hand en voet, van hak en teen,
gaan koorden naar 't gebommel heen
Eén naar hamers van de turksche
de bloemlende, de trage nurksche,
één naar 't gekef der kleine trom
dien ratelenden optelsom!
En andren, die weer slaan of trekken
naar de triangels en het bekken
Soms staat hij stil opeens en pronkt
met zijn tuniek en hoek die vonkt
en spiegelt de jeugd die rond hem stapt
hier klokgerokt en kantgekapt,
totdat zijn ééne voet ópwipt
naar voren en een hamer, stipt
aan 't eind op 't vel vooroverkipt:
Boem.... en vanachter slaat de hak
omhoog en geeft zijn tegentak.
Onthutst de schelletjes voor en na
rammelen langs de harmonica.

Dan danst, dan danst de kopre Ko,
en schuifelt de beenen zus en zoo,
en schaklen de guus[1] verzot van zin
de komma's van hun armpjes in
En tikkelt het klompje aan de straat
op tel van dezen zon-soldaat;
En kwiek en hoekiger knikt het been
pikant voorbij het andre heen,
en neemt de toontjes met gemak,
die op z'n teen, die op z'n hak....
En jaagt door 't koudste bloed den kolder
in Onze Lieve Vrouwepolder

Er gaat door deze dans - de dans
der morgenzee in zomerglans;
die breekt zoo bits
die treedt zoo spits
op kaai en kant in 't lichtgeflits!
Daar zwenkt van uit, daar zwiert van op
de meeuw langs schorre[2] en torentop
en de fontein der zilvre gerst
die hunkert hier tot ze'openberst.

Er schittert in dien kop'ren hoed
dien fellen trots, dien rechten moed
als die men vindt in spraak en stand
op dijk en duin in 't Kappelsch land.

1) guus = kleine kinderen.
2) schorre = waddenland.

Daar zingt in kantlen van die leys
verwelkt een voois en oude wijs
en wekt in mime en melodie
de sage en de diablerie....
Of 't doet opeens in 't kopergonzen
en eender melancholisch bonzen
mij denken aan die Onverzoende
Maria hier, mirakelen-doende,
wier beeld geroofd, wier hart versteend
nóg door Haar Polder waart en weent....

Langs 't geel en hemelsblauw tableau
van Zeeland doolt de kopre Ko.
De nagedanste, de bekende,
als een lách-uit, als een legende -
De laatste glimp, een laatst geluid
van wit beklijft en ritselt uit.
Een weerlicht uit het ver getijde
dat flikkert fel en zal verscheiden.
De Koperen Ko! 't symbool, de schicht
en 't balanceerend evenwicht
van wat uit d'eeuwen hier tot heden
nóg leeft en al in scherven ligt. -

't Profiel

Hoe treedt voor 't onbewolkte licht
- 't heeft stem voor mij noch naam -
dit droombegleden jong gezicht
in mijn verhoogde raam -
En houdt daar maar een klein moment
het zacht gelaat mij toegewend
voor 't groot verschiet weer openligt
met meeuw en zeil en zeegezicht.

De vleuglig' ondermuts, gesmukt,
houdt langs den slaap, gerond
den kanten waaier aangedrukt
op dartlen ondergrond.
Om in gestreken trekmuts hoog
te einden in den matten boog,
die vluchtig achteruit gesteld
van steven, zeil en meeuw vertelt.

Van 't effen voorhoofd welft voornaam
de golf van 't blonde haar
en stort weer onder 't blank tesaâm,
der kap, die 't knelt te gaâr.
Waar weerzijds van de krul, die staat
dropt 't goud der strikken langs 't gelaat
als aan der slapen zachten dal
de fonklend-smalle waterval.

Alsof een tros van lijsterbes
den naakten hals bestreelt
of 't bloedrood morgenlicht de tres
van snoer en broche bespeelt,
danst slot en keten groot en kloek,
aan sombren zoom der avonddoek,
die week geplooid en windbezweefd
het blad schijnt waar de bloem ontstreeft.

De mond, bevangen, zweemend naar
den sluimerenden kin,
de blik, die maakt met 't leven maar
een klein, bedeesd begin....
't genegen gaan.... hoe is 't zoozeer
een beeldj'uit deze mijmersfeer,
die grijs en jong, bedroefd en licht
uit gevels sprankt.... in 't water zwicht.

Dan, als ten rand van 't venster, teer
't verdween als het verscheen
welft zich de lucht almachtig weer
over dit uitzicht heen.
waarlangs de meeuw rept en verzwingt
gelijk mijn lied, dat even zingt....
of zilver afschijnt tegen 't wijd
der donker-woelende eeuwigheid.

De vuurtorens

Hoog, alarmeerend in het donkerst uur
over de zee, de dorpen en de korens
met hun gestrekte reuzen-armen wijzend
uit het verdoem'lijk en water rijzend
staan - maar in 't rustloos hart het jagend vuur -
de torens....

Bij dag neerziende aan beklaagde kusten,
roerloos beluistrend het alom gezuis
van wind en golven en het laag gedruisch
van 's levens driften, d'altijd nieuw beluste;
zijn voor de morgendamp en middagklaarten
d'opzienbre tomben van hun steengevaarten
nog d'onbewusten....

De spiegelende wolken verontrusten
slechts de rotonden, wier facetten staren
als brekende oogen, die hun daglicht bluschte,
of doode was op hooge kandelaren.
De wagens rijden en de schepen varen
en 't koren wemelt diep aan hunnen tors
wijdsch- onverschillig of bevreesd aanhankelijk,
al naar 't zich voelt beschaduwd en verganklijk
bij hun geworteld staan in d'eeuwige stranden
en de gebaren van hun vurige handen
feilloos en forsch....

De zorgeloosheid splintert nog en spartelt
in de verblijding van het daaglijks licht,
de sombre boomkruin zelfs nog zwiert en dartelt
voor hun gegeeseld, zwijgend en gemarteld
stil aangezicht.
De kinderstemmen stijgen vlindrend opwaarts
en de seizoenen worden ijl en goud
en vallen af en worden triste en oud....
de torenslagen kwamen langs gewandeld
in regelmaat van ebbe en getij,
maar vast in de voorbijgang blijven zij
staan - onveranderd.

Vluchten van vogels, als het tij komt, kringen
rondom de muren, krijschend, armetierig,
en worden als in vlaag tusschen de dorpen
en over d'akkers machteloos en zwierig
omlaag geworpen.
Grondwinden buldren op en zij omklampen
met wurgende armen vruchteloos hun muren
En lauwe zeeën zweven óp en sturen
landwaarts de drommen geesten hunner dampen
Zij tuimlen ijlings door het licht der lampen,
eindlijk verjaagd, bestaard en achtergaan
door het verwijtend licht der opgekomen maan.

Dan, naar dë omtrek donker wordt begleden
en vonk na vonk langs 't water openspringt
hoog aan de mast en in de straat beneden
één felle bliksem van hun hoogten zwingt
en treft met spitsen speerpunt duin en dijken
en heeft opeens - ten uiterst uitgestrekt
't alom ontdekt. -

En meerdren volgen.... cirkelend bestrijken
hun monsterwieken al wat ligt verholen
en hunne vaste wentelingen lijken
een zwijgende horizontale molen.
En overal, in het Oost en Noord en Westen
beginnen hunne vleugels uit te slaan
en óp te zweven'en spookig rond te gaan
of d'oogen plots te sluiten en te vesten -
Oraklen vluchten rond en witte zwaarden
gaan als met hijgend hemelsch dreigement
- en elke klingzwaai een gericht verzendt -
over de grauwe, en verdoembre aarde.
D'onveilge zee wordt spiegende belouterd
in straal na straal
ver en totaal
het vastland helsch en vlammende doorkouterd.

En op de diepe en schemerige wegen
komen geruchtloos hun doorluchte vegen
de kleine lieden, die zich huiswaarts reppen
verrassend tegen....
En langs de vlakken van de kerken scheren
de wazen schijnsels van hun groote veeren
Zij tasten in gewelf en leege koren
gaan over banken, grafsteenen en gloren
in 't koopren doopvont en gekroonde luchters.
Zij kaatsen op de vaarten en verluchten
de biezen tot extaze en vervluchten....
verzilvren wilgen, daken, huizenranden
beglinstren tuinen, hunnen vrede veinzend
en toonen in de puntige hekken grijnzend
hun tanden....

En naar al zwaarder over zee en weiland
de zwarte stilte zilv'rend nederzakt
worden hun seinen overal oppermachtig
- als spelen vingers druk en duivelachtig
boven het eiland -
En uren lang gebaren zij en blinken
en zoeken ijlingsch landing en gevaar - -
tot z'in de rozen van den dag verzinken - -
tot z'in het zilver van de zee verdrinken - -
met hun onwereldsch wezenloos gebaar.

Zooals profeten, eenzaam boven allen
hun glorieuze blikken, troost- en onheilspellend,
over 't bedonkerd en 't vooroverhellend
verijdeld leven manend laten vallen;
als wachters en bewakers voor de vijanden
zandplaten en Noord-Westers, kolk en koers,
doorbreken zij de lucht met schimmige horens,
steken hun lansen door 't verderflijk floers,
staan als de steenen ridders dezer eilanden
de torens....

De kathedraal

Door tijd en storm geteisterd en omstreken
maar 't lieflijk licht langs haar verbeten wanden,
een heil'ge schijnt zij, uit wier kleed en handen
de vogels stijgen en de bloemen breken.

Achtergebleev'ne in het laag gebeuren,
vallend gemuurt en doodgebloeide boomen,
het zacht versterven en het luid herkomen
bleef z'om de glorie van Maria treuren.

De wilde ranken schonken hun vertrouwen
en streefden opwaarts uit het eeuwig leven.
En d'oude zee, met haar onrustig zweven
bleef haar bedreig' of peinzende beschouwen.

Poorters en ridders, lachende edelvrouwen,
draafden voorbij en kermissen, die brasten,
gevechten, oproer, tuimlende scheepsmasten,
begroetten en omtrappelden haar bouwen.

Oogstwagens en bekruiste heksenkarren
het klaaglijk staan van de ten straf verdoemden
de goud-gestaafde scheepnen - de bebloemde
intocht der graven tusschen volksch verwarren....

.... de wijdfluweelen statie der markiezen
en de zoo statig-wandelende drossaten,
wisselende vendels - plondrende soldaten
kwamen hun roemzucht aan haar voet verliezen.

De wrok en spotlust rukten binnen, tierend!
Van zuil en cloitre brak het steenen loover
Stille apostelen zonken luid voorover
in schonsche takels, door de ruimte zwierend.

Altaar en koor en kruiswerk braken samen
onder de haat en trapplende paarden,
tot nog een vale en valsche stilte waarde
tusschen 't gewelf en d'uitgestoken ramen.

En zoo - alleen gelaten in haar rouwe....
omsingeld en beslopen door 't getijde,
werd zij het huis, waarin de regen schreide
en 't hol verblijf der akelige kouwen.

Maar uit de scheuren der donjons ontvouwen
de duif haar wieken en de bloem haar bladen
en nóg omwaart Haar Hof van ongenade
de hemelsche aandacht onzer Lieve Vrouwe....

Kathedraal in 't licht

Over 't gezinder en wijdsch meeuwenscheren
en de geméten van ver land en zee,
in 't zomersch licht en d'ademlooze vreê
gloeit als een toorts de kathedraal van Veere.

En als een weer van veel-geheven speren
springt elke zilvre zijwand naar 't azuur
een vliegend spel van grijsdoortinteld vuur
verijlend in het puur der atmosfeeren.

Besteld met witte lelien, opgetilden
in menigten langs het bevonkt plemuur,
verheft zij zich in 't hoogst geklommen uur
op de triomf van haar vier heldre schilden.

Uit haar pilaren, brokklig en verbitterd,
tot een verrijzenisse op de stad
verschenen - en alzijdig vlamgevat,
perelt haar obelisk voor 't blauw en schittert.

En zoo in d'opvlucht en alleen gelaten
't rumoer-ontdaan en eeuwigheid-omringd
is 't of 't verleên weer langs haar muren zingt
in een onwereldsch ademloos Laudate....

Kathedraal in novembernacht

De avond schreeuwt - dor hout besmakt de schuren
De springwind kermt - schroomvallig slaan de uren
Het bliksemlicht komt kruis en rug bevuren,
Ik strompel laag aan haar fatale muren.

De dom staat groot - beworsteld door de zwerken,
almachtig zwart in de verwurgde perken.
De rammelvlagen roepen honderd kerken
De schaduw ijlt, trekt knieën en slaat vlerken.

Een schrille maan komt lijkbleek haar bevlaken.
Haar geest glijdt af en loopt over de daken.
Kat-oogen vonken bij een hoek - de staken
der boomen vallen stuk - en vloeken kraken.

Het goudschip vlamt - de plassen zijn wolkbrekend
En de boogramen loerende en smeekend.
Gestalten wenken, hooploos armenstekend -
het donker scheurt - het Godshuis ligt geteekend.

Ik strompel klein, ik strompel laag bijzijden.
Zij valt op mij! ik val in 't zwart.... wij beiden!
De zonde komt geridderd opwaarts rijden
uit haar - uit mij - en uit het hart der tijden.

Kathedraal in sneeuw

De schemering rondom haar beeld is zwevend
Lucht, wind en licht, ze zijn àl levend, levend.
Vliegenden sterren dekken eeuw na eeuw
En zacht verzinkt de kathedraal in sneeuw.

De volgestoeide beeren slaan valleien.
Sluiers van dons komen den steen bevleien
De grauwe koepel wordt verlucht en vlucht
al hemelzuchtig in de bleeke lucht.

De donkre poort met de gebroken bogen
wordt tot een ingang, smetteloos voor oogen -
En de verblinding is zoo luisterstil
of zij het Christuskind verwachten wil.

Muur en kanteelen worden speelsch besprongen,
de vensternissen stemmeloos volzongen
o goedheid Gods, in vliegende overval
de trots wordt milder en het zwart kristal.

Tusschen het tijdlijke en het eindelooze
verzinkt zij blindlings onder witte rozen -
En zij wordt heilig als in d'eersten tijd
van Jezus zegenende aanwezigheid.

Ex ungue leonem door Dr. Alfred A. Haighton.

Naar aanleiding van:
Johannes Tielrooy. *Panorama de la littérature Hollandaise contemporaine.*
- Editions du Sagittaire, Paris, 1938.

Dit is de tweede keer in mijn leven, dat een boekbespreking onder mijn handen uitdijt tot een opstel[1]. Gebrek aan zelfbeheersching? Misschien. Misschien ook de aard van het betreffende boek, die het belangrijk maakt als symptoom van een toestand. Hoe ook, mij dunkt bovengenoemd geschrift de moeite van een uitvoerige beschouwing waard.

Niet enkel wegens zijn belang op zichzelf, ofschoon voorlichting in het buitenland over onze letteren geen peuleschilletje is. Doch ik acht dit boek vooral beteekenisvol als staal van hedendaagsche litteratuur-beschouwing in Nederland. De schrijver is een Nederlander, en zijn uiteenzettingen weêrspiegelen den aard der tegenwoordig ten onzent gangbare critiek.

Dat met dier opvattingen iets mank gaat, wordt al jaren lang in ruimen kring beseft. Maar wáár wringt de schoen? Wel: hier ligt een boek voor ons, dat de denkwijze onzer huidige critici fraai belichaamt in een, als compleet opgedischt, overzicht van onze tijdgenootelijke letteren. Laat ons het eens op de keper beschouwen. Misschien kan men er het antwoord op die vraag uit afleiden.

Vooraf ga eene verkenning van het geestesterrein, waarop het gebeuren speelt.

De onsterfelijke verdienste van ‘Tachtig’ is geweest het verwerkelijken van een drieledig resultaat. Primo: het weêr doen

1) De eerste maal over een politiek geschrift. Zie: Dr. Alfred A. Haighton, ‘Leugens over Italië’. Tweede Druk. - N.V. Haagsche Drukkerij en Uitgeversmaatschappij, 's-Gravenhage, 1934.

huldigen van de drie eeuwige beginselen van àlle echte kunst. Te weten die, welke kort uitgedrukt staan in de drie leuzen: 'l'Art pour l'Art', 'Vorm en Inhoud zijn één' en - voor poëzie - 'de Allerindividueelste Expressie van de Allerindividueelste Emotie'. Secundo: de creatie van eene litteratuur, die aan al deze eischen voldeed. Tertio: de verovering der *vrijheid* voor de Kunst.

Zoowel i n n e r l i j k e als u i t e r l i j k e vrijheid, maar vooràl de eerste.

Sedert de vestiging van het Koninkrijk der Nederlanden anno 1814[1)] heeft ons Vaderland geen Overheidsdwang tegen de Kunst gekend. (Zelfs nauwelijks Overheids-b e m o e i e n i s mèt haar.) Gedurende dat heele lange tijdvak van thans welhaast 1¼ eeuw, greep het Openbaar Ministerie slechts bij hooge uitzondering in tegen 'onzedelijk' geachte Kunst - en het liep immer uit op vrijspraak[2)] -, terwijl n o o i t om politieke redenen werd opgetreden. Een politioneel juk behoefde 'Tachtig' dus niet af te schudden. In rechte wàs de Kunst reeds vrij.

Doch de z e d e n dwongen. De bekrompen publieke opinie van vóór 'Tachtig' duldde geen andere letterkunst dan de pipsche namaak-romantiek - moraliseerend, braaf en zoet -, die toen opgeld deed. Een tam romannetje als Busken Huet's 'Lidewijde' vond men 'erg', zelfs tegen van Lennep's 'Klaasje Zevenster' koesterden sommige fatsoens-maniakken bezwaren en Multatuli's bleekzuchtige erotiek leek menigeen verschrikkelijk. Hier vielen boeien te slaken. En 'Tachtig' heeft het gedaan: dank zij Kloos en van Deyssel vooral, heeft de litteratuur vrijheid van beweging veroverd op maatschappelijk vooroordeel.

En, veel akeliger nog, vóór 'Tachtig' oefenden de zeden hun dwang binnen het gemoed der kunstenaars zèlven uit. Zij erkenden het recht dier zeden, méde op litterair gebied; zij waren doortrokken van de heerschende ideologie, en beleden deze óók bij hun artistiek werk. Zij voelden zich eigenlijk d i e n a r e n dier zeden en mitsdien even geneigd als verplicht om hun werk te maken tot para-

1) Ik weet wel, dat Hij, die eigenlijk Prins Willem VI van Oranje was, eerst Souverein Vorst der Nederlanden werd, en pas later Koning, Maar onze huidige Staat werd toch gegrondvest door Oranje's terugkeer. Na voorbereid te zijn door de Oranje-omwenteling te den Haag, onder van Limburg Stirum, van der Duyn van Maasdam en van Hogendorp.

2) Bij mijn weten, laatstelijk, een klein decennium geleden tegen Alle Smeding's roman 'De Zondaar'.

phrase of illustratie van die ideologie. Zulk een *innerlijke* dwang is duizendmaal erger dan de u i t e r l i j k e door de zedeleer der omgeving of zelfs door de grofste onderdrukking zijdens den Staat. Want deze stempelt den kunstenaar, met vol besef, in eigen oog tot geestelijk hoorige. En geen slavernij drukt zwaarder dan die, welke men zèlf, innerlijk, beaamt. In den strijd tegen d i e n draak-met-honderd-koppen heeft 'Tachtig' zijn schoonste lauweren geoogst. De Tachtigers hebben het Eigen Recht der Kunst weêr tot gelding gebracht. Haar *innerlijke vrijheid* hebben zij der Kunst hergeven.

Maar helaas, de teruggang bleef niet uit. Een volgend geslacht telde velen, die gansch vrijwillig terugkropen in de geestelijke gevangenis, waaruit 'Tachtig' de kunst bevrijd had. Sindsdien is men van kwaad tot erger vervallen. Aan een reeds van welhaast tien jaren terug dateerend artikel over dit onderwerp van den Kloos-kenner Khouw Bian Tie[1)] ontleen ik de volgende rake kenschetsing van dit verval:

'In 1904 signaleerde de dichter-criticus Willem Kloos een teruggang in de Hollandsche literaire critiek, toen Herman Gorter in zijn literaire beschouwingen het socialisme als toetssteen gebruikte. Gorter critiseerde naar 't motief, "evenals nu wijlen onze brave predikanten-verhandelaars uitsluitend alle letterkunde goed- en afkeurden naar de mate van welbehagen of misnoegen, die zij kon opwekken in een godsdienstig gemoed van bepaalde kleur"[2)]. Coster vervalt eigenlijk in een zelfde fout. Hij gaat uit van den geest des tijds, van de Hollandsche menschheid in haar geestelijk leven, en toetst dan de werken der dichters aan dien geest. Jacques Perk b.v. is niet onder te brengen in zijn "van de natuur naar den geest"; vandaar dat Perk's gedichten ook niet in de bloemlezing worden aangetroffen. Het onbillijke oordeel over Kloos, als zoude Kloos' kunst aan zijn ziele-tweespalt zijn gestorven, is eveneens hieruit te verklaren, dat Kloos in de interpretatie van Coster niet heeft kunnen reiken tot den "geest". Terwijl op zich zelf die tweespalt toch evengoed object van allerhoogste kunst kan zijn als welke bezinning van de ziel ook. Het hangt maar af van de "poëtische potentie" van den dichter.

1) Khouw Bian Tie, 'Een Teruggang?', in het maandschrift 'Nederland', jaargang 81, aflevering 5, Mei 1929. - Leidsche Uitgeversmaatschappij, Leiden, 1929. (Pag. 467).
2) Citaat uit Kloos' geschriften door Khouw.

“Het behoeft geen betoog”, vervolgde Kloos, in aansluiting op zijn oordeel over Gorters wijze van critiseeren, “dat al zulke “kritiek” haar beweerde onderwerp, de literatuur, in het geheel niet aanraakt, en dat zij dus geenerlei beteekenis kan hebben ter beoordeeling der waarde van wiens of wat kunst ook.’[1)]

‘Wanneer nu Coster in zijn jongste werk de motieven beschouwt van de dichtwerken, die hij verklaart te willen beoordeelen naar hun essenties van poëtische schoonheid, dan raakt hij eigenlijk evenmin het beweerde onderwerp en *mag* ook hier *wellicht* gesproken worden van een zekeren teruggang in de literaire critiek.’[2)]

Khouw formuleert zijn eindoordeel met de behoedzame hoffelijkheid, zijn Ras eigen. Ik voor mij lees i.p.v. ‘mag’ en ‘wellicht’: resp. ‘moet’ en ‘beslist’. Men heeft hier, in een notedop, een diagnose van de ziekte, waaraan de critiek lijdt.

Hoe het wèl moet, omschrijft, op het voetspoor van ‘Tachtig’, Khouw, elders in datzelfde voortreffelijke artikel, even beknopt (pag. 469...471):

‘Hier in Holland is het vooral “De Nieuwe Gids” geweest, die keer op keer betoogd heeft, dat motief en kunst niet met elkaar verward moeten worden. En zulks vooral bij monde van twee harer grootste mannen: Kloos en van Deyssel. “De evolutie der literatuur”, aldus van Deyssel in zijn beroemd geworden “Over Literatuur”, “van Homerus tot Zola” is niet te zoeken hierin, dat Homerus Grieksche militairen en Zola Fransche burgers heeft afgebeeld; maar in het verschil, dat er bestaat tusschen de manier, waarop Homerus zijn menschen en Zola de zijne afbeeldt. Want de stukken natuur, die de kunstenaar weergeeft, dat zijn *de stukken natuur,* maar de *wijze, waarop* hij ze weergeeft, *dat is de* **kunst**.’[3)] En wat Kloos aangaat, in bijna al zijn critische werken bewijst hij keer op keer, op telkens andere wijze, dat 't motief van een kunstwerk en deszelfs poëtische waarde aparte dingen zijn. Zoo b.v.: ‘Schoonheid heeft de essentie van ieder vers te wezen, en al

1) ‘W. Kloos, “Nieuwere Literatuur-Geschiedenis”, dl. 1. Als Inl. p. 9.’ (Noot, onder no. 1, in Khouw's text.)
2) Cursief van mij, A.A.H.
3) ‘Lod. v. Deyssel, “Kritieken”. p. 57.’ (Noot, onder no. 1, in Khouw's text.)

spreekt de dichter, in zijn vers, over de gewichtigste en ernstigste, de meest diep-zinnige of meest reëele dingen, dan heeft hij die allen toch door zijn innerlijk bewegen, door het geluid van zijn zingende en ziende ziel, eerst tot schoonheid te maken op straffe van anders geen dichter te zijn, maar alleen een technische verzen-smid.'[1] En inderdaad, men moet de beide beschouwingswijzen zeer streng van elkaar onderscheiden. De vaak, bewust of onbewust, gekoesterde meening als zou het motief van een dichter essentiëel zijn voor de schoonheidswaarde van zijn werk, is niet houdbaar. Theoretisch, noch practisch is ze te verdedigen.[2]

'Het is waar, dat groote kunstenaars als Plato, Dante, Shelley, Goethe e.a. in hun onsterfelijke werken dikwijls zeer hooggaande ideeën hebben verkondigd. En toch, gesteld zelfs, dat alle groote kunstenaars diepzinnige ideeën hebben geuit in hun werken, dan nog is de stelling onjuist, dat die ideeën de kunstwaarde van het werk bepalen. Immers de sluitrede: "Kunstenaars verkondigen hooge ideeën, X verkondigt hooge ideeën, dus is X kunstenaar", is onvolkomen, omdat voor het kunstenaarschap nog heel wat meer vereischt is dan alleen maar hooggaande ideeën. Gelijk Kloos het dan ook ergens geschreven heeft, is Goethe in enkele zijner lyrische verzen niet minder ongemeen kunstenaar dan in zijn dieptragische werken. Bovendien, practisch is de stelling ook onjuist. Van Deyssel gaf een typisch voorbeeld inzake de Divina Comedia van Dante. Indien waarlijk het motief de kunstwaarde bepaalt, dan moet een gewoon schooljongens-uittreksel van de Comedia even mooi zijn als Dante's werk zelf. En voorts, indien werkelijk 't motief essentieel is voor de schoonheidswaarde van een werk, dan moeten alle philosophen groote kunstenaars zijn. Niemand kan b.v. ontkennen, dat Kant "weltstürzende" ideeën heeft verkondigd, en toch zullen Kant-kenners hem geen woordkunstenaar noemen.

Neen, het is geen kwestie van *wat* er behandeld wordt, maar van *hoe*[3] zulks geschiedt is. Het "hoe", dat is de vraag naar de kunstwaarde, het "wat" die naar het motief. En nimmer mogen beide met elkaar worden verward.

1) 'W. Kloos, "Letterkundige Inzichten en Vergezichten" dl. I, p. 123.' (Noot, onder no. 2, in Khouw's text.)
2) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.
3) Cursief in text.

Wil de literaire critiek geraken tot een wetenschappelijke objectiviteit, dan moet zij noodwendig, zooals dat in de wetenschappen gedaan wordt, *scherp haar object afbakenen.* Dit te hebben gedaan, is één der grootste verdiensten van De Nieuwe Gids, inzonderheid van haren leider, den dichter-criticus Kloos. De "*schoonheid*"-zijde van het verschijnsel literatuur, die heeft de criticus te bekijken en die alleen. "De schoonheid zit *overal,* in het vrome als in het atheïstische, in het patriottische als in het anarchistische, in het streng-moreele als in het losbandige, *en de* **beste**, *want* **breedste** *criticus zal hij dus wezen, die haar overal weet te vinden en te waardeeren,* ook in *die* levenssferen en gedachte-soorten, die verschillend zijn van zijn eigene, *omdat hij bij alles altijd* **alleen** *op die schoonheid let,* die in alles, ook in de onderling meest verschillende, ja tegenstrijdige sferen wordt aangetroffen, en die in haar innerlijk wezen altijd hetzelfde blijft."[1] Ziedaar, een wetenschappelijke grondslag voor de literaire critiek.'[2]

Inderdaad: 'Tachtig' had gelijk. Het afwijken van Kloos' en van Deyssel's beginselen heeft slechts onheil over onze letteren gebracht. Het, anno 1904 aangevangen, verval vrat steeds verder door.

En nu ligt hier voor mij een boek, dat Neêrlands huidigen litterairen tijdgeest nauwkeurig weêrspiegelt. Mag ik het voorbijgaan zonder den vinger op de wonde plek te leggen? Gaat het aan, er een simpele recensie aan te wijden?

Neen! Daarvoor is het té zeer uiting van een ernstig verschijnsel. En daarvoor doet het, mitsdien, té veel onrecht aan verdienstelijke literatoren.

Ik neem het dus onder handen. Zoo de eigenlijke boekbespreking daaronder lijdt, des te erger. Trouwens, ik hoop toch wel 'recensie' in te vlechten en der verdiensten recht te doen wedervaren.

* * *

1) 'W. Kloos, Idem. dl. IV, p. 214.' (Noot, onder no. 1, in Khouw's text.)
2) Cursief, spatie en vet van mij, A.A.H.

Dus nu het boek bekeken!

De bedoeling van dit werk blijkt uit de eerste woorden van den ‘Préface’:

‘Faire connaître au public qui lit le français un sujet qu'on ignore encore trop en dehors de nos frontières, telle est l'ambition dont est né ce petit livre’.

Ambition bien sympathique, voegt men er onwillekeurig aan toe. Het is, inderdaad, ontstellend, zoo weinig de Franschman, over het algemeen, van Nederland überhaupt en van onze litteratuur in het bijzonder weet. Onwetendheid voert, hier gelijk immer, tot wanbegrip en verongelijking. Een poging om den Franschen een kijkje in onze Cultuur te verschaffen, verdient dus alle lof. Of dezelve in goede aarde valt is een tweede. Naar mijn ervaring treft men warme belangstelling voor onze Taal, Cultuur en Letteren enkel aan in Japan. Den laatsten tijd - sinds Hitler aan de macht gekomen is - beginnen ook de Duitschers over de brug te komen; maar Berlijn heeft nog geen speciale Staatsschool voor Nederlandsche Taal en Letteren, zooals Tokio. In Frankrijk viel tot voor kort ter nauwernood een spoor van belangstelling te bekennen. ‘De’ Franschman, even beminnelijk als eigengereid wezen, beperkt zijn cultureelen horizon tot de Fransche beschaving en is er weinig ver van af, ‘la civilisation française’ voor de eenige te houden, die de moeite waard mag heeten. Het ontstellend gebrek aan kennis van vreemde talen onder het Fransche Volk - de schaarsche uitzonderingen, die den regel sterk bevestigen, niet te na gesproken -, maken het ook zoo goed als onmogelijk, over dien gezichtseinder heen te kijken.

Het optreden van Dr. Walch als professor voor onze Taal en Letterkunde aan de Sarbonne mag misschien opgevat worden als symptoom van een kentering. (M i s s c h i e n : want tusschen universiteit en publiek gaapt een wijde klove.) Het lanceeren door de uitgeverij-in-quaestie van een ‘Collection des Panoramas des Littératures Etrangères Contemporaines’ zegt meer, indien het tenminste geen louter speculatieve worp is.

Hoe ook: een werk als het onderhavige verdient onze volle sympathie. Meer dan tijd is het, dat Frankrijk begint te merken: het Nederlandsche Volk is eene Natie met volwaardige eigen Cultuur en niet maar een raar uitloopertje van Duitschland. Deze

laatste misvatting spookt nog maar al te veel rond bij de Franschen. (Met het funest gevolg, dat wij vaak een takje van den haat te slikken krijgen, die elk rechtgeaard Franschman nu eenmaal tegen den ‘Boche’ voedt.) Tielrooy heeft dit stellig begrepen en hij gaat er heel handig tegen in.

Het ware, in een voor-Franschen-bestemd boek, natuurlijk hoogst ondiplomatiek, ronduit te zeggen, waar de schoen wringt. Zoo iets zoû maar ergernis en wantrouwen wekken. Onze schrijver opent zijn verhandeling, zeer élégant, door een weêrlegging van ongenoemde vooroordeelen, middels een ‘Introduction’ met den volgenden aanhef:

‘C'est un fait d'expérience qu'une littérature de quelque valeur n'est guère possible dans un pays qui n'a pas conquis son existence nationale bien caracterisée, ou qui l'a perdue. La Flandre du XVIIIe siècle, qui, comme on le sait, vivait sous la domination autrichienne, rêvait et imaginait sans doute: elle s'exprimait à peine. Les indigènes de nos colonies d'Asie n'arrivent jusqu'ici qu'a de pâles imitations de l'étranger ou à des répétitions de thèmes autochtones figées depuis des siècles.

Aussi bien, qui dit littérature hollandaise, dit nationalité hollandaise, et la première est née peu de temps après la seconde. Au cours des XIIIe et XIVe siècles, les petits comtés et duchés des Pays-Bas se détachent peu à peu de l'empire germanique et acquèrent une personnalité propre; dès le XIVe siècle par exemple, les comtes de Hollande, quoique descendants d'une famille allemande, deviennent visiblement hollandais ou même s'orientent vers la France. Or, c'est au XIIIe siècle qu'avec la nonne HADEWYCH et la traduction-remaniement du *Roman de Renard,* on trouve aux Pays-Bas les premières indices d'une vie littéraire nationale’.[1)]

Banale waarheden voor òns; maar feiten, die de doorsneê-Franschman niet weet en die hij toch weten *moet,* wil hij zich eene niet àl te verdraaide voorstelling vormen van hetgeen Nederland was en is.

De ‘Introduction’ geeft vervolgens een zéér beknopt aperçu van onze Letteren tot 1880. Hetzelve is uiterst kort gehouden -

1) Cursief in text.

3⅓ bladzijde -; en terecht. Het gaat om littérature *contemporaine.* Onze 'huidige' litteratuur vangt aan met 'Tachtig'. Wat daarvóór ligt behoort slechts èven aangestipt, om den historischen achtergrond te schetsen.

Het werk is nu verdeeld in *vier* deelen: I. La Rénovation de 1880; II. Le Néo Romantisme de 1895; III. La Génération de 1910; IV. L'Après-Guerre. Met deze indeeling kan men vrede hebben, al lijken èn de ompaling èn de respectieve betitelingen van Deel II en III een beetje willekeurig. Ten slotte snijdt iedere classificatie, hoe goed ook, hier of daar door het levende weefsel der werkelijkheid heen.

Deel I begint met: '1. Les précurseurs du mouvement de 1880.' Als zoodanig worden genoemd: Marcellus Emants en Jacques Perk. Of Perk wel 'précurseur' mag heeten? Ik voor mij zoû hem liever in de volgende afdeeling geplaatst en onder 'précurseur' - enkelvoud - enkel Emants gerangschikt hebben. Maar enfin...

Volgt: afdeeling '2. Les grands initiateurs du mouvement de 1880'. Kloos wordt, naar behoort, het eerst genoemd en qua 'hoofdman' der Beweging gewaardeerd (pag. 16 en 17). Dan komt het verhaal van de oprichting van 'De Nieuwe Gids'; waarbij terloops melding van: Van Eeden, Verwey, Van der Goes, Paap en Van Deyssel. Daarop krijgt Willem Paap den 'uitbrander', die den schrijver van 'Vincent Haman' toekomt. Algemeene schets der Beweging, waarin (pag. 18 en 19) o.m.:

'Le *Nieuwe Gids* n'était pas seulement un facteur de renouvellement littéraire, il était aussi un phénomène du renouvellement général de la vie nationale à cette époque: après une longue stagnation, le pays s'enrichissait de nouveau, la liberté individuelle augmentait dans tous les domaines, tant politiques que moraux, les arts se développaient.'[1)]

Dan weêr over Kloos. En, helaas, hier raakt de schrijver voor het eerst het spoor bijster. Op pag. 19 zegt hij:

'L'oeuvre personnelle de Kloos - pour revenir à lui - est importante, *surtout au début.* Ses *premières* études critiques sont admirables: rythme large, argumentation frappante, information parfaite, goût presque infaillible.'[2)]

1) Cursief in text.
2) Cursief van mij, A.A.H.

Halt even!

De door mij gecursiveerde woorden zijn onbillijk tegenover den Grootmeester onzer Dichtkunst. Desnóóds mag men van Kloos' *verzen* nog vinden, dat zij ‘surtout au début’ belangrijk (en hoe!) waren - al is de, vrij algemeen gangbare, manier, om zijn latere poëmen over het hoofd te zien, één der vele miskenningen, die men hem aandoet - maar van zijn ‘études critiques’ geldt dit zéker *niet.* Deze zijn in later jaren éven diep - zoo niet dieper - dan ‘au début’. Anderzijds rijst de vraag: welken maatstaf legt Tielrooy aan bij de waarde-toetsing van ‘études critiques’? Dat hij hun ‘argumentation frappante, information parfaite, goût presque infaillible’ prijst, klopt volkomen; maar wat voor gewicht legt ‘rythme large’ (nog wel op de eerste plaats genoemd!) in de schaal bij ‘études critiques’: werken van Aesthetische Wetenschap, waarbij, in trouwe, toch enkel de ‘argumentation’, ‘information’ en ‘goût’ tellen?

Laat ons nu den draad van den text weêr opnemen:

‘Ce qui *manque* à la critique de Kloss[1], y manque inévitablement: vu sa propre conception de cette activité, qui le contraignait à s'en tenir *à peu près à la forme* des oeuvres discutées, ses études ne pouvaient guère devenir *des professions de foi philosophiques,* - c e q u e l a **vraie critique**, p o u r t a n t, **doit toujours être** *plus ou moins directement*[2] (*Veertien jaar literatuurgeschiedenis*[3] - “quatorze années d'histoire littéraire”, 1894).’

In een notedop geeft de schrijver hier zèlf een ‘profession de foi’. En wel eene profession de foi non pas philosophique mais idéologique, zoû ik zeggen. Later, bij zijn behandeling van Dirk Coster o.a., zullen wij deze ideologische geloofsbelijdenis van Tielrooy weêr zien opduiken.

Men kan niet scherp genoeg tegen een dergelijken maatstaf protesteeren.

Wat is een ‘profession de foi philosophique’? Wijsbegeerte is geen quaestie van gelóóf, maar van wéten. En al verstaat de Fransche ‘man in the street’ onder ‘philosophie’ inderdaad

1) Staat er inderdaad; stellig drukfout!
2) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.
3) Cursief in text.

zooiets als ‘levenswijsheid’, de Fransche Wetenschap doet dit *niet.* Ook bij haar is ‘philosophie’ = ‘wijsbegeerte’. De populaire verbastering, in Frankrijk, van de begrippen ‘philosophie’ c.a. mag dus nooit aanleiding zijn om ze, in een ernstige verhandeling, in dezen verdraaiden zin te bezigen.

Met ‘profession de foi philosophique’ kàn Tielrooy dus niets anders bedoelen dan: ‘ideologische geloofsbelijdenis’. Het vervolg van zijn boek bevestigt deze gevolgtrekking herhaaldelijk. En nu is ‘ideologie’ onvereenigbaar met ‘wetenschap’ en derhalve net het ingrediënt, dat litteraire critiek partijdig, vooringenomen, onzakelijk en, mitsdien, waardeloos maakt.

Kloos' onsterfelijkste verdienste, als Criticus, lag juist in zijn onwankelbare eerlijkheid. Volkomen onpartijdig oordeelde hij over de werken van vriend en vijand. Hetgeen, helaas, onze hedendaagsche critici, die meerendeels ‘rood’ of ‘wit’ of ‘bruin’ of ‘zwart’ of ‘geel’ of wat anders zijn, gewoonlijk *niet* doen.

Leefde Kloos nog, dan zoû hij Tielrooy ongeveer dit toevoegen:

La vraie critique *ne doit jamais,* ni directement ni indirectement, être une profession de foi ‘philosophique’. (C'est à dire, dans la circonstance, une profession de foi *idéologique.*) Elle ne doit être qu'une profession de foi *esthétique.* Idéologie, théologie, politique etc. n'ont rien à faire en matière d'Art. Vos ‘professions de foi’ étaient précisément le propre de cette ‘littérature’ de pasteurs, d'avant 1880.

Het is werkelijk jammer, dat Tielrooy het Fransche publiek zulk een slecht staaltje van Nederlandsche critiek-opvatting voorzet.

Doch Tielrooy geeft den Dichter Kloos de hem toekomende eer (pag. 19):

‘Rien de plus beau dans notre langue que ses premiers vers lyryques (*Verzen* - “vers”, 1894 e.s.) et que ses trops rares évocations poétiques de l'antiquité (*Okeanos,* 1884).’[1)]

Het doet ons, Nederlanders, eenigszins vreemd aan in den hakkelenden zin:

‘Je suis un Dieu dans le tréfonds de mes pensées’ de vertaling te herkennen van:

‘Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten’...

1) Cursief in text.

Maar Tielrooy heeft gelijk, géén rythmische ‘omdichting’ te probeeren, doch enkel eene vertaling der beteekenis te geven. Het eerste mislukt tòch: in het gunstigste geval geniet de vreemd-talige lezer de poëzie *des vertalers.* Het laatste heeft het voordeel, dat althans de *inhoud* zoo goed als letterlijk weêrgegeven wordt

Komt dan Frederik van Eeden op de proppen, wiens onderscheid met Kloos mitsgaders ‘de’ Tachtigers-als-groep goed gekenteekend wordt.

Vervolgens is de beurt aan Lodewijk van Deyssel:

‘LODEWIJK VAN DEYSSEL au contraire (pseudonyme de K.J.L. Alberdingk Thijm, 1864), est toujours resté fidèle à son ami Kloos. Il a bien mérité du mouvement par ses diatribes amusantes contre les médiocres du moment (contre les “redingotes”, comme il disait), par les pages enflammées ou il exaltait la langue nationale et disait vouloir “soulever la Hollande et la jeter en avant dans la marche des peuples”, par ces essais lyriques sur les écrivains qu'il aimait, par exemple Zola et plus tard Maeterlinck.’

Zeer juist. Doch de volgende volzin brengt weêr een ontsporing:

‘Quelques-unes de ces pages resteront *peut-être.*’[1)]

Certainement, monsieur Tielrooy, certainement et non pas ‘peut-être’! Van Deyssel is voor ons tijdgenootelijk proza wat Kloos is voor de dito poëzie; zijn werk leeft en zal blijven leven, en Uw voorzichtig ‘peut-être’ is er glad naast.

De schrijver voert voort:

‘Dans son roman *Een Liefde* (“un amour”, 1885), il décrivait très subtilement les mouvements d'âme d'une femme abandonnée. Son émouvant recueil de méditations *Uit het leven van Frank Rozelaar*[2)] (“souvenirs et pensées de F.R.”, 1912) le montre national dans le meilleur sens du mot, puisqu'il s'y astreint, par exemple, à décrire les joies que peuvent nous procurer le simple acte de regarder, et qu'il tâche de faire sentir la beauté, trop souvent insoupçonnée, des objets et des êtres les plus familiers. Nature véhémente et fine à la fois, il prônait la passion en art, et disait que l'observation artistique devait s'affinir en impression, celle-ci en sensation (mot français’...

Pardon! Van Deyssel schreef nooit ‘sensation’, maar altijd

1) Cursief van mij, A.A.H.
2) Cursief in text.

‘sensatie’: mot hollandais, dérivé du Latin: wat niet hetzelfde is! - Verder:

... ‘qu'il emploie à contresens,’...

Plaît-il? Maar wacht even! De rest der paranthèse is nog mooier:

... ‘,mais par lequel il entend quelque chose comme “vision émue”)’...

Neen, heer Tielrooy, dit is weêr mis. ‘Sensatie’ is bij van Deyssel géén Fransch, en de beteekenis, die hij er aan hecht, is niet ‘vision émue’ maar - ongeveer -: tot (schijnbare) objectiviteit toe, overweldigende impressie. Dr. van Deyssel zèlf definiëerde het door hem onder het woord ‘sensatie’ verstane begrip als volgt[1]:

‘Met het woord “Sensatie” heb ik bedoeld: een zeer bepaald, psychiesch-fyziesch fenomeen, karakterizeerend den moments-staat, waarin, zóó, dat hij het fyziek gewaar wordt, dus: met een zelfde *soort zekerheid* het gewaar wordt als waarmeê hij de lamp op de tafel ziet staan, - de mensch zijne ziel voelt leven, het ontijdige, bovenzintuigelijke in hem bewust voelt worden.’[2]

En die beteekenis kan het Hollandsche ‘sensatie’ zéér goed hebben. Van ‘contresens’ alzoo geen spoor. - Vooruit maar weer:

... ‘et la “sensation” en extase. On voit que, tout en admirant beaucoup le naturalisme français, il a tenu à le surpasser.

Son *dandysme* plus apparent que réel, et qu'il qualifiait d'“héroïquement individualiste”, a beaucoup ahuri ses contemporains; *l'expression littéraire en est une curiosité plutôt qu'une oeuvre*’.[3]

De door mij gecursiveerde slot-zinsnede lijkt even onrechtvaardig als duister. Vermoedelijk slaat de toespeling ‘dandysme’ op stukken als ‘De Koning der Eeuwen’, de ‘Adriaantjes’ en sommige critieken van van Deyssel. Is dit werkelijk zoo, dan moet het, in de slotwoorden vervatte, vonnis gruwelijk fout heeten. Immers: van Deyssel's ‘heroïsch individualisme’ heeft juist onze Letteren verrijkt met het marquantste proza, dat in onze Taal geschreven is. En tevens den weg geëffend voor het Surrealisme, lang voordat daarvan in Frankrijk sprake was, en zelfs éér het woord bestond.

1) ‘Verzamelde Werken van L. van Deyssel’, vierde deel, derde druk. - Scheltema & Holkema's Boekhandel. K. Groesbeek & Paul Nijhoff, Amsterdam, z.j. (Pag. 339, laatste regel v.o., tot en met pag. 340 regel 7 v.b.).
2) Cursief in text.
3) Cursief van mij, A.A.H.

Kenteekenend voor eene onmiskenbare, zij het verholen, vooringenomenheid tegenover ‘Tachtig’ is, in bepaald verband gebracht, Tielrooy's slot-tirade over van Deyssel:

‘Presque tout ce qu'il a fait *de bon* date de sa jeunesse: la nature même de son talent l'explique, ainsi que *son manque d'attention suffisante pour le monde qui l'entoure.* Incendie intense et rapide, que l'activité de cet homme remarquable; *après la cinquantième année,* il semble qu'il ne restât plus que cendre’[1].

Wel zéér misplaatst is het verwijt van *onvoldoende aandacht voor de omringende wereld* aan het adres van van Deyssel! De man, die, méér dan eenig ander Nederlandsch prozaïst, juist de kleinste bijzonderheden van, de fijnste indrukken uit, de teêrste schakeeringen in de buitenwereld genoteerd heeft! Men denke aan zijn ‘Adriaantjes’, ‘Menschen en Bergen’ en, last not least ‘Frank Rozelaar’.

Maar nog iets anders. Aan van Deyssel werpt Tielrooy een ophouden van activiteit nà het vijftigste levensjaar voor de voeten. Vitzucht troef? Het heeft er veel van. Maar: men kàn er zóó over denken.

Doch waarom dan niet in Kloos gewaardeerd diens ongeloofelijke activiteit *ook* na het vijftigste levensjaar? Dat Kloos tot aan het einde zijner dagen, diep in zijn acht-en-zeventigste levensjaar, bijna tot zijn stervensuur toe, actief bleef, had toch een prijzende vermelding verdiend, daar, waar het tegendeel in van Deyssel gegispt wordt! Nu lijkt het, alsof Tielrooy de groote Tachtigers liever laakt dan looft.

En dit schijnt wel het geval. Reeds de bewoordingen, waarmede nu Verwey wordt opgevoerd:

‘Si *la réaction contre Kloos et van Deyssel* a été *religieuse* chez van Eeden, elle fut surtout *intellectuelle* chez ALBERT VERWEY (1865-1937). *Verwey est l'homme qui veut se rendre compte.*’.[1]

toonen een wanbegrip ter zake van de ware beteekenis der Tachtiger Beweging. Van Eeden's en Verwey's ‘reacties’ waren i n d e r d a a d *reactie*: een terugvallen in de, net overwonnen, fouten van vóór Tachtig. Van Eeden's moraliseeren in de Kunst en Verwey's verstandelijke aesthetiek - men vergelijke zijn verzen! - zijn het eerste begin geweest van het verval der door ‘Tachtig’ -

1) Cursief van mij, A.A.H.

1) Cursief van mij, A.A.H.

en vooral door Kloos en van Deyssel! - gewonnen positie. Verval, dat, nà den oorlog, de overhand genomen heeft. Dirk Coster's ideologische - in Tielrooy's terminologie: 'philosophische' - critieken marqueeren deze latere ontaarding. Zij staan, in wezen, op dezelfde basis als de voor-Tachtiger critiek[1]. En Tielrooy zèlf blijkt, in het onderhavige boek, een klap van den molen te pakken te hebben. Zijne voorstelling, als zoude deze 'réaction contre Kloos et van Deyssel' een opbouwend element der ontwikkeling geweest zijn, zet de zaken op hun kop.

O.i. ware het beter geweest om, tegenover het Fransche publiek, heelemaal niet te reppen van de conflicten binnen de Tachtiger Beweging. Want wie de taal niet kent en dus onmogelijk tot de bronnen kan gaan, snapt de ware toedracht tòch niet. Maar àls men - waarom dan ook - een buitenlandschen lezerskring iets van deze scheuringen vertellen wil, dient men toch uit te doen komen, dat van Eeden en Verwey d w a a l d e n met hun 'réaction contre Kloos et van Deyssel'.

Afdeeling '3. Les cinq grands collaborateurs et amis du mouvement de 1880' noemt, als zoodanig: van Looy, Hélène Swarth, Arij Prins, Louis Couperus en Herman Gorter. Tielrooy acht, o.i. terecht, den roman 'Eline Vere' van Louis Couperus 'Le roman le plus brillant de notre littérature' ... Ook de vier anderen krijgen de hun toekomende eer.

Over Gorter o.m. deze passage, die vooral typisch is voor Tielrooy (pag. 29):

'Et puis ce grand poète s'est tournée vers la *philosophie*[2] et le socialisme. Lui aussi avait trouvé irrespirable, à la longue, l'air individualiste du *Nieuwe Gids*[3]. Il étudia Spinoza, il étudia Marx, il crut avoir trouvé. Et il proclama - c'était en 1896 - que l'art ne pouvait être grand que s'il était socialiste. Il écrivit un long poème (*Pan,*[3] 1912) qui ne peut satisfaire que ses *coreligionaires*[2], et encore'...

Bij Tielrooy is het marxisme dus een 'religie'. Het is maar een weet. Gewoonlijk noemt men zoo iets een 'ideologie'.

1) Zie: Khouw Bian Tie, op. cit. En: Dr. Alfred A. Haighton, 'De Allerindividueelste Expressie van de Allerindividueelste Emotie' in 'De Nieuwe Gids' van Juni... Augustus j.l.
2) Cursief van mij, A.A.H.
3) Cursief in text.
3) Cursief in text.
2) Cursief van mij, A.A.H.

Afdeeling 4 en 5 behandelen de ‘Disciples et adhérents’ der Tachtigers, respectievelijk op het terrein van ‘le roman et la nouvelle’ en ‘les autres genres’.

Deel II behandelt ‘Le Néo-Romantisme de 1895’. Daartoe worden o.a. gerekend Leopold, Henriëtte Roland Holst, Boutens, Dr. J.A. Dèr Mouw (pseudoniem: Adwaïta), Henri van Booven, Frits Hopman, Bierens de Haan en - bien étonné de se trouver avec les autres, sans doute! - de cabaretier J.H. Speenhoff. Ik heb er niets op tegen, dit gezelschap tot één groep te rekenen - en ik erken ook volgaarne J.H. Speenhoff als een ècht kunstenaar -, maar de qualificatie ‘Neo-Romantisme’ voor deze verzameling vogels van diverse pluimage lijkt toch wel een beetje bar. Is van Booven een r o m a n t i c u s ? En wat zoû mijn onvergetelijke leeraar Dr. J.A. Dèr Mouw wel zeggen, indien hij, in een hiernamaals, ervoer dat men hem thans onder de romantici rangschikt!

Met de twee eerste deelen, de helft van het boek, voor oogen, treft het *verzwijgen* van zekere namen. Noch Thorn Prikker noch Frits Lapidoth worden genoemd. Toch mag de eerste, met zijn eenigermate Wellsiaansche verhalen - vooral *toen* een zeldzaamheid ten onzent -, en de tweede qua criticus toch zeker, in trouwe, aanspraak maken op een vermelding. En zoo zijn er meer, tot deze twee tijdperken of ‘generaties’ behoorenden, o.i. ten onrechte weggelaten.

Deel III gaat over ‘La génération de 1910’. Met wat Tielrooy over de dichters zegt kan men het vrijwel eens zijn. Kenteekenend voor Tielrooy's opvatting zijn deze zinnen over Jan Prins (pag. 77):

‘Sa langue est pure et compréhensible au premier regard. *Il ne faut pas chercher chez lui des intentions* **idéologiques** *profondes.*’[1)]

Men is geneigd, te antwoorden: il ne faut jamais chercher ça chez un poète. Maar voor Tielrooy blijkt de ideologie wel degelijk een maatstaf-van-beoordeeling. Men neme er goede nota van, hoe Tielrooy te dezer plaatse, sub rosa, toegeeft, dat ‘philosophie’ bij hem beteekent: ideologie. Ideologie is troef. Wij zagen daar reeds staaltjes van en zullen er nog meer van zien.

Hier is er al dadelijk een heel kras (pag. 84):

‘Très bien au courant de la littérature française, Bloem a subi

1) Cursief en vet van mij, A.A.H.

l'influence des symbolistes. Certains poètes anglais aussi ont contribué à le former. En outre, chose remarquable, Charles Maurras l'a également marqué de son empreinte - mais non pas en tant que poète! Car ce tendre, ce désillusionné *est* **dur** *en politique* et se range du côté de *toutes les autocraties,* que ce soit celle d'un roi ou d'un dictateur fasciste. **Signe de peur, de faiblesse** *sans doute, chez Bloem, que cette prédilection pour la force protectrice.* Mais passons, **l'essentiel** *n'est pas là*: il est dans la poésie de cet écrivain, qu'on ne saurait connaître même superficiellement sans la chérir.'[1)]

Accoord voor wat het oordeel over Bloem's poëzie - zinsnede ná de laatste komma - betreft. Maar de rest is volkomen misplaatst. Inplaats van over den *dichter* Bloem te spreken, daast Tielrooy daar over den *mensch* of *staatsburger* Bloem, hetgeen niet met 'littérature hollandaise contemporaine' maar wèl met dito 'politique' te maken heeft.

Tielrooy geeft hier zijn 'methode' leelijk bloot.

Neen, heer Tielrooy, niet alleen 'l'essentiel n'est pas là', maar là il n'y a rien qui intéresse la littérature. Met '*l'essentiel* n'est pas là' geeft U te kennen, dat de politieke gezindheid van een auteur bij U toch wel éénig gewicht in de schaal legt bij de beoordeeling van zijn werk. Hetgeen nu net precies dat verkeerde systeem is, hetwelk de 'predikanten-litteratuur' van vóór Tachtig toepaste en welks afschaffing een der grootste triomphen is van Kloos' en van Deyssel's 'Nieuwe Gids-Beweging'.

Ten overvloede is Tielrooy's waardeschatting van Bloem's politieke gezindheid te dwaas om los te loopen. Alsof het Fascisme 'dur' ware, alsof het aanhangen daarvan een 'signe de peur, de faiblesse' mag heeten, alsof de Totalitaire Ideologie voort zoude spruiten uit eene 'prédilection pour la force protectrice'! Mais passons, zeggen wij met Tielrooy, l'essentiel n'est pas là: het essentiëele is, dat Tielrooy litteratuur, politiek en ideologie door elkaêr wart, volkomen in den vóór-Tachtiger geest.

Komt de aap hier al uit de mouw, wij zien dit beestje zijn mooiste capriolen vertoonen op pag. 95, bij de bespreking van Dirk Coster:

1) Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.

'Au début de sa carrière, Dirk Coster s'est violemment élevé contre la critique *imparfaite, parce que trop exclusivement technique* de Willem Kloos;'...[1)]

Jawel! Maar het wordt nog fraaier. Lees maar:

... 'il a proclamé la nécessité de confronter les opinions et les mouvements d'âme *du critique* avec le continu *intellectuel* et *sentimental* de l'oeuvre étudiée; il a voulu qu'ainsi la critique devînt *une confession de son auteur* en même temps *qu'un examin de la* **pensée** *d'autrui*; il a, de cette façon, élevé la critique'...[1)]

Elevé? Of omlaag gehaald? Enfin, vooruit maar:

...'au rang d'une véritable création,'...

Zonder een spoor van objectiviteit!

... 'et il a d'ailleurs fièrement et justement fait remarquer qu'un grand critique est supérieur à un romancier médiocre.'[1)]

Een waarheid als een koe! Het goede in zijn soort is altijd beter dan het slechte in een àndere soort. En dus ook een *goed* timmerman is meerwaardig ten opzichte van een *slecht* romanschrijver. Doch wat doet het ter zake? Het gaat om de *taak* der critiek!

'Ferait-on mieux de donner aux critiques conçues selon la formule de Coster le nom d'*essais?* Peut-être'[2)]

Neen; on devrait les appeler 'phantaisies'.

'La grande question que soulève la methode costérienne, c'est de savoir si elle n'entraîne pas le danger de faire fides qualités esthétiques de l'oeuvre critiquée, si une critique comme la sienne *ne se borne pas* **trop** *à discuter le* **fond**, *si elle ne devient pas une oeuvre* **de moraliste** *surtout.*'[1)]

Inderdaad: daar zit hem de kneep.

'Les ennemis de Coster ne se sont pas fait faute de dire que Coster était tombé dans ce piège, et un jeune écrivain, sur lequel nous aurons à revenir, E. du Perron, a tâché de le prouver dans un livre entièrement consacré au grand critique: livre véhément et outré ou il fait d'ailleurs à celui-ci beaucoup d'*autres* reproches *injustifiées.*'[1)]

1) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.
1) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.
1) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.
2) Cursief in text.
1) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.
1) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.

Pas si injustifiées que cela, Monsieur Tielrooy!

'La question dont nous parlions à l'instant est, bien entendu, très grave,'...

Inderdaad!

... 'car que vaudrait le critique qui louerait un roman pour ses intentions morales, mais n'apercevrait pas sa nullité esthétique?'[1)]

Het antwoord op deze rhetorische vraag luidt natuurlijk: niets. De criticus dient heelemaal niet te zoeken naar 'intentions', het zij dan moreele of andere, maar enkel en alleen naar *kunstwaarde* (valeur esthétique), zooals Tachtig Nederland leerde. 'Très grave' is, 'bien entendu', dat een Nederlandsch voorlichter van het Fransche publiek over onze Litteratuur, kennelijk aarzelt tusschen 'intentions' ('morales' ou autres) en 'esthétique' als maatstaf-van-beoordeeling.

'Heureusement Coster n'est pas ce critique là.'

Hum! De volgende zin loochenstraft deze. Hoor maar:

'*A de rares exceptions près,* Coster à toujours exigé des qualités esthétiques dans l'oeuvre à discuter.'[2)]

Dus: Coster is wèl 'ce critique là'. En du Perron heeft gelijk. Want iemand, die 'à de rares exceptions près' altijd - ergo *niet* altijd - eischt 'des qualités esthétiques' in het te beoordeelen werk (en dan, wel te verstaan, déze eisch stelt náást een eisch van 'intentions' op zedelijk etc. gebied), is, ontegenzeggelijk, hoofdzakelijk moralist etc. en eerst in de zooveelste plaats literator. Hetgeen dan ook geldt voor Dirk Coster. Onverminderd zijn anderssoortige verdiensten, is deze *vooral ideoloog* en, derhalve, als *toetser van kunstwaarde* geen goede gids.

Alweêr vraag ik mij af, wat voor zin het heeft, verslag van zulke litteraire burgeroorlogen ten onzent te doen aan het Fransche publiek. Ware het niet verreweg te verkiezen geweest, eenvoudig het creatief werk der auteurs te noemen en - voor zooveel doenlijk - te karakteriseeren? Zelfstandig oordeelen kan de Franschman, voor wien onze taal een gesloten boek is, toch niet.

Tielrooy's oordeel over de romanschrijvers van '1910' lijkt, over het algemeen, vrij objectief, al voelt men telkens den terugslag van

1) Spatie van mij, A.A.H.
2) Cursief van mij, A.A.H.

zijn zwak voor ‘ideologische’ critiek. Vreemd doet aan, dat hij van Genderen Stort's verhaal ‘Het Vaderschap van Paul Hooz’ noemt ‘une nouvelle récemment parue,’...; mij heugt, dezelve bijna twintig jaar geleden in een tijdschrift te hebben gelezen. Dergelijke dingen zijn er meer in Deel III, maar zij lijken niet van overwegend belang.

Deel IV behandelt ‘l'Après-Guerre’. De eerste afdeeling heet ‘Prolongements et phénomènes isolés’. De eerste volzin daarvan bevat een zeer juiste opmerking (pag. 111):

‘La définition et le classement des écrivains qui se sont surtout fait connaître après la guerre, devront évidement[1)] être plus ou moins provisoires.’

Eer ‘plus’ dan ‘moins’! Tot op één derde van de volgende bladzijde licht Tielrooy dit ‘plus ou moins’ daarop toe. Zonder twijfel is zulk eene indeeling erg lastig. Waarom haar niet achterwege gelaten? De getroffene gaat wel wat èrg mank aan willekeur. Zouden b.v. de ‘littérature catholique’ en ‘protestante’ voor een deel niet méde vallen onder de rubriek ‘littérature sociale’? En hoort F. Bordewijk wel bij de categorie der ‘paganistes’? Vooral in aanmerking genomen den zin, die de Fransche lezer onherroepelijk aan dit woord hecht! Beter géén classificatie dan een gedwongene.

Tielrooy's oordeel over vele ‘hedendaagsche’ auteurs - zoo al dadelijk Bordewijk - lijkt nog al eenzijdig. Over Jo van Ammers-Küller dit (pag. 112):

‘Son succès de vente a été très grand, mais littérairement elle se trouve complètement isolée;’...

Dat moge naar zijn voor den rubrieken-maker, doch kan toch geen feil uit litterair oogpunt heeten!

... ‘c'est qu'elle *n'apporte rien de personnel à nos lettres*’...[2)]

Is dit niet een klein beetje onbillijk tegenover de autrice van ‘Heeren, Knechten en Vrouwen’? Maar goed: Tielrooy legt haar gebrek-aan-persoonlijkheid ten laste. Houden wij dit in ons geheugen om na te gaan, of deze ‘rechter’ dezen toetssteen zonder aanzien des persoons toepast.

...‘et qu'elle ne serait la bienvenue dans aucun groupement de *véritables* écrivains.’[2)]

1) Staat met één m in den text. Denkelijk drukfout.
2) Cursief van mij, A.A.H.
2) Cursief van mij, A.A.H.

Ai! Deze schrijfster past niet in een hokje. En, tja, ja: niet bij een kliek hooren is doodzonde.

Maar mag dit nu onbevangen voorlichting van een buitenlandsch publiek over onze Letteren heeten?

En dan, welken maatstaf legt Tielrooy aan, ten einde uit te maken, of iemand, ja dan neen, een 'véritable écrivain' is? Het ware belangwekkend, van hem te vernemen, aan welke eischen men moet voldoen om, bij hem, voor een 'heusch schrijver' door te gaan! Er bestaat natuurlijk onderscheid tusschen amusements-lectuur en litteratuur, maar het scherp afbakenen van de grens tusschen die beiden valt niet meê. Daarom lijkt het voorloopig billijk, niet àl te exclusief te wezen. En wie - m.i. terecht - J.H. Speenhoff onder de dichters rekent, dient, consequentie-halve, Jo van Ammers Küller bij de 'véritables écrivains' in te deelen, op poene van het verwijt: partijdigheid.

Op pag. 113 krijgt deze schrijfster de genadeslag met het volgende oordeel over haar werk:

'Tout cela manque de finesse, de subtilité, et la psychologie en est élémentaire.'

Maar *goede* elementaire psychologie is beter dan *slechte* samengestelde. Verstaat Tielrooy misschien onder 'véritables écrivains' enkel degenen, die rare karakters beschrijven? De volgende zin is kenteekenend voor hem:

'Si l'on admet Mme Van Ammers-Küller dans ce tableau, ce n'est qu'à cause de sa réputation à l'étranger et aussi en raison de ses débuts.'[1)]

Maar heer Tielrooy! Als zij *heusch* geen 'heusche' schrijfster is, mag ook haar reputatie-in-den-vreemde geen reden zijn om haar toe te laten in Uw keurbende. En geven haar 'débuts' daarvoor reden, dan volgt daaruit, dat Uw vonnis - in den vorigen zin - over '*tout* cela' niet klopt.

Op het voetspoor van Marsman, vat Tielrooy deze met eenige anderen samen onder het hoofd 'Le "Vitalisme"' in de afdeeling 2. Hij geeft een aardige beschrijving van deze 'petit groupe d'écrivains', gelijk het op pag. 116 heet. Terecht wijst Tielrooy (pag. 118) op de verregaande uiteenloopendheid ('aspect de plus hétéroclites')

1) Spatie van mij, A.A.H.

dezer ‘beweging’, zooals deze tot uiting kwam in de tijdschriften ‘Het Getij’ en ‘De Vrije Bladen’.

Ben ik èrg slecht, wanneer ik hier, als oud-redacteur van ‘Het Getij’, vertel, dat de ‘groep’ van ‘Het Getij’, althans anno 1916 en 1917, geen enkele *litteraire doctrine* had? (Behalve dan deze, dat Groenevelt, van Wessem en van den Bergh ‘wat nieuws’ wilden, zonder precies te weten wat. Voor alle zekerheid waren zij dus maar anti-‘Tachtig’. Hetgeen voor mij en, naar ik meen, ook voor den redacteur Jhr. de Marees van Swinderen - d.i.: voor het Haagsche deel der redactie - reden was om na 1917 niet langer meê te doen). De door Tielrooy, natuurlijk óók op Marsman's voetspoor, gegeven omschrijving van het ‘Vitalisme’ past precies in dit cader: de daar ontvouwde doctrine bevat eene *levenshouding* en géén *letterkundige leer.*

Volgt afdeeling ‘3. Le romantisme d'après-guerre’. De maatstaf der waardebepaling lijkt vaak weêr bijster twijfelachtig. Over A.M. de Jong zegt Tielrooy (pag. 128):

‘L'oeuvre de A.M. DE JONG (1888) est dèjà très nombreuse et a eu beaucoup de succès. Son *Merijntje Gijzen's Jeugd*[1] (“la jeunesse de M.G.”, 1925-1928) est un de ces romans que “tout le monde doit avoir lus”. Réalisme savoureux, mêlé d'un romantisme quelque peu mélodramatique; attendrissement devant cette fraîche vie qui commence: *tout y est pour plaire à un public étendu.* Il s'y trouve **pourtant** aussi des particularités capables de satisfaire un lecteur plus exigeant, telle figure de libertin bienfaisant et vagabond, par exemple, qui reste gravée dans la mémoire; et l'art de conter est de premier ordre chez cet auteur qui, pour être presque populaire, n'en est pas moins un esprit sérieux’.[2]

Ik heb niets op dit oordeel tegen. Het boek, dat wijlen mijn vriend Erich Wichman strijk en zet ‘Mezwijntje Kwijle’ noemde, mag m.i. best tot de ‘heusche literatuur’ gerekend worden. En de rest van A.M. de Jong's werken óók, daaronder zèlfs begrepen ‘Het Evangelie van den Haat’. (Al is dit vaak dan ook van het gehalte van Dumas' ‘Graaf van Monte Christo’ en al lijkt de Jong's

1) Cursief in text.
2) Cursief, spatie en vet van mij, A.A.H.

treurige held uit dat boek, Hein Wouters, dikwijls nòg drakeriger dan George Dantès.) Ik vind: men behoort *ruim* te wezen in zijn litteraire opvatting.

Edoch: dan dient deze ruime opvatting ook voor àlle gegadigden te gelden. Gelijke monniken, gelijke kappen! Géén meten met twee maten.

En de verdenking, dat Tielrooy met twee - of nog meer - maten meet, rijst toch wel bijna tot zekerheid, wanneer men op de navolgende bladzijde (pag. 129) over den jongen Fabricius leest:

'Mentionnons pour mémoire JOHAN FABRICIUS (1899), écrivain qui a beaucoup d'allant, de bravoure, d'indépendance, et dont les romans sont presque invariablement acclamés par le gros public. Ils le méritent, et ne méritent pas plus.'[1)]

En wat verder:

'Mais la plupart du temps les péripéties de ses romans sont banales, *la psychologie reste superficielle* et une teinte de sentimentalité est répandue sur l'ensemble.'[1)]

Dit vonnis over den schrijver van 'Het Meisje met den Blauwen Hoed', 'Mario Ferraro's IJdele Liefde', 'Flipje' e.a. is schromelijk onrechtvaardig. Reeds op zichzelf, maar *vooral* in vergelijking met Tielrooy's oordeel over A.M. de Jong. Valt in 'Merijntje Gijzen's Jeugd' soms niet 'une teinte de sentimentalité', die 'est répandue sur l'ensemble', te bespeuren? Is de psychologie van Fabricius' romans oppervlakkiger dan die van de Jong's? Dat lijkt haast onmogelijk! En is dan ook inderdaad niet het geval. Het werk van den jongen Fabricius *verdient* èn zijn succès bij het groote publiek èn ook wel degelijk méér, n.l.: erkenning van zijn litteraire waarde. Vooral 'Het Meisje met den Blauwen Hoed' en 'Mario Ferraro's IJdele Liefde' zijn juweeltjes in hun soort. En die soort is goed.

Oppervlakkige psychologie? Het mocht wat! Fabricius verstaat juist de kunst, de groepswerkingen tusschen eenvoudige zielen voortreffelijk uit te beelden. Hetgeen de Jong nauwelijks kan. Diens beelden hàlen in levensechtheid niet bij Fabricius' personages.

Ik kan mij voorstellen, dat men met zekeren - ofschoon, m.i., bekrompen - maatstaf Fabricius' oeuvre niet tot de 'heusche' litteratuur rekent. *Maar dan behoort dat van A.M. de Jong daar*

1) Cursief en spatie van mij, A.A.H.

1) Cursief en spatie van mij, A.A.H.

nog **veel minder** *toe.* Dus Tielrooy's differentiatie tusschen die beiden is precies verkeerd.

Hij zegt nog over Fabricius (pag. 129):

'Il semble se désintéresser de toute théorie esthétique, de l'exemple des grands modèles et des exigeances des coeurs délicats et singuliers: il a peut-être quelque peu tort tout de même.'

Integendeel: hij heeft groot gelijk. Daargelaten de 'coeurs délicats et singuliers', die elders genoeg van hun gading kunnen vinden en te wier speciale believe er trouwens al veel te veel gepubliceerd is in onze letteren - want het normale, gezonde, levens-sterke heeft óók zijn rechten -, kan een auteur niet beter doen, dan simpel-weg te schrijven wat hem bezielt, zonder omkijken naar theorieën en modellen. Aan dit 'procédé' dankt een meesterwerk als Céline's 'Voyage au Bout de la Nuit' het aanzijn.

In werkelijkheid is Johan Fabricius jr. een onzer beste 'heusche' romanschrijvers.

Keeren wij nog even terug tot Tielrooy's zooeven geciteerde uitspraak (zie boven) over A.M. de Jong. De door mij daarin onderstreepte woorden bevatten een soort aanduiding van den maatstaf, welke Tielrooy voor zijn oordeelen hanteert. Kennelijk vergeeft hij A.M. de Jong diens 'romantisme quelque peu mélodramatique' - ofschoon dit toch een eigenschap van 'Schund' is! - omdat er in diens werk *toch* ('pourtant') bijzonderheden aangetroffen worden, in staat een meer-eischenden lezer te bevredigen ('aussi des particularités capables de satisfaire un lecteur plus exigeant'), weshalve deze schrijver, hoewel bijna op de massa ingesteld ('pour être presque populaire'), desalniettemin een *ernstige* geest heet ('n'en est pas moins un esprit sérieux') en *dus* tot de 'heusche' wordt gerekend. Hieruit valt op te maken, dat Tielrooy twéé eischen stelt om iemand onder de 'heusche' schrijvers te rangschikken: 1. het 'verfijnde', 'bijzondere', 'subtile', wat de massa niet maar de 'lecteur plus exigeant' wèl verlangt; en 2. dat hij een ernstige geest zij. Helaas luiden beide omschijvingen tè vaag om er hoûvast aan te vinden. Want *ik* zoû zeggen: Fabricius jr. voldoet aan beide eischen veel beter dan A.M. de Jong. Maar, ja: *wat* verstaat Tielrooy onder een 'ernstige geest', en *welke* 'particularités' kunnen hem, 'lecteur plus exigeant' dan de massa, bevredigen?

Met Tielrooy's maatstaf is beslist iets raars aan de hand. Immers, hij klaagt (pag. 136):

'Remarquons à ce propos que notre empire colonial, si important en soi et si important pour nous, nous a donné rélativement peu d'oeuvres littéraires de qualité supérieure.';

maar o.m. vergeet hij dan te noemen: Johan Koning's roman 'Het Verloren Land', van Wermeskerken's coloniale romans, en de roman 'Alarm!' van Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe. Van Louis Couperus zegt Tielrooy even later (pag. 136):

... ',il faut signaler que Couperus situe aux Indes orientales un roman d'ailleurs assez peu acceptable,'...

en over 'De Stille Kracht' - want dit werk moet bedoeld worden - velt hij daarmede een onrechtvaardig vonnis.

Johan Koning's bekroonde roman 'Het Verloren Land' is een der beste 'coloniale' verhalen in onze letteren en behandelt bovendien - wat bij Tielrooy er op aan moest komen! - een hoogst interessant 'gegeven': de tragedie van 'Oost' en 'West' mitsgaders derzelver uitwerking in de ziel van een veravondlandscht Javaansch edelman. Van Wermeskerken's alleraardigste charges in 'Tropenadel' en 'Suikerfreule', leden van de dun-gezaaide humoristiek in onze letteren - zij hebben gelijke kracht als Jerome K. Jerome's 'Three Man in a Boat' -, alsmede diens 'ernstige' Indische vertellingen behoorden zéker tot de 'heusche' litteratuur gerekend te worden door een beoordeelaar, die daar - m.i. trouwens terecht - J.H. Speenhoff en A.M. de Jong bij inbegrijpt. En Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe's 'Alarm!' is niet enkel qua kunst voortreffelijk, maar ook het éénige epos van ons Coloniale Leger.

'Rechter' Tielrooy kènt deze boeken toch wel?

Zoo ja, dan doet zijn zwijgen daarover vreemd aan. Bijzonderlijk in verband met zijn, zooëven geciteerde, klacht.[1)] Kent hij ze niet..., maar deze veronderstelling ware beleedigend voor een literator, die zich opwerpt tot vertolker van onze letterkunst tegenover een buitenland.

Stom verbaasd leest men op pag. 190:

1) In verband met deze klacht vergelijke men: Johan Koning, 'Koloniale Inspiratie en Moederlandsche Kunst', in het maandschrift 'Nederland', jaargang 80, aflevering 2, Februari 1928. - G.W. den Boer, Middelburg, 1928. (Pag. 97...107).

‘Les essais historiques de JAN ROMEIN (1893), pour documentés et véridiques[1] qu'ils soient, n'en temoignent pas moins des convictions communistes de leur auteur. La dialectique de Hegel et le matérialisme historique de Marx - doctrines à la fois analogues et opposées, comme on sait - paraissent avoir fortement influencé ses très ingénieuses vues sur la marche de l'histoire, lesquelles n'en ont pas moins des éléments très personnels aussi.’

Heeft men zich de oogen voldoende uitgewreven om niet langer aan hun getuigenis te twijfelen, dan gaat men twijfelen aan Tielrooy's gezond verstand.

Sinds wanneer hooren ‘essais historiques’ tot de Schoone Letteren? Hoe raakt een geleerde en ideoloog als Dr. Jan Romein verzeild onder de dichters, romanschrijvers en literaire critici, waarover het boek handelt? Gelukkig is dit het éénige geval van een zóó schromelijke vergissing in Tielrooy's boek. Nergens anders slaat hij de plank dérmate mis. Maar zijn inzicht hapert erg!

Als ten bewijze, dat hij ook wel degelijk tot *litterair* oordeelen in staat is, schrijft Tielrooy, twee paginas verder (pag. 142), over Jef Last's roman ‘Liefde in de Portieken’ zeer ter snede:

...‘conte avec entrain le cas d'une jeune fille dont les convictions révolutionnaires la séparent de l'homme qu'elle avait commencé à aimer, parce que celui-ci est un “suppot du capitalisme”: l'on peut se demander si, dans l'âme des jeunes femmes, l'amour se laisse éconduire par des considérations d'économie politique...’[2]

Dit is werkelijk een oordeel over *kunst.* Tielrooy maakt hier aanmerking op Jef Last's psychologie. Welke één der hoofdingrediënten is van de schoonheid eens verhaals.

Dadelijk daarna (pag. 142 en 143) blijkt dit licht in des beoordeelaars brein weêr geheel gebluscht, wanneer hij over een andere pennevrucht van Jef Last orakelt:

‘Sa *Partij Remise* (“partie remise”, 1933) peut être goûtée comme une large fresque: on y voit décrite la vie de la classe ouvrière néerlandaise pendant le premier tiers de notre siècle, opposée à la vie, grossière et immorale, bien entendu, des classes

1) Véridiques? Dat zit nog! Maar deze vraag laten wij links liggen, want dit is geen opstel over politiek. A.A.H.
2) Spatie van mij, A.A.H.

supérieures. Notre classe ouvrière aurait été rendue révolutionnaire par la grande guerre (j'en doute un peu)'...

Ik ook.

...'et la tentative de révolte de 1918 aurait été le premier signe de cette évolution. En ce moment, elle se préparerait à son triomphe définitif, n'acceptant pas la "partie remise" qui a été le résultat, jusqu'ici, de son action. Ce livre est un des mieux venus de l'oeuvre de Jef Last; on regrette cependant d'y rencontrer certaines diatribes et plaisanteries faciles. Et puis, pour l'accepter pleinement, il faut évidemment qu'on partage les vues historiques et théoriques de l'auteur.'[1)]

Behalve het bezwaar, dat tegen het opvoeren van dit werk van Last tot op groote hoogte dezelfde overwegingen pleiten als op het stuk van Dr. Romein überhaupt, en behoudens een uitdrukkelijke reserve ten aanzien van de lofprijzing, moet ik, ten principale, opmerken: dit is weêr een behandeling door Tielrooy, die volkomen *buiten het veld der letteren om gaat.* De oude fout. Alweêr: waardeering naar het *motief.* Of, tenminste, zoodanige waardeering op de eerste plaats. Terwijl zij geheel a f w e z i g moest zijn.

De Lezer zal geneigd zijn, te vragen: wat ter wereld beweegt Tielrooy tot zulk een dool? Het antwoord ligt helaas voor de hand: de geestelijke atmospheer, waarin hij is opgegroeid, leeft en werkt. Reeds tientallen jaren lang blijkt het grootste deel van wat zich, hier te lande, voor kunstcritiek uitgeeft van ditzelfde gehalte.

Het betreft hier een geval van 'voorlichting' aan buitenlanders. Die, hoe gewichtig in zekeren zin ook, ons, als puntje bij paaltje komt, koud mag laten. Ik nam dit boek van Tielrooy dienovereenkomstig enkel bij den kop, omdat het zoo een mooi 'Schulbeispiel' is.

Maar ook ons *eigen* publiek krijgt, van allerhand 'critici', dit soort 'voorlichting' - voor d u i s t e r i n g ! - over de eigen schrijvers. Uit alle hoeken en gaten wordt de kunstlievende Nederlander door de spuit der 'critiek' besproeid met ideologie i.p.v. aesthetica. Politiek, humanisme en 'philosophie' onder het mom van litterair oordeel. Steenen voor brood! Tot schade voor den smaak des Volks.

Politieke overwegingen zijn niet vreemd aan Tielrooy. Maar ook

1) Cursief in text.

daarin schijnt de consequentie zoek. Over A.M. de Jong heet het (pag. 128):

'Ce qu'on goûtera moins chez ce socialiste convaincu, c'est la critique, souvent outrée, de la société actuelle.';

maar van Jef Last wordt (pag. 144), bij wijze van aanbeveling, gezegd:

'Jef Last est pourtant une figure sympathique; le courage avec lequel il a pris fait et cause pour le gouvernement l é g i t i m e [1] de l'Espagne, allant jusqu'à se battre dans les rangs gouvernementaux est tout à son honneur: les ennemis eux-mêmes de l'Espagne démocratique devront le reconnaître.'[2]

(Menigeen denkt anders over het treden van Nederlanders in vreemden krijgsdienst.) Maar het gaat hier om Tielrooy.

Waar staat hij nu eigenlijk? De twee passages spreken elkaâr vrijwel tegen. Net als zijn al-dan-niet voor 'vol' aanzien op litterair gebied.

Over politiek in de letteren zegt hij terecht (pag. 147):

'Il en est pour la littérature socialiste ou communiste comme pour toute littérature tendancieuse: *elle ne vaut qu'à moitié.*'[3]

En hij voegt er, oogenschijnlijk met nauw verholen sarcasme, bij:

'Les tenants du socialisme[4] et du communisme eux-mêmes sont souvent loin d'être contents de ce que leurs croyances ont inspiré jusqu'ici aux écrivains de leur camp: ils reconnaissent que cela manque de qualités artistiques. Les revues de jeunes où l'on publiait ces oeuvres à tendances politiques et économiques n'ont jamais eu une longue vie. *Links richten* ("à gauche, alignement!") n'a pu exister que de 1932 à 1933.'[5]

Dit klinkt als een beaming der juiste beginselen van 'Tachtig'. (De schrijver had nog het kortstondig tijdschrift 'Nu', van A.M. de Jong en Is. Querido, kunnen noemen, qua tweede afschrikwekkend voorbeeld.) Géén tendenz in de Kunst!

Doch elders, gelijk wij zagen, handelt Tielrooy net omgekeerd.

Tot welke beginselen bekent hij zich eigenlijk? *Hier* breekt hij

1) Légitime? Die republiek, ontstaan uit een revolutie tegen den wettigen Koning? Enfin. politiek blijft hier ter zijde. A.A.H.
2) Spatie van mij, A.A.H.
3) Cursief van mij, A.A.H.
4) Bij Tielrooy beteekent 'socialisme' natuurlijk enkel: marxisme.
5) Cursief in text.

een lans tegen de politiek-in-de-litteratuur, maar tevoren en verderop gaat hij zèlf ideologisch te werk. Welk principe zit bij hem voor?

Van de 'Gemeenschap'-groep en Albert Kuyle wordt gezegd (pag. 149):

'Une divergence de vues s'étant declarée parmi les tenants du groupe, quelques-uns d'entre eux, sous la conduite d'A. Kuyle, ont fondé en 1934 la *Nieuwe Gemeenschap* ("nouvelle communauté"), qui a des tendances fascistes et antisémites.'[1)]

Het klopt als een bus. Doch wat heeft het met de Kunst uit te staan? Albert Kuyle is van 'linksch'-Katholiek geëvolueerd tot Zwart Fronter; zijn praestaties als kunstenaar worden daar nòch beter, nòch minder, nòch anders om. Heeft men hier, bij Tielrooy, weêr een uiting van de 'philosophische' litteratuur-opvatting à la Coster? Het schijnt wel.

Ik ben zelf Zwart Fronter, maar dat beïnvloedt mijn litteraire oordeel *niet.* Ik zoû een werk van kameraad Kuyle niet prijzen omdat hij Zwart Fronter is, indien ik het, in trouwe, slecht vond; en ik zoû een werk van Jef Last niet afkammen omdat hij rood is, indien ik het, in trouwe, goed vond. De eerste eisch voor waarachtige Kunstcritiek is *onbevooroordeeldheid.* En aangezien niets zoo sterk tot vooringenomenheid voert als politieke - of, algemeen, ideologische (in Tielrooy's terminologie: 'philosophische') - instelling, dient de criticus, die op de hoogte van zijn taak wil zijn, zich, bij het beoordeelen van kunst, in de allereerste plaats dáárvan vrij te houden. De criticus blijve bij de kunst.

Deze les heeft 'Tachtig' ons geleerd. Kloos en van Deyssel hebben dit eenig-juiste beginsel altijd hoog gehouden. En wie den naam 'Criticus' werkelijk waardig wil wezen, moet deze vaan volgen.

Houdt men deze leer *niet* in eere, dan vervalt de 'critiek' inderdaad tot politiseeren, moraliseeren en in de ruimte oreeren. Wat zoû men wel zeggen van een ingenieur, die een verbetering afwees, omdat een politiek tegenstander haar uitvond! Ideologische kunstcritiek staat op even hoog peil.

Tielrooy licht (pag. 151 en 152) ook van Duinkerken's politiek doopceel.

1) Cursief in text.

Evenzoo handelt hij met Eekhout (pag. 156):

'Les bons écrivains protestants, jusqu'ici, sont extrêmement rares. JAN H. EEKHOUT (1900) a quelque talent, comme poète aussi bien que comme romancier; mais son roman *Aarde en Brood*[1] ("terre et pain", 1936), est bien long. Il y *étudie*[2] l'influence de l'hérédité parmi les paysans et attache visiblement beaucoup de prix aux notions - assez répandues tout près de chez nous! - du *sol* et du *sang*.[1]'

Maar deze 'notions' van 'Blut und Boden' - 'Blubo' volgens de afgrijselijke afkortings-manie van tegenwoordig - behooren tot een politieke ideologie. Voor het litteraire oordeel over Eekhout's werk zijn zij van nul en geener waarde. Tielrooy behandelt Eekhout's roman als ware het een p a m p h l e t in plaats van een *kunstwerk*.

Geheel in dezen fouten geest geeft Tielrooy in afdeeling '7. Littéraire humaniste d'après-guerre' een 'omschrijving' (pag. 157) van 'humanisme', naar - volgens hem - hedendaagsche Nederlandsche opvatting.

Analoog zegt hij (pag. 158) van den huidigen professor - aan de Gemeente-universiteit van Amsterdam - N.A. Donkersloot (pseudoniem: Anthonie Donker), na een toespeling op diens, voorbije, long-tuberculose, met een tikje malice:

'Actuellement, les thèmes du poète guéri, et retourné dans le monde des vivants, paraissent avoir une tendance à se "socialiser", pour ainsi dire: entendez que ses vers contiennent par exemple certain "étendard donné à son fils", c'est-à-dire certains conseils pour sa conduite future, qui sont plutôt le fait d'un bon citoyen que d'un lyrique.'

Ja, mijn verhaal begint vervelend te worden. Nochtans dient ook weêr hier de aanmerking gemaakt: of Donker al dan niet een 'bon citoyen' is in zijn verzen heeft *niet de minste* beteekenis. Zijn de verzen goed, dan geeft het niet; zijn zij slecht, dan schaadt het niet. Maar Tielrooy denkt hier anders over. Hij voegt er aan toe:

'Il s'agit là d'exceptions, disons-le bien vite.'

Deze 'troost' schittert door overbodigheid. Zijn de 'bon citoyen'-

1) Cursief in text.
2) Cursief van mij, A.A.H.
1) Cursief in text.

verzen *goed* dan heeft de 'troost', op grond van hun relatieve zeldzaamheid, geen zin. Zijn zij *slecht,* dan zoude dit, maar niet hun inhoud, tot 'troostredenen' aanleiding kunnen geven.

Nog krasser komt Tielrooy's misvatting naar voren bij de Nève (pag. 159 en 160):

'Son roman *In de Strik*[1)] par exemple (1932, traduit par lui-même en français sous le tittre *Sous les verrous*[1)], 1933) ne se contente pas de *constater* et *d'analyser:* en *s'élévant contre* certains abus qui règnent dans les prisons françaises et en *désapprouvant* un cas d'infidélité confugale, *il recommande la proprété morale.*'[2)]

Daargelaten hoe de Nève het bedoelde - Tielrooy interperteerde diens bedoelingen misschien wel mis -, lijkt dit niets op litteraire waardebepaling. Het is het reinste ideologisme. Het komt er immers niets op aan, wat een romancier al dan niet aanbeveelt! De eenige vraag luidt: schept hij *kunst*? Dus in casu - bij den roman - mogen psychologie, dramatisch samenspel der karakters, compositie, voordracht, stijl etc. aanspraak maken op de deugden van waarachtigheid, echtheid, harmonie, souplesse, juistheid, evocatief vermogen, kracht van expressie etc., kortom op: schoonheid.

Dito, dadelijk daarna, over Brandligt (pag. 160):

...'écrivain encore peu connu, mais qui mérite notre attention par le ton cordial et ému de sa prose, *ainsi par ses* **tendances** dont la principale consiste à montrer combien un contact plus intime avec la nature serait profitable à l'homme moderne.'[3)]

Deze waardeering zoude op haar plaats zijn in het jaarverslag van een 'Zurück zur Natur'-beweging of van een Vereeniging voor het Vreemdelingenverkeer op de Veluwe. Qua litterair oordeel is alles, wat achter de tweede komma staat, gedaas. Men neme er nota van, hoe Tielrooy hier openlijk de critiek-naar-*tendentie* belijdt!

Net eender zegt hij over Bordewijk's roman 'Bint' (pag. 163):

'Etonnante et peu vraisemblable histoire, qui semble avoir pour *but* de **montrer** que l'école traite actuellement les enfants avec beaucoup trop de mol-

1) Cursief in text.
1) Cursief in text.
2) Cursief van mij, A.A.H.
3) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.

lesse et d'indulgence, et qu'une autre méthode serait parfaitement possible.'[1)]

Litteratuur heeft geen 'doel' en kàn niets 'aantoonen'. Een beoordeelaar, die naar 'doel' en 'aantoonen' omkijkt, deugt niet. En als zoo een beoordeelaar dan tenslotte spijtig constateert (pag. 163):

'On ne sait, en vérité, si l'auteur est pour ou contre la méthode Bint.',

voegt men hem in gedachten toe: dat gaat u ook niets aan. Het kan best wezen, dat de auteur noch vóór noch tégen is, maar eenvoudig een interessante constellatie (aan het leven ontleend of in zijn verbeelding opgebouwd, om het even) beeldt. Dit laatste is zelfs juist bij uitstek eigen aan den waren kunstenaar.

Van hetzelfde laken een pak bij de bespreking van Bordewijk's roman 'Rood Paleis' (pag. 164):

'En opposition avec le personnage de Henry Leroy, celui de Tijs Herdigein représente l'humanité normale, laquelle semble avoir la préférence de l'auteur.'[1)]

Doet er niets toe. Welke der personages de voorkeur van den schrijver geniet, heeft geen belang. Het gaat enkel om de vraag, of die personages - op zichzelf en in hun onderling samenspel - goed uitgebeeld zijn.

Als om zijn verkeerde standpunt onder een schijnwerper te zetten, onderstreept Tielrooy zijn 'oordeel' even later (pag. 164) nog aldus:

'Simple *constatation* que ce roman,'...[1)]

Ja, wat moet een roman anders zijn dan een 'constatation'? Een preek soms? Of een pamphlet? Of een politieke pleitrede? Geen dier dingen verdraagt zich met kunst (Kloos en van Deyssel!). En zoodra één hunner in een boek komt, houdt dit, althans op *die* plaats, op, kunst te zijn. Deze waarheid stamt van van Deyssel, maar men schijnt haar weêr vergeten. Zeker, uit tendenties *kan* goede litteratuur voortspruiten, **mits** de tendentie maar niet als zoodanig in het werk te voorschijn komt. 'Kunst màg alles, mits zij vóór alles Kunst zij'. In de eerste linie is een - goede - roman dus *altijd* eene 'constatation'. In

1) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.
1) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.
1) Cursief, vet en spatie van mij, A.A.H.

den zin van: een *uitbeelding.* En in tegenstelling met: een *betoog.*

...'et partiellement vraie seulement.'

Hum! Enfin, die vraag laten wij maar links liggen. Het gaat om Tielrooy's wijze-van-oordeelvellen, die nu culmineert in dezen veelzeggenden volzin (pag. 164):

'A quoi bon un tel livre?'

A quoi bon une telle critique? Die naar 'doel' vraagt, romans als pamphletten behandelt en een geschiedschrijver - of daarvoor doorgaande - onder de letterkundigen rekent! Om dan *op het laatst* tot de vraag te komen, die haar e n k e l e n u i t s l u i t e n d aan het hart moest liggen (pag. 164):

'Est-ce une oeuvre artistique?'.

Dit is de *eenige* vraag, die er voor Kunst op aan komt. De rest is lari. Doch die rest blijkt h o o f d z a a k bij Tielrooy.

Het antwoord op de vraag is eveneens kenteekenend voor dezen would-be Kunst-rechter (pag. 164 en 165):

'Oui, car si on se sent un peu dérouté au début,'...

O! heer Tielrooy, gij zijt zoo een bourgeois, qui se laisse épater facilement?

.... 'on ne laisse pas, à la longue, d'être impressionné par le *style* si adéquat au fond du livre.'[1)]

Alsof de stijl het eenige ware! En de psychologie? Van welker beweerde gebrekkigheid Tielrooy een verwijt maakte aan Fabricius en Jo van Ammers Küller! Volstaat nu ineens de stijl alléén, z o n d e r psychologie, om een roman tot 'oeuvre artistique' te stempelen? Zoo ja, dan klopt Tielrooy's oordeel over de twee laatstgenoemden niet met Tielrooy's oordeel over Bordewijk.

Fraai staal voorts deze 'caracteriseering' (hum!) van E. du Perron (pag. 167 en 168):

'E. du Perron (1899) est venu de Java: il descend d'une famille de seigneurs européens établie dans la colonie depuis longtemps. Ou a confiance en soi dans ces familles-là, et E. du Perron n'en manquait pas, lui non plus.'

Komt inderdaad in de beste families voor!

'Avec cela, quelque peu timide tout de même.... Car l'Europe, après tout,'....

Ja, wèl: après tout.

1) Cursief van mij, A.A.H.

.... ‘c'est encore le pays de la véritable civilisation; le colonial qui y arrive pour la première fois, ressent presque toujours, malgré son assurance appararente, une peur secrète de ne pas être jugé entièrement l'égal des gens de la mêre-patrie’.

Klopt vrij aardig. Maar wat heeft dit te maken met het oeuvre van du Perron? Tielrooy legt verband. De geestesgesteldheid van ‘den’ Indischman is hem een springplank om E. du Perron naar de keel te vliegen. Eerst deze aanloop:

‘Il parle d'autant plus haut.’

Zoo, zoo. Is dat de algemeene regel? Ik meen toch wel eens het tegendeel onder mijn Indische kennissen ontdekt te hebben: overdreven schuchterheid. Maar laten wij dit dáár, om te zien, waar Tielrooy met deze proeve van ‘coloniale’ psychologie heen wil. Dit blijkt al bij den aanhef van de volgende alinea:

‘Du Perron parle haut, *il dit leur fait*[1)] aux gens qui ne le plaisent pas,’....

Komt óók bij Moederlanders voor. Ik bijv. *dis son fait,* thans, à Monsieur Tielrooy, puisque sa conception de la critique ne me plait point. En ik ben een echte ‘Totok’. (Zooals ze ons in Indië noemen.) Du Perron's ‘parler haut’ et ‘dire leur fait aux gens’ behoeft geenszins uit ‘coloniale’ zielsgesteldheid te spruiten.

Doch het is Tielrooy er om te doen, du Perron's ‘dire leur fait aux gens’ in een ongunstig daglicht te plaatsen. Eerste middel: toespeling op diens coloniale afkomst. Tweede middel: komt nu:

...‘même quand il les comprend ou les connaît à peine.’

Gratis bewering! Hier wordt op du Perron eene verdenking van gebrek-aan-zaakkennis, oppervlakkigheid en wanbegrip geworpen, die Tielrooy verzuimt te motiveeren. Staat het wel zoo vast, dat du Perron die ‘gens’ niet begrijpt en nauwelijks kent?

Overigens toont ons de dan volgende zin, die ‘gens’ vooral een euphemisme voor één persoon te zijn:

‘Son vilain livre contre Coster a déjà été mentionné’.

En nu is alles duidelijk.

Ik zie maar van verdere commentaren af.

Tielrooy's eigenaardige opvatting komt tot uiting in zijn vreemde keuze van te noemen auteurs. Hij ‘vergeet’ velen, die het vermelden waard zijn, en vermeldt menigeen, die gevoeglijk achterwege had kunnen blijven. Logica lijkt zoek.

1) Cursief in text.

Behalve eenige ‘colonialen’, noemde ik reeds Thorn Prikker als verzwegen. Onder véle anderen worden verder verdonkeremaand: Hora Adama, Ralph Springer en Neel Dof. Ik kies deze drie weggemoffelden op goed geluk uit een vijftiental, dat mij voor den geest zweeft.

Hora Adama's ‘Droeve Uren’ en ‘Astrale Liefde’, even teêre als fijnzinnige vertellingen, staan *primo* hoog als kunst (wat voor *mij* het eenig-belangrijke is) en zouden *secundo* door Tielrooy, die, naast - en meer dan aan - het aesthetische element, waarde hecht aan inhoud en tendentie, zéér zeker genoemd hebben moeten worden wegens hun apartheid. Te meer, daar Frits Hopman wèl genoemd wordt. Hora Adama is lang geen van Oudshoorn, maar ongeveer de eenige, binnen onze letteren, die, qua genre, met hem vergelijkbaar mag heeten.

Men behoeft de inhoud van Ralph Springer's oeuvre niet sympathiek te vinden om te erkennen, dat het hooger litteraire waarde heeft dan de melodramatische gewrochten van A.M. de Jong. En - alweêr! - de, zooveel nadruk op t e n d e n t i e leggende, Tielrooy had, in trouwe, toch alreeds vanwege hun curiositeit de ‘sociale’ roman ‘De Gezellige Staking’, de politieke dito ‘Om de Macht’ en de erotische dito ‘Het Brokkenhuis’ een kolfje moeten vinden naar zijn hand, die steeds bedoeling en draagwijdte zoekt! Het feit, dat Springer vaak een loopje neemt met allerlei ideaaltjes, neemt niets weg van den ernst of de verdienste van zijn werk. Integendeel: het is een deugd. Gaat men - op Tielrooy's voetspoor - den doolweg van het beoordeelen naar de ‘betoogswaarde’ bewandelen, dan past de vraag: is de rake spot met het koude-drukte-marxisme der S.D.A.P. in ‘De Gezellige staking’ of het sarcasme tegen de liefde in ‘Het Brokkenhuis’ niet kostelijk?

Neel Dof heeft in het Fransch gepubliceerd en dit zoude als drijfveêr mogen gelden om haar niet bij de *Nederlandsche* letteren te rekenen, ware het niet, dat Tielrooy de Fransche uitgave van de Nève's roman (zie boven) extra vermeldt. Trouwens: wie een geschiedschrijver (Dr. Jan Romein) onder de letterkunstenaars rekent, zooals, naar wij zagen, Tielrooy doet, kan moeilijk geacht worden eene Nederlandsche romanschrijfster buiten onze litteratuur te stellen, omdat zij een vreemde taal bezigt. En Neel Dof

v e r d i e n t vermelding: haar ‘Jours de Misère et de Famine’ is een der weinige *goede* onder de zoogenaamde ‘proletarische’ romans.

Tielrooy's ideologische bevangenheid treedt sterk aan den dag in zijn *rubriceering* der na-oorlogsche auteurs.

Deel IV van het boek bevat de navolgende afdeelingen:

1. Prolongements et phénomènes isolés;
2. Le ‘vitalisme’;
3. Le romantisme d'après-guerre;
4. Littérature sociale d'après-guerre;
5. Littérature catholique d'après-guerre;
6. Littérature protestante d'après-guerre;
7. Littérature humaniste d'après-guerre;
8. Les ‘paganistes’.

Alleen reeds uit de titels 2... 8 ziet men, hoe volstrekt ideologisch hij te werk gaat. Nu kunnen de rubrieken 2, 3 en 8 nog uit een *literaire* ideologie stammen. Doch de anderen, 4, 5, 6 en 7, vloeien ontegenzeggelijk voort uit politieke, religieuse en maatschappelijke, kortom *niet-artistieke*, ideologiën. Beter dan wat voor ideologische indeeling ook ware eene naar *genres* geweest, Bijv.: poëzie, roman, novelle, lyrisch proza, mémoires etc. Gek genoeg deelt hij Deel I, II en III wèl of mede volgens genres in. Zoo Deel III gehéél, te weten:

> 1. Les poètes de 1910; 2. La critique et l'essai de 1910; 3. Le roman de 1910.

Consequentie: ho maar!

Met Deel IV is het boek eigenlijk uit. Doch er volgt nog een, vier bladzijden tellend, Deel ‘V. La vie de l'homme de lettres en Hollande’. Een aardige en rake schets van des literators maatschappelijke positie ten onzent. Doch waarom dit den Franschen verteld? Zij snappen er tòch niets van.

Overmits dit artikel ten slotte toch óók een boekbespreking is, zij aan het voorafgaande nog wat toegevoegd.

In de eerste plaats dit: de Lezer legge mijn critiek niet verkeerd uit. Ondanks al zijn gebreken is dit, in menig opzicht, een verdienstelijk boek. Waar zijn ideologische bevliegingen hem met rust laten, legt Tielrooy een gezond oordeel aan den dag. Zijn smaak lijkt beter dan zijn leer. Te goede intuïtie heeft de kunstproever Tielrooy om zich door zijn ‘philosophischen’ (!) waan altegader op een dwaalspoor te laten brengen.

In zijn hoedanigheid van voorlichter-over-onze-letteren voor een, onze Taal niet meester zijnd, publiek van middelbare ontwikkeling - of te wel: 'Bildungspöbel' -, mag dit 'Panorama' voortreffelijk heeten. Het geeft een overzicht van onze letteren tusschen 'Tachtig' en heden. En werpt daarbij tevens een soort zij-licht op onze Beschaving en derzelver kronkelpaden. Altemaal dingen, die *wij* niet noodig hebben, maar in Frankrijk ontbreken. Het kan veel bijdragen tot een wat minder onjuiste opvatting over ons in Franrijk, als het maar genoeg gelezen wordt.

Dat er groote gebreken aan kleven is, per saldo, tot daar aan toe. Niets is volmaakt op aarde. En de taak was moeilijk. La critique est aisée et l'art difficile. Dit geldt even goed voor critiek-van-de-tweede-orde. Juist omdat ik véél en, naar ik meen, gegrónde aanmerkingen gemaakt heb, verklaar ik met nadruk, dit boek van Tielrooy, ondanks alles, toch een verdienstelijk stuk werk te vinden. Bij een panorama hindert ietwat verwrongen perspectief niet zoo bar: publiek kijkt so wie so niet op de keper van het doek.

Bij de vertaling van typisch-Nederlandsche uitdrukkingen in het Fransch is deze schrijver soms w è l en soms n i e t gelukkig. Het is trouwens een lastige opgave, gezien het onderscheid van taaleigen. De vertaling (pag. 161.) 'demi-doux' voor 'halve zachten' is goed en raak. De keuze van 'Quatre-vingts' (o.a. pag. 31) voor 'Tachtigers' lijkt minder getroffen. Zal de Franschman onder 'Quatre-vingts' niet eerder verstaan: de leden van een bent, die uit tachtig *personen* bestaat? M.i. hadde 'Ceux de quatre-vingts' de voorkeur verdiend. De vertaling van 'nieuwe zakelijkheid' door 'nouveau réalisme positif' (pag. 111) dunkt mij slecht. 'Réalisme positif' is 'positief realisme' of, in zuiver Nederlandsch, zoo iets als 'stellige werkelijkheidszin'. Maar ik weet ook niet zoo gauw een betere vertaling. In 'nieuwe zakelijkheid' zit een dubbele toespeling: èn op de 'zaken' in den zin van 'dingen' èn op 'zakelijkheid' in tegenstelling met 'gedroom', 'gedaas in de ruimte', 'idealisme' en zoo. Dit weêr te geven in het Fransch, valt niet meê. 'Nouvelle objectivité' *zoude* goed zijn, wegens de 'Anklang' aan 'objet' ('ding' of 'voorwerp'), maar deugt niet, omdat 'objectivité', alleen, i.c. vooral 'onpartijdigheid' beteekent. Anderzijds geloof ik niet, dat

de doorsneê-Franschman in ‘réalisme’ het Latijnsche ‘res’ = ‘zaak’ voelt. Het is moeilijk. Doch een bijkomstigheid.

* * *

Tot slot geeft Tielrooy eene ‘Conclusion.’ Comme de juste, zoû een Parijzenaar zeggen. Een Duitscher had dit stukje - 2⅓ pagina - ‘Rück- und Ausblick’ gedoopt.

Getroffen heeft mij één alinea (pag. 178), die ik citeer:

‘Ou aura remarqué que quinze ans out suffi chaque fois pour épuiser aux yeux des jeunes là nouveauté d'un mouvement. Y aurait-il là une loi des temps, nouveaux, et faudrait-il prévoir un renouvellement de notre littérature pour 1940?’.

Daargelaten of men al die letterkundige ‘scholen’ - of ‘school*tjes*’! - van nà ‘Tachtig’ niet te veel eer bewijst door hen tot ‘Bewegingen’ te stempelen, mag geconstateerd worden, dat wel een en ander pleit voor het bestaan van zulk een ‘wet der nieuwe tijden’. Eenige teekenen wijzen op een komende kentering. En, wat meer zegt: sommige verschijnselen beloven een kentering *ten goede.*

Menige ontboezeming uit de rijen der aankomende ‘allerjongste’ generatie - zij, de nu zoo tusschen de 18 en 25 zijn - geeft voedsel aan de hoop op een, voor den boeg liggende, algemeene terugkeer tot de zuivere Beginselen van ‘Tachtig’. Het kunnen natuurlijk bedriegelijke dwaallichten zijn. Maar men kijkt toch even verrast op bij het lezen in een brief uit de pen van een piepjong dichter, dat hij door zijn lectuur tot omhelzing van het Tachtiger poëzie-begrip geraakt is. Of bij kennisname in een ander epistel van zulk een allerjongste, dat hij, op zijn eigen houtje - eventueel: tegen leeraaren etc. in - het Tachtiger standpunt ‘ontdekt’ en als juist ervaren heeft. Men heeft hier met eerste voorloopers te doen en de strooming zal misschien in het zand verloopen, maar het lijkt geenszins uitgesloten, dat ‘1940’ ons een ‘Tachtig’-gezind tijdvak openen zal.

D.w.z.: een nieuwe periode, waarin, met vol besef, de l o u t e r e K u n s t gediend wordt. Een nieuw *bloei*tijdperk, dus, onzer letteren. Want ideologische (‘philosophische’), wetenschappelijke, tendentieuze, moraliseerende, betoogende, pleitende en preekende ‘kunst’ is maar knudde.

Zeker, gedurende de jaren, die achter ons liggen (de jaren van verval van het, door ‘Tachtig’ hooggeheven, reine Kunst-begrip), is vaak genoeg uitmuntende litteratuur voortgebracht. Een man kan uit een gemoed vòl tendentie schrijven en tòch goede Kunst voortbrengen. Doch dan e n k e l wanneer zijn artistieke inspiratie krachtig genoeg is om zijn partijdigheid - tegenover het ‘materiaal’ - te overwinnen.

Classiek voorbeeld is hier Heijermans' ‘Kamertjeszonde.’. Opzettelijk bedoeld als tendenz-werk, is het toch kunst geworden. Omdat, binnen Heijermans' gemoed, de marxist onmachtig bleek den kunstenaar het zwijgen op te leggen. Gevolg is dan ook, dat de beoogde tendenz gewoonlijk g e m i s t wordt. De onbevangen lezer trekt uit het boek *niet,* naar Heijermans' plan, de slotsom, dat het huwelijk verkeerd en ‘vrije liefde’ je ware is, en evenmin een les in marxisme. *Integendeel:* hij komt tot de slotsom, dat des helden Spier's maintenée inderdaad niet veel soeps en het instituut des huwelijks nog zoo kwaad niet lijkt, terwijl, in zijn oog, de - als afschrikwekkende specimina b e d o e l d e - toonbeelden onzer (toen) bestaande ‘burgerlijke’ maatschappij verstandige, levenservaren, wereldwijze lieden zijn, die het meestal bij het rechte eind hebben. Heijermans was een echt kunstenaar. En in een echt kunstwerk spreekt de ‘tendentie’ der *feiten* sterker dan de tendenz van des auteurs *verstand.* Immers: hij beeldt de feiten o n b e v a n g e n uit. Dit is het waarmerk van echte kunst.

Het in zwang zijn van eene verkeerde kunst-theorie is dus stellig géén b e l e t s e l voor het ontstaan van goede kunst. Doch wèl een b e l e m m e r i n g . Want menig talent wordt er door op een dwaalspoor geleid.

Ten opzichte van de zich reeds vagelijk voorafschaduwende kentering, mag dus - voorshands nog onder benificie van inventaris en alle reserve - gezegd worden, dat het er wel eenigszins naar uitziet, alsof zij in de goede richting zal gaan. Dit geeft den burger moed. En stemt dankbaar. Wij - in vergelijk met de voornoemde ‘allerjongste’ generatie - ‘ouderen’ der jongeren - ten opzichte van ‘Tachtig’ -, die nooit op den stroom afdreven, of, anders gezegd, degenen onder ons ‘ouderen’, die, als ‘buitenbeentjes’ in onze respectieve generaties, altijd, tegen de klippen op, ‘Tachtig’ trouw bleven - dan wel, na korter of langer

afdwaling, tot ‘Tachtig’ terugkeerden -, begroeten deze gunstige voorteekenen des te dankbaarder, daar voor ons vaststaat: enkel en algemeen huldigen van de onvervalschte Tachtiger Beginselen zal onze litteratuur kunnen opheffen uit het moeras van partijzucht, kliekjesgeest en koude drukte, waar zij tot de heupen toe in is weggezonken. En op onze ontluikende hoop valt slechts één schaduw: dat Willem Kloos ‘1940’ niet beleven mag.

Hoog tijd wordt het trouwens, dat zoo een kentering-ten-goede komt. Sinds decennia zijn alle bruikbare litteraire maatstaven bij een groot deel der critiek zoek. Zelfs een, overigens verdienstelijk, essayist als Tielrooy ontkomt niet aan de besmetting der ideologische beoordeeling: deze vale schim van de door ‘Tachtig’ neêrgevelde preek-‘litteratuur’, die rondwaart als een naargeestig spook.

Dat aan te toonen was het doel van dit betoog.

De eigenlijke boekbespreking is er ietwat onder schuil gegaan. Maar het hindert niet: juist aan een *goede* verhandeling, als deze van Tielrooy, laat zich de mate der decadentie zuiver afmeten. Aan de hand daarvan kan men vaststellen: zóó ver is Nederland's literair begrip gedaald sinds rond 1900.

Ex ungue leonem! Aan de klauwen kent men den leeuw! En met schrik bemerkt men, dat het nog maar een aftandsch beestje is.

Maar geen nood! Hopen wij op de komende kentering om den jare ‘veertig.’. Moge zij het afgeleefde letter-leeuwtje een verjongingskuur doen ondergaan!

Kunst behoort *vrij* te zijn. Vrij naar alle kanten, in ieder opzicht, onder elk licht. Slechts één eisch m a g geduld en m o e t gesteld worden: dat zij waarlijk Kunst zij.

Voldoening aan dezen eisch heft, trouwens, automatisch alle bezwaren tegen de vrijheid der Kunst op, die staatslieden, moralisten en ideologen op goede gronden kunnen koesteren. Want daar echte kunst immers niet preekt, opruit of betoogt is zij altijd ongevaarlijk. Slechte valsche kunst, tendentieus, pornographisch of hoe dan ook ‘strevend’, kan nadeel voor de Volksgemeenschap baren.

Juist vele voorstanders der tendenz-‘kunst’ schreeuwen moord en brand over de verdrukking, waaraan, naar hun beweren, de kunst

bloot staat in Nationaal-Totalitaire Rijken. (Over Engeland en America zwijgen de meesten en over Sowjet-Rusland bijna allen in dat kamp). En toch: de hatelijke kunst-censuur valt grootendeels te wijten aan het toedoen van dezelfde soort lieden. Hun verkeerde 'kunst'-beoefening leverde aanleiding tot gegronde bezorgdheid voor het Openbaar Welzijn. Opruiende, zedenbedervende, afbrekende 'kunst' lokt licht tusschenkomst-van-Overheidswege uit.

Geen Staatsbestel kan, verder dan tot een bepaalde grens, opzettelijke ontwrichting van zijn maatschappelijke Orde gedoogen. Het hangt van de omstandigheden af, wáár de grens ligt. Voorbij een zekere limiet zal ieder stelsel echter oordeelen, dat de vrijheid misbruikt wordt.

Doch de zuivere Kunst geeft geen vat. Zij lastert even min als zij hoont, ondermijnt niets en bederft niemand, hitst noch stookt en misleidt nooit. Onbevangen spiegelt zij de werkelijkheid van wereld en ziel. Breideling valt voor haar niet te duchten, om de eenvoudige reden, dat niets daartoe noopt. Hare eerlijkheid is de waarborg harer vrijheid.

Even sterk als de bedillers der loutere kunst moeten *terug*-gewezen worden, behooren de aanhangers van een verdraaid kunst-begrip *terecht*gewezen. Niet alleen benadeelen zij de qualiteit hunner eigen artistieke productie - tot schade voor de Cultuur -, maar bovendien - en wat nog erger blijkt - geven zij den bedillers een voorwendsel tot muilbanding van ook de echte Kunst aan de hand, dat dezen maar al te gretig aanvaarden. Zonder de boekenverbranding, als in Hitler's 'Derde Rijk', een voor Nederland behartenswaardig voorbeeld te vinden, noopt het artistiek geweten toch, te erkennen, dat er veel ontaarde kunst bestaat. Al te radicale maatregelen zijn veelal de reactie op al te hinderlijke misstanden. Een oud spreekwoord zegt: de goeden moeten met de kwaden lijden. Veel zoogenaamde 'kunst' géeft reden tot gegronde ergernis. Ergo: wie de Kunst lief heeft, houde haar rein.

Iedere tendenz - niet te verwarren met: gemoedsgesteldheid - in kunst spruit voort *uit* en voert, door wisselwerking, in versterkte mate terug *tot* geestes-onvrijheid van den kunstenaar. Wie liefde beschrijft met Marx in zijn hoofd, wie over hartstocht zingt aan de hand der 'Blubo'-leer, wie menschen beeldt door

den bril eener ideologie, is b e v a n g e n en derhalve buiten staat, het leven weêr te geven in zijn waarheid. Bevat het leven zèlf tendenties, wel, dan komen die ook wel vanzelf in de herschepping te voorschijn: onnoodig ze aan te dikken. Natuurgetrouwheid, oprechte liefde voor het onderwerp qua talis en vrijmoedigheid jegens eigen maatschappelijk 'ik' zijn de eenige richtsnoeren, die den kunstenaar op den rechten weg naar de Schoonheid helpen. Geen betoog, gepreek, propaganda of wat ook, maar uitsluitend de Werkelijkheid des Levens zien te vatten en vertolken.

Tendenz is uit den booze.

De Kunst zij vrij. Vrij *vooral* van i n n e r l i j k e windsels binnen de ziel des kunstenaars. Want van alle ònvrijheden is de innerlijke het ergst.

Geen andere dwang bedreigt de Kunst thans ten onzent. Daar heeft eenerzijds Oranje, anderzijds 'Tachtig' voor gezorgd. Vanaf Koning Willem I's troonsbestijging kent Nederland geen w e t t e l i j k e , en vanaf Kloos' en van Deyssel's optreden geen m a a t s c h a p p e l i j k e boeien meer voor zijn Kunst.

Doch helaas! Nà 'Tachtig' hebben veel kunstenaars zèlf een geestelijke gevangenis gezocht of gebouwd. En zij zijn naar behooren opgesloten. De eene in het marxisme, de andere in de 'humaniteit', gene in de Religie en zoo voorts. Arme zielen, die uit eigen vrijen wil in een keurslijf geperst zitten! Poovere critiek, die niet slechts dit zonder protest laat gaan, maar zelfs die gemoeds-corsetten prijst of laakt, in plaats van te kijken naar de beknelde harten, die daar nog maar zwak onder kloppen! En dat doen geestelijke nazaten van 'Tachtig'!

Vrijheid beduidt n i e t : bandeloosheid. De Kunst heeft hare eigen wetten. Maar die van andere levensgebieden - moraal, politiek, Religie etc. - deugen evenmin voor háár als de Natuurwetten voor den Staat. Stapelgek zoû men hem noemen, die een land wilde regeeren met de Wet van het Behoud van Arbeidsvermogen. Doch men ziet zwijgend aan, dat sommigen onze taalkunst willen regeeren met de ongeschreven wetten der Ideologie.

En nu is het mooie: eene Kunst, die hare eigen wetten naleeft, zal nooit in botsing komen met Moraal en wat dies meer zij. Want zij zal maar zelden onzedelijkheden hoeven te behandelen. En

m o e t zij het doen - omdat haar motief het vergt -, dan zal uit de behandeling zelve, hoe 'gewaagd' ook in schijn, voldoende blijken, dat het noodig was wegens eischen van kunst.

Men neemt den arts niet kwalijk, dat hij zijn vrouwelijke patiënten naakt ziet en aan den lijve betast, wanneer dit noodig is voor onderzoek of behandeling. Doch men stopt hem in de kast, wanneer hij het ònnoodig of overmatig doet en zich dus aan die patiënten vergrijpt. Iets dergelijks geldt voor den kunstenaar. Indien hij op de hoogte van zijn verheven roeping staat, zal hij, wanneer het zoo uitkomt - en anders niet -, de schandelijkste toestanden beschrijven, zonder zich schuldig te maken aan pornographie, opruiing of zedenbederf. Bij welk een en ander in het oog te houden valt, dat Geneeskunde noch Kunst speelgoed zijn voor onvolwassenen.

Terug naar het loutere Litteratuur-begrip van 'Tachtig', zij ons parool.

Slechts dáár wenkt de uitkomst. Redding kunnen slechts de drie eeuwige beginselen van àlle echte Kunst in àlle tijden brengen: 'l'Art pour l'Art', 'Vorm en Inhoud zijn Eén' en - voor poëzie - 'de Allerindividueelste Expressie van de Allerindividueelste Emotie'. Deze drie staan, als veilige bakens, in de branding tusschen scheppingsdrang en ideologie.

Zij zijn allerminst tegen de Gemeenschap gericht. Zij omschrijven de plaats en de bewegingsvrijheid, welke, van rechtswege, aan werkelijke Kunst mitsgaders hare voortbrengers binnen een goed-geordende Gemeenschap toekomen. Geen kunst kan der Gemeenschap waardevolle bijdragen voor dier Beschaving leveren of haar rol in het cader van Volk en Staat vervullen, indien deze beginselen worden verwaarloosd.

'Veertig' zal - en kan en moet - stellig g é é n *herhaling* van 'Tachtig' wezen. Dat ware geestenbezwering. Doch het moge de ontplooiing eener nieuwe, zelfstandige, onbevangen, tijdmatige en levensechte Taalkunst worden, die, stoelend op de eenig-juiste Aesthetica, in den waren en goeden zin des woords **vrij** zal zijn.

Enkel bij de onsterfelijke leer der Tachtigers ligt het Heil!

Oisterwijk NBr - Knocke-le Zoute, 7-12 September 1938.

Binnengedachten door Willem Kloos. † MCLXLII.

Ik weet niet, wat een mensch is. Weet gij 't zelf, o, goede lieden,
Een lijf van vleesch en bloed? Maar dat vergaat. Een ziel, een geest?
Men zegt het, maar wie weet het? En die ziel... is zij geweest
Reeds vóor zij school in ons arm lichaam? En waar zal zij vlieden,

Als 't lijf een ijzig blok wierd, vol van gruwlen? O, 'k wou bieden,
Ik weet niet wat, aan wie 't mij zei. Maar als men alles leest,
Wat ooit gezegd wierd over zin van Dood en Leven, rees 't
Vermoeden onbedwingbaar, dat de menschen louter rieden

Naar dat, wat niet geweten worden kán. In de Oudheid leek 't.
Of men der diepst-geheime Goôn mysteriediensten vierde, -
Als 'k toen geleefd had, weet ik zeker, dat mijn ziel, die breekt

Van weedom om 't niet weten... heel die theatraal-versierde
Leegte doorspeurd zou hebben, - en diep-innerlijk gezucht daar
Had ik als thans: al dat zoo hoog zich voordoende is een klucht maar.

MCLXLIII.

Diep-innerlijk gezucht heb 'k menig keer,
(Al werd mijn aêm niet door dien zucht bewogen)
Wanneer mijn geest, licht bevend, lijk een teêr
Blad, ver zich voelde in zich terug gezogen,

Weg van het Leven, in die vreemde, hooge,
Alles van 't Zijnde omvaemende atmosfeer,
Waarhenen, - naar de aloude, lieve leer,
Al zielen, die hier leefden, blijde vlogen, -

Maar 'k vond geen ziel daar ooit... neen, 't volle Zijn,
Dat de Alziel is, en 'k zoog mij vast daar, groeiend
In voelen en begrijpen, dorrend, bloeiend,

Beurtlings gestaeg, maar volgens vaste lijn,
Zoo bleef ik, die 'k steeds zijn mocht, stil, bleek-goudig,
Mij niets verbeeldend, aldoor werkend, kalm-eenvoudig.

MCLXLIV.

Thans, nu ik ouder wierd en wijzer, meen ik soms te grijpen,
Voldoende in eigen Geest 't Oneindge (niet in blauwe lucht!)
Daar 'k tot de fijnste Fijnte mijn stil denken wist te slijpen,
Zoodat 'k als ráak den zoom van 't Eeuwig-Zijnde. O, 't breed genucht,

Aangrijpend, maar toch vredig, van te voelen zachtkens rijpen
't Inwendigste onzes Wezens als een bloesemrijke vrucht,
Die duikt in 't hart van haar gebladert, maar die plots, als knijpen
Ik voel, - goedmoedig-sterk was 'k steeds, - door mijne ziel, die zucht

In innige verlichting, dat zij vrij wierd van 't Geheime
Benauwen, dat haar 't Zijn vergalde, al van haar vroegst ontwaakt
Bewustzijn. 'k Moest steeds zoeken, heel van zelf... totdat in rijmen,

Gehoord in 't Allerdiepste, 't zich vertaalde, wat Gij spraakt,
Fijnste muziek mijns Zijns, dat slechts een vlok is van de sneeuwge
Aandrift, door heel 't Heelal heen, om te leeren kennen 't Eeuwge.

MCLXLV.

Want zie, wij leven, lijkend vluchtge vlokken schuim, wij komen
En zijn weer weg, verzinkend in de' oneindgen Oceaan,
Die in de weer alleen voor zich, ons een sekonde ontstaan
En weer vergaan doet in zichzelf, in God's ontijdlijk Droomen.

O, de ongescheiden Eeuwigheid, geen Tijd des eindloos-loomen
Geweldgen Algebeurens, dat geen Zijn is, - o, 't spontaan
Willen en doen ondelgbaar, - o, 't door alles diaphaan
Bewegen van God's eeuwig-zijnd Heelalhart. In zacht schromen,

Neen kloek-bescheiden tuur 'k in 't Eindelooze. 't Menschhart haakt
Er naar, dat daar in ons Iets leeft, saamstemmend in Bedoelen
En scheppend Werken, krachtig Willen, met de' Oneindgen Geest.

Maar, ach! voor we alles weten, zijn we er allen reeds geweest, -
Uitvloeiingen van Eén, Die wordt geloofd, - of wel gelaakt,
Al naar wij zelfbewust of diep-gedwee ons voelen.

MCLXLVI.

Alleen bestaat het Onbenaderbare, Al-Eene, Al-Hooge, -
De Ingrond van alles, dus onze Eigne ook, diepster Diepten Afgrond,
Waar niets bestaat voor, schoon 't Heelallen eindloos uit zich afzond.
Zoodat der Menschheid groepen 't voelend, allen stil gebogen

Bidden voortdurend door der Wanhoop hopen gansch doortogen,
Of 't iets ook maar voor hen van eigen Wanen eindlijk afstond!.....
O, schoon een bende vage Voelers, vlotte Praters 't laf vond,
Stil zoekend proef 'k al richtingen naar 't Eenige Alvermogen.

'k Zie daar een stellig Werken, Willen, Doelen. Heel mijn leven
Wou 'k nooit iets weten dan de zuiverst strenge Waarheid heilig,
Want dáarin slechts, al gaav' het mij den Dood, voel ik mij veilig.

En zoo ontgleed mij, wat 'k hier plotseling heb neergeschreven.
Blijft vast gelooven, Menschen, in 't Oneindge. Noem het zoo gij wilt:
't Zij 't Eeuwig-Alles, -Niets, het Eeuwig-Leven of wel de Eeuwge Stilt.

MCLXLVII.

God verpersoonlijkt zich in Mensch en Ding, in ieder,
Die drinkt met volle teugen 't leven, en dan tast
Met fijnste teerheid naar de Diepte, voelend vast,
Dat eeuwig-door de Bloemengever en de Wieder,

De opeens verschijnende en onvatbaar rassche Vlieder,
Die vreemd verschromplend, reuzenhoog weer wast,
De, welkom of onwelkom, nooit verjaagde Gast,
De, van ons doen en laten, eeuwige Verspieder,

Zal Zijn en Is. O, 't groot geheim, dat blijft bestaan
Voor ons, vreemd-arme kindren, levend in een waan,
In vrees en angst, benauwd, beklemd... wie lost 't ons op?

Niet ons gevoel, niet ons verstand, niet onze wil... Berust,
't Is beter voor uw breeklijk hersenstel, maak niets bewust
U, simpel mensch, die vaak bezwijkt door uw vergeefsch getob.

MCLXLVIII.

Ik duizel soms van mijn gedachten, wen, diep duikend,
Zij dringen willen met al kracht naar 't Eeuwge Niet...
Zal 'k vallen? vraag 'k, mijn zacht-vervagende oogen luikend,
Deinzend terug voor ijlen schemerschijn, die schiet,

Koel-flitsend door mijn hersens, als een pijl, die vliedt,
Zóo fijn en scherp, alsof hij onbarmhartig fnuikend
Wou wezen mij, hoog-reikende Eenling... maar mijn lied
Blijft stijgen uit mijn Geest, als vroege vogel tjuikend.

Maar word ik moede dies van 't leven? Neen, mijn haken
Gaat naar de diepte wel, maar nooit naar 't einde. Blauwt
Daar ver-weg heldre Horizon, dien we eens genaken?

Is Dood een andre Schijn dan 't Leven slechts? Wat zou 't?...
Berust in uw vergeefsch Verlangen, tot gij oud,
Diep nog, schoon koud, voelt alle banden slaken.

Leiding en leider door Louis Knuvelder.

Beperking der stof.

Onafscheidelijk aan de vraag, betreffende leiding en leider, verbonden zijn zoovele vraagstukken van zoo verschillende aard, dat de volledige behandeling hiervan een boek zoû eischen van respectabelen omvang. Het zijn immers niet alleen vragen van sociologischen, politieken en maatschappelijken aard, maar ook van psychologische, philosophische en zelfs godsdienstige gesteldheid. Al deze problemen staan niet los van elkaâr, doch loopen dooreen en hebben een dusdanig nauw verband, dat men nooit op een enkel onderdeel de geheele oplossing voor het leider-vraagstuk kan vinden, zonder dit groote geheel er in te betrekken. Van vele der huidige publicaties over dit onderwerp, is dan ook het tekort, dat ze de kwestie slechts van éénen kant benaderen - waaruit voor ons logisch volgt, dat ze nimmer de totaal-oplossing kunnen geven. Wilde men deze wel vinden, dan zoû dit een groot, synthetisch, geheel moeten worden, waarin de gangbare of opkomende gedachten becritiseerd werden, en de zuivere idee naar voren gebracht.

Er is wellicht voor geen enkel probleem een betere weg naar de oplossing, dan het onderzoeken en critiseeren van allerlei meeningen; dit immers noodzaakt, die meeningen eerst zoo goed mogelijk te overwegen en vervolgens de bezwaren, welke er tegen in te brengen zijn, zoo juist mogelijk te formuleeren. Hierdoor

groeit dikwijls de eigen meening in niet geringe mate tot hooger zuiverheid en precieser weêrgave; hetgeen voor de goede behandeling van ongemeen nut is. Dit echter doende, wordt men al te gemakkelijk op vele zijpaden gelokt, en voelt men lust, de Duitsche 'Gründlichkeit' na te volgen. En inderdaad zoû dit noodig zijn, wilde men de volledigheid betrachten, vooral in de weêrlegging van anderer meeningen, want de meeste der foutieve redeneeringen en stellingen vinden de oorzaak van hun foutief-zijn in eene valsche grondstelling.

Hoe verlokkelijk deze 'grondige' behandeling echter ook zijn moge, ze kan hier niet op hare plaats geacht worden. Wij moeten ons beperken; slechts in zooverre het strikt noodig is voor het duidelijk begrip, zullen we 'afdalen' op andere gebieden, in hoofdzaak ons beperkend tot enkele sententies betreffende de critiek, welke op diverse meeningen te leveren is, en in korte trekken onze eigen meening geven. Zulks nog in hoofdzaak theoretisch; de welwillende lezer moge zelf de practische consequenties trekken voor het leven, zooals dit rond ons reilt en zeilt.

Tweëerlei Beschouwingswijze

Eene afdwaling, die geen afdwaling is (het verband met de hoofdquaestie zal vanzelf duidelijk worden) is de vraag naar de tweëerlei beschouwingswijze der 'practische' wetenschappen. We zouden geneigd zijn, die eene grondvraag voor de behandeling van elk probleem te willen noemen - de aard der behandeling hangt immers voor het grootste deel ervan af, welke beschouwingswijze men tot de zijne erkent. Terwijl de keuze tusschen deze beide mogelijke weêr afhangt van de mentale gesteldheid, welke den beschouwer eigen is (door ontvangenis of verwerving) en van waaruit hij al zijn wetenschappelijk en practisch werk zal verrichten.

De twee gesteldheden in den beschouwer nu, en dientengevolge de twee beschouwingswijzen, waartusschen hij kiezen kan, zijn, in den algemeensten vorm uitgedrukt, de descriptieve en de normatieve. Onder descriptieve beschouwing valt dan te verstaan de wijze van behandelen, die zich tevreden stelt, met zoo nauwkeurig mogelijk en tot alle oorzaken teruggaand, te beschrijven

datgene, wat zich feitelijk voordoet aan zijn oog. Hij bekommert zich niet om goed of kwaad, meestal erkent hij niet eens een principe hiervan, keurt of schift niet; stelt zijne waardebepalingen niet objectief en theoretisch op, doch neemt die over, welke in zijn practijk gevonden worden - en verzet zich meestal vrij heftig tegen pogingen, om tot normeering te geraken.

De normatieve beschouwing daarentegen stelt zich niet tevreden met het loutere beschrijven van wat hij ziet; uitgaande van zekere normen, die hij (terecht of ten onrechte) als juist aanneemt, stelt hij oordeelen, vonnist wat met zijne normen niet overeenkomt, en wil voor de toekomst het geheel zooveel mogelijk naar zijne normen richten.

Het is duidelijk, dat de descriptieve methode ver de mindere in waarde is aan de normatieve - dat deze laatste de eenige is, die mensch-waardig mag heeten. Want tenslotte is hij, die de descriptieve kiest boven de andere, in feite reeds normatief werkend - door zijne keuze. De zuivere beschrijver zoû geen voorkeur mogen bezitten voor eene der beide beschouwingswijzen; dit type kan niet voorkomen. Het zoû het onbestaanbare type zijn van de volmaakte neutraliteit. Iedere keuze veronderstelt reeds eene ‘voorkeur’; elke voorkeur berust op het aanleggen van eene norm. Men kan vaststellen, dat zij, die de tegenspraak in zichzelf uiten, de descriptieve methode te verkiezen, gekozen hebben volgens de norm der normen-loosheid. Zielkundig is dit te verklaren uit eene zekere ‘gemakzucht’, zooals men het kan noemen - men kiest immers de houding van niet te hoeven kiezen, omdat bewust wèl kiezen de consequentie met zich voert van zijne keuze geldend te willen maken. Het volgen van de normatieve methode eischt het werk: zijne normen ingang te doen vinden en ernaar te doen leven; het goede te doen voorgaan boven het verkeerde.

Daarom ook kan men den normatieven weg omschrijven als dien, welke ingeslagen wordt om *tot eene betere toekomst* te geraken, terwijl de descriptieve zich tevreden stelt met *het constateeren van het heden,* er zich niets van aantrekkend, of dit goed of verkeerd is.

Is dus het zuivere descriptieve type eene onmogelijkheid, omdat dit eene volkomen uitschakelen van elke keuze zoû beteekenen -

een zuiver normatief type is ook niet wel mogelijk, daar elk werken voor de toekomst te steunen heeft op en rekening te houden met het heden. Toch zullen we beide namen vasthouden, en dan onder descriptieve beschouwing verstaan die, welke gekozen heeft voor de onverschillige beschrijving (en zich, bewust of onbewust, verzet tegen normeering) en onder normatieve die, welke volkomen rekening houdt met heden en verleden, doch zich volgens vaste normen wenscht in te spannen voor de toekomst.

Eene moeilijkheid voor de normatieve instelling is natuurlijk (en het descriptieve type verschuilt zich maar al te gemakkelijk hierachter, om de mogelijkheid eener normeering te ontkennen en zich zoo te rechtvaardigen.... in schijn) dat er gezocht moet worden naar eene, werkelijk *objectieve,* baseering dezer normen. Het zoû natuurlijk klinkklaren onzin zijn, als elk mensch voor zichzelf geheel willekeurig die normen kon opstellen - waarom zoû hij ze dan morgen niet mogen verwisselen en onderstboven gooien? Toch is onze wereld dwaas genoeg, om dezen klinkklaren onzin te willen accepteeren en zelfs voorop te stellen en te eischen; in elke spheer wordt met man en macht opgekomen voor het recht van elk denkend mensch op zijne volledige vrijheid! Zoo handelend zijn wij gekomen tot een samenstel van de meest tegenstrijdige denkrichtingen, waaruit bijna geen weg meer te vinden is, dan alleen door het aannemen van objectieve, buiten onszelf en onze wilsbeschikking liggende normen, waaraan wij gebonden zijn - en hiermeê ziten we in de kern van het leidingvraagstuk. Doch dit wordt nog even terzijde geschoven voor enkele andere opmerkingen.

Gevolgen der twee standpunten.

Voor de hand liggend is de bemerking, dat in elke wetenschapsvraag de behandeling grootendeels afhankelijk is van het standpunt, dat men inneemt; descriptief of normatief. Natuurlijk zijn er wetenschappen, die uit hunnen aard alleen descriptief kunnen zijn; in de sterrenkunde b.v. kunnen wij weinig anders doen dan den loop der hemellichamen en hunne wetmatigheid constateeren; wij kunnen er in geen enkel opzicht invloed op uitoefenen. Eene scheikundige reactie ligt vast; ze heeft plaats

of niet - dit hangt slechts af van de wijze waarop, en de verhouding waarin we de stoffen bij elkaâr brengen. Zelfs enkele ‘handelingen’ van den mensch liggen buiten alle normeering, ademhaling, spijsverteering, e.d.m. kunnen we niet bezien als iets, wat zoo of zoo hoorde te zijn. Doch - die handelingen, die *specifiek menschelijk* zijn, waardoor de mensch zich onderscheidt van het dier en de andere schepselen God's, zijn alle aan eene normeering onderworpen, of we dit willen erkennen of niet.

Toch heeft dit al of niet willen erkennen dezer normeering eenen grooten invloed, minstens in het tijdelijke leven (doch ook in het eeuwige, maar dat is hier niet te bespreken) en in de behandeling der vraagstukken. Het beschrijvende type, dat zich met constateering alleen tevreden stelt, zal, wil het consequent blijven, moeten komen tot den eisch van volledige vrijheid voor elke meening en denkrichting - en zoodoende ten laatste iedere denk*tucht* moeten verwerpen. Alles moet het als gelijkwaardig erkennen, en is hiermeê op den weg geraakt naar den wetenschappelijken (philosophischen, zoo men wil) chaos. (Welke de chaos op alle mogelijke maatschappelijke gebieden noodzakelijkerwijs met zich voert.) Daartegenover het normatieve type, dat zich eenmaal gebonden weet aan buiten en boven hem bestaande normen, bewaart de denktucht; heeft op grond van zijn objectieve juistheid het recht, om te schiften en onjuiste denkrichtingen te verwerpen - en vindt zoo in schijnbare opoffering van wat de ander als ‘vrijheid’ opeischt eene basis, om in zijne gebondenheid tot eenen, ook zuiver wetenschappelijk veel hoogerstaanden, opbouw te komen. Aan de hand van de eenmaal aanvaarde normen, kan het vertrouwen, dat elke volgende stap *in juistheid* steunt op den vorige, en zoodoende (o, ironie der geschiedenis!) in zijne gebondenheid (dogmatische inperking, zooals de vrijgeesten het zoo graag smalen) eene veel grootere exactheid en eene veel juistere inductie verwerven. Het is maar niet toevallig, dat alle ‘vrij onderzoekende’ geesten tezamen nog niet aan de schoenzolen kunnen komen van den Aquiner! Het schijnt tijd, nu deze ‘vrije geesten’ zoozeer smalen op eenen terugkeer tot ‘barbarei’, die zij zien in de ‘knechting der wetenschappen’, die het nieuwe denken met zich brengt, *deze* beperking der ‘vrijheid’ eens op deze gronden te verdedigen! Het denken over menschelijke han-

delingen *moet* normatief zijn, omdat anders, ipse facto, de deur openstaat voor het volledige cultuurbolsjewisme. En wil eene normeering zuiver en terecht zijn, dan moet ze steunen op elkaâr steeds opvolgende trappen, tot ze geraakt aan de Eeuwige Norm - waarmeê we ook langs eene andere redeneering weêr in de kern van het leidingvraagstuk zitten.

Centrale leiding: God.

De tegenover-elkander stelling van het beschrijvende en het richtende denken voert dus aan alle kanten tot den eisch, dat er zijn moet eene opperste norm, wil de wereld niet vervallen in eenen chaos van vrijheden, die alle bolsjewisme en vernietiging van elke zekerheid met zich voert. Laat men deze zekerheid los, (zooals de historie heeft gedaan), dan komt men noodzakelijkerwijs (zooals dezelfde historie heeft bewezen) op alle gebieden tot den chaos! En het is het verheugende van deze tijd wellicht, dat men van de wrange vruchten, die dit loslaten opleverde, dusdanig begint te walgen, dat er vanzelf gezocht wordt naar eenen uitweg uit dien chaos, welke uitweg alleen langs den bovengegeven weg zal te vinden zijn. Het hoogtepunt van het wijsgeerig denken, zooals Poortman zich dit voorstelt, zal het Godsbegrip weêr ten troon heffen, tegenover het nog steeds voortlevende standpunt: ‘de voorzienigheid, zooals de godsdienstige interpretatie dat noemt, die natuurlijk op eene heel andere bladzijde staat en door de sociaal-psychologische beschouwing niet geraakt wordt’.[1)] Alsof het niet juist de fout was, dat wij de bladzijden van elkaâr gescheurd hebben, en ons toch nog christenen durven noemen!

Hoe meer men zich bezig houdt met eenigerlei wetenschap, vooral met die over het menschelijke denken, des te meer wordt men gedwongen dit Godsbegrip te erkennen. Deze aanvaarding van een Gods- en daarmeê van een Voorzienigheidsbegrip moet weêr niet opgevat worden als eene *vlucht*: ‘er is gelukkig eene Voorzienigheid, dus wij hoeven ons niet druk te maken. Zij zal wel waken en alles in goede richting leiden.’ Neen, deze aanvaarding van dit begrippenpaar is eene nuchtere, exacte con-

1) Prof. Dr. C.A. Mennicke: ‘Sociale Psychologie’.

stateering van een feit, om van daaruit verder te kunnen redeneeren. En deze aanvaarding geeft de eenige mogelijkheid, om dit redeneeren betrouwbaar te maken, daar het de eenige vaste en betrouwbare basis biedt. Zoo lang men van welke andere basis dan ook uitgaat, blijft achter elke oplossing een nieuw 'waarom' staan; de heele geschiedenis van het wijsgeerig denken is daar, om dit te staven. Verlaten van deze centrale leiding voert noodwendigerwijs tot verlaten van elke leiding; tot scepticisme, anarchie. Evengoed als van een staatkundig bolsjewisme soms prestaties te melden zijn, die het oog verblinden, doch in wezen niets beteekenen, evengoed is wetenschappelijk bolsjewisme in staat, om te komen tot schijnbare pracht-prestaties van zoogenaamd objecief, exact en dialectisch denken - dat echter evenmin eenige werkelijke beteekenis heeft. In beide opzichten zal het noodig zijn, terug te keeren van den weg, die naar den chaos voert; het bolsjewisme te verlaten voor de tucht - en hier hebben we de verklaring, dat de bovengegeven uitwijdingen geen afwijkingen zijn:

Ook in vragen van het meest 'abstracte' denken is primair de quaestie van leider en leiding. Wil men deze niet aanvaarden, en zijn denken absoluut vrij houden onder den eisch van zoogenaamde exactheid en objectiviteit, dan schaart men zich noodzakelijk bij de louter beschrijvende richting, en werkt (denk aan de eenheid van gansch het leven!) op alle gebieden den chaos in de hand! Alleen een denken, dat leiding aanvaart, zich aan tucht onderwerpt, kan aan het gezag van deze leiding het vertrouwen ontleenen, zuiver te blijven voortgaan; deze tuchtonderwerping is dus geen inperking der zuivere wetenschap, noch der objectiviteit, noch der exactheid. Zij biedt er integendeel de beste waarborgen voor, omdat zij steunt op de Centrale leiding, die de Wijsheid zelve is.

Ophelderingen.

Alleen op deze grondslagen staande en zich uitdrukkelijk willende stellen, zal het mogelijk zijn, weg te weten met de vele en vaak tegenstrijdige deel-oplossingen, die de andere wetenschappen voor het leidersprobleem meenen te kunnen geven.

Als meest algemeene zoû men op dit oogenblik kunnen stellen

de psychologische verklaring, die uitgaat van de natuurlijke aandriften van den mensch. Heel de individueele zoowel als de sociale psychologie heeft zich ongeveer hierop gebaseerd, en meent rond te kunnen gooien met verklaringen van de leidersvraag als ‘driften’-vraag. Ons is het wel, mits men deze oplossing slechts beschouwt als een deel-oplossing, en mits men ook de beteekenis der driften herzie volgens christelijk-wijsgeerige grondslagen. Talrijke auteurs kennen dezen driften eene allesbeheerschende macht toe, die zich uitwerkt met eene, bijna ontkoombare, oncontroleerbare en onweêrstaanbare noodlottigheid. Men krijgt wel eens den indruk, dat, als deze schrijvers gelijk hadden, eene normeering van het leven überhaupt onmogelijk ware, dat zelfs de meest christelijke beschouwer nog zoû moeten stellen: God heeft nu eenmaal in dezen mensch die driften gelegd, deze werken zich vanzelf uit; laat ons dus maar niet meer praten over de vraag, hoe iets eigenlijk behoorde te zijn. Langs een achterdeurtje zoû op die manier de praedestinatieleer heel ons denken en ons leven weêr gaan beheerschen. Waren immers deze, van aangeboren driften uitgaande, beschouwingen juist, dan zoû er, bijvoorbeeld, niets aan te doen zijn, als in een zekere gemeenschap, een zeker mensch opstond, die den ‘machtswil’ bezat (men diende er zich dan zelfs bij neêr te leggen, omdat de Voorzienigheid dit nu eenmaal zoo gewild heeft) en zich tot leider opwierp. Merk op, hoe alweêr de dwaling hare eigen ruiten ingooit: deze consequentie zou de voorstanders der ‘vrije wetenschap’, die met dezen machtswil het meest schermen, zeer kwalijk passen!

Vervolgens levert de ‘driften’-psychologie nog eene andere moeilijkheid op. Inderdaad zijn er menschen, wien de machtswil eene aangeboren drift is - maar tot zelfs in de kleinste maatschappij is althans de mogelijkheid aanwezig, dat er op zeker moment meerdere personen met eenen dergelijken machtswil zouden zijn. Ging nu ieders aandrift noodzakelijkerwijs zijnen gang, dan kwam men voor de meest fatale botsingen te staan. Bovendien werkt in de meeste individuen de, aan den machtswil tegengestelde, vrijheidsdrift, die even ongehinderd zijnen gang zoû gaan. (Tenminste zoû willen gaan). Tot in de kleinste samenleving zoû dientengevolge een dubbel stel botsingen voortdurend

onontkoombaar zijn: die tusschen de machtswillen onderling en die tusschen de machtswillen en de vrijheidsdriften. Het staat te vreezen, dat elke maatschappij, die noodzakelijk dusdanig tegen zichzelf verdeeld was, ten gronde zoû zijn gegaan, voor er van eenen leider ook maar sprake kon zijn!

Moeten wij ons dan van de moeilijkheden afmaken, door te zeggen, dat al dit gepraat over aangeboren driften onzin is, en naar het rijk der fabels dient verwezen?

Geenszins: men erkenne het bestaan der driften; het feit, dat ze door den Schepper in de menschelijke natuur zijn ingelegd, bewijst: dat ze hun doel in het groote scheppingsgeheel hebben. Maar wij ontkennen ten eenen male, dat men jegens deze driften de slechts constateerende houding hoeft aan te nemen: ze zijn er nu eenmaal, dat ze zich nu ook maar uitwerken. Iets van de juistere beschouwing heeft Mennicke in zijne Sociale Psychologie aangevoeld, waar hij zegt, dat het mogelijk is (althans eenigermate) deze driften te beheerschen, te regelen, te sublimeeren. Zooals hij in meerdere zaken slechts enkele stappen in de juiste richting zet, doet hij dit ook hier; hij vergeet, erbij te voegen, in welken zin men deze driften heeft te regelen en te sublimeeren, waar men hiertoe de kracht kan bekomen....

Direct toegepast op de heerschersdrift of machtswil, zouden we hier alvast kunnen zeggen, dat juist deze drift ten zeerste gesublimeerd dient. Mede al, omdat er een groot onderscheid valt te maken tusschen ‘machthebber’ en ‘leider’. We zullen hierop verder terugkomen.

Woordbeteekenis.

Alvorens verder in te gaan op diverse psychologische en maatschappelijke vragen, welke rond het leidersprobleem te stellen zijn, dient eerst een algemeen idee gegeven van wat onder leiding en leider verstaan moet worden. Dit kan tevens een onderscheid tusschen leider en machthebber belichten. Om nu de beteekenis van het leiderschap te achterhalen, zoû men uitvoerige beschouwingen kunnen houden over diverse soorten leiders; in groote en kleine, in politieke, sociale en godsdienstige gemeenschappen etc., om hieruit dan conclusies te trekken. Eene

andere werkwijze (welke het voordeel der eenvoudigheid heeft) is deze: uit te gaan, eenerzijds van de woordbeteekenis, en anderzijds van de centrale goddelijke leiding van het heelal, om zoo te komen tot het opstellen van een ideaal.

Het is duidelijk volgens de eenvoudigste begrippen, dat een leider iemand is (moet zijn), die leiding geeft (geven moet). De beteekenis nu van het algemeene stamwoord leiden (waarvan leider en leiding zijn afgeleid) is geen andere dan: anderen eene richting aanwijzen en zelf in deze richting voorgaan of toch minstens meegaan. Iemand, die langs den kant van den weg staat en een vreemdeling met vele armgebaren den weg wijst naar een zeker doel, is geen leider. Een verkeersagent en een richtingspaal zijn geen leiders. Men kent de zoo karakteristieke uitdrukking ‘de fiets leiden, het paard leiden’ -; dit nu kan niet gebeuren, als men zelf staan blijft. Er wordt alleen gesproken van eene fiets ‘leiden’, als men, met de fiets aan de hand naast zich, deze ergens heen brengt. Van iemand, die op eene fiets zit, zal niemand het werkwoord leiden gebruiken; hij zoû genoemd kunnen worden de machthebber, want hij moet de fiets in zijne macht hebben, anders valt hij er af. Zulks weêr niet, als zoû leiden het hebben van macht uitsluiten: men heeft wel degelijk de macht, om het stuur te wenden, zooals noodig is. Maar: de machthebber, die op de feits zit, wendt deze aan ten eigen bate; degene, die de fiets leidt, heeft er geen direct nut van, slechts een indirect, in zoo ver hij de fiets brengt op de plaats, waar deze zijn moet.

Nu ligt voor de hand, dat iemand, die op deze wijze leiding wil geven aan iets, dat met zelfstandig leven bezield is (wat met een fiets niet het geval is) minstens aan twee eischen moet voldoen:

Eerstens moet hij het doel kennen waarheen, en den weg waarlangs de volgeling geleid moet worden;

Tweedens moet hij voldoende autoriteit bezitten, om den volgeling meê te krijgen. Dit geldt alreeds voor een wezen met een lager zelfstandig leven; denk b.v. aan een paard. Lang niet ieder is in staat, een paard uit eenen stal te halen en naar den hoefsmid te leiden. Zoodra het beest voelt, dat de mensch eigenlijk bang van hem is (dus geen autoriteit bezit), volgt het zijn eigen

wil. Waaruit dus als voorloopige omschrijving van autoriteit als eisch voor leiderschap volgt: een (aangeboren of gewekt) overwicht over anderen, dat (bewust of onbewust, vrijwillig of ten deele gedwongen) die anderen tot volgen brengt.

Toepassingen.

De hierboven gestelde twee eischen houden geen van beiden *noodzakelijk* in het bezitten van de machtsdrift, den heerscherswil of hoe men het noemen mag; integendeel, deze moet dusdanig gesublimeerd worden, dat ze volkomen tot dienstbaarheid gebracht wordt.

Ze is dan ook geen noodzakelijk vereischte: iemand zonder den heerscherswil kan evengoed of beter het doel kennen, dat eene gemeenschap bereiken moet, en den weg, waarlangs dit mogelijk is; - tevens kan hij voldoende autoriteit verwerven. Het goddelijk leiderschap der schepping (de Voorzienigheid) is geenszins te fundeeren op machtswil of heerschersdrift in God. Zoodra men de Godheid gaat beschouwen als machtswellusteling (men denke aan de geruchtmakende uiting van A.M. de Jong) wordt men gedreven ofwel tot eene slaafsche vrees, ofwel tot eene houding van verzet en rebellie, die beiden evenzeer onchristelijk zijn.

Hetzelfde gevolg staat te vreezen in elk geval, waarin de ‘leiding’ berust op machtswil; ze wordt dan nog slechts gevolgd uit vrees, ofwel er wordt tegen gerebelleerd en ze wordt afgezet, zoo niet vandaag, dan toch morgen.

De leiding van den ‘machtswil’ zonder meer roept slaafsche vrees of verzet op - dit wil niet zeggen, dat de leiding niet over macht zoû mogen beschikken. Integendeel: behalve de autoriteit heeft een leider wel degelijk macht noodig, om zich te doen volgen, en afdwalingen (die steeds zullen voorkomen, althans in aanleg) te beletten. Maar de hiervoor benoodigde macht zal hij inderdaad bezitten, als hij voldoet aan de boven gestelde eischen: doel en weg weten, en autoriteit bezitten.

Nu stellen wij, dat God het centrale leiderschap van het heelal bezit: geen kent, als Hij, het doel, dat Hijzelf aan de schepping stelde; geen wezen bezit, als Hij, uit den aard van het God-zijn

autoriteit. Deze centrale leiding echter, bemoeit zich met alle practische zaken in dit leven niet altijd door direct ingrijpen; de mensch, de een vrijen wil heeft, die ten deele in vrije gemeenschappen leeft en vrij het doel kan kiezen voor zijn persoonlijk en maatschappelijk leven, heeft uit Zijnen naam andere leiders gekregen.

Gedelegeerde Leiding.

En hiermeê meenen we de kern van alle leiding in de wereld gegeven te hebben: dat ze is een gedelegeerde leiding; voor een bepaald doel (deel-doel) afgestaan door en uitgeoefend namens de centrale leiding. Dientengevolge kan eenigerlei leiding (ook op wetenschappelijk gebied) slechts juist worden uitgeoefend, zoolang ze in verbinding blijft met de centrale leiding, die de Waarheid zelve is; zoodra ze hiervan losraakt, moet ze in dwaling vervallen!

Op dezen grondslag valt ook de tegenstelling te overbruggen, die er in schijn bestaat tusschen ons leidersbegrip en de driften-psychologie; - indien we aannemen, dat de centrale leiding, om de menschen te roepen, die Hij als leiders wil uitkiezen, in deze menschen eenen zekeren machtswil (liever zoû ik spreken van leiders-durf) neêrlegt, dan is het volkomen logisch, dat juist zij zich krachtens dezen prikkel tot dit leiderschap opwerken. Maar.... dan heeft die mensch ook steeds de zware taak, om in voortdurende verbinding te blijven met de centrale leiding, van haar uit te leiden en zich bewust te blijven, dat zijn leiderschap slechts gedelegeerd is.

En evengoed als elke gedelegeerde macht bedoeld is, om uitgeoefend te worden in den geest van dengeen, die deze delegeert, zal de gedelegeerde leider zijne leiding uit te oefenen hebben in den geest van de centrale leiding. Dus in den geest, waarin God de wereld leidt. Wanneer we nu aannemen, - en een Christen kàn niet anders - dat God de wereld niet leidt uit machtswellust, maar tot het welzijn dezer wereld, dan volgt hieruit, dat de gedelegeerde leider niet deze taak gekregen heeft tot eigen machtsvoldoening, maar tot welzijn zijner volgelingen.

Dit te stellen lijkt vrij eenvoudig - het in de practijk toe te

passen schijnt niet zoo eenvoudig, als men het grondige wantrouwens beziet, waarmeê vrijwel elk leidersprincipe bejegend wordt. We zeggen hier dan ook niet, dat elke leider inderdaad deze hooge gedachte van zijn leiderschap heeft en toepast - we zien alleen, hoe het moest zijn. En we zouden erbij willen voegen, dat een leider, die hier werkelijk naar handelen zoû, daar vermoedelijk weinig over zoû spreken, terwijl juist vele der huidige leiders zich in theorie zoo graag beroepen op het, van God verkregen, gezag - en inderdaad er dikwijls slechts op uit zijn, eigen machtswellust te voldoen.

Met tijdelijke opzijzetting van de driften-psychologie kunnen de gronden voor een werkelijk leiderschap op dit oogenblik in afleiding van de centrale leiding, aldus gesteld worden:

Slechts hij heeft werkelijk recht op leiderschap, die het doel van de gemeenschap, waarover hij leider zal zijn, zoo scherp mogelijk voor zich ziet (menschelijkerwijs gesproken); die den weg ter bereiking van dat doel ziet; en die voldoende autoriteit heeft, om de gemeenschap ertoe te krijgen, hem op dezen weg te volgen.[1)]

Wil men de quaestie der driften erin betrekken, (wij spraken liever van eigenschappen en neigingen, door God in den mensch gelegd) dan zoû voor den werkelijken leider geëischt kunnen worden, dat hij bezit de drift of eigenschap van *dienstbaarheid.* Het is een tamelijk veeg teeken, dat deze dienstwil in zoo goed als geen psychologische uiteenzetting naar voren komt. De verklaring van dit manco is o.i. te vinden in de beschrijvende instelling der meeste auteurs, die rond zich heen de ontdekking deden, dat de meeste leiders inderdaad slechts door hunnen machtswil groot geworden zijn; in hunnen descriptieven ijver vergaten zij, normatief te werk te gaan en eenen eisch te stellen, die inderdaad in de practijk weinig erkenning vindt. Dit neemt echter niet weg, dat de werkelijke leider enkel en alleen leider is *om te dienen;* om aan zijne gemeenschap dienstbaar te zijn ter bereiking van het haar gestelde doel.

1) Eén directe conclusie: het blijkt wel, dat iemand als Huizinga, die in zijn werk herhaaldelijk constateert, dat wij het doel niet kennen en slechts in het onbekende voortstormen, geen titel op leiderschap kan doen gelden.

Volgelingschap.

Op deze wijze zal ook alleen harmonie te verkrijgen zijn tusschen dien leider en zijn volgelingschap. Leiderschap is geen functie, die op zichzelf bestaat, in eene of andere hoogere luchtsfeer, zonder verband met het leven beneden of rondom zich. Het leiderschap bestaat slechts terwille van de volgelingschap. Niet in den geest van een 'contrat social' of van eene marxistische denkwijze (die in den grond met het contract social overeenkomt): dat de leiding hare macht krijgt van de volgelingen, onder voortdurende contrôle dezer volgelingschap staat en er willekeurig door ontheven kan worden van zijne functie. Even onjuist als het is, te zeggen: de leider staat in de hoogte, is er om zichzelfs wil, en hoeft geen rekening te houden dan met eigen belangen; even onjuist is de stelling: de leiding is uitsluitend leiding bij de gunst van de volgelingschap. De juiste gedachte ligt tusschen deze beiden in: de leider ontvangt zijn gezag niet krachtens den scheppenden wil van zijne volgelingschap, doch van de centrale leiding. Dit geenszins zoo te verstaan, alsof God zelf telkens rechtstreeks deze leiding opdraagt, maar veeleer zóó: dat God in de schepping, in de natuur der menschelijke samenleving de wet van het leiderschap heeft neêrgelegd. Het kan zeker voorkomen, dat degenen, die later volgelingen zullen blijken, den *persoon* van den leider aan zullen wijzen; het kan ook zijn, dat de leider zich uit eigen kracht opwerkt; het kan zijn, dat beide mogelijkheden vereenigd optreden. De aanwijzing van den persoon van den gezagsdrager kan dus op verschillende manieren tot stand komen. Maar: de leider heeft dit gezag dan aan te wenden niet ten eigen bate, doch ten bate van de volgelingschap. Deze volgelingschap is, zooals hieruit volgt, geenszins gehouden tot slaafsche gehoorzaamheid; zij is gehouden tot eene vrije, mannelijke gehoorzaamheid.

De grond-eisch, waarop eene juiste verhouding tusschen leider en volgelingen gebaseerd moet worden, is die van het vertrouwen. Men kan nu, zooals Mennicke in zijne Sociale Psychologie, gaan zoeken naar sociaal-psychologische middelen, waardoor de leider zijne volgelingen kan binden (suggestie, sensatie, etc.) - zij zijn niet te onderschatten - maar steeds zal voorop moeten staan,

dat de volgelingschap niet tot blijvend vertrouwen te bewerken is als de leiding dit niet door haar wezen verdient. Met suggestie en andere middelen kan men eenen tijd lang de massa beïnvloeden - op den duur moeten deze vervangen worden door de feiten van dienstbaarheid der leiding, van zekerheid, die ze vermag te geven, van juistheid in hare leiding. De werking van elke suggestie is slechts tijdelijk, als ze niet gesteund wordt door de deugdelijkheid van het gesuggereerde. Het zal dan ook zaak zijn, in die gemeenschappen, waar van gezagscrisis sprake is, het gezag zelf te toetsen op degelijkheid, doelbewustheid en dienstbaarheid: 'De gezagscrisis wordt geboren bij de gezagsdragers zelf en zal uiteindelijk door de gezagdragers worden opgelost', zegt Pater v. Sante in dezen zin.

Rechten der leiding.

Eene zeer belangrijke vraag voor de practijk is deze: hoe ver gaan de rechten van den leider (of van de leiding) jegens de gemeenschap zijner volgelingen en elk hunner particulier? Voor wie het juiste begrip heeft van de vooronderstellingen van het leiderschap, is de beantwoording van deze vraag niet zoo moeilijk meer. Ook hier zoû men weêr kunnen uitgaan van de centrale leiding en constateeren, hoe God, die door het feit, dat Hij schepper is, feitelijk absoluut heerscher kon zijn, practisch een niet gering deel zijner rechten afstaat aan den vrijen, menschelijken wil. Echter met deze beperking: dat een verkeerd gebruik van dezen vrijen wil wel degelijk door Hem gestraft wordt.

Nu is er dit onderscheid tusschen den centralen leider en de, door Hem gedelegeerde, leiders: waar Hij alle macht tot, en rechten op leiding in zichzelf vindt, verwerft de mensch deze slechts door Zijne delegatie. Bovendien heeft Hij ten allen tijde de macht om, ook al is de vrije wil op dwaalwegen geraakt, desnoods tegen den wil des menschen in, het einddoel der Schepping toch te verwezenlijken; de gedelegeerde leider heeft deze macht niet steeds meer, als de boêl al te zeer in het honderd geloopen is.

Hieruit volgen enkele consequenties: de gedelegeerde leider is, uit den aard der delegatie, gehouden, het doel na te streven en de ordeningen te handhaven, die de centrale leiding stelde, door

ze in de natuur der dingen te leggen. Ook al heeft (theoretisch gesproken) de centrale leiding de macht en het recht, om elken weêrstand te tolereeren; de gedelegeerde leiding heeft deze macht en dit recht niet, omdat hare leidersmacht niet in zichzelf gevonden wordt. Wijkt de weg, die eene bepaalde gemeenschap begaat, al te zeer van het doel af, dan komt er een oogenblik, dat zelfs de beste leider die gemeenschap niet meer terug kan voeren naar het doel (zijne macht is beperkt). Daar God het recht op leiding in Zichzelf vindt en alle macht tot Zijnen dienst heeft, zoû Hij (theoretisch!) alles kunnen toelaten; - daar de gedelegeerde leider zijne macht slechts ontleent, en deze nog maar gedeeltelijk macht is, heeft hij niet eens het recht, alles toe te laten: hij is gebonden aan de doelstellingen Gods. Dit te onderstrepen is van niet gering belang, omdat er uit volgt: een gedelegeerd leider heeft den *plicht,* tot eene zekere 'beperking' van 'vrijheden' over te gaan; te voorkomen, dat de hem toevertrouwde gemeenschap al te ver van den juisten weg afdwaalt.

Ditzelfde is evenzeer af te leiden uit den maatschappelijken aard van het leiderschap en zijne verhouding tot de volgelingschap. We zeiden, dat het leiderschap slechts in het leven is geroepen ter wille van het algemeen welzijn der volgelingschap; zulks houdt echter allesbehalve in, dat de leider de volgelingen steeds in alles 'ter wille' zoû moeten zijn. De leider heeft het algemeen welzijn van de hem toevertrouwde gemeenschap te behartigen; dit sluit in: te weren, alles, wat dit algemeen welzijn zoû kunnen schaden. Een feit is nu, dat de volgelingschap bijna of in het geheel nooit een volkomen zuiver inzicht kan hebben in alle zaken, wat betreft hun nut of schade voor het algemeen welzijn, evenmin als een kind dit heeft. Hierdoor is zij uiteraard geneigd tot het accepteeren van zaken, (leerstellingen, practijken, etc.) die haar het meest *streelen*, hetgeen lang niet steeds overeenkomt met een, in de natuur der dingen gelegen, nut. Het is de taak van de leiding, zich te omgeven met personen, die in staat zijn, ieder op zijn gebied, den invloed van bepaalde zaken op het algemeen welzijn te beredeneeren, en advies uit te brengen over al of niet toelaatbaarheid. Vanzelfsprekend zijn er zaken, waarvan elk gezond verstand onmiddellijk inziet, dat ze voor de objectieve doelstelling van eene gemeenschap schadelijk zijn.

Eene leiding, (eene overheid) die dergelijke zaken toch laat voortwoekeren, geeft daardoor blijk, hare taak niet te begrijpen en verwaarloost haren plicht.

Deze plicht tot waakzaamheid geldt niet alleen op terreinen van het practische volksleven, maar evenzeer voor de spheren van den geest. Deze, die zichzelf zoo graag alle recht op de meest mogelijke vrijheid voorbehouden, kunnen hierdoor op den duur even gevaarlijk worden voor de doelstellingen der gemeenschap. Immers, de dwaalleeren, die heden als hoogste wetenschappelijk goed gelden, zijn morgen afgezonken in het denken van de massa. Zeker geldt hier voor de leiding: 'weêrsta in den beginne!' M.a.w. heeft zij wel degelijk toe te zien, welke 'wetenschappen' en theorieën er opkomen, en eventueel bij algemeener toepassing een gevaar zouden kunnen worden.

Voor de beletting van dit gevaar jegens de hem toevertrouwde gemeenschap, heeft de leiding macht noodig, om deze tegen te houden. Het spreekt vanzelf, dat deze macht van de leiding weêr hare beperking en begrenzing vindt buiten zichzelf; kort gezegd: in de ordeningen Gods en in de doelstellingen der gemeenschap. Alleen datgene, wat tegen deze beide begrippen zoû indruischen, mag hij slechts, op grond daarvan, beletten. Ook al komen de ordeningen Gods niet zoo direct ter sprake, zooals bij eene, in dit opzicht indifferente, vereeniging, dan vindt de leider toch de grenzen van zijne macht in de doelstelling der vereeniging. Zoo zal b.v. de leider van eene zangvereeniging kunnen optreden - op grond van eischen der stemtechniek - tegen drank- en rookmisbruik; hij zal moeilijk bezwaar kunnen maken tegen het paardrijden zijner leden, zonder tot machtswellusteling te verworden. Concreet gezegd, valt dus het persoonlijk leven der individuen buiten de spheer van de leiding, in zoo ver het geen verband houdt met het doel der gemeenschap. Zoodra het echter wel dit verband krijgt, valt het ook onder de zeggingsmacht van de leiding.

Recht der volgelingschap.

Heeft dus de leiding rechten, welke hunne basis en tevens hunne begrenzing vinden in de ordeningen Gods en de doel-

stellingen der gemeenschap, hetzelfde kan gezegd van de rechten der volgelingschap. Als grondslag hiervoor kan gehouden worden: dat de volgelingschap - die in zekere opzichten onmondig kan zijn - recht heeft op goede leiding; op zulk eene leiding, die haar het beste in staat stelt, haar doel te bereiken; alsook het recht op volledige erkenning zijner persoonlijke vrijheid binnen het gemeenschapsgeheel. Dit laatste is een conditio sine qua non; wie zich niet onderstelt aan het gemeenschapsdoel, loopt terecht gevaar, dat hij eraan ondergesteld *wordt.* Doet hij echter dezen stap vrijwillig, dan is hem verder 'alles geoorloofd', bij wijze van spreken. Zoolang iemand zich aan het gemeenschapsdoel vrijwillig onderschikt, mag er slechts eenen zeer zijdelingschen drang uitgeoefend worden op de taak, die ieder te vervullen heeft en op de wijze, waarop hij dit wil doen.

Eene andere rechtsquaestie der volgelingschap is die, welke ten onzent een door Gerretson geformuleerd werd als 'het recht tot weêrstand'. In hoeverre is dit aanwezig? We zouden willen formuleeren: potentiëel is dit recht immer in de volgelingschap aanwezig; actueel komt het echter pas tot gelding, als de leiding niet langer waarachtig leiding is, wat op verschillende manieren kan geschieden. Zij kan te zeer op den machtswil ingesteld zijn, ontaardend in dwingelandij, willekeur en tyrannie; zij kan eigen belang zoeken boven het belang van de gemeenschap; zij kan de gemeenschap op verkeerde banen voeren en haar een verkeerd doel te bereiken voorhouden; zij kan het tegenovergestelde van den machtswil toonen, n.l. eene te groote slapte, gezagsverwaarloozing en anderszins. De grond van het feit, dat deze en dergelijke fouten der leiding het recht tot weêrstand actueel maken, ligt nog niet eens in deze fouten zelf; veeleer moet het gezocht worden in de schade, die de gemeenschap van deze fouten zal ondervinden. Het al of niet berokkenen van schade aan de gemeenschap is dan ook de voornaamste grond voor het actueele recht op weêrstand.

Noodzakelijk is hierbij de beperking, dat, om dit verzet redelijk te fundeeren, deze schade tengevolge der gezagsfouten, objectief aanwezig moet zijn of althans objectief te voorzien moet zijn. En vervolgens: dat nog niet eens elk der volgelingen zich het recht tot weêrstand kan aanmatigen onder de bewering,

dat de leiding aan de gemeenschap schade berokkent; hij moet wel degelijk in staat zijn, zulks op objectieve wijze aan te toonen. Vanzelfsprekend zal dus alleen een zeker deel der volgelingschap dit recht tot weêrstand kunnen uitoefenen. Tot op zekere hoogte moet ook, wil het recht tot weêrstand actueel worden, de mogelijkheid aanwezig zijn, dat degene, die dezen weêrstand uitoefent, ofwel zelf in staat is, de leiding beter uit te oefenen, ofwel toch minstens algemeene aanwijzingen kan geven over de te volgen nieuwe richting.

Ontegenzeggelijk is echter, dat het recht tot weêrstand, al wordt het dan ook door verschillende voorwaarden beperkt, in zekere omstandigheden actueel zal worden en soms zelfs tot een *plicht* wordt, n.l. wanneer de machthebber zeer klaarblijkelijk het belang der gemeenschap schaadt, en hardnekkig blijft weigeren, zich te herzien.

Samenvatting.

Wij zijn ons bewust, dat we het leiderschap in deze uiteenzetting zeer 'ideaal' bezien hebben, m.a.w. dat we zeer sterk normatief te werk zijn gegaan. Toch meenen we, dat dit de eenige mogelijkheid biedt, om uit den chaos te geraken en te komen tot eene gemeenschap, (of liever: tot eene synthese van gemeenschappen), die onder eene juiste leiding werken, om op eene juiste wijze hun werkelijk doel te bereiken. Zoolang we alleen blijven vaststellen, dat momenteel de meeste leiding in handen is van menschen, die door geen andere kracht gedreven worden dan door machtsdrift, is er geen kans, dat we opschieten. We moeten dringend aan het werk, om eerst de principes zuiver te stellen, en dan zoo ver mogelijk te verwezenlijken.

Inplaats van den machtswil hebben we gesteld den dienstwil. Deze moet zich volkomen onderworpen weten aan de centrale goddelijke leiding, waaraan hij slechts zijn recht ontleent, en waarin hij ook zijne grenzen vindt. Vervolgens heeft hij zich zoo volledig mogelijk te bekwamen, om doel en weg der gemeenschap te kennen en autoriteit te verwerven. Deze autoriteit bestaat niet in absolute dwingelandij, maar is anderszins ook geen weêrloos smeeken, om toch alsjeblieft te volgen: binnen

de grenzen, die zij, van buiten af, ontvangt, heeft zij de macht, het recht en den plicht, om zich geldend te maken. Desnoods om tot zekere vormen van 'vrijheidsbeperking' over te gaan, wanneer het belang der gemeenschap zulks eischt. De grenzen der leidingsmacht worden naar boven gevonden in het feit, dat ze slechts een gedelegeerde leiding is; naar beneden in de rechten op persoonlijke vrijheid en op bescherming der volgelingschap. Deze rechten der volgelingschap zijn op hunne beurt ook weer niet onbegrensd, doch worden ingeperkt door het algemeen welzijn der gemeenschap, dat soms eene bescherming vraagt tegen gevaren, welke zij zelf niet altijd vermag te onderkennen.

Ter toelichting mogen we nog even terugkeeren naar ons uitgangspunt: de volledige vrijheid voor het zoogenoemde wetenschappelijk denken. Zoodra men deze vrijheid niet volledig erkent, doch gebonden wil zien aan de exactheid van de basis, waarop men steunt, loopt men gevaar, voor domper of onwetenschappelijken barbaar uitgekreten te worden. Hoezeer wij het recht van eene zuivere objectiviteit erkennen (zelfs als alleenrecht), vinden wij het alleen jammer, dat de felste voorstanders hiervan (in theorie) in hunne practijk zoo wenig objectief zijn, dat ze zich niet willen onderwerpen aan het 'irrationeele', aan de denktucht, die uit de erkenning van God noodzakelijk moet volgen. Het recht van twijfelen of van eene afwijkende meening kan niet ontkend worden, zoolang dit niet gebruikt wordt om te twijfelen tegen het gezond verstand in, dat een Godsbegrip eischt. Want deze vorm van twijfel voert a priori op dwaalwegen, die voor heel de gemeenschap ten zeerste schadelijk zijn. Zoo draait het heele probleem der leiding steeds rond de al of niet erkenning van de centrale leiding van God, zonder welke geen andere denkbaar is!

Uw herder zal niet slapen.. door André Schillings.

Personen:

PHILIPS VAN MARNIX VAN SINT ALDEGONDE (30 jaar).
FILIPOTTE, zijn vrouw (zes jaar jonger).
UNICO NANNINGA, drost van Emden (vijftiger).
Een tiental Nederlandsche Edelen en Burgers.
Een bode van Willem van Oranje, als bedelaar vermomd.

Het tooneel stelt de werkkamer van Van Marnix ten huize van Unico Nanninga te Emden, waarheen tal van Nederlanders gevlucht zijn om de Spaansche tyrannie te ontvluchten, voor. Ze staat met een hooge vleugeldeur in verbinding met de vestibule, maar heeft links nog een verborgen toegang, door een hoog kamerscherm geheel aan het oog onttrokken. Het midden van de kamer, aan welker wanden slechts een paar kaarten hangen, wordt ingenomen door een lange gebeeldhouwde tafel, waaromheen twaalf stoelen staan. Op tafel ligt een groote Bijbel. Twee kaarsen verlichten de figuur van Van Marnix, die met een veder in de hand over eenige vellen papier gebogen zit, midden voor de tafel. Er wordt bescheiden aan de deur geklopt.

Van Marnix:

(ziet op)

Entrez!

Filipotte:

(in het eenvoudige gewaad van eene zestiende-eeuwsche burgeres)

Stoor ik niet, chéri, ik heb je wat te vragen!

Van Marnix:

(trachtend geheel uit zijn werk weg te komen)

Een lieve vrouw als jij stoort nooit, Fili, en als ze wat

te vragen heeft, is ze dubbel welkom, want wat is prettiger dan een van haar kleine wenschen te kunnen inwilligen?

Filipotte:

(blijmoedig lachend)

En jij durft te zeggen, dat je een zwaar offer van mij vroeg, toen je me voorstelde met je in ballingschap te gaan. Het eenige offer, dat je me had kunnen vragen, was je niet te volgen.

Van Marnix:

(gevleid)

Je bent een lief kind.

(Hij staat op, neemt haar beide handen vast en kust haar op het voorhoofd.)

Vertel me nu eens waarmee ik je genoegen kan doen.

Filipotte:

(aarzelend)

Ik kom alweer bedelen.

Van Marnix:

En je krijgt je aalmoesje, bedelaresje. al ben ik ook bang, dat, als je zoo voortgaat, met alles aan anderen te geven, het moment niet ver af is, dat we zelf zullen moeten gaan vragen.

Filipotte:

Zou dat zoo erg zijn, als we er den Heer mee dienden?

Van Marnix:

(hij opent een der kisten, welke langs den wand staan en reikt haar een paar geldstukken)

Kun je daarmee toe voor vandaag?

Filipotte:

(bekijkt ze blij)

Ik dank je in Zijn naam, Philips, och, wat zal ik morgenvroeg weer wat mondjes kunnen stoppen.

Van Marnix:

(goedkeurend)

Doe jij maar, kind, ik strijd met de pen, jij strijdt met je goedheid en liefde voor dezelfde heilige zaak. Als ze eens triomfeert, komt jou meer eer toe dan aan mij.

Filipotte:

(het hoofd schuddend)

Nee, nee, wat ik doe is kinderwerk in vergelijking met het jouwe, maar het is zoo heerlijk je te mogen bijstaan.

(Terwijl ze elkaar nog even aankijken, klinken zware stappen in de vestibule. Een harde klop op de deur, welke door een bediende geopend wordt, die een tiental namen afroept. De edelen, het rapier op zijde, de burgers in hun beste kleeren, begroeten Van Marnix, die zijn vrouw bij de hand houdt. Filipotte buigt en verlaat na de begroeting de kamer.)

Van Marnix:

(hardop denkend)

Als ik het goede woord ben, is zij de goede daad.

(De aanwezigen begrijpen hem en zwijgend drukken ze hem één

voor één de hand. Dan zetten zij zich rond de tafel en Philips neemt in het midden plaats.)

Van Marnix:

(plechtig)

Ik heet u welkom als broeders, die evenals ik gesmaad, verdreven en vervolgd worden, ja, het vaagsel zelf der wereld schier wordt geacht. Troost er u echter mee, dat gij lijdt om Jezus' wil, die eens gezegd heeft: wees niet versaagd, klein kuddeke, het is des vaders welbehagen, u het Hemelsch koninkrijk te schenken.

(Verontwaardigd)

Ik heb u samen geroepen, vrienden, om u dat te zeggen als troost, maar tevens om u te bemoedigen en te prikkelen tot verzet. De toestand lijkt wanhopig en de marteling, die wij doorstaan, is wreed. Ge weet allen hoe daarginds de bloedraad woedt, hoe duizenden, van alles beroofd, de dwingelandij ontvlucht zijn in den vreemde, waar bloedige tijdingen hun hart doen krimpen, hoe een wreedaard heer is over leven en bezittingen van onze verwanten en vrienden.

Wel heb ik zelf mijn botgeschaarde zwaard verwisseld voor de veder, maar het gebeurde slechts om feller den strijd voort te zetten. De vrijheidskrijg is noodzakelijk. Ieder strijde hem op zijne wijs. Ik vraag u: kan ik op u rekenen?

(Een luid, ja' weerklinkt. Als Van Marnix verder wil gaan met zijn plannen uiteen te zetten, komt Unico Nanninga binnen. Van Marnix gaat hem tegemoet en wenkt hem aan zijn rechterhand plaats te nemen.)

Unico Nanninga:

(den kring rond ziende)

De koerier uit de Nederlanden is zoo net aangekomen. Het gaat er al Spaanscher toe. Er wordt verteld, dat men den Prins van Oranje in handen heeft weten te krijgen.

(Allen vliegen overeind, de edelen, de hand op den knop van hun rapier.)

Van Marnix:

(tot kalmte aanmanend)

Wij danken den heer drost voor zijn tijding, hoe onzalig zij ook weze. Mocht dit echter bevestigd worden, ik gord mijn zwaard weer aan en *ons* leven voor het zijne!

Vol bezieling vallen ze allen Van Marnix bij en heffen aan:)

Waarom verlaat gij mij, mijn God, mijn Heer!
Ver is uw hulp, doch ben ik benauwd zeer.

Verre hebt gij mijn klachten versteken,
Die mij uitbreken.

(Dan komen achter het scherm Filipotte te voorschijn en een op haar arm leunende, geheel in een mantel gewikkelde, diep gebogen, moeielijk voortgaande grijsaard.)

Filipotte:

(Van Marnix, die toevallig de zijde van den geheimen toegang uitkijkt, wenkend)

Ik trof hem aan op de stoeptrede, uitgehongerd, zoodat hij nauwelijks meer gaan kon. Hij smeekte me, hem bij u te brengen, maar durfde de hoofddeur niet binnengaan wegens zijne schamelheid.

Van Marnix:

(hem monsterend)

Wat wenscht ge van mij, broeder?

De bode:

(de hem bekende stem hoorend en zeker, dat hij niet in verkeerd gezelschap is, werpt zijn vermomming af en reikt aan Van Marnix een gezegelden brief over)

Ik kom rechtstreeks van den Dillenburg, waar de Prins veilig te midden der zijnen is.

Van Marnix:

(opent den brief, terwijl Filipotte en de bode achter hem plaats nemen, hij verheft zijn stem boven het geraas)

De Prins leeft. Den Heere zij dank, dat niemand de schennende hand aan hem geslagen heeft.

Luistert naar zijn boodschap.

(Hij leest met forsche stem.)

Mijn hart bloedt als ik er aan denk, wat gij, mijn zoet Nederland, van de Spanjaarden te lijden hebt. Leven en goed heb ik voor u veil. Ik bid den Heer, dat hij mijn gerechte zaak zal doen zegevieren.

Hoe hoog de nood geklommen is, standvastig is mijn hart in tegenspoed: slapen zal uw herder niet, bidt gij intusschen God dag en nacht, dat hij mij kracht wil geven, dat ik u helpen mag.

(Allen sluiten zich vol bezieling aan bij den door Van Marnix aangeheven jubelkreet Vivat de Prins.)

Einde.

Drie boeken van Thomas Mann door Mr. Herman H.J. Maas.

Stil was het geworden in Europa. Over zijn oude landen lag een zwijgen, onheimelijk en vol van het voorvermoeden eener gruwelijke catastrofe, waarin dof weerklonk het gerommel van het geschutvuur beneden den horizon. In de weinige, blijvende jaren wilden zij, die nog ooggetuigen waren geweest, wien de herinnering van hun leven lief was, de geschiedenis schrijven van een tijd, die nu sterven ging. Zoo ontstonden de Histoire Contemporaine van Anatole France (1896-1901), de Boeken der kleine Zielen van Louis Couperus (1901-1903), de Forsyte Saga van Galsworthy (begonnen 1906), de Leemen Torens van Teirlinck en de Woestijne (begonnen 1913, niet meer voltooid), zoo ontstond ook de *Buddenbrooks* van Thomas Mann (1901), een familiegeschiedenis van vier generaties, een burgerlijke kroniek uit de handelsplaats Lübeck, een cultuurhistorie der oude Hanzestad. Een sociale roman dus, gelijk ook wij dien kennen? Ongetwijfeld, en toch ook weer niet. Want eigenlijk is dit groote boek, zijn ook alle andere werken van dezen schrijver, een herinnering aan zijn jeugd, aan de zee bij Travemünde, toen in vacantiedagen de zomersche geur van den buksboom zich verbond met den golfslag en het rhythme der muziek. En dat is nu wel zoo duitsch als het maar kan. ‘An diesem Ort gingen das Meer und die Musik in meinem Herzen eine ideelle, eine Gefühlsverbindung für immer ein, und es ist etwas geworden aus dieser Gefühls- und Ideen-Verbindung -, nämlich Erzählung, epische Prosa: - Epik, das war mir immer ein Begriff, der eng verbunden war mit dem des Meeres und der Musik, sich gewissermaszen aus ihnen zusammen-

setzte.' (Lübeck) De roman der Buddenbrooks is, kan men zeggen, de ontmoeting van een objectief gegeven - verval eener familie - met de subjectieve gemoeds- en geestesgesteltenis van een schrijver. De Buddenbrooks - bestaande uit twee deelen, elf gedeelten, onderverdeeld in kleine hoofdstukjes of paragrafen van gemiddeld vijf bladzijden - zijn een historische roman en dus, als zoodanig, ook het verhaal van wat eens was en niet meer is. Maar niet alleen dat, zij bevatten toch ook, als misschien alle groote kunst, iets van het tijdelooze, want, zooals Thomas Mann het zelf zoo mooi heeft gezegd, en ook de scholastieke filosofen zullen hem wel gelijk geven: 'Jederzeit, das ist das Wort des Geheimnisses. Das Geheimnis hat keine Zeit, aber die Form der Zeitlosigkeit ist das Jetzt und Hier.' Zoo ligt ook in het 'hier en nu' der Buddenbrooks het geheimnis.

Diep, ondoorgrondelijk, onpeilbaar is de bron van het verleden, heeft Thomas Mann eens geschreven, maar er is ook een begin van betrekkelijken, bijzonderen aard, geldend als het begin van een volk, van een gemeenschap, en bij zulk een 'Ur' berust men dan. In Die Geschichten Jaakobs houdt Josef Abraham, met wien het verhaal begint, voor zijn 'Urgroszvater' en ook de Buddenbrooks zijn een roman van vier geslachten. De 'oergrootvader', met een rond, rozig gelaat en sneeuwwit gepoederd haar, die veel geld verdiende tijdens de Napoleontische oorlogen, veel van de wereld had gezien, was een man der verlichting, fransch georienteerd; hij woonde met zijn zoon consul Johan Buddenbrook, diens vrouw en vier kinderen, Thomas en Christiaan en de dochtertjes Tony en Clara in een in den smaak van het rococo gemeubileerd huis, waarvan de uitvoerige beschrijvingen onze aandacht trekken: 'Het sterke en elastische behangsel' - in den 'landschapszaal' - 'dat door een ledige ruimte van de muren was gescheiden, vertoonde omvangrijke landschappen, in de teere kleuren van het vloertapijt, idyllen volgens den smaak der achttiende eeuw, met vroolijke versierde herderinnetjes, die aan den spiegelenden waterkant heldere lammetjes op den schoot hielden of met teedere herders minnekoosden... Een geelachtige zonsondergang beheerschte het meerendeel der afbeeldingen, waarmede het gele overtrek der witgelakte meubelen en de geelzijden gordijnen voor de beide vensters overeenstemden'... 'Uit den hemelsblauwen achtergrond

van het behang - in de eetkamer - traden tusschen de slanke zuilen witte godenbeelden te voorschijn. De zware roode venstergordijnen waren dichtgeschoven en in elken hoek van het vertrek brandden op een hooge, vergulde candelaber acht kaarsen, afgezien van die, welke in zilveren kandelaars op de tafel stonden. Boven het omvangrijke buffet, tegenover den landschapszaal hing een groot schilderstuk, een Italiaansche golf, welker blauwwazige kleur bij deze verlichting buitengewoon uitkwam. Ruime rood-damasten sofa's met stijve leuningen stonden langs de wanden.' En de beschrijvingen der 'goede dingen', van spijzen en dranken, zijn waarlijk aanlokkelijk; ze eten en drinken goed en zwaar en teveel deze menschen; er is veel kleins en belachelijks in hun leven, maar hun stoffelijke welstand is ernstig en waardig. Besneeuwde hellingen in de schemering zijn romantisch-mooi, maar elken dag een paar glazen rooden wijn te komen drinken veraangenaamt het leven. Al deze kooplieden, de Buddenbrooks, Hagenströms, Kistenmakers, Möllendorpfs werken hard, winnen veel en laten het zich smaken, maar toch zijn er ook 'losbollen', als Peter Döhlmann en Christiaan Buddenbrook, die hun erfdeel verteren.

De oude heer Buddenbrook en zijn vrouw stierven, de kinderen werden ouder, in voorspoed gingen de jaren voorbij; 's winters floot de wind langs de gevels en om de hoeken en joeg den regen door de smalle, hellende straten, in de lente ontloken de knoppen in de villatuinen voor de stadspoort - dit kan men wel een leidmotief noemen, zooals in den Zauberberg 'und wieder blühte die Herbstzeitlose' -, 's zomers was men aan zee bij Travemünde, waar een naieve jonge man de geloofsartikelen der verlichting nog eens opzegt - vrijheid, gelijkheid, handel, nijverheid - maar Tony Hoffmann leest. Een korte idylle tusschen een jong meisje en een jongen student, twee warme zomermaanden. Maar toen de rukwinden den regen kletterend tegen de vensters dreef en in de schoorsteenen huilden, vond ook deze idylle haar einde. En Tony trouwde met een koopman, die rijk scheen, maar eenige jaren later bankroet maakte, waarop een scheiding volgde. De Maartrevolutie deed ook Lübeck aan, de lantarenopstekers weigerden de lampen aan te maken, maar eenige uren later brandden ze toch weer. Consul Buddenbrook had 'het volk' toegesproken en naast hem stond de makelaar Gosch, geleund op

zijn stok, het grijze haar over het voorhoofd gestreken, het hoofd tusschen de opgetrokken schouders, want hij wilde een mefistofeles, een ‘intrigant’ zijn en het speet hem, geen bochel te hebben.

En consul Johan Buddenbrook stierf op een benauwden Septemberdag. Clara trouwde met een dominee uit Riga en Thomas met een jeugdvriendin van Tony, dochter van een schatrijken amsterdamschen koopman, in het oude huis werd het stil. Want ook Tony hertrouwde in München, waar het katholicisme haar niet beviel - invloed der oude idylle? - met een hophandelaar, niet bepaald een aanzienlijk man - ‘het leven maakt iemand steeds bescheidener, weet je?’ - maar verliet hem al spoedig weer. De aanleiding was een klein vergrijp, maar de diepere oorzaak haar onvermogen om zich aan te passen aan zuid-duitsche toestanden en opvattingen; ze vond er de menschen zonder waardigheid, moraal, eerzucht, voornaamheid en nauwgezetheid, slecht-verzorgd, onhoffelijk en vuil, tegelijkertijd traag en lichtzinnig, dikbloedig en oppervlakkig!

De kleine Joan werd geboren, doch consul, nu senator, Thomas Buddenbrook, begon iets te verliezen van zijn zelfvertrouwen, zekerheid, vitaliteit, het handelsleven kwam hem hard en brutaal voor en bezorgd vroeg hij zich af of hij een practisch mensch ofwel een teerhartige droomer was. De kleine Joan werd een gracieus kind, met dik krullend haar en lange, bruine wimpers, maar met versjes opzeggen en zoo bij feestelijke gelegenheden wilde het niet goed. ‘Hij wist wel wat er gebeuren zou. Hij zou moeten huilen, en door het huilen het versje niet teneinde kunnen brengen... huilen, zooals altijd gebeurde, als men van hem verlangde, dat hij iets zou opzeggen, hem examineerde, zijn bekwaamheid en tegenwoordigheid van geest onderzocht, zooals papa dat wenschte.’ Dan werd de senator boos, want de jongen moest flink en mannelijk worden.... Hanno's poppentheater en boek over grieksche mythologie, die hij als kerstgeschenken kreeg, waren ook eens het bezit van Thomas Mann: ‘Bei alldem ist wohl kein Zweifel, dasz ich meine schönste Stunden unserem Puppentheater verdanke... und auch in Hanno Buddenbrooks Lebensgeschichte spielt es seine Rolle.... In einem Buche, das schon meiner Mutter beim Mythologie-Unterricht gedient hatte... waren aus den Werken dieser beiden Dichter (van Homerus en Vergilius) in deutscher Sprache

packende Auszüge enthalten, die ich seitenweis auswendig wuszte,' (Rede und Antwort.) Er was echt Kerstmis, in die jaren, in Lübeck, met sneeuw en vorst: '... reeds was het Kerstmis in de stad. Sneeuw viel, er kwam vorst, en in de scherpe, heldere lucht klonken, door de straten, de vroolijke of weemoedige melodieën der Italiaansche orgeldraaiers, die met hun fluweelen buizen en zwarte knevels voor het feest overgekomen waren. Voor de uitstalramen prijkten de kerstmisgeschenken. Om de hooge gothische fontein op de markt waren de bonte spellen der Kerstmarkt opgeslagen. En waar men ging ademde men met den geur der te koop aangeboden dennen het aroma van het feest in.'

Reeds de Buddenbrooks hadden hun didactisch hoofdstuk in 'Een dag uit het leven van den kleinen Joan', waarin niet alleen de onbenulligheid der op school veelal gelezen boeken gehoond wordt, maar ook het geheele hedendaagsche schoolwezen weinig genade vindt: 'Allein es blieb die Frage, ob micht früher, als weniger Komfort der Neuzeit und ein bischen mehr Gutmütigkeit, Gemüt, Heiterkeit, Wohlwollen und Behagen in diesen Raümen geherrscht hatte, die Schule ein sympathischeres und segenvolleres Institut gewesen war.' En de oude koopman Buddenbrook, die een groote zaak tot bloei had gebracht, meende: '"Praktische Ideale, na ja..." Der alte Buddenbrook spielte während einer Pause, die er seinem Kinnladen gönnte, mit seiner goldenen Dose. Praktische Ideale... nee, ich bin da gar nicht für! Er viel vor Verdrusz in den Dialekt. Da schieszen nun die gewerblichen Anstalten und die technischen Anstalten und die Handelsschulen aus der Erde, und das Gymnasium und die klassische Bildung sind plötzlich Bêtisen, und alle Welt denkt an nichts als Bergwerke... und Industrie... und Geldverdienen... Brav, das alles, höchst brav! Aber ein biszchen stüpide von der anderen Seite, so auf die Dauer... wie?' Een vlijtig en toegewijd scholier is Thomas Mann evenwel nooit geweest en een 'gute Kinderstube' is in zijn schatting wel belangrijker dan een goede school. En weer vind ik een ongedwongen gelegenheid om op zijn verwantschap met Fontane te wijzen, want hij is het wel eens met Kommerzienrat Treibel omtrent 'die Richtigkeit der Lehre vom Einflusz der guten Kinderstube'! (Fontane: Frau Jenny Treibel.)

In zijn latere essays heeft Thomas Mann herhaaldelijk zijn

beschouwingen over dit onderwerp aangevuld en zoo schrijft hij in Rede und Antwort: ‘In der Oberklasse des Gymnasiums sollte es mit dem Büffeln und also auch mit dem Abhören und peinlichen Auf-den-Zahn-Fühlen überhaupt vorderhand ein Ende haben; das erworbene sollte dort, etwa bei der Lektüre der Klassiker, genieszend angewandt werden und der Unterrichtstypus sich dem der Hochschule annähern, also wesentlich im Vortrag der Lehrer bestehen. In Sachsen höre ich, treibt man in Prima - dat is de vijfde en zesde klasse van ons gymnasium - schon philosophische Propädeutik. Das ist schön und sollte sich allgemein verbreiten.’ Dat alles vind ik voortreffelijk gezegd en is ook altijd, vanaf mijn schooljaren, mijn meening geweest.

Een eeuw reeds was voorbijgegaan, sinds de zaak der Buddenbrooks was opgericht en steeds was de familie rijker geworden. Zoo brak de zomer van het jaar vierenzeventig aan. Tot verwondering van het personeel verliet de senator nu vaak gedurende den werktijd het kantoor om zich een weinig te verpoozen in zijn tuin. Maar zijn gedachten gingen ver in het duister haar eigen, moeite volle paden. Dikwijls zette hij zich, op de hoogte van het kleine terras, in het door wijngaardranken ingehulde pavillioen en staarde over den tuin heen op de roode achtermuur van zijn huis. De lucht was warm en zoet en het was, alsof het vreedzame geruisch hem kalmeerend toesprak en trachtte hem in slaap te neuriën. Hier was het, dat Thomas Buddenbrook, de practische koopman, doodelijk vermoeid van zijn achtenveertig jaren, eens vier uren, bij het lezen van Schopenhauer, den tijd vergat.

Moira heet het in het grieksch, Schicksal in het duitsch: ‘Alles wat ik ondernomen heb’, zegt Tony Buddenbrook, ‘is mislukt en tot ongeluk geworden. En ik heb zoo'n goede bedoelingen gehad, God weet het! Ik heb altijd zoo innig gewenscht het tot iets te brengen in het leven en er een weinig eer mee in te leggen. Nu bezwijkt ook dit. Zoo moet het eindigen... Het laatste.’

In den laten herfst, nog na het seizoen, vertoefde Thomas Buddenbrook met eenige andere oudere heeren in het Kurhaus te Travemünde. Daar zitten zij, de senator, de romantische grijsaard Gosch, Christiaan de déraciné, Dr. Gieseke, de oude nietsnut Peter Döhlmann, en maken de rekening van hun leven op: ‘“Ach, bei den Geschäften ist nicht viel Freude”, sagte Thomas Buddenbrook

mit schwerer Brust und legte angewidert den Kopf über die Stuhllehne zurück. “Dies verfluchte Hunyadi-János, sagte Döhlmann... Ich krepiere, wenn ich nicht täglich meinen Liter trinke, so weit bin ich, und wenn ich ihn trinke, so krepiere ich erst recht”... Der Regen hatte sch wieder verstärkt. Dicht und senkrecht ging er hernieder, und sein Rauschen erfüllte unabänderlich, öde und hoffnungslos die Stille des Kurgartens... “Ja, das Leben ist faul”, sagte Dr. Gieseke, der sehr viel getrunken hatte. “Ich mag gar nicht mehr auf der Welt sein”, sagte Christian. “Lasz fahren dahin!”, sagte Herr Gosch’.

Lang hebben de golven de Buddenbrooks veilig gedragen; dat kan niet meer lang in dezelfde richting doorgaan. Doch vóór het noodzakelijk einde komt, zullen de wateren nog éénmaal bedaren, klinkt een zachte, slechts even schrijnende melodie uit verre jeugddagen en rust de kleine Hanno bij het grootsche ruischen der zee.

En later stond Tonio Kröger in wind en regen, verzonken in het eeuwige, zware, verdoovende bruisen, dat hij zoozeer beminde, zocht von Aschenbach rust aan de Adria, Hans Castorp vrede in het groote, stille sneeuwen...

Thomas Mann, de romantische dichter, heeft eens gesproken van de ‘leise Gewissensangst des Träumers’, heel begrijpelijk in deze wereld, waarin men ook dan niet gaarne een droomer genoemd wordt, wanneer men dit toch waarlijk is. Maar is Thomas Mann dan niet ‘de burger’, zooals hij in de duitsche critiek gaarne genoemd wordt, vergissen deze schrijvers zich zoozeer? Ten deele wel, ten deele niet, wat blijken zal. En daarbij is het van belang, dat *Tod in Venedig* verscheen eenige jaren na *Königliche Hoheit.*

Stammend uit een patricisch koopmansgeslacht was het ideaal van Thomas Mann de humaniteit, ‘Humanität’, synthese van ‘natuur’ en ‘geest’ (Bemühungen), een waardig, maar behaaglijk bestaan. Hij houdt van welgemanierde, goedgekleede, verzorgde menschen en van alle goede dingen der aarde. ‘Die Ruhe, die sorglos geregelte Lebensführung, den Anblick wohlgeborener und gepflegter Menschen auf den Sportplätzen und in den Kurgärten entspricht meinen tiefsten Wünschen.’ (Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull.) Het meest ‘westersche’ zijner boeken is Königliche Hoheit, dit hedendaagsche sprookje van vorsten en

geld. Klaus Heinrich past zich tenslotte aan, verkiest het leven voor de gemeenschap, kiest partij voor vooruitgang en verlichting, democratie en civilisatie, kiest liefde en geld boven individualistische vereenzaming, terwijl zijn opvoeder dr. Raoul Ueberbein, leeraar aan een gymnasium, alle aanpassing versmadend, ellendig te gronde gaat. Weliswaar deelde de schrijver ons later, in zijn *Betrachtungen eines Unpolitischen,* mede, dat zijn heimelijke sympathie eer bij den doctor was, bij dezen Ueberbein, die zegt: 'Ich kann den allgemeinen, gemütlichen Ausgleich von Konflikten und Distanzen nicht aufrichtig wünschen', maar dat wist men toen nog niet. Zou Thomas Mann, zoo kon men daarom vragen, in het besef der menschelijke beperktheid, tevreden berusten in de enge grenzen van het leven, genoegen nemen met een schikking, waarin de menschelijke behaaglijkheid gered wordt met een waardige levenshouding, zou deze, wel wat 'burgerlijke' levenswijsheid, zijn laatste woord zijn, zou de schrijver van het laatste deel der Buddenbrooks voortaan zwijgen? Zou de klacht om den kleinen Hanno geen weerklank meer vinden in den villabezitter aan de oevers van de Isar, zou een leeraar en opvoeder voortaan de plaats innemen van den metafysischen droomer van Duitschland's noorderstranden?

Wellicht heeft ook de schrijver zelf een tijd lang gemeend, deze vragen bevestigend te kunnen, te moeten beantwoorden. Toen, de zwakheid der moeizaam verworven zekerheid openbarend, overviel hem een duizeling in den stralenden middag: *Tod in Venedig*

Een duizeling in den stralenden middag: dat is de korte karakteristiek van den inhoud dezer novelle, niet slechts volgens mijn eigen smaak en oordeel een der schoonste der duitsche taal; dat was niet alleen de beleving van den schrijver, maar ook van den hoofdpersoon, den dichter Gustav von Aschenbach, geboren in een kleine stad in Silezië, als zoon van een hoogen rechterlijken ambtenaar, geen bohémien, maar strevend naar stijl en waardigheid, niet alleen in zijn werk, doch ook in zijn leven van strenge plichtsvervulling in den door hem gekozen werkkring der dichtkunst - opmerkelijk is de overeenkomst in levensomstandigheden tusschen hem en den schrijver. Deze figuur staat in het werk van Mann niet op zichzelf, want ernaast kunnen wij onmiddellijk plaatsen consul Thomas Buddenbrook, de kleine Joan, de wijn-

handelaar Felix Krull, de jonge ingenieur Hans Castorp. Welbewust zijn het goede burgers, strevend naar een goed geordend, behaaglijk bestaan, maar onder de oppervlakte lokken de stemmen der diepte. Men heeft van 'verval' gesproken, doch dit houdt een ongunstig waardeoordeel in, volkomen ten onrechte ten aanzien van deze menschen en bovendien past het woord hoogstens op de Buddenbrooks, op de anderen niet. Maar in de ziel van deze menschen zijn twee sferen, twee neigingen, naar den cosmos en naar den chaos, zou men ook kunnen zeggen; hun heldhaftigheid bestaat niet in onstuimigen, aanvallenden moed, doch in een standhouden trots ziekte, vermoeidheid, verlokking, want de dood is bij Thomas Mann minder een bedreiging dan een verleidende melodie - Felix Krull en Hans Castorp, die zich willoos laten gaan, bezitten evenwel deze heldhaftigheid niet meer.

Een zeer belangwekkende plaats staat in het essay Pariser Rechenschaft: 'Es heiszt den deutschen Charakter nicht verunglimpfen, es heiszt viel eher ihm eine besondere Schicksalsfähigkeit und religiöse Berufung zuschreiben, wenn man ihm eine tiefe und mehr oder weniger eingestandene Neigung zu den Mächten des Unbewuszten und des vorkosmischlebensträchtigen Dunkels nachsage, eine Tendenz zum Abgrunde, zur Unform und zum Chaos, die uns Deutsche zu rechten Sorgenkindern des Lebens macht.' Wij weten immers, dat in den Zauberberg Hans Castorp een 'Sorgenkind des Lebens' genoemd wordt, terwijl zijn tegenspeler, Settembrini, een man der verlichting is. Laat het waar zijn, dat den duitschen mensch deze neiging tot den afgrond, den chaos, in bijzonder sterke mate eigen is, zij is toch ook iets algemeen-menschelijks, zoo goed als haar tegendeel, de neiging tot de orde. En hier staan we nu voor het metafysisch probleem, of de werkelijkheid eigenlijk wetmatig geordend is of niet. Is de orde wellicht te vergelijken met een brug of dijk, door den mensch gebouwd om niet hulpeloos en weerloos door den vloed te worden verzwolgen? De belgische filosoof de Vleeschauwer noemt de opvatting, dat de werkelijkheid een 'deterministisch weefsel' is een 'noch evident noch bewijsbaar postulaat', afgezien waarvan de realiteit een 'chaotische invloed' wordt. En de bekende wijsgeer Johannes Volkert sprak van het bewustzijn als van een 'Tummelplatz für ein wahres Chaos von Vorgängen.'

In *Rede und Antwort* wordt de slaap 's menschen ‘Heimat’ genoemd en, heel aardig, tegenover de moraal gesteld. En dan ‘Das Meer! Die Unendlichkeit! Meine Liebe zum Meer... ist so alt wie meine Liebe zum Schlaf, und ich weisz wohl, worin diese beiden Sympathien ihre gemeinsame Wurzel haben. Ich habe in mich viel Indertum, viel schweres und träges Verlangen nach jener Form oder Unform des Vollkommenen, welche Nirwana oder das Nichts benannt ist, und obwohl ich ein Künstler bin, hege ich eine sehr unkünstlerische Neigung zum Ewigen, sich äuszerend in einer Abneigung gegen Gliederung und Masz. Was dagegen spricht... ist Korrektur und Zucht ist um das ernsteste Wort zu gebrauchen, Moral.’

Over de Adria voer, het gelaat gegroefd na jaren van harden, ingetogen arbeid, de dichter Gustav von Aschenbach naar Venetië. ‘Ihm war, als lasse sich nicht alles ganz gewöhnlich an, als beginne eine träumerische Entfremdung, eine Enstellung der Welt ins Sonderbare vor sich zu greifen.’ In zijn mantel gehuld, een boek op de knieën, rustte de reiziger in zijn ligstoel op het dek en ongemerkt vergingen de uren. De lucht was grauw, de wind vochtig. Onder den somberen koepel van den hemel lag eentonig de zee en in de wijde ruimte verloor zich ook de maat van den tijd. (Bespiegelingen over den tijd ook later in den *Zauberberg* en *Die Geschichten Jaakobs*.) Schaduwbeelden van vreemde gestalten gingen met onbepaalde droomwoorden door den geest van den rustende, en hij sliep in. Nog was het weer niet verbeterd, toen Venetië in zicht kwam. En weer overviel von Aschenbach een gevoel van verdooving, alsof de wereld een lichte, maar niet op te houden neiging bezat zich te verschuiven in het vreemde, grillige. Een gondel voerde hem door de stilte der waterstad. Hij sloot de oogen, de vaart zal kort zijn, dacht hij, mocht zij altijd duren! Stiller werd het om hem heen, het was het beste de dingen hun loop te laten, zich te voegen in den ban der traagheid. Eenzaamheid brengt het oorspronkelijke voort, het gewaagd en vreemd schoone, maar ook het verkeerde, het dwaze en ongeoorloofde. Verschijningen verontrustten hem, verschijningen heel begrijpelijk en toch zoo zonderling.

Zeer mooi en suggestief wordt hier door de beschrijving van een uiterlijk gebeuren de wisseling der zielesferen aangeduid, het

verzwakken van den welbewusten, ordenenden wil, van het vormend verstand, het de overhand krijgen van het verlangen naar het onbepaalde, grenzenlooze, en dit is wel vaak een kenmerk van groote kunst, want beelden werken op de zinnen en daarom dikwijls sterker suggestief dan de eenvoudige, onmiddellijke, maar ook afgetrokkenere aanduiding.

'Er liebte das Meer aus tiefen Gründen; aus dem Ruheverlangen des schwer arbeitenden Künstlers der vor der anspruchsvollen Vielgestalt der Erscheinungen an der Brust des Einfachen, Ungeheueren sich zu bergen begehrt; aus einem verbotenen, seiner Aufgabe gerade entgegengesetzten und ebendarum verführerischen Hange zum Ungegliederten, Maszlosen, Ewigen, zum Nichts. Am Vollkommenen zu ruhen, ist die Sehnsucht dessen, der sich um das Vortrefliche müht; und ist nicht das Nichts eine Form des Vollkommenen.' Regen, golfgeklots, de zee (*Buddenbrooks, Tonio Kröger, Tod in Venedig*), sneeuw (*Zauberberg*): het oude, telkens terugkeerende motief in het werk van Thomas Mann.

Maar hoe, zal de thomist vragen, kan nu het niet-zijn volmaakter zijn dan het zijn, waar toch de volmaaktheid is de volheid van het zijn? Doch ook indien de thomist gelijk heeft, staan we hier allerminst voor een onoverbrugbare tegenstelling, want het zijn beteekent immers voor den mensch op aarde toch op de eerste plaats het hier aanschouwde en gevoelde, onvolmaakte zijn; van een ander zijn kunnen we ons geen voorstelling maken en, als we geen heel afgetrokken filosofen zijn, ook bezwaarlijk een begrip. En het woordje 'niet' in niet-zijn ontkent nu allereerst dit onvolmaakte, aardsche zijn en plaats daarmede het niet-zijn in volmaaktheid boven het zijn.

Eens zag hij bij de kust een schoonen knaap van veertien jaren, gekleed in een blauw en wit gestreept linnen pakje met een rooden strik, de slanke beenen ontbloot tot boven de knieën, die langzaam, maar licht en trots voorbijging. Hij sloeg de oogen neer, maar sloeg ze dan weer week en vol naar den ouderen man op. Later baadde Tadzio in de zee, rhythmisch sloeg de tengere gestalte het weerstrevende water tot schuim, en lag gehuld in zijn grooten badhanddoek, het hoofd gesteund op den blonden arm, in het zand. Dien jongen kreeg Gustav von Aschenbach lief. Menigmaal dacht hij aan zijn grijze haren en aan zijn roem; dan voelde hij zich moe

en oud. Hij besloot af te reizen. ‘Adieu, Tadzio! dachte Aschenbach. Ich sah dich kurz. Und indem er gegen seine Gewohnheit das Gedachte wirklich mit den Lippen aussprach, fügte er hinzu: “sei gesegnet...”’

Nooit zou dit besluit uitgevoerd worden. (Ook Hans Castorp besluit den ‘Zauberberg’ te verlaten, maar doet het niet.)

Vele dagen vertoefde nu Gustav von Aschenbach aan het strand der zee. Ik wil blijven, dacht hij, waar zou het beter zijn? En zijn handen gevouwen staarde hij voor zich uit, tot zijn blik zich verloor in de verte.

Doch kostelijk was ook de avond, als de bloemen welriekend geurden in het park, de sterren daarboven hun reien schreden en het murmelen van het nachtelijk water, flauw hoorbaar, sprak tot de ziel. Zulk een avond droeg in zich de prettige zekerheid van een nieuwen zomerdag van lichtgeordend nietsdoen. Maar het beste was toch aan het strand te zijn, als Tadzio daar speelde, zonovergoten tegen den achtergrond der zee of de handen achter het hoofd gekruist, langzaam heen en weer wiegelde, terwijl de golven over zijn teenen spoelden. Deze gebondenheid van het geluk, deze dagelijks gelijkmatig weer aanbrekende gunst der omstandigheden was het wel, wat hem met tevredenheid vervulde, wat hem zijn verblijf dierbaar maakte en den eenen zomerdag zich deed reien aan den anderen. (Mag ik even herinneren aan mijn aanhaling uit de *Bekenntnisse*?)

Hij dacht aan Plato's dialoog, den Faedrus, en aan den ouden plataan buiten de muren van Athene. Zijn verlangen was in Tadzio's tegenwoordigheid te werken, bij het schrijven de gestalte van den knaap als voorbeeld te nemen, zijn stijl de lijnen van dit lichaam te laten volgen en zijn schoonheid in het geestelijke te vertalen. Aan vertrekken dacht hij niet meer.

Hier worden we in aanraking gebracht met de verborgen beleving, die de oorsprong is van gedichten en romans, een beleving, welke de wetenschap meestal vergeefs zoekt, want al kunnen we dikwijls wel uit het litteraire werk besluiten tot de zielegesteltenis van den schepper, de eigenlijke bron der inspiratie blijft onzichtbaar; en zoo zijn deze zinnen een treffende illustratie van Paul Valéry's betoog. Niets is moeilijker, zegt de fransche dichter, dan het vaststellen van den oorsprong der litteraire scheppingen en

kunstwerken. Welk belang hebben de gemakkelijk waarneembare feiten? Alles, wat telt, is goed verhuld, de documenten zijn dikwijls gemaakt om het te verduisteren, zij benaderen weinig de geheime bron der gedichten. De waarneembare gebeurtenissen van een dichterbestaan hebben misschien maar een oppervlakkigen invloed uitgeoefend op zijn werk. Wat vele biografieën vertellen over avonturen en levenservaringen is meestal niet zeer belangrijk. De verborgen ontmoeting, die de eigenlijke oorsprong was van het werk, ligt gewoonlijk in het diepste donker.[1)]

Dikwijls had hij verwarde droomen: 'Want de schoonheid, Faedrus, merk dat wel op, de schoonheid alleen is goddelijk en zichtbaar tegelijk, en zoo is zij dus de weg van het zinnelijke, is, kleine Faedrus, de weg van den kunstenaar. Geloof je nu echter, mijn waarde, dat hij ooit wijsheid en waardigheid winnen kan, voor wien de weg naar het geestelijke door de zinnen voert? Of geloof je veeleer, ik laat je de keuze vrij, dat dit een gevaarlijk lieflijke weg is, waarlijk een dwaal- en zondenweg, die noodzakelijk op een dwaalspoor leidt? Want je moet weten, dat wij dichters den weg der schoonheid niet kunnen gaan, zonder dat Eros ons vergezelt... Zie je nu wel, dat wij dichters niet wijs noch waardig kunnen zijn? Dat wij noodzakelijk in den blinde gaan, noodzakelijk liederlijk en avonturiers van het gevoel blijven? De meesterlijke houding van onzen stijl is leugen en dwaasheid, onze roem is een klucht, het vertrouwen der menigte tot ons hoogst belachelijk, volks- en jeugdopvoeding door de kunst een gewaagd, te verbieden ondernemen. Want wie zou wel tot opvoeder deugen, wien een onverbeterlijke en natuurlijke neiging tot den afgrond aangeboren is? Wij zouden hem verloochenen willen en gaarne waardigheid gewinnen, maar wat wij ook doen mogen, hij trekt ons aan.' Thomas Mann blijkt dus van meening, dat de kunstenaar meer nog dan andere menschen is blootgesteld aan de verlokkingen van den afgrond, en met den geleerde staat het al niet beter: 'Zoo zeggen we dus de ontledende kennis af, want de kennis, Faedrus, heeft geen waardigheid en strengheid; zij is wetend, begrijpend, vergevend, zonder houding en vorm; zij heeft sympathie met den afgrond, zij is de afgrond. Deze dus verwerpen wij met beslist-

1) P. Valéry: 'Au sujet d'Adonis'.

heid...' Een nieuwe, strenge vormschoonheid dan, een nieuwe stijl? '...en voortaan geldt ons trachten alleen de schoonheid, dat wil zeggen de eenvoud, grootheid en nieuwe strengheid, de tweede onbevangenheid en den vorm. Maar vorm en onbevangenheid, Faedrus, voeren naar den roes en naar de begeerte, voeren den edele wellicht tot een gruwelijke gevoelsmisdaad, die zijn eigen schoone strengheid als infaam verwerpt, voeren naar den afgrond, naar den afgrond ook zij...' Dit is te vergelijken met een dikwijls aangehaalde plaats uit *Tonio Kröger*: 'Das Gefühl, das warme, herzliche Gefühl ist immer banal und unbrauchbar, und künstlerisch sind blosz die Gereiztheiten und kalten Ekstasen unseres verdorbenen, unseres artistischen Nervensystems. Es ist nötig, dasz man zum Menschlichen in einem seltsam fernen und unbeteiligten Verhältnis stehe... Denn das gesunde und starke Gefühl, dabei bleibt es, hat keinen Geschmack. Es ist aus mit dem Künstler, sobald er Mensch wird und zu empfinden beginnt.'

Herfst werd het; de meest gasten waren sinds lang vertrokken, het strand was verlaten, een vlag waaide klapperend in den kouden wind. Op zijn vaste plaats zat Gustav von Aschenbach. Gekleed in het linnen pakje, waarin de duitscher hem het eerst had gezien, stond Tadzio aan den oever der golvende zee. En plotseling, als onder de macht eener herinnering, wendde hij het bovenlichaam, een hand in de zijde, en zag over zijn schouder. En het was den dichter, alsof de bleeke en lieflijke psychagoog hem toelachte en wenkte.

Nog dien zelfden dag ontving de wereld het bericht van zijn dood.

Ik hoop te hebben aangetoond, hoezeer alle motieven uit de werken van den grooten schrijver zich vereenigen in deze novelle, beeldend, melodieus en afgerond van taal, een meesterwerk van letterkunde.

Verzen door Hélène Swarth.

I.

Hij was de boom

Hij was de boom, die wil ten hemel rijzen
En strekt den stam en voelt zijn takken groeien,
Zijn kruin zich welven, blank en roze bloeien,
Paleis voor vooglen, zingend lentewijzen.

Plots door zijn loover stormwind voelt hij loeien. -
De zon verbergend, zware wolken grijzen. -
Dreigstem van donder doet zijn blaadren ijzen -
Een flits de kruin komt splijten en verschroeien.

Nu staat hij, wreed verminkt, beroofd van weelde.
En 't vogelvolk, dat in zijn koepel kweelde,
Ontvlood den boom, door godevloek geslagen.

De Mei beschaamt zijn donker lijdensleven.
Hem zal geen lente schoonheid wedergeven,
Geen tak zal blij nog blad en bloesem dragen.

II.

Gifdrank

Zij lokte en riep, waar donkre boomen zoeven.
Ik liet mij leiden langs een kronkelpad.
Zij bood me een beker - en ik wist niet wat
Die beker borg, doch dronk mijn dorst en proeven
Geloofde ik honing, zoet in wijn bevat.
En wijl, als bloemen, oogen dauw behoeven,
Maakte ik insteê van tranen, troost der droeven,
Met tooverwijn mijn brandende oogen nat.

En duizlend voelde ik, gif had ik gedronken -
Toen vlood wie had dien beker volgeschonken
En hoonde - En uit haar lachmond sprong een pad.

En sedert dwaal ik waar de paden winden
Hun doolhofnet en kan niet wedervinden
Den weg naar vrede, waar mijn ziel om bad.

III.

Troost

Ik lag en weende om leed der liefdeloozen.
Daar woei een adem uit de Sfeer der zielen.
En 'k wist: om mij was 't niet dat tranen vielen,
Aanklagend stil, uit die verlatene-oogen.
Haar brooze heilwaan kwam niet ik vernielen.
En, hoe mijn hart was week van mededoogen,
't Kon wroeging niet, wel eigen smart gedoogen.

Toen rees ik op, toen kon ik nederknielen
En danken God, wijl diep in d'alsembeker,
Dien 'k, huivrend, had ten bodem leeggedronken,
Die éene droppel honing lag verzonken.
Kalm schrijd ik voort, vertroost, gesterkt en zeker,
Nu 'k voel niet meer haar tranen mij verbranden.
Door donker woud naar lichte lentelanden.

De geschiedvorscher tegenover den dood door Dr. G. Kalff. *(Vervolg en slot van blz. 329.)* VI.

Aan ons probleem zitten nog meer raadselachtige kanten. Aangenomen, dat onze verklaring aangaande de individueele ziel van den historicus juist is, dan blijft nog te verklaren hoe en wanneer deze spreekbuis wordt van de collectieve ziel zijner maatschappij?

Op dit aanlokkelijke maar duistere gebied zijn de eerste stappen tot onderzoek nauwelijks gezet; ik denk hier aan F. Adama van Scheltema's parallel tusschen de ontwikkeling van enkeling en (Germaansche) menschheid.[60)]

De overbrenging in de historie van het reeds in de biologie zéér gecompliceerd 'Biophylogenetisch Grundgesetz' wordt voor West-Europa dan nog bijzonder zwaar, omdat, zooals Troeltsch zegt, ons historisch denken en onze historische 'Selbstdurcharbeitung' veroorzaakt zijn (ik zou liever lezen: de stamaanleg beïnvloed is) door onze ontmoetingen met Klassieken en Christendom.[61)] Deze verschillende elementen kan geen mensch zuiver tegen elkaar afwegen, en nog minder kan hij een ander overtuigen van de juistheid van zijn wegen.

Scheltema mag zeker de kindsheid 'vorgeschichtlich' noemen,

60) *Die Gelstige Wiederholung,* Leipzig, 1937, p. 178-'9.
61) *Historismus,* p. 717.

en zeggen, dat het bewustzijn, uit zijn konkrete verbondenheid aan het heden los moet zijn, vòòr het aan geschiedschrijven toe is. Op Hegel'sche wijze zouden dan volken, die nog niet aan kronieken toe zijn, zooals de Egyptenaren en Indiërs, geestelijk ‘kinderen’ moeten heeten, wat wij dan (om vergeving biddend tot de bouwers van Memphis en Madoera) voorloopig aannemen.[62] De geschiedwetenschap groeit tot kroniek en pragmatiek bij Grieken en Romeinen, om bij de Germaansche of Germaansch-geadelde volken van West-Europa psychologisch en evolutionistisch zich te veredelen.

De Romantiek is dan weer het tijdperk waarin die historische studiën hun hoogtepunt bereiken: er voor was de kritiek te zwak en het enthousiasme te groot, erna wordt de kritiek te sterk en het enthousiasme te klein.

Nu geeft ik dadelijk toe, dat men met deze constructie's voorzichtig moet zijn. Maar men moet nòg voorzichtiger zijn met het zòò kritiseeren van alle bepalingen van een of ander historisch begrip (zooals b.v. Huizinga het met de term ‘Renaissance’ doet) tot er niets meer overblijft - ook geen beter begrip door den kriticus zelf.

Als ik dus zeg: ‘de Romantiek was een geestelijke beweging, die onder meer zich onderscheidde door soms ziekelijke zucht naar Dood en Graf’, dan geef ik toe, dat reeds in de oudheid Alexander aan 't graf van Cyrus en Achilles, Cicero aan dat van Archimedes en Augustus aan dat van Alexander zich romantisch gedroegen; dat ook reeds in de Middeleeuwen Bonifacius wenscht dat later Lioba in zijn graf zal rusten; dat Cino da Pistoja aan 't graf zijner geliefde dicht, of dat Pietro della Valle het lijk van zijn vrouw niet loslaten kan.[63] Ja, waarachtig onze zeer vleeschelijke Jacob Cats doet het graf van zijn vrouw openen - om op zijn 60-ste tegen de verleiding van hertrouwen beveiligd te zijn.[64]

62) Droysen a.w., p. 19, spreekt ook reeds over deze analogie tusschen Volk en Kind, maar vergeet alleen, dat het ‘unermüdlich fragend’ lang niet elk volk en elk kind siert! Automatisme is in deze vragen uit den booze. Dat andersom doodsbesef niet zonder meer historisch gevoel geeft, bewijzen juist de Egyptenaren en Indiërs overtuigend.

63) Zie de hieraan voorafgaande Studie blz. 13 volg. Verg. ook Walter Rehm., *Der Todesgedanke in der Dt. Dichtung* vom *M.A.* bis *zur Romantik.* Halle, 1928.

64) *Twee-en-tachtigjarig Leven* (1657), p. 33, verg. Trouringh, I, p. 16.

Romantische gemoederen zijn er dus zeker voor de Romantiek al geweest, en ook erna. Ik ben zelfs bereid toetegeven dat de voorkeur van Edgar Allan Poe, om met zijn wegterende vrouw Virginia op kerkhoven te wandelen, 'gewoon' aan haar tering te wijten is.[65] Ja, maar niet gewoon is het huwen van een dergelijke vrouw - wat Cats afschrikte, werkte op Poe als incitamentum amoris.

Hoezeer dus eenerzijds de Romantische gevoelens eeuwig zijn, anderzijds blijft 'de Romantiek' een uniek verschijnsel. Zoo voelde het ook Flaubert, toen hij in zijn hiervoor aangehaalde brief aan De Goncourt's vroeg: 'Pourquoi m'avez-vous rendu amoureux des maîtresses de Louis XV? Cet amour-là est, du reste, une chose toute nouvelle dans l'humanité. Le sens historique date d'hier, et c'est peut-être ce que le 19-me siècle a de meilleur.'

Het is nu vooral in Michelet, dat wij den samenhang tusschen doodsgevoelens en historischen zin aanschouwen. Hij minachtte zijn collega's als boekenwurmen, want hij had zelf, al rijksarchieven beheerend, bewaard: 'le coeur'!

Reeds jong was hij getroffen door het verlies van vele geliefde menschen: zijn grootvader, zijn moeder, een vriend. Zoo leerde hij vanzelf de begraafplaats, 'God's akker', door de meesten gemeden, lief krijgen als het aangewezen oord voor mijmering, die immers eenzaamheid als voorwaarde en smart als liefste voorwerp behoeft. Bovendien wordt nergens de uitleving van een gevoel zoo binnen onwrikbare perken gehouden als hier, waar alles van vergaan en - overgaan getuigt.

Michelet's eerste vrouw stierf in 1839. Ter definitieve begrafenis werd haar kist wederom geopend en hij stond daarbij. Veel had hij van haar gehouden, al mag hun huwelijk (volgens Monod) dan niet aan de hoogste eischen der harmonie hebben voldaan.

In zijn *Journal* staat hierover: 'Rude épreuve... hélas! Je n'ai guère vu que des vers.... On dit: rendre à la terre.... C'est une figure.... cette matière inanimée réanime une matière vivante. C'est le côté hideux à l'oeil, dur, comme humiliation chrétienne, grand, cruellement poétique et philosophique pour

65) Hervey Allen, *Israfel,* N. York, 1927, pp. 416, '8, 503.

l'esprit.... Quelle expiation.... et pour lorgeuil de la beauté, et pour la tentation du désir...'[66]

Sterker en doffer pijn, zonder eenige troost dan het zelf-verder-geleefd-hebben, verscheurde Berlioz' hart, toen hij op zijn 61-ste het graf zag openen van Harriet Smithson, eerst als zijn 'Ophelia' aanbeden, daarna als echtgenoote verfoeid en verlaten. Een skelet werd zichtbaar boven een spoor van zwarte asch.....[67] Lugubere parodie op alle liefde, alle genie, alle menschelijkheid!

Men kan tegenwerpen, dat deze voorvallen 'toevallig' waren en der mannen aanwezigheid verplicht was. Aan 'toevallen' geloof ik zwak, en aan deze verplichting hadden beiden zich zeer wel kunnen onttrekken; in ieder geval kunnen nalaten er over uitteweiden. Ook Berlioz vertoont een verder-gaand interesse, als hij in Rome naar epidemie-begrafenissen kijkt, en de 'morgue' in Florence bezoekt.[68] George Sand is een derde getuige: als 15-jarige heeft zij haar 'rêve d'une mort anticipée' op een kerkhofje, en op haar 17-de kust zij het doodshoofd van haar vader.[69]

Uit deze ontzettende benauwing door de melancolie zijn maar twee uitwegen: sterven of schrijven. Dante Gabriel Rossetti toont het 't duidelijkst: toen zijn aanbeden vrouw na een paar jaar huwelijk stierf, offerde hij aan haar nagedachtenis het zuiverste wat hij bezat: hij gaf haar zijn manuscript-gedichten mêe. Zeven jaar later echter zag hij in, niet dat zijn geliefde te gering, maar dat zijn offer te groot was geweest: de overledene werd beter geëerd met de meedeeling van zijn (en ook haar) geestesgetuigenis aan menschen dan aan wormen. Weshalve de kist geopend werd en de bundel alsnog gedrukt.

Wat Rossetti met één boek deed, heeft Michelet met zijn heele werk gedaan. Het is geheel aan het graf ontworsteld. Ook anderen kenden de fascinatie door den Dood - dubbel de Romantici, die typische adolescenten der geschiedenis, - maar driedubbel Michelet, als de typisch Romantische historicus.

Hij besefte dit zeer wel. In de 70 terugziend op zijn leven,

66) By Daniël Halévy, *Jules Michelet*, Par. 1928, p. 73.
67) Zie het mooie boek van Ad. Boschot, *Histoire d'un Romantique,* Par., 1913, III, 598-'9, en B.'s eigen *Mémoires.* Par., 1878, II, p. 391.
68) a.w., I, p. 267, 273.
69) *Histoire de ma vie,* Par., 1879, III, p. 218, 368.

verklaart hij: ‘J'avais une belle maladie qui assombrissat ma jeunesse, mais bien propre à l'historien. J'aimais la mort. J'avais vécu neuf ans à la porte du Père-Lachaise, alors ma seule promenade. Puis j'habitai vers la Bièvre, au milieu de grands jardins de coucents, autres sépulcres. Je menais une vie que le monde aurait pu dire enterré, n'ayant de société que celle du passé, et pour amis les peuples ensevelis. Refaisant leur légende, je réveillais en eux mille choses évanouies.’[70] In 1822 noteert hij in zijn dagboek: ‘Je puis dire que j'ai fait amitié avec la mort. En retour elle m'a livrée les mystères de la tombe. Il a suffi d'interroger un coeur compatissant. Je pourrais écrire des dialogues des morts, nouveau Lazare, en ressuscité du tombeau.’[71] Later heeft hij herhaald, dat zijn auto-biografie Père-Lachaise tot middelpunt moest hebben,[72] en ook het Pantheon nam een symbolische beteekenis voor hem aan.[73] Een soort edelmoedigheid tot in het graf bezielt hem tegenover ons voorafgegane geslachten, wier naam weerloos aan ons is overgeleverd en vaak achtbaarder dan ‘luisterrijk’ heden: ‘Les morts sont, pour dire comme le droit romain, ces *miserabiles personae* dont le magistrat doit se préoccuper. Jamais dans ma carrière je n'ai perdu de vue ce devoir de l'historien. J'ai donné à beaucoup de morts trop oubliés l'assistance dont moi-même j'aurai besoin.’[74]

Uit deze zielsworsteling van den gevoeligen, kwetsbaren maar liefhebbenden en moedigen mensch breekt ten slotte los zijn kreet: ‘L'Histoire, c'est la résurrection!’ - waar Ranke's wil tot uitbeelding van 't verleden ‘wie es gewesen ist’ de rustiger en zachter, maar wezensgelijke echo van is.[75]

70) *Hist. de France. Préface de 1869.*
71) Gabr. Monod, *La vie et la pensée de Jules Michelet,* Par., 1923, I, p. 7.
72) ald. II, p. 16, verg. 66.
73) ald. II, p. 15.
74) ald. II, p. 16. verg. 41.
75) Eigenaardig is, dat dit van M. zoo vaak aangehaald woord in dezen lapidairen vorm niet door hem geschreven schijnt. Ongetwijfeld is het geheel in zijn geest: op zijn 24-ste noemt hij zich in zijn *Journal:* ‘Nouveau Lazare, en ressuscité du tombeau’. (Monod, I. p. 7.) Leven en dood worden gecontrasteerd in het voorbericht van ‘La Renaissance’ (Hist. de France, VII, p. 3 van 1855. Verg. ook ald. p. 690 v., IV p. 267 v.). In de beroemde ‘Préface de 1869’ voor de *Hist. de la Révolution* staan dan zinnen, die wijdloopig het bedoelde uitdrukken (ed. 1881, I. p. 3, 28). Aan een ander zou dus (onder M.'s invloed?) de prioriteit toekomen, en wel aan..... Alexandre Dumas, die immers voorin zijn roman *Isabel de Bavière,* (1835) roemt: ‘Un des privilèges les plus magnifiques de l'historien, ce roi du passé, c'est de n'avoir, lorsqu'il parcourt sou empire, qu'à toucher de sa plume les ruines et les cadavres, pour rebâtir les palais et ressusciter les hommes; à sa voix, comme à celle de Dieu, les ossements épars se rejoignent, des chairs vivantes les recouvrent, et dans cette Josaphat immense où trois mille siècles conduisent leurs enfants, il n'a qu'à choisir les élus de son caprice.’ Was bij Michelet liefde het leidende beginsel, hier smaakt het meer naar..... opsnijderij, vooral als Dumas voortgaande zich naast Jezus (zonder meer) en Dante (‘au génie près’) ter vergelijking stelt!

VII.

Ons betoog in het voorgaande strookt met twee feiten, tamelijk opvallend doch mijns wetens nooit opgemerkt[76]: dat de geschiedenis uiterst zeldzaam wordt beoefend door vrouwen en door Joden.

Men mag over nut en geluk der vrouw in de wetenschap verder denken als men wil, maar in ieder geval hebben Hypatia, Mrs. Somerville, Sonja Kowalewska, Mme. Curie zich een achtbaren naam verworven. Maar.... allen in de natuurwetenschap! Men zou verwachten, dat de tegenwoordig bloeiende geschiedenis van letteren, beeldende kunst of zeden talrijke beoefenaarsters telde; ook de politieke en sociale geschiedenis, psychologisch dan wel statistisch opgevat. Inderdaad is er nu een enkele historica hier en daar, maar in verhouding tot de talrijke studentes een uitzondering. Weininger, voor hij waanzinnig werd soms diepzinnig, stelde: 'Da das Weib ohne Kontinuität ist, kann es auch nicht piëtätvoll sein.'[77] Ik geloof andersom, dat de vrouw even pieus is als de man (wie kent niet de ongetrouwde oude tante als bewaarster van den familieschat?), doch juist doordat zij den natuurlijken samenhang door het bloed vertegenwoordigt, den geestelijken door boeken afwijst.[78] De Bijbel zegt dat de vrouw van Lot versteent als zij achterom ziet...[79] Alleen in den vorm van sterk persoonlijke heldenvereering kan zij geschiedenis schrijven, en doet dit dan vaak uitmuntend.[80]

76) Michelet wijst in *La femme* (Par., 1885, p. 159), aaan den Man de studie der 'worstelende' *Geschiedenis,* aan de Vrouw die der 'serene' (!) *Natuur* toe.
77) *Geschlecht und Charakter.* Wien-Leipzig, 1903, p. 161.
78) 'n Kleinigheid: op den gedenksteen voor Dr. Aletta Jacobs in Amsterdam ontbreekt elk jaartal. Is dat mannenwerk? Later zal men haar dus naar believen voor een tijdgenoote van Jacoba van Beieren, de Tesselschade's of Wolff & Deken mogen houden! - Van tijdelooze grootheid is slechts Een: onder een crucifix staan nooit jaartallen - dat is zelf een jaartelling.
79) *Genesis* 19:26.
80) Ik noem: Anna Komnena over haaar vader, den Byzantijnschen Keizer Alexios; Mme. de Staël over haar vader Necker. Eve Curie over haar moeder; Antonina Vallentin over Stresemann, Marianne over haar man Max Weber, Agnes von Zahn-Harnack over haar vader. Lady Gwendolen Cecil over haar vader Lord Salibury, Estella Stead *My father;* mevr. Hertzsprung-Kapteyn over haar vader en mevr. Roland Holst's zes mooie biografieën, de parels dezer bij ons niet overrijke branche. (Zeven van de tien zijn dus schrijvende dochters!)

Over de Joden mag op dergelijke wijze geredeneerd worden. Dezelfde Weiniger, zelf Jood, beleedigt zoo niet zijn moeder dan toch zijn ras met èèn zelfde lastering, wanneer hij beweert, dat vrouw en Jood zonder *werkelijke* grootheid zijn.[81)] Wij zijn gelukkig nog niet heelemaal verduitscht en erkennen vooralsnog Einstein en Freud als werkelijk groote ontdekkers van onmetelijke geestesgebieden. Doch inderdaad, waar zijn dergelijke Joodsche historici? Ook kleiner vinden wij ze nauwelijks, en de belangrijkste is dan wel Friedpung, de man van het.... Imperialisme! Belangstelling in de politiek heeft de Jood; sinds zijn emancipatie een eeuw geleden kunnen op dit gebied heel wat figuren worden geteld: Disraëli, Lassalle, Gambetta, en.... Stahl. Maar onwrikbaar in heden en werkelijkheid geworteld - machtsfanaticus Rothschild) of machtsrebel (Marx) - voelt hij niets voor het na jagen van ‘doode schimmen’. Hoe ontnuchterd zijn piëteit is, bewijst een blik op de starre regelmaat van een Joodsche begraafplaats. De uitzinnigste invectieven tegen de geschiedenis, als leven en als wetenschap, stammen wederom van een Jood: Theodor Lessing's *Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen.*

Verklaring van bovenstaande feiten als onder- en tegenstroom van matelooze Jahwe-verheerlijking hoort niet tot mijn bestek.

VIII.

Tot zoover mijn eigenlijk thema. Het geeft aanleiding tot verdere gedachtenwisseling - en geve het vooral!

Wij zagen, dat de historicus naar het verleden gewend is. Hoe sterk hij den rug naar het heden keert, blijve voor een aparte studie gereserveerd; voorloopig volsta ik met de erkenning, dat hij als levende toch ook deel heeft aan het heden. En ik erken tevens, dat zulks al zeer flauwhartig zal klinken in de ooren van hen, die fel (en min-of-meer zeker) in het heden wenschen te leven - dus eigenlijk in de toekomst, want het heden is slechts een overspringende seconde tusschen een eeuwig toenemend Verleden en een eeuwig afnemende Toekomst.

Tegenover den historicus staat de profeet. Friedrich Schlegel zeide dan ook: ‘Der Historiker ist ein rückwärts gekehrter

81) a.w., p. 414.

Prophet'.[82] Of hij hierin zijn befaamde ironie legde, weet ik niet; even moeilijk als het is voor den profeet om 'uittekomen' met zijn voorspellingen, zoodra hij niet meer vaag blijft, even makkelijk is het voor den historicus om in finesses aan te toonen, waarom komen moest, wat kwam.... als het eenmaal zoover is. Adam Müller overtrof Schlegel's spreuk (1798) krachtdadig: 'Der wahre Geschichtsschreiber is Prophet und Historiker zugleich; gehorsames Kind der Vergangenheit, weil er die Zukunft väterlich beherrschen will'[83] (1806) - een echt romantiekerig krachten en grenzen te buiten gaande en ook nooit in de werkelijkheid gehonoreerde boutade, waar de verdraagzame Troeltsch op volgen doet: 'Das ist in immer neuen Formen das Grundproblem des Historismus.'[84] Deze zegt er niet bij, dat vele historici sterk den indruk maken het verleden 'makkelijk' te bevaderen, omdat zij niet anders dan kinderlijk beheerscht tegenover de toekomst kunnen staan!

Na een eeuw scholing bij pragmatiek en positivisme is deze neiging tot profetisme bij de historici zeer verflauwd. Omgekeerd moet worden vastgesteld, dat een neiging van den profeet om voor historicus te spelen, nooit den kop opstak. De ware, mystieke en ethische, ziener bekreunt zich niet om wat voorbij (en betrekkelijk!) was en schouwt slechts vooruit naar zijn Absolute. Jezus acht traditie en piëteit gering naast zijn beroep op de spontane krachten van de ziel: wie eerst zijn vader nog begraven moet, kan zijn apostel niet worden! Het onverbiddelijke: 'Laat de dooden hun dooden begraven'[85], wordt zwijgend of uitgesproken weerstaan door den historicus, die de dooden ópgraaft om ze te kennen in eer of smaad.

Zoo zijn profeet en historicus tegenovergesteld van aanleg en aanpak. Zeker durf ik Ranke zijn Christelijk-Germaansch en Michelet zijn pantheïstisch-Latijnsch geloof niet ontzeggen, maar hun houding tegenover de macht was dan ook bijster naïef; gezwegen van tot Pauselijk kamerheer verheven feudaal-apostolische

82) *Fragmente und Ideeen,* ed. Deibel No. 207. Disraëli's woord over den historicus 'a prophet of the past' (1846) is blijkbaar hier een echo van (*Contarini Fleming* Part. I, ch. 14, verg. III, 17 en de aanhef).

83) *Vorlesungen über die D. Wissenschaft und Literatur,* Ausg. 1920, p. 150.

84) a.w., p. 284 n.

85) *Matth.* 8:22; *Lucas* 9:60.

vrijheeren als Von Pastor. Aan het door Goethe gestelde thema van den eeuwenstrijd tusschen Geloof en Ongeloof komt men zoo nooit toe. Anderzijds was het niet consequent van Mattheus, Marcus en Lucas om zelf.... als kroniekeurs op te treden; de koers hunner geloofwaardigheid zakt dan ook steeds.

De historicus weet beter dan de profeet, hoezeer het individu gebonden is door traditie en milieu; de profeet weet beter dan de historicus, hoezeer traditie en milieu gevormd worden door het individu. De profeet heeft als ziel oneindig veel dieper en geweldiger ervaringen dan de historicus en daarom brengt de eerste de revoluties teweeg, die de laatste slechts beschrijft. De profeet is de mensch als uitzondering die steeds zou willen stijgen; de historicus is de mensch als middelmaat, die weet dat het altijd op dalen uitloopt. De historicus, als doodenbezweerder, is maar een maan bij de zon van den profeet, die een levendenbezweerder is; doch hij vergeldt nobel het wantrouwen van den profeet met bewondering (meestal tenminste; in ieder geval later), omdat hij doordrongen is van wat de profeet niet weten mag, kan en wil: dat alles zijn tijd heeft. Het historisme is een verschijnsel als grijs haar aan de slapen; schimpen helpt niet, verven is huichelarij en resignement het eenige, niet zonder overweging, dat men snel of langzaam, leelijk of mooi kan oud worden.

Met al dit voorbehoud moet nog worden opgemerkt, dat het geleerde kunstwerk verder een eigen bestaan leidt, wel bestreden of zelfs belasterd, doch uit eigen volmacht invloed uitoefend. Het ideaal van den profeet verkeert echter langzaam maar zeker in zijn tegendeel door diens apostels, die overnemen wat hij overwon, steeds meer naar buiten toe inplaats van naar binnen toe werkend en met afnemende krachten een zwaarder wordende taak torsend. In deze tragedie der historie is de historicus een der minst tragische figuren, (al wordt hij over 't algemeen ook niet komisch) omdat hij zich niet in handeling blootgeeft: zijn deelneming groeit omgekeerd evenredig aan zijn deelname.

Als wetenschappelijk mensch is hij contemplatief, tegenover de macht machteloos, al mag hij dan zijn geestelijke revanche nemen (Tacitus, Taine). Zeker hebben historici wel eens een politieke rol gespeeld, maar meestal was hun invloed vanwege hun doctrinarisme en wereldvreemdheid gering (Machiavelli, v. Müller,

Ranke, Macaulay, Guizot, Lamartine, v. Sybel, Mommsen, Wilson) of ondervond hun wetenschap er slechts een ongunstigen terugslag van (Palacky, Gibbon, v. Treitschke, Jaurès) - en het waren niet de grootste geleerden die meteen politiek slaagden (Thiers, Thorbecke, Jorga). Klachten werden soms hoorbaar (evenals van andere introversen!) waarin de historicus zijn vak verfoeit. Michelet erkent ronduit: 'J'ai passé à côté du monde, et j'ai pris l'histoire pour la vie'[86] en Alfred Dove, een der fijnste Rankianen, zucht op 't eind over 'Ein verfehltes Leben real betrachtet, aber freilich ideal beseeligend.'[87]

Dezen troost werpt Renan ver van zich, op zijn 60ste zoo door de glans der natuurwetenschappen verblind, dat hij 'le secret de l'être, du monde, de Dieu' op korten termijn door haar opgelost ziet. 'Le regret de ma vie est d'avoir choisi pour mes études un genre de recherches qui ne s'imposera jamais et restera toujours à l'état d'interessantes considérations sur une réalité à jamais disparue'[88] Overigens was deze 60-jarige ver in knipoogjes.

Deze stemming kan zich natuurlijk ook tegen het vak keeren. Renan wreekt zich voor zijn mislukt(?) leven door een onheilsprofetie: 'Je fus entraîné vers les sciences historiques, petites sciences conjecturales qui se défont sans cesse après s'être faites' (wat een geluk, dat hij 'de onttroning van de natuurwet' niet beleefde!) 'et qu'on négligera dans cent ans. On voit poindre, en effet, un âge où l'homme n'attachera plus beaucoup d'interêt à son passé'.[89]

Aldus de sceptische Breton in 1883. Een paar jaar later (hij zal het wel niet gemerkt hebben) barst een onweer over hem los: 'Solch ein "objektiver" Lehnstuhl, solch ein duftender Genüszling vor der Historie, halb Pfaff, halb Satyr'[90], 'der, sobald er einmal ein Ja oder Nein allgemeinerer Art risquirt, mit peinlicher Regelmäszigkeit daneben greift'.[91] Men kan dus heel wat verwachten, als aangekondigd wordt: 'was für Bosheit und Übermuth regt sich sofort im unsrer wahrscheinlich weniger

86) *Hist. de France. Introd.*
87) *Briefe,* München, 1935, p. 181.
88) *Souvenirs d'enfance,* ed. Nelson, p. 191.
89) a.w., p. 190.
90) T.A. VIII, p. 477.
91) Ald. X, p. 293.

schönen und härteren, nämlich deutscheren Seele als Antwort'![92] - wanneer wij niet zooeven hadden gezien, dat Nietzsche's (men heeft zijn stijl herkend) klauwslag op een Renan neerkomt, die door den lateren Renan allang 'verloochend' was!

Het was Nietzsche zeker meer ernst met zijn verdoeming van de geschiedenis. Zijn II-de 'Unzeitgemäsze: *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*' (1874) was geboren uit angst, niet dadelijk voor zichzelf maar voor de beschaving. De lieveling zijner professoren en zelfs zijner collega's - zoolang hij slechts talent vertoonde en geen genie - ziet romantisch in 't verleden terug als zijn oude vriend Burckhardt, maar niet als deze om zich bij Grieken en Italianen te bergen voor het heden, doch om met behulp van dergelijke herborenen de toekomst te veroveren! 'Nicht also wie verblasste und verkümmerte Spätlinge kräftiger Geschlechter, die als Antiquare und Todtengräber jener Geschlechter ein frösteldes Leben fristen.'[93]

Een paar jaar schijnt deze haat te sluimeren, wanneer hij zelf immers nog met historische studiën bezig is. Indringend zegt hij over 'Die Kunst als Todtenbeschwörerin',[94] wat zuiver evenzoo op de geschiedvorsching slaat: '(Sie) versieht nebenbei die Aufgabe, zu conservieren, auch wohl erloschene, verblichene Vorstellungen ein wenig wieder aufzufärben; sie flicht, wenn sie diese Aufgabe löst, ein Band um verschiedene Zeitalter und macht deren Geister wiederkehren. Zwar ist es nur ein Scheinleben wie über Gräbern, welches hierdurch entsteht, oder wie die Wiederkehr geliebter Todten im Traume: aber wenigstens auf Augenblicke wird die alte Empfindung noch einmal rege und das Herz klopft nach einem sonst vergessenen Takte.'[95] Maar dan wordt de toon vlijmend: 'Eitle Menschen schätzen ein Stück Vergangenheit von dem Augenblick an höher, von dem an sie es nachzuempfinden vermögen (zumal wenn dies schwierig ist), ja sie wollen es womöglich jetzt wieder von den Todten erwecken. Da der Eiteln aber immer eine Unzahl da ist, so ist die Gefahr

92) Ald. VIII, p. 74.
93) T.A. II, p. 176.
94) Las bij ons alleen de oude heer Van Eeden N.? Allard Pierson gebruikt ook dit beeld, wel te verstaan in pieuzen zin, als hij aan Bilderdijk's graf wijlt (*Oudere Tijdgenooten,* Amst., 1888, p. 147).
95) ald. III, p. 158.

der historischen Studiën, sobald eine ganze Zeit ihnen obliegt, in der Tat nicht gering: es wird zuviel Kraft an alle möglichen Todten-Erweckungen weggeworfen. Vielleicht versteht man die ganze Bewegung der Romantik am besten aus diessem Gesichtspunkte.'[96] Bij alle bewondering voor diepte en dictie van deze uitspraak, met men het toch onpieus noemen, dat Nietzsche zóó zijn ouden vriend Burckhardt beleedigen kan - beleedigen, want hem 'vergeten' ware de ergste beleediging! Het gaat niet om de ijdele 'veel-te-velen', maar om de fiere 'veel-te-weinigen'. En zoo de Romantiek tot het historisch trachten en denken bijdroeg als *vlucht in het Verleden* - niet minder het Humanisme (of hoe men de Verlichting voór en na de 18-de eeuw wil noemen) als *duik in het Verleden, teneinde gesterkt de Toekomst te veroveren.*

Maar met Nietzsche valt niet meer te redeneeren: 'met den hamer filosofeeren' beduidt niet: beitels door goed gerichte hamerkracht hun werk laten doen, maar gruizelementen tot stand brengen. Op nog nooit vertoonde en nooit te herhalen wijze ontstaat in den professor de profeet.

Zarathustra wordt door de doodgravers bespot;[97] zijnerzijds haalt hij den neus op: 'Die Todtengräber graben sich Krankheiten an'.[98] Doch bleek, in hun zwarte jassen met zilvergalon, werken zij door: profeten zijn maar af en toe noodig, doodgravers aldoor. En ziekelijk zwijgen zij den om Groote Gezondheid biddende dood: 'terugschelden' doen zij niet, want zij zullen hem er mettertijd tòch onderleggen! Dat weten zij, en dat weet hij - voor hèm het ergst.

Zoo keldert hij in waanzin:

> 'in dich selber eingehöhlt,
> dich selber angrabend,
> unbehilflich,
> steif,
> ein Leichnam....
> Du verwächst mir noch mit deinem Grabe,
> verwachsener Geist!...'[99]

96) ald. V, p. 159.
97) Theil I, *Vorrede.*
98) VII. p. 237.
99) X, p. 466.

En zijn vergroeide geest herkent zichzelf zoo slecht meer in anderen, dat hij blaft tegen 'Meine Unmöglichen' - Dante: oder die Hyäne, die in Gräbern dichtet.'[100] Drie maanden later had hij zelf zich voorgoed onmogelijk gemaakt.

Tegenover deze pathetische aanvallen, ja hoonuitstortingen, die niet eens de eer van een aanval, alleen maar de schande van een vermorzeling geven (of voorwenden) - maakt de verdediging geen overweldigend sterken indruk.

Deze bedient zich soms van dezelfde termen als de tegenpartij, waardoor een schijn van geestesgelijkheid wordt teweeggebracht. Croce b.v. stelt: 'Die Geschichte ist nie Geschichte des Todes, sondern Geschichte des Lebens'[101] en Ulr. Noach houdt voor een van Acton's diepste woorden: 'Geschiedenis houdt zich met het leven bezig, godsdienst met den dood.'[102] Zonder meer overtuigend is dit geen van beiden. Het eerste is een woordenspel, want dat leven *is* dan toch maar dood, al krijgt het schijnleven; het tweede kan met meer recht worden omgekeerd, er vanafgezien dat 'geschiedenis' en 'godsdienst' ongelijksoortige grootheden zijn.

Sterker komt men te staan, wanneer men ten volle leven èn dood hun rechten tracht te geven. Michelet was de meest welsprekende tolk dezer levenshouding. Hij is ook de man, die schouder aan schouder met zijn vriend Quinet den strijd voor de vrijheid van geweten en weten voert, ook al probeert een half-was dictator hem door broodroof klein te krijgen.

Ik bedoel niet, deswege Michelet tot den idealen geschiedschrijver te verheffen. Zijn fel partij-kiezen brengt mee dat hij òf heelemaal erin òf heelemaal eruit is. Vooral sinds 1914 doet het al zeer ironisch aan, zóo als hij dweept met de Duitschers (al vindt hij Goethe niets als een Mefisto) en voor de Engelschen geen goed woord over heeft (nog altijd wegens het verbranden van Jeanne d'Arc, al heeft een Fransche bisschop daar minstens evenveel schuld aan).

Waar het om gaat, gelijk in de mysteriediensten (waarvan ons

100) X, p. 239.
101) a.w., p. 80.
102) *Geschichtswissenschaft und Wahrheit,* Frankf. a. M., 1935, p. 163.

vormloos tijdperk nauwelijks weet) werd beseft, is: *aanvaarding en overwinning van den dood.* Maar met waanzin (die altijd duivelsch is) bewijst men geen zaak een dienst.

In ons land schreef R.F. Beerling onlangs goed: ‘De geschiedenis is in diepsten zin een “naar-zich-toe-halen”, een “zich-toeëigenen” van het verleden, waaraan het heden geen kracht ontleent, maar dat ook slechts uit de kracht van het heden verantwoord mag heten’.[103)] De schrijver weegt alleen te licht de kans, dat men ook zwakten ontleenen kan aan dat verleden - ja, wellicht de heele poging reeds van zwakte getuigt!

Nog lichtvaardiger, bepaald erg luchtig, oordeelt prof. Huizinga (die Beerling's gebundelde studie's inleidde) in dezen. Zijn reeds half geciteerd aperçu luidt verder: ‘Echte historische belangstelling veronderstelt een zekere losheid van het heden, en van het eigen ik, een zekere lichtheid en koelheid van geest. Wat kan men zijn tijdgenooten beters toewenschen?’ Nu, een ‘zekere’ gehechtheid *aan* het heden, en *aan* het eigen ik bepleitte ik hiervoor, zoodat ik een ‘zekere’ instemming met het eerste paar eigenschappen niet weiger, om daar voorts een tweede paar gewenschte tegenstelilngen: ‘zwaarte en warmte’ aan vast te knoopen. Dan eerst het vraagje aan het eind. Het lijkt bijna, of prof. Huizinga van ons vergt, dat wij ons scharen in de gelederen van de nieuw-zakelijke makers van doodsche en verpletterende bouwsels (genre-Dudok) of van verbeteren en kortademige muziek (genre-Pijper) - die zijn immers ‘koel’ en ‘licht’, dank zij hun angst voor de zware hartservaringen der vorige geslachten, wat alles als ‘Romantiek’ wordt afgepoeierd! ‘Los van het heden’ zijn de nog altijd vegeteerende fanatici van allerlei gelooven, die zwaarwichtigheid voor ernst en onverdraagzaamheid voor warmte verslijten. En ‘los van het ik’... wel, dat zijn de verafgodeerders van Staat of Gemeenschap. Men ziet, hoe prof. Huizinga hier alreeds ‘in de schaduwen van morgen’ verdwijnt, waar hij sindsdien niet meer uit is opgedoken.

Doordrongen van onze echt Hollandsche gebreken, willen wij onzerzijds toegeven, dat juist aan Germaansch-bloedigen wat tegengif van losheid en koelheid moet worden ingespoten:

103) *Gids,* 1932, I, p. 99.

Huizinga zelf weet ook wel waar hij om vraagt en waarom. Doch hij is niet voldoende los van zichzelf (of wel, veronderstelt te veel gemeenzaamheid met zijn geest in die van al zijn lezers) als hij heelemaal verzwijgt, dat warmte van menschelijkheid en strengheid van beginsel evenmin in den historicus kunnen worden gemist. De generatie van voor den Wereldoorlog moge dit nog vanzelfsprekend achten, de generatie daarin acht beiden minder... makkelijk verworven. Teveel ironie kilnkt in 'Wat kan men zijn tijdgenooten beters toewenschen?' Immers zòò gezegd, worden die tijdgenooten en bloc ingedeeld bij kategorieën, wier invloed te willen vergrooten wij prof. Huizinga toch niet mogen aanwrijven!

In verband hiermee zij opgemerkt, dat het protest eener oude generatie tegen de jonge m.i. getuigt, gelijk meestal, van een voorbijzien van het wezenlijke, waarom het gaat. Zoo, als de positivistische mediaevist Brackmann tegenover Kantorowicz' 'mythische Schau' van Friedirch II poneert, dat Ed. Spranger terecht de crisis in de historiographie overwinnen wil door bezinning op het 'Leitmotiv', 'auf die Idee der Wahrheit und den Geist der Wahrhaftigkeit'.[104] De naïveteit van den eerbaren B. zit hierin, dat hij niet vat, hoe jonger idealisten met meer en rauwer ervaringen dan de zijne leeren moesten, dat men aan 'de idee der historische waarheid' gaat wanhopen... juist uit waarachtigheid!! Hetzelfde geldt van Huizinga's verwijt: 'Het interesseert niet meer, of de geestelijke stof op haar waarheidsgehalte kan beproefd worden.[105] Neen, het interesseert matig, omdat zoo duidelijk bleek, dat het vaak *niet* kan!

Ik schrijf hier niet, om de geschiedwetenschap te 'redden' of te 'verdelgen'. Het is steeds belachelijke eigenwaan, op theoretische gronden practisch bestaande verschijnselen te willen beïnvloeden. Zoolang er goede historici zijn, zullen zij rustig alle filosofische banvloeken langs zich af laten glijden. Alleen zoodra de historici slecht worden, kunnen zij eventueele verwijten van kritici niet meer aan. Theorie over theorie is natuurlijk geoorloofd.

Zoo kan ik mij niet aansluiten bij Beerling's betoog, dat de

104) *Histor. Zeitschrift*, Band 140, p. 548.
105) *Schaduwen van morgen,* p. 92.

geschiedenis (als vak) niet alleen voor de wetenschap, maar ook voor de menschheid gered moet worden. Hij betoogt: ‘Deze mensch kan zonder wiskunde, zonder physica of chemie leven, maar niet zonder een, zij het nog zoo elementaire notie van de geschiedenis, onverschillig in welke vorm zij zich aan hem voordoet; het lezen van de krant is reeds zulk een bestendige omgang met de historische realiteit.’[106] Afgezien nu ervan, dat enkele wijze menschen in 't geheel geen krant lezen, zou ik willen poneeren, dat juist de krant het on-historische brengt, - wat nog niet gestold, nog niet geschift is - en de gemiddelde krantenlezer dan ook geen grein historisch besef gevoelt of verlangt. En deze valsche ‘historie’ lezen is nog heel wat anders dan echte historie vervaardigen! De wiskunde is vroeger geboren, schoolt logischer en helpt practischer dan de geschiedenis, terwijl b.v. de sterrenkunde zonder negatieve bijklanken alleen maar verheft. Cicero's ‘Historia vitae magistra’ is 's mans grootste (en dat zegt wat!) kletsuur en zwetsuur. De leermeesteres is even onduidelijk en onovertuigend, bovendien ieder naar de mond pratend, als de leerlinge traag en hardleersch. De Klassieken muntten in vele opzichten uit, maar waren niet aan het wordingsbegrip toe dat pas volwassen historie mogelijk maakt. Edoch.... 19-de en 20-ste eeuwsch West-Europa is historistisch en hoe!

Het is mogelijk, dat dit ‘historisme’ een ziekte is, altijd. Maar waarschijnlijker is, dat het een functie is van den zich ontwikkelenden menschelijken geest, welke functie zoowel gezond als ongezond kan uitgroeien. Het is onrechtvaardig, en er zit zelfs iets gemeens in, om Nietzsche's ziekte tegen zijn filosofie uit te spelen. In zijn geval was zijn woede echter lang niet alleen beredeneerde vrees voor de cultuur, maar ook onberedeneerde angst voor zichzelf - en met reden. Ware moed valt toetejuichen, en uit zich allereerst in rustig onder oogen zien der gevaren. Er bestaan ouderdomskwalen, waar men oud mee worden kan. Zenuwachtige dokters zijn in ieder geval de ware niet, en iemand als Leonid Sjestow moet men dit noemen, wanneer hij uitroept: ‘In een anatomische les kan men rustig lijken openleggen. Maar de geschiedenis is geen anatomische les.’[107] Hoe slordig gedacht!

106) *Antithesen,* Haarlem, 1935, p. 32.
107) *Crisis der zekerheden* Hilv., 1932, p. 9.

De geschiedenis is ongetwijfeld niet als *gebeuren* een anatomische les, maar wel als *wetenschap.* Als Sjestow nu eens voor Rembrandt's 'Doctor Tulp' kon worden gebracht, - en hij kon dat tooverstuk op zich laten inwerken zonder meteen over zijn eigen pijnen te beginnen - dan zou hij er het ontzaggelijk symbool der geschiedwetenschap in kunnen herkennen: die nu eenmaal plaats, aard en functie der levende organen aan het uitgewordene, onveranderlijke, doode materiaal 't best kan bestudeeren om zoo geneeskrachtig te kunnen werken - niet zoozeer op de lezers, als wel allereerst op zichzelf.

Ik kan niet verder op deze zaak ingaan, maar het zou b.v. zeer loonend zijn na te speuren hoe de z.g. 'onfeilbare' Ranke niet alleen door angstvallige beperking tot de staatkundige en kerkelijke zaken zijn taak vergemakkelijkt, doch ook hier telkens zijn subjectiviteit doet blijken, ten goede en ten kwade. Tegenover de epigonen van zijn apostels moet worden onderstreept, dat de meester zich zelf als ideaal stelde den man, wiens 'sine ira et studio' mogelijk bedoeling doch gelukkig geenszins vervulling werd: 'den rechter der Onderwereld' Tacitus.[108)]

Maar dit moet men dan ook durven zijn. Huizinga durft het niet. Want als hij de diagnose heeft gesteld van de kwalen, waaraan de maatschappij lijdt, dan staat hij op van dit ziekbed en zegt tot zijn studenten: 'Knappen jullie het nu maar verder op'. Hoe leerlingen moeten *genezen,* wat hun meester alleen maar *bekijkt,* blijft duister, tenzij men natuurlijk tegen de pessimistische diagnose kracht put uit zijn vertrouwelijk maar onbewezen woord: 'Ik ben optimist'. Voorloopig zie ik Huizinga echter zijn bewonderaars slechts behandelen als de fameuze vlieginstructeur, die zijn aspirant-piloten onder fraaie wendingen bovenbracht, om dan aan zijn parachute naar beneden te springen met de woorden: 'Tot kijk beneden!': een methode om prachtpiloten te kweeken uit degenen, die.... *niet* hun nek hebben gebroken. - Ik weet, dat prof. Huizinga zich aan verantwoordelijkheid onttrekt met de woorden: 'Leiderschap heb ik nooit gezocht'.[109)] Zelfs in *De Gids* (zooals dit tijdschrift zich ruim

108) *Sämt. Werke*, LIII, p. 44, verg. *Weltgesch.*, III, 2, p. 317.
109) *Gids,* 1935, I, p. 182.

honderd jaar te lang opgeblazen noemt) is dit een verbluffende bewering. Al zoekt prof. Huizinga geen leiderschap, hij heeft het verworven. Zeker mag men deswege geen practische politiek van hem vergen, maar anderzijds moet gezegd worden, dat de diagnose voorbereiding van de genezing is, en als zoodanig onder den eisch valt niet alleen de kwaal, maar ook de kracht van den patiënt te peilen. Prof. Huizinga gruwt echter van 'historie in dienstbaarheid.'[110] Nu schiet ik in den lach! Alsof er ooit historie bestond, die *niet* dienstbaar was! Alsof wetenschap-in-regeeringsopdracht ooit iets meer tot stand kan brengen dan R.G.P.-bronnen en dergelijke, m.a.w. totaal ongevaarlijk blijft! Alsof Voltaire, Mehring enz. zich door voorop gezette ideeën *van anderen* uit hun baan lieten dringen! Maar ook: alsof Thucydides, Livius, Macaulay enz. *zonder* vooropgezette ideeën *van zichzelf* schreven! Zeker, 'wetenschappelijk' waren zij er minder om, maar hun invloed was te grooter. De historische heiligheid wordt verworven door de groote zondaren der subjectiviteit, maar niet door objectivistische askese, die alleen maar een griezelige manie is. Dit is echter niet het standpunt van prof. Huizinga. Hij zou het, geloof ik, besterven, als twee, of laten wij zeggen, drie leden van de 'Koninklijke Academie' hem van iets 'onwetenschappelijks' konden betichten! Maar wat is de keerzijde van dezen angst? Dat men van het heden steeds minder begrijpt! De historicus tracht zijn archimedische plaats te bezetten op één teen!

Ik prijs in een individualiteit, dat hij zijn werk zoo zuiver en streng mogelijk volbrengt. Maar de collectiviteit heeft ook rechten. Ik zal niet iemand 'mandarijn' schelden, omdat hij zijn ideaal hooghoudt; aristocratie is het hooger ideaal, naarmate lager aan het licht treedt, wat het tegenovergestelde terecht brengt van wereld en menschheid: maar.... niets heeft toekomst en dus kracht, of het moet de werkelijkheid aandurven. Wat heeft feitelijk een diagnose om het lijf, die aan religie en socialisme geen aandacht besteedt; die tegenover alle nieuwigheden in 't gezichtsveld, de psychoanalyse of de film, de astrologie of het rassenvraagstuk, staat met een sneer - neen, dat mocht niet,

110) Zie zijn jongste werk.

dus: met hooghartig-onwetende ironie? Deze houding wordt uit overdreven ‘wetenschappelijkheid’ weer onwetenschappelijk, want men begrijpt zoodoende maar een deel der factoren, en juist niet de belangrijkste, die zoowel in verleden als heden voorkomen. Wil iemand met geweld antiquair zijn, hij ga zijn gang. Doch dan moet men niet over de toekomst schrijven, maar veilig terugkruipen in 't allerverst verleden. Wij zien verlangend van prof. Huizinga een echt-optimistisch *Zomertij der holbewoners* tegemoet.

Zonder ironie, doch met zooveel pathos als een Nederlander durft gebruiken zonder farizaeïsch te worden, antwoord ik dus: men kan zijn tijdgenooten, en allereerst zichzelf, heel wat beters toewenschen dan Huizinga deed, en wel gehechtheid aan het heden - ideeël, en aan het eigen ik - religieus; dus de strenge maar niet bevroren ernst en de warme maar niet schroeiende gloed van een ideaal, dat verleden, heden en toekomst gelijkelijk bestraalt - kortom, wat wij allen zoo jammerlijk missen!

Ook gewoon analytisch is met dat ‘wenken en trekken door 't verleden zelf’ niets, totaal niets van de historische neiging opgelost. Integendeel, een mensch zou eerder onder invloed van dit gevoel zich in cynische uitspattingen zoeken te vergeten, of in piëtistische benauwheid uitsluitend zijn hemelplaatsje gaan bespreken.

Deze neiging heeft dus alleen maar recht van bestaan mits een resolute òmwending vooropgezet doel blijft. Wetenschap-om-de-wetenschap-alleen brengt zegen noch aan den man zelf noch aan dengenen, die hem toevertrouwd worden.

Hiermee heb ik wel ongeveer gezegd (quantitatief, niet qualitatief) wat mij op het hart lag. Met weemoedige afgunst denkt men aan den dichter, die het zooveel makkelijker heeft.... tenminste in het opschrijven. Werumeus Buning geeft mijn heele betoog in twee regels:

> ‘Ik speelde een spel met benen dobbelstenen,
> met mijn gebeente zal een ander spelen.’[111)]

111) *Et in terra,* Amst., 1933, p. 33.

De ongelukkige weetgeer moet nu eenmaal aan zekere eischen van academische netheid voldoen, zooals Virginia Woolf guitig schetste: '- seeing that the bones were in order, for though romantic, he was singularly methodical and detested nothing so much as a ball of string on the floor, let alone the skull of an ancestor.'[112)] Voor de niet academisch-gevormden schrijf ik tenslotte nog over het woord van den Ouden Tijger: 'Il faut, de tenslotte nog over het woord van den Ouden Tijger: 'Il faut, de le parfum de la mort... ça met les choses au point.'[113)]

112) *Orlando,* Londen, 1930, p. 68.
113) Jean Martet, *Le silence de M. Clémenceau*, Par., 1929, p. 170.

De 25e avond van Zebedeus door R. Savrij Post.

‘De Vertooning’ van de gestalte met het koffertje, waarmee het eerste deel van de Wonderlijke Avonturen van Zebedeus besluit, lijkt op het eerste gezicht wel een bijzonder vreemd stuk. ‘Zinlooze associaties’, meent Johan Schotman. (Gids, Juli '31.) Wonderlijke associaties zijn het wel, maar zinloos zijn ze toch niet.

Van Looij geeft zich hier rekenschap van wat hij met dit boek heeft beoogd en ofschoon hij zijn standpunt handhaaft, besluit hij, niet op deze manier voort te gaan. Verder vraagt hij zich af, volgens welke richtlijnen hij dan wel zijn boek zal vervolgen.

Zooals men geheimschrift kan ontcijferen, als men het sleutelwoord maar weet - zoo is er in den 25en avond één stukje, dat de sleutel is tot goed begrip van het overige. Het zijn deze regels: ‘Vogeltjes, vlieg dus maar weer naar je Zuiden, je krijgt hier maar de pip, vogeltjes saluut met mijn eenige zegen.’

Deze zinnen slaan op het tooneelstuk: *De Vogels van Aristophanes*.[1] In dit bizar-fantastisch werk, dat Aristophanes in 414 v. Chr. heeft geschreven, wordt de spot gedreven met allerlei personen en toestanden uit het Athene van dien tijd.

Het is bekend, dat van Looij in *Zebedeus* ook ‘geschertst heeft met sommige stroomingen, die in dien tijd in de kunst opgang maakten, zooals mysticisme, symbolisme, - en met de overdrijving daarvan.’[2]

Zou hem hierbij soms ook het werk van Arstophanes voor oogen hebben gestaan? Heeft van Looij op de manier van den Griekschen dichter in een humoristische fantasie toestanden, schrifturen, opvattingen uit zijn tijd aan de kaak willen stellen?

1) Door Mevr. T. van Looij-van Gelder gezegd op haar leesavonden over ‘Zebedeus’, Winter '33-'34.
2) Door Mevr. van Looij gezegd op de genoemde leesavonden.

In dit licht bezien, begint er iets te dagen van den gedachtengang, die door den 25en avond loopt; er komt lijn in de wonderlijke associaties. Het blijken overpeinzingen te zijn van den schrijver naar aanleiding van zijn ervaringen met dit eerste deel van Zebedeus. En die overpeinzingen worden door de gedaante met het koffertje geuit, wel als een doolhof van gedachtekronkels, maar toch - ze zijn er uit te vinden.

Het begin is een klaagzang: hij is zuigeling (iemand, die opnieuw moet beginnen); hij voelt zich alleen ('Oegé, mijn meester is weg.... verlaten ben ik geworden'); hij is niet beroemd geworden ('zal je dan toch geen grafsteen hebben, dat om de drie jaar wordt overgeverfd....'); hij is zonder contact met zijn lezers ('hoe duikerklokkig zit ik hier.... mijt midden in kaas, insect opgesloten in een glazen calciet'). Het is hier alles in mineur. Men heeft zijn bedoeling niet begrepen, hij voelt, dat hij in zijn opzet niet is geslaagd. Maar het is moeilijk om dat openlijk uit te spreken. ('Zoo maar te gaan staan wroegen voor een raam of in de open lucht is farizeesch'.)

Moge het dan al niet goed zijn, wat hij gedaan heeft: anderen te willen beoordeelen, terwijl hij zelf ook zijn fouten heeft, - toch heeft de manier, waarop hij dit heeft gedaan, wel eenige litteraire waarde. ('Ge prikt den blaar door, all right, ge trekt den doorn weg, zeer braaf,.... maar is daar dan niet weer de rechtvaardigheid van lancet en tang?')

En was het soms niet noodig, dat hij waarschuwde tegen gebrek aan eenvoud en mooipraterij? Hij windt zich nog op, als hij er weer aan denkt.

Gelaten aanvaardt hij overigens het mislukken van zijn pogen; wat ten tijde van Aristophanes wel gewaardeerd werd, schijnt nu niet meer geestig gevonden te worden. Misschien ook bezit de wereld van nu geen geest genoeg, om het te begrijpen? ('Stil, hart mijn, de wereld is niet meer fattig, arme drommel.... Seigneur Maistre.... que votre monde est devenu de general en general fat-alement ongezouten.')

Hij zal deze manier van schrijven nu in elk geval laten varen. ('Vogeltjes, vlieg dus maar weer naar je Zuiden....')

Misschien, peinst hij verder, is het ook wel niet goed, anderen na te volgen. ('Bewaar ons voor de scheurkalenders.')

Maar toch, maar toch, de Vreugde is zulk een kostelijk bezit. (‘De opperste zaligheid.... dat is het, de vreugde in je te hebben.’) En ze komt in de Nederlandsche letterkunde zoo weinig voor. (‘De Vreugde heeft eene groote Vijandin....’)

Dit is nu juist, waar van Looij zoo heftig tegenop komt. Al bespot men hem er om, al maakt men hem belachelijk, hij blijft er bij, dat alleen de Vreugde divien is en niet de Vijandin, de veelbezongen smart. Vreugde wil hij brengen in zijn boeken. Op welke manier zou hij dat kunnen doen, nu het op de wijze van Aristophanes is mislukt? Welke letterkundige richting kan hem de vreugde doen behouden?

Natuurbeschrijving? (‘Kom jij maar, melieve meid.... Laat ik je brengen door de berceaux, herderinnetje; feeke, langs de weggetjes van lapis-lazuli, naar waar mijn schatten zijn....’)

Romantiek? (‘Zullen wij nog eens het oude holé holé aanheffen, of bij de guitaar het liedeken zingen van den amoureuzen Zigeuner?’)

Realisme? (‘Zoo, weet je wel, hoe aardig het leven is?.... Heb je ook wel eens 'n varken hooren ketel?’)

Neen, op geen van deze manieren bevalt het de vreugde. Ze verdwijnt en laat hem alleen. (‘Weg.... verlaten.... Nu gaat ze weer de witte regen inloopen, de malle meid en rimpelen haar gave schouders onder het badientje van de albastene vijandin.’[3])

Hij laat nu verder in 't midden, welke richting het moet wezen, maar doet een beroep op het volk, op zijn lezers. Een weinig geduld moeten ze hebben en liefde voor hun schrijvers. Ze moeten er een beetje moeite voor over hebben, om de boeken te begrijpen. Hij van zijn kant voelt voor zijn lezers; hij wil hun door zijn boeken levensvreugde brengen en hij zal in 't vervolg zoo eenvoudig mogelijk zijn in zijn werk. (‘Volk, ik zeide u reeds dat ik u lief heb, maar niet nog als nu heb ik van u gevergd: Heb mij wederkeerig een weinigje lief.... Dat de zon overvloedig moge schijnen in onzen tuin.... Broeders, hongerenden naar het brood des levens, nu maak ik u vrij, u loswindend uit de ranken mijner weligheid, zie ik stap vrijwillig van mijn bloem-

3) Als Zebedeus later in de wolken Psyche tegenkomt op Chimaera (28e avond), komt datzelfde badientje nog eens te voorschijn; dan bromt Zebedeus: ‘Wat bengelde daar aan haar pols?’

pot en schop haar om opdat gij niet zeggen zult: het is een toren....')

Wat zal hij dan eens schrijven, zoo is zijn volgende gedachte, dat eenvoudig en schoon is? ('Ik moest toch voor al die arme kerels van d'ernet eens een voedzaam menuutje opmaken.'[4)]

En dan volgt er een 'gastmaal' in zulk prachtig, sappig Hollandsch, dat de lezer verder niet meer vraagt: welke richting is dit? maar alleen nog maar geniet. Hier is van Looij weer geheel zichzelf geworden. Geen mineurtoon nu meer; zijn zelfvertrouwen is teruggekeerd; hij weet nu weer heel zeker, op welke manier het dan wèl moet. Aanmerkingen zullen hem nu niet meer deren. ('Schuifelaars.... schrikspoken.... verdwijn Goden, kijk me maar enorm aan uit je fabuleuze wolken.... Uw tijd is voorbij; de amphora's zijn gebarsten en verschaald is de ambrozijn, omdat de kurk veel te dikwijls van de flesch ging.... A moi, à moi.... Prometheus, Hyperion, Oceanus, Jäpetus, Ophion, broedsel van hemel en aarde....'[5)]

Na deze uitbarsting ten slotte nog een raad aan de jongere schrijvers. ('En gij, jonge reuzen, poedelt niet.') Die raad is: dat zij de letterkunde vrij moeten houden van naäperij, vuiligheid[6)] en kwaadsprekerij ('Het Hofje.... het Hofje....')

Zoo heb ik den 25en avond van *De Wonderlijke Avonturen* in groote lijnen begrepen. Dit hoofdstuk is de epiloog bij het eerste boek. Hierna gaat van Looij opnieuw beginnen. De volgende deelen van *Zebedeus* zijn dan ook anders - en veel gemakkelijker te begrijpen, Ik geloof, dat er in dezen 25en avond nog allerlei kleine verrassingen verscholen zitten, die ik niet heb te voorschijn gehaald. Mijn doel was alleen, te doen uitkomen, dat dit stuk werk van van Looij niet zinloos, maar integendeel zinvol proza is.

Haarlem.

4) In deze jaren was het tijdschrift 'De Beweging' opgericht, waar in de voorrede o.a. dit staat: 'Open, meer dan open zijn de ooren van onze landgenooten voor al wie een plaats weet te veroveren op een katheder, waarvan hij te hooren valt..... Wat wil men meer? Stormloopen op deze vriendelijke menigte? Laten wij hun liever een gastmaal aanbieden van het beste wat elk van ons heeft.'

5) Mij dunkt, Prometheus, Hyperion, Oceanus zijn niet toevallig gekozen.

6) Is dit soms gericht aan de schrijvers in de 'Jonge Gids?'

Letterkundige curiositeiten I.

Emily Brontë en... Louis Parensell.

Sinds ik in het jaar 1935, den vijftigsten jaargang van 'De Nieuwe Gids', mijn studie over de drie gezusters Brontë, Charlotte, Emily en Anne, voleindigde, zijn er al weer verschillende boeken over dit belangwekkende gezin verschenen.

Het was May Sinclair, de schrijfster van, mijns inziens, een der beste en meest-begrijpende boeken over dit onderwerp, die met een half-verwijtende intensiteit vroeg: 'whether this long-suffering family would ever be allowed to lie quiet.'

'Well, Miss May Sinclair', kwam het, toen ik haar werk las, al in mij op, 'this is not very likely.'

En de toekomst heeft mij gelijk gegeven!

Ten eerste, en ik heb dit altijd in die natie gewaardeerd, zijn de Engelschen onverbrekelijk trouw aan hunne klassieken, waardoor het mogelijk is, *dat* er telkens nieuwe uitgaven over hen verschijnen, en ten tweede *is* de familie Brontë hoogst interessant; zij heeft iets onverklaarbaars, geheimzinnigs, dat de geesten bezig houdt, hen prikkelt, en hen doet zoeken naar de oplossing van een raadsel, die niet te vinden is, en waarvoor zij dan hun verbeelding in werking kunnen stellen om ons fantastische verklaringen op te dringen.

Het mysterieuse in de Brontë's is: Hoe kwam het genie in deze eenvoudige menschen, die ver van de wereld, ja, als het ware in een *andere* wereld leefden, en uit wier afkomst zich ook in geen enkel opzicht dit wonder laat verklaren.

En dan is er nòg een omstandigheid, die ongeduldig maakt en ongedurig, omdat men er maar niet achter komen *kan*: heeft Emily, met haar intens, hartstochtelijk binnenleven, ooit de liefde gekend, en, zoo ja, wie was dan het 'voorwerp' daarvan??

Twee boeken zagen daaromtrent wederom het licht, die zich met dit vraagstuk occupeeren: *The Miracle of Haworth, A Brontë Study* by W. Bertram White, en: *The Life and eager death of Emily Brontë, a Biography,* by Virginia Moore... en dan ver-

scheen er nog: *Divide the desolation,* een *roman* over de Brontë's.

Men moet er zich feitelijk over verwonderen, dat nog nooit eerder iemand op de gedachte is gekomen, een *vie romancée* van deze personen te schrijven, die toch het geheele letterlievende publiek interesseeren; maar ware het meer gebeurd, dan zouden we waarschijnlijk ook veel banaals onder de oogen hebben gekregen, terwijl deze unieke roman in zijn soort een meesterstuk moet worden genoemd.

Om een dergelijk boek aan te durven moet men wel veel zelfvertrouwen en een groote intuïtie bezitten. Na twee jaar van ingespannen studie ondernam miss Macfarlane haar taak, waaraan zij bijna twaalf maanden werkzaam was. Het schrijven van dit boek, zegt zijzelve, was voor mij 'a passionate necessity.' Om te beginnen las en herlas zij alles, wat ooit over de Brontë's verschenen was; sinds haar kinderjaren had zij zich al voor hen geïnteresseerd. Vooral in Emily stelde zij het grootste belang. Er was zoo weinig over haar bekend, en zij was zoo absoluut bizonder. Miss Macfarlane begon haar boek in Maart 1935 en voleindigde het in Januari 1936. In een brief aan haar uitgever zegt zij:

'As I wrote I began also to understand why no novel of the Brontë's had been written before. For though I was thoroughly familiar with Brontë history and legend, though I felt I knew mij characters almost as well as I knew myself, though I had my plot worked out to my own satisfaction, I grew more and more humble and as I worked with my material, I was terribly afraid that I would "over" or "under" write it; I doubted that I was capable of doing the Brontë's justice. I wrote my novel three times and at the fourth copying forced myself to consider it "finished."'

Emily is de centrale figuur van dezen roman, en, door den geest en het temperament van Emily heen, zien wij de andere leden van dit 'brilliant, tempestuous' gezin. Charlotte, iet of wat conventioneel, schrijfster van dat óók iet of wat conventioneele boek *Jane Eyre*; (haar *Villette* is oneindig veel beter, veel dieper, veel oorspronkelijker, veel aangijpender; deze roman wordt dan ook tegenwoordig erkend haar allerbeste te zijn); Anne, zacht, vriendelijk, huiselijk, stil van aard; en Branwell, de jongen met het vulkanisch karakter, door het huis en de omstandigheden schietend als een

meteoor. Verwonderlijk levendig stelt de schrijfster ons het familieleven voor oogen van een eeuw geleden, schildert zij ons de Yorkshire moors, de pastorie, Branwell in het dorpscafé, de zusters bij de lamp in de zitkamer, proza en poëzie opteekenend in hun notitieboekjes... de opvoeding der vier kinderen en hun vermaken, plichten en uitspanningen. Interessant is het leven beschreven van Emily op de school te Law Hill, waar haar de geschiedenis werd verteld, die zij later uitwerkte in *Wuthering Heights*. Dan krijgen we de periode te Brussel, en Charlotte's liefde voor haar leeraar, Mr. Héger, en Branwell's romantische avonturen en zijn verslaafdheid aan verdoovende middelen.

Miss Macfarlane toont aan, hoe Branwell het voornemen opvatte om, op het gegeven, dat hij van Emily had vernomen, een roman te schrijven, en hoe de eerste zin daarvan luidde:

'Mr. Heathcliff and I are such a suitable pair to divide the desolation between us.' (Miss Macfarlane koos als titel voor haar boek *Divide the desolation*).

Een paar weken werkten Emily en haar broeder tezamen aan het verhaal; toen scheidde Branwell er mee uit en Emily zette het voort op haar eigen wijze.

Deze Brontë-roman is een heel, heel mooi boek, en men kan zich absoluut voorstellen, dat alles zich zóó zou hebben kunnen toegedragen en dat de personen zóó kunnen hebben gevoeld, gedacht.

* * *

Het was ook May Sinclair, die er absoluut tegen protesteerde Emily een minnaar te geven, ofschoon men dat met alle geweld wil doen.

In dit nieuwe boek, geschreven door een evenzeer ingewijde als toegewijde: W. Bertram White, kan de auteur het ook met geen mogelijkheid laten. In dit geval is het natuurlijk weer Weightman, aan wien Emily haar liefde heet te hebben gewijd. Wie wil, kan immer en immers uit Emily's gedichten alles opmaken, wat hij wenscht!

Mary Crosbie, ook een 'Brontë-devotee', zegt evenwel (en heeft zij geen gelijk?):

'It is necessary to have an individual object for a passion so wide, so much a part of sky and earth as Emily Brontë's Its

root may be sexual, but it is so much the essence of creative energy and too-short life, that it may never need or find the usual outlet. Charlotte, I think, knew human passion. Emily's derived from titans and gods.'

* * *

Laat ik direct zeggen, dat de nieuwste aanwinst in de Brontë-literatuur: *The life and eager death of Emily Brontë,* door Virginia Moore, ook al heeft men eindeloos veel Brontë-literatuur achter den rug, zich aangenaam laat lezen, en dat het boek ons nergens verveelt, hoewel wij, uit den aard der zaak, eigenlijk alles al weten wat er in staat, en ondanks het feit, dat, hetgeen we *niet* weten en wat niets zijn dan fantasieën, ontsproten aan het wel wat al te wild-verbeeldingsrijke brein van Virginia Moore, ons wel eens hevig verbaast, ja, eigenlijk gezegd irriteert.

De schrijfster wil en zal er een verklaring van geven, hoe Emily zóó kwam te leven en te sterven, als zij leefde en stierf.

Bezeten door een zinderenden innerlijken hartstocht, maar dezen hartstocht beheerscht door het krachtigst zelfbedwang, leefde Emily een bijna uitsluitend innerlijk leven. Zij was gesloten, stug en had aan zichzelve genoeg; zij zocht geen aansluiting bij anderen... maar, vraagt de wereld (zelfs de letterkundige wereld!) was dat wel normaal? was er niet iets verborgens in haar leven? een geheim? dat wèl de moeite van het navorschen waard zou zijn?

En met gretige, onbescheiden nieuwsgierigheid vorscht en wroet men in het donkere zielsverborgene, en voèlt de indiscretie, de onkieschheid van dit bestreven niet...

Arme Emily. Die zich met zulk een dappere, ontembare onbewuste drift verdedigde tegen elke inmenging van buiten. Arme Emily, - óók onderworpen aan het noodlot van hen, 'die nicht sterben dürfen'....

Virginia Moore zoekt en zoekt met een ijver, een betere zaak waardig, naar Emily's mysterie. Zij gaat zelfs zóó ver om te insinueeren, dat Emily wel eens een... tegennatuurlijken aard kan hebben gehad, en zij meent dit óók alweer uit Emily's verzen te kunnen bewijzen!

Maar als deze zienswijze niet voldoende aannemelijk is, dan heeft miss Moore nog een ander koord op haar boog.

Er is een vers van Emily, dat begint:

> ‘I knew not 't was so dire a crime
> To say the word adieu...’

Dit vers wordt in miss Moore's boek in facsimilé gereproduceerd, en onder den titel: ‘J. Brenzaida to A.S.’ (men weet, hoe de meisjes Brontë fantasieën maakten en die tegelijk beléefden, met personen en toestanden uit zelf-verzonnen landen: ‘Gondal’ en ‘Angria’) staan een paar woorden, die Virginia Moore zoo boud is te lezen als:

‘Louis Parensell’,

terwijl zij er, evenzeer fantastisch, bij voegt:

‘It is headed “J. Brenzaida to A.S.”, but this doubtless means no more than that she (Emily) twisted the Gondal legend so as to contain this new emotion of her own.’

Als men maar durft. Indien het niet zoo lachwekkend ware, zou het tragisch zijn! Vooral omdat... ‘Louis Parensell’ een geforceerde, gefantaseerde lezing is van:

‘Love's Farewell’.

Dit *Love's Farewell* staat er zóó duidelijk, dat men niet weet, waarover zich meer te verbazen: over de onnoozelheid van Virginia Moore, die alles op het spel zet om een nieuwe ontdekking te doen, die het publiek reusachtig zal epateeren, òf over een verregaande brutaliteit.

En dus, ondanks de vindingrijkheid van Virginia Moore, blijft het geheim van de ‘mystic Emily’, ‘this proud, frail, indomitable woman’, ‘who lived emotionnally and died tragically’, nog altijd geheim.

Och, dat men haar eindelijk en ten langen leste in vrede mocht laten rusten...

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Mijn bedoeling is in de December-aflevering nog een kleine reeks Letterkundige Curiositeiten te laten volgen, om in den volgenden jaargang een essay te publiceeren over de bekende schrijfster Jane Austin.)

Buitenlandsch Overzicht (16 september tot 15 october) door Johan Perey.

Indien er één les uit de zoo hevig bewogen gebeurtenissen der jongste weken getrokken mag worden, dan is het deze wel, dat het ons menschen nu eenmaal niet gegeven is, zelfs niet op de meest bescheiden schaal, den loop der dingen eenigermate te kunnen voorzien.

Toen Chamberlain het kloeke initiatief nam, de wereld van papier te verlaten en - met alle respect gesproken - er toe besloot, den Duitschen leeuw in zijn hol te gaan opzoeken, was de hierdoor teweeggebrachte ontspanning in veler oogen reeds zoo groot, dat er voor de gedachte aan mogelijke opnieuw te rijzen moeilijkheden eenvoudigweg geen plaats meer over kon blijven. Men verwachtte van dit overleg te Berchtesgaden reeds wonder wat; groot moest daarom de ontgoocheling wel zijn, toen de Britsche premier, na slechts enkele uren met Hitler geconfereerd te hebben, terstond weer naar Londen wenschte terug te keeren. Was Chamberlain's reis vergeefs geweest? Zooals later uit zijn Lagerhuisrede zou blijken, integendeel! Bij dit eerste onderhoud heeft de Fuehrer in hoffelijke, doch geen twijfel latende termen het Duitsche standpunt aan Chamberlain kenbaar gemaakt, hem er met nadruk op wijzende, dat Duitschland, liever dan te wachten, eventueel bereid zou zijn een wereldoorlog te riskeeren. Wilde de Britsche regeering zich evenwel in principe ten gunste van het zelfbestemmingsrecht der Sudetenduitschers uitspreken, dan zou Hitler zich op zijn beurt bereid

verklaren nader overleg te willen plegen over de *middelen,* waarmede dit recht in de praktijk verwezenlijkt zou kunnen worden. Zonder hieromtrent de meening van het Engelsche, noch die van het Fransche kabinet te kennen, was het Chamberlain natuurlijk niet mogelijk op het Duitsche verlangen een bindend antwoord te geven, vandaar de noodzakelijkheid om zoo snel mogelijk naar Londen terug te keeren. Vooral snel, want al had Hitler ook beloofd tot na de Londensche onderhandelingen van daadwerkelijke vijandelijkheden af te zien, de hier aan toegevoegde voorwaarde 'mits in Tsjechoslowakije niets gebeuren zal, dat ons tot ingrijpen noopt' maande, gezien de met haatgeladen stemming der partijen en de voortdurend grooter wordende frequentie der incidenten in het Sudetenduitsche gebied, tot den allergrootsten spoed. Inderdaad liet men er te Londen dan ook geen gras over groeien, en vooral, wanneer men bedenkt, dat er van de Geallieerden van 1914-'18 toch niets minder gevraagd werd, dan in Midden-Europa den sleutel van de politiek van Versailles definitief prijs te geven, mag het een verbluffende en prijzenwaardige snelheid heeten om binnen drie dagen in de richting der Duitsche wenschen een accoord gevonden te hebben. Onder voorbehoud van de Tsjechische goedkeuring, waren de Engelsche en Fransche regeeringen het er over eens geworden om zonder volksstemming de Tsjechische gebieden met meer dan vijftig procent Duitsche bewoners aan Duitschland over te doen gaan. Als compensatie voor de daardoor veroorzaakte strategische verzwakking, zouden de nieuwe grenzen dan door Engeland, Frankrijk, Italië, benevens door de buurstaten aan Praag gegarandeerd moeten worden.

Voor Hitler beteekende dit plan ongetwijfeld een groot diplomatiek succes, immers tot nog toe hadden Frankrijk zoowel als Engeland er naar gestreefd een oplossing *binnen* den bestaanden staat te bereiken, terwijl het protocol van Londen kennelijk door het Duitsche standpunt, verbreking van het Tsjechische staatsverband, geïnspireerd bleek te zijn. Niettemin mocht de *practische* waarde der Londensche overeenkomst niet al te hoog worden aangeslagen. Het oogenschijnlijk forsche besluit om zonder plebisciet de Sudetenduitsche gebieden bij het Derde Rijk te voegen, was speciaal in dien vorm zoo genomen, om de idee van

een plebisciet geheel van de baan te krijgen. Aldus meende men de Tsjechische republiek nog zooveel mogelijk te sparen, want stond men den Duitschers een volksstemming toe, dan zou men deze aan de Polen, Hongaren en eventueel andere gegadigden toch moeilijk kunnen weigeren, wat dan wellicht tot een totale verbrokkeling van de republiek zou kunnen leiden. En daarom, maar vlug den machtigsten eischer tegemoet getreden, en voor de rest voorloopig een uitstel, dat zoo mogelijk in afstel diende over te gaan. Deze gedachtengang is echter zoo volmaakt in strijd met de bedoeling van een garantiepact, waaronder ook van Boedapest en Warschau een handteekening verlangd zou worden, dat het moeilijk van nuchtere menschen als Chamberlain en Daladier kan worden aangenomen deze ongerijmdheid over het hoofd te hebben gezien. Dit temeer niet, daar men met vrij groote zekerheid vermoeden kon in Hitler ook een promotor voor de Hongaarsch-Poolsche verlangens te vinden, zulks intusschen met zekerheid wetende van Mussolini, die zoo juist het principe van volksstemmingen voor *alle* nationaliteiten binnen den Tsjechoslowaakschen staat als een dwingende eisch had gesteld.

Deze feiten in aanmerking genomen, is het nu achteraf zeer gemakkelijk het Londensche plan op zijn juiste waarde te schatten, n.l. als een formule, die, nadat zij door de betrokken partijen aanvaard zou zijn, de basis had kunnen worden voor een heele serie verdere onderhandelingen. Het plan gaf niet meer dan een algemeen beginsel, waarvan de uitwerking nog heelemaal in de lucht bleef hangen, een kapitale fout intusschen, juist tegenover de diplomatie van een autoritairen staat, die nergens zoo afkeerig van is als van het vooruitzicht op ellenlang over en weer gepraat en die daarom steeds den drang in zich draagt terstond spijkers met koppen te kunnen slaan. Zoo was het ook niet te verwonderen, dat de blijdschap over de resultaten van Londen maar van zeer korten duur kon zijn. In Hongarije en in Polen vooral stak men zijn woede over deze ‘oplossing’ niet onder stoelen of banken, onderwijl een groote diplomatieke activiteit ontwikkelende: de ministers Imrédy en De Kanya gingen bij Hitler op bezoek, evenzoo de Poolsche gezant, terwijl het Hongaarsche staatshoofd, admiraal Von Horthy, als gast van generaal-veldmaarschalk Goering met dezen ‘op jacht’ was.

Praag volgde inmiddels weer de bekende taktiek van tijd winnen; men wilde over allerlei nog nadere inlichtingen, zoo mogelijk nog weer nieuwe besprekingen, en toen dan eindelijk onder hoogen druk van Londen en Parijs het onvermijdelijke aanvaard werd, bleek het gunstige getij voor de zooveelste maal al weer verloopen te zijn. De Polen hadden reeds het plan opgevat het door hen begeerde gebied rondom Teschen met geweld van Tsjechoslowakije af te gaan scheuren, in Boedapest had men zoo ongeveer in één adem een nationale betooging voor de rechten der minderheden en een verduisteringsoefening gehouden - kon het onder omstandigheden symbolischer? -, terwijl voor het overige de laatste restjes van het Duitsche geduld als sneeuw voor de zon leken weg te smelten. De vaak bloedige incidenten in het omstreden gebied waren zoo langzamerhand niet meer te tellen; Sudetenduitschers vluchtten bij honderden en duizenden de grens over, uit hen werd weer een Legioen gevormd, dat aan de grenzen in gereedheid werd gebracht om zoo spoedig mogelijk in te kunnen grijpen, waardoor natuurlijk weer de noodige grensincidenten geboren werden, en zoo ging het dan maar door in een warrelenden stroom van gebeurtenissen, waarvan het einde niet te overzien was, immers het eene lokte weer het andere uit.

Een gelukkige wending scheen echter op handen te zijn, toen, na de aanvaarding van de Londensche voorstellen, de Tsjechische gezagsorganen zich hoe langer hoe meer uit het Sudetenduitsche gebied begonnen terug te trekken, en tevens het bij de eischende partijen uiterst slecht aangeschreven kabinet-Hodzja tot aftreden besloot. Met de direct daarop door generaal Syrovy gevormde regeering had men nog geenerlei ervaring kunnen opdoen, en zoo kon dan de Godesberger bespreking tusschen Hitler en Chamberlain er tenminste nog op bogen met wat zonneschijn, zij het dan ook van een allermagerst waterzonnetje, begonnen te zijn. Maar dat was dan meteen alles ook, want het eerste wat de regeering-Syrovy liet doen, was onmiddellijk de Tsjechische grensstreken weer onder contrôle van de gendarmerie en het leger te stellen, terwijl het eerste wat Chamberlain mocht ondervinden, de ervaring was, hoezeer de diplomatieke methoden der autoritaire landen in wezen nu wel verschillen van die der democratisch bestuurde staten. Uitgegaan met de gedachte op basis van de

overeenkomst van Londen eens rustig allerlei modaliteiten voor de toekomst te gaan overwegen, moet Chamberlain wel zeer vreemd hebben opgekeken, toen Hitler al terstond met een volledig uitgewerkt plan ter tafel kwam, volgens hetwelk het beginsel der zelfbestemming nu op korten termijn in concrete feiten zou moeten worden omgezet. Tusschen deze twee standpunten zou het werkelijk niet mogelijk zijn geweest een gemeenschappelijke lijn te trekken, zoodat de geste van den Engelschen minister, om zich voorloopig maar in eigen kring terug te trekken, inderdaad het beste was wat in deze situatie kon worden gedaan. Het alternatief bestond immers slechts daarin, meteen de conferentie voorgoed af te breken, hetgeen, gelet op de heerschende atmosfeer, een oorlog zoo goed als zeker zou hebben gemaakt.

Moeizaam vergleden daarop een vier en twintig uren, waarin langs schriftelijken weg gepoogd werd op een of andere manier tot een modus vivendi te komen. Dit mocht echter niet gelukken, en toen Chamberlain dan eindelijk in den laten avond van den tweeden conferentiedag aan Hitler nog eenmaal een bezoek ging brengen, kon dit redelijkerwijze worden beschouwd als het formeele einde van een mislukt overleg. Toch zou het nog eenigszins anders loopen. Zeker, de conferentie als zoodanig bleef eene mislukking, maar onder den ban van het intusschen binnengeloopen bericht over de mobilisatie der Tsjechoslowaaksche weermacht, groeide het afscheidsbezoek nog uit tot een volwaardige bespreking van niet minder dan drie uren. Dank zij dit onderhoud, waarin beide staatslieden elkander wel zeer openhartig gezegd moeten hebben, waar het h.i. op stond, kon de mogelijkheid bewaard blijven om langs andere banen nog te bereiken, wat in Godesberg niet verwezenlijkt had kunnen worden. De bereidheid van Chamberlain om het memorandum met de Duitsche eischen, waarmee hij zelf toch niet kon instemmen, desondanks aan Praag te willen doorgeven, was er zelfs een indicatie voor, dat de sfeer van het laatste gesprek beslist welwillend moet zijn geweest. In normale tijden zou het falen van Godesberg dan ook werkelijk niet meer dan een kleine impasse beteekend hebben, nu echter, waar elke minuut een onheilbrengende verrassing kon opleveren, werd de toestand er in niet onbelangrijke mate door verscherpt.

Reeds den volgenden dag tenminste, werd het Fransche leger gedeeltelijk gemobiliseerd, terwijl in België de technische troepen onder de wapenen moesten komen. Deze snelheid van handelen moet mede verklaard worden uit den inmiddels openbaar geworden inhoud van het Duitsche memorandum. Hitler had den 1sten October als datum gesteld, waarop het grootste gedeelte van het Sudetenduitsche gebied in den toestand van het oogenblik, de Tsjechische verdedigingswerken hieronder mede begrepen, aan de Duitsche overheden zou moeten worden overgedragen, terwijl verder over nog nader aan te duiden gebieden vóór den 25sten November door volksstemmingen beslist moest worden. Praag beschouwde deze eischen als een volslagen ultimatum en wees daarom het Duitsche memorandum als onaanvaardbaar van de hand. Weer was de toestand iets dreigender geworden, waar trouwens de aanwezigheid bij de weer opgevatte Fransch-Engelsche besprekingen van den Franschen opperbevelhebber, generaal Gamelin, al voldoende blijk van gaf.

Toch bleef het hoofddoel voor Londen den vrede tot het uiterste te bewaren, wat onder de omstandigheden van het oogenblik toen zeggen wilde, Hitler, die op den 26sten 's avonds in het Sportpaleis te Berlijn de door de Duitsche regeering te volgen gedragslijn in het openbaar bespreken zou, er voor dien nog toe te brengen, den als fataal aangevoelden datum van 1 October uit zijn eischen weg te schrappen. Alle hiertoe in het werk gestelde pogingen, w.o. een boodschap van Roosevelt aan Hitler en Benesj om toch onder geen voorwaarde de onderhandelingen af te breken, bleken echter gefaald te hebben. Hoewel de Rijkskanselier in zijn rede bereid bleek op punten van meer ondergeschikten aard eenige concessies te doen, wenschte hij ten aanzien van de hoofdzaken van het Godesberger momorandum geen duimbreed toe te geven. Sterk beklemtoonde hij verder de van Tsjechische zijde ondervonden onbetrouwbaarheid, om tenslotte het heele geschil zoo voor te stellen als een kwestie, die slechts tusschen hem en ‘Herr Benesj’ kon worden beslecht. Ik heb thans gesproken, aldus Hitler, en het woord is aan Herr Benesj, van wiens houding het af zal hangen of er in Europa oorlog, dan wel vrede zal zijn.

De toon dezer redevoering was veel scherper dan haar inhoud, die in de heerschende situatie zeer zeker geen verslechtering zou

brengen en evenmin de deuren voor hernieuwd overleg had dichtgesmeten.

Weer was het de onvermoeide Engelsche premier, die als eerste van deze gelukkige omstandigheid gebruik zou maken. Nog in den nacht stelde hij voor Hitler een nieuwe boodschap op, waarin hem, voor het richtige naleven der door Tsjechoslowakije aan Londen en Parijs gedane beloften, een Britsche garantie werd aangeboden. Hoe groot de waarde van een dergelijken waarborg voor de Duitsche regeering ook geweest moge zijn, nochtans scheen zij te laat te komen om, ten aanzien van de eenmaal zoo stellig gefixeerde termijn, voor haar nog een achteruit mogelijk te maken. De nieuwe dag bracht dus alweer geen opklaring en toen bovendien nog het gerucht begon te loopen van een zeer snel te verwachten Duitsche mobilisatie, schenen de laatste vredeskansen vrijwel verkeken te zijn. Hoe weinig hoop er nog leefde, bleek maar al te duidelijk uit de zoo moedeloos uitgesproken radiorede van minister Chamberlain, waarin hij o.m. zeide niets meer te zien, wat nuttigerwijs op den weg van bemiddeling nog gedaan zou kunnen worden. Was alles reeds verloren? Weer kwam een dag: de Engelsche Admiraliteit had in de vroege uren de vlootmobilisatie reeds afgekondigd, op den Fuehrer werd door Roosevelt een hernieuwd beroep gedaan, in den middag zou Chamberlain in het Lagerhuis spreken, 's avonds Goebbels te Berlijn. Chamberlain sprak, verhaalde in uiterst sobere bewoordingen de geschiedenis der laatste weken en leverde wederom het bewijs, den nacht niet ongebruikt te hebben voorbij laten gaan. Hij had zich ditmaal tot den Duce gewend, hem dringend verzoekende, ten gunste van den vrede te willen intervenieeren. Ook had hij nog eens aan Hitler geschreven, in de hoop dezen er van te overtuigen, dat met een uitstel van hoogstens één week een wereldoorlog te voorkomen ware. Mussolini betoonde zich dadelijk bereid aan de Engelsche wenschen gehoor te geven; hij liet geen speling tusschen beloven en doen en wist binnen weinige uren - wat trouwens wel in de lijn der verwachtingen lag - een gunstig resultaat te bereiken.

Zoo kon de Britsche minister-president dan toch het genoegen smaken, zijn onder een zoo duisteren hemel aangevangen rede te mogen beëindigen met de vreugdevolle mededeeling, door Hitler tezamen met den Duce en minister Daladier voor een bespreking

naar Muenchen te zijn uitgenoodigd. Deze bespreking werd een succes. In den nacht van 29 op 30 September mocht de nerveus wachtende wereld vernemen, dat op het allerlaatste moment het onmogelijke dan toch nog mogelijk was gebleken: er zou Vrede zijn! De Vier Mogendheden waren het er over eens kunnen worden, de ontruiming door de Tsjechen en de bezetting door Duitsche troepen van de Sudetenduitsche gebieden op 1 October te doen beginnen, zoodanig, dat op 10 October de in vier etappes uitgevoerde overdracht in haar geheel voltooid zou zijn. Een en ander onder supervisie van een internationale commissie, die tevens de landstreken zou moeten aanwijzen, waar vóór einde November een plebisciet moet plaats vinden. Gelijk dit indertijd ook in het Saargebied gebeurd was, zouden deze streken dan tot na de volksstemming door een internationale troepenmacht bezet worden.

Ten aanzien van de Hongaarsche en Poolsche minderheden werd bepaald, over deze kwestie opnieuw in conferentie bijeen te komen, indien het binnen drie maanden aan de betrokken regeeringen niet gelukt zou zijn hieromtrent tot overeenstemming te komen. Waren alle minorteiten-vraagstukken eenmaal definitief geregeld, dan zouden Duitschland en Italië zich eveneens aansluiten bij de reeds terstond door Engeland en Frankrijk gegeven garantie voor de onschendbaarheid der nieuwe Tsjechoslowaaksche grenzen.

De eerste reactie op den goeden afloop van Muenchen was overal die van een spontane vreugde. De joyeuse rentrée der staatslieden was te Londen en Parijs niet minder grootsch en hartelijk dan te Rome of Berlijn; speciaal de ontvangst, welke aan Mussolini en Chamberlain ten deel viel, mocht zoowel in figuurlijken als in letterlijken zin met recht koninklijk worden genoemd.

De waarde van den Vrede is evenwel niet standvastig; zij gaat sprongsgewijze omhoog, naarmate de kansen op oorlog grooter worden, om haast nog sneller te dalen, zoodra alle gevaren weer bezworen zijn. En terwijl rechtevenredig hiermede het peil der dankbaarheid naar beneden gaat, vinden dan alom de criticasters het paadje weer voor hen schoongeveegd

Hoezeer mocht Chamberlain dit ondervinden, toen het Lagerhuis voor de eerste maal na de crisis weer in vergadering bijeen kwam. Weliswaar werd zijn gedragslijn tenslotte met groote

meerderheid goedgekeurd, maar voor het zoover was, hadden eerst verscheidene leden, die een week tevoren, onder het uitspreken van de beste wenschen voor de Muenchener conferentie, den premier mede hadden toegejuicht, hem met de bitterste bewijzen overladen. Om snel een quasi hechte basis voor een misprijzend oordeel bij de hand te hebben, is het wel het eenvoudigste, om de geschiedenis van Tsjchoslowakije eerst met het jaar 1938 te laten beginnen. In werkelijkheid begint die geschiedenis reeds twintig jaren eerder, toen men het voor de Entente-politiek van het grootste belang achtte, om, met hautaine veronachtzaming van het zoo belangrijke feit, dat staten niet door boomen, bergen, mijnen of 'belangen', maar door *menschen* gevormd worden, in Midden-Europa een strategisch bastion op te trekken, waarvoor eenige millioenen Duitschers, Polen en Hongaren dan maar kalmweg onder een vreemde, ja zelfs onder een hun vijandige heerschappij gesteld moesten worden.

Door die minderheden uit een tegennatuurlijk staatsverband los te maken, hebben de Vier Mogendheden een kapitale fout uit het verleden thans weten te redressseeren, en daarmede dus, naar objectieven normen, inderdaad Recht gedaan.

Dit recht zou evenwel tot op heden nog niet verkregen zijn, indien Hitler niet op het juiste moment van zijn diplomatiek overwicht had weten te profiteeren, hetgeen met andere woorden zeggen wil, dat de Fransch-Engelsche politiek een nederlaag heeft moeten lijden.

Het door Frankrijk prijsgeven van de, practisch toch al vrij illusoir geworden barrière-politiek in Midden-Europa, benevens het door beide landen afzweren van de theorie van hièr de democratische, en gescheiden door een dikken muur van ideologieën, ginds de autoritaire staten, ziedaar den werkelijken prijs, die voor het behoud van den vrede door de entente cordiale betaald is.

Wil men weten of deze prijs eventueel te hoog geacht moet worden, dan is het noodig de pas doorstane crisis tegen den achtergrond van het Westersche algemeen welzijn te gaan bezien. Met een variatie op een bekende zegswijze, kan men wel spreken van zooveel landen, zooveel zinnen, maar toch bestaat er één behoefte, die allen gemeen hebben, en zelfs op straffe van ondergang der Westersche beschaving gemeen *moeten* hebben, d.i. de behoefte

aan een duurzamen Europeeschen vrede. De mogelijke aspiraties eener Komintern nog buiten beschouwing gelaten, kan in het algemeen worden gezegd, dat indien er iets in het Westen gebeuren zou, het Oosten niet stil zal blijven.

Nu had tijdens de Tsjechische crisis een verschuiving in de Japansche regeering plaats gevonden, die er duidelijk op wees, dat Japan in zijn buitenlandsche politiek op een belangrijk scherperen koers zou gaan varen. Verder was het in gereedheid brengen van de Japansche vloot voor het Foreign Office niet verborgen gebleven, en nu zou het toch werkelijk onnoozel zijn geweest, aan te nemen, dat die vloot, ingeval van een Europeesch conflict, werkeloos in de havens zou blijven. De Westersche interesses in het Verre Oosten, die van Engeland, Frankrijk en Nederland natuurlijk wel in de eerste plaats, werden dus door onmetelijk groote gevaren bedreigd, waartegen een in Europa door oorlog gebonden Engeland het onmogelijk alleen had kunnen opnemen. Onder dezen druk was de mogelijkheid eener keuze practisch uitgesloten, een diplomatiek offer dus onvermijdelijk. Men kan echter zeer wel met eere verliezen, wat in dit geval zeker van Chamberlain en Daladier gezegd kan worden, die, behalve dat zij het *algemeen* belang van hun land en van ons heele werelddeel er het beste mee gediend hebben, met hun offer bovendien nog een bijdrage hebben geleverd om in Europa een politiek van werkelijke samenwerking mogelijk te maken. Onrecht hersteld, de vrede gered en zijn grondslagen verstevigd; haast geen prijs kan hiervoor te groot zijn, en ook de thans betaalde is dat niet!

Muenchen beteekende tenslotte, dat eindelijk, na een veel te langen wachttijd, in het geschiedboek van Europa een nieuwe, brandschoone bladzijde kon worden opgeslagen.

Ook voor Tsjechoslowakije - het slachtoffer, niet van Muenchen, maar van de bij zijn vorming begane blunders - dat na het heengaan van Benesj maar terstond begonnen is zijn politieke richting grondig te herzien.

Benesj, de man, die te laat tot het inzicht moest komen, dat de door hem voorgestane staatkundige concepties niet meer van dezen tijd zijn; die te laat zou begrijpen, dat verdragen, zonder op een reëele belangengemeenschap te steunen, voor de praktijk geen waarde bezitten. Door dit betoon van kortzichtigheid had hij zijn

politieke positie volkomen verspeeld, waaruit hij overigens, en dit siert den *mensch* Benesj, ten bate van zijn volk terstond de juiste consequenties heeft getrokken. Hij is gegaan en met hem de 'oude' politiek.

Het inmiddels omgevormde kabinet-Syrovy, waarin de Italië en Duitschland welgezinde Chvalskovsky als minister van buitenlandsche zaken fungeert, heeft in den nog maar korten tijd van zijn bestaan reeds betrekkelijk veel tot stand weten te brengen: Slowakije heeft zijn autonomie, de Roethenen eveneens, de Poolsche verlangens zijn ingewilligd, met Duitschland is men bereids in nauw contact getreden en heeft Chvalskovsky zelfs al een bezoek bij den Fuehrer gebracht. Daarentegen hebben de onderhandelingen met Hongarije tot geen resultaat kunnen voeren, waarna door Boedaspest een beroep op de Vier Mogendheden is gedaan. Intusschen heeft deze kwestie een wat scherp accent gekregen, doordat de Hongaarsche regeering, in antwoord op de nogal abrupt afgebroken besprekingen, het leger op ongeveer halve oorlogssterkte heeft gebracht.

Iemand, wiens positie wel zeer versterkt uit de jongste crisis te voorschijn is gekomen, is ongetwijfeld Mussolini. Als dank voor zijn werkelijk uitnemende bemoeiïngen, zag hij zich door Frankrijk reeds beloond met de belofte binnenkort in Rome een ambassadeur te benoemen, wat dus de erkenning van het Keizerrijk inhoudt, terwijl van Engelsche zijde de onderhandelingen weder geopend werden, teneinde nu eindelijk het met Paschen gesloten Verdrag eens in werking te kunnen laten treden. De atmosfeer hiervoor mag gunstig worden genoemd, daar in het groote struikelblok, de kwestie der vrijwilligers in Spanje, thans eenige teekening begint te komen. Zich er tijdens de weken van oorlogsdreiging waarschijnlijk van bewust geworden, dat in geval van oorlog de Fransche hulp voor de Spaansche republikeinen belangrijk veel grooter zou zijn, dan voor het in die kringen als goed geachte doel wel gewenscht is, zijn de machthebbers te Barcelona er toe overgegaan de z.g. Internationale Brigade uit den strijd terug te trekken en deze te ontbinden. In reactie hierop heeft Franco besloten een contingent van 10.000 man Italianen terug te doen gaan, wat een dezer dagen zijn beslag zal krijgen.

Vermoedelijk zal nu het aan Burgos toekennen van de rechten

van oorlogvoerende wel een belangrijk punt vormen van de nog steeds aan den gang zijnde besprekingen tusschen graaf Ciano en Lord Perth, over het algemeen verloop waarvan tot heden echter nog niets officieel bekend is geworden.

De wereld draait intusschen verder, steeds verder, nieuwe problemen tegemoet, terwijl de oude nog niet eens geliquideerd zijn. De Japansch-Chineesche oorlog heeft een nieuw aspect gekregen, doordat de vloot bij verrassing een zeer geslaagde landingsmanoeuvre in Zuid-China heeft weten uit te voeren, waardoor op het oogenblik de stad Kanton ter zeerste bedreigd wordt, om over de Engelsche belangen in Hongkong nu nog maar niet te spreken.

Een ander Engelsch belang, dat in een hachelijk stadium verkeert, is Palestina. Behoudens in enkele steden en in zekere streken, waar voldoende militaire macht aanwezig is, bestaat het Engelsche gezag er niet meer en heerscht dus in groote deelen van Palestina de wil der opstandige Arabieren. De Engelsche regeering heeft wederom nieuwe troepen uitgezonden, maar het zal de vraag zijn, of hiermede nog veel bereikt kan worden, immers achter de Palestijnsche Arabieren staat het Pan-Arabische Congres, dat zoo juist geëischt heeft, dat Palestina een *Arabische* staat worde, welke geen Joodsche immigratie meer zal toestaan, doch de reeds aanwezige Joden tot zekere grenzen nog wel zal willen dulden. Engeland heeft natuurlijk de middelen om den huidigen opstand volledig te onderdrukken, echter met het risico, de Mohamedaansche sympathie volledig te verspelen. Naar verwacht mag worden, ten gunste van Italië.

Den Arabieren toegeven zou de sympathie der Joden voor Engeland verloren doen gaan, iets wat het zich waarschijnlijk ook heel slecht kan permitteeren. De Engelsche regeering staat er dus voor, binnenkort van twee kwaden het minst erge te moeten kiezen. Een keuze, die geenszins licht zal zijn; een keuze voor het Britsche Imperium van nog veel grooter belang, dan die, waarvoor het zich te Berchtesgaden, September 1938, gesteld zag.

Licht-signaaltjes

Theorie en Praktijk.

Ik kan me niet begrijpen, dat er van die zuurkijkende kankerpitten zijn, die ooit op ons brave R.K. Grootblad ‘De Maasbode’ weten te schelden. Men roept immers altijd zóó, dat theorie en praktijk elkaar moeten dekken - en waar gebeurt dit méér dan in die ‘Maasbode’? Wij lezen immers dagelijks in de beursrubriek, dat we alles moeten doen om zooveel mogelijk rente van ons geld te maken; en bij de ‘Maasbode’ is iedereen van 's morgens tot 's avonds in 't gebouw om de aandeelhouders zooveel mogelijk rente te bezorgen. Redactie, administratie en advertentie-acquisitie.

Het allerduidelijkst was deze overeenkomst tusschen theorie en praktijk in de nationale feestweek. Toevallig bevatte het ochtendnummer van Zondag 4 September een groote bijdrage van Dr. K. Smits over barbarisme, waarin erop gewezen werd, hoe de groote geldmachten letterlijk alles aan zich ondergeschikt wisten te maken; tot zelfs zaken van fatsoen en goede zede toe. Ook deze theorie bracht de Maasbode reeds de Dinsdagmorgen erop in praktijk, door een extra Koninginnenummer uit te geven. Een nummer met enkele bladzijden tekst van den heer Aalberse, en goed geteld méér bladen advertenties. En natuurlijk advertenties van deze financieele grootmachten; onze groenteboer wou óók wel adverteeren, maar kon niet een heele pagina van zoo'n extra nummer afhuren. Dit bleef voorbehouden aan Zwanenberg, Philips, V. & D. en soortgelijken. Men zal allicht de moed gehad hebben, dit extra nummer aan Hare Majesteit aan te bieden, en Haar hiermee tevens de eigen zorg voor de dierbare centen te toonen, alsmede te leeren, dat Zwanenberg maakt wat smaakt, en dat V. & D. misschien nog wel goedkooper is dan C. & A.! Geld beheerscht immers alles, schreefs Dr. K. Smits - en hoe kan men nu toch kwaad zijn als ‘De Maasbode’ dit zoo overduidelijk in de praktijk brengt! Zouden wij dan niet juichen?

De Dommelende Zondagsruiter.

Er zijn nu eenmaal in dit leven van die kleine dwaasheden, door groote menschen uitgehaald, die eenerzijds niet de moeite van een serieuze behandeling waard zijn, maar anderzijds te lollig zijn om geheel in de vergetelheid te verzinken. Men zou ten eenen male verkeerd doen, veel van wat er gewichtig schijnt, ook ernstig te nemen; er een keer om lachen is juister en gezonder.

Een der heeren, die tot zulk een lachje wel eens aanleiding geven, is in de litteratuur een groot man, wiens Ridderlijke naam, prijkend tusschen Zondagsche bijdragen aan het 'Utrechtsch Dagblad', vanzelf zijn karakter van Zondagsruiter demonstreert. Onze grief tegen dezen man is waarlijk niet, dat hij mee deed aan de gratis reclame voor 'De Nieuwe Gids', door Dr. Gerversman zoo vriendelijk op touw gezet. Wij zijn hiervoor slechts dankbaar. Onze grief is alleen maar, dat deze Zondagsruiter zijn paardje zoo inconsequent berijdt, dat men op den Parnarsus toch eigenlijk ook om hem moest lachen.

Dr. P.H. Ritter Jr. immers zette zijn handteekening onder de proclamatie der 'beroemde' 28 - waarin gewezen wordt op der heeren zorg voor de *humanistisch*-democratische richting die de Nieuwe Gids zou bezeten hebben.

Dr. P.H. Ritter Jr. schreef in het jubileum-nummer van zijn lijfblad, d.d. 3 September, een schets van 'De ontwikkeling der letterkundige gedachte' (bedoeld is: in de veertig jaar, dat Koningin Wilhelmina regeerde). Uiteraard begint dit artikel met enkele woorden over de Nieuwe Gidsbeweging, waarover schr. niet te veel wil zeggen omdat er reeds zoo veel over gezegd werd. Op één ding echter wil hij de nadruk leggen:

'Alleen moet, tot begrip der historische ontwikkeling d i t omtrent haar worden vastgesteld, dat zij, *geboren uit een reactie tegen de verstarring der negentiendeeeuwsche* **humanistische** *cultuur*'.... etc. Sliep Dr. P.H. Ritter Jr. een klein weinigje, toen hij dit schreef, of wou hij zelf eens aangeven, dat zijn onderteekenen van 't meergenoemde manifest in een slaap-uurtje geschiedde? Aanbeveling verdient het toch wel, zijn paardje niet vandaag naar links en volgende week naar rechts te sturen; de beklimming van den Parnassus lukt op die wijze niet.

Aan het einde van dit 3 Sept. artikel uit deze critische criticus de leuze: ‘Het wachten is op een jongste generatie, en de wensch, aan het einde van dit opstel geuit is: dat zij kome!’

Als men dit werkelijk meent, is het toch niet bevorderlijk voor de komst dezer jongste generatie, te vertellen over Louis Knuvelder's ‘Menschen van Morgen’: ‘Het klinkt wat snorkend deze jubel, en wat verdacht, als men aan 't slot van “marcheeren” en zoo leest, maar laten wij hopen dat de waarheid in het midden, dus tusschen Wagenvoort en Knuvelder in staat....’

Best, maar dan moeten Wagenvoort en Knuvelder toch iets beweren wat aan elkaar tegengesteld is - en van Wagenvoort wordt geciteerd de volgens R. ‘pathetische’ passus: ‘De schrijver dezer bladen geniet het onwaardeerbaar levensgeluk optimist te zijn.... een pessimistische levensbeschouwing beteekent onheil voor zichzelf en anderen’. In enkele woorden staat hier een belijdenis van Wagenvoort, die vrijwel geheel overeen komt met Knuvelder's belijdenis, dat de jeugd optimist is, omdat ze het *wil* zijn, - maar hoe valt nu te hopen, dat de waarheid tusschen deze beiden in staat?? Was Dr. P.H. Ritter Jr. van zijn groote 3 Sept.-artikel zóó vermoeid, dat hij zich geen rekenschap meer gaf van wat hij las, nòch van wat hij neerschreef?

Bibliographie

Pierre Kemp: *Fugitieven en constanten.* - Publiciteitsbureau 'Veldeke', Maastricht.

Pierre Kemp schrijft den laatsten tijd schijnbaar met groot gemak zijn korte verzen neer. Een beetje spottend soms, een beetje glimlachend bijna om dingen die hem in het dagelijksche leven treffen als vermakelijk. Hij heeft hiervoor een scherp opmerkingsvermogen, en zag tot nog toe kans, niet vervelend te worden. Deze verzen zijn weliswaar niet van een wereldschokkende beteekenis, maar toch uiterst aangenaam om te lezen. Een zegging die zeer 'direct' is, en tevens van een uiterst verrassende originaliteit zonder gezochtheid. In werkelijkheid: een aangenaam verzenboek.

Jos. Panhuysen: *Zee.* - Nijgh en Van Ditmar N.V., Rotterdam.

In een hotel aan zee krijgen we het leven van een filmster, een oplichter, een millionnair, een danser, een classicus - en dit alles a.h.w. getransponeerd in het lied van de zee. De levens groeien in en door elkaar, en komen tenslotte 't meest onder invloed van een meisje, dat zelf niet in 't boek optreedt, maar 't klooster in gaat.

Jos Panhuysen heeft zich, afzijdig van elke litteraire kongsie, een eigen stijl en techniek verworven, die hem wel niet makkelijk te lezen maken (eer het tegendeel), maar die in heele fragmenten het lezen tot een werkelijk genot doen zijn. Het is vooral in zijn compositie dat hij het meest tekort schiet m.i. - àl te rijkelijk wordt er gewerkt met citaten en met philosophie. Een roman moet deze philosophie verbeelden, en niet door de personen laten opzeggen; en in dit verbeelden is hier en daar nog wel verbetering gewenscht.

Hoewel dit een boek is waarin eigenlijk uiterst weinig *gebeurt* (dit was immers even de eisch eener litteraire critiek?) leest men het toch in een adem door tot het einde, omdat de persoon van dezen jongen schrijver ons weet te boeien. *Zee* is lang niet het onbelangrijkste boek van dit jaar.

LOUIS KNUVELDER

J.W. de Boer: *Vrouwen en Vrienden.* Roman door J.W. de Boer. - Uitg. W.L. & J. Brusse, Rotterdam.

Een roman is het in geen geval. Men zou het een 'Rapsodie Basque' kunnen noemen, waarvan het hoofdthema op hardnekkige en soms vrij onverwachte wijze, naar voren wordt gedrongen. De schrijver is een man van geest. Hij geeft ons sterke impressies, helle kleuren en soms brutaal-speelsche opmerkingen. Nu eens is hij sentimenteel, bijvoorbeeld, wanneer hij wandelt langs den 'rade du passé', of kijkt naar de drie struische dochters van den ouden Marnéac: Marilou, Marelone en Marielle. Dan weer is hij verbeten, vooral wanneer hij begint te filosofeeren of politiseeren. Het geheel is echter nogal verward.

Jammer, want de brokstukken, waaruit het is samengesteld zijn op zichzelf vaak de moeite van het lezen waard. O.a. de episode van den Chinees Kwan en zijn appelboom.

De schrijver bekijkt zijn gedachtenwereldje 'Port-Memoyre', als iemand, die dronken is. Datgene, waarop hij zijn aandacht concentreert, ziet hij vaak te scherp, te kleurig en te fleurig in verhouding met alles wat er zich omheen groepeert. Wanneer hij niet jubelend is, in zijn bewondering of breede sentimentaliteit, dan vervalt hij in morose bespiegelingen, herhalingen. Bovendien maakt hij steeds grinnikend, duistere toespelingen op feiten en toestanden, die hem persoonlijk bekend zijn, zonder zich nader te verklaren.

Hij is evenwel aantrekkelijk in zijn fantasie, behalve, wanneer hij er de politiek bij sleept. Dan heeft hij een kwaden dronk. Gooit niet met glazen of stoelen, maar fluistert U, met veel beteekenende knipoogjes, allerlei verdachtmakingen in het oor.

Van dronkenschap gesproken - we vertrouwen intusschen, dat men deze vergelijking niet als kwetsend of onaangenaam zal opvatten -, wanneer we den schrijver niet geheel nuchter noemden, de teekenaar, die de bandversiering voor het boek heeft ontworpen, moet volgens dezen maatstaf gemeten, ernstig lijdende zijn aan delirium tremens.

Op een groote theevlek liggen drie wanstallige vrouwenfiguren met omgedraaide halzen. Het kan ook zijn, dat de stakkers

uit een vliegmachine omlaag werden geworpen, maar nog niet op de theevlek zijn neergeploft. De vrouwen zijn reeds in verregaande staat van ontbinding en de op kruisbessen gelijkende oogen, staren U verwijtend aan. Boven aan de theevlek bemerken we drie (roode) mannetjes, waarvan een, op zijn hoofd staande, naar de vallende vrouwen loert. Vermoedelijk wordt hiermede de schrijver bedoelt, die in gezelschap van een paar medeplichtigen, het leven eens van een anderen kant wil bekijken.

U.G. Dorhout. *Jelle Heerema.* - Uitgave: van Holkema & Warendorf N.V., Amsterdam, 1938.

Jelle Heerema, zoon van een welgestelden boer uit het Friesche merengebied, vertoont, wanneer hij predikant geworden is, sterke socialistische sympathieën. Hij huwt met een arbeiderskind, tot groot misnoegen van zijn vader, die evenals de zoon, weinig ruim begrip en werkelijke levenservaring heeft. Tegen de bonte schakeeringen van het groote leven buiten hun eigen, kleine kringetje, staan ze vreemd. Om deze reden wordt het, in die dagen opkomende socialisme, door den vader botweg verworpen, zonder dat het hem tot nadenken stemt, en door den zoon al te gretig en zonder critiek aanvaard. Beide nemen een standpunt in, dat ze met blind fanatisme verdedigen. Dit voert naar een onvermijdelijk conflict, tot een onherstelbare breuk.

De schrijver wil het doen voorkomen, alsof de zoon een sterke figuur is, maar door de feiten wordt dit wedersproken. Hij ziet armoede in zijn naaste omgeving en terstond is dit voor hem aanleiding om een nieuwe, socialistische, levensopvatting te aanvaarden. Zonder veel bezinning huwt hij het arbeiderskind, Martsen. Wanneer hij echter met een andere jonge en aantrekkelijke vrouw van een collega in aanraking komt, is hij weldra op haar verliefd. Door kletspraatjes in de gemeente, moeilijkheden en een soort wroeging, durft hij zich evenwel in deze richting niet uit te leven. Hij keert terug naar zijn vrouw, maar, in plaats van de taak, die hij zich gesteld heeft, weer op te nemen en de moeilijkheden in de gemeente onder de oogen te zien, te overwinnen, besluit hij naar een ‘nieuwe wereld’ te vertrekken.

‘Financieel was hij sterk genoeg om dit plan ten uitvoer te brengen.’ Dank zij het geld, dus, dat zijn kapitalistische vader aan diens arbeiders had onthouden.

Toch heeft deze roman ook goede eigenschappen. Hij is vlot en goed geschreven. Vooral wat het landschap der Friesche Meren, en leven der bevolking aldaar, betreft. De schrijver is daarmede volkomen op de hoogte, en dit maakt, dat het boek voor ‘insiders’ aantrekkelijke kwaliteiten heeft.

Walter Brandligt: *Concubinaat.* - Uitg. A.W. Bruna & Zn. Uitg. Mij. N.V., Utrecht.

Een kunstschilderend jongmensch, uit Calvinistisch doktersgezin, leeft samen met een communistisch, rauwkost etend, verpleegstertje, waarmede hij blijkbaar vergeet te huwen. Hij praesteert weinig. Zakt - van zijn standpunt bekeken - maatschappelijk af tot stofzuigerverkooper. Heeft hiermede aanvankelijk succès. Wat hij minderwaardig vindt. Later echter weer geen succès. Wat hij ook minderwaardig vindt. Een aanstaande gezinsvermeerdering brengt het begrip ‘gezin’ onder hun aandacht, wat ze allebei eigenlijk minderwaardig vinden. Tenslotte zwemt het boek weg in allerlei duistere psychologische ontledingen, die wij op onze beurt weer minderwaardig vinden.

De lezers, die het boek ter hand nemen, omdat de titel iets ondeugends doet vermoeden, zijn, dat moeten we eerlijk bekennen, zwaar bekocht.

Maar de andere lezers ook....

H.C. SCHMITZ

M. v.d. Meersch. *Er voert geen weg buitenom.* Vert. J.H. Sandfort. - Z.-H. Uitg. Mtsch., 's-Gravenhage.

Een verrukkelijk mooi boek, verrukkelijk mooi uitgegeven. Het lijkt wel, of er tusschen den schrijver en den illustrator een zielsverbond bestaat, - zóózeer harmonieeren de teekeningen met den uitgegeven tekst. Dit is lang niet altijd het geval! en men mag er dus wel even zijn vreugde over uitspreken, dat Anton Pieck's-

werk een integreerend, ja, haast onmisbaar bestanddeel vormt van het verhaal.[1)]

Deze roman is een *tranche de vie,* zoo reëel en levensecht, dat wij de personen schijnen te hebben gekend en de gebeurtenissen te hebben meebeleefd. Elke gecreëerde figuur wordt uitstekend in zijn karakter volgehouden, en met hoeveel liefderijk begrip beeldt Mexence van der Meersch zijn personen innerlijk en uiterlijk uit. Dit boek werd met de hoogste Fransche onderscheiding, den Prix Councourt, bekroond, en het is, voortreffelijk vertaald, ook in Holland een evenement te noemen.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Elisabeth Augustin: *Mirjam.* - Uitg. Brusse N.V., Rotterdam.

De paraphrase van een legende uit den Achterhoek, o.a. voorkomende in 'Nederlandsche Sagen en Legenden' door Josef Cohen. Een welverzorgde uitgave van een slecht geschreven boek. Zonder noemenswaardige verdeeling - bij voorbeeld in hoofdstukken -, zonder alineëering, zonder dialoog, drenst het verhaal verder in een wonderlijk taaltje.

De legende - en ook deze moderne bewerking van het onderwerp - vertelt iets van het tragische lot der Joden. Maar waarom worden alle Joden, behalve de hoofdfiguur Mirjam, ons getoond als gedegenereerde zwakzinnigen, als psychopathen, die elkaar bedriegen en bestelen?

H.C. SCHMITZ

Rosamond Lehmann. *Episode. Vertaling* mevr. Gorter-Keyser. - Z.-H. Uitg. Mtsch., 's-Gravenhage.

Rosamond Lehmann heeft de unieke onderscheiding genoten, dat, toen zij nog slechts drie boeken geschreven had, deze alle drie uitverkoren werden door een letterkundige boekenclub. Haar eerste roman *Dusty answer* was (in 1927) de keuze van de Ame-

1) Daar lees ik in het prospectus: 'Anton Pieck toog op reis, en legde in Vlaanderen en Zeeland waar het stuk speelt, bladzijde na bladzijde het boeiend, romantisch gebeuren met zijn teekenstift vast.' Had ik dus geen gelijk met mijn appreciatie?

rikaansche Book-of-the-Month-Club; haar tweede: *A note in music* van de English Book Society, en de derde: *Invitation to the Waltz*, eveneens van de Book-of-the-Month-Club, èn van de Vie heureuseprijs van Femina.

Zij werd geboren te Fieldham in Buckinghamshire. Haar vader was lid van het Lagerhuis; hij werkte mede aan Punch, en deed veel aan roeisport. Zij is een bloedverwante van Lize Lehmann, de pianiste en componiste. Thans is zij de vrouw van een welbekend schilder, Wogan Philipps, en woont op een dorp in de nabijheid van Oxford.

Er zijn op het oogenblik vele Engelsche romanschrijfsters, die wij met genoegen lezen: Sheila Kaye Smith, Victoria Sackville West, Margot Asquith, Ethel Mannin, Beatrice Kean Seymour, Willa Cather, Rosa Macaulay, Sylvia Thompson, enz. enz. Maar bovenaan staan, naar mijn gevoel, Katharina Mansfield, met haar onvergelijkelijke korte verhalen, Virginia Woolf met haar *The Waves,* en 'top foremost', Rosamond Lehmann met haar *Dusty answer.* Toch noemt men in Engeland *The weather in the streets* (dat wij thans, als *Episode,* vertaald, voor ons hebben liggen) 'undoubtedly the finest book Miss Lehmann has yet written', ofschoon tegelijk erkend wordt, dat *Dusty answer* 'was among the finest pieces of artistic creation of its year'.

Mevr. Gorter deed goed, om als titel 'Episode' te kiezen, waardoor onmiddellijk deze roman den stempel ontvangt, die den inhoud karakteriseert. Dit boek is een voortzetting (zooals men het zou kunnen noemen) van *Invitation to the waltz*; men maakt hierin reeds kennis met Olivia en Rollo, en dit is inderdaad 'an unforgettable study of girlhood'.

De stijl van Rosamond Lehmann is ongelooflijk mooi. Haar beelden zijn zoo nieuw, zoo origineel, zoo treffend, zoo verrassend, zij zegt, wat zij te zeggen heeft, zoo concies, zoo direct, zoo pregnant, dat wij in de lectuur van haar werk verdiept, alles om ons heen en ook onszelf vergeten. Het spreekt vanzelf, dat het vertalen van een zoo subtiele, zoo diep oorspronkelijke schrijfster een ontzaglijk moeilijke opgave is, vooral voor iemand, die wel de Engelsche taal voldoende meester, maar zelve geen romanschrijfster is. Voor zoover mogelijk brengt mevrouw Gorter haar zware taak er naar behooren af: ik vergeleek haar overzetting

bijna woordelijk met den Engelschen tekst; ik voel, hoe zij haar best heeft gedaan, en al vorderend raakt zij ook meer op dreef. (Is het voorzichtigheid, om verwijten te ontgaan, dat mevr. Gorter spreekt van: vrij naar het Engelsch? M.i. heeft zij zich nogal nauwkeurig, ja, bijna letterlijk, aan den Engelschen tekst gehouden.)

Eén voorbeeld van Rosamond Lehmann's stijl, en de moeilijkheid, waarvoor zij haar vertaalster stelt. Er is hier sprake van een gesprek aan een diner, en nu zegt R.L.:

'No end to the tossing back and forth of this fragrant, nostalgic, aesthetical cowslip-ball.'

De vertaling:

'Er kwam geen eind aan het heen en weer kaatsen van dit geurige, aesthetische heimweeachtige bosje primula's.'

Proeft ge, lezers, zooals ik, het verschil? Het Engelsch is bijna volmaakt gezegd in een kort en toch *alles* uitdrukkend beeld. Bij het Hollandsch daarentegen.... zou voor menigeen een uitlegging niet onnoodig zijn!

Ik hoop van harte, dat vertaalster en uitgever groot succes mogen hebben met dit zeer, zeer mooie boek, en dat het publiek na lezing, den beroemden criticus Hugh Walpole gelijk zal geven, die zegt: 'Ongetwijfeld acht ik Rosamond Lehmann de beste van de jongere generatie der romancières, zij is geestig en scherpzinnig, heeft een origineel scheppend vermogen en een brillante techniek.' Zoo *is het!*....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Jean Tousseuil. *Kleine Luiden.* Vertaald door: Gaston Vannes. - Uitg. Office de publicité. Brussel 1938.

Dr. Martin J. Premsela schrijft in zijn voorwoord, bij dit bundeltje kleine schetsen: 'De betrekkelijke onbekendheid van den schrijver bij het groote publiek in Vlaamsch-België en Noord-Nederland mag ons verheugenis schenken.'

Na het lezen der schetsjes zijn we dat natuurlijk volmaakt met hem eens. Maar waarom heeft men den schrijver dan in 's hemelsnaam naar voren gesleurd? Dr. Premsela vertelt ons verder, dat

‘Tousseuil zijn letterkundige waarde, voor een aanzienlijk deel ontleent, aan de eenzaamheid waarin hij zich terugtrok.’

Best mogelijk, maar is dit een verontschuldiging, om den argloozen, niets kwaads vermoedenden lezer, op een bundeltje als ‘Kleine Luiden’ te trakteeren?

Bovendien is Dr. Premsela onlogisch. Want, hoewel hij aanvankelijk beweert, dat de onbekendheid van den schrijver hem verheugt, later wil hij hem in koelen bloede, volgens zijn eigen zeggen, aan een groot aantal nieuwe vrienden voorstellen.

De schetsen zelf zijn triest en naargeestig; bij voorkeur vertoeft de schrijver in sterfhuizen en solt hij met dooden. Zonnelicht, bloemengeur, levensvreugde en jeugd kent hij niet.

Anton Bergmann's ‘Ernest Staes’, Koetsveld's ‘Pastorie van Mastland’ en zelfs Jonathan's ‘Waarheid en Droomen’ zijn duizend maal beter.

De illustraties zijn nog afgrijselijker dan het boek zelf.

Stephen Graham. *Vrouwen in den Vreemde.* Bewerking en vertaling van Pieter v.d. Valk. - Uitgever: Schuyt, Baarn.

De ‘vrouwen’, wier lotgevallen in dit, zeer leesbare, boek worden beschreven, zijn een tachtigtal jonge meisjes, die in 1914, te Belgrado verblijf houden in een groot pensionaat. Bij het uitbreken van den wereld-oorlog worden de meisjes, uit vrees voor het oprukkende Oostenrijksche leger, naar een oud klooster in het binnenland overgebracht. De lotgevallen der kinderen, de bewoners van het klooster, de eigenaardige toestanden in het door den oorlog zwaar beproefde Servië, worden uitstekend beschreven.

Het is te betreuren, dat de schrijver van deze gegevens niet iets meer heeft weten te maken.

Emil Ludwig: *Roosevelt.* - Querido Verlag N.V., Amsterdam.

‘Zur Darstellung eines Lebenden entbehrt der Biograph jene privaten Papiere, die dem nachgebornen Historiker den Charakter

beleuchten. Auch ist uns die spätere Lebenslinie, vor allem Zeit und Art seines Todes vorenthalten, des gewichtige Schlüssel zur Deutung jedens Lebens. Diese Umstände begrenzen den Wert der Arbeit'.... zegt Ludwig in zijn voorrede. 'Begrenzen' is hier veel te zwak uitgedrukt. Het is schier onmogelijk, een biographie te schrijven van iemand, die nog in het land der levenden is. En bovenal voor Emil Ludwig, die, zelfs in details, niet objectief kan zijn.

We denken hierbij niet in de eerste plaats aan de venijnige uitvallen tegen alles wat fascistisch, nationaal-socialistisch of dictatoriaal is. Want daardoor verwerpt de schrijver zelfs allen schijn van objectiviteit. Erger is het evenwel, dat hij met zijn sympathie of antipathie, voor personen, rekening houdt bij de beoordeeling van hun daden en zelfs de resultaten van hun daden. Zooals bij Hoover en Wilson. En nog in erger mate bij den robusten, krachtigen Theodore Roosevelt. Diens eenige verdienste schijnt vrijwel te zijn, dat hij een oom is van den 'grooten Roosevelt', Franklin.

Theodore 'war durch *sonderbare* Umstände sehr sehr jung zum Vice-Präzidenten der V.S. aufgestiegen', maar Franklin, als we Ludwig zouden mogen gelooven.... eigenlijk ook.

Theodore deugt So-wie-so niet. Hij bezat een 'Herrenmoral' en dat is natuurlijk glad mis.

'Theodors Charakter neigte weit starker zur Diktatur als Franklins, und der ganze Unsinn des neudeutschen "Führer-gedankens" ist ideologisch, bis in die Stichworte hinein, von Theodor dreizig Jahre vorweggenommen worden.' Wanneer Franklin, vòòr het beëindigen van zijn biographie, eenigermate had meegewerkt, door het tijdelijke met het eeuwige te verwisselen, dan zouden Ludwig en sommige anderen in de stellige overtuiging zijn gebleven, dat Franklin géén dictator was geweest. Nu echter kan niemand er voor instaan, dat Franklin zich vroeger of later zelf geen Dictator, Führer of Duce gaat noemen. Ludwig, Ludwig wees toch in het vervolg voorzichtiger. Vermoord de dooden desnoods, maar blijf van de levenden af. Het is behagelijk om met groote heeren in een auto gezeten, gefotografeerd te worden en het plaatje van deze indrukwekkende gebeurtenis te gebruiken als eenige illustratie in een 'Studie über

Glück und Macht: Roosevelt', maar vertrouw ze niet.... ze ontaarden sneller in dictators dan men verwacht.

H.C. SCHMITZ

Maurits Dekker: *Oranje en de Geboorte der Nederlanden.* - Em. Querido, Amsterdam.

Met *Oranje en de geboorte der Nederlanden* beëindigde Dekker zijn Oranje-trilogie op een zeer geschikte tijd. Laten we voorop stellen dat dit boek als roman o.i. niet Dekker's sterkste boek is, dan blijft er toch veel te prijzen over. In 't algemeen tamelijk objectief in de zoo moeilijke materie (eenigszins gezocht lijkt ons, dat Balthazar tot tweemaal toe in een 'visioen' van God zelf opdracht krijgt om Oranje te dooden!) is het boek voor het kennen en begrijpen van personen en tijd van ongemeen belang. De schrijver moet zich dieper dan gewoonlijk in de bewerkte tijd ingeleefd hebben, om ze zoo tastbaar voor ons te stellen. Enkele zwakke passages uitgezonderd, is de verteltrant suggestief en meesleepend. Alles bij elkaar een boek dat er zijn mag.

LOUIS KNUVELDER

Jan Kruysen †

Tijdens het opmaken en afdrukken van dit nummer bereikt ons het bericht van 't overlijden van den genialen schilder Jan Kruysen uit Oirschot. Daar het te laat is voor dit nummer, zullen wij in het December-nummer uitvoeriger op hem en zijn werk terugkomen.

Red.

I

BRABANTSCHE BOER
JAN KRUYSEN †

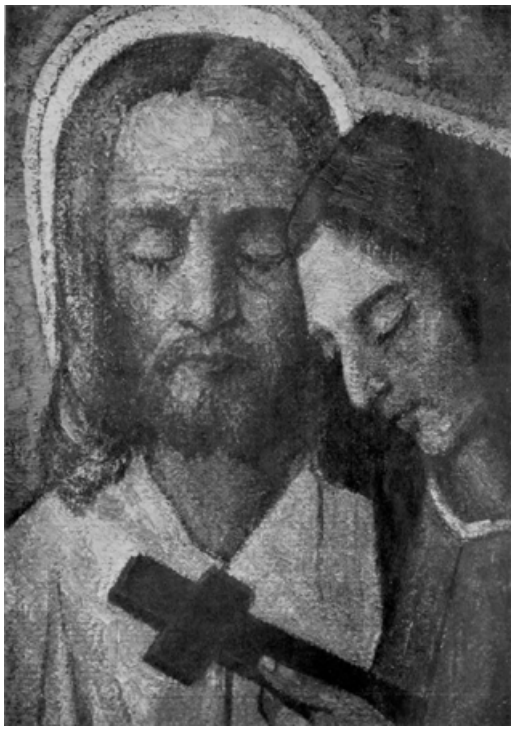

HET TEEKEN VAN DE BRUILOFT KANA
JAN KRUYSEN †

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 12]

Over Jan Kruysen † door Louis Knuvelder.

Ik kan er niets aan doen, en men zal mij wellicht zeer òn-critisch vinden en duizend adjectiven méér toedichten, maar ondanks dit alles is voor mij met Jan Kruysen een werkelijk geniaal schilder gestorven.

Dat hij een groot en goed, een al te weinig voorkomend edel mensch was; och dat is iets wat zijn vrienden alleen met heimwee aan hem doet terugdenken. Dat zijn eerlijk en moedig leven, recht toe recht af op het doel dat hij zich zag gewezen, velen van hem vervreemde en tot valsche oordeelen over zijn kunst verleidde, ook dit is particulier. Maar wat niet particulier is - wat van belang is voor allen die iets gevoelen voor hoogheid van geestesleven en kunst, is het feit dat hij een geniaal kunstenaar was.

En ik wéét 't wel, mijn lieve rot- en bent-genooten: gij schermt zoo veel met theorietjes over de grootheid van den criticus, die iemand hevig bewonderen kan (en ge bedoelt den criticus, die *u* hevig bewondert), dat ge voor de echte bewondering geen tijd en geen smaak meer hebt. Ik wéét het wel, dat alleen zij groot zijn en groot mogen heeten, die in minstens een (en liefst in meer) groepjes of clan's erkenning gevonden hebben doordat zij die clan erkenden. En niemand is er wellicht geweest, die méér het spel dier groepjes dóór-zag dan deze eenzame, onbekende, die weigerde zijn fierheid te verkoopen om een erkenning te vinden. Een erkenning, die, door de wijze waarop ze verkregen werd, alreeds haar waarde volkomen verloor.

Maar ik wéét ook, dat de tijd eenmaal vonnis zal wijzen tusschen

deze en andere eenlingen eenerzijds, de groepjes en clan's anderzijds. En ik wéét, dat de tijd komen zal, waarin men Jan Kruysen zien zal in zijn ware grootheid en hem het respect betuigen, dat tijdens zijn leven geweigerd bleef. Is niet de roem de bestendiging van het misverstand? Zooals Gerard Bruning eens schreef. Is niet deste zwijgender de miskenning tijdens het leven, naarmate bêter is de bewondering eenige decennia na den dood?

Gij moogt afkomen, en zeggen, dat deze mensch lid was van geen enkel 'genootschap' der 'erkende' kunstenaars; dat geen enkel litterator ooit over hem schreef of sprak; dat geen tentoonstellingen van hem wereldbekend gemaakt werden. En ik zeg u: ondanks of juist dank zij dit alles, heeft Kruysen zich in de eenzaamheid der Brabantsche hei en van het buitenland ontwikkeld tot een schilder van méér-dan-erkende beteekenis. Hij vroeg die erkenning nooit, en als ze hem werd aangeboden heeft hij ze geweigerd, doorziende de 'hoogmoed', die het ware kunstleven zoo makkelijk vermoordt. Ik vraag voor hem ook geen erkenning in dien zin, omdat men deze aan een werkelijk onafhankelijke figuur al te ongaarne schenkt. En de herinnering aan deze fiere, vrije en strijdbare man en kunstenaar is mij té hoog, dan dat ik ze voor wat erkenning versjacheren zou! Liever dan aan hem te denken als lid van dit of dat, als gehuldigd en bejubeld modemaker, denk ik aan hem als de zelfstandige, overtuigde ras-artist die hij was.

Heel zijn wezen, heel zijn leven, het was kunstenaarschap van een zoo hoog gehalte, dat wij, die hem van nabij mochten kennen, verblijd waren, dat zóó iets nog mogelijk was in dit verdorde land. Dat het tòch nog mogelijk is: een mensch, die leeft uit en voor zijn kunst (en, bij hem als katholiek: uit en voor zijn geloof) en die al wat niet dáármee te maken heeft, achteloos voorbij gaat.

Maar wat wel met zijn kunst te maken heeft, dat heeft zijn diepe en felle aandacht. Dat heeft zijn dubbele liefde: een vaderlijke èn een kinderlijke. Een vaderlijke, die zich bewust is dit kunstwerk gewrocht te hebben, en niet tevreden voor er het hoogste van zijn kunnen op dàt moment in is gegeven. Een kinderlijke, die wéét dat de kunst een strenge leermeesteres is; geen ijdel gespeel om den tijd door te komen en zichzelf te bewonderen, maar een levenswerk, een ambacht, even zwaar als het omploegen

van 't land of 't inhalen van de oogst. Vaderlijk en kinderlijk stond hij zoo voor zijn kunst; kinderlijk blij ook als hij meende, dat een gunstig oordeel terecht werd uitgesproken.

En niet gauw meende hij dit; niet spoedig zette hij een doek weg als ‘klaar en goed’. In uiterst streng vakmanschap arbeidde hij zoo lang het dag was, om de worsteling met de materie tot een overwinning te brengen. Worsteling met de materie, welke hij bijna geheel alleen te voeren had van zijn jeugd af. Het zijn slechts luttele ‘lessen’ geweest, die hij genieten mocht om hem de beginselen der vak-techniek bij te brengen; daarna moest hij op eigen kracht verder.

Als het dan ook al niet te verwonderen is, dat hij zeer korten tijd gevangen werd door moderne mode-stroomingen, dat er in sommige van zijn doeken uit het begin technische foutjes kleven - het moet wel verwonderlijk heeten dat iemand zich, zóó gehandicapt, zulk een eigen werkwijze wist te vermeesteren. Ook de eenvoudigste mensch (ik wéét alwéér, dat het oordeel der ‘eenvoudigen’ voor velen van geen waarde is, maar ik weet ook, dat er een tijd komt waarin hierover anders gedacht wordt) ook de eenvoudigste mensch, die twee of drie van zijn werken goed in zich had opgenomen, kon er dertig herkennen tusschen vele anderen. Zijn werk was *zijn* werk, kenbaar doorheen alle groei, die het ontegenzeglijk doormaakte.

Deze groei kan niet beter gekarakteriseerd dan: van de wanorde naar de orde en van de somberte naar het licht. Gij moet, (in het prachtige *Het Boek* dat bij B. v. Eerd te Tilburg verscheen kunt ge 't al tamelijk goed) gij moet de chronologische volgorde van dit werk bezien - de strijd om in en door zijn werk te komen tot àl klaarder en stiller rust, tot àl klaarder en helderder licht! De strijd om de vreugde, die voor hem was de diepste bron van alle leven en werken. Bij hem: ten nauwste samenhangend met zijn godsdienst.

Men heeft wel eens willen zeggen dat de Katholiek eigenlijk ‘pessimist’ moest zijn omdat het Katholicisme ‘pessimistisch’ zou zijn. Een enkele kennismaking met Jan Kruysen en met zijn werk, zal van deze dwaling genezen.

‘Omdat ik vreugde heb en leev'’ is voor hem de reden tot al zijn werken, is ook het motto waaronder *Het Boek* verscheen.

Vreugde aan alle dingen van deze en van een andere wereld, vreugde, zoo als Gezelle ze gevoelde, om de schoonheid van leven en wereld. Vreugde waarvan hij getuigen moest, in jubelende kleuren en tinten, en in steeds groeiende rijkdom.

Ondanks de strenge worsteling met het technisch juiste, is het aantal zijner werken ontstellend groot, òpspringende als 't ware uit den overdadigen rijkdom van zijn levensjubel. Over de simpelste boerenwoning valt altijd een straal van het groote licht; in het meest afgetobde werkersgezicht is er een glimp van te erkennen - in zijn religieuse werken vooral dringt hoe langer hoe grooter mildheid en sereniteit door.

Is in zijn vroegere Christus-figuren nog iets van een oudtestamentische gestrengheid soms, de lateren geven niets dan één-en-al Liefde en toegenegenheid, waarvoor men gedwongen wordt tot overgave. Deze liefde wekt zijn liefde, die zich richt tot ieder ding en elke mensch; de armste boefjes en verlaten kinderen (schurken, zegt de welgedane burger) ziet hij met milde oogen als *mensch* en beeldt hij af met dezelfde genegenheid waarmee hij de statigste portretten schildert. Ja misschien nog met méér genegenheid, omdat hij weet, dat het leven (en, zéér ten deele, hij als deel van het geheel) aan dezen iets ‘goed te maken’ heeft; en als zijn deel van dit ‘goed maken’ legt hij zijn uiterste best in hun portretten.

Want, hoezeer hij verklaard tegenstander was van alle tendenzkunst, met de souvereine vrijheid van den waren kunstenaar stelt hij zijn werk wel in dienst van zijn religie en van zijn sociaal gevoel. Niet zoodanig dat het ten koste van zijn kunst geschiedt. Niet dat hij in zijn werk wilde ‘preken’ over godsdienst of sociale toestanden. Hij schilderde met den zuiveren hartstocht voor louter picturale schoonheid - maar uit zijn menschheid vloeide vanzelf voort, dat zijn werk in en door zijn schoonheid ons opheft en leert. Uit zijn natuur vloeiden de onderwerpen voor zijn schilderijen; uit zijn kunstenaarschap de schoone uitwerking. En waar zijn gewoon-mensch-zijn bijna bij voortduring even hoog was als zijn kunstenaarschap, daar volgt vanzelf, dat zijn onderwerpen hoog gezocht werden.

Men hoeft waarlijk niet zelf een groot schilder te zijn om in Jan Kruysen direct den ras-schilder te herkennen; men hoeft

hiervoor slechts waarlijk schoonheid-gevoelig en.... eerlijk en onbevangen te zijn.

Even eerlijk en onbevangen als men hem moest naderen als mensch; vallend buiten sommige ‘normen’ van ‘burgerlijkheid’ was hij, voor wie hem mocht verstaan, een der hoogste en edelste menschen, zoo als hij een der hoogste en edelste schilders was, die dit tamelijk decadente tijdsgewricht toch nog vermocht voort te brengen.

En nogmaals moge ik hier herhalen, dat, hoezeer zijn leven hem miskenning en verguizing bracht van zekere kanten, eens de tijd zal komen, dat zijn werk gewaardeerd wordt als ware kunst van een gehalte, dat ver boven veel tijdgenootelijke mode-kunst uitstak.

Wij drukken in dit nummer vier werken af van Jan Kruysen, zoo als zij voorkomen in de pracht-uitgave *Het Boek,* drukkerij B. v. Eerd, Tilburg. De cliché's werden ons door den uitgever welwillend in bruikleen afgestaan, waarvoor wij gaarne onzen hartelijken dank betuigen.

Verzen door Math. Kemp.

Het goede lichtje

Een vuurvlieg is opgestegen
na zwoelen Juni-regen,
- geel-groene ster -
uit dal vol nachtegalen,
om deinend heen te dwalen,
heel ver.

Uit purperblauwe wonder
van late schemering, zonder
zon of maan,
is ze achteloos stijgend, dalend,
weiflend en vredig stralend
gegaan,

naar de heete, walmende huizen
der armen, vol krekels en muizen,
- plagend gediert -
in voorstad, waar wrevel en haten
zoo laat in harten en straten
nog tiert.

Twee kregele stempelaars staarden
verbluft en monkelend naar den
vriend'lijken schijn,
uit schooner wereld gekomen;
hun ziel vol toornige droomen
werd rein.

Ze doken voor enk'le seconden
uit kleine, donkere zonden
dankbaar omhoog.
Tot het lieflijkjes lichtende diertje
hun honken in zorgeloos zwiertje
ontvloog.

Najaar

De storm is over de landen gevallen.
Ik hoor zijn barsche bazuinen schallen.
Heil, zijn geweld!
Hij vlaagt wat zeurt van verleefden zomer,
een beverig ziener, een temerig droomer,
weg uit het veld.

Hij teistert met koelen, stralenden regen,
met striemende schoeren en heelende vegen
hemel en hart.
Er drommen nachten door koperen dagen,
er tuimelen krachten in dav'rende vlagen,
zilver en zwart.

Straks zullen weer amberen uchtenden gloren
en worden lavendel verschieten herboren...
Nú raast de held
de bangen en tengeren weg van de banen,
nu breken mét de asters de zieke platanen.
Heil zijn geweld!

De val

Tusschen de brandende bergen verloren,
wachtpost uit dierlijker eeuw,
rijst de stompe, rosse Ethiopische toren,
hoog boven zoutmeer en leeuw.

Een duistere zwerver met zeven kameelen
sluipt door de dalen vol schrik
en klimt dan alleen naar de dorre kanteelen,
rondspeurend met schuwen blik.

Hij buigt naar de diepte... De steenen begeven;
hij tuimelt langs steilen wand,
doch redt een moment zich het ruige leven
met bloedende, klauwende hand.

Duizend voet diep wel de naaste gronden,
steenklompen, spits en fel;
zij keel rochelt klagend om negen wonden
en er heugt hem iets van een hel.

Dan steigert in wild en dierlijk verlangen
zijn wil naar het leven uit.
Hoe lief zijn van rozige nevels omvangen
de bergen in Oost en Zuid!

Landen van honger, slangen en slaven?
Woestijn lokt als paradijs,
waar vroolijk de dromedarissen draven
op zorg'loos geneuriede wijs.

Wie stal met een vloek onder blauwe palmen?
Gisteren ligt al zoo ver!
Weer luist'ren te mogen naar 't neuzige galmen
der fluit, onder schemer en ster.

Zijn krampende hand trilt in wilde schokken
en de andre vindt nergens stut,
de walmende diepte begint te lokken...
Och, nu weer in leemen hut

te mogen leven, alleen maar leven,
De roover kreunt, bang als een kind,
met zwakkelijk snikken en jammerlijk beven
door eenzaamheid en wind.

Fel teistert hem zoetheid en drinken en eten...
dan heeft een ziedende pijn
zijn trillende vingers vaneen gereten
en valt hij naar de woestijn.

Hij ploft op een witten richel van rotsen.
In bloedige zon sprong zijn hoofd,
hij dacht nog aan strand waar wateren klotsen,
aan vrouwen, bij nacht geroofd.

Tweehonderd voet hoog ligt zijn rif verholen,
zon vreet daaraan wel een eeuw.
De dorstige kemels gaan heen en verdolen
naar drijfzand, zoutmeer en leeuw.

Vereenigd

Lampe, de haas, en Lenne, de fazant
hebben elkaar toch gevonden,
maar niet op de welige gronden
tusschen beek en heuvelkant.

Zoo te zweven op zilveren pennen
hoog boven jager en val!
Zóó huppend door 't veld te rennen,
duikend in tijd van geknal!

Zoo droomden ze in stom benijden,
verlangend zonder doel,
tot een morgen rozig en zoel,
een hagelschot bracht voor beiden.

Lenne werd dra gehangen,
den kop in morsig papier,
naast Lampe, aan ijzeren stangen
der vitrine van een poelier.

Ze hadden elkaar toch gevonden!
Boven lijken, druiven en bloed
beroerden ze elkander, geschonden,
in gruwzaam-teederen groet.

Van het onberijmde Israëlitisch loflied tot het berijmde protestantsch kerkgezang 1537-1937

Een bijdrage tot de geschiedenis der psalmberijming ten dienste der protestantsche kerken ter gelegenheid van het ontstaan der eerste calvinistische psalmen, de ‘souterliedekens’ van Van Zuylen van Nijevelt in 1537, uitgegeven in 1539 door A. Hallema.

De lyriek is er om een stemming te wekken in 's menschen ziel en hart. Dat doet het lied, dat doen de psalmen Davids bovenmate. Zij herinneren ons steeds weer aan dat mooie couplet uit Gezelle's ‘Cinxen’:

> ‘'t Is stille en kerkewaard vervoere ik mijn gedacht,
> Vervoere ik heel en al mijn innewaardste wezen,
> tot voor uw voeten, God, die uit het duister graf
> Zijt heerlijk opgerezen;
> die in uw kerke rust en daar, in 't hoogste blauw,
> terwijl het klokske luidt, mij uwen naam laat lezen.’

In 't bijzonder zijn het de psalmen en Evangelische gezangen naast de Latijnsche hymnen der Katholieke Kerk, die eeuwenlang de gevoelens uitdrukken, welke den mensch ten opzichte van de

Godheid bezielen. Laat mij u daarom wat vertellen van de wording der psalmen.

De psalmen kennen we in tweeërlei vorm en gedaante: onberijmd en berijmd. Daar de laatste hun oorsprong verschuldigd zijn aan de eerste, dienen we hier eerst wel iets te vertellen van de psalmen in proza, waarin echter op menige plaats de poëtische gedachte en klank te beluisteren vallen. Het woord psalm doet denken aan het Grieksche psallein, d.w.z. spelen op een besnaard instrument, een psalter, en eveneens aan psalmos, het tokkelen der snaren, ook het zingen daarbij, waaruit zich de beteekenis ontwikkelde van het loflied, het lied der dankbaarheid zelf. Volgens dezen lexicographischen gedachtengang zou dus elk loflied een psalm genoemd kunnen worden, doch voor onze begrippen is een psalm speciaal een dier overgeleverde liederen, afkomstig van de liturgie des Jeruzalemschen tempels.

Overigens wijst ook de Hebreeuwsche naam van het Boek der Psalmen, n.l. Thehiliem: lofzangen of lofliederen, op het karakter dezes lieds. Ten getale van 150 vormen zij een boek in den Bijbel der Christenen, terwijl ze oorspronkelijk vereenigd zijn met het doel, om te dienen als ‘officieel gezangboek voor de tempelkoren van het Jeruzalemsche heiligdom’.

Daar ze echter lang niet in denzelfden tijd ontstaan zijn, zijn de diverse bestanddeelen van zeer heterogene samenstelling, waarover echter beneden meer. Dat het voorts als een officieel gezangboek werd erkend, door de Israelieten van oude tijden, blijkt bijv. nog uit plaatsen in het Nieuwe Testament als Lucas 20:42, Handel. 1:20, waar in en na Jezus' dagen sprake is van het Boek der Psalmen.

De indeeling van het geheel in vijf hoofddeelen berust waarschijnlijk op de navolging van de Mozaïsche wetsverdeeling. In onze psalmboeken kan men die 5 onderdeelen echter bezwaarlijk meer onderkennen, doch als men er nauwkeurig op let, zal het onderscheid nog wel blijken en kunnen de volgende capita begrensd worden aldus: ps. 1-41, ps. 42-72, ps. 73-89, ps. 90-106, ps. 107-150. Dit kan men nagaan uit de onderschriften in ps. 42:14: Geloofd zij de Heere, de God Israëls, van eeuwigheid en tot in eeuwigheid. Amen, ja amen; 72:18-20, 89:53 en 106:48.

De Duitsche Luthervertalingen en ook de nieuwste Fransche overzettingen der Bijbelboeken geven trouwens die indeeling in vijf hoofdst. met koptitel duidelijk aan.

Hoe werden nu bij de Israelieten die oude psalmen gezongen, vraagt ge misschien? Hoewel we over de muzikale uitvoeringen bij die zang- en snarenlievende Semietische volk zeer onvolledig zijn ingelicht, zoodat het tot de onmogelijkheden behoort, om van zijn instrumenten een juiste definitie en omschrijving te geven, is het toch ten naastenbij bekend, hoe het psalmgezang hier vocaal-instrumentaal ten gehoore gebracht werd. Daartoe verzamelde men zich in de open lucht op het tempelplein, waar een orkest den koorzang begeleidde. De verschillende instrumentale partijen stonden onder leiding van een orkestmeester. Doch van de inrichting en samenstelling der koren is niets bekend. Of er dus solo's enz. gezongen werden, weten we evenmin. Wel zou uit enkele psalmen afgeleid kunnen worden, dat twee koren elkander bij beurte afwisselden, waarna de gemeente dan inviel met een Amen of Hallelujah. Dat een dergelijke uitvoering niet nagelaten zal hebben een diepen indruk achter te laten, valt licht te begrijpen. Overigens is ons omtrent de meer of minder artistieke uitvoering der verschillende partijen niets bewaard gebleven. In elk geval is het zeker, dat de koorzang in de Katholieke kerken meer overeenkomst vertoont met het zingen der psalmen bij de Israelieten dan het gemeenschappelijk psalmgezang in de Protestantsche godsdienstoefeningen.

Ook omtrent de vele opschriften, die meer dan 100 psalmen dragen ter inleiding van het lied, zijn de meeningen zeer verdeeld en de kennis er van is zeer gering. Vooral het mysterieuze woord *Sela,* in den tekst der psalmen bij wijze van refrein of Oud-Germaansch stafrijm telkens terugkeerend, heeft tot vele hypothesen aanleiding gegeven. Het is een onvertaald gelaten Hebreeuwsch woord, ook wel als ‘Saelah’ gespeld, dat eveneens in Habakuk 3 nog eens voorkomt.

In de verschillende vertalingen wordt het nu eens opgenomen als Sela, o.m. in de Duitsche van Luther en in onze Statenvertaling, of Selah in de Engelsche bijbels (Br. en Buitenl. Bijb. Gen.), dan weer weggelaten (Leidsche vertaling), of vervangen door een ander woord: Fransche van Dr. Louis Segond, waar ter overzetting het

woord ‘Pause’ is gekozen. Het is echter de vraag, of we hier werkelijk met een pauze, een tusschenpoos, een ‘rust’ te doen hebben.

Wel komt het geheimzinnige woord meest aan het einde van een volzin voor, ook wel als een soort interjectie, buiten elk zinsverband staande en toch lijkt het waarschijnlijk invloed uit te oefenen op de zinsconstructie, op de beteekenis van het geheel, tot een zin vereenigd, door den tekst in een of meer pericopen in te deelen, deze van elkander te doen onderscheiden of iets dergelijks.

Wie zich voor het geval interesseert, bekijke eens nauwkeurig den overgang van psalm 7 vs. 6 en 20 vs. 4 naar de daarop volgende verzen.

Ook heeft men in den laatsten tijd gedacht aan een teeken, dat de verandering van den rhythmus of van de stem bij het zingen moest aanduiden. Of daardoor echter de beteekenis van sela als: van het begin af aan, dus zooiets als het teeken voor da capo, nog eens, van voren af aan, duidelijk en aannemelijk wordt, meenen wij wel eenigszins in twijfel te moeten trekken.

Over die beteekenis is men het in de geleerde wereld der theologen en kenners der Oostersche talen dan ook in 't geheel niet eens. En aangezien hier dus het ‘grammatici certant’ geldt, willen we er als leeken, schrijvende voor leeken, niet verder over uitweiden en zullen verder een ander deel van ons rijke onderwerp behandelen.

Alleen wat vaststaat, mag hier nog even vluchtig aangeroerd worden, te meer daar de naam en meening van een onzer letterkundigen uit een vorige periode hierbij zijn betrokken. Het woord Sela(h) hangt n.l. samen met het Hebreeuwsche verbum ‘salah’, d.w.z. opheffen, omhoog brengen. Daaruit heeft men afgeleid de beteekenis van sela = pauze, hetgeen er, gelijk we boven reeds zagen, niet altijd uit gelezen kan worden.

De Grieksche Septuagintoverzetting van het O.T., welke dateert van omstreeks 200 v. Chr., dus uit den tijd, toen de Jeruzalemsche tempeldienst nog in zwang was en dus ook de Psalmen periodiek in gebruik waren als essentiëel onderdeel der liturgie, heeft echter in stede van sela: diapsalma, tusschenspel, interludium, gelijk wij dat ook nog kennen in onze Protestantsche liturgie. Daar de vertalers van dien tekst ter plaatse en wat de stof betreft, goed op de

hoogte kunnen geacht worden, ligt het voor de hand, dat zeer waarschijnlijk bij sela de zang der liederen even op hield, een rust vond, om dan de muziek te laten invallen.

Nu is het Multatuli geweest, die in een zijner aanteekeningen op den Max Havelaar de vraag heeft opgeworpen, of het Hebreeuwsche woord sela soms verband houdt met het Maleische slamat of selamat. De slamat is namelijk de onderdanige en eerbiedige groet van den lagere aan den hoogere, van den mindere aan zijn meerdere. Deze wordt uitgevoerd in knielende houding, het hoofd diep-gebogen en met samengevouwen handen, die opgeheven zijn. Multatuli legde dit nader uit als volgt: 'Men weet, dat volgens de riten van het Oosten godsdienstige oefeningen bestaan uit gebeden en gezangen, telkens afgebroken door velerlei gebaren en komplimenten, letterlijk: samenvouwingen. Zoo iets geschiedde misschien ook bij het voordragen der psalmen. In verband gebracht met Slam of Islam - dit woord beteekent onderwerping - zou misschien de oorspronkelijke zin kunnen geweest zijn: de plechtstatige of ritueele groet.'

Het kan niet ontkend worden, dat ook in deze lexicographische verklaring het verband eenigszins gezocht is en daar voorloopig nog geen afdoende uitleg van dit vraagstuk in uitzicht is gesteld, zullen we het punt nu verder laten rusten.

Iets anders is de naam 'Psalmen Davids', gelijk ze onder het volk genoemd worden. Toch zijn ook hier vele en niet één samensteller en dus verschillende 'dichters' bezig geweest, om den bundel liederen te vervaardigen. Trouwens, dat staat in het boek zelf op diverse plaatsen duidelijk te lezen. De psalmen 73-83 worden bijv. genoemd de liederen van Asaf. Hij was een dergenen. aan wie David de regeling der zang- en toonkunst bij plechtige gelegenheden ter godsvereering had opgedragen, waartoe ook Heman en Ethan behoorden. Hun dichterlijke gaven stelden hen in staat, om meerdere psalmen van de 71, die op Davids naam staan, te schrijven.

Men kan daarom het psalmenboek het best vergelijken bij een verzameling van bundeltjes, samengesteld door een aantal dichters van zeer ongelijke maatschappelijke positie en uit verschillende tijden. Behalve de koninklijke naam van David worden ook die van Salomo en zelfs die van Mozes gebruikt ter aanduiding van het

I

DORPSGEZICHT
JAN KRUYSEN †

BLOEIENDE BONGERD
JAN KRUYSEN †

auteurschap. Taal zoowel als inhoud van ps. 90 wijst echter duidelijk uit, dat deze als de andere psalmen grootendeels na de ballingschap, dus tusschen 586 en 538 vóór Christus, is vervaardigd, 't geen echter niet wil zeggen, dat een veel ouder lied of gedicht tot de samenstelling van deze of gene psalm niet zou hebben kunnen bijdragen.

Doch hierin komen ze alle 150 merkwaardig overeen, dat hun inhoud intens godsdienstig gestemd is, 'nationaal'-godsdienstig, zouden we ook kunnen zeggen. Sommige er van zijn op de eerste plaats lof- en dankliederen: ps. 18, 23, 29, 116; andere herkent men als boeteliederen: 6, 32, 38, 39, 59; speciaal ps. 104 kan een natuurlied heeten. Ook zijn er een paar alphabetisch in volgorde geplaatst, nl. 119 en 145, hetgeen echter schade deed aan de dichterlijke uitdrukking.

Vooral ps. 136 lijdt aan eentonigheid van stijl en zinswending, evenals de beroemde 43ste psalm gedrukt wordt door den bijzonder zwaarmoedigen toon. De lof-'verheffingen' jegens God en de dankzegging voor de uitredding uit nooden wisselen af met de vermelding van 't geluk der godvruchtigen en het ongeluk der boozen. De vloek over Israëls vijanden beantwoordt aan de uit zichten in een heerlijke toekomst en de betuiging van onderwerping en vertrouwen jegens Jehova. Het karakter der zangen is dus, naar het uiterlijk te oordeelen, niet van zeker egoïsme en nationalisme onbesmet gebleven en naast het geluk voor eigen volk door Gods zegeningen treedt onweerstaanbaar de hoon over vernietiging van andere naties op den voorgrond. Tijden en plaatsen doen dit echter begrijpen.

Het is gemakkelijk verklaarbaar, waarom deze liederen aan David, den sterken held en schepper van het rijk Israël, worden toegeschreven. In de boeken Samuel werd ook reeds van den zanger David gesproken, toen hij speelde en zong voor Saul's aangezicht en weeklaagde over den dood van dezen gezalfde des Heeren. Vooral het klaaglied in 2 Samuel 1:17-27 munt in dat opzicht uit in klankrijkdom en dichterlijke phantasie. Doch David moge zich ondanks zijn groote zonden en vele gebreken gunstig onderscheiden hebben als formeerder des rijks, van hem zijn niet afkomstig de zangen, die in den tijd der ballingschap zijn gedicht door de 'vromen' des lands, die er hun heimwee naar het oude land der

beloften in uitstortten. En dat wel in verschillende tijden, toen achtereenvolgens Perzen, Egyptenaren en Syriërs de Israëlieten hebben geknecht en verdrukt, pl. m. 580-150 vóór Christus en voornamelijk die Joden, welke trouw bleven aan het geloof der vaderen in tegenstelling met de groote massa van hun wereldsche landgenooten, die opgingen in de Grieksche beschaving en zich verloren in een vreemde cultuur en cultus.

Daarom blijft het psalmenboek ook steeds een zangboek voor de verdrukte gemeente Gods, voelden onze vaderen in den strijd tegen Spanje er behoefte aan, om door deze zangen hun leed over de vlakke velden en wegen van een Nieuw Israël te doen klinken, moesten de heer Van Zuylen, Jan Utenhove, Lukas de Heere en vooral Marnix van St. Aldegonde - nog vóór Petrus Datheen zijn kreupelrijm aanwendde voor zijn 'Psalter'! - ten behoeve des volks de psalmen Davids op 'wereldsche wijsen berijmen' en in hun eigen 'spraeke seer liefelijk en klaer oversetten'. Eens zou Israël aan de spits der volkeren staan, zoo heette het in de psalmen; zoo ook Nederland, spijt de aanslagen van Alva, Filips en de zijnen.

De Messiaansche belofte in de psalmen (vgl. pss. 2, 20 en 89), was een telkens wederkeerende opwekking en aanmoediging om vol te houden voor alle Christenvolken, die in den nood hun hartstochtelijk geloofsverlangen moesten uitzingen, zoo niet uitjubelen, tot aan de treden van schavot en brandstapel toe.

Zoo zijn bijv. verscheidene liederen uit het derde hoofdstuk der vijf, waarin we boven het geheele boek der psalmen verdeelden, met historische zekerheid terug te brengen tot den tijd der Makkabeeën, parallel van ons tijdperk van den Tachtigjarigen oorlog.

De Israëlieten hebben de psalmen in hun eigen land gezongen tot de verwoesting van Jeruzalem: 70 n. Chr., dus zoolang de tempeldienst intact bleef en het heiligdom des Heeren zijn ongerepten vorm behield. Toen de tempel was gevallen en de synagoge het verzamelpunt des volks werd, bleven nochtans de psalmen in eere, hoewel meer als dagelijksche en wekelijksche, dus periodieke gebeden.

De Christenen erfden dezen geestelijken schat en stelden hem ten dienste van hun gemeenschappelijke godsdienstoefeningen, door de psalmen in de verschillende landstalen te berijmen en op muziek

te zetten. Dit berijmen geschiedde echter op zooveel manieren, dat er tenslotte op eenheid en eenvormigheid werd aangestuurd ter wille van de authenticiteit. Dat daartoe door onze vaderen Datheen's berijming werd gekozen, wekt nog altijd bevreemding, daar er reeds vóór dien tijd betere geformuleerd waren.

Hier mag nog aan toegevoegd worden, dat het Bijbelboek der Psalmen juist door zijn berijming een der meest populaire geworden is van al de 66 boeken, waaruit de H.S. bestaat, in alle talen en op velerlei ‘voysen’ gezongen in kerk en vergaderzaal, in huiskamer en gestichtsverblijf. De naderhand gevonden ‘psalmen van Salomo’, veel later ontstaan dan de Protestantsche canonieke bijbelboeken, n.l. in de laatste periode van den vóór-christelijken tijd, hebben evenmin als de z.g. psalmen van het Westen - beroemde geestelijk-godsdienstige literatuurresten van Europeesche volken -, zulk een bekendheid verkregen als de oude psalmen Davids en het is daarom, dat we Ds. Beyerman's Psalmbundel van eigen vinding (1916) nimmer zulk een populariteit en aftrek kunnen voorspellen als de reputatie, welke Datheen eeuwen lang heeft genoten.

Waar we tot dusverre in 't bijzonder de aandacht vestigden op de o n b e r i j m d e psalmen als bijbelboek en als voornaam bestanddeel der liturgie in den Israëlietischen tempeldienst, willen we thans ook eens eenige bijzonderheden meedeelen uit dat rijke boek der historie van de Protestantsche liturgie, hoe de psalmen eerst werden verwrongen en verlaagd tot deunen en rijmelarijen, die ze bijkans te ordinair deden worden voor godsdienstig gestemde gemoederen. Doch de bijgeloovige, bijna aan het afgodische grenzende liefde en vereering voor het psalmboek naar de berijming van Datheen, welke de eenvoudige lieden der Publiecque Gereformeerde Kerk in de 17de en 18de eeuw aan den dag legden, verhinderden jaren, neen decenniën aaneen, de invoering van een beteren tekst. Het leven dier geëtiketteerde en authentieke psalmen, in dichtmaat en getoonzet, was even taai als dat onzer stoere Calvinistische zeevaarders en handelslieden, die met de psalmen Davids groot werden en er mee ten grave daalden, vele geslachten aaneen.

Voordat Datheen's ‘rijmwerk’ echter als het meest superieure was gewaardeerd en aangenomen, hadden reeds andere poëten, grooter dan hij, in ‘souterliedekens’ en ‘devote sangen’ den strijd

aangebonden tegen het wereldsche lied. Behalve, dat Luther in zijn psalter een handboek zag, vol troostrijke gedachten, geschikt om in muzikale klanken vertolkt te worden, een enchiridion en bijbelsch huisboek dus, een bloeiende lusthof vol heerlijke bloemen met schitterende kleuren en zoete geuren, een klaren en helderen spiegel, waarin wij ons eigen leven en dat van heiligen kunnen aanschouwen, waren ten onzent reeds pogingen gedaan om het geestelijk lied tot zijn bestemming te brengen. Het ‘devoot ende profitelyck boecxken’ van 1539 is daarvan reeds een bewijs, Kerstliederen en -leisen, die nu nog leven in den kindermond, werden toen reeds gedicht. De aanbidding der ‘drie koningen’ werd aldus bevallig ingeleid:

‘En ze klopten al aan Herodes zijn deur,
Herodes de Koning kwam zellevers veur,
Herodes de Koning sprak mit 'n valsch hart:
Hoe ziet er de jongste van drieë zoo zwart?’

Zoo hoort ge het nog wel in Brabant en Limburg zingen bij flakkerende kunstlichtjes, als de stormen de boomen zwiepen of de sneeuw veld en wegen als in een doodslaap bevangen houdt. Of de schildering van die nuchtere realiteit en de sobere voorstelling in het nederige, alledaagsche bij Jezus' geboorte:

‘Op wat hoeys wet hi gheleyt,
Iosephs coussen sijn eerste cleyt,
Daer wert hi in ghewonden.
Noyt en was meerder ootmoedicheyt
In deser werelt vonden.

Die beesten vielen op haar knyen,
Waer was dat wonder oyt meer ghesien.
Si bekenden haren heere.’

En hoe levendig, teer en gemoedelijk is nog het volgende tafereeltje uit dien rijkdom van laat-Middeleeuwsche geestelijke liederen:

‘Maria sette Ihesus op haeren scoet,
Si gaff hem einen appel roet.

Maria zoude Ihesus ein papken maken,
Her Ioseph ginck die stexkens rapen.

Maria naeyde en sij span,
Daer sij her Ihesus dbroet mede wan.

Maria naeyde einen naet,
Her Ihesus draeide haer den draet.'

Of dat andere van Jezus' prille jeugdleven, hoe armoedig hij ging:

'Sijn voetkens waren dicwille cout,
Doen hij begonst te gane,
Ende altoos was sijn halsken bloot,
Ende luttel hadde hi ane.'

Dan zijn daar verder die schoone Paaschliederen, waarin des Heeren lijden en opstaan, des menschen verlossing door Christus' bloed werden beschreven, neen geteekend met harde lijnen, geschilderd met helle kleuren, geboetseerd in de ruwste omtreklijnen, maar in z'n geheel zoo subliem van uitbeelding, zoo gedurfd van conceptie en structuur, dat we die juweeltjes van taalplastiek en woordmuziek niet gaarne zouden willen ruilen voor de stuntelige Datheen-rijmen:

'Och moeder, seit hij, moeder mijn,
Uwen rou en mach niet baten;
Ick wil gaen sterven den bittren doot,
Die menschen en wil icker niet laten. - -

Sij hieven dat cruys al in die locht,
Sij lietent nederwaert sincken,
Dat alle sijn aderkens bersten ontwee.
Syn bloeyken wou hy ons schinken.'

En verder... maar neen, ik zou mijn onderwerp der 17e en 18e eeuwsche psalmberijming in harde, knokige geuzentaal geheel uit het oog verliezen, zoo ik u nog langer meetroonde door dien

lusthof van Middeleeuwsche geestelijke bloemkens met zijn slingerpaden, omzoomd door allegorische ranken van exempelen en legenden.

Met dit al zijn we nog in den Roomschen tijd, en eerst door oorlog en opstand zou men zich geheel losmaken van dit genre in de geestelijke kunst. De volkskunst, die ook in de oudste psalmvertalingen naar voren komt, verbond zich hier aan den vagen en onzekeren overgang van het 'oude' naar het 'nieuwe' geloof. Op de grens dezer beide geestelijke werelden staan enkele zangen uit het 'devoot en profitelyck boecxken', waaruit spreekt de grootheid Gods, de onmacht der menschen, maar ook de worsteling van den sterveling met het eeuwige, de benauwdheid der vervolging en de hoop op de eeuwige zaligheid, bijv. in dezen vorm:

'In doots ghewelt lach ick ghevaen,
Versoncken in Godes tooren;
Van verre sach ick een licht op gaen,
De Waerheyt liet haer hooren.'

Reeds den toon der latere psalmen beluisteren we in deze verzen:

'O Heer, door uwen Gheest
Maeckt mij heel onbevreest,
Sterckt uwen knecht van binnen,
In noot biet my de hant,
De liefde in mijn hert plant.
Dat ickt al mach verwinnen.'

Dat ademt 'n Protestantschen geest, is Protestantsch naar vorm en wezen. Het sluit nog wel aan bij de Middeleeuwsch godsdienstige poëzie, doch loopt tevens over naar die der 17e eeuw.

Dan krijgen we de Souterliedekens, in de stormachtige tijden der 16e eeuw zoo vaak herdrukt, waarvan de vermoedelijke schepper Heer Willem van Zuylen van Nievelt is. Het is reeds een psalmvertaling, die vervaardigd was met het oog op den strijd tegen de schadelijk-zinnelijke invloeden van het wereldlijk lied, maar de melodieën er van werden overgenomen voor den psalter.

Aangezien er eenige zuiver Katholieke liederen in voorkwamen,

verwierf deze bundel nog de kerkelijke approbatie: een *psalmboek der Roomsche kerk* dus! Een ander was dat van Jan Utenhove, zuiver Protestantsch van inhoud, gelijk de naar Engeland uitgeweken Vlaming zelf.

Hij ving in 1551 aan met de berijming van zijn bundel: ‘De vijfentwintig Psalmen en andere ghesanghen die men in de Duydtsche Hollandsche Ghemeente te London was ghebruyckende.’ Doch 15 jaar later had hij reeds al de 150 psalmen overgezet.

Daarop volgde, wat betreft het jaar van verschijning, de overzetting van Datheen, die van Vlaamsch monnik in een strengen Calvinist was ‘hervormd’ en zijn ‘Psalmen Davids en andere Lofzangen’ in 't licht gaf als de meest letterlijke overzettingen eener Fransche vertaling van Marot. Hoe getrouw hij in dezen zijn origineel gevolgd heeft, wil ik u even laten zien aan de hand van het reeds hierboven geciteerde en min of meer berucht geworden couplet uit Ps. 55 vs. 5:

Maar Moab sal sijn niet meer:
Ik en achte hem ook niet meer
Dan een waschvat, daarin dat mijn
Voeten sullen gewasschen sijn.
Edom acht ik met sijn volck coen
Niet beter dan mijn ouden schoen.

(Datheen)

Les Moabites au sur plus
Je ne veux estimer non plus
En despit de leurs mauvaistiéz,
Qu'un vaisseau pour laver mes pieds.
Contre Edom peuple glorieux
Je jetterai mes souliers vieux.

(Marot)

De reden, waarom hij zijn origineel zoo slaafs heeft gevolgd, wordt ons door de voorrede zijner psalmberijming met enkele woorden opgegeven, tevens eenigermate een verzachting van het algemeen over hem en zijn werk ongunstig gevelde oordeel. Daarin schreef hij n.l.: ‘Dat ik dezen Psalter op deze wijze in dicht gestelt hebbe, en is niet geschied, om den arbeid van andere, die daerin haer best gedaen hebben, te misprijzen, ofte om mij

eeniger konst te beroemen, maar dewijl wij metter Evangelische Kerken in Vrankrijk, in der Leere en Ceremonien eendrachtich sijn: soo heb ik van herte begeert, *dat wij in den sank der Psalmen hen ook mogten gelijk sijn,* die in die spraeke seer liefelijke en klaer overgheset sijn: dewelcke ik soo nagevolgt hebbe, als 't mij mogelijck geweest is, ende onse spraek heeft konnen lijden.'

Bovendien mag tot zijn verdediging strekken, dat men hem niet alleen verzocht, zich met de berijming te belasten, doch hem er bijkans toe preste, waaruit dus ook volgt, dat men in gemoede en met dankbaarheid te aanvaarden had, wat uit zijn handen kwam. En wat misschien nog het meest voor hem pleit, is zijn lofrede op Marnix' berijming, daaraan toevoegende den wensch, dat deze editie in stede van de zijne in alle Nederlandsche gemeenten mocht worden ingevoerd. Hoe jammer dus, dat de man gezwicht is voor de op hem uitgeoefende pressie, om den Parnassus van het gewijde lied te beklimmen.

En tevens valt het te betreuren, dat zijn wensch tot aanneming van Marnix' vertaling niet in vervulling is gegaan. Deze verscheen in 1580 en was het werk van een voornaam en talentvol dichter, die meester van zijn taal was, gevoel voor schoonheid en kunst in de woorduiting en waardigen ernst voor het heilige toonde te bezitten. De Calvinisten, die voorloopig ten opzichte van deze eischen alleen nog aanvaardden, wat uit de pen van Datheen vloeide, wilden dit ook behouden met een ongemotiveerde koppigheid, enkelen zelfs, tot aan onzen tijd toe, spijt alle critiek, spijt ook de heerlijk grandioze boutade van een Huygens, wiens zeven gevleugelde dichtregelen ten dezent eerder tot de onvergetelijke loci classici dan tot de loci communes behooren:

'..... maer dat een van Datheen
daer is de wereld sot nae....
't magh wesen; maer ick vrees,
't is all te vreên op God nae.'

De psalmen vertegenwoordigen sindsdien bijkans uitsluitend het geestelijke lied. Alleen mogen we nog wijzen op de Martelaarsliederen, vooral die der Doopsgezinden, in bundels vereenigd, zooals het 'Geestelick Liedt-Boecxken van David Jorisz', ver-

zameld tusschen 1529 en 1536. Doch veel belangrijker is het enkele decennia jongere ‘Offer des Heeren’ van 1562 met het ‘Liedtboecxken, tracterende van den Offer des Heeren’. In proza zijn daarin opgenomen de laatste wilsbeschikkingen, verzoeken, vermaningen, brieven enz. der Wederdoopers, die ten brandstapel of naar 't schavot verwezen werden. En al deze droevige stukken zoowel als de daarbij behoorende liederen zijn in zulke roerende bewoordingen gesteld, zoo vol weemoed over den dood der geloofsgetuigen, alsmede over hen, die onverzorgd in die stormachtige tijden achterbleven, dat ze thans nóg het diepste medelijden opwekken. Uit dezelfde bronnen ontsproten in dit genre de ‘Veelderhande Liedekens ghemaect uit den Ouden ende Nieuwen Testamente’, 1509, waarvan hier een enkele proeve, als Bijbelsche poëzie ter vergelijking met de psalmberijmingen uit denzelfden tijd:

‘O Broeders, wilt ons gedencken
Altijt in u gebet,
Dat sij ons niet en crencken
Die staen na ons belet.
Wij groeten u met sangen,
Wij, gevangen in 't gemeyn,
Wij hebben zeer groot verlangen
Om te sijn ints Hemels pleyn.’

De aandoening, door deze liederen opgewekt tengevolge van het kalme, berustende geloofsvertrouwen ondanks lijden, pijn en smart, waaronder de dichters en zangers er van gebukt gingen, maakt zich in meerdere mate van ons meester dan welke gevoelsindrukken ook bij de lezing der 16e eeuwsche psalmbundels.

Ook de geweldige passie, die tot uitdrukking komt in de Geuzenliederen van dien tijd, maakt deze min of meer tot geestelijke poëzie, hoewel niet zelden alle eerbied voor het vroeger zoo heilige bij den maker ervan zoek is. Het oude in Kerk en Clerus werd bespot en gehoond, het nieuwe hartstochtelijk toegejuicht, dikwijls uit blijdschap, dat men dat oude van zich afzetten of uitschudden kon. Een diepe kloof gaapte tusschen het ‘oude’ en ‘nieuwe’ geloof; fel loeide de brand tusschen beide partijen. De humor en invallen van het oogenblik waren hier in den regel mooier dan de

dichtkunst zelf, maar technisch waren de dikwijls vlotte verzen nog wel zoo klank- en zangrijk als de nieuwe psalmen:

‘Hebdy niet ter Missen gheweest
In der Papen kercke.
't Guychelspel dat men daer leest,
Gaet het wel te wercke:
Oremus craeyen, cruycen saeyen,
Nijghen, draeyen, soo ick 't wel aenmercke.’

En die de oude Kerk nog trouw gebleven waren, zongen eveneens weeklagend hun kerklied uit droefenis, dat zoovelen hun zijde verlieten, de ‘ware kerk van Christus’ ontrouw werden en dat het zelfs leek, dat God in den hemel zich niet meer ontfermde over de schapen, die tot Zijn kudde behoorden, verstrooid als zij waren door de herders, die vloden voor 't aangezicht des Heeren. Een onderdrukte stem van verwijt, een lange weeklacht tevens, valt te beluisteren in het volgende:

‘Waerom zijt ghij soo langen tijdt
Van ons absent, ach lieven Heer.
Soo dat u schaepkens, onbevrijdt,
U heete gramschap voelen seer?

Denckt aen u Catholijcke Kerck,
Door u ghesticht en ghefondeert,
Door u verlost, u eygen werck,
Daer ghy soo lanc in zijt gheeert.’

Hier althans meer stichting, liefde tot de kerk en ook gevoel voor de kunst, dan toen Datheen liet zingen: ‘Ick sal des morgens klaer, Ontwaeken sonder vaer’ of: ‘gelijck een dronckig mensch hem opmaket, als de wijn wel verteert is... alsoo is oock oase Godt opgerezen’, wat aan het ergerlijke grenst.

Al had dus Petrus Dathenus met zijn psalmberijming het terrein geheel veroverd, op welks uithoeken de wachters als die op Zions muren zich vrijwillig ter verdediging hadden aangemeld van vader op zoon, toch wane men niet, dat zijn ‘proeve van Godzalig rijm-

werk' de eenige bleef. Zelfs onder eigen geestverwanten zaten reeds in de 17e eeuw de puristen en verbeteraars. Nog voordat in een volgende aera een Justus van Effen zijn ergernis te kennen gaf over de 'onstigtlijke onbetaamlijkheden en buitensporige sotternijen' en de Nederlandsche Spectator in 1751 te velde trok tegen den 'dommen Datheen' en ijverde voor meer passende liederen ten behoeve der bijeenkomsten van Christenen, schreef Hendrik Ghijsen 'Den Honigraet der psalmdichten vergaedert uit seventien psalmboeken', 1686.

En nog eerder had de Hoornsche conrector Hendrik Bruno zelfstandig een nieuwe psalmberijming vervaardigd (1656) en waagde de overigens uiterst bescheiden Trommius het zelfs met een 'zedige verbeteringe van den Rijm van Datheens psalmen' voor den dag te komen (1665). In het jaar der verschijning van Bruno's psalmen was het namelijk, dat Huygens zoo lustig den spot dreef met de dwaze gehechtheid van het volk aan Datheen's kreupelrijmen, gelijk hierboven.

'Maar dat *een van Datheen,*
daer is de wereld sot na.
Hoe soo? 't is 't oudste kind,
en daerom goed en soet;
De vroome zijnder meê te vreên
in haer gemoed.
't Magh wesen; maer ick vrees,
't is al te vreên, op God na.'

Prof. Dr. L. Knappert kwam dan ook in een zijner interessante studiën tot de conclusie, dat er reeds in de 17e eeuw meer dan veertig verschillende psalmberijmingen hebben bestaan, zoodat bovengenoemde Ghijsen uit 17 bundels kon putten. Doch eerst in de tweede helft der 18e eeuw was men algemeen overtuigd van de noodzakelijkehid tot geheele verandering, waartoe meewerkten de ontwikkeling van taal- en kunstgevoel bij het volk en... de groote massa der predikanten. Maar nog niet geheel zonder verzet. En het is bijna vermakelijk van deze obstructie kennis te nemen.

De predikanten, die te dezer zake de koe bij de horens vatten, deden echter aanvankelijk een moeilijk en onvruchtbaar werk. Hoe

velen toch als Andriessen en Halma, Six en van Ghijsen, Westerbaan en Voet, de leden van het Genootschap Laus Deo, Salus Populo, en meer andere personen hadden elk op zijn wijze hier iets goeds willen bereiken, zonder tot afdoende resultaten te komen. De eerstgenoemde Andries Andriessen, die predikant te Vere was, trad op als een der vurigste kampvechters tegen het 'verouderde en ongerijmde rijmwerk' van Datheen en wees er met nadruk op, dat zoovele zijner tijdgenooten in de vaste overtuiging leefden, 'dat de Psalmen Datheni de echte onvervalschte Psalmen Davids en *alzoo Godts onveranderlijk Woord zelven zijn.*' Nog in onzen tijd zijn er wel, die een zelfde waandenkbeeld omhelzen.

Door een verzoek van de classis te 's Gravenhage, behelzende een voorstel tot opname van een paar correcties in een nieuwe Datheen-editie (1754), kwam eindelijk de sneeuwbal aan het rollen, die welhaast tot een lawine zou aangroeien. Boer en burger, hoog en laag, edel en onedel, ambtelijke personen en particulieren, allen bemoeiden zich met het pro en contra eener nieuwe psalmberijming, die weldra een twistzaak van ernstige beteekenis en gewichtigen aard werd.

Een typisch staaltje, hoe de eenvoudigen Datheen getrouw bleven en in de trekschuit hun misnoegen te kennen gaven over de 'moderne beweging' hunner dagen, ontleenen we aan een der periodieken van dien tijd, 'De Philanthrope', d.d. 3 Maart 1762, waarin de correspondent, in het gezelschap van een predikant en een catechiseermeester, een boerin van Tienhoven sprekende laat optreden. Het is tevens een aardig en plastisch getuigenis, hoe destijds ten platten lande de gouwspraak en het dialect de algemeene spreektaal nog geheel beheerschten.

Als dan Zijn Eerwaarde betoogd heeft, dat men met de terzijdestelling van Dathenus slechts oneenigheid onder de broederen stichten zou, valt de boerin aldus in: 'Jea wel, ik zie niet, dat daer veul an verbeurt zou zijn. Want waerlijk die salmen, die wij thans ebruiken, zain zoa goed, al men zou kunnen wenschen. En daar zain zoa veul vroomen en bevindelaike kristenen mee na den hemel egean, dat ik niet loaf, dat die nuwelijkheden, die ze nou invoeren willen, meer vrugt an de onsterffelijke zielen van de menschen doen zellen. Ondertusschen zo zou et me zier spaiten, dat ze andere

salmen in onze kerk begonnen te singen, want kaik, ik ken niet meer leezen, en ik sing dan uit men hooft mee, omdat ik veul salmen van boijten ken. En dat zou ik niet kennen doen, als ze andere salmen gongen singen.'

De catechiseermeester voelde dat argument als zeer steekhoudend aan en was eveneens bang, dat door de nieuwe psalmen verminderd werd het getal dergenen, 'die juichen met de feesthoudende menigte.' Doch ook hij moest wel toegeven, 'dat de Psalmen van Dathenus somtijds zoo ongerijmd zijn, dat men ze niet met stichting zingen kan.' Dat gevoelen ontlokte een wederwoord van het disputeerende vrouwtje als volgt:

'Hoar, Sinjeur, ik weet niet van Salmen van Dathenus, ik weet mear van de Salmen van Deavid, zo als wij se te Tienhoven singen. En die zain zeker wel zoa stigtelijk, als ze er uit kennen kommen. Ik voor main, ken er dikkels men hart volkomen bij neerleggen. En ik geloaf dat alle menschen, die van bevindelaike genade weten, er oak zo over preaten zellen. Jea, 't heugt me toch zeer wel, 't is nou regtevoort omtrend 20 jear eleeden, dat me veader na de eeuwigheid was egaen, en de ierste Zondag nea sen doad kwam ik tot onzent in de kerk en we songen daer den derden Salm, dear geschreeven steat:

> Des morgens zal ik klear
> Ontwaken zonder vear,
> Want God wil mij slean geade.

O, wat vond ik een troast in die woorden. Ik kon er zo me zelven bij neerleggen, 't was of ze er voar mij gezet wearen. Jea ik ondervond dat de Heere mij, al was ik zonder vaer, nou evenwel zou bijstean. Maer we zain te Meerssen' (d.i. Maarsen bij Utrecht; hier wordt n.l. Tienhoven in het Sticht bedoeld) 'en ik zel er uit motten. Nou ik wensch jou lui al te saemen goejendag.'

Dit gesprek typeert wel op zeer interesante wijze het algemeene verzet van de zijde des volks tegen het nieuwe, dat in de liturgie van hun godsdienstoefeningen stond te gebeuren. En in de meer beschaafde kringen was men het er lang niet over eens, wat de juiste lezing moest zijn en welke beteekenis aan diverse uitdrukkingen in een verouderde taal moest worden toegekend. De kwestie

van de slang uit onzen tijd kwam daar in een andere gedaante dus de geesten beroeren. En het was toen als thans: odium theologicum, odium diabolicum, de haat der theologen is een haat des duivels. En eveneens gold ook destijds in niet mindere mate het nulla discordia major quam quae a religione fit, er gaapt geen klove wijder dan die, welker ontstaan op rekening van den godsdienst moet worden gesteld.

Verschillende parodieën werden bijv. gemaakt op 't bovenaangehaalde psalmvers:

> ‘Ick sal des morgens klaer,
> Ontwaken sonder vaer (= vader).’

Voorts:

> ‘Ick sal des morgens klaer,
> Ontwaken sonder aer (= anderen, dus alleen).
> Ick sal des morgens, ja'k
> Ontwaken sonder vaak (= slaap).
> Ick sal des morgens klaer,
> Ontwaken, Zondaar vaar’ (= vertrek).

Of zelfs dat ‘vaer’ gevaar beteekenen zou instede van de lezing vaer - vrees, angst, gelijk we die beteekenis nog over hebben in ‘onvervaard’ en ‘vervaarlijk’.

't Is werkelijk vermakelijk, om na te gaan, waartoe het zweren bij de letter en een dom conservatisme in tekstuitleg en critiek de mensch brengen kunnen. Ook het provinciale particularisme speelde hier een niet onbeduidende rol.

Ter beoordeeling van de verschillende teksten, welke de opeenvolgende psalmberijmers kozen in vergelijking met de officieele, die eindelijk in 1773 op last Hunner Hoogmogenden als de eenig zuivere werd goedgekeurd en geapprobeerd, plaats ik hieronder een drietal coupletten naar de vinding van Datheen, Voet en de gewestelijke commissies, daartoe door de Algemeene Staten benoemd, en wel van ps. 1:1. Daaraan vooraf ga dan de onberijmde tekst van dit gedeelte volgens de Statenvertaling.

1. Welgelucksaligh is de man, die niet en wandelt in den raedt

der godtloosen, noch staet op den wegh der sondaren noch sitt in het gestoelte der spotteren.

2. Maer sijn lust is in des Heeren wet, en de hij overdenckt sijne wet dagh en nacht.

De Psalm van Dathenus.

Die niet en gaet in der godtloosen raet,
Die op den wegh der sondaers niet en staet,
En niet en sit bij den spotters onreyne;
Maer dagh en nacht heeft in Godts wet alleyne
Al synen lust, ja spreeckt daer van eenpaer,
Die mensch is welgeluckzaligh voorwaer.

De Psalm van Voet.

Welzalig hij, die in der boozen raad
Niet wandelt; noch op 't pad der zondaars staat;
Noch zitplaats neemt, waar zulken 't samen rotten,
Die zonder vrees met God en Godsdienst spotten;
Maar 's Heeren wet met blijdschap dag en nacht
Herdenkt, bepeinst en ijverig betracht.

De nieuwe Psalm.

Welzalig hij, die in der boozen raad
Niet wandelt; noch op 't pad der zondaars staat;
Noch nederzit, daar zulken samenrotten,
Die roekeloos met God en godsdienst spotten;
Maar 's Heeren wet blijmoedig dag en nacht
Herdenkt, bepeinst en ijverig betracht.

Deze vergelijking, die dus uitvalt ten voordeele van de poëzie des heeren Johannes Eusebius Voet, laat wel duidelijk zien, welke gebreken Datheen's berijming aankleefden. De dokter en entomoloog uit Dordrecht - van de hand van dezen Voet bezitten we n.l. ook een ‘Systematische Naamlijst van dat geslacht van Insecten, dat men torren noemt’, met Hollandschen, Franschen en Latijnschen tekst, 's Gravenhage, 1766 -, moest het dus winnen van den gewezen Karmelieter monnik van Yperen, al was het dan ook na

heftige tegenkanting. 82 Psalmen en 4 gezangen uit de bewerking van Voet werden, nadat er echter nog heel wat aan geschaafd, gepolijst en gewijzigd was, tot dankbaar onderwerp der langdurige besprekingen gemaakt in de deftige vergadering op de bovenzaal van het Haagsche Mauritshuis gedurende Januari-Augustus des jaars 1773. Ook andere dichters als Lucretia Wilhelmina van Merken, haar echtgenoot Nicolaas Simon van Winter, Lucas Pater, Pieter Meijer, Bernardus de Bosch leverden hun aandeel voor dit deel met 58 psalmen en 2 lofzangen.

Bij publicatie van 1 October 1773 deden de Staten van Holland en West-Friesland bekend maken, dat zij 'niets zo zeer ter harte nemende, dan hetgeen ter bevordering en uitbreiding van Gods eer en tot stichting der kerkgemeenten door de wezenlijke en hoognoodige verbetering van een der voornaamste deelen van de openbare godsdienst strekken kan, hadden goedgevonden en vastgesteld: dat het nieuw en verbeterd psalmgezang in de Gereformeerde kerken dezer provincie alomme zou worden ingevoerd, en ten dien einde op de predikstoelen, alsmede in de gestoelten der magistraten en kerkeraden, mitsgaders in de godshuizen en op de scholen, zoo in de steden als ten platte lande, gebruikt zou *moeten* worden.' In de andere gewesten werd een dergelijk besluit eveneens afgekondigd.

Hiermee was het uur geslagen, dat men allerwege spontaan aan zijn enthousiasme uiting kon geven, zooals we het bijv. lezen in den slotzang van de gelegenheidspredikatie, door den Barnevelder predikant Ahazuerus van den Berg gehouden, die tevens als voorzitter van bovenbedoelde commissie gefungeerd had:

> 'Zingt, vrome zangers, zingt. De Hemel gaat u voor,
> En wacht u zingend in zijn choor;
> Daar zult gij Jezus zien met al zijn lievelingen,
> En nimmer *oude psalmen* zingen.'

Maar de 'vromen' en 'conservatieven' bleven nog vele jaren, zelfs decennia lang op hun post ter bescherming van hun geliefden Datheen. De psalmberoeringen op Walcheren, te Vlaardingen en Maassluis, die tot formeele vechtpartijen en verstoring van godsdienstoefeningen en de orde op straat aanleiding hebben gegeven

en waarvan Ds. Scheurleer op de hem eigen boeiende wijze vertelde in den Rogge-bundel onder het hoofd ‘Het Vlaardingsche zangverschil’, zijn de bewijzen van dit woedend verzet.

En eveneens viel het te betreuren, dat met het domme vooroordeel, waardoor het mogelijk was de goê-gemeente wijs te maken, dat sinds de nieuwe ‘salmen’ waren ingevoerd, de vangst der ‘salmen’ in onze rivieren merkbaar afnam, ook het kerkgezang was ontaard, zoodat de psalmen Davids volgens ‘De Philanthrope’ werden gezongen ‘met trammelanten en mordanten op elke noot’ en het schier leek, dat de Oud-hollandsche muzikale geest der natie uitgevaren was. Doch daarmee betreden we een voor ons geheel vreemd terrein, en eindigen deze schets dus met de herinnering aan een hier wel toepasselijk woord der Klassieken:

Facile est inventis addere, Gemakkelijk is het, om verbeteringen aan te brengen in 't geen eenmaal gevonden of gemaakt is. En daarnaast, lettende op den vorm voor den inhoud, geldt eveneens voor het immer schoone en ware Boek der Psalmen Paulus' woord in den Corinthenbrief: Het Koninkrijk Gods is niet gelegen in *woorden,* maar in *kracht.*

Beden door Hélène Swarth.

I.

Zoo 'k niet te laat U weenend heb beleden,
Wijl 'k altijd was een balling hier beneden,
Laat langer niet mij voor mijn twijfel boeten,
O Vader God, verlos mij van mijn heden!
Van 't zwerven wond en wankel zijn mijn voeten,
Mijn oogen branden, door den slaap vermeden
Of bang verschrikt door booze droomenstoeten,
Mij toonend beelden van mijn droef verleden.
O zend mij d'Engel, die mij kwam begroeten,
Toen 'k liedjes zong en insliep na mijn beden,
Die elk verdriet met zegen kon verzoeten,
Mijn tuin van kindsheid toovrende om tot Eden.
Verbreek den band, streel weg de roode moeten,
Met blank een mantel, Engel, wil me omkleeden.
Dan, waar mijn oogen nooit meer schreien moeten,
Naar hen mij breng, die uit mijn armen gleden
En laat mij stralend zalig hen ontmoeten
In stil een tuin, dien boomen koel omvreden.

II.

Zijn het bevende neevlen, die welden
Uit het grijs van de morgenvelden?

't Zijn mijn trillende zoekende beden
Voor den lieve uit mijn ver verleden.

Zij weten geen weg voor hun reizen -
O kon ik den weg hun wijzen!

O wist ik waar hij is aan 't zwerven,
Om eindlijke vrêe te verwerven!

Mijn beden, blijft zoekende zweven!
Gij zijt ál nog wat hem ik kan geven.

En vlijt, als bij hem gij moogt landen,
U veilig en trouw in zijn handen.

Maar moogt gij den lieve niet vinden
Bij cypressen of palmen of linden,

Rijst óp van den aardeschemel
Om genade van God in zijn Hemel.

III.

In den beker van uw handen,
Houdend blank een vlam aan 't branden,
Engel, die hem trouw omzweeft,
Wil ik vlijen vroom mijn bede
Voor zijn eindelijken vrede,
In den vreemde nagestreefd.

Neem die vonk, beschermende Engel,
Teeder, vol genade en mengel
Bedevonk en vlam der ziel.
Licht met licht laat samenbeven -
't Eenige is 't wat ik kan geven
Wie vóor 't sterven mij ontviel.

Droef en moe van vruchtloos zwerven,
Moet ten lest die lieve sterven,
Breng zijn ziel naar 't zonnevuur,
Leg haar zacht dan uit uw handen,
Waar ze in zonnegoud zal branden,
Hemelblij in lente-azuur.

Een gedicht vertaald door Dr. Alfred A. Haighton.

Bijna nooit is het mogelijk, een gedicht in eene andere taal over te brengen, onder - zelfs maar benaderend - gelijktijdig behoud van inhoud, rhythme, beelding en de verdere wezenlijke eigenschappen. Echter: geen regel zonder uitzondering. Een dezer dagen kwam ik tot een Fransche vertaling van een der schoonste gedichten van Gorter, die, indien ik mij niet al te zeer bedrieg, zulk eene getrouwe ‘overzetting’ tamelijk benadert.

Ziehier Gorter's vers:

‘Mijn liefste was dood,
toen ben ik gegaan
alle werelden door,
ik heb gevonden, de wereld is groot.
Maar zij was dood.’[1)]

En ziehier mijn vertaling:

‘Ma bien-aimée n'était plus
dès lors j'ai parcouru
le monde entier,
j'ai trouvé, le monde est étendu.
Mais elle n'était plus.’

1) Geciteerd naar: Frans Coenen, ‘Studiën van de Tachtiger Beweging’, G.W. den Boer, Middelburg, 1924. - Het vers is daar aangehaald op pag. 98. In dien text staat op het einde van regel 4 een k o m m a . De zin, vooral in aanmerking genomen de plaats der hoofdletters, vergt daar echter een p u n t . Ik heb den betreffenden bundel van Gorter thans niet bij de hand en kan dus momenteel niet nagaan, welk leesteeken het oorspronkelijke te bedoelder plek heeft.

Natuurlijk is het slechts eene b e n a d e r i n g . Doch mij dunken alle hoofdelementen vrij goed ‘overgekomen’. Dit ligt, vanzelfsprekend, aan den eigenaard van het origineel.

Met een ander gedicht lukt zulk een vertaling *niet.* Men vergelijke hetgeen Coenen, in zijn genoemd werk, zegt over dit vers (pag. 98 en 99) en over Gorter's poëzie in het algemeen pag. 88... 100). Thans mis ik tijd en lust om op dit ingewikkeld geval in te gaan. (Misschien bij eene andere gelegenheid.) Intusschen zij den dichtlievenden Lezer deze proeve ter overweging gegeven.

Beekbergen (Gld.), 5 November 1938.

Binnengedachten door Willem Kloos. † MCXCIX.

'k Was steeds zoo kalm-energisch, als een mensch kan wezen,
Die nimmer joeg naar aardschheid, maar die needrig zit
't Diepste Algeheim des Zijns, in al wat is, te lezen,
Terwijl hij, tot den bodem van zijn Wezen, wit,

Steeds, woordloos-denkend tot de Diepte bidt,
Vaak voelend, dat hij 'n Niets is, een weer weggaand Wezen,
Dat, zonder moêheid, trouw in 's Levens Ingrond spit,
En stil ten slotte ineenstort, zonder wijs te wezen.

Ja, wáárom wil 'k begrijpen? 'k Wéet het wel: ik hoor
Staêg, in mijn Diepte, een Stem, die stil gebiedt: Ga door
Naar wat gij, sinds uw jongensjaren, woudt verkrijgen:

Inzicht in ieder ding van 't Zijnde; traaglijk breekt
Lichtstraal na straal u tegen, maar alduidlijkst spreekt
Op 't laatst Zijn's diepst Geheim u toe, in doodend zwijgen....

MCXCX.

Maar is er dan geen wijder Leven, nà dit leven?
Hoop, hakend jongske, wou 't, maar 't peilend brein zegt: ‘neen’,
Daar 't worstlend stuit op duizend tegenstrijdigheên.
O, als we ons logisch-streng, koel-denkend, zonder beven,

Naar 't al-oneindigste Inzijn onzer Ziel begeven,
Los van al aardsche wanen, moederziel-alleen,
Dáár, over 't ongewordne Geestesdiep, te treên,
Zien schrikkend we even flitsen 't Eeuwge, Onvatbre Streven,

Waar òns diepst Willen, meer en meer zich zuivrend, heen
Trèkt en van wègvliedt weiflend: 's Levens zeilen reven
We een oogwenk.... en wij rusten. Heden en Verleên

En Toekomst, voor ons sprakeloos Bevroên, om 't even
Plots is 't, en 't Al een diep-in tijdeloos Gebeur,
In Tijd, van wervelingen, wezens, lijn en kleur.

MCXCXI.

Maar zie, de Geest, dien 'k in mij levend voel, die mij beheerschte
Als waar' Hij boven 't Zielszijn uit een stil-grootmachtge God,
Wiens willig eigendom ik had te wezen reeds van de eerste
Gedachten, waar mijn aldiepst Wezen meê ontwaakte tot

Volklaar bewustzijn, dat ik had te werken tegen 't Lot
Want tegen 't dwalend Menschdom in, waar ieder om het zeerste
Zich inbeeldt zonder echt gevoelden Aandrang, dat hij vlot
Met losse lippen mag oraaklen over 't allerteêrste

En allersterkste Zijn des Dichters tevens, - weet dat Zijn
Die hoogste Geest, die aller Geest is, werkt in zijn Genade
Niet onaflatend gloeiend in de Ziel, die hij zich koos

Ter woonst, neen naakt in 't aardsche Rijk in wisselenden Schijn,
Heel enklen slechts, schoon velen met der Dwaasheid doem beladen
Toch leven blijven in der Menschheid heuchnis eindeloos.

MCXCXII.

Zoolang ik schrijf heb 'k nooit ook maar gelijk gekregen,
In iets wat 'k denk, bij praters van 't ondiepe Soort,
Die licht van tong als hoofd vlot babblen, nooit verlegen
Herhalen ze altijd door onwetend, sterk-van-woord,

't Door hooren zeggen of geleerde, steeds maar voort.
Al wat ik zelf door logisch werken wist ter dege
En, peilend elke diepte ontdekte, sprak men tegen,
Als zou 'k een leeghoofd zijn. Maar 'k heb mij nooit gestoord

Aan wat ik hoorde en dwaas vond. Zeker van mijn Zege
Werkte ik, door waarlijk denkenden diep aangehoord.
Dit wist 'k, dus ging niet handenwringend door de poort

Der jammeren, noch liep ik rouwend langs de leege wegen.
Neen 'k bouwde en bouw getrouw, door diepsten Geest geschoord
En bij de wijzre latren leeft mijn werken rustig voort.

MCXCXIII.

'k Was oudtijds wel eens driftig, maar toch altijd diep-rechtvaardig
Voor allen, die 't goed-trouwlijk meenden en niet minder ook
Voor wie, als sterk-eergiergen, telkens weer, volstrekt onwaardig,
Hun beetre helft geworden, met den wijd-neerslaanden smook

Van eigen flauwe trekken, wijl ik in gedachten dook,
Mijn argloos hoofd omwalmden. Och, ten slotte, hoe veelvaardig
Zij zich ook toonden in hun kunsten, 'k vond dat spel wel aardig,
Daar mijn Diepst Wezen mij geluidloos toeriep: Wacht, éér look

Uw oog zich voor de' allaatsten Slaap, zal eensklaps afdoend blijken
Dat de opgestormde Geestesdiepte in verontwaardiging
Ontzettend u deed dondren, daar zij nog niet hoogklaar reiken

Kon in haar gierend jong zijn, aan de Sferen, waar ik zing
Met sterk doorvoelde Kracht thans, nu 'k volheerlijk zweven
Mij bóven al het kleine voel in 't Eeuwge Oneindge Leven.

MCXCXIV.

Hoe kwam 't, als 'k soms te ‘horten’ leek? Was 'k lui? Waarachtig, *nooit.*
Ik deed, mijn heele leven, niets dan werken, denken, zoeken,
Doorvoelend al gebeuringen des Levens en der boeken.
Waarin mijn rustloos hakend Wezen zich begeerend gooit.

Ik weet me een Simpel-levende, een stil Ziener, die ontdooit
Alleen voor 't diep-in Schoone, 't blijvend-Ware, waar met kloeken
Wil die nooit wankelt, staeglijk hij tot naar de verste hoeken
In doordringt, ganschlijk onbevangen, die, geen terts, vermooit

Het daar gevondne met zijn eigen hopen, neen, die staande,
Vaak geestlijk-eenzaam, door de jaren heen, uitsluitend vecht
Voor wat hem diep-in-levend bleek in alles, en dus baande

Den weg voor ieder, die zelf leeren wil te zien, met echt,
Diep-in verrukt zijn, 't Eeuwig-hooge, bovenuit het slecht
Begrip der Massa, die elk oogenblik iets anders waande.

MCXCXV.

Vaak vraag'k mij leukjes, wen'k lichtvoelend, peinzend zit te ‘sporten’
Met al de me aangedane schipbreukschijnen van 't Verleên
Toen 'k door 't haast kindsch geloof, dat 'k had in ijdle menschen, stortte
Soms in belachlijke' afgrond van ellendigheên:

Waar dient dit menschenleven toe? Maar vast bleef 'k op de been,
Al poogden ‘goeden’, die 't niet wierden, schoon 'k hen hielp, de forten
Mijns innerlijksten Echtzijns neer te werpen, daar 't hun scheen:
Die ladder kan wel weg: wij staan nu hoog ten top der sporten.

Zij vielen zélf toen; 'k zweefde door: dies voel 'k mij kalm-tevreên;
Maar zeg 'k dit, om mijn Ik te roemen? Neen en nogmaals neen.
Dan zou 't wel lijken, of het aan gezond verstand mij schortte.

Zij schijnbaar-praktisch tegen-in den ‘Droomgeest’, die soms ‘hortte’:
Zij waanden bijster-schrander zich; maar 'k zelf, in 't Diepste, ik meen
Neen weet: de Aarde is steil rotspad tusschen twee Oneindigheên.

Streifzüge durch die Uruguayische Literatur von R. Kaltofen.

Abseits der allgemeinen Aufmerksamkeit liegt die uruguayische Literatur. Wer sich mit ihr vertraut machen will, ist fast ganz auf Artikel spanischer Zeitschriften (Uruguayische sind kaum erhältlich) angewiesen, die ab und zu Aufsätze über die Literaten jenes südamerikanischen Staates bringen. Als neuere zusammenfassende Darstellung bleibt das Werk von Alberto Zum Felde: ‘Intellektuelle Entwicklung von Uruguay und seine Literatur’, das sehr ausführlich die Entwicklung und einzelnen Strömungen uruguayischen Geisteslebens schildert. Aber auch dieses Werk wird nur wenigen hier zugänglich sein.

Das Geistesleben Uruguays, jener kleinen südamerikanischen Agrarrepublik mit Montevideo als Hauptstadt und geistigem Zentrum, ist natürlicherweise stark von spanischen Einflüssen durchsetzt. Die geistige Oberschicht bilden heute noch die spanischen Einwanderer. Eine ganze Anzahl gegenwärtiger Schriftsteller sind geborene Spanier. Die einheimische Indianerbevölkerung hat noch keinen Einfluss erringen können.

Das geistige Leben spielt sich in sogenannten ‘Cenaculum's’ (Klubs) ab. Jeder dieser Klubs hat seine eigne politische oder kulturelle Färbung. In den 90er Jahren des vorigen Jahrhunderts waren diese Bohemienzirkel - teilweise sind sie es heute noch - von endlosen Diskussionen und Polemiken beherrscht. Zu jener Zeit war in Uruguay eine Art literarischer Seuche ausgebrochen:

jeder Uruguayer wollte der geborene Schriftsteller sein und trug stets irgend eines seiner Manuskripte bei sich. Inzwischen hat die zunehmende Industrialisierung diesem beschaulichem Leben, das ein grosser Teil des Mittelstandes führen konnte, ein Ende bereitet. Der Kampf ums Dasein lässt keine Musse mehr zum langen Disput. Der Bohemien verschwindet auch in Uruguay. Vielen Klubs gliederten sich eigne Zeitschriften und Verlage an, um ihre Ideen und Werke ihrer Mitglieder zu verbreiten und sich Einnahmen zu verschaffen.

Das Gesamtbild der uruguayischen Literatur zeigt überwiegendes Vorherrschen der Lyrik. Die Prosa ist äusserst unbeholfen, unentschieden, der Essaycharakter herrscht vor. Den meisten Werken fehlt eine straffe Gliederung und Durcharbeitung. Zu den gestaltungskräftigsten Schriftstellern gehören Zavala Muniz, José Petro Bellàn und Antonio Soto. Vorbild der jungen Generation ist Carlos Vaz Ferreira. Seine Werke sind voll Gärung, ohne endgültige Stellungnahme. Eine sensitive Empfindsamkeit spricht aus seinen Büchern. Sein Beispiel leitete die Jungen zu keiner geschlossenen Gestaltung an, sondern liess sie zu einem unruhigen Tasten und Suchen kommen. Bei stärkerer Konzentration kann diese Schule eines Tages zu einer exakten Formung des Lebens gelangen.

Der bekannteste Nationalschriftsteller - dessen Bücher dennoch im Lande kaum einer gelesen hat - ist Rodò. Plätze, Strassen, Institute, Barbierläden, Bars tragen seinen Namen. In jeder Bibliothek sind seine Werke ‘Ariel’ und ‘Motivos de Proteo’ vorhanden. Trotz seines Ruhmes blieb Rodò ohne Einfluss auf die Literatur seiner Heimat. Er wurde im Auslande, in Spanien vor allem, fast über Nacht berühmt, als man ihn in seinem Vaterlande noch kaum kannte. Die Heimat übernahm, ohne zu prüfen, das Urteil des Auslandes. Erst heute regen sich in der Jugend kritische Stimmen gegen ihn.

Von andrem Schlag war Rafael Barret. Er kam aus Spanien, angeekelt von der Jagd nach dem Golde. Seine Sympathie galt den armen Feldarbeitern. In Hunderten von kleinen Erzählungen, die unter dem Titel ‘Moralidades actuales’ gesammelt erschienen, zeichnete er scharf und heftig die Leiden der Armen. Sein leichter, flüssiger Stil, der alle Gedanken klar formulierte, zeigte ihn als

echten Journalisten. Er war ein Propagandist voll Wärme und Schwung. Er liebte die Arbeit über alles, aber seine Natur vertrug die Anstrengungen seiner Tätigkeit nicht. Er ging an der Tuberkulose zu grunde, als eben die Massen auf ihn aufmerksam wurden.

Leonico Lasso de la Vega kam Ende des 19. Jahrh. ebenfalls aus Spanien. Seine Kenntnisse, in den Klöstern von Sevilla erworben, und sein angeborener Sarkasmus machten ihm zum geistvollen Polemiker. Er war zu seiner Zeit in Montevideo sehr bekannt. Täglich fand man seine Gedichte oder Epigramme in den uruguayischen Zeitungen und Zeitschriften.

Zu den Männern von gestern rechnet auch Juan Zorilla de San Martin, Autor der Nationalgedichte 'Tabaré', 'La Leyenda Patria', 'La Epopeya de Artigas'. Er war ein Dichter der romantischen spanischen Schule. Obwohl er noch lebt, gehört er doch schon der Vergangenheit an.

Die junge Generation sammelt sich um die Zeitschriften und Verlage verschiedener Zirkel, 'Teseo' oder wie sein Untertitel lautet: 'Werkstatt sozialer, künstlerischer und gedanklicher Aktion' beabsichtigte eine freie, universelle Akademie zu errichten. Der Zirkel gab ein sehr inhaltreiches Bulletin heraus. Die besten Schriftsteller haben Beziehungen zu 'Teseo' gehabt. Seit aber der eigentliche Inspirator und geistige Führer Eduardo Dieste als Konsul nach England ging, hat 'Teseo', obwohl es theoretisch noch besteht, praktisch zu existieren aufgehört. Seine Tätigkeit war für die geistige Entwicklung Uruguays sehr wertvoll, da es die besten Kräfte um sich sammelte. Andererseits richtete seine übertrieben scharfe Wertschätzung Schaden an und stiess viele ab. Es entstand eine Oppositionsgruppe gegen 'Teseo': 'La Cruz del Sur' mit einer gleichnamigen Zeitschrift. Im Gegensatz zu 'Teseo', das europäischen Einflüssen stark unterlegen war (vor ihm bereits der Zirkel 'Pegasus'), formulierte die neue Gruppe ein nationales Programm: südamerikansche Kultur. Der Klub fand die Unterstützung des Unterrichtsministeriums. In seinem Verlag erschienen die Werke von Alberto Lasplaces, José Petro Bellàn, Filardigas, Munoz, Alberto Zum Felde. Die Zeitschrift ist in Ausstattung und Inhalt stets aktuell und gediegen.

Drei weitere Klubs und entsprechende Zeitschriften spielen im

Leben Uruguays eine Rolle. ‘Mural’ ist ein junger Klub, der um seine Anerkennung ringt. Die finanzielle Lage lässt vorläufig noch keine besondere Ausstattung seiner Zeitschrift zu. ‘Alfar’ wurde vom Spanier Julio J. Casal in Spanien gegründet und später nach Montevideo verpflanzt, wo Casal heute Municipalangestellter ist. Zufolge seines Ursprunges hat ‘Alfar’ sehr viele spanische Mitarbeiter. Die Zeitschrift ist immer sorgfältig zusammengestellt. Der 3. Klub ist ‘Cartel’. Seine Zeitschrift ist der ‘Nouvelle Litéraire’ ähnlich, doch fehlen die reichen bibliografischen Nachrichten. Seine Redaktion liegt in den Händen von Siguenza, der in Spanien geboren, in Cuba aufgewachsen, einen umfassenden Blick mitbringt, und des urugayischen Dichters Ferreiro. Von diesem stammen einige Gedichtbücher: ‘Der Mann, der einen Autobus verschluckte’ und ‘Bitte nicht die Hand zu geben’.

Zum Schluss sind einige Novellisten zu erwähnen. Zaval Muniz veröffentlichte 1921 sein erstes Werk: ‘Die Chronik Muniz’, einige Jahre später ‘Die Chronik eines Verbrechens’ und 1930 die ‘Chronik der Pflugschar’. Das erste Werk ist die Verteidigung seines Grossvaters Muniz, eines der Guerillagenerale zu Ende des vorigen Jahrhunderts. Das letzte Buch schildert den Untergang der Gauchos, die von den Einwandern von ihren Ranchos vertrieben werden. Zavallas Stil hat keine Berührung mit den übrigen, ehestens hat er noch aus der einheimischen Indianersprache gelernt.

Carlos Reyles, der Verfasser der ‘Hexerei von Sevilla’, ist ein Schriftsteller, den man in Spanien wegen seines glänzenden Stiles schätzt. In Uruguay jedoch ist er kaum bekannt. In seinem neueren Werken wendet er sich mehr filosofischen Problemen zu.

Montiel Ballesteros trat zuerst mit Gedichten hervor: ‘Frühlingstage’, ‘Rührung’, ‘Jugendgedichte’. Später wandte er sich dem Roman zu. 1928 erschien im Verlag Nuestra in Buenos-Aires sein Buch ‘Uruguaysche Geschichten’. Niederschlag seines Europa-aufenthaltes, - er war 1920 in Florenz Konsul -, findet man in dem Buch ‘Die Blassgesichter’. Hier wird das Italien der Nachkriegszeit, die Periode des beginnenden Fascismus, von einem kritischen Kopí unter die Lupe genommen. Der Fascismus bewog ihn auch zur Rückkehr nach seiner demokratischen Heimat. In der Folge nehmen in seinen Büchern die Bräuche seines Landes einem

breiten Raum ein: ‘Unsere Seele’, ‘Schlechtes Licht’. ‘Fabulas’ erzählt van der Fauna und Flora Urugays. Eine gut durchgearbeitete Erzählung grösseren Umfanges ist ‘Die Rasse’.

Manuel de Castro hat eine Vorliebe für die kleinen Leute. Sein Roman ‘Die Geschichte eines kleinen Angestellten’ beleuchtet die Sorgen und Leiden, zeichnet die Umgebung und Erlebnisse eines kleinen Staatsangestellten. Trotz vieler zu breit ausgeführter Stellen ist der Roman im ganzen gelungen. Seine neuen Arbeiten liegen auf derselben Ebene: Skizzierung der Vitalität und der Umgebung einfacher Leute.

Verzen door Martien Beversluis.

De paarden

Met manen en de staart goudgeel
tot berstend zwoegt voor 't stoer gareel
de breede schoft -
en wijl de hoeve smakt en kloft
in de verdeefelde[1] aarde
gaan door de smoor en najaarsbrand
in 't ruig bebulderd bietenland
de Bevelandsche paarden.

Als nog de polder ligt bedauwd
en luimerig,[2] zooveel men schouwt,
met ginds de schim
der eeuwige dijken aan den kim;
schier op de knieën trekken
zij uit de klei gesteigerd al
de striengen strak - de zweep in knal
de voeren uit de hekken.

1) verdeefeld - vertrapt.
2) luimerig - twijfelend.

Tot boven de troenk-ladder pronkt
de biet, die aan de borden bonkt.
De morgen vlucht
met lange spinsels op de lucht,
De boomen aan de dijken
vervallen in geritsel, dat
de blaren maken, brons en nat
bedwarrelend de slijken.

De wagen kreunt, de modder smekt
't Gestuikte span springt óp en rekt
den spiergen rug -
De hals schijnt een gespannen brug -
Het rad zinkt tot de naven,
Zij trapplen en bevechten 't fel,
om na 't beklauteren der aprel,[1)]
den grindweg te bedraven.

Zeeuwsch volk, dat met uw gronden vecht,
het zij met valte,[2)] wende[3)] of slecht',[4)]
of langs de zee
voor 't kouter kampt met deze twee;
hoe lijkt Uw kracht en waarde
verbonden in duldenen verzet
dien onverbiddelijken tred
der Bevelandsche paarden.

1) aprel - oploopend stuk dijk.
2) valten - licht ploegen.
3) wenden - zwaar ploegen.
4) slechten - eggen.

Vrouwe....[1)]

Zóo statig vaart de zwaan voorbij
en waardigt zich 't alom niet,
als die voor helm en zee aan mij
langsheen gaat en niet ómziet
Zoo koninklijk bestreelt het zeil
den rand hier der landdouwe,
als mij ontroerde uw kort verwijl
langs deze duine, Vrouwe -

De zee is hier van rozen wit
en kroezige wemelingen.
En tot het overlandsche is dit
doorvonkt van 't meeuwen-zwingen
Maar is z'in 't kant, dat om 't gelaat
zich vlindert en komt vouwen
en rings uw slapen opwaarts slaat
niet even levend, Vrouwe?

't Gemarteld en gestriemde zwin
met zijn doorgromde geulen,
waar de verstrooide volgens in
neerstrijken en stil heulen....
is 't niet úw wrevle en fiere mond,
die donkre blik in 't ijle
waarin de glimlach, als verwond,
kan wiegen en verwijlen?

1) Vrouwe - de naam voor volksvrouw of boerin.

Er groeien distels op het duin
stilzwijgend en vijandig,
tusschen den vroomen akkertuin
en de wateren, opstandig....
En de vergeefsche storm en 't zand
slaat klauwen over klauwen.
Eenzelvige ónuitroeibare plant
hoe zijt g'als deze,.... Vrouwe....

Maar ginds, diep achter 't zeegezang,
in 't lage huis beneden,
- veel kleine roosjes telt 't behang -
en 't laat licht houdt omgleden
de goudspiral'en en 't bronzen brood
met zijn gewijde vrede....
hoe staat gij in 't bestorven rood
der omtrek als gesneden -

Dan wijkt de golf der donkre kuif
van 't milder voorhoofd, Vrouwe -
En uit de kelk van Uwen huif
welt deemoed en vertrouwen.
Dan buigt uw hals zich zacht en trotsch
als de golf breekt aan Uw stranden
En hangt de groote goedheid Gods
om Uw gevouwen handen.

Aan den schilder
Reimond Kimpe.

Septembermorgen

(aan den dijk naar Vrouwepolder.)

De tortels zitten op den til
den morgen zoet te koeren,
of schoeflen over 't vroege erf
der soezerige boeren.
De eerste zon schijnt groen en goud
langs steenpit[1] en langs vlienderhout.[2]
en brandt met duizend flonkers
in 't scherm der boerenpronkers.[3]

De zeedijk reikt tot aan den kruin
der scheefgewaaide linden,
om 't hof, den boogert en den tuin
neerwelvend van de winden.
De waetel[4] treitert z'n trompet
bij 't eerste kraken van 't klinket[5]
En verre en om het meeste
bulken uit 't land de beesten.

Achter den dijk, in 't witte licht,
de zee - vlak tot de kimmen.
Met haar luchtspiegelend aangezicht
ijl overweefd van schimmen.
Wat oeverpalen, kort weerkaatst,
op rijen langs 't bazalt geplaatst
en klakkers in grauwe slieren
langs de zacht-bewogen wieren....

1) steenpit - waterput.
2) vliender - vlier.
3) boerenpronker - duizendschoon.
4) waetel - woerd.
5) klinket - deeldeurtje.

De dijk loopt slingrend en egaal
tusschen het hof, beneden,
én 't eindloos sidderend opaal
der zee.... die, onbegleden
van schepen en van wind, gelijkt
- ginds bleek beduind, hier groen bedijkt -
de witbedauwde weiden
wellend ter andre zijde.

Dan, naar 't verdoken licht verklaart
én hof én land én water
de poeljes[1] kokkren en ter vaart
de aker[2] maakt geklater.
gaan langs 't email en mat azuur
de wulp en drukke tureluur
véel aan - als duizend felle
fluitjes, die 't hoog vertellen.

En naar 't beneê en over zee
al tortelt en al tuitert
zie! zeil en toren, hoeve en reê
en d'erwten goudgeruiterd![3]
September's zon verspat alom
het vuur uit haren gouzeblom[4]
De wind komt 't perlemoer verwarren
de klipper kloeft al voor de karre -

Hoog. in 't geplas, diep, in 't gewas
't lacht al van stuuk[5] en en schoven
O God, 't doordwaal met ermen pas
Uw tintelende hoven.
Laat m'in Uw handen laag en klein
Uw muster[6] en uw zeekel[7] zijn
om de verrukkingen, naar Uw wille
te bundlen hier of óp te tillen.

1) poeljes - kuikens.
2) aker - putemmer.
3) ruiter - opperstand.
4) gouzeblom - goudsbloem.
5) stuuk - opper.
6) muster - stellage voor de oogst.
7) zeekel - sikkel.

Kamille

Zoo, als zij al van eeuwen was
tusschen 't overwoekrend gras,
half verborgen en in 't stille
wit en goudig
bloeit eenvoudig
de kamille -

Aan den kant der dorre straat,
waar haar 't stof te boven gaat
en de voeten haar vertreden
heeft haar schoonheid
in gewoonheid
zich beleden -

Tusschen zurings ijdlen pluim
en der weegbree plompen luim,
altijd wuft en druk omtogen
boom-bedonkerd
dauw-beflonkerd
ziet z'omhooge -

Maar haar goud en zacht satijn
plukt uw hand tot medicijn
En haar bloed zal ons genezen
En bij 't sterven
glanst haar verve
lang na deze.

Tusschen oud en dood velijn
zal zij plots weer stralend zijn,
eeuw'ge en vergeten sterre
En haar geur is
in den treurnis
vreemd en verre.

't Geel hart in den kanten schijn
van haar nimbus, wit en klein,
die de wind en 't licht doet trillen
leeft veelvuldig
hier geduldig
de kamille -

Onbesproken, on-geacht
staat z'in 't groote licht en wacht,
Zeeland's bloem en hart, kamille.
als die arm en niets beteekent -
leeft en doet 't vanzelve sprekend
naar Gods wille.

De schorren[1)]

Enkel ruimte, enkel wadde, enkel water
En geen aanvang en geen einde en geen reê -
Slechts het kartlen en het rillerig geklater
door de geulen naar de dieper geul beneê
en een geurenlooze schommelwind ontstaat er
en vergaat er met de grillen van de zee.

In een eindloos bemonklen en bemorren
hun verdoemenis van wisselvallig zand,
waar geen liefde wil ontbloeien en verdorren
en geen macht zich om erbarmt en tegen kant,
liggen grauw in hun verlatenheid de schorren
als een doodbedroefd en toegankelijk land.

Van een eeuwig door veroveren en verliezen
spreekt het tijdelijk van aangewiegeld wier.
En het immer wegen sluiten en weer kiezen
werd het eenig en mismoedige vertier,
mét het ritselen op de eilanden der biezen
in dit klamme laf-bekabbelde revier,

En de morgens en de middagen, de nachten
alle uren glijden wezenloos voorbij
of het schreide of het zuchtte of het lachtte
bij het nadren of benemen van 't getij,
al het lichte, al het rauwe, al het zachte,
zijn hun levenlooze oorden eenerlei.

1) schorren - wadden en moerasland.

Slechts de hemel komt hen overijld bewolken
of beglimt opeens de heuvlen der contree
En de hooge vogels, die hen schaarsch bevolken
wandlen driftig met de waterloopen mee.
Hoor! hun ijle stemmen zilverig vertolken
de versmachting dezer wezenlooze zee.

Ginds het weemlen, ginds het lachen, ginds het leven -
ginds de twijfel en de liefde, haar verraad -
de bestorming, het verwinnen en het sneven
héel een wereld, die verrukt of die vergaat.
Maar hier liggen de gedachte-leege dreven
om het even - zonder hoop en zonder haat.

Noch het zonlicht, noch de winden, noch de sterren
noch het droomerig bemantlen van de maan;
sneeuw of regen en de mist die hen besperren
gaan hun tijdlijke verschijning amper aan.
Want hun geest is het licht der zeeën verre
en hun aanschijn een verworpen óndergaan.

Waar geen hand ons ter verlossing kan bereiken,
maar het zand om elke naderig zich sloot.
Waar de wanhoop, handenwringend in 't bezwijken,
zich ten halve komt verheffen uit hun schoot....
liggen slijmerig en gluiperig de slijken
als de giftige gewesten van den dood.

Verzen door C.J. van Geel.

Het volgzame kind

Twee kindren zaten samen lief te spelen,
ze waren zielsgelukkig en tevree.
Een derde zei: ‘Ik speel met jelui mee!’
Toen gingen alle drie al gauw krakeelen.

Die derde leek een kind om zoo te stelen,
doch ras bespeurde men zijn zwakke stee.
Van de andren wilde 't alles, maar o wee
van zijn bezit wou 't zelfs geen zuurtje deelen.

Toch mogen wij dit ventje niet verguizen.
Het heeft familie in de beste huizen
en volgt al braaf het spoor van zijn papa.

En die papa is ook weer van zijn vader
een volgzaam zoon. Dus past het kind in 't kader.
Het speelt precies het voorgespeelde na.

Het doel

Wij loopen dolend in de drukke straat
stoep op, stoep af om 't verre doel te vinden
van onzen weg die immer verder gaat -
maar ach, verzienden dwalen hier als blinden!

Geen gids die in dit oord den weg ooit vond.
Zelfs wie zich stout met toog en bef omhangen
zijn, als de mol, bij hard bevroren grond
in duistre onderaardsche cel gevangen.

Wie wij toch zijn? Van waar? Waartoe? Waarheen? -
't Zijn oude vragen van het jongste heden,
de tijden door gebeiteld in den steen
der harten die eens levenshonger leden!

De school als maatschappijfactor door Louis Knuvelder.

Terrein-verkenning.

Laat ik - aleer aan het eigenlijke onderwerp te beginnen - een fundamenteel misverstand uit den weg mogen ruimen. Een misverstand, even algemeen verspreid als betreurenswaardig, en waartegen ik reeds jaren lang heb trachten te vechten. Nog altijd treft men, in alle kringen onzer Nederlandsche samenleving, een jammerlijk groote onwetendheid èn onverschilligheid ten opzichte van het geheel, dat men school-wereld mag noemen. De school, vanaf bewaarschool tot Universiteit, staat volkomen buiten de interesse van hen, die anders zoo prat gaan op hun uitgebreide en breede belangstelling. Intellectueel of niet, men bekommert zich om alles, behalve om het nuchtere en op de praktijk ingestelde schoolwerk. Als er al eens ooit en ergens over gesproken wordt, dan meent men er zich makkelijk van af te mogen maken: de school, met alles wat ‘d'rum und d'ran’ hangt, is terrein voor paeda-, wetten- en andere goochelaars, en een mensch met zelfrespect hoeft zich daarmee niet te bemoeien. In onze tijdschriften leest men over alle denkbare onderwerpen, maar wie iets over de school wil vinden, moet in de vakbladen terecht.

Dit is een misverstand, dat op den duur niet minder dan noodlottig moet worden. De school, met al wat er aan vast zit,

is nu eenmaal, of men 't wil zien of niet, een een der meest vitale deelen van ons geheele volksleven; en het niet achten op wat dààr gebeurt, kan ongemerkt tot onhelstelbare schade voor heel dit volksleven leiden. We zullen in het verloop voldoende zien, dat dit beschadigingsproces reeds volop in gang is, juist omdat er zoo goed als geen mensch zich iets van die, geheel op zichzelf staande, school aantrekt.

Terwijl het toch niet zoo moeilijk aan te toonen is, dat, met een variant op Multatuli, niet alleen de meesters in de klas en in de Rechten met de school te maken hebben, maar evengoed de belastingbetaler, de vader en moeder, elk lid der gemeenschap. Immers: die school is niet zoo maar een instituut, dat daar ergens in het luchtledige hangt, om zichzelfs wil of om baantjes te scheppen of om den tijd door te komen. Die school is de plaats, waar de kinderen goeddeels gevormd (moeten) worden tot toekomstige leden van de gemeenschap. Dus tot toekomstige Nederlanders; tot smid, schoenmaker of advocaat; tot m è n s c h in de samenleving van duizenden menschen. Waar nu iedereen er belang bij heeft, dat die samenleving zoo goed mogelijk zij, heeft men er vanzelf belang bij, dat de toekomstige leden, die deze samenleving moeten vormen, ‘op peil’ zijn, - en dus heeft ieder belang bij de kweekplaats, waar deze gevormd worden. Zooals de wet formuleert: ‘tot alle christelijke en maatschappelijke deugden’ moet de school opvoeden. En dit is iets, wat eenieder aanbelangt. Als we dan zien, dat deze school bijna stelselmatig gehinderd, gehandicapt en belemmerd wordt in het vervullen van die plicht, en dat op deze wijze zeer ernstige schade aan de toekomst gedaan wordt, dan is het zoo onbegrijpelijk, dat men zich hier maar in alle rust bij neerlegt, en schoolzaken bij voortduring van zich blijft afschuiven.

Te grooter wordt deze onbegrijpelijkheid, waar toch het tegenwoordige geslacht der ‘groote menschen’ gevormd wordt door ouders dezer schoolgaande kinderen. Men moet zich welhaast afvragen, of deze ouders volkomen onverschillig zijn, voor wat er met hun kinderen gebeurt. Bovendien is het een niet te ontkennen feit, dat wij allen, direct of indirecht, aan de geweldige kosten der school meebetalen; men zou zoo zeggen, dat iemand,

die bijdraagt in de kosten, toch ook wel belang zou stellen in het resultaat. Op deze wijze kan men doorgaan om verder argumenten te vergaren voor de stelling, dat de school zou moeten staan in het brandpunt der openbare belangstelling; en dat het een tragisch misverstand is, te denken, dat wij daar niets mee te maken zouden hebben.

Nu wil hiermee geenszins betoogd zijn, dat we in een of anderen vorm terug zouden wenschen het onzalig instituut der 'oudercommissie's', dat ooit leefde; waarbij een willekeurig stel heeren, boeren, fabrikanten, gezamenlijk toegang tot de school moet hebben, om tijdens de lesuren den onderwijzer op de vingers te kijken en te tikken. Deze vorm van belangstelling is een 'liefde, die doodt' en zéér onjuist. Eerstens om het doodnuchtere feit, dat een boer, een fabrikant, een schoenmaker of een arts, niet in staat is, het werk van den onderwijzer rechtvaardig te beoordeelen; tweedens, omdat de fouten der school niet liggen in dezen of dien individueelen onderwijzer. Zelfs mag op dit oogenblik gerust gezegd, dat het onderwijzerscorps in doorsnee van meer dan bevredigend hoog gehalte is, en dat de onvoldoende krachten ertusschen tot de tamelijk zeldzame uitzonderingen hooren, die den regel bevestigen.

Maar: àls er fouten aan de school kleven (en er kleven groote fouten aan!) dan ligt dit niet aan de onderwijzers, maar aan het heden ten dage vigeerende systeem. Dit is van hoog tot laag onjuist, en noch onderwijzers of leeraren, noch inspecteurs of hoofdinspecteurs zijn hiervan de oorzaak.

Nu zou gevraagd kunnen worden: is dan de suggestie niet juist, dat ons onderwijs (en met name ons volksonderwijs, dat hiervan het leeuwendeel vormt), zóó afdoende georganiseerd is, dat wij er ons niet meer bezorgd over hoeven te maken? Met de deur in huis vallend, kunnen we zeggen: neen; de resultaten van het onderwijs zijn alles behalve bevredigend, en staan in geenerlei relatie tot de eraan besteede kosten en moeiten. Juist omdat dit zoo is, lijkt het noodig, er de aandacht op te vestigen. Georganiseerd is de boel wel; zelfs mag men vreezen, dat ze kapot-georganiseerd is.

Kijken we naar het leven, dat resultaat is van een eeuw onderwijswetgeving. Nog geen maand geleden is het, dat een werklooze me kwam vragen, om een briefje op te stellen voor het college

van B. en W. Toen ik den man een kladje gaf en zei: lees 't maar eens over, kwam het antwoord: dat zal de vrouw wel doen, want ik kan niet lezen en ook niet schrijven. Alleen m'n naam een beetje. (Ik ben zeer bang, dat de vrouw den brief ook maar onderteekend heeft voor den man!) Deze man was nog niet zoo oud, dat zijn jeugd in de 'duistere middeleeuwen' of zelfs in den tijd van analphabetisme kon liggen; hij was amper dertig jaar! In een mij bekende school werd dezer dagen de onderwijzer der eerste klas (die de twede erbij heeft) verblijd met drie nieuwe leerlingen; broers, resp. 12½, 9 en 6 jaar oud. Ze hadden geen van drie ooit 'n school bezocht, terwijl de oudste reeds over een goed jaar de school weer mag verlaten, en 'volleerd' is.

Het zou wel een toeval zijn, als ik, deze twee gevallen kennend, precies de beide eenige van Nederland kende; alle factoren van kansrekening zijn hiertegen. Logischer lijkt mij om te zeggen: we kunnen deze twee gevallen aanzien als een zeer klein deel van het heele aantal dezer voorkomendheden. Kan men nu al zeggen, dat de twee oudste kinderen van het drietal een strafbaar absentisme gepleegd hebben(?) en dus door eigen schuld analphabeet dreigen te blijven, de werklooze verklaarde uitdrukkelijk, op school geweest te zijn; maar er niets meer van te weten. Fout van de school? Ik weet toevallig, dat het een zeer goede school is. De fout lag *niet* bij die bepaalde school, ze ligt nòg bij de 'huidige' school. Dé huidige school, waar duizenden kinderen vandaan komen, die na tien, twaalf jaar, hoegenaamd niets meer weten of kennen. En nogmaals: wij zullen de laatsten zijn, om hiervan de onderwijzers schuld te geven, die zelf niet anders kunnen, omdat ze mede-slachtoffer zijn.

Laten we dus die school eens onder de loupe nemen, om te trachten aan te geven, waar die fouten dan wèl schuilen, en eventueel hoe ze verbeterd kunnen. Reeds een tiental jaren geleden bestond ik het toentertijd stoute stuk, te twijfelen aan het nut en resulaat der school. Kostte dit toen nog de straf van tamelijk unfaire insinuatie's van de zijde der opzettelijk-blinden, heden staat de zaak er wel iets beter voor. Er zijn nu méér publicatie's, die deze ontevredenheid uiten; ik noem er enkelen: Dr. J.L. P r a k staat aan de spits met zijn uitstekende *School, Beroep en Aanleg;* de heer T i e m e r s m a hekelt geestig èn juist *Het*

Eenheidskind; de heer H.H.J. M a a s critiseerde in *Onze Schoolvoeding;* terwijl zelfs de buitenlander C.A. M e n n i c k e meesprak over *Hervorming van Opvoeding en Onderwijs,* en er minstens twee rapporten verschenen van groote en ter zake kundige commissie's. Behalve zij, die niet willen zien, mag gezegd, dat insiders wel allen hetzelfde stoute stuk bestaan als ik tien jaar geleden; dat geeft den burger moed.

Te sterke centralisatie.

Als eerste, en welicht overwegend groote, fout van de huidige school, moet m.i. genoemd een té sterk doorgevoerde centralisatie; een, door het domme potlood opgestelde, eenheid in meer dan een opzicht, die het wekken van werkelijk leven (en wat is opvoeden anders dan dit?) onmogelijk maakt.

Jaarlijks worden rond denzelfden tijd in ons land enkele duizenden kinderen ongeveer zes jaar, wat beteekent, dat ze vallen onder den leerplicht. (Tusschen haakjes: een plicht die volkomen terecht opgelegd wordt.) Dit heeft tengevolge, dat rond September (soms rond Paschen) van Groningen tot Maastricht enkele duizenden kinderen voor 't eerst in de lagere-school-banken plaats nemen en met het systeem in aanraking komen. Vanaf dezen bewusten dag zijn honderdtallen onderwijzers bezig, deze kinderen in te lijven in de ‘christelijke en maatschappelijke deugden’, die de onderwijswet eischt, en die (schijnbaar voor eens en voor goed) vastgelegd liggen in ‘de vakken a t/m k’ als verplichte, en ‘vakken 1 t/m u’ als facultatieve. Voor niet-deskundigen mogen deze technische termen vertaald: verplicht zijn de vakken: lezen, schrijven, rekenen, Nederlandsche taal, vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde, kennis der natuur, zingen, teekenen, lichamelijke oefening, nuttige handwerken. Facultatief zijn: Fransch, Duitsch, Engelsch, wiskunde, handelskennis, algemeene geschiedenis, handenarbeid, landbouwkunde, tuinbouwkunde en fraaie handwerken. Bij de verplichte Vaderlandsche geschiedenis is even verplicht eenvoudigste kennis der gemeente-, provinciale en staatsinrichting; en bij kennis der natuur: eenvoudigste kennis der gezondheidsleer.

Nu laten we voor deze keer alle facultatieve vakken buiten

beschouwing - om vast te stellen, dat de school, waarop zoo juist die duizenden kinderen gekomen zijn, den plicht heeft, om al die kinderen binnen de zeven jaar niet minder dan tien vakken bij te brengen, waarvan twee nog met een aanhangsel versierd. Deze verplichting geldt (op straffe van subsidie-verlies) voor alle scholen voor gewoon lager onderwijs van Delfzijl tot Hulst, van welke richting of van welke streek ook. Had de Heer Tiemersma ongelijk, te spreken van het Eenheidskind? Of men nu voorkeur heeft voor deze of die *methode* in het aanleeren van een vak, dat is bijzaak - daarin is men dan ook vrij. Maar niet vrij is men in het voornaamste: de hoeveelheid vakken, en de hoeveelheid van elk vak, die minimaal gegeven moeten worden.

En hier zit nu juist het.... onzinnige (zou men bijna zeggen, als 't niet zoo oneerbiedig ware). Wie, die eenigermate met kinderen vertrouwd is, zou durven stellen: dat alle zesjarigen van Delfzijl tot Hulst op dezen zelfden Septemberdag geheel *eender* zijn. D. w.z. dat zij op dit historische tijdstip hebben: een eenderen lichamelijken weerstand, een eender geestelijk opneem-vermogen, een eender geheugen, een eender geheel van tot dan toe opgedane ontwikkeling en ervaring. Kort: dat elk kind een zuiverst evenbeeld is van elk zijner duizenden mede-kinderen? De vraag stellen, is het belachelijke ervan aanwijzen. Het is niet alleen zoo, dat er slechts geringe, over 't hoofd te zien verschillen zijn in bijkomstige zaken; maar zóó: dat de meest denkbare variaties voorkomen van nul tot oneindig. Elk kind heeft geleefd in een geheel eigen, tamelijk afgesloten, milieu en heeft daar opgedaan een som van indrukken begrippen, kennissen, die succesievelijk verwerkt zijn in de, bij de geboorte meegekregen, vermogens. Er is niet alleen verschil tusschen het kind van den doctor en dat van den werklooze; er is zelfs verschil tusschen het kind van den werklooze uit Amsterdam en die uit Roodeschool. Er is verschil tusschen het kind van den ‘deftigen’ werklooze, die altijd het één-kind systeem heeft gehuldigd, en dat van den ‘proletariër’, die er zes of zeven heeft.

En wij zetten een twintig, dertig of méér van deze kinderen in één lokaal; en over 't heele land enkele duizenden kinderen in honderden lokalen.... en we beginnen in te gieten. We vragen noch naar den vorm, noch naar het volume der vaten, noch naar

de stoffen, waarvan ze gemaakt zijn. We hebben van ‘hoogerhand’ een dosis wetenschap gekregen met het bevel: giet in. Wie kan zich verbazen, dat het eene vat breekt, het andere barst, bij 't derde de bodem doorzakt, bij 't vierde de opening te nauw blijkt, het vijfde omkantelt - en dat er slechts in een hypothetisch toeval een vat gevonden wordt, dat juist geschikt is voor dié hoeveelheid van dién inhoud. De erg slimmen komen naar school en weten soms al meer, dan in een half jaar geleerd hoeft; ze mogen zich een half jaar doodvervelen, als ze maar niet de orde in de klas verstoren. De slimmen hebben 't in drie maanden door; hoeven zich nog maar drie maanden te vervelen. Het denkbeeldige exemplaar van 't denkbeeldige eenheidskind kan precies op tijd meekomen. De minder ‘normale’ (volgens denkbeeldigen norm) kan op den duur niet volhouden, en merkt in de vijfde of zesde maand dat 't nooit door den rijstebrijberg heen komt. Wie nog minder is, och, die merkt het in vier maanden of vier weken of vier dagen. Mààr.... ‘wat ook vall', de klas staat pal’; al deze kinderen zijn gedoemd, een jaar bij elkaar door te brengen. Ja, eigenlijk zeven jaar, want of men al eens blijft zitten, maakt niet zoo veel uit; de kwelling komt dan een jaar later toch.

Hebben ze zoo zeven jaar doorgewroet, den veertienden verjaardag bereikt, en zeven, zes, vijf of soms vier of minder klassen doorgemaakt, dan wordt verondersteld, dat ze klaar zijn voor het leven.... ze mogen er uit. En.... aan deze zijde van de school vertoont de onnoozelheid van 't domme potlood zich nog eens duidelijk: die in de Groninger veenbedrijven te werk komt, heeft evenveel van dezelfde stof doorgemaakt als zijn broer in de Langstraatsche schoenindustrie èn als hij, die in Utrecht het Gym. zal bezoeken, en als hij, die in Velp loopjongen gaat worden, en als het meisje, dat dienstmeisje als ideale levensvervulling ziet, en als het meisje, dat gaat studeeren voor kinderarts. En als men deze jongens en meisjes dan twintig jaar na 't verlaten der school bij elkaar brengt, dan roemen zij eendrachtig de boottocht van Harlingen naar Rotterdam, waarbij ze alle gepasseerde wateren op hun duimpje kennen, ze herinneren zich in roerende eendracht de gebitsformule van de haas en ze danken den hemel, dat hun geleerd werd, wat er in 1612 allemaal is gebeurd. Aan deze en dergelijke wetenschappen immers heeft zoowel de veener

als de schoenmaker als de huishoudster als de loopjongen en de inmiddels Gymnasiumrector geworden student zijn succes te danken. Ten diepste doordrongen van de noodzaak der ‘algemeene ontwikkeling’, waaraan zij zelf hun levensgeluk danken, hebben ze zich beijverd, hun zoons en dochters ter school te zenden en een wakend oog te houden; en zij vernamen van hun zoons dezelfde boottochtjes, dezelfde sommetjes, een beetje verdere geschiedenis, een vernieuwde spelling, waarbij ze getrouw de -nnetjes àf en weer ààn leerden. Mogelijk vernamen ze nog wat over vliegtuigen, radio en electriciteit, die in hun tijd nog niet zoo ver waren.... en ze zijn vol vertrouwen op Nederland's toekomst en op den afloop der crisis....

Men beschuldige mij niet, dat ik spot met ernstige zaken; ik ben doodernstig, maar ik kan 't niet helpen, dat de zaak bijna.... bespottelijk is. Wil men 't' ernstiger geformuleerd? Welnu: zou het voor al die duizenden kinderen, die dien historischen Septemberdag de school binnenwandelen, absoluut noodzakelijk zijn voor hun levensgeluk en voor hun maatschappelijke carrière, dat zij over heel 't land dezelfde (veel te groote) hoeveelheid kennis ontvangen? Afgezien (even) van de vraag, of ze in staat zijn (physiek en psysisch) deze kennis te verwerken?

Intellectualisme.

Wil men nu de oorzaak van deze dwaling, van dit mishandelen, dat wij onze kinderen doen?

Het is geen andere dan onze over-intellectualistische gesteldheid. Wij meenen, dat het levensgeluk op géén andere wijze meer verkregen kan worden, dan door 't van buiten kennen van blinde kaarten, 't weten over meeldraden, stampers, kroon- en schutbladen van elke bloem, en, voor de M.S. wordt hier nog een schepje boven op gedaan. Het ware interessant, aan alle artsen, juristen, theologen, philosophen e.t.q. een lijstje van M.S. kennis voor te leggen met de vraag, welke zij hiervan meer dan terloops noodig hadden. Het zou dan blijken dat er.... beangstigend weinig was blijven hangen, omdat deze menschen, eenmaal 't eindexamen der M.S. achter den rug hebbend, zeker 90% dezer schoolweetjes nooit meer noodig hadden. Zelfs zij, die in de meest

ontwikkeling-eischende beroepen werkzaam zijn, zijn heel wat vergeten.

Wij zijn volkomen ver-intellectualiseerd; d.w.z. wij meenen, dat een jonge mensch eigenlijk *alles* moet leeren en weten, voor hij bekwaam is, om in het leven zijn plaats in te nemen, - althans dit te trachten. In dit opzicht is de M.S. er nog slechter aan toe dan de L.S.; dààr immers heeft men de vakleeraren, die ieder voor zich denken dat hun vak het allerbelangrijkste is, en liefst zouden zien, dat elk student er net zooveel van wist als zij zelf; terwijl op de L.S. tenminste een klasse-onderwijzer gedwongen is, alle vakken te geven. Hierbij merkt hij vanzelf, dat elke jongen niet voor elk vak dezelfde ambitie, aanleg en vermogens heeft. Maar: dit ontslaat hem evenmin van den plicht, om de gegeven minimum-dosis te behandelen, en maar te zien wat ervan blijft hangen. Als men vraagt, waar deze verintellectualiseering vandaan komt, mag ze gevoeglijk geschreven worden op rekening van de Aufklärung, van het rationalisme. Dit immers ging niet alleen de meening huldigen, dat met de rede alle geheimen des levens te achterhalen zijn (wat reeds verkeerd was) maar evenzeer: dat de ontwikkeling van de rede de panacée was voor alle kwalen van mensch en wereld. Als de rede maar ontwikkeld werd, dus: als ieder mensch maar zoo veel kennis vergaarde als mogelijk was, dan waren vanzelf de menschen individueel gelukkig, en de wereld als geheel. Bekend mag heeten de slagzin waarover deze strooming beschikte: ‘richt scholen op, en ge kunt gevangenissen sluiten’. De cultus van de rede zou redding brengen, en men vergat volkomen, zichzelf eens af te vragen, of het wel.... redelijk is, *ieder's* rede met een dusdanig overbodige massa kennis lastig te vallen.

Men maakte trouwens een veel grootere psychologische fout, doordat men ging doen, alsof de rede de eenigste der menschelijke vermogens is. Terwijl het duidelijk blijkt, dat dit geenszins waar is; ja zelfs, dat andere vermogens waarschijnlijk van veel grooter invloed zijn op het menschelijk handelen èn op zijn geluk. Het ‘kennen’ van alle maatschappelijke en christelijke deugden is nog geenszins een waarborg voor het beoefenen ervan; wie er nooit in g*e*oefend is, zal een zwaren dobber hebben, om ze te b*e*oefenen. Natuurlijk kan de rede een hulpmiddel zijn, maar ze is niet

's menschen eenige, nog minder zijn voornaamste vermogen. Toch zijn we een paar eeuwen rustig doorgegaan op den weg van rationalisme en intellectualisme; - al kon er dan ook geen enkele gevangenis gesloten worden, scholen werden er steeds meer geopend.

Verbalisme.

Was het dus een psychologische fout, alle heil te verwachten van de ontwikkeling der rede - zelfs hierbij ging men nog weer on-psychologisch te werk. En wel hierdoor: dat men als eenige middel voor de verstandelijke ontwikkeling scheen te kennen: h e t w o o r d ; gedrukt, geschreven of gesproken. Wel vak men ook neemt, het wordt den leerling door middel van het woord bijgebracht. Hij moet er over lezen, luisteren, en soms eens schrijven. Maar meestal (tijdens de schooluren) luisteren; mooi met de armen over elkaar zittend liefst, heeft hij een uur lang al luisterend op te nemen, wat de leeraar staat te doceeren. Hij mag aanteekeningen maken, en deze of de les uit zijn studieboek thuis in 't hoofd stampen - en hij maakt een mooie kans als beste leerling beschouwd te worden. Geen mensch maakt er zich druk over, als b.v. over de telephoon een alleruitvoerigste uiteenzetting gegeven is, of de leerling nu ook inderdaad in staat is intercommunaal te telephoneeren; - als de graphische voorstelling van een treinenloop behandeld is, vraagt niemand, of een leerling alleen en zonder ongelukken in den juisten trein terecht kan komen. (Ik wijs er met nadruk op, dat dit geen phantasie is, maar aan feiten ontleend.) Niemand vraagt er naar, als de vaderlandsche geschiedenis behandeld is, of een leerling ook bereid is, morgen voor 't vaderland iets te offeren; als de theorie maar volledig is gekend, zooals handboek en docent wenschen, is men klaar.

Op een dergelijke wijze wordt er doorgewerkt, van dien historischen Septemberdag totdat de betrokken jongen een baan heeft, al of niet via middelbare of hoogere studie. Zijn hoofd heeft vol gezeten met allerlei ‘weetjes’ (meestal op 't examen er even grondig uitgepompt, als tijdens de schooljaren ingepompt), hij

kan een cijferlijst toonen met alle cijfers tusschen 1 en 10, en hij is opgevoed....

En het ergste nog: dat de onderwijzer of leeraar verplicht is, om zoo te handelen, en het oordeel over een jongen van deze tien cijfers te laten afhangen. Iedereen zou verschrikkelijk verontwaardigd zijn, als een leerling, die b.v. eindexamen H.B.S. deed, alle vragen precies en volledig wist te beantwoorden en dus niets dan 10 verdiende voor elk vak, op zijn diploma een aanteekening kreeg: ‘hij heeft jegens leeraren en medeleeringen voortdurend gelogen, alsof het gedrukt stond,’ of ‘als hij onbewaakt is, tracht hij uit jassen te stelen’ of ‘kent geen grooter plezier dan kleine jongens te ranselen.’ De vader zou misschien geweldig opspelen, misschien wel procedeeren, en zeker zeggen: ‘dat de school daar niets mee te maken heeft.’ En de goede man zou zeer verbaasd opzien, als hem de wet onder den neus gehouden werd, die spreekt over ‘alle christelijke en maatschappelijke deugden’. Zoover zijn we reeds verdwaald geraakt, dat zelfs de ouders in allen ernst meenen, dat de school geen andere taak heeft dan een intellectualistische: onderwijzen.

Vandaar ook het nog steeds zoo nijpende tuchtprobleem. De ouders huldigen de stelling uit het bekende grapje van 't briefje aan de juffrouw: ‘ons Roosje is om aan te leeren en niet om aan te ruiken’! De leerkracht mag ten eenen male niet anders dan doceeren; anders loopt hij gevaar, de verontwaardiging der ouders te wekken.... die nog steeds met ‘de wet’ in de hand staan. Of een jongen al van dusdanig karakter is, dat hij geen grooter vermaak kent, dan den belhamel uit te hangen en de boel overhoop te zetten - wat vermag de onderwijzer? Een flinke draai om de ooren, die soms van oneindig nut kon zijn voor 's jongens eigen *karakter,* wordt mogelijk gestraft met een tientje boete. Wil hij den jongen school houden: vader komt hem opeischen en dreigt met processen wegens vrijheidsberooving. Geeft men straf mee naar huis, dan zegt vader: ‘ben je gek, dat hoef je niet te maken’. En de spraakmakende gemeente zegt dan, dat 'n goed onderwijzer ook zonder straf voldoende tucht en orde er onder moet kunnen houden - alsof er in de school niet evengoed als in de groote maatschappij elementen tusschen zitten, voor wie straf noodzakelijk en uiterst heilzaam is. Wij geven direct toe:

een goed onderwijzer zal zelden strenge tuchtmiddelen noodig hebben, heelemaal er buiten kan er geen. Zelfs een Don Bosco, terecht geprezen als toepasser van 'n preventieve liefde-paedagogiek, heeft wel eens moeten tuchtigen - soms zelfs vrij streng. Er zijn nu eenmaal jongens, die met geen midel te ‘bedwingen’ zijn dan met machtsmiddelen; evenals er nu eenmaal burgers zijn, die alleen met machtsmiddelen ertoe gebracht kunnen worden, hun maatschappelijke plichten na te leven.

Maar: dit alles telt niet mee in de huidige school; daar geldt het: Roosje is om te leeren, en niet om aan te ruiken; - leeren en nog eens leeren is het parool. Wij zien zelfs in de praktijk, dat (natuurlijk) er ook nooit de geringste afwijking geoorloofd is van de ‘leervakken’, terwijl b.v. zulk een bij uitstek nuttig iets als lichamelijke oefening (gymnastiek) zoo goed als algemeen verwaarloosd wordt, bij beslissing van hoogste instantie gedispenseerd is. Hierdoor is met één streep een eind gemaakt aan iets, wat toch van zéér groote beteekenis ware, gezien het lichamelijk ongezonde, dat er in de school uiteraard schuilt. Een kind, dat per dag minstens vijf heele uren in de bank moet zitten, z'n rug krommen om te schrijven en z'n oogen inspannen om te lezen en op 't bord te zien, krijgt schade aan zijn gezondheid. Logisch ware het, dat de school, die deze schade veroorzaakt, ook trachtte, ze zooveel doenlijk te vergoeden door een intense gymnastiek; maar waar intellectalisme en rationalisme vergaten, het lichaam als volwaardig vermogen mee te tellen, is het argument dat ‘er geen geld is’ al zeer gauw gevonden en aangenomen. Men telle de gevallen van een flinke, correcte lichaamshouding, van gezonde, getrainde en weerstandskrachtige pupillen, die de school verlaten. Men zette ernaast de sloome, futlooze, lamlendige en lummelachtige houding van het meerendeel dezer spes patriae.

Behalve deze lichamelijke oefening behandelt het intellectueelendom (uit haar aard) even stiefmoederlijk de beide andere vakken, die eenigermate vormende waarde hebben: teekenen en zingen. Nu zijn dit wel zaken, die niet iedereen gegeven zijn, maar meestal wordt er ook maar weinig moeite voor gedaan. Landkaart en leerboek zijn voornamer. Intellect-vergoding und kein Ende.

Het domme potlood.

Het domme potlood schijnt nu eenmaal oppermachtig in onze schoolorganisatie (en daar heusch niet alléén); het heeft de reeds genoemde onmogelijke centralisatie tot stand gebracht, het heeft de overlading en het intellectualistische karakter gehandhaafd, het heeft nog méér schuld.

Ik noem de beruchte 'leerlingenschaal'. (Als ik lust had in een zetel in onze Tweede Kamer, richtte ik een anti-leerlingenschaal-bond op, en succes ware verzekerd.)

Hoewel ieder schoolman dezen term méér dan voldoende kent, is er voor anderen misschien een korten uitleg noodig. Ze gaat n.l. over het aantal leer*krachten*, dat aan een school mag benoemd worden, op Rijkskosten. Natuurlijk is het niet te eischen, dat men maar doodnuchter voor elke klas een kracht aan moge stellen; op dorpsscholen, waar weinig kinderen zijn, zou per klas van misschien nog géén tien kinderen één onderwijzer, te duur zijn; en in groote bevolkingscentra kon een man met één klas, een tachtigtal kinderen krijgen. Zóó dom is het potlood niet. Het zegt: aan elke school zeven man, kan niet; ik ga grenzen stellen. Het aantal leerkrachten moet in relatie gebracht tot het aantal leerlingen. Dus op ieder aantal van zooveel leerlingen, één kracht. (Het doet er uiteraard niet toe, hoeveel dit leerlingenaantal per kracht is; het is een schroef, die men naar believen kan op en neer draaien.) Hoe nu dit aantal leerlingen en leerkrachten over zeven klassen verdeeld moeten, is een rebus, waar men zich ten Departemente niet druk over maakt; de hoofden der scholen zien dit wel uit te werken. Men treft scholen, waar één man zeven klassen heeft; waar de zeven klassen met twee, met drie, vier of vijf verdeeld moeten worden. Een slim mensch zal misschien vragen, of dit nooit in botsing brengt met o.a. het Bouwbesluit (om van gezond verstand nog maar te zwijgen). Daarin wordt immers bepaald, dat per leerling zooveel M.^{2} oppervlakte en zooveel M.^{3} ruimte aanwezig moet zijn? Ik vrees, dat de meeste onderwijzers dit besluit alleen nog kennen van hun Kweekschooltijd; in de praktijk kan men er zich onmogelijk aan houden. Als men in een lokaal anderhalve, soms twee, twee-en-'n-halve of meer klassen moet plaatsen, dan wordt er niet meer gemeten, alleen nog maar gepast. En.... als zoo een klas in twee stukken is

gesplitst, en elke helft bij een ander onderwijzer in een ander lokaal zit, dan spreekt 't wel vanzelf, dat ze gelijk blijven in de behandeling der stof, nietwaar? De onderwijzer, die de helft van klas 3 heeft bij klas 4, zal bijna noodzakelijk anders werken dan die van klas 2, die ook de helft van 3 heeft. Als na een jaar die beide helften van de derde bij elkaar komen, dan zou het wel een wonder moeten heeten, als ze precies gelijk opgegaan zijn.

Wij doen met die leerlingenschaal als een millionair in een philantropische bui. De man stichtte een groot ziekenhuis, waarin gelegenheid was tot opname van alle denkbare zieken. En in 't reglement bepaalde hij aangaande het aantal medici, dat hiervan zouden worden aangesteld niet een aantal specialisten, niet betreffende het aantal afdeelingen; maar in overeenstemming met het aantal gebruikte bedden, oftewel het aantal aanwezige patienten. Tijdens de eerste honderd zieken, drie artsen; deze rennen door de diverse afdeelingen en moeten alle patienten van eenzelfde medicijn voorzien. Gaan er enkele patienten weg, dan wordt er ook een arts ontslagen, en moet men 90 patienten maar met twee artsen opknappen. Toen er van de honderd patienten tachtig gestorven waren, werd het ziekenhuis van hoogerhand gesloten. Wij zijn zoo ver nog niet; wij hebben een triomphantelijke leerlingenschaal en onze uniforme medicijn volgens art. 2. LO wet. En dit alles gecentraliseerd van Hulst tot Delfzijl, voor stad en platteland, voor dun- en voor dichtbevolkte streken, voor gebieden waar een ‘einheitliche’ en die, waar een zeer gemengde bevolking is. Nu heeft de Minister onlangs wel toegezegd, dat in zeer bijzondere gevallen van deze schaal afgeweken kan worden, en men toestemming kan krijgen voor ‘boventallige’ leerkrachten, maar hoeveel zijn er dit op heel het land? Als het aantal van beteekenis ware, zou men dan niet een veel makkelijker weg vinden, in het veranderen van de leerlingenschaal op zichzelf? Het is toch al te dwaas, dat op zekeren dag, omdat er 'n kind van school gaat, wiens ouders verhuizen, er ook een onderwijzer moet verdwijnen, en dezelfde school met één man minder voort moet werken? Terwijl er nog zooveel duizenden onderwijzers zonder betrekking rondloopen.

Maar: hier komen we op ander dan strikt-paedagogisch terrein, en dit is voor vandaag verboden.

De fouten samengevat.

We willen liever voor de overzichtelijkheid nog even kort samenvatten, welke fouten *onder meer* de huidige school aankleven. Ten eerste zagen we, o r g a n i s a t o r i s c h , een te sterke centralisatie, waardoor het heele schoolbedrijf vanaf Ministerie tot den jongsten onderwijzer en leerling, een veel te stroeve machine is geworden. In een dergelijken starren formule-dwang is het ten eenen male onmogelijk, werkelijk op te voeden, d.w.z. leven te wekken. Eveneens een organisatorische fout is de overlading van het leerplan; waardoor zooveel geëischt wordt, dat men gevaar loopt, géén eisch volledig te kunnen bevredigen.

P a e d a g o g i s c h onjuist is het intellectualisme, dat alle aandacht trekt op één functie van den mensch, inplaats van *alle* vermogens harmonisch tot ontwikkeling te laten komen. Evenals het verbalisme, dat als eenige weg ter bereiking van dit onjuiste doel, een woordenstroom kent, en andere vermogens ongeoefend laat.

P s y c h o l o g i s c h onjuist is: dat men alle kinderen in een zelfde tempo eenzelfde hoeveelheid kennis wil bijbrengen met dezelfde middelen, en niet let op ieders geaardheid, aanleg en geestelijk bezit.

M a a t s c h a p p e l i j k foutief is het te bereiken resultaat gesteld; en tevens de isolatie, waarin de schoolwereld nog altijd staat temidden van het levensgeheel. Wij kunnen nog zoo trotsch in onze vanen schrijven: non scholae sed vitae discimus, - in werkelijkheid komt er van dit voorbereiden op het leven al heel weinig terecht, terwijl anderzijds de wisselende levensomstandigheden àl te weinig invloed uitoefenen op het schoolgebeuren.

Resultaten.

En nu is wellicht het meest pijnlijke hoofdstuk uit dit verhaal aan de beurt: wat zijn de resultaten? Want bij alle aanmerkingen kan men twee zaken niet ontkennen: n.l. dat er ieder jaar een macht geld voor de school wordt uitgegeven, èn dat er een kapitaal aan toewijding en energie geofferd wordt. Het is dus geen ongerechte vraag, als er geïnformeerd wordt, of de resul-

taten in overeenstemming zijn met dit geofferde geld en deze energie.

Het is alleen maar betreurenswaardig, dat er op deze vraag geen hartgrondige bevestiging als antwoord kan gegeven worden, maar dat deze relatie tusschen resultaten en offers zéér sterk betwijfeld moet. De dertigjarige werklooze, die lezen noch schrijven meer kan, zal waarachtig niet de eenige zijn in heel Nederland; nog altijd vigeert de mogelijkheid, om een kruisje te zetten inplaats van je naam.

Zou het eigenlijk geen wonder moeten heeten, als een instituut, dat toch, zooals we zagen, organisatorische, paedagogische, psychologische èn maatschapelijke fouten van niet gering kaliber vertoont, wel over 't algemeen gunstige resultaten afwierp? Zoo als het inderdaad verwonderlijk is, wat sommige onderwijzers nog van hun kinderen terecht brengen?

Men beluistere, hoe de man of vrouw ‘in de straat’ (dit niet in ongunstigen zin bedoeld) zijn krant leest; men ontvange een briefje van menschen, die zich verbeelden, hun weetje nog wel te weten; men lette in winkels, waar geen rekenmachine is, op het optellen der bedragen. Dit alles zijn dan de zgn. hoofdvakken, welke het eerst in de wet genoemd staan en toch 't noodzakelijkst moeten heeten. Voor de rest informeere men naar de Aardrijkskunde, Geschiedenis, Natuurkunde; men zie hoever men leeft volgens de voorschriften der hygiëne en hoeveel stemmen bij elke verkiezing verloren gaan wegens technische onjuistheden. Toch altemaal zaken, die geleerd zijn.

Willen wij dan nog strenger te werk gaan in deze ontwikkeling? Neen, wij noemen ze slechts, om te laten zien, hoe de dwaling zich zelf wreekt: het intellectualisme meende genoeg te doen met verstandelijke ontwikkeling bij te brengen. Als noodzakelijk gevolg bleven niet alleen zorg voor hart, gemoed, wil, geest-in-breederen-zin volkomen achterwege, maar het bleek ook, dat die verhoopte verstandelijke ontwikkeling in de praktijk allerjammerlijkst miniem is na enkele jaren. Datgene, wat (ten onrechte) als noodzakelijk èn voldoende werd geacht, bleek er zelf al even armzalig af te komen als datgene, wat men dacht te kunnen verwaarloozen. Ook dit is weer logisch: een louter verstandelijke kennis, waar hart noch gemoed deel aan hebben, is uit haar aard niet geschikt

om te ‘beklijven’, zooals dat heet. En dit te minder, waar het verstandelijke kennis geldt, die zelfs zonder verstandelijke belangstelling is opgenomen, maar louter, omdat het moest, omdat 't eindexamen en de ‘baan’ het eischten. Wij hebben, mede door het stellen van allerlei onzinnige eischen betreffende diploma's, om voor benoemingen in aanmerking te komen, zelfs het *weten,* de vorming van het *waarachtige* intellect, heusch geen dienst gedaan! Wil iemand voor gewoon onderwijzer in aanmerking komen, dan is (practisch) hoofdakte en bijakten (tot zelfs M.O. toe) gevraagd, waar toch feitelijk voor deze functie acte L.O. genoeg is. Voor eenige Middelbare school is de M.O. acte nauwelijks goed genoeg en wordt steeds meer een ‘titel’ gevraagd. Wat wonder, waar het personeel der school als eenige promotiekans en kans tot salarisverhooging ziet een intellectualistische vergrooting van hun bezit, dat dit personeel het intellectualisme blijft overplanten in hunne leerlingen. En men blijft die jeugd èn zichzelf afbeulen met het zoeken naar den steen der wijzen, vergetend, dat in de maatschappij, het groote leven gewonnen wordt *niet* door de *weters,* maar door de *kunners* en de *durvers.* En de kloof tusschen school en leven blijft steeds breeder worden, inplaats van te verdwijnen....

Waarheen?

Het lijkt niet ongewenscht, òm te zien naar wegen, waarlangs niet alleen school en leven nauwer te verbinden zijn, maar waarlangs tevens meer resultaat van de school te verwachten ware. Hoewel het niet onze bedoeling kan zijn, een volledige onderwijswet of handleiding te geven. We kunnen hier niet méér doen dan enkele punten bespreken, die veranderd kunnen en moeten worden, waarbij reeds uit de opgemerkte fouten heel wat is af te leiden.

Decentralisatie.

Eerstens zal het zaak zijn, tot een behoorlijke decentralisatie over te gaan voor wat het geheel treft. De duitsche paedagoog

Dr. H. K a u t z schreef als motto boven zijn eerste boekje *Um Die Seele Des Industriekindes* reeds tijdens de oorlogsjaren deze waarheid: Voor het stadskind de stadsschool, voor het dorpskind de dorpsschool, voor het industriekind de industrieschool. (Dit laatste in geheel anderen zin, dan waarin wij momenteel het woord industrie- en huishoudschool gebruiken; vgl. mijn *De Stem uit Industrieland.)* Deze wijsheid is zoo logisch en vanzelfsprekend, dat 't eigenlijk belachelijk moest heeten er nog over te willen praten. Komt men in een grootendeels luxestad als Den Haag, dan heeft toch vanzelfsprekend het kind heel andere behoeften (dus de school een heel andere taak) dan in een landbouwdorp in de Betuwe, en weer heel andere zijn er in een industriestreek als Eindhoven of de Zaanstreek. Toch kunnen momenteel 95% der onderwijzers door heel 't land rondgeschud worden, en ze gaan vandaag juist eender te werk als ze gister deden in een gansch andere streek. Wie als ‘wachtgelder’ het ‘geluk’ had, een beetje door ons dierbare vaderland te trekken, kon deze uniformiteit allerduidelijkst merken.

Wil in dit opzicht eenige verbetering tot stand komen, dan zal men eens en voorgoed, - niet alleen in theorie, maar practisch - moeten breken met de waan-idee der ‘algemeene ontwikkeling’, met het intellectualisme. Dit is een zware taak, de ervaring leert het dagelijks. Men kan spreken met menschen, die vurig overtuigd zijn, dat de school niet deugt, maar als men begint, leerprogram en lesroosters onder handen te nemen, dan schrikt bijna ieder terug. ‘Ja, maar, ze moeten toch iets weten van electriciteit en dergelijke zaken. Ze moeten toch van de natuur eenig verstand hebben.’ En zoo blijven we in kringetjes ronddraaien. Maar men vertelle me eens: om te kunnen telephoneeren is 't toch niet noodig, alles van microphoon, geleiding etc. te weten; als men de vereischte handgrepen kent, is 't voldoende. Men eischt toch ook niet, dat iemand, die z'n eigen auto bestuurt, heel den motor kan herstellen? En is het om echt van de natuur te leeren genieten, absoluut noodzakelijk, dat wij allen Dr. Pluizers worden? Zoo kunt ge doorgaan, en alle zaken uit het dagelijksche leven nemen; datgene, wat feitelijk gekend moet worden, wordt uiterst zelden onderricht; wat onderricht wordt, is zelden noodig.

Hiermee zijn tevens veroordeeld velerlei vernieuwingspogingen, zooals die eenigen tijd mode waren, vooral onder invloed van den Amerikaan Dewey. Deze immers, zoogenaamd steunend op de biogenetische grondwet, wil de kinderen persoonlijk heel de beschavingsgeschiedenis laten doormaken. Alsof zij, om kousen te kunnen stoppen, moeten weten, hoe onze voorvaderen de wol kaardden; hoe de eerste weefmachine werkte etc.

Laten we toch een beetje nuchter blijven, en laten we durven aanvaarden de consequenties uit het dubbele feit: 1° dat lang niet ieder kind dezelfde geestelijke vermogens heeft, om dezelfde leerstoffen in zich op te nemen; 2° dat het grootste deel onzer bevolking nu eenmaal in levensomstandigheden komt, waarin uiterst weinig theoretische, intellectueele kennis noodig is, maar zeer veel practische. Ieder kent wel in eigen omgeving een of ander ‘drama’ van den zoon of dochter, door een even onverstandige als hoovaardige oudere gedwongen tot ‘studeeren’, waarvoor noch de lust, noch de capaciteiten aanwezig zijn. Men meent, aan zijn kind verplicht te zijn, het te helpen, een trapje hooger op de maatschappelijke ladder te komen en vraagt zich niet af, of op dat trapje het levensgeluk van 't kind dan wel alleen dat van de ouders ligt. Waarom kan men zich toch niet verzoenen met 't idee, dat deze jongen misschien als mecanicien zijn vervulling kan vinden, terwijl hij als ingenieur kans loopt te mislukken? Dat hij liefhebberij in machinees heeft, is nog geen bewijs, dat hij wiskunde, thermo-dynamica e.t.q. kan studeeren. En.... als alle zoons van alle timmerlieden noodzakelijk architect moeten worden, wie zal dan voor de volgende generatie tafels, stoelen en deurkozijnen maken? Een herstel van waardeering voor het eerlijke ambacht, zal ons zeer veel helpen om àf te komen van de waanidee der ‘*algemeene*’ ontwikkeling, en kan ons brengen bij een zuiverder begrip van ‘*harmonische*’ ontwikkeling. Dan zullen we zien, dat 't heusch voor de kinderen niet zooveel kwaad kan, een zeer groot aantal ‘weetjes’ te laten vallen, die nu als noodzakelijk beschouwd worden, om er voor in de plaats te stellen nuttige en practische vaardigheden.

Zekere, de L.S. mag niet veranderd worden in een soort ambachts- of vak-school; we vragen slechts een niet geringe ontlasting van het programma en een invoegen van werkelijk

opvoedende waarden. Waarvoor uiteraard noodig zal zijn een grootere vrijheid voor elke school; het is nu eenmaal voor menschen, die een streek kennen, makkelijker aan te geven, wàt een jongen later noodig zal hebben, dan voor een of ander ministerie-ambtenaar. Men stelle de minimum-eischen, om voor subsidie in aanmerking te komen, zoo laag mogelijk, dat ze inderdaad m i n i m u m zijn: lezen, schrijven, rekenen en taal. En zelfs in deze vier vakken slechts de eenvoudigste zaken, niet verder gaand, dan in 't algemeen voor de bevolking dezer streek noodig is. Verder worde er zooveel mogelijk aan de scholen vrijheid gelaten, (desnoods onder toezicht der inspectie's), om te werken naar de behoeften van de streek en de schoolbevolking. Een stadsschool, waarvan 't grootste deel der kinderen verder leert, mag wat meer onderricht geven; een achterbuurtjesschool uit dezelfde stad zal niet veel leerlingen verder door zenden en is méér gebaat met een opvoeding tot fatsoen, eerbied voor openbare en particuliere eigendommen, zindelijkheid, e.d.m.

Er staat in de wet nog altijd iets over ‘opvoeden’ - welnu; ieder, die iets van dit ambacht weet, weet ook, dat alle opvoeding ten nauwste verbonden is met onze levens- en wereldovertuiging. Een ‘neutrale’ opvoeding is evenzeer een contradictio in terminis als een kleurlooze roos. Daarom zal elk weldenkend mensch, die werkelijk belang stelt in opvoeding (en niet alleen in onderricht), eischen, dat er niet alleen ‘gelijkstelling’ heerscht (wat tenslotte iets negatiefs is), maar een positieve vrijheid, een postief steunen van het particulier initiatief. Men eindige ermee, dat het bijzonder onderwijs tenslotte slechts geduld wordt en het openbaar feitelijk officieel is; om te leeren toepassen, dat bijzonder onderwijs regel zij, en de overheid slechts aanvullend optrede, waar het eerste tekort schiet. Hieruit volgt, dat iedere richting een grootere vrijheid heeft, om op te voeden, zoo als dit daar geëischt wordt; het is nu eenmaal onmogelijk, streng-gereformeerde kinderen in hun levensbeschouwing op te voeden, tezamen met vrijzinnigen, Katholieken en niet-geloovigen. Zulk een school kan kennis bij brengen, maar zal hoegenaamd niet in staat zijn, op te voeden.

Psychologisch werken.

Als men vele heeren methode-schrijvers en.... uitgevers mocht gelooven, dan leefden we in dit opzicht bijna in een ideaalstaat. Elke nieuwe methode, die verschijnt, bevat tegenwoordig de belofte, dat ze psychologisch zou zijn opgebouwd, en dat men er resultaten mee bereiken *moet.* Om te beginnen mag opgemerkt, dat een methode soms een buitengewoon nuttig hulpmiddel kan zijn, maar ook nooit méér dan een hulpmiddel is. Geef de beste methode in handen aan een onbevoegde, en er komt nog niets van terecht. Geef een goede kracht (een werkelijk opvoeder) een minder goede methode, en hij zal toch iets bereiken. Meerdere groote paedagogen zijn bekend, wier methode was: ‘geen methode te hebben’ - en 't is de vraag, of dit nog eigenlijk niet het beste ware. Immers: iedere methode heeft iets van een keurslijf, iedere methode dwingt de stof in bepaalde vormen en schema's, in bepaalde snelheid van voortgaan, eischt dus een bepaalde eenheid van kennis in een klas en eenheid van vermogens, welke nooit aanwezig zijn.

Was vroeger de klacht (van Gunning meen ik), dat ons onderwijs ‘vermethodiekt’ was, heden zou deze klacht door te voeren zijn; de methodiek is verpsychologiseerd. En dan zou ik willen vragen: naar welke psychologie? Naar welke psyche zijn die methodes opgebouwd? Naar die van Jantje, Klaasje, Henkie, Frits en de andere jongens, die hier voor me zitten? Naar de psyche der meisjes? Naar de psyche van 't fabrieksarbeiderskind of van het stadskind?

Neen, in feite zijn deze methodes opgebouwd op ‘de’ wijze, waarop ‘het’ kind de leerstof zou benaderen; op ‘de’ psychologie van ‘het’ studeeren - dus weer evenzeer naar een standaardnorm, die in den grond slechts fictief is. Grootendeels ook is deze norm nog tamelijk speculatief opgesteld; want dé eigenlijke psychologische methode zou pas ontworpen kunnen worden, als de psychologie volledig aan 't eind van haar latijn was. En in werkelijkheid is ze pas zeer aan 't begin hiervan; zoodat het minstens voorbarig moet heeten, reeds nu van dé psychologische methode te spreken. Ter waarschuwend voorbeeld moge dienen Montessori's ‘gevoelige periode’, waarover biologen een heel ander oordeel hebben dan paedagogen en psychologen.

Verder valt er nog te vragen, naar welke psychologische school men te werk ging bij het opstellen der methode; hoe jong de psychologische wetenschap betrekkelijk ook nog is, het aantal scholen en richtingen is welhaast ontelbaar. En als we weer Montessori nemen, dan moet, bij alle erkenning van de goede zaken, die zij gegeven heeft, toch gewezen op den sterk bio-psychischen inslag dien ze met veel anderen gemeen heeft. Men zou te rade moeten gaan bij een samenstelling van de Gestalt- of Strukturpsychologie mèt de Geisteswissenschaftliche enz.....

Wij meenen echter, de quaestie der methodiek even op zij te mogen zetten. Immers: als we spreken over psychologisch werken op de school, dan is hiermee niet alleen bedoeld de methodische kant. Het geheel der school moet psychologisch juister zijn - d.w.z. er moeten ook de andere psychische functie's geoefend worden (en niet alleen het verstand) en.... dit oefenen moet anders gebeuren, dan alleen door woordenstroomen. Er moet gezocht worden naar middelen, om van dit kind te maken (zooveel doenlijk) een *harmonisch* ontwikkeld mensch en niet alleen een weet-machientje. Gevoel en wil, karakter - hoe men deze zaken wil noemen (grootendeels nog niet eens voldoende naar hun ware wezen gekend) - moeten evenzeer het voedsel krijgen, dat hun toekomt. Waarbij 't natuurlijk niet verboden is, te gelegener tijd, ook eens wat desbetreffende kennis bij te brengen. Het lichaam worde geoefend en getraind, gedachtig het ‘mens sana in corpore sano’; aandacht worde gegeven aan teekenen en zingen, en al wat het gevoel kan richten.

En, wat wellicht het voornaamste is: men ga radicaal over tot een behoorlijke splitsing en scheiding. Een zéér kleine stap in de goede richting is gezet door het vestigen van de zgn. streekscholen voor buitengewoon L.O.; scholen, waarop buitengewoon onderwijs gegeven wordt voor kinderen, die met de gewone school niet mee kunnen. Wij kunnen dit beginsel niet anders dan toejuichen, al mogen we over de uitwerking ervan nog niet voldaan zijn. De keuring voor deze school geschiedt door deskundigen, waarvan sommige misschien te weinig contact hebben met de levende school en te zeer afgaan op 't resultaat van een enkelen test-dag. En, wat nog erger is, als ouders niet willen, dan staat men machteloos. Nog altijd zitten er al te veel kinderen

op de gewone l.s., die het onderwijs moeten remmen, als de onderwijzer niet harteloos genoeg is, hen vanaf de tweede of derde maand voor evenveel te laten zitten. Terwijl het toch niet zoo barbaarsch moeilijk is, een goed systeem uit te denken; ik verwijs den belangstellenden lezer naar het uitermate practische voorstel van Dr. J.L. Prak in zijn reeds genoemd boek. Hij eischt daar ook reeds een strengere en juistere, maar vooral algemeene, selectie van *alle* leerlingen; waarna ze in de voor hen geschikte school (of klasse) opgenomen worden. In de school zelf is de laatste jaren gelegenheid tot splitsing: voor hen, die verder door zullen leeren, naar een vakschool gaan of meteen in 't volle leven zullen treden. Ik heb na dit boek van Prak geen beter gelezen over dit onderwerp.

Uiteraard zullen er - om den ambtelijken term te gebruiken - grenzen moeten gesteld; men kan nu eenmaal de individualiseering niet zoo ver doorvoeren, dat er voor elk kind een huisonderwijzer komt. Altijd zullen er toch een zeker aantal kinderen bij elkaar moeten zijn; altijd dus zal er kinderen leed gedaan moeten worden (men onderschatte dit niet). Maar men trachte dit leed zooveel mogelijk te verkleinen, men geve per onderwijzer zoo weinig mogelijk kinderen. Dan kan hij zijn aandacht aan elk kind schenken, wat men niet mag eischen van een man die vijftig, zestig kinderen voor zich heeft.

En.... last but not least.... er zal een zeer sterke herziening moeten komen van de onderwijzers-opleiding, mitsgaders van zijn heele positie; hiervoor helpt niet het omzetten van een driejarige kweekschool in een vier- of vijfjarige; hiervoor helpt niet het aanstellen van enkele ‘boventallige’ krachten. Alleen een radicale omwending van 't roer kan afdoend zijn; maar dàt is een ander verhaal....

P.S. Juist na 't schrijven van dit artikel ontvang ik het boek van Dr. Luning Prak: Menschen en Mogelijkheden. (Uitg. Scheltema en Holkema, A'dam). Ik kan niet nalaten, dit prachtwerk ten uiterste aan te bevelen bij allen, die eenige interesse hebben voor de hier besproken vraagstukken. Zie de bespreking enkele maanden geleden.

‘Afscheid aan Hagar’ door Johann Stellwag.

De dag ging dalen en de avond boog
In menig moe man neder zich ter sponde.
Waar teederheid zich spreidde en begon de
Nachthemel op te gaan van oog in oog.

Sarai verlangde naar de duisterheid
Die door de tenten sluipt van heinde en ver,
Tusschen het hoopvol lichtpunt eener ster
En Abram's fiere, zoo nabije, goedheid.

Nooit kwam zijn liefde zachter aangewild.
En toen een ster weêrlichtte in haar wijden
Hemelschen blik, sprak zij haar langverbeidde
Smeekende vrees, in lust zelfs niet gestild.

Zij voelde Abram groeien tot een doem
Van loggen tweestrijd, klam van zweet en dof.
Totdat een traan viel op haar boezem af:
Zijn offer op het altaar van haar roem..

Toen lag hij windstil; de eene, oude, hand
Teeder in hare, de andre, peinzend, deed
Het tentdoek wat terzijde en al zijn leed.
Hij zag den nacht als één doodsch, grensloos land.

Zijn hart wist Hagar eenzaam in haar tent
Naast Ismaël die kromgetrokken sliep
En steunend in zijn slaap 'O vader' riep,
Het klein geluid naar Abraham gewend.

Zoo wekte hem de eerste morgenwind.
En nader, nàder, naderde het licht!
Toen ging hij uit, de oogen hooggericht
Pal in de harde zon, verschromplend, blind.

Aan beide oogen en zijn wil verschroeid
Zocht hij de tent waarin hij Hagar ried.
En zag naar haar, maar Hagar zag hij niet:
Zijn oogen schijnden, wat het hart vermoeit.

Hij strekte zijne hand - leegte betastend.
Want Hagar zweeg.
Met korte, droge lippen
Zegende hij twee witte, verre stippen.
Het duister week, ter steppe zich ontlastend.

('35)

Verzen door Maarten Vrolijk.

Ontwaken

Er is geen einde dan haar kleine handen,
het wee gefluister van haar droeve stem.
Het is of overal haar oogen branden
en in den schemer dragen alle wanden
haar beeltenis en storten òver hem.

Er is geen einde dan dit her-beginnen,
geen antwoord dan een voortgedreven vlucht;
er is alleen dit tot-den-dood-beminnen,
de drang om eens het leven weêr te winnen -
als zij zal komen, in een ijl gerucht

Dàn zullen alle angsten van hem wijken,
dan kust hij haar den rood-begeerden mond,
dan zal der nachten weelde hem verrijken
en hem het al-geluk der spheren blijken -
zooals het juichend in den droom bestond.

Schemer

Den laten uren, die den dag
in schemering tot avond weven:
hun is het stil geluk gegeven
van dood te gaan zonder beklag -
te mogen sterven in de ijle
vervloeiing van hun rein ontstaan,
om in het rimpellooze deinen
van een koel water te vergaan...

Gebed van den jongen

Geef mij den moed om op te bouwen
de stukke straten van mijn ziel...
Geef mij de kracht en het vertrouwen
weer, die ik had voordat ik viel...
Geef mij den zegen van het weten
dat het toch wáàr is, wat ik wil;
dat het - zooals mijn moeder heeft verweten -
niet een bevlieging is, een losse gril
van een onrijpen jongen, dien
het leeren tot verveling is geworden,
die nu wat ànders wil...

O, God -
O, wat ik wil -
doe mij dat eenmaal in Uw klaarheid zien!

Meerderjarig door Eva Asscher.

‘Eva is een mensch, iemand met wie je kunt praten,’ had Oom Daan geoordeeld. Na Moeders dood zou ik echter spoedig ervaren: Eva is nog géén mensch en zelfstandig optreden dekt niet atlijd zelfstandig zijn. Bij elk te nemen besluit miste ik Moeders sanctie.

Doch de hartstocht stelde mij een gewisse taak. Die zoo nobele, vereerde, geliefde Vader mocht niet hertrouwen. Moeders plaats niet worden ontheiligd, de vele bemoeizieke beschermsters moesten worden geketst. Dus het huiselijk leven van Vader tot een hoogtepunt opgevoerd.

Hij was een enthousiast muziekgenieter. Nu liet ik het ontbijt, dat ik hem na het morgenspreekuur bracht, van het programma, om een deel van den avond te vullen, vergezeld gaan. En nauwelijks was zijn spreekuur afgeloopen of ik werd geälarmeerd.

Het prikkelde danig mijn kunstzin, dat Vader in zijn geestdrift meezingende, me gewoonlijk minstens een maat vooruitholde, maar door een notensmokkeltje mijnerzijds kwamen we toch tenslotte gelijk aan.

Reeds spoedig zette een belaagster aan. De Directrice van een ‘Tehuis voor halve weezen’, welk Vader medische hulp verleende, wilde hem over een onbeteekenend iets raadplegen. Ze verscheen in ornaat. Vader had haar dadelijk in de gaten en het werd een alleenspraak. Bij het heengaan struikelde ze in haar verbolgenheid over haar eigen beenen en ter ontlading raadde ze pikant: ‘Dokter wilt U Uw dienstmeisje vooral zeggen den zoom van het karpet om te naaien, ik brak bíjna mijn nek.’

‘Ik beloof het U juffrouw N., zoodra U Uw nek gebroken hebt, zal ik er voor zorgen.’

Die trouwlustige tante zagen we niet weer.

Met Vaders volledige medewerking is dit deel van mijn taak den goeden kant uitgegaan.

Langzamerhand werd ik voor steeds moei'lijker problemen geplaatst.

Daar zaten we, vier zusjes in opvolgenden leeftijd met onze diploma's Industrieschool, Kweekschool, Muziekschool, Meisjes-hoogerburgerschool in een gezin waar dienstpersoneel van jaren lang den weg wist. Het was toentertijd geen gebruik voor salaris les te geven, wanneer daartoe de nood niet dwong. Bovendien was een ietwat ouder nichtje in het bezit van éénzelfde diploma en had moeite met haar levensonderhoud.

De jeugd persoonlijk mijn idéaal bijbrengen, het mocht me niet ontgaan. Ik besloot familiekinderen les te geven, wier ouders het niet naar den vleeze ging. Te recht of ten onrechte meldden zich vele aspiranten. Daar de kinderen, pianoloos, ook te mijnen huize moesten studeeren, kwam ik er toe, er zoowat een schooltje op na te houden, waarbij mij geen enkele belemmering werd in den weg gelegd.

Aanleg of geen aanleg, de leerlingetjes kwamen op de bepaalde uren vroolijk bij mij binnen huppelen.

Van mijn kant een paedagogisch Eldora. Spelenderwijs lukt het je gewoonlijk, behalve bij het verstokt muzikale kind, die volgens mij zoo noodige cultureele inwijding hem voor het latere leven deelachtig te doen worden. Maar ik bofte. Er ontpopten zich talentjes. Dit bijzonder succes werd aan de leiding geweten, wat onjuist is: Waar geen aanleg is, ontwikkel je geen talent. De gegoede familieleden namen mij de uitsluiting hunner kinderen zeer kwalijk.

‘Men weigert niemand de verlangde hulp’, ‘alle hout is geen timmerhout’, ‘het bloed kruipt waar het niet gaan kan, zoo meende ík’, ‘dat zou je Moeder niet geduld hebben’....

‘'n Argument ter overdenking?’

Wellicht zou alleen Moeder me dan ook hebben kunnen doen zwichten.

Zeker, je kon de zaak van twee kanten bezien. Van de leidster en van de geleide. De eerste beslist. Ik hield voet bij stuk. Maar de familieband werd er niet hechter door. Men sloot mij bij voorkomende privieleges niet minder uit.

Na vele moei'lijkheden het hoofd te hebben geboden, zwichtte ik later toch voor een daad, die mij het leven lang berouwd heeft.

Evenals de oudere zusters, die meerderjarig werden, stond ik na het voorstel van de daarbij betrokkenen mijn moeders erfdeel levenslang onder Vaders beheer af. Mijn broer, de Notaris, Vader, iedereen waren het met die regeling eens. Mijn oudste zuster was bij mijn meerderjarigheid reeds gehuwd en had bij die gelegenheid haar erfdeel uitgekeerd gekregen. Dat zou mij dus ook te beurt vallen.

De omstandigheden lieten mij ongetrouwd. En in mijn later leven moest ik vaak bij mij zelve beamen, wat mij zeer velen teleurgestelden omtrent hun lot toevertrouwden: ‘wannneer ik de vijf en twintig zou gepasseerd zijn geweest, ware me dit of dat stellig niet overkomen.’

Ik had me voor het leven van een wettige vrijheid beroofd. Uit onwetendheid.

Er hoort veel levenswijsheid, veel ervaring, volkomen zelfstandig zijn toe, om zulk een gewichtig besluit bij het aanvaarden van de meerderjarigheid uit te voeren.

‘Hét Kind’ daarvoor te vrijwaren, het werd voor mij een hartsverlangen. Ofschoon, Joodsche kinderplicht, gepaard aan de overtuiging van volkomen goede trouw mij tijdens het leven van Vader, die drie en veertig jaar ouder was en den mooien leeftijd van zeven en tachtig jaar mocht bereiken, me tijdens zijn leven weerhouden heeft, ooit tot onverkwikkelijkheden over te gaan, heb ik toch door het aanvaarden van dit voorstel vele angels en klemmen op mijn levensweg moeten verduwen.

Persoonlijk acht ik deze regeling voor den meerderjarige van geen enkel nut.

De wet verklaart zonder meer ‘de jeugd’ op een bepaalden leeftijd mondig.

Welk besluit ook mag den meerderjarige niet worden voorgesteld.

Men deele hem uitsluitend mede hoe de wet luidt, die voor elkeen rechtsgeldig is. Een dergelijke overreding zou voor de argelooze ten slotte de rubriek ‘chantage’ kunnen naderen.

12 Mei 1938.

Tot mijn cigaret door Ruurd Elzer.

Een korte schroeiing naar den zeekren dood,
dat is van 't weerlooze begin
tot 't roemloos eind
het eenige, dat deze vlam u bood.

En zoo brand ik, door onbekende vlam ontstoken,
in eendere schroeiing naar het eender eind,
geen langer duur dan u en nauw ontloken,
of reeds dood's driftig wenken toegewend!

Want wat is tijd en wat is duur?
In ongeheeten stof zal onze asch vereend zijn,
in hetzelfde uur.

De sprook van de witte vrouwe door Karel Martiens.

Kasteel Treuhaus is beroemd over verre landen.

Zie, nu ik er u van vertellen ga, nu brandt in mijn hart een diep en innig heimwee naar dien tijd, waarin het leven fier was en groot in àl 's keizers landen. Een tijd, waarin adel en edel leefde; en menschen echte menschen waren, nog niet genivelleerd door duistere eenheidsmachten.

Wilt gij weten hoe kasteel Treuhaus lag? Tweehonderd meter verhief zich de steile rots temidden van berglandschap. Loodrecht stak deze rots uit het dal omhoog, en loodrecht, als verlengstuk van dezen rotswand, stond de buitenmuur van Treuhaus. Aan den voet van de rots ligt rustig het bergmeer, waarin het slot zich spiegelt in zonneschijn en maneglans.

Vier ronde torens de hoeken, waartusschen de gekanteelde muren een onneembare vesting vormen. De poort, waarin de zware ophaalbrug, is breed en statig en voert naar een binnenplein, groot genoeg, om het prachtigste steekspel van heel 's keizers land te houden.

Ha, de steekspellen, die hier gezien zijn! De ontelbare fiere en trotsche ridders, hoe hebben zij allen hun eer er in gesteld om hier, op slot Treuhaus mee te mogen vechten om den kampprijs. Nooit was een afstand groot genoeg, om tot hindernis te worden voor één, die genoodigd was. Slechts doodelijke ziekte, of gevangenschap bij een al te onverzoenlijken vijand, konden verhinderen, dat aan een uitnoodiging werd gevolg gegeven.

De dames, die op dit plein zich verzameld hadden; de schoonste pracht van heel 's keizers land was door de eeuwen heen hier

tezamen gekomen. Statigheid en waardigheid, vereenigd met jeugd en schoonheid; die door hun simpele aanmoediging de heeren ridders tot de koenste en dolste daden voerden, alleen, om uit een dezer handen den onvergetelijken eereprijs te mogen ontvangen.

Het mocht soms lijken, of ieder, die de ophaalbrug over kwam, en door de breede poort trad, ongeweten een extra gift ontving van schoonheid, waardigheid, kracht en jeugd.

En de edelknapen, die bij de steekspelen hun ridders dienden! Van elk hof in verren omtrek kon men de beste, dapperste en edelste ridders steeds hier aan kennen: dat zij als edelknaap op dit plein geweest waren. Nergens immers kon men zóó tot ridder opgeleid zijn, als bij de ridders die elkaar hier mochten treffen. Slechts zij, die van allerbesten adel waren; slechts zij, die onbesproken waren van gedrag en leven, konden zich hier vereenigen.

Hoe had niet elke edelknaap het hart in de keel voelen bonzen, zittend temidden dezer kring - een tafelronde gelijk -, luisterend naar verhalen, die in de avondlucht weerklonken, en droomend zijn eigen droom van een toekomst, die deze ronde waardig zal zijn. Waar beter dan hier kon hij leeren, wat het zeggen wil: onversaagd te zijn en van hoogen moed; waar wordt zoo als hier begrip bijgebracht van trouw, offerzin, ridderlijkheid in hoogsten en edelsten zin van het woord. En lang nadat men uit elkaar gegaan was, als de nacht zéér het slot omringde en de eenzame schildwacht in zijn hoogen uitkijktoren zat, lag menig edelknaap nog op zijn bed te woelen in felle begeestering, dat zijn heer tòch uitgeblonken had in dezen uitgelezen kring, en dat hij eens zou zijn als zijn heer nu is. Eens, eens zal hij de kleur verdedigen van de schoonste aller dames ter wereld; eens zal zijn forsche en niet te verdragen stoot elken tegenstander uit het zadel doen tuimelen; eens zal zijn naam klinken over de wereld, uitgesproken met eerbied door den mond van elken man, die nog moed en dapperheid te waardeeren weet.

Zoo kent het leven dagen van feest, van jubel en uitgelatenheid. Maar ook dagen van stille, verinnigde rouw en treurnis. Als er een slotvoogd of vrouwe gestorven was; als de dood zijn sombere kleed over torens en kanteelen gesluierd heeft, en de menschen bijeen waren voor het uitleiden van een doode naar zijn laatste rustplaats onder de koele zerken in de slotkapel.

Geslacht op geslacht had er geleefd, en alles hadden muren en torens van het slot meegemaakt. Géén kon meer berekenen, hoe dikwijls de zon was op- en ondergegaan, hoeveel maannachten op de binnenplaats hadden neergekeken; hoeveel vreugde en hoeveel droefheid binnen deze muren de menschen had geraakt.

Kasteel Treuhaus was beroemd over verre landen, en het gravengeslacht Arhenberg evenzeer. Van over de Alpen waren er gekomen, met geen ander verlangen dan als minnezanger een avond en een nacht hier door te brengen en dan een leven lang op dezen nacht te triompheeren.

De jonge Kurt Ahrenberg, na den dood van zijn vader, slechts vijf en twintig jaar, en reeds slotheer, had dien naam nog opgestooten in klank en waarde, zoo dat er geen slot ter wereld met Treuhaus kon vergeleken. Weken en maanden lang kon hij weg zijn, als er oorlog was in vreemde streken, en de landheer een beroep had gedaan op zijn trouwe vasallen. Kurt ging vooraan in den oorlog, in het spel, in den valkenjacht. Steeds was hij de eerste en de triompheerende; nederlaag kende hij in zijn leven niet. Als hij terug kwam, fier gezeten op zijn glanzend zwarte ros Satan, zag hij van ver de torens van zijn huizinge, met zijn grafelijke vlag aan hoogen stok, wapperend in den wind.

Het kon hem warm worden om het hart, en in zijn hoofd, van het trotsch opstijgend bloed, zoodat hij den helm moest afnemen om zich koel te laten omwaaien.

De knechten, die thuis gebleven waren, stonden op het binnenplein verzameld - trotsch op hun heer, als hadden zij zelf zulke overwinningen behaald. Er werd thuiskomst gevierd; de naaste buren werden op vorstelijke wijze onthaald, de wijn stroomde in de roemers, en het gesnoef en de luidruchtigheid keerden weer na de stilte van Kurt's afwezigheid.

Van allen was Kurt de drukste en de luidruchtigste, degeen, die het meest at en dronk, zonder er in waardigheid door te verliezen. Maar van allen was ook Kurt de eenige, die wist waarom hij zoo luidruchtig was en dronk en zichzelf trachtte te bedwelmen. Hij immers was de eenige die de felle, schrijnende en telkens dieper borende pijn voelde in zijn eigen hart: om zijn eenzaamheid, om zijn verlatenheid, èn zijn machteloosheid, om dit te beëindigen.

Niets kon hij doen dan als een goed ridder deze pijn verbergen, diep in zijn tot den dood gewonde hart, dat geen, ook zijn trouwste vrienden en wapenmakkers, niet, er eenig vermoeden van had.

O, de pijn van Kurt's hart: dat telkens, als hij terug keerde, het slot even leeg en verlaten hem weer wachtte; dat slechts dienstpersoneel hem ontving en bejubelde.

Nooit was er een vrouwe, die zijn hart tegemoet trad, die in haar heldere oog de straling deed lichten van hààr trots op zijn overwinning, en méér nog dan dezen trots, de blijheid om zijn behouden terugkeer. Telkens alléén de opgewonden roes van vrienden - o, uit den grond van hun hart komend zeker, maar hoe weinig beteekenend tegen de warmte van een vrouwenhart. Nooit deze avonden de koestering van een paar vrouwenarmen om zijn hals en een paar lippen op zijn lippen...

Dit eene tekort was hem meer pijn dan heel het andere vreugde, en slechts in groote roemers wijn en kannen bier kon hij trachten, dit verlangen te vergeten, dat toch telkens hevig bleef kwellen.

Zijn vrienden verwonderden er zich wel eens vaag over, dat hij nog steeds geen slotvrouwe gekozen had. Veel malen reeds sinds den tijd, dat hij edelknaap was, had hij van de schoonste vrouwen de kleuren verdedigd. Vele malen uit hun handen den eereprijs mogen ontvangen, veel malen ook uit hun oogen blikken mogen lezen, die anderen hem ten zeerste benijdden.

Veel schoone vrouwen kende en ontving hij op zijn grond of bracht haar de gastenhulde op haars vaders grond - nooit nog had hij de vrouw gevonden, die hij vragen wilde, hem naar Treuhaus te volgen. Hij wist: mij kon het onverschillig welke vragen, zij zou maar al te blijde toestemmen; doch geen kon het verlangen, dat hem beheerschte, voldoen.

Moest niet zij, de vrouwe, die Kurt naar Treuhaus zou voeren, er een zijn van zoodanig wezen, dat hij vreezen moest, er geen op aarde te vinden? Kon hij een der dochters van zijn kennissenkring waardig achten hiertoe? Zij, zij moest een vrouwe zijn, als geen ander ridder bezat; schooner dan de dochter van den keizer, statiger ook en waardiger dan deze - in haar moesten eeuwen van hoogsten adeldom zich hebben vastgelegd, in haar moest voldoende edel bloed zijn, om zijn geslacht nog eeuwen te kunnen doen voortbestaan.

Het was juist in dezen tijd, dat uit verre en bijna onbekende landen geruchten kwamen van strijd en oorlog. Opgesloten in de kringen hunner feesten, wisten de meeste ridders weinig van het volk, dat nu een wereld dreigde ten onder te brengen; het volk, dat achter de banier liep van Mohammed, die eens een rijk koopman moest zijn geweest en toen een godsdienst zou gesticht hebben. Pelgrims en minnestreelen hadden er wel eens van verteld, en dan hadden de ridders elkaar aangezien, glimlachend over hun groote wijnkroezen heen: het zou wel een vreemde godsdienst zijn, die ontstaan was in het brein van een koopman. En opnieuw dronken ze en vulden de bekers weer - en lachend zeiden ze het 'gebed' na: 'Allah is Allah en Mohammed is zijn profeet' - arme volgelingen van Mohammed, die geen wijn mochten proeven tusschen tong en verhemelte!

Maar langzamerhand waren de berichten ernstiger geworden; er werd verhaald van overvallen op godvruchtige pelgrims, die uit heiligheidsverlangen of om boetedoening naar de heilige plaatsen trokken, waar aller wereld Verlosser geleefd had - en dan was het ware ridderbloed in opstand gekomen. Hoe; was het niet ridderplicht: armen en verdrukten te helpen, reizigers bijstaan, en vooral: de dienst van onzen God en Meester beschermen. Als het waar was wat verteld werd, moest dan één, die den naam ridder nog waard wilde blijven, er niet heen trekken, en deze verdwaasden te vuur en te zwaard tegentreden?

En het bleek waar te zijn, zóó waar, dat onze heilige Vader in hoogst eigen persoon zijn Christen ridders ten strijde opriep: Hij, die immer voor den vrede en tegen bloedvergieten was; Hij, die den godsvrede had ingesteld en doen afkondigen, met zware straffen dreigend de overtreders - Hij riep nu zelf ten strijde.

Ha, nooit zal een Paus vergeefs zijn trouwe ridders roepen ter verdediging van de heiligste goederen; geen, die nog een wapen kan dragen en den naam edelman wenscht te behouden, zal zich laf onttrekken aan dezen kamp!

De pater Bernard, door den heiligen Vader uitgezonden ter prediking van den kruistocht, vond op Treuhaus niet alleen gewillig gehoor, maar een onderdak, ver boven zijn bescheiden wenschen. En ridder Kurt was de eerste, die zich het roode kruis op den schouder liet hechten; hij was de eerste, die den wapenkreet over-

nam ‘God wil het!’ Bij alle beloften, die pater Bernard, in naam van den heiligen Vader uit Rome, deed, voegde hij nog die van vijftig goudstukken voor iederen man uit zijn knechtschap, die hem volgen wilde.

Eenzaam en verlaten lag het slot, zich spiegelend in de gracht en luisterend naar alle winden, die er rond fluisterden, den tijd, dat Kurt weg was met zijn manschappen. Uitgestorven leek het bijna; niet dan enkele maagden vertoonden zich. Maar die wisten: weldra zou deze stilte weer voorbij zijn; weldra zou de slotvoogd terugkeeren. Meer nog dan tot heden met roem overladen; grooter dan er ooit een was, zou het feest zijn, eervoller Kurt's naam door alle christenlanden. Reeds nu kwamen geruchten over, door reizende kooplui en terugkeerende pelgrims verteld, geruchten over den bovenmenschelijken moed, door hem reeds betoond. Geruchten, hoe de opperste bevelvoerder hem voortdurend bij zich wenschte te hebben en op duizenderlei wijzen aan zijn persoon trachtte te binden. En zij genoten; deze geruchten allen bewarend en avond aan avond met elkaar besprekend en er door sterkend elkander's aanhankelijkheid jegens hun heer.

De reizigers en pelgrims hadden waarheid gesproken: bovenmenschelijke moed was door Kurt betoond; de opperste aanvoerder hield hem steeds in zijn omgeving en trachtte hem aan zich te binden. Geen slag was geleverd, waarin graaf Kurt niet vooraan meegevochten had en een goed deel der overwinning bezorgd. Geen stad was veroverd, of hij was als eerste na den aanvoerder er binnen getreden. Geen nederlaag was een enkele keer geleden, waarbij hij niet als allerlaatste het veld ruimde, zijn stevige harnas gedeukt en geschramd t'allen kant. Het leek, alsof hij onmogelijk te kwetsen was, zelfs zijn trouwste vrienden kregen een geheim ontzag voor den man, die zoo klaarblijkelijk ‘met den helm geboren’ was.

Maar niet alleen daarvoor had God (o, hoe erkende en dankte Kurt nu Zijn Voorzieningheid!) hem naar dit barre land laten trekken. Hij wilde hier tevens het diep-schrijnende verlangen van dit gekwelde en gekwetste menschenhart voldoen.

Zoo simpel en eenvoudig gebeurde dit, dat geen mensch er bijna erg in had.

Het was een avond in het woestijnkamp; een geel-roode maan bescheen de vlakte en de tenten, waarin de mannen zich ter rust begeven hadden. Slechts enkele wapendragers van graaf Kurt hadden opdracht tot waken; onvermoeid als zij in zijn krijgsdienst geworden waren, kon de geleverde slag voor hen geen reden zijn, plichtverzuimend in slaap te vallen. Geharnast en gewapend stappen zij rond het kamp; veel levens afhankelijk voelend van hun opmerkzaamheid.

Hoor; - één slaat er acht op een geluid, dat op den wind aangedragen komt: hoefslag op hoefslag van een dravend paard. Kan een vijand zóó komen aandraven, zich verradend vóór hij in 't gezicht is? Neen, voor een vijand behoeft de wachter niet te vreezen bij dit geluid. Maar vriend of vijand, - voorzichtigheid is geboden, en de wachter loopt het dravende paard zoo ver mogelijk tegemoet.

Slechts één ruiter ziet hij - een vrouw van slanke, rijzige gestalte, gesluierd volgens de zeden van het land. In het licht der heldere maan kunnen zij elkander voldoende zien, en de rijdster houdt haar paard in, als zij den krijger met geheven lans ontwaart.

‘Zeg mij vlug welk kamp is dit en hoe is des aanvoerders naam?’

‘Hier zijn niet dan trouwe christen ridders, die ter bevrijding van het Heilig Land uittrokken. En zij verheugen zich over het aanvoerderschap van onzen gezegenden graaf Kurt Ahrenberg.’

‘Goddank!!’ En alsof de opluchting haar alle moeheid deed bewust worden, dreigde zij één oogenblik in bewusteloosheid van het paard te vallen. Maar dra herstelde zij zich; recht op als zooeven zat zij weer. En met gebiedende stem, alsof heel het Christenleger háár te dienen had, beval ze den wapendrager:

‘Breng mij direct bij uwen aanvoerder!’

‘Nu, in dit uur van den nacht?! Hij slaapt; zwaar was de slag van gisteren en lang zal de tocht van morgen zijn.’

‘Als ge niet vlug doet wat ik u zeg, zult ge morgen al een heel korten toch maken! Hebt gij niet meegevochten?’

‘Ik niet meegevochten?! dat zal waar zijn.’

‘Is uw aanvoerder dan krachteloozer dan gij, dat gij geen rust noodig hebt en hij wel?’

‘Wie dat durfde beweren, zou al heel gauw met mijn speer kennis maken. Kom mee, ik zal u bij onzen aanvoerder brengen.’

Hij behoefde niet de tent binnen te gaan, om Kurt uit zijn slaap te wekken. De hoefslag van het paard had hem reeds doen ontwaken, en in 'n oogenblik was een wapen gegrepen, klaar, om den vijand af te wachten en alarm te slaan.

Een vrouw te zien onder geleide van zijn wapendrager, verraste hem even, maar vol belangstelling was hij, wat boodschap men hem brengen zou.

Zoodra de vrouw deze gestalte uit de tent zag komen, begreep ze, dat hij geen ander dan den aanvoerder kon zijn, en zij gaf hare boodschap:

'Vlug, heer, wek uwe manschappen en maak u gereed tot den strijd of de vlucht! Twee duizend Muzelmannen zijn op komst, om binnen een uur dit kamp te overvallen.'

Zonder tijd verloren te laten gaan door het stellen van nuttelooze vragen, gaf Kurt zijn wapenknecht opdracht, groot alarm te slaan. In enkele tellen was het kamp van een levendigheid getuige als slechts zelden te voren, en waren de bevelhebbers bijeen, om te hooren, wat Kurt hun te zeggen had. Met korte, snelle bevelen gaf hij aan, het kamp in staat van verdediging te brengen, en drievierde der manschap klaar te houden voor een uitval. De vijand, verwachtend een slapend kamp te vinden, moet verrast worden door een plotselingen aanval, die wel het grootste deel der overwinning zou bezorgen. Met dezelfde snelheid had Kurt zijn opdrachten gegeven, om voor de veiligheid der boodschapster te waken.

Nog steeds was er geen tijd geweest voor andere gesprekken; het ging er om, den vijand voor te zijn en te verslaan. En, geheel volgens de verwachting, was de verrassing overweldigend en demoraliseerend, en het gevecht duurde geen vijf vierde uur. Nog voor de zon goed en wel op was, moest de vijand reeds in overhaaste vlucht het veld ruimen, meer dan duizend dooden achterlatend.

Graaf Kurt liet de achtervolging en de verzorging der gewonden aan zijn mannen over, en zocht de vrouwe op, die hem gewaarschuwd had.

'Zijt gij mohammedaansche of christinne, o redster van ons leger?'

'Geloofd zij Jezus Christus', gaf zij hem den groet, waaraan

Zijn volgelingen over heel de wereld elkander herkennen.

'In alle eeuwigheid, amen', antwoordde hij. 'Maar waarom kleedt gij u als een mohammedaansche? ge zijt hier in een christen kamp, en behoeft niet te vreezen, om uw gelaat te toonen.'

Toen heeft zij haar sluier teruggeslagen, en graaf Kurt blikte in een gelaat zóó schoon, zóó stralend verheven en teer, als hij nooit geloofd had, op aarde een te zullen vinden. En zij, ziende den ridder, die terug kwam uit een titanenstrijd, wist: nooit edeler man gekend te hebben; in het paleis haars vaders, noch tijdens haar reizen door heel het oostersche land. En evenzeer als voor Kurt geopenbaard werd, dat dit de vrouwe was, waarop hij immer gewacht had, die alleen ter wereld waardig was, in zijn slot Treuhaus te wonen, evenzeer werd haar geopenbaard, dat dit de ridder was, dien zij volgen kon, waar ter wereld hij ook gaan zou, en die haar prinselijk bloed niet te schande zou maken...

Met de grootste pracht en praal, die heel het leger van zooveel ridders kon opbrengen, werd het huwelijk gesloten van graaf Kurt Ahrenberg en prinses Imelda van Stamboul. De koningen, prinsen, ridders, bisschoppen en priesters waren in hun feestelijksten dos getooid en heel het ridderleger was getuige van deze verbintenis voor God en voor de wereld van twee zoo hoog-edele menschen.

En weer was het feest op Treuhaus, toen ridder Kurt terugkeerde van den zegetocht. Maar hoe geheel anders was deze terugkeer dan alle vorigen; geen eenzame thuiskomst meer in een eenzaam slot. Naast hem reed de vrouwe; hoog en statig op haar rijk gesierde ros; en Kurt met een hart, zóó boorde vol van geluk en weelde, dat hij meende, dit niet meer te kunnen behouden. En het feest, het daverend rijke feest, dat hij gaf aan al zijn vrienden en tochtgenooten uit den omtrek, deed dagen aaneen de luchten weergalmen van heldenliederen, lansstooten en jubelkreten, telkens als de overwinnaar uit de handen van Imelda de zegeteekens ontving. Rijkelijker nog dan anders stroomde de wijn, talrijker en vetter waren de beesten aan het braadspit - maar kalmer en geringer was Kurt's aandeel aan de luidruchtigheden.

Nu hoefde hij niet meer te verdooven de pijn van zijn kwellend en gekweld hart; nu hoefde hij niet meer vergetelheid te zoeken voor zijn eenzaamheid. Een blik naar het oogenpaar naast zich, en de zijne stroomden weer vol van een zoo groot geluk, dat hij

meende: dit moest wel eeuwig duren. Daar was wel een geheel leven noodig, om zulk een eindloos geluk ten volle óp te genieten. Stroomen werden de dagen; stroomen, tot den bovensten rand der boorden gevuld met trots en jubel en blijdschap. Stormen werden de nachten; stormen van innige teederheid en een liefderoes, als nooit een mensch ter wereld genoten had.

Of de vrienden al vertrokken waren en de luidruchtigheid met hen; of de wijnkannen leeg bleven en het braadspit z'n werk kon staken: Kurt merkte het niet eens. Voor hem bléef het feest doorgaan, bij elk ontwaken opnieuw beginnend in glanzende pracht en nieuwe glorie.

O, dat een mensch zoo genieten kon door het bijzijn van een ander; dat het voldaan-zijn der hartewenschen zóó tevreden stellen kon; dat het geluk zóó bezit kon nemen van een hart, alles-overheerschend en alles-overstralend. Kurt had het nooit gedacht.

Imelda, de trotsche oostersche bloem, die hij op zijn verren krijgstocht geplukt had, bloeide op dezen westergrond in geheel nieuwe schoonheid op. Nooit had zij zelf vermoed, dat ze tot zóó beminnen in staat was, tot deze man haar geleerd had, wàt liefde en beminnen was.

Zij werd aan 't hof voorgesteld; zij leefde het leven met de andere edele vrouwen van grooten naam en vermaardheid - en toch was er iets anders aan haar. Want van den morgen tot den avond, of ze den keizer haar hand reikte of met andere vrouwen de valken in de hoogste luchten liet stijgen, steeds waren haar gedachten bij Kurt. Geen ander levend wezen kon bezit van haar nemen dan hij...

en hun kind, dat een jaar na hun huwelijk geboren werd.

Dit kind - welke wraak der natuur was hier in het spel, welk noodlot richtte zijn onafwendbaren pijl op Treuhaus, of voor welke zonde uit vroegere geslachten werd nu de straf ontvangen - het kind van dezen fieren ridder en allerschoonste jonkvrouw was lam en gebocheld. Tijdens het baren was de moeder, door overgroote pijnen, buiten bewustzijn geraakt. Maar Kurt, die er bij stond, toen het kind het leven binnen gleed, voelde in het zelfde moment zijn trotsche hart in tweeën breken, toen hij de gebreken van het kind opmerkte. Nog voor de dokters iets gezegd hadden, was hij de kamer uitgerend, bevel gevend, dat de voorgenomen

feesten ter gelegenheid der geboorte geen doorgang zouden vinden, want zijn kind was mismaakt.

De dienaren en maagden, zij, die in vreugdevolle als in droeve dagen met Treuhaus hadden meegeleefd, ze stonden daar als geslagen door dit bericht, alsof het hen zelf had getroffen, - neen, erger nog. Boven alle mate was hun smart, en verstomd liepen zij af en aan, wegruimend alles, wat klaar gezet was, om dezen dag te vieren.

De moeder, bijgekomen uit haar bezwijming, vroeg het kind te zien. Voorzichtig trachtte men haar voor te bereiden, maar toen zij het schepseltje voor 't eerst in haar armen zag liggen, meende zij, dat nu haar leven wel beëindigd zou zijn, zoozeer werd haar het hart verscheurd.

Met een blik, waarin de uiterste treurnis en wanhoop lag, keek zij rond, haar man zoekend. Hij, die in alle oogenblikken van grootste vreugd bij haar geweest was, hij moest nu toch zeker aanwezig zijn. Nu meer dan ooit was zijn plaats aan haar zijde, want meer dan in vreugdemomenten heeft het hart in de uiterste nooden van het leven behoefte aan een begrijpend en liefdevol wezen.

Doch Kurt was er niet en Kurt kwam niet.

Al de dagen, dat zijn vrouw in het ziekbed lag, uitgeput en ten doode toe vermoeid, zwierf hij rond door de bosschen van het slot, verbijtend de pijn, die nu feller dan ooit te voren bezit van zijn hart had genomen; wrokkend op zijn lot en verdoeming, naar hij meende; slechts met moeite terughoudend een vervloeking van haar, die hem dat kind had gebaard. Jonge boomen trok hij met zijn handen uit, om althans ergens zijn woede te luchten. Dieren, die hij in zijn nabijheid ontwaarde, dreef hij met een stampen op de vlucht; als een halve dolleman gedroeg hij zich.

En toen hij, uitgeraasd, voor het eerst en heel alleen gezeten was op zijn stille en sombere kamer, ging hij zich bedrinken; maar ook de zwaarste roes kon hem niet meer bedwelmen: te diep had deze smart zich in zijn hart ingevreten. Als hij neerlag, met den roes in zijn hoofd en zijn ledematen, zonder zich nog te kunnen bewegen, flitste het door zijn hoofd: nu ben je net als hij - verlamd, niet in staat een beweging te maken. Die armen, die zoo geducht het zwaard hanteerden, ze zijn even machteloos als

die van je zoon. Die beenen, die het wildste ros bedwongen, kunnen even weinig als die van het wurm. En overal, waar hij zijn oog richtte - overal zag hij die gestalte vóór zich: ellendig, misvormd, en als een hoon aan al wat edel en fier en fraai van lichaam was geweest in zijn geslacht.

Moest zoo het geslacht Ahrenberg verworden? Had hij daarvoor zoo zeer gedroomd van een gade, in wie eeuwen van den hoogsten adeldom saamgestroomd waren, om eeuwen zijn geslacht te kunnen vormen!

In de kraamkamer ligt de moeder; elken dag opnieuw denkt zij: nu zal hij komen, nu zal hij zijn liefde metterdaad toonen en gezamenlijk zullen wij het leed, dat voor ieder van ons afzonderlijk te zwaar is, kunnen dragen. Maar iedere dag bracht haar de nieuwe teleurstelilng van zijn afwezigheid. Alleen moest zij blijven, alleen met het kind, dat hulpeloos en weerloos aan haar zorg was overgeleverd. En langzaam rijpte het dubbel besef in haar, dat de man van haar zijde was verdwenen, en dat zij nu aan het kind de trouw van het geslacht te betoonen had. Zij, een vreemdelinge, zij moest toonen, dat het geslacht, waarin zij opgenomen was, trouw kende, trouw voor een heel leven, die soms zwaarder kan zijn dan trouw over het graf!

Zij ligt daar, en zonder dat iemand het haar zegt, weet zij den toestand van den man, en weet zij, hoe de smart hem verpletterd heeft. En als haar wordt bericht, dat men hem dood gevonden heeft, is er geen traan meer in haar oog, waar alle tranen opgebrand zijn. Slechts een vaster voornemen, haar zoon de zorg te bieden, die de vader niet meer geven kan.

Nu is alles zoo geheel anders op Treuhaus geworden; geen luidruchtig gesnoef meer van ridders op hun koene daden, geen gezang van minstreelen meer over vreemde landen en liefdevolle dames. Stil en zwijgend gaat het leven er; stil en zwijgend zijn de menschen geworden in een onbeschrijflijken eerbied voor de macht van het leed. Als hun oog valt op den opgroeienden Arnoud, in een stoel gedragen den enkelen keer, dat hij zijn kamer verlaat, is er een telkens nieuw en telkens verwonderd medelijden met dit lijden. De knechten, die den vader gekend hebben, en dikwijls nog met een zinderend heimwee terug denken aan den tijd van zijn

roemrijke krijgstochten, zij vragen zich verbaasd af, hoe dit mogelijk werd.

En de verdwaalde reiziger, die af en toe nog eens de poorten van Treuhaus binnentreedt, herinnert zich in deze stilte - geen stilte des doods; stilte van een gekweld leven schrijnt feller nog - met verwondering den roem, die vroeger van dit slot uitging.

Maar van allen, van knechten en meiden, van slaven, hoorigen en vrije onderdanen, gaat de diepe bewondering en het diepste medelijden uit naar de moeder.

In deze vrouwe immers werd de naam van het slot tot een levende werkelijkheid; trouw, onwankelbare trouw bezielde haar voor dezen zoon, toch vrucht van een liefde als weinig menschen kennen mogen in hun leven. Al werd de herinnering ook bitter, zij bleef met glorie terug denken aan het jaar, met Kurt hier geleefd. En als bezegeling hiervan wil ze haar liefde, haar trouw aan Arnoud schenken. Nooit wijkt zij van hem, geen hulp laat ze hem door wie ook anders geworden. Van zijn lichaam en vooral van zijn geest bewaakt zij elken groei met een oneindige, zorgvolle teederheid, iedere hulp, die hij noodig heeft, wordt hem gegeven door háár hand en haar hart.

Zij leert hem lezen, dat hij de kronieken van zijn geslacht tot in de vroegste tijden kan nagaan. Het is hem geen kwelling, verhaald te zien, hoe zijn voorvaderen groot waren door daden van krijgsmanschap; hij weet, dit nooit te zullen kunnen, maar hij haakt er ook niet naar. Zijn lichaam is er niet op ingesteld, en de geest volgt gewillig de wendingen van het lichaam. Zingen leerde hij ook, en niets doet hij liever dan, aan het open raam gezeten, zijn zuivere, reine jongensstem laten klinken, of in de slotkapel met zijn zang de eer van zijn God verkondigen.

De dienaren vinden het soms wel vreemd; zoo is in hun geest nooit een ridder geweest, en zeker geen Ahrenberg. Wel werden er vroeger ook liederen gezongen, maar slechts zulke, die verhaalden van krijgstriomphen of van liefdesavonturen - de kerkzang werd overgelaten aan hen, die er voor aangesteld waren. Dat een Ahrenberg, uit eigen innerlijken aandrang, God's lof zingt op alle tijden van den dag - nee, men moest al zulk een beklagenswaardig schepsel zijn als Arnoud, eer men daartoe kon komen.

Arnoud echter was niet tevreden met alleen God's lof te zingen,

hij wilde die ook leven. Zijn teere en frêle lichaam, dat het brooze leven omvatte als een doorzichtige vaas, die men niet kon aanraken, zonder gevaar van breken, had hij evenzeer aan God geofferd. En de wel erg kleine genietingen, die zijn deel werden in het daagsche leven, evenzeer als de zwaar te torsen smart, die hem bij bleef door dagen en nachten, dit alles had hij gegeven, zelfs blijde gegeven; maar geen wist dit buiten zijn God en hijzelf. Zelfs zijn moeder kon hij hierover niet spreken, wijl hij wist, dat zij op God jaloersch zou worden.

Door de dagen sleepte hij zich voort, uiterlijk rustig en gelaten in zijn stoel gezeten. Innerlijk was hij een lichtende stralende vlam, die in ál grooter heerlijkheid opbrandde al wat dit aardsche leven en dit aardsche lichaam zou kunnen verlokken en hechten. Zoo kalme en sereene rust kent geen mensch, dan alleen hij, die zich evenzeer laat wegteeren in dezelfde mate als dit zwakke lichaam, door voedsel en teere verzorging toch nog schijnbaar groeiend. En men mag gelooven, dat engelen reeds nu om hem waarden, om getuige te zijn van dit hemelleven op aarde...

De moeder, in haar jaloersche, nooit aflatende tegenwoordigheid, blikte elk oogenblik angstvallig op haar kind, om elke beweging, elk teeken van voor- of achteruitgang met brandende letters te griffen in haar hoofd. Geen woord mocht hij uiten dan tegen haar, geen blik gunnen dan aan haar, geen klacht ook kon door zijn opeen geperste lippen komen dan in haar oor. Met des te grooter hardnekkigheid wilde zij blijven strijden om zijn behoud, des te zekerder haar werd de overtuiging van de totale nutloosheid van dezen strijd. O, dit zwijgende, grimmige en onontwijkbare gevecht tusschen haar en den grauwen dood, die van af de geboorte had klaar gestaan, om haar deze prooi te ontrukken. Alsof ze hem lijfelijk in de kamer zag ronddolen, was ze verbeten.

Zij, die eens door haar schoonheid een heel rijk in verwarring kon brengen, die kon genieten van al, wat de schatten haars vaders te genieten boden, en die geleefd had met haar man in een onstuimigen liefdesroes die eindeloos scheen van diepte, zij werd nu zoo stil. In àl dieper verteedering ging zij zich hechten aan het leven in dit brooze omhulsel; in àl grooter offerbereidheid stond zij geheel ten dienste van het kind, dat het voor de wereld buiten deze kamer schijnen moest, alsof zij, met haar kind, gestor-

ven was. Nooit meer kwam zij buiten het bereik van den ziekenstoel, voor eten noch voor slapen, voor bidden noch voor wandelen. In de veertien jaren dat Arnoud's ziel in den kerker van zijn lichaam toefde, was zij geen minuut van zijn zijde geweken. En heel haar trots, haar hoogheid, haar onstuimige levensdrift had zij zoo getemd en doen sterven, dat zij niets meer was en niets meer zijn kon dan een waakhond, die bast bij elke nadering van vreemden.

Maar, al vermocht zij het, om alle menschen uit het slot te houden, al doorstond zij een belegering voor de stevige muren en poorten van Treuhaus, één is er, die door geen poort of muur zich laat tegenhouden. Geen waakhond, geen jaloezie, geen teederste en innigste zorg kan zijn aanraking beletten. Als hij met zijn knokelvinger op het hart drukt, of het gezond of aarzelend klopt - het staat stil op deze aanraking. En Imelda, de trotsche prinsendochter, die nooit in haar leven, noch in Oost, noch in West, één keer om een gunst gevraagd had, smeekte nu, op haar knieën, met opoffering van al haar gebroken trots, met storten van al haar gespaarde tranen. Vergeefs - geen vernedering van de moeder kon den zoon nog redden; wat zorg en liefde niet vermochten, werd ook niet toegestaan aan deemoed.

In een stillen nacht, terwijl allen in Treuhaus sliepen, raakte de knokelvinger Arnoud's hart; en als een afgeloopen veer kwam het tot stilstand.

Toen lag de moeder op het ontzielde lichaam van haar zoon; gebroken, machteloos, haast levenloos. Dit, dit was haar een pijniging, zóó diep vretend in haar hart als géén mensch zich kan denken. Dat al haar pogen, heel haar offer en haar trouw van veertien jaren, niet waard geweest waren, dit leven vrij te koopen uit de onomkoopbare greep van den stillen dood - o, dit brandde met een zoo eindeloozen weedom in haar hoofd, dat haar verstand er van stilstond, en zij er geen traan meer om laten kon.

Er zijn vele manieren van te sterven.

Men kan uit dit leven scheiden, hoog en trotsch opgericht, onder het stralen der zon over het slagveld, omgeven door de lijken van hen, die men zelf reeds versloeg. Zulk een dood was er een, waarin alle mannen van het geslacht een eer hadden gesteld.

Na een leven, dat als een felle bliksemflits langs den hemel is geschoten, in jubel en glorie om de zonen en dochteren, die men na laat. Dit was de wijze, waarop de vrouwen uit het geslacht gestorven waren, en lang was hun roem hen nagebleven.

Maar zóó te sterven, na zóó triest en vergeefs geleefd te hebben, veertien jaar aan een stoel gekluisterd en niet in staat één mannendaad te verrichten, was wel het pijnlijkste wat gebeuren kon. Het was bijna een schandvlek, den glorierijken naam aangedaan - en de moeder kón niet gelooven dat haar zoon zoo van haar heen gegaan was. Toen den volgenden morgen de artsen kwamen en het levenloos lichaam vonden, wilde de moeder hen niet gelooven. Zij heette hen leugenaars, die haar bestelen wilden van het eenigste, dat waarde voor haar had. En nadat de dienaren gekomen waren en met zacht geweld het lijk ontnamen en het kistten, kon zij niet gelooven dat deze doode haar zoon was.

En tot de kamenier, die haar de rouwkleeren wilde aandoen, sprak zij een ontkenning.

‘Neen; ik weet, dat mijn zoon niet dood is. Ik weet, dat hij genezen is, en in 't stille van den nacht, terwijl ik sliep, zijn vader's harnas aangedaan en zijn vader's ros uit den stal genomen heeft; en hij is uitgetrokken, om roemrijke daden te verrichten. Ik hoor het beuken van zijn zwaard op 's vijand's schild, ik zie zijn speer rood van bloed - ik moet hem wachten. Ik moet hem wachten in dezelfde witte kleeren, waarin hij mij altijd gezien heeft. Ik heb ze eens aangedaan, om mijn ziekenkamer op te vroolijken, om hem niet te laten versomberen in zijn ellende - nu wil ik ze blijven dragen, om klaar te zijn, elk oogenblik, voor het feest van zijn terugkomst. Wit wil ik zijn en blijven, mijn zoon moet elk oogenblik kunnen terug komen en zien dat ik hem wacht...’

De kamenier kon niet anders dan zwijgen, vol eerbied voor deze waanzinnige liefdetrouw.

‘Ik moet flink blijven, statig en schoon, om mijn zoon geen schande aan te doen, als hij wellicht van een verren tocht terugkomend, een vrouw meebrengt, die hem liever zal zijn dan zijn moeder. Maak mij zeer schoon’, sprak de vrouwe nog.

Met tranen in de oogen voldeed de kamenier aan dit bevel - het laatste, dat Imelda gaf. - Want evenzeer als zij tot op heden zich had opgesloten in haar kamer, evenzeer was zij nu nooit

meer binnen te krijgen. Was haar verstand al verduisterd, haar trouw was zoo mogelijk nog hechter geworden. Dag en nacht liep zij rond het slot, als eens de vader, wiens zoon naar de groote stad getrokken was, in afwachting van diens terugkomst. In den ochtend begroette ze de zon als helpster en in den avond de maan als trouw trawant:

'Ja, help mij maar wachten en uitkijken; hij zal nu gauw terug komen, hij zal nu wel roem vergaard hebben.'

En stil voor zich heen neuriede zij een lied, een lied van slechts enkele woorden op een simpele wijs een lied, waarvan ze zich zelf niet bewust was, het gemaakt te hebben. In dit zingen vond zij geluk, want het was 't lied van een moeder, die haar zoon verwelkomt in zonnebrand of in zachte maneglans - het was het eeuwige lied zonder woorden van onuitsprekelijke moederliefde en moedertrouw. Slechts zij kennen het, die 't met hun hart verstaan kunnen; ooren vermogen niet, dit op te vangen, vingers vermogen niet, het vast te leggen.

En zij bleef het zingen, ook toen de winterkoude haar ziek maakte en zij toch weigerde binnen te gaan - omdat ze haar zoon moest ontvangen.

Men vond haar op een morgen, met zulk een verzaligden glimlach op het uitgeputte en toch boven alles edele gelaat, dat niemand om dit sterven rouwen kon...

Voor de boeren en hoorigen uit verren omtrek is zij niet gestorven. In heldere maannachten vertellen zij met huiverende stem de geschiedenis van Imelda, en zien zij de witte vrouwe in al haar statige waardigheid rondloopen, afwachtend de terugkomst van haar Arnoud, rijk beladen met buit en de schoonste vrouw der wereld aan zijn zijde voerend...

Verzen door A. Veltman.

I.

Het is dien voorjaarsdag gekomen...
boven de vochtig-naakte boomen
lagen de heem'len koud en wit;
het was een ongewekte aarde,
die door den dof-beslagen dag bestaarde
met strak gelaat een killen hemel
in een vergeefschen droom van warmt' en licht; de zon verrichtt'
haar werk onachtzaam achter grijze deuren,
het was een dag, die zonder kleur en
geuren op de grens van winter en lente was,
- de aarde heeft den vroegen schemer ingedronken
en is in mist'gen droom van natte sneeuw teruggezonken. -

II.

Eenzelfde grauwheid hield mijn ziel gevangen,
zij had den langen winter moeitevol doorstaan
en lag bereid haar droom te ontvangen;
toen, als een God, zijt gij voor mij verrezen
en bracht de grauwe gronden van mijn ziel
in diepst beroeren, neev'len scheurden,
zwaar van licht, ik zat verwezen
in een geluk, dat om mij geurde
alsof er duizend bloemen beurden
haar zoete kelken, rankgesteeld uit
rauwen grond; ik wilde wel luid
roepen en toch doodstil zijn, want
in mijn bloed begon het blijde beven...
O, eeuwig trachten naar vervulling is het leven
en liefde is de grondtoon van ons aller wezen.

Als ooit... door George Kettmann Jr.

Als ooit mijn oogen niet meer zullen zien
dit zware, mateloos begeerde leven,
dat ook als 't in de sterren staat geschreven
toch schóón blijft om zijn ongekend Misschien -

dan zal ik weten dat de aarde niet
in puin zal vallen en dat niet geschiedt
wat dichters vóór mij met hun dood voorspelden.

De zee blijft zee, de velden blijven velden:
de droom vernielt zichzelf niet, maar de waan.
Zoo bergt - om 't volgend zaad - God àl zijn graan.

Niets zal er anders zijn. Slechts één der blaêren
waait van den boom, een bloem valt welkend af;
eerst dan - na 't beetje afval in een graf -
kan mij de dood den levensweg verklaren.

Maar wat mijn oogen ooit werd aangedaan
werd dóór mij: waarheid, zingend te verstaan.

Al wat ik hecht en gul op aarde zag,
het forsche en teng're, 't werkstuk van den dag:
de wolk, de boom, de tarwe en den toren,
doorvezeld van het licht - al wat geboren,
gedroomd, veroverd werd en ooit nog groeit
- al 't ijzerhard gevormde, àl wat vloeit
behoort mij eeuwig als 't in droom verworven,
vertrouwd geheim - ook als ik ben gestorven.

Licht-signaaltjes

Geheel niet rood!!

De aandachtige belever van Nederland's cultureele òpgang kent natuurlijk, zij 't niet uit eigen lidmaatschap dan toch uit onze onvergelijkelijke pers, het kunstenaars-comité voor ‘Geestelijke Weerbaarheid’. Toen dit comité werd opgericht, jubelde zevenachtste van heel de Nederlandsche pers, dat *nu* het dierbare vaderland gerust kon zijn. En inderdaad: wanneer gaat het een land beter, dan als de kunstenaars zich op de bres stellen voor het heil des gewonen volks? Was en is niet het verwijt, aan Tachtig gericht, dat zij zoo opgesloten zaten in hun ivoren torentjes, dat ze a-nationaal waren en a-sociaal? Wat wonder, dat er een gejuich òp ging van Dollard tot Duinkerken!

Was er al een enkele onverlaat, die aarzelend zijn stem verhief om te vragen of dit comité niet eenigermate een rose of roode tint zou hebben (of gaan krijgen), hem was al dra het zwijgen opgelegd. Meestal had hij geen invloedrijke plaats in het geheel der pers, terwijl leden of vrienden-van-leden van 't comité wel over deze plaatsen beschikten, zoodat zijn ‘insinuatie’ niet al te ver doordrong. Nou vind ik dergelijke insinuatie's, eerlijk gezegd, ook àl te vuig; werd ons immers niet door heel het comité tot vervelens toe voorgehouden, dat dit heelemaal niet rose of rood was? En moet men dergelijke verzekeringen niet absoluut accepteeren? En nog ten overvloede, als een braaf roomsch letterkundige als Antoon Coolen zijn vlag op de lading wil zetten, door een bestuurslidmaatschap te accepteeren! Terwijl er nog meer ‘prominente’ katholieke figuren lid zijn.

Nee, ik zeg maar zoo: 't is alles ‘dik in orde’, zooals mijn prozaische vriend Pietje Pieters het zou uitdrukken.

Maar, eindelijk had ik hem toch te pakken, dezen prozaischen

vriend P.P.! Ik vernam n.l., dat mijn andere vriend Martien Beversluis, redacteur van ‘De Nieuwe Gids’ èn dichter, (ja, ja, je zou zeggen: hoe bestààt het!) uit dit comité was geroyeerd. En met dit nieuws viel ik Pietje P. op het lijf toen hij zijn ochtendeitje zat te verslinden. Maar geen seconde onderbrak hij deze bezigheid, dan alleen om me met ei-gele lippen toe te voegen ‘groot gelijk’. Natuurlijk informeerde ik nader wie er groot gelijk had, waarop 't antwoord werd gemompeld ‘comité’. En nadat het ei verslonden was, zette hij mij uiteen:

‘Maar snap je het nou niet? Die Beversluis van jou is toch een volksvijand. Hij zal wel weet ik wat voor verraderlijke plannen gesmeed hebben. A propos: waarom is hij eigenlijk geroyeerd?’

‘Pietje’, zei ik, ‘dat zal ik je nou 'ns vertellen: omdat hij een voordracht-avond gaf. Een voordracht avond, Pietje, waarop hij enkele van zijn eigen gedichten voorlas, onder anderen die welke in het November-nummer van de Nieuwe Gids gestaan hebben. En je zal me toch kwalijk wijsmaken, als je ze tenminste gelezen hebt, dat deze gedichten volksverraderlijk zijn.’

‘Nee’, zei P. Pieters, ‘zoo eerlijk ben ik nog wel om dit toe te geven. Maar voor welke infernale vereeniging hield hij die voordracht?’

‘Schrik niet, Pietje’ zei ik, en ik deed hem eerst weer in zijn stoel plaatsnemen; ‘voor het Nationaal Jongeren Verbond’.

‘Aha’, meende Pietje, ‘maar dat “Nationaal” deugt niet, dat “Jongeren” deugt nog veel minder. “Verbond” kan er nog al mee door, maar riekt minstens verdacht. Wat een wonder, dat iemand, die voor zulk een verbond spreekt, geroyeerd wordt. Dat N.J.V. heeft immers zoo langen tijd met gebroken geweertjes geloopen, ten teeken dat ze geen weerbaarheid wilden?’

Ik maakte Pietje P. diets, dat hij zich vergiste, dat de gebroken geweertjes juist elders te vinden waren geweest. Meer bij de groepen van Romein, Huyts, Kanter e.t.c. - die in ‘Geestelijke Weerbaarheid’ een nogal voorname rol spelen. Waarop P.P. achterover ging zitten.

Vervolgens vertelde ik hem, dat dit royement ook uitgedeeld was aan Mevr. Marg. Couperus. Vervolgens zeide ik, dat dit royement al uitgesproken was vóór de spreekbeurt begon; dus vóór men wist wat Beversluis zou zeggen. Vervolgens deelde ik

mee, dat Beversluis van den aanvang af.... *geweigerd had, lid te worden* van ‘G.W.’!

Vervolgens merkte ik, dat P.P. langzamerhand van verbazing uit zijn stoel gegleden was.... Toen hij bij kwam, vroeg ik hem of hij nog zoo zeker was van dit niet rose of rood zijn. Waarop hij mij het zwijgen oplei onder 't motto, dat men tegen *alle* dictatuur strijden moest. Hetgeen ik volkomen beaamde!

Over windstilte gesproken.

‘Zie je wel’ zei Pietje Pieters meer genoemd, terwijl hij met een drukwerk in de hoogte geheven mijn kamer kwam binnenstormen; ‘zie je wel! Ik heb 't altijd wel gezegd. Stellen jullie nog belang in ware litteratuur, of niet?’

Ik trachtte de laatste vraag bevestigend te beantwoorden, en voor de rest te informeeren naar de oorzaak van zijn opgewondenheid, die mij zeer schadelijk leek voor 's mans gezondheid.

‘Knudde, knudde en nog eens knudde is 't met heel de litteratuur. Pater v. Heugten zeit 't zellef’ - als P.P. wat opgewonden raakt, haspelt hij er soms een raar taaltje uit - ‘en dan mo' jullie 't toch gelove! En gelijk hèt-ie, daar kan je donder op zeggen.’

Hierna las hij het heele artikel voor, dat genoemde pater in ‘Boekenschouw’ gepubliceerd heeft om te klagen over windstilte in de Nederlandsche litteratuur. Triomfantelijk was hij gewoonweg.

Ondertusschen had ik eventjes gesnuffeld in oude jaargangen van ‘Roeping’ en ‘De Nieuwe Eeuw’ - zoo van rond den tijd dat deze pater het redacteurschap van ‘Boekenschouw’ aanvaardde. In ‘Roeping’ vond ik enkele hartelijke welkoms-kroniekjes van 'n zekere ‘Koolhydraat’ en in ‘De Nieuwe Eeuw’ iets van Louis Knuvelder. Ik vroeg mijn dierbaren vriend P.P., deze stukjes te lezen.

‘Ja,’ meende hij, ‘die pater had toen toch maar gelijk, dat 't wel een man in hemdsmouwen leek - 't was heel niet netjes.’

‘'t Wàs niet “netjes”’, gaf ik toe, ‘maar er zat toch wel iets in. Namelijk dit: dat de jongeren van toen voor de keus stonden: zich laten inlijven òf heelemaal eruit gewerkt worden. En heeft men zoodoende niet zelf die windstilte veroorzaakt? Toen er

nieuwe pogingen gedaan werden, door Marsman, door enkelen uit de Forum-groep, door de Klondyke-groep, door wie ook, wist men niet beter te doen dan doodpesten. Was het ten onrechte, dat Jan Engelman klaagde: het getal der onedelen groeit, óók in de litteratuur? Wat wonder dat er dan windstilte komt. 't Is juist als met alles: als enkele "leiders" zóó op 't kussen vastgeroest zitten, dat ze iedere poging van 'n jongere generatie bij voorbaat doodverven, komt er automatisch windstilte. Zelfs jongere litteraire talenten willen "geleid" worden, en niet geknakt. En 't is toch wel een raar geval, als menschen, die zelfs eerst niets doen dan slachten, daarna gaan klagen, dat er geen leven meer is! Het is lang geleden, dat er gepleit werd voor "het levensrecht van den ongeboren vrucht" in de litteratuur. Maar zou je niet geloven, P.P. (en, al zeg ik het zelf, zou Lieke zeggen, toen ik P.P. de hand op den schouder legde, voelde ik deze trillen van inwendige snikken), zou je niet geloven, dat dit niets anders is dan symptoom èn gevolg van de litteratuur-critiek der laatste jaren?....'

Huilend was P.P. weggestormd, zoodat mijn woorden in de wind verstrooiden.

K.M.

Letterkundige curiositeiten

II.

In het jaar 1891 verscheen van Edmond Haraucourt het *Rondel de l'adieu,* dat aldus luidt:

Partir, c'est mourir un peu, -
C'est mourir à ce qu'on aime:
On laisse un peu de soi-même
En toute heure et dans tout lieu.

C'est toujours le deuil d'un voeu,
Le dernier vers d'un poème:
Partir c'est mourir un peu
Et l'on part, et c'est un jeu.

Et jusqu'à l'adieu suprème
C'est son âme que l'on sème
Que l'on sème à chaque adieu:
Partir c'est mourir un peu.

Ik heb het geheele vers hier gegeven, omdat wèl iedereen den eersten regel kent (o.a. Louis Couperus haalde hem met voorliefde aan), doch vrijwel niemand het complete gedicht....

Partir, c'est mourir un peu.... men neemt algemeen aan, dat deze gedachte de oorspronkelijke vondst is van Edmond Haraucourt, - toch schreef Edward Young reeds in zijn *Night-thoughts,* dat, in den tijd van Rhijnvis Feith en Betje Wolf en Aagje Deken, ook hier te lande, een boek was, dat met gretige liefde gelezen werd:

And gradual parting is a gradual death.

En in de *Love poems* van John Donne (1573-1631) vonden wij:

....and Dear, I die
As often as from thee I go....

Naar mijn volle overtuiging hebben wij hier te maken met een merkwaardige, literaire, hoogst toevallige coïncidentie, evenals in het onderhavige geval:

III.

Men kent de bekende regels der dichteres Rosemonde Gérard, de echtgenoote van Edmond Rostand:

Car, sais-tu, je t'aime, chaque jour davantage,
Aujourd'hui plus qu'hier, mais bien moins que demain.

Deze regels hebben dermate ingeslagen, dat zij, in den vorm van een plus- en min-teeken, ±, in goud of zilver, als talisman werden gedragen.

Echter schreef in het jaar 1863, Coventry Patmore in *The Angel in the House,* waarvan 250.000 exemplaren werden verkocht:

But truly my delight was more
In her to whom I'm bound for aye,
Yesterday than the day before,
And more to-day than yesterday.

Hebben wij hier te doen met plagiaat, of met wederom een toevallige overeenstemming van een gevoelde gedachte? Ik ben overtuigd van het laatste.

IV.

Wie het prototype was van Gösta Berling? Eindelijk en ten langen leste heeft Selma Lagerlöf haar geheim daaromtrent prijs gegeven; de eigenlijke naam van Gösta Berling is: Kalle Frykstedt.

V.

Zooals men weet, was de geschiedenis van Jean Valjean, zooals deze door Victor Hugo in *Les misérables* wordt verteld, op waarheid gegrond. De ware naam van Jean Valjean was Pierre Morin; sommigen zeggen Maurin.

VI.

Wie was Laura, Petrarca's onsterfelijke geliefde? Zij heette Laura de Noves, was gehuwd met Hugo de Sade, en stierf in het jaar 1348.

VII.

Een der meest geslaagde literaire voorstellingen, die niet op waarheid zijn gegrond, was zeker de figuur van Ossian, gecreëerd door Macpherson in 1760, welke Ossian de zoon heette te zijn van Koning Morven van Fingal, en geleefd te hebben in de 3e eeuw. De ‘zangen van Ossian’ hadden een ongelooflijk succes, en werden in alle talen vertaald. Macpherson behaalde er een onsterfelijken naam mede, en zelfs nu nog zijn er menschen, die gelooven, dat deze zangen slechts vertaald zijn, en dat er een soort van origineel van bestaat, evenals men dit gelooft van de quatrijnen van Omar Khayyam, die door Edward Fitzgerald in 1859 werden uitgegeven, en die afkomstig heeten te zijn van een Perzisch dichter uit de 11e of 12e eeuw.

VIII.

Het prototype van Zola's Nana heette Blanche d'Antigny.

IX.

Een wel niet letterkundige curiositeit is zóó aardig, dat zij in deze reeks wel even genoemd worden mag.

John Everett Millais, een schilder van het vorige geslacht (hij leefde van 1829-1896) was, in zijn tijd, in Engeland de beroemdste der Pre-Raphaelitische schilderschool, maar later verwierp hij alle gemaaktheid en gezochtheid en werd de populairste artiest

dier dagen. Zijn schilderstukken behoorden tot de meest gewaardeerde der Royal Academy-tentoonstellingen.

Zijn schilderijen werden in staalgravures in alle landen geïmporteerd, en onder de bekendste zijn wel de vrouwenportretten, die, in antwoord op een liefdesverklaring, zeggen: *Yes,* of: *No.*

Yes was Eveleen Tennant, die trouwde met Frederic W.H. Myers, nadat hij verliefd was geworden op de schilderij. Op *No* werden ook verschillende personen verliefd: het was Eveleen's zuster Dorothy, die vele aanzoeken kreeg, en trouwde met Sir Henry Stanley.

X.

Mona Lisa van Leonardo da Vinci, bijgenaamd la Gioconda, is niet, zooals algemeen wordt gedacht, de vrouw van Francesco del Giocondo, maar de gemalin van den markies van Padua. Zij heette Lisa Gherardini, en werd in 1479 te Florence geboren.

De figuur der Mona Lisa heeft vele artiesten tot kunstwerken geïnspireerd; ik herinner hier slechts aan *La Gioconda* van Gabriele d'Annunzio (d'Annunzio heette eigenlijk Gaetano Rapagnetto) en aan de opera *La Gioconda* van Amilcare Poncielli, die zeer onlangs te Rotterdam, Amsterdam en 's-Gravenhage met het grootste succes door de Italiaansche Opera is ten tooneele gebracht.

XI.

Het vreemde feit doet zich voor, dat, hoewel Münchhausen over de geheele wereld bekend is, bijna niemand weet, wie de schrijver is van dit boek. Hij heet: Rudolf Eric Raspe en leefde van 1737-1794.

XII.

Ook weet haast niemand, wie de auteur is van *Nearer my God to Thee,* het sinds den ondergang van de Titanic beroemd geworden lied, dat door Nellie van Kol in het Hollandsch is vertaald. Het was Sarah Flower, de tijdgenoote van den jongen Byron. Haar zuster was het prototype van Pauline, het eerste gedicht van Robert Browning.

XIII.

Weinigen weten, dat het beroemde boek van David Garnett *Lady into Fox,* ontleend is aan een Japansche legende: 'Foekoesoeke', de Vosvrouw.

De vos speelt in de Japansche sagenwereld een groote rol, omdat aan dit dier bovennatuurlijke krachten worden toegeschreven. In bovengenoemd mysteriespel verandert een vrouw in een vos, evenals in Lady into Fox. Voor de eerste maal werd deze rol vervuld door Gado Kataoka.

XIV.

Men zal zich herinneren, hoe, op de tentoonstelling der jeugdige schilderes Roswitha Bitterlich, een stuk van twee eenzame lieden, loopend op een weg zonder begin of einde, het sterkst de aandacht trok. Het beeld dezer hulpe- en hopeloozen vindt men in: *Der weisze Dominikaner* van Gustav Meyrink.

XV.

Der Alte vom Berge is een mysterieuse figuur, die in vele literaturen voorkomt, o.a. ook in Rinaldo Rinaldini, het wereldberoemde rooversboek, dat geschreven werd door Vulpius, den broeder van Christiane Vulpius, de vrouw van Goethe. Een honderd jaar geleden was er hier te lande ook een obscuur personage, die zich *de Oude van den Berg* noemde, en die zich bezig hield met boekjes uit te geven over de dingen van den dag.

Doch de eerste, de echte *Alte vom Berge* is geweest: Elkamil, een sjeik van den Libanonschen volksstam der Assassijnen, die leefde omstreeks het jaar 1235.

XVI.

De melodie van het *Rude Britannia* stamt uit de Opera *The Masque of Alfred;* de tekst is van Thompson en Mallet, de muziek werd gecomponeerd door Dr. Thomas Arne.

XVII.

Een zeer merkwaardige literaire coïncidentie is de volgende. In de maanden November en December 1936 publiceerde ik in Morks' Magazijn een novelle, getiteld *De weg terug,* het thema behandelend van de ouder geworden vrouw, die probeert den weg naar haar jeugd terug te gaan, en daartoe de verschillende mannen opzoekt, die haar in haar jonge jaren het hof hebben gemaakt, en die zij toen heeft versmaad.

Ditzelfde, precies hetzelfde onderwerp is behandeld door Julien Duvivier, in zijn film *Le Carnet de Bal,* die op de Biennale te Venetië, in September 1937, bekroond werd als de beste buitenlandsche film, welke, zooals de correspondent van Het Handelsblad schrijft (9 Sept. 1937), uitblonk boven de andere ingezonden films, en waaraan zeer terecht de eerste prijs, de Mussolini-beker, werd toegekend.

Het vinden van een oud balboekje brengt Christine op het denkbeeld, de oude vrienden, voor wie zij wel eens een vluchtige verliefde neiging heeft gevoeld, te gaan opzoeken, en evenals in de novelle *De weg terug,* worden al deze ontmoetingen beschreven. Een treffender toeval (waar het verhaal ook in de details zooveel op elkaar gelijkt) zal wel moeilijk in de letterkundige wereld aan te wijzen zijn!....

XVIII.

Kent ge den dichter, die door één sonnet wereldberoemd is geworden en gebleven? Zijn naam is Felix Arvers, en zijn sonnet (dagteekenend van 1833) begint:

> Mon âme à son secret, ma vie a son mystère....

De auteur (waarschijnlijk omdat niemand naar het origineel zou zoeken) verklaarde, dat hij het vers vertaald had uit het Italiaansch. Algemeeen werd echter Madame Victor Hugo voor de onbekende geliefde ghouden. Thans echter weet men, dat haar naam is geweest: Marie Nodier.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch overzicht (15 october tot 16 november) door Johan Perey.

De natuurlijke reactie op de zoo angstwekkend geladen dagen van den jongstleden September heeft zich in de afgeloopen weken overal duidelijk doen gevoelen, wat wil zeggen, dat in de algemeen Europeesche politiek nu eindelijk weer eens een phase van betrekkelijke rust is ingetreden. Een rust, die bij velen gepaard gaat met een werkelijk opvallende onverschilligheid ten aanzien van die problemen, waarin, tot voor betrekkelijk kort nog, het eerste het beste scheeve woord een casus belli had kunnen opleveren. Europa heeft zich echter wondersnel bij den nieuw geschapen toestand weten aan te passen, terwijl de meesten der leidende staatslieden hun handen met allerlei andere aangelegenheden bereids zoo vol hebben, dat zij met groote bereidwilligheid onder de eens alles overschaduwende moeilijkheden rondom Tsjechoslowakije en Spanje een dikke streep hebben willen trekken.

Hoezeer de Engelsch-Fransche belangstelling in de Midden-Europeesche aangelegenheden wel gedaald is, kan op overtuigende wijze worden aangetoond uit de manier, waarop tenslotte de Tsjechisch-Hongaarsche geschilpunten uit den weg zijn geruimd. Toen op 13 October de Hongaarsche onderhandelaars onverrichterzake uit Komaron moesten terugkeeren, werd een hernieuwde bijeenkomst van de Vier van Muenchen zeer waarschijnlijk geacht. Evenwel, met het verstrijken der dagen werd deze verwachting niet versterkt, en begon het er allengs naar uit te zien, dat de hangende kwestie onderworpen zouden worden aan een

Duitsch-Italiaansche arbitrage. Zeer tot genoegen van Polen, waar men heel goed begreep, dat hiermede de kansen op het verkrijgen van een gemeenschappelijke grens met Hongarije nu wel practisch verkeken waren. Om meer dan een reden hadden de Polen zeer hevig naar een dergelijke grens verlangd, in de eerste plaats wel, omdat dan de vorming van een autonoom Roetheensch gebied meteen onmogelijk zou zijn geweest. Polen herbergt immers zelf vier millioen Roethenen, wier verlangen naar zelfbestuur en vervolgens naar een samengaan met de reeds bevrijde volksgenooten in de toekomst wel eens zoo sterk zou kunnen worden, dat, naar het voorbeeld van Tsjechoslowakije, ook de Poolsche staat een territoriale veer zou moeten laten. Daarenboven beschouwt men te Warschau een zelfstandig Roethenië als een ongewenschte zwakke stêe, waar, òf de Sovjets wel eens gebruik van zouden kunnen maken voor een westwaartsche invasie, òf de Duitschers voor het forceeren van een verbinding met de Oekraine, het befaamde Russische graanland. Teneinde nu al deze voor de Polen zoo onprettige mogelijkheden bij voorbaat uit te sluiten, was hun heele politiek er op gericht, Hongarije als buurland te krijgen, waarna dan eveneens de groote Poolsche droom van een machtige barrière in den vorm van een Poolsch-Hongaarsch-Roemeensch bondgenootschap in werkelijkheid had kunnen overgaan.

Geen wonder dan ook, dat kolonel Beck op het laatste moment nog van allerlei geprobeerd heeft om die oplossing te voorkomen, waarin met deze Poolsche desiderata niet de minste rekening zou worden gehouden. Londen en Parijs gaven hem echter niet thuis, waarna Beck zijn laatste troef uitspeelde door in allerijl een bezoek aan koning Carol te gaan brengen. Doch ook deze stap bleef zonder resultaat. Carol, die ook nog een minderheid van anderhalf millioen Hongaren in zijn koninkrijk heeft wonen en er allerminst op gesteld kan zijn, deze onderdanen, met het noodige grondgebied natuurlijk, op een kwaden dag nog eens kwijt te moeten raken, achtte het klaarblijkelijk voor Roemenië van meer belang aan een politiek van strikte afzijdigheid te blijven vasthouden, dan zich door het zoet gefluit van den Poolschen vogelaar tot speculatieve daden te laten verleiden.

De Duitsch-Italiaansche arbitrage kwam daarna heel rustig

tot stand. Op 2 November kwamen graaf Ciano en minister Von Ribbentrop te Weenen bijeen, die, na de overbekende opvattingen van beide partijen nogmaals aanhoord te hebben, een grenslijn vaststelden, welke, voor zooveel als mogelijk, volgens het *ethnografisch* beginsel getrokken was. De scheidslieden zijn dus allerminst à la Versailles te werk gegaan, wat evenwel niet kon beletten, dat er over hunne uitspraak toch nog de noodige ontevredenheid moest ontstaan. Het minste, misschien nog, bij de betalende partij, die alleen teleurgesteld was, haar economische verliezen uiteindelijk nog iets grooter te zien, dan zij oorspronkelijk al had gedacht. Het ergste ongetwijfeld bij een partij, die met het heele geval per saldo niets te maken had, bij Polen, wiens toorn over zijn politiek échec intusschen nog extra voedsel ontving, doordat de nu, definitief, autonoom geworden Roethenen hun staat als de Karpathische Oekraine gedoopt hebben. In dezen naam komt dan ook wel heel duidelijk tot uiting, hoe één deze Roethenen zich voelen met hun thans nog onder Russische en Poolsche heerschappij levende volksgenooten, en tevens hun hoop, ooit nog eens met hen in een Groot-Oekraine vereenigd te mogen worden.

Dat de Hongaren zich, hoewel dankbaar, toch ook onbevredigd zouden toonen, was te voorzien. Het gaat er bij hen immers niet alleen om, alle stamgenooten weder in één vaderland te vereenigen, maar, men kan wel zeggen, vooral, om zijn *historische* grenzen, om het Duizendjarige Rijk hersteld te krijgen. Een vrome wensch, die overigens wel binnenkort weer op den achtergrond zal geraken, aangezien de regeerders te Boedapest spoedig genoeg overstelpt zullen zijn door tal van moeilijke problemen, die de nieuwe situatie hun zeker te stellen zal hebben.

Nu alle amputaties geschied zijn, is het mogelijk voor het ex-Tsjechoslowakije de uiteindelijke verliesrekening op te maken, waarna dan blijkt, dat het ongeveer dertig ten honderd van zijn grondgebied en één derde van zijn bevolking heeft moeten prijsgeven. In het restant teekenen zich nu drie zeer zelfstandig ageerende staten af, en wel zoo scherp, dat men zich toch werkelijk moet afvragen, hoe gedurende twintig lange jaren een Tsjechoslowakije, *une et indivisible,* eigenlijk wel mogelijk is geweest. Over welken vorm van staatkundige samenleving de drie

landen het tenslotte eens zullen worden, valt nog bij geen mogelijkheid te voorspellen, al moge het ook wel reeds vaststaan, dat de parlementaire partijpolitiek algemeen ten grave is gedragen en de toekomstige buitenlandsche staatkunde positief op een samenwerking met de As zal zijn gericht.

De nieuwe, ternaire staat heeft zijn interesse in de ideologische vrienden van weleer wel zeer grondig verloren, gelijk, omgekeerd, het oude Tsjechoslowakije in het geheugen dezer vrienden reeds tot een krachteloos schimmetje verbleekt is. Tenminste, het Lagerhuisdebat uit de eerste dagen van November, waarin de oppositie het blijkbaar noodig en nuttig vond de Muenchener kwestie nog eens grondig aan een herkauwingsproces te onderwerpen, was nog veel kleurloozer, dan men redelijkerwijze al verwacht kon hebben. Het werd, alles bij elkaar, een vervelende vertooning, waarin de aanvaarding van de regeerings-resolutie om het met Paschen gesloten Verdrag met Italië thans in werking te doen treden, het eenige lichtpunt was. Eindelijk zal de Britsch-Italiaansche verzoening dan toch officieel bezegeld worden, mocht zij het officieus ook eerder al geweest zijn. Want, zooals minister Chamberlain zeer terecht en even ad rem tegen de opponeerende parlementsleden kon opmerken, zou het aan de Engelsche regeering mogelijk zijn geweest, bij Mussolini om interventie ten gunste van den vrede te verzoeken, indien de betrekkingen gelijk waren gebleven aan die van achttien maanden terug?

Mede doordat de Spaansche burgeroorlog nu niet langer een internationaal gevaar vertegenwoordigt, krijgt Engeland de handen in de Middellandsche Zee thans aardig vrij, een voordeel, dat het, gelet op zijn algemeene positie als koloniale mogendheid, wel zeer van pas kan komen.

In het Palestijnsche vraagstuk is men intusschen nog niet erg veel opgeschoten. Weliswaar is het Engelsche gezag er, dank zij het inzetten van uitgebreide machtsmiddelen, in kunnen slagen zich vrij overal in het Arabische land weer geldend te maken, maar dit is een kwestie op zich zelf, die het wezen der moeilijkheden onberoerd laat. Hetgeen door de Engelsche regeering ook zeer wel is ingezien, daar zij, door het verdeelingsplan in te trekken en tegelijkertijd een ronde tafel conferentie voor te stellen, het bewijs heeft geleverd, op een zoo zuiver mogelijke basis de

heele zaak nog eens van voren af aan onder het oog te willen zien.

Een toch al sedert maanden fictieve grootheid, het Fransche Volksfront, behoort thans werkelijk en voorgoed tot het verleden. Op het radicaal-socialistische congres te Marseille hebben de afgevaardigden den moed gehad, na hun voorzitter, Daladier, aangehoord, toegejuicht en bij acclamatie als partij-president herkozen te hebben, te breken met de communisten, ergo met een belangrijk stuk eigen verleden. Nauwelijks twee jaar geleden toch, speelden de communisten, socialisten en radicalen nog druk voor frère et compagnon, liep Daladier met zijn politieke bondgenooten Blum en Thorez, al groetende met de gebalde vuist, in de voorste gelederen der volksfront-optochten mee; thans, wijs geworden door een wel heel bittere ervaring, zag dezelfde Daladier zich ertoe genoodzaakt, in een hartstochtelijk betoog de achterbaksche en slinksche werkzaamheden der communistische partij op de meest felle wijze te gispen. Iets, wat bij het congres in zeer goede aarde viel, gezien ook de slotresolutie, waarin de veroordeeling van de communistische agitatie al evenmin ontbrak.

Een zeer verdrietige noot op de bijeenkomst der radicaal-socialisten werd geleverd door een ontzettenden brand in het Marseillaansche warenhuis Nouvelles Galéries, die ten slotte aan meer dan honderd menschen het leven heeft gekost. Dat deze ramp dergelijk afgrijselijke afmetingen kon aannemen, was eenerzijds te wijten aan de ondeugdelijke kwaliteit van het bluschmateriaal en de onvoldoende geoefendheid der bedieningsmanschappen, anderzijds aan het ontbreken van een eenhoofdige leiding, tengevolge waarvan in het heele reddingswerk geen spoor van organisatie te bekennen viel. Een ware dies ater, die 28sten October, waar echter nog veel goeds uit geboren zou kunnen worden, mits het Fransche volk zich nu maar eens goed realiseeren wilde in de geschiedenis van dien brand een nauwkeurige afspiegeling van zijn huidige tekortkomingen te hebben gezien.

Na Marseille was de politieke positie van Daladier wel zeer aanzienlijk versterkt. Bovendien hadden, tevoren al, de jongste Senaatverkiezingen - een derde deel der zetels was hierbij betrokken - een duidelijke verschuiving naar rechts te zien

gegeven, hetgeen in zekeren zin eveneens als een instemming met de nieuwe richting in het regeeringsbeleid mocht gelden.

Het was daarom wel erg jammer, dat, kort na al deze bewijzen van direct en indirect vertrouwen, toch weer moest blijken, hoe binnen het Fransche kabinet de vereischte homogeniteit nog altijd niet gevonden was. Voor de buitenwereld hoogst onverwacht, hebben de ministers Marchandeau (financiën) en Reynand (justitie) met elkander van portefeuille gewisseld; een verschuiving, waaruit iedereen wel het bewijs kan zien, dat volmachten op zich zelf nog niet toereikend zijn om tot een daadwerkelijk regeeren te komen. Zooals thans is gebleken, was Marchandeau er een voorstander van, het finantieele verkeer eenigermate aan banden te leggen. Of de Franschen zelf een dergelijke politiek hadden willen aanvaarden, mag hier veilig in het midden blijven; hoofdzaak was, dat de hoofddeelhebber aan het tusschen Frankrijk, Engeland en de Vereenigde Staten geldende monetaire driehoeks-accoord er heelemaal niets van wilde weten. Zou men er te Parijs toe willen overgaan deviezenrestricties of soortgelijke bepalingen in het leven te roepen, welnu, zoo liet Amerika weten, dan zou Frankrijk niet langer op de medewerking van zijn Angelsaksische goudbroeders behoeven te rekenen. Onder dezen druk zat er voor Daladier niets anders meer op, dat zijn medewerker Marchandeau te laten vallen en in diens plaats iemand aan te stellen, die in een saneeringspolitiek, waarbij aan de vrijheden der geldmarkt niet geraakt wordt, nog wel goede mogelijkheden schijnt te zien. Met betoon van de noodige zelftucht moet het toch kunnen, aldus Paul Reynaud, wiens met groote voortvarendheid aangekondigde programma, hoewel geenszins nieuw, dan toch wel zeer forsch genoemd mag worden: hard werken en veel produceeren, de uitgaven naar beneden drukken en de belastingen nog een flink stuk omhoog. De hierop betrekking hebbende wetsdecreten zijn reeds uitgevaardigd, het nieuwe spel kan dus gaan beginnen, al moet natuurlijk nog worden afgewacht, of de Franschen nu ook eensgezind van plan zullen zijn de door het Volksfront gemaakte ‘onkosten’ op deze wijze te voldoen. De partij van Blum is met al die ingrijpende veranderingen der laatste weken wel in een voor haar hoogst onaangenaam parket komen te zitten; zij voelen natuurlijk niets voor Daladier's nieuwe koers, doch al evenmin

bestaat er groot animo om hem den voet direct al plompweg dwars te gaan zetten. De premier heeft immers de socialisten niet meer noodig, daar hij onder de huidige omstandigheden heel gemakkelijk nog meer naar rechts kan treden. Desnoods zou hij het zelfs op een kamerontbinding kunnen laten aankomen. Maar hoe dan ook, voor de socialisten zit er niets meer dan verlies in het spel. Men moppert en dreigt wel weer heel vreeselijk, maar heeft zich toch tot agressieve *daden* nog niet durven laten verleiden.

Eenzelfde beeld van onmacht viel ook waar te nemen in de jongste vergadering der Belgische Werkliedenpartij, alwaar de aanwezigen op den eersten dag vrijwel unaniem een motie aanvaardden om elk contact met de regeering van Burgos af te wijzen, om den dag daarop, aan partijgenoot Spaak, die als België's eerste minister een dergelijk contact wèl wenscht, een volledig vertrouwensvotum toe te kennen, zonder evenwel de eerste motie te hebben ingetrokken. De marxistische ideologie en de eischen der practische politiek zijn er dus in geslaagd, remise te spelen. Roode kool en regeeringsgeit zijn aldus beiden gespaard kunnen blijven, wat blijkbaar voor de Belgische socialisten van grooter belang was, dan het behoud van hun politieke 'gezicht'.

De uitslag der Amerikaansche verkiezingen voor het Huis van Afgevaardigden en een deel der Senaats- en Gouverneurszetels, moet president Roosevelt er wel van overtuigd hebben, dat zijn politieke methoden niet langer in trek zijn. Verscheidene door Roosevelt persoonlijk aanbevolen candidaten hebben het niet tot een overwinning kunnen brengen, terwijl vele anderen nog maar net op het nippertje herkozen zijn.

De Republikeinen, daarentegen, hebben best geboerd. Het getal hunner zetels bedraagt thans gemiddeld het dubbele van dat van voorheen, wat voor den eens zoo gevierden president het onprettige gevolg heeft, plotseling in een vrij precaire positie te land te zijn gekomen. Daarenboven zullen de opponeerende leden uit zijn eigen partij bij hun verder optreden nu ook wel heel wat minder reserve in acht behoeven te nemen, dan waar zij in het verleden nog min of meer toe verplicht waren. Reserve, tact en souplesse zullen voortaan van den kant van Roosevelt moeten komen, waarbij het echter nog zeer de vraag mag heeten, of de man, die

dictator kon, noch wilde zijn, maar het in feite gedurende zes jaren toch maar was, zich van deze eischen wel voldoenden rekenschap zal kunnen geven. Amerika staat in ieder geval voor een tijd vol zorgen en onzekerheden, want vermochten de kiezers wel aan te duiden, wat zij per se *niet* wenschten, welke politiek zij in plaats daarvan dan wèl wilden zien, is in de nevelen verborgen moeten blijven.

Wie zich wel eens in analyses van schaakpartijen verdiept, zal bekend zijn met de daarin veelvuldig gebruikte uitdrukking, dat meester die en die op dat en dat moment de beste voortzetting klaarblijkelijk niet heeft kunnen vinden. Iets dergelijks zou momenteel van Hitler eveneens te zeggen zijn, die er, na het Muenchener schoonschip maken, ongelukkigerwijze de voorkeur aan gegeven heeft, zich liever op allerlei fel anti-Duitsche uitspraken van Churchill, Lloyd George, Eden, e.a. in te laten, dan het aan de, Duitschland toch welgezinde, *verantwoordelijke* staatslieden Chamberlain en Daladier nu eens een klein beetje gemakkelijker te maken, de eenmaal begonnen toenadering ook verder uit te kunnen bouwen. Kon de Fuehrer met gerechten trots constateeren, dat hij veertig millioen kiezers achter zich had staan, waar de heer Churchill er hoogstens op twintig duizend kon bogen, hierin alleen al gaf Hitler zelf toch wel het meest doorslaande bewijs, dat het Duitsche staatshoofd en een Engelsch Lagerhuislid geen portuur kunnen zijn. Van een nadere stabilisatie der Europeesche verhoudingen is in de eerste zes weken na Muenchen dan ook niets terecht gekomen en, helaas, ziet het er heelemaal niet naar uit, dat de volgende zes weken ons in dit opzicht iets meer zullen kunnen geven.

Onder voorwendsel van een belangrijke mededeeling te moeten overbrengen, is het te Parijs aan den jongen jood Grynszpan gelukt, tot den Duitschen legatiesecretaris door te dringen en dezen lafhartig neer te schieten. Twee dagen daarna overleed de Duitsche diplomaat, en was uit den aanslag dus een moord geworden, een moord, gepleegd door een joodschen emigrant!

De reactie der Duitschers was ongemeen heftig; tot in de kleinste plaatsen toe, werd in joodsche winkels de boel kort en klein geslagen, wat als een hardhandig voorproefje moest gelden van hetgeen hun verder nog langs legalen weg te wachten zou

staan. Nadat gelukkig eerst deze, even zeer zinlooze als ergernis gevende, vernielingsactie in krachtige termen verboden was, werden door de regeering eenige decreten aangekondigd, die het den Joden na 1 Januari 1939 onmogelijk zullen maken, nog verder aan het bedrijfsleven deel te nemen. Tevens zal van het gezamenlijk joodsche vermogen een boete geheven worden, tot een bedrag van één milliard rijksmark.

Nieuwe gedachten zien wij in deze maatregelen niet uitgedrukt, zij waren mettertijd toch gekomen, zij het dan ook in een meer geleidelijk tempo. Maar wat niemand heeft kunnen voorzien en wat deze bepalingen thans zoo overmatig hard maakt, is de 'lawineartige' wijze, waarop zij zoo plotseling en zonder pardon over de Joden zijn uitgestort. Nog twee wegen slechts blijven er voor de Duitsche Joden geopend om in hun onderhoud te voorzien door kapitaalrente te trekken of door handenarbeid te verrichten. Of hij nog emigreeren kan en zich zoodoende elders een bestaan scheppen, is absoluut afhankelijk van de vraag, in hoeverre mogendheden als de Noord- en Zuid-Amerikaansche staten alsmede het Britsche Gemeenebest er toe besluiten willen, van schaarsch bevolkte gebiedsdeelen het noodige voor een joodsche kolonisatie af te staan. Niemand zal de Duitschers er toe kunnen dwingen met een hun onsympathiek ras vreedzaam in één staat samen te leven, maar wel bestaan er goede mogelijkheden om aan het Joodsche volk het recht op levensruimte op daadwerkelijke wijze te doen geworden. Indien de Duitsche overheden, in antwoord hierop, nu inzake de emigratie eens een wat soepeler houding zouden willen aannemen, kon een hoogst pijnlijke geschiedenis op dusdanige wijze worden geliquideerd, dat zij niet langer een voortdurende bron van onrust in de Europeesche huishouding behoeft te vormen.

Europa *moet* tot rust komen, want onderwijl hier nog maar steeds gekibbeld wordt, levert Japan, in vlot tempo, bewijs op bewijs van nog allerminst te zijn uitgeput. Kort reeds na de zoo verrassende troepenlanding in de Biasbaai moest de stad Kanton zich overgeven, en nauwelijks een paar dagen later de stad Hankou eveneens. Het Chineesche binnenland is nu geheel van de kust afgesneden, zoodat ook alle handel op het Westen onder Japansche contrôle is komen te staan. Dit wil dus, met zooveel

woorden, zeggen, dat de Japanners de ‘open deur’ - steeds de hoeksteen van alle westersche politiek in het Verre Oosten - met een harden slag hebben dichtgesmeten. Washington liet hiertegen protesteeren. Zonder effect, zooals zeer helder mocht blijken uit een redevoering van Prins Konoje, die, na het Negenmogendheden Verdrag voor illusoir verklaard te hebben, er de westersche staten op gewezen heeft, dat deze zich bij de veranderde omstandigheden maar hebben aan te passen en Japan alleen wenscht samen te werken met landen, die voor Japan's staatkunde het noodige begrip willen toonen.

Ook uit den dreigenden toon, waarin een aan Parijs gesteld protest betreffende wapenzendingen voor het Chineesche leger via Indo-China, was het niet moeilijk af te leiden, hoezeer het westersche aanzien in Tokio wel gedaald is en hoe brutaal men aldaar op het huidige onvermogen van Europa durft te speculeeren

Middelerwijl zou het aan de Japansche regeering niet onaangenaam zijn, indien het haar gelukken mocht, den oorlog te doen beëindigen. Want, ondanks alle macht, waarover de Japanners de beschikking hebben en nog ooit zullen hebben, blijft de verovering van het Chineesche binnenland toch een opgave, die practisch niet te vervullen is. Vandaar, dat Prins Konoje, onder voorwaarde van het aftreden van maarschalk Tsjang-kai-Tsjek, er zich toe bereid heeft verklaard, met Kwomintang samen te gaan werken, om aldus tot een duurzaam Oost-Azië te kunnen geraken. In Januari van dit jaar bleek de Japansche regeering nog allerminst iets van Kwomintang te willen weten, maar sedert dat er tengevolge van de zoo verbijsterende Japansche successen in dat lichaam eenige tweedracht is ontstaan, - Tsjang-kai-Tsjek wil une guerre à outrance, terwijl de eveneens gezaghebbende Wang Tsjing-wei openlijk verklaard heeft naar gunstige vredesvoorwaarden uit te zien - probeert zij natuurlijk hiervan zooveel mogelijk profijt te trekken. Mocht een dergelijk pogen binnen redelijken tijd succes opleveren, dan zou hiermede een nieuwen dag zijn aangebroken, die voor de blanke belangen daarginds slechts weinig goeds voorspelt.

Turkije is in rouw. Kemal Atatürk, de man, die niet alleen zijn land van een dreigenden ondergang heeft weten te redden, maar het bovendien tot een krachtig nieuw leven heeft gebracht,

is op 57-jarigen leeftijd overleden. Wellicht gedachtig aan het gezegde, dat zachte heelmeesters slechts stinkende wonden maken, heeft hij den ‘Zieken Man’, tot diens eigen welzijn, op waarlijk drastische wijze aangepakt. Fez, sluiers en harems werden afgeschaft, de polygamie verboden. Belangrijk voor de bestrijding van het analfabetisme was de invoering van het Latijnsche schrift, evenals trouwens de oprichting van tal van onderwijsinrichtingen. Vele wegen en spoorverbindingen zijn door zijn toedoen tot stand gekomen, gelijk hij ook met alle middelen de industrialisatie van zijn land bevorderd heeft.

Een indrukwekkend programma, dat door Atatürk in even indrukwekkend tempo is uitgevoerd, daar het reeds 1923 was, alvorens hij met de eigenlijke hervorming van zijn land een begin kon maken. Vijftien jaren is maar heel weinig, en het zal wellicht aan zijn opvolgers nog heel wat moeite kosten, alle werken van den grooten hervormer in de toekomst te doen beklijven.

Bibliographie

Martien Beversluis: *De cracht van 't landt bestaedt.* - Bosch en Keuning, N.V. Baarn.

Als het nog noodig ware het publiek te overtuigen, welk een krachtig, origineel, intelligent en diep-gevoelig dichter Holland in Martien Beversluis bezit, dan ware *deze* hymne genoeg om de waarheid daarvan te bewijzen.

Wij hopen, dat dit zeer oorspronkelijke boek (waarvan door Hubert Cuypers een oratorium is geschreven, dat dezen winter zal worden uitgevoerd door de Kon. Christ. Oratorium-vereeniging) de algemeene aandacht en waardeering vinden zal, want die verdient het onomstootelijk. Onder de uitgaven, die het licht zagen, ter gelegenheid van Prinses Beatrix' geboorte, is dit de *allermooiste.* Mijn klein bestek vergunt mij niet, aanhalingen te doen, maar het is ook beter, dit na te laten, want *elke* bladzijde biedt schoonheden van beeld, van taal, van rhythme, van bewonderenswaardige knapheid en het fijnst en treffendst gevoel. Munten de Stem der Wetenschap, de Stem der Staatkunde, de Stem der Kunst in het bizonder uit? Ik weet het niet, ik heb dit heele dichtstuk genoten met een intense ontroering. Het is een grootsche hulde aan Prinses Beatrix gebracht, die ook in verre toekomende tijden haar waarde behouden zal. Aan u, Dichter, dank! voor dit kostbare, waarachtige, schoone geschenk!....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Dr. G. Stuiveling. *Dertig Gedichten van Vondel, voorafgegaan door de 'Aenleidinge'.* - J.B. Wolters, Groningen, Batavia.

Dr. Stuiveling koos dertig gedichten van Vondel, voor schoolgebruik geschikt, en liet er de Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunst aan voorafgaan. Bij het eerste en derde tiental

worden verklarende voetnoten gegeven; het tweede deel stelt over elk vers een serie vragen. Men kan nog steeds nalaten, schijnt het, letterkunde-onderwijs tot een vervelende geschiedenis te maken. Er wordt nog lustig naar zinsdeelen gevraagd; wat voor merkwaardigs is er grammaticaal in deze of die overgang; wat voor woordsoort is dit?

M.S. Juynboll-Van IJsselsteyn. *Ons Koninklijk Huis.* - Leiden, N.V. Leidsche Uitgeversmaatschappij.

Een keurig uitgegeven bundeltje, bevattend diverse feestliederen ter eere van Oranjevorsten door verschillende dichters; varieerend van Willem Kloos tot Laurillard. Er is inderdaad schoone poëzie geschreven over Oranje-dagen, en het doet ons goed, deze zoo eens gebundeld te zien, verlucht met foto's. Enkele rijmelarijtjes waren beter weggebleven. Overigens niets dan lof.

LOUIS KNUVELDER

Nine van der Schaaf: *Leven van Karel de Stoute.* - Salamanderreeks. Querido, A'dam.

Heeft Nine van der Schaaf eindelijk haar formule gevonden? Wat kan aan haar zakelijken, drogen, ongekleurden prozastijl beter passen, dan een historisch relaas, waarbij het op feiten aankomt, en waarbij alle romantische fantasie gemist kan worden? Wij achten dit *Leven van Karel de Stoute* tot Nine van der Schaaf's allerbeste prestaties te behooren.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

A. den Doolaard. *Wampie. De roman van een zorgelooze Zomer.* - Uitg. De Salamander-reeks. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij., Amsterdam.

Wampie is aardig. En het romannetje, dat haar naam draagt daardoor ook. Een nest, een spook - of hoe dergelijke meisjes-

vaktermen mogen luiden, - is Wampie. Soms wat sentimenteel, soms wat gichelend, altijd overdreven, maar ook altijd lief, om te knuffelen. Ze is bijzonder goed geteekend. En met haar staat of valt de waarde van het boek.

Haar vrijer - laat ons goede Hollandsche woorden toch nooit verwaarloozen - lijkt ons, naast de dartele Wampie, nogal lijzig. Maar 'schrijvers ervaring van verliefde jonge mannen is mogelijk anders dan de onze.

De knorrige oude oom is weer beter geteekend, hoewel gechargeerd. Het slot is conventioneel. ‘Het eind is voorwaar, ze kregen elkaar’, met okshoofden rozengeur en zalige, suiker zoete zoenen.

Toch is het aardig.

François Pauwels. *Het Duel.* - Uitg. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij., A'dam.

Krachtig en raak!

Wat is Pauwels een menschen-kenner en hoe verstaat hij de jongens-ziel! Met simpele pennen-streekjes toovert hij ons het leven op een gymnasium voor en het leven daarbuiten.

Een zeer eenvoudig onderwerp, maar de schrijver verwerkt het tot een brokje werkelijke kunst. Het is te betreuren, dat dit uitmuntend geschreven boek, niet uitgegroeid is tot een grooten roman.

Jan Vriends: *Langs de Vloedlijn.* - Uitg. Het Spectrum, Utrecht.

Een aardig boekje, zonder pretenties, maar getuigende van groote liefde voor de natuur. En boekje, dat zonder twijfel een welkom onthaal zal vinden, bij de talloos velen, die wel belang stellen in het leven der natuur, maar niet over tijd en gelegenheid beschikken, hiervan een diepere studie te maken.

De uitgave is wél verzorgd en voorzien van mooie en oorspronkelijke foto's.

Het is jammer, dat bij de inhouds-opgave onder blz. 10 vermeld wordt ‘Zee-anemonen. Krabben’, terwijl op deze plaats in het boekje een hoofdstuk staat, dat allerlei wetenswaardigs bevat,

over vloed, eb, de maan, etc., maar geen woord over de anemonen en krabben.

Overigens is het te betreuren, dat de schrijver aan zijn werkje niet een klein register heeft toegevoegd. De waarde, van het geheel, zou er door verhoogd zijn.

De schrijver heeft zich bediend van een verminkte spelling, volgens het recept Marchant.

H.C. SCHMITZ

Jeanne van Schaik-Willing: *Uitgestelde Vlucht.* - N.V. Querido, A'dam.

Grooter contrast dan tusschen Henriëtte van Eyk en Jeanne van Schaik laat zich onmogelijk denken. Bij Henriëtëte van Eyk kijkt men door alles heen als door voos glaspapier; bij Jeanne van Schaik lijkt achter elk woord nog een ander woord te staan van mystieke beteekenis. Het proza van deze schrijfster is zwaar geladen en bijna onheimelijk suggestief. En dat komt, omdat Jeanne van Schaik alle goedkoope, conventioneele trucs versmaadt, en zij alleen datgene geeft, wat *de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie* kan worden genoemd. In het buitenland is de eenige schrijfster, die met haar kan worden vergeleken: George Egerton in haar *Keynotes*.

Henriëtte van Eyk: *Als de wereld donker is.* - N.V. Querido, A'dam.

Ja, wij zijn iedereen dankbaar, die het met een glimlach om ons heen verheldert ‘als de wereld donker is’. Maar.... het mag dan toch geen inhoudsloos gegichel zijn, - en, wat Henriëtte van Eyk ons in deze verhalen opdischt, lijkt meer op het voor-den-mond-weg gebabbel van een bakvisch, die nu eenmaal weet, dat zij aardig praten kan, dan op geestigen humor, die zoo rijk en zoo lavend kan zijn.... Maar wat kan men zeggen van den smaak van het publiek? Er *zijn* er, die alles verzuimen, om slechts te kunnen luisteren naar radio's bonten Dinsdag-avondtrein... Onder deze verhalen is *Het Wonder* nog de dragelijkste.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Alice Berend. *Ria's Amerikaansche Tournee.* Vertaald uit het Duitsch door M.E. Endt-Goedkoop. Uitg. Wereldbibliotheek N.V., Amsterdam.

Zachten, vriendelijken humor met een weemoedig ondertoontje, gaf ons de inmiddels overleden schrijfster, Alice Berend. Niemand zal om dit boekske schudden van het lachen, maar velen zullen er om grijzen, grinneken of glimlachen: dit is een kwestie van temperament.

Het is het genre van Von Winterfeld of Julius Stinde's 'Buchholz' verhalen, maar verfijnder en vooral moderner. Het tijdbeeld speelt bij den schrijfster een zeer belangrijke rol, zoodat een schier onmerkbare kritiek op personen, gebruiken en toestanden, niet te miskennen valt.

Gwen Bristow. *In den zomer van het leven.* Nederlandsche bewerking van Johan Koning. - Zuid-Hollandsche Uitgevers-Mij., Den Haag.

Ziehier een roman, die waarlijk de moeite van het lezen waard is. Een werk getuigende van een groot en rijp schrijverstalent. Hoewel het gegeven zeer zeker niet nieuw is, mocht het Gwen Bristow gelukken, hiervan iets zeer bijzonders te maken.

De schrijfster vertelt ons van het leven der kolonisten in de zuidelijke Staten van Noord-Amerika, voor, tijdens en na den vrijheidsoorlog.

We lezen van hun moeilijkheden, hun worsteling en ten slotte van hun succes. In sommige opzichten doet het boek, wat den inhoud betreft, denken, aan Hamsum's 'Hoe het groeide'.

Maar hoewel het Noorsche werk waarschijnlijk op een hooger peil staat, 'In den zomer van het leven' is vlotter gedacht en geschreven. De voortreffelijke bewerking van Johan Koning, zal hier wel een groot deel toe hebben bijgedragen.

Dit is nu een werk, dat wanneer het voldoende onder de aandacht van het lezend publiek wordt gebracht, mag rekenen op een groot succes. En het verdient ook!

Thomas Mann. *Bekentenissen van den Oplichter Felix Krull.* Vertaling Alice van Nahuys. - Uitg. De Salamanderreeks. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij., Amsterdam.

Thomas Mann noodigt ons uit te snuffelen in de bovenstaande bekentenissen. En als ieder ander kind van deze beschaafde 20ste eeuw, hebben we het boekje van den grooten stapel ter recensie toegezonden boeken weggegrist, om eens smakelijk te genieten van een verhaal, waarin wij veronderstelden, dat onze medemenschen door een zekeren mijnheer Krull zouden worden opgelicht.

Maar na het doorworstelen van 228 bldz., gevuld met breedsprakige onbenulligheden, gevoelden we ons tenslotte eigenlijk zelf opgelicht.

De eerste helft van dit gezwam is een soort jeugd-biographietje en de tweede helft, vertelt ons van een succes-volle poging van den hoofdpersoon, om zich te doen afkeuren voor militairen dienstplicht.

Wie hier een brillanten Pomarius denkt te vinden vergist zich deerlijk.

Waar heeft die arme Krull het eigenlijk aan te danken om letterlijk zonder vorm van proces, door Thomas Mann, voor oplichter te worden uitgemaakt?

Het is jammer, dat een onbeduidend boek als dit, werd opgenomen in de zeer welverzorgde en aantrekkelijke Salamanderreeks.

H.C. SCHMITZ

Christian Munk: *Eenzame Kudde.* - Zuid-Hollandsche Uitg. Mij., Den Haag.

Een boek over het leven der Zuid-Amerikaansche pampa's. Geen roman, maar een aaneenschakeling van verhalen, verteld door veedrijvers op hun tocht. Verhalen van moed en trouw; van ware mannendeugden in de schoone zin van het woord. Goed geschreven en goed vertaald, is het boek voor ieder man zeer interessant.

Prof. Dr. E. Kruisinga. *Het Nederlands van Nu.* - N.V. Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Als onderdeel van de serie ‘Encyclopaedie in monografieën’ der W.B. verscheen een boek van den heer Kruisinga over Het Nederlands van nu; bedoeld als on-taalkundige taalkunde. Dit is geen scherts; want blijkens voortdurende uitlatingen, kent de heer Kr. geen grootere onmenschen dan taalkundigen; en geen grooter ondingen dan taalregels. Feitelijk is heel dit boek alleen opgezet, om telkens deze uitlatingen een schijn van recht te verleenen. Wij zijn er even heftig van overtuigd als wie ook, dat velen der huidige taalbeschouwingen verandering behoeven; dat er een spelling moet komen die aan eenige eischen van redelijkheid voldoet; dat taalonderwijs op gezonde en normale basis moet berusten, en wat men al maar wil. Maar ondanks (of juist dank zij) dit alles, kunnen wij in dit boek geen reden vinden tot jubelen; iemand die de goede zaak van een noodzakelijke herziening bepleit in zulk ellendig slecht Nederlandsch als de heer Kr. dit doet, met zulk een overstelpend aantal.... taalfouten en foutieve taabewerkingen, en op zulk een noodeloos irritante, pedante.... schoolmeestertoon, zoo iemand is niet de verdediger die wij wenschen. Nog veel minder de leidsman waaraan wij ons wenschen toe te vertrouwen.

Het is natuurlijk vrijwel onmogelijk, een boek van 250 blz. te schrijven met niets anders dan fouten; vandaar dat er ook in dit boek wel juiste opmerkingen staan. Maar het is ons toch wel wat te kras, als we in 't midden van een boek telkens schimpscheuten hooren op de logica, en dat van iemand die aan 't begin de stelling opzet dat ‘taal is hetgeen de mens in staat stelt te denken’, - en dus niet beseft hoezeer hij met zichzelf in tegenspraak komt. Iemand die een nieuwe spelling noodig vindt, moet toch minstens consequent genoeg zijn om niet de eene keer woor*de*boek, de andere keer woor*den*boek, en voortdurend woor*den*lijst te schrijven. Als hij stelselmatig schrijft jong*e*, dan is er geen reden om bij alle andere zelfst. nmw. en w.w. de n te laten staan.

De heer Kr. stelt het beginsel: in elk mensch is voldoende

taalgevoel aanwezig, om alle taalregels overbodig te maken. Vandaar zijn herhaalde Seitenhieben naar Hooggeleerden (terwijl hij zelf, docent aan een school te Den Haag, zich graag Prof. en Hoogleeraar noemt). Alsof dit voor alle menschen vanaf hun jeugd waar was; en of er iemand was die behoorlijk taal leerde, als hij niet op de hoogte gebracht werd met de eenmaal getroffen afspraken. Het is dan ook nogal eigenaardig, op blz. 131 te lezen: ‘men kan alleen dan echte taal schrijven als men vertrouwt op de enige gids, en 'n goede gids, die we hebben: ons taalgevoel. Mocht deze gids ons op 'n dwaalspoor hebben gebracht, welnu dan keeren wij op onze schreden terug, d.i. we herstellen onze vergissing’. Constructie en interpunctie van dit citaal geven al eenigermate een proef van 's heeren Kr.'s ‘gids’; het citaat zelf toont zijn logica. Als ons taalgevoel de eenige èn *goede* gids is, hoe kan die ons dan op dwaalsporen brengen? Waaraan merken we dit? Hoe zullen we weten, langs welken weg we op onze schreden terug moeten keeren? Is voor dit alles geen kennis van de taal noodig? Op blz. 165 lezen we: ‘Hun waren der ook, mevrouw. Wie zoo iets zegt, spreekt geen beschaafd Ndl, maar daarom is het toch wel Ndl, en leerzaam voor de richting waarin onze taal zich beweegt’. Er kan geen twijfel zijn, dat ‘Hun waren der ook’ door Kr. niet afgekeurd kan worden (immers: het taalgevoel der dienstbode schreef haar deze zin voor) en dat dit de richting is die Kr. voor onze taal vóór zich ziet: de keukenmeiden-richting. Waarvoor we voorloopig nog hopen gespaard te blijven. Er valt met de beste wil ter wereld van dit boek niets anders te zeggen dan dat 't beter niet geschreven, nog veel minder gedrukt ware.

Job. Steynen. *Muzekeuken.* - Brusse N.V., Rotterdam.

Minstens tien jaar geleden las ik eens een klein boekje van Job Steynen, waarvan de titel me ontschoten is. Maar het was in mijn herinnering gebleven, als een flonkerend, geestig gevalletje. Deze Muzenkeuken is geheel hetzelfde; wel niet direct geniaal, maar toch hoogst amusant. En.... werkelijkheidsgetrouw; maar als hij den dichter laat klagen over de clans in de

critiek, dan moet Job Steynen ook niet verbaasd zijn, als deze clans hèm veroordeelen! Zooals dan ook gebeurd is door zekere officiëele waarmerkers der vaderlandsche letteren. Wie eenige amusante uurtjes wil doorbrengen, neme een kijkje in deze keuken.

Maurice Roelants. *Bakkeleien met Jan Greshoff.* - Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

Het is alweer lang geleden dat de Tachtigers met de Julia-geschiedenis overduidelijk de onbevoegdheid der critiek demonstreerden. Deze vermakelijke geschiedenis ware vandaag weer eender te herhalen (is 't eigenlijk niet min of meer gebeurd in de Vrije Bladen prijsvraag voor poëzie?); en Mr. Roelants tracht het op een ‘serieuse’ manier te doen. Dit beteekent dat hij een uitvoerige polemiek publiceert met den ‘allerbeminnelijksten dichter’ Jan Greshoff - van wien het moeilijk valt, géén kwade trouw aan te nemen, zooals Roelants aantoont. Maar kwade trouw mag zoo maar niet verondersteld worden; er blijft echter nog een andere mogelijkheid. Wij zijn nog steeds niet verlost van de kringetjes - óók in litteratuur en critiek; en dit verklaart wel een en ander. Wij hebben bewondering voor Roelants' pogen om de kaarten op tafel te leggen; of het Greshoff zal overtuigen, is een andere zaak.

LOUIS KNUVELDER

A. Vermeulen. *De ingang der Hel.* - Uitg. Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Een man, we mogen wel zeggen een ‘kaerel’ schrijft over zijn pioniersdagen in Midden-Afrika.

Verfrisschend om te lezen, maar uiterst moeilijk om te beoordeelen.

De litteraire waarde van het boek wordt eigenlijk opzij gedrongen door de daden, die er in vermeld worden.

Toch valt ook de litteraire waarde niet te miskennen. Het is den schrijver gelukt beschrijvingen te geven o.a. van een oerwoud

of een drijfzand-moeras, doorwoekerd met bijna demonische plantenweelde, die wel degelijk litteraire kunst zijn, al is ze zonder pretenties.

De heer Vermeulen schijnt in Afrika een 'rough time' te hebben gehad, maar hij heeft het leven in de wildernis, dat hij evengoed kent als de Bantu-negers zelf, lief. En hij gevoelt behoefte, ons dit alles te toonen.

Wat maakt men zich eigenlijk druk om een geïmporteerden Trader Horn, waarom verslindt men de 'Sanders' boeken van Edgar Wallace, terwijl men hier in Holland een Chicongo bezit, die minstens even frisch en interessant, maar bovendien volkomen onopgesmukt en waar is, heeft.

We hopen, dat dit boek een ruimen lezerskring zal vinden, omdat het getuigt van echte hollandsche durf, volharding en energie.

Dat het voldoening aan de ouderen geve en een prikkel tot daden moge zijn voor de jongeren.

H.C. SCHMITZ

Dr. Angelinus. O.M. Cap.: *Wijsgerige Gemeenschapsleer.* Dl. I De Gemeenschap op zich. - Utrecht-Nijmegen. N.V. Dekker & Van de Vegt.

Geen probleem heeft op het oogenblik misschien meer de aandacht der wijsgeerige wereld, dan dat van de gemeenschap en al wat er mee samenhangt. Ook al verwerpt men de theorie dat aan alles, ook aan de hoogste denk-arbeid, louter de wisselingen van de tijdsomstandigheden ten grondslag liggen, zoo mag men toch zeggen dat de geweldige gistingen der laatste jaren deze aandacht zeker mede richting gaven.

Gelukkig mag vastgesteld dat de nieuwe denkers zich op juiste paden bewegen. Al is uiteraard niet elke voetstap voor iedereen acceptabel, het geheel der redeneeringen kan zeker bewonderd worden.

In zeer hooge mate geldt dit voor den Capucijner-pater Dr. Angelinus. Wij noemden reeds vroeger terloops zijn kleine boekje: *Deel en Geheel,* en kunnen tot onze vreugde thans deze uitvoerige

studie aanbevelen. In duidelijke taal beschrijft Dr. Angelinus de grondwaarheden, die men bij alle denken over de gemeenschap in het oog moet houden; en hij doet dit op een zeer verantwoorde wijze. Hij stelt zich niet tevreden, met het napraten der meest ‘gangbare’ argumenten, maar onderzoekt ze, en geeft er zoo noodig andere bij of voor in de plaats. Zoo alreeds in het eerste hoofdstuk, waar hij, de sociale natuur van den mensch behandeld, zich niet tevreden stelt met 't napraten der meest gangbare argumenten, maar werkelijk met succes tracht door te dringen tot het diepste wezen van deze sociale natuur. Hierop voortbouwend komen in het tweede hoofdstuk o n t s t a a n en w e r k e l i j k h e i d der gemeenschap ter sprake, in het derde en vierde hoofdstuk resp. w e z e n en d o e l der gemeenschap. In hoofdstuk 5 wordt nog het g e z a g behandeld en in het laatste kapittel een i n d e e l i n g der gemeenschappen gegeven.

Het spreekt vanzelf, waar de schr. zich niet tevreden stelt met ‘napraten’ doch zelf tot de diepste kenmerken wil doordringen, dat dit boek een zeer persoonlijk werk werd. Wij zijn hier blij om, daar schr. inderdaad in staat is, een persoonlijke behandeling van deze vraagstukken te geven, die menigmaal eenvoudigweg voortreffelijk is. Ik moge slechts bekennen, een klein weinigje teleurgesteld te zijn in het kapittel over het gezag; waar schr. zelf eerst vaststeld dat de vraag naar het gezag bijna niet te scheiden is van de vraag naar den gezagsdrager, laat hij deze laatste wat al te vaag los. Zelfs in zekeren zin onjuist en minstens onnauwkeurig zou ik de zin op pag. 146 willen noemen: ‘de *bevoegdheid* tot leiding is gegrond op de noodzakelijkheid ervan ter bereiking van een of ander goed’ - wordt hier de meening van v. Sante c.s. niet wat èrg sterk gevreesd en daarom té ver uit den weg gegaan? Op de noodzakelijkheid tot leiding kan elk gezagsdrager zich beroepen. - Mag elk gezagsdrager uit deze niet te ontkennen noodzakelijkheid ook eigen bevoegdheid opeischen? Natuurlijk zal dit schr.'s bedoeling niet zijn; maar iedereen kan hem dit met deze zinsnede in den mond leggen. Temeer waar op dezelfde pagina gezegd is: ‘Pas dan kan van gezag sprake zijn, als een persoon het recht of de bevoegdheid bezit, aan anderen op de weg naar een bepaald doelgoed leiding

te geven'. Voordat een persoon dit recht en deze bevoegdheid hebbe, moet hij toch zeker ook aan zekere eischen voldoen; daarop met nadruk gewezen te hebben blijft de verdienste van v. Sante c.s.

Dat er dergelijke détail-opmerkingen te maken zijn, bewijst slechts dat geen menschen werk volmaakt is. Het vermindert geenszins de waarde van dit prachtige boek; dat goed doordacht is, keurig geschreven èn uitgegeven. Ik ben blij dit boek in dit tijdschrift te mogen aankondigen, en zie met spanning uit naar het tweede deel dat de verhouding tusschen gemeenschap en leden zal behandelen.

F.M. Huebner: *Het Andere in ons.* - L.J.C. Boucher, Den Haag.

Huebner preekt de leer van een bovenzinlijk (bovennatuurlijk) krachtveld, dat ons aantrekt, maar waar wij ons tegen verzetten tot onze schade. Hij wil den mensch leeren, zich uit zijn 'ik' te bevrijden en zich over te geven aan dat 'andere'. Als mysticus, ingewijde en Godschouwer slechts kan de mensch leven zoo als het hem past te leven. Voor een zeer groot deel is zijn betoog te aanvaarden - maar.... het geheel blijft nogal vaag en zwevend. In de werken van oudere mystici kan men deze zaken heel wat duidelijker en concreter lezen. Het boekje is in elk geval een gunstig teeken voor 't verloopen van het materialistisch getij.

Drs. J. Postma. *De Werkelijke Waarden van het leven.* - Electr. Drukk. B.B. Westerhuis, Leeuwarden.

Men weet niet of er om dit boek gelachen of gehuild moet; een ratjetoe van Brahmanisme, Theosophie, Boeddhisme, Astrologie, Kosmos-gezwam - en alles bij elkaar.... kletskoek. 'Ik heb de zodiak van de maan nog te danken, omdat mij daardoor de mogelijkheid geboden is dit boek te schrijven. De alfabetische letters ontstonden door de werking van de zodiakale velden op de menschelijke hersenen.' Jammer dat die zodiakale velden hun werking niet gestaakt hebben, vóór die letters ontstonden; de heer Postma hadde dit boek dan ten minste niet geschreven!

Menno ter Braak: *Van Oude en Nieuwe Christenen.* - Nijgh & Van Ditmar N.V., Rotterdam.[1)]

Zelden las ik een ‘wetenschappelijk’ boek dat òn-wetenschappelijker is dan dit. En in uiterste verbazing heb ik mij afgevraagd, hoe dezelfde Menno ter Braak, die eertijds zoo spotte met cultuurdiagnose's, er nu toe vervallen is, *zijn* hopelooze diagnose openbaar te maken. Naarmate men de lezing van dit lijvige schotschrift verder doorzet, voelt men een ergernis stijgen. Laat mij eerlijk verklaren dat deze ergernis *niet* voortkomt uit jezuitische kortzichtigheid of discipline, zooals ter Braak wel zou willen suggereren; ik las boeken tégen wat mij het heiligst is, zonder *deze* wijze van ergernis te voelen.

Voor mijn part kan ik me indenken dat een of ander meent, het Christendom te moeten bestrijden. Maar dat iemand een dergelijk slap en onwetenschappelijk aftreksel van al wat ooit ter dezer bestrijding geschreven werd, anno 1937 nog als zeer modern en zeer wetenschappelijk wil aandienen, is toch wel wat erg! Dientengevolge ergert mij dit boek heusch niet omdat ik vrees dat een Christen erdoor geraakt zal worden. Integendeel, zelfs de zuiverste ‘honnête homme’ zonder wijsgeerige scholing (welk type t. B. zoozeer bewondert) zal zich door hem niet laten beetnemen.

Ik erger me alleen dat iemand dusdanig kan te werk gaan op alle mogelijke manieren die hij in al zijn tegenstanders - vanaf Paulus tot Rosenberg - meent te moeten wraken. Als er één mensch is bij wien de rancune en het ressentiment uit elk woord spreekt, dan heet die mensch Menno ter Braak. Hij verwijt het Nationaal-Socialisme dat het te werk gaat volgens een zwart-wit-schema (en tot op zekere hoogte is dit verwijt terecht) maar geen mensch heeft een strenger zwart-wit-schema dan hijzelf, in dezen vorm: zwart is alles en iedereen ter wereld behalve M.t.B., wit is alleen en uitsluitend M.t.B.! Hij erkent zoogenaamd het Christelijk bestanddeel van onze cultuur, maar hij erkent dit slechts rancuneus.

1) Door omstandigheden bij de redactie-wijziging kwam dit boek eerst heden ter bespreking in handen.

Hij heeft de geniale ontdekking gedaan, dat het Christendom te splitsen valt in een ‘leer’ en een ‘discipline’ - en na uitdrukkelijk vastgesteld te hebben dat de ‘leer’ hem geen jota kan schelen, gaat hij de ‘discipline’ (volgens zijn opvatting, wel te verstaan) naspeuren als grondslag voor Christendom, Marxisme, Fascisme en Nationaal-Socialisme. Aangezien in al dezen de discipline hem een zelfde toeschijnt, zijn zoowel Marxisten als fascisten en Nationaal-Socialisten niet anders dan.... de nieuwe christenen. En evenals het oude christendom, houden zij de menschheid in den ban hunner dwalingen, door dit menschdom feitelijk in geestelijken zin op te lichten. Zoo als vroeger Paulus en Augustinus, zijn nu Marx, Mussolini en Rosenberg de menschen die de wereld achter zich binden door een (uiteraard bedriegelijke) voorspiegeling van een of ander ‘heil’.

De heer ter Braak vergeet hier een zeer voornaam feit (en het is min of meer typisch dat een Katholiek hem hierop wijzen moet): wanneer in z i j n conceptie van christendom het wezen hiervan bepaald wordt door deze discipline (het hiernamaals) dan hoort daar ook in thuis het oud-testamentische Jodendom, het oud-germaansche heidendom, de indiaansche Eeuwige Jachtvelden-idee; kortom welhaast elke vorm van godsdienstig besef. Waar is deze discipline sterker dan bij de stammen met medicijnmannen; die toch zelfs ter Braak niet voor oude of nieuwe christenen zal uitschelden?!

Maar in ter Braak's schema paste het nu eenmaal, deze vorm van discipline als ‘christelijke’ te betitelen, omdat er met veel goede(??) wil en veel feiten-verdraaien wel eenige overeenkomst te geven was tusschen de door hem genoemde stroomingen. Erger is het dan nog, als hij ertoe komt (pleitend voor zuivere wetenschappelijkheid èn voor honnêteté, nota bene!) ‘stellingen’ als nieuw en wetenschappelijk op te zetten, die reeds decennia lang door eerlijke anti-Christenen niet meer ernstig genomen worden. Het beruchte ‘mits’ dat hij Augustinus in de schoenen wil schuiven, doet toch wel geen opgeld meer tenzij in de vulgairste ‘Vrijdenkers’ kringen, evenmin als het even beruchte Jezuitisme. Maar, nogmaals, ter Braak had dit voor zijn schema noodig.

Bepaald komisch wordt dan het slothoofdstuk; waarin eventjes

'aangetoond' wordt 'dat ressentiment en cultuur overal samengaan' en nog 'Het ressentiment behoedt de katholieken, de protestanten, de humanisten, de socialisten, de fascisten voor het nadenken over de "laatste dingen", omdat het bevel voert over de logica.' Ware hij hier in alles eerlijk geweest dan hadde hij erachter moeten schrijven: 'ik M.t.B. ben de eenige die over deze laatste dingen heb nagedacht; ik heb geen ressentiment.... dus geen cultuur'.

Het is overigens nogal vermakelijk: eenerzijds gaan ressentiment en cultuur altijd samen; anderzijds behoedt ditzelfde ressentiment zoowel de katholieken als protestanten als humanisten, socialisten en fascisten voor het denken en voor de logica - dus 'dé' cultuur is zonder denken en zonder logica!

Inderdaad: de cultuur des heeren M.t.B. bevat niet al te veel logica; het is de cultuur van den man die met alle geweld zichzelf genoeg wil zijn, en ten dien einde opoffert al wat hem in den weg staat.

Eigenlijk is het jammer, dit schotschrift nog in ernst te nemen, en kan men niet beter doen dan er eens om te lachen met 'n zeker medelijden. Maar dit zal ter Braak wel weer zeer erg vinden.

Dr. J. Luning Prak. *Menschen en Mogelijkheden.* - Scheltema en Holkema, Amsterdam.

Nederland, zoo hoort men soms beweren, is eigenlijk het studieland bij uitnemendheid; en het Nederlandsche volk is toch zeker een der intelligentste aller volkeren. Hoe gaarne wij deze lofspraak zouden onderschrijven, een weinigje praktijk doet ons toch anders zien. Men kijke niet zoozeer naar het aantal soorten examens dat dagelijks de kranten vult, maar zie naar de percentages geslaagden, en veel van dit optimisme zal wel verdwijnen.

Hoeveel fouten onze school ook mogen aankleven (waarover we in een der volgende nummers een opstel hopen te publiceeren), één goede eigenschap heeft ze, en dit is: dat ze werkt als een zeef, met steeds fijnere openingen. Datgene wat er in normale tijd en op de normale wijze dóór komt, mag inderdaad tot een zeker

intellect gerekend; tenminste bij de beter soort opleidingen en examens. Er zijn er nog steeds, die niets anders eischen dan een overmaat van ‘pompen’ en liefst niet te veel intellect. Maar.... als Dr. Prak ons dan komt aantoonen dat ‘dit “normaal” vorderen strikt “abnormaal” is en het normale resultaat is met doubleeren op het kantje halen van het einddiploma met zwakke cijfers of het voortijdig verlaten der onderwijsinrichting’ dan vergaat een al te groot optimisme toch wel wat. Want als Prak deze bewering uit, kan men er zich niet van afmaken met te zeggen dat het een pessimistische indruk is van iemand die op een ongeluksdag een half uurtje in de school keek - hij heeft deze overtuiging als resultaat van jarenlange ervaring, zoowel in het bedrijfsleven, beroepskeuze als in het experimenteel onderzoek. Slechts de kleinste helft der menschen zit op de school waar zij, gezien hun intelligentie, thuis hooren; dat dit èn voor de school èn voor de leerlingen uiterst nadeelig moet zijn spreekt toch wel vanzelf. In een duidelijke grafiek en uitvoerige toelichting geeft Prak de spreiding der intelligentie onder ons volk, en komt tot dit resultaat: 2½% zwakzinnigen; 25% minder begaafd; 45% gemiddeld; 25% vlug en 2½% knap-begaafd. Deze heele schaal loopt van een Intelligentie-quotient 50 tot I.Q. 150; het is wel duidelijk dat één en hetzelfde onderwijs voor een dergelijke spreiding belachelijk moet heeten. Niet voor niets geeft Prak dan ook enkele persoonsbeschrijvingen van tegenvallers, zoo als de man in de praktijk er tientallen tegenkomt.

Wij zouden wenschen - ik schreef dit reeds elders - dat dit boek in handen kwam van ieder Nederlander die met kinderen te maken heeft; al geeft het ook nog niet de volledige oplossing voor dit moeilijke vraagstuk, het kan toch veel leed en teleurstelling voorkomen, gezien, dat een gewaarschuwd mensch voor twee telt.

Johannes Buchholz. *De Komedie komt.* Vert. door A. Röntgen. - Bigot & Van Rossum N.V., Amsterdam. 1938.

De Denen zijn een uiterst aangenaam volk, en bezitten ontegenzeggelijk, zooals Dr. Boer-Den Hoed in haar voorwoord tot dit

boek opmerkt, de eigenschap die zij zelf ‘Lune’ noemen: Een goedmoedige humor, 't tikje spot en satyre, een aangename lach om de kleine dwaasheden des levens. Zonder ooit zuur of venijnig te worden; zonder zich te verliezen in zwaarwichtige betoogen, open en lachend als de menschen in dit boek. Men moet er wel niet bij schateren, maar gedurende het lezen zult ge uzelf toch voortdurend betrappen dat er een genoeglijke glimlach rond uw lippen speelt. En dat beteekent iets, ‘in tijden als dezen’, de menschen een echt gezonde glimlach op 't gelaat te brengen. Daar door alleen zou het boek zijn geld reeds waard zijn; maar er komt nog bij dat het zeer goed geschreven en evengoed vertaald is (heeft vert. zich op blz. 308 en 310 niet vergist met die korf??). Uiterst amusant wordt beschreven de invloed die een tooneelavond op de doktersfamilie Malthe heeft; en tusschen twee glimlachen door worden veel waarheden opgediend.

Een boek dat u de verzuchting ontlokt: zoo moesten er meer zijn!

F.V. Toussaint van Boelaere. *Litterair Scheepsjournal.* - ‘Onze Tijd’, Brussel. 1938.

De heer Toussaint van Boelaere is een groot man in de Vlaamsche letterkunde; bijgevolg veronderstelt hij natuurlijk dat het ons allen uiterst veel belang inboezemt, hoeveel vrouwen hem in Boedapest, in treinen en elders hebben trachten te lokken; dat het ons interesseert dat hij liever per auto dan per trein reist; dat hij het gewenscht vond ‘een van de vele bierhuizen die op de Mariënplatz en in een buurstraat zijn gelegen, even met een bezoekje te vereeren’, en duizend particuliere zaakjes méér. Mogen wij bij dezen den heer F.V. Toussaint van Boelaere vertellen, onder dankzegging voor de mededeelingen, dat ons dat alles geen bliksem interesseert? Dat ons alléén maar belang inboezemt of hij een werkelijk stuk litteratuur kan schrijven; en liefst ook in andere geschriften een behoorlijke stijl schrijft?! De stijl waarin wijlen de heer Schaepman zijn reizen naar Rome beschreef was waarachtig nog minder beroerd-gezapig dan deze schooljongensbrieven als volgt: ‘Mooi weêr vandaag. Pracht van

de Ludwigstrasse', en met een woord als Engelschmans (het staat zonder aanhalingsteekens op blz. 108).

Het tweede deel van dit allegaartje is getiteld 'Dagwerk op het gebied van Kunst en Literatuur' (waarom litterair met twee, literatuur met één *t*?), waarin, zoo ver ik het na-las geen enkele grond gepeild wordt, maar nooit verder geboord wordt dan de journalistieke oppervlakkigheid. 'Het werk van Permeke is vast en zeker eigenaardig, maar buitenissig ook' praat opa F.V.T.v.B. - dit boekwerk van F.V.T.v.B. is noch eigenaardig, noch buitenissig; alleen maar goedkoop. Ik moet tot mijn schande bekennen, dat ik na de eerste 175 blz. niet de moed heb gehad, verder door te lezen. Alleen 'n enkel vertaald stukje Oostersche wijsheid is wel aardig.

W. Marres. *Over het ontstaan en de ontwikkeling der moderne Limburgsche momumentale schilderkunst.* - N.V. Leiter-Nijpels, Maastricht.

Deze heele lange titel slaat op een boekje van.... 12¼ blz. druks, waarin de geschiedenis der schilderkunst vanaf middeleeuwen tot vandaag wordt doorgenomen. Uiteraard dus zéér oppervlakkig, maar als summier overzicht wel bruikbaar.

Albert en Magda Kuyle: *Pan-Europa.* - Het Spectrum, Utrecht.

Men schrikke niet van deze politiek-klinkende titel; de bedoeling is 'Europa in de pan' te behandelen. Anders gezegd: een kookboek met tamelijk weinig recepten en wel geestige opmerkingen. Kuyle verstaat de kunst om zelfs over de aardappel met geest en vlot te schrijven; zoodat men met dit boekje 'n tweetal buitengewoon amusante uurtjes door maakt. Thole had de geest goed te pakken en teekende allemachtig passende illustratie's. Een keurig slot van de tweede Schijnwerper-serie.

LOUIS KNUVELDER

J.W.F. Werumeus Buning: *Ik zie, ik zie, wat gij niet ziet.* Tweede tocht. - Uitg. N.V. Quirido's Uitg. M-., A'dam.

Wat een verkwikking, na het lezen van de hierboven besproken diepzinnige onzinnigheden of onzinnige diepzinnigheden, te genieten van Bunings's aardige vertellingen en levendige beschrijvingen.

Genoeglijk babbelend, voert de schrijver ons door vele streken van ons mooie Vaderland, waar hij als een gastheer, zijn schatten toont. Hij babbelt, maar in uitstekend proza en zonder 'den schoolmeester' uit te hangen.

De foto's, die het werk illustreeren, zijn goed en de geheele uitgave is aantrekkelijk en zeer welverzorgd.

H.C. SCHMITZ

Boeken voor de jeugd.

Wederom staat de firma Kluitman paraat en verrast de jongeren met haar goede gaven. In hare collectie trekt ditmaal de aandacht: Ems van Soest: *De wereld, die wij veroveren moeten.* Ems van Soest schrijft voortreffelijk, en zij weet tactvol te kiezen, wat de lezers kan interesseeren. Daarom zijn haar boeken ook voor ouderen genietbaar. *De wereld, die wij veroveren moeten* geeft èn in karakterteekening èn in de beschrijvingen een uitmuntend beeld van het moderne Indische leven. In *Tehuis voor meisjes* krijgt Nanny Franken gelegenheid, verschillende meisjesfiguren ten voeten uit te schilderen, een heel aardig gegeven, dat zij met succes heeft uitgewerkt. Mevrouw Nachenius-Roegholt begint zich hoe langer hoe meer in de meisjeswereld in te burgeren, m.a.w. het métier wordt zij hoe langer hoe meer meester. *In gelijke pas* krioelt het van de dramatis personae, toch houdt de schrijfster ze goed uit elkaar, en geeft elck seyn deel. (De zonderlinge houding van tante Riekje had wel wat beter mogen worden opgehelderd!) *De Prins van Mossinia* is een méér dan aardig jongensboek. De zwarte prins met zijn Europeesche opvoeding, die zeer veel avonturen beleeft, en ten slotte kans heeft, emir te worden, is de aandacht ten volle waardig. Het onderwerp is boeiend en origineel. Pol Dom en Hans Borrebach kweten zich weder uitstekend van hun illustratieve taak.

Dierenleven in Artis door A.F.J. Portielje met medewerking van Mevr. Portielje-Scholten. Met platen naar aquarellen van C. Rol, J. Voerman Jr. en H. Rol. - Uitg. Verkade's Fabrieken N.V., Zaandam.

Wij weten waarlijk niet, wat méér te loven: de keuze, die de firma Verkade altijd voor hare albums doet, of de manier, waarop die keuze wordt ten uitvoer gebracht.

Niet ten onrechte zijn de Verkade's Albums beroemd, en het eene overtreft steeds weer het andere in boeienden tekst en interessante illustraties, doch ditmaal deden de heeren Verkade al een heel gelukkigen greep. Er is welhaast geen kind (laten we er maar bijvoegen: geen mensch!) die niet op de een of andere wijze belang stelt in de dierenwereld om ons heen, en er is geen grooter, zuiverder en blijvender genot, dan in die wonderbare wereld te worden binnen geleid door een bekwamen, ervaren en begrijpenden gids. En wie zou voor dit Artis-boek een betrouwbaarder geleider kunnen zijn dan de heer Portielje, de Directeur van Artis, die dagelijks gelegenheid had, zijn onderwerp van alle kanten te bestudeeren, en dat met een liefde, een toewijding, en een begrip heeft gedaan, dat niet alleen voor kinderen, neen, óók volwassenen! zijn beschouwingen, verklaringen, psychologische uiteenzettingen en beschrijvingen met de meeste aandacht volgen, en wàt hij vertelt, ook zullen *onthouden,* omdat de mededeelingen zoo eenvoudig, dus bevattelijk en tegelijk zoo bizonder belangwekkend worden gedaan.

Wat hier gegeven wordt in woord en beeld is een bezit, dat jong en oud op hoogen prijs zullen stellen, en in elk gezin zal dit boek met zijn aangenamen, leerrijken tekst vol wetenswaardigheden en zijn schilderachtig- aanschouwelijke, kleurige, levendige illustraties een kostbaar bezit zijn, waar men tot in het oneindige pleizier van hebben kan, - en zàl!

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.